

hp 3 y

तैत्तिरीय-संहिता

(कृष्णयजुर्वेदीय)

(मूलमात्र)

तैत्तिरीय-संहिता

प्रकाशक

चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान

(भारतीय संस्कृति एवं साहित्य के प्रकाशक तथा वितरक)

38 यू. ए. जवाहर नगर, बंगलो रोड

पो. बा. नं. 2113, दिल्ली - 110007

दूरभाष : (011) 23856391, 41530902

सर्वाधिकार सुरक्षित

पुनर्मुद्रित संस्करण 2013

पृष्ठ : 4+398

मूल्य : ₹ 325.00

अन्य प्राप्तिस्थान :

चौखम्बा विद्याभवन

चौक (बैंक ऑफ बड़ौदा भवन के पीछे)

पो. बा. नं. 1069

वाराणसी - 221001

चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन

के. 37/117 गोपाल मन्दिर लेन

पो. बा. नं. 1129

वाराणसी - 221001

चौखम्बा पब्लिशिंग हाउस

4697/2, भू-तल (ग्राउण्ड फ्लोर)

गली नं. 21-ए, अंसारी रोड

दरियागंज, नई दिल्ली - 110002

ISBN : 978-81-7084-543-X

मुद्रक :

ए. के. लिथोग्राफर्स, दिल्ली

कृष्णयजुर्वेदीय तैत्तिरीय-संहिता विषय-सूची

प्रथम काण्डम्	पृष्ठ
प्रथमः प्रपाठकः (दर्शपूर्णमासौ)	1-6
द्वितीयः प्रपाठकः (अग्निष्टोमे क्रयः)	6-12
तृतीयः प्रपाठकः (अग्निष्टोमे पशुः)	12-18
चतुर्थः प्रपाठकः (सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः)	18-27
पञ्चमः प्रपाठकः (पुनराधानम्)	27-35
षष्ठः प्रपाठकः (याजमानकाण्डम्)	35-42
सप्तमः प्रपाठकः (यजमानब्राह्मणम्)	42-50
अष्टमः प्रपाठकः (राजसूयः)	50-58
द्वितीय काण्डम्	
प्रथमः प्रपाठकः (पशुविधानम्)	59-67
द्वितीयः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)	67-76
तृतीयः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)	77-84
चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)	85-91
पञ्चमः प्रपाठकः (इष्टिविधानम्)	91-100
षष्ठः प्रपाठकः (अवशिष्टकर्माभिधानम्)	100-109
तृतीय काण्डम्	
प्रथमः प्रपाठकः (न्यूनकर्माभिधानम्)	110-117
द्वितीयः प्रपाठकः (पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम्)	117-124
तृतीयः प्रपाठकः (वैकृतविधीनामभिधानम्)	124-130
चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टिहोमाभिधानम्)	130-137
पञ्चमः प्रपाठकः (इष्टिशेषाभिधानम्)	137-142

चतुर्थ काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम्)	143-152
द्वितीयः प्रपाठकः (देवयजनग्रहाभिधानम्)	152-162
तृतीयः प्रपाठकः (चितिवर्णनम्)	162-169
चतुर्थः प्रपाठकः (पञ्चमचितिशेषनिरूपणम्)	170-176
पञ्चमः प्रपाठकः (होमविधिनिरूपणम्)	176-181
षष्ठः प्रपाठकः (परिषेचनसंस्काराभिधानम्)	181-191
सप्तमः प्रपाठकः (वसोर्धारादिशिष्टसंस्काराभिधानम्)	191-197

पञ्चमं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (उख्याग्निक्थनम्)	198-205
द्वितीयः प्रपाठकः (चित्युपक्रमाभिधानम्)	205-213
तृतीयः प्रपाठकः (चितीनां निरूपणम्)	213-219
चतुर्थः प्रपाठकः (इष्टकात्रयाभिधानम्)	219-226
पञ्चमः प्रपाठकः (वायव्यपश्वाद्यानां निरूपणम्)	226-233
षष्ठः प्रपाठकः (उपानुवाक्याभिधानम्)	234-241
सप्तमः प्रपाठकः (उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम्)	241-249

षष्ठं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	250-258
द्वितीयः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	258-265
तृतीयः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	266-273
चतुर्थः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	273-279
पञ्चमः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	279-284
षष्ठः प्रपाठकः (सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम्)	284-290

सप्तमं काण्डम्

प्रथमः प्रपाठकः (अश्वमेधगतमन्त्राणामभिधानम्)	291-298
द्वितीयः प्रपाठकः (पङ्गात्राद्यानां निरूपणम्)	298-305
तृतीयः प्रपाठकः (सत्रजातनिरूपणम्)	305-312
चतुर्थः प्रपाठकः (सत्रकर्मनिरूपणम्)	312-320
पञ्चमः प्रपाठकः (सत्रविशेषाभिधानम्)	321-328

कृष्ण-यजुर्वेदीया

तैत्तिरीय-संहिता

प्रथमं काण्डम् ।

दर्शपूर्णमासौ ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥]

वत्सावाकरणम् ॥ ४ द्विपदा विराट् गायत्री, ५ मध्येज्योतिस्त्रिपदुप्, ६-७ एकपदा त्रिपदुप् । प्रजापतिक्रियः ।

इषे त्वो-जै त्वा वायवेः स्थोपायवेः स्थै देवो वः सविता प्रार्पेयतु श्रेष्ठतमाय कर्मणि
आ प्यायध्वमग्निषा देवभागमूर्जस्वतीः पर्यस्वतीः प्रजावतीरनग्नीवा अयक्ष्मा मा वः स्तेन ईशत
माऽघशंसो रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्तु ध्रुवा अस्मिन् गोपतौ स्यात बह्वी-र्यजमानस्य
पशून् पाहि ॥ (इषे, त्रिचःवारिऽशत्) ॥ १ ॥

वर्धिराकरणम् ॥ ३ त्रिपदुप्, ८ एकपदा त्रिपदुप्, १० एकपदा गायत्री । प्रजापतिक्रियः ।

यज्ञस्य घोषदेसि प्रत्युष्टरक्षः प्रत्युष्टा अरातर्यः प्रेयमगाद्विपणा बहिरच्छ मनुना कृता
स्वधया वितेष्टा त आ बहन्ति कवयः पुरस्ताद् देवेभ्यो जुष्टमिह बहिरासदे देवानां परिपूतमसि
वर्षवृद्धमसि देवबर्हिर्मा त्वान्वह मा तिर्यक् पर्य ते राध्यासर्मा-च्छेत्ता ते मा रिपं देवबर्हिः
शतवल्शं वि रोह सहस्रवल्शा (१) वि वयः रुहेर्मे पृथिव्याः सम्पृचः पाहि सुसम्भृतां त्वा
संभराम्येदित्यै रास्नाऽसीन्द्राण्यै सन्नहनं पुषा ते ग्रन्थि ग्रन्थानु स ते मा ऽऽस्था-
दिन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छे बृहस्पतेर्मुघ्ना हेराम्भु-वन्तरिक्षमन्विहि देवं गममसि ॥
(सहस्रवल्शा, अष्टात्रिंशत्) ॥ २ ॥

रात्रिदोहः ॥ ८ गायत्री । प्रजापतिक्रियः ।

शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायै मातरिश्चनो घर्मोऽसि द्यौरसि पृथिव्यांस विश्वघाया
असि परमेण धाम्ना दधेहस्व मा ह्यो-वर्धनां पवित्रमसि शतधारं वर्धनां पवित्रमसि महसंधारैश्
हुतः स्तोको हुतो द्रुप्तोऽग्र्ये बृहते नाकाय स्वाहा द्यावापृथिव्याभ्यां सा विश्वायुः सा विश्व-

व्यर्चाः सा विश्वकर्मा^१ सं पृच्यध्वमृतावरीरूमिणीमधुमत्तमा मन्द्रा धनस्य सातये^२ सोमेन
(१) त्वा ऽऽ तनन्मीन्द्राय दधि^३ विष्णो हव्यशरक्षस्व^४ ॥ (सोमेनाद्यौ च) ॥ ३ ॥

बोहिनिर्वापः ॥ प्रजापतिक्रियः ।

कर्मणे वां देवेभ्यः शक्यं^५ वेपाय त्वा^६ प्रत्युष्ट^७ रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो^८ धूरांसि धूर्व
धूर्वन्तं धूर्वं तं योऽस्मान् धूर्वति तं धूर्वं यं वयं धूर्वामि^९—स्त्वं देवानामसि सस्नितमं पाप्रितमं जुष्ट-
तमं वह्नितमं देवहूतममहुतमसि हविर्धानं^{१०} इह स्व मा ह्वा^{११}—मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्षे मा
भेर्मा सं विक्था मा त्वा (१) हिंसिषे^{१२}—मुरु वार्ताय देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां
पुष्णो हस्ताभ्यामप्रये जुष्टं निवेपाम्य^{१३}—ग्रीपोमार्म्यां मिदं देवानां^{१४}—मिदं भुं नः संह स्फात्यै
त्वा नाऽरातयै^{१५} सुवर्गमि वि ख्येषं^{१६} वैश्वानरं ज्योति^{१७}—इह स्तं दुर्या द्यावापृथिव्यो^{१८}—रुधन्त-
रिक्षमन्विष्व^{१९}—दित्यास्त्वोपस्थे सादयाम्य^{२०}—मे हव्यशरक्षस्व^{२१} ॥ (त्वा पदचेत्वारिरक्षच) ॥ ४ ॥

बोहवघातः ॥ १ गायत्री; ६, १४ एकपदा गायत्री । प्रजापतिक्रियः ।

देवो वः सवितोत्पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसो^{२२} सूर्यस्य रश्मिभि^{२३}—रापो देवीरग्रेषुवो अग्रेषुवोऽग्र
इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिं धत्त युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतृये युयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतृये प्रोक्षिताः
स्थो^{२४}—ऽप्रये वो जुष्टं प्रोक्षाभ्यग्रीपोमार्म्यां^{२५} शुन्धेध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायो अवधूत^{२६}
रक्षोऽवधूत^{२७} अरातयो^{२८}—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा (१) पृथिवी वैत्वं^{२९}—धिपवणमसि वानस्पत्यं प्रति
त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्वं^{३०}—मेस्तनूरसि वाचो विसर्जनं देववीतये त्वा गृह्णाम्य^{३१}—द्विरसि वानस्पत्यः स इदं
देवेभ्यो हव्य^{३२} सुशमि भामिष्वे^{३३}—पमा वदोर्जिमा वद द्युमद्वदत वयं सङ्घातं जेष्मं वर्ष-
वृद्धमसि^{३४} प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्तुं परापृताश्रक्षः परापृता अरातयो^{३५} रक्षसां भागो (२) ऽसि^{३६}
वायुवो वि विनक्तुं देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु^{३७} ॥ (त्वा, भाग, एकादश च) ॥ ५ ॥

बोहियेपणम् ॥ १० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिक्रियः ।

अवधूत^{३८} रक्षोऽवधूत^{३९} अरातयो^{४०}—ऽदित्यास्त्वगसि प्रति त्वा पृथिवी वैत्वं दिवः स्कम्भनिरसि
प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्तुं धिपणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्तुं धिपणाऽसि पार्वतेयि
प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्तुं देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यामधि वपामि धान्य-
मसि धिनहि देवान् प्राणाय त्वा (१) ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
धा^{४१} देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रति गृह्णातु^{४२} ॥ (प्राणाय त्वा, पञ्चदश च) ॥ ६ ॥

कपालोपधानम् ॥ १२ अनुष्टुप् । प्रजापतिक्रियः ।

धृष्टिरसि ब्रह्म युच्छा^{४३}—पानेऽग्निमादं जहि^{४४} निष्क्रव्यादं श्लेषो^{४५}—ऽऽ देवयजं वहं निर्दग्ध^{४६}
रक्षो निर्दग्धा अरातयो^{४७} ध्रुवमसि पृथिवी इह ऽहाऽऽयुर्दृह प्रजा इह सजातानस्मै यजमानाय

पर्युहं धर्मस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वा प्राणं दृष्ट्वापानं दृष्ट्वा सजातान्स्मै यजमानाय पर्युहं धरुणमसि
दिवं दृष्ट्वा चक्षुः (१) दृष्ट्वा श्रोत्रं दृष्ट्वा सजातान्स्मै यजमानाय पर्युहं धर्मोसि दिशो दृष्ट्वा
योनिं दृष्ट्वा प्रजां दृष्ट्वा सजातान्स्मै यजमानाय पर्युहं चित्तं स्थ प्रजामस्मै रयिमस्मै संजाता-
नस्मै यजमानाय पर्युहं भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यन्तु^१

यानि धर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधसः ।

पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू वि मुञ्चताम् ॥ (चक्षुरष्टाक्षरित्वादि २५) ॥ ७ ॥

पुरोवासाभरणम् ॥ २ उपरिष्टाद्बृहती; ३-४, ११ एकपदा गायत्री । प्रजापतिर्कृषिः ।

सं वषामि^१ समापो अङ्गिरगमत समोषधयो रसेन सश्रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्य-
ध्वमे^२ ज्ञयः परि प्रजाताः स्थ समाङ्गिः पृच्यन्तु^३ जनयत्यै त्वा सं यौर्म्यं अये वाते^४ अग्निषो-
माभ्यां^५ मुखस्य शिरोऽसि^६ धर्मोऽसि विश्वार्यु^७ रुरु प्रथस्वरु ते युज्ञपतिः प्रथतां^८ त्वचं
गृह्णीष्वान्^९ न्तरितश्रस्रोऽन्तरिता अरातयो^{१०} देवस्त्वा सविता (१) अर्पयतु वर्षिष्ठे^{११} अग्नि नाके^{१२}
अग्निस्ते^{१३} तनुवं माऽति घागमे^{१४} हव्यं रक्षस्व^{१५} सं ब्रह्मणा पृच्यस्वै^{१६} कृताय स्वाहा^{१७} द्विताय
स्वाहा^{१८} त्रिताय स्वाहा^{१९} ॥ (सविता, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

वेदिकरणम् ॥ २० द्विपदा गायत्री; २४ एकपदा त्रिष्टुप्, २५ त्रिपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्कृषिः ।

आ ददं इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिणः सहस्रभृष्टिः शततेजा वायुरसि तिग्मतेजाः पृथिवि देवयज्ञ-
न्योषव्यास्ते मूलं मा हिंसिष्वै^१ मपहतोऽरुः पृथिव्यै^२ व्रजं गच्छ गोस्थानं^३ वर्षतु ते द्यौर्वै-
धान देव सवितः परमस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौर्गै-
पहतोऽरुः पृथिव्यै देवयजन्यै^४ व्रजं (१) गच्छ गोस्थानं^५ वर्षतु ते द्यौर्वैधान देव सवितः पर-
मस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौर्गैपहतो-
ऽरुः पृथिव्या अदेवयजनो^६ व्रजं गच्छ गोस्थानं^७ वर्षतु ते द्यौर्वैधान देव सवितः पर-
मस्यां परावति शतेन पाशैर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौर्गैरुस्ते दिवं
मा स्कान्^८ वसवस्त्वा परि गृह्णन्तु गायत्रेण छन्दसां रुद्रास्त्वा परि गृह्णन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसां-
ऽऽदित्यास्त्वा परि गृह्णन्तु जागतेन छन्दसां देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्ति वेधसं^९
ऋतमस्यै^{१०} तसदंनमस्यै^{११} तश्रीरसि^{१२} धा असि स्वधा अस्युर्वी चासि वस्वी चासि पुरा क्रूरस्य
विसृपो विरष्टि (२) भुंदादाय पृथिवी जीरदानुर्यामैर्यश्चन्द्रमसि स्वधामिस्तां धीरांसो अनुदश्यं
यजन्ते^{१३} ॥ (देवयजन्यै व्रजं, तमतो मा, विरष्टिश्चैकादश च) ॥ ९ ॥

हविर्ग्रहणम्, ॥ ७-८, १० अनुष्टुप्; ९ त्रिष्टुप्; २० गायत्री । प्रजापतिकर्षिः ।

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातयो'—अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामि' गोष्ठं मा निर्मृक्षं वाजिनं
त्वा सपत्नसाहं सं मोज्झि वाचं प्राणं,—चक्षुः श्रोत्रं—प्रजां योनिं मा निर्मृक्षं वाजिनो त्वा
सपत्नसाहीं सं माज्झ्या—आसाना सौमनसं प्रजां सौभाग्यं तन्म ।

अग्नेरनुव्रता भुत्वा सं नक्षे सुकृताय कर्म ॥

सुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरुप (१) सेदिम ।

अग्ने सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यर्ध् ॥

इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं यमवधीत सविता सुकेतः ।

घातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्या करोमि' ॥

समायुषां सं प्रजया समग्ने वचसा पुनः ।

सं पत्नी पत्याऽहं गच्छे समात्मा तनुवा मम' ॥

महीनां पयोऽस्योर्पधीना ५ रसस्तस्य तेऽर्क्षीयमाणस्य नि (२) वपामि' महीनां पयोऽस्यो-
र्पधीना ५ रसोऽदब्धेन त्वा चक्षुषाऽवैक्षे सुप्रजास्त्वार्यं तेजोऽसि' तेजोऽनु प्रेक्षे—अग्नेस्ते तेजो
मा वि नैदं—भेजिह्वाऽसि सुभूर्देवानां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुपेयजुपे भर्धं शुक्रमसि' ज्योति-
रसि' तेजोऽसि' देवो वः सवितोत्पुनात्वाच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः स्वयस्य रश्मिभिः' शुक्रं
(१) त्वां शुक्रायां धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुपेयजुपे गृह्णामि' ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्ये—चिस्त्वाऽचिपि
धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुपेयजुपे गृह्णामि' ॥ (उप, निः, शुक्र ५, षोडश च) ॥ १० ॥

इत्यावर्हिः एवकं वेद्यां हविरासादनं । १४ गायत्री; २० एकपदा त्रिष्टुप् । प्रजापतिकर्षिः ।

कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्र्यं त्वा स्वाहा वेदिरसि वहिपे त्वा स्वाहा वहिरसि सुगभ्यस्त्वा स्वाहा
दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वा स्वश्वा पितृभ्य ऊर्मव वहिपत्य ऊर्जा पृथिवीं गच्छतं
विष्णोः स्तूपोऽस्य—णांभ्रदसं त्वा स्तृणामि स्वासस्थं देवेभ्यो गन्धर्वोऽसि विश्वावसुविश्वस्मा-
दीपतो यजमानस्य परिधिरिड ईडितं इन्द्रस्य बाहुरसि (१) दक्षिणो यजमानस्य परिधिरिड
ईडितो मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परि धत्तां ध्रुवेण धर्मणा यजमानस्य परिधिरिड ईडितः स्वयं-
स्त्वा पुरस्तात् पातु कस्याश्चिदभिघ्नस्त्यो वीतिहोत्रं त्वा कवे ध्रुमन्त ५ समिधीमद्योमे बृहन्त-
मध्वरे विशो यन्त्रे स्यो वध्ना ५ रुद्राणामादित्याना ५ सदसि सीदै जुह्वं—रूपभृदं—
ध्रुवाऽसि घृताची नाम्ना प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि (२) सीदै—ता असदन् सुकृतस्य लोके ता
विष्णो पाहि पाहि यजं पाहि यजपतिं पाहि मां यज्ञनिर्यम् ॥ (अग्नि, सवित्, पञ्चदश च) ॥ ११ ॥

आधारः ॥ १ एकपदा गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री । प्रजापतिर्ऋषिः ।

शुर्वनमसि वि प्रथस्वाऽग्ने यष्टिरिदं नमः ।

जुहेह्यग्निस्त्वां ह्वयति देवयज्यायां उपभूदेहि देवस्त्वां सविता ह्वयति देवयज्यायां अग्नी-
विष्णु मा वामव क्रमिपं वि जिहासां मा मा सं तां लोकं मे लोककृतौ कृणुतं विष्णोः
स्थानमसीं—त इन्द्रो अकृणोद वीर्याणि समारम्भोर्ध्वो अर्ध्वरो दिविस्पृशमहुतो (१) यज्ञो
यज्ञपतिरिन्द्रावान्त्स्वाहा^६ बृहद्वाः पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते मर्जं मखस्य
शिरोऽसि सं ज्योतिषा ज्योतिरिक्ताम् ॥ (अहुत, एकविंशतिश्च) ॥ १२ ॥

सुगन्धनायुचरतन्त्रम् ॥ १-२ अनुष्टुप्, १२ पुरस्ताज्योतिस्त्रिष्टुप्, १४ त्रिष्टुप् । प्रजापतिर्ऋषिः ।

वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् ।

अथा सपत्नाऽ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराऽ अकं ।

उद्ग्राभश्च निग्राभश्च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।

अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपूचीनान् व्यस्यताम् ।

वसुभ्यस्त्वां रुद्रेभ्यस्त्वां—ऽऽदित्येभ्यस्त्वां—ऽक्तऽ रिहाणा वियन्तु वयः^६ । प्रजां योनिं मा
निर्भक्षमां प्यायन्तामाप ओषधयो मरुतां पृपतयः स्थ दिवं (१) गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयं ।
आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहि चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहि^७ ध्रुवाऽसि^८

यं परिधिं पर्यधत्था अग्ने देव पुणिर्भिर्वीर्यमाणः ।

तं त एतमनु जोषं भरामि नेदेष त्वदपचेतयाते^९

यज्ञस्य पाथ उप समित^{१०} सऽस्त्रावभागाः स्थेषा बृहन्तः प्रस्तरेष्ठा बर्हिषदश्च (२) देवा-
इमा वाचमभि विश्वे गुणन्त आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयध्वम्—मेवामपन्नगृहस्य सदेसि सादयामि
सुन्नायं सुन्निनी सुन्ने मा धत्तं^{११} धुरि ध्रुवौ पातं—मग्नेऽदब्धायोऽशीततनो पाहि माऽद्य दिवः
पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरन्न्यै पाहि दुश्चरितादविषं नः पितुं कृणु सुषदा योनिऽ
स्वाहा^{१२} देवा गातुविदो गातुं विच्चा गातु (३) मित मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञऽ
स्वाहा^{१३} वाचि स्वाहा^{१४} वातेभ्यः ॥ (विधे, च, गातुं, त्रयोदश च) ॥ १३ ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाच्याः ॥ १-२, ४, ६, ८-१०, १२, १४ त्रिष्टुप्; ३ अनुष्टुप्; शिष्टा गायत्र्यः । विधेदेवा ऋषयः ।

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या उभा राधसः सुह मादयध्वै ।

उभा दाताराविषाऽ रयीणामुभा वाजस्य सातये हुवे वाम् ॥

अश्रवऽ हि भूरिदावत्तरा वां विजामातुरुत वां वा स्यालात् ।

अथा सोमस्य प्रयंती युवभ्यामिन्द्राग्नी स्तोमं जनयामि नव्यभ्ये ॥

इन्द्राग्नी नवतिं पुरो दासपत्नीरधूतुतम् । साकमेकेन कर्मणा ॥
 शुचिं तु स्तोमं नवजातमुधेन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम् (१) ।
 उभा हि वा सुहवा जोहवीमि ता वाजं सद्य उश्नते धेष्टा ॥
 वयमु त्वा पथस्पते रथं न वाजसातये । धिये पृथग्युज्महि ॥
 पथस्पथः परिपति वचस्या कामेन कृतो अस्यानडकम् ।
 स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्ना धियेधियः सीषघाति प्र पूर्वा ॥
 क्षेत्रस्य पतिना वयः हितेनैव जयामसि ।
 गामश्च पोषयित्त्वा स नो (२) मृडातीद्वे ॥
 क्षेत्रस्य पते मधुमन्तमूर्ध्नि धेनुरिव पयो अस्मासु धुक्व ।
 मधुश्रुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥
 अग्ने नयं सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
 युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नमउक्तिं विधेम ॥
 आ देवानामपि पन्थामगन्म यच्छक्नवाम तदनु प्रवोदुम् ।
 अग्निर्विद्वान्स यज्ञात् (३) सेदु होता सो अश्वरान् स क्रतुन् कल्पयाति ॥
 यद्वाहिष्ठु तदग्नये बृहदर्च विभावसो । महिषीव त्वदग्नयिस्त्वद्वाजा उदीरते ॥
 अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिमिरति दुर्गाणि विश्वा ।
 पृथ्वी पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः १२ ॥
 त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ (४) मर्त्येष्वा । त्वं यज्ञेष्विदधः १३ ॥
 यद्वो वयं प्रभिनाम व्रतानि विदुषां देवा अविदुष्टरासः ।
 अग्निष्टद विश्वमा पूर्णति विद्वान् येभिर्देवाः क्रतुभिः कल्पयाति १४ ॥

(जुषेथाम्, नो, यज्ञा, -दा, त्रयोविंशतिश्च) ॥ १४ ॥

[ह्ये ४३ । यज्ञस्य ८८ । शुद्धिर्ध्वं ५८ । कर्मणे ९६ । देवो १११ । अवधूतं ६५ । छष्टिः ९८ । स-७२ । -माद्वे १६१ । प्रत्युष्टं १६६ । कृणो ११५ । सुवनं ७१ । वाजस्योभा १६३, २२३ । चतुर्दश । १५३०]

[इति प्रथमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥]

अग्निष्टोमे क्रयः ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥]

यज्ञमानस्य क्षौरस्नानानुष्ठपनादिसंस्काराः प्राचीनवंशप्रवेशश्च ॥ १ द्विपदा गायत्री; ६ त्रिपदा विराट्, ७ एकपदा विराट्, १२-१४ गायत्री; १६ अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

आपं उन्दन्तु जीवसे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ओषधे त्रायस्वैनः स्वधिते मनः हिंसी देव-

श्रूतानि प्र वर्षे स्वस्त्युत्तराण्यग्नीषोः ऽऽपो अस्मान् मातरः शुन्धन्तु घृतेन नो घृतपुवं पुनन्तु विश्वमस्मत् प्र वेदन्तु रिश्रुं दाम्यः शुचिरा पूत एभिः सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि महीनां पयोऽसि वचोधा असि वचो (१) मयि वेहि वृत्रस्य कनीनिकाऽसि चक्षुष्पा असि चक्षुमे पाहि चित्पतिस्त्वा पुनातु*— वाक्पतिस्त्वा पुनातु*— देवस्त्वा सविता पुनात्वच्छिद्रेण पवित्रेण वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः—स्तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छक्रेयमो वो देवास ईमहे सत्यधर्माणो अह्वरे यद् वो देवास आगुरे यज्ञियासो हवामहे इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी आप ओषधीः (२) स्त्वं दीक्षाणामधिपतिरसीह मा सन्तं पाहि (वचं, जोषधीरुहौ च) ॥ १ ॥

यजमानस्य दीक्षा ॥ ५ त्रिपदा विराट्; ६ अनुष्टुप्; ८ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

आकूत्यै प्रयुजेऽग्नये स्वाहा मेघायै मनसेऽग्नये स्वाहा दीक्षायै तपसेऽग्नये स्वाहा सरस्वत्यै पूष्णेऽग्नये स्वाहा ऽऽपो देवीर्बृहतीर्विश्वशम्भुवो द्यावापृथिवी उर्वेन्तरिक्षं बृहस्पतिर्नो हविषा वृधातु स्वाहा विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सख्यं विश्वे राय इष्टुष्यसि शुभ्रं वृणीत पुष्यसे स्वाह कर्त्तामयोः शिल्पे स्थस्ते वामा रभे ते मा (१) पातमाऽस्य यज्ञस्योद्वह

इमां धियः शिक्षमाणस्य देव क्रतुं दक्षं वरुण सः शिक्षाधि

ययाऽति विश्वा दुरिता तरेम सुतर्माणमधि नाव रुहेमो—

मस्याङ्गिरस्यूर्णमद्रा ऊर्जे मे यच्छ पाहि मा मा मा हिंसी—विष्णोः शर्मासि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छ नक्षत्राणां माऽतीकाशात् पाही—न्द्रस्य योनिरसि (२) मा मा हिंसीः कृष्यै त्वा सुसस्यायै सुपिप्पलाम्यस्तत्रौषधीर्म्यः स्रष्टया देवो वनस्पति रूध्रो मा पाहोद्वहः स्वाहा यज्ञं मनसा स्वाहा द्यावापृथिवीभ्या स्वाहोरोरन्तरिक्षात् स्वाहा यज्ञं वातादा रभे ॥ (मा, योनिरसि, त्रिःशब्द) ॥ २ ॥

देवयजनस्वीकारः ॥ १-३, अनुष्टुप्, ४ गायत्री, ५ एकपदा त्रिष्टुप्, २१ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

देवीं धियं मनामहे समृद्धीकामभिष्टये वचोधां यज्ञत्राहसः सुपारा नो असद् वशे । ये देवा मनोजाता मनोयुजः सुदक्षा दक्षपितारस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ऽग्ने त्वः सु जागृहि वयः सु मन्दिषीमहि गोपाय नः स्वस्तये प्रबुधे नः पुनर्ददः ।

त्वमग्ने व्रतपा असि देव आ मर्त्येष्व । त्वं (१) यज्ञेष्वीह्यः ॥

विश्वे देवा अग्नि मा माऽववृत्रनं पूषा सन्या सोमो राधसौ देवः सविता वसोर्विसुदावा रास्वेयत् सोमाऽऽभूयो भर मा पुणन् पुत्या वि राधि माऽहमायुषा चन्द्रमसि मम भोगाय मर्व वक्षमसि

मम भोगाय भवो—साऽसि मम भोगाय भवो हयोऽसि मम भोगाय भवो (२) छागोऽसि
मम भोगाय भवो मेपोऽसि मम भोगाय भवो वायवे त्वो वरुणाय त्वो निर्वृत्यै त्वो
रुद्राय त्वो देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिहंविष्य इन्द्रियावान् मदिन्तमस्तं वो माऽव क्रमिर्ष—म-
च्छिन्नं तन्तुं पृथिव्या अनु गेयं भद्रादुभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरस्ता तं अस्तबथेमव स्य
(३) वर आ पृथिव्या आरे शत्रून् कणुहि सर्ववीरं एदमगन्म देवयजनं पृथिव्या विश्वे देवा
यदजुषन्त पूर्व क्रक्त्सामाग्नां यजुषा सन्तरन्तो रायस्पोषेण समिषा मदेम ॥ (त्वं, भव, स्य, पञ्च-
विंशतिश्च) ॥ ३ ॥

सोमकथयणायनम् ॥ ५ अनुष्टुप् । सोमकथिः ।

इयं तं शुक्र तनुरिदं वर्चस्तया सं भव आजं गच्छ जूरसि धृता मनसा जुष्टा विष्णवे
तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसवे वाचो यन्त्रमशीय स्वाहा शुक्रमस्यमृतमसि वैश्वदेव हविः
द्वयस्य चक्षुराऽरुहमभेरक्षणः कनीनिकां यदेतेशेभिरीयसे आजमानो विपश्चितो चिदसि मनाऽसि
धीरसि दक्षिणा (१) ऽसि यज्ञियाऽसि क्षत्रियाऽस्यदितिरस्युभयतः शीष्णां सा नः सुप्राची सुप्रतीची
सं भव मित्रस्त्वां पदि वध्नातुं पूषाऽध्वनः पातिवन्द्रायाच्यक्षायाजुं त्वा माता मन्यतामनुं
पिताऽनु आता सगृभ्योऽनु सखा सयूध्युः सा देवि देवमच्छेहीन्द्राय सोम रुद्रस्त्वाऽऽ वर्तयतु
मित्रस्य पथा स्वस्ति सोमसखा (२) पुनरेहि सह रय्या ॥ (दक्षिणा, सखा, पञ्च च) ॥ ४ ॥

सोमकथयणः पदसंग्रहः ॥ सोमकथिः ।

वस्यसि रुद्राऽस्ये—दितिरस्या—दित्याऽसि शुक्राऽसि चन्द्राऽसि बृहस्पतिस्त्वा सुमे
रपवत रुद्रो वसुभिरा चिकेतुं पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्षि देवयजन इडायाः पदे धृतवति स्वाहा
परिलिखित रक्षः परिलिखिता अरातय इदमह रक्षसो ग्रीवा अपि कन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं
च वयं द्विम इदमस्य ग्रीवा (१) अपि कन्ताम्ये—स्मे रायं—स्त्वे रायं—स्तोते रायंः सं देवि
देव्योर्वश्या पश्यस्ते त्वष्टीमती तं सपेय सुरेता रेतो दधाना वीरं विदेश तव सुदक्षि माऽह
रायस्पोषेण वि योषमे ॥ (अस्य ग्रीवा, एकाक्षत्रिरास्त्वे) ॥ ५ ॥

सोमोन्मानम् ॥ २ जतिच्छन्दा. (अष्टिः) । सोमकथिः ।

अश्नुना ते अश्नुः पृथ्यतां परेषा परेगन्धस्ते काममवन्तु मदाय रसो अच्युतोऽमात्योऽसि
शुक्रस्ते ग्रहो—ऽभि तयं देव संवितारमूषयोः कृविकृतुमर्चामि सत्यसंवस रत्नधामभि प्रियं
मतिमूर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत् सर्वामनि हिरण्यपाणिरममीत सुक्रतुः कृपा सुवः । प्रजा-
भ्यस्त्वां प्राणाय त्वो व्यानार्य त्वो प्रजास्त्वमनु (१) प्राणिहि प्रजास्त्वामनु प्राणन्तु ॥
(अनु, सप्त च) ॥ ६ ॥

सोमकृपणम् ॥ सोमकृपिः ।

सोमं ते क्रीणाम्यूर्जस्वन्तं पर्यस्वन्तं वीर्यावन्तमभिमातिपाहः^१ शुक्रं ते शुक्लेण क्रीणामि चन्द्रं चन्द्रेणामृतममृतेन सम्भत्ते गोर्—स्मे चन्द्राणि^२ तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्णस्तस्यांस्ते सहस्रपोषं पुष्यन्त्याश्चरमेणं पशुनां क्रीणाम्यस्मे ते वन्धुर्मयि ते रायः श्रयन्तां—मस्मे ज्योतिः^३ सोमविकृगिणि तमो^४ मित्रो न एहि सुमित्रधा^५ इन्द्रंभ्योरु (१) मा विंश दक्षिणमुशन्नु-
ञ्चन्त^६ स्योनः स्योर्न^७ स्वान् भ्राजाह्वारे वम्भारे हस्त सुहस्त कृशानवेते वः सोमकृपणास्तान् रक्षन्^८ मा वो दमन् ॥ (ऊरुं द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

सोमस्य सकृदारापणम् ॥ १ अनुष्टुप्, २ एकपदा गायत्री, ५-६ त्रिष्टुप्, ७ गायत्री । सोमकृपिः ।

उदार्युधा स्वायुषोदोषवीना^१ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्याममृता^२ अनु^३ ।

उर्वन्तरिक्षमन्विष्य^४—दित्याः सद्योऽस्य^५—दित्याः सदु आसीदां—ऽस्तेभ्योदधामृषभो अन्तरि-
क्षमभिमीत वरिमाणं पृथिव्या आऽसीदुद्विष्य^६ भुवनानि सम्राड्विभेक्तानि वरुणस्य व्रतानि^७ वनेषु
व्यन्तरिक्षं ततान् वाजमर्वत्सु पयो अघ्नियासु हत्सु (१) क्रतुं वरुणो विश्वमि द्विधि सूर्यमद-
घान् सोममर्द्धा^८ नुदुत्थं जातवैदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यंभू ॥

उत्स्रवेतं धूर्पाहावनभ्र अवीरहणौ ब्रह्मचोर्दनौ^१ वरुणस्य स्कर्मनमसि^२ वरुणस्य स्कम्भसर्जनमसि^३
प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः^४ ॥ (हत्सु, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

सोमस्य प्राचीनवंशे मति गमनम् ॥ १ षट्पदाऽतिजगती, २-३ अनुष्टुप्, ४ जगती । सोमकृपिः ।

प्र च्यवस्व भुवस्पते विश्वान्यमि धामानि मा त्वा परिपूरीं विदुन्मा त्वा परिपन्थिनो विदुन्मा त्वा
वृका अघायत्रो मा गन्धर्वो विश्वावसुरा दधे^१—च्छयेनो भूत्वा परां पत यजमानस्य नो गृहे देवैः
संस्कृतं यजमानस्य स्वस्त्ययन्ये^२—स्यपि पन्थामगस्महि स्वस्तिगार्मनेहसं येन विश्वाः परि द्विपो
वृणाकिं विन्दते वसु^३ नमो मित्रस्य (१) वरुणस्य चक्षसे महो देवाय तद्वत् संपर्यत द्रोहशे
देवजाताय केतवे दिवस्पुत्राय सूर्याय शशसर्त ॥ वरुणस्य स्कर्मनमसि^४ वरुणस्य स्कम्भसर्जनम-
स्य^५—न्धुको वरुणस्य पाशः^६ ॥ (मित्रस्य, प्रयोविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

मातिष्येष्टिः ॥ ६ त्रिष्टुप् । सोमकृपिः ।

अग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वा^१ सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवं त्वा^२—ऽतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे
त्वा^३—ऽमर्यं त्वा रायस्पोषदाम्ने विष्णवे त्वा^४ श्येनाय त्वा सोमभूते विष्णवे त्वा^५ या ते धामानि हविषा
यजन्ति ता ते विश्वा परिभूरस्तु यज्ञं गयस्फानः प्रतरणः सुवीरोऽवीरहा प्र चरा सोम दुर्गने^६—दित्याः
सद्योऽस्य^७—दित्याः सदु आ (१) सीदं वरुणोऽसि धृतव्रतो^८ वारुणमसि शंयोर्देवानां संस्रुषान्मा
देवानामपसंश्छित्समह्यं^९—पतये त्वा गृह्णामि^{१०} परिपतये त्वा गृह्णामि^{११} तनूनप्त्रे^{१२} त्वा गृह्णामि^{१३}

शाकत्राय त्वा गृह्णामि^१ शकमन्नोजिष्ठाय त्वा गृह्णाम्य^२—नाष्टमस्यनाध्व्यं देवानामोजोऽमिश्रस्तिपा
अनमिश्रस्तेऽन्य^३—मनु मे दीक्षा दीक्षापतिर्मन्यतामनु तपस्तपस्तिरङ्गमा सत्यमुपगेषश्सुविते मा
(२) धौः (आ, भै, कं च) ॥ १० ॥

उपसदः ॥ सोमऋषिः

अशुरशुस्ते देव सोमाऽऽप्यायतामिन्द्रायैकधनविद आ तुभ्यमिन्द्रः प्यायताम त्वमिन्द्राय
प्यायस्वाऽऽप्यायय सखीन्त्सुन्या मेघया स्वस्ति ते देव सोम सुत्यामशीथे^४—ष्टा रायः प्रेषे भर्गा-
यर्तमृतवादिभ्यो नमो दिवे नमः पृथिव्या अग्ने व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनूरेषा
सा त्वधि (१) या तव तनूरिय^५ या मयि सह नौ व्रतपते व्रतिनोव्रतानि^६ या ते अग्रे रुद्रिया
तनूस्तया नः पाहि तस्यास्ते स्वाहा^७ या ते अग्रेऽयाशया^८—*रजाशया^९—*हाराशया तनूर्धिष्ठा
गह्वरेऽग्रे वचो अपावधी त्वेषं वचो अपावधी^{१०} स्वाहा^{११} (त्वधि, चत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

उत्तरवेदिनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

वित्तार्यनी मेऽसि^१ तित्तार्यनी मेऽस्य^२—वतान्मा नायित^३—मवतान्मा वपयितं विदेरग्नि-
र्नभो नामग्ने अङ्गिरो योऽस्या पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाष्टृष्टं नाम यजियं तेन त्वाऽऽदु-
धे^४—*अग्ने अङ्गिरो यो द्वितीयस्यां^५—*तृतीयस्यां पृथिव्यामस्यायुषा नाम्नेहि यत् तेऽनाष्टृष्टं नाम (१)
यजियं तेन त्वाऽऽ दधे^६ सिंहीरसि महिषीरस्य^७—रु प्रथस्त्रोरु ते यज्ञपतिः प्रथतां ध्रुवाऽसि^८
देवभ्यः शुन्धस्व^९ देवभ्यः शुम्भस्व^{१०}—न्द्रघोषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातु^{११} मनोजत्रास्त्वा
पितृभिर्दक्षिणतः पातु^{१२} प्रचेतास्त्वा रुद्रैः पश्चात् पातु^{१३} विश्वकर्मा त्वाऽऽदित्यैरुत्तरतः पातु^{१४}
सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहा^{१५} सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहा^{१६} सिंही (२) रसि राय-
स्पोषवनिः स्वाहा^{१७} सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहा^{१८} सिंहीरस्या वह देवान् देवयते यजमानाय
स्वाहा^{१९} भूतेभ्यस्त्वो विश्वायुरसि पृथिवीं दधे^{२०} ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं दधे^{२१}—च्युताक्षिदासि
दिवे दधे^{२२}—भेस्मास्यग्नेः पुरीषमसि^{२३} ॥ (नामं, सिंहीः, पञ्चविंशच्च) ॥ १२ ॥

हविर्जानमपडपनिर्माणम् ॥ १ जगती, ३ विराड् गायत्री, ४ गायत्री, ५, ८-९ त्रिष्टुप्, ६ द्विषदा त्रिष्टुप्, ७ रुक्पदा विराट् । सोमऋषिः ।

युजते मन उत युजते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इन्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः^१ ॥

सुवाग्देव दुर्या^२ आ वंद देवश्रुतौ देवेष्वा घोषेथो^३—मा नो बीरो जायतां कर्मणो य^४ सर्वेऽ-
नुजीवाम यो बहूनामसदृशी^५ । इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदम् ; समूढमस्य (१) पाशसुरं
इरायती धेनुमती हि भूत^६ स्यवसिनी मनवे वसस्ये ।

व्यस्कम्नाद्रोदसी विष्णुरेते दाधार पृथिवीमभितो मयूखैः^७ ॥

[१११-६] तनू...वधी स्वाहा । ६-७ या ते अग्ने - ८ (१२।६) विं... नाम - ९ - १० विंद... अङ्गिरो यः - ११
६ पृथिवी... दधे ।

प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती ऊर्ध्वं यज्ञं नयतं मा जीह्वरतं मत्र रमेथां वर्मन् पृथिव्यां
दिवो वा विष्णवुत वा पृथिव्या महो वा विष्णवुत वाऽन्तरिक्षाद्वस्तौ पूर्णस्व बहुभिर्वसवैरा प्र
येच्छ (२) दक्षिणादोत सव्यात् ।

विष्णोर्नुक्तं वीर्याणि प्र वोचं यः पार्थिवानि विममे रजांसि यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्र-
माणस्त्रेधोरुगायो विष्णो रराटमसि विष्णोः पृष्ठमसि विष्णोः अन्यत्रै स्थो विष्णोः
स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसि वैष्णवमसि विष्णवेत्सो ॥ अथ, यच्छे, काञ्चक्यादिशब्दः ॥ १३ ॥

काव्याः सामेधेन्यः पुरोऽनुवाक्या याज्याश्च ॥ १-१८ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा कल्पयः ।

कृणुष्व पाजः प्रसितिं न पृथ्वीं याहि राजेवामवा इमेन ।
तृष्णीमनु प्रसितिं द्रूणानोऽस्तांसि विध्यं रक्षसस्तपिष्ठैः ॥
तत्र भ्रमासं आशुया पतन्त्यनु स्पृश धृपता शोशुचानः ।
तपूष्यग्रे जुह्वा पतङ्गानसन्दिता वि सृज विष्वगुल्काः ॥
प्रति स्पशो वि सृज तूर्णितमो भवा पायुर्विशो अस्या अदंघः ।
यो नो दूरे अवशंसो (१) यो अन्त्यग्रे मार्किष्टे व्यथिरादधर्षात् ।
उदग्ने तिष्ठ प्रत्याऽऽ तनुष्व न्यमित्रा ओषतात् तिग्महेते ।
यो नो अरातिः समिधान चक्रे नीचा तं धक्ष्यतसं न शुष्कम् ॥
ऊर्ध्वो भव प्रति विध्याध्यस्मदाविष्कृणुष्व दैव्यान्यग्रे ।
अव स्थिरा तनुहि यातुजूनां जामिमजामिं प्र मृणीहि शत्रून् ॥
स ते (२) जानाति सुमतिं यविष्ठ य ईवते ब्रह्मणे गातुमैरत् ।
विश्वान्यस्मै सुदिनानि रायो द्युमन्ययो वि दुरो अभि द्यौर्त् ॥
सेदग्ने अस्तु सुभगः सुदानुर्यस्त्वा नित्येन हविषा य उक्थैः ।
पिप्रीषति स्व आयुपि दुरोणे विश्वेदस्मै सुदिना सासद्विष्टिः ॥
अर्चामि ते सुमतिं घोष्यर्वाक् सं, ते वावाता जरता (३) मियं गीः ।
स्वश्वास्त्वा सुरथा मर्जयेमास्मे क्षत्राणि धारयेरनु दूर्न् ॥
इह त्वा भूर्या चरेदुप त्मन् दोषावस्तर्दीद्विवाऽसमनु दूर्न् ।
क्रीडन्तस्त्वा सुमर्षसः सपेमाभि शुम्ना तस्थिवाऽसो जनानाम् ॥
यस्त्वा स्वश्वः सुहिरण्यो अग्न उपयाति वसुमता रथेन ।
तस्य त्राता भवसि तस्य सखा यस्त आतिथ्यमानुषग जुजोषदं ॥

महो रुजामि (४) वृन्धुता वचोभिस्तन्मा पितुर्गोतमादन्वियाय ॥

त्वं नो अस्य वचसश्चिक्लिद्धि होतैर्यविष्ठ सुकृतो दम्भनोः ॥

अस्वप्नाजस्तरणयः सुशेवा अतन्द्रासोऽवृका अश्रमिष्ठाः ।

ते पायवः सध्रियञ्चो निषद्याऽग्ने तव नः पान्त्वमूर्ते ॥

ये पायवो मामतेयं ते अग्ने पश्यन्तो अन्धं दुरितादरक्षन् ।

ररक्ष तान्सुकृतो विश्वेदा दिप्सन्त इद्रिपवो ना ह (५) देभ्यः ॥

त्वया वयं सध्रन्यस्त्वोतास्तव प्रणीत्याश्याम वाजान् ।

उभा श्रुता हृदय सत्यतातेऽनुष्ठुया कृणुह्यह्यार्णं ॥

अया ते अग्ने समिधा विधेम प्रति स्तोमं शस्यमानं गृभाय ।

दहाशसो रक्षसः पाह्यस्मान् द्रुहो निदो मित्रमहो अवद्याते ॥

रक्षोहर्णं वाजितमाऽऽजिघर्षि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।

शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा (६) स रिपः पातु नक्तर्म्ह ॥

वि ज्योतिषा वृद्धता भोत्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।

प्रादेवीर्मायाः संहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षसे विनिक्षे ॥

उत स्वानासो दिवि पन्त्वग्नेस्तिग्मायुधा रक्षसे हन्तवा उ ।

मदे निदम्य प्ररुजन्ति भामा न वरन्ते परिवाधे अदेवीः ॥ (अघ्नश्मः स त्वे, जरता रुजामि,

ह, दिवै, कचत्वारि, शब्च) ॥ १४ ॥

[आप १०८ । अकृन्धै १३० । देवी- १७५ । मित्रं १०५ । वस्य- ७९ । अनुता ५७ । सोम- ७२ । सुत्- ८५ । मा- ७३ । मे- १०१ । - २५ सु- ९० । वित्तार्थनो १३५ । उज्जते १३९ । कृणुव ३७१ । चतुर्दश ५ १६९० ॥]

[इति प्रथमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

अग्निष्टोमे पशुः ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ १३ ॥

सदोमण्डपनिर्माणम् ॥ १७ ॥ अनुष्ठुप् । सोमश्रयिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्धाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामाऽऽ दुदे-ऽग्निरसि नारिरसि परिलिखित-रक्षः परिलिखिता अरातय इदमह-रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमस्य ग्रीवा अपि कृन्तामि दिवे त्वा-न्तरिक्षाय त्वां पृथिव्यै त्वां शुन्धतां लोकः पितृपदना यवोऽसि यवयास्मद्देवो (१) यवयाऽरतीः पितृणां सदनमस्यु-

दिवं स्तभानाऽन्तरिक्षे पृण पृथिवीं दृष्ट्वं धृतानस्त्वा मारुतो मिनीतो मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणो
ब्रह्मवर्निं त्वा क्षत्रवनिं सुप्रजावनिं रायस्पोषवनिं पर्युहामि^१ ब्रह्म दृष्ट्वं क्षत्रं दृष्ट्वं प्रजां
दृष्ट्वं रायस्पोषं दृष्ट्वं धृतेन द्यावापृथिवी आ पृथेयौ मिन्द्रस्य सदोऽसि^२ विश्वजनस्य छायां
परिं त्वा गिर्वणो गिरं इमा (२) भवन्तु विश्वतो बृहदायुमनु बृहदयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयं इन्द्रस्य
स्युरसी^३ न्द्रस्य ध्रुवमस्यै^४ न्द्रमसीन्द्राय त्वां ॥ (देव, इमा, अद्यत्त च) ॥ १ ॥

उपरवनिर्माणम् ॥ सोमकविः ।

रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवान् खनामी^१ दमहं तं वलगमुद्रपाणि यं नः समानो यमसमानो
निचखानेदमेनमधरं करोमि यो नः समानो योऽसमानोऽरातीयति^२ गायत्रेण छन्दसाऽवबाहो वलगैः
किमर्थं भद्रं तन्नो सह विराडसि सपत्नहां सम्राडसि आरुव्यहां स्वराडस्यभिमाति-
हां विश्वाराडसि विश्वासां नष्ट्राणां हन्तां (१) रक्षोहणो वलगहनः प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षो-
हणो वलगहनोऽव नयामि वैष्णवान् यवोऽसि यवयास्मद्भेवो यवयाराती^३ रक्षोहणो वलगहनोऽव
स्तृणामि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनोऽभि जुहोमि वैष्णवान् रक्षोहणो वलगहनोऽव दधामि
वैष्णवी^४ रक्षोहणो वलगहनो पर्युहामि वैष्णवी^५ रक्षोहणो वलगहनो परिं स्तृणामि वैष्णवी^६
रक्षोहणो वलगहनो वैष्णवी^७ बृहन्नसि बृहद्वावा बृहतीमिन्द्राय (२) वाचं वदे ॥ (इन्द्रे, न्द्राय द्वे च) ॥ २ ॥

शिष्यः ॥ सोमकविः ।

विभूरसि प्रवाहणो^१ * - वह्निरसि हव्यवाहनः^२ * - शत्रोऽसि प्रचेतौ^३ * - स्तुथोऽसि विश्ववेदो^४ * -
उश्रिगसि कवि^५ * - रङ्घारिरसि बभ्रमरि^६ * - रवस्युरसि दुर्वस्वो^७ * - न्द्रुग्न्युरसि मार्जालीयः^८ * - सम्राडसि
कृशानुः^९ * - परिषद्योऽसि पर्वमानः^{१०} * - प्रतकाऽसि नमस्वाने^{११} * - संमृष्टोऽसि हव्यसुद^{१२} * - कृतघ्नोमाऽसि
सुवर्ज्योति^{१३} * - ब्रह्मज्योतिरसि सुवर्धामो^{१४} * - ऽजोऽस्येकपादे^{१५} * - हिरसि बुभ्रियो रौद्रेणानीकेन (१) पाहि
माऽग्रे पिपुहि मा मा मा हिंसी^{१६} ॥ (अनीकेनाद्यौ च) ॥ ३ ॥

वैतजनीयहोमः ॥ १, ५ गायत्री, ३ त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् । सोमकविः ।

त्वं सोम तनूकुञ्जथो द्वेपोभ्योऽन्यकृतेभ्य उरु यन्तासि वरुथं^१

स्वाहा^२ जुष्टाणो अप्तुराज्यस्य वेतु स्वाहा^३—

ऽयं नो अभिर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।

अयं शत्रूञ्जयतु जहृपाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातौ^४ ॥

उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नः कृधि । घृतं घृतयोने पिव प्रप्र यज्ञपतिं तिरं ॥

सोमो जिगाति गातुवि (१) देवानामेति निष्कृतमृतस्य योनिमासदुमे—

(११—१५) रौद्रेण...हिंसीः ।

—दित्याः सदोऽस्य—दित्याः सद आ सदिपैवो देव सवितुः सोमस्तः रक्षन् मा वो दमर्दे—तत्
 त्वत्सोम देवो देवानुपांगा इदमहं मनुष्या मनुष्यान् सह प्रजया सह रायस्पोषेण नमो देवेभ्यः”
 स्वघा पितृभ्यः” इदमहं निर्वर्णस्य पाशात् सुवराभि (२) वि ख्येयं वैश्वानरं ज्योतिरश्वै
 व्रतपते त्वं व्रतानां व्रतपतिरसि या मम तनुस्त्वय्यभूदिय सा मयि या तव तनुर्मय्यभूदेषा सा
 त्वयि यथायथं नौ व्रतपते व्रतिनोव्रतानि” ॥ (गानुविदुः, भ्यो, - अत्रिश्वाच) ॥ ४ ॥

यूपच्छेदनम् ॥ सोमऋषिः ।

अत्यन्यानगां नान्यानुपांगामर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरं स्तं त्वा जुपे वैष्णवं देवयज्यार्यं देव-
 स्त्वा सविता मध्वाऽनक्तो पंधे प्रायस्वेन स्वधिते मेनं हिंसी—दिवमग्रेण मा लेखीरन्तरिक्षं
 मध्येन मा हिंसीः पृथिव्या सं भवं

वनस्पते शतवल्गो वि रोहं सहस्रवल्गो वि वयः रुहेम् थं (१) त्वाऽयः स्वधितिस्तेति-
 जानः प्रणिनाय महते सोमगायाः—अच्छिन्नो रायः सुवीरः” ॥ (यं, दक्ष च) ॥ ५ ॥

यूपस्थापनम् ॥ ११ त्रिष्टुप्, १२-१३ गायत्री । सोमऋषिः ॥

पृथिव्यै न्वा—अन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वा शुन्धतां लोकः पितृपदं नो यवोऽसि यवयास्मद् द्वेषो
 यज्यारातीः पितृणां सदनमसि स्वावेगोऽस्यग्रेण नैतृणां वनस्पतिरधि त्वा स्थास्यति तस्य
 वित्तां देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तो सुपिप्पलाभ्यस्त्वौपधीभ्य उदिवं स्तभानान्तरिक्षं पूण
 पृथिवीमुपरेण दृष्टं

ते ते धामान्युडमसी (१) गुमध्ये गावो यत्र भूरिशृङ्गा अयासः ।

अत्राह तदुरुगायस्य विष्णोः परमं पुदमवं भाति भूरैः” ॥

विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पथे । इन्द्रस्य गुज्यः सखी” ॥

तद्विष्णोः परमं पुदंसदा पश्यन्ति सुरयः । दिवी चक्षुरातेतैः ॥

ब्रह्मवर्नि त्वा क्षत्रवर्नि सुप्रजवनि रायस्पोषवर्नि पर्यहामि” ब्रह्म दृष्टं क्षत्रं दृष्टं प्रजां दृष्टं
 रायस्पोषं (२) दृष्टं परिवीरसि परि त्वा दैवीर्विशो व्ययन्तां परीमं रायस्पोषो यजमानं मनुष्या
 अन्तरिक्षस्य त्वा सानाचव गूहामि” ॥ (उडमसी, पोपुमे, - काचविः शक्तिः) ॥ ६ ॥

पशोरुगाकरणम् ॥ १३ पङ्क्तिः, १४ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

इपे त्वा—पवीरस्यु—पो देवान् दैवीर्विशः प्रागुर्वह्नीरुशिजो बृहस्पते धारया वसुनि हव्या ते
 स्वदन्तां देवं त्वष्टृवसु रण्य रेवती रमध्वमै—अर्जनित्रमसि वृषणौ स्थे उर्वश्यस्या—युरसि
 पृरुर्वा घृतेनाक्ते वृषणं दधाथां गाग्रं छन्दोऽनु प्र जायम्बं त्रैष्टुभं—जागतं छन्दो-
 ऽनु प्र जायस्व”

भवतं (१) नुः समनसौ समोकसावरेपमौ ।

मा यजश्हिंसिष्टं मा यजपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः^{१३} ॥

अथावाश्विरतिं प्रविष्टं ऋषीणां पुत्रो अधिराज एषः ।

स्वाहाकृत्य ब्रह्मणा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्मागधेयम्^{१४} ॥

(भवतमेकत्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

उपाकृतस्य पशोर्विशसनम् । १२ त्रिष्टुप्. १६ अनुष्टुप् ॥ सोमक्रयिः ।

आ ददे क्रतस्य त्वा देवहविः पशेनाऽऽरमे^{१५} धर्षा मानुषानै^{१६} यस्त्वौषधीभ्यः प्रोक्षाम्य^{१७} पां
पेरुसि^{१८} स्वात्तं चित् सदैव हव्यमापौ देवीः सदैवेन^{१९} सं ते प्राणो वायुना गच्छतां^{२०} सं यजत्रै-
रङ्गानि^{२१} सं यजपतिराशिषा^{२२} घृतेनाक्तौ पशुं त्रियथा^{२३} रेवंतीयजपतिं प्रियथाऽऽ विंशतो^{२४} रों
अन्तरिक्षं सज्जूदेवेन (१) वातेनाऽस्य हविषस्त्वमना यजु समस्य तनुवां मव वर्षीयो वर्षीयसि यज्ञे
यजपतिं धाः पृथिव्याः सम्पृचः पाहि^{२५} नमस्त आतानां^{२६} ऽनुवां प्रेहि घृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया
सह रायस्पोषेणां^{२७} ऽऽपो देवीः शुद्धायुवः शुद्धा यूयं देवाऽऽर्कऽङ्गऽशुद्धा वयं परिविष्टाः परिवेष्टारों
वो भूयास्मै ॥ (देवेन, चतुश्चवारिंशच्च) ॥ ८ ॥

संज्ञपितस्य पशोर्वपोल्लेदनम् ॥ सोमक्रयिः

वाक्त आ प्यायतां^{२८} प्राणस्तु आ प्यायतां^{२९} चक्षुस्तु आ प्यायतां^{३०} ओत्रं तु आ प्यायतां^{३१}
या ते प्राणाञ्छुगजगाम या चक्षुर्या ओत्रं यत् ते कूरं यदास्थितं तत् तु आ प्यायतां तत् ते एतेन शुन्धतां^{३२}
नाभिस्तु आ प्यायतां^{३३} पायुस्तु आ प्यायतां^{३४} शुद्धाश्चरित्राः शमद्भ्यः (१) शमोषधीभ्यः शं
पृथिव्यै शमहोभ्यां^{३५} मांषधे त्रायस्वेनं^{३६} स्वधिते मेनं^{३७} हिंसी^{३८} रक्षसां मागोऽसीदं^{३९} महं^{४०}
रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इदमेनमधमं तमो नयामी^{४१} वे त्वा^{४२}
घृतेन द्यावापृथिवी प्रोर्वाथामे^{४३} ञ्छिन्नो रायः सुनीरं^{४४} उर्वन्तरिक्षमन्विहि^{४५} वायो वीहि (२)
स्तोक्तानां^{४६} स्वाहोर्ध्वनमसं मारुतं गच्छतम् ॥ (अद्रयो, वीहि, पञ्च च) ॥ ९ ॥

वसाहोमः ॥ सोमक्रयिः

सं ते मनसा मनः सं प्राणेन प्राणो जुष्टं देवभ्यो हव्यं घृतवत् स्वाहेन्द्रः प्राणो अङ्गे अङ्गे
नि दैव्यदैन्द्रोऽपानो अङ्गे अङ्गे वि बौधुवदेवं त्वष्टभूरिं ते सः संसेतु विषुरुपा यत् सलक्ष्माणो
भवथ देवत्रा यन्तमवसे सखायोऽनु त्वा माता पितरौ मदन्तु श्रीरस्यग्निस्त्वा श्रीणात्वापः समरिणन्
वातस्य (१) त्वा भ्रज्यै पूष्णो रश्म्या अपामोषधीनां^{४७} रोहिण्यै^{४८} घृतं घृतपावानः पिबत वसां
वसापावानः पिबतान्तरिक्षस्य हविरसि स्वाहा त्वाऽन्तरिक्षाय दिशः^{४९} प्रदिशं^{५०} आदिशो^{५१}
विदिशं^{५२} उदिशः स्वाहा^{५३} दिग्भ्यो^{५४} नमो दिग्भ्यः^{५५} ॥ (वातस्याष्टाविंशतिश्च) ॥ १० ॥

गुदकाण्डहोमः ॥ सोमऋषिः

समुद्रं गच्छ स्वाहा^१—ऽन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा^२ देवश्संवितारं गच्छ स्वाहा^३—ऽहोरात्रे गच्छ
स्वाहा^४ मित्रावरुणौ गच्छ स्वाहा^५ सोमं गच्छ स्वाहा^६ यज्ञं गच्छ स्वाहा^७ छन्दांसि
गच्छ स्वाहा^८ द्यावापृथिवी गच्छ स्वाहा^९ नमो दिव्यं गच्छ स्वाहा^{१०}—ऽग्निं वैश्वानरं गच्छ
स्वाहा^{११}—ऽद्भ्यस्तृतीयं पृथ्वीभ्यो^{१२} मनो मे हार्दिं यच्छ तन्न त्वचं पुत्रं नप्तारमशीयं^{१३} शुगंसि (१)
तमभि शौचं योऽस्मान् द्रष्टुं यं च वयं द्विभ्यो^{१४} धाम्नो धाम्नो राजन्नितो वरुण नो मुञ्च यदापो
अग्निं वा वरुणेति अपामहे ततो वरुण नो मुञ्च ॥ (अस्तु षड्विंशतिश्च) ॥ ११ ॥

वसतीवरीलेङ्गकानामपासुपादानम् ॥ अनुष्टुप् । सोमऋषिः

हविष्मतीरिमा आपो हविष्मान् देवो अध्वरो

हविष्मा^१ आ विवासति हविष्मा^२ अस्तु सूर्यः^३ ॥

अग्नेवोऽपं नृगृहस्य सदसि सादयामि^४ सुभ्राय सुमिनीः सुभ्रे मा धत्ते^५—न्द्राग्नियोर्भागधेयीः स्थे
मित्रावरुणयोर्भागधेयीः स्थे विधेयां देवानां भागधेयीः स्थे यज्ञे जागृतं ॥ (हविष्मतोश्चतुस्त्रिं
शच) ॥ १२ ॥

सोमस्य शकटादुपावरोहः ॥ ३ त्रिःशुप्, ७ गायत्री । सोमऋषिः ।

हृदे त्वा मनसे त्वा दिवे त्वा सूर्याय त्वोर्ध्वमिममध्वरं कृधि दिवि देवेषु होत्रां यच्छे सोम
राजन्नेहैव रोह मा भेर्मा सं विक्था मा त्वा हिंसिषिं प्रजास्त्वमुपावरोह प्रजास्त्वामुपावरोहन्तु

शृणोत्वग्निः समिधा हवं मे शृण्वन्त्थापो क्षिपणांश्च देवीः ।

शृणोतं ग्रावाणो विदुषो नु (१) यज्ञश्शृणोतु देवः संविता हवं मे^३ ।

देवीरापो अपां नपाद्य ऊर्मिर्हविष्य इन्द्रियावान्मादिन्तमस्तं देवेभ्यो देवत्रा धत्त शुक्रश्च शुक्र-
पेभ्यो येषां भागः स्थ स्वाहा^४ कार्ष्णिर्ऋष्यपापां मृध्नेश्च समुद्रस्य वोक्षित्या उच्यते^५ ।

यमग्ने पुत्सु मर्त्यमात्रो वाजेषु यं जुनाः । स यन्ता अश्वतोरिषः^६ ॥

(नु सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ १३ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६, ८, १०, १२, १४, १६-१८, २२ त्रिःशुप्; ७, ९, १३, १५, २१, २३-२८ गायत्री;

११, १९-२० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वमग्ने रुद्रो असुरो महो दिवस्त्वश्चर्धो मारुतं पृक्ष ईशिपे ।

त्वं वातैररुणैर्यासि शङ्खस्त्वं पूषा विधृतः पांसि नु त्मना^१ ॥

आ वो राजानमध्वरस्य रुद्रश्चोतारश्चसत्ययज्ञश्चरोदस्योः ।

अग्निं पुरा तनयित्नोरचित्ताद्विरण्यरूपमवसे कृणुध्वम्^२ ॥

अग्निर्होता नि पसादा यजीयानुपस्थे मातुः सुरभावं लोके ।
 युवा कविः पुरुनिष्ठ (१) ऋतावा धर्ता कृष्टीनामुत मर्ष्य इद्धैः ॥
 साध्वीर्मकदेववीतिं नो अद्य यज्ञस्य जिह्वामविदाम गुह्याम् ।
 स आयुरागात् सुरभिर्वसानो भद्रार्मकदेवहन्ति नो अर्घ्यं ॥
 अक्रन्ददुग्धिः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुर्धः समञ्जन् ।
 सद्यो जंजानो वि हीमिद्धो अरुयदा रोदसी भानुना मात्यन्तैः ॥
 त्वे वक्षनि पूर्वणीक (२) होतदोषा वस्तोरेरिरे यज्ञियांसः ।
 क्षामैव विश्वा भुवनानि यस्मिन्त्सः सौमंगानि दधिरे पावके ॥
 तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम विश्वाः सुक्षितयः पृथक् । अग्ने कामाय येमिरे ॥
 अश्याम तं ऋममग्ने तवोत्थश्याम रथि शरियवः सुवीरम् ।
 अश्याम वाजमभि वाजयेन्तोऽश्याम द्युममजराजरं ते ॥
 भेषं यविष्ठ भारताभे द्युमन्तमा भर । (३) वसो पुरुस्पृह शरिमे ॥
 स क्षितानस्तन्यतू रोचनस्था अजरेभिर्नानदद्भिर्विष्ठः ।
 यः पावकः पुरुतमः पुरूणि पृथून्यग्निरनुयाति भवेन् ॥
 आयुष्टे विश्वतो दधद्यमग्निर्वरेण्यः ।
 पुनस्ते प्राण आयति परा यक्ष्म सुवामि ते ॥
 आयुर्दा अग्ने हविषो जुपाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि ।
 घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभि (४) रक्षतादिमर्म् ।
 तस्मै ते प्रतिद्वयेते जातवेदो विचर्षणे । अग्ने जनामि सुष्टुतिर्मे ॥
 दिवस्परिं प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥
 शुचिः पावक वन्द्योऽग्ने बृहद्वि रोचसे । त्वं घृतेभिराहुतः ॥
 दृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौर्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभि (५) र्भदेनं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥
 आ यद्विषे नृपतिं तेज आनट् छुचि रेतो निषिक्तं द्यौरभीकै ।
 अग्निः शर्धमनवद्यं युवानं स्वाधियं जनयत् सुदयिषं ॥
 स तेजीयसा मनसा त्वोत उत शिक्ष स्वपत्यस्य शिक्षोः ।
 अग्ने रायो नृतमस्य प्रमृतौ भूयाम ते सुष्टुतयश्च वस्वः ॥

अग्ने सहन्तमा भर घुम्नस्य ग्रासहा रयिम् ।
विश्वा य (१) श्वर्षणीरभ्यासा वाजेषु सासहैव ॥
तमग्ने पृतनासह रयिः सहस्व आ भर ।
त्वः हि सत्यो अर्द्धतो दाता वाजस्य गोमतेः ॥
उक्षात्ताय वृशात्ताय सोमपृष्ठाय वेधसे । स्तोमैर्विधेमाम्रये ॥
वृक्षा हि धनो अस्थस्यसदा चक्रे अभिर्जनुषाज्माक्षम् ।
स त्वं न ऊर्जसन ऊर्जं धा राजैव जेरवके क्षेप्यन्तः ॥
अग्न आयूँषि (०) पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । अरे वाधस्व दुच्छुनामि ॥
अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वचैः सुवीर्यम् । दधत् पोषं रयि मयि ॥
अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि च ॥
स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाः इहा वह । उप यजः हविश्च नैः ॥
अग्निः शुचिं व्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः (८) कविः । शुचीरोचत आहुतैः ॥
उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योतीर्यचर्यः ॥

(पुरुनिष्ठः, धूर्वणीक, भरा,ऽभि वयोमि, -यं, आयूँषि, विप्रः शुचि, -अतुर्दश च) ॥ १४ ॥

[देवस्य ११८ । श्रोत्रणो १०२ । विश्व-५८ ।-स्व १३१ ।-मति ६० । पृथिव्या ११९ । इप ८१ । आर्धदे . ९४ । वाक् १०५ । स२०८ । समुद्र-७६ । इविष्मती-३४ ।-हृदे ९७ । त्वं ४१४ । चतुर्दश ॥ १५६७ ॥

[इति प्रथमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सुत्यादिने कर्तव्या ग्रहाः ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

सोमाभिषवः ॥ सोमकविः ।

आ देदे' ग्रावांस्यच्चरकुद् देवेभ्यो गम्भीरमिममच्चरं कृष्युत्तमेन पविनेन्द्राय सोमः सुषुतं
मधुमन्तं पयस्वन्तं वृष्टिवनिमिन्द्राय त्वा वृत्रघ्न इन्द्राय त्वा वृत्रतुर इन्द्राय त्वाऽभिमात्रि
इन्द्राय त्वा ऽऽदित्यवन्त इन्द्राय त्वा विश्वदेव्यावते' आत्राः स्थ वृत्रतुरो राघोगूर्ता अमृतस्य
पत्नीस्ता देवीदेवत्रेमं यज्ञं धत्तोपहृताः सोमस्य पिवतोपहृतो युष्माकः (१) सोमः पिवतुं यत्ते
सोम दिवि ज्योतिर्यत् पृथिव्यां यदुराव्रन्तरिक्षे तेनास्मै यजमानायोरु राया कृष्यधि दात्रे वोचो
धिषेणे वीह सती वीडयेथामूर्जं दद्याथामूर्जं मे घत्तं मा वा हिंसिषुं मा मा हिंसिषुं प्राग-
पागुदगधराक्तास्तत्रा दिश आ धावन्त्वस्मिन् नि ष्वर । यत्ते (२) सोमादोभ्यं नाम जागृवि तस्मै
ते सोम सोमाय स्वाहा ॥ (युष्माक, ते, नव च) ॥ १ ॥

उपांशुग्रहः ॥ सोमकपिः ।

वाचस्पतये पवस्व वाजिन् वृषा वृष्णो अ५शुभ्यां गमस्तिपूतो देवो देवानां पवित्रमसि येषां
मागोऽसि तेभ्यस्त्वा स्वाङ्कतोऽसि मधुमतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थि-
वेभ्यो^१ मनस्त्वाष्टु^३र्वन्तरिक्षमन्विहि^४ स्वाहा त्वा सुमवः सूर्याये देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेभ्य^५
एष ते योनिः प्राणाय त्वा^६ (वाचः सुतर्त्वारि३शत्) ॥ २ ॥

जन्तर्यामग्रहः ॥ सोमकपिः ।

उपयामगृहीतोऽस्यन्तर्धेच्छ मघवन् पाहि सोमश्चरुण्य रायः समिषो यजस्वान्तस्ते दधामि द्यावा-
पृथिवी अन्तरुर्वन्तरिक्षं सजोषा देवैरवरैः परैश्चान्तर्यामे मघवन् मादयस्व स्वाङ्कतोऽसि मधु-
मतीर्न इषस्कृधि विश्वेभ्यस्त्वेन्द्रियेभ्यो दिव्येभ्यः पार्थिवेभ्यो^१ मनस्त्वाष्टु^३र्वन्तरिक्षमन्विहि^४
स्वाहा त्वा सुमवः सूर्याये देवेभ्यः^(१) स्त्वा मरीचिपेभ्य^५ एष ते योनिरपानाय त्वा^६ ॥ (देवेभ्यः
सुतर्त्वारि३शत्) ॥ ३ ॥

पेन्द्रवायवग्रहः ॥ १ त्रिष्टुप्, २ गायत्री । सोमकपिः ।

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अन्धो मघमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि वायवे त्वेन्द्रवायू इमे सुताः । उप प्रयोमिरा गतमिन्दो वामुञ्जन्ति हि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्रवायुभ्यां त्वैष ते योनिः सजोषाभ्यां त्वा^६ ॥ (वा त्रिर्त्वारि३शत्) ॥ ४ ॥

मित्रावरुणग्रहः ॥ गायत्री । सोमकपिः ।

अयं वा मित्रावरुणा सुतः सोमं क्रतावृषा । ममेदिह श्रुतं हवम् ।

उपयामगृहीतोऽसि मित्रावरुणाभ्यां त्वैष ते योनिर्क्रतायुभ्यां त्वा^६ ॥ (अयं वि३शतिः) ॥ ५ ॥

आश्विनग्रहः ॥ गायत्री । सोमकपिः ।

या वां कशा मधुमत्यश्विना सनृतावती । तया यज्ञं मिमिक्षतम् ।

उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्माश्विभ्यां त्वा^६ (वाष्टा३शत् १८) ॥ ६ ॥

प्रातर्युजौ वि मुच्येथामश्विनावेह गच्छतम् । अस्य सोमस्य पीतये ॥

उपयामगृहीतोऽस्यश्विभ्यां त्वैष ते योनिर्माश्विभ्यां त्वा^६ ॥ (प्रातर्युजवेकाश्ववि३शतिः) ॥ ७ ॥

शुक्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

अयं वेनशोदयत् पृथ्निगर्भा ज्योतिर्जरायू रजसो विमाने ।

इममपा५ संक्रमे सूर्यस्य शिशुं न विप्रा मतिर्भी रिहन्ति ॥

उपयामगृहीतोऽसि शण्डाय त्वैष ते योनिर्वीरतां पाहि^१ ॥ (अयं पञ्चवि३शतिः) ॥ ८ ॥

मन्यग्रहः ॥ जगती । सोमक्रयिः ।

तं प्रुत्नथां पूर्वथां विश्वथेमथां ज्येष्ठतांतिं वहिषदं सुवर्षिदं प्रतीचीनं वृजनं दोहसे
गिराऽऽशुं जयन्तमनु यासु वर्षसे ।

उपयामगृहीतोऽसि मर्काय त्वैष ते योनिः प्रजाः पाहि' ॥ (त० प० वि० श्रुतिः) ॥ ९ ॥

आम्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

ये देवा दिव्येकादश स्थ पृथिव्यामध्येकादश स्था—ऽप्सुषदो महिनैकादश स्थ ते देवा
यज्ञमिमं जुषध्वमु—पयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभिसर्वना
पाहि विष्णुस्त्वां पातु विश्वं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥

(ये त्रिचंवारि० श्रुत्) ॥ १० ॥

भानृच्यवत आम्रयणग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

त्रि० शत्रयंश्च गणिनो रुजन्तो दिव० रुद्राः पृथिवीं च सचन्ते ।

एकादशासो अप्सुषदः सुत० सोमं जुषन्ता० सवनाय विश्वे ॥

उपयामगृहीतोऽस्याग्रयणोऽसि स्वाग्रयणो जिन्वं यज्ञं जिन्वं यज्ञपतिमभिसर्वना पाहि विष्णुस्त्वां
पातु विश्वं त्वं पाहीन्द्रियेणैष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः' ॥ (त्रि० शत्रु दि० चंवारि० श्रुत्) ॥ ११ ॥

उच्यग्रहः ॥ सोमक्रयिः ।

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा बृहद्वते वयस्वत उक्थायुवे यत् तं इन्द्र बृहद्वयस्तस्मै त्वा विष्णवे
त्वैष ते योनिरिन्द्राय त्वोक्थायुवे' (उपयामगृहीतो द्वावि० श्रुतिः) ॥ १२ ॥

भुवग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमक्रयिः ।

मूर्धानं दिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृताय जातमग्निम् ।

कवि० सम्राजमतिथिं जनानामासन्ना पात्रं जनयन्त देवाः ॥

उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा वैश्वानराय भ्रुवोऽसि भ्रुवक्षितिर्भ्रुवाणां भ्रुवतमोऽच्युतानामच्युतक्षि-
त्तम एष ते योनिर्ग्रये त्वा वैश्वानराय' ॥ (मूर्धानं प० श्रुतिः) ॥ १३ ॥

ऋतुग्रहः ॥ सोमक्रयिः ।

मधुश्च माधवश्च शुक्रश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्च—पथो—जश्च सहश्च सहस्यश्च तपश्च
तपस्यश्च—पयामगृहीतोऽसि स० स० पो० स० स० ह० स० प० त्याय त्वा' ॥ (मधुक्षि० श्रुतिः) ॥ १४ ॥

ऐन्द्राग्रहः ॥ गायत्री । सोमक्रयिः ।

इन्द्राग्नी आ गंत० सुतं गीर्भिर्नमो वरेण्यम् । अस्य पातं धियेपिता ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राग्निभ्यां त्वैष ते योनिरिन्द्राग्निभ्यां त्वा' ॥ (इन्द्राग्नी वि० श्रुतिः) ॥ १५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ गायत्री । सोमकपिः ।

ओमांसश्वर्षणीधृतो विश्वे देवास आ गत । दाश्वाऽसौ दाशुषः सुतम् ॥
उपयामगृहीतोऽसि विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य एष ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः' ॥ (ओमांसो विश्वसिः)

॥ १६ ॥

पूर्वो मरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानमकवारिं दिव्यश्वासमिन्द्रम् ।
विश्वासाहमवसे नृत्तनायोग्रं संहोदामिह तं हुवेम ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वन्ते ॥ (मरुत्वन्तश्चद्विंशतिः)

॥ १७ ॥

उत्तरमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

इन्द्रं मरुत्व इह पाहि सोमं यथा भार्याते अर्पिवः सुतस्य ।
तव प्रणीतिं तव शूर शर्मणा विवासन्ति कवयः सुयज्ञाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वन्ते' ॥ (इन्द्रैकाक्षत्रिंशत्)

॥ १८ ॥

तृतीयमरुत्वतीयग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

मरुत्वाऽ इन्द्र वृषभो रणाय पिबा सोममनुष्वधं मदाय ।
आ सिञ्चस्व जठरे मध्वं ऊर्भि त्वश्वराजासि प्रदिवः सुतानाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा मरुत्वन्त एष ते योनिरिन्द्राय त्वा मरुत्वन्ते' ॥ (मरुत्वानेकाक्षत्रिंशत्)

॥ १९ ॥

महेन्द्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमकपिः ।

महाऽ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाऽहं । सोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महानेकाक्षत्रिंशतिः) ॥ २० ॥

महेन्द्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

महाऽ इन्द्रो नृवदा चर्षणिग्रा उत द्विषर्हा अमिनः स सहोभिः ।
अस्मद्विषंग्वावृधे वीर्यायोरुः पृथुः सुकृतः कर्तृभिर्भूत ॥
उपयामगृहीतोऽसि महेन्द्राय त्वैष ते योनिर्महेन्द्राय त्वा ॥ (महाश्च षड्विंशतिः) ॥ २१ ॥

जादित्यग्रहः ॥ १-२ वृहती, ३ त्रिष्टुप् । सोमकपिः ।

कदा चन स्तरीरासि नेन्द्र सश्वसि दाशुषे ।
उपोपेक्षु मध्वन् भूय इक्षु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥

उपयामगृहीतोऽस्यादित्येभ्यस्त्वा ॥

कुदा च न प्रयुच्छस्युभे नि पांसि जन्मनी ।

तुरीयादित्य सर्वं त इन्द्रियमातस्थायमृतं दिवि ॥

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुसमादित्यासो मवता मृडयन्तः ।

आ वो (१) वाचीं सुमतिर्वृत्यादुःहोश्चिद्या वरिवो विचारासंत्तं ॥

विर्वस्व आदित्यैष ते सोमपीथस्तेन मन्दस्व तेन तृप्य तृप्यास्व ते वयं तर्पयितारो या दिव्या
वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामि ॥ (वः सुसविश्वातिः) ॥ २२ ॥

सावित्रग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

वाममद्य सवितर्वाममु श्वो दिवेदिवे वाममस्मभ्यं सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्व देव भूरैरया धिया वामभाजः स्याम ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (वामं चतुर्विंशतिः) ॥ २३ ॥

सावित्रग्रहः ॥ जगती । सोमऋषिः ।

अदध्वेभिः सवितः पायुभिष्ट्वं शिवेर्मिद्य परि पाहि नो गयम् ।

हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे रक्षा मार्किर्नो अघशस् ईशत ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (अदध्वेभिस्तयोर्विंशतिः) ॥ २४ ॥

सावित्रग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि देवाय त्वा सवित्रे ॥ (हिरण्यपाणिं चतुर्दश) ॥ २५ ॥

वैश्वदेवग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानो बृहदुक्षे नम एष ते योनिर्विष्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ॥ (सुशर्मा द्वादश)

॥ २६ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

बृहस्पतिस्तुतस्य त इन्द्रो इन्द्रियावतः पत्नीवन्तं ग्रहं गृह्णाम्य—आ३इ पत्नीवा३ः सज्जुदेवेन
त्वष्टा सोमं पिब स्वाहा ॥ (बृहस्पतिस्तुतस्य पञ्चदश) ॥ २७ ॥

हारियोजनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

हरिरसि हारियोजनो हर्योः स्थाता वज्रस्य भर्ता पृश्नेः प्रेता तस्य ते देव सोमेष्ट्यजुषः स्तुत-
स्तोमस्य शस्तोकथस्य हरिवन्तं ग्रहं गृह्णामि हरीः स्थ हर्योर्धानाः सह सोमा इन्द्राय स्वाहा
(हरिः पञ्चदशतिः) ॥ २८ ॥

नामेयोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

अग्र आयूँषि पवसु आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥

उपयामगृहीतोऽस्यग्रये त्वा तेजस्वत एष ते योनिर्ग्रये त्वा तेजस्वते ॥ (अने ग्रयोर्विष्वातिः)

॥ २९ ॥

पेन्द्रोऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

उत्तिष्ठन्नोर्जसा सह पीत्वा शिप्रे अवेपथः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥

उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वोर्जस्वत एष ते योनिरिन्द्राय त्वोर्जस्वते ॥ (उत्तिष्ठन्नोर्जसातिः)

॥ ३० ॥

सौर्योऽतिग्रहः ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कुदसि सूर्य । विश्वमा भांसि रोचनम् ॥

उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा आजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा आजस्वते ॥

(तरणिर्विश्वातिः) ॥ ३१ ॥

संगाहनम् ॥ गायत्री । सोमऋषिः ।

आ प्यायस्व मदन्तम् सोम विश्वाभिरुतिभिः । भवा नः सप्रथस्तमः (आ नव) ॥ ३२ ॥

जवगाहनम् ॥ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः ।

अस्माभिरु नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान् ॥ (ईयुरेकावर्षिः)

॥ ३३ ॥

जोषणम् ॥ सोमऋषिः ।

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कुतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं
त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मलमलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीर्घमानां त्वा सादयामि
रोचमानां त्वा सादयाम्यर्जसां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि जोषयन्तीं त्वा साद-
यामि जाग्रतीं त्वा सादयामि (ज्योतिष्मतीं पदं त्रिष्टुप्) ॥ ३४ ॥

सुबाहुतयः । विश्वेदेवा ऋषयः

प्रयासाय स्वाहा^१ ऽऽयासाय स्वाहा^२ वियासाय स्वाहा^३ संयासाय स्वाहो^४—घासाय
स्वाहा^५ ऽवयासाय स्वाहा^६ शुचे स्वाहा^७ शोकाय स्वाहा^८ तप्यत्वै स्वाहा^९ तपते
स्वाहा^{१०} ब्रह्महत्यायै स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} (प्रयासाय चतुर्विंशतिः) ॥ ३५ ॥

राजगवीहोमः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

चिच१ सन्तानेन^२ भवं यकनां रुद्रं तनिम्रां पशुपतिं स्थूलहृदयेनां—मि१ हृदयेने

रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तःपार्श्वेनौ—षिष्टहन् शिङ्गीनिकोऽभ्याभ्याम्
(चित्तमष्टादशः) ॥ ३६ ॥

३७-४२ षोडशप्रहः ॥ ३७-४० अनुष्टुप् । सोमऋषिः ।

आ तिष्ठ वृत्रहन् रथं युक्ता ते ब्रह्मणा हरी । अर्वाचीन् सु ते मनो ग्रावा कृणोत वयुना ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(आ तिष्ठ षड्विंशतिः) ॥ ३७ (३१) ॥

इन्द्रमिद्वरीं वहतोऽप्रतिधृष्टशवस—मृषीणां च स्तुतीरुपं यज्ञं च मातृपाणाम् ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(इन्द्रं त्रयोविंशतिः) ॥ ३८ (३२) ॥

असावि सोम इन्द्र ते शर्विष्ठ धृष्णवा गंहि ।
आ त्वा पृणाक्त्विन्द्रियश्रजः सूर्यं न रश्मिभिः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(असावि सप्तविंशतिः) ॥ ३९ (३३) ॥

सर्वस्य प्रतिशीवरी भूमिस्त्वोपस्थ आऽधित ।
स्योनास्मै सुपदा भव यच्छास्मै शर्म सप्रथाः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(सर्वस्य षड्विंशतिः) ४० (३४) ॥

स्वरादनुष्टुप् ।

महाइन्द्रो वज्रवाहुः षोडशी शर्म यच्छतु ।
स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(महान् षड्विंशतिः) ॥ ४१ (३५) ॥

त्रिष्टुप् ।

सजोषा इन्द्र सगेणो मरुद्भिः सोमं पिव वृत्रहञ्छ्वर विद्वान् ।
जहि शत्रुश्च मृधो नुदस्वाऽथामयं कृणुहि विश्वतो नः ॥
उपयामगृहीतोऽसीन्द्राय त्वा षोडशिन एष ते योनिरिन्द्राय त्वा षोडशिनै' ॥
(सजोषास्त्रिंशत्) ॥ ४२ (३६) ॥

दक्षिणा ॥ १ गायत्री, २-३ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥

चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्रेः ।

आऽप्रा घावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्यं आत्मा जगत्स्तस्थुषश्च ॥

अग्रे नयं सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।

युयोधस्मज्जुहुराणमेनो भूर्यिष्ठां ते नमउक्ति विधेम ॥

दिवं गच्छ सुवंः परं रूपेण (१) वो रूपमभ्यैमि वयंसा वयः ॥

तुथो वो विश्वेवेदा वि मेजतु वर्षिष्ठे अघि नार्कं ॥

एतत् ते अग्रे राध ऐति सोमच्युतं तन्मित्रस्य पथा नयर्वस्य पथा प्रेतं चन्द्रदक्षिणा यज्ञस्य फथा सुविता नयन्ती—ब्राह्मणमद्य राध्यासमृषिमर्षेपं पितृमन्तं पैतृमत्यं सुधातुदक्षिणं वि सुतः पश्य च्यन्तरिक्षं यतस्व सदस्यै (२) रस्मदात्रा देवत्रा गच्छन् मधुमतीः प्रदातारमा विशतानेवहायस्मान् देवयानेन पथेत मुकृतां लोके सीदत तन्मः सःस्कृतम् ॥ (रूपेण, मवस्यै, -रदादेश च) ॥ ४३ (३०) ॥

समिष्टयजुर्होमः ॥ १-६ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

धाता रतिः सवितेदं जुषतां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।

त्वष्टा विश्णुः प्रजयां सशराणो यजमानाय द्रविणं दधातुं ॥

समिन्द्र णो मनसा नेपि गोभिः सः सुरिर्मिर्मघवन्तस्वस्वस्त्या ।

सं ब्रह्मणा देवकृतं यदास्ति सं देवानां सुमत्या यज्ञियानाम् ॥

सं वर्षसा पर्यसा सं तनुभिरगेन्महि मनसा सःशिवेन ।

वष्टा नो अत्र वरिवः कृणोत्व (१) नुं मारुं तनुवो यद्विलिष्टम् ॥

यदुद्य त्वां प्रयति यज्ञे अस्मिन्नग्रे होतारमवृणीमहीह ।

ऋधंगयादुधंगुताशमिष्टाः प्रजानन् यज्ञमुपयाहि विद्वान् ॥

स्वगा वो देवाः सदंनमकर्म य आजग्म सर्वेदेदं जुषाणाः ।

जक्षिवाश्सः पपिवाश्सश्च विश्वेऽस्मे घत्त वसवो वक्षनि ॥

यानाऽवह उशतो देव देवान् तान् (२) प्रेरय स्वे अग्रे सुधस्ये ।

वहमाना भरमाणा हवीःपि वसुं घर्म दिवमा तिष्ठतातुं ॥

यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ स्वां योनिं गच्छ स्वाहे—य ते. यज्ञो यज्ञपते सहस्रंक्तवाकः सुवीरः स्वाहा देवा गातुविदो गातुं विच्चा गातुमिन् मनसस्पत इमं नो देव देवेषु यज्ञः स्वाहा वाचि स्वाहा वाने धाः ॥ (कृणोतु, तान्—, घावत्वातेऽश्वश्च ॥ ४४ (३८) ॥

जवभृतः ॥ १-४ त्रिष्टुप् । सोमकृषिः ।

उरु५ हि राजा वरुणश्चकार सूर्याय पन्थामन्वेतुवा उ ।
अपदे पादां प्रतिधातवेऽकरुतापवक्ता हृदयाविधश्चिर्त्त ॥
शतं ते राजन् भिषजः सहस्रंभुवीं गम्भीरा सुमतिष्टे अस्तु ।
वाधस्व द्वेपो निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुग्ध्यस्मर्त्त ॥
अभिष्टितो वरुणस्य पाशोऽभैरनीकमप आ विवेश ।
अपांनपात् प्रतिरक्षन्सुयं दमेदमे (१) समिधं यक्ष्यमे ॥
प्रति ते जिह्वा घृतमुच्चरणयेत् समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तः ।
सं त्वां विशन्वोपश्रीरुताऽऽपो यज्ञस्य त्वा यज्ञपते हविर्भिः ॥

सूक्तत्राके नमोवाके विधेमो—बभूथ निचङ्कुण निचरुरसि निचङ्कुणाव देवैर्देवकृतमेनोऽयाडव
मर्त्यैर्मर्त्यैकृतपुरोरा नो देव रिपस्पाहि सुमित्रा न आप ओषधयः (२) सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै
भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्टो देवीराप एष वो गर्भस्तवः सुप्रीतः सुभृतमकर्म देवेषु
नःसुकृतो ब्रूतात् प्रतियुतो वरुणस्य पाशः प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशं एधोऽस्येधिषीमहि समिदंस्ति
तेजोऽसि तेजो मयि धेह्य—ऽपो अन्वंचारिपः रसेन समसृक्षमहि । पर्यस्वाः अग्न आ (३)
ऽग्नं तं मा सः सृज वचर्सा ॥ (दमेदम, ओषधय, आ, यद् च) ॥ ४५ (१९) ॥

कान्ययाऽपुरोऽनुयाक्याः ॥ १-२, ४, ८, १० त्रिष्टुप्; ३, ५, ७, ९, ११-१२ गायत्री; ६ अनुष्टुप् ।

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।
जातवेदो यज्ञो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्रे अमृतत्वमश्नाम ॥
यस्मै त्वः सुकृते जातवेद उ लोकमग्रे कृणवः स्योनम् ।
अश्विनः स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तः ५ रुयि नशते स्वस्ति ॥
त्वे सु पुत्र श्वसोऽवृत्रन् कामकातयः । न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥
उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानः (१) सुतातः ।
यदीः सबाधः पितरं न पुत्राः समानदक्षा अवसे हवन्ते ॥
अग्रे रसेन तेजसा जातवेदो वि रौचसे । रक्षोहाऽमीवचातनः ॥
अपो अन्वंचारिपः रसेन समसृक्षमहि । पर्यस्वाः अग्न आऽग्नं तं मा सः सृज वचर्सा ॥
वसुर्वसुपतिर्दिकमस्यग्रे विभावसुः । स्याम ते सुमतावपि ॥
त्वामग्रे वसुपतिं वसूनामभि प्र मन्दे (२) अध्वरेषु राजन् ।
त्वया राजं राजयन्तो जयेमाभि व्याम पृत्सुतीर्मर्त्यानाम् ।

त्वामग्ने वाजसातमं विप्रा वर्धन्ति सुष्टुतम् । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥

अयं नो अभिर्वरिवः कृणोत्वयं मृधः पुर एतु प्रभिन्दन् ।

अयं शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणोऽयं वाजं जयतु वाजसातो ॥

अग्निनाभिः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाद् जुह्वास्यः ॥

त्वष्ट्यग्ने (३) अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता । सत्वा सख्या समिध्यते ॥

उदग्ने शुचयस्तवै० * वि ज्योतिर्वै० x ॥ (सववानं, मन्दे, हग्नं, चतुर्दश च) ॥ ४६ (४०) ॥

[भा १०९ । वाच ४० । वेपयामर्गुदीत ५० । आ ४३ । ऽयं २० । वा १८ । प्रातुर्युजा-१९ । वयं २५ । तं २६ । ये ४३ । जि २३-४२ । दुपयामर्गुदीतो २२ । मुधानं ३५ । मधु-३० । -रिन्द्राग्नी २० । ओमांसो २० । मरुवन्त २६ । -मिन्द्रं २९ । मरुवान् २९ । मृदा १९ । मृदा २६ । क्रदा ७७ । वाम- २४ । -मर्दव्यभि- २३ । -हिंरण्यपाणि २४ । सुशर्मा १२ । बृहस्पति-१५ । -हिर-२६ । -रक्ष २३ । उच्छिष्ट- २१ । -तुरणि- २० । -राप्तायस्वे-९ । -यु -१९ । -ज्योतिष्मती- ३६ । प्रयासाय २४ । चिप-१८ । -मातिष्ठे- २६ । -न्द्र- २३ । -मसावि २० । -सवैस्य २६ । मृदा २६ । सुजोषा ३० । उ- ११८ । -दातो-१४८ । -रं १५६ । -यः १६४ । षट्संवत्वारि-१४४ ॥ १८१० ॥]

[इति प्रथमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

पुनराधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥] अग्निकंभिः ।

पुनराधानविधानम् ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्, ते देवा विजयमुपयन्तोऽग्नौ वामं वसु सं न्यदधतेऽग्नौ नो भविष्यति यदि नो ज्ञेयन्तीति, तदग्निर्येकामयत् तेनापाक्रामत् तद्देवा विजित्यावरुत्समाना अन्वायन्, तदस्य सहसा-ऽदित्सन्त, सोऽरोवीचदरोदीत् तदुद्रस्य रुद्रत्वं, यदश्मशीयन्, त (१) द्रजतः हिरण्यमभवत्, तस्माद्द्र-जतः हिरण्यमदक्षिण्यमभ्युजः हि, यो बर्हिषि ददाति, पुराऽस्य संवत्सराद्गृहे रुदन्ति, तस्माद्बर्हिषि न देयः सोऽग्निरग्रवीद्भाग्यसान्ध्यं च इदमिति पुनराधेयं ते केवलमित्यग्रवद्भवत् खलु स इत्यग्रवीद्यो मदेवत्यमग्निमादधाता इति तं पुषाऽऽधत्त तेन (२) पुषाऽऽध्नोत् तस्मात् पौष्णाः पशवं उच्यन्ते, तं त्वष्टाऽऽधत्त, तेन त्वष्टाऽऽध्नोत् तस्मात् त्वाष्ट्राः पशवं उच्यन्ते, तं मनुराऽधत्त, तेन मनुराध्नोत्, तस्मा-न्मानव्यः प्रजा उच्यन्ते, तं धाताऽऽधत्त तेन धाताऽऽध्नोत् संवत्सरो वै धाता, तस्मात् संवत्सरं प्रजाः पशवोऽनु प्र जायन्ते य एवं पुनराधेयस्यद्वि वेद (३) ध्नोत्येवं योऽस्यैवं बन्धुतां वेद, बन्धुमान भवति भागधेयं वा अग्निरहित इच्छमानः प्रजां पशून् यजमानस्योप दोद्राबोद्रास्य पुनरा दधीत, भागधेयैर्नैवैनं समर्थयत्यथो शान्तिरेवास्यैर्षा पुनर्वस्वोरा दधीतैतद्वै पुनराधेयस्य नक्षत्रं यत्पुनर्वसु, स्वायामेवैनं देवतायामाचार्य, ब्रह्मवर्चसी भवति दुर्मै (४) रा दधात्ययातयामत्वार्य दुर्मैरा दधात्युज्य एवेनमोषधीभ्योऽवरुध्याऽऽधत्ते पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पञ्च वा ऋतयं ऋतुभ्य एवेनमवरुध्या-ऽऽधत्ते ॥ (अशीयत तव, तेन, वेद, दुर्मैः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १ ॥

याज्याद्यज्ञातविध.नम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

परा वा एष यज्ञं पशून् वपति योऽग्निमुद्गासयते, पञ्चकपालः पुरोडाशो भवति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तोः पशवो यज्ञमेव पशून् व वपे' धीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्गासयते, न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराजन्मक्षन्, पङ्क्त्यो याज्यानुवाक्या भवन्ति पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तः पुरुषो, देवानेव धीरं निरवदायाग्निं पुनरा (१) धत्ते' शताक्षरा भवन्ति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति' यद्वा अग्निराहितो नर्ध्यते ज्यायो भागधेयं निक्कामयमानो यदग्नेयं सर्वं भवति सैवास्यद्धिः' सं वा एतस्य गृहे वाक् सृज्यते योऽग्निमुद्गासयते स वाचः सः सृष्टां यजमान ईश्वरोऽनु पराभवितो विभक्तयो भवन्ति वाचो विश्वेयं यजमानस्यापराभावायं (२) विभक्तिं करोति ब्रह्मैव तद्वर्कं - पांशु यजति यथा वामं वसु विविदानो गृहति तादगेव तद्वं - अग्निं प्रति स्विष्टकृतं निराह यथा वामं वसु विविदानः प्रकाशं जिगमिषति तादगेव तद्धि - भक्तिमुक्त्वा प्रयाजेन वर्षट्करोत्यायतनादेव नैति' यजमानो वै पुरोडाशः पशव एते आहुती यदभितः पुरोडाशमेते आहुती (३) जुहोति यजमानमेवोभयतः पशुभिः परि गृह्णाति' कृतयजुः संभृतसम्भार इत्याहुर्न सम्भृत्याः सम्भारा न यजुः कर्तव्यमित्यर्थः - शो खलु सम्भृत्या एव तसम्भाराः कर्तव्यं यजुर्गृह्यस्य समृद्धयै' पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा पुनरुत्स्यूतं वासः पुनरुत्स्यूतोऽनृङ्वान् पुनराधेयस्य समृद्धयै' सप्त तै अग्रे समिधः सप्त जिह्वा इत्यग्निहोत्रं जुहोति यत्रयत्रैवास्य न्यक्तं ततः (४) एवैनंनव रूधे' वीरहा वा एष देवानां योऽग्निमुद्गासयते तस्य वरुण एवर्णयादाग्निवारुणमेकादशकपालाननु निर्वपेद्यं चैव हन्ति यश्चास्यर्णयात्तौ भागधेयेन प्रीणाति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानः' ॥ (वा.-ऽपराभावाया, -ऽऽहुती, ततः, पदत्रिंशत्) ॥ २ ॥

पुनराधानमन्त्राः ॥ १ उपरिषद्बृहतीः २-४, ९-१० गायत्रीः ५-६ अजुष्टुपः ७-८; त्रिष्टुपः । अग्निर्ऋषिः ।

भूमिर्भुम्भा द्यौर्वरिणाऽन्तरिक्षं महित्वा ।

उपस्थे ते देव्यदितेऽग्निमन्नादमन्नाद्यायाऽऽदधे' ॥

आऽयं गोः पृश्निरकभीदसेनन्मातरं पुनः । पितरं च प्रयन्तसुवः' ॥

त्रिंशद्दाम वि राजति वाक् पतङ्गाय शिश्रिये । प्रत्यस्य वह द्युभिः' ॥

अस्य प्राणादपानत्यन्तश्चरति रोचना । व्यरुयन्महिषः सुरः' ॥

यत् त्वा (१) क्रुद्धः परोवप मनुयुना यदवर्त्या ।

मुक्लपमग्रे तत् तव पुनस्त्वोद्दिपयामसि' ॥

यत् तै मनुपरोत्तस्य पृथिवीमनु दधासे । आदित्या विश्वे तद् देवा वसवश्च समाभरन्' ॥

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञः समिमं दधातु ।

बृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वे देवा इह मादयन्ताम् ॥

सप्त तै अग्रे समिधः सप्त जिह्वाः सप्त (२) पयः सप्त धाम प्रियाणि ।

सप्त होत्राः सप्तधा त्वा यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा घृतेन' ॥

पुनरुर्जा नि वर्तस्व पुनरय इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः । ॥

सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वप्तिनया विश्वतस्परि । ॥

लोकः सलोकः सुलेकस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा विन्यन्तु केतः सकेतः सुकेतस्ते न (३)
आदित्या आज्यं जुषाणा विन्यन्तु विवस्वाऽ अदितिर्देवजुतिस्ते न आदित्या आज्यं जुषाणा
विन्यन्तु ॥ (स्वा, सुम, न, ... अयं देव व ॥ ३ ॥

पूर्वोक्तमन्त्राणां व्याख्यानम् ॥ अग्निर्हविः ।

भूमिर्मन्त्रा द्यौर्विरेणेत्याहऽऽशिषैवैनमा धत्ते सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त स एतं कंसुर्णीरः काद्रवेयो
मन्त्रमपश्यत् ततो वै ते जीर्णास्तनूरपाश्रित सर्पराक्षिया ऋग्भिर्गाहपत्यमा दधाति पुनर्वमेवैनमजरं कृत्वा-
ऽऽ धत्तेऽथो पुतमेव पृथिवीमन्नायं नोपानमत्सैतं (१) मन्त्रमपश्यत् ततो वै तामन्नाद्यमुपानमयत्
सपराक्षिया ऋग्भिर्गाहपत्यमादधात्यन्नाद्यस्यावरुध्या अथो अस्यामेवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते यत्वा क्रुद्धः
परोवपेत्याहापहत एवासमै तत् पुन-स्त्वोद्दिपयामसीत्याह समिन्ध एवैनं यत्ते मन्युपरोमस्येत्याह
देवताभिरेवै (२) नर सं मरति धि वा एतस्य यक्षश्छिद्यते योऽग्निमुद्रासयते बृहस्पतिवत्यचोप
तिष्ठते ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैव यक्ष सं दधाति विच्छिन्नं यक्ष समिमं दधात्वियाह सन्तत्यै
विश्वे देवा इह मादयन्तामित्याह सन्तत्यैव यक्ष देवेभ्योऽनु दिशति सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा (३)
इत्याह सप्तसप्त वै सप्तधाऽग्नेः प्रियास्तनुवस्ता एवाव रुधे पुनरुर्जा सह रय्येत्यभितः पुरोडाशमाहुती
जुहोति यजमानमेवोर्जा च रय्या चोभयतः परि गृह्णात्यो-दित्या वा अस्माल्लोकादमुं लोकमायन्तेऽमुधि-
ल्लोके व्यतृष्यन्त इमं लोकं पुनरभ्यवेत्याग्निमाधायैतान् (४) होमान् जुहवुस्त आर्धुवन् ते सुवर्गल्लोकमायन्
यः पराचीनं पुनराधेयदग्निमादधीत स एतान् होमान् जुहुयाद्यामेवाऽऽदित्या ऋद्धिमाधुवन् तामेव भोति ॥
एत-मंत्र, जिह्वा, एताव, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

आहवनो गोपस्थानम् ॥ १-३, ७-१२ गायत्री, ४ अगती, ५ अग्निष्टुप्, ६ अनुष्टुप् । अग्निर्हविः ।

उपप्रयन्तो अध्वरं मन्त्रं वोचेमाग्रये । आरे अस्मे च शृण्वते ॥

अस्य प्रत्नामनु द्युतं शुक्रं दुंदुहं अहयः । पयः सहस्रमामृषिम् ॥

अग्निर्मूर्धा दिवः क्रुक्त् पतिः पृथिव्या अयम् । अपाऽ रेतोऽसि जिन्वति ॥

अयमिह प्रथमो धायि धातुभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेणीड्यः ।

यममवानो भृगवो विरुचुर्वनेषु चित्रं विश्वं विशेविशे ॥

उभा वामिन्द्राग्नी आहुवध्या (१) उभा राधसः सह मादुयध्वै ।

उभा दाताराविषाऽ रयीणामुभा वार्जस्य सातये हुवे वाम् ॥

अयं ते योनिर्ऋत्विगो यतो जातो अरोचथाः ।

तं जानन्नय आ रोहाथा नो वर्धया रयिम् ॥

अम् आयूँपि पवस आ सुवोर्जमिवं च नः । आरे बाधस्व दुच्छुनाम् ॥
 अग्ने पर्वस्व स्वपो अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । दधत्पोष२ रयिं (२) मयिं ॥
 अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रयां देव जिह्वया । आ देवान् वक्षि यक्षि चं ॥
 स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवा५ इहाऽऽवह । उप य३५ हविर्ध नः ॥
 अग्निः शुचित्रततमः शुचिर्विप्रः शुचिः कृविः । शुचीं रोचत आहुतः ॥
 उदग्ने शुचयस्तव शुक्रा आजन्त ईरते । तव ज्योती५व्यर्जयः ॥

आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे (२) देहि३ वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चो मे देहि३ तनूपा अग्नेऽसि तनुवं
 मे पा३५ अग्ने यन्मे तनुवा ऊनं तन्म आ पूर्णं चित्रावसो स्वस्ति ते परमेशीये३ न्धानास्त्वा
 शत५ हिमा द्युमन्तः सर्पिधीमहि वयस्वन्तो वयस्कृतं यशस्वन्तो यशस्कृत५सुवीरांसो अदाम्यम् ।
 अग्ने सपत्नदम्भनं वर्षिष्ठे अधि नाके ॥

सं त्वमग्ने सूर्यस्य वर्चसा (४) ऽगथाः सपृषीणा५ स्तुतेन सं प्रियेण घाम्ना ।

त्वमग्ने सूर्यवर्चा असि सं मामायुषा वर्चसा प्रज्जषा सृज ॥

(आहुवर्ज्यं, रयिं, मे, वर्चसा, सप्तदश च) ॥ ५ ॥

गार्हपत्यस्य पुनरप्याहवनीयस्य चोरस्यानम् ॥ १, ५-७, १२-१३ गायत्री, ९-१० द्विपदा विराट्, १४ बृहती,
 १५ जनुष्टुप् । पञ्चिकंषिः ।

सं पश्यामि प्रजा अहमिदं प्रजसो मानवीः । सर्वा भवन्तु नो गृहे ॥

अम्भः स्थाम्भो वो मक्षीय महः स्थ महो वो मक्षीय सहः स्थ सहां वो मक्षीयोर्जः स्थोर्जो वो
 मक्षीय रेवंती रमध्वपस्मिँल्लोकेऽस्मिन् गोष्ठेऽस्मिन् क्षयेऽस्मिन् योनाविहैव स्तेतो माऽप गात
 बृहीर्मे भूयास्त (१) स५हितासि विश्वरूपीरा मोर्जा विश्वाऽऽ गौपत्येनाऽऽ रायस्पोषेण सहस्रपोषं
 वः पुण्यासं मयि वो रायः श्रयन्ताम् ॥

उप त्वाऽग्ने दिवेदिवे दोषावस्तथिया वयम् । नमो भरन्त एमसि ॥

राजन्तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविम् । वर्षमान५स्वे दमे ॥

स नः पितेर्वं सूनवेऽग्ने क्षपायनो भव । सचस्वा नः स्वस्तये ॥

अग्ने (२) त्वं नो अन्तमः । उत आता शिवो भव वरुथ्यः ॥

तं त्वां शोचिष्ठऽदीदिवः । सुन्नायं नूनमीमहे सखिभ्यः ॥

वसुंरभिर्वसुभवाः । अच्छा नक्षि द्युमर्चमो रयि दाः ॥

ऊर्जा वः पश्याम्यूर्जा मा पश्यत रायस्पोषेण वः पश्यामि रायस्पोषेण मा पश्यतेडाः स्थ
 मधुकृतः स्थोना मा ऽऽ विश्वेतरा मदः । सहस्रपोषं वः पुण्यासं (३) मयि वो रायः श्रयन्ताम् ॥

तद् सवितुर्वरेण्यं मर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

सोमान्स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते । कृषीवन्तं य औशिजम् ॥

कदा चन स्तरीरसि नेन्द्र सशसि दाशुषे ।

उपोषेष्ण मेषवन् भूय इक्षु ते दानं देवस्य पृच्यते ॥

परि त्वाम् पुनं वयं विप्रश् महस्य धीमहि ।

ध्रुवद्वर्णं (४) दिवेदिवे भेचारं मञ्जुरावतः ॥

अथ गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासः सुगृहपतिर्भयात् गृहपतिना भूयाः शतः
हिमास्ताम्राश्विमा शोसे तन्ते ज्योतिष्मतीं ताम्राश्विमा शोसेऽधुमे ज्योतिष्मतीम् ॥

(भूयासः, स्वस्वदेऽमे, पुष्पाश्व, ध्रुवद्वर्णः, मेकाश्विः शस्व) ॥ ६ ॥

पञ्चमाश्वकोकमन्त्राणां व्याख्यानम् ।

अथो वा एष योऽस्माभ्योऽप्यन्तो अचरमित्याह स्तोममेवासौ युनक्त्यु-पेत्याह प्रजा वै पशव
उपेमं लोकं प्रजामेव पशुनिमं लोकमुपेत्य-स्य प्रत्नामनुधुतमित्याह सुवर्गो वै लोकः प्रतः सुवर्गमेव
लोकः समारोहत्य-श्विर्मर्षा विवः ककुदित्याह मुर्धनमे (१) वैतः समानानां करोत्यथो देवलोकदेवं
मनुष्यलोके प्रतितिष्ठत्य-यमिह प्रथमो धायि धावमिरित्याह मुख्यमेवैनं करोत्यु-मा वामिन्द्राग्नी
आहुवच्या इत्यादौजो बलमेवाव रुधेः अयं ते योनिर्ऋत्विय इत्याह पशवो वै रयिः पशुनेवाव रुधेः
पश्वभिरुप तिष्ठते पशु (२) ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति पश्वभिरुत्तराभिरुप तिष्ठते द्वादश सं पचन्ते
द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति यथा वै पुरुषोऽथो गौर्जीर्येत्येवमग्निराहितो
जीर्यति संवत्सरस्य पुरस्तादाग्निपावमानीभिरुप तिष्ठते पुनर्नवमेत्रेनमजरं करोत्यथो पुनात्येवोप तिष्ठते
योग एवास्यैव उप तिष्ठते (३) दम एवास्यैव उप तिष्ठते याज्वस्यैवोप तिष्ठते यथा पापीयाश्छेयस
आहत्य नमस्यति तादृशेव तदा-युदा अग्नेऽस्यायुमे देहीत्याहः ऽऽयुदा होष वचोदा अग्नेऽसि वचो
मे देहीत्याह वचोदा होष तनुपा अग्नेऽसि तनुवं मे पाहीत्याह (४) तनुपा होषो अग्ने यन्मे तनुवा
ऊनं तन्म आ पूणेत्याह यन्मे प्रजायै पशुनामुनं तन्म आ पूरयेति वाचैतदाह चित्रावसो स्वस्ति ते पारमशी-
येत्याह रात्रिर्वै चित्रावसुरव्युद्यै वा एतस्यै पुरा ब्राह्मणा अमेषुव्युद्यिमेवाव रुधेः इन्धानास्त्वा शतः
(५) हिमा इत्याह शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्ये-वा वै सुमी कर्णकावत्येतया ह
स्म वै देवा अक्षुराणां शततर्ह्यस्तु हन्ति यदेतया समिधमावधाति वज्रमेवैतच्छतम्रीं यजमानो आरु-
ग्याय प्रहरति स्तत्या अश्ववृद्धादेः सं त्वमग्ने सूर्यस्य वचसा गथा इत्याहैतत्त्वमसीदमहं (६) भूयास-
मिति वाचैतदाह त्वमग्ने सूर्यवर्चा असीत्याहः ऽऽशिषमेवैतामा शास्ते (भूयानं, वै, विहव, आह, सुवः,
महर, पुरुष व) ॥ ७ ॥

पञ्चमाश्वकोकमन्त्राणां व्याख्यानम् । वसिष्ठः ।

सं पश्यामि प्रजा अहमित्याह यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुधेः अस्मः स्थान्मो वो भक्षीये-
त्याहाम्मो होता महः स्थ महो वो भक्षीयेत्याह महो होताः सह स्थ सहो वो भक्षीयेत्याह सहो होता

ऊर्जस्थोऽं वो मधीयेत्या (१) होजो होता रेवती रमञ्चभित्याह पशवो वै रेवतीः पशुनेषात्मन् रमयते इहैव स्तोतो माऽप गातेत्याह ध्रुवा एवैना अनपगाः कुरुते इष्टकचिद्धा अन्यौऽग्निः पशुचिदन्यः स हि- तासि विश्वरूपीरिति वत्समभि मृशत्युपैवैनं धत्ते पशुचितमेनं कुरुते प्र (२) वा एषोऽस्माँल्लोकाच्य- वते य आहवनीयमुप तिष्ठते गार्हपत्यमुप तिष्ठतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यथो गार्हपत्यायैव निहुते गायत्रीभिरुप तिष्ठते तेजो वै गायत्री तेज एवात्मन् धत्तेऽथो यदेतं तृचमन्वाह सन्तत्यै गार्हपत्यं वा अनु द्विपादौ वीराः प्रजायन्ते य एवं विद्वान् द्विपादभिर्गार्हपत्यमुप तिष्ठत (३) आस्यं क्षीरो जायते ऊर्जा वः पद्याम्यूर्जा मा पद्यतेत्याहऽऽ शिष्यमेवैतामा शास्ते तत्सवितुर्वरेण्यमित्याह प्रसृत्यै सोमान् र स्वर्णमित्याह सोमणीथमेवाव रूधे कृणुहि ब्रह्मणस्पत इत्याह ब्रह्मवर्चसमेवाव रूधे कदा चन स्रुरीरसीत्याह न स्तुरी रात्रिं वसति (४) य एवं विद्वानभिमुप तिष्ठते परि त्वाग्ने पुर्वयमित्याह परिश्रमेवैतं परि दधात्यस्कन्दायौ - त्रै गृहपत इत्याह यथायजुर्वैतं च्छत हिमा इत्याह शतं त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्यात्पञ्चादमेवैनं करोति तामाशिषमा शासे तन्तवे ज्योतिष्मती (५) मिति ब्रूयचस्य पुत्रोऽजातः स्यात्तेजस्वरैवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शासेऽमुमै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयचस्य पुत्रो जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ॥ (ऊर्जवोमक्षोयेति, प्र, गार्हपत्यमुपतिष्ठते, वसति, ज्योतिष्मती, मेकाग्रश्चरश्च) ॥ ८ ॥

पूर्वोक्तोपस्थानस्याग्निदोषाद्भङ्गा ॥ अग्निर्कविः ।

अग्निहोत्रं जुहोति यदेव किं च यजमानस्य स्वं तस्यैव तदेतः सिञ्चति प्रजनने प्रजननं हि वा अग्नि- रथौषधीरन्तर्गता दहति तास्ततो भूयसीः प्रजायन्ते यत्सायं जुहोति रेत एव तत्सिञ्चति प्रैव प्रातस्तनैनं जनयति तदेतः सिकं न त्वष्टाऽर्विकृतं प्रजायते यावच्छो वै रेतसः सिकस्य (१) त्वष्टा- रूपाणि वि करोति तावच्छो वै तत्प्रजायत एव वै दैव्यस्त्वष्टा यो यजते बद्धीभिरुप तिष्ठते रेतस एव सिकस्य बहुशो रूपाणि वि करोति स प्रैव जायते श्वः श्वो भूयान् भवति य एवं विद्वानभिमुप तिष्ठतेऽहर्वैवानामासीद्वाभिरसुराणां तेऽसुरा यदेवानां विसं वेद्यमासीत्तेन सह (२) रात्रिं प्राविशन् ते देवा हीना अमन्यन्त तेऽपद्यन्नाग्नेयी रात्रिराग्नेयाः पशव इममेवाग्निस्तं वाम स नः स्तुतः पशून् पुनर्दास्यतीति तेऽ-ग्निमस्तुवन्तस रभ्यः स्तुतो रात्रिया अर्घ्यं हरमि पशुभिरार्जन् ते देवाः पशून् वित्त्वा कामाः अकुर्वन् य एवं विद्वानभिमुप तिष्ठते पशुमान् भवत्यां - (३) दित्यो वा अस्माँल्लोकादमुं लोकमेतं सोऽमुं लोकं गत्वा पुन- रिमं लोकमभ्यभ्यायत् स इमं लोकमागत्य मृत्योरधिमेन्मृत्युसंयुत इव ह्ययं लोकः सोऽमन्यतेममेवाग्नि- स्तवानि स मा स्तुतः सुवर्गं लोकं गमयिष्यतीति सोऽग्निमस्तौत् स एनं स्तुतः सुवर्गं लोकमगमयत् (४) एवं विद्वानभिमुप तिष्ठते सुवर्गमेव लोकमेति सर्वमायुरेत्यं - मि वा पूर्वोऽग्नी आ रोहति य एना- वुप तिष्ठते यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः स हि नक्तं व्रतानि सृज्यन्ते सह श्रेयांश्च पापीयाश्चासाते ज्योतिर्वा अग्निस्तमो रात्रिर्य (५) अक्तमुप तिष्ठते ज्योतिर्वैव तमस्तरत्यं - पस्थेयोऽग्नीऽनोपस्थेया इत्याहुर्मनुष्यायेवै योऽहं गृहं गृह्यायैनं याचन्ति स

इत्थे तमुपाच्छेत्त्यथ को देवानह्वरह्योचिष्यतीति तस्मान्नोपस्थेयो^१ ऽथो सत्त्वाद्गुणसिधे वै कं यज-
मानो यजत इत्येषा खलु वा (१) आहिताग्नेराशीर्यदग्निमुप तिष्ठते तस्मादुपस्थेयः^{१२} प्रजापतिः पशून्-
सृजत ते सृष्टा अहोरात्रे प्राविशन् ताच्छन्दैर्भिरन्ध्रविन्द्यच्छन्दैर्भिरुप तिष्ठते स्वमेव तदन्धिच्छति^{१३}
न तत्र जाभ्यस्तीत्याहुयोऽह्वरहरुप तिष्ठत इति^{१४} यो वा अग्निं प्रत्यर्क्षुप तिष्ठते प्रत्येनमोपति यः पराङ्-
विष्वङ् प्रजायां पशुभिः (७) रेति कर्वातिर्यङ्गिचोपतिष्ठेत नैनं प्रत्योपति न विष्वङ् प्रजायां पशुभिरेति^{१५}
(सिक्तस्य, सह, भवति, यो, य, खलु वै, पशुभिः; अयोदश च) ॥ ९ ॥

प्रवत्स्यतो यजमानस्याग्नेरुपस्थानमन्त्राः, वाचमनम्, कपालानुमन्त्रणादि च । १, २, ६, ९ त्रिष्टुप्; ३ विपरीता बृहती;
४ शङ्कुमत्यनुष्टुप्; ५, ७, ११ अनुष्टुप्; १२ विरादस्थाना; ६ द्विपदा । प्रजापतिर्कषिः ।)

मम नाम प्रथमं जातवेदः पिता माता च दधतुर्धदग्ने ।

तत्त्वं विश्वं पुनरा मदैतोस्तवाहं नाम विभराण्यग्ने ॥

मम नाम तवं च जातवेदो वाससी इव विवसानौ ये चरावः ।

आयुषे त्वं जीवसे वयं यथायथं वि परि दधावहे पुनस्ते ॥

नमोऽग्नयेऽप्रतिविद्धाय नमोऽनाधृष्टाय नमः सम्राजै ।

अषाढो (१) ऽग्निर्वृहद्वया विश्वजित्सहन्त्यः श्रेष्ठौ गन्धर्वः ॥

त्वत्पितारो अग्ने देवास्त्वामाहुतयस्त्वद्विवाचनाः ।

सं मामायुषा सं गौपत्येन सुहिते मा धाः ॥

अयमग्निः श्रेष्ठतमोऽयं भगवत्तमोऽयं सहस्रसातमः । अस्मा अस्तु सुवीर्यम् ॥

मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञं समिमं दधातु ।

या इष्टा उपसो निम्रुचंश्च ताः सं दधामि हविषा घृतेन^६ ॥

पर्यस्वतीरोषधयः (२) पर्यस्वद्वीरुधां पर्यः । अपां पर्यसो यत्पयस्तेन मामिन्द्र सः सृवं ॥

अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि तच्छक्रेण तन्मे राक्षताम् ॥

अग्निं होतारमिह तं हुवे देवान् यज्ञियानिह यान् हवामहे ॥

आ यन्तु देवाः सुमनस्यमाना वियन्तु देवा हविषो मे अस्य ॥

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तुं यानि धर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति (३) वेधसः ।

पूष्णस्तान्यपि व्रत इन्द्रवायू विमुञ्चताम् ॥

अमिन्नो धर्मो जीरदानुर्येत आत्तस्तदंगन् पुनः ।

इहो वेदिः परिधयश्च सर्वे यज्ञस्याऽऽयुरनु सं चरन्ति ॥

त्रयस्त्रिंशच्चतन्त्रो ये वितन्तिरे य इमं यज्ञं स्वधया ददन्ते तेषां छिन्नं प्रत्येतदपांमि स्वाहा
धर्मो देवाः अप्येतुः ॥ (अषाढ, ओषधय, उपचिन्वन्ति, यज्ञोच्चारि रणाच्च) ॥ १० ॥

काम्या याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, १३, १५, १७, २० गायत्री; ३, ७ जगती; ४-६, ८-१०, १२, १४, १६, १८-१९ त्रिष्टुप्; ११ अनुष्टुप् । विधेदेवाकथयः ।

वैश्वानरो न ऊत्याऽऽ प्र यातु परावतः । अग्निरुक्थेन वाहसां ॥
 क्रतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषुस्पतिम् । अजसं धर्ममीमहे^१ ॥
 वैश्वानरस्य दुःसर्ताभ्यो बृहदरिणादेकः स्वपस्यवा कृविः ।
 उभा पितरा मह्यन्नजायताभिर्द्यावापृथिवी भूरिरितसां ॥
 पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्यां पृष्टो विश्वा ओषधीरा विवेश ।
 वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः स नो दिवा स (१) रिषः पातु नक्तम् ॥
 जातो यदग्ने भुवना व्यरुयः पशुं न गोषा हयैः परिज्मा ।
 वैश्वानर ब्रह्मणे विन्द गातुं यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नैः ॥
 त्वमग्ने शोचिषा शोशुचान् आ रोदसी अपृणा जार्यमानः ।
 त्वं देवाऽ अग्निशस्तेरमुञ्चो वैश्वानर जातवेदो महित्वं ॥
 अस्माकमग्ने मघवन्तु धारयानांमि क्षत्रमजरं सुवीर्यम् ।
 वयं जयेम श्रुतिनः सहस्रिणं वैश्वानर (२) वाजमग्ने तयोतिभिः ॥
 वैश्वानरस्य सुमतौ स्याम राजा हि कं भुवनानामग्निभ्यः ।
 इतो जातो विश्वमिदं वि चष्टे वैश्वानरो यतते सूर्येण ॥
 अवं ते हेडो वरुण नमोभिरवं यज्ञेभिरीमहे इविभिः ।
 क्षयन्नस्मभ्यमसुर प्रचेतो राजन्नेनाऽसि शिश्रथः कृतानि ॥
 उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि भक्ष्यमऽ अथाथ ।
 अथा वयमादित्य (३) व्रते तवानांसो अदितये स्याम ॥
 दुधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ॥
 सुरभि नो मुखा करत् प्र ण आयूऽपि तारिषत् ॥
 आ दधिक्राः शवसा पञ्च कृष्टीः सूर्ये हव ज्योतिषाऽपस्ततान ।
 सहस्रसाः शतसा वाज्यवीं पुणक्तु मध्वा समिमा वचाऽसि^२ ॥
 अग्निमूर्धा^३ भुवः^४ (४।४।४)
 मरुतो यद्वं वो दिवः सुम्नायन्तो हवामहे । आ तू न (५) उप गन्तं नै ॥
 वा वः शर्म शशमानाय सन्ति त्रिधातुनि दाशुषे यच्छताधि ।
 अस्मभ्यं तानि मरुतो वि यन्त रयि नो घच वृषणः सुवीर्यम् ॥

अदितिर्न उरुयत्वादितिः शर्म यच्छतु । अदितिः पात्वर्हसैः ॥

महीमु पु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमर्चसे हुवेम ।

तुविश्वनामजरन्तीमुरुचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् ॥

सुव्रामाणं पृथिवीं चामनेहसं सुशर्माणं (५) मदितिं सुप्रणीतिम् ।

देवीं नावत् स्वरित्रामनागसमस्रवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये ॥

इमांश्च नावमाऽरुहंश्च शतारित्रांश्च शतस्पर्शाम् । अर्चिष्ठानां पारयिष्णुम् ॥ (दिवा च, संवृत्तिर्न वैधानराः, ५५ वित्तां, तू-नो, ५५ वित्तां, सुशर्माण, मेकावतिं शक्तिम्) ॥ ११ ॥

[देवाधुराः २२५ परा २३६ । भूमि-१६३ । भूमि-२२५-कर्मवन्तः २१३ । सर्वधु-२२५ न्यवन्तः ३१६ । सर्वधुमी-२०५ । त्वादिभिर्होत्रं ३६३ । मम नाम १९५ । वैश्व-नर २०५ । (पञ्चवक्त्र ॥ ११ ॥ २०२०)]

[॥ इति प्रथमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

याजमानकाण्डम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥] प्रजापतिकर्तृभिः ।

याज्यप्रदणानुमन्त्रणम् ॥ अनुष्टुप् ।

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्वर्चनं च । बृहस्पतिप्रसूतो यजमान इह मा रिषत् ॥

आज्यमसि सत्यमसि सत्यस्याध्वंशमसि हविरसि वैश्वानरं वैश्वदेवमुत्पूतशुग्मं सत्यौजाः सहोऽसि सहमानमसि सहस्वारातीः सहस्वारातीयतः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः सहस्ववीर्यमसि तन्मा जिन्वाऽऽज्यस्याऽऽज्यमसि सत्यस्य सत्यमसि सत्याधु (१) रसि सत्यशुग्ममसि सत्येन त्वाऽ-मि धारयामि तस्य ते भक्ष्यं पञ्चानां त्वा वातानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वर्तूनां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि चरोस्त्वा पञ्चविलस्य यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि क्षत्रस्य त्वौजसे यन्त्राय (२) धर्त्राय गृह्णामि विशे त्वा यन्त्राय धर्त्राय गृह्णामि सुवीर्याय त्वा गृह्णामि सुप्रजास्त्वाय त्वा गृह्णामि रायस्पोषाय त्वा गृह्णामि ब्रह्मवर्त्तसाय त्वा गृह्णामि मूरस्माकं हविर्देवानां माशिषो यजमानस्य देवानां त्वा देवताभ्यो गृह्णामि कामाय त्वा गृह्णामि (सत्याधु, तेजसेयन्त्राय, त्रयस्त्रिंशत्) ॥ १ ॥

हविर्प्रदणानुमन्त्रणम् ॥ ४-५ द्विपदा त्रिष्टुप्; ६ त्रिष्टुप्; १० पिपिलिकमध्या ॥ प्रजापतिकर्तृभिः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूपासं धीरश्चेता वसुविदुर्गोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयासमुग्रश्चेता वसुविदं धिमभूरस्यमिभूरहं संजातेषु भूयासमभिभूश्चेता वसुविद्युनज्जिम त्वा ब्रह्मणा दैव्येन हव्या-यास्मै वोढवे जातवेदः ॥

इन्द्रानास्त्वा सुप्रजसः सुवीरा ज्योग्जीविम बलिहृतो वयं ते ॥

यन्मे अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्या (१) घट्वा स्कन्दादाज्यस्योत विष्णो ।

तेन हन्मि सपत्नं दुर्मरायुमैनं दधामि निर्ऋत्या उपस्थे ।

भू-भुवः सुवे-रुच्छ्रमो अग्ने यजमानायैषि निश्रुमो अभिदासते । अग्ने देवेद्वयमन्विद्व
मन्द्रं जिह्वा-मर्त्यस्य ते होतमूर्ध्वजा जिघर्षि रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यीय मनोऽसि
प्राजापत्यं मनसा मा भूतेनाऽऽ विंशे वागस्येन्द्री सपत्नश्चरणी (२) वाचा मेन्द्रियेणाऽऽ
विंशे वसन्तभृतानां प्रीणामि स मां प्रीतः प्रीणातुं ग्रीष्मभृतानां प्रीणामि स मां प्रीतः
प्रीणातुं वर्षा ऋतूनां प्रीणामि ता मां प्रीताः प्रीणन्तु शरदंभृतानां प्रीणामि सा मां प्रीता
प्रीणातुं हेमन्तशिशिराभृतानां प्रीणामि तौ मां प्रीतौ प्रीणीतौ-मग्नीषोमयोरहं देवयज्यया चक्षुमान्
भूयासे-मग्नेरहं देवयज्ययाज्ञादो भूयासे (३) दधिघरस्यदंढ्वो भूयासमुं दमेय-मग्नीषोमयो-
रहं देवयज्यया वृत्रहा भूयासे-मिन्द्राग्निघोरहं देवयज्ययेन्द्रियाव्यज्ञादो भूयासे-मिन्द्रस्याहं देव-
यज्ययेन्द्रियावी भूयासे महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमानं महिमानं गमेय-मग्नेः स्विष्टकृतोऽहं
देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयम् (४) (रिष्यान्, सपत्नक्षयण्य, -घादो भूयान्, -पदत्रिंशथ) ॥२॥

इहा मागायनुमन्त्रणम् ॥ ५ श्रिष्ट्वा । प्रजापतिक्रियः

अग्निर्मा दुरिष्टात् पातु सविताऽघश्शसा-धो मेऽन्ति दूरेऽरातीयति तमेतेन जेष्यं सुरूप-
वर्षवर्ष एहीमान् भद्रान् दुर्या-अभ्येहि मामनुव्रता न्यु शीर्षाणि मृद्वमिड एह्यदित एहि सरस्व-
त्येहि रन्तिरसि रमतिरसि सूनर्यसि जुष्टे जुष्टि तेऽशीयोपहूत उपहवं (१) तैऽशीय सा मे सत्पाशीरस्य
यज्ञस्य भूयादेरैडता मनसा तच्छक्रेयं यज्ञो दिव रोहत यज्ञो दिवं गच्छतु यो देवयानः पन्थास्तेन
यज्ञो देवा अप्येत्वस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्वस्मान् राय उत यज्ञाः संचन्तामस्मासु सन्त्वाभिषः सा
नः प्रिया सुप्रतूर्तिर्मघोनी जुष्टिरसि जुषस्व नो जुष्टा नो (२) ऽसि जुष्टि ते गमेयं मनो
ज्योतिर्जुषतामाज्यं विच्छिन्नं यज्ञश्समिमं दधातु । वृहस्पतिस्तनुतामिमं नो विश्वं देवा इह मादयन्तामे ॥

ब्रह्म पिन्वस्व ददतो मे मा क्षायि कुर्वतो मे मोषं दसतं प्रजापतेर्भागोऽस्यूर्जस्वान् पर्यस्वान्
प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाह्युदानव्यानौ मे पाह्यक्षितोऽस्यक्षित्यै त्वा (३) मा मेक्षेष्टा
अमुत्रामुष्मिन् लोके ॥ (उपहवं, जुष्टा न-स्त्रा, पद च) ॥ ३ ॥

अनुयाजानीनामनुमन्त्रणम् ॥ १२-१३ अनुष्टुप्; १४ पुर इणिक्र; १५ त्रिष्टुप् । प्रजापतिक्रियः ।

वर्हिषोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासे नराशस्सस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासे-मग्नेः
स्विष्टकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेय-मग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेष-सौमस्याह-
मुज्जितिमनूज्जेष-मग्नेरहमुज्जितिमनूज्जेष-मग्नीषोमयोरहमुज्जितिमनूज्जेष-मिन्द्राग्निघोरहमुज्जि-
तिमनूज्जेष-मिन्द्रस्याहमु १) उज्जितिमनूज्जेष महेन्द्रस्याहमुज्जितिमनूज्जेष-मग्नेः स्विष्ट-

कृतोऽहमुज्जितिमन्जुजेषु" वाजस्य मा प्रसवेनोद्ग्राभेणोदग्रभीत् । अथा सपत्नाः ५ इन्द्रो मे निग्राभेणाधराः ५ अर्कः ॥

उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् ।

अथा सपत्नानिन्द्राग्नी मे विपूचीनान् व्यस्यतामै ॥

एमा अगमन्नाशिषो दोहकामा इन्द्रवन्तो (२) वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषमै ॥

रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयतुं हरिभ्यां त्वेन्द्रो देवतां गमयत्वे- तश्चेन त्वा सूर्यो देवतां गमयतुं वि ते शुश्र्वाभि रश्ना विरश्मीन् वि योक्त्रा यानि परिचर्तेनानि घृतादुस्मासु द्रविणं यच्च मद्रं प्र णो ब्रूताद्वागधान् देवतासु ॥

विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यज्ञेन प्रतिष्ठां गमेयं सोमस्याहं देवयज्यया (१) सुरेता रेतो धिषीयं त्वष्टुरहं देवयज्यया पशूनाः ५ रूपं पुषेयं देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्रभूयासं वेदोऽसि विचिरसि विदेय कर्मासि कुरुणमसि क्रियासं ५ सनिरसि सनितासि सनेयं घृतवन्तं कुलायिनः ५ रायस्पोषः ५ सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनेमै (इन्द्र- स्याह, -मिन्द्रवन्तु, सोमस्याहं देवयज्यया, चतुस्रस्वारिरश्नाच) ॥ ४ ॥

ध्रुवाप्यायनादि ॥ १ विराटस्थाना । प्रजापतिकृषिः ।

आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन यज्ञं यज्ञं प्रति देवयज्ययः ।

सूर्याया ऊषोऽदित्या उपस्थं उरुधारा पृथिवी यज्ञे अस्मिन् ॥

प्रजापतेर्विभाजाम लोकस्तस्मिन्स्त्वा दधामि सह यजमानेन सदासि सन्मे भूयाः सर्वमसि सवै मे भूयाः पूर्णमसि पूर्णं मे भूया अक्षितमसि मा भक्षेष्टाः प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तां दक्षिणायां (१) दिशि मासां पितरो मार्जयन्तां प्रतीच्यां दिशि गृहाः पशवो मार्जयन्तां मुदीच्यां दिश्याप् ओषधयो वनस्पतयो मार्जयन्तां मुध्यायां दिशि यज्ञः संवत्सरो यज्ञप- तिर्माज्यन्तां विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रेण छन्दसा पृथिवीमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽस्यभिश्चस्तिहा श्रैष्टुमेन छन्दसाऽन्तरिक्षमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः (२) क्रमोऽस्यरातीयतो हन्ता जागतेन छन्दसा दिवमनु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मो विष्णोः क्रमोऽसि शत्रूयतो हन्ताऽऽनुष्टुमेन छन्दसा दिशो नु वि क्रमे निर्भक्तः स यं द्विष्मः ॥ (दक्षिणायां, द्विष्मो विष्णो, -रेकाक्षत्रिरश्नाच) ॥ ५ ॥

सूर्योपस्थानादि ॥ ९-१० गायत्री; १४ अतिजगती; १५ श्रिष्टुप् ।

अगेन्म सुवः सुवरगन्म सदृक्षस्ते मा च्छित्सि यत्ते तपस्त्वस्मै ते माऽऽवृक्षि सुभूरसि भेष्टो रश्मीनामायुर्धा अस्यायुर्मे चेहि वचोधा असि वचो मयि चेही दमदममुं आतृष्यमाश्वो दिग्भ्यो- ऽस्यै दिवोऽस्मादुन्तरिक्षादस्यै पृथिव्या अस्मादुज्जाद्यानिर्भजामि निर्भक्तः स यं द्विष्मैः ॥ (१)

सं ज्योतिषाऽभवं—मैन्द्रीमावृतमन्वावर्ते^१ समहं प्रजया सं मया प्रजा समह^२ रायस्पोषेण सं मया रायस्पोषः^३ समिद्धो अग्ने मे दीदिहि समेद्धा ते अग्ने दीधासं^४ वसुमान् यज्ञो वशीयान् मूयसं—मय आयूँषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः । आरे वाचस्व दुच्छुनाम्^५ ॥

अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम् । (१) दधत् पोषं रायं मयि^६ ।

अग्ने गृहपते सुगृहपतिरहं त्वया गृहपतिना भूयासं सुगृहपतिर्मया त्वं गृहपतिना भूयाः स्वतः हिमास्तामाशिषमा घ्रासे तन्त्वे ज्योतिष्मतीं तामाशिषमाघ्रासेऽमुष्मे ज्योतिष्मतीं^७ कस्त्वा युनक्ति स त्वा विमुञ्चत्व^८—मै व्रतपते व्रतमचारिषं तदशकं तन्मैऽराधि^९ यज्ञो वभूव स आ (१) वभूव स प्र जज्ञे स वावृधे ।

स देवानामधिपतिर्वभूव सो अस्मा अशिपतीन् करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम्^{१०} ॥

गोमां अग्नेऽविमा अशी यज्ञो नृवत्संस्त्रा सदुमिदं प्रमुष्यः ।

इहावा एषो अंसुर प्रजावान् दीर्घो रयिः पृथुबुधः सुमावीने^{११} ॥

(द्विष्मः । सुवीर्यं, स आ, पवस्विः, रायः) ॥ ६ ॥

देवतापरिग्रहादिविधिः ॥ प्रजापतिक्रियः ।

यथा वै संमृतसोमा एवं वा एते संमृतयज्ञा यदर्शपूर्णमासौ कस्य वाहं देवा यज्ञमा गच्छन्ति कस्य वा न वहुनां यजमानानां यो वै देवताः पूर्वं परिगृह्णाति स एनाः श्वो भूते यजते एतद्वै देवानां मायतनं यदाहवनीयोऽन्तराग्नी पशूनां गार्हपत्यो मनुष्याणामन्वाहार्यपचनः पितृणां—मग्निं गृह्णाति स एवायतने देवताः परं (१) गृह्णाति ताः श्वो भूते यजते^२—व्रतेन वै मेघ्योऽग्निर्व्रतपतिर्ब्राह्मणो व्रतमूर्धं व्रतमुपैष्यन् प्रयादक्षं व्रतपते व्रतं चरिष्यामीत्य^३—अग्रे देवानां व्रतपतिस्तस्मा एव प्रतिप्रोच्य व्रतमालभते^४ बर्हिषा पूर्णमासे व्रतमुपैति वृत्सैरमावास्यायामेतद्वयेतयोरायतनम्—पृत्तीर्यः पूर्वश्चाग्निरपरं स्वेत्याहुं—मनुष्या (२) इन्वा उपस्तीर्णमिच्छन्ति किमु देवा येषां नवावसानमुपास्मिच्छ्वो यस्यमाणे देवता वसन्ति य एवं विद्वानग्निमुपस्तृणाति यजमानेन प्राम्याश्च पशवोऽवृक्ष्या आरण्याश्चेत्याहुर्धृश्राम्यानुपवसति तेन प्रभियानव रुध्रे यदाऽरण्यस्याश्नाति तेनारण्यान्यदनाभ्वानुपवसेत् पितृदेवत्यः स्याद^५—रण्यस्याश्नातीन्द्रियं (३) वा आरण्यमिन्द्रियमेवाऽऽत्मन् धत्ते^६ यदनाभ्वानुपवसेत् क्षोधुक् स्याद्यदक्षीयाद्बुद्धोऽस्य पशून्मिम्येतां—पोऽश्नाति^७ तज्जेवाशितं नेवानंशितं न क्षोधुको भवति नास्य रुद्रः पशून्मि मन्यते^८ वज्रो वै यद्गः क्षुत्तल्लु वै मनुष्यस्य आतृव्यो यदनाभ्वानुपवसति वज्रैणैव साक्षात् (४) क्षुधं आतृव्यं र हन्ति^९ ॥ (परि, मनुष्या, इन्द्रियं, साक्षात्, व्रीणि च) ॥ ७ ॥

पशुपुत्रमृतिः ॥ प्रजापतिक्रियः ।

यो वै अक्षामनारभ्य यथेन यजते नासोष्टाय अदधते^१ ऽपः प्र णयति अद्धा वा आपः अद्धामेवाऽऽरभ्य यथेन यजत उभर्येऽस्य देवमनुष्या इष्टाय अदधते^२ तदाहुरति वा एता वर्चं नेदन्त्यति वाचं

मनो वावैता नाति नेदन्तीति^३ मनसा प्रणयती^४—यं वै मनो (१) ऽनयैवैनाः प्र णयत्यै—स्कन्नहवि-
र्भवति य एवं वेद^५ यज्ञायुधानि संमरति यज्ञो वै यज्ञायुधानि यज्ञमेव तत्संमरति^६ यदेकमेकं संम-
रेत् पितृदेवत्यानि स्युर्यत् सह सर्वाणि मानुषाणि^७ द्वेद्वे संमरति याज्यानुवाक्ययोरेव रूपं करोत्यथो
मिथुनमेव यो वै दश यज्ञायुधानि वेदं मुहूर्तोऽस्य यज्ञः कल्पते^८ स्फ्य (२) अं कृपालानि
चाग्निहोत्रहवणी च शर्पं च कृष्णाजिनं च शम्भ्यां चोत्सृज्य च मुसलं च हृष्योपला चैतानि वै दश
यज्ञायुधानि य एवं वेदं मुहूर्तोऽस्य यज्ञः कल्पते^९ यो वै देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य
देवा हव्यं^{१०} हविर्विनीक्यमाणमग्निं मन्त्रयेताग्निं ५ होतारमिह तं ५ हुव इति (३) देवेभ्य एव प्रति-
प्रोच्य यज्ञेन यजते जुषन्तेऽस्य देवा हव्यं—मेघं वै यज्ञस्य ग्रहो गृहीत्वैव यज्ञेन यजते^{११} तदुदित्वा
वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्यो अथो मनसा वै प्रजापतिर्यज्ञमंतनुत मनसैव तद्यज्ञं तनुते रक्षसामनन्वव-
चारयं यो वै यज्ञ योग आगते युनक्ति युक्ते युजानेषु^{१२} कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ति (४) त्याह
प्रजापतिर्वै कः प्रजापतिनैवैनं युनक्ति युक्ते युजानेषु^{१३} ॥ (वै मनः, स्फ्य, इति युनक्ते, कादश च) ॥८॥

द्वादशह्रस्वम्पिः । प्रजापतिर्कविः ।

प्रजापतिर्यज्ञानसृजताग्निहोत्रं चाग्निष्टोमं च प्रौर्णमासी चोषध्यं चामावास्यां चातिपुत्रं च तावदग्नि-
मीतयावदग्निहोत्रमासीत् तावानग्निष्टोमो यावती प्रौर्णमासी तावानुषध्यो यावत्यमावास्यां तावानति-
पुत्रो^१ य एवं विद्वानग्निहोत्रं जुहोति यावदग्निष्टोमेनोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वान् प्रौर्ण-
मासी यजते यावदुषध्यो नोपाप्नोति (१) तावदुपाऽऽप्नोति य एवं विद्वानमावास्यां यजते यावदतिपुत्रे-
नोपाप्नोति तावदुपाऽऽप्नोति^२ परमेष्ठिनो वा एष यज्ञोऽग्र आसीत् तेन स परमां काष्ठांमगच्छत् तेन
प्रजापतिः निरवासाययत् तेन प्रजापतिः परमां काष्ठांमगच्छत् तेनेन्द्रं निरवासाययत् तेनेन्द्रः परमां
काष्ठांमगच्छत् तेनाग्नीषोमौ निरवासाययत् तेनाग्नीषोमौ परमां काष्ठांमगच्छतां य (२) एवं विद्वान्
दर्शपूर्णमासौ यजते परमामेव काष्ठां गच्छति^३ यो वै प्रजातेन यज्ञेन यजते प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनै-
र्जायते द्वादश मासाः संवत्सरो द्वादश ब्रह्मानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि सम्पाद्यानीत्याहुः—वत्सं चोपाव-
सृजत्युक्तां चार्धिं श्रयत्यव च हन्ति हृष्यौ च समाहृत्यधि च वपते कृपालानि चोपं दधाति पुरोडाशं
(१) चाधिश्रयत्याज्यं च स्तम्बयद्ब्रह्म हरत्यग्निं च गृह्णाति वेदिं च परिगृह्णाति पत्नीं च सं नहति प्रोक्ष-
णीञ्चाऽऽसादयत्याज्यं चै^४—तानि वै द्वादश ब्रह्मानि दर्शपूर्णमासयोस्तानि य एव^५ सम्पाद्य यजते प्रजाते-
नैव यज्ञेन यजते प्र प्रजयां पशुभिर्मिथुनैर्जायते^६ ॥ (३ कथ्येनोपाप्तोऽयं, गच्छतां वा, पुरोडाशं, चत्वारिंशच्च) ॥ ९ ॥

हविः सावकम् ॥ प्रजापतिर्कविः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयासमित्याह ध्रुवानेवैनान् कुरुत उग्रोऽस्युग्रोऽहं संजातेषु भूयास-
मित्याहाप्रतिवादिन एवैनान् कुरुतेऽग्निभूरस्यग्निभूरहं संजातेषु भूयासमित्याह य एवैनं प्रत्युत्पिपति
तमुपास्यते^१ युनक्ति त्वा ब्रह्मणा दैव्येनेत्याहुष वा अग्नेर्योगस्तेनै (१) वैनं युनक्ति यज्ञस्य वै सत्-
त्वेन देवाः सुवर्गं लोकमायन् यज्ञस्य व्यूहेनासुरान् परमावयन् यन्मै अग्ने अस्य यज्ञस्य रिष्यादित्याह

यक्षस्यैव तत्समृद्धेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति यक्षस्य व्यृद्धेन भ्रातृव्यान् पराभावयै—त्यग्निहोत्रमेतामि-
व्याहृतिमिरुपसादये—यक्षमुखं वा अग्निहोत्रं ब्रह्मैता व्याहृतयो यक्षमुख एव ब्रह्म (१) कुरुते संवत्सरे
पर्यागत एतामिरेवोपसादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यान्पालम-
मान एतामिर्व्याहृतीभिर्हवीष्यासादयेद्यक्षमुखं वै दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्यानि ब्रह्मैता व्याहृतयो यक्षमुख
एव ब्रह्म कुरुते संवत्सरे पर्यागत एतामिरेवासादयेद् ब्रह्मणैवोभयतः संवत्सरं परिगृह्णाति यद्वै यक्षस्य
साक्षा क्रियते राष्ट्रं (३) यक्षस्याऽऽशीर्गच्छति यद्वा विशं यक्षस्याऽऽशीर्गच्छत्यथ ब्राह्मणोऽनाशीर्केण
यक्षेन यजते सामिधेनीरनुवक्ष्यजेता व्याहृतीः पुरस्तादध्याद् ब्रह्मैव प्रतिपदं कुरुते तथा ब्राह्मणः साशीर्केण
यक्षेन यजते यं कामयेत यजमानं भ्रातृव्यमस्य यक्षस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तस्यैता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां
दध्याद् भ्रातृव्यदेवतां वै पुरोऽनुवाक्यां भ्रातृव्यमेवास्य यक्षस्या (४) ऽऽशीर्गच्छति यान् कामयेत
यजमानान्त्सुमावत्येतान् यक्षस्याऽऽशीर्गच्छेदिति तेषामेता व्याहृतीः पुरोऽनुवाक्यायां अर्धर्चं एकां दध्या-
द्याज्यायै पुरस्तादेकां याज्याया अर्धर्चं एकां तथैनान्त्सुमावती यक्षस्याऽऽशीर्गच्छति यथा वै पर्जन्यः
सुवृष्टं वर्षत्येवं यक्षो यजमानाय वर्षति स्थलयोदकं परिगृह्णत्याशिषां यक्षं यजमानः परिगृह्णाति मनोऽसि
प्राजापत्यं (५) मनसा मा भूतेनाऽऽविशेत्याह मनो वै प्राजापत्यं प्राजापत्यो यक्षो मन एव यक्षमात्मन्
धत्ते वार्गस्यैन्द्री संपत्तक्षर्यणी वाचा मेन्द्रियेणाऽऽविशेत्याहैन्द्री वै वाग्वाचमेवैन्द्रीमात्मन् धत्ते ॥
(वेने, -य मल्ल, राधं, यक्षस्यं, प्राजापत्यं, षट्त्रिंशच्च) ॥ १० ॥

भाषावणादिमन्त्रविधानम् ॥

यो वै संसदशं प्रजापतिं यक्षमन्वार्यत्सं वेद् प्रति यक्षेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशते आ आवयेति चतु-
रक्षरमस्तु औषडिति चतुरक्षरं यजेति द्वाक्षरं वै यजामह इति पञ्चाक्षरं द्वाक्षरो वषट्कार एव वै संसदशः
प्रजापतिर्यक्षमन्वार्यत्तो य एवं वेद् प्रति यक्षेन तिष्ठति न यज्ञाद् भ्रंशते यो वै यक्षस्य प्रार्यणं प्रतिष्ठा
(१) मुदर्यन् वेद् प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यक्षेन स्रंस्थां गच्छत्यौ आविद्यास्तु औषड्यज ये यजामहे वषट्कार
एतद्वै यक्षस्य प्रार्यणमेवा प्रतिष्ठैतदुदर्यन् य एवं वेद् प्रतिष्ठितेनारिष्टेन यक्षेन स्रंस्थां गच्छति यो वै
सुनृतयै दोहं वेदं दुह एवैनौ यक्षो वै सुनृताऽऽ आवयेत्येवैनौमहदस्तु (२) औषडित्युपावांस्त्राग्य-
जेत्युदनेषीधे यजामह इत्युपासद्वषट्कारेण दोग्धेय वै सुनृतयै दोहो य एवं वेदं दुह एवैनौ
देवा वै सुत्रमासत तेषां दिशोऽदस्यन्त एतामाद्रीं पङ्क्तिर्मपश्यन् आवयेति पुरोवातमजनयन्नस्तु औष-
डित्यभ्रं समप्लावयन् यजेति विद्यत (३) मजनयन् ये यजामह इति प्रार्षपयन्नभ्यस्तनयन् वषट्कारेण
ततो वै तेभ्यो दिशः प्राप्यायन्त य एवं वेद् प्राप्स्ये दिशः व्यायन्ते प्रजापतिं त्वो वेदं प्रजापतिस्त्वं
वेदं यं प्रजापतिर्वेदं स पुण्यो भवत्येवं वै छन्दस्यः प्रजापतिरा आविद्यास्तु औषड्यज ये यजामहे वषट्-
कारो य एवं वेदं पुण्यो भवति वसन्त (४) मृतुनां प्रीणामीत्याहर्तवो वै प्रयाजा ऋतूनेव प्रीणाति
तैमै प्रीता यथापूर्वं कल्पन्ते कल्पन्तेऽस्मा ऋतवो य एवं वेदाऽऽप्रीयोमयोरहं देवयज्या चक्षुष्मान्
भूयासमिल्वाह्मप्रीयोमाभ्यां वै यक्षश्चक्षुष्मान् ताभ्यामेव चक्षुरात्मन् धत्ते ॥ ११ ॥

मित्याहृषिर्वै देवानामादस्तेनैवा (५) ऽन्नाद्यमात्मन् धत्ते^१ दक्षिणस्यदन्धो भूयासममुं दमेयमित्याहे-
तथा वै दन्ध्या देवा असुरानदभुवन् तथैव भ्रातृव्यं दध्नी^२ त्यग्नीषोमयोरहं देवयज्यया वृत्रहा भूयास-
मित्याहृषीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन् ताभ्यामेव भ्रातृव्यं स्तृणुते^३ इन्द्राग्नीयोरहं देवयज्ययैन्द्रियाभ्य-
न्नादो भूयासमित्याहेन्द्रियाभ्यैवाह्नादो भवती^४ न्द्रस्या (६) ऽहं देवयज्ययैन्द्रियावी भूयासमित्याहेन्द्रि-
याभ्यैव भवति^५ महेन्द्रस्याहं देवयज्यया जेमाने महिमाने गमेयमित्याह जेमानमेव महिमाने गच्छ-^६
त्यग्नेः स्विष्टकृतोऽहं देवयज्यया ऽऽयुष्मान् यत्नेन प्रतिष्ठां गमेयमित्याहायुरेवात्मन् धत्ते प्रति यत्नेन तिष्ठति^७ ॥
प्रतिष्ठा, -महदस्तु, विष्णुर्ह, वसन्व, मेवे, -न्द्रस्या, ऽह्यग्निर्हन्तव्य) ॥ ११ ॥

कान्वायाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १, ३, ७ गायत्री; २, ४, ९-११, १३-१४, १६-१९ त्रिष्टुप्; ५, ८, १२, १५ अनुष्टुप्;
६ वृहती । विवेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥
इन्द्रं नरो नेमर्षिता हवन्ते यत्पार्या युनजति धियस्ताः ।
अग्रे नृपाता श्वसश्चकान आ गोमति ब्रजे मञ्जा त्वं नः ॥
इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे^१ ॥
अतु ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्यै ।
अतु (१) क्षत्रमन सहो यज्ञत्रेन्द्र देवेभिरतु ते नृषहे^२ ॥
आ यस्मिन्त्सप्त वासवास्तिष्ठन्ति स्वारुहो यथा ।
ऋषिर्ह दीर्घभुक्तं इन्द्रस्य घर्मो अतिथिः^३ ॥
आमासु पक्कमैरय आ सूर्य रोहयो दिवि ।
घर्म न सामं तपता सुवृक्तिभिर्जुष्टं गिर्विणसे गिरः^४ ॥
इन्द्रमिद्राथिनो बृहदिन्द्रमर्कोभिरकिणः । इन्द्रं वाणीरनृषवै ॥
गायन्ति त्वा गायत्रिणो (२) ऽर्चन्त्यर्कमकिणः ।
ब्रह्माणस्त्वा शतक्रतुबुद्धश्चमिव येमिरे^५ ॥
अश्वोमुचे प्र मरेमा मनीषामोषिष्ठदावने सुमति गृणानाः ।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः^६ ॥
विवेष यन्मा धिषणा ज्ञान स्तवै पुरा पार्यादिन्द्रमहः ।
अश्वसो यत्र पीपरघथा नो नावेव यान्तमुभयै हवन्ते^७ ॥
प्र सत्राजै प्रथममच्वराणां (३) मश्वोमुचै वृषभं युञ्जियानाम् ।
अपां नपातमधिना हयन्तमस्मिन्नर इन्द्रियं धत्तमोजः^८ ॥

वि न इन्द्र मृषो जहि नीचा यच्छ पृतन्यतः ।
 अघस्पदं तमीं कृषि यो अस्मा अमिदासति^१ ॥
 इन्द्रं सत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्वणीनाम् ।
 अपानुदो जनमभिग्रयन्तमुक्तं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम्^२ ॥
 मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत (१) आ जंगामा परस्याः ।
 सुक्तं सन्ध्याय पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून् ताहि वि मृषो नुदस्व^३ ॥
 वि शत्रून् वि मृषो नुद वि वृत्रस्य हनू रुज ।
 वि मन्युमिन्द्र भामितोऽमित्रस्यामिदासतः^४ ॥
 त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे सुहवः शूरमिन्द्रम् ।
 हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति नो मधवा घात्विन्द्रः^५ ॥
 मा ते अस्याः (५) सहसावन् परिष्टावघायं भूम हरिवः परादै ।
 त्रायंस्व नोऽवृकेभिर्वरुथैस्तव प्रियासः सुरिषु स्याम^६ ॥
 अनवस्ते रथमश्वाय तक्षन् त्वष्टा वज्रं पुरुहूत क्षुमन्तम् ।
 ब्रह्माण इन्द्रं महयन्तो अकैरवधेयमहये हन्तवा उ^७ ॥
 वृष्णे यत् ते वृषणो अर्कमर्चानिन्द्र ग्रावाणो अदितिः सजोषाः ।
 अनश्वासो ये पवयोऽस्था इन्द्रैषिता अभ्यवर्तन्तु दस्यून्^८ ॥
 (वृत्रहृत्वेऽडु, गायत्रिणो, ऽष्टराणां, परावतो, ऽस्या, -मष्टावत्वारिः सप्त ॥) ॥ १२ ॥

[सं त्वा १३३ । मृषो-१८६ । स्पृष्टि-१५६ । गिरिषोह १९४ । माप्यावतो-१२९ । मगम् १८५ । यथा वै २०३ । वो
 वै २११ । प्रजापति-१९० । मृषोऽस्ति २८६ । वो वै सप्तदश-३३८ । मित्रं वो २९६ । द्वादश ॥ २५०९]

[॥ इति प्रथमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

याजमान-ब्राह्मणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥] प्रजापतिक्रियः ।

इडाभुमन्त्रणमन्त्रब्राह्मणम् ॥

पाकयज्ञं वा अन्तार्हिताग्नेः पशव उर्यं तिष्ठन्त इडा खलु वै पाकयज्ञः सैवान्तरा प्रयाजानूयाजान् यज-
 मानस्य लोकेऽवहितो तामाह्वियमाणामभि मन्त्रयते सुरुपवर्षवर्ष पृथीति पशवो वा इडा पशुनेवोप
 ह्वयते^१ यज्ञं वै देवा अदुहन् यमोऽसुराः अदुहन् तेऽसुरा यमदुग्धाः पराऽभवन् यो वै यज्ञस्य दोहं
 विद्वान् (१) यजतेऽप्यन्यं यजमानं दुहे^२ सा मे सत्याऽऽशीरस्य यज्ञस्य भूयादित्याह्वेय वै यज्ञस्य
 दोहस्तेनैवैनं दुहे^३ प्रत्ता वै गौर्दुहे प्रतेडा यजमानाय दुह प्ते वा इडाये स्तना इडोपहृतेति वायु-
 र्यत्सो^४ यद्दि होतेडामुपह्वयेत तर्हि यजमानो होतारमीक्षमाणो वायुं मनसा ध्यायेन् (२) मात्रे वृत्स-

मुपार्वसृजति^१ सर्वेण वै यद्येन देवाः सुवर्गे लोकमायन् पाकयद्येन मनुर्भ्राम्यत्सेडा मनुमुपार्वतत् तां देवासुरा व्यक्ष्यन्त प्रतीचीं देवाः पराचीमसुराः सा देवानुपार्वतत् पशवो वै तद् देवानवृणत पशवो-
ऽसुरानजहु^२—यं कामयेतापशुः स्यादिति पराचीं तस्येडामुपह्वयेतापशुरेव भवति^३ यं (३) कामयेत
पशुमाप्स्यदिति प्रतीचीं तस्येडामुपह्वयेत पशुमानेव भवति^४ ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा इडामुप-
ह्वयेत् य इडामुपह्वयात्मानमिडायामुपह्वयेतेति^५ सा नः प्रिया सुप्रवृत्तिर्मघोनीत्याहेडामिवोपह्वयाऽऽ-
त्मानमिडायामुपह्वयेत्^६ व्यस्तमिव वा एतद्यहस्य यदिडा सामि प्राश्नन्ति (४) सामि मार्जयन्त
एतत् प्रति वा असुराणां यद्वो व्यच्छिद्यत ब्रह्मणा देवाः समदधु^७—ईहस्पतिस्तनुताभिर्म न इत्याह ब्रह्म
वै देवानां इहस्पतिर्ब्रह्मणैव यद्वरसंदधाति^८ विच्छिन्नं यद्वरं समिं दधात्वित्याह संतत्यै^९ विध्वं
देवा इह मादयन्तामित्याह संतत्यैव यद्वं देवेभ्योऽनु दिशति^{१०} यां वै (५) यद्वे दक्षिणां ददति तामस्य
पशवोऽनु संक्रामन्ति स एष ईजानोऽपशुर्मावुको यजमानेन खलु वै तत्कार्यमित्याहुयथा देवत्रा दत्तं
कुर्वीतात्मन् पशुन् रमयेतेति^{११} ब्रह्म पिन्वस्वेत्याह यद्वो वै ब्रह्मो यद्वमेव तन्महद्यत्यथो देवत्रैव दत्तं
कुर्वत आत्मन् पशुन् रमयेत्^{१२} ददतो मे (६) मा क्षायीत्याहाक्षितिमेवोपैति^{१३} कुर्वतो मे मोप दस-
वित्याह भुमानमेवोपैति^{१४} ॥ (विदार, ध्याये, चं, प्राश्नन्ति, वा वै, म, एकाक्षर्विश्रातिम्) ॥ १ ॥

सरश्च-क्षुमिजयोः प्रओचराभ्यामिडाग्रशंसनम् ॥ प्रजापतिर्कविः ।

सरश्चवा ह सौधर्वचनस्तुमिडामौपोदितिमुवाच यत्सन्निधौ होताऽभुः कामिडामुपाह्वया इति^१
तामुपाह्व इति होवाच या प्राणेन देवान् दाधार व्यानेन मनुष्यान्प्राणेन पितृनिर्ति^२ छिनत्ति सा न छिनत्ती^३
इति^४ छिनत्तीति होवाच शरीरं वा अस्यै तदुपाह्वया इति होवाच^५ गौर्वा (१) अस्यै शरीरं गां
वाच तौ तत्पर्यैवदत्ता^६ या यद्वे दीयते सा प्राणेन देवान् दाधार यथा मनुष्या जीवन्ति सा व्यानेन
मनुष्यान् यां पितृभ्यो ब्रन्ति साऽप्राणेन पितृन् य एवं वेद पशुमान् भवत्ये^७—थ वै तामुपाह्व इति होवाच
या प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्याभवतीत्ये^८—अ वा अस्यै तदु (२) पाह्वया इति होवाचौ^९—पंधयो वा
अस्या अन्नमोषंधयो वै प्रजाः प्रभवन्तीः प्रत्या भवन्ति^{१०} य एवं वेदाज्ञादो भवत्ये^{११}—थ वै तामुपाह्व इति
होवाच या प्रजाः परंप्रभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णातीति^{१२} प्रतिष्ठां वा अस्यै तदुपाह्वया इति होवाचे^{१३}
यं वा अस्यै प्रतिष्ठे (३) यं वै प्रजाः परंप्रभवन्तीरनुगृह्णाति प्रत्याभवन्तीर्गृह्णाति^{१४} य एवं वेद प्रत्येव
तिष्ठत्यथै वै तामुपाह्व इति होवाच यस्यै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्तीति^{१५} छिनत्ति सा
न छिनत्ती^{१६} इति^{१७} न छिनत्तीति होवाच प्रतु जनयती^{१८}—त्येष वा इडामुपाह्वया इति (४) होवाच
वृष्टिर्वा इडा वृष्ट्यै वै निक्रमणे घृतं प्रजाः संजीवन्तीः पिबन्ति य एवं वेद प्रैव जायतेऽज्ञादो भवति^{१९} ॥

(गौर्वा, अस्यै तद, प्रतिष्ठा, इडया इति विश्रातिम्) ॥ २ ॥

अन्वाहार्यः ॥ प्रजापतिर्कविः ।

परोक्षं वा अन्ये देवा इज्यन्ते प्रत्यक्षमन्ये यद्यजते य एव देवाः परोक्षमिज्यन्ते तानेव तद्यजति^१
यदन्वाहार्यमाहर्त्येते वै देवाः प्रत्यक्षं यद् ब्राह्मणास्तानेव तेन प्रीणात्ये^२—थो दक्षिणैवास्यापाऽथो यत्तस्यैव

छिद्रमपि दधाति^३ यद्वै यक्षस्य कुरं यद्विलिप्तं तदन्वाहार्येणा (१) ऽन्वाहरति तदन्वाहार्यस्यान्वाहार्यत्वं^४
 देवदत्ता वा एते यद्वत्विजो यदन्वाहार्यमाहरति देवदत्तानेव प्रीणाति^५ प्रजापतिर्वैवेभ्यो यष्टान् व्या-
 दिशत् स रिरिचानोऽमन्यत् स एतमन्वाहार्यमभक्तमपश्यत् तमात्मन्नधत् स वा एष प्राजापत्यो यदन्वाहार्यो
 यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते साक्षादेव प्रजापतिमृञ्चोत्यै—परिमितो निरुप्योऽपरिमितः प्रजापतिः
 प्रजापतेरा (२) त्व्यै^६ देवा वै यद्यष्टेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतं प्राजापत्यमन्वाहार्यमपश्यन्
 तमन्वाहरन्त ततो देवा अभवन् परासुरा यस्यैवं विदुषो ऽन्वाहार्यं आह्रियते भवत्यात्मना परास्य
 भ्रातृव्यो भवति यक्षेन वा इष्टी पक्षेन पूर्तो यस्यैवं विदुषोऽन्वाहार्यं आह्रियते स त्वेवेष्टापूर्तो
 प्रजापतेर्भागोऽसी (३) त्याह प्रजापतिमेव भागधेयेन समर्धयत्यै—जैस्वान् पर्यस्वानित्याहोजैमेवास्मिन्
 पयो दधाति^७ प्राणापानौ मे पाहि समानव्यानौ मे पाहीत्याह्वाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^८ ऽक्षितोऽ-
 स्याक्षित्यै त्वा मा मे श्रेष्ठा अमुत्रामुष्मिँल्लोके इत्याह क्षीयते वा अमुष्मिँल्लोकेऽन्नमितः प्रदानं^९ ह्यमुष्मिँल्लोके
 (४) प्रजा उपजीवन्ति यदेवमभिमृशत्यक्षितिमेवैनद्रमयति नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते^{१०} ॥

(अन्वाहार्येण, प्रजापते, -रति, अमुष्मिँल्लोके, पञ्चदश च) ॥ ३ ॥

शेषाहुतीनामनुन्नणमन्त्रव्याख्यानश्च ॥ प्रजापतिर्कृषिः ।

यदिपोऽहं देवयज्यया प्रजावान् भूयासमित्याह यद्विषा वै प्रजापतिः प्रजा अंसजत तेनैव प्रजाः सृजते
 नगशः संस्याहं देवयज्यया पशुमान् भूयासमित्याह नराशः सैनं वै प्रजापतिः पशूनंसृजत तेनैव पशून्
 सृजतेऽग्नेः स्विप्रकृतोऽहं देवयज्ययाऽऽयुष्मान् यक्षेन प्रतिष्ठां गमिष्यमित्याहऽऽयुरेवात्मन् धत्ते प्रति
 यक्षेन तिष्ठति^१ दशपूर्णमासयो (१) वै देवा उज्जितिमनूदजयन् दशपूर्णमासाभ्यामसुरानपाजुदन्ताग्नेर-
 हमुज्जितिमनूजैपमित्याह दशपूर्णमासयोरैव देवतानां यजमान उज्जितिमनूजयति दशपूर्णमासाभ्यां भ्रातृ-
 व्यानपं नुदते^२ वाजवतीभ्यां व्यूहत्यन्नं वै वाजोऽन्नमेवावरुन्धे^३ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^४ यो वै यक्षस्य द्वौ
 दोहौ विद्वान् यजत उभयत (२) एव यक्ष दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्चैव वा अन्यो यक्षस्य दोह इडांयामन्यो^५
 यद्वि होता यजमानस्य नाम गृहीयात् तद्वि ब्रूयादेमा अंगमन्नाशिपो दोहकामा इति स० स्तुता एव देवता
 दुहेऽथो उभयत एव यक्ष दुहे पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च रोहितेन त्वाऽग्निदेवतां गमयत्वित्याहुते वै देवाभ्वा
 (३) यजमानः प्रस्तुरो यदेतैः प्रस्तारं प्रहरति देवाभ्वैरेव यजमानः सुवर्गं लोकं गमयति^६ वि तै मुञ्जामि
 गन्ता विगृह्णीमित्याहुष वा अग्नेर्विमोक्तस्तेनैवैनं वि मुञ्जति^७ विष्णोः शंयोरहं देवयज्यया यक्षेन प्रतिष्ठां
 गमिष्यमित्याह यक्षो वै विष्णुर्यज्ञ एवान्तः प्रति तिष्ठति^८ सोमस्याहं देवयज्यया सुरेता (४) रेतो विषी-
 येन्याह सोमो वै रेतोधास्तेनैव रेत आत्मन् धत्ते^९ त्वष्टुरहं देवयज्यया पशुनां रूपं पुषेयमित्याह
 न्यष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपकृतेनैव पशुनां रूपमात्मन् धत्ते^{१०} देवानां पत्नीरग्निर्गृहपतिर्यज्ञस्य
 मिथुनं तयोरहं देवयज्यया मिथुनेन प्र भूयासमित्याहुतस्माद्वै मिथुनात् प्रजापतिर्मिथुनेन (५) प्राजायत
 तस्मादेव यजमानो मिथुनेन प्र जायते^{११} वेदोऽसि वित्तिरसि विदेयेन्याह वेदेन वै देवा असुराणां
 विनं वेदमविन्दन्त तद्देवस्य वेदस्य^{१२} यद्यन्नातृव्यस्याभिधायेत् तस्य नाम गृहीयात् तदेवास्य सर्वं

वृद्धे^{१५} घृतवन्तं कुलायिनं^{१६} स्यस्योषं^{१७} सहस्रिणं वेदो ददातु वाजिनमित्याह प्र सहस्रं पशूनां ज्योतीं^{१८}
(१) —स्यं प्रजायां वाजी जायते य एवं वेद^{१९} ॥ (दर्शपूर्णमासयोः, स्यस्यो, देवाः, सुराः, प्रजापतिभिः पु-
नेनां, —ऽऽमोक्ष, —दी च ८) ॥ ४ ॥

वाचायनादिमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

ध्रुवां वै रिच्यमानां यज्ञोऽनु रिच्यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा ध्रुवामप्यायमानां यज्ञोऽन्वा प्या-
यते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजा आ प्यायतां ध्रुवा घृतेनेत्याह ध्रुवामेवाऽऽप्याययति तामाप्या-
यमानां यज्ञोऽन्वा प्यायते यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजाः प्रजापतेर्विभाजाम लोकस्तस्मिन्^{२०}स्त्वा दधामि
सह यजमानेने (१) त्याहायं वै प्रजापतेर्विभाजाम लोकस्तस्मिन्नेवेन दधाति सह यजमानेने रिच्यत
इव वा एतद्यद्यजते यद्यजमानभागं प्राश्नात्यात्मानमेव प्रीणात्ये^{२१}—तावान् वै यज्ञो यावान् यजमानभागो
यज्ञो यजमानो यद्यजमानभागं प्राश्नाति यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापये^{२२}—त्येतद्वै सुयवस्रं सोदकं यद्विद्वाऽऽ-
पश्चैत (२) यजमानस्याऽऽयतनं यद्वेदि^{२३}—धत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि निनयति स्व एवाऽऽयतने सुयवस्रं
सोदकं कुर्वते^{२४} सर्वसि सन्मै भूया इत्याहाऽऽपो वै यज्ञ आपोऽमृतं यज्ञमेवामृतमात्मन धत्ते^{२५} सर्वाणि
वै भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपं यन्ति प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजो मार्जयन्तामित्याहैष वै दर्शपूर्णमासयो-
रवमृथो (३) यान्येवैनं भूतानि व्रतमुपयन्तमनूपयन्ति तैरेव सहावमृथमवैति^{२६} विष्णुमुक्त्वा वै देवाश्छन्दो-
भिरिमाल्लोकाननपज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुकृमान् क्रमते विष्णुरेव भुत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाल्लोकानन-
पज्यमभि जयति^{२७} विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी वैष्टुमन्तरिक्षं जागती द्यौरा-
नुष्टुमीर्विश (४) द्छन्दोभिरिवेमाल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति^{२८} ॥ (इत्ये, —उद, —वमृथो, दिक्षः, सप्त च) ॥५॥

उपस्थानादिमन्त्रव्याख्यानम् प्रजापतिर्ऋषिः ॥

अग्नम् सुवः सुवर्गन्मेत्याह सुवर्गमेव लोकमेति^{२९} संहशस्ते मा छित्सि यत्ते तपस्तस्मै ते मा वृक्षी-
त्याह यथायजुरेवैतत् सुमूरसि श्रेष्ठो रक्ष्मीनामायुर्था अस्यायुर्मे श्रेष्टीत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^{३०}
प्र वा एयोऽस्माल्लोकाच्चर्यवते यो (१) विष्णुकृमान् क्रमते सुवर्गाय हि लोकार्यं विष्णुकृमाः क्रम्यन्ते
ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै विष्णुकृमान् क्रमते य इमाल्लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमाल्लोकं प्रत्यवरो-
हेदित्ये^{३१}—ष वा अस्य लोकस्य प्रत्यवरोहो यदाहेदमहममुं भ्रातृव्यमाभ्यो विग्भ्योऽस्यै दिव इतीमानेव
लोकान् भ्रातृव्यस्य संविद्य पुनरिमाल्लोकं प्रत्यवरोहति^{३२} सं (२) ज्योतिषाऽभूवमित्याहास्मिन्नेव लोके
प्रति तिष्ठत्यै^{३३}—न्दीमावृतमन्वावर्त इत्याहासौ वा आदित्य इन्द्रस्तस्यैवाऽऽवृतमनु पर्यावर्तते^{३४} दक्षिणा
पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्थे आत्मनो वीर्यावसरोऽर्थो आदित्यस्यैवाऽऽवृतमनु
पर्यावर्तते^{३५} समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याहाऽऽशिषमे (३) वैतामा शास्ते^{३६} समिद्धो अग्ने मे दीदिहि
समेद्धा ते अग्ने दीधासमित्याह यथायजुरेवैतं^{३७}—द्वसुमान् यज्ञो वसीयान् भूयासमित्याहाऽऽशिषमेवैतामा
शास्ते^{३८} बहु वै गार्हपत्यस्यान्ते मिश्रमिव चर्यत आग्निपावमानीभ्यां गार्हपत्यमुप तिष्ठने पुनान्येवाग्निं
पुनीत आत्मानं ब्राह्म्यां प्रतिष्ठित्यां अग्ने गृहपत इत्याह (४) यथायजुरेवैतच्छन्नं हिमा इत्याह शनं

त्वा हेमन्तानिन्धिषीयेति वावैतदाह पुत्रस्य नाम गृह्यत्यज्ञादमेवैनं करोति तामाशिषमा शास्त्रे तन्तवे
ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रोऽजातः स्यात् तैजस्यैवास्य ब्रह्मवर्चसी पुत्रो जायते तामाशिषमा शास्त्रे-
ऽमुष्मै ज्योतिष्मतीमिति ब्रूयाद्यस्य पुत्रो (५) जातः स्यात् तेज एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं वधाति^{१३} यो वै
यज्ञं प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिष्ठानो वै स भवति कस्त्वा युनक्ति स त्वा वि मुञ्चत्वित्याह प्रजापतिर्वै कः
प्रजापतिर्नैवैनं युनक्ति प्रजापतिना वि मुञ्चति प्रतिष्ठित्यो ईश्वरं वै व्रतमविसृष्टं प्रवहोऽग्ने व्रतपते व्रत
मन्वारिषमित्याह व्रतमेव (६) वि सृजते शास्त्या अप्रदाहोयै पराङ् वाव यज्ञ एति न नि वर्तते पुनर्यो
वै यज्ञस्य पुनरालम्भं विद्वान् यजते तमभि नि वर्तते यज्ञो बभूव स आ बभूवेत्याद्वैष वै यज्ञस्य
पुनरालम्भस्तेनैवैनं पुनरालभते^{१४} ऽनवरुद्धा वा एतस्य विराड् य आर्हिताग्निः सन्नसुभः पशवः खलु वै
(७) ब्राह्मणस्य सुमे^{१५} द्वा प्राकृतकस्य ब्रूयाद्गोमा^{१६} अग्नेऽविमा^{१७} अग्नी यज्ञ इत्यव सुमा^{१८} रुन्धे प्र सृष्टस्य
पुनान्नोत्यास्य प्रजायां वाजी जायते^{१९} ॥ (८, ९, १०, ११, १२, १३, १४, १५, १६, १७, १८, १९, २०, २१, २२, २३, २४, २५, २६, २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२, ३३, ३४, ३५, ३६, ३७, ३८, ३९, ४०, ४१, ४२, ४३, ४४, ४५, ४६, ४७, ४८, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६, ५७, ५८, ५९, ६०, ६१, ६२, ६३, ६४, ६५, ६६, ६७, ६८, ६९, ७०, ७१, ७२, ७३, ७४, ७५, ७६, ७७, ७८, ७९, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८६, ८७, ८८, ८९, ९०, ९१, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८, ९९, १००) ॥ ६ ॥

वाग्देवाध्यदैवे रथसंस्काराः ॥ १ महासतोबृहती; २ द्विपदा गायत्री; ३ पतिजगती; ४ पुर उष्णिक्; ५ जपुष्टय;
६ उष्णिक् । सोमप्रथिः ।

देवं सवितुः प्रसुव यज्ञं प्रसुव यज्ञपतिं भगाय दिव्यो गन्धर्वः ।

केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वंदाति नः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वाग्निस्त्वयाऽयं वृत्रं वेध्यात् ॥

वार्जस्य तु प्रसवे मातरं महीमर्दिति नाम वचसां करामहे ।

यस्यामिदं विश्वं भुवनमाविवेश तस्यां नो देवः सविता धर्मं साविषत् ॥

अप्स्वे (१) न्तरमृतमप्सु मेघजमपामुत प्रक्षस्तिष्वक्षा भवथ वार्जिनः ॥

वायुर्वी त्वा मनुर्वा त्वा गन्धर्वाः सप्तविंशतिः ।

ते अग्नें अशमायुञ्जन् ते अस्मिञ्जवमादधुः ॥

अपां नपादाशुहेमन् य ऊर्मिः ककुब्जान् प्रतृतिर्वाजसातमस्तेनायं वार्जं सेत् ॥

विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तमसि विष्णोर्विक्रान्तमस्यै—इको न्यङ्का (२) वमितो रथं यौ
चान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तो दूरेहेतिरिन्द्रियावान् पतुत्री ते नोऽग्रयः पश्यः पारयन्तु ॥

(अष्ट, म्यङ्को, पञ्चदश च) ॥ ७ ॥

रथवावम ॥ ४ गायत्री; ५-१० त्रिष्टुप्; ११ द्विपदा विराट्गायत्री; १२ वास्तारपङ्क्तिः; १३ विराट्; १४-१५ जगती;
१६ त्रिष्टुप् । सोमप्रथिः ।

देवस्याहं सवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना वाजजिता वार्जं जेष' देवस्याहं सवितुः प्रसुवे बृहस्पतिना
वाजजिता वर्षिष्ठं नार्कं रुहेयं—

—मिन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयित् ॥

अश्वाजनि वाजिनि वाजेषु वाजिनीवत्यश्वात्समस्तु वाजय ॥

अर्वांसि सप्तिरसि चाज्यसि वाजिनो वाजं वावत मरुतां प्रसवे जयत वि योजना
मिमीष्वमध्वनः स्कन्मीत (१) काष्ठां गच्छतु

वाजेवाजेऽवत वाजिनो नो धनेषु विप्रा अमृता ऋतज्ञाः ॥

अस्य मध्वः पिबत मादयध्वं तृप्ता यात पथिभिर्देवयानैः ॥

ते नो अर्वन्तो हवनश्रुतो हवं विश्वे शृण्वन्तु वाजिनः ॥

मितद्रवः सहस्रसा मेघसाता सनिष्यवः ।

महो ये रत्नं स मिथेषु जग्निरे शं नो भवन्तु वाजिनो हवेषु ॥

देवताता मितद्रवः स्वर्काः ।

जम्भयन्तोऽहिं वृकं रक्षांसि सनेम्यस्मद्युयवन् (२) भीर्वाः ॥

एष स्य वाजी क्षिपणिं तुरण्यति ग्रीवायां बद्धो अपिकक्ष आसनि ।

ऋतुं दधिका अनु सन्तर्वात्त्वत् पथामङ्कास्यन्वापनीफणत् ॥

उत स्मास्य द्रवतस्तुरण्यतः पर्णं न वेरतु वाति प्रगर्धिनः ।

इयेनस्यैव धर्जतो अङ्कसं परि दधिकाव्णः सहोर्जा तरित्रतः ॥

आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादा द्यावापृथिवी विश्वशम्भू ।

आ मा गन्तां पितरां (३) मातरा चाऽऽ मा सोमो अमृतत्वाय गम्भात् ॥

वाजिनो वाजजितो वाजं सरिष्यन्तो वाजं जेष्यन्तो बृहस्पतेर्भागमव जिघ्रन्तौ

वाजिनो वाजजितो वाजं ससुवाऽसो वाजं जिगिवाऽसो बृहस्पतेर्भागे नि मृद्दुमियं वः

सा सुत्या सन्धाम्भूयामिन्द्रेण समवदध्वं मजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विष्टुन्यध्वम् (स्कन्मीत,
युयवन्, पितरा, द्विचत्वारिंशश्च) ॥ ८ ॥

यूपारोहणम् ॥ सोमऋषिः ।

क्षत्रस्योर्ल्वमसि क्षत्रस्य योनिरसि जाय एहि सुवो रोहाव रोहाव हि सुव रं नावुभयोः सुवो
रोह्यामि वाजं प्रसवश्चापिजं ऋतुं सुर्वं मूर्धा जं व्यश्रियथोऽऽन्त्यायनं
श्रान्त्यर्थं भौवनं भुवनं धिपतिथं । आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन कल्पतां
मपानो (१) यज्ञेन कल्पतां ज्ञानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन
कल्पतां मनो यज्ञेन कल्पतां वाग् यज्ञेन कल्पतां मात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्प-
तां सुवर्देवा अगन्मामृता अभूम प्रजापतेः प्रजा अभूर्म समहं प्रजया सं मया प्रजा समहः

रायस्पोषेण सं मया रायस्पोपो^१ उन्नाय त्वौ उन्नाद्याय त्वौ वाजाय (२) त्वौ वाजजित्यायै
त्वौ उमृतमसि^२ पुष्टिरसि प्रजननमसि^३ (अपानो, वाजाम्, नवं च) ॥ ९ ॥

अज्ञहोमाः ॥ १-२ त्रिष्टुब्जगती वा, ४-७ अनुष्टुप् ।

वाजस्येमं प्रसवः सुषुवे अग्रे सोमं राजानमोषधीष्वप्सु ।
ता अस्मस्यं मधुमतीर्भवन्तु वयं राष्ट्रे जाग्रियाम पुरोहिताः ॥
वाजस्येदं प्रसव आ बभूवेमा च विश्वा भुवनानि सर्वतः ।
स विराजं पर्येति प्रजानन् प्रजां पुष्टिं वर्धयमानो अस्मे ॥
वाजस्येमां प्रसवः शिश्रिये दिवमिमा च विश्वा भुवनानि सम्राट् ।
अदित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं (१) च नः सर्ववीरां नि यच्छतु ॥
अग्रे अच्छां वदेह नः प्रति नः सुमनां भव ।
प्र णो यच्छ भुवस्पते धनदा असि नस्त्वर्म ॥
प्र णो यच्छत्वयेमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
प्र देवाः प्रोत सुनृता प्र वाग्देवी ददातु नैः ॥
अयमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
वाचं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं (२) च वाजिनम् ॥
सोमं राजानं वरुणमग्निमन्वारंभामहे ।

आदित्यान् विष्णुं चक्षुर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनौर्वाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यां सरस्वत्यै वाचो यन्तुर्यन्त्रेणाग्रेस्त्वा
साम्राज्येनामि पिञ्चामीन्द्रस्य बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनामि पिञ्चामि ॥ (रयिं, सवितारं,
पटत्रिंशच्च) ॥ १० ॥

उज्जितोः ॥ सोमकृतिः ।

अग्निरेकाक्षरेण वाचमुदजयं दशिनौ अक्षरेण प्राणापानाबुदजयतां विष्णुर्यक्षरेण त्रीन्
लोकाबुदजयत् सोमश्चतुरक्षरेण चतुष्पदः पञ्चमुदजयत् पुषा पञ्चाक्षरेण पङ्क्तिमुदजयद् धाता
षडक्षरेण षड्बुनूदजयन् न्मरुतः सप्तक्षरेण सप्तपदां शक्रिमुदजयन् बृहस्पतिरष्टाक्षरेण गायत्री-
मुदजयन् मित्रो नवाक्षरेण त्रिवृतं स्तोममुदजयत् (१) वरुणो दशाक्षरेण विराजमुदजयन् दिन्द्र
एकादशाक्षरेण त्रिष्टुभमुदजयद् विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण जगतीमुदजयन् वसवस्त्रयोदशाक्षरेण
त्रयोदशं स्तोममुदजयन् रुद्राश्चतुर्दशाक्षरेण चतुर्दशं स्तोममुदजयन् आदित्याः पञ्चदशाक्षरेण
पञ्चदशं स्तोममुदजयन् अदितिः षोडशाक्षरेण षोडशं स्तोममुदजयत् प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण
सप्तदशं स्तोममुदजयत् (अजयत्, पटत्रिंशच्च) ॥ ११ ॥

मतिग्राह्याः ॥ ७ पङ्क्तिः, ९ अनुष्टुप्, ११ त्रिष्टुप् । सोमऋषिः ।

उपयामगृहीतोऽसि नृषदं त्वा द्रुषदं भुवनसदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्ये^१ष ते योनिरिन्द्राय त्वा^२प-
यामगृहीतोऽस्यप्सुषदं त्वा घृतसदं व्योमसदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्ये^१ष ते योनिरिन्द्राय त्वा^२प-
यामगृहीतोऽसि पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदं नाक्सदुमिन्द्राय जुष्टं गृह्णाम्ये^१ष ते योनिरिन्द्राय त्वा^२ ॥

ये ग्रहाः पञ्चजनीना येषां तिस्रः परमजाः ।

दैव्यः कोशः (१) समुज्जितः ।

तेषां विशिप्रियाणामिषमूर्जं^३ समग्रमी^४

—देव ते योनिरिन्द्राय त्वा^२ ॥

अपा^५ रसमुद्रयस^६ रश्मिरश्मि^७ समामृतम् ।

अपा^५ रसस्य यो रसस्तं वो गृह्णाम्युत्तमं^८

—मेव ते योनिरिन्द्राय त्वा^२ ॥

अया विष्ठा जनयन् कर्षराणि स हि घृणिरुर्वराय गातुः ।

स प्रत्युदैद्गुरुणो मध्वो अग्र^९ स्वायां यत् तनुवां (२) तन्मैरयत ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्ये^१ष ते योनिः प्रजापतये त्वा^२ ॥ (कोशं, —स्तुतुवां,
त्रयोदश च) ॥ १२ ॥

काम्ययाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ५-८, १०-१२ त्रिष्टुप्, ३-४ अनुष्टुप्, ९ जास्तारपङ्क्तिः, १३ गायत्री;
१४ शक्ती । विश्वदेवा ऋषयः ।

अन्वह मासा अन्विद्वनान्यन्वोपधीरनु पर्वतारः ।

अन्विन्द्र^१ रौदसी वावशाने अन्वापो अजिहत् जार्यमानम् ॥

अनुं ते दायि मह इन्द्रियाय सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये^२ ।

अनुं क्षत्रमनु सहो यजत्रेन्द्र देवेभिरनु ते नृषह्ये^३ ॥

इन्द्राणीमासु नारिषु सुपत्नीमहमश्रवम् ।

न ह्यस्या अपरं च न जरसा (१) मरते पतिः^४ ॥

नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेक्षते ।

यस्येदमप्यं^५ हविः प्रियं देवेषु गच्छति^६ ॥

यो जात एव प्रथमो मनस्वान् देवो देवान् क्रतुना पर्यभूषत् ।

यस्य शुष्माद्रौदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मृहा स जनास इन्द्रः^७ ॥

आ ते मह इन्द्रोत्पुग्र समन्यवो यत् समरन्त सेनाः ।

पताति दिद्युन्नर्यस्य बाहुवोर्मा ते (२) मनो विश्वद्विग्विचारी^८ ॥

मा नो मर्धोरा मेरा दृद्धि तन्नः प्र द्राशुपे दातवे मूरि यत् ते ।
 नव्ये द्वेषे शस्ते अस्मिन् तं उक्थे प्र ब्रवाम वयमिन्द्र स्तुवन्तः ॥
 आ तू भर माकिरेतत् परि ष्ठाद्विद्या हि त्वा वसुपतिं वद्धनाम् ।
 इन्द्र यत् ते माहिर्न दन्नमस्त्यस्मभ्यं तद्धर्षश्च (३) प्र यन्धि ॥
 प्रदातारः हवामह इन्द्रमा हविषा वयम् ।
 उभा हि हस्ता वसुना पूणस्वाऽऽ प्र यच्छ दक्षिणादेत सव्यात् ॥
 प्रदाता वजी वृषभस्तुरापाटुल्भी राजा वृत्रहा सौमपावा ।
 अस्मिन् यज्ञे बर्हिष्या निषद्याथा भव यजमानाय शं योः ॥
 इन्द्रः सुत्रामा स्ववाः अर्वाभिः सुमृहीको भवतु विश्ववेदाः ।
 वार्धतां द्वेषो अभयं कृणोतु सुवीर्यस्य (४) पतयः स्याम ॥
 तस्य वयः सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ।
 स सुत्रामा स्ववाः इन्द्रो अस्मे आराचिचद्वेषः सनुतयुषोतु ॥
 रेवतीर्निः सधमादु इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः ।
 क्षुमन्तो यामिर्मदेम १३ ॥
 प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूपमर्चत ।
 अभीके चिदु लोककृत् सज्ञे समत्सु वृत्रहा ।
 अस्माकं बोधि चोदिता नभन्तामन्यकेषाम् ।
 ज्याका अधि (५) धन्वसु ॥ (जस्ता, मा तं, हर्षश्च, सुवीर्यस्याधे, -कं च) ॥ १३ ॥

[पाक्यव २ ३१९ । सश्रवाः २२० । पुरोक्ष २१५ । बर्हिषो ३०८ । शुवा-२०७ । मगन्म ३७४ । देवं सवित-११५ ।
 वृषस्य १९२ । क्षत्रस्य १०९ । वाजस्य १३६ । अग्नि-९६ । रूपयामगृहीतो ११३ । नु २५१ । त्रयोदश ॥ २६५५ ॥]

[इति प्रथमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

राजसूयः ।

[अथाष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

अनुमतादियागाः नैर्ऋतमन्त्राश्च ॥ विश्वदेवा क्रययः ।

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति धेनुर्दक्षिणां ये प्रत्यञ्चः शर्म्याया अवशीर्यन्ते तं नैर्ऋतमे-
 ककपालं कृष्णं वासः कृष्णतृयं दक्षिणां
 वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाणै एष ते निरुते भागो भूते हविर्भृत्यसि मुञ्चेममहंसः स्वाहा
 नमो य इदं चकारा

—ऽऽदित्यं चरं निर्वपति वरो दक्षिणां ऽऽग्रावैष्णवमेकादशकपालं वामनो वही दक्षिणां ऽग्नी-
षोमीयमे (१) कादशकपालं हिरण्यं दक्षिणै—न्द्रमेकादशकपालमृषमो वही दक्षिणां ऽऽग्नेय-
मष्टाकपालमैन्द्रं दृष्यपमो वही दक्षिणै—न्द्राग्रं द्वादशकपालं वैश्वदेवं चरं प्रथमजो वत्सो दक्षिणां
सौम्यं इयामाकं चरं वासो दक्षिणां सरस्वत्यै चरः सरस्वते चरं मिथुनौ गावौ दक्षिणां
(अग्नीषोमीयं, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ १ ॥

चातुर्मास्येषु प्रथमं वैश्वदेवपर्व ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं चरं सावित्रं द्वादशकपालं सारस्वतं चरं पौष्णं चरं मारुतं
सप्तकपालं वैश्वदेवीमामिक्षां द्यावापृथिव्यमेककपालम् ॥ (आग्नेयम्—ष्टादश) ॥ २ ॥

द्वितीयं वरुणमष्टासपर्व ॥ २ गायत्री, ३ विराट्स्थाना, ४ महापङ्क्तिः, ५ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्राग्रमेकादशकपालं मारुतीमामिक्षां वारुणीमामिक्षां कायमेककपालम्

प्रष्टास्यान् हवामहे मरुतो यज्ञवाहसः कर्मणे सजोषसः ॥

मो षू ण इन्द्र पुत्सु देवास्तु स्म ते शुष्मिन्नव्या ।

मही ह्यस्य मीढुषो यव्या । हविष्मतो मरुतो वन्दते गीः ॥

यद् ग्रामे यदरण्ये यत् सभायां यद्विन्द्रिये । यच्छुद्रे यदर्यं एनश्चक्रमा वयस् ।

यदे (१) कस्याधि धर्मेणि तस्यावयजनमसि स्वाहा ॥

अक्रन् कर्म कर्मकृतः सह वाचा मयो भुवा । देवेभ्यः कर्म कृत्वाऽस्तु प्रेतं सुदानवैः ॥

(वयं यद्, विस्त्रातिम्) ॥ ३ ॥

तृतीयं सारमेचपर्व ॥ २-३ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नेऽग्नीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यता मरुद्गयः सान्तपुनेभ्यो मन्थदिने
चरं मरुद्गयो गृहमेधिभ्यः सर्वासां दुग्धे सायं चरम्

पूर्णां दर्वि परां षत् सुपूर्णां पुनरापत । वस्नेव वि क्रीणावठा इषमूर्जं शतक्रतो ॥

देहि मे ददामि ते नि मे देहि नि ते दधे ।

निहारमिन्नि मे हरा निहारं (१) नि हरामि ते ॥

मरुद्गयः क्रीडिभ्यः पुरोडाशं सप्तकपालं निर्वपति साकं सूर्येणोद्यताग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति सौम्यं
चरं सावित्रं द्वादशकपालं सारस्वतं चरं पौष्णं चरमैन्द्राग्रमेकादशकपालमैन्द्रं चरं वैश्वकर्मणमेक-
कपालम् ॥ (हरा निहारं, विस्त्रात्त्वं) ॥ ४ ॥

महापितृवशः ॥ ६-७ पङ्क्तिः, ९ आस्तारपङ्क्तिः, १०-१२ गायत्री, १३ शङ्करी । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमाय पितृमते पुरोडाशं षट्कपालं निर्वपति पितृभ्यो वहिषत्र्यं धानाः पितृभ्योऽग्निश्वात्तेभ्यो-
ऽसिवाभ्यां दुग्धे मन्थं—मेतत् ते तत् ये च त्वामं—न्वेतत् ते पितामहं प्रपितामहं ये च त्वामन्त्रं—
त्रं पितरो यथाभागं मन्दध्वैः

सुसुदृशं त्वा ८ मधवन् मन्दिषीमहि ।

प्र नूनं पूर्णवन्धुरः स्तुतो यासि वशा ५ अनु । योजा न्विन्द्र ते हरी ६ ॥ (१)

असन्नमीमदन्त हव प्रिया अधूयत ।

अस्तोषत स्वमानवो विप्रा नविष्ठया मती । योजा न्विन्द्र ते हरी ७ ॥

अक्षन् पितरोऽमीमदन्त पितरोऽतीवृषन्त पितरोऽमीमृजन्त पितरः ८ ॥

परैत पितरः सोम्या गम्भीरैः पथिभिः पूज्यैः ।

अथा पितृन्सुविदत्रा ९ अपीत यमेन ये संधमादं मदन्ति ॥

मनो न्वा हुवामहे नाराश १० सेन स्तोमैः पितृणां च मन्मभिः ११ ॥

आ (२) न एतु मनः पुनः क्रत्वे दक्षाय जीवसे । ज्योक् च सूर्यं दृशे १२ ॥

पुनर्नः पितरो मनो ददातु दैव्यो जनः । जीवं व्रातं १३ सचेमहि १४ ॥

यदुन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहि १५ सिम ।

अधिर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु दुरिता यानि चक्रुम करोतु मामनेनसम् १६ ॥

(हरी, मन्मभिरा, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

अथैवक पुरोडाशाः । १ महापञ्चिकः, १० अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रतिपूर्यमेककपालाञ्चिर्वैपत्येकमतिरिक्तं यावन्तो गुह्याः स्मस्तेभ्यः कर्मकरं पशुना १
शर्मांसि शर्म यजमानस्य शर्म मे यच्छे ३ क एव रुद्रो न द्वितीयाय तस्थं आसुस्तं रुद्र
पशुस्तं जुषस्वै ४ तं रुद्र भागः सह स्वसाध्विकया तं जुषस्व भेषजं गवेऽश्वाय पुरुषाय भेषज—
मथो अस्मभ्यं भेषजं ५ सुभेषजं (१) यथाऽसति । सुगं भेषाय भेष्या

अवाग्न्य रुद्रमदिमहव देवं अयम्बकम् ।

यथा नः श्रेयसः कर्द्यथा नो वस्यसः कर्द्यथा नः पशुमतः कर्द्यथा नो व्यवसाययातं ॥

अयम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम् ।

उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय मामृतात् ॥

एष ते रुद्र भागस्तं जुषस्व तेनावसेन परो मूर्जवतोऽतीक्ष्णं—(२)—वततधन्वा पिनाकहस्तः

त्तिवासाः (सुभेषज, -मिहि, त्रीणि च ॥ ६ ॥

शुनासीर्यम्, इन्द्रतुरीयम्, पञ्चैध्मीयमन्त्राः, अपामार्गहोममन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्रागने द्वादशकपालं वैश्वेदेवं चरुमिन्द्राय शुनासीर्य पुरोडाशं द्वादशकपालं वायव्यं पर्यः सौर्यमे-
ककपालं द्वादशगव १ सीरं दक्षिणां ऽऽग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति रौद्रं गावीधुकं चरुमैन्द्रं दधि वारुणं
यवमयं चरुं बहिनी धेनुर्दक्षिणां,

ये देवाः पुरः सदोऽग्निनेत्राँः- -दक्षिणसदो यमनेत्राँः- -पश्चात्सदः सवितृनेत्राँः- -उत्तर-
सदो वरुणनेत्राँः- -उपरिषदो बृहस्पतिनेत्रा रक्षोहणस्ते नः पान्तु ते नोऽवन्तु तेभ्यो (१)
नमस्तेभ्यः स्वाहा सर्मूहः रक्षः संदग्धः रक्ष इदमहः रक्षोऽग्निं सं दहाम्य- -अये रक्षोऽग्ने स्वाहा
यमार्यः- -सवित्रे- -वरुणाय- -बृहस्पतये दुवस्वते रक्षोऽग्ने स्वाहा^३ प्रथिवाही रथो दक्षिणां,

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽग्निर्वाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्याम्

रक्षोसो वधं जुहोमि^४ हतः रक्षो^५ ऽवधिग्म रक्षो^६ यदस्ते तदक्षिणां ॥ (तेभ्यः, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ ७ ॥

देविकादि कर्मषट्कम् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वैपत्यं तुमत्यै चरुं राकार्यै चरुं सिनीवाल्यै चरुं कुक्ष्यै चरुं मिथुनौ
गावौ दक्षिणां ऽऽग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वैपत्यैन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं वैष्णवं त्रिकपालं वाम्नो
बृही दक्षिणाऽऽग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वैपतीन्द्रासोमीयमेकादशकपालं सौम्यं चरुं बभ्रुर्दक्षिणा
सोमापौष्णं चरुं निर्वैपत्यैन्द्रापौष्णं चरुं पौष्णं चरुं श्यामो दक्षिणा वैश्वानरं द्वादशकपालं नि (१) वैपति
हिरण्यं दक्षिणा वारुणं यवमयं चरुमभ्यो दक्षिणां (नि, -रष्टौ च) ॥ ८ ॥

रत्निनां हवीषि, ऋषियेचनीयस्य दीक्षणीया च ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

बार्हस्पत्यं चरुं निर्वैपति ब्रह्मणो गृहे शितिपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालं राजन्यस्य गृहे ऋषभो
दक्षिणाऽऽदित्यं चरुं महिष्यै गृहे धेनुर्दक्षिणा नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नलनिर्मिञ्चं
कृष्णा कुटा दक्षिणाऽऽग्नेयमष्टाकपालं सेनान्यो गृहे हिरण्यं दक्षिणा वारुणं दशकपालं सुतस्य
गृहे महानिरथो दक्षिणा मातृत्वं सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे पृथिवीर्दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपालं (१)
क्षुत्तुर्गृह उपध्वस्तो दक्षिणाऽऽश्विनं द्विकपालं सैग्रहीतुर्गृहे सवात्यौ दक्षिणा पौष्णं चरुं भागदुधस्य
गृहे श्यामो दक्षिणा रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे शबल उद्गारो दक्षिणेन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडा-
शमेकादशकपालं प्रति निर्वैपतीन्द्रायाः होमुचे^३ ऽयं नो राजा भुत्वा वृत्रं वध्या- -न्मैत्रावार्हस्पत्यं भवति
श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे स्वयंमुते स्वयंमथित आज्य आश्वत्थे (२) पात्रे चतुःस्रकौ रथयमवपन्नायै
शाखायै कर्णाश्चाकर्णाश्च तण्डुलान्वि चिनुयाये कर्णाः स पर्यसिं बार्हस्पत्यो येऽकर्णाः स आज्ये मैत्रः
स्वयंकृता वेदिर्मवति स्वयंदिनं बर्हिः स्वयंकृत इध्मः सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणां (सावित्रं द्वादश-
कपालं, -माश्वत्थे, अयंस्त्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

देवसुवां हवीषि ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अग्रयं गृहपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपति कृष्णानां व्रीहीणां सोमाय वनस्पतये श्यामाकं चरुं
सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालमाशुनां व्रीहीणां रुद्राय पशुपतये गावीधुकं चरुं बृहस्पतये
वाचस्पतये नैवारं चरुमिन्द्राय ज्येष्ठाय पुरोडाशमेकादशकपालं महाव्रीहीणां मित्राय सत्यायाऽऽश्वानां
चरुं वरुणाय धर्मपतये यवमयं चरुं

संविता त्वां प्रमुवानाः सुवतामग्निर्गृहपतीनाः सोमो वनस्पतीनाः रुद्रः पशूनां (१) बृहस्प-
तिर्वाचाभिन्द्रो ज्येष्ठानां मित्रः सत्यानां वरुणो धर्मपतीनां ये देवा देवसुवः स्थ त इममागृष्यायण-
मनमित्राय सुवध्वं महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽ-
स्माकं ब्राह्मणानाः राजा प्रति त्यन्नाम राज्यमघायि स्वां तनुवं वरुणो अग्निश्चेच्छुचैर्मित्रस्य व्रत्यां
अभूमामन्महि महत क्रतस्य नामै सर्वे ब्राता (२) वरुणस्याभूवन्वि मित्र एवैररातिमतारीदस-
पुदन्त यज्ञियां क्रतेन व्यु त्रितो जरिमाणं न आनुई विष्णोः क्रमोऽसि विष्णोः क्रान्तममि
विष्णोर्विक्रान्तमसि ॥ (पशूनां, ब्राताः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १० ॥

जमिपेकजलग्रहणम् ॥ विषेदेवा ऋषयः ।

अर्थतः स्था—ऽपां पतिरसि वृषास्युर्मि—वृषसेनोऽसि व्रजक्षितः स्थे मरुतामोजः स्थ
सूर्यवर्चसः स्थ सूर्यत्वचसः स्थ मान्दाः स्थ वाशाः स्थ शक्ररीः स्थ विश्वभूतः स्थ
जनभूतः स्था—ऽपेस्तेजस्याः स्था—ऽपामोषधीनाः रसस्थो—ऽपो देवीर्मधुमतीरगृह्णन्ते स्वती
राजस्रयाय चितानाः ।

याभिर्मित्रावरुणावभ्यषिञ्चन् याभिरिन्द्रमनयन्त्य (१) रातीः ॥

राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रं दत्त स्वाहा राष्ट्रदाः स्थ राष्ट्रममुष्यै दत्त (जत्ये, कादश च) ॥ ११ ॥

जमिपेकजलमस्कारः ॥ ५, २० त्रिष्टुप् । विषेदेवा ऋषयः ।

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वं महि वर्चः क्षत्रियाय वन्वानां अनाष्टृष्टाः सीद-
तोर्जस्वतोर्महि वर्चः क्षत्रियाय दधती रनिभृष्टमसि वाचो वन्धुस्तपोजाः सोमस्य दात्रमसि शुक्रा
वः शक्रणोत्पुनाभि चन्द्राश्चन्द्रेणाभृतां अमृतेन स्वाहा राजस्रयाय चितानाः ॥

सधमादो द्युभिनीरूर्ज एता अनिभृष्टा अपस्युवो वसानः ।

पस्यासु चक्रे वरुणः सुधस्यमपाः शिशु (१) मातृतमास्वन्तेः ॥

क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिर्पुस्यां विन्नो अग्निर्गृहपति राविन्न इन्द्रो वृद्धश्रवा आ-
विन्नः पूषा विश्ववेदा आविन्नो मित्रावरुणावृतावृधो वाविन्न द्यावापृथिवी धृतव्रते आविन्ना
देव्यदितिर्विश्वरूप्यो विन्नोऽयमसावामुष्यायुणोऽस्यां विश्वस्मिन् राष्ट्रे महते क्षत्राय महत आधि-
पत्याय महते जानराज्यायैष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाः राजेन्द्रस्य (२)
वज्रोऽसि वार्ध्नघ्नस्त्वया यं वृत्रं वध्यां च्छत्रवाधनाः स्थ पात मा प्रत्यश्च पात मा तिर्थश्चमन्वश्च-
मा पात दिग्भ्यो मा पात विश्वाभ्यो मा नाष्टाभ्यः पात हिरण्यवर्णावुपसां विरोकेऽयः स्थूणाबुदितौ
सूर्यस्याऽऽरोहतं वरुण मित्र गर्तं ततश्चक्ष्वाथामदितिं दितिं च ॥ (शिशु, -विदुस्यै, -कंचत्वारि-
णस्य) ॥ १२ ॥

दिग्वास्यापनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिधमा तिष्ठ गायत्री त्वा छन्दसामवतु त्रिवृत्स्तोमो रथन्तरं सामाग्निदेवता ब्रह्म द्रविणं—
मुग्रामा तिष्ठ त्रिष्टुप् त्वा छन्दसामवतु पञ्चदशस्तोमो बृहत्सामेन्द्रो देवता क्षत्रं द्रविणं विराज-
मा तिष्ठ जगती त्वा छन्दसामवतु सप्तदशस्तोमो वैरूपं सामं मरुतो देवता विड्द्रविणै—मुदीची-
मा तिष्ठानुष्टुप् त्वा (१) छन्दसामवत्वेकविंशस्तोमो वैराजं सामं मित्रावरुणौ देवता बलं द्रविणं—
—मूर्ध्वा मा तिष्ठ पृष्टिक्तस्त्वा छन्दसामवतु त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ स्तोमो शक्रवरैवते सामनी बृहस्प-
तिदेवता वर्चो द्रविणे मीदङ् चो^६ न्यादङ् चै^७ तादङ् च^८ प्रतिदङ् च^९ मितश्च^{१०} समि-
तश्च^{११} समराः^{१२} । शुक्रज्योतिश्च^{१३} चित्रज्योतिश्च^{१४} सत्यज्योतिश्च^{१५} ज्योतिष्मा^{१६}श्च^{१७}
सत्यश्च^{१८} तृपार्था^{१९} (२) सत्यश्च^{२०} । अग्नये स्वाहा^{२१} सोमाय स्वाहा^{२२} सवित्रे स्वाहा^{२३} सर-
स्वत्यै स्वाहा^{२४} पूष्णे स्वाहा^{२५} बृहस्पतये स्वाहा^{२६}न्द्राय स्वाहा^{२७} घोषाय स्वाहा^{२८} श्लोकाय
स्वाहा^{२९} सञ्शाय स्वाहा^{३०} भगाय स्वाहा^{३१} क्षेत्रस्य पतये स्वाहा^{३२} पृथिव्यै स्वाहा^{३३} अन्तरिक्षाय
स्वाहा^{३४} दिवे स्वाहा^{३५} सूर्याय स्वाहा^{३६} चन्द्रमसे स्वाहा^{३७} नक्षत्रेभ्यः स्वाहा^{३८} ऽद्भ्यः स्वाहा^{३९}
पृथीभ्यः स्वाहा^{४०} वनस्पतिभ्यः स्वाहा^{४१} चराचरेभ्यः स्वाहा^{४२} परिप्लवेभ्यः स्वाहा^{४३} सरी-
सुपेभ्यः स्वाहा^{४४} (३) ॥ (अनुष्टुप्, तृपाद्य, सरीसुपेभ्यः स्वाहा) ॥ १३ ॥

अभिषेकः ॥ ६ महापंक्तिः, १०, १२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयां दुमृतमसि मृतयोमां पाहि^१ दिद्योन्मां पाह्यै—
वैष्टा दन्दशूकां निरस्तं नम्युचैः शिरः^२ ॥

सोमो राजा वरुणो देवा धर्मसुवश्च ये ।

ते ते वाचं सुवन्तां ते ते प्राणं सुवन्तां ते ते चक्षुः सुवन्तां ते ते श्रोत्रं सुवन्तां सोमस्य
त्वा धुम्नेनाभि विश्वाम्यये (१) स्तेजसा सूर्यस्य वर्चसेन्द्रस्वेन्द्रियेण मित्रावरुणयोर्वीर्येण मरुता-
मोजसां क्षत्राणां क्षत्रपतिरस्यति दिवस्पाहि^३

समाववृत्रजघरागुदीचीरहि^४ बुध्नियमनु सञ्चरन्ती स्ताः पर्वतस्य वृषभस्य पृष्ठे नावश्चरन्ति
स्वसिचं इयानां ॥

रुद्र यत्ते क्रयी परं नाम तस्मै हुतमसि यमेष्टमसि^५ ।

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता (२) बभूव ।

यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणां^६ ॥

(अग्ने, -स्तै, -कादश च) ॥ १४ ॥

रथेन दिग्विजयः ॥ १८ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्त्वयाऽयं वृत्रं वध्यां न्मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषां युनज्मि
यज्ञस्य योगेन विष्णोः क्रमोऽसि^३ विष्णोः क्रान्तमसि^३ विष्णोर्विक्रान्तमसि^३ मरुतां प्रसवे
जेषमांस्तं मनः समुहमिन्द्रियेण वीर्येण पशूनां मन्युरसि तवैव मे मन्युर्भ्यां नमो मात्रे
पृथिव्यै माहं मातरं पृथिवीं हिंसिषं मा (१) मां माता पृथिवी हिंसी^३ दिग्दुस्याधुर्दुस्याधुमे
धेह्यं^३ र्गस्यूर्जं मे धेहि^३ युद्धसि वर्चोऽसि वर्चो मायं धेह्यं^३ ग्रये गृहपतये स्वाहा^३ सोमाय
वनस्पतये स्वाहे^३ न्द्रस्य वलाय स्वाहा^३ मरुतामोजसे स्वाहा^३ हंसः शुचिषद् वसुरन्तरिक्ष-
सद्वोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत् । नृपद् वरसद्वत्सद व्योमसद्वज्जा गोजा ऋतजा (२) अद्रिजा ऋतं
बृहत् ॥ (हिंसिषं,--तंजा,--वीणिं च) ॥ १५ ॥

जितवतो राज्ञः सेवोपचारः ॥ ७ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

मित्रोऽसि वरुणोऽसि^३ समुहं विश्वेदेवैः^३ क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसि^३ स्यो-
नामा सीद सुपदामा सीद^३ मा त्वां हिंसीन्मा मां हिंसीं^३ निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्या-
स्वा साप्राज्याय सुकतुं ब्रह्मा३न् त्वं राजन् ब्रह्मासि सवितासि सत्यसवो^३ ब्रह्मा३न् त्व-
ं राजन् ब्रह्मासीन्द्रोऽसि सत्यौजां (१) ब्रह्मा३न् त्वं राजन् ब्रह्मासि मित्रोऽसि
सुशेवो^३ ब्रह्मा३न् त्वं राजन् ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधमे^३ न्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तेन
मे रव्यं दिशोऽस्ययं राजाऽभूत्^३ सुश्रोकौ३^३ सुमङ्गलौ३^३ सत्यराजा३न् ॥ अपां
नप्त्रे स्वाहो^३ जों नप्त्रे स्वाहो^३ अग्रये गृहपतये स्वाहा^३ ॥ (सुलौजां,--क्षत्वातिरक्षत्वं) ॥ १६ ॥

संस्थां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति हिरण्यं दक्षिणा सारस्वतं चरुं वत्सतरी दक्षिणा सावित्रं द्वादशकपाल-
मुपध्वस्तो दक्षिणा पौष्णं चरुं व्यामो दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरुं शितपृष्ठो दक्षिणैन्द्रमेकादशकपाल-
मुपध्वस्तो दक्षिणा वारुणं दशकपालं महानिरष्टो दक्षिणा सौम्यं चरुं बभ्रुर्वक्षिणा त्वाष्ट्रमष्टाकपालं शुण्डो
दक्षिणा वैष्णवं त्रिकपालं वामनो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं द्विजंवारिरक्षत्) ॥ १७ ॥

दक्षपयः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्यो दीक्षयन्ति सव्यः सोमं क्रीणन्ति पुण्डरिस्रजां प्र यच्छति^३ दशभिर्वत्सतरैः सोमं क्रीणाति^३
दशपेयो भवति^३ शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति सप्तदश स्तोत्रं भवति^३ प्राकाशावध्वयवै ददाति^३ स्नेज-
मुद्गात्रे^३ रुक्मं होत्रे^३ ऽध्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्यां^३ द्वादश पञ्चौहीर्ब्रह्मणे^३ वशां मैत्रावरुणाय^३
पुंसं ब्राह्मणाच्छंसिने^३ वासंसी नेष्टापोत्थ्यां^३ स्थूरिं यवाचितमच्छावाकायां^३ नृड्वाहमग्नीधे^३
भार्गवो होता भवति श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति वारवन्तीयं (१) मग्निष्टोमसामं सारस्वतीरूपो
गृह्णाति^३ ॥ (वारवन्तीयं, चत्वारि च) ॥ १८ ॥

दिशामवेष्टयः, पशुद्वयबन्धः, सास्यदत्तानां हवींषि च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वैपति हिरण्यं दक्षिणैन्द्रमेकादशकपालमृषभो दक्षिणा वैश्वदेवं चरं पिशङ्गीं पशौही दक्षिणा मैत्रावरुणीमामिक्षां वशा दक्षिणा बार्हस्पत्यं चरं शितिपृष्ठो दक्षिणां ऽऽदित्यां मन्हां गर्भिणीमा लभते मारुतीं पृथ्वीं पशौही—मश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वैपति सरस्वते सत्यवाचं चरं सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं तिसृधन्वं शुष्कहृतिर्दक्षिणां ॥
(आग्नेयं सुतचंस्वारिंशत्) ॥ १९ ॥

प्रयुजां हवींषि ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वैपति सौम्यं चरं सवित्रं द्वादशकपालं बार्हस्पत्यं चरं त्वाष्ट्रमष्टाकपालं वैश्वानरं द्वादशकपालं दक्षिणो रथ वाहनवाहो दक्षिणा सारस्वतं चरं निर्वैपति पौष्णं चरं मैत्रं चरं वारुणं चरं क्षैत्रपत्यं चरमादित्यं चरमुत्तरो रथवाहनवाहो दक्षिणा ॥ (आग्नेयं चतुस्त्रिंशत्) ॥ २० ॥
सौत्रिमणो ॥ २-३ गायत्री, ४ त्रिष्टुप्, ७ एकपदा त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्वाद्वीं त्वा स्वादुना तीव्रां तीव्रेणामृताममूर्तेन सृजामि सः सोमेन सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राग्ने पच्यस्व पुनातु ते परिस्रुतः सोमः सूर्यस्य दुहिता ।

वारैण शश्वता तना ॥

वायुः पूतः पवित्रेण प्रत्यङ् सोमो अतिद्रुतः । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥

कुविदुक्तं यत्रमन्तो यवै चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं विपुयं ।

इहैषां कृणुत भोजनानि (१) ये बर्हिषो नमोवृक्ति न जग्मुः ॥

आश्विनं धूम्रमा लभते सारस्वतं मेघमैन्द्रमृषभं—मैन्द्रमेकादशकपालं निर्वैपति सावित्रं द्वादशकपालं वारुणं दशकपालं सोमप्रतीकाः तितरस्तृणुतं वडवा दक्षिणां ॥
(भोजनानि, पञ्चविंशतिश्च) ॥ २१ ॥

काम्याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-२, ४, ६-७, ९, १६-१९ त्रिष्टुप् ३, ५, ८, गायत्री १० षड्भुष्टुप् ११ पङ्क्तिः १५ जगती ।
विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नाविष्णु महि तद्वीं महित्वं वीतं धृतस्य गुह्यानि नाम ।

दमेदमे सप्त रत्ना दधाना प्रति वां जिह्वा धृतमा चरण्येत् ॥

अग्नाविष्णु महि धाम प्रियं वां वीथो धृतस्य गुह्यां जुषाणा ।

दमेदमे सुष्टुतीर्वावधाना प्रति वां जिह्वा धृतमुचरण्येत् ॥

प्र णो देवी सरस्वती वार्जेभिर्वाजिनीवती । धीनामवित्र्यंवतै ।

आ नो दिवो बृहतः (१) पर्वतादा सरस्वती यजता गन्तु यज्ञम् ।

हवै देवी जुषाणा धृताचीं शुग्मां नो वाचमुशती शृणोतुं ॥

बृहस्पते जुषस्व नो हव्यानि विश्वदेव्य । रास्व रत्नानि दाशुर्वै ॥

८ (वे. सं.)

ए॒वा पि॒त्रे विश्व॑दे॒वाय॒ वृष्णे॑ य॒ज्ञैर्वि॑धेम नम॑सा इ॒विर्मिः ।
 बृह॑स्पते सु॒प्रजा वी॒रव॑न्तो व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो र॒थीणा॑म् ॥
 बृह॑स्पते अ॒ति यद॑यो अ॒र्होद्यु॑माद्वि॒माति॑ क्र॒तुम॑ज्जनेषु ।
 यद्दी॒दय॑च्छव॑स (२) त॑प्रजा॒त तद॑स्मासु द्र॒विणं॑ धेहि चि॒त्रम् ॥
 आ नो॑ मि॒त्रावरु॑णा घृ॒तैर्गव्य॑तिमु॒क्षत॑म् । म॒घ्ना रजा॑र॒ंसि सु॒क्रतू॑ ॥
 प्र ब॒ह्वा सि॒सृतं जी॒वसे॑ न॒ आ नो॑ गव्य॑तिमु॒क्षतं॑ घृ॒तेन॑ ।
 आ नो॑ जने॑ श्रव॒यतं॑ यु॒वाना॑ श्रु॒तं मे॑ मि॒त्रावरु॑णा ह॒वमा॑ ॥
 अ॒ग्निं वः॑ पू॒र्व्यं गि॒रा दे॒वमी॑डे च॒व॒नाम् । स॒पर्य॑न्तः पु॒रुप्रि॑यं मि॒त्रं न क्षे॑त्रसाध॑सम् ॥
 म॒क्षूदे॒वव॑तो र॒थः (३) शू॒रो वा पु॒त्सु का॑सु चि॒त् ।
 दे॒वानां॑ य इ॒न्मनो॑ यज॑मान इ॒यक्ष॑त्य॒भीद॑यज्व॒नो भुव॑त् ॥
 न यज॑मान रि॒ष्यसि॑ न सु॒न्वान॑ न दे॒वयो॑ ॥
 अस॒दत्र॑ सु॒वीर्य॑भु॒त स्य॑दाश्च॒क्षिय॑म् ॥ न॒कि॒ष्टं क॑र्मेणा न॒शन्न॑ प्र योष॑न्न योष॑ति ॥
 उप॑ श्र॒न्ति सि॒न्धवो॑ म॒योभुव॑ ई॒जानं॑ च॒ यक्ष्य॑माणं च धे॒नवः॑ ।
 पू॒णन्तं॑ च॒ प॒पु॒रिं च॒ (४) श्रव॑स्यवो घृ॒तस्य॑ घा॒रा उप॑ यन्ति वि॒श्वतः॑ ॥
 सोमा॑रु॒द्रा वि॒ बृह॑तं वि॒षूची॑म॒मीवा॒ या नो॑ ग॒र्यमा॑वि॒वेश॑ ।
 आ॒रे बा॑धे॒यां नि॒र्क्री॑ति॒ परा॑चैः कृ॒तं चि॒देनः॑ प्र॒मुमु॑क्तम॒स्मत् ॥
 सोमा॑रु॒द्रा यु॒वमे॒तान्य॑स्मे वि॒श्वा त॒नूषु॑ भेष॒जानि॑ व॒त्तम् ।
 अ॒वं स्य॑तं मु॒ञ्चतं॑ य॒ज्ञो अ॒स्ति त॒नूषु॑ व॒द्धं कृ॒तमे॒नो अ॒सत् ॥
 सोमा॑पू॒षणा॒ ज॒न॒ना र॒थीणां॑ ज॒न॒ना दि॒वो ज॒न॒ना (५) पृ॒थि॒न्याः ।
 जा॒तौ वि॒द्यस्य॑ ध्रु॒वन॑स्य गो॒पौ दे॒वा अ॑कृ॒ण्वन्न॑मृ॒तस्य॑ ना॒भिर्ध॑म् ॥
 इ॒मौ दे॒वौ जा॒र्यमा॑नौ जुष॑न्ते॒मौ तमा॑र॒सि गू॒हता॑मजु॒ष्टा ।
 आ॒भ्यामि॒न्द्रः पु॒क्कमा॑मास्व॒न्तः सो॒मापू॑ष॒भ्यां ज॒नदु॑स्त्रि॒यासु॑ ॥
 बृ॒ह॒तः, श॒व॒सा, र॒थः, प॒पु॒रिं, दि॒वो ज॒न॒ना, प॒ञ्चवि॑ंश॒तिश्च॑) ॥ २२ ॥

[अनु० ८४ । आ॒ग्नेय॑-१८१-मै॒न्द्रा॒म-७०१ म॒न्ये ८० । सोमा॑य॒१४४ । प्र॒तिपू॒ष-१०३१-मै॒न्द्रा॒म ९५ । घा॒त्रे ५८ ।
 बो॒ह॒स्पत्य॑-१३३१-स॒मये॑१२५१ अ॒र्थे ६१ । दे॒वीः १४३१ सु॒मि॒त्र-१५०१-सो॒मस्य॑-११११ म॒न्ये १०३१ । मि॒त्र-९०१ जा॒ग्नेयं॑ ४२ ।
 स॒य ५४१ । आ॒ग्नेय॑-४७-मा॒ग्नेय॑-२३४ । स्वा॒र्द्धो॑ त्वा ७६ । अ॒ग्नावि॒ष्णू २७५ । द्वा॒विंश॑तिः ॥ २०९४]

[इति प्रथमकाण्डे अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

[इ॒य १५३० । आ॒रो १६९० । दे॒वस्या॑-१५६०-ऽऽ॒र्द्धे १८१० । दे॒वासुराः॑ २७२७ । सं॒त्वा २५०९१ पा॒कय॑ज्ज - २६५५ ।
 म॒नु॒मत्या २०९४ । अ॒ष्टौ ॥ ८॥ १६५८२]

॥ इति प्रथमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ १ ॥

अथ द्वितीयं काण्डम् ।

पशुविधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

१-६ मृति-ग्राम-प्रजाकामस्य आमवाविनश्च, ७-९ प्रजाकामस्य, १० पशुकामस्य च पशवः । विधेदेवा ऋषयः ॥

वायव्यं श्वेतमा लभेत् भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवा—ऽतिक्षिप्ता देवतेत्याहुः सैनमीश्वरा प्रदह इत्येतमेव सत्तं वायवं नियुत्वन्त आ लभेत् नियुद्धा अस्य धृतिर्धृत एव भूतिमुपैत्यप्रदाहाय भवत्येव (१) वायवं नियुत्वन्त आ लभेत् ग्राम-कामो वायुर्वा इमाः प्रजा नस्योता नैनीयते वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजा नस्योता नि यच्छति ग्राम्येव भवति नियुत्वन्ते भवति ध्रुवा एवास्मा अनपगाः करोति वायवं नियुत्वन्त आ लभेत् प्रजाकामः प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्य प्रजाया (२) अपेकामतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दते वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्राणापानाभ्यां प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजां वायवं नियुत्वन्त आ लभेत् ज्योगामयावी प्राणो वै वायुरपानो नियुत् प्राणापानौ खलु वा एतस्मादपेकामतो यस्य ज्योगामयति वायुमेव नियुत्वन्तस्वेन भागधेयेनोप (३) धावति स एवास्मिन् प्राणापानौ दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव प्रजापतिर्वा इदमेक आसीत् सोऽकामयत् प्रजाः पशून्सृजेयति स आत्मनो वषामुदक्षिञ्चत् तामग्नौ प्रार्थञ्छत् ततोऽ-जस्तूपरः समभवत् तस्वायै देवताया आऽलभत ततो वै स प्रजाः पशून्सृजते यः प्रजाकामः (४) पशुकामः स्यात् स एतं प्राजापत्यमजं तूपरमा लभेत् प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्रजां पशून् प्र जनयति यच्छुभ्रुणस्तत् पुरुषाणां रूपं यत् तूपरस्तदध्वानो यदन्यतोदन् तद्वान् यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानांमेतावन्तो वै ग्राम्याः पशवस्तान् (५) रूपेणैवाव रुधे सोमापौष्णं त्रैतमा लभेत् पशुकामो द्वौ वा अजायै स्तनौ नानैव द्वावभि जायेते ऊर्जं पुष्टिं तृतीयः सोमापुपणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पुषा पशूनां प्र जनयिता सोम एवास्मै रेतो दधाति पुषा पशून् प्र जनये—त्यौदुम्बरो यूषो (६) भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क पशवं ऊर्जैवास्मा ऊर्जं पशून्व रुधे ॥ (एव, प्रजाया, वप, प्रजाकाम, स्तान्, यूप, खयां दश च) ॥ १ ॥

१-४ जलोदरगृहीतस्य, ५ पशुप्रजाकामस्य, ६-१० ब्रह्मवर्चस्कामस्य, ११-१२ विद्वत्स भाजयार्थिनः, १३-१६ तीव्रोगसहितस्य, प्रजाकामस्य, विदुषो जनानुरागार्थिनः, पौरोहित्यस्पर्धावतस्त पशुविधानम् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता अस्मात् सुष्टाः पराचीरायन् ता वरुणमगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनरया-चत् ता अस्मै न पुनरददात् सोऽब्रवीद्वरं वृणीष्वार्थ मे पुनर्देहीति तासां वरमाऽलभत् स कृष्ण एक-शितिपादभवं—द्यो वरुणगृहीतः स्यात् स एतं वारुणं कृष्णमेकशितिपादमा लभेत् वरुणः १, मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरुणप्राशान्मुञ्चति कृष्ण एकशितिपादयति वारुणो देवताया समृध्यै सुवर्माधुरासुरः सूर्यं तमसाऽविध्यत् तस्मै देवाः प्रार्थञ्छित्तिमैच्छन् तस्य यत् प्रथमं तमोऽपाञ्चन्त्सा

कृष्णाऽर्विरभवद्यद् द्वितीयं सा फल्गुनी यत् तृतीयं सा वल्क्षी यदध्यस्थादपाकन्तन्त्साऽर्विर्वाशा (२)
 समभवत् ते देवा अग्नवन् देवपशुर्वा अयं समभूत् कस्मा इममा लंस्यामह इत्यथ वै तर्ह्यल्पा पृथि-
 व्यासीदजाता ओषधयस्तामर्वा वशामादित्येभ्यः कामायाऽलमन्त ततो वा अप्रथत पृथिव्यजायन्तौप-
 धयो यः कामयेत् प्रथेय पशुभिः प्र प्रजया जायेयेति स एतामर्वा वशामादित्येभ्यः कामाया- (३)-ऽऽ-
 लभेताऽऽदित्यानेव कामं स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं प्रथयन्ति पशुभिः प्र प्रजया जनयन्त्ये-
 सावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्थञ्चित्तिमैच्छन् तस्मा एता मल्हा आऽलमन्ताऽऽग्नेयीं कृष्ण-
 ग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां वाहिस्पत्यां तामिरेवास्मिन् रुचमर्धुं—यीं ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा
 एता मल्हा आ लभेता- (४)-ऽऽग्नेयीं कृष्णग्रीवीं संहितामैन्द्रीं श्वेतां वाहिस्पत्यामेता एव देवताः
 स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति वसन्ता प्रातराग्नेयीं
 कृष्णग्रीवीमा लभेत ग्रीष्मे मध्यन्दिने संहितामैन्द्रीं शरद्यपराह्णे श्वेतां वाहिस्पत्यां ग्रीणि वा आदित्यस्य
 तेजोऽसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरद्यपराह्णे यावन्त्येव तेजोऽसि तान्येवा (५) ऽव रुचं
 संवत्सरं पर्यालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्मवर्चसस्य प्रज्ञाता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्रयच्छति ब्रह्मवर्च-
 स्यैव भवति गर्भिण्यो भवन्तीन्द्रियं वै गर्भं इन्द्रियमेवास्मिन् दधति सारस्वतीं मेवीमा लभेत
 य ईश्वरो वाचो वदितोः सन् वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वतीं सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवा-
 स्मिन् (६) वाचं दधति प्रवदिता वाचो भवत्ये—पञ्चदती भवति तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वेद-
 न्त्याग्नेयं कृष्णग्रीवीमा लभेत सौम्यं बभ्रुं ज्योगामयाव्यग्निं वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो यस्य
 ज्योगामयत्यग्नेरेवास्य शरीरं निष्क्रीणाति सोमाद्रसमुत यदीतासु भवति जीवत्येव सौम्यं बभ्रुमा लभे-
 ताऽऽग्नेयं कृष्णग्रीवं प्रजाकामः सोमो (७) वै रेतोधा अग्निः प्रजानां प्रजनयिता सोम एवास्मै रेतो
 दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति विन्दते प्रजां माग्नेयं कृष्णग्रीवीमा लभेत सौम्यं बभ्रुं यो ब्राह्मणो विद्याम-
 नूच्य न विरोचेत् यदाग्नेयो भवति तेज एवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेन कृष्णग्रीव आग्नेयो
 भवति तम एवास्मादप हन्ति श्वेतो भवति (८) रुचमेवास्मिन् दधाति बभ्रुः सौम्यो भवति ब्रह्मवर्चस-
 मेवास्मिन् त्विषिं दधात्ये—ग्नेयं कृष्णग्रीवीमा लभेत सौम्यं बभ्रुमाग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरोधायां स्पर्धमान
 आग्नेयो वै ब्राह्मणः सौम्यो राज्ञ्योऽभितः सौम्यमाग्नेयौ भवतस्तेजसैव ब्रह्मणोभयतो राष्ट्रं परि गृह्णा-
 त्येकधा समार्वृक् पुर एनं दधते ॥ (लभेत वर्णं, वशै, तामर्वा वशामादित्येभ्यः कामाया, मल्हा आ लभेत, तान्येव,
 सैवास्मिन्, सोमः, श्वेतो भवति, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

१-३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्रामार्थिनः, ५-७ ग्रामकामस्य, ८ अन्नकामस्य, १० राज्यकामस्य, ११ पुनः प्रतिष्ठाकामस्य,
 १२ पशुपक्षयार्थिनः, १३ राज्यार्थिनश्च पशुविधानम् ॥ विद्वेदेवा ऋषयः ।

देवासुरा एषु लोकेर्वस्पर्धन्त स एतं विष्णुर्वायुमनमपश्यत् तं स्वार्थं देवताया आऽलभत ततो वै
 स इमाल्लोकानभ्यजय—द्वैष्णवं वायुमना लभेत स्पर्धमानो विष्णुरेव भुत्वेमाल्लोकानभि जयति विषम
 आ लभेत विषमा इव हीमे लोकाः सप्तदश इन्द्राय मन्थुमो मनस्वते ललाम प्राशङ्कमा लभेत

संग्रामे (१) संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनसा संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्तु स्वैनं भाग-
धेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति जयति तं संग्रामं—भिन्द्राय मरुत्वते पृश्नि-
सुक्थमा लभेत प्रार्मकाम इन्द्रमेव मरुत्वन्तु स्वैनं भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सजातान् प्र यच्छति
ग्रान्येव भवति यदपमस्तेनै— (२)—न्द्रो यत् पृश्निस्तेन मारुतः समृद्धयै पश्चात् पृश्निसक्थो भवति
पश्चादन्ववसायिनीमेवास्यै विशां करोति सौम्यं बभ्रुमा लभेतान्नकामः सौम्यं वा अन्नं सोममेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद एव भवति बभ्रुमैवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृ-
द्धयै सौम्यं बभ्रुमा लभेत यमलं (३) राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेत् सौम्यं वै राज्यं सोममेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै राज्यं प्र यच्छत्युपैतं राज्यं नमति बभ्रुमैवत्येतद्वा सोमस्य रूपं
समृद्धयै इन्द्राय वृत्रतुरे ललामै प्राशुङ्गमा लभेत गुतश्रीः प्रतिष्ठाकामः पाप्मानमेव वृत्रं तीर्त्वा प्रतिष्ठां
गच्छति—न्द्रायाभिमातिष्णे ललामै प्राशुङ्गमा (४) लभेत यः पाप्मना गृहीतः स्यात् पाप्मा वा अभि-
मतिरिन्द्रमेवाभिमातिहन्तं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मात् पाप्मानमभिमातिं प्र पुदतं इन्द्राय
वज्रिणे ललामै प्राशुङ्गमा लभेत यमलं राज्याय सन्तं राज्यं नोपनमेदिन्द्रमेव वज्रिणं स्वेन भागधे-
येनोप धावति स एवास्मै वज्रं प्र यच्छति स पत्नं (५) वज्रो भूत्या इन्ध उपैतं राज्यं नमति ललामैः
प्राशुङ्गो भवत्येतद्वा वज्रस्य रूपं समृद्धयै ॥ (संग्रामे, वेना, -लं, -मभिमातिष्णे ललामै प्राशुङ्गमे, -नं, पञ्चदश
च) ॥ ३ ॥

१-७ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ८ स्वर्गदोषनिवारणार्थिनः, ९-१० आनृषवतः, ११ पापविमुक्तिकामस्य, १३-१५ अष्टराज्यस्य
पशुविधानम् । विधेदेवा ऋषयः ।

असावदित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्थञ्चिन्तिमैच्छन् तस्मा एतां दशर्षभामाऽलभन्त तयैवा-
ऽस्मिन् रुचमदधु—यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतां दशर्षभामा लभेतामुमेवाऽऽदित्यं
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवति वसन्ता
प्रातस्त्रीन् ललामाना लभेत ग्रीष्मे मध्यन्दिने (१) ग्रीष्मिष्ठितिपृष्ठाच्छरपराङ्गे ग्रीष्मिष्ठितिवारुनै
ग्रीणि वा आदित्यस्य तेजोऽसि वसन्ता प्रातर्ग्रीष्मे मध्यन्दिने शरपराङ्गे यावन्त्येव तेजोऽसि तान्येवाव-
रुधे त्रयस्त्रय आ लभ्यन्तेऽभिपूर्वमेवास्मिन् तेजो दधाति संवत्सरं पूर्णालभ्यन्ते संवत्सरो वै ब्रह्म-
वर्चसस्य प्रशता संवत्सर एवास्मै ब्रह्मवर्चसं प्र यच्छति ब्रह्मवर्चस्येव भवति संवत्सरस्य परस्तात्
प्राजापत्यं कहु- (२)-मा लभेत प्रजापतिः सर्वा देवता देवतास्त्वेव प्रति तिष्ठति यदि बिभीयादुश्चर्मा
भविष्यामीति सोमापौष्णं इयाममा लभेत सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया
पशुभिस्त्वर्चं करोति न दुश्चर्मा भवति देवाश्च वै यमश्चास्मिंल्लोकेऽस्पधन्त स यमो देवानांभिन्द्रियं
वीर्यमयुवत तद्यमस्य (३) यमत्वं ते देवा अभ्यन्त यमो वा इदममुद्यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपा-
धावन्त एतौ प्रजापतिरात्मन उक्ष्वशौ निरमिमीत ते देवा वैष्णवर्णौ वशामाऽलभन्तैन्द्रमुक्षणं तं
वरुणेनैव ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्राणुदन्तैन्द्रेणैवास्मैन्द्रियमवृज्जत यो भ्रातृव्यवान् स्यात् स स्पर्ध-

मानो वैष्णावरुणीं (४) वशामा लभेतैन्द्रमुखाणं वरुणेनैव भ्रातृव्यं ग्राहयित्वा विष्णुना यज्ञेन प्रणुदत्त
 पेन्द्रैषैवास्तौन्द्रियं वृद्धे भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवतीन्द्रो वृत्रमहन् तं वृत्रो हतः षोडशभिर्भौ-
 गैरक्षिनात् तस्य वृत्रस्य शीर्षतो गाव उदायन् ता वैदेह्योऽभवन् तासांमृगभो जघनेऽनुदैत् तमिन्द्रो (५)
 ऽचायत् सोऽमन्यत् यो वा इममालभेत् मुच्येतास्मात् पाप्मन् इति स आग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभं
 तस्याग्निरेव स्वेन भागधेयेनोपसृतः षोडशा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्देन्द्रेणैन्द्रियमात्मन्नधत्त यः पाप्मनो
 गृहीतः स्यात् स आग्नेयं कृष्णग्रीवमा लभेतैन्द्रमृषभमग्निरेवास्य स्वेन भागधेयेनोपसृतः (६) पाप्मान-
 मपि दहत्यैन्द्रेणैन्द्रियमात्मन् धत्ते मुच्यते पाप्मनो भवत्येवं द्यावापृथिव्यां धेनुमा लभेत् ज्योगपरुद्धोऽ-
 नगोर्हि वा एगोऽप्रतिष्ठितोऽयैष ज्योगपरुद्धो द्यावापृथिवी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ते एवैनं प्रतिष्ठां
 गमयतः प्रत्येव तिष्ठति पर्यारिणो भवति पर्यारीव होतस्य राष्ट्रं यो ज्योगपरुद्धः समृद्धयै
 वायुव्यं (७) वृत्समा लभेत् वायुर्वा अनयैर्वत्स इमे वा एतस्मै लोका अपशुष्का विडपशुष्काऽथैष
 ज्योगपरुद्धो वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इमाल्लोकान् विशं प्र दापयति प्रास्मा इमे
 लोकाः स्तुवन्ति भुञ्जन्त्येनं विडुप तिष्ठते ॥ (मय्यग्निं, ऋद्धं, यमस्य, स्वर्गमानो वैष्णावरुणी, तमिन्द्रां, ऽस्य
 स्वेन भागधेयेनोपसृतो, वायुव्यं, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

१-५ पशुकामस्य, ६ प्रजाकामस्य, ७-८ भूतिकामस्य, ९-११ विच्छिद्यतोमपीथस्य, १२-१६ अभिरतस्य पशवः ।
 विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वलस्य धिलमपौर्णोत् स य उत्तमः पशुरासीत् तं पृष्ठं प्रति सङ्गृहोद्विखदत् तं सहस्रं पश-
 वोऽनूदायन्त्स उन्नतोऽभव-द्यः पशुकामः स्यात् स एतमैन्द्रमुन्नतमा लभेतैन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मै पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवं-त्युन्नतो (१) भवति साहस्री वा एषा लक्ष्मी
 यदुन्नतो लक्ष्मियैव पशून् व रुन्धे यदा सहस्रं पशून् प्राप्नुयादथ वैष्णवं वामनमा लभेतैतस्मिन् वै
 तत् सहस्रमध्यतिष्ठत् तस्मादेव वामनः समीपितः पशुभ्य एव प्रजातेभ्यः प्रतिष्ठां दधाति कौऽर्हति
 सहस्रं पशून् प्राप्नुमित्याहुर्द्वोरात्राण्येव सहस्रं सम्पाद्याऽऽ लभेत् पशवो (२) वा अहोरात्राणि पशू-
 नेव प्रजातान् प्रतिष्ठां गमयन्त्योपधीभ्यो वेदतमा लभेत् प्रजाकामं ओपधयो वा एतं प्रजायै परि बाध-
 ने योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दत् ओपधयः खलु वा एतस्यै सूतुमपि घ्नन्ति या वेदव्यवत्योपधीरेव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मै स्वाद्योर्नः प्रजां प्र जनयन्ति विन्दते (३) प्रजामापो वा ओप-
 धयोऽसत् पुरुष आप एवास्मा असतः सद्दति तस्मादाहुयश्चैवं वेद यश्च नाऽऽपस्त्वावासतः सद्-
 इती-त्यैन्द्रं सूतवशामा लभेत् भूतिकामोऽजातो वा एष योऽलं भृत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोतीन्द्रं खलु
 वा एषा सूत्वा वशामभव- (४) -दिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भूतिं गमयति भवत्येवं
 यः सूत्वा वशा स्यात् तमैन्द्रमेवाऽऽलभेतैतद्वाव तदिन्द्रियं साक्षादेवेन्द्रियमव रुन्ध पेन्द्राग्रं पुनरु-
 त्पृष्टमा लभेत् य आ तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबेद्विच्छिन्नो वा एतस्यै सोमपीथो यो ब्राह्मणः सन्ना
 (५) तृतीयात् पुरुषात् सोमं न पिबेतोन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र

यच्छत उपैन॑ सोमपीथो नमति॑ यद्वैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे
यदाग्नेयो भवत्याग्नेयो वै ब्राह्मणः स्वामेव देवतामनु सं तनोति॑ पुनरुत्सृष्टो भवति पुनरुत्सृष्ट इव
ह्येतस्य॑ (१) सोमपीथः समृद्धयै॑ ब्राह्मणस्पत्यं तूपरमा लभेतामिचरन् ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधे-
येनोप धावति तस्मा एवैनमा वृश्चति ताजगातिमाच्छति॑ तूपरो भवति क्षुरपविर्वा एषा लक्ष्मी यत्
तूपरः समृद्धयै॑३ स्फ्यो यूपो भवति वज्रो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति॑ शरमयं बर्हिः शुणा-
त्येवैनं॑ वैभीदक इध्मो (७) भिनत्येवैनम॑ ॥ (भवत्युन्नतः, पशवो, विन्दते, अभवत्, सचे, तस्ये, धम, क्षीणि
च) ॥ ५ ॥

१-२ ग्रामकामस्य समानेपूखत्वकामस्य च, ३-६ अन्नकामस्य, ७-८ इन्द्रियकामस्य, ९-१० परकर्तृक (स्वप्रतिग्रहीतृक)
दानकामस्य, ११-१२ अन्नकामस्य, १३-१४ ग्रामकामस्य, १५-१६ अज्ञातचिररोगग्रस्तस्य च पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बर्हिस्पत्यं शितिपृष्ठमा लभेत ग्रामकामो यः कामयेत पृष्ठं समाप्तानां स्यामिति बृहस्पतिमेव स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं पृष्ठं समाप्तानां करोति ग्राम्येव भवति॑ शितिपृष्ठो भवति बर्हिस्पत्यो ह्येष
देवतया समृद्धयै॑ पौष्णं इयाममा लभेतान्नकामोऽन्नं वै पुषा पुषणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स
एवास्मा (१) अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद् एव भवति॑ इयामो भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धयै॑ माहृतं
पृक्षिमा लभेतान्नकामोऽन्नं वै मरुतो मरुत एव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्य-
न्नाद् एव भवति॑ पृक्षिर्भवत्येतद्वा अन्नस्य रूपं समृद्धयै॑ ऐन्द्रमरुणमा लभेतेन्द्रियकाम इन्द्रमेव
(२) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधातीन्द्रियात्येव भवं—त्यरुणो भूमान् भवत्ये-
तद्वा इन्द्रस्य रूपं समृद्धयै॑ सावित्रमुपध्वस्तमा लभेत सन्निकामः सविता वै प्रसवानामीशे सवि-
तारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै सनि प्र सुवति दानकामा अस्मै प्रजा भवं—न्युपध्वस्तो
भवति सावित्रो ह्येष (३) देवतया समृद्धयै॑ वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेतान्नकामो वैश्वदेवं वा अन्नं
विश्वानिव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद् एव भवति॑ बहुरूपो
भवति बहुरूपं ह्यन्नं समृद्धयै॑ वैश्वदेवं बहुरूपमा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता विश्वा-
नेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै (४) संजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति॑ बहुरूपो
भवति बहुदेवत्यो॑ ह्येष समृद्धयै॑ प्राजापत्यं तूपरमा लभेत यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयैत्
प्राजापत्यो वै पुरुषः प्रजापतिः खलु वै तस्य वेद यस्यानाज्ञातमिव ज्योगामयति प्रजापतिमेव स्वेन भाग-
धेयेनोप धावति स एवैनं तस्मात् क्षामान्मुञ्चति॑ तूपरो भवति प्राजापत्यो ह्येष (५) देवतया
समृद्धयै॑ ॥ (अस्मा, एव, --पो, --स्म, हि, क्षीणि च) ॥ ६ ॥

१-३ ब्रह्मवर्चकामस्य, ४ बृहिकामस्य, ५ प्रजाकामस्य, ६ अन्नकामस्य, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ ब्रह्मवर्चकामस्य,
१०-११ मिचरतश्च पशवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वृषट्कारो वै गायत्रियै शिरोऽच्छिन्नत् तस्यै रसः परापतत् तं बृहस्पतिरुपागृह्णात् सा शितिपृष्ठा
वशाऽभवत्यो द्वितीयः परापतत् तं मित्रावरुणावुपागृह्णीता सा द्विरूपा वशाऽभवच्चतुर्तीयः परापतत्

तं विश्वे देवा उपायुहन्तसा बहुरूपा वशा भवचञ्चतुर्थः परापतत् स पृथिवीं प्राविशत् तं बृहस्पतिरभ्य-
 (१)—गृह्णादस्वेवायं भोगयेति स उक्षवशः समभवच्छलोहितं परापतत् तद्रुद्र उपायुहन्त सा रौद्री
 रोहिणी वशामव—द्राहस्पत्या५ शितिपुष्टामा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति^१ छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव
 खलु (२) वै ब्रह्मवर्चसं छन्दसामेव रसेन रसं ब्रह्मवर्चसमव रन्ध्रे^२ मैत्रावरुणी द्विरुष्टामा लभेत वृष्टि-
 कामो मैत्रं वा अहर्वारुणी रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्पति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप
 धावति तावेवास्मां अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्पयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै वृष्टि-
 श्छन्दसामेव रसेन (३) रसं वृष्टिमव रन्ध्रे^३ मैत्रावरुणी द्विरुष्टामा लभेत प्रजाकामो मैत्रं वा अहर्वारुणी
 रात्रिरहोरात्राभ्यां खलु वै प्रजाः प्र जायन्ते मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मां अहो-
 रात्राभ्यां प्रजां प्रजनयतश्छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै प्रजा छन्दसामेव रसेन रसं प्रजा-
 मव (४) रन्ध्रे^४ वैश्वदेवीं बहुरूपा लभेतामकामो वैश्वदेवं वा अन्नं विश्वानेव देवान्स्वेन भागधे-
 येनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद् एव भवति छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु
 वा अन्नं छन्दसामेव रसेन रसमन्नमव रन्ध्रे^५ वैश्वदेवीं बहुरूपा लभेत ग्रामकामो वैश्वदेवा वै (५)
 संजाता विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै संजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्यैव भवति
 छन्दसां वा एष रसो यद्वशा रस इव खलु वै संजाताश्छन्दसामेव रसेन रसं संजातानव रन्ध्रे^६ वाहि-
 स्पत्यमुक्षवशामा लभेत ब्रह्मवर्चसकामो बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं
 (६) दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति^६ वशं वा एष चरति यदुक्षा वश इव खलु वै ब्रह्मवर्चसं वशेनैव वशं
 ब्रह्मवर्चसमव रन्ध्रे^७ रौद्री९ रोहिणीमा लभेतामिचरन् रुद्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तस्मा एवै-
 नमा वृश्चति ताजगार्तिमार्छति रोहिणी भवति रौद्री ह्येषा देवतया समृद्धयै^८ स्फ्यो यूपो (७) भवति
 यज्ञो वै स्फ्यो वज्रमेवास्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्येवैनं वैसीदक इध्मो भिनत्येवैनम् ॥ (अग्नि,
 खलु, रसेना, -सव, ब्रह्मवर्चसं, यूप, पक्षाजविःश्रुतिश्च) ॥ ७ ॥

१-३ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ४-७ अग्निचरतः, ८ महायज्ञप्राप्तिकामिनः, ९-१० पशुकामस्य, ११-१२ समय (-प्रतिज्ञा
 पूर्ति-सन्धि) कामस्य, १३-१६ वृष्टिकामस्य च पक्षवः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्यश्चित्तिमैच्छन् तस्मा एता९ सौरी९ श्वेतां वशामाऽलभन्त
 तयैवास्मिन् रुचमदधुं—यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एता९ सौरी९ श्वेतां वशामा लभेतामुमेवाऽऽ-
 दित्य९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवति^१ वैत्वो यूपो
 भवत्यसौ (१) वा आदित्यो यतोऽजायत ततो विल्व उदतिष्ठत् सयोन्येव ब्रह्मवर्चसमव रन्ध्रे^२ ब्राह्म-
 णस्पत्यां बभ्रुकर्णीमा लभेतामिचरन् वारुणं दशकपालं पुरस्ताभिर्वैपेक्षणेनैव आरुव्यं ग्राहयित्वा ब्रह्मणा
 स्तृणुते^३ - बभ्रुकर्णी भवत्येतद्वै ब्रह्मणो रूपं समृद्धयै^४ स्फ्यो यूपो भवति यज्ञो वै स्फ्यो वज्रमेवा-
 स्मै प्र हरति शरमयं बर्हिः शृणात्ये- (२) वैनं वैसीदक इध्मो भिनत्येवैनं^५ वैष्णवं वामनमा लभेत

यं यक्षो नोपनमेद्विष्णुर्वै यक्षो विष्णुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै यक्षं प्र यच्छत्युपैतं यक्षो नमति वामनो भवति वैष्णवो ह्येष देवतया समृद्धयै त्वाष्ट्रं वडबमा लभेत पशुकामस्त्वष्ट्रा वै पशुनां मिथु-
नानी (३) प्रजनयिता त्वष्टारमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् मिथुनान् प्र जनयति प्रजा हि वा एतस्मिन् पशवः प्रविष्टा अथैष पुमान्सन् वडबः साक्षादेव प्रजां पशून्व रुन्धे मैत्रश्चेतमा लभेत संग्रामे संयत्ते समयकामो मित्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं मित्रेण सं नय-
ति (४) विशालो भवति व्यवसाययत्येवैनं प्रजापत्यं कृष्णमा लभेत वृष्टिकामः प्रजापतिर्वै वृष्ट्या ईशो प्रजापतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयति कृष्णो भवत्येतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिर्भव रुन्धे शबलो भवति विद्युतमेवास्मै जनयित्वा वर्षयति—स्यवाभ्रज्जो भवति वृष्टिमेवा-
स्मै नि यच्छति (५) ॥ (अंसौ, शृणाति, मिथुनानी, नयति, यच्छति) ॥ ८ ॥

१-२ अक्षयकामस्य, ३-५ अक्षयकामस्य, ६ दीर्घरोणिः ७-८ पुष्टिकामस्य च पशुविधानम् ॥ विषदेवा ऋषयः ।

वरुणं सुषुवाणमन्नाद्यं नोपानमत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामपश्यत् तस्वै स्वायै देवताया आऽ-
लभत ततो वै तमन्नाद्यमुपानमं—द्यमलमन्नाद्याय सन्तमन्नाद्यं नोपनमेत् स एतां वारुणीं कृष्णां वशामा
लभेत वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद (१) एव भवति कृष्णा
भवति वारुणी ह्येषा देवतया समृद्धयै मैत्रश्चेतमा लभेत वारुणं कृष्णमपां चौर्षधीनां च संघा-
वर्त्तकामो मैत्रीर्वा ओषधयो वारुणीरापोऽपां च खलु वा ओषधीनां च रसमुप जीवामो मित्रावरुणावेव
स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मा अन्नं प्र यच्छतोऽन्नाद एव भवत्यै (२) पां चौर्षधीनां च संघावा
लभत उमयस्यावरुद्धयै विशाखो यूपो भवति द्वे होते देवते समृद्धयै मैत्रश्चेतमा लभेत वारुणं
कृष्णं ज्योगामयावी यन्मैत्रो भवति मित्रेणैवास्मै वरुणं शमयति यद्धारुणः साक्षादेवैनं वरुणप्राशान्मुञ्च-
त्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येव देवा वै पुष्टिं नाविन्दन् (३) तां मिथुनेऽपश्यन् तस्यां न समराध-
यन्तावश्विनां च व्रतामाचयोर्वा एषा मैतस्यां वदध्वमिति साश्विनौरेवामर्चयः पुष्टिकामः स्यात् स एता-
माश्विनौ यमीं वशामा लभेताश्विनांवेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन् पुष्टिं धत्तः पुष्ट्यति
प्रजया पशुभिः । (अन्नादोऽन्नाद एव भवत्येव, विन्दन्, पञ्चत्वाति शश्व) ॥ ९ ॥

१ दुर्वाहणस्य सोमपिपासोः, २ सृषामिहस्तस्य, ३ नाश्विनश्चक्षुःकाले सूर्यानादिमिववत्तश्च पशवः ।

आश्विनं धूम्रललाममा लभेत यो दुर्वाहणः सोमं पिपासेदश्विनौ वै देवानामसोमपावास्तां तौ पश्चा
सोमपीथं प्राप्नुतामश्विनांवेतस्य देवता यो दुर्वाहणः सोमं पिपासत्यश्विनांवेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मै सोमपीथं प्र यच्छत उपैतं सोमपीथो नमति यद्दुम्रो भवति धूम्रिमाणमेवास्मादप
हन्ति ललामो (१) भवति मुखत एवास्मिन् तेजो दधाति वायव्यं गोमृगमा लभेत यमजश्विवाऽ-
सममिशरसैयुरपूता वा एतं चागृच्छति यमजश्विवाऽसममिशरसन्ति नैव आरुण्यः पशुर्नारुण्यो यद्गोमृगो
नेवैष आग्ने नारुण्ये यमजश्विवाऽसममिशरसन्ति वायुवै देवानां पवित्रं वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवै—(२)—नै पवयति पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति तमः पाप्मानं प्र विशन्ति यस्या-

ऽऽश्विने शस्यमाने सूर्यो नाऽऽविर्भवति सूर्यं बहुरूपमा लभेतामुमेवादित्यः स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मात् तमः पाप्मानमप हन्ति प्रतीच्यस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छत्यप तमः पाप्मानं हते ॥ (लङाम्,
स एव, षट्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; ७ द्विपदा; ९ जगती; १२-१३ अनुष्टुप्; १८, २१ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः

इन्द्रं वो विश्वतस्पर्ती*—इन्द्रं नरो*—मरुतो यद्वं वो देवो*—या वः शर्म*— ॥

भगेष्विन्द्रं सुहवं हवामहे ऽहोमुचं सुकृतं दैव्यं जनम् ।

अग्निं मित्रं वरुणं सातये भगं द्यावापृथिवीं मरुतः स्वस्तये ॥

ममत्तु नः परिज्मा वसर्हा ममत्तु वातो अपां वृषण्वान् ।

शिशितमिन्द्रापर्वता युवं नस्तन्नो विश्वे वरिवस्यन्तु देवाः ॥

प्रिया वो नाम (१) हुवे तुराणाम् । आ यत् तुपन्मरुतो वावशानाः ॥

श्रियसे कं भानुभिः सं मिमिक्षिरे ते रश्मिभिस्त ऋक्भिः सुखादयः ।

ते वाशीमन्त इष्मिणो अमीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य घास्त्रं ॥

अग्निः प्रथमो वसुभिर्नो अव्यात् सोमो रुद्रेभिराभि रक्षतु त्मना ।

इन्द्रो मरुद्भिर्ऋतुधा कृणोत्वादित्यैर्नो वरुणः सः शिशार्तु ॥

सं नो देवो वसुभिरग्निः सं (२) सोमस्तनूमी रुद्रियाभिः ।

समिन्द्रो मरुद्भिर्द्युज्ञियैः समादित्यैर्नो वरुणो अजिज्ञिपंत ॥

यथाऽऽदित्या वसुभिः संवभूवुर्मरुद्भि रूद्राः समजानताभि ।

एवा त्रिणामचहणीयमाना विश्वे देवाः समनसो भवन्तु ॥

कुत्रा चिद्यस्य समृतौ रण्वा नरो नृषदने । अहैन्तश्चिद्यमिन्धते सैज्जनयन्ति जन्तवः^{१२} ॥

सं यद्विपो वनामहे सः हुव्या मानुषाणाम् ।

उत द्युमस्य शर्वस (३) ऋतस्य रश्मिमा ददे^{१३} ॥

यज्ञो देवानां प्रत्येति सुममादित्यासो भवता मृडयन्तः ।

आ वोऽर्वाचीं सुमतिर्वृत्यादुहोश्चिद्या वरिवोवित्तराऽसत्^{१४} ॥

शुचिरूपः सुयवंसा अदब्ध उप क्षेति वृद्धवंयाः सुवीरः ।

नक्रिष्टं ध्नन्त्यन्तितो न दूराद्य आदित्यानां भवति प्रणीतौ^{१५} ॥

धारयन्त आदित्यासो जगत्स्था देवा विश्वस्य भुवनस्य गोपाः ।

दीर्घार्धियो रक्षमाणा (४) असुर्धमृतावानश्चयमाना ऋणानि^{१६} ॥

तिष्ठो भूमीर्धारयन् त्रींशुत धून् त्रीणि वृता विदथे अन्तरेषाम् ।
 ऋतेनाऽऽदित्या महि वो महित्वं तदर्यमन् वरुण मित्र चारुं ॥
 त्याञ्च सत्रियाऽ अत्र आदित्यान् याचिषामहे । सुमुढीकाऽ अमिष्टये ॥
 न दक्षिणा वि चिकिते न सुव्या न प्राचीनमादित्या नोत पृथा ।
 पाक्या चिद्वसवो धीर्या चिद् (५) युष्मानीतो अमयं ज्योतिरिष्यामि ॥
 आदित्यानामवसा नूतनेन सश्वीमहि शर्मणा शन्तमेन ।
 अनागास्तवे अदितित्वे तुरास इमं यज्ञं दधतु श्रोषमाणोः ॥
 इमं मे वरुण भ्रुघी हवमुद्या च मृडय । त्वामवस्थुरा चके ॥
 तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः ।
 अहेडमानो वरुणेह वोष्पुरुशऽस मा न आयुः प्र मोषीः ॥

(नाम, स२, शक्से, रक्षमाणा, धीर्यां चिदे, काचपन्चाशच्च) ॥ ११ ॥

[वाग्व्यं ३१३ । प्रजापति-४४३ । देवासुरा २६५ । असा-३९२ । विन्द्रो ३५३ । बार्हस्पत्यं २५३ । वषट्कारो ३६९ । ऽसौ २५० । वरुण-१५५ । सावित्र-१४६ । मिन्द्र-२९९ । मेकादश ॥ ३२७८ ॥]

[इति द्वितीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

१-२ प्रजाकामस्य, ३ स्पर्धमानस्य, ४ सङ्ग्राममुपप्रयास्यतः, ५ जितशत्रोः, ६-७ समामेव्यतः, ८-९ सप्तं प्राप्तस्य च पुरोडाशाश्वरवक्ष्य ॥ विधेदेवा ऋषयः ॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टा इन्द्राग्नी अपागूहताऽ सोऽचायत् प्रजापतिरिन्द्राग्नी वै मे प्रजा
 अपाघुक्षतामिति स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत् तं निरवपत् तावस्मै प्रजाः प्रासाधयता- मिन्द्राग्नी
 वा एतस्य प्रजामप गूहतो योऽलं प्रजायै सन् प्रजां न विन्दत ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् प्रजाकाम
 इन्द्राग्नी (१) एव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै प्रजां प्र साधयतो विन्दत प्रजां-मैन्द्राग्न-
 मेकादशकपालं निर्वपेत् स्पर्धमानः क्षेत्रे वा सजातेषु वेन्द्राग्नी एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ताभ्या-
 मेवेन्द्रियं वीर्यं भ्रातृव्यस्य वृद्धे वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते^३ ऽप वा एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं कामति
 यः सङ्ग्राममुपप्रयात्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं नि- (२)-र्वपेत् सङ्ग्राममुपप्रयास्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन भाग-
 धेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येणोप प्र याति जयति तः सङ्ग्रामं वि
 वा एष इन्द्रियेण वीर्येणैव्यते यः सङ्ग्रामं जयत्यैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेत् सङ्ग्रामं जित्वेन्द्राग्नी एव
 स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं (३) धत्तो नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते^४ ऽप वा
 एतस्मादिन्द्रियं वीर्यं कामति य एति जनतामैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपेज्जनतामेप्यन्निन्द्राग्नी एव स्वेन
 भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं धत्तः सहेन्द्रियेण वीर्येण जनतामेति पौष्णं चरुमु निर्व

पेत् पुषा वा इन्द्रियस्य धीर्यस्यानुप्रदाता पुषणमेव (४) स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा इन्द्रियं धीर्यमनु प्र यच्छति^१ क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वैपेज्जनतामागत्येयं वै क्षेत्रस्य प्रतिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यै—
न्द्राशमेकादशकपालमुपरिष्ठाभिर्वैपेदस्यामेव प्रतिष्ठार्येन्द्रियं धीर्यमुपरिष्ठादात्मन् धत्ते ॥ (इन्द्राग्नी, नि,-
र्वीधं, -मेवं, -क्राद्यवत्वारि२शब्) ॥ १ ॥

१ जाहिताशेदंशपूर्णमासातिक्रमे, २ अत्रत्याचरणे, ३-४ पिशाचमइवाधायाम्, ५ जमिचरतः, ६ गोपुष्यस्युतन्नयवतः,
७ पुयुरतोः, ८ लपस्युभीतस्य, ९ गृहदाहेन च पुरोडाशाः ॥ विधेदेवा ऋषयः ॥

अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽ-
तिपादयेत् पथो वा पथोऽध्यपथेनेति यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं वाऽतिपादय-
त्यग्निमेव पथिकृतः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमपथात् पन्थामपि नयत्यनुद्धान दक्षिणा वही
होय सष्ट्युद्धया अग्नये व्रतपतये (१) पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्य आहिताग्निः सन्नवत्यमिव चरैव-
ग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं व्रतमा लम्भयति व्रत्यो भवत्यङ्गनये रक्षोप्ते पुरो-
डाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्य रक्षारसि सचैरन्नाग्निमेव रक्षोहणः स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा-
द्रक्षास्यप हन्ति निशितायां निर्वैपेत् (२) निशिताध्वर हि रक्षारसि प्रेतं संप्रेणीन्येवैरानि हन्ति
परिश्रिते याजयेद्रक्षसामनन्ववचाराय रक्षोघ्नी याज्यानुवाक्यं भवतो रक्षसाः स्तुत्या^३ अग्नये रुद्रवते
पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेदमिचरंश्रेषा वा अस्य घोरा तनूर्यदुद्रस्तस्मा एवैनमावृक्षति ताजगार्तिमा-
च्छैत्यं—अग्नये सुरमिमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्यस्य गावो वा पुरुषा (३) वा प्रमीयेत् यो वा
विभीयादेषा वा अस्य भेषज्या तनूर्यत् सुरमिमती तयैवास्मै भेषजं करोति सुरमिमते भवति पूर्वाग-
न्धस्यापहृत्या अग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेत् संग्रामे संयत्ते भागधेयेनैवैनं^४ शमयित्वा
परानभि निर्दिशति यमवरेषां धिघ्नन्ति जीवन्ति स यं परेषां प्र स मीयते जयति तः संग्रामे- (४)-
मभि वा एष एतानुच्यति येषां पूर्वापरा अन्वञ्चः प्रमीयन्ते पुरुषाहुतिर्ह्यस्य प्रियतमाग्नये क्षामवते पुरो-
डाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्भागधेयेनैवैनं^५ शमयति नैयां पुराऽऽयुषोऽपरः प्रमीयते^६ ऽभि वा एष एतस्य
गृहानुच्यति यस्य गृहान् दहत्यग्नये क्षामवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्भागधेयेनैवैनं^७ शमयति ना-
(५)-स्यापरं गृहान् दहति ॥ (धेतपतये, निशितायां निर्वैपेत्, पुरुषाः, संग्रामं, न, चत्वारि च) ॥ २ ॥

१ कामोपनमनेच्छोः, २ क्षेत्रादौ स्वर्धमानस्य, ३ अभिचर्यमाणस्य, ४ सर्वायुःप्राप्तिकामस्य, ५ मृतिकामस्य, ६ कामित-
कामस्य, ७ तेजःकामस्य, ८ परामिन्नेच्छोश्च पुरोडाशाः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेद्यं कामो नोपनमेदग्निमेव कामः स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवैनं कामेन समर्धयत्युपैनं कामो नमत्यङ्गनये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेत् स्वर्धमानः
क्षेत्रं वा सजातेपुं वाग्निमेव यविष्ठः स्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैवेन्द्रियं धीर्यं भ्रातृव्यस्य (१) युवते
वि पान्मना भ्रातृव्येण जयते^१ ऽग्नये यविष्ठाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेदमिचर्यमाणोऽग्निमेव यविष्ठः
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्माद्रक्षारसि यवयति नैनमभिचरन्तस्तृणते^२ ऽग्नये आर्युष्मते पुरो-

डाशमष्टाकपालं निर्वपेयः कामयेत सर्वमायुरियामित्यग्निमेवाऽऽयुष्मन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मि—(२)—आयुर्दधाति सर्वमायुरेत्ये—अये जातवेदसे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वर्तिकाग्नौऽग्निमेव जातवेदसस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं भाति गमयति भवत्येवा—अये रुक्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वर्तिकाग्नौऽग्निमेव रुक्मन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रुक्मं दधाति रोचत एवा—अये तेजस्वते पुरोडाश—(३)—मष्टाकपालं निर्वपेत् तेजस्कामोऽग्निमेव तेजस्वन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् तेजो दधाति तेजस्यैव भवत्ये—अये साहन्त्याय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सीक्षमाणोऽग्निमेव साहन्त्यस्त्वेन भागधेयेनोप धावति तेनैव सहते यस् सीक्षते ॥ (आर्ष्यस्या, -स्मिन्, तेजस्वते पुरोडाश, -मष्टाग्निरं शब्द) ॥ ३ ॥

१ अन्नवत्त्वकामस्य, २ अन्नान्नशक्तिकामस्य, ३ अन्नपतिस्त्वकामस्य, ४ दीर्घरोगयुक्तकामस्य, ५ चक्षुष्पाटवकामस्य, ६ पुत्रकामस्य पुरोडाशाः, ७ रसकामस्य चरुः, ८ चनकामस्य, ९ संग्रामजयपूर्वकमन्नकामस्य, १० द्विरग्न्युदरणे, ११-१८ उद्वृत्ताग्निनाशे पुरोडाशाः ॥ १५ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽन्नवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयः कामयेतान्नवान्स्त्रामित्यग्निमेवान्नवन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नवन्तं करोत्यन्नवानेव भवत्ये—अयेऽन्नादाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयः कामयेता-न्नादः स्यामित्यग्निमेवान्नादस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नादं करोत्यन्नादं (१) एव भवत्ये—अयेऽन्नपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयः कामयेतान्नपतिः स्यामित्यग्निमेवान्नपतिस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमन्नपतिं करोत्यन्नपतिरेव भवत्ये—अये पर्वमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वर्तिकाग्नौ पावकायाग्नये शुचये ज्योगामयावी यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये (२) पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुचये आयुरेवास्मिन् तेन दधात्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवै—तामेव निर्वपेद्वर्तिकाग्नौ यदग्नये पर्वमानाय निर्वपति प्राणमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये पावकाय वाचमेवास्मिन् तेन दधाति यदग्नये शुचये चक्षुरेवास्मिन् तेन दधात्यु—(३)-त यद्यन्धो भवति प्रैव पश्यत्ये—अये पुत्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्वर्तिकाग्नौ पुत्रिणे पुरोडाशमेकादशकपालं प्रजाका-ग्नौऽग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धाभिन्द्रः प्र यच्छत्ये—अये रसवतेऽजक्षीरे चरुं निर्वपेयः कामयेत रस-वान्स्त्रामित्यग्निमेव रसवन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं रसवन्तं करोति (४) रसवानेव भवत्यजक्षीरे भवत्याग्नेयी वा एषा यदजा साक्षादेव रसमव रुन्धे—अग्नयेवसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयः कामयेत वसुमान्स्त्रामित्यग्निमेव वसुमन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वसुमन्तं करोति वसुमानेव भवत्ये—अये वाजसूते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयते वाजं (५) वा एष सिंसीर्यति यः संग्रामं जिगीषत्यग्निः खलु वै देवानां वाजसूदग्निमेव वाजसूतस्त्वेन भागधेयेनोप धावति धावति वाजस् हन्ति वृत्रं जयति तस् संग्राममथो अग्निरेव न प्रतिघृषे भवत्ये—अयेऽग्निवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयस्याग्नावग्निमभ्युद्धरैर्युनिर्दिष्टभागो वा एतयोरग्न्योऽनिर्दिष्टभागोऽन्यस्तौ संभवन्तौ यजमान- (६) मभि संभवतः स ईश्वर आर्तिमार्तोर्यदग्नयेऽग्निवते निर्वपति भागधेयेनैवैनौ शमयति नाऽऽर्तिमाच्छति यजमानो—अग्नये ज्योतिष्मते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयस्याग्निरुद्धतोऽहुतेऽग्निहोत्र उद्वाये—दपर

आदीप्यानुद्धृत्य इत्याहुः—स्तत् तथा न कार्यं यज्ज्ञाग्धेयमभि पूर्वं उद्धृत्यते किमपरोऽभ्युत् (०) द्वि-
तेति^{१३} तान्येवावधानानि सन्निधाय मन्थे^{१४}

—दितः प्रथमं जज्ञे अग्निः स्वाद्योनेरधि जातवेदाः ।

स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या देवेभ्यो हव्यं ब्रह्म प्रजानमिति^{१५}

छन्दोभिरेवैनं स्वाद्योनेः प्रजनयत्ये^{१६}—एवाव सौऽग्निरित्याहुः—ज्योतिस्त्वा अस्य परापतितमिति यद्-
ग्नये ज्योतिष्मते निर्वपति यदेवास्य (८) ज्योतिः परापतितं तदेवाव रुन्धे^{१७} ॥ (अन्नादो, ऽग्नये, दधाति,
करोति, वाजं, यजमानं,—मुदं,—स्य, पदं च) ॥ ४ ॥

१-२ अभिशस्यमानस्य प्रजाकामस्य च पुरोडाशचरवः, ३ पुत्रजन्मवतः, ४-५ दर्शपूर्णमासातिक्रमवतः, ६-७ अग्नि-
मुद्रासयिष्यतः, ८-१३ ग्रामकामस्य पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा कृपयः ।

वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्धारुणं चरुं दधिकावणे चरुमभिशास्यमानो यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो
भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेणैवैनं स्वदयत्यर्प पापं वर्णं^१ हते वारुणेनैवैनं वरुणपाशा-
न्मुञ्चति दधिकावणा पुनाति हिरण्यं दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनमाद्यमस्यान्नं भवत्ये^२—तामेव
निर्वपेत् प्रजाकामः संवत्सरो (१) वा एतस्याशान्तो योर्नि प्रजायै पशुनां निर्दहति योऽलं प्रजायै सन् प्रजां
न विन्दते यद्वैश्वानरो द्वादशकपालो भवति संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेणैव भाग्धेयं शमयति
सौऽस्मै शान्तः स्वाद्योनेः प्रजां प्र जनयति वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति दधिकावणा पुनाति हिरण्यं
दक्षिणा पवित्रं वै हिरण्यं पुनात्येवैनं (२) विन्दते प्रजां^३ वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् पुत्रे जाते
यदष्टाकपालो भवति गायत्रियैवैनं ब्रह्मवर्चसेन पुनाति यन्नर्वकपालस्त्रिवृतैवास्मिन् तेजो दधाति यदश-
कपालो विराजैवास्मिन्नचाद्यं दधाति यदेकादशकपालस्त्रिपुत्रैवास्मिन्निन्द्रियं दधाति यद् द्वादशकपालो
जगत्यैवास्मिन् पशून् दधाति यस्मिन् जात एताभिर्घृति निर्वपति पुत (३) एव तैजस्यश्चाद इन्द्रियावी
पशुमान् भवत्ये^४—ए वा एष सुवर्गाल्लोकाच्छिद्यते यो दर्शपूर्णमासयाजी सन्नमावास्यां वा पौर्णमासीं
वाऽतिपादयति सुवर्गाय हि लोकार्यं दर्शपूर्णमासाविज्येत^५ वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदमावास्यां
वा पौर्णमासीं वाऽतिपार्थ संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः संवत्सरेणैव प्रीणात्यथो संवत्सरेणैवास्मा उप
दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्या—(४)—थो देवता एवान्वारभ्य सुवर्गं लोकमेति^६ वीरहा वा एष
देवानां योऽग्निमुद्रासयते न वा एतस्य ब्राह्मणा ऋतायवः पुराऽन्नमक्षर्जा—अग्रेमष्टाकपालं निर्वपेद्वैश्वा-
नरं द्वादशकपालमग्निमुद्रासयिष्यन् यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यानिवाग्निस्तस्मा
आतिथ्यं करोत्यथो यथा जनं यतैऽवसं करोति तादृ—(५)—गेव तद् द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति
द्वाद १ मासाः संवत्सुरः संवत्सुरः खलु वा अग्रेयोनिः स्वामेवैनं योर्नि गमयत्याद्यमस्यान्नं भवति^७ वैश्वा-
नरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मासुतं सप्तकपालं ग्रामकाम आहवनीये वैश्वानरमग्निं श्रयति गार्हपत्ये
मासुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै^८ द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सुरः संवत्सरेणै-
वास्मै सजाताश्चर्यागयति^९ मासुतो भवति (६) मसुतो वै देवानां विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्य-

विशमव^१ रुधे^२ सप्तकपालो भवति सप्त गणा वै मरुतो गणश एवास्मै सज्जातानव^३ रुधे^४ अनुच्य-
मान आ सादयति विशमेवास्मा अनुवर्तमानं करोति^५ ॥ (संवत्सरा, एनं, पुनः, समष्टयं, तादृगं, मन्त्रे,--
क्रावन्निःशब्धं) ॥ ५ ॥

१ संग्राममुपप्रयास्यतश्चरुः, २ संग्रामभूमिं प्राप्तस्य, ३ विद्विषतोरन्नं जग्धवतः, ४ शपथं कृत्वा द्रुह्यतः, ५ अग्निं प्रतिगृह्णा-
नस्य, ६ उभयतोदन्तं प्रतिगृह्णानस्य, ७ याचयितुं प्रयास्यतः, ८-९ याचयित्वा प्रत्यागच्छन्तश्च पुरोडाशाः ॥ विश्वदेवा ऋषयः ।

आदित्यं चरुं निर्वपेत् संग्राममुपप्रयास्यन्नियं वा अदितिरस्यामेव पूर्वं प्रति तिष्ठन्ति वैश्वानरं द्वाद-
शकपालं निर्वपेदायतनं गत्वा सैवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः सैवत्सरः खलु वै देवानामायतनमेतस्माद्वा
आयतनदेवा असुरानजयन् यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति देवानामेवायतने यतते जयति तं संग्रामं
—मेतस्मिन् वा एतौ मृजाते (१) यो विद्विषाणयोरन्नमस्ति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेद्विद्विषाणयो-
रन्नं जग्ध्वा सैवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः सैवत्सरस्वदितमेवास्ति नास्मिन् मृजाते^१ संवत्सराय वा एतौ
सममाते यौ सममाते तयोर्यः पूर्वोऽभिद्रुहति तं वरुणो गृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेत् सममानयोः
पूर्वोऽभिद्रुहं संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः सैवत्सरमेवाऽऽप्त्वा निर्वरुणं (२) परस्तादग्निं द्रुहति नैनं वरुणो
गृह्णात्या—व्यं वा एष प्रति गृह्णाति योऽर्विं प्रतिगृह्णाति वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदार्विं प्रतिगृह्यं संव-
त्सरो वा अग्निवैश्वानरः सैवत्सरस्वदितामेव प्रति गृह्णाति नाऽऽर्व्यं प्रति गृह्णात्या—त्मनो वा एष मात्रा-
मानोति य उभयादत् प्रतिगृह्णात्यर्ध्वं वा पुरुषं वा वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेदुभयादत् (३) प्रतिगृह्यं
संवत्सरो वा अग्निवैश्वानरः सैवत्सरस्वदितमेव प्रतिगृह्णाति नात्मनो मात्रामानोति^२ वैश्वानरं द्वादशक-
पालं निर्वपेत् सनिमेष्यन्त्सैवत्सरो वा अग्निवैश्वानरो यदा खलु वै सैवत्सरं जनतायां चरत्यथ स धनाघो
भवति यद्वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति संवत्सरसातामेव सनिमभि प्रच्यवते दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति
यो वै सैवत्सरं (४) प्रयुज्य न विमुञ्चत्यप्रतिग्रानो वै स भवत्येतमेव वैश्वानरं पुनरागत्य निर्वपेद्यमेव
प्रयुक्ते तं भागधेयेन विमुञ्चति प्रतिष्ठित्यै^३ यथा रज्ज्वोत्तमां गामाजेत् तां आर्तव्याय प्रहिणुयान्निर्ऋ-
तिमेवास्मै प्र हिणोति^४ ॥ (मृजाते, वरुणः—उभयादत्, संवत्सरः, वदन्निःशब्धः) ॥ ६ ॥

१-२ पशुकामस्य चरुः, ३ पशुकामस्य, ४ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ५ अन्नकामस्य, ६ भूतिकामस्य, ७ पाप्मनापृहीतस्य,
८ परैः पीडितस्य, ९ बद्धस्य परित्यक्तस्य वा, १० महायज्ञेच्छोः पुरोडाशाः ॥

ऐन्द्रं चरुं निर्वपेत् पशुकाम ऐन्द्रा वै पशव इन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पशून् प्र
यच्छति पशुमानेव भवति^१ चरुर्भवति स्वादेवास्मै योनैः पशून् प्र जनयती^२ न्द्रायिन्द्रियावते पुरो-
डाशमेकादशकपालं निर्वपेत् पशुकाम इन्द्रियं वै पशव इन्द्रमेवेन्द्रियावन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स
(१) एवास्मा इन्द्रियं पशून् प्र यच्छति पशुमानेव भवती^३ न्द्राय धर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्ब्रह्मवर्चसकामो ब्रह्मवर्चसं वै धर्म इन्द्रमेव धर्मवन्तस्त्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं
दधाति ब्रह्मवर्चस्येव भवती^४ न्द्रायार्कवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदन्नकामोऽर्को वै देवानामन्न-
मिन्द्रमेवार्कवन्तस्त्वेन भागधेयेनो-^५प धावति स एवास्मा अन्नं प्र यच्छत्यन्नाद् एव भवती^६ न्द्राय

धर्मवते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रायेन्द्रियावत् इन्द्रायार्कवते भूतिकाग्रो यदिन्द्राय धर्मवते निर्व-
पति शिर एवास्य तेन करोति यदिन्द्रायेन्द्रियावत् आत्मानमेवास्य तेन करोति यदिन्द्रायार्कवते भूत
एवावाद्ये प्रति तिष्ठति भवत्येव—न्द्राया- (३)-५९ होमुचै पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यः पाप्मना गृहीतः
स्यात् पाप्मा वा अ९६ इन्द्रमेवा९ होमुच९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं पाप्मनोऽ९ हंसो मुञ्चती—
न्द्राय वैमृधाय पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्यं मृधोऽभि प्रवेपैरन राघ्राणि वाऽभि समियुरिन्द्रमेव वैमृध९
स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मान्मृधो (४)-५९ प९ हन्ती—न्द्राय त्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद्द्वो
वा परियन्तो वेन्द्रमेव त्रातार९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायते इन्द्रायार्काश्वमेधयते पुरोडा-
शमेकादशकपालं निर्वपेद्यं महायज्ञो नोपनमेदेते वै महायज्ञस्यान्त्ये तन्न यदकाराश्वमेधविन्द्रमेवाकाराश्व-
मेधयन्त९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मा (५) अन्ततो महायज्ञं च्यावयत्युपैनं महायज्ञो नमति” ॥
(स, भागधेयेन, -न्द्राय, मृधो, ऽस्मै, सुत च) ॥ ७ ॥

१ ग्रामकामस्य पुरोडाशः, २-३ सेनाकामस्य चरुः, ४ युद्धार्थिनः, ५ नष्टधैर्यस्य, ६ अन्यकर्तृकशानकामस्य, ७ उत्तमर्ष-
स्य, ८ राज्यभ्रष्टस्य भ्रष्टमानस्य वा, ९-११ अन्यस्तान्यमनिच्छतः पुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा कृपयः ।

इन्द्रायान्वृजवे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकाम इन्द्रमेवान्वृजु९ स्वेन भागधेयेनोप धावति
स एवास्मै सजाताननुकान् करोति ग्राम्यैव भवती—न्द्रायै चरुं निर्वपेद्यस्य सेनाऽस९ शितेव स्यादि-
न्द्राणी वै सेनायै देवतन्द्राणीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्य सेना९ स९ इयति^१ बल्वजानपी
(१)-प्ते सं नह्येद्वैर्यत्रार्थिष्कान्त्रान्यमेहत् ततो बल्वजा उदतिष्ठन् गर्वामेवैनं न्यायमपिनीयं गा वैदयती^३-
न्द्राय मन्युमते मनस्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेत् संग्रामे संयत्त इन्द्रियेण वै मन्युना मनस्सा
संग्रामं जयतीन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्त९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो-
दधाति जयति तं९ (२) संग्राममे—तामेव निर्वपेद्यो हतमनाः स्वयं पाप इव स्यादेतानि हि वा एतस्मा-
दर्पकान्तान्यथैव हतमनाः स्वयं पाप इन्द्रमेव मन्युमन्तं मनस्वन्त९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा-
स्मिन्निन्द्रियं मन्युं मनो दधाति न हतमनाः स्वयं पापो भवती—न्द्राय द्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्यः कामयैत दानकामा मे प्रजाः स्यु- (३)-रितीन्द्रमेव दातार९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै
दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ती—न्द्राय द्रात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्व-
पेद्यस्मै प्रत्तमिव सन्न प्रदीयेतेन्द्रमेव प्रदातार९ स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै प्र दापयती—
न्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपेदर्पकृद्धो वा (४) ऽप९ रुध्यमानो वेन्द्रमेव सुत्रामाण९ स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवैनं त्रायतेऽनप९ रुध्यो भवती—न्द्रो वै सवृद्ध देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमग-
च्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियमदधाच्छकरी
याज्यानुवाक्यं अकरोद्वज्रो वै शकरी स गतं वज्रो भूत्या गेन्ध्र (५) सोऽभवत् सोऽविमेद्धुतः प्र मा
ध्वयतीति स प्रजापतिं पुनरुपाधावत् स प्रजापतिः शकरी अग्निं रेवतीं निरभिमीत शान्त्या अर्पदाहाये
योऽल९ श्रियै मन्सवृद्धं समानैः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप

धावति स एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति^१ रेवतीं पुरोऽनुवाक्यां भवति (१) शान्त्या अग्रदाहाय शक्नोतीत्याज्या वज्रो वै शक्नोतीत्येवं वज्रो मृत्या इन्द्रे भवत्येवं ॥ (अपि ७२, स्युः, वै, -ञ्च, भवति, चतुर्दश च) ॥ ८ ॥

१ जमिचरतः, २ प्रत्यभिचरतः, ३ पराभिचरणीयवित्तस्य च चरुपुरोडाशौ, ४ यज्ञोपनयिकामस्य पुरोडाशः, ५-७ चक्षुष्कामस्य चरुः, ८-९ यज्ञकर्तृभावाव्यवह इन्द्रियसामर्थ्याविनाशकामस्य, १०-११ आतृव्योपाकृतवशातुर्यफलकामिनः पुरोडाशः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेदमिचरन्सरस्वत्याज्यमाणा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदाग्नावैष्णव एकादशकपालो भवत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवतामिष्टवैर्न यज्ञेन चाभि चरति सरस्वत्याज्यमाणा भवति वाग्वै सरस्वती वाचैवैनमभि चरति बार्हस्पत्यश्चर्यदाग्नावैष्णव इन्द्रियं वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि चरति^१ (१) प्रति वै परस्तादमिचरन्तमभि चरन्ति द्वेद्रे पुरोऽनुवाक्ये कुर्यादतिप्रयुक्त्या एतयैव यजेतामिचर्यमाणा देवताभिरेव देवताः प्रतिचरन्ति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म स देवताश्चैव यज्ञं च मध्यतो व्यवसर्पति तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति नैनमभिचरन्स्त्वणुत आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेद्यं यज्ञो नो-(२)-पुनर्मैदग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञोऽग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मै यज्ञं प्र यच्छत उपैनं यज्ञो नमर्त्या-आग्नावैष्णवं घृते चर्च निर्वपेच्चक्षुष्कामोऽग्नेवै चक्षुषा मनुष्या वि पश्यन्ति यद्यस्य देवा अग्निं चैव विष्णुं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवा-(३)-ऽस्मिन् चक्षुर्धत्तश्चक्षुष्मानेव भवति^२ धेनवै वा एतद्वेत्तो यदाज्यमनन्दुहस्तपडुला मिथुनदेवास्मै चक्षुः प्र जनयति^३ घृते भवति तेजो वै घृतं तेजश्चक्षुस्तेजसैवास्मै तेजश्चक्षुरव रुधं इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे आतृव्यो यजमानोऽयजमानस्याप्वरकल्यां प्रति निर्वपेद्वातृव्ये यजमाने नास्तेन्द्रियं (४) वीर्यं वृद्धे पुरा वाचः प्रवदितोर्निर्वपेद्याधत्येव वाक् तामप्रोदितां आतृव्यस्य वृद्धे तामस्य वाचं प्रवदन्तीमन्या वाचोऽनु प्र वदन्ति ता इन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधत्या-आग्नावैष्णवमष्टाकपालं निर्वपेत् प्रातःसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यमाणा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रं प्रातः सवनं प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोत्या-(५)-आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपेन्मार्घ्यदिनस्य सवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यमाणा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं मार्घ्यन्दिनस्य सवनं मार्घ्यदिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोत्याग्नावैष्णवं द्वादशकपालं निर्वपेत् तृतीयसवनस्याऽऽकाले सरस्वत्याज्यमाणा स्याद्वाहस्पत्यश्चर्यद् द्वादशकपालो भवति द्वादशाक्षरा जगती जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति देवताभिरेव देवताः (६) प्रतिचरन्ति यज्ञेन यज्ञं वाचा वाचं ब्रह्मणा ब्रह्म कपालैरेव छन्दाः स्यान्तोति पुरोडाशैः सर्वनानि^४ मैत्रावरुणमेककपालं निर्वपेद्वशास्यै काले यैवासौ आतृव्यस्य वशाऽनू-बन्ध्या सो एवैतस्यैककपालो भवति न हि कपालैः पशुमर्हत्याप्नुमि^५ ॥ (ब्रह्मणैवैनमभि चरति, यज्ञो न, वायेवा, -ऽस्तेन्द्रिय, -मामोति देवताः, सप्तत्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

१-५ ब्रह्मवर्चसकामस्य, ६ चर्मरोगभीतस्य, ७ प्रजाकामस्य, ८ जमिचरतः, ९-१० दीर्घतोगयुतस्य, ११ परस्य वैरिज-मवकामस्य च चरुः ॥

असावादित्यो न व्यरोचत तस्मै देवाः प्रार्थयन्तिमैच्छन् तस्मा एतस्य सोमार्चं चर्च निर्वपन् १० (त. सं.)

तेनैवास्मिन् रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एत९ सोमरौद्रं च९ निर्वपेत् सोमं चैव रुद्रं च स्वेन भागधेयेनोप९ धावति तावेवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति तिथ्यापूर्णमासे निर्वपेद्रुद्रो (१) वै तिथ्यः सोमः पूर्णमासः साक्षादेव ब्रह्मवर्चसमव९ रुधे९ परिश्रिते याजयति ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै९ श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धं मथितमाल्यं भवत्याज्यं प्रोक्षणमाज्येन मार्जयन्ते यावदेव ब्रह्मवर्चसं तत् सर्वं करोत्ये९ ति ब्रह्मवर्चसं क्रियत् इत्याहुरीश्वरो दुश्चर्मा भवितोरिति मानवी शुचौ ध्याये९ कुर्याद्यद्वै किं च मनुर्वदद्दत्तज्ञेपजं (२) भेपजमेवास्मै करोति यदि विभीषादुश्चर्मा भविष्यामीति सोमापौष्णं च९ निर्वपेत् सौम्यो वै देवतया पुरुषः पौष्णाः पशवः स्वयैवास्मै देवतया पशुमिस्त्वचं करोति न दुश्चर्मा भवति९ सोमरौद्रं च९ निर्वपेत् प्रजाकामः सोमो वै रेतोधा अग्निः प्रजानी प्रजनयिता सोमं एवास्मै रेतो दधात्यग्निः प्रजां प्र जनयति बिन्दते (३) प्रजा९ सोमरौद्रं च९ निर्वपेदमिचरन्तसौम्यो वै देवतया पुरुष एव रुद्रो यदग्निः स्वाया एवैनं देवतायै निष्कीर्य रुद्रायार्पि दधाति ताजगर्तिमाच्छति९ सोमरौद्रं च९ निर्वपेज्ज्योगामयावी सोमं वा एतस्य रसो गच्छत्यग्नि९ शरीरं यस्य ज्योगामयति सोमा देवास्य रसं निष्क्रीणात्यग्नेः शरीरमुत यद्वी- (४) तासुर्भवति जीवत्येवं सोमारुद्रयोर्वा एतं प्रसित९ होता निष्खदति स ईश्वर आर्तिमातोरनङ्गान् होता देवो वह्निर्वा अनङ्गान् वह्निर्होता वह्निर्नैव वह्निमात्मानं स्पृणोति९ सोमरौद्रं च९ निर्वपेद्यः कामयेत स्वैऽस्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयेयमिति वेदिं परिगृह्णार्धमुद्रन्यादर्थं नार्धं वह्निपः स्तृणीयादर्थं (५) नार्धमिधमस्याभ्यादध्यादर्थं न स्व एवास्मा आयतने भ्रातृव्यं जनयति९ ॥ (रुद्रो, भेपजं, बिन्दते, यद्यु-धं, द्वादश च) ॥ १० ॥

१ ग्रामकामस्य, २ प्रजाराजयोर्विरोधकामस्य, ३ उक्ताविरोधसमाधानेच्छोः, ४ ग्रामकामस्य पुरोवासाः, ५ ग्रामकामस्य चरः, ६ समानैरमियस्य चरपुरोवासाः ॥ विधेदेवा कथयः ।

ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपेन्मारुत९ सुप्तकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव मरुतश्च स्वेन भागधेयेनोप९ धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्याहवनीर्य ऐन्द्रमग्निं श्रयति गार्हपत्ये मारुतं पापवस्यसस्य विधृत्यै सुप्तकपालो मारुतो भवति सुप्तगणा वै मरुतो गणश एवास्मै सजातानव९ रुधेऽनुच्यमान आ साद९ गति विशमेवा- (१) -स्मा अनुवर्तमानं करोत्ये९ तामेव निर्वपेद्यः कामयेत क्षत्राय च विशे च समदं दध्यामित्यैन्द्रस्यावधन् ब्रूयादिन्द्रायानु ब्रूहीत्याध्वान्य ब्रूयान्मरुतो यजेति मारुतस्यावधन् ब्रूयान्मरुद्रयोऽनु ब्रूहीत्याध्वान्य ब्रूयादिन्द्रं यजेति स्व एवैभ्यो भागधेये समदं दधाति वितृ९ ह्याणास्तिष्ठन्त्ये९ तामेव (२) निर्वपेद्यः कामयेत कल्पे९ रश्रिति यथादेवतमवदाय यथादेवतं यजेद्भागधेयेनैवैनान् यथायुधं कल्पयति कल्पन्त एवै९ -न्द्रमेकादशकपालं निर्वपेद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं ग्रामकाम इन्द्रं चैव विश्वा९ च देवान्स्वेन भागधेयेनोप९ धावति त एवास्मै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवत्यैन्द्रस्यावदाय वैश्वदेवस्याव९ द्येन्द्रैन्द्रस्यो- (३) -परिष्ठादिन्द्रियेणैवास्मा उभयतः सजातान् परि गृह्णत्युपाधात्यर्ध्वयं वासो दक्षिणा सजातानामुपहित्यै९ पृश्निर्यै दुग्धे प्रैर्यङ्गवं च९ निर्वपेन्मरुद्रयो ग्रामकामः पृश्निर्यै वै पर्यसो मरुतो जाताः पृश्निर्यै प्रियङ्गवो मारुताः खलु वै देवतया सजाता परत एव स्वेन भागधेयेनोप९ धावति

त एवासमै सजातान् प्र यच्छन्ति ग्राम्येव भवति प्रियवती याज्यानुवाक्ये (४) भवतः प्रियमेवैन-
समानानां करोति द्विपदा पुरोऽनुवाक्या भवति द्विपद एवाव रुधे चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशू-
नव रुधे देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तेऽन्योऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठ-
मानाश्चतुर्धा व्यक्रामन्निर्वसुभिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरुण आदित्यैः स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्
त- (५)-मेतया संभ्रान्याऽयाजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सोमाय रुद्रवते चरुमिन्द्राय
मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणायाऽऽदित्यवते चरुं ततो वा इन्द्रो देवा ज्यैष्ठ्यायाभि समजानत
यः समनैर्मिथो विप्रियः स्यात् तमेतया संभ्रान्या याजयेदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् सोमाय
रुद्रवते चरुमिन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वरुणाया- (६)-ऽऽदित्यवते चरुमिन्द्रमेवैनं भूतं
ज्यैष्ठ्याय समाना अभि सं जानते वसिष्ठः समानानां भवति ॥ (इवै, वै, -न्द्रस्य, याज्यानुवाक्ये, वं
वरुणाय, चतुर्वश च) ॥ ११ ॥

काम्येष्टियाज्यापुरोनुवाक्याः ॥ ८, १०, १३-१९, २१, २७ त्रिष्टुप्; ७, ९, २०, २८-२९ गायत्री; ४, २० जगती; ११-१२, २६
अनुष्टुप्; २४ उष्णिक् पदपङ्क्तिर्वा; २५ पङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

हिरण्यगर्भं*— आपो ह यत्*— प्रजापते*— ॥

स वेद पुत्रः पितरं स मातरं स सुनुर्भुवत् स शुवत् पुनर्भवः ।

स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स सुवः स विश्वा भुवो अभवत् स आऽभवत् ॥

उदु त्ये*— चित्रम्*— ॥

स प्रतनवन्नवीयसाऽग्ने द्युम्नेन संयता । बृहत् ततन्थ भानुना ॥

नि काव्या वेधसः शश्वतस्कहस्ते दधानो (१) नयो पुरूणि ।

अग्निश्चवद्रधिपती रयीणां सत्रा चक्राणो अमृतानि विश्वा ॥

हिरण्यपाणिमूतये सवितारमुप ह्वये । स चेत्ता देवता पदम् ॥

वाममद्य संवितर्वाममु श्वो दिवेर्दिवे वाममस्मभ्यं सावीः ।

वामस्य हि क्षयस्य देव भूरैरया धिया वाममाजः स्याम ॥

वदित्था पर्वतानां खिद्रं विभर्षि पृथिवि ।

प्र या भूमिं प्रवत्वति मृदा जिनोषि (२) महिनि ॥

स्तोमांसस्त्वा विचारिणि प्रति शोभन्त्यक्तुभिः । प्र या वाजं हेवंतं परुमस्यस्यर्जुनि ॥

ऋदुदरैण सख्या सचेय यो मा न रिष्येद्वयश्च पीतः ।

अयं यः सोमो न्यधात्यस्मे तस्मा इन्द्रं प्रतिरेमेभ्यच्छ ॥

आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमा ऋज्जीषी ।

सोमो विश्वान्यतसा वनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानि देभ्यः ॥

प्र (३) सुवानः सोमं ऋतुयुधिकेतेन्द्राय ब्रह्म जमदग्निरर्चन् ।
 वर्षा यन्ताऽसि श्वसस्तुरस्यान्तर्यच्छ गृणते घृतं दृष्टं ॥
 सवार्धस्ते मदे च शुभ्रयं च ब्रह्म नरो ब्रह्मकृतः सपर्यन् ।
 अर्को वा यत् तुरते सोमचक्षास्तत्रेदिन्द्रो दधते पुत्सु तुर्याम् ॥
 वर्षत् ते विष्णवाऽस आ कुणोमि तन्मे जुषस्व शिपिविष्ट हव्यम् (४) ।
 वर्षन्तु त्वा सुष्टुतयो गिरो मे यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नैः ॥
 प्र तत् ते अद्य शिपिविष्ट नामाऽयं शंसामि वयुनानि विद्वान् ।
 तं त्वा गृणामि त्वसमतवीयान् क्षयन्तमस्य रजसः पराके ॥
 किमिह ते विष्णो परिचक्ष्यं भूत् प्र यद्वक्षे शिपिविष्टो अस्मि ।
 मा वर्षो अस्मदप गूह एतद्यदन्यरूपः समिथे बभूथ ॥ (५) ॥
 अग्रे दा दाशुपे रयि वीरवन्तं परीणसम् । शिशीहि नः सन्तुमतः ॥
 दा नो अग्रे शतिनो दाः सहासिणो दुरो न वाजः श्रुत्या अपा वृधि ।
 प्राची चावापृथिवी ब्रह्मणा कृधि सुवर्णं शुक्रमुषसो वि दिद्युतुः ॥
 अग्निर्दुर्वा द्रविणं वीरपेशा अग्निर्हृषि यः सहस्रां सुनोति ।
 अग्निर्दिवि हव्यमा ततानाग्नेर्धामानि विभृता पुरुत्रो ॥
 मा (६) नो मधी ३३ * - रा तू मरे ३३ * - ॥
 घृतं न पूतं तनूररेपाः शुचि हिरण्यम् । तत् ते रुक्मो न रोचत स्वधावैः ॥
 उमे सुश्चन्द्र सर्पियो दर्वी श्रीणीष आसनि ।
 उतो न उत पुपूर्या उक्थेषु श्वसस्पत इषः स्तोतम्य आ मरे ॥
 वायो शतः हरीणां युवस्व पोष्याणाम् । उत वा ते सहस्रिणो रथ आ वातु पाजसौ ॥
 प्र यामि (७) - यासि द्वाश्वाः समच्छा नियुद्धिर्वायविष्टये दुरोणे ।
 नि नो रयिः सुभोजसं युवेह नि वीरवद्रव्यमार्क्ष्यं च राधः ॥
 रेवतीर्निः सधमादु इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो यामिर्मदेम ॥
 रेवाः इद्रेवतः स्तोता स्यात् त्वावन्तो मघोनः । प्रेदु हरिवः श्रुतस्य ३३ ॥
 (दधानो, जिनोषि, देभुः प्र हव्यं, वभूथ, मा, यामि, । - अत्वारिः शब्च) ॥ १२ ॥

[प्रजापति-२३९ १-रुगये २५४ । अग्रे १८८ । अग्रे ४०६ । वैवानर-३२९ । मादिल-२३६ । मैन्द्र-२५७ ।
 मिन्द्राया-३१४ ।-ऽऽमावैष्णव-३३७ ।-मुखा-२६२ ।-वैन्द्र-२३१४ । हिरण्यगर्भो ३९० । द्वादश ३५२६]

[इति द्वितीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥] विश्वेदेवा ऋषयः ।

१ सूक्तिकामस्य, २ अपरुद्धस्यापरुद्धयमानस्य च चरवः, ३-१३ अपरुद्धयमानस्य प्रतिबन्धवारतम्येन प्रयोगविशेषाः ॥

आदित्येभ्यो भुवद्वद्भ्यश्चरं निर्वपेद्भूतिकाम आदित्या वा एतं भूत्यै प्रति जुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोत्यादित्यानेव भुवद्वत्तः स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं भूतिं गमयन्ति भवत्येवा—ऽ-
दित्येभ्यो धारयद्वद्भ्यश्चरं निर्वपेदपरुद्धो वाऽपरुद्धयमानो वाऽदित्या वा अपरोद्धारं आदित्या अवग-
मयितारं आदित्यानेव धारयद्वत्तः (१) स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं विशि दाभ्रत्यनपरुद्धो
भवत्यु—दितेऽनु मन्यस्वेत्यपरुद्धयमानोऽस्य पदमा ददीतेयं वा अदितिरियमेवास्मै राज्यमनु मन्यते^३
सत्याऽऽशीरित्याह सत्यामेवाऽऽशिषं कुरुते इह मन इत्याह प्रजा एवास्मै समनसः करोत्यु—प प्रेतं
मरुतः (२) सुदानव एना विष्पतिनाऽभ्यमुऽराजानमित्याह मारुती वै विड् ज्येष्ठो विश्पतिर्विश्वेन
राष्ट्रेण समर्धयति यः परस्ताद् आभ्यवादी स्यात् तस्य गृहाद्रीहीनाहरेच्छुक्लाऽश्च कृष्णाऽश्च वि
चिनुयाद्ये शुक्लाः स्युस्तमादित्यं चरं निर्वपेदादित्या वै देवतया विद्विश्वमेवाव गच्छत्यं (३) वंगताऽस्य
विडनवगतं राष्ट्रमित्याहुये कृष्णाः स्युस्तं वारुणं चरं निर्वपेद्धारुणं वै राष्ट्रमुमे एव विशं च राष्ट्रं चाव
गच्छति यदि नावगच्छेद्विममहमादित्येभ्यो भागं निर्वपाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तो रिति निर्व-
पेदादित्या एवैनं भागधेयं प्रेस्तन्तो विशमव (४) गमयन्ति यदि नावगच्छेदाभ्रत्यान् मयूखान् सप्त
मध्यमेपायामुपहन्याविदमहमादित्यान् वचनाम्याऽमुष्मादमुष्यै विशोऽवगन्तो रित्यादित्या एवैनं बुद्धवीरा
विशमव गमयन्ति यदि नावगच्छेदेतमेवाऽऽदित्यं चरं निर्वपेदिभ्योऽपि मयूखान्त्सं नहोदैनपरुद्धमेवाव
गच्छत्यां—श्वेत्था भवन्ति मरुतां वा एत—(५) दोजो यदश्वत्थ ओजसैव विशमव गच्छति^{१३} सप्त भवन्ति
सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विशमव गच्छति^{१३} ॥ (धारयद्वतो, मरुतो, प्रच्छति, विश्वमवै, च, इष्टदश च ॥ १ ॥

१-६ मृत्युभीतस्य, ७-९ ब्रह्मवर्चसकामस्य, १० हिरण्यार्थिनः, ११ हिरण्यं लब्धवत्क्षोरादिभीतस्य, १२ विनष्टहिर-
ण्यस्य च इष्टिविशेषाः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै मृत्योरेविमयुस्ते प्रजापतिमुपाधावन् तेभ्य एतां प्राजापत्याऽशतकृष्णलां निर्वपत् तयैवैष्व-
मृतमदधा—द्यो मृत्योर्विभीयात् तस्मा एतां प्राजापत्याऽशतकृष्णलां निर्वपेत् प्रजापतिमेव स्वेन भाग-
धेयेनोप धावति स एवास्मिन्नायुर्दधाति सर्वमायुरेति^१ शतकृष्णला भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयु-
ष्येवेन्द्रिये (१) प्रति तिष्ठति^३ धृते भवत्यायुर्वै धृतममृतं हिरण्यमायुश्चैवास्मा अमृतं च समीचीं दधाति^५
चत्वारिंशत्वारि कृष्णलान्यव द्यति चतुरवत् तस्याऽऽप्या^७ एकधा ब्रह्मण उप हरत्येकधैव यजमान
आयुर्दधात्य—सावादित्यो न व्यरोचत् तस्मै देवाः प्रार्थञ्छित्तिमैच्छन् तस्मा एतस्यै चरं निर्वपन्
तेनैवास्मिन् (२) रुचमदधुर्यो ब्रह्मवर्चसकामः स्यात् तस्मा एतस्यै चरं निर्वपेदमुमेवाऽऽदित्यं स्वेन
भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं दधाति ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यु—मयतो रुचमो भवत उभयत
एवास्मिन् रुचं दधाति प्रयाजेप्रयाजे कृष्णलं जुहोति दिग्भ्य एवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुच्ये आग्नेयमष्टा-
कपालं निर्वपेत् सावित्रं द्वादशकपालं भूम्यै (३) चरं यः कामयेत् हिरण्यं विन्देय हिरण्यं मोप नमे-

विति यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दते सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दते भूम्यै चरुभैवत्यस्यामेवैनद्विन्दत उपैतं हिरण्यं नमति" वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं विन्दते एता- (४) मेव निर्वपेद्विहिरण्यं वित्वा नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते एतामेव निर्वपेद्यस्य हिरण्यं नश्येद्यदाग्नेयो भवत्याग्नेयं वै हिरण्यं यस्यैव हिरण्यं तेनैवैनद्विन्दति सावित्रो भवति सवितृप्रसूत एवैनद्विन्दति भूम्यै चरुभैवत्यस्यां वा एतन्नश्यति यन्नश्यत्यस्यामेवैनद्विन्दती" — न्द्र- (५) -स्त्वष्टुः सोममग्नी-पहाऽपिवत् स विष्वक् व्याच्छत् स इन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते स यदुर्ध्वमुदवमीत् ते इयामाका अस-वन्त्स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं सोमेन्द्रं इयामाकं चरुं निरवपत् तेनैवास्मिन्निन्द्रियं सोमपीथमदधा- द्वि वा एष इन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते यः सोमं वमिति यः सोमवाग्नी स्यात् तस्मा (६) एतं सोमेन्द्रं इयामाकं चरुं निर्वपेत् सोमं चैवेन्द्रं च स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्निन्द्रियं सोमपीथं धत्तो नेन्द्रियेण सोमपीथेन व्यृध्यते" यत् सौम्यो भवति सोमपीथमेवाव रुन्धे यदैन्द्रो भवतीन्द्रियं वै सोमपीथ इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे इयामाको भवत्येष वाव स सोमः (७) साक्षादेव सोमपीथमव रुन्धे" ऽग्नेयं दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेद्विन्द्राय प्रदात्रे पुरोडाशमेकादशकपालं पशुका-मोऽग्निरेवास्यै पशून् प्रजनयति वृद्धानिन्द्रः प्र यच्छति" दधि मधु घृतमापो धाना भवन्त्येतद्वै पशु-नां रूपं रूपेणैव पशूनव रुन्धे" पञ्चगृहीतं भवति पाङ्का हि पशवो बहुरूपं भवति बहुरूपा हि पशवः (८) समृद्धयै" प्राजापत्यं भवति प्राजापत्या वै पशवः प्रजापतिरेवास्यै पशून् प्र जनयत्या" — त्मा वै पुरुषस्य मधु यन्मध्वज्ञौ जुहोत्यात्मानमेव तद्यजमानोऽज्ञौ प्र दधाति पञ्चयै याज्यानुवाक्यै भवतः पाङ्कः पुरुषः पाङ्काः पशव आत्मानमेव मृत्योर्निष्कीर्य पशूनव रुन्धे" ॥ (इन्द्रिये, ऽस्मिन्, भूम्या, एता, -मिन्द्रः, स्यात् तस्मै, सोमो, बहुरूपा हि पशव, एकवत्वारि९ शब्) ॥ २ ॥

१-३ यज्ञविभ्रष्टस्य, ४ कामितार्थसिद्धयर्थिनः, ५ ब्रह्मवर्चसार्थिनः, ६ क्लेश्यादिभ्यतः, ७ ग्रामकामस्य, ८-९ जातिकामतो वैश्यस्य वश्यकं च चरुपुरोडाशाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै सत्रमासुतर्द्धिपरिमितं यशस्कामास्तेषां सोमं राजानं यश आच्छेत् स गिरिमुदैत् तमग्नि-रनूदैत् तावग्नीषोमौ समभवतां ताविन्द्रो यज्ञविभ्रष्टोऽनु परैत् तावब्रवीद्याजयतं मेति तस्मा एतामिष्टिं निरवपतामाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं तयैवास्मिन् तेजं (१) इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमधत्तां" यो यज्ञविभ्रष्टः स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदाग्नेयमष्टाकपालमैन्द्रमेकादशकपालं सौम्यं चरुं यदाग्नेयो भवति तेजं एवास्मिन् तेन दधाति यदैन्द्रो भवतीन्द्रियमेवास्मिन् तेन दधाति यत् सौम्यो ब्रह्मवर्चसं तेना" — ऽऽग्नेयस्य च सौम्यस्य चैन्द्रे समानैरपयेत् तेजश्चैवास्मिन् ब्रह्मवर्चसं च समीचीं (२) दधा-त्य" — ञीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपेद्यं कामो नोपनमेदाग्नेयो वै ब्राह्मणः स सोमं पिबति स्वामेव देवतां स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवैनं कामेन समधयत्युपैतं कामो नमत्यै — ञीषोमीयमष्टाकपालं निर्वपेद्ब्रह्मवर्च-सकामोऽग्नीषोमावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं धत्तो ब्रह्मवर्चस्यैव (३) भवति यदष्टाकपालस्तेनाऽऽग्नेयो यच्छयामाकस्तेन सौम्यः समृद्धयै" सोमाय वाजिनं इयामाकं चरुं निर्व-

पेद्यः क्लैष्याद्विभीयाद् रेतो हि वा एतस्माद्वाजिनमपकामत्यथैव क्लैष्याद्विभाय सोममेव वाजिनं स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मिन् रेतो वाजिनं दधाति न क्लीबो भवति^१ ब्राह्मणस्पत्यमेकादशकपालं निर्वपेद् ग्रामकामो (४) ब्रह्मणस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवासौ सजातान् प्र यच्छति ग्राम्येव भवति^२ गणवती याज्यानुवाक्ये भवतः सजातैरेवैनं गणवन्तं करोत्ये—तामेव निर्वपेद्यः कामयेत् ब्रह्मन् विशं वि नाशयेयमिति^३ मारुती याज्यानुवाक्ये कुर्याद् ब्रह्ममेव विशं वि नाशयति^४ ॥ (तजः, समीची, एव, ग्रामकाम, -क्लिबत्वपरिःशेष ॥ ३ ॥

१ स्वर्गकामस्य, २ अन्यकर्तृकदानकामस्य, ३ समां जिगमिषोः, ४-५ अतिमिहृष्टस्य राजन्यस्य, ६ तथाविधस्य ब्राह्मणस्य च इष्टयः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अर्यम्णे चरं निर्वपेत् सुवर्गकामोऽसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं सुवर्गं लोकं गमयत्ये—र्यम्णे चरं निर्वपेद्यः कामयेत् दानकामा मे प्रजाः स्युरित्यसौ वा आदित्योऽर्यमा यः खलु वै ददाति सौऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवा- (१)-स्मै दानकामाः प्रजाः करोति दानकामा अस्मै प्रजा भवन्त्ये—र्यम्णे चरं निर्वपेद्यः कामयेत् स्वस्ति जनतामियामित्यसौ वा आदित्योऽर्यमाऽर्यमणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं तद्रमयति यत्र जिगमिषती^३ न्द्रो वै देवानामानुजावर आसीत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमैन्द्रमानुषुकमेकादशकपालं नि- (२)-रव-पत् तेनैवैनमग्रं देवतानां पर्यणयद् बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये अकरोद् बुधदेवैनमग्रं पर्यणय—यो राजन्यं आनुजावरः स्यात् तस्मा एतमैन्द्रमानुषुकमेकादशकपालं निर्वपेदिन्द्रमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं समानानां परिं णयति बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुधदेवैनमग्रं (३) परिं णयत्यानुषुको भवत्येषा होतस्य देवता य आनुजावरः समृद्धये^४ यो ब्राह्मण आनुजावरः स्यात् तस्मा एतं वहिस्पत्यमानुषुकं चरं निर्वपेद् बृहस्पतिमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनमग्रं समानानां परिं णयति बुधवती अग्रवती याज्यानुवाक्ये भवतो बुधदेवैनमग्रं परिं णयत्यानुषुको भवत्येषा होतस्य (४) देवताय आनुजावरः समृद्धये^५ ॥ (एव नि, - रग्रं, -मेतस्य, चत्वारि च) ॥ ४ ॥

यक्षमगृहीतस्येष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेस्त्रयस्त्रिंशद् दुहितर आसन् ताः सोमाय राक्षेऽददात् तासां रोहिणीमुपैत् ता ईर्ष्यन्तीः पुनरगच्छन् ता अन्वैत् ताः पुनरयाचत् ता अस्मै न पुनरददात् सौऽब्रवीदतममीष्व यथा समावच्छ उपैष्याम्यथ ते पुनर्दास्यामीति स ऋतमासीत् ता अस्मै पुनरददात् तासां रोहिणीमेवोपै- (१)-त् तं यक्षं आच्छद्वाजानं यक्षं आरदिति तद्राजयक्षस्य जन्म यत् पापीयानमभवत् तत् पापयक्षस्य यज्जायाम्योऽवि-न्दत् तज्जायेत्यस्य य एतमेतेषां यक्षमाणां जन्म वेद नैनमेते यक्षमा विन्दन्ति स एता एव नमस्यन्नुपाधावत् ता अर्बुवन् वरं वृणामहे समावच्छ एव न उपाय इति तस्मा एत- (२)-मादित्यं चरं निर्वपन् तेनैवैनं पापात् क्षामादमुञ्च्य यः पापयक्षमगृहीतः स्यात् तस्मा एतमादित्यं चरं निर्वपेदादित्यानेव स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवैनं पापात् क्षामांमुञ्चत्ये—मावास्यायां निर्वपेदमुमेवैनमाप्यार्यमानमन्वा प्याययति^३

नवीनवो भवति जायमान इति पुरोऽनुवाक्या भवत्यायुरेवास्मिन् (३) तया दधाति यमदित्या
अशुभाप्यायन्तीति याज्यैवैनमेतया प्याययति ॥ (एवोपै, -त, -मस्मिन्, त्रयोदश च) ॥ ५ ॥

जडादनशक्तिकामस्य त्रिधातुसंज्ञकयागः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिर्देवेभ्योऽन्नाद्यं व्यादिशत् सौऽब्रवीद्यदिमान लोकानभ्यतिरिच्यतै तन्ममांसदिति तदिमान
लोकानभ्यत्यरिच्यतेन्द्र राजानमिन्द्रमधिपराजमिन्द्र स्वरजानं ततो वै स इमान् लोकांस्त्रेधाऽदुहुत्
तत् त्रिधातोऽस्त्रिधातुत्वं यं कामयेताद्वादः स्यादिति तस्मा एतं त्रिधातुं निर्वपेदिन्द्राय रात्रे पुरोडाश
(१) मेकादशकपालमिन्द्रायाधिपराजायेन्द्राय स्वराज्ञेऽयं वा इन्द्रो राजाऽयमिन्द्रोऽधिपराजोऽसाविन्द्रः
स्वराडिमानेव लोकान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मा अन्नं प्र यच्छन्त्यन्नाद एव भवति यथा
वत्सेन प्रक्षां गां दुह एवमेवेमान् लोकान् प्रक्षान् काममन्नाद्यं दुह उत्तानेषु कपालेष्वधि श्रयत्ययात-
यामत्वायै त्रयः (२) पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्या उत्तरउत्तरो ज्यायान्
भवत्येवमिव हीमे लोकाः समृद्धयै सर्वेषामभिगमयन्तव द्यत्यच्छम्बद्वारं व्यत्यासमन्वाहानिर्दा-
हयै ॥ (पुरोडाशो, त्रयः, पडिबंशतिश्च च) ॥ ६ ॥

वीर्यकामस्य सर्वपृष्ठारुषेष्टिः, १ अभिशस्यमानस्य इयमेवेष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् तान् देवानसुरा अजयन् ते देवाः पराजिग्याना असुराणां वैश्यमुपाऽऽयन्
तेभ्य इन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत् तदिन्द्रोऽचायत् तदन्वपाक्रामत् तद्वरुधं नाशकनोत् तदस्मादभ्यर्धोऽचरत्
स प्रजापतिमुपाधावत् तमेतया सर्वपृष्ठयाऽयाजयत् तयैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यमदधा—द्य इन्द्रियकामो (१)
वीर्यकामः स्यात् तमेतया सर्वपृष्ठया याजयेदेता एव देवताः स्वेन भागधेयेनोप धावति ता एवास्मिन्नि-
न्द्रियं वीर्यं दधति यदिन्द्राय रायन्तराय निर्वपति यदेवाग्नेस्तेजस्तदेवाव रुधे यदिन्द्राय बाह्वताय
यदेवेन्द्रस्य तेजस्तदेवाव रुधे यदिन्द्राय वैरूपाय यदेव सवितुस्तेजस्त-(२) देवाव रुधे यदिन्द्राय
वैराजाय यदेव धातुस्तेजस्तदेवाव रुधे यदिन्द्राय शाक्वराय यदेव मरुतां तेजस्तदेवाव रुधे यदिन्द्राय
रैवताय यदेव बृहस्पतेस्तेजस्तदेवाव रुध एतावन्ति वै तेजांसि तान्येवाव रुध उत्तानेषु कपालेष्वधि
श्रयत्ययातयामत्वायै द्वादशकपालः पुरोडाशो (३) भवति वैश्वदेवत्वार्यं समन्तं पर्यवद्यति समन्तमे-
वेन्द्रियं वीर्यं यजमाने दधाति व्यत्यासमन्वाहानिर्दाहयै—श्व ऋषभो वृष्णिर्वस्तः सा दक्षिणा वृष-
त्वार्यै—तयैव यजेतामिश्रस्यमान एताश्चेद्वा अस्य देवता अन्नमदन्त्यदन्त्युवेवास्य मनुष्याः ॥ (इन्द्रियकामः,
सवितुस्तेजस्तन्, पुरोडाशो, ऽष्टात्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

चक्षुष्कामस्येष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

रजनो वै कौण्यः ऋतुजितं जानकिं चक्षुर्वन्यमयात् तस्मा एतामिष्टिं निरवपदग्नये आजस्वते पुरो-
डाशमष्टाकपालं सौर्यं चरुमग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं तयैवास्मिन् चक्षुरदधा—द्यश्चक्षुष्कामः
स्यात् तस्मा एतामिष्टिं निर्वपेदग्नये आजस्वते पुरोडाशमष्टाकपालं सौर्यं चरुमग्नये आजस्वते पुरोडाश-
मष्टाकपालमग्नेर्वै चक्षुषा मनुष्या वि (१) पश्यन्ति सूर्यस्य देवा अग्निं चैव सूर्यं च स्वेन भागधेयेनोप
धावति तावेवास्मिन् चक्षुश्चक्षुष्मानेव भवति यदग्नेयौ भवन्तश्चक्षुषी एवास्मिन् तत् प्रति दधाति

यत् सौर्यो नासिकां तेनाभितः सौर्यमाग्नेयौ भवतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मान्नासिकया चक्षुषी विधृते^३ समानी याज्यानुवाक्ये भवतः समानर हि (२) चक्षुः सर्वस्यो^४ उदु त्वं जातवेदसः सप्त त्वा हृति^५ रथे चित्रं देवानामुदगादनीकमिति पिण्डान् प्र यच्छति चक्षुरेवास्मै प्र यच्छति यदेव तस्य तत् ॥ (वि, छं, -ष्टाविं शतिश्च) ॥ ८ ॥

ग्रामकामस्य सांग्रहणीष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयासं धीरश्वेता वसुविद् ध्रुवोऽमि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयास-
मुग्रश्वेता वसुविद् ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु भूयाममाश्वेता वसुवि^३ दार्मनमस्यामनस्य देवा ये
संजाताः*--*कुमाराः समनसस्तानहं कामये हृदा ते मा कामयन्तां हृदा तान् म आमनसः
कृधि स्वाहा^४ ऽऽमनमस्या- १)-मनस्य देवा याः स्त्रियः समनसस्मा अहं कामये हृदा ता मां काम-
यन्तां हृदा ता म आमनसः कृधि स्वाहा^५ वैश्वदेवीं सांग्रहणीं निर्वपेद्ग्रामकामो वैश्वदेवा वै संजाता
विश्वानेव देवान्स्वेन भागधेयेनोप धावति त एवास्मै स जातान् प्र यच्छन्ति ग्रान्येव भवति^६ सांग्रहणी
भवति मनोग्रहणं वैसं ग्रहणं मन एव संजातानाम् (२) गृह्णाति^७ ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं संजातेषु
भूयासमिति परिधीन् परि दधात्यशिषमैवैतामा शास्तेऽथो एतदेव सर्वं^८ संजातेष्वधि भवति यस्यैवं
विदुषं एते परिधयः परिधीयन्ते आमं नमस्यामनस्य देवा इति लिख आहुतीजुहोत्येतावन्तो वै संजाता
ये महान्तो ये क्षुल्लका याः स्त्रियस्तानेवाव रुन्धे (३) त एनमवैरुद्धा उप तिष्ठन्ते^९ ॥ (असि, संजातानां,
रुन्धे पञ्च च) ॥ ९ ॥

आयुक्कामेष्टिमन्त्राः ॥ १ प्रस्तारपङ्क्तिः १० त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यज्ञवमैत् तन्नर्वनीतमभवद्यदसर्पत् तत् सर्पिरभवद्यदधियत् तद् घृत ममव दृक्षिनोः प्राणो-
ऽसि तस्य ते दत्ता ययोः प्राणोऽसि स्वाहे^३न्द्रस्य प्राणोऽसि तस्य ते ददातु यस्य प्राणोऽसि
स्वाहा^४ मित्रावरुणयोः प्राणोऽसि तस्य ते दत्ता ययोः प्राणोऽसि स्वाहा^५ विश्वेषां देवानां प्राणो-
ऽसि (१) तस्य ते ददतु येषां प्राणोऽसि स्वाहा^६

घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामिन्द्रेण दत्तां प्रयतां मरुद्भिः ।

तत् त्वा विष्णुः पर्यपश्यत् तत् त्वेडा गव्यैर्यत् ॥

पावमानेन त्वा स्तोमेन गायत्रस्य वर्तन्योपांशो धीर्येण देवस्त्वा सवितोत् सृजतु जीवातवे
जीवनस्यायै^७ बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेन त्रिष्टुभो वर्तन्या शुक्रस्य धीर्येण देवस्त्वा सवितोत् (२)
सृजतु जीवातवे जीवनस्याया^८ अग्नेस्त्वा मात्रया जगत्स्य वर्तन्याऽऽग्रयणस्य धीर्येण देवस्त्वा
सवितोत् सृजतु जीवातवे जीवनस्याया^९

इममेव आयुषे वर्चमे कृधि प्रियं रेतो वरुण सोम राजन् ।

मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छु विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत् ॥

अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिमिरायुष्मान् तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि' सोम आयुष्मान् (१) स ओषधीभिर्- *-- युञ्ज आयुष्मान्स दक्षिणामिर्- *-- ब्रह्माऽऽयुष्मत् तद्वाङ्मनैरायुष्मदं- देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतैर्न *-- पितर आयुष्मन्तस्ते स्वधयाऽऽयुष्मन्तस्तेन त्वाऽऽयुषाऽऽयुष्मन्तं करोमि' ॥ (अ० २, प्र० ३, अ० १०-१२) ॥

जायुरातोयकामयोगिष्ठिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नि वा एतस्य शरीरं गच्छति सोमं रसो वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति सरस्वतीं वागन्नाविष्णु आत्मा यस्य ज्योगामयति' यो ज्योगामयावी स्याद्यो वा कामयेत् सर्वमायुरियामिति तस्मा एतामिष्टि निर्वपेदाग्नेयमृष्टकपालं सौम्यं चरुं वारुणं दशकपालं सारस्वतं चरुमांनाविष्णवमेकादशकपालमग्ने- वास्य शरीरं निष्कीणाति सोमाद्रसम् (१) वारुणेनैवैनं वरुणपाशान्मुञ्चति सारस्वतेन वाचं दधात्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्देवताभिश्चैवैनं युञ्जेन च भिषज्यत्युत यदीतासुर्भवेति जीवत्येवं यन्नवमेत् तन्न- र्वनीतमभवदित्याज्यमवेक्षते रूपमेवास्त्वैतन्महिमानं व्याचष्टे' ॥ अश्विनोः प्राणोऽसीत्याह्वाश्विनौ वै देवानां (२) मिषजौ ताम्यामेवास्मै मेपजं करोतीन्द्रस्य प्राणोऽसीत्याहिन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति मित्रावरु- णयोः प्राणोऽसीत्याह प्राणपानावेवास्मिन्नेतेन दधाति विश्वेषां देवानां प्राणोऽसीत्याह वीर्यमेवास्मिन्ने- तेन दधाति घृतस्य धाराममृतस्य पन्थामित्याह यथायजुरेवैतत् पावमानेन त्वा स्तोमेनेत्या- (३) -ह प्राणमेवास्मिन्नेतेन दधाति बृहद्रथन्तरयोस्त्वा स्तोमेनेत्याहौज एवास्मिन्नेतेन दधात्यग्नेस्त्वा मात्रये- त्याह्वाऽऽत्मानमेवास्मिन्नेतेन दधात्यु- त्विजः पर्याहुर्यावन्त एवत्विजस्त एनं भिषज्यन्ति ब्रह्मणो हस्त- मन्वारभ्य पर्याहुरेकधैव यजमान आयुर्दधति यदेव तस्य त-द्विरण्यात् (४) घृतं निष्पिषत्यायुर्वै घृत- ममृतं हिरण्यममृतदेवाऽऽयुर्निष्पियति' शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठत्यथो खलु यावतीः समा एष्यन् मन्येत तावन्मानं स्यात् समृद्धया इममग्न आयुषे वर्चसे कृधीत्याह्वाऽऽयुरेवास्मिन् वर्चो दधाति विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसदित्या- (५) -ह जरदष्टिमेवैनं करो- त्य-मिरायुष्मानिति हस्तं गृह्णात्येते वै देवा आयुष्मन्तस्त एवास्मिन्नायुर्दधति सर्वमायुरेति' ॥ (रक्ष, देवानां, स्तोमेनेति, हिरण्या, -दसदिति द्वाविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

अश्वानवतो वारुणीष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिर्वरुणायाम्भमनयत् स स्वां देवतामाच्छत् स पर्यदीर्यत् स एतं वारुणं चतुष्कपालमपश्यत् तं निर्वपत् ततो वै स वरुणपाशादमुच्यते वरुणो वा एतं गृह्णाति योऽश्वं प्रतिगृह्णाति यावतोऽश्वान् प्रतिगृह्णीयात् तावतो वारुणान् चतुष्कपालान् निर्वपेद्वरुणमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवैनं वरु- णपाशान्मुञ्चति' (१) चतुष्कपाला भवन्ति चतुष्पादयश्चः समृद्धया एकमतिरिक्तं निर्वपेद्यमेव प्रति- ग्राही भवति यं वा नाध्येति तस्मादेव वरुणपाशान्मुच्यते यद्यपरं प्रतिग्राही स्यात् सौर्यमेककपाल- मनु निर्वपेद्यमेवाऽऽदित्यमुच्यते' ॥ ५ ॥ ऽपौऽवमृथमवैत्यप्सु वै वरुणः साक्षादेव वरुणमव यजते

ऽपोनप्त्रीयं चरं (२) पुनरेत्य निर्वपेदप्सु योनिर्वा अभ्यः स्वामेवैनं योनिं गमयति स एनं शान्त उप तिष्ठते ॥ (मुच्यति, चरं, सप्तवंश च) ॥ १२ ॥

पाप्मना गृहीतस्वेष्टिः ० विधेदेवा क्रययः ।

या वामिन्द्रावरुणा यत्तव्या तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतुं^१ या वामिन्द्रावरुणा सहस्रा^२ *—
—*रक्षस्या^३ *—* तेजस्या तनूस्तयेममहंसो मुञ्चतुं^४ यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेते-
नाव यजे^५ यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु^६ *—*चतुष्पात्सु^७ *—*गोष्ठे^८ *—*गृहेष्व^९ *—
—*प्सवो^{१०} *—*षधीषु^{११} *—*वनस्पतिषु सामस्तं वामेतेनाव यजे^{१२} इन्द्रो वा एतस्यै—(१)—न्द्रिये-
णार्प कामति वरुण एनं वरुणपाशेन गृह्णाति यः पाप्मना गृहीतो भवति यः पाप्मना गृहीतः स्यात् तस्मा
एतामैन्द्रावरुणां पयस्यां निर्वपेदिन्द्र एवास्मिन्निन्द्रियं दधाति वरुण एनं वरुणपाशान्मुञ्चति^{१३} पयस्यां
भवति पयो हि वा एतस्मादपक्रामत्यथैष पाप्मना गृहीतो यत् पयस्यां भवति पय एवास्मिन् तया
दधाति^{१४} पयस्यां (२) पुरोडाशमव दधात्यात्मन्वन्तमेवैनं करोत्यथो आयतनवन्तमेव चतुर्धा व्यद्वति
दिश्वेव प्रति तिष्ठति^{१५} पुनः समूहति दिग्भ्य एवासौ मेपजं करोति^{१६} समूहाव दति यथाऽऽविदं
निष्कृन्तति तादृगवे र्त—द्यो वामिन्द्रावरुणावग्नौ सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहु उरिष्टया एवैनं पाति^{१७}
(३) यो वामिन्द्रावरुणा द्विपात्सु पशुषु सामस्तं वामेतेनाव यज इत्याहुतावतीर्वा आप ओषधयो वन-
स्पतयः प्रजाः पशव उपजीवनीयास्ता एवासौ वरुणपाशान्मुञ्चति^{१८} ॥ (पयस्य, पयस्यां, पाति, वद्वि-
शतिश्च) ॥ १३ ॥

काम्या याग्यापुरोडाश्याः ॥ त्रिष्टुप्; ५, ७ गायत्री; ९ अनुष्टुप्; १४-१५ जगती । विधेदेवा क्रययः ।

स प्रतनवं*—कि काव्ये*—न्द्रं वो विश्वतुस्परी*—न्द्रं नरः*— ॥

त्वं नः सोम विश्वतो रक्षा राजन्नघायतः । न रिस्येत् त्वावतः सखा ॥

या ते घामानि दिवि या पृथिव्यां या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु ॥

तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेङ्गन् राजन्त्सोमं प्रति हव्या गृभार्थं ॥

अग्नीषोमा सर्वेदसा सहृती वनतुं गिरः । सं देवुत्रा बभूवर्थुः ॥

युवमे—(१)—तानि दिवि रौचनान्यग्निश्च सोमं सकृत्तु अवत्तम् ॥

युवः सिन्धूराभिश्चस्तेरवद्यादग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान् ॥

अग्नीषोमाविमः सु मे शृणुतं वृषणा हवम् ।

प्रति सूक्तानि हर्यतं भवतं दाशुषे मयः ॥

आऽन्यं दिवो मातरिश्वा जभाराऽमभ्रादन्यं परि ज्येनो अद्रेः ।

अग्नीषोमा ब्रह्मणा वावृथानोरं यज्ञाय चक्रथुरु लोकम् ॥

(१३।२-३) तनु...मुञ्चतुं; (१३।६-११) साम...यजे; (१३।७-१२)—* यो वा...रुणा । (१३।१-२) (तै. सं. २।२।१२।७-८); (१३।३-४) (तै. सं. १।६।१२।१-२)

अग्नीषोमा इविषः प्रस्थितस्य वीतः (२) हर्येतं वृषणा जुषेथांम् ।
 सुशर्माणा स्वर्वसा हि मृतमथा घृतं यजमानाय शं योः ॥
 आ प्यायस्वैः*— सं ते'—* ॥
 गुणानां त्वा गुणपतिः हवामहे कविं कवीनामुपमश्रवस्तमम् ।
 ज्येष्ठराजं ब्रह्मणा ब्रह्मणस्पत आ नः शुण्वन्नुतिभिः सीदु सादनम् ।
 स इज्जनैनं स विद्या स जन्मना स पुत्रैर्वाजं भरते घना नृभिः ।
 देवानां यः पितरमाविवांसति (३) श्रद्धामना इविषा ब्रह्मणस्पतिम् ॥
 स सुष्टुमा स ऋकता गुणेन वलः रुरोज फलिगः रवेण ।
 वृहस्पतिरुक्षिया हव्यसूदुः कर्निकदुद्वावशतीरुदाजत् ॥
 मरुतो यद्द वो दिवो'—*— या नः शर्म'—*—
 अर्यमाऽऽयाति वृषभस्तुविष्मान् दाता वसूनां पुरुदुतो अर्हेन् ।
 सद्यज्ञाद्यो गौश्रभिद्वज्जवाहुरस्मासु देवो द्रविणं दधातुं ॥
 ये तैर्ष्यमन् वृधवो देवयानाः पन्थानो (४) राजन् दिव आचरन्ति ।
 तेभिर्नो देव मष्टि शर्मं यच्छ शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥
 बुष्नादग्रमाङ्गिरोभिर्गुणानो वि पर्वतस्य दः हितान्यैरत् ।
 रुजद्रोधासि कृत्रिमाण्येषः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चक्रारं ।
 बुष्नादग्रेण वि मिमाय मानिर्जैण खान्यत्पुण्ड्रीनाम् ।
 वृथाऽसृजत् पथिर्मिदीधेयार्थः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चक्रारं (५) ॥
 प्र यो जज्ञे विद्वाः अस्य वन्धुं विश्वानि देवो जनिमा विवक्ति ।
 ब्रह्म ब्रह्मण उज्जमार मर्यान्नीचादुक्षा स्वधयाऽभि प्र तंर्या ॥
 महान् मही अस्तमायद्विजातो द्याः सद्य पार्थिवं च नजं ।
 स बुष्मादाष्ट जुलुपाऽभ्यग्रं वृहस्पतिर्देवता यस्य सद्यः ॥
 बुष्नाद्यो अग्रमभ्यत्योजसा वृहस्पतिमा विवासन्ति देवाः (६) ।
 भिनष्टलं वि पुरो दर्दरीति कर्निकदुत् सुर्वरपो जिगाथै ॥

(युषं, वीषं, विवासति, पन्थानं, शक्रार, देवा, नर्वं च) ॥ १४ ॥

आदित्येभ्यो २६८ । देवा ४४१ । देवा २४३ । जर्त्येभ्यो २०४ । प्रजापतिः १६३ । प्रजापतिः १२६ । देवासुरा १८८ ।
 रज्जो १२८ । ध्रुवो १५५ । य-१७५ । दुर्मि २०२ । प्रजापति- ११७ । य- १०३ । सु ३०९ । चतुर्वंश ॥ २५६५ ॥

[इति द्वितीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

आतृव्यैः स्पर्धमानस्येष्टिः ॥

देवा मनुष्याः पितरस्तेऽन्यत आसन्नसुरा रक्षांसि पिशाचास्तेऽन्यतस्तेषां देवानामुत यदल्पं लोहि-
तमकुर्वन् तद्रक्षांसि रात्रीभिरसुम्नन् तान्सुब्रुवान् मृतानभि व्यौच्छत् ते देवा अविदुर्यो वै नोऽयं क्षियते
रक्षांसि वा इमं घ्नन्तीति ते रक्षांस्युपांमन्त्रयन्त तान्यब्रुवन् वरं वृणामहे य- (१)-दसुरान् जयाम
तर्कः सहासदिति ततो वै देवा असुरानजयन् तेऽसुरान् जित्वा रक्षांस्युपांनुदन्त तानि रक्षांस्यनुतम-
कृतेति समन्तं देवान् पर्यैविशन् ते देवा अग्राधनाथन्त तैऽग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्नग्नये
विवाधवतेऽग्नये प्रतीकवते यदग्नये प्रवते निरवपन् यान्येव पुरस्ताद्रक्षांस्या- (२)-सन् तानि तेन प्राणु-
दन्त यदग्नये विवाधवते यान्येवाभितो रक्षांस्यासन् तानि तेन व्यबाधन्त यदग्नये प्रतीकवते यान्येव
पश्चाद्रक्षांस्यासन् तानि तेनापांनुदन्त ततो देवा अमवन् पराऽसुरा यो आतृव्यवान्स्यात् स स्पर्-
धमान एतयेष्ट्या यजेताग्नये प्रवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वैपेदग्नये विवाधवते (३) ऽग्नये प्रतीकवते
यदग्नये प्रवते निर्वैपति य एवास्माच्छ्रेयान् आतृव्यस्तं तेन प्र शुदते यदग्नये विवाधवते य एवैनैन सहङ्
तं तेन वि बाधते यदग्नये प्रतीकवते य एवास्मात् पापीयान् तं तेनाप शुदते प्र श्रेयांसं आतृव्यं
नुदतेऽति सहृदं कामति नैनं पापीयानाप्नोति य एवं (४) विद्वानेतयेष्ट्या यजते ॥ (य. प्रक्षांसि,
विवाधवत, पुनं, चत्वारि च ॥ १ ॥

आतृव्यवतः स्पर्धमानस्य त्रिभिर्हीष्टिः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा अब्रुवन् यो नो धीर्यौवत्तमस्तमनुं समारंभामहा इति इन्द्रमब्रुवन्
त्वं वै नो धीर्यौवत्तमोऽसि त्वामनुं समारंभामहा इति सोऽब्रवीत् तिस्रो मं इमास्तनुवो धीर्यौवतीस्ताः
प्रीणीतायासुरानभि संविष्यथेति वा वै ब्रुहीत्यब्रुवन्नियमं होमगियं विमुधेयमिन्द्रियावती- (१)-त्यब्रवीत्
त इन्द्रायाः होमवै पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपन्नग्न्याय वैमुधायेन्द्रायेन्द्रियावते यदिन्द्रायाः हो-
मुवै निरवपन्नग्न्याय एव तेनामुच्यन्त यदिन्द्राय वैमुधाय मुधं एव तेनापान्नत यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रि-
यमेव तेनाऽऽत्मन्नदधत् त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निरवपन् त्रयस्त्रिंशद्देवतास्ता इन्द्र आत्मन्नं
समारंभमयत् भूत्यै (२) तां वाव देवा विजितिसुत्तमामसुरैर्वैजयन्तं यो आतृव्यवान्स्यात् स स्पर्ध-
मान एतयेष्ट्या यजेतेन्द्रायाः होमवै पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वैपेदिन्द्राय वैमुधायेन्द्रायेन्द्रियावतेऽ-
हंसा वा एष गृहीतो यस्माच्छ्रेयान् आतृव्यो यदिन्द्रायाः होमुवै निर्वैपत्यहंसा एव तेन मुच्यते मुधा
वा एषोऽभिवर्णो यस्मात् समानेष्वन्यः श्रेयानुता- (३)- आतृव्यो यदिन्द्राय वैमुधाय मुधं एव तेनाप
हते यदिन्द्रायेन्द्रियावत इन्द्रियमेव तेनाऽऽत्मन् धत्ते त्रयस्त्रिंशत्कपालं पुरोडाशं निर्वैपति त्रयस्त्रिं-
शद्देवतास्ता एव यजमान आत्मन्नं समारंभमयते भूत्यै सा वा एषा विजितिर्नामेष्टिर्य एवं विद्वाने-
तयेष्ट्या यजत उत्तमामेव विजितिं आतृव्येण वि जयते ॥ इन्द्रियावती, भूत्या, उ३, -काशपञ्चाशच्च') ॥ २ ॥

भ्रातृव्यवतः स्पर्धमानस्य संवर्गेष्टिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् तेषां गायत्र्योजो बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून्संगृह्णाऽऽदायापक्रम्यातिष्ठत् तैऽमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावर्त्यति त इदं भविष्यन्तीति तां व्यह्वयन्त विश्वकर्मभित्तिं देवा दामी-
त्यसुराः सा नान्यतराश्चनोपार्वतेत ते देवा एतच्चतुरपर्थ्य—

भोजोऽसि सहोऽसि बलमसि (१) भ्राजोऽसि देवानां धाम

नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभू—

रिति चाव देवा असुराणामोजो बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून्वृजत यद्गायत्र्यपक्रम्यातिष्ठत् तस्मा-
देतां गायत्रीतीर्ष्टिमाहुः संवत्सरो वै गायत्री संवत्सरो वै तदपक्रम्यातिष्ठच्चदेतया देवा असुराणामोजो
बलमिन्द्रियं धीर्यं (२) प्रजां पशून्वृजत तस्मादेताः संवर्ग इतीष्टिमाहु—यो भ्रातृव्यवान्स्यात् स
स्पर्धमान एतयेष्टया यजेताग्र्ये संवर्गाय पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत् तः श्रुतमासन्नमेतेन यजुषा ऽभि
सृशेदोज एव बलमिन्द्रियं धीर्यं प्रजां पशून् भ्रातृव्यस्य वृद्धे भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥
(अस्ति, धीर्यं, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

प्रजाकामस्य पशुकामस्य च गार्मुतश्चरुः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा अंसृजत् ता अस्मात् सृष्टाः पराचीरायन् ता यत्रावसन् ततो गर्मुदुर्दतिष्ठत् ता
बृहस्पतिश्चान्वचैताः सौऽब्रवीद् बृहस्पतिरनया त्वा प्रतियुन्यथ त्वा प्रजा उपावर्त्यन्तीति तं प्रातिष्ठत्
ततो वै प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्ते यः प्रजाकामः स्यात् तस्मा एतं प्राजापत्यं गार्मुतं चरुं निर्वपेत्
प्रजापति—(१)—मेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवासौ प्रजां प्र जनयति प्रजापतिः पशून्सृजत्
तैऽस्मात् सृष्टाः पराञ्च आयन् ते यत्रावसन् ततो गर्मुदुर्दतिष्ठत् तान् पुषा चान्वचैताः सौऽब्रवीत् पुषा-
ऽनया मा प्र तिष्ठार्थं त्वा पशव उपावर्त्यन्तीति मां प्र तिष्ठेति सोमोऽब्रवीन्मम वा (२) अकृष्टपच्य-
मित्युभौ वां प्र तिष्ठानीत्यब्रवीत् तौ प्रातिष्ठत् ततो वै प्रजापतिं पशव उपावर्तन्ते यः पशुकामः स्यात्
तस्मा एतः सौमापौषणं गार्मुतं चरुं निर्वपेत् सोमापुपणविह स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवासौ
पशून् प्र जनयतः सोमो वै रेतोधाः पुषा पशूनां प्रजनयिता सोम एवासौ रेतो दधाति पुषा (३)
पशून् प्र जनयति ॥ (वपेव प्रजापतिं, वै, पुषा, त्रीणि च) ॥ ४ ॥

विश्रायागोपहोममन्त्राः ॥ गायत्री, ५ उपरिष्ठाद्बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्ने गोभिर्न आ गृहीन्दो पुष्ट्या जुपस्व नः । इन्द्रो धर्ता गृहेषु नः ॥

सविता यः सहस्रियः स नो गृहेषु रारणत् । आ पूषा एत्वा वसु ॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पूर्णेन वाचन ॥

त्वष्टा यो वृषभो वृषा स नो गृहेषु रारणत् । सहस्रेणायुतेन च ॥

येन देवा अमृतं (१) दीर्घं श्रवो दिव्यैरयन्त ।

रायस्पोऽ त्वमस्मभ्यं गवां कूर्लिं जीवस आ युवस्व ॥

अभिर्गृहपतिः सोमो विश्ववनिः सविता सुमेधाः स्वाहा ॥

अग्नें गृहपते यस्ते घृत्यो भागस्तेन सह ओज आक्रममाणाय धेहि श्रैष्ठ्यात् पथो मा योषं मुर्धा
भूयास ५ स्वाहा ॥ (अष्टतः-सुष्टात्रिशच्च) ॥ ५ ॥

पशुकामस्य चित्राख्यो यागः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

चित्रया यजेत पशुकाम इयं वै चित्रा यद्वा अस्यां विश्वं भूतमग्निं प्रजायते तेनेयं चित्रा य एवं विद्वा-
५ चित्रया पशुकामो यजते प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति रेतः सौम्येन दधाति
रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि वि करोति सारस्वतौ भवत एतद्वै दैव्यं मिथुनं दैव्यमेवास्मै (१) मिथुनं
मध्यतो दधाति पुष्ट्यै प्रजननाय सिनीवाल्यै चरुर्भवति वाग्वै सिनीवाल्यै पुष्टिः खलु वै वाक् पुष्टिमेव
वाचमुपैत्यैन्द्र उक्तमो भवति तेनैव तन्मिथुनं सप्तैतानि हवीरपि भवन्ति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ता-
ऽऽरण्याः सप्त छन्दास्सुभ्यस्यावरुह्या अथैता आहुतीर्जुहोत्येते वै देवाः पुष्टिपतयस्त एवा- (२)-
स्मिन् पुष्टिं दधति पुष्यति प्रजया पशुभिरथो यदेता आहुतीर्जुहोति प्रतिष्ठित्यै ॥ (अस्मै, व एव, द्वादश च) ॥ ६ ॥

कारीरिष्टिमाच्याङ्गमन्त्राः ॥ २ त्रिष्टुप्, ११ पङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

मारुतमसि मरुतामोजोऽपां धारां भिन्धि

रमयत मरुतः द्येनमायिनं मनोजवसं वृषणं सुवृत्तिम् ॥

येन शर्धे उग्रमवसृष्टमेति तदश्विना परिं धत्तं स्वस्ति ।

पुरोवातो वर्षन् जिन्वरावृत् स्वाहा वातावर्षन्नुग्ररावृत् स्वाहा स्तनयन् वर्षन् भीमरावृत्
स्वाहा १ अनशन्यवस्फूर्जन् दिद्युद्वर्षन् त्वेषरावृत् स्वाहा २ इतिरात्रं वर्षन् पुतिरावृत् (१) स्वाहा
बहु हायमवृषादिति श्रुतरावृत् स्वाहा ३ ऽऽतपति वर्षन् विराडावृत् स्वाहा ४ वस्फूर्जन् दिद्युद्वर्षन्
भूतरावृत् स्वाहा ५ मान्दा वाशाः शुन्ध्युरजिराः ।

ज्योतिष्मतीस्तमस्वरीरुन्दतीः सुकेनाः । मित्रंभृतः क्षत्रंभृतः सुराष्टा इह मांऽवतं ॥

वृष्णो अश्वस्य संदानमसि वृष्ट्यै त्वोपं नह्यामि ॥ (पुतिरावृत्, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ७ ॥

कारीर्युक्तरभागमन्त्राः ॥ १-२ विपमपदावृहती, ३ विपमपदापङ्क्तिः, ४ गायत्री, ५ सप्तःपङ्क्तिः, ६ जगती, ७ द्विपदा
विराट् गायत्री, ८ द्विपदा गायत्री, ९ अनुष्टुप्, १० विराणमहापङ्क्तिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वसव्या अग्नें सोम सूर्यं ॥ देवाः शर्मण्या मित्रावरुणाऽर्यमन् ॥

देवाः सपीतयोऽपां नपादाशुहेमन् ।

उद्रो दत्तोदधिं भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो वृष्ट्याऽवतं ॥

दिवा चित्तमः कृण्वन्ति पर्जन्येनोदवाहेन । पृथिवीं यद् व्युन्दन्ति ॥

आ यं नरः सुदानवो ददाशुषे विवः कोशमचुच्यवुः ।

वि पर्जन्याः सृजन्ति रोदसी अनु धन्वना यन्ति (१) वृष्टयः ॥

उदीरयथा मरुतः समुद्रतो यूयं वृष्टिं वर्षयथा पुरीषिणः ।

न वो दस्रा उप दस्यन्ति धेनवः शुभं यातामनु रथां अवृत्सर्त ॥

सृजा वृष्टिं दिव आऽद्भिः समुद्रं पृणं ॥

अब्जा असि प्रथमजा बलमसि समुद्रियर्ष ॥

उन्नम्भय पृथिवीं भिन्द्वीदं दिव्यं नमः ।

उद्गो दिव्यस्य नो देहीशानो वि संजा दतिम् ॥

ये देवा (२) दिविभागा येऽन्तरिक्षभागा ये पृथिविभागाः ।

त इमं यज्ञमवन्तु त इदं क्षेत्रमा विंशन्तु त इदं क्षेत्रमनु वि विंशन्तुं ॥

(यन्ति, देवा, विंशन्तश्च) ॥ ८ ॥

कारेरीपुत्रभागविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

मारुतमसि मरुतामोज इति कृष्णं वासः कृष्णतूपं परि धत्त एतद्वै वृष्टये रूपं सरूप एव भुत्वा पर्जन्यं वर्षयति रमयत मरुतः स्थेनमायिनमिति पश्चाद्वातं प्रति मीवति पुरोवातमेव जनयति वर्षस्यावृद्धयै वातनामानि जुहोति वायुर्वै वृष्ट्या ईशे वायुमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति स एवास्मै पर्जन्यं वर्षयत्यु—ष्टौ (१) जुहोति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्य एव वृष्टिं सं प्र च्यावयति कृष्णाजिने सं यौति हविरेवाकं—रुद्राश्चैदि यं यौत्यवृद्धयै यतीनामद्यमानानां शीर्षाणि पराऽपतन् ते खर्जरा अभवन् तेषां रसं ऊर्ध्वोऽपतत् तानि कुरीराण्यभवन्सौम्यानि वै कुरीराणि सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति यत् कुरीराणि भवन्ति (२) सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुद्धे मधुर्या सं यौत्यपां वा एष ओषधीनां रसो यन्मध्वद्भ्य एवौषधीभ्यो वर्षत्यथो अद्भ्य एवौषधीभ्यो वृष्टिं नि नयति मान्द्रा वाशा इति सं यौति नामधेयैरेवैना अचैत्यथो यथा द्रुयादसावेहीत्येवमेवैना नामधेयैरा (३) च्यावयति वृष्णो अश्वस्य सुदानमसि वृष्टयै त्योषं नह्यामीत्याहु वृषा वा अश्वो वृषा पर्जन्यः कृष्ण इव खलु वै भुत्वा वर्षति रूपेणैवेन रसमर्धयति वर्षस्यावृद्धयै ॥ (अष्टा, भवन्ति, नामधेयैरे, -काष्ठत्रिंशच्च) ॥ ९ ॥

कारिधुत्तरभागविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वसव्या देवाः शर्मण्या देवाः सपीतय इत्या वध्नाति देवताभिरेवान्वहं वृष्टिमिच्छति यदि वर्षेत् तावत्येव होतव्यं यदि न वर्षेच्छो भुते हविर्निर्वपे—दहोरात्रे वै मित्रावरुणावहोरात्राभ्यां खलु वै पर्जन्यो वर्षति नक्तं वा हि दिवा वा वर्षति मित्रावरुणावेव स्वेन भागधेयेनोप धावति तावेवास्मां (१) अहोरात्राभ्यां पर्जन्यं वर्षयतोऽग्नये धामच्छदै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेन्मारुतं सप्तकपालं सौर्यमेककपालमग्निर्वा इतो वृष्टिमुदीरयति मरुतः सृष्टां नयन्ति यदा खलु वा असावादित्यो न्यङ् रुदिमभिः पर्यावर्ततेऽथ वर्षति धामच्छदिख खलु वै भुत्वा वर्षत्येता वै देवता वृष्ट्या ईशते ता एव स्वेन भागधेयेनोप धावति ता (२) एवास्मै पर्जन्यं वर्षयन्त्युतावर्षिष्यन् वर्षत्येवं सृजा वृष्टिं दिव

आऽङ्गिः संमुद्रं पृथेत्याहेमाश्चैवामृत्क्षापः समर्धयत्यथो आभिरेवामृच्छैत्यै—ञ्जा असि प्रथमजा बलमसि
समुद्रियमित्याह यथायजुरेवैत—दुर्लभस्य पृथिवीमिति वर्णाङ्गां जुहोत्येवा 'वा (३) ओपेधीनां वृष्टि-
निस्तयैव वृष्टिमा च्यावयति' ये देवा द्विविभागा इति कृष्णाजिनमव धनोतीम एवास्मै लोकाः प्रीता
अभीष्टा भवन्ति ॥ (अस्मै, धावति ता, वा, एकविंशतिश्च) ॥ १० ॥

सर्वकामार्थिनः, अभिचरतः, अभिचर्यमाणस्य, सहस्रेण यक्षगणस्य, बहुविधयज्ञसाधनद्रव्यार्थिनश्च त्रैधातवीहिः ॥
विश्वेदेवा ऋषयः ।

सर्वाणि छन्दास्स्येतस्यामिष्ट्यामनूच्यानीत्याहुस्त्रिष्टुभो वा एतद्वीर्यं यत् ककुदुष्णिहा जगत्स्यै यदु-
ष्णिहककुमावन्वाह तेनैव सर्वाणि छन्दास्स्यव रुन्धे' गायत्री वा एषा यदुष्णिहा यानि चत्वार्यध्य-
क्षराणि चतुष्पाद एव ते पशवो यथा पुरोडाशो पुरोडाशोऽध्येवमेव यद्यदध्यक्षराणि' यज्जगत्या (१)
परिदध्यादन्तं यज्ञं गमयेत् त्रिष्टुभा परि दधातीन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुगिन्द्रिय एव वीर्यं यज्ञं प्रतिष्ठापयति
नान्तं गमयत्यै—ग्रे त्री ते वार्जिना त्री पृथस्येति त्रिवत्या परि दधाति सरूपत्वार्यं सर्वो वा एष यज्ञो
यत् त्रैधातवीर्यं कामायकामाय प्रयुज्यते सर्वेभ्यो हि कामेभ्यो यज्ञः प्रयुज्यते' त्रैधातवीर्येन यजेताभि-
चरन्तसर्वो वा (२) एष यज्ञो यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैवैनं यज्ञेनाभि चरति स्तृणुत एवैनं—मेतयैव
यजेताभिचर्यमाणः सर्वो वा एष यज्ञो यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैव यज्ञेन यजते नैनमभिचरन्तस्तृणुतं एत-
यैव यजेत सहस्रेण यक्ष्यमाणः प्रजातमेवैनददात्यै—तयैव यजेत सहस्रेणैजानोऽन्तं वा एष पशूनां
गच्छति (३) यः सहस्रेण यजते प्रजापतिः खलु वै पशून्सृजत तारुणैधातवीर्येनैवासृजत य एवं विद्वा-
रुणैधातवीर्येन पशुकामो यजते यस्मादेव योनैः प्रजापतिः पशून्सृजत तस्मादेवैनान्तसृजत उपैनमुत्तरं
सहस्रं नमति' देवताभ्यो वा एष आ वृश्च्यते यो यक्ष्य इत्युक्त्वा न यजते त्रैधातवीर्येन यजेत सर्वो
वा एष यज्ञो (४) यत् त्रैधातवीर्यं सर्वेणैव यज्ञेन यजते न देवताभ्य आ वृश्च्यते' द्वादशकपालः पुरो-
डाशो भवति ते त्रयश्चतुष्कपालास्त्रिण्यमृद्धत्वार्यं त्रयः पुरोडाशा भवन्ति त्रय इमे लोका एषां लोका-
नामार्ज्या उत्तरउत्तरो ज्यायान् भवत्येवमिव ह्रीमे लोको' यन्मयो मध्यं एतद्वा अन्तर्दिक्षस्य रूपं
समृद्धयै' सर्वेषामभिगमयन्नव द्यत्यछम्बट्कारैर्य हिरण्यं ददाति तेज एवा (५) ऽव रुन्धे ता-
व्यं ददाति पशूनेवाव रुन्धे धेनुं ददात्याशिषं एवाव रुन्धे साम्नो वा एष वर्णो यद्विरण्यं यज्ञपां तार्य-
मुक्थामदानां धेनुरेतानेव सर्वान् वर्णानव रुन्धे' ॥ (जगत्या, अभिचरन्तसर्वो वै, गच्छति, यज्ञ, स्तेज एव,
त्रिंशच्च) ॥ ११ ॥

त्रैधातवीर्येष्टेदेवतार्थमाख्यायिका ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वष्टा इतपुत्रो बान्धुः सोममाऽहर्त तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत तं नोपाह्वयत पुत्रं मैऽवधीरिति स
यज्ञवेशुसं कृत्वा प्रासह्य सोममपिबत् तस्य यदत्यशिष्यत तत् त्वष्टाऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयन् स्यादे-
न्द्रशत्रुवर्धस्वेति स यार्वदुर्ध्वः पराविध्यति तावति स्वयमेव व्यरमत यदि वा तावत् प्रवृणः' १ मासी-
यदि वा तावदध्यग्रेरासीत् स संभवन्नग्नीषोमावभि समभवत् स इयमा अमिष्टुमात्रं विष्वक्वर्धन् स इमा-

होक्तानवृणोद्यत् इमाँहोक्तानवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं^३ तस्मादिन्द्रोऽविभेदपि त्वष्टा तस्मै त्वष्टा वज्रमसिञ्चत्
 तपो वै स वज्रं आसीत् तमुच्यन्तु नाशकनोदथ वै तर्हि विष्णुः (१)-रन्या देवता ऽऽसीत् सौऽब्रवी-
 द्विष्णवेद्दीदमा हृदिष्यावो येनायमिदमिति^४ स विष्णुस्त्रेधाऽऽत्मानं विन्यधत्त पृथिव्यां तृतीयमन्तरिक्षे
 तृतीयं विवि तृतीयमभिपर्यावर्तादथर्विभेद्यत् पृथिव्यां तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः
 सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (१) मयि वीर्यं^५ तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रार्यच्छत् तत् प्रत्य-
 गृह्णादधा मेति तद्विष्णवेऽति प्रार्यच्छत् तद्विष्णुः प्रत्यगृह्णादस्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^६ यदन्तर्द्वे
 तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनुस्थितः सौऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं (४) मयि वीर्यं^५
 तत् ते प्र दास्यामीति तदस्मै प्रार्यच्छत् तत् प्रत्यगृह्णाद् द्विमाँऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रार्यच्छत् तद्वि-
 ष्णुः प्रत्यगृह्णाद्स्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^६ यद्विवि तृतीयमासीत् तेनेन्द्रो वज्रमुदयच्छद्विष्ण्वनु-
 स्थितः सौऽब्रवीन्मा मे प्र हार्येनाह- (५)-मिदमस्मि तत् ते प्र दास्यामीति त्वी३ इत्यब्रवीत् सन्धां
 तु सं दधावहृ त्वामेव प्र विशानीति यन्मां प्रविशोः किं मां भुञ्ज्या इत्यब्रवीत् त्वामेवेन्धीय तव भोगाय
 त्वां प्र विशेषमित्यब्रवीत् तं वृत्रः प्राविशदुदरं वै वृत्रः क्षुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो य (६) एवं वेद्
 हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यं^७ तदस्मै प्रार्यच्छत् तत् प्रत्यगृह्णात् त्रिमाँऽधा इति तद्विष्णवेऽति प्रार्यच्छत् तद्वि-
 ष्णुः प्रत्यगृह्णाद्स्मास्विन्द्र इन्द्रियं दधात्विति^६ यत् त्रिः प्रार्यच्छत् त्रिः प्रत्यगृह्णात् तत् त्रिधातोऽधि-
 धातुत्वं^८ यद्विष्णुर्नवतिष्ठत् विष्णवेऽति प्रार्यच्छत् तस्मादैन्द्रावैष्णवश्च हविर्भवति^९ (७) यद्वा इदं किं
 च तदस्मै तत् प्रार्यच्छद्वचः सामानि यजूंषि^{१०} सहस्रं वा अस्मै तत् प्रार्यच्छत् तस्मात् सहस्रदक्षिणम् ॥
 (प्रवणं, विष्णुः-र्वा इव, -मिदं, -महं, यो, भवत्ये, -कविरशतिश्च) १२ ॥

राजन्वस्य शक्तिस्तन्मनिवारकश्चरुः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै राजन्याज्जायमानादविभयुस्तमन्तरेव सन्तं दास्रा ऽपौममन्तस वा एयोऽपौग्धो जायते यद्रा-
 जन्यो यद्वा एयोऽनपौग्धो जायेत वृत्रान् चरश्चरे^१-द्यं कामयेत राजन्वमनपौग्धो जायेत वृत्रान् चरश्च-
 रेदिति तस्मा एतमैन्द्रावाहस्पत्यं चरं निर्धेपेदैन्द्रो वै राजन्यो ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवेनं (१) दाम्नोऽ-
 पोर्मनान्मुञ्चति^२ हिरण्यं दाम् दक्षिणा साक्षादेवैनं दाम्नोऽपोर्मनान्मुञ्चति^३ ॥ (एनं, द्वादश च) ॥ १३ ॥

कान्येष्टियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-५, १५, १७ त्रिष्टुप्: ६-८ बृहती; ९ उग्निकृ; १०, १४, १६ गायत्री । विश्वेदेवा ऋषयः ।

नवोनवो भवति जायमानोऽह्नां केतुरुषसांमेत्यग्रं ।

भागं देवेभ्यो वि दधात्यायन् प्र चन्द्रमास्तिरति दीर्घमायुः^१ ॥

यमादित्या अश्नुमाप्याययन्ति यमर्क्षितुमर्क्षितयः पिबन्ति ।

तेन नो राजा वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः^२ ॥

प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्यां वृत्रहन् वृत्रहाऽसि ।

यत्र यन्ति सोत्यास्त-(१)-ज्जितं तै दक्षिणतो वृषभ एधि हव्यः^३

इन्द्रो जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयाति ।

विश्वा हि भूयाः पृतना अभिष्टीरुपसद्यो नमस्यो यथाऽसर्वं ॥

अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।

स्वराडिन्द्रो दम् आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववसे रणाथे ॥

अभि त्वां शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः ।

ईशान-(२)-मस्य जगतः सुवर्दशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।

त्वां वृत्रेभ्यिन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥

यद् घावं इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।

न त्वां वज्रिन्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥

पिवा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हयश्वाद्रिः (१) । सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नारी ॥

रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मर्दमं ॥

उदग्ने शुचयस्तर्वं*— वि ज्योतिषो*—दु त्वं जातवेदसं*—

सप्त त्वां हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणं ॥

चित्रं देवानामुदगादनिकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।

आऽग्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुष—(४)—ध्वं ॥

विश्वे देवा क्रतावृधं क्रतुभिर्हवनश्रुतः । जुषन्तां युज्यं पर्यः ॥

विश्वे देवाः शृणुतेमं हवं मे ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ध्रु ।

ये अभिजिह्वा उत वा यजेत्रा आसद्यास्मिन् बर्हिषि मादयज्वसे ॥

(व, -दीवान्, -मग्नि, -स्तस्थुष, -खिराच) ॥ १४ ॥

[देवा २०४ । देवासुरा १९९ । देवासुराः १४५ । प्रजापति-१५३ ।-रमे ८८ । चित्रां ११२ । मासुतं ९२ । देवा १२० । मासुतं १०९ । देवाः १०१ । सर्वाणि २८० । सदा ३०१ । देवा ९२ । नवोत्प-२३० । -अनुर्वश ॥ २४०९ ॥]

[इति द्वितीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इष्टिविधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

विश्वरूपवधाख्यायिका, रजस्वलाग्रतानि च ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

विश्वरूपो वै त्वाष्ट्रः पुरोहितो देवानामासीत् स्वस्त्रीयोऽसुराणां तस्य त्रीणि शीर्षाण्यांसन्सोमपानं सुपानमन्नादनं च प्रत्यक्षं देवेभ्यो भागमवदत् पुरोक्षमसुरेभ्यः सर्वस्मै वै प्रत्यक्षं भागं वदन्ति यस्मा एव पुरोक्षं वदन्ति तस्य भाग उदितस्तस्मादिन्द्रोऽविमेदीदङ् वै राष्ट्रं वि पर्यावर्तयतीति तस्य

(१४११) वै. सं. १११११२८ (१४१२) वै. सं. ११२११११० (१४१३) वै. सं. ११४१३११

वज्रमादाय शीर्षाण्यच्छिनयत् सोमपानं- (१)-मासीत् स कपिञ्जलोऽभवद्यत्सुरापानं स कलविज्ञो यद्वत्तदन् स तैत्तिरि-स्तस्याञ्जलिना ब्रह्महत्यामुपागृह्णात् तां सवत्सुरमविभुस्तं भुतान्यभ्यक्रोशन् ब्रह्म-हन्ति स पृथिवीमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णाणेति साऽब्रवीद्वरं वृणै खातात् पराभविष्यन्ती मन्ये ततो मा परा भूवमिति पुरा तै (२) संवत्सरादपि रोहदित्यब्रवीत् तस्मात् पुरा सवत्सरात् पृथिव्यै खानमपि रोहति वारैवृत् हस्यै तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णात् तत् स्वकृतमिरिणमभवत् तस्मादाहिताग्निः श्रद्धादेवः स्वकृत इरिणे नाव स्येद्ब्रह्महत्यायै होष वर्णः^३ स वनस्पतीनुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति तैऽब्रुवन् वरं वृणामहे वृकणात् (३) पराभविष्यन्तो मन्यामहे ततो मा परा भुमेत्याब्र-श्चनादो भूयांस उत्तिष्ठन्तिर्यब्रवीत् तस्मादाब्रश्चनाद्वृक्षाणां भूयांस उत्तिष्ठन्ति वारैवृत् होषां तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्स निर्यासोऽभवत् तस्मान्निर्यासस्य नाऽऽश्यं ब्रह्महत्यायै होष वर्णोऽथो खलु य एव लोहितो यो वाऽऽब्रश्चनान्निर्येपति तस्य नाऽऽश्यं (४) काममन्यस्य स स्त्रीषां सादमुपासीददस्यै ब्रह्महत्यायै तृतीयं प्रति गृह्णीतेति ता अब्रुवन् वरं वृणामहा ऋत्विष्यात् प्रजां विन्दामहे काममा विजनितोः सं भवामेति तस्मादृत्विष्यात् स्त्रियः प्रजां विन्दते काममा विजनितोः सं भवन्ति वारैवृत् ह्यासां तृतीयं ब्रह्महत्यायै प्रत्यगृह्णन्सा मलवद्वासा अभवत् तस्मान्मलवद्वाससा न सं वंदते (५) न सहा-ऽऽसीत् नास्या अन्नमाद्याब्रह्महत्यायै होषा वर्णं प्रतिमुच्याऽऽस्तेऽथो खलवाहुरभ्यञ्जनं वाव स्त्रिया अन्न-मभ्यञ्जनमेव न प्रतिगृह्णं काममन्यदिति यां मलवद्वाससः सम्भवन्ति यस्ततो जायते सोऽभिज्ञस्तो यामरण्ये तस्यै स्तेनो यां परार्थी तस्यै द्वीतमुर्ध्वपगल्भो या स्त्राति तस्यां अप्सु मारुको यां (६) ऽभ्यङ्गे तस्यै दुश्मर्मा या प्रल्लिखते तस्यै खलतिरपमारी याऽऽङ्गे तस्यै काणो या दतो धावते तस्यै द्या-यदन् या नखानि निकृन्तते तस्यै कुन्त्री या कृणन्ति तस्यै क्लीवो या रज्जुं सृजति तस्यां उद्वन्धूको या पुणें पिवति तस्यां उन्मादूको या खर्वेण पिवति तस्यै खर्वस्तिस्त्रो रात्रीर्वितं चरेदञ्जलिना वा पिबे-दखर्वेण वा (७) पात्रेण प्रजायै गोपीधायै ॥ (सोमपानं, ते, वृकणा, -दाश्च, वदन्त, या, वा, श्रीणि च) ॥ १ ॥

पूर्णिमायामग्नीषोमीयपुरोडाशः ॥ प्रजापतिर्हविः ।

त्वष्टा इतपुत्रो वीन्द्रः सोममाऽहरत् तस्मिन्निन्द्र उपहवमैच्छत् तं नोपाह्वयत् पुत्रं मैऽवधीरिति स यज्ञवेदांसं कृत्वा प्रासह्य सोममपिवत् तस्य यदत्यशिष्यत् तत् त्वष्टा ऽऽहवनीयमुप प्रावर्तयत् स्वा-हेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति यदर्वतयत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं यदब्रवीत् स्वाहेन्द्रशत्रुर्वधस्वेति तस्मादस्ये- (१)-न्द्रः शत्रुरभवत् स सम्भवन्नग्नीषोमावभि सम्भवत् स इषुमात्रमिषुमात्रं विष्वङ्कुर्वधत् स इमाल्लोकानवृणो-द्यदिमाल्लोकानवृणोत् तद्वृत्रस्य वृत्रत्वं तस्मादिन्द्रोऽविभेत् स प्रजापतिमुपाधावच्छत्रुमैऽजनीति तस्मै वज्रं सिक्त्वा प्रायच्छदेतेन जहीति तेनाभ्यायत् तावद्ब्रूतामग्नीषोमौ मा (२) प्र हावमन्तः स्व इति मम वै युवः स्थ इत्यब्रवीन्नामभ्येतमिति नौ भागधेयमैच्छेतां ताभ्यामितमग्नीषोमीयमेकादशकपालं पूर्णमासे प्रायच्छत् तावद्ब्रूतामभि संदद्यौ वै स्वो न शक्नुव ऐतुमिति स इन्द्र आत्मनः शीतरुरावजनयत्

तच्छीतकुर्योर्जन्म य एव९ शीतकुर्योर्जन्म वेद (३) नैन९ शीतकुरौ हतस्ताभ्यामेनमभ्यनयत् तस्मा-
ज्जुभ्यमानादशीपोमौ निरक्रामतां प्राणापानौ वा एनं तदजहितां प्राणो वै दक्षोऽपानः क्रतुस्त-
स्माज्जुभ्यमानो ब्रूयान्मयि दक्षकृत् इति प्राणापानावेवाऽऽत्मन् धत्ते सर्वमायुरेति स देवता वृत्राभि-
ह्वय वार्ष्णेन९ हविः पुर्णमासे निरवपद् न्नन्ति वा एनं पुर्णमास आ (४) ऽमावास्यायां व्याययन्ति तस्मा-
द्वात्रैन्नी पुर्णमासेऽनूच्येते वृधन्वती अमावास्यायां तत् स९ स्थाप्य वार्ष्णेन९ हविर्वर्जमादाय पुनर्भ्यायत्
ते अन्नं चावापृथिगी मा प्र हा९ रावयोर्वै श्रित इति ते अन्नं वरं वृणावहै नक्षत्रविहिताऽहमसानीत्यसावब्र-
वीशित्रविहिताऽहमितीयं तस्मान्नक्षत्रविहिताऽसौ चित्रविहितेयं य एवं चावापृथिव्यो (५) -वरं वेदैर्न
वरं गच्छति स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्रमहन् ते देवा वृत्र९ हत्वाऽग्नीपोमावब्रुवन् हव्यं नो वहत-
मिति तार्वव्रतामपतेजसौ वै त्यौ वृत्रे वै त्ययोस्तेज इति तैऽब्रुवन् क इदमच्छेतीति गौरित्यब्रुवन् गौराव
सर्वस्य मित्रमिति साऽब्रवीन् (६) वरं वृणै मय्येव सुतोभ्येन भुनजाध्वा इति तन्नौराऽहर्हत् तस्माद्वि-
स्रतोभ्येन भुञ्जत एतद्वा अग्नेस्तेजो यद् घृतमेतत् सोमस्प यत् पयो य एवमग्नीषोमयोस्तेजो वेद तेजस्यैव
भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति किदेवत्यं पौर्णमासमिति प्राजापत्यमिति ब्रूयात् तेनेन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रं निरवा-
साययदिति तस्मा- (७) -ज्येष्ठं पुत्रं धनेन निरवसाययन्ति ॥ (अम्य, मा, वे११, -ss, चावापृथिव्यो, -द्वयं, तत्, तस्मा, -चवापृथि च) ॥ २ ॥

पौर्णमासेऽनुनिर्वाच्यो वैमृधपुरोडासः, जमावास्यायां साध्यादपदधियागश्च ॥ प्रजापतिर्हविः ।

इन्द्रं वृत्रं जंघिन्वा९ सं मृधोऽभि प्रावैपन्त स एतं वैमृधं पुर्णमासेऽनुनिर्वाच्यमपश्यत् तं निरवपत्
तेन वै स मृधोऽपाहते यद्वैमृधः पुर्णमासेऽनुनिर्वाच्यो भवति मृधं एव तेन यजमानोऽप हत इन्द्रो
वृत्र९ हत्वा देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्याधत्त स एतमाग्नेयमृधार्कपालममावास्यायामपश्यदैन्द्रं दधि (१)
तं निरवपत् तेन वै स देवताभिश्चेन्द्रियं चावाकथ्यं यदाग्नेयोऽष्टार्कपालोऽमावास्यायां भवत्यैन्द्रं दधि
देवताश्चैव तेनेन्द्रियं च यजमानोऽव रुधं इन्द्रस्य वृत्रं जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं पृथिवीमनु व्याच्छत् तदो-
पधयो वीरुधोऽभवन्त प्रजापतिमुपाधावद्वृत्रं मे जघ्नुष इन्द्रियं वीर्यं (२) पृथिवीमनु व्यात् तदोप-
धयो वीरुधोऽभवन्ति स प्रजापतिः पशून्ब्रवीदेतदस्मै सं नयतेति तत् पशव ओषधीभ्योऽध्यात्मन्सम-
नयन् तेन प्रत्यदुहन् यत् समनयन् तत् सांनान्यस्य सांनान्यत्वं यत् प्रत्यदुहन् तत् प्रतिधुषः प्रतिधु-
षत्वं९ समनैपुः प्रत्यधुक्षन् न तु मयि श्रयत् इत्यब्रवीदेतदस्मै (३) -शूतं कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै शूत-
मकुर्वन्तिन्द्रियं चावास्मिन् वीर्यं तदश्रयन् तच्छूनस्यं शूतत्वं९ समनैपुः प्रत्यधुक्षच्छूतमकृन् न तु मा
धिनोनीत्यब्रवीदेतदस्मै दधि कुरुतेत्यब्रवीत् तदस्मै दध्यकुर्वन् तदेनमधिनोत् तदह्नो दधित्वं ब्रह्मवादि-
नो वदन्ति दध्नः पूर्वस्यावदेयं (४) दधि हि पूर्वं क्रियत् इत्ये-नाहत्य तच्छूतस्यैव पूर्वस्याव घोदि-
न्द्रियमेवास्मिन् वीर्यं श्रित्वा दधोपरिग्राहिनोति यथापूर्वमुपैति यत् पुतीकैवां पर्णवकैवांऽऽतञ्च्यात्
सौम्यं तद्यत् कलै राक्षसं तद्यत् तण्डुलैर्वाभवेवं तद्यदातञ्जनेन मानुषं तद्यद्भना तत् सेन्द्रं दध्नाऽऽतनक्ति
(५) सेन्द्रत्वायां - मिहोत्रोच्छेत्तणमभ्यातनक्ति यक्षस्य संतत्या इन्द्रो वृत्र९ हत्वा परां पशुवर्तमगच्छद्-

पाराधमिति मन्यमानस्तं देवताः प्रैयमैच्छन्तसोऽब्रवीत् प्रजापतिर्यः प्रथमोऽनुविन्दति तस्य प्रथमं भाग-
धेयमिति तं पितरोऽन्वधिन्नु तस्मात् पितृभ्यः पूर्वेषु क्रियते^१ सौऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत् तं
देवा अभि समगच्छन्तामा वै नो (१) ऽथ वसु वसुतीर्तन्द्रो हि देवानां वसु तदमावास्याया अमा-
वास्यत्वं^{१३} ब्रह्मवादिनो वदन्ति किदेवत्यं सांताप्यमिति वैश्वदेवमिति ब्रूयद्विधे हि तदेवा भाग-
धेयमभि समगच्छन्तेत्यथो खल्वैन्द्रमित्येव ब्रूयादिन्द्रं वाव ते तद्भिपुण्यन्तोऽभि समगच्छन्तेति^{१४} ॥ दधि,
वीर्यं,--महता, अधर्षं, तनक्ति, नो, द्विचंवादिः शस्त्रं) ॥ ३ ॥

आतृष्यवतः पशुकामस्य च यागौ, लाक्षादयदेवता च ॥ प्रजापतिर्कविः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासौ यजेत य पौनो सेन्द्रौ यजेतेति वैमृधः पूर्णमासेऽनुनिर्वाप्यो
भवति तेन पूर्णमासः सेन्द्रं ऐन्द्रं दध्यमावास्यायां तेनामावास्यां सेन्द्रा य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ
यजेत सेन्द्रावैधेनौ यजेत श्वः श्वोऽस्मा ईजानाय वसीयो भवति देवा वै यद्यद्देऽकुर्वन्त तदसुरा अकु-
र्वन्त ते देवा एताः (१) मिष्टिमपश्यन्नाम्रावैष्णवमेकादशकपालं सरस्वत्यै चरुं सरस्वते चरुं तां पौर्ण-
मासं स स्थाप्यानु निरवपन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात् स पौर्णमासं स स्था-
प्यैतामिष्टिमनु निर्वपेत् पौर्णमासेनैव वज्रं भ्रातृव्याय प्रहृत्याऽऽम्रावैष्णवेन देवताश्च यज्ञं च भ्रातृव्यस्य
वृद्धे मिथुनान् पशून्सारस्वताभ्यां यावदेवास्यास्ति तत् (२) सर्वं वृद्धे^३ पौर्णमासीमेव यजेत् भ्रातृ-
व्यवान्नामावास्यां हत्वा भ्रातृव्यं नाऽऽप्याययति साकम्प्रस्थायीयेन यजेत पशुकामो यस्मै वा अल्पे-
नाऽऽहरन्ति नाऽऽत्मना तृप्यति नान्यस्मै ददाति यस्मै महता तृप्यत्यात्मना ददात्यन्यस्मै महता पूर्ण-
होतव्यं तप्त एवैनमिन्द्रः प्रजयां पशुभिरर्पयति दारुपात्रेण जुहोति न हि मृन्मयमाहुतिमानर्श औतु-
स्वरं (१) भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्क् पशव ऊर्जवास्मा ऊर्जं पशून्व रुधे^५ नागतश्रीर्महेन्द्रं यजेत त्रयो वै
गतश्रियः शुश्रुवान् ग्रामिणी राजन्यस्तेषां महेन्द्रो देवता यो वै स्वां देवतामितियजेत प्र स्वायै देवतायै
च्यवते न परां प्राप्नोति पापीयान् भवति संवत्सरमिन्द्रं यजेत संवत्सरं हि व्रतं नाति स्वे- (४) वैर्न
देवतेज्यमाना भूत्या इन्धे वसीयान् भवति संवत्सरस्य परस्तादग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्
संवत्सरमेवैनं वृत्रं जघ्निवाः समभिर्व्रतपतिर्व्रतमा लम्भयति^{११} ततोऽधि कामं यजेत ॥ (एतां, व,-
हौदुम्बर, स्वा, शिः शब्) ॥ ४ ॥

अभ्युदेतिः, ५ स्वर्गकामस्य दाक्षायणयज्ञः, १० व्याघ्रकामस्य सेवेष्टिः ॥ प्रजापतिर्कविः ।

नासौमयाजी सं नयेदनागतं वा एतस्य पयो योऽसौमयाजी यदसौमयाजी सं नयेत् परिमोष एव सोऽवृत्तं
करोत्यथो परैव सिच्यते सोमयाज्यैव सं नयेत् पयो वै सोमः पर्यः सांताप्यं पर्यसैव पर्य आत्मन् धत्ते
वि वा एतं प्रजयां पशुभिरर्पयति वर्धयत्यस्य भ्रातृव्यं यस्य हविर्निरुक्तं पुरस्ताच्चन्द्रमां (१) अभ्युदेति त्रेधा
तण्डुलान् वि मजेद्ये मध्यमाः स्युस्तानग्नये दात्रे पुरोडाशमष्टाकपालं कुर्याद्ये स्थविष्ठास्तानिन्द्राय प्रदात्रे
दधरश्च येषां निष्ठास्तान् विष्णवे शिपिविष्टाय शूते चरुमग्निरेवास्मै प्रजां प्रजनयति वृद्धामिन्द्रः प्र यच्छति
यज्ञो वै विष्णुः पशवः शिपिर्यज्ञ एव पशुः प्रति तिष्ठति न द्वे (१) यजेत यत् पूर्वया सम्प्रति यजेतो-

त्तरया छम्बट्कुर्याच्चदुत्तरया सम्प्रति यजेत पूर्वया छम्बट्कुर्यान्नेष्टिर्भवति न यज्ञस्तदनु ह्रीतमुख्यपगल्भो जायत एकामेव यजेत प्रगल्भोऽस्य जायते^१ । अनादृत्य तद् द्वे एव यजते यज्ञमुखमेव पूर्वया ऽऽलभते यजते उत्तरया देवता एव पूर्वया ऽवकृन्ध ईन्द्रियमुत्तरया देवलोकमेव (३) पूर्वयाऽभिजयति मनुष्यलोक-मुत्तरया भूयसो यज्ञकृतनुर्पेत्या वै सुमना नामेष्टिर्यमद्येजानं पश्चाच्चन्द्रमा अभ्युदेत्यस्मिन्नेवासौ लोकेऽ-र्जुनं भवति^२ । द्राक्षायणयज्ञेन सुवर्गकामो यजेत पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽमावास्यायां यजेत^३ । पूर्णमासे वै देवानां^४ सुतस्तेषामेतमर्थमासं प्रभुतं—स्तेषां मैत्रावरुणी वशाऽमावास्यायामनूवन्ध्या यत् (४) पूर्वद्युयजते वेदिमेव तत् करोति यद् वत्सानपाकरोति सदोहविधाने एव सं मिनोति यद्यजते देवैरेव सुत्यां सं पादयति स एतमर्थमासं सधमादौ देवैः सोमं पिबति यन्मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षयाऽ-मावास्यायां यजते यैवासौ देवानां वशाऽनूवन्ध्या सो एवैषैतस्य^५ साक्षाद्वा एष देवानभ्यारोहति य एषां यज्ञ- (५)-मभ्यारोहति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति^६ । यद्यवधिष्यति पापी-यान भवति यदि नावविष्यति सदङ् व्यावृत्काम एतेन यज्ञेन यजेत क्षुरपविष्टोप यज्ञस्ताजक् पुण्यो वा भवति प्र वा मीयते^७ । तस्यैतद्भूतं नानृतं वदेन्न मारुसमक्षीयान्न स्त्रियमुपैयाच्चास्य पल्पूलनेन—वासः पल्पूलपेयुः (६)-रेतास्त्रि देवाः सर्वे न कुर्वन्ति^८ ॥ (चन्द्रमा, द्वे, एव, य, -यज्ञं, पल्पूलपेयुः, षट् च) ॥ ५ ॥

दर्शपूर्णमासयोः सोमयागेन सह पौर्वापर्यम् ॥ प्रजापतिर्हविः ।

एष वै देवस्थो यद्दर्शपूर्णमासौ यो दर्शपूर्णमासाविष्टा सोमेन यजते रथस्पष्ट एवावसाने वरे देवाना-मव स्यत्ये—तानि वा अज्ञापक^१पि संवत्सरस्य यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते ऽज्ञापक^२त्येव संवत्सरस्य प्रति दधात्ये^३—ते वै संवत्सरस्य चक्षुषी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्श-पूर्णमासौ यजते ताभ्यामेव सुवर्गं लोकमनु पश्यत्ये^४ । (१)-पा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमते^५ । एष वै देवयानः पन्था यद्दर्श-पूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते य एव देवयानः पन्थास्तस्मात्मारोहत्ये^६—तौ वै देवानां हरी यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते यावेव देवानां हरी ताभ्यां- (२)-मेवैभ्यो हव्यं वहत्ये^७—तद्वै देवानामास्यं यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते साक्षादेव देवानामास्यं जुहोत्ये^८—ष वै हविर्धानी यो दर्शपूर्णमासयाजी सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोति यजते दर्शपूर्णमासावहरहर्ह-विर्धानिना^९सुतो य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते हविर्धान्यस्मीति सर्वमेवास्य बहिर्ध्वं वृत्तं भवति^{१०} । देवा वा अहं- (३)-र्यक्षियं नाविन्दन् ते दर्शपूर्णमासावपुनन् तौ वा एतौ पूतौ मेधयौ यद्दर्शपूर्णमासौ य एवं विद्वान् दर्शपूर्णमासौ यजते पूतावेवैनौ मेधयौ यजते^{११} । नामावास्यायां च पौर्णमास्यां च स्त्रियमुपैयाच्चदुपैयाक्षिरि-न्द्रियः स्यात्^{१२} । सोमस्य वै राक्षोऽर्धमासस्य रात्रयः पत्नय आसन् तासाममावास्यां च पौर्णमासी च नोपैत् (४) ते एनमभि समनहोतां तं यस्मै आच्छेद्वाजानं यस्मै आदिति तद्राजयश्मस्य जन्म यत् पापीयानजन्वत् तत् पापयश्मस्य यज्जायाभ्यामविन्दत् तज्जायेत्यस्य य एषमेतेषां यस्माणां जन्म वेद नैनमेवे यस्माविन्द-

न्ति स एते एव नमस्यन्नुपाधावत् ते अन्नानां वरं वृणावहा आवं देवानां भागधे असावा- (५)-वदधि देवा इज्यान्ता इति तस्मात् सदृशीना ५ रात्रीणाममावास्यायां च पौर्णमास्यां च देवा इज्यन्त एते हि देवानां भागधे भागधा अस्मै मनुष्या भवन्ति य एवं वेद^{११} भूतानि क्षुधमघ्नन्त्सद्यो मनुष्या अर्धमासे देवा मासि पितरः संवत्सरे वनस्पतयस्तस्माद्हरहर्मनुष्या अशनमिच्छन्तेऽर्धमासे देवा इज्यन्ते मासि पितृभ्यः क्रियते संवत्सरे वनस्पतयः फलं (६) गृह्णन्ति य एवं वेद हन्ति क्षुधं भ्रातृव्यम् ॥ (पश्यति, ताम्ना, - मह-३, - दसान्, फलं, सुत च) ॥ ६ ॥

सामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

देवा वै नचिं न यजुष्यथ्रयन्त ते सामन्नेवाध्रयन्त हि करोति सामैवाफहिं करोति यत्रैव देवा अर्ध-
यन्त तत एवैनान् प्र युक्ते हि करोति वाच एवैष योगो हि करोति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते^१ त्रिः
प्रथमामन्वाह विरुत्तमां यज्ञस्यैव तद्रसं (१) नह्यत्यप्रस्त्रसायं संततमन्वाह प्राणानामन्नाद्यस्य संतत्या अथो
रक्षसामपहत्यै^३ राथन्तरां प्रथमामन्वाह राथन्तरो वा अयं लोक इममेव लोकमभि जयति^४ त्रिविं गृह्णाति
त्रय इमे लोका इमानेव लोकानभि जयति^५ याहैतीमुत्तमामन्वाह याहैतो वा असौ लोकौऽमुमेव लोकमभि
जयति^६ प्र वो (२) वाजा इत्यनिंरुक्तां प्राजापत्यामन्वाह यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेव प्रजापतिमा रभते^७ प्र वो
वाजा इत्यन्वाहाहं वै वाजोऽन्नमेवायं रुध्रे^८ प्र वो वाजा इत्यन्वाह तस्मात् प्राचीनरं रेतो धीयते^९ ऽङ्ग आ
याहि वीतय इत्याह तस्मात् प्रतीचीः प्रजा जायन्ते^{१०} प्र वो वाजा (३) इत्यन्वाह मासा वै वाजा अर्धमासा
अभिद्यवो देवा इविष्मन्तो गौर्यृताची यज्ञो देवाजिगाति यजमानः सुमन्यु^{११}-रिदमसीदमसीत्येव यज्ञस्य
प्रियं धामाव रुध्रे^{१२} यं कामयेत सर्वमायुरियादिति प्र वो वाजा इति तस्यानूच्याम् आ याहि वीतय
इति सन्ततमुत्तरमर्धमा लभेत (४) प्राणेनैवास्यापानं दाधार् सर्वमायुरेति^{१३} यो वा अरन्तिरं सामि-
धेनीनां वेदारत्नावेव भ्रातृव्यं कुरुतेऽर्धेचौ सं दधात्येव वा अरन्तिः सामिधेनीनां य एवं वेदारत्नावेव
भ्रातृव्यं कुरुते^{१४} ऋग्यैर्ऋगैर्वा एता निर्मिता यत् सामिधेन्यस्ता यदसंयुक्ताः स्युः प्रजयां पशुभिर्वजमानस्य
वि तिष्ठेरन्नर्धेचौ सं दधाति सं (५) युनक्त्येवैनान्ता अस्मै संयुक्ता अवरुद्धाः सर्वामाशिर्षं दुहे^{१५} ॥
(वरं, वो, वाजा, लभंत, सं, दश च) ॥ ७ ॥

द्वितीयादिसामिधेनीमन्त्रव्याख्यानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

अयंज्ञो वा एष योऽसामाऽङ्ग आ याहि वीतय इत्याह रथन्तरस्यैव वर्णस्तं त्वा सामिधेनिरङ्गिर इत्याह
वामदेव्यस्यैव वर्णो बृहदग्ने सुवीर्यमित्याह बृहत् एष वर्णो यदेतं तृचमन्वाह यज्ञमेव तत् सामन्वन्तं करो-
त्य^१-सिरमुष्मिन् लोक आसीवादित्योऽस्मिन् ताविमौ लोकावशान्ता (१) वास्तां ते देवा अन्नवन्नेतेमौ
वि पर्युहामेत्यम् आ याहि वीतय इत्यस्मिन् लोकेऽग्निमदधुर्वृहदग्ने सुवीर्यमित्यमुष्मिन् लोक आदित्यं ततो
वा इमौ लोकावशाम्यतां यदेवमन्वाहानयोऽलोकयोः शान्त्यै शाम्यतोऽस्मा इमौ लोकौ य एवं वेद^२ पञ्चदश
सामिधेनीरन्वाह पञ्चदश (२) वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासशः संवत्सर आप्यते^३ तासां त्रीणि च
शतानि षष्टिश्चाक्षराणि तावतीः संवत्सरस्य रात्रयोऽक्षरश एव संवत्सरमाप्नोति^४ नृमेधश्च परुच्छेपश्च

ब्रह्मवाद्यमवदेतामस्मिन् दारावाङ्मैऽग्निं जनयाव यत्तरो नौ ब्रह्मीयानिति नृमेधोऽभ्यवदत् स धूममजंनयत्
 परच्छेपोऽभ्यवदत् सौऽग्निमजंनयदप इत्यब्रवीत् (३) यत् समावद्विद्ध कथा त्वमग्निमजीजनो नाहमिति
 सामिधेनीनामेवाहं वर्षी वेदेत्यब्रवीद्यद् घृतवत् पुदमनुच्यते स आसां वर्षस्तं त्वां समिद्धिरक्तिर इत्याह
 सामिधेनीष्वेव तज्ज्योतिर्जनयति स्त्रियस्तेन यद्वचः स्त्रियस्तेन यद्वायवियः स्त्रियस्तेन यत् सामिधेन्यो
 वर्षण्वतीमन्वाह (४) तेन पुःस्वतीस्तेन सेन्द्रास्तेन मिथुना अग्निदेवानां द्रुत आसीदुशना काव्योऽ-
 सुंराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतां स प्रजापतिराग्निं द्रुतं वृणीमह इत्यभि पर्यावर्तते ततो देवा अमवन् परा-
 सुंरा यस्यैव विदुयोऽग्निं द्रुतं वृणीमह इत्यन्वाह भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यं चरवती-
 मन्वाह भ्रातृव्यमेवैतया (५) चरति शोचिष्केशस्तमीमह इत्याह पवित्रमेवैतद्यजमानमेवैतया पचयति
 समिद्धो अग्न आहुतेत्याह परिधिमैवैतं परि दधात्यस्कन्दाय यदत ऊर्ध्वमेभ्यादध्याद्यथा वहिःपरिधि
 स्कन्दति त्राहगेव तं त्रयो वा अग्नयो हव्यवाहनो देवानां कव्यवाहनः पितृणां सहर्क्षा असुराणां
 त एतर्ह्यो शशस्ते मां वरिष्यते मा- (६)-मिति वृणीष्व हव्यवाहनमित्याह य एव देवानां तं वृणीते
 आप्यं वृणीते वन्धोरेव नैत्यथो संतत्यै परस्ताद्वर्वाचो वृणीते तस्मात् परस्ताद्वर्वाचो मनुष्यान् पित-
 रोऽनु प्र पिपते ॥ (जशान्तौ, पञ्चदशा, -ऽब्रवी, -दन्वाह, -तया, मा, -मेकाङ्गिश्च) ॥ ८ ॥

प्रवरमन्त्रस्य निगदस्य, ९-१५ सुगादापननिगदस्य च व्याख्यानम् ॥ प्रजापतिक्रियाः ।

अग्ने महारं असीत्याह महान् होष यदग्निर्ग्राहणेत्याह ग्राहणो होष भारतेत्याहैष हि देवेभ्यो हव्यं
 भरति देवेभ्य इत्याह देवा होतमैन्धत् मन्विद्ध इत्याह मनुहोतमुत्तरो देवेभ्य ऐन्ध- विष्टु इत्याह-
 र्यो होतमस्तुवन् विप्रानुमदित इत्याह (१) विप्रा होतं यच्छुभ्रवारसः कविशस्त इत्याह कवयो होतं
 यच्छुभ्रवारसो ब्रह्मसंशित इत्याह ब्रह्मसंशितो होष घृताहवन् इत्याह घृताहुतिर्ह्यस्य प्रियतमो प्रणीर्य-
 ज्ञानामित्याह प्रणीहोष यज्ञानां रथीरध्वराणामित्याहैष हि देवरथोऽतृतो होतेत्याह न होतं कश्चन (२)
 तरति तूर्णिहव्यवाडित्याह सर्वं होष तरत्यो-स्पात्रं जुह्वेदेवानामित्याह जुह्वेदेवानां चमसो देवपानं
 इत्याह चमसो होष देवपानोऽरा इवाग्ने नेमिदेवास्त्वं परिभूरसीत्याह देवान् होष परिभूर्यद्वादा वह देवान्
 देवयते यजमानायेति भ्रातृव्यमस्मै (३) जनयेदा वह देवान् यजमानायेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयत्यं-
 शिमम आ वह सोममा वहेत्याह देवता एव तद्यथापूर्वमुप ह्यत आ चाग्ने देवान् वह सुयजां च यज जात-
 वेद् इत्याह अग्निमेव तत् स र इति सौऽस्य संशितो देवेभ्यो हव्यं वहत्यं-भिहोते- (४)-स्याह अग्निं
 देवानां होता य एव देवानां होता तं वृणीते स्मो वयमित्याहाऽऽत्मानमेव सत्त्वं गमयति साधु
 तं यजमानं देवतेत्याहाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते यद्वायव्योऽग्निः होताऽमवृथा इत्यग्निर्नोभयतो यजमानं
 परि गृह्णीयात् प्रमायुक्तः स्यां-द्यजमानदेवत्या वै जुह्वेभ्रातृव्यदेवत्योपभृत् (५) यद् द्वे इव ब्रूयाद् भ्रातृव्य-
 मस्मै जनयेद् घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमाऽस्यस्वेत्याह यजमानमेवैतेन वर्धयति देवायुवमित्याह देवान्
 होषाऽवति विश्ववारामित्याह विश्वं होषाऽवती डांमहै देवा इडेन्यां नमस्यां नमस्यां यजां यज्ञिया-
 नित्याह मनुष्या वा इडेन्याः पितरो नमस्यां देवा यज्ञियां देवता एव (६) तद्यथाभागं यजति ॥

(आह, चना, -ऽस्मै, -होतों, -पृष्ट, -देव, गीणि च) ॥ ९ ॥

नैमित्तिकः काम्याश्च सामिधेन्यः ॥ प्रजापतिक्रिपः ।

त्रींस्तुचाननुं ब्रूयाद्राज्यस्य त्रयो वा अन्ये राजन्यात् पुरुषा ब्राह्मणो वैश्यः शुद्रस्तानेवास्मा अनुकान् करोति^१ पञ्चदशानुं ब्रूयाद्राज्यस्य पञ्चदशो वै राजन्यः स्व पृथैन९ स्तोमे प्रति घ्रापयति^२ त्रिष्टुभा परिं दध्यादिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियकामः खलु वै राजन्यो यजते त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियं परिं गृह्णाति^३ यदि कामयेत (१) ब्रह्मवर्चसमस्त्विति गायत्रिया परिं दध्याद्ब्रह्मवर्चसं वै गायत्री ब्रह्मवर्चसमेव भवति^४ सप्तदशानुं ब्रूयाद्वैश्यस्य सप्तदशो वै वैश्यः स्व पृथैन९ स्तोमे प्रति घ्रापयति^५ जगत्या परिं दध्याज्जगता वै पशवः पशुकामः खलु वै वैश्यो यजते जगत्यैवास्मै पशून् परिं गृह्णात्यै^६ कवि९शतिमनुं ब्रूयात् प्रतिष्ठाका- मस्यैकवि९शः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै^७ (२) चतुर्वि९शतिमनुं ब्रूयाद्ब्रह्मवर्चसकामस्य चतुर्वि९श- त्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैवास्मै ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^८ त्रि९शतमनुं ब्रूयादन्नकामस्य त्रि९- शदक्षरा विराडन्नं विराड्विराजैवास्मा अन्नद्यमव रुन्धे^९ द्वात्रि९शतमनुं ब्रूयात् प्रतिष्ठाकामस्य द्वात्रि९- शदक्षराऽनुष्टुगनुष्टुप् छन्दसां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्यै^{१०} पद्त्रि९शतमनुं ब्रूयात् पशुकामस्य पद्त्रि९शदक्षरा बृहती बार्हताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशून् (३) नव रुन्धे^{११} चतुश्चत्वारि९शतमनुं ब्रूयादिन्द्रियकामस्य चतुश्चत्वारि९शदक्षरा त्रिष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुप् त्रिष्टुभैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे^{१२} ऽष्टाचत्वारि९शतमनुं ब्रूयात् पशुकामस्याष्टाचत्वारि९शदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशून्व रुन्धे^{१३} सर्वाणि छन्दा९स्यनुं ब्रूयाद्बहुयाजिनः सर्वाणि वा पृतस्य छन्दा९स्यव रुद्धानि यो बहुयाज्यं परिमितमनुं ब्रूयादपरिमितस्या- व रुद्ध्यै^{१४} ॥ (कामयेत, प्रतिष्ठित्यै, पशून्, सप्तचत्वारि९शच्च) ॥ १० ॥

सामिधेनीषु होतृमियमविशेषः, ९-२५ आध्वर्यव आचारश्च ॥ प्रजापतिक्रिपः ।

निर्वीतं मनुष्याणां प्राचीनाचीतं पितृणामुपवीतं देवानां—मुप व्ययते देवलक्ष्ममेव तत् कुर्वते^१ तिष्ठ- जन्वाह तिष्ठन् ह्याधृततरं वदति^२ तिष्ठजन्वाह सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या आसीनो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति^३ यत् क्रौञ्चमन्वाहाऽऽसुरं तद्यन्मन्द्रं मानुषं तद्यदन्तरा तत् सदैवमन्तराऽनूच्य९ सदेवत्वार्थं विद्वा९सो वै (१) पुरा होतारोऽभूवन् तस्माद्विधृता अध्वानोऽभूवन् न गन्थानः समरुक्षन्नन्तर्वेद्यन्यः पादो भवति बहिर्वेद्यन्योऽथान्वाहाध्वनां विधृत्यै पथामस९रोहया—थो भूतं चैव भविष्यच्चैव रुन्धेऽथो परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धेऽथो ग्राम्या९श्चैव पशूना९रण्या९श्चैव रुन्धेऽथो (२) देवलोकं चैव मनुष्यलोकं चाभि जयति^४ देवा वै सामिधेनीरनूच्य यन्नं नाव- पश्यन्त्स प्रजापतिस्तृष्णीमाधारमा ऽधारयत् ततो वै देवा यन्नमन्वपश्यन् यत् तृष्णीमाधारमाधारयति यन्नस्यानुष्यात्या अथो सामिधेनीरेवाभ्यनक्त्यं—लक्षो भवति य एवं वेदा—थो तर्पयत्यैवैनो—स्तृप्यति प्रजयां पशुभिः (३) य एवं वेदे^५ यदेकया ऽऽचार्येदेकोप्रीणीयाद्यद् द्वाभ्यां द्वे प्रीणीयाद्यद् तिस्रिरिति तद्वैचयेन्मनसा ऽऽधारयति मनसा ह्यनाप्तमाप्यते^६ तिर्यञ्चमा धारयत्यछम्बद्वारं^७ वाक् च मन- आऽऽर्त्तायेतामहं देवेभ्यो हुष्यं वंहामीति वारं व्रवीदहं देवेभ्य इति मनस्तौ प्रजापति प्रश्नमेता९ सोऽब्रवीत् (४) प्रजापतिर्दृतीरेव त्वं मनसोऽसि यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा वदतीति तत् खलु तुभ्यं न वाचा

जुह्वन्तिर्ब्रवीत् तस्मान्मनसा प्रजापतये जुह्वति भर्त इव हि प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^{१६} परिधीन्सं
मार्ष्टि पुनार्यैवानां चिदैषमं त्रयो वै प्राणाः प्राणानेवाभिर्जयति त्रिदैक्षिणाध्यै त्रयं (५) इमे लोका
इमानेव लोकानभिर्जयति त्रिरुत्तराध्यै त्रयो वै देवयानाः पन्थानस्तानेवाभिर्जयति^{१७} त्रिरुप वाजयति
त्रयो वै देवल्लोका देवल्लोकानेवाभिर्जयति^{१८} द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेव
प्राणान्त्ययो संवत्सरेवास्मा उप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यां आघारमा घात्यति तिर इव
(६) वै सुवर्गो लोकः सुवर्गमेयास्मै लोकं प्र रोचयत्यै—जुमा घात्यत्युजुरिव हि प्राणः संततमा घात्यति
प्राणानामघाद्यस्य संतत्या अथो रक्षसामपहत्यै^{१९} यं कानयेत प्रमारुकः स्यादिति जिह्वं तस्याऽऽ
घात्येत प्राणमेवास्माज्जिह्वं नयति ताजक् प्र मीयते^{२०} शिरो वा पतद्यत्स्य यद्वाधार आत्मा ध्रुवा
(७) ऽऽघारमाघार्यै ध्रुवाः समनस्त्यात्मज्ञेय यज्ञस्य शिरः प्रति दधात्यै—भिदैवानां द्रुत आसीद्
दैव्योऽसुराणां तौ प्रजापतिं प्रश्नमैतां स प्रजापतिर्ब्राह्मणमब्रवीदेतद्धि ब्रूहीत्या आचयेत्तीदं देवाः
अणुतेति वाच तदब्रवीदाभिदैवो होतेति य एव देवानां तमवृणीत ततो देवा (८) अभवन् पराऽसुरा
यस्यैव विदुषः प्रवन् प्रवृणते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^{२१} यद्वाह्मणश्चाब्राह्मणश्च प्रश्नमे-
यातो ब्राह्मणायाधि ब्रूयाद्यद्वाह्मणायाध्याहाऽऽत्मनेऽध्याह् यद्वाह्मणं पराह्माऽऽत्मानं पराऽऽह् तस्माद्ब्रा-
ह्मणो न परोच्यः^{२२} ॥ (वा, अथो, पुशुभिः, -रमवीत, त्रयं, इव, ध्रुवा, देवा, -वत्वादिः शब्दः) ॥ ११ ॥

काम्येष्टियाज्याग्नोऽनुवाक्याः । विधेदेवा ऋषयः ।

आयुष्टं*—आयुर्दा अग्ने*—आ ग्यायस्व*— सं ते*—उवं ते हेडं*— उदुत्तमं*— प्रणो
देव्यां*—नो दिवो*—अग्नाविष्णूं*— अग्नाविष्णूं*— इमं मे वरुणं*— तत् त्वा यान्तुं*—
दुत्यं*— चित्रमं*— ॥

अपां नपादा ह्यर्थादुपस्थं जिह्वानामूर्ध्वो विद्युतं वसानः ।

तस्य ज्येष्ठं महिमानं वहन्तोर्हिरण्यवर्णाः परि यन्ति यद्वाहीः^{२३} ॥

स-(१)-मन्या यन्त्युषं यन्त्यन्याः समानमूर्ध्वं नद्यः पृणन्ति ।

तमु शुचिः शुचयो दीदिवाः समपां नपातं परि तस्थुरापः^{२४} ।

तमस्मेरा युवतयो युवानं मर्मज्यमानाः परि यन्त्यापः ।

स शुक्लेण शिक्वेना रेवदभिर्दीदायानिध्मो घृतनिर्णिगं प्सुं ॥

इन्द्रावरुणयोरहः सम्राजोरव आ वृणे । ता नो मृडात ईदृशे^{२५} ॥

इन्द्रावरुणा युवमध्वराय नो (२) विशे जनाय महि शर्म यच्छतम् ।

दीर्घप्रयज्यमति यो वनुष्यति वयं जयेम पृतनासु दूत्यः^{२६} ॥

आ नो मित्रावरुणोऽङ्ग-प्र बाहवा^{३१} ॥

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान् देवस्य हेडोऽव यासितीष्टाः ।

यजिष्ठो वह्निर्तमः शोशुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मर्त्तं ॥

स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उपसो व्युष्टौ ।

अव यक्ष्व नो वरुणः (१) रराणो वीहि मृडीकः सुहवो न एधि^{३३} ॥

प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।

अभि यः पुरुं पृतनासु तस्यौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः^{३४} ॥

प्र ते यक्षि प्र ते इयमि मन्म भुवो यथा वन्द्यो नो हवेषु ।

धन्वन्निव प्रपा असि त्वमग्र इयक्ष्वे पुरवे प्रतन राजन् (४) ॥

वि पाजसाँङ्ग-वि ज्योतिषाँङ्ग- ॥

स त्वमग्ने प्रतीकेन प्रत्योप यातुधान्यः । उरुक्ष्वेषु दीधर्त्तं ॥

तः सुप्रतीकः सुदृशः स्वञ्चमविद्वांसो विदुष्टरः सपेम ।

स यक्षद्विश्वा वयुनानि विद्वान् प्र हव्यमग्निर्मृतेषु वोचर्त्तं ॥

अहोमुचै^{३५} ॥-विवेष यन्मौ^{३६} ॥-वि न इन्द्रे^{३७} ॥-न्द्र क्षत्रै^{३८} ॥-मिन्द्रियाणि शतक्रवो^{३९} ॥-ऽनु

ते दायि^{४०} ॥ (सं, नो, वरुणः, राज्ञः, ऋतुश्चत्वारिः ऋचः) ॥ १२ ॥

[विश्वरूप-३५३ ।-स्वष्टे-३५४ ।-न्द्रं ३४५ । प्रजवादिनो २३० । नै-३०६ ।-प ३०७ । देवा २६० । अयशो ३२९ । अग्ने ३०३ । शीघ्र १९७ । निर्वात-४४० ।-मायु-२४४ ।-द्वादिश ॥ ३६६५)]

[इति द्वितीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

अवशिष्टकर्माभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

प्रयाजविधिः ॥ प्रजापतिक्रियाः ।

सुमिधो यजति वसन्तमेवर्तुनामव रुन्धे तनुनपातं यजातं ग्राधमेवाव रुन्ध इडो यजति वर्षा एवाव रुन्धे बर्हिर्यजति शरदमेवाव रुन्धे स्वाहाकारं यजति हेमन्तमेवाव रुन्धे तस्मात् स्वाहाकृता हेमन् पशवोऽव सीदन्ति सुमिधो यजत्युपसं एव देवतानामव रुन्धे तनुनपातं यजति यक्षमेवाव रुन्ध (१) इडो यजति पशुमेवाव रुन्धे बर्हिर्यजति प्रजामेवाव रुन्धे^१ समानयत उपमृतस्तेजो वा आर्ज्यं प्रजा बर्हिः प्रजास्वेव तेजो दधाति^२ स्वाहाकारं यजति वाचमेवाव रुन्धे^३ दश सं पचन्ते दशोक्षरा विराडक्ष विराड्विराजैवाभ्राद्यमव रुन्धे^४ सुमिधो यजत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति तनुनपातं यजति (२) यक्ष एवान्तरिक्षे प्रति तिष्ठतीडो यजति पशुन्नेव प्रति तिष्ठति बर्हिर्यजति य एव देवयानाः पन्थानस्तेष्वेव प्रति तिष्ठति स्वाहाकारं यजति सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठत्येतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठति^५

देवासुरा एषु लोकेष्वस्पर्धन्त ते देवाः प्रयाजैरेभ्यो लोकेभ्योऽसुसन् प्राणुदन्त तत् प्रयाजानां (३) प्रयाजत्वं यस्यैव विदुषः प्रयाजा इज्यन्ते प्रैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यानुदते' ऽभिक्रामं जुहोत्यभित्त्यै यो वै प्रयाजानां मिथुनं वेद प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते समिधो बह्वीरिव यजति तनुनपातमेकमिव मिथुनं तदिदो बह्वीरिव यजति वह्नैरेकमिव मिथुनं तदेतद्वै प्रयाजानां मिथुनं य एवं वेद प्र (४) प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते' देवानां वा अनिष्टा देवता आसन्नथासुरा यक्षमजिघांसन्त ते देवा गायत्रीं व्यौहन् पञ्चाक्षराणि प्राचीनानि त्रीणि प्रतीचीनानि ततो वर्मं यज्ञायामवद्वर्मं यजमानाय यत् प्रयाजानूयाजा इज्यन्ते वर्मैव तद्यज्ञाय क्रियते वर्मं यजमानाय भ्रातृव्याभिमूत्यै तस्माद्वर्क्यं पुरस्ताद्वर्षीयः पश्चाद्वर्षीयो' देवा वै पुरा रक्षोभ्य (५) इति स्वाहाकारेण प्रयाजेषु यक्षः संस्थाप्यमपश्यन् तस्वाहाकारेण प्रयाजेषु समस्थापयन् वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति यत् स्वाहाकारेण प्रयाजेषु संस्थापयन्ति प्रयाजानिष्ठा हवीरप्यभि धारयति यक्षस्य संतत्या अथो हविरेवाकर्ष्यो यथापुर्वमुपैति' पिता वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत् प्रयाजानिष्ठा हवीरप्यभिधारयति पितैव तत् पुत्रेण साधारणं (६) कुरुते' तस्मादाहु-र्यज्ञैवं वेद यश्च न कथा पुत्रस्य केवलं कथा साधारणं पितुरित्ये-स्कन्नमेव तद्यत् प्रयाजेष्विष्टेषु स्कन्दति' गायत्र्यैव तेन गर्भं धत्ते सा प्रजां पशून् यजमानाय प्र जनयति' ॥

(रुधे. यजति, प्रयाजानां, प्र, रक्षोभ्यः, साधारणं, पञ्चविंशच्च) ॥ १ ॥

आज्यभागौ, ६ तदीये याज्यानुवाक्ये; ७-१७ प्रधानस्य हविषो याज्यानुवाक्ये च ॥ प्रजापतिर्हविषः ।

चक्षुषी वा एते यक्षस्य यदाज्यभागौ यदाज्यभागौ यजति चक्षुषी एव तद्यज्ञस्य प्रति दधाति' पूर्वाधे जुहोति तस्मात् पूर्वाधे चक्षुषी' प्रबाहुजुहोति तस्मात् प्रबाहुक् चक्षुषी' देवलोकं वा अग्निना यज-मानोऽनु पश्यति पितृलोकं सोमैर्नोत्तरार्धे ऽग्नये जुहोति दक्षिणार्धे सोमार्थेवमिव ह्रीमौ लोकावन्त्यो-लोकयोरनुव्याप्त्यै राजानौ वा एतौ देवतानां (१) यदग्नीपोमावन्तरा देवता इज्येते देवतानां विधृत्यै तस्माद्राज्ञा मनुष्या विधृतौ ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येनान्यतोदतो पशून् दाधारौभयतोदतश्चेत्यृचमनूच्याऽऽज्यभागस्य जुषाणेन यजति तेनान्यतोदतो दाधारर्चमनूच्यं हविषं ऋचा यजति तेनोभयतोदतो दाधारं मूर्धन्वती पुरोऽनुवाक्या भवति मुर्धानमेवैनं सन्नानां करोति (२) नियुत्वत्या यजति भ्रातृव्यस्यैव पशून् नि युवते' केशिनं ह दार्भ्यं केशी सात्यकामिरुवाच सप्त-पदां ते शंकरिभ्यो यज्ञे प्रयोक्तसे यस्यै वीर्येण प्र ज्ञातान् भ्रातृव्यानुदते प्रति जनिष्यमाणान् यस्यै वीर्येणोभयौलोकज्योतिर्धत्ते यस्यै वीर्येण पूर्वार्धेनान्नान् भुनाकिं जघनार्धेन धेनुर्धिति' पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवति ज्ञातानेव भ्रातृव्यान् प्र णुदत उपरिष्टाल्लक्ष्मा (३) याज्या जनिष्यमाणानेव प्रति उदते' पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवत्यस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्त उपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्याऽमुष्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते ज्योतिर्मन्तावस्मा इमौ लोकौ भवतो य एवं वेद पुरस्ताल्लक्ष्मा पुरोऽनुवाक्या भवति तस्मात् पूर्वार्धेनान्नान् भुनक्त्युपरिष्टाल्लक्ष्मा याज्या तस्माज्जघनार्धेन धेनुर्य एवं वेद मुक्क एनमेतौ' वज्र आज्यं वज्र आज्यभागौ (४) वज्रो वषट्कारस्त्रिवृतमेव वज्रं संस्मृत्य भ्रातृव्याय प्र हरत्यलम्बट्कारं मणूर्यं वषट्करोति स्तृत्यै' गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति त्रिष्टुप् याज्या ब्रह्मज्ञेव क्षत्रमन्वारंभयति

तस्माद्वाङ्मणो मुख्यो^{१३} मुख्यो भवति य एवं वेदं^{१४} प्रैवैनं पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह प्र णयति याज्यया गमयति
वपट्कारेणै^{१५}—वैनं पुरोऽनुवाक्यया दत्ते प्र यच्छति याज्यया प्रति (५) वपट्कारेण स्थापयति^{१६} त्रिपदा
पुरोऽनुवाक्या भवति त्रय इमे लोका एवैव लोकेषु प्रति तिष्ठति चतुष्पदा याज्या चतुष्पद एव पशुनव
रुन्धे ह्यक्षरो वपट्कारो द्विपाद्यजमानः पशुध्वोपरिष्ठात् प्रति तिष्ठति^{१७} गायत्री पुरोऽनुवाक्या भवति
त्रिष्टुप् याज्यया च सप्तपदा शर्करा यद्वा पृतया देवा अशिक्षन् तदशक्नुवन् य एवं वेदं शक्नोत्येव (६)
यच्छिच्छति^{१८} ॥ (देवतानां, करोत्यु, परिष्ठाच्छिच्छति, ऽऽज्यभागौ प्राप्ये, -व, द्वे च) ॥ २ ॥

आग्नेयपुरोडाशविधिः, १०-११ कपालनाशे प्रायश्चित्तं च ॥ प्रजापतिक्रयिः ।

प्रजापतिर्देवेभ्यो यद्वा न व्यादिशत् स आत्मन्नाज्यमधत्त तं देवा अंब्रुवक्षेप वाच यज्ञो यदाज्यमप्येव
नोऽत्रास्त्विति सौऽब्रवीद्यजान् व आज्यमागावुप स्तृणानमि धारयानिति तस्माद्यजन्त्याज्यमागावुप स्तृ-
णन्त्यमि धारयन्ति^१ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्यातयामान्यन्यानि हवीरप्ययातयाममाज्य-
मिति प्राजापत्य- (१)—मिति ब्रूयादयातयामा हि देवानां प्रजापतिरिति^२ छन्दांसि देवेभ्योऽपाकामन्
न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेभ्य एतच्चतुरवत्तमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वप-
ट्काराय यच्चतुरवत्तं जुहोति छन्दांस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहुर्न्यै—क्लिस्तो
वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन् तदपयो यद्वास्त्वभ्यवायन् ते (२) ऽपह्यन् पुरोडाशं कुर्म भुत-
सर्पन्तं तमंब्रुवक्षिन्द्राय ध्रियस्व बृहस्पतये ध्रियस्व विश्वेभ्यो देवेभ्यो ध्रियस्वेति स नाध्रियत् तमंब्रुवक्ष-
त्रयं ध्रियस्वेति सौऽअयेऽध्रियत् यदाग्नेयोऽष्टाकपालोऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां चाच्युतो भवति सुव-
र्गस्य लोकस्याभिजिज्ञै^३ तमंब्रुवक्ष् कथाऽहास्था इत्यनुपाक्तोऽमृचमित्यब्रवीद्यथाऽक्षोऽनुपाक्तो (३) ऽवा-
च्छैत्येवमवाऽऽरमित्युपरिष्ठादभ्यज्याधस्तादुपानक्ति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^४ सर्वाणि कपालान्यमि
प्रथयति तावन्तः पुरोडाशानमुष्मिंल्लोकेऽभि जयति^५ यो विदग्धः स नैर्ऋतो योऽभृतः स रौद्रो यः शूतः
स सदैवस्तस्मादविदहता शूतकृत्यः सदेवत्वाय भस्मनाऽभि वासयति तस्मान्मासेनास्थि छन्नं वेदे-
नाभि वासयति तस्मात् (४) केशैः शिरंदच्छन्नं प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकादगतं देवलोकं यच्छूत-
हविरन्मिधारितमभिघार्योडांसयति देवत्रैवैनद्रमयति^६ यद्येकं कपालं नश्येदेको मासः संवत्सरस्यानवेतः
स्यादथ यजमानः प्र मीयेत् यद् द्वे नश्येतां द्वौ मासौ संवत्सरस्यानवेतौ स्यानामथ यजमानः प्र मीयेत्
संख्यायोडांसयति यजमानस्य (५) गोपीथार्यं यदि नश्येदाश्विनं द्विकपालं निर्वपेद् द्यावापृथिव्य-
मेककपालमश्विनौ वै देवानां मिपजौ ताभ्यामेवासंभेयजं करोति द्यावापृथिव्यं एककपालो भवत्यनयोर्वा
एतन्नश्यति यन्नश्यत्यनयोरेवैनद्विन्दति प्रतिष्ठित्यै^७ ॥ (प्राजापत्यं, ते, ऽनुपाक्त, -स्तस्मा- यजमानस्य, द्वात्रिं-
शच्च) ॥ ३ ॥

वेदिनिर्माणम् ॥ प्रजापतिक्रयिः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमा दंत्ने प्रसूत्या अश्विनोर्वाहभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्तां पुष्पो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै^१ शतमृष्टिरसि वानस्पत्यो द्विपनो वृध इत्याह यजमेव तत् स

इयति भ्रातृव्याय प्रहरिष्यं—नस्तम्बयजुर्हरत्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्यां एतावत् एव भ्रातृ-
व्यं निर्मज्जति (१) तस्मान्नाभागं निर्मज्जति त्रिहरेति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्यो निर्मज्जति
तुष्णीं चतुर्थं हरत्यपरिमितादेवैनं निर्मज्जत्यु—इदं यदेवास्यां अमेध्यं तदप हन्त्यु—इदं तस्मादोष-
धयः परा भवन्ति मूलं छिनत्ति भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति पितृदेवत्याऽतिज्ञातेयतीं खनति प्रजा-
पतिना (२) यक्षमुखेन संमितां—मा प्रतिष्ठायै खनति यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति दक्षिणतो वर्षीयसीं
करोति देवयजनस्यैव रूपमकः पुरीषवतीं करोति प्रजा वै पशुः पुरीषं प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं
करोत्यु—त्तरं परिग्राहं परि गृह्णात्येतावती वै पृथिवी यावती वेदिस्तस्यां एतावत् एव भ्रातृव्यं निर्मज्ज्या-
ऽऽत्मन उत्तरं परिग्राहं परि गृह्णाति कुरीमि वा (३) एतत् करोति यद्वेदिं करोति धा असि स्वधा
असीति योयुष्यते शान्त्यै प्रोक्षणीया सादयत्यापो वै रक्षोघ्नी रक्षसामपहृत्यै स्फ्यस्य वत्मेत्सादयति
यक्षस्य संतत्यै यं द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति (मज्जति, प्रजापतिना, वै, त्रयाभिः वाच) ॥ ४ ॥

वर्हिः प्रयोगः ॥ प्रजापतिर्ब्रूयिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्त्यग्निहवींषि प्रौक्षीः केनाप इति ब्रह्मणेति ब्रूयाद्भिर्होव हवींषि प्रोक्षति ब्रह्मणा-
ऽपं इध्मावर्हिः प्रोक्षति मेध्यमेवैनत् करोति वेदिं प्रोक्षत्युक्षा वा एयाऽलोमकाऽमेध्या यदेदिमेध्या-
मेवैनो करोति द्विवे त्वा उत्तरिंक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति वर्हिरुसांश्च प्रो- (१) क्षत्येभ्य एवैनलोकेभ्यः
प्रोक्षति कुरीमि वा एतत् करोति यत् खनत्यपो निनयति शान्त्यै पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति मुख्य-
मेवैनं करोति यन्तं गृह्णाति प्रजापतिना यक्षमुखेन संमितं वर्हिः स्तृणाति प्रजा वै वर्हिः पृथिवी वेदिः
प्रजा एव पृथिव्यां प्रति स्थापत्य—नतिदश्नं स्तृणाति प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदश्नं करोत्यु—(२)—त्तरं
वर्हिषः प्रस्तरं सादयति प्रजा वै वर्हिर्यजमानः प्रस्तरो यजमानमेवायं जमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽ-
यं जमानादुत्तरं उत्तर्ध्वाति व्यावृत्त्या अनक्ति हविष्कृतमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति त्रैधाऽनक्ति
त्रय इमे लोका एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति न प्रति गृह्णाति यत् प्रतिगृणीयादन्ध्वैभावुकं यजमानस्य
स्यादुपरीषं प्र हरत्यु—(३)—परीषं हि सुवर्गो लोको नि यच्छति वृष्टिमेवास्मै नि यच्छति नात्यग्रं
प्र हरत्यदत्यग्रं प्रहरित्यासापरिण्यध्वयोनोऽंशुका स्यां—अ पुरस्तात् प्रत्यस्येद्यत् पुरस्तात् प्रत्यस्यैव सुवर्गा-
लोकाद्यजमानं प्रति नुदत्तं प्राञ्चं प्र हरति यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति न विष्वञ्चं वि युंयाच-
द्विष्वञ्चं वियुयात् (४) स्यस्य जायेतो ध्वमुद्यौत्युर्ध्वमिव हि पुरःसः पुमानेवास्य जायेत यत् स्फ्येन
वोपवेपेण वा योयुष्येत् स्तृतिरेवास्य सा हस्तेन योयुष्यते यजमानस्य गोपीथार्यं ब्रह्मवादिनो वदन्ति
किं यक्षस्य यजमान इति प्रस्तर इति तस्य कं सुवर्गो लोक इत्याहवनीय इति ब्रूयाद्यत् प्रस्तरमाहवनीयं
प्रहरति यजमानमेव (५) सुवर्गं लोकं गमयति वि वा एतद्यजमानो लिशते यत् प्रस्तरं योयुष्यन्ते
वर्हिरनु प्र हरति शान्त्या अनारम्भण इव वा एतर्ह्यध्वयुः स ईश्वरो वेपनो भवितोर्ध्वाऽसीतीमामभि
मृशतीत्यं वै ध्रुवाऽस्यामेव प्रति तिष्ठति न वेपनो भवत्यं—गाश्नं ग्रीदित्याह यज्ज्यादग्निरित्यु—(६)—
ग्रावृष्टिं गमयेन्निर्धजमानं सुवर्गालोकाद्भजेदग्नित्येव ब्रूयाद्यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति ॥

(प्र, कोवि, हरति, वियुष्टा,—देवे,—ति, तत्तदश्नं च) ॥ ५ ॥

उपांशुयाजः, ९-१३ स्विष्टकृत् प ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

अग्नेस्त्वयो ज्यायाः सोऽभ्रातर आसन् ते देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रार्भीयन्त सौऽभ्रिर्विभेदित्यं वाच स्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत सौऽपः प्राविंशत् तं देवताः प्रैषमैच्छन् तं मत्स्यः प्राव्रवीत् तमंशपद्धि-याधिया त्वा वध्यासुर्यो मा प्रावोच इति तस्मान्मत्स्यं धियाधिया भन्ति शतो (१) हि तमन्वविन्दन् तमंशुवृक्षं न आ र्यतस्व हव्यं नो वहेति सौऽव्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दात् तन्मे भ्रातॄणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्वृहीतस्याहुतस्य वहिःपरिधि स्कन्दति तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति परिधीन् परि दधाति रक्षसामपहत्यै सः स्पर्शयति (२) रक्षसामनन्ववचारायै न पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्रक्षाः स्यपहत्यै ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्ठादेव रक्षाः स्यप हन्ति यजुंषाऽन्यां तुष्णीमन्यां मिथुनत्वार्थं द्वे आ दधाति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्म-वादिनो वदन्ति स त्वै यजेत यो यज्ञस्याऽऽर्त्या वसीयान्त्स्यादिति भूपतये स्वाहा भुवनपतये स्वाहा भूतानां (३) पतये स्वाहेति स्कन्नमनु मन्त्रयेत यज्ञस्यैव तदार्या यजमानो वसीयान् भवति भूयसीहि देवताः प्रीणाति जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यदन्वञ्चौ पुरोडाशावुपांशुयाजमन्तरा यजत्यजामित्वा-याथौ मिथुनत्वार्थो—शिरमुष्मिहोक् आसीद्यमोऽस्मिन् ते देवा अंब्रवन्तेमौ वि पर्यूहामेत्यन्नाद्येन देवा अग्नि- (४)-मुपामन्त्रयन्त राज्येन पितरो यमं तस्मादग्निदेवानामन्नादो यमः पितॄणां राजा य एवं वेद प्र राज्य-मन्नाद्यमाप्नोति तस्मा एतद्भागधेयं प्रायच्छन् यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यन्ति यदग्नये स्विष्टकृतेऽवद्यति भाग-धेयेनैव तद्वृक्षं समर्धयति सृक्तस्रुदव द्यति सृक्दिच हि रुद्र उत्तरार्धादव द्यतेपा वै रुद्रस्य (५) दिक् स्वायामिव दिशि रुद्रं निरवदयते द्विरभि धारयति चतुरवत्तस्याऽऽप्त्यै पशवो वै पूर्वा आहुतय एष रुद्रो यदग्निर्यत् पूर्वा आहुतीरभि जुहुयाद्वृद्धाय पशून्पि दध्यादपशुर्यजमानः स्यादतिहाय पूर्वा आहुतीर्जुहोति पशूनां गोपीथार्यः ॥ (शसः, स्पर्शयति, भूतानां,—मुष्मि, रुद्रस्य, सप्तत्रिंशच्च ॥ ६ ॥

इदोपाह्वानम् ॥ प्रजापतिर्ऋषिः ।

मनुः पृथिव्या यज्ञिर्यमैच्छत् स घृतं निषिक्तमविन्दत् सौऽव्रवीत् कौऽस्येद्वरो यज्ञे ऽपि कर्तोरिति तावद्व्रतां मित्रावरुणौ गौरेवाऽऽवसीद्वरौ कर्ताः स्व इति तौ ततो गाः समैरयताः सा यत्रयत्र न्यका-मत् ततो घृतमपीडयत् तस्माद्वृतपद्युच्यते तदस्यै जन्मोऽपहतः रन्थन्तरः सह पृथिव्येत्याहे (१)-यं वै रन्थन्तरमिमामेव सहान्नाद्येनोप ह्यत उपहतं वामदेव्यः सहान्तरिरेकेणेत्याह पशवो वै वामदेव्यं पशूनेव सहान्तरिरेकेणोप ह्यत उपहतं बृहत् सह दिवेत्याहिरं वै बृहदिरामेव सह दिवोप ह्यत उपहृताः सप्त होत्रा इत्याह होत्रा एवोप ह्यत उपहृता धेनुः (२) सहप्रमेत्याह मिथुनमेवोप ह्यत उपहृतो भक्षः सखेत्याह सोमपीथमेवोप ह्यत उपहृताः हो इत्याहऽऽत्मानमेवोप ह्यत आत्मा ह्युपहृतानां वसिष्ठ इडामुप ह्यते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते चतुरप ह्यते चतुष्पादो हि पशवो मान-वीत्याह मनुर्हेता- (३)-मग्रेऽपश्यद्वृतपदीत्याह यदेवास्यै पदाद्वृतमपीडयत् तस्मादेवमाह मैत्रावरुणीत्याह मित्रावरुणौ हेनाः समैरयताः ब्रह्म देवकृतमुपहतमित्याह ब्रह्मैवोप ह्यते देव्या अध्वर्यव उपहृता

उपहृता मनुष्या इत्याह देवमनुष्यानेवोप ह्यते^३ । य इमं यक्षमवाच ये यक्षपतिं कर्धानित्याह (४) यक्षायैव यजमानाय चाऽऽशिष्या शस्तं उपहृते चावापुथिवी इत्याह चावापुथिवी एवोप ह्यते^४ । पूर्वजे ऋतावरी इत्याह पूर्वजे हेते ऋतावरी देवी देवपुत्रे इत्याह देवी हेते देवपुत्रे^५ । उपहृतोऽयं यजमान इत्याह यजमानमेवोप ह्यते । उत्तरस्यां देव्यज्यायामुपहृतो भूयसि हविष्करण उपहृतो दिव्ये धामनुपहृत (५) इत्याह प्रजा वा उत्तरा देव्यज्या पशवो भूयो हविष्करणं सुवर्गो लोको दिव्यं धामे^६ । दमसीदमसीत्येव यक्षस्य प्रियं धामोप ह्यते^७ । विश्वमस्य प्रियमुपहृतमित्याहाहम्ब्रकारमेवोप ह्यते^८ ॥ (आहु, धेनु, -रेता, -मादो, -पहृत, -अमुञ्चिः शस्त्र) ॥ ७ ॥

इडाभक्षणं, ७-१५ प्राशित्रभक्षणं च ॥ ब्राशितिक्रमः ।

पशवो वा इडा स्वयमा दत्ते काममेवाऽऽत्मना पशूनामा दत्तेन ह्यन्यः कामं पशूनां प्रयच्छति वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह वाचमेव भागधेयेन प्रीणाति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वागाकृत्यै^१ चतुरवत्तं भवति हविर्वै चतुरवत्तं पशवश्चतुरवत्तं^२ यद्धोता प्राश्नीयाद्धोता (१) ऽऽर्तिमाच्छेद्यदशौ जुहुयादुद्रायं पशूनापि दद्यादपशुर्यजमानः स्याद्वाचस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह परोक्षमेवै नञ्जुहोति सदसस्पतये त्वा हुतं प्राश्नामीत्याह स्वागाकृत्यै^३ प्राश्नन्ति तीर्थ एव प्राश्नन्ति दक्षिणां ददाति तीर्थ एव दक्षिणां ददाति^४ वि वा एतद्यज्ञं (२) छिन्दन्ति यन्मध्यतः प्राश्नन्त्यद्रिर्मौर्जयन्त आपो वै सर्वा देवता देवतामिरेव यक्ष सं तन्वन्ति देवा वै यक्षादुद्रमन्तरायन्तस यक्षमविध्यत् तं देवा अभि समंगच्छन्त कल्पतां न इदमिति तैऽब्रुवन्स्विष्टं वै न इदं भविष्यति यद्विमं राधयिष्याम इति तत् स्विष्टकृतः स्विष्टकृत्वं तस्याऽऽविद्धं नि- (३) -रकृन्तन् यवै न सस्मिन् तस्माद्यवमात्रमव धे- चज्यायोऽव्येद्रोपयेत् तद्यक्षस्य यदुप च स्तृणीयाद्वि च धारयेदुभयतः सरश्वायि कुर्याद्वदयामि धारयति द्विः सं पचते द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^५ यत् तिरश्चीनमतिहरेदनमिविद्धं यक्षस्याभि विधेद्वेण परिर हरति तीर्थेनैव परिर हरति^६ तत् पुष्णे पर्यहरन् तत् (४) पूषा प्रादयं दत्तोऽरुणत् तस्मात् पूषा प्रपिष्टभागोऽवन्तको हि तं देवा अब्रुवन् वि वा अयमार्घ्यप्राशित्रियो वा अयमभुविति तद्ब्रुवस्पतये पर्यहरन्तौऽविभेद्ब्रुवस्पतिरित्यं वाचस्य आर्तिमाऽरिष्यतीति^७ स एतं मन्त्रमपश्यत् सूर्यस्य त्वा चक्षुषा प्रति पद्यामीत्यब्रवीन् हि सूर्यस्य चक्षुः (५) किं च न हिनस्ति^८ सौऽविभेत् प्रतिगृह्णन्तं मा हिंसिष्यतीति देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पुष्णो हस्ताभ्यां प्रति गृह्णामीत्यब्रवीत् सवितुः प्रसूत एवैनब्रह्मणा देवताभिः प्रत्यगृह्णात्^९ सौऽविभेत् प्राश्नन्तं मा हिंसिष्यतीत्यग्रेस्त्वा ऽऽस्येन प्राश्नामीत्यब्रवीन् ह्यग्रेऽस्यं किं च न हिनस्ति सौऽविभेत् (६) प्राशितं मा हिंस्यतीति ब्राह्मणस्योदरेणेत्यब्रवीन् हि ब्राह्मणस्योदरं किं च न हिनस्ति ब्रुवस्पतेर्ब्रह्मणेति स हि ब्रह्मिष्ठो^{१०} उप वा एतस्मान् प्राणाः क्रामन्ति यः प्राशित्रं प्राश्नात्यद्रिर्मौर्जयित्वा प्राणान्त्सं मृशतेऽमृतं वै प्राणा अमृतमपः प्राणानेव यथास्थानमुप ह्यते^{११} ॥ (होता, यज्ञ, नि, -ष्ट, चक्षुः, -रविभे, -चतुश्चकारिशशच) ॥ ८ ॥

अन्याजाः, १२-२२ सूक्तवाकाश्च ॥ प्रजापतिर्हविः ।

अथैव आ दध्यात्प्रमुखा नेवर्तन् प्रीणाति^१ समिधमा दध्यात्पुत्तरासामाहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो
 नमिद्वैत्येव जुहोति^२ परिधीन्स मांष्टि पुनात्येवैना^३—नस्रुत्सकृत सं मांष्टिं प्रराखिव ह्येतर्हि यज्ञ^४—
 धतुः सं पद्यते चतुष्पादः पशवः पशूनेवाव रुधे^५ ब्रह्मन् प्र स्थस्याम इत्याहान् वा एतर्हि यज्ञः
 श्रितो (१) यज्ञे ब्रह्मा यज्ञैव यज्ञः श्रितस्तत एवैतमा रभते^६ यद्धस्तेन प्रमीयेद्वेपनः स्याद्यच्छीर्णा शीर्ष-
 किमान्स्याद्यत् तुष्णीमासीताऽसम्प्रतो यज्ञः स्यात् प्रतिष्ठेयैव ब्रूयाद्वाचि वै यज्ञः श्रितो यज्ञैव यज्ञः श्रित-
 स्तत एवैत^७ सं प्र यच्छति^८ देव सवितरेतत् ते प्रा-(२)-ऽऽहेत्याह प्रद्युष्यै बृहस्पतिर्ब्रह्मात्याह स हि
 ब्रह्मिष्ठः स यज्ञं पाहि स यज्ञपतिं पाहि स मां पाहीत्याह यज्ञाय यजमानायाऽऽन्मने तेभ्य एवाऽऽशिपमा
 शास्तेऽनार्या^९ आश्वाव्याऽऽह देवान् यजेति^{१०} ब्रह्मवादिनो वदन्तीष्टा देवता अथ कतम एते देवा इति
 छन्नासीति ब्रूयाद्वायुर्वी त्रिष्टुभं (३) जगतीमित्यथो खल्वाहुर्ग्राहणा वै छन्नासीति तानेव तद्यजति^{११}
 देवानां वा इष्टा देवता आसन्नथाश्रिनोर्दज्वलत् तं देवा आहुतीभिरनूयाजेष्वन्वविन्दन् यदनूयाजान्
 यजेत्यग्निमेव तत् सार्मिन्ध^{१२} एतद्वै नामाऽऽसुर आसीत् स एतर्हि यज्ञस्याऽऽशिपमवृद्धं यदूयादेत
 (४)-द्वं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येतदुमेवाऽऽसुरं यज्ञस्याऽऽशिपं गमयेद्विदं द्यावापृथिवी भद्रमभूदित्येव
 ब्रूयाद्यजमानमेव यज्ञस्याऽऽशिपं गमयत्या^{१३}—धर्मं सूक्तवाकमुत नमोवाकमित्याहेदमरास्मेति वाचैतदाहो^{१४}
 पश्रितो दिवः पृथिव्योगित्याह द्यावापृथिव्योर्हि यज्ञ उपश्रितं ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान
 द्यावापृथिवी (५) स्तामित्याहुऽऽशिपमेवैतामा शास्ते^{१५} यदूयात् सूपावसाना च स्वध्यवसाना चेति
 प्रमार्युको यजमानः स्याद्यदा हि प्रमीयतेऽथेयामुपावस्यति सुपचरणा च स्वधिचरणा चेत्येव ब्रूयादगी-
 यसीमेवास्मै गव्यनिमा शास्ते न प्रमार्युको भवति^{१६} नयोराधिगमिरेदं हविरजुपनेत्याह या अयाधम
 (६) देवतास्ता अगीन्धामेति वाचैतदाह^{१७} यत्र निर्दिशेत् प्रतिवेशं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेदा शास्तेऽयं
 यजमानोऽज्ञावित्याह निर्दिश्यैवैनं सुवर्गं लोकं गमयत्या^{१८}—युग शास्ते सुप्रजास्त्वमा शास्त इत्याहुऽऽ-
 शिपमेवैतामा शास्ते^{१९} सजातवनस्यामा शास्त इत्याह प्राणा वै सजाताः प्राणानेव (७) नान्तरेति^{२०}
 तदशिदैवा देवेभ्यो वनते वयमग्नेर्मानुषा इत्याहान्निदैवेभ्यो वनुते वयं मनुष्येभ्य इति वाचैतदाहे^{२१}—ह गति-
 र्गमस्येदं च नमो देवेभ्य इत्याह याश्चैव देवता यजति याश्च न ताभ्य एवोभयीभ्यो नमस्करत्यात्मनो-
 ऽनार्या^{२२} ॥ (श्रितः, प्र, त्रिष्टुभं,—मेदद, द्यावापृथिवी, अयाधम, च, पशवःवापिःशच) ॥ ०. ॥

अनुवाक्यप्रत्यययोः, ४-७ पत्नीमंयाजाश्च ॥ प्रजापतिर्हविः ।

देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं नार्थिन्तन् ते श्वं यद्वैस्पन्त्यमव्रुवन्निमं नो यज्ञं स्वगा कुर्विति सोऽ-
 ग्रयीदरं वृणे यदेवाब्राह्मणोकोऽश्रद्धधानो यजानै सा मे यज्ञस्याऽऽशीर्गस्रदिति तन्माद्यदब्राह्मणोकोऽश्रद्ध-
 धानो यजते श्वमेव तस्य यद्वैस्पन्त्यं यज्ञस्याऽऽशीर्गच्छेत्तन्ममेतदवधीत् किं मे प्रजाया (१) इति योऽ-
 पगुरानं शनेन यानयाद्यो निहनन् सहज्ज्ञेन यानयाद्यो लोहितं कुरव्यावतः प्रसक्य पांश्चमून्सहज्ज्ञान्
 वायनः संवत्सगन् पिहल्लोकं न प्र जानादिति तन्माद्वाहणात् नापि गुरेत् न नि हन्याद्य लोहितं कुर्या-

देवावता हैनंसा भवति^१ नच्छंयोरा वृणीमह इत्याह यज्ञमेव तत् स्वगा करोति^२ न-(२)-
च्छंयोरा वृणीमह इत्याह शंयुमेव बर्हिस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति^३ गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतय इत्याह-
ऽऽशिषमेवैतामा शास्ते^४ सोमं यजति रेत एव तद्वधानि त्वष्टारं यजति रेत एव हिनं त्वष्टां रूपाणि वि-
करोति देवानां पत्नीर्यजति मिथुनन्वायाग्निं गृहपतिं यजति प्रतिष्ठिन्यै^५ जामि वा एतद्यज्ञस्य क्रियते^६ ।
यदाज्येन प्रयाजा इज्यन्त आज्येन पत्नीसंयाजा ऋचमनूच्यं पत्नीसंयाजानामूचा यज्ञन्यजामिन्वायाथो
मिथुनन्वाय^७ पङ्क्तिर्प्रायणो वै यज्ञः पङ्क्त्युदयनः पञ्च प्रयाजा इज्यन्ते चत्वारः पत्नीसंयाजाः समिष्टयजुः
पञ्चमं पङ्क्तिमेवानु प्रयन्ति पङ्क्तिमनूच्यन्ति ॥ (प्रमाया, -स्तन, क्रियते, प्रयन्ति, प्रयन्ति, प्रयन्ति) ॥ १० ॥

सर्वगैष्टिहोत्रमन्त्रः ॥ गायत्री, १८-१९ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

युक्ष्वा हि देवहूतमा^१ अश्वा^२ अग्ने रथीरिव । नि होतां पूर्व्यः संदः^३ ॥
उत नो देव देवा^४ अच्छा वोचो विदुष्टरः । श्रद्धिश्चा वाग्यो कृषिं ॥
त्व^५ ह यद्यविष्टय सहसः स्रनवाहुत । ऋतावा यज्ञियो भुवः^६ ॥
अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य श्रतिनस्पतिः । मूर्धा कवी रयीणाम् ॥
तं नेमिभ्रमवो यथा ऽऽ नमस्तु सहस्रिभिः । नेदीयो यज्ञ-(१)-मङ्गिरः^७ ॥
तस्मै नूनमभिद्यवे वाचा विरूप नित्यया । वृष्णे चोदस्व सुष्टुतिर्म् ॥
कष्टं श्विदस्य सेनयाऽभेरपाकचक्षसः । पाणिं गोषु स्तरामहे^८ ॥
मा नो देवानां विशः प्रस्नातीरिवोत्ताः । कुशं न होसुराभिः^९ ॥
मा नः समस्य दूढयः परिद्वेषसो अहतिः । ऊर्मिर्न नावमा वधीत् ॥
नमस्ते अश्र ओजसे गृणन्ति देव कृष्टयः । अग्ने-(२)-रुमित्रमर्दयं ॥
कुवित् सु नो गविष्टयेऽग्ने संवेपिषो रयिम् । उरुकुदुरु णस्कृषि^{१०} ॥
मा नो अस्मिन् महाधने परा वग्भारमृद्यथा । संवर्ग^{११} स^{१२} रयिं जयं ॥
अन्यमस्मद्विया इयमग्ने सिषक्तु दुच्छुना । वर्धो नो अमवच्छवः^{१३} ॥
यस्याजुषन्नमस्विनः शमीमदुर्मेखस्य वा । तं वेदुभिर्वृधाऽवति^{१४} ॥
परस्या अग्निं (३) संवतोऽवरा^{१५} अस्या तर । यत्राहमस्मि ता^{१६} अग्ने ॥
विद्या हि ते पुरा वयमग्ने पितुर्यथावसः । अघा ते सुन्नमीमहे^{१७} ॥
य उग्र इव शर्यहा तिगम्यृङ्गो न च^{१८} संगः । अग्ने पुरो कुरोजिथं ॥
सखायः सं वः सम्पश्चमिष^{१९} स्तोमं चाग्रये ।
वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नप्ते सहस्वते^{२०} ॥

स५ समिधुवसे वृषज्ज-(४)-मे विश्वान्युर्ये आ ।

इडस्पदे समिध्यसे स नो वसुन्या भरं ॥

प्रजापते १०-स वेदं ११-सोमपूषणे १२-मौ देवौ १३- ॥

(यज्ज, -ममै, -रधि, वृष, -जेकाजविश्वसिध्वं) ॥ ११ ॥

पितृयज्ञहविषां हौत्रमग्नाः ॥ त्रिष्टुप्, १, १२ अनुष्टुप्, ५ जगती । विश्वदेवा ऋषयः ।

उशन्तस्त्वा हवामह उशन्तः समिधीमहि ।

उशन्तुशत आ वह पितृन् हविषे अत्तवे ॥

त्व५ सोम प्रचिकितो मनीषा त्व५ रजिष्ठमनु नेषि पन्थाम् ।

तव प्रणीती पितरौ न इन्दो देवेषु रत्नमभजन्त धीराः १ ॥

त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे कर्माणि चक्रुः पवमान धीराः ।

वन्वज्जवातः परिधीश्वरपोषु वीरेभिरश्वैर्मघवा भवा (१) नः ३ ॥

त्व५ सोम पितृभिः संविदानोऽनु द्यावापृथिवी आ तंतन्थ ।

तस्मै त इन्दो हविषा विधेम वय५ स्याम पतयो रयीणाम् ॥

अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छतु सदेःसदः सदत सुप्रणीतयः ।

अत्ता हवींषि प्रयतानि वहिष्यथा रयि५ सर्ववीरं दधातनं ॥

वहिपदः पितर उत्सर्वाग्निमा वो हव्या चक्रुमा जुषध्वम् ।

त आ गतावसा शन्तमेनाथास्मभ्य५ (२) शं योररपो दधातं ॥

आऽहं पितृन्तुसुविदत्रा५ अविस्ति नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।

वहिपदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहाऽऽ गमिष्ठाः ॥

उपहृताः पितरः सोम्यासौ वहिष्येषु निचिषु प्रियेषु ।

त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान् ॥

उदीरतामवरं उत् परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ।

अमुं (३) य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥

इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वीसो य उपरास ईयुः ।

ये पार्थिवे रजस्या निपत्ता ये वा नून५ सुवृजनासु विक्षुं ॥

अद्या यथा नः पितरः परासः प्रत्नासौ अग्न ऋतमाशुपाणाः ।

शुचीदयन् दीधितिमुक्थुशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरयं व्रनं ॥

यदग्ने (४) कव्यवाहन पितृन् यक्ष्यतावृधः ।
 प्र च हव्यानि वक्ष्यसि देवेभ्यश्च पितृभ्य ओ ॥
 त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाद्दहव्यानि सुरभीणि कृत्वा ।
 प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अश्वमाद्धि त्वं देव प्रयता हवींश्चि^{१३} ।
 मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्वृहस्पतिर्ऋकभिरावृधानः ।
 याश्च देवा वावृधुर्ये च देवान्स्वाहा ऽन्ये स्वधया ऽन्ये मदन्ति^{१४} (५) ॥
 इमं यम प्रस्तरमा हि सीदाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः ॥
 आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन् हविषा मादयस्व^{१५} ॥
 अङ्गिरोभिरा गहि यज्ञियेभिर्यम वैरूपैरिह मादयस्व ।
 विवस्वन्तः हुवे यः पिता तेऽस्मिन् यज्ञे वर्हिष्या निषद्य^{१६} ॥
 अङ्गिरसो नः पितरो नवर्गवा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ।
 तेषां वयः सुमनसौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे (६) स्याम^{१७} ॥
 (भवा, ऽस्मभ्यु, -मसु, -मग्ने, मदन्ति, सौमनस, एकं च) ॥ १२ ॥

[सुमिधु-३३५ ।-अङ्कुरी ३०२ । प्रजापति-२८२ ।-वैवस्व १८३ । ब्रह्मादिनो ३१० । ऽग्ने- २८७ ।-मनुः २८४ ।
 प्रकवो ३४४ । ऽसीधे ३९९ । देवा १८३ । युक्ष्वो २१९ । शन्तो- ३०१ । द्वादश ॥ ३४३३]

[॥ इति द्वितीयकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[नाल्यर्थ ३२७८ । प्रजापति-३५२६ ।-रादित्येभ्यो २९६५ । देवा २४०६ । विध्वंसः ३९६५ । सुमिधुः ३४३३ ।
 (पद ॥ ६ ॥ १९२७३)]

॥ इति द्वितीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ २ ॥

अथ तृतीयं काण्डम् ।

न्यूनकर्माभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

दीक्षितेन वक्तव्यमन्त्रेषु अन्तेष्वर्चने वर्षे च वक्तव्यौ ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत् स सर्पानसृजत् सौऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत् स वयाँस्यसृजत् सौऽकामयत् प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत् स पुनं दीक्षितवाद्-मपश्यत् तमवदत् ततो वै स प्रजा असृजत् यत् तपस्तप्त्वा दीक्षितवाद् वदति प्रजा एव तद्यजमानः (१) सृजते^१ यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यत्यपास्मादीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्यैत्यबद्धं मनो द्रिष्टं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाँ श्रेष्ठो वीक्षे मा मा हासीरित्याह नास्मादीक्षाऽप्यं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति^२ यद्वै दीक्षितमभिचर्येति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं वीक्षां (२) तपोऽस्य निर्घन्त्युन्व-तीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं यत्त मा मै वीक्षां मा तपो निर्बधिष्टेत्याहृतदेव सर्वमात्मन धत्ते नास्यौजो बलं न वीक्षां न तपो निर्घन्त्यं—अिवै दीक्षितस्य देवता सौऽस्मादेतर्हि तिर इव यद्धि याति तमीश्वरँ रक्षाँसि हन्ते—(३)—भेद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरप्ता ते अस्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्प-तिस्तमेवान्वारंभते स पनँ सं पारयत्ये—दर्शनम् देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनँ ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुपन्त पृथ्व इत्याह विश्वे होतदेवा जोषयन्ते यद्वाङ्मणौ (४) ऋक्सामाभ्यां यजुषा सन्तरन्त इत्याह र्क्षाभाभ्याँ ह्येष यजुषा सन्तरति यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहऽऽशिष्यमेवैतामा शास्ते ॥ (यजमानो, वीक्षाँ, हन्तो,—माँङ्मणौ,—अतुर्विरसति च) ॥ १ ॥

मोमोपस्थानमन्त्राः, अध्वर्युकर्तव्यविधयश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेप ते ऋष्टुमो जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दो-मानाँ साम्राज्यं गच्छति मे सोमाय ब्रूताँ—द्यो वै सोमँ राजानँ साम्राज्यं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाँ साम्राज्यं छन्दारंभि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः पुरस्तात् सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेवै—(१)—नँ लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानाँ साम्राज्यं^३ यो वै तानूनत्रस्य प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुह्वत्यथ कं तानूनत्रं प्रति तिष्ठतीति प्रजापतौ मनसीति ब्रूयान् त्रिरथ जिब्रेत् प्रजापतौ त्वा मनसि जुहोमीत्येषा वै तानूनत्रस्य प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यो (२) वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत् तिष्ठन्ना भ्रावयेदेवा वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य जुहुयात् प्रतिष्ठाया इयात् तस्मात् समानत्र तिष्ठता होतव्यं प्रतिष्ठित्यै^४ यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववनेव भवति क्षुवा अस्य स्वं वायव्यमस्य (३) स्वं चमसौऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वाऽनन्वारभ्याऽऽभ्रावयेत् स्वादियात् तस्मादन्वारभ्याऽऽभ्राव्यँ स्वादेव नैति यो वै सोममप्र-

तिष्ठान्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठिताभ्युक्तान्यप्रतिष्ठितो यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वीथर्व्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्त्यानां ग्रहं वा (४) गृहीत्वा चमसं बोध्रीय स्तोत्रमुपाकुर्यात् प्रत्येव सोमं स्थापयति प्रति स्तोमं प्रत्युक्त्यानि प्रति यजमानस्तिष्ठति प्रत्यध्वर्युः ॥ (एव, यो, ऽह्नु, वे, -काश्चविद्वानिश्च) ॥ २ ॥

सोमकयणीपदाजतम्, २-३ पशुअपणार्थस्याप्तः प्रणयनम्, ४ पशोरवदाननाशे प्रायश्चित्तं, ५ पश्वपहर्तृनाशार्थं होमश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यज्ञं वा एतत् सं भरन्ति यत् सोमकयण्यै पदं यज्ञमुखं २ हविर्धाने यद्द्वि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तर्हि तेनाशमुपाभ्युद्यद्यमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमक्षि प्र हरन्त्युत् पत्नीमा नयन्त्यन्वनाऽसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्याय धिष्णिण्यो हीयते सोऽहुं ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा (१) प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यद्द्वि पशुमाप्रीतमुदञ्चं नयन्ति तर्हि तस्य पशुअपणं २ हरेत् तेनैवैनं भागिनं करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि कर्षन्ते यदाहवनीयात् पशुअपणं २ हरन्ति स वैव स्याक्षिर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्तत्वायै यद्द्वि पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्येत् सैव ततः (२) प्रायश्चित्ति—यं पशुं विमथ्नीरन् यस्तान् कामयेताऽऽर्तिमाच्छेयुरिति कुविद्वेतेति नमोवृत्तिवन्त्यर्चाऽऽभीधे जुहुयान्नमोवृत्तिकेवैर्वा वृद्धे ताजगार्तिमाच्छेन्ति ॥ (भूत्वा, ततः, पश्विःशक्तिश्च) ॥ ३ ॥

पशुपाकरणमन्त्राः ॥ ऋग्वेद, १, ९-१० अनु० ११, ११-१२ द्विपदा । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः ।

तस्मै प्रति प्र वेदय चिकित्वाऽनु मन्यताम् ॥

इमं पशुं पशुपते ते अद्य वृध्नाभ्यग्ने सुकृतस्य मध्ये ।

अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम् ॥

प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति पूर्वे प्राणमङ्गैभ्यः पर्याचरन्तम् ।

सुवर्गं याहि पथिभिर्देवयानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः ॥

येषामीशे (१) पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम् ।

निष्क्रीतोऽयं यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु ॥

ये बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैक्षन्त मनसा चक्षुषा च ।

अग्रिस्ताऽअग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविद्वानः ॥

य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ।

वायुस्ताऽअग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संविद्वानः ॥

प्रमुञ्चमाना (२) भुवनस्य रंतो गातुं शक्त यजमानाय देवाः ।

उपाकृतऽशक्तमानं यदस्थाज्जीवं देवानामप्येतु पाथः ॥

नाना प्राणो यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः ।
 जीवं देवानामप्येतु पार्थः सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥
 यत् पशुर्मायुमकृतोरो वा पञ्जिराहते । अग्निर्मा तस्मादेनसो विश्वान्मुञ्चत्वहंसः ॥
 शमितार उपेतन यज्ञं (३) देवेभिरिन्वितम् । पाशात् पशुं प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि ॥
 अदितिः पाशं प्र मुमोक्त्वेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि ॥
 अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन् प्रति मुञ्चामि पाशंभू ॥
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहं शृतं कृतारिमुत यज्ञियं च ।
 अग्ने सदक्षः सतनुर्हि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुपस्यै ॥
 जातवेदो वृषगा गच्छ देवान् त्वं (४) हि होता प्रथमो बभूथ ।
 घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः ॥
 स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा ॥ (इदं, प्रमुञ्चमाना, यज्ञं, त्वं, पौडश च) ॥ ४ ॥

पशुपाकरणविधिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्याऽऽर्कमत आत्मनो-
 ऽनामस्कार्यं द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यां उपाकृत्य पञ्च जुहोति पाङ्कान्ः पशवः पशून्नेवाव
 रुन्धे^३ मृत्यवे वा एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारमेतं प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो यजमानस्य पशून्ने-
 त्याह व्यावृत्त्यै (१) यत् पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै^४ शमितार उपेतनेत्याह यथायजुरेवैतं—द्विपायां
 वा आह्नियमाणायामग्नेर्मधोऽप्यं क्रामति त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वृषामभि जुहोत्यग्नेरेव मेधमव रुन्धे-
 ऽथो शृतत्वाय^५ पुरस्तात् स्वाहाकृतयो वा अन्ये देवा उपरिष्ठात् स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहेत्यमितौ वृषां (२) जुहोति तानेवोभयान् प्रीणति ॥ (व्यावृत्त्यै, वृषां, पञ्च च) ॥ ५ ॥

प्राप्तीप्राभिमर्शनादिविधयः, द्रोणकलशाद्यानादनमन्त्रविशेषाश्च । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्यां देवताभ्यो वृश्च्यते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ
 वृश्च्यते वर्सीयान् भवत्याग्नेय्यजोऽऽग्नीध्रमभि मृशेद् वैष्णव्या हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचौ वायव्यया वाय-
 व्यात्यैन्द्रिया सर्वौ यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते वर्सीयान् भवति युनज्मि ते
 पृथिवी ज्योतिषा सह युनज्मि वायुमन्तरिक्षेण (१) तं सह युनज्मि वाचं सह सूर्येण तं
 युनज्मि तिस्रो विपचः सूर्यस्य ते^६ । अग्निर्वेवता गायत्री छन्द उपाश्वोः पात्रमसि^७ सोमो देवता
 त्रिष्टुप् छन्दोऽन्तर्यामस्य पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रमसि^८ बृहस्पति-
 देवताऽनुष्टुप् छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनो देवता पङ्क्तिछन्दोऽश्विनोः पात्रमसि^९ सूर्यो
 देवता बृहती (२) छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि^{१०} चन्द्रमा देवता सतो बृहती छन्दो मन्थिनः पात्रमसि^{११}
 विश्वेदेवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य पात्रमसीन्द्रो देवता क्रकृच्छन्द उक्थानां पात्रमसि^{१२}
 पृथिवी देवता विराट् छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि^{१३} ॥ (अन्तरिक्षेण, बृहती, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ६ ॥

स्पर्धाविशेषजमानयोः प्रयोगाः केचिन्मन्त्राश्च । विषेदेवा ऋषयः ।

इष्टुर्गो वा अर्ध्वर्युर्यजमानस्येष्टुर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयत आसन्त्यान्मा मन्त्रात् पाहि कस्याश्चिदुमि-
शस्त्या इति पुरा प्रातरनुवाकाज्जुहुयाद्वात्मन एव तदर्ध्वर्युः पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै संवेशाय त्वो-
पवेशाय त्वा गायत्रियां*—*खिष्टुर्भो*—*जगत्या अभिर्युतै स्वाहा प्राणापानौ मृत्योर्मा-
पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं देवतासु वा पते प्राणापानयोः (१) न्यायच्छन्ते येनाऽसोमः
समुच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याहु छन्दांसि वै संवेश उपवेशच्छन्दोभिरेवास्य छन्दांसि वृद्धं
प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिर्जित्य मरुत्वतीः प्रतिपन्नो विजित्या उमे बृहद्रथन्तरे भवर्त इयं वाव रथन्तर-
मसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरेत्यथ वाव रथन्तरं भो बृहदद्याभ्यादेवैनमन्तरैति मुतं (२) वाव रथन्तरं भवि-
ष्यद्बृहद्भुताच्चैवैनं भविष्यतश्चान्तरैति परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितं बृहत् परिमिताच्चैवैनमपरिमिता-
च्चान्तरैति विश्वामित्रजमदग्री वसिष्ठेनास्पष्टेताऽस एतज्जमदग्रीर्विद्वन्मपश्यत् तेन वै स वसिष्ठस्ये-
न्द्रियं वीर्यमवृद्धं इति ह-ऽस्यसंत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृद्धं (३) यस्य भूयाऽसो
यज्ञकृतव इत्याहुः स देवता वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात् स्यादुक्थ्यं कुर्वीत यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं
कुर्वीत यज्ञकृतुभिरेवास्य देवता वृद्धे वसीयान् भवति ॥ (प्राणापानयोः, भूतं, वृद्धं, उद्यमिश्नसिध) ॥ ७ ॥

उपांशुप्रदाभिषवः विधिः, मन्त्राश्च ॥ २, ४ त्रिष्टुप् । विषेदेवा ऋषयः ।

निग्राभ्याः स्थ देवश्रुत आयुर्मं तर्पयत प्राणं मे तर्पयतापानं मे तर्पयत व्यानं मे तर्पयत चक्षुर्मे
तर्पयत श्रोत्रं मे तर्पयत मनो मे तर्पयत वाचं मे तर्पयताऽऽत्मानं मे तर्पयताङ्गानि मे तर्पयत प्रजां
मे तर्पयत पशून् मे तर्पयत गृहान् मे तर्पयत गुणान् मे तर्पयत सर्वगणं मा तर्पयत तर्पयत मा
(१) गुणा मे मा वि तर्प-जोषधयो वै सोमस्य विशो विशः खलु वै राक्षः प्रदातोरीश्वरा ऐन्द्रः सोमोऽ-
वीष्टुधं वो मनसा सुजाता ऋतप्रजाता भग इदं स्याम ।

इन्द्रेण देवीवीरुधः संविदाना अनु मन्यन्ताऽसर्वनाय सोम-

-मित्याद्यौषधीभ्य एवैनं स्वयै विशः स्वयै देवतायै निर्याच्याभि बुणोति यो वै सोमस्याभियुयमा-
णस्य (१) प्रथमोऽंशुः स्कन्दति स ईश्वर इन्द्रियं वीर्यं प्रजां पशून् यजमानस्य निर्हन्तोस्तमभि मन्त्रयेताऽऽ
माऽस्कान्तसह प्रजया सह रायस्पापेणेन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्बेधीरित्याश्विभमेवैतामा शास्त इन्द्रियस्य
वीर्यस्य प्रजायै पशूनामनिर्घातायै

द्रुप्तश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामिमं च योनिमनु यश्च (२) पूर्वैः ।

तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रुप्तं जुहोम्यनु सुप्त होत्राः ॥ (मा, अभियुयमाणस्य, च, दश च) ॥ ८ ॥

प्रहमन्त्रोच्चारणादिधर्मोः, आचारसंज्ञावमन्त्राश्च ॥ २-४ त्रिष्टुप् । विषेदेवा ऋषयः ।

यो वै देवान् देव्यशस्त्रेनार्पयति मनुष्यान् मनुष्यशस्त्रेन देवशस्त्रेन देवेषु भवति मनुष्यशस्त्री मनु-
ष्येषु यान् प्राचीनमाश्रयणात् प्रहान् गृहीयात् तातुपांशु गृहीयाद्यानुध्वाऽस्तातुपश्मिमतो देवानेव तद-

(७।२-३) अभि...स्वाहा, (७।३-४) संवेशा... स्वा ।

वयश्चसेनार्पयति मनुष्यान् मनुष्ययश्चसेन देवयश्चसेन देवेषु भवति मनुष्ययश्चसी मनुष्येष्व

—भिः प्रातः सवने पात्वस्मान् वैश्वानुरो महिना विश्वश्चम्भूः ।

स नः पावको द्रविणं दधात्वा—(१)—युष्मन्तः सहस्रं स्याम ॥

विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन् द्वितीये सर्वे न जह्युः ।

आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥

इदं तृतीयं सर्वं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त ।

ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः सिंघिं नो अभि वसींथो नयन्तु ॥

आयतनवतीर्वा अन्या आहुतयो ह्यन्तेऽनायतना अन्या या आधारवतीस्ता आयतनवतीर्याः (१)
सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाऽऽधारमा धारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे
नो जनाय विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवदेव सोमेति सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः
करोत्यायतनवान् भवति य एवं वेदाथो धावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युक्ते उपजीवनीयं भवत उपजी-
वनीयं भवति (१) य एवं वेदै—१ तै रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुपस्व विदेगौपत्यं रायस्पोषं
सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिर्म् ॥

मनुः पुत्रेभ्यो वायं व्यभजत् स नामानेदिष्टं ब्रह्मचर्यं वसन्तं निरभजत् स आऽगच्छत् सौऽब्रवीत् कथा मा
निरभागिति न त्वा निरभाक्षमित्यब्रवी—दक्षिरस इमे सत्रमासते ते (१) सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदं
ब्राह्मणं ब्रूति ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां पशवस्ताः स्तै दास्यन्तीति तदेभ्योऽब्रवीत् ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषां
पशव आसन् तानस्मा अर्द्धं—स्तं पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आऽगच्छत् सौऽब्रवीन्मम वा इमे पशव इत्य-
र्द्धं (५) मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशात् इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ हीर्यते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु
नाभ्युपेत्य संऽब्रवीद्यज्ञे माऽऽ भजाथ ते पशून् नाभि मंश्स्य इति तस्मा एतं मन्थिनः सऽन्नाचमजुहोत्
ततो वै तस्य रुद्रः पशून् नाभ्यमन्यते यज्ञैत—(१) मेवं विद्वान् मन्थिनः सऽन्नाचं जुहोति न तत्र रुद्रः पशून्भि
मन्यते (१) (इषादु, या, भवति, ते, वा, पुत्र, -भेकादश च) ॥ ९ ॥

मष्टवहोमादिमन्त्राभिधानम् ॥ १ गायत्री, ३-५ त्रिष्टुप्, ९ जजुष्टुप् ।

जुष्टो वाचो भूयासं जुष्टो वाचस्पतये देवि वाक् ।

यद्वाचो मधुपत् तस्मिन् मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै ॥

ऋचा स्तोमः समर्षय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्रायत्रवर्तनि ॥

यस्ते द्रुप्तः स्कन्दति यस्ते अंशुर्वाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात् ।

अध्वर्योर्वा परि यस्ते पवित्रात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

यो द्रुप्तो अंशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात् (१) पुरोडाशात् करम्मात् ।

धानासोमान्मन्थिनं इन्द्र शुक्रात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

यस्ते द्रप्सो मधुमाऽ इन्द्रियावान्त्स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान् ।

दिवः पृथिव्याः पर्वन्तरिक्षात् स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि ॥

अध्वर्युर्वा ऋत्विजां प्रथमो जुज्यते तेन स्तोमो योक्तव्य इत्याहुर्वागग्नेगा अग्रं एतवृजुगा देवेभ्यो यज्ञो मयि दधती प्राणान् पशुषु प्रजां मयि (१) च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तर्घहमुखे युनक्ति वास्तु वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्रूढान् गृहीत्वा बहिष्पवमानऽ सर्पन्ति पराञ्चो हि यन्ति पराचीमिः स्तुयते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योर्प तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाह—

—विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म यच्छ सहन्त्य । प्र ते धारा मधुश्रुत उत्सं दुहते (२) अर्धित—

—मित्याहु यदेवास्य दायानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेनाऽऽप्याययति ॥

(परिवापा, -न्मभि, दुहते, चतुर्दश च) ॥ १० ॥

विजाधियाज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ विश्वदुप्, १, ५, ७, ११-१२, २२, ३३-३५ गायत्री, १५-१६, २५ ऋग्वेदम् । विश्वदेवा ऋषयः ।

अग्निना रयिमभ्रवत् पोषमेव दिवेदिवे । यज्ञसं वीरवत्तमम् ॥

गोमाऽ अग्नेऽर्विमाऽ अग्नी यज्ञो नृवत्सखा सद्रुमिदप्रमृष्यः ।

इडावाऽ एषो असुर प्रजावान् दीर्घा रयिः पृथुवृद्धः सभावाग्ने ॥

आ प्यायस्वैः*— सं ते*— ॥

इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये । अस्माकमस्तु केवलैः ॥

तन्नस्तुरीपमर्ध पोषयित्तु देवं त्वष्टर्वि रराणः स्वस्व ।

यतो वीरः (१) कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकर्मः ॥

शिवस्त्वष्टरिहाऽऽ गहि विश्वः पोष उत त्मना । यज्ञेयज्ञे न उदवै ॥

पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते देवकर्मः ।

प्रजां त्वष्टा वि व्यत्तु नाभिर्मस्मे अथा देवानामप्येतु पार्थः ॥

प्र णो दे*—*— व्या नो दिवः*—*— ॥

पीपिवाऽसऽ सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः । धुक्षीमहि प्रजामिषम् (२)

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः । तेषां ते सुन्नमीमहे ॥

यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रतमुपतिष्ठन्त आपः ।

यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्तऽ सरस्वन्तमवसे हुवेमै ॥

दिव्यऽ सुपर्ण वयसं बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोर्पधीनाम् ।

अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त५ सरस्वन्तमवसे हुवेमं ॥
 सिनीवाल्लि पृथुष्टुके वा देवानामसि स्वसां ।
 जुषस्व हव्य- (३)- माहुतं प्रजां देवि दिदिङ्कि नः ॥
 या सुपाणिः स्वङ्कुरिः सुषूमा बहुस्रवरी । तस्यै विश्वपत्नियै हविः सिनीवाल्ल्यै जुहोतमं ॥
 इन्द्रं वो विश्वतस्परी १-५-५- न्द्रं नरः १-५-५- ॥
 असितवर्णा हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिव्यमुत पतन्ति ॥
 त आऽववृत्रन्तसदनानि कृत्वाऽऽदित् पृथिवी घृतैर्व्युद्यते ॥
 हिरण्यकेशो रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव धर्जीमान् ।
 शुचिभ्राजा उपसो (४) नवेदा यज्ञस्वतीरपस्पृशो न स्त्याः ३० ॥
 आ तै सुपर्णा अभिनन्त एवैः कृष्णो नोनाव वृषभो यदीदम् ।
 शिवाभिर्न स्मर्यमानाभिराऽग्नात् पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रौ ॥
 वाश्रेव विद्युन्मिमाति वत्सं न माता सिपक्ति । यदेषां वृष्टिरसर्जि ३१ ॥
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो विभाय दिवश्चित् सानु रजत स्वने वः ।
 यत् क्रीडथ मरुत (५) ऋष्टिमन्त आप इव सुभ्रियश्चो धवच्चे ३२ ॥
 अभि क्रन्द स्तनय गर्भमा धा उदुन्वता परि दीया रथेन ।
 दत्ति५ सु कर्ष विषितं न्यञ्च५ समा भवन्तुद्धता निपादाः ३३ ॥
 त्वं त्या चिदच्युताऽभ्रै पशुर्न यवसे । धामा ह यत् तै अजर वना वृश्चन्ति शिक्कसः ३४ ॥
 अग्ने भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधात्रोऽमृतस्य धाम ।
 याश्च (६) माया मायिना विश्वमिन्व त्वे पूर्वाः सैद्रुधुः पृष्टवन्धो ३५ ॥
 दिवो नो वृष्टि मरुतो ररीष्वं प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य धाराः ।
 अवाङ्मेतेन स्तनयित्नुनेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः ३६ ॥
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथैवाभुवः ।
 अत्यं न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुत्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम ॥
 उदुमुतो मरुतस्ता५ इयते वृष्टि (७) ये विश्वे मरुतो जुनन्ति ।
 क्रोशाति गदौ कन्यैव तुष्ठा परं तुञ्जाना पत्यैव जायौ ॥
 घृतेन द्यावापृथिवी मधुना समुक्षत परस्वतीः कृणुताऽऽप ओषधीः ।
 ऊजं च तत्र सुमतिं च पिन्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु ३७ ॥

उदु त्वं^३ *— चित्रम्^३ *— ॥

आर्वभृगुवच्छुचिमपनवानवदा हुवे । अग्निं संमुद्रवाससम् ॥

आ सवः सवितुर्थया भगस्ये—(८)—व भुजिं हुवे । अग्निं संमुद्रवाससम् ॥

हुवे वार्तस्वनं कविं पर्जन्यकन्द्यं सहः । अग्निं संमुद्रवाससम् ॥

(वीर, इष्य, इष्य, सुवसो, मरुत, इष्य, इष्य, भगस्य, द्वादश च) ॥ ११ ॥

[प्रजापति— २२४ । ऐव २१९ । यजुं १२६ । प्रजापतेः २१६ । प्रजापत्या १०५ । य १३३ । इष्टगो १०८ । मित्रांश्च १६० । यो ३११ । अष्टो १६४ । अग्निं—४१२ —कादश ॥ २२४८]

[इति तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

पवमानग्रहादीनां व्याख्यानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

पवमानग्रहत्रयम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते

इयेनोऽसि गायत्रछन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारय

सुपर्णोऽसि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारय

सर्वाऽसि जगतीछन्दा अनु त्वा ऽऽ रमे स्वस्ति मा सं पारयेत्याह—ते (१) वै पवमाना-

नामन्वारोहस्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते' यो वै पवमानस्य सन्ततिं वेद सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजां पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत् तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात् पवमानं वि (२) छिन्यात् तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राप्नोऽनु विच्छिद्येतो—पयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि संशेदि*—न्द्राय त्वेत्याधवनीयं*— विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृत् पवमानमेव तत् सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरा ऽऽयुषः प्र मीयते पशुमान् भवति विन्दते प्रजाम् ॥ (पूते, वि, द्विकवारिः ३३४) ॥ १ ॥

सवननिरूपणम्, तन्मन्त्राश्च ॥ २-३ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्रीणि वाच सर्वानन्यथ तृतीयः सवनमव लुम्पन्त्यनंशु कुर्वन्त उपांशुः हुत्वोपांशुपात्रेऽंशुम-
वाश्य तं तृतीयसवनंऽपि सन्त्यामि पुण्ययाद्याययति तेनांशुमचर्दमिषुणोति तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्
सर्वानन्यंशुमन्ति शुक्रवन्ति समावेद्वीर्याणि करोति'

द्वौ समुद्रौ विततावजुयौ पर्षावर्तते जठरेव पादाः ।

तयोः पश्यन्तो अतिं यन्त्यन्यमर्पश्यन्तः (१) सेतुनाऽतिं यन्त्यन्यम् ॥

द्वे द्रधंसी सवती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान् ।

तिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दत्ते अनुहार्य जायते ॥

देवा वै यद्यहोऽकुर्वन् तदसुरा अकुर्वन् ते देवा एतं महायज्ञमपश्यन् तमन्वताग्निहोत्रं व्रतमकुर्वन् तस्माद्-द्विव्रतः स्याद् द्विर्होत्रं जुहति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयं (२) पशुमकुर्वन् वार्ष्यं यज्ञमाग्नेयं पशुमकुर्वन् वैश्वदेवं प्रातःसवनमकुर्वन् वरुणप्रधासान् माध्यान्दिनं सवनं साकमेधान् पितृयज्ञं त्र्यम्बकां स्तृतीयसवनमकुर्वन् तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगांसन् तं नान्ववायन् तैऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अमृवन्निति तदध्वरस्याध्वर्यत्वं ततो देवा अमवन् पराऽसुरा य एवं विद्वान्तसोमैर् यजते भवत्यात्मना परा (३) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (अपश्यन्तो, ऽग्नीषोमीयं, परा, अग्निं च) ॥ २ ॥

सोमावेक्षणम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वान् देवान् परिभूर्मांश्च सह ब्रह्मवर्चसेन

स नः पवस्व शं गये शं जनाय शमवते शं राजन्नोषधीभ्यो

ऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्योषस्य ददितारः स्याम ।

तस्य मे रास्व तस्य ते मक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे ॥

प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे पवस्वा पानाय* व्यानाय* वाचे* (१) दक्षक्रतुभ्यां* चक्षुभ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथांश्च ओत्रार्या* ऽऽत्मेने* ऽङ्गेभ्यं* आयुषे* वीर्याये* विष्णो* रिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को नाम कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृषं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजया भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदा (२) वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते मक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे ॥

सुमूषन्नवैक्षेनैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेनैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयाव्य (३) वैक्षेनैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाऽभि पवतेऽभि चरन्नवैक्षेनैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां घ्राचो दक्षक्रतुभ्यां वर्त्मभ्यांश्च ओत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरेति ताजक् प्र धन्यति ॥ (वाचे, वर्चोदा, आमयावी, पञ्चवत्वादिश्च) ॥ ३ ॥

स्फ्याणुपस्थानमन्त्राः विधिश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्फयः स्वस्तिर्विधनः स्वस्तिः पशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः ।

यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ ते माऽस्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वं

मुप मा घ्रावापृथिवी ह्वेता मुपाऽऽस्तावः* कलशः* सोमो* अग्निः*

(३१३-५, ८-१२) * मे वर्चोदा...पवस्व, (३१६) वर्चोदौ...पवेथाम्, (३१३-१४) न- जठर... पवस्व । (४१३-६, ७) * ह्वयध्वम्, (३१४-६)

रूपं देवांश्च- उप यज्ञं- उप मा होत्रा उपहवे ह्वयन्तां नमोऽग्नये मसृष्टे मसृष्टस्य मा यज्ञोऽ-
 ऽर्यादित्याहवनीयमुप निष्ठने यज्ञो वै मनो (१) यज्ञं वाच स तदहन् तस्मा एव नमस्कृत्य सद्ः प्र सर्प-
 त्यात्मनोऽनार्त्ये नमो रुद्राय मन्वे नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमस्कृत्य सद्ः प्र सर्प-
 त्यात्मनोऽनार्त्ये नम इन्द्राय मसृष्ट इन्द्रियं मे वीर्यं मा निर्वर्धीमिति होत्रीयमाशिष्यमेवैतामा शास्त
 इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्वाताय या वै (२) देवताः सद्स्यातिर्माप्यन्ति यस्ता विद्वान् प्रसर्पन्ति न सद्स्या-
 तिर्माछन्ति नमोऽग्नये मसृष्ट इत्याहेना वै देवताः सद्स्यातिर्माप्यन्ति ता य एवं विद्वान् प्रसर्पन्ति न सद्-
 स्यातिर्माछन्ति^{१३} दृढे स्थः शिशिरे समीची माऽहंसपातु^{१४} सूर्यो मा देवो दिव्वादहंसपातुं-
 वायुरन्तरिक्षार्द्धं- (३) मिः पृथिव्यां- यमः पितृभ्यः- सरस्वती मनुष्येभ्यो देवी द्वारौ
 मा मा स तामं नमः सदेसे^{१५} नमः सदेसस्पतये^{१६} नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे^{१७}
 नमो दिवे^{१८} नमः पृथिव्या अहं दैधिपव्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदेने सीदु योऽस्मत् पाकवर्^{१९}
 उञ्जित उदुद्वतश्च मेपं पातं मा वावापृथिवी अद्याहः सद्ो वै प्रमर्षन्तं (४) पितरोऽनु प्र
 सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोः सद्ः प्रसृज्य दक्षिणार्धे परेभ्योऽगन्त पितरः पितृमानहं युष्माभि-
 र्भूयासः सुप्रजसो मया युयं भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य सद्ः प्र सर्पत्यात्मनोऽनार्त्ये^{२०} ॥
 (मुखो, वा, अनुवर्षित्वात्, प्रसर्पन्तं, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

मक्षमन्त्राः ॥ ८ गायत्री; ९ वृहती; १०, २० त्रिऽशुप; १२ अनुऽशुप; १३ द्विऽदा गायत्री । विषेदेवा मन्त्रः ।

मक्षेहि मा ऽऽ विश दीर्घायुस्वायं शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वचंसे सुगन्तस्वायेहि वस्रो पुरो-
 वसो प्रियो मे हृदाऽस्य-श्चिनोस्त्वा वाहुभ्यां सध्यासं नुचक्षंसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव
 रुयेपं मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्ववच्यदिर्तिरनाहतशीर्ष्णी
 वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचरणे (१) शम्भूमयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्षं प्र चर क्रत्वे
 दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरतायै मा मा राजन् वि वीभिषो मा मे हार्दि त्विषा वधीः । वृषणे
 शुश्रायाऽऽयुषे वचंसे ॥

वसुमद्रणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य
 पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि रुद्रवद्रणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यन्दि-
 नस्य सवनस्य त्रिष्टुच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य (२) पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्यो-
 पहृतो भक्षयाम्यादित्यवद्रणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस इन्द्र-
 पीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भक्षयामि ॥

आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णिण्यम् । मवा वाजस्य सज्जर्थे ॥

हिन्वं मे गात्रा हरिवो गगान् मे मा वि तीरुषः ।

शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमर्ति (३) गाः ॥

अपांम सोमममृता अभूमादेर्म ज्योतिरविदाम देवान् ।

किमसान् कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य^१ ॥

यन्म आत्मनो मिन्दाऽभूदधित् पुनराऽहार्जितवेदा विचर्षणिः^२ ॥

पुनरभिधक्षुरदात् पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः ।

पुनर्मे अश्विना युधं चक्षुरा धत्तमक्षयोः^३ ॥

इष्टयजुपस्ते देव सोम स्तुतस्तोमस्य (४) अस्तोकथस्य हरिव्रत इन्द्रपीतस्य मधुमत उप-
हृतस्योपहृतो भक्षयामि^४ ॥

आपूर्याः स्याऽऽ मा पूरयत प्रजया च धनेन च^५ ॥

एतत् ते तत् ये च त्वामन्वे^६ तत् ते पितामहं^६ प्रपितामह ये च त्वामन्वे^७—त्र पितरो यथा-
भागं मन्दध्वम्^८

नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः (५)
स्वधायै नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य एतस्मिँल्लोके स्य युष्मा-
५स्तेऽनु येऽस्मिँल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिँल्लोके स्य यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त येऽस्मिँल्लोकेऽहं तेषां
वसिष्ठो भूयासे^९

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव (६) ।

यत् कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयं स्याम पतयो रथीणाम्^{१०} ॥

देवकृतस्यैनसोऽव्यजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽव्यजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽव्यजनमस्ये^{११}—स्तु
धौतस्य सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयजुषः स्तुतस्तोमस्य अस्तोकथस्व यो भक्षो अश्वसनिर्यो गोस-
निस्तस्य ते पितृभिर्मध्वकृतस्योपहृतस्योपहृतो भक्षयामि^{१२} ॥ (विश्वचर्षणे, नराशंसपीतस्या, -ऽनि, स्तुव-
स्तोमस्य, पितरो, वन्य, चतुश्चत्वारिंशच) ॥ ५ ॥

पृषदाज्यस्, दधिघर्ममन्त्रश्च ॥ २ बृहती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

महीनां पयोऽसि विश्वेषां देवानां तन्ऋग्व्यासमद्य पृषतीनां ग्रहं पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदय-
मस्येकमिषं विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दधा घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य वीतस्य द्रविणमां गम्या-
ज्ज्योतिरसि वैश्वानरं पृक्षियै दुग्धं^{१३}

यावती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः ।

तावन्तमिन्द्र ते (१) ग्रहं स होर्जा गृह्णाम्यस्त्वतम्^{१४} ॥

यत् कृष्णशकुनः पृषदाज्यमेवमृशेच्छुद्रा अस्य प्रमारुकाः स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्छतृष्पादोऽस्य पशवः प्रमा-
रुकाः स्युर्यन् स्कन्देयजमानः प्रमारुकः स्यात् पशवो वै पृषदाज्यं पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृष-

वाज्यः स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति पशुनेवास्मै पुनर्गृह्णाति^३ प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वा (२)
एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति यत् पृषदाज्यं पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति^४ हिरण्यम-
वधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानं भवति शतायुः पुरुषः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्ये—श्वमव धापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवा-
स्मै योनेः प्राणं (१) निर्ममृते^५ वि वा एतस्य यज्ञविच्छद्यते यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति वैष्णव्यर्चा
पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं तनोति^६ ॥ (ते, वै, प्राणं, द्वाविंशतिश्च) ॥ ६ ॥

स्तुतशख्योऽभिधानम् ॥ विवेदेवा ऋषयः ।

देवं सवितरेतत् ते प्राऽऽह तत् प्र च सुव प्र च यज्ञ बृहस्पतिर्ब्रह्माऽऽयुष्मत्या ऋचो मा गां
तनुपात् सान्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकृतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य
सवितुः प्रसवे^७ स्तुतस्य स्तुतमस्यूजं महां स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्र-
(१)-मस्यूजं महां शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादि—

—न्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम् ॥

सा मे सत्याऽऽशीर्दिवेषु भूयाद्ब्रह्मवर्चसं मा ऽऽ गम्यात् ॥

यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे ।

स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्माः अधिपतीन् करोतु वयः स्याम पतयो रयीणाम्^८ ॥

यज्ञो वा वै (२) यज्ञपतिं बृहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशख्योर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो
दुहे स इष्टा पापीयान् भवति य एनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्टा वसीयान् भवति स्तुत-
स्य स्तुतमस्यूजं महां स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रमस्यूजं महां शस्त्रं दुहा-
(१)-मा मा शस्त्रस्य शस्त्रं गम्यादित्याहैव वै स्तुतशख्योर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते बृह एव यज्ञमिष्टा
वसीयान् भवति ॥ (शस्त्रं, वै, दुहां, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

प्रस्थितयाऽव्याख्यहोमादिमन्त्राः ॥ १६-२०, २४-२५ त्रिष्टुप्, २२-२३ जगती, २९ अनुष्टुप् । विवेदेवा ऋषयः ।

अयेनाय पर्वने स्वाहा वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदत्स्वयमभि-
गूर्ताय नमः परिधये जनप्रथेनाय स्वाहा वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमः ऊजे होत्राणां स्वाहा
वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां स्वाहा वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये
मनवे स्वाहा वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमः ऋतसृतपाः सुवर्वाद्स्वाहा वदत्स्वयमभिगूर्ताय नमः

—स्तुम्यन्ताः होत्रा मघोर्वृतस्य^९

यज्ञपतिमुष्य एनसा (१) ऽऽहुः ।

प्रजा निर्मेक्ता अनुत्पन्माना मध्वयौ स्तोकावप तौ रराध ॥

सं नस्ताभ्यां शुजतु विश्वकर्मा^{१०}

१९ (कै. सं.)

घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः ।

चक्षुष एषां मनसश्च सन्धौ बृहस्पतये महि षद् द्युमन्मः ॥

नमो विश्वकर्मणे स उं पात्वस्मै—

नैनन्यान्तसोमपान् मन्यमानः ।

प्राणस्य विद्वान्तसमूरे न धीर् एनश्चक्रवान् महि बृद्ध एषाम् ॥

तं विश्वकर्मन् (२) प्र मुञ्चा स्वस्तये^{१८}

ये भक्षयन्तो न वरुन्यानुहुः ।

यानग्रयोऽन्वर्तयन्तु धिष्णिषा इयं तेषामवया दुरिष्ट्यै स्विष्टिं नन्तां कृणोतु विश्वकर्मा^{१९} ॥

नमः पितृभ्यो अभि ये नो अरुयन् यज्ञकृतो यज्ञक्रामाः सुदेवा

अक्रामा वो दक्षिणां न नीनिम मा नस्तस्म देनसः पापयिष्टं ।

यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न (३) नयेदैभ्यो वृक्ष्येत यद्वैभ्यः कर्मणानि
जुहोति सदस्यानेव तत् प्रीणात्यै—

—स्मे देवासो वपुषे चिकित्सतु यमांशिरा दम्पती वाममभ्रुतः ।

पुमान् पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा एधते गृहः^{२०} ॥

आशीर्वाया दम्पती वाममभ्रुतामरिष्टो रायः सचता^{२१} समौकसा ।

य आऽसिचत् संदग्धं कुम्भ्या सह्येन यामन्मर्तिं जहातु सः^{२२} ॥

सर्पिर्ग्रीवी (४) पीर्वर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य ।

सहजानिर्यः सुमखस्यमान इन्द्रायाऽऽशिरं^{२३} सह कुम्भ्याऽदात्^{२४} ॥

आशीमं ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणं^{२५} सर्वर्चसम् ।

सञ्जयन् क्षेत्राणि सहसाऽहमिन्द्र कृण्वानो अन्या^{२६} अधरान्तस्पतनानि^{२७} ॥

भूतमसि भूते मा धा मुखमसि मुखं भूयासे^{२८} द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि^{२९} विश्वे त्वा
देवा वैश्वानराः (५) प्र च्यावयन्तु दिवि देवान् दृष्टान्तरिक्षे वयांसि पृथिव्यां पार्थिवान्

ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव सोमं नयामसि । यथा नः सर्वमिजगदयुष्म^{३०} सुमना असत् ।

यथा न इन्द्र इद्रिश्ः केवलीः सर्वाः समनसः करत् ।

यथा नः सर्वा इद्रिशोऽस्माकं केवलीरसने^{३१} ॥

(एनसा, विश्वकर्मन्, न, सर्पिर्ग्रीवी, वैश्वानरा, —ब्रह्मविश्वाच) ॥ ८ ॥

प्रतिगारः, तन्मन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा कपयः ।

यद्वै होताऽध्वर्युर्मभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा इत्याह प्रातःमवन्तं प्रतिगीर्यं त्रीण्येनान्य-

क्षराणि त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्तं उक्थं वाचीत्याह माध्य-
न्दिनं सर्वनं प्रतिगीर्थं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुभं माध्यन्दिनं सर्वनं त्रिष्टुभैव माध्यन्दिने
सर्वने वज्रमन्तर्धत्तं (१) उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनं प्रतिगीर्थं सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शकरी
शाकरो वज्रो वज्रैषैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्तं^३ ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा भर्ग्युः स्याद्यो गथा-
सवनं प्रतिगुरे छन्दांसि सम्पादयेत् तेजः प्रातःसवन आत्मन् दधीतेन्द्रियं माध्यन्दिने सर्वने^२ स्तु-
तीयसवन इत्यु-कथशा इत्याह प्रातःसवनं प्रतिगीर्थं त्रीण्येतान्यक्षराणि (२) त्रिपदा गायत्री गायत्रं प्रातः-
सवनं प्रातःसवन एव प्रतिगुरे छन्दांसि सं पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव
प्रातःसवन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीत्याह माध्यन्दिनं सर्वनं प्रतिगीर्थं चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा
त्रिष्टुप् त्रैष्टुभं माध्यन्दिनं सर्वनं माध्यन्दिन एव सर्वने प्रतिगुरे छन्दांसि सं पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुभि-
न्द्रियं माध्यन्दिनं सर्वनं (३) मिन्द्रियमेव माध्यन्दिने सर्वन आत्मन् धत्ते उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीय-
सवनं प्रतिगीर्थं सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शकरी शाकरोः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव
प्रतिगुरे छन्दांसि सं पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवस्तृतीयसवनं पशवेव तृतीयसवन आत्मन् धत्ते
यद्वै होताऽध्वर्युर्मभ्याह्वयत आर्ग्यमसिन् दधाति तद्यज्ञा- (४) पृहणीत पुराऽस्य संवत्सराद्ब्रह्म आ वैधी-
रञ्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदप हर्ते यथा वा आर्यतां प्रतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगुरं
प्रतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथाऽऽस्यतया समुच्छते तादगेव तं-दधर्चाह्वयेत् यथा धावद्भयो हीयते
तादगेव तत् प्रबाहुग्वा ऋत्विजामुग्रीथा उग्रीथ एवोद्गातृणा- (५) मुखः प्रणव उक्थशांसिनां प्रतिगुरो-
ऽध्वर्युणां^{१२} य एवं विद्वान् प्रतिगुणात्यन्नाद एव संवत्साऽस्य प्रजायां वाजी जायते^३ इयं वै होताऽ-
सार्वभृर्यदासीनः शंसंति तस्या एव तद्योता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्
तिष्ठन् प्रतिगुणात्यमुष्या एव तदध्वर्युनैति (६) तिष्ठतीव हासावथो अममेव तेन यजमानो दुहे^{१४} यदा-
सीनः शंसंति तस्माद्वितः प्रदानं देवा उप जीवन्ति यत् तिष्ठन् प्रतिगुणाति तस्मात् प्राचीनं^२ रेतो धीयने
उप जीवन्ति यत् प्राडासीनः शंसंति प्रत्यङ् तिष्ठन् प्रतिगुणाति तस्मात् प्राचीनं^२ रेतो धीयने
प्रतीचीः प्रजा जायन्ते^{१५} यद्वै होताऽध्वर्युर्मभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति (७) पराडा वर्तते वज्रमेव
तन्नि करोति^{१६} ॥ (धत्ते, क्षराणि, सर्वनं, नो, द्रावणा, भेति, वर्तयत्यु, द्यो च) ॥ ९ ॥

प्रतिनिर्गमनान्ताः ॥ विश्वेदेवा क्रपयः ।

उपयामगृहीतोऽसि त्राक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्वंक्षाभ्यां गृह्णा-
म्यु-पयामगृहीतोऽस्यृतसदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्वंक्षाभ्यां गृह्णा-
म्यु-पयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्वंक्षाभ्यां गृह्णामि^३
देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो त्रिष्णुवरुक्रमैव ते सोमस्त- रक्षस्व (१)
तं तै दुश्शक्षा माऽव रथं-न्मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि वसुर्विद्वंश्शक्षप्पा-

अक्षुभं पाहिं मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहिं' धूरसि श्रेष्ठो रक्षमीमां प्राणपाः
प्राणं मे पाहिं' धूरसि श्रेष्ठो रक्षमीनामपानपा अपानं मे पाहिं' यो न इन्द्रवार्यु मित्रावरुणौ
वक्षिनावभिदासति भ्रातृव्य (२) उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरं पादयामि यथेन्द्राहमृत्त-
मश्नेतयानि' ॥ (१४स्व, आर्चव्य, -ज्योतिष च) ॥ १० ॥

त्रैधातवीयेष्टिमन्त्राः ॥ १ ककुपुः २ ङणिक्; ३-६, ९-१० त्रिष्टुप्; ७-८ गायत्री । विधेदेवा ऋषयः ।

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वार्जकर्मभिः । यस्य त्वं सख्यमाविथं ॥

प्र होत्रे पूर्य वचोऽग्नये भरता बृहत् । विपां ज्योतीं विभ्रते न वेधसे ॥

अग्ने त्री ते वाजिना त्री पथस्था तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वाः ।

तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अग्र्युच्छ्रनै ॥

सं वां कर्मणा समिपा (१) हिंनोमीन्द्राविष्णू अपसस्पारे अस्य ।

जुषेथो यज्ञं द्रविणं व धत्तमरिष्टैर्नः पथिभिः पारयन्तां ॥

उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैर्नः ।

इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामै ॥

त्रीण्यायूँपि तवं जातवेदस्तिष्ठ आजानीरुषसंस्ते अग्ने ।

ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथा (२) भव यजमानाय शं योः ॥

अभिस्त्रीणि त्रिधातुन्या क्षेति विदथा कविः । स त्रीश्रेकादश ५ इहै ॥

यक्षच्च पिप्रयच्च नो विप्रो दूतः परिष्कृतः । नभन्तामन्यके संमे ॥

इन्द्राविष्णू दृष्टिताः शम्बरस्य नव पुरो नवति च श्रियिष्ठम् ।

शतं वचिनः सहस्रं च साक ५ ह्यथो अप्रत्यसुरस्य वीरान् ॥

उत माता महिषमन्वेनदमी त्वा (३) जहति पुत्र देवाः ।

अथात्रवीद्वत्रमिन्द्रो हनिष्यन्तस्सखे विष्णो वितरं वि क्रमस्व ॥

(इपा, १५, त्वा, ज्योतिष च) ॥ ११ ॥

[य-१४३ । -जीणि १५३ । परिभूः १९५ । स्फयो २३३ । भल्ल ३४४ । महीनां १७२ । देवं १७२ । इयेनाय २५० ।

य-३५८ । -दुपग्रामयुक्षीतः ११३ । त्रै-१६३ । कादश ॥ २३३५]

[इति तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

वैकृतविधीनामभिधानम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

जयिमाद्यगतमन्त्राः ॥ ७-९ द्विपदा गायत्री । विधेदेवा ऋषयः ।

अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी त्वं देवेषु भूयांस्तेजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्धस्वन्तं मनुष्येषु कुरु दीक्षायै
च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदांसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मा तेजो

हासी^१—दिन्द्रौजस्विजोस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च
त्वा क्षत्रस्य चौ- (१)-जसे जुहोम्यो^१—जोविदुस्योजो मा मा हासीन्माऽहमोजो हासिषं मा मामोजो
हासीर्त्वं त्वर्थं आजस्विन् आजस्वी त्वं देवेषु भूया आजस्वन्तं मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु
वायोश्च त्वाऽपां च आजसे जुहोमि^१ सुवर्षिर्दसि सुवर्मा मा हासीन्माह- सुवर्हासिषं मामा-सुव-
र्हासी^१—न्मयि (१) मेधां मयि प्रजां मय्यभिस्तेजो दधातुं मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं
दधातुं मयि मेधां मयि प्रजां मयि द्यौं आजो दधातुं ॥ (च, मयि, ययोवि-सतिश्च) ॥ १ ॥

स्तोत्रोपाकरणं, प्रतिगराङ्गमन्त्रश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वायुर्द्विर्कृताग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम् बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रति-
हर्तार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वे^१—तद्वै सर्वमध्युर्दपाकुर्वन्^१—द्रातम्यं उपाकरोति
ते देवाः प्राणभृतः प्राणं मयि दधत्वित्यादितदेव सर्वमात्मन् धत्ते इडा देवहर्मनुयं जनीर्बृहस्पतिरुक्थाम-
दानि श-सिषुद्विष्वे देवाः (१) सक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मा हि-सीर्मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु
वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमती देवेभ्यो वाचमुद्यास- शुश्रूषेण्यो मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनुं मदन्तु ॥ (विश्वे देवा, अद्यावि-सतिश्च) ॥ २ ॥

जदाभ्यामुग्रहमन्त्राः ॥ २३--२५ अनुष्टुप्, भाषा स्वराद् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

वसवस्त्वा प्र बृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियं पाथ उपेहि^१ रुद्रास्त्वा प्र बृहन्तु त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथ उपेह्यो^१—दित्यास्त्वा प्र बृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेपां देवानां प्रियं पाथ
उपेहि^१ मान्दांसु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि^१ भन्दनासु* कोतनासु* नूतनासु*—रेशीषु*—मेपीषु*—
वाशीषु*—विश्वभृत्सु*—माध्वीषु*—ककुहासु*—शर्करीषु*— (१) शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि^१
शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रुश्मिभिः^१ ॥

आ ऽसिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असर्थतं ॥

ककुह-रूपं वृषभस्य रोचते बृहत् सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः ॥

यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहो^१

—शिकृ त्वं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः (१) प्रियं पाथो अपीहि^१ वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन
छन्दसेन्द्रस्य प्रियं पाथो अपीहि^१—स्मत्सखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेपां देवानां प्रियं
पाथो अपीह्यो—

नः प्राण एत परावत् आऽन्तरिक्षाद्विस्परि । आयुः पृथिव्या अध्यभृतमसि प्राणाय त्वौ ॥

इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः (१) । वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे वचमश्विनौ ॥

दधन्वे वा यदीमनु वोच्चद्वाणि वेरु तत् । परि विश्वानि काव्या नेमिश्रकर्मिवाभवत् ॥

(शंकरोऽन्व-से, हृदस्पतिः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

जदाभ्यांशुग्रहमन्त्रमाह्वयत् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावां मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमीत्याह्वयामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुन्धे शुक्रं ते शुकेण गृह्णामीत्याह्वेतद्वा अहो रूपं यद्वाग्निः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिर्भेदिवो वृष्टिं च्यावयत्या—ऽस्मिन्नुग्रा (१) अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत् ककुह ५ रूपं वृषमस्य रोचते वृद्धित्याह्वेतद्वा अस्य ककुह ५ रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव वृष्टिमव रुन्धे यत् ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याह्वेय ह वै हविषां हविर्यजति योऽदाम्यं गृह्णीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्याऽऽयुः प्राण पति (२) योऽर्शुं गृह्णात्या नः प्राण पंतु परावत इत्याहाऽऽयुरेव प्राणमात्मन धत्ते—ऽमृतमसि प्राणाय त्वेति हिरण्यमाभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतेनैवाऽऽयुरात्मन धत्ते शतमानं भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्य—प उप स्पृशति मेपजं वा आपो (३) मेपजमेव कुरुते ॥ (उग्रा, एत्या, -पु, स्त्रीणि च) ॥ ४ ॥

द्वादशाह्वेयाः पृश्निग्रहाख्या उन्मानविशेषाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दां—श्चक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य आयुर्मे दां रूपमसि वणो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दां ऋतमसि सत्यं नामेन्द्रस्याऽऽधिपत्ये क्षत्रं मे दां भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं धां ऋतस्य त्वा व्योमनं ऋतस्य (१) त्वा विधर्मनं ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्याय—तस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत् तथा भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽधात् तां जमदग्निस्तपसाऽपश्यत् तथा वै स पृश्नीन् कामानसृजत् तत् पृश्नीनां पृश्नित्वं यत् पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्निनेव तैः कामान् यजमानोऽव रुन्धे वायुरसि प्राणो (२) नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहाऽऽयुरेवाव रुन्धे रूपमसि वणो नामेत्याह प्रजामेवाव रुन्धे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुन्धे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशून्वेवा- (३)-व रुन्धे एतावद्वै पुरुषं परितस्तदेवाव रुन्धे ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याह्वेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यु-तस्य त्वा विधर्मन् इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य विधर्मन्तरिक्षमेवाभि जयत्युतस्य त्वा विधर्मण इत्याह चौर्वा ऋतस्य विधर्मं दिवमेवाभि जयत्युतस्य (४) त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिश एवाभि जयत्युतस्य त्वा ज्योतिष इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्ये-तावन्तो वै देवल्लोकास्तानेवाभि जयति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विराज्येवात्राद्ये प्रति तिष्ठति ॥ (ऋतस्य, प्राण, एव, -वस्य, पदचत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

गवामयविका परः संज्ञका अतिप्राह्याः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै यद्यज्ञेन नावार्कभूत तत् परैर्वारुन्धन् तत् पराणां परत्वं यत् परं गृह्यन्ते यदेव यज्ञेन

नार्षकृन्धे तस्यावर्कृन्धये^१ यं प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्णन्ते एषां लोकानामभिजित्या (१) उत्तरेष्वहः स्वमुतो ऽर्वाञ्चो गृह्णन्तेऽभिजित्यैवेमाँल्लोकान् पुनरिमं लोकं प्रत्यवरोहन्ति यत् पूर्वेष्वहः स्वितः पराञ्चो गृह्णन्ते तस्मादितः पराञ्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहः स्वमुतोऽर्वाञ्चो गृह्णन्ते तस्मादुमुतोऽर्वाञ्च इमे लोकास्तस्मादयातयाज्ञो लोकान् मनुष्या उप जीवन्ति^२ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यावद्भय ओषधयः सं भवन्त्योषधयो (२) मनुष्याणामर्षं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति परान्वितिं ब्रूयां चद्रुह्यात्यद्भयस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति तस्माद्वद्भय ओषधयः सं भवन्ति^३ यद् गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामर्षं यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात् प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते^४ ॥ (अभिजित्या, ओषधयो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ६ ॥

घोमाङ्गाभावणादिमन्त्रविधानम् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिर्देवासुरानञ्जत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दारसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञोऽपाकामद्यज्ञं छन्दारसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभूच्च यद्भयस् स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्त्सोऽब्रवीत् प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्ये- (१) मादाय तदैभ्यः प्रार्यच्छत् तदनु छन्दाः स्यपाकामन्त्र छन्दारसि यज्ञस्ततो देवा अमन्त्र पराऽसुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदाऽऽश्राव्यास्तु औषद् यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना पराऽस्य आतृण्यो भवति^१ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वरेण श्रावयतीति छन्दसां वीर्यीयेति ब्रूयादे तद्वै (२) छन्दसां वीर्यमाश्राव्यास्तु औषद् यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद सर्वाँर्येव छन्दोभिरर्चति यत् किं चार्चति^२ यदिष्टो वृत्रमहन्नमेभ्यं तद्यद्यतीनापार्षपदमेभ्यं तद्यत् कस्मावैन्मो यज्ञ आ सः स्यातो रित्यादुरिन्मस्य वा एषा यज्ञियां तनूर्यद्यक्षस्तामेव त- (३) र्द्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति^३ ॥ (वीर्यं, दे, व, - वृत्रो च) ॥ ७ ॥

अवष्टयाञ्जवेदिदाहादिमन्त्राः ॥ १, २ त्रिष्टुप् ५-६ अनुष्टुप् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरग्ने ।

घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम् ॥

आ वृश्चयेत् वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः श्रुतं कृत्याथान्यात्रवमुधमभैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवमुधमभैव्यजुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नाऽऽतिमाच्छेति यजमानो^१

यत् कुसीदु- (१) -मप्रतीचं मयि येन यमस्य बलिना चराभि ।

इहैव सन् निरवदये तदेतत् तदग्ने अनुणो भवामि^२ ।

विश्वलोप विश्वदावस्य त्वा ऽऽसज्जुहोम्यग्घादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः ।

ते नः कृण्वन्तु मेपजं सद्गः सहो वरेण्यम् ॥

अयं नो नभमा पुरः मस्फानो अभि रक्षतु । गृह्णाणामसमत्वं बृहवो नो गृहा असने ॥

स त्वं नो (२) नमसस्पत् ऊर्जे नो धेहि भद्रया ।

पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रायेमा कृधि ॥

देवं सःस्फान सहस्रपोषस्येशिषे स नो रास्त्राज्यानिः रायस्पोषः सुवीर्यः संवत्सरीणाः-
स्वस्तिम् ॥

अग्निर्वाच यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते यदोषधीमिवेदिः स्तृणाति यदनु-
पौष्य प्रयायाद्गीववद्यमेन- (३)-ममुष्मिँल्लोके नैनीयेरन् यत् कुसीदमप्रतीत्तं मयीत्युपौषतीहैव सन् यमं
कुसीदं निरवदायानूणः सुवर्गं लोकमेति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सकूर प्रदाव्ये जुहुयादेव वा
अग्निर्वैश्वानरो यत् प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यं-ह्नां विधान्यामेकाष्टकायामपुनं चतुःशरावं पक्त्वा प्रात-
रेतेन कक्षमुपौषेद्यदि (४) ददति पुण्यसमं भवति यदि न ददति पापसमं^{११} मेतेन ह स्म वा ऋषयः
पुरा विद्वानेन दीर्घसूत्रमुप यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सम-
मुष्मिँल्लोक इष्टापुतेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सम-
मुष्मिँल्लोक इष्टापुतेन गच्छते^{१३} इयं नो नमसा पुर (५) इत्याह्वाग्निर्वै नमसा पुरोऽग्निमेव तदादित्यन्मे
गोपायेति स त्वं नो नमसस्पत् इत्याह वायुर्वै नमसस्पतिर्वायुमेव तदादित्यन्मे गोपायेति देवं सःस्फाने-
त्याह्वास्त्रौ वा आदित्यो देवः सःस्फान आदित्यमेव तदादित्यन्मे गोपायेति^{१४} (६) ॥ (कुसीदं, न, पुनं, यदि
पुर, इति) ॥ ८ ॥

जीर्णदुपभाकर्मः ॥ १-५ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

एतं युवानं परिं वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण ।

मा नः शान्तं जुनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेर्म ॥

नमो महिञ्ज उत चक्षुषे ते मरुतां पितृस्तदुहं गृणामि ।

अनुं मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम् ॥

देवानामिष उपनाह आसीदुषां गर्भं ओषधीषु न्यक्तः ।

सोमस्य द्रुप्तमवृणीत पूषा (१) बृहन्नद्रिरभवत् तदेषाम् ॥

पिता वत्सानां पतिरग्नियानामथो पिता मरुतां गर्गराणाम् ।

वत्सो जरायुं प्रतिघुक् पीयूषं आमिक्षा मस्तु घृतमस्य रेतः ॥

त्वां गावोऽवृणत राज्याय त्वाः हवन्त मरुतः स्वर्काः ।

वर्षेन् क्षत्रस्य ककुभि शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भञ्जा वद्वनि ॥

वृद्धेन वा एष पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष (२) ह त्वै समृद्धेन यजते यस्यैतानि क्रि-
यन्ते^{१५} ॥ (एषे, -वो, ऽष्टौ च) ॥ ९ ॥

पाशुकर्मप्रायश्चित्तम् ॥ १ बृहती; २, ४ अनुष्टुप्; ३ न्यङ्कुसारीणि; ५ एकपदा गायत्री; ६ द्विपदा विराट्; ८ गायत्री ॥
विश्वेदेवा ऋषयः ।

सूर्यो देवो दिविपद्भ्यो धाता क्षत्राय वायुः प्रजाभ्यः ।

बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मती जुहोतु ॥

यस्यास्ते हरितां गर्भोऽथो योनिर्हिण्ययी । अङ्गान्यहुता यस्यै तां देवैः समजीगमम् ॥

आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्दबुद । भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्तामिरा वर्तया पुनः ॥

वि ते भिनवि तक्नीं वि योनिं वि गधीन्यौ । वि (१) मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च ॥

बृहस्ते अस्तु बालिति ॥

उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पर्वमानो धीर आनञ्ज गर्भम् ॥

एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी सप्तपद्यष्टापदी शुभनाऽनु प्रथताऽ स्वाहा

मही द्यौः पृथिवी च न इमं युञ्जं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥

(वि, चतुश्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप्; १-३ गायत्री, ७, ९, ११-१२ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

इदं वामास्ये हविः प्रियमिन्द्राबृहस्पती । उक्थं मदश्च शस्यते ॥

अयं वां परि पिच्यते सोम इन्द्राबृहस्पती । चारुर्मदाय पीतये ॥

अस्मे इन्द्राबृहस्पती रयिं धत्तः शतग्विनम् । अश्वावन्तः सहस्रिणम् ॥

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोऽक्षरस्मादधरादधायोः ।

इन्द्रः पुरस्तादुत मघ्यतो नः सखा सखिभ्यो बरिवः कृणोतु ॥

वि ते विश्वग्वार्ज्जतासो अग्ने भामासः (१) शुचे शुचयश्चरन्ति ।

तुविभ्रक्षासो दिव्या नवगवां वनां वनन्ति धृष्टता रुजन्तः ॥

त्वामग्ने मानुषीरीडते विशो होत्राविदुं विविचि रत्नधातमम् ।

गुहा सन्तः सुभग विश्वदर्शतं तुविष्मणसः सुयजं घृतधिरम् ॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पुण्येन वावततु ॥

धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जनान् ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता (२) तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेर्म ॥

धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवानामर्क्षिताम् । वयं देवस्य धीमहि सुमतिः सत्यराषसः ॥

धाता ददातु दाशुषे वस्त्रं प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृताः स व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोवाः ॥

अनुं नोऽद्यानुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् । अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः" ॥

अन्विदनुमते त्वं (१) मन्यासै शं च नः कृधि ।

ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूँषि तारिषः" ॥

अनुं मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रायिमक्षीयमाणम् ।

तस्यै वयः हेडसि माऽपि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतुं ॥

यस्यामिदं प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः ।

यस्या उपस्य उर्वन्तरिक्षः सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतुं (४) ॥

राकामहः सुहवाः सुपुत्री हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्वना ।

सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्थ्यम् ॥

यास्ते राके मुमतरयः सुपेशमो यामिर्ददासि दाशुषे वसनि ।

तामिर्नो अद्य सुमना उपामहि सहस्रपोषः सुभगं रराणां ॥

सिनीवाल्लि" * - या मुपाणिः" * - ॥

कुहूमहः सुभगां विद्यनापसमस्मिन् युजे सुहवां जोहवीमि ।

सा नो ददातु अरणं (५) पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेमै ॥

कुहूदेवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु ।

सं दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषं चिकितुषे दधातुं ॥

(सामासो, दाता, त्वं, यच्छतु, अरणं, चतुर्विंशतिश्च) ॥ ११ ॥

[अमे १२३ । वायुं ७८ । वसं १०५ । एव-१०३ ।-दाशु-२४६ ।-देवाः १४८ । प्रजापति-१५८ ।-रायुर्वा ३०० । एव १०८ । सूर्य ९४ । इद-२०४ ।-मेकादश ॥ १८५७]

[॥ इति तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टिहोमाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥] विश्वेदेवा ऋषयः ।

यथागमदर्शनानिमित्तकहोमविधिः ॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविपद्मय इत्याह बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति रक्षारस्त्रि वा एतत् पशुः संचन्ते यदेकदेवस्य आलब्धो भूयान् भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां गमयति रक्षसामपहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह (१) ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनाशि तक्षीमित्याह यथायजुरेवैतं-दुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवेनं पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं गच्छति पृथिवीमतिरिक्तं तद्यज

शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही धौः पृथिवी च न इत्या- २ । इद्यावापृथिवीभ्यामेव यद्यस्य व्यंजं चातिरिक्तं च शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाऽभि समृद्धति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भो-
ऽनयोरेवैनं दधाति यदवयेदति तद्वैचयेद्यन्नावयेत् पशोरालम्बस्य नाव येत् पुरस्ताद्वाभ्या अन्यदवये-
दुपरिधावन्यत् पुरस्ताद्वै नाभ्यै (१) प्राण उपरिधादपानो यावानेव पशुस्तस्याव दति विष्णवे शिपि-
विधाय जुहोति यद्वै यक्षस्यातिरिच्यते यः पशोर्भुमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविद्योऽतिरिक्त एवादतिरिक्तं
वधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अद्याप्रद्विर्यं दक्षिणाऽद्यापदी होषाऽऽत्मा नवमः पशोरान्त्या अन्तर-
कोश उष्णीषेणाऽऽविष्टितं भवत्येवमिव हि पशुकल्बमिव (२) चर्मेव मारुसमिवास्थीव यावानेव पशु-
स्तमाप्त्वाऽव रुधे यस्यैषा यक्षे प्रायश्चित्तिः कियत इष्ट्वा वसीयान् भवति ३ ॥ आदे, -ति, नाम्ना,
इवै, -कवि, -शक्तिश्च) ॥ १ ॥

यशालम्भनमन्त्राः । १, ७, ९-१० त्रिष्टुप्, ८ तनुमिरा । विश्वेदेवा ऋषयः ।

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार ।

उपो ते अघो मर्द्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम् ॥

आकृत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं
वायवे स्वाहा किक्किटा ते वक्षुः सूर्याय स्वाहा किक्किटा ते भोजं द्यावापृथिवीभ्या स्वाहा
किक्किटा ते वाच स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा (१)

त्वं तुरीयां वृशिनीं वृशाऽसि सकृद्यत् त्वा मनमा गर्भं आऽश्रयत् ।

वृशा त्वं वृशिनीं गच्छ देवान्तस्तथाः संन्तु यजमानस्य कामाः ॥

अजाऽसि रथिष्ठा पृथिव्या सीदोर्च्चाऽन्तरिक्षमुप तिष्ठस्व दिवि ते बृहर्क्षाः ॥

तन्तुं तन्वन् रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया कृतान् ॥

अनुत्खणं वयत् जोगुं वामपो मनु- (२) -र्भव जनया दैव्यं जनय ॥

मनसो हविरसि प्रजापतेर्वणो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्मै ॥

(स्वाहा मनु, -स्योदश च) ॥ २ ॥

काम्याजावशाविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इमे वै सहाऽऽस्तां ते वायुर्व्यवात् ते गर्भमदधातां तस्मात् सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत् स एतं प्रजापति-
राग्नेयमष्टाकपालमपश्यत् तं निर्वपत् तेनैवैनामग्नेरधि निरकीणात् तस्मादप्यग्नयेवत्यामालम्भमान
आग्नेयमष्टाकपालं पुरस्तान्निर्वपेदग्नेरेवैनामधि निष्कीयांऽऽ लभते य- (१) द्यायुर्व्यवात् तस्माद्वायव्या
यदिमे गर्भमदधातां तस्माद् द्यावापृथिव्या यत् सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत् तस्माद्दक्षीणोमीया यद्वनयोर्वि-
यत्योर्वागवदत् तस्मात् सारस्वती यत् प्रजापतिरग्नेरधि निरकीणात् तस्मात् प्राजापत्या सा वा एषा
सर्वदेवत्या यद्वा वृशा वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन (२) भाग-

धेयेनोप धावति स एवैनं भूर्तिं गमयति चावापृथिव्यामा लभेत कुपमाणः प्रतिष्ठाकामो दिव एवासौ
 पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोषधयो रोहन्ति सुमर्षुकमस्य सस्यं भवत्ये—श्रीषोमीयामा लभेत यः कामयेताभ-
 वानन्नादः स्यामित्यभिनेवाजमव रूधे सोमेनावाद्यमभवानेवाद्वादो भवति सारस्वतीमा लभेत यः (३)
 ईश्वरो वाचो वर्धितोः सन् वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्
 वाचं दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति प्रजापतिः सर्वो देवतां देवता-
 भिरवानभिजितमभि जयति वायव्ययोपाकरोति वायोरेवैनमव रुद्रयाऽऽ लभत आकृत्यै त्वा कामाय
 त्ते- (४)-त्याह यथायजुरेवैतत् किंकिट्टाकारं जुहोति किंकिट्टाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रा-
 ऽऽरण्याः पतन्ति यत् किंकिट्टाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशुनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति जीवन्ती-
 मेवैनार सुवर्गं लोकं गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशाऽसीत्याह देवत्रैवेनौ गमयति सत्याः संस्तु
 यजमानस्य कामा इत्याद्वैष वै कामो (५) यजमानस्य यदनार्त उदचं गच्छति तस्मादिवमहो—ऽजाऽसि
 रयिष्ठेत्याद्वैवेनौ लोकेषु प्रति द्यापयति दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्गं एवासौ लोके ज्योतिर्दधाति
 तन्तुं तन्यन् रजसो भानुमन्विहीत्यादिमानेवासौ लोकान् ज्योतिष्मतः करोत्यै—नुद्वणं वयत् जोशु-
 वामप इत्या- (६)-इ यदेव यद् उल्लवणं क्रियते तस्यैवैषा शान्तिं—मनुमव जनया दैव्यं जनमित्याह मान-
 व्यो वै प्रजास्ता एवाऽऽद्याः कुस्ते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रमाजो भूया-
 स्तेत्याहुऽऽशिषमेवैतामा शान्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवाद्वैवयजनं यदालंघायामभो (७) भवति
 यदालंघायामभः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत् सर्वो वा प्राश्नीयो—चदप्सु प्रवेशयेच्चक्ष्वेशं कुर्वात् सर्वमेव
 प्राश्नीयादिन्द्रियमेवाऽऽस्तन् घञे सा वा एषा त्रयाणामेवाव रुद्रा संवत्सरसदः सहस्रगजिनो गृहमे-
 धिनस्त एवैतयो यजेरन् तेपामेवैषाऽऽसौ ॥ (यत्, स्वेन, य, -रक्षा, काम, इत्यु, ओ, दिवश्चरिश्चक्ष) ॥ ३ ॥

जयहोममन्त्राः सप्तसंता प ॥ १३ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ।

चिचं चं चिचिथां—ऽऽकृतं चां—ऽऽकृतित्थं विज्ञातं चं विज्ञानं चं मनश्चं शकरीश्चं
 दर्शश्चं पूर्णमासश्चं बृहच्चं^{१२} रथन्तरं चं^{१३} प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छद्वयः पृतनाज्येषु
 तस्मै विश्नः समेतमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव^{१४}

द्वैवासुराः संयत्ता आसन्तस् इन्द्रः प्रजापतिमुपा- (१)—धावत् तस्मा एताजयान् प्रायच्छत् तानजुहोत्
 ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन् तज्जयानां जयत्ये स्पृधमानेनैते होतव्या जयत्येव तां पृतनाम् ॥
 (उप, पञ्चविंशतिथ) ॥ ४ ॥

अथवाताममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अभिर्भूतानामधिपतिः स मांस्वत्विन्द्रो ज्येष्ठानो*—यमः पृथिव्या*—वायुरन्तरिक्षस्य*—स्यो
 दिव*—अन्द्रमा नर्धत्राणां*—बृहस्पतिर्गणेशो*—मित्रः सत्यानां*—वरुणोऽपाः*—समुद्रः स्रोत्या-
 नां*—मक्षसाप्राज्वानामधिपति तन्मांस्वत्तु सोम ओषधीनां*—सविता प्रसवानां*—रुद्रः

(५१२-१०, १२-१६) अधिपतिः... इष्टु । जये च ' अश्विन् गच्छन् ' (५११६) इत्याद्यनुवर्जते ।

पशूनां^{१०} * त्वष्टा रूपाणां^{११} * विष्णुः पर्वतानां^{१२} * मरुतो गणानामधिपतयस्ते मांऽवन्तु पितरः
पितामहाः परेऽवरे (१) तर्तास्वतामहा इह मांऽवत । अस्मिन् ब्रह्मन् अस्मिन् धृत्रेऽस्यामाशिव्यस्यां
पुरोधायाः अस्मिन् कर्मव्यस्यां देवहूतयाम् ॥ (अ० ३, सू० ३४ च) ॥ ५ ॥

तयाभ्यातानराष्ट्रदोमविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

देवा वै यद्यष्टेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन् ते देवा एतान् अभ्यातानानपश्यन् तान् अभ्यातन्वन् यदेवानां कर्मा-
ऽऽसीदाभ्यन्त तद्यदसुराणां न तदार्थतः येन कर्मणेत्येतत् तत्र होतव्या आभ्योत्येष तेन कर्मणा यद्विभवे
देवाः समभवेन् तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत् प्रजापतिर्जयान् प्रार्थयच्छत् तस्माज्जयाः प्राजापत्याः (१)
यद्राष्ट्रमृन्त्री राष्ट्रमाऽवदत् तद्राष्ट्रमृता^{१३} राष्ट्रमृत्त्वं ते देवा अभ्यातानैरसुरान् अभ्यातन्वन् जयैरजयन् राष्ट्रमृन्त्री
राष्ट्रमाऽवदत् यदेवा अभ्यातानैरसुरान् अभ्यातन्वन् तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं यज्यैरजयन् तज्जयानां
जयत्वं यद्राष्ट्रमृन्त्री राष्ट्रमाऽवदत् तद्राष्ट्रमृता^{१३} राष्ट्रमृत्त्वं ततो देवा अमवन् पराऽसुरो यो भ्रातृव्यवा-
न्स्यात् स (२) एतान् जुहुयादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातन्तुते जयैरजयति राष्ट्रमृन्त्री राष्ट्रमा वसे भव-
त्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ॥ (प्राजापत्याः, सो, ३४३ च) ॥ ६ ॥

राष्ट्रमृन्मन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः

अताषाडुतथामाश्विर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म अत्र पातु ता इदं ब्रह्म
अत्र पातु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा संहितो विश्वसामा स्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयो-
ऽप्सरस आयुर्वः^{१४} सुपुत्रः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो वैकुण्ठो^{१५} मुज्युः
सुपुणो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तुवाः^{१६} प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनो (१) गन्धर्वस्त-
स्यैकमान्यप्सरसो वह्निर्गन्धर्वः^{१७} इषिरो विश्वव्या वातो गन्धर्वस्तस्याऽऽपोऽप्सरसो मुदी^{१८}

भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च ।

स नो रास्वाज्यानि^{१९} रायस्पोष^{२०} सुवीर्यं^{२१} संवत्सरीणां^{२२} स्वस्तिम् ॥

परमेष्ठ्यधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः^{२३} सुखितिः सुभूतिर्मद्रुक्त् सुर्वान्
पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचोः^{२४} दुरहेतिरमृदुयो (२) मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्स-
रसो भीरुर्वै^{२५} शरुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याऽऽधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम स इदं ब्रह्म
अत्र पातु ता इदं ब्रह्म अत्र पातु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा

स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च ।

उरु ब्रह्मणेऽस्मै अत्राय महि शर्म यच्छे ॥ (मनोऽष्टद्वयः, षट्चत्वारिंशत्) ॥ ७ ॥

राष्ट्रमृन्मन्त्राणां काव्यप्रयोगाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रमृता राष्ट्रैषास्मै राष्ट्रमेव रुध्रे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या

राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रं पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमर्चं कथं वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं सजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं सजातानर्चं कथं आस्ये- (१)-च भवत्यधिदेवते जुहोत्यधिदेवत एतास्मै सजातानर्चं कथं त एनमर्चकृत्वा उप तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽव कथं ओजस्यैव भवति यो राष्ट्रावर्षभूतः स्यात् तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान् ब्रूयाद् युद्धव्यमिति राष्ट्रमेवास्मै युक्त्या- (२)-हुतयो वा एतस्याकल्पेता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वर्गस्य दक्षिणं चक्रं प्रवृत्तं नाडीमभि जुहुयाद्वाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते संग्रामे संयत्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये संग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहति स एव भवति जयति तं संग्रामं मान्युक् इधो (३) भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अभिजाणामस्य सेनां प्रति वेष्टयति य उन्माद्येत् तस्मै होतव्या गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्यत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताम्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनाञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीधो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवैना- (४)-नायतने शमयत्यभिचरतां प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तुणुते स्वच्छत् इति जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निश्चितिगृहीतं निश्चितिगृहीत एवैनं निश्चित्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरं तेन वर्षद् करोति वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमाच्छति यस्य कामयेताञ्चाद्य- (५)-मा वदीयेति तस्य सभार्यामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि सं गृहीयात् प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिनैवास्याञ्चाद्यमा वच इदमहममुष्याऽऽमुष्यायणस्याञ्चाद्यं हरामीत्याहाञ्चाद्यमेवास्य हरति पङ्क्तिरति पङ्क्ता ऋतवः प्रजापतिनैवास्याञ्चाद्यमादायतवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति (६) यो ज्येष्ठवन्धुरर्षभृतः स्यात् तं स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मोदनं चतुःशरावो पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं वर्षं णैवैनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति श्रीरे भवति रुचमेवास्मिन् दधात्युद्धरति शूतत्वार्यं सपिण्धान् भवति मेघ्यत्वार्यं चत्वारि आप्रियाः प्राञ्जन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति ॥ (ग्रामी, शुनक्ती, धम, एवैना, -नृकाद्यः, वषट्कन्ये, -कृष्णपञ्चाशच्च) ॥ ८ ॥

देविकाख्यहविषा काम्यप्रयोगाः ॥ विश्वेदेवा क्रययः ।

देविका निर्वपेत् प्रजाकामदृच्छन्दांसि वै देविकादृच्छन्दांसीव खलु वै प्रजादृच्छन्दीभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्त्वेव प्रजातासु कुक्षां वाचं दधात्येता एव निर्वपेत् पशुकामदृच्छन्दांसि वै देविकादृच्छन्दांसी- (१)-च खलु वै पशवदृच्छन्दीभिरेवास्मै पशून् प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून् प्र प्रजातान् कुक्षां प्रति घ्रापयत्येता एव निर्वपेद्ग्रामकामदृच्छन्दांसि वै देविकादृच्छन्दांसीव खलु वै ग्रामदृच्छन्दीभिरेवास्मै ग्राम- (२)-मर्चं कथं मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्ज्योगामयावी छन्दां-

सि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतन्ममि मन्यन्त यस्य ज्योगामयति छन्दोभिरेवैनमग करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याकर्त्तुं यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव नि-(१)-र्वपेयं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुञ्चत एवास्यै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेदी-जानदछन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोत्यु-(४)-परिष्ठादेवास्यै छन्दांस्ययातयामान्यव रुध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेयं मेधा नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं मेधा नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुञ्चत एवास्यै छन्दांसि दधात्युपैनं मेधा नमत्येता एव निर्वपे-(५)-द्रुक्कामदछन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वै रुक् छन्दोभिरेवास्मिन् रुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन् दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवैनं रुचो दधाति गायत्री वा अर्जुमतिस्त्रिष्टुप्का जगती सिनी-वात्यनुष्टुप् कुह्वर्धाता वषट्कारः पूर्वपक्षो रुकाऽपरपक्षः कुह्वरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमति-श्चन्द्रमा धातोऽष्टौ (१) वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुप् द्वादशाक्षरा द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुप् धाता वषट्कारः एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता वषट्कारेस्ता यत् सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनं प्रवहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत् तथैव एवोत्तरे निर्वपेत् तथैनं न प्र दहन्त्य-(७)-थो यस्यै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाऽऽमिरुपाऽऽप्नोति ॥ (छन्दांसि, ग्रामं, नि, -ष्करोति, वपे, -वृषो, दधति, नव च) ॥ ९ ॥

प्रवक्ष्यतोऽग्निहोत्रिणो होमः, समारोपश्च ॥ १-२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

वास्तोष्पते प्रति जानीहस्मान्स्वविशो अनग्नीवो मवा नः ।

यत् त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥

वास्तोष्पते शुमया सश्रुसदा ते सक्षीमहि रुणया गातुमर्त्या ।

आवः क्षेम उत योगे वरं नो युयं पात स्वस्तभिः सदा नः ॥

यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टुका एव ता उप धत्ते (१) यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत् सायंप्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवाऽऽत्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते दश समानं जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवाऽऽत्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यजमानोति चित्वधित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोपित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत् ततोऽर्वाचीनं (२) रुद्रः खलु वै वास्तोष्प-तिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयं प्रयायाद् रुद्र एनं भुत्वाऽग्निरनुत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति मागधेयैर्नैवैनं शमयति नाऽऽतिमाच्छति यजमानो यष्टुके जुहुयाद्यथा प्रयाति वास्तावाहुतिं जुहोति तारगेव तद्य-द्युक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तारगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयं स्या-(३)-इक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पनीयं जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया जुहुयाद्वि-

होमं कुर्यात् पुरोऽनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वायं यजुत आदध्याद् रुद्रं गूहानन्वारोहयेद्यद-
वक्षणाण्यसंप्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वाऽऽदहनं वा तादगेव तद्रयं ते योनिर्ऋत्विग्य इत्यरण्योः
समारोहयत्ये-(४)-ष वा अग्नेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्ये-थो खल्वद्भिर्यदरण्योः समारूढो नश्ये-
दुदस्याग्निः सीदित् पुनराधेयः स्यादिति या तै अग्ने यक्षियां तनूस्तयेह्या रोहेत्यात्मन्त्समारोहयते यजमानो वा
अग्नेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्यां समारोहयते (धृते, स्वांवीनर, स्वाय, समारोहयति, पञ्चववारि रशच) ॥ १० ॥

राजवृषगता याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ त्रिष्टुप् : १, ३, ५, ७, ११, १५, १८ गायत्री; ८ जगती । विधेदेवा ऋषयः ।

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे । कविर्गृहपतिर्युवा^१ ॥
हव्यवाङ्मिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे ।
सुगार्हपत्याः समिषो दिदीक्षस्मद्रियक् सं मिमीहि श्रवांसि^२ ॥
त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे । प्रियस्तौत्रो वनस्पतिः^३ ॥
ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मुगाणाम् ।
ज्येनो गृध्राणां स्वर्धितिर्वनानां सोमः (१) पवित्रमत्येति रेमन्^४ ॥
आ विश्वदैव सत्पति स्रक्तैरद्या वृणीमहे । सत्यसंव सवितारम् ॥
आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयेन्नमृतं मर्त्यं च ।
हिरण्ययेन सविता रथेनाऽऽ देवो याति भुवनं विपश्यन् ॥
यथा नो आदितिः कर्तृ पक्षे नृभ्यो यथा गवे । यथा तोकायं रुद्रियम् ॥
मा नेस्तोके तर्जये मा न आर्युणि मा नो गोषु मा (२) नो अश्वेषु रीरिषः ।
वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥
उदमुतो न वयो रक्षमाणा वारदतो अभ्रियस्येव घोषाः ।
गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिर्मभ्यर्का अनावन् ॥
हृत्सैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयाणि नहन् व्यस्यन् ।
बृहस्पतिरभिकर्निक्कद्रा उत प्रास्तौदुचं विद्वा अंगायत् ॥
एन्द्रं सानसि रथि (३) सजित्वान सदासहम् । वर्षिष्ठमूतये भर^५ ॥
म संसाहिषे पुरुहूत शत्रून् ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु ।
इन्द्राऽऽ भर दक्षिणेना वक्षन्ति पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम् ॥
त्व स सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो^६ ॥
भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान् भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः ।
भुवो नृद्वयौत्नो विश्वस्मिन् भरे ज्येष्ठश्च मन्त्रो (४) विश्वचर्षणे^७ ॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानुसिम् । सत्यं चित्रश्रवस्तमम् ॥
 मित्रो जनान् यातयति प्रजानन् मित्रो दाधार पृथिवीमुत धाम् ।
 मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेर्म ॥
 प्र स मित्रं मतो अस्तु प्रयस्वान् यस्तं आदित्य शिक्षति व्रतेन ।
 न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनमहो अश्रोत्यन्तितो न दुराहं ॥
 य-(५)-चिच्छि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम् । मिनीमसि धविधवि ॥
 यत् किं चेदं वरुण दैव्ये जनेऽभिद्रोहं मनुष्याध्वरामसि ।
 अविच्छि यत् तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो देव रीरिषः ॥
 कितवासो यद्विरिपुर्न दूवि यद्वा धा सत्यमुत यन्न विध्व ।
 सर्वा ता वि ष्य शिथिरे (५)-व देवाश्चा ते स्याम वरुण प्रियासः ॥
 (सोमो, मा, रयि, मन्त्रो, य, -च्छिधिरा, सुत च) ॥ ११ ॥

[वि वा २२१ । आ वांशो ११३ । इमे ३९२ चित्त-७५ ।-सन्नि-६७ । बुंवा ११८ । कृत्या-११६ द्वापूकामाय ३४९ ।
 देविका ३५९ । वास्तो-२४५ । स्व-३०७ । मेकादश ॥ २३९२]

[इति तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इष्टिशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

दर्शपूर्णमासाभूतारम्भणीयेष्टिः ॥ १-३ त्रिष्टुप्; ४ शक्ती । विधेदेवा श्रवयः ।

पूर्णा पश्चादुन पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय ।
 तस्यां देवा अर्धि संवसन्त उत्तमे नाकं ब्रह्मादयन्ताम् ॥
 यत् ते देवा अर्धधुर्मागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा ।
 सा नो यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयि नो वेहि सुभगे सुवीर्यम् ॥
 निवेशनी सङ्गमनी वधनां विश्वा रूपाणि वसन्त्यात्रेशयन्ती ।
 सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन् वर्चसा (१) संविदानौ ॥
 अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वधन् रुद्रानादित्यानिह जिन्वतम् ।
 माध्यः हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः
 सहवीराः रयि नि यच्छतम् ॥

आवित्याध्याह्निरसश्चाग्नीनाऽदधत् ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन् तेषामङ्गिरसां निरुतः ५ इविरासीदथाऽऽ-
 वित्या एतौ होमोवपश्यन् तावज्जुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ (२) पूर्वं आ ऽल्भन्ते दर्शपूर्णमासावाल-
 ममान एतौ होमौ पुरस्ताज्जुहुयात् साक्षादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै दर्शपूर्ण-
 मासावा लभेत् य गन्धर्वोरजुल्लोमं च प्रतिल्लोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदजुल्लोमं पौर्णमास्यै प्रती-
 १८ (तै. सं.)

चीनं तत् प्रतिलोमं यत् पौर्णमासीं पूर्वांमालभेत प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वप (३) क्षीयेत्
सारस्वती होमौ पुरस्ताज्जुहुयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायते
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं पुरस्ताभिर्वपेत् सरस्वत्यै चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै
यज्ञमुखमेवाक्षिं पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाऽऽरभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै (४) चरुर्भ-
वति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पुर्णमासः सरस्वान् तावेव साक्षादा रमत ऋध्नो-
त्याभ्यां द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धयै ॥
(नक्षत्रा, दशपूर्णमासा, -वपु, सरस्वत्यै, पञ्चविंशतिश्च) ॥ १ ॥

सामिकब्रह्मत्वविधिः ॥ विद्देवा ऋषयः ।

ऋषयो वा इन्द्रं प्रत्यक्षं नार्षयन् तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत् सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्व-
त्पुरोहिताः प्रजाः प्रजन्तिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्
ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्ते तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा
क्षयं जिन्वेत्या- (१)-ह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहै प्रैतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या
वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञं प्राऽऽहौ-नितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञं प्राऽऽहै
विष्टमोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव (२) रुधे प्रवाऽऽस्यनुवाऽसीत्याह मिथुनत्वायो-
शिर्गसि वसुभ्यस्त्वा वसुजिन्वेत्याह्राष्टौ वसवं एकादश रुद्रा द्वादशाऽऽवित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य
एव यज्ञं प्राऽऽहौ-जोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृजिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजा-
भ्यस्त्वा प्रजा जिन्वे- (३)-त्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनापाडसि पशुभ्यस्त्वा पशुजिन्वे-
त्याह प्रजा एव पशून्नु सं तनोति रेयदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीजिन्वेत्याहौषधीवेव पशून् प्रति घ्राप-
यत्यै-भिजिदसि युक्तप्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहामिजित्यौ अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणं (४) जिन्वे-
त्याह प्रजास्वेव प्राणान् दधाति त्रिवृदसि प्रवृक्षत्वाह मिथुनत्वाय सश्रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह
प्रजात्यै वसुकोऽसि वेपथिरसि वस्यष्टिस्सीत्याह प्रतिष्ठित्यै ॥ (इत्य, -व, जिन्वे, प्राणं, त्रिःशब्द) ॥ २ ॥

विष्णवतिक्रमाः ॥ विद्देवा ऋषयः ।

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमेन रथन्तरेण सामना वपट्कारेण
वज्रेण पूर्वज्ञान् भ्रातृव्यान्धरान् पादयाम्यवैनान् बाधे प्रत्येनाम्नुदुःस्मिन् क्षयेऽस्मिन् भूमिलोके
योऽस्मान् द्वेष्टि यंच वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान् क्राशामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता सामना वपट्कारेण वज्रेण (१) सहजान्-विश्वेभिर्देवेभिः
पृतना जयामि जागतेन छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन सामना वपट्कारेण वज्रेणापरजौ-
-भिन्द्रेण सयुजौ वयः सांसह्याम पृतनयतः । भन्तो वृत्राण्यप्रति । यत् ते अग्रे तेजस्तेनाहं
तेजस्वी भूयासं यत् ते अग्रे वर्चस्तेनाहं वर्चस्वी भूयासं यत् ते अग्रे हरस्तेनाहं हरस्वी भूयासम् ॥
(वज्रेण, पट्कारिःशब्द) ॥ ३ ॥

अतिमोक्षमन्त्राः ॥ अनुष्टुप्, ३, ६, ९ त्रिष्टुप् । विवेदेवा कथयः ।

ये देवा यज्ञहनों यज्ञमुपः पृथिव्यामध्यासते । अग्निर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो व्ययम् ॥

आऽर्गन्म मित्रावरुणा वरेण्या रात्रीणां भागो युवयोर्धो अस्ति ।

नाकं गृह्णानः सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने, दिवः ॥

ये देवा यज्ञहनों यज्ञमुपोऽन्तरिक्षेऽध्यासते । वायुर्मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो व्ययम् ॥

यास्ते रात्रीः सवित्- (१)-देवयानीरन्तरा द्यावापृथिवी विरन्ति ।

गृहैश्च सर्वैः प्रजया न्वग्रे सुवो रुहाणास्तरता रजाऽसि ॥

ये देवा यज्ञहनों यज्ञमुपो दिव्यध्यासते । सूर्यो मा तेभ्यो रक्षतु गच्छेम सुकृतो व्ययम् ॥

येनेन्द्राय समभरः पयाऽस्युत्तमेन हविषा जातवेदः ।

तेनाग्निं त्वमुत वर्धयेम ५ संजातानां ५ अष्टय आ धेधेनम् ॥

यज्ञहनों वै देवा यज्ञमुपः (२) सन्ति त एषु लोकेष्वांसत आददाना विमथ्नाना यो ददाति यो यजते तस्य १० । ये देवा यज्ञहनों पृथिव्यामध्यासते ये अन्तरिक्षे ये दिवीत्याहेमानेव लोकाऽस्तीर्त्वा सगृहः सपशुः सुवर्गं लोकमेत्य- ५ वै सोमैनेजानादेवताश्च यज्ञश्च क्रामन्त्याग्नेयं पञ्चकपालमुदवसानायं निर्वै- पेक्षिः सर्वा देवताः (३) पाङ्क्तो यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे ११ गायत्रो वा अग्निर्गायत्रच्छन्दास्तं छन्दसा वर्धयति यत् पञ्चकपालं करोत्यष्टाकपालः कार्योऽष्टाक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्गायत्रच्छन्दाः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयति १२ पङ्क्त्यौ याज्यानुवाक्ये भवतः पाङ्क्तो यज्ञस्तेनैवयज्ञाकैर्ति १३ ॥ (सवित्, -यज्ञमुपः, देवता, - किरित्वादि-सञ्च) ॥ ४ ॥

आदित्यप्रदमन्त्राः ॥ १ अष्टिः, २ शकरी, ३ अनुष्टुप्, ६-७ त्रिष्टुप्, ८ वृहती । विवेदेवा कथयः ।

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः पातु वायुरन्तरिक्षाद्यजमानोऽग्निर्मा पातु चक्षुषः ।

सक्ष शूष सवितृविश्वचर्पण एतेभिः सोमं नार्मभिर्विधेम ते तेभिः सोमं नार्मभिर्विधेम ते ॥

अहं परस्तादुहग्वस्तादुहं ज्योतिषा वि तमो ववार । यदन्तरिक्षं तदु मे पिताऽभुदुह ५ सूर्य- मुभयतो ददद्ग्रीहं भूयासमुत्तमः संमानानो- (१)-मा संमुद्रादाऽन्तरिक्षात् प्रजापतिरुदधि- च्यावया- तीन्द्रः प्र स्नौतु मरुतो वर्षयन्त- ॥

—जम्भय पृथिवीं मिन्धीदं दिव्यं नमः । उद्गो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दतिर्ध ॥

पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्द्धा- त्यथो ओषधीष्वेव पशून् (२) प्रति घ्रापयति ॥

कविर्यज्ञस्य वि तमोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः ।

येन हव्यं वहसि चासि दूत दूतः प्रवेता अमुतः सनीयान् ॥

यास्ते विशाः समिधः सन्त्यग्ने याः पृथिव्यां बर्हिषि सूर्ये याः ।

तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय शर्म ॥

आशासानः सुवीर्यं रायस्पोष स्वर्धियम् ।

वृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय (३) तिष्ठ ॥

('समानानां, पुत्रान्, यजमानानां, -रश्मि') ॥ ५ ॥

पत्नीविषयका योक्त्रवचनादिभन्नाः ॥ १, ४ त्रिष्टुप्, २-३ जनुष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ।

सं त्वां नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः ।

सं त्वां नह्यामि प्रजयाऽहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे ॥

प्रेतु ब्रह्मणस्पत्नी वेदिं वर्णेन सीदतुं । अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह ॥

मुप्रजसंस्त्वा वयं सुपत्नीरूपं सेदिम । अग्रे सपत्नदर्शनमदब्धास्तो अदाभ्यर्च्य ॥

इमं विष्यामि वरुणस्य पाशं (१) यमवर्णीत सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां करोमि ॥

प्रेषुदेवतस्य वामीरन्वभिस्तेऽग्रं नयत्वर्दिर्तिर्मध्यं ददता रुद्रावसृष्टाऽसि युवा नाम मा हिंसी-
र्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पुजेजनीर्गृह्यामि यज्ञाय वः पुजेजनीः
-सादयामि- विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णिवावत- (२)-स्तवाग्ने वामीरनुं सन्दृशि विश्वा रेतांसि
धिधीयो-गन् देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमक्षिपन्नस्मिन्सुन्वति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः
समुद्भृष्टा गन्धर्वमा तिष्ठतानु । वातस्य पत्नञ्चिड ईडिताः ॥ (पाशं, वृष्णिवावत, -स्त्रिष्टुप्) ॥ ६ ॥

सुचो वृक्षावरोपविधानम् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

वृषट्कारो वै गायत्र्यै शिरोऽच्छिन्नत् तस्यै रसः पराऽपत्तत् स पृथिवीं प्राविशत् स खदिरौभवद्यस्य
आदिरः सुचो भवति छन्दसामेव रसेनाव दति सरसा अस्याऽऽहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो द्विवि
सोम आसीत् तं गायत्र्याऽहरेत् तस्य पूर्णमच्छिद्यत् तत् पूर्णोऽभवत् तत् पूर्णस्य पूर्णत्वं यस्य पूर्णमयी
जुह- (१)-भवति सौम्या अस्याऽऽहुतयो भवन्ति जुपन्तैऽस्य देवा आहुती- देवा वै ब्रह्मन्भवदन्त तत् पूर्ण
उपाशृणोत् सुध्रवा वै नाम यस्य पूर्णमयी जुहर्भवति न पापं रुकोऽं शृणोति ब्रह्म वै पूर्णो विष्मरु-
तोऽन्नं विष्मरुतोऽभ्वत्यो यस्य पूर्णमयी जुहर्भवत्याभ्वत्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमवं रुन्धेऽथो ब्रह्म- (२)-व विश्यध्य-
हतिं राष्ट्रं वै पूर्णो विडभ्वत्यो यत् पूर्णमयी जुहर्भवत्याभ्वत्युपभृद्वाष्ट्रमेव विश्यध्यहतिं प्रजापतिर्वा
अंजुहोन् सा यत्राऽऽहुतिः प्रत्यतिष्ठत् ततो विककृत उदतिष्ठत् ततः प्रजा अंशुजत् यस्य वैककृती ध्रुवा
भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै सुचा (३) रूपं यस्यैव रूपः सुचो भवन्ति
सर्वोण्येवैनं रूपानि पशुनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते ॥ जुह-ब्रह्म, सुचा, सुसंश च ॥ ७ ॥

वशिप्रहमन्नाः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्यामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्योऽ-
भिजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
(६।८) -* वसुभ्यो... नेजनीः * यज्ञाय... नेजनीः ।

त्वा पृथिव्ये त्वां स्पेन्द्र द्विपतो मनोऽप जिज्यासतो ब्रह्मण यो नोऽरातीयति तं जहि^१ प्राणायं
त्वाऽपानायं त्वा व्यानयं त्वा सते त्वाऽसते त्वाऽस्यस्त्वांर्षवीभ्यो (१) विश्वेभ्यस्त्वा भतेभ्यो यतः
प्रजा अर्षिब्रह्मा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभुदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि^३ ॥
(जोषधीभ्यु-अतुर्देश च) ॥ ८ ॥

दधिग्रहविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृद्धयेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात् प्रजापतिः
सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुवाते^१ ज्येष्ठो वा एष ब्रह्मणा यस्यैष गृह्यते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति^२
सर्वासां वा एतदेवतानां रूपं यदेव ब्रह्मो यस्यैष गृह्यते सर्वो ज्येष्ठेनैव रूपानि पशुनामुप तिष्ठन्ते उपयाम-
गृहीतो (१) ऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैनं समानानां करोत्य-
मिजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहुतावर्तीवै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वाभ्यो गृह्यत्ये-पेन्द्र द्विपतो मन इत्याहु
भार्तव्यापनुत्यै^३ प्राणायं त्वाऽपानाय त्वेत्याहु प्राणानेव यजमाने दधाति^४ तस्मै त्वा प्रजापतये
विभुदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमी- (२)-त्याहु प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो
जुहोत्या-ज्यग्रहं गृहीयात् तेजस्कामस्य तेजो वा आर्ज्यं तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृहीयाद्ब्रह्मवर्चस-
कामस्य ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृहीयात् पशुकामस्योगै^५ दध्यर्कं पशवं ऊजै-
वास्मा ऊजै पशून्व रूधे ॥ (उपयामगृहीतो, जुहोमि, त्रिंशत्वारिंशश्च) ॥ ९ ॥

अग्निप्राज्ञाः प्राणप्रज्ञाश्च ॥ १ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्वे ऋतुमर्षि वृजन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्युमाः ।

स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समतं ऊ पु मधु मधुनाऽभि योधि ।

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः प्रजापतये त्वां ॥

प्राणग्रहान् गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ब्रह्मः स्तोमावच्छन्वा^१सि पुष्टानि दिशो यावदेवास्ति त-
(१)-द्वै रूधे ज्येष्ठो वा एतान् ब्राह्मणाः पुरा विदामर्कन् तस्मात् तेषां सर्वा दिशोऽभिजिता
अभून् यस्यै ते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव गच्छत्यभि दिशो जयति^२ पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
विस्वृन्नुवन्ति नर्वनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति प्रायणीयं चोदयनीयं
च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः (२) प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहन् गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः
प्राणैभ्यः ब्रह्म वा एतत् प्रजा यन्ति^३ यद्वामदेव्यं योनेद्व्यवते दशमेऽहन् वामदेव्यं योनेद्व्यवते यद्विशम-
ऽहन् गृह्यन्ते प्राणैभ्य एव तत् प्रजा न यन्ति ॥ (तव, प्राणग्रहाः, सुतत्रिंशश्च) ॥ १० ॥

पाञ्चकहीनोपयोगिमन्त्राः ॥ गायत्री; २-४ अत्रुष्टुप्; १-८, २१ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवैदसम् । हुङ्या नो वक्षदानुषक् ॥

अयमु एव प्र देवयुहोता यज्ञार्थं नीयते । रथो न शोर्मीवृतो घृणीवान् चेतति तस्मा^४ ॥

अयमभिर्हृष्यत्यमृतादिव जन्मनः । सहस्रश्चित् सहीयान् देवो जीवातवे कृतः ॥

इडायास्त्वा पदे वयं नामा पृथिव्या अधि । जातवेदो नि धीमहि ॥
 अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरुणीवन्तं प्रथमः सीदु योनिम् ।
 कुलायिनं धृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नेय यजमानाय साधु ॥
 सीदं होतः स्व उं लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।
 देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यथै बृहद्यजमाने वयों धाः ॥
 नि होता होतृषदने विद्वानस्त्वेषो दीद्विवाः असदत् सुदक्षः ।
 अदक्षव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः ॥
 त्वं दूतस्त्व- (१) - म्रु नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषम प्रणेता ।
 अग्ने लोकस्य नस्तने तनुनामप्रयुच्छन् दीद्यद्गोषि गोपाः ॥
 अभि त्वा देव सवितरीशानं वार्याणाम् । सदाऽवन् भगमीमहे ॥
 मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥
 त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः ॥
 तम्रु (२) त्वा दुध्यङ् ऋषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् ॥
 तम्रु त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयः रणैरणे ॥
 उत व्रुवन्तु जन्तव उदधिर्वृत्रहाऽजनि । धनञ्जयो रणैरणे ॥
 आ यः हस्ते न खादिनः शिशुं जातं न विभ्रति । विश्वामग्निः स्वैव्वरम् ॥
 प्र देवं देववीतये भरता वसुचित्तमम् । आ स्वे योनौ नि धीदतु ॥
 आ (४) जातं जातवेदसि प्रियः शिशीतातिथिम् । स्योन आ गृहपतिम् ॥
 अग्निनाऽग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा । हव्यवाद् जुह्वास्यः ॥
 त्वः ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण सन्तसता । सखा सखा समिध्यसे ॥
 तं मर्जयन्त सुकृतं पुरोयावानमाजिषु । स्वेषु क्षत्रेषु वाजिनम् ॥
 यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
 ते ह नाकं महिमानः सचन्ते यत्र (५) पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥

(वोढेव, त्वं, त, स्वा, यत्र, चत्वारि च) ॥ ११ ॥

[पूर्ण-२२५ । अथो २३० । उगित्ता ९६ । ये १९३ । सूर्यः १५१ । तं १३० । संवत्सर १९० । उपश्रामगृहीतो १४ ।
 वा १४३ । त्वे १३० । प्रै-२५४ । कादश ॥ १७९०]

[॥ इति तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

[प्रजापति- २२४८ । वो वा २३३५ । अग्ने १८५७ । वि धे २३९२ । पूर्णा १०९० । (पञ्च ॥ ५ ॥ १०९९२)]

॥ इति तृतीयं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थं काण्डम् ।

अग्निचित्यङ्गमन्त्रपाठाभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥] अग्निः ।

अभ्यासः ॥ ३, ९ गायत्री; १-२, १३ अनुष्टुप्; ५, ६ जगती ।

युञ्जानः प्रथमं मनस्तत्त्वाय सविता धियः । अग्निज्योतिर्निचार्य पृथिव्या अग्न्याऽभरत् ॥

युक्त्वाय मनसा देवान्सुवर्यतो धिया दिवम् ।

बृहज्ज्योतिः करिष्यतः सविता प्र सुवाति तान् ॥

युक्तेन मनसा वयं देवस्य सवितुः सुवे । सुवर्गोपाय शक्त्यै ॥

युञ्जते मन उत युञ्जते धियो विप्रा विप्रस्य बृहतो विपश्चितः ।

वि होत्रा दधे वयुनाविदेक इ--(१)--न्मही देवस्य सवितुः परिष्टुतिः ॥

युजे वां ब्रह्म पूष्य नमोभिर्वि श्लोका यन्ति पृथेयुः स्रताः ।

शृण्वन्ति विश्वे अमृतस्य पुत्रा आ ये धामानि दिव्यानि तस्थुः ॥

यस्य प्रयाणमन्वन्य इद्युर्देवा देवस्य महिमानमर्चतः ।

यः पार्थिवानि विममे स एतश्चो रजा रसि देवः सविता महित्वना ॥

देव सवितुः प्र सुव यज्ञं प्र सुव (२) यज्ञपतिं भर्गाय दिव्यो गन्धर्वः ।

केतपूः केतं नः पुनातु वाचस्पतिर्वचमथ स्वदाति नः ॥

इमं नो देव सवितर्यज्ञं प्र सुव देवायुवे सखिविद सत्राजितं धनजितं सुवर्जितम् ॥

अचा स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथन्तरम् । बृहद्वायवर्तने ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां गायत्रेण छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वं--
दङ्गिरसि नारि--(३)--रसि पृथिव्याः सुधस्थादग्निं पुरीष्यमाङ्गिरस्वदा भरं त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा
ऽऽददेऽङ्गिरस्वं--दङ्गिरसि नारिरसि त्वया वयं सधस्थ आऽग्निं शक्रे खनितुं पुरीष्यं जागतेन
त्वा छन्दसाऽऽददेऽङ्गिरस्वं--

—द्वस्त आधाय सविता विभ्रदङ्गि र्हिरण्ययीम् ।

तया ज्योतिरजस्रमिद्रुमि स्वात्वी न आ भ्राऽऽनुष्टुमेन त्वा छन्दसा (४) ऽऽददेऽङ्गिरस्वत् ॥

(१४, सुत, नारि, इच्छन्ता, श्रीणि च) ॥ १ ॥

सूदाकमणम् ॥ त्रिष्टुप्; ३, ४, १९ गायत्री; ११-१२, २० अनुष्टुप्; २ उपरिष्टाद्वृद्धतो; १३ पुरस्ताद्वृद्धतो; ५ प्रस्ता-
पङ्क्तिः; १, १०, १४-१५, १७-१८, २१ मध्येऽप्येति । अग्निर्ऋषिः ।

इमामगृष्णन् रक्षनामृतस्य पूर्वं आयुषि विदथेषु कृन्त्या ।

तया देवाः सुतमा बभूवुर्ऋतस्य सामन्त्सरमारपन्ती ॥

प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रव वरिष्ठामनु संवतम् ।

दिवि ते जन्म परममन्तरिक्षे नाभिः पृथिव्यामधि योनिः १ ॥

युक्ताश्चासं रासं युवमस्मिन् यामे वृषण्वह । अग्निं भरन्तमस्मयुम् ॥

योनेयोगे तवस्तरं वाजैवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमृतये ॥

प्रतूर्व- (१)-वेष्टवक्रामन्नशस्ती रुद्रस्य गार्णपत्यान्मयोभूरेहि ।

उर्वन्तरिक्षमन्विहि स्वस्तिगव्यूतिरभयानि कृण्वन् ॥

पूष्णा सधुजा सह । पृथिव्याः सधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेद्-
दच्छेमो- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वारिष्यामो- अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वारामः ॥

अन्वग्निरुपसामग्रमरुयदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।

अनु सूर्यस्य (२) पुरुत्रा च रश्मीननु द्यावापृथिवी आ तन्तानं ॥

आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा मृधो वि धनुते । अग्निं सधस्थे महति चक्षुषा नि चिकीषते ॥

आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमग्निमिच्छ रुचा त्वम् ।

भूम्या वृत्वाय नो ब्रूहि यतः खनाम तं वर्यम् ॥

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमात्माऽन्तरिक्षं समुद्रस्ते योनिः ।

विख्याय चक्षुषा त्वमग्निं तिष्ठ (३) पृतन्यतः ॥

उत्क्राम महते सौमगायास्मादास्यानाद् द्रविणोदा वाजिन् ।

वयं स्याम सुमतौ पृथिव्या अग्निं खनिष्यन्तं उपस्थे अस्याः ॥

उदक्रमीद् द्रविणोदा वाज्यर्वाऽक्का स लोकं सुकृतं पृथिव्याः ।

ततः खनेम सुप्रतीकमग्निं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे ॥

अपो देवीरुपं सृज मधुमतीरयक्ष्मायं प्रजाम्यः ।

तासां स्थानादुज्जिहतामोषधयः सुपिप्पलाः ॥

जिघर्म्य- (४)-अग्निं मनसा धृतेन प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वा ।

पृथुं तिरश्चा वयसा बृहन्तं व्यचिष्टमन्नं रभसं विदानम् ॥

आ त्वा जिघर्षि वचसा धृतेनारक्षसा मनमा तज्जुपस्व ।

मर्यैथीः स्पृहयद्गणो अग्निर्नाभिमृशे तनुवा जर्ह्वार्णः ॥

परि वाजपतिः कविरग्निर्हव्यान्यक्रमीत् । दधद्रत्नानि दाशुषे' ॥

परि त्वाऽग्रे पुरं वयं विप्रं सहस्र घीमहि । ध्रुवद्वर्णं दिवेर्दिवे मेत्तारं (५) भङ्गुरावर्तः ॥

त्वमग्ने धुमिस्त्वमांशुशुक्षणिस्त्वमङ्गयस्त्वमङ्गमनुस्परि ।

त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः' ॥ प्रवर्च, - न्यसूर्यस्य, तिष्ठ, त्रिर्बर्हि, मेत्तारं, विप्रशुतिर्बर्हि) ॥ २ ॥

सूक्तानाम् ॥ २ त्वराडभिसारिणी; ३, १०-११, १३ त्रिष्टुप्; ४-५ जनुष्टुप्; ६ प्रतिष्ठा; ७-९ गायत्री; १२ बृहती । अग्निर्कविः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां

पृथिव्याः सप्तस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि' ॥

ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्रे सुप्रतीकमजस्त्रेण भानुना दीद्यानम् ।

शिवं प्रजाभ्योऽहिः सन्तं पृथिव्याः सप्तस्थेऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वत् खनामि' ॥

अपां पुष्टमसि सप्रथा उर्वेभि र्भरिष्यदपरावपिष्टम् ।

वर्धमानं मह आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्वै ॥

शर्म च स्थो (१) वर्मे च स्थो अच्छिद्रे बहुले उभे ।

व्यचस्वती सं वसाथां भर्तमग्निं पुरीष्यस्मै ॥

सं वसाथाः सुवर्विदां समीची उरसा त्मना । अग्निमन्तर्भरिष्यन्ती ज्योतिष्मन्तमजस्त्रमिति ॥

पुरीष्योऽसि विश्वभराः । अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदर्भे ॥

त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाद्यतः' ॥

तस्य त्वा दुष्यद्वृषिः पुत्र ईधे (२) अथर्वणः । वृत्रहणं पुरन्दरम् ।

तस्य त्वा पाध्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम् । धनञ्जयं रणैरणे ॥

सीदं होतः स्व उ लोके चिकित्त्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य योनौ ।

देवावीर्देवान् हविषा यज्ञास्यसे बृहद्यजमाने वयो धांः ॥

नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीद्विवाः असदत् सुदक्षः ।

अदक्षव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः' ॥

सः सीदस्व महाः असि शोचस्व (३) देववीतमः ।

वि धुममग्ने अरुपं मिथेभ्य सुज प्रशस्त दर्शतम् ॥

जनिष्वा हि जेन्यो अग्रे अह्नाः हितो हितेष्वरुषो वनेषु ।

१९ (त. सं.)

दमेदमे सप्त रत्ना दधानोऽग्निर्होता नि पसाक्वा यजीयान्^३ ॥ (स्थ, ईंधे, शोचस्व, सप्तविंशति-
श्च) ॥ ३ ॥

मृदाहरणम् ॥ १, ५, ११ त्रिष्टुप्; २, ६, ८-९, १२ अनुष्टुप्; ३, ७, बृहती; ४ उपरिष्टाद्बृहती; १० उष्णिक् । अग्निर्होतिः

सं ते वायुर्मातरिश्वा दधातुत्तानायै हृदयं यद्विलिप्तम् ।

देवानां यश्चरति प्राणथेन तस्मै च देवि वषट्स्तु तुभ्यम् ॥

सुजातो ज्योतिषा सह शर्म वरूथमाऽसदः सुवः ।

वासो अग्रे विश्वरूपं सं व्ययस्व विभावसो ॥

उदु तिष्ठ स्वध्वरावा नो देव्या कृपा ।

इधे च भासा बृहता सुशुक्निराऽग्ने याहि सुशस्तिभिः^३ (१) ॥

ऊर्ध्व ऊ पु ण ऊतये तिष्ठा देवो न संविता ।

ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदग्निभिर्वाघाग्निर्विह्वयामहे ॥

स जातो गर्भो असि रोदस्योऽग्ने चारुर्विभृत ओषधीषु ।

चित्रः शिशुः परि तमाऽस्यक्तः प्र मातृभ्यो अधि कनिक्कदद्रोः ॥

स्थिरो भव वीङ्ग आशुर्भव वाज्यर्धन् । पृथुर्भव सुषदस्त्वग्नेः पुरीषवाहनः ॥

शिवो भव (२) प्रजाभ्यो मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिरः ।

मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा वनस्पतीन् ।

प्रैतुं बाजी कनिक्कद्वानन्दद्रासमः पत्वा । भरन्नग्निं पुरीष्यं मा पाद्यायुषः पुरा ॥

रासमो वां कनिक्कदुत् सुयुक्तो वृषणा रथे । स वामग्निं पुरीष्यमाशुर्दुतो वहादितः ॥

वृषाऽग्निं वृषणं भरन्नपां गर्भं सप्तद्रियम् । अग्न आ याहि (३) वीतय ऋतं सत्यम् ॥

ओषधयः प्रति गृह्णीताभिमेतं शिवमायन्तमभ्यत्र युष्मान् ।

व्यस्यन् विश्वा अमतीररातीर्निपीदन् नो अप दुर्मतिं हनन् ॥

ओषधयः प्रति मोदध्वमेनं पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ।

अयं वो गर्भं ऋत्विगः प्रतनं सधस्थमाऽसदतै ॥ (सुशस्तिभिः, - अंभ, याहि, पद्विं शशश्च) ॥ ४ ॥

उन्नानिर्माणम् ॥ १ त्रिष्टुप्; ५, ७-१०, १२ अनुष्टुप्; २-४ गायत्री; ६ महाबृहती । अग्निर्होतिः ।

वि पाजसा पृथुना शोशुचानो वाधस्व द्विपो रक्षसो अमीवाः ।

सुशर्मणो बृहतः शर्मणि स्यामग्नेरुहं सुहवस्य प्रणीतौ ॥

आपो हि धा मयोभ्रुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥

यो वः शिवर्तमो रमस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः^३ ॥

तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥

मित्रः (१) सः सृज्य पृथिवी भूमिं च ज्योतिषा सह । सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विश्वमे ।
अयक्ष्माय त्वा सः सृजामि प्रजाम्यः ।

विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः सः सृजन्त्वालुष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् ॥

रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीं बृहज्ज्योतिः समीधरे । तेषां भानुरजस इच्छुक्रो देवेषु रोचते ॥

सः सृष्टां वसुभी रुद्रैर्धीरैः कर्मण्यां मृदम् । हस्ताभ्यां मृद्वीं कृत्वासिनीवाली करोतु (२) तार्य ॥

सिनीवाली सुकपर्दा सुकुरीरा स्वौपशा । सा तुभ्यमदिते मह ओखां दधातु हस्तयोः ॥

उखां करोतु शक्त्या बाहुभ्यामदितिधिया । माता पुत्रं यथोपस्थे साऽग्निं विमर्तु गर्भं आं ॥

मुखस्य शिरोऽसिं यज्ञस्य पदे स्थः । वसवस्त्वा कृण्वन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वत्
पृथिव्यसिं^{१३} रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदन्तरिक्षमस्यो (२) दित्यास्त्वा कृण्वन्तु
जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वद् धारसिं^{१४} विश्वे त्वा देवा वैश्वानराः कृण्वन्त्वालुष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिर-
स्वदिशोऽसिं ध्रुवासिं धारया मयि प्रजाः रायस्पोषं गौपत्यः सुवीर्यं सजातान् यजमानानां—
दित्यै रास्नाऽस्य—दितिस्ते विलं गृह्णातु पाङ्क्तैन छन्दसाऽङ्गिरस्वत् ॥

कृत्वाय सा महीमुखां मुन्मयीं योनिंमयये । तां पुत्रेभ्यः संप्रा—(५)—यच्छददितिः श्रपयानिति^{१५} ॥
(मित्रः, करोत्व, -सि, प्र, चत्वारि च) ॥ ५ ॥

उत्तात्संस्कारः ॥ १४ शङ्कुमल्युष्णिक्; १८ अनुष्टुप्; १५-१७ गायत्री । अभिरंभिः ।

वसवस्त्वा धूपयन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्व—रुद्रास्त्वा धूपयन्तु त्रैष्टुमेन छन्दसाऽङ्गिरस्व—
दादित्यास्त्वा धूपयन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्व—द्विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा धूपयन्त्वालुष्टुमेन
छन्दसाऽङ्गिरस्व—दिन्द्रस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद् विष्णुस्त्वा धूपयत्वङ्गिरस्वद् वरुणस्त्वा धूपय-
त्वङ्गिरस्व—ददितिस्त्वा देवी विश्वदेव्यावती पृथिव्याः सधस्येऽङ्गिरस्वत् खनत्ववर्त देवानां त्या-
पत्नी—(१)—देवीविश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽङ्गिरस्वद् दधन्तुखे^{१६} धिषणास्त्वा देवीविश्वदेव्याव-
तीः पृथिव्याः सधस्येऽङ्गिरस्वद् भीन्धन्ताह्वले^{१७} मास्त्वा देवीविश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽङ्गि-
रस्वच्छपयन्तुखे^{१८} वरुणयो^{१९} जनयस्त्वा देवीविश्वदेव्यावतीः पृथिव्याः सधस्येऽङ्गिरस्वद् पचन्तुखे^{२०} ।

मित्रैतामुखां पचैषा मा भेदि । एतां ते परि ददाम्यभित्यै^{२१} ॥

अभीमां (२) महिना दिवं मित्रो बभूव सप्रथाः । उत अवंसा पृथिवीम् ॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम् । द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम् ॥

देवस्त्वा सवितोद्वपतु सुपाणिः स्वङ्गुरिः । सुबाहुत शक्त्यो^{२२} ॥

अपद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पृण । उत्तिष्ठ बृहती भवोर्ध्वा तिष्ठ ध्रुवा त्वर्म् ॥
 वसवस्त्वा ऽऽच्छन्दन्तु गायत्रेण छन्दसाऽङ्गिरस्वदे रुद्रास्त्वाऽऽच्छन्दन्तु (१) त्रैष्टुभेन छन्दसा-
 ऽङ्गिरस्वदे दादित्यास्त्वा ऽऽच्छन्दन्तु जागतेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदे विश्वे त्वा देवा वैश्वानरा
 आ च्छन्दन्तवानुष्टुभेन छन्दसाऽङ्गिरस्वदे ॥ (पत्नीः-रिमा २ रुद्रास्त्वाऽऽच्छन्दन्तवे कान्वि २ शक्तिश्च) ॥ ६ ॥

अग्निचयनाङ्गपशुसामिधेन्यः ॥ १-५, १-९ त्रिष्टुप् ; ६ विराड् रूपा ; १० अनुष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

समास्त्वाऽग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋपयो यानि सत्था ।

सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ माहि प्रदिशः पृथिव्याः ॥

सं चेध्यस्वाग्ने प्र च बोधयैनमुच्चं तिष्ठ महते सौमगाय ।

मा च रिषदुपसत्ता ते अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु माऽन्ये ॥

त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने (१) सं वर्णे भवा नः ।

सपत्नहा नो अभिमातिजिच्च स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन् ॥

इहैवाग्ने अग्निं धारया रयिं मा त्वा नि क्रन् पूर्वचित्तो निक्कारिणः ।

क्षत्रमग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां ते अनिष्टृतः ॥

क्षत्रेणाग्ने स्वायुः स ५ रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधेये यतस्व ।

सजातानां मध्यमस्था एधि राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह ॥

अति (२) निहो अति स्त्रिषोऽस्त्यचित्तिमत्येरातिमग्ने ।

विश्वा ह्यग्ने दुरिता सहस्वाथास्मभ्यं ५ सहवीरा ५ रयिं दाः ६ ॥

अनाधृग्यो जातवेदा अनिष्टृतो विराडग्ने क्षत्रमृदीदिहीह ।

विश्वा आशाः प्रमुञ्चन् मानुषीर्भियः शिवाभिरद्य परि पाहि नो वृधे ॥

बृहस्पते सवितर्बोधयैनं ५ स ५ शितं चित्सन्तरा ५ स ५ शिशाधि ।

वर्धयैनं महते सौमगाय (३) विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥

अमुत्रभूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः ।

प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिपजा शचीभिः ॥

उद्वयं तमसस्पति पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम् ।

देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ (अग्ने, ऽति, सौमगाय, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

आग्निवो यान्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-६ पिपीलिकमध्यानुष्टुप् ; ७, १०-१२ पिपीलिकमध्योष्णिक् ; ८ पुराणिक ; ९ शङ्कु-
 मती गायत्री ; १३-२० त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोची ५ व्यग्नेः ।

द्युमत्तमा सुप्रतीकस्य सूनोः ॥

तनूनपादसुरो विश्ववेदा देवो देवेषु देवः । पथ आऽनक्ति मन्वा घृतेन^१ ॥
 मन्वा यज्ञं नक्षत्रे ग्रीणानो नराशस्त्रो अग्ने । सुकृदेवः संविता विश्ववारः ॥
 अच्छायमेति शर्वसा घृतेनैडानो वह्निर्मसा । अग्निं सुचो अघ्वरेषु प्रयत्सु^२ ॥
 स यक्षदस्य महिमानमग्नेः स (१) ई मन्द्रासु प्रयमः । वसुधेतिष्ठो वसुधावमग्ने ॥
 द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रता ददन्ते अग्नेः । उरुव्यचसो धाम्ना पत्यमानाः ॥
 ते अस्य योषणे दिव्ये न योनावुषासानक्ता । इमं यज्ञमवतामघ्वरं नः^३ ॥
 दैव्या होतारावुर्ध्वमघ्वरं नोऽभेजिह्वामभि गृणीतम् । कृणुतं नः स्विष्टिर्म् ॥
 तिस्रो देवीर्वहिरदः संहन्तिवडा सरस्वती (२) भारती । मही गृणानो ॥
 तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु त्वष्टा सुवीरम् । रायस्पोषं वि ध्युतु नाभिर्मस्मे^४ ॥
 वनस्पतेऽव सृजा रराणस्मना देवेषु । अग्निर्हव्यं शमिता हृदयाति^५ ॥
 अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेद इन्द्राय हव्यम् । विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् ॥
 हिरण्यगर्भः समवर्तताग्ने भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
 स दाधार पृथिवीं द्या- (३)-मुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम^६ ॥
 यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।
 य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम^७ ॥
 य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
 यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम^८ ॥
 यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसया सहा- (४)-ऽऽहुः ।
 यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम^९ ॥
 यं क्रन्दसी अवसा तस्तमाने अभ्यक्षतां मनसा रेजमानि ।
 यत्राधि स्र उदितौ व्येति कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१०} ॥
 येन द्यौरग्रा पृथिवी च दृढे येन सुवः स्तभितं येन नाकः ।
 यो अन्तरिक्षे रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम^{११} ॥
 आपो ह यन्महतीर्विश्व- (५)-मायन् दक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 ततो देवानां निरवर्ततासुरेकः कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१२} ॥
 यश्चिदापो महिना पर्यपश्यदक्षं दधाना जनयन्तीरग्निम् ।
 यो देवेष्वधि देव एक आसीत् कस्मै देवाय हविषा विधेम^{१३} ॥ (स, सरस्वती, द्या, स्रव, विश्वं,

जगन्मुत्पादनम् ॥ ७-८, १५-१९ अजुष्टप; ११-१३ गायत्री; ९, १४ त्रिष्टुप्; १० पिपीलिकमध्योष्णिक् । अग्निर्ऋषिः ।

आकूतिमग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ मनो मेधामग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ चित्तं विज्ञातमग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ वाचो विधूतिमग्निं प्रयुज५ स्वाहा॑ प्रजापतये मनवे स्वाहा॑ अग्रे वैश्वानराय स्वाहा॑

विश्वे देवस्य नेतुर्मतो वृणीत सख्यं विश्वे राय इषुष्यसि द्युम्नं वृणीत पुष्यसे स्वाहा॑ ॥

मा सुमित्या मा सु रिषो द२हस्व वीडयस्व सु । अम्बं धृष्णु वीरयस्वा (१) भिक्षेदं करिष्यर्थः ॥

द२हस्व देवि पृथिवि ख्वस्तये आसुरी माया स्वधया कृताऽसि ।

जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यमरिष्टा त्वमुदिदि यद्ये अस्मिन् ॥

मित्रैतामुखां तपैषा मा भेदि । एतां ते परिं ददाम्यभिर्यै' ॥

द्रव्यः सर्पिरासुतिः प्रत्नो होता वरेण्यः । सहसस्पुत्रो अद्भुतः' ॥

परस्या अग्निं संवतोऽवरा५ अम्या (२) तर । यन्नाहमस्मि ता५ अवे' ॥

परमस्याः परावतो रोहिदंश्च इहाऽऽगहि । पुरीष्यः पुरुषियोऽग्रे त्वं तरा मृचः' ३ ॥

सीद त्वं मातुरस्या उपस्थे विश्वान्यग्रे वयुनानि विद्वान् ।

मैनामर्चिषा मा तपसाऽग्निं शूशुचोऽन्तरस्था५ शुकृज्योतिर्वि माहि' ॥

अन्तरग्रे रुचा त्वमुखायै सदेने खे । तस्यास्त्व५ हरसा तपन् (३) जातवेदः शिवो भवे' ॥

शिवो भूत्वा मक्षमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः' ॥

(वीरयस्वा, -SS, तपन्, विश्वानि) ॥ ९ ॥

जमिशरणम् ॥ १-३, ५-१० अजुष्टप; ३-४, ११, १३ त्रिष्टुप्; १२ जगती । अग्निर्ऋषिः ।

यदग्ने यानि कानि चाऽऽ ते दारुणि दुष्मसि । तदस्तु तुभ्यमिदृतं तज्जुषस्व यविष्ठथ ॥

यदस्युपजिह्विका यद्वज्रो अतिसर्पति । सर्वं तदस्तु ते घृतं तज्जुषस्व यविष्ठथ ॥

रात्रिं श्रात्रिमप्रयावं भरन्तोऽश्वायिव तिष्ठते घासमसै ।

रायस्पोषेण समिषा मदन्तोऽग्रे मा ते प्रतिवेशा रिषामै ॥

नामां (१) पृथिव्याः समिधानमग्निं रायस्पोषाय वृहते इवामहे ।

इरुमदं बृहदुक्थं यजत्रं जेतारमग्निं पृतत्रासु सासुहिर्म ॥

याः सेना अमीत्वंरीराव्याधिनीरुगणा उत ।

ये स्तेना ये च तस्करास्ताऽस्ते अग्नेऽपि दधाम्यास्यै' ॥

द२ष्ट्राभ्यां मलिम्लज्जम्भैस्तस्करा५ उत ।

हन्म्या५ स्तेनान् मंगवस्ताऽस्त्वं खादु सुखादितान् ॥

ये जनैषु मलिम्लवः स्तेनासस्वत्करा वने । ये (२) कर्षेवघायवस्ताऽस्ते दधामि जम्भयोः' ॥

यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः । निन्दाद्यो अस्मान् दिप्साच्च सर्वं तं मस्मसा कुर्व ॥

सः श्रितं मे ब्रह्म सः श्रितं वीर्यं बलम् । सः श्रितं क्षत्रं जिष्णु यस्याहंमस्मि पुरोहितः ॥

उदेषां बाहू अतिरमुदर्व उदू बलम् । क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुभयामि (१) स्वाऽ अहम् ॥

दृशानो रुक्म उर्च्या व्यधौहुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।

अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेन द्यौरजनयत् सुरेताः ॥

विश्वो रूपाणि प्रति मुञ्चते कविः प्रासावीद्भद्रं द्विपदे चतुष्पदे ।

वि नाकमख्यत् सविता वरेण्योऽनु प्रयाणमुषसो वि राजति ॥

नक्तोपासा समनसा विरूपे घापयेते शिशुमेकऽ समीची ।

घावा क्षामा रुक्मो (४) अन्तर्वि भाति देवा अग्नि धारयन् द्रविणोदोः ॥

सुपर्णोऽसि गरुत्मान् त्रिवृत्ते शिरो गायत्रं चक्षुः स्तोम आत्मा सामं ते तन्वर्वाग्मदेव्यं बृहद्रथन्तरे
पशौ यज्ञायज्ञियं पुच्छं छन्दाऽस्यङ्गानि धिष्णिष्याः शुफा यजूंषि नाम ॥

सुपर्णोऽसि गरुत्मान् दिवं गच्छ सुवः पते ॥ (नामा, मे, नयामि, रुक्मो, ऽष्टाग्निऽस्यच्च) ॥ १० ॥

चातुर्मास्यगतवैधदेवपर्वणि विहित याज्यापुरोऽनुवाक्याः ॥ १-७, ९, ११, १७, १९-२० गायत्री; १०, १२, १४, १८
त्रिष्टुप्, ८, १३ जगती । विधेदेवा ऋचयः ।

अग्ने यं यज्ञमध्वरं विश्वतः परिभूरसि । स इहेवेषु गच्छति ॥

सोम यास्ते मयोभुव ऊतयः सन्ति दाशुषे । तामिर्नोऽविता भवे ॥

अग्निर्मूर्धा * - भुवः * - ॥

त्वं नः सोम * - या ते घामानि * - ॥

तत् सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रचोदयात् ॥

अचित्ती यच्चक्रमा दैव्ये जने दीनैर्दक्षैः प्रभृती पूरुषत्वाता (१) ।

देवेषु च सवितुर्मानुषेषु च त्वं नो अत्र सुवतादनागर्सः ॥

चोदयित्री सूनृतानां चेतन्ती सुमतीनाम् । यज्ञं दधे सरस्वती ॥

पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात् ।

आभिराच्छिद्रऽ शरणऽ सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यऽसत् ॥

पूषा गा अन्वेतु नः पूषा रक्षत्वर्वतः । पूषा वाजऽ सनोतु नैः ॥

शुकं ते अन्यद्यजतं ते अन्य- (२) - द्विपुरुषे अहनी द्यौरिवामि ।

विश्वा हि माया अवसि स्वभावो भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्तु ॥

तेऽवधन्तु स्वतवसो महित्वनाऽऽ नाकं तस्थुरु कचिरे सदः ।
 विष्णुर्यद्वाऽऽवद्वृषणं मदच्युतं वयो न सीदन्मधि बर्हिषि प्रिये^३ ॥
 प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय मारुताय स्वतवसे भरध्वम् ।
 ये सहाऽसि सहसा सहन्ते (१) रेजते अग्रे पृथिवी मखेभ्यः^४ ॥
 विश्वे देवैः* - विश्वे देवैः* - ॥

द्यावा नः पृथिवी इमं सिधमद्य दिविस्पृशम् । यज्ञं देवेषु यच्छतामं ॥
 प्र पूर्वजे पितरा नर्भ्यसीभिर्गीभिः कृणुध्वं सदेने क्रतुस्य ।
 आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन जनेन यातं महि वां वरूथर्मं ॥
 अग्निं स्तोमेन बोधय समिधानो अमर्त्यम् । हव्या देवेषु नो दधते ॥
 स हव्यवाडमर्त्यं उशिग्दूतश्चनोहितः (४) । अग्निर्धिया समृण्वति^५ ॥
 शं नो भवन्तु* - वाजेवाजे^६ * - ॥ (पूरुषत्वात्; अन्यत्वं, सहन्ते, चनोहितो, ऽष्टौ च) ॥ ११ ॥

[युञ्जान २०३। इमां २७०। देवस्य १७७। सं १८६। वि २०४। वसवः १६९। समा १८४। उध्वं २८४। आकृति १७०। य-
 २३८। दग्नु २०८। एकादश ॥ २२९३ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

देवयजनग्रहाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥] अग्निर्धियाः ।

भासन्वायुलाग्निस्थापनम् ॥ ८-९ गायत्री; ११, १४-१५ अनुष्टुप्; ५, १०, १२-१३ त्रिष्टुप्; ६ सनुतिरा; ७ महावृहती;
 १६ जगती ।

विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा गायत्रं छन्द आ रोह पृथिवीमनु वि क्रमस्व निर्भेक्तुः स यं
 द्विष्मो^१ विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा त्रैष्टुभं छन्द आ रोहान्तरिक्षमनु वि क्रमस्व निर्भेक्तुः स
 यं द्विष्मो^२ विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतो हुन्ता जागतं छन्द आ रोह दिवमनु वि क्रमस्व निर्भेक्तुः
 स यं द्विष्मो^३ विष्णोः (१) क्रमोऽसि शत्रूयतो हुन्ताऽऽनुष्टुभं छन्द आ रोह दिशोऽनु वि क्रमस्व
 निर्भेक्तुः स यं द्विष्मः ॥

अक्रन्ददुग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन् ।

सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्वो अरुयदा रोदसी भानुना भात्यन्तैः ॥

अग्नेऽभ्यावार्तिभ्यो न आ वर्तस्वाऽऽर्युषा वर्चसा सन्वा मेधया प्रजया धनेन ॥

अग्ने (२) अङ्गिरः शतं ते सन्त्रवावृतः सहस्रं त उपावृतः ।

तासां पोषस्य पोषेण पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि^४ ॥

पुनरुजा नि वर्तस्व पुनरग्न इषाऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः ॥
सह रय्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वस्तिनया विश्वतस्परि ॥
उर्ध्वक्षमे वरुण पातमस्मदवाधुमं (१) वि मन्थ्यमथ अथाय ।
अथा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्यामं ॥
आ त्वाऽहार्षमन्तरश्चुर्ध्वस्तिष्ठाविचाचलिः । विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वस्मिन् राष्ट्रमधि अये ॥
अग्ने बृहन्नृषसामर्ज्यो अस्याभिर्जग्मिवान् तमसो ज्योतिषाऽऽगात् ।
अग्निर्भातुना रुक्षता स्वर्ग्य आ जातो विश्वा सवान्यग्रीः ॥
सीदु त्वं मातुरस्या (४) उपस्ये विश्वान्यग्ने वयुनानि विद्वान् ।
मैनामर्चिषा मा तपसाऽभि शूशुनोऽन्तरस्याथ शुक्रज्योतिर्वि माहि ॥
अन्तरग्ने रुचा त्वमुखायै सर्वदे स्वे । तस्यास्त्वथ हरसा तपञ्जातवेदः शिवो भवं ॥
शिवो भूत्वा मक्षमग्नेऽथो सीद शिवस्त्वम् ।
शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽऽ संदः ॥
हृत्सः श्रुचिष- (५)-द्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिवदतिथिर्दुरोणसत् ।
नृषद्वरसद्वतसम्योमसद्वज्जा गोजा ऋतजा अद्विजा ऋतं बृहद्व ॥
(पिण्यो, -रथे, ऽधुम, -मुखाः, श्रुचिषद्, चोदय च) ॥ १ ॥

पासन्त्यां स्वापितस्याग्नेरपस्यानम् ॥ त्रिष्टुप् । अग्निर्कविः ।

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरसद् द्वितीयं परि जातवेदाः ।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥
विषा ते अग्ने अग्ने त्रयाणि विषा ते सद्य विमृतं पुरुत्रा ।
विषा ते नाम परमं गुहा यद्विषा तमुत्सं यत आजगन्थ ॥
समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
तृतीयं त्वा (१) रजसि तस्थिवात्समृतस्य योनौ महिषा अहिन्वनै ॥
अक्रन्ददग्निः स्तुनयन्निव योः क्षामा रेरिहृद्वीरुधः समञ्जन् ।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अरुयदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥
उक्षिप् पावको अरतिः सुमेधा प्रतेष्वग्निरमृतो नि धायि ॥
इयसि धूममरुधं भरिभ्रदुच्छुक्लेण श्रोचिषा यामिनक्षते ॥
विश्वस्य केतुर्ध्वनस्य गर्भ आ (२) रोदसी अपृणाकार्यमानः ।
वीर्यं चिदग्निमभिनत् परायन् जना यदग्निमयजन्त पञ्च ॥

श्रीणामुदारो घृणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः ।
 वसोः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्रं उपसामिधानैः ॥
 यस्ते अद्य कृण्वद्भद्रशोचेऽप्युपं देव घृतवन्तमग्ने ।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छामि धुमं देवमक्तं यविष्ठं ॥
 आ (२) तं भज सौश्रवसेष्वभ उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
 प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनित्वैः ॥
 त्वामग्ने यजमाना अनु धून् विश्वा वसूनि दधिरे वार्याणि ।
 त्वया सह द्रविणमिच्छमाना ब्रजं गोमन्तमुशिजो वि वधुः ॥
 हृशानो रुक्म उर्व्या व्यद्यौद् दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः ।
 अभिरमृतो अभवद्वयोभिर्यदे- (४)-नं द्यौरजनयत् सुरेताः ॥

(त्वा, गभं जा, यविष्ठ जा, यत्, चत्वारि च) ॥ २ ॥

चयनार्थस्य देवयजनस्य परिग्रहः ॥ त्रिष्टुप् : १ उपरिष्ठाद्बृहती, २-३, ८-१० अनुष्टुप्, ४, ७, ११-१२, १५ गायत्री । जसिर्भाषिः ।

अक्षपतेऽन्नस्य नो देहानमीवस्य शुष्मिणः ।
 प्र प्रदातारं तारिषु ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
 उदं त्वा विश्वे देवा अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।
 स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः ॥
 प्रेदेग्ने ज्योतिष्मान् याहि शिवेभिर्वाचिभिस्त्वम् ।
 बृहद्भिर्भानुभिर्मासन् मा हिंसीस्तनुवां प्रजाः ॥
 समिधाऽग्निं दुवस्यत घृतैर्बोधयतातिथिम् । आ (१) ऽस्मिन् हव्या जुहोतर्न ॥
 प्रप्रायमग्निर्भरतस्य शृण्वे वि यत् सूर्यो न रोचते बृहद्भाः ।
 अभि यः पूरं पृतनासु तस्थौ दीदाय दैव्यो अतिथिः शिवो नः ॥
 आपो देवीः प्रति गृहीत भस्मैतत् स्योने कृणुष्व ५ सुरभावु लोके ।
 तस्मै नमन्तां जनयः सुपत्नीर्मतेव पुत्रं विभृता स्वेनर्म ॥
 अप्सवग्ने सविष्टव (२) सौषधीरनुं रुच्यसे । गर्भे सज्जायसे पुनः ॥
 गर्भो अस्याषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् । गर्भो विश्वस्य भूतस्याग्ने गर्भो अपामर्सि ॥
 प्रसद्य भस्मना योनिमप्यथ पृथिवीमग्ने । सः सृज्य मातृभिस्त्वं ज्योतिष्मान् पुनराऽसदेः ॥
 पुनरासद्य सदनमप्यथ पृथिवीमग्ने । शेषं मातुर्यथोपस्थेऽन्तरस्याः शिवतमः ॥
 पुनरूर्जा (३) नि वर्तस्व पुनरग्न इषा ऽऽयुषा । पुनर्नः पाहि विश्वतः ॥

सह रत्या नि वर्तस्वाग्ने पिन्वस्व धारया । विश्वस्तिनया विश्वतस्परि^१ ॥

पुनस्त्वा ऽऽदित्या रुद्रा वसवः सर्गिन्धतां पुनर्ब्रह्माणो वसुनीथ यज्ञैः ।

घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व सत्याः संस्तु यजमानस्य कामाः^२ ॥

बाधा नो अस्थ वचसो यविष्ठ मर्हिष्ठस्य प्रभृतस्य स्वधावः ।

पीयति त्वो अनु (४) त्वो गृणाति वन्दारुस्ते तनुवं वन्दे अग्ने^३ ॥

स वोधि सुरिर्मघवा वसुदावा वसुपतिः । युयोध्यसद् देवाः^४ सि^५ ॥

(जा, तवो, जा, जु, वीर्यं च) ॥ ३ ॥

गार्हपत्यचयनम् ॥ १, ५-७, ९ त्रिष्टुप् ४, ८, १०, १३-१४ अनुष्टुप् । अतिनक्रयिः ।

अपैत वीत वि च सर्पतातो येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः ।

अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्या अक्रक्षिमं पितरो लोकमस्मे^१ ॥

अग्नेर्मखास्यमेः पुरीषमसि संज्ञानमसि कामघरणं मयि ते कामघरणं भूयात्^२ ॥

सं या वः प्रियास्तनुवः सं प्रिया हृदयानि वः ।

आत्मा वो अस्तु (१) संप्रियः संप्रियास्तनुवो मम^३ ॥

अयं सो अग्निर्यस्मिन्सोममिन्द्रः सुतं दुधे जठरं वावज्ञानः ।

सहस्रियं वाजमत्यं न सप्ति ससवान्सन्तस्तूयसे जातवेदः^४ ॥

अग्ने दिवो अर्णमच्छा जिगास्यच्छा देवा ऊचिषे धिष्णिष्या ये ।

याः पुरस्ताद्रोचने सूर्यस्य याश्चावस्तादुपतिष्ठन्त आपः^५ ॥

अग्ने यत् ते दिवि वधैः पृथिव्यां यदोषधीष्व- (२)-प्सु वा यजत्र ।

येनान्तरिक्षमुर्वीततन्त्र त्वेषः स भानुरर्णवो नृचक्षाः^६ ॥

पुरीष्यासो अग्नयः प्रावणेभिः सजोषसः । जुषन्ता हव्यमाहुतमनमीवा इपो महीः^७ ॥

इडामग्ने पुरुदक्षसं सुनि गोः शशक्षम हवमानाय साध ।

स्यान्तः सुनुस्तनयो विजावाऽग्ने सा ते सुप्रतिभूत्वसे^८ ॥

अयं ते योनिर्ऋतिव्यो यतो जातो अरोचथाः ।

तं जान- (३)-जगन् आ रोहाथा नो वर्धया रयिमं ॥

चिदसि तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं परिचिदसि तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं^९ ॥

लोकं पृण छिद्रं पूणायो सीद शिवा त्वम् । इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिरस्मिन् योनौवसीपदन्^{१०} ॥

ता अस्य स्रद्धोहसः सोमः श्रीणन्ति पृश्नयः । जन्मन् देवानां विशस्त्रिष्या रौचने दिवः^{११} ॥

(अरुवो, -धधीपु, जान, -जगन्वातिरस्वत्) ॥ ४ ॥

आहवनीयचयनार्थं सुवःकथनम् ॥ त्रिष्टुप्; १ महाबृहती; २ द्विपदा त्रिष्टुप्; ३, ६, १९ अजुष्टुप्; ४, १७ पंक्तिः; ९ महा-
सतोबृहती; १३ बृहती; १४-१५ गायत्री । अग्निकथिः ।

समित् ५ सं कल्पेथा ५ संप्रिथौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ ।
इषमूर्जमभि संवसानौ सं वां मनांसि सं व्रता समु चित्तान्याऽकरम् ॥
अग्नें पुरीष्याधिपा मवा त्वं नः । इषमूर्जं यजमानाय वेहि ॥
पुरीष्यस्त्वमग्ने रयिमान् पुष्टिमा ५ असि । शिवाः कृत्वा दिशः सर्वाः स्वां योनिमिहाऽसदः ॥
भवतं नः समनसौ समोकसा- (१)-वरेपसौ ।
मा यज्ञ ५ हिंसिष्टं मा यज्ञपतिं जातवेदसौ शिवौ भवतमद्य नः ॥
मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीष्यमग्नि ५ स्वे योनावमारुखा ।
तां विश्वेदेवैर्ऋतुभिः संविदानः प्रजापतिर्विश्वकर्मा वि शुश्रूतुं ॥
यदस्य पारे रजसः शुक्रं ज्योतिरजायत । तं नः पर्षदति द्विपोऽग्ने वैश्वानर स्वाहा ॥
नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे (२) ऽयस्सयं वि चूता बन्धमेतम् ।
यमेन त्वं यम्यां संविदानोत्तमं नाकुमर्धि रोहयेमम् ॥
यत् ते देवी निर्ऋतिराबन्ध दामं ग्रीवास्वविचर्त्यम् ।
इदं ते तद्वि प्याम्यायुषो न मध्यादथा जीवः पितुमद्वि प्रमुक्तः ॥
यस्यास्ते अस्याः क्रूर आसज्जुहोम्येषां बन्धानामवसर्जनाय ।
भूमिरिति त्वा जनां विदुर्निर्ऋति- (३)-रिति त्वा ऽहं परि वेद विश्वतः ॥
अलुन्वन्तमयजमानमिच्छ स्तेनस्येत्यां तस्करस्यान्वेपि ।
अन्यमस्मदिच्छ सा त इत्या नमो देवि निर्ऋते तुभ्यमस्तुं ॥
देवीमहं निर्ऋतिं वन्दमानः पितेव पुत्रं दस्ये वचोभिः ।
विश्वस्य या जार्यमानस्य वेतु शिरःशिरः प्रति सूरौ वि चष्टे ॥
निवेशनः सुज्जमनो वसूनां विश्वा रूपाऽभि चष्टे (४) शचीभिः ।
देव इव सविता सत्यधर्मेन्द्रो न तस्थौ समरे पथीनाम् ॥
सं वरत्रा दधातन् निराहावान् कृणोतन ।
सिञ्चामहा अवटमुद्रिणं वयं विश्वाऽहाऽदस्तमक्षितम् ॥
नेष्कृताहावमवट ५ सुवरत्र ५ सुषेचनम् । उद्रिण ५ सिञ्चे अक्षितम् ॥
सीरां युञ्जन्ति कुवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरां देवेषु सुम्नयो ॥
युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह (५) णिजम् ।

गिरा च भ्रष्टिः समरा असन्नो नेदीय इत् सुण्यां पक्वमा ऽयत् ॥

लाङ्गलं पवीरवः सुशेवः सुमतित्सरु ।

उदित कृषति गामविं प्रकृष्य च पीवरीम् । प्रस्थावद्रथवाहनम् ॥

शुनं नः फाला वि तुदन्तु भूमिः शुनं कीनाशा अभि यन्तु वाहान् ।

शुनं पर्जन्यो मधुना पयोभिः शुनासीरा शुनमस्मासु घत्तम् ॥

कामे कामदुचे धुक्ष्व मित्राय (१) वरुणाय च ।

इन्द्राग्रयै पुष्ण ओषधीभ्यः प्रजाम्यः ॥

घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वेदेवैरनुमता मरुद्भिः ।

ऊर्जस्वती पर्यसा पिन्वमानाऽस्मान्त्सीति पर्यसाऽभ्याववृत्स्वै ॥

(समौकसौ, विश्वरूपे, -विदुर्निर्भति, -रुमि चंद्र, इन्द्र, मित्राय, द्वाविंशतिश्च) ॥ ५ ॥

कृषायां भुवि ओषधिरावः ॥ जनुहुतः १ गृहणी । अमिर्कयिः ।

या जाता ओषधयो देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा । मन्दाभि बभ्रूणामहः शतं धामानि सस च ॥

शतं वो अम्ब धामानि सहस्रमुत वो रुहः । अथा शतक्रशो यूयमिमं मे अगदं कृते ॥

पुष्पावतीः प्रस्रवतीः फलिनीरफला उत । अथा इव सजित्वरीवीरुधः पारयिष्णवः ॥

ओषधीरिति मातरस्तद्वो देरीरुपं ब्रुवे । रपांसि विमृतीरित् रपं- (१)-भ्रातृभ्यानां ॥

अश्वत्थे वो निषदनं पूर्णे वो वसतिः कृता । गोमाज इत् किलासथ यत् सनवथ पूरुषम् ॥

यदहं वाजयन्मिमा ओषधीर्हस्त आदधे । आत्मा यक्ष्मस्य नश्यति पुरा जीविगृभो यथा ॥

यदोषधयः सुक्लच्छन्ते राजानः समिताविव । विप्रः स उच्यते भिषग्रेक्षोहाऽमीवचातेनः ॥

निष्कृतिर्नाम वो माताऽथा यूयःस्थ संकृतीः ।

सुराः पंतत्रिणीः (२) स्थन यदामयति निष्कृते ॥

अन्या वो अन्यामवत्वन्याऽन्यस्या उपावत ।

ताः सर्वा ओषधयः संविदाना इदं मे प्रावता वचः ॥

उच्छुष्मा ओषधीनां गावो गोष्ठादिवेरते । घनः सनिष्यन्तीनामात्मानं तव पूरुषं ॥

अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन इव व्रजमक्रमुः ।

ओषधयः प्राञ्ज्ययुयत् किं च तनुवाः रपः ॥

या- (१)-स्त आतस्थुरात्मानं या आविविशुः परुःपरुः ।

तास्ते यक्ष्मं वि बोधन्तामग्रे मध्यमशीरिव ॥

साकं यक्ष्मं प्र पंत ज्येनेनं किकिदीविना । साकं वातस्य भ्राज्या साकं नश्य निहाकर्यौ ॥

अश्वावती५ सोमवतीमूर्जयन्तीमुदोजसम् । आ वित्सि सर्वा ओषधीरूमा अरिष्टतातये॥

याः फलिनीर्या अफला अपुष्पा याश्च पुष्पिणीः ।

बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वहंसः॥

या (४) ओषधयः सोमराज्ञीः प्रविष्टाः पृथिवीमनु ।

तासां त्वमस्थुत्तमा प्र णो जीवातवे सुर्वे॥

अनुपतन्तीरिवदन् दिव ओषधयः परि॥ यं जीवमश्रवामहै न स रिष्याति पूरुषः॥

याश्चेदमुपशृण्वन्ति याश्च दूरं परागताः । इह सङ्गत्य ताः सर्वो अस्मै सं दत्त मेपजर्म्॥

मा वो रिपत् खनिता यस्मै चाहं खनामि वः (५) ।

द्विपच्चतुष्पदस्माक५ सर्वमस्त्वनतुरम्॥

ओषधयः सं वदन्ते सोमै न सह राज्ञा । यस्मै कुरोति ब्राह्मणस्त५ राजन् पारयामसि॥

(रपः, पतत्रिणी, -र्या, या, वो, ऽष्टादश च) ॥ ६ ॥

लोष्ठक्षेपादिकम् ॥ १, ४, १३ त्रिटुप्; २ उष्णिक्; ३, १२ गायत्री; ५, ८ विष्टारपङ्क्तिः; ६-७, १० सतोदृहती; ९ उपरिष्टा-
ज्योतिः । अग्निर्वापिः ।

मा नो हि५सीज्जनिता यः पृथिव्या यो वा दिव५ सत्यवर्मा जजान ।

यश्चापश्चन्द्रा बृहतीर्जजान कस्मै देवाय हविषा विधेम॥

अभ्यावर्तस्व पृथिवि यज्ञे न पर्यसा सह । वपां ते अभिरिपितोऽव सर्पतु॥

अग्रे यत् ते शुक्रं यच्चन्द्रं यत् पूतं यद्यज्ञियम् । तद्देवेभ्यो भरामसि॥

इषमूर्जमहमित आ (१) दद क्रतस्य धाम्नो अमृतस्य योनेः ।

आ नो गोपुं विशत्त्रोषधीषु जहामि सेदिमनिराममीवाम्॥

अग्ने तव शत्रो वयो महिं भ्राजन्त्यर्चयो विभावसो ।

बृहद्भानो शर्वसा वाजमुक्थ्यं दधासि दाशुषे कवे॥

इरज्यन्नग्रे प्रथयस्व जन्तुभिरस्मे रायो अमर्त्य ।

स दर्शतस्य वपुषो वि राजसि पूणाक्षि सांनसि५ रुयिर्म ।

ऊर्जो नपाज्जातवेदः सुशस्तिभिर्मन्दस्व (२) धीतिभिर्हितः ।

त्वे इषः सं दधुर्भूरितसश्चित्रोतयो वामजाताः॥

पावकर्वर्चाः शुक्रवर्चा अनूनवर्चा उदियपि भानुना ।

पुत्रः पितरां विचरन्नुपावस्युमे पूणाक्षि रोदसी॥

क्रतावानं महिषं विश्वर्चणिमग्नि५ सुभ्राय दधिरे पुरो जनाः ।

श्रुत्कर्णः सप्रथस्तमं त्वा गिरा दैव्यं मानुषा युगां ॥

निष्कर्तारमध्वरस्य प्रचेतसं क्षयन्तः राधसे मह ।

राति भृगूणामुशिर्जं कृधिकृतं पुणक्षिं सानसिः (३) रयिम् ॥

चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं तथा देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवाः सीदते ॥

आ प्यायस्व समेतु त्रे विश्वतः सोम वृष्णियम् । भवा वाजस्य सङ्गये ॥

सं ते पयांसि समु यन्तु वाजाः सं वृष्णियान्यभिमातिपाहः ।

आप्यार्थमानो अमृताय सोम दिवि श्रवांस्पृत्तुमानि धिष्वै ॥

(आ, मन्दस्व, सानसि, -मेकाक्षत्वारिः सच) ॥ ७ ॥

अथाक्रमणपुष्करपर्णोपधानरुक्मोपधानादि ॥ १-१ त्रिष्टुप्; ७-९ अनुष्टुप् । नमिर्काभिः ।

अभ्यस्थाद्विधाः पृतना अरातीस्तदुधिराह तद् सोमं आह ।

बृहस्पतिः सविता तन्म आह पूषा मांऽधात् सुकृतस्य लोके ॥

यदकन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तसमुद्रादुत वा पुरीषात् ।

इयेनस्य पक्षाः हरिणस्य चाह उपस्तुतं जनिम् तत् तं अर्वन् ॥

अपां पृष्ठमसि योनिर्ग्रेः समुद्रमभितः पिन्वमानम् ।

वर्धमानं मह (१) आ च पुष्करं दिवो मात्रया वरिणा प्रथस्वै ॥

ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।

स बुधिया उपमा अस्व विष्टाः सतश्च योनिमसतश्च विवः ॥

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।

स दाधार पृथिवीं धामुतेमां रुसै देवाय हविषा विधेम ॥

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु (२) धामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।

तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥

नमो अस्तु सपेभ्यो ये के च पृथिवीमनु । ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यः सपेभ्यो नमः ॥

येऽदो रौचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु । येषामप्सु सदाः कृतं तेभ्यः सपेभ्यो नमः ॥

या इषवो यातुधानानां (३) ये वा वनस्पतींश्चरन् । ये वाऽवटेषु शरते तेभ्यः सपेभ्यो नमः ॥

(महो, उज्जु, यातुधानानां, - मेकाक्ष च) ॥ ८ ॥

स्वयमावृणायुपधानम् ॥ १ बृहती; ३-४, १४ अनुष्टुप्; ७-११, १६-१७ गायत्री; १३ नष्टरूपी, १८, २१-२२ त्रिष्टुप् । नमिर्काभिः ।

ध्रुवाऽसि ध्रुवाऽस्तृता विश्वकर्मणा सुकृता ।

मा त्वा समुद्र उद्वधीन्मा सुपर्णो व्यथमाना पृथिवीं हंश्हं ॥

प्रजापतिस्त्या सादयतु पृथिव्याः पृष्ठे व्यचंस्वतीं प्रथंस्वतीं प्रथोऽसि पृथिव्यसि भूरसि भूमि-
स्यदितिरसि विश्वधाया विश्वस्य भुवनस्य धर्त्री पृथिवीं यच्छ पृथिवीं हृश्च पृथिवीं मा हिंसी-
विश्वस्यै प्राणायोपानाय व्यानायोदानाय प्रतिष्ठायै (१) चरित्रायाभिस्त्वाऽभि पातु मया स्वस्त्या
छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदं ॥

काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि । एवा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन च ॥
या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि । तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम् ॥
अषाढाऽसि सहमाना सहस्वारातीः सहस्वारातीयतैः सहस्व पृतनाः सहस्व पृतन्यतः ।
सहस्रवीर्या (२) सि सा मा जिन्व ॥

मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः । माध्वीर्नः सुन्वोषधीः ॥
मधु नक्तमुतोपसि मधुमत् पार्थिवः रजः । मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥
मधुमात्र नो वनस्पतिर्मधुमाः अस्तु सूर्यः । माध्वीर्गावो भवन्तु नः ॥
मही द्यौः पृथिवी च न इमं यज्ञं मिमिक्षताम् । पिपृतां नो भरीमभिः ॥
तद्विष्णोः परमं (३) पदः सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥
ध्रुवाऽसि पृथिवि सहस्व पृतन्यतः । स्पृता देवेभिर्मृत्युतेनाऽऽग्नाः ॥
यास्ते अग्रे सूर्ये रुचं उद्यतो दिवमातुन्वन्ति रश्मिभिः ।
ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय नस्कृधि ॥

या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वक्षेपु या रुचः ।
इन्द्राग्नी ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते ॥
विराड् (४) ज्योतिरधारयत् सम्राड् ज्योतिरधारयत् स्वराड् ज्योतिरधारयत् ॥
अग्रे युक्त्वा हि ये तवाश्वासो देव साधवः । अरं वहन्त्याशवः ॥
युक्त्वा हि देवहूतमाः अश्वाः अग्रे रथारिव । नि होता पुर्व्यः सदैः ॥
द्रुप्तश्चस्कन्द पृथिवीमनु घामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।
तृतीयं योनिमनु सञ्चरन्तं द्रुप्तं जुहोम्यनु संस (५) होत्राः ॥
अभूदिदं विश्वस्य भुवनस्य वाजिनमग्नेर्वैश्वानरस्य च ।
अग्निज्योतिषा ज्योतिष्मान् रुक्मो वर्चसा वर्चस्वान् ॥
ऋचे त्वा रुचे त्वां समित् स्रवन्ति सरितो न धेनाः ।
अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः ॥
घृतस्य धारा अभि चाकशीमि । हिरण्ययो वेतमो मय्य आसाम् ॥

तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत् कुलायी भजन्नास्ते मधु देवताभ्यः ।

तस्याऽऽसते हरयः सप्त तीरे (१) स्वर्धा दुहाना अमृतस्य धाराभिः ॥

(प्रतिष्ठापै, सुहर्षीया परमे, विराट्, सुप्त, तीरे, चत्वारि च) ॥ ९ ॥

पशुधर्मोपधानम् ॥ त्रिष्टुप्, ६, ८, १० अष्टिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

आदित्यं गर्भं पर्यसा समञ्जन्तसहस्रस्य प्रतिमां विश्वरूपम् ।

परि घृङ्गिधं हरसा माऽभि मृक्षः शतायुषं कणुहि चीयमानः ॥

इमं मा हिंसीद्विपादं पशूनां सहस्राक्षं मेध आ चीयमानः ।

मयुमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

वार्तस्य धाजिं वरुणस्य नाभिमर्षं जज्ञानं सतिरस्य मञ्चं ।

शिशुं नदीनां हरिमद्रिबुद्धमग्ने मा हिंसीः (१) परमे व्योमन् ॥

इमं मा हिंसीरेकशफं पशूनां कनिकृदं वाजिनं वार्जिनेषु ।

गौरमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

अजस्रमिन्दुमरुपं भूरण्युमग्निमीडे पूर्वचित्तौ नमोभिः ।

स पर्वभिर्ऋतुशः कल्पमानो गां मा हिंसीरदिति विराजंभे ॥

इमं समुद्रं शतधारमुत्सं व्यच्यमानं भुवनस्य मञ्चं ।

घृतं दुहानामदिति जनायाग्ने मा (२) हिंसीः परमे व्योमन् ।

गव्यमारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

वरुणि त्वष्टुर्वरुणस्य नाभिमर्षं जज्ञानां रजसः परस्मात् ।

महीं साहस्रीमसुरस्य मायामग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥

इमामूर्णायुं वरुणस्य मायां त्वचं पशूनां द्विपदां चतुष्पदाम् ।

त्वष्टुः प्रजानां प्रथमं जनित्रमग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ।

उष्ट्रमारण्यमनु (३) ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

यो अग्निरेस्तपसोऽधि जातः शोचात् पृथिव्या उत वा दिवस्पतिं ।

येन प्रजा विश्वकर्मा व्यानद् तमग्ने हेडः परि ते वृणक्तुं ॥

अजा हर्षेरजनिष्ट गर्भात् सा वा अपश्यज्जनितामग्ने ।

तया रोहमायन्नुप मेघ्यासुस्तया देवा देवतामग्रं आयन् ।

शरभ- (४)- मारण्यमनु ते दिशामि तेन चिन्वानस्तनुवो नि षीदं ॥

(हिंसी, -मा, ऽनु, शरभं, नवं च) ॥ १० ॥

२१ (ते. सं.)

याज्यानुवाक्याः ॥ गायत्रीः २,६,१० त्रिष्टुप् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राग्नी रोचना दिवः परि वाजेषु भूषथः । तद्वां चेति प्र वीर्यम् ॥
 अथैद्विमुत संनोति वाजमिन्द्रा यो अग्नी सहुँरी सपर्यात् ।
 इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः सहस्तमा सहसा वाज्यन्ता ॥
 प्र चर्षणिभ्यः पृतना हवेषु प्र पृथिव्या रिरिचाथे दिवश्च ।
 प्र सिन्धुभ्यः प्र गिरिभ्यो महित्वा प्रेन्द्राग्नी विश्वा भुवनाऽत्यन्या ॥
 मरुतो यस्य हि (१) क्षये पाथा द्विवो विमहसः । स सुंगोपातमो जनः ॥
 यज्ञैर्वा यज्ञावाहसो विप्रस्य वा मतीनाम् । मरुतः शृणुता हवम् ॥
 अथिसे कं भानुभिः स मिमिक्षिरे ते रुद्रिभभिस्त ऋक्भिः सुखादयः ।
 ते वाशीमन्त इष्मिणो अभीरवो विद्रे प्रियस्य मारुतस्य घाताः ॥
 अव ते हेडैः* उदुत्तमम्* ।
 कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता (२) ॥
 को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हणायन् ।
 आसन्निधून् हृत्स्वसो मयोभून् य एषां भृत्यामृणधत् स जीवात् ॥
 अग्रे नयाँ*—ऽऽदेवानोँ*—शं नो मवन्तुँ*—वाजैवाजेँ*— ।
 अप्सवमे सधिष्टव सौषधीरनु रुच्यसे । गर्मे सज्जायसे पुनः ॥
 वृषा सोम द्युमा५ अमि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा घर्माणि दधिषे ॥
 इमं मे (३) वरुणैः*—तत्त्वां यामिँ*—त्वं नो अग्रेँ*— स त्वं नो अग्रेँ ॥
 (दि, वृषा, सु, एकादश च) ॥ ११ ॥

[विष्णो- २६६- द्विवो २०४ । ऽव्यपुते २१६ । ऽपु १९८ । सं ३२२ । पा २६८ । मा १८९ । उमि १९१ । ध्रुवा ३०४ । ऽऽदित्य-२०९- मिन्द्राग्नी १६१ । एकादश ॥ २४९८ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

चितिवर्णनम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

प्रथमविद्यो अपस्यामिधानेष्टकोपचानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अपां त्वेमन्त्सादयाम्यै—पां त्वोद्यन्त्सादयाम्यै—पां त्वा भस्मन्त्सादयाम्यै—पां त्वा ज्योतिषि
 सादयाम्यै—पां त्वाऽयने सादयाम्यै—र्णवे सदर्ने सीदै समुद्रे सदर्ने सीदै सलिले सदर्ने

(१११७-८) तै. सं. १।५।१।९-१०, (११११-१२) तै. सं. १।१।१।९-१०, (११।१३-१४) तै. सं. १।७।८।१२, ९
 (११।१७-१८) तै. सं. २।१।१।२१-२२, (११।१९-२०) तै. सं. २।५।१।२२-२३ ।

सीदां—पां क्षये सीदो—पां सधिषि सीदां—पां त्वा सदेने सादयाम्यं—पां त्वा सुधस्थे सादयाम्यं—
पां त्वा पुरीषे सादयाम्यं—पां त्वा योनौ (१) सादयाम्यं—पां त्वा पाथसि सादयामि” गायत्री
छन्दः^{१६} छिष्टुप् छन्दो” जगती छन्दो^{१७} ऽनुष्टुप् छन्दः” पंक्तिछन्दः” ॥ (योनि, पंचदश च) ॥ १॥

प्रथमचितौ प्राणभृद्विष्कोपधानम् ॥ जनिर्ऋषिः ।

अयं पुरो भुवस्तस्य प्राणो मौवायनो वसन्तः प्राणायनो गायत्री वासन्ती गायत्रियै गायत्रं
गायत्रादुपांशुर्गुणांशुश्चिवृत्त्रिवृत्तोरथन्तररथन्तराद्विष्टु ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया प्राणं
गृह्णामि प्रजाम्यो” इयं दक्षिणा विश्वकर्म तस्य मनो वैश्वकर्मणं ग्रीष्मो मानसस्त्रिष्टुग्रीष्मी त्रिष्टुभं
ऐडमैडादन्तर्यामोऽन्तर्यामात् पञ्चदशः पञ्चदशाद्वहद्वहतो मरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वया
मनो (१) गृह्णामि प्रजाम्यो” यं पश्चाद्विश्वव्यं चास्तस्य चक्षुर्वैश्वव्यं चक्षं वर्षाणि चाक्षुषाणि जगती वार्षी
जगत्या ऋक्षममृक्षमांशुकः शुक्रात् सप्तदशः सप्तदशाद्वैरूपं वैरूपाद्विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृही-
तया त्वया चक्षुर्गृह्णामि प्रजाम्यो” इदमुत्तरात् भुवस्तस्य श्रोत्रं सौव श्ररच्छौत्र्यं नुष्टुच्छात्रं नुष्टुभः
स्वारं स्वारान्मन्थी मन्थिनं एकविंश एकविंशाद् वैराजं वैराजाज्जमदं धिर्ऋषिः प्रजापतिगृही-
तया (२) त्वया श्रोत्रं गृह्णामि प्रजाम्यो” इयमुपरि मतिस्तस्यै वाङ्माती हैमन्तो वाच्यायनः पंक्ति-
हैमन्ती पंक्त्यै निधनं वन्निधनं वत आग्रयण आग्रयणात् त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्यां
शाकरैर्वते शाकरैर्वताभ्यां विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिगृहीतया त्वया वाचं गृह्णामि प्रजाम्यो” ॥

(मनः, प्रजापतिगृहीतया, त्रिंशच्च) ॥ २ ॥

प्रथमचितौ अपानभृद्विष्कोपधानम् ॥ जनिर्ऋषिः ।

प्रार्चीं त्रिंशां वसन्त ऋतुनामग्निदेवता ब्रह्म द्रविणं त्रिवृत् स्तोमः स उं पञ्चदशवर्तनिस्त्यविर्वयः
कुतमयानां पुरोवातो वातः सानं ग ऋषिः—*—दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतुनामिन्द्रो देवता सत्रं द्रविणं पञ्च-
दशः स्तोमः स उं सप्तदशवर्तनिर्दित्यवाङ्मयस्तेताऽयानां दक्षिणाद्वातो वातः सनातन ऋषिः—*—प्रतीचीं
दिशां वर्षा ऋतुनां विश्वे देवा देवता विट् (१) द्रविणं सप्तदशः स्तोमः स उं वेकविंशवर्तनिस्त्रिवत्सो
वयो द्वापरोऽयानां पश्चाद्वातो वातोऽहभूत ऋषिः—*—रुदीची दिशां शरदृतुनां मित्रावरुणौ देवता
पुष्टं द्रविणमेकविंशः स्तोमः स उं त्रिणवर्तनिस्तुर्यवाङ् वयं आस्कन्दोऽयानामुत्तराद्वातो वातः
मृतन ऋषिः—*—रूष्वा दिशां हैमन्तशिथिरावृतुनां बृहस्पतिर्देवता वर्चो द्रविणं त्रिणवः स्तोमः स उं
त्रयस्त्रिंशवर्तनिः पृष्टवाङ्मयो (२) ऽभिभूरयानां विश्वगवातो वातः सुपूर्ण ऋषिः पितरः पिता-
महाः परेऽवरे ते नः पान्तु ते नोऽवन्तस्मिन् ब्रह्मस्मिन् क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्यां पुरोधायाम्स्मिन्
कर्मिन्स्यां देवहृत्याम् ॥ (विड्, वयो, ऽद्याविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

(१।१-४) पितरः... देवहृत्याम् ।

द्वितीयचित्तावाग्निन्वादीष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवाऽसि ध्रुवां योनिमा सीद साध्या ।

उर्यस्य केतुं प्रथमं पुरस्तादश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद देवत्रा पृथिवी बृहती रराणा ।

स्वासस्यो तनुवा सं विशस्व पितेवैधि सुनव आ सुशेवाऽश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

कुलायिनी वसुमती वयोघा रयिं नो वर्ष बहुलं सुवीरम् (१) ।

अपामर्ति दुर्मतिं बाधमाना रायस्पोषे यज्ञपतिमामजन्ती सुवर्धेहि यजमानाय पोषमश्विना-

ऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

अग्नेः पुरीषमसि देवयानी तां त्वा विश्वे अभि गृणन्तु देवाः ।

स्तोमपृष्ठा घृतवतीह सीद प्रजावदस्मे द्रविणाऽऽयजस्वाश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिर्विष्टम्भनी दिशामधिपत्नी भुवनानाम् (२) ॥

ऊर्मिर्द्रप्तो अपानसि विश्वकर्मा त ऋषिरश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

सज्जर्कतुमिः सज्जर्ध्विधामिः सज्जर्वसुमिः* सज्जर्कद्रैः* सज्जरोदित्यैः* सज्जर्विश्चैर्दुवैः* सज्जर्दुवैः

सज्जर्दुवैर्वेयोनाधैरग्र्यै त्वा वैश्वानरायाश्विनाऽध्वर्यू सादयतामिह त्वा' ॥

प्राणं मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्म उर्या (३) वि भाहि श्रोत्रं मे श्लोक्या-प-

स्पिनवौषधीर्जिन्व द्विपात् पाहि चतुष्पादव दिवो वृष्टिमेर्ये ॥ (सुवीरं, भुवनाना, -सुर्वो सुसर्वश्च च) ॥४॥

द्वितीयचित्तौ वयस्याष्टयेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

त्र्यविवर्यस्त्रिष्टुप् छन्दो दित्वाद् वयो विराद् छन्दः यञ्चाविवर्यो गायत्री छन्दः-सि-

वत्तो वयं उणिहा छन्दः स्तुर्यवाद् वयोऽनुष्टुप् छन्दः पष्टवाद् वयो बृहती छन्दः उक्षा वयः

सतो बृहती छन्दः ऋपभो वयः ककुब्छन्दो धेनुर्वयो जगती छन्दोऽनुह्वान वयः पङ्क्ति-

श्छन्दो वस्तो वयो विबलं छन्दो वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः पुरुषो वयः (१)-स्तन्द्रं छन्दो

व्याघ्रो वयोऽनाष्टुष्टं छन्दः सिंहो वयश्छदिश्छन्दो विष्टम्भो वयोऽधिपतिश्छन्दः श्वत्रं

वयो मयन्दं छन्दो विश्वकर्मा वयः परमेष्ठी छन्दो मूर्धा वयः प्रजापतिश्छन्दः ॥

(वयः, पङ्क्तिश्चातिश्च) ॥ ५ ॥

तृतीयचित्तौ स्वयमातृणालुपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिष्टकां दहन्त युवम् । पृष्ठेन द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं च वि बाधताम् ॥

विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे व्यचस्वतीं प्रथस्वतीं भास्वतीं स्रिमतीमा या द्यां भास्या
पृथिवीमोर्वन्तरिक्षमन्तरिक्षं यच्छान्तरिक्षं दहान्तरिक्षं मा हिंसी विश्वस्मै प्राणायानाय व्यानायो-

दानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय वायुस्त्वाऽभि पातु मन्त्रा स्तुस्त्या छदिपा (१) शन्तमेन तया देवतया-
ऽङ्गिरस्वद् ध्रुवा सीदे ॥

राश्यंसि प्राची दिग् विराडसि दक्षिणा दिक् सम्राडसि प्रतीची दिक् स्वराडस्युदीची
दिगधिपत्यं—सि बृहती दिग्—गायुर्मे पाहि प्राणं मे पाहे पानं मे पाहि व्यानं मे पाहि
चक्षुर्मे पाहि श्रोत्रं मे पाहि मनो मे जिह्वं वाचं मे पिन्वो—(२)—ऽऽत्मानं मे पाहि ज्योतिर्मे
यच्छं ॥ (छदिपा, पिन्व, यद् च) ॥ ६ ॥

चतुर्थचितौ बृहत्याद्युपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

मा छन्दः प्रमा छन्दः प्रतिमा छन्दोऽस्त्रीविश्वछन्दः पंक्तिश्छन्दः उष्णिहा छन्दो
बृहती छन्दोऽनुष्टुप् छन्दो विराट् छन्दो गायत्री छन्दोऽष्टुप् छन्दो जगती छन्दः
पृथिवी छन्दोऽन्तरिक्षं छन्दो द्यौश्छन्दः समाश्छन्दो नक्षत्राणि छन्दो मनश्छन्दो
वाक् छन्दः कृपिश्छन्दो हिरण्यं छन्दो गौश्छन्दोऽजा छन्दोऽश्वश्छन्दः ॥

अग्निर्देवता (१) वातो देवता सूर्यो देवता चन्द्रमा देवता वसवो देवता रुद्रा देवता
ऽऽदित्या देवता विश्वे देवा देवता मरुतो देवता बृहस्पतिर्देवतोन्द्रो देवता वरुणो
देवता मूर्धाऽसि राड् ध्रुवाऽसि धरुणा यन्त्र्यसि यमित्री ये त्वो जे त्वो कृष्यै त्वो
श्वेमाय त्वो यन्त्री राड् ध्रुवाऽसि वरणी धर्यसि धरित्र्यो युषे त्वो (२) वर्चसे त्वो जसे
त्वो वलाय त्वो ॥ (देवता, स्वा, यद् च) ॥ ७ ॥

चतुर्थचितौ स्तोमीयाख्येष्टकाद्यु कासाञ्चिदुपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

आशुस्त्रिंशद्भ्रान्तः पञ्चदशो व्योम सप्तदशः प्रतूर्तिरष्टादशस्तपो नवदशोऽभिवर्तः
सविंशो धरुण एकविंशो वर्चो द्वाविंशः सम्भरणस्त्रयोविंशो योनिश्चतुर्विंशो
गर्भोः पञ्चविंशो ओजस्त्रिंशः क्रतुरेकत्रिंशः प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशो ब्रह्मस्य विष्टपं चतुस्त्रिं-
शो नाकः षट्त्रिंशो विंशोऽष्टाचत्वारिंशो धर्त्रश्चतुर्धः ॥ (आशुः सप्तत्रिंशत् ॥ ८ ॥

अवसिष्टस्तोमीयोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्नेर्मागोऽसि दीक्षाया आधिपत्यं ब्रह्म स्पृतं त्रिषुत् स्तोमं इन्द्रस्य मागोऽसि विष्णोराधिपत्यं
क्षत्रं स्पृतं पञ्चदशः स्तोमो नृचक्षसां मागोऽसि धातुराधिपत्यं जनित्रं स्पृतं सप्तदशः स्तो-
मो मित्रस्य मागोऽसि वरुणस्याऽऽधिपत्यं दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोमोऽदित्यै
मागोऽसि पूष्ण आधिपत्यमोजः स्पृतं त्रिणवः स्तोमो बह्वतां मागोऽसि (१) रुद्राणामाधिपत्यं
चतुष्पात् स्पृतं चतुर्विंशः स्तोमो आदित्यानां मागोऽसि मरुतामाधिपत्यं गर्भोः स्पृताः पञ्च-

विंशः स्तोमो^१ देवस्य सवितुर्भागोऽसि बृहस्पतेराधिपत्यं समीचीदिशः स्पृताश्चतुष्टोमः स्तोमो^२
यावानां भागोऽस्य यावानां प्राधिपत्यं प्रजाः स्पृताश्चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो^३ ऋभूणां भागोऽसि
विक्षेपां देवानां प्राधिपत्यं भूतं निशान्तं स्पृतं त्रयास्त्रिंशः स्तोमो^४ ॥

(वसूनां भागोऽसि, षट्चत्वारिंशश्च) ॥ ९ ॥

सृष्टयभिधेयेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

एकयाऽस्तुवत प्रजा अधीयन्त प्रजार्पतिरधिपतिरासीत् तिसृभिरस्तुवत ब्रह्मासृज्यत ब्रह्मणस्पति-
रधिपतिरासीत् पञ्चभिरस्तुवत भूतान्यसृज्यन्त भूतानां पतिरधिपतिरासीत् सप्तभिरस्तुवत सप्त-
योऽसृज्यन्त धाताऽधिपतिरासीत्—अवभिरस्तुवत पितरौऽसृज्यन्तादितिरधिपत्यासीत्—देकादशभिर-
स्तुवत त्रयोऽसृज्यन्ताऽऽर्तवोऽधिपतिरासीत् त्रयोदशभिरस्तुवत माता असृज्यन्त संवत्सरोऽधिपति-
(१)-रासीत् पञ्चदशभिरस्तुवत अन्नमसृज्यतेन्द्रोऽधिपतिरासीत् सप्तदशभिरस्तुवत पशवोऽसृ-
ज्यन्त बृहस्पतिरधिपतिरासीत्—अवदशभिरस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्ता—मेकविं-
शत्यास्तुवतैकशफाः पशवोऽसृज्यन्त वरुणोऽधिपतिरासीत् त्रयोविंशत्याऽस्तुवत क्षुद्राः पशवोऽसृ-
ज्यन्त पुषाऽधिपतिरासीत्^१ पञ्चविंशत्याऽस्तुवताऽऽरण्याः पशवोऽसृज्यन्त वायुरधिपतिरासीत्^२
सप्तविंशत्याऽस्तुवत यावापृथिवी व्यै-(२)-तां वसवो रुद्रा आदित्या अनु व्यायन् तेषामधिपत्यमा-
सीत्—अवविंशत्याऽस्तुवत वनस्पतयोऽसृज्यन्त सोमोऽधिपतिरासीत्—देकत्रिंशताऽस्तुवत प्रजा असृ-
ज्यन्त यावानां चायावानां चाऽऽधिपत्यमासीत्^३ त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत भूतान्यशाम्यन् प्रजार्पतिः परमे-
ष्ठ्यधिपतिरासीत् ॥ (अधिपति-विं, पञ्चविंशश्च) ॥ १० ॥

चतुर्थचितौ न्युष्टिसंज्ञकेष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुः, २, ४ जगती; १३ अनुष्टुप् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।

बृधूर्जजान नवगज्जनित्री त्रय एनां महिमानः सचन्ते ॥

छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सञ्चरन्ती ।

सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजान्ती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा ॥

ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आऽगुह्यो घर्मासो अनु ज्योतिषाऽऽऽहुः ।

प्रजामेका रस्त्यूर्जमेका (१) व्रतमेका रक्षति देवयूनाम् ॥

चतुष्टोमो अभवृधा तुरीया यज्ञस्य पश्चावपयो भवन्ती ।

गायत्री त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदकं युञ्जानाः सुवराऽमरन्निदम् ॥

पञ्चभिर्धाता वि दधाविदं यत् तामास्वसृजनयत् पञ्चपञ्च ।

तासांश्च यन्वि प्रयवेण पञ्च नाना रूपाणि ऋतवो वसानोः ॥

त्रिंशत् स्वसारं उप यन्ति निष्कृतं समानं कृतं प्रतिमुञ्चमानाः (२) ।

ऋतुश्चरन्वते कवयः प्रजान्तीर्मध्येछन्दसः परि यन्ति भास्वतीः ॥

ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते नमो रात्रीं देवी सूर्यस्य व्रतानि ।

वि पश्यन्ति पशवो जायमाना नानारूपा मातुरस्या उपस्थे ॥

एकाष्टका तपसा तप्यमाना ज्ञानं गर्भं महिमानमिन्द्रम् ।

तेन दस्युन् व्यसहन्त देवा हुन्ताऽसुराणामभवच्छचीभिः ॥

अनाजुजामनुजां मार्मकर्तुं सत्यं वदन्त्यन्विच्छ एतत् ।

भूयासः- (१) मस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति सा प्र युक्तं ॥

अभुन्ममं सुमतौ विश्वेदेवा आष्टं प्रतिष्ठामर्षिद्वि गाधम् ।

भूयासमस्य सुमतौ यथा यूयमन्या वो अन्यामति सा प्र युक्तं ॥

पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाग्नीमृतवोऽनु पञ्च ।

पञ्च दिशः पञ्चदशेनं क्लृप्ताः समानमूर्ध्नरिभि लोकमेकम् (३) ॥

ऋतस्य गर्भः प्रथमा व्युष्ट्युपायमेका महिमानं विमर्ति ।

सूर्यस्यैका चरति निष्कृतेषु धर्मस्यैका सवितैकां नि यच्छति ॥

या प्रथमा व्यैच्छत् सा धेनुर्भवद्यमे ।

सा नः पर्यस्वती धुक्ष्वोचरामुत्तराऽऽ समाधि ॥

शुक्रर्षिभा नभसा ज्योतिषा ऽऽ उगाद्विश्वरूपा शबलीरधिकैतुः ।

समानमर्थं स्वप्स्यमाना विभ्रती जरामंजर उप आ उगाः ॥

ऋतूनां पत्नीं (५) प्रथमेयमाऽगादह्नां नेत्री जनित्री प्रजानां ।

एका सती बहुधोषो व्युच्छस्यजीर्णा त्वं जरयसि सर्वमन्यते ॥

(एका, प्रतिमुञ्चमाना, भूयासः- मेकं, पल्लवे, - कावविस्तृतिश्च) ॥ ११ ॥

पञ्चमचितावसपत्नायेष्टकोपधानम् ॥ १-२ त्रिष्टुप् ॥ अग्निर्हविः ।

अग्नें जातान् प्र शुंदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।

अस्मे दीदिहि सुमना अहेडन् तव स्याऽऽ शर्मन् त्रिवरूथ उज्जितं ॥

सहसा जातान् प्र शुंदा नः सपत्नान् प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।

अग्निं नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयं स्याम प्र शुंदा नः सपत्नान् ॥

चतुश्चत्वारिंशः स्तोमो वचोर्द्रविणं पोडशः स्तोम ओजोर्द्रविणं पृथिव्याः पुरीषस्य-(१)-
प्तो नाम । एवञ्छन्दो वरिवृञ्छन्दः शुभ्रश्छन्दः परिभृञ्छन्दः आच्छच्छन्दो मनु-

इच्छन्दो^{११} व्यच्छच्छन्दः^{१२} सिन्धुश्छन्दः^{१३} समुद्रं छन्दः^{१४} सलिलं छन्दः^{१५} संयच्छन्दो^{१६}
 वियच्छन्दो^{१७} बृहच्छन्दो^{१८} रथन्तरं छन्दो^{१९} निकायश्छन्दो^{२०} विवधश्छन्दो^{२१} गिरश्छन्दो^{२२}
 भ्रजश्छन्दः^{२३} सप्तृप् छन्दः^{२४} ऽनुष्टुप् छन्दः^{२५} ककुच्छन्दः^{२६} सिकुकुच्छन्दः^{२७} काव्यं छन्दो^{२८}
 ऽङ्कुपं छन्दः^{२९} (१) पदपंक्तिश्छन्दो^{३०} ऽक्षरपंक्तिश्छन्दो^{३१} विष्टरपंक्तिश्छन्दः^{३२} क्षुरो मृज्वान्
 छन्दः^{३३} प्रच्छच्छन्दः^{३४} पक्षश्छन्दः^{३५} एवश्छन्दो^{३६} वरिवश्छन्दो^{३७} वयश्छन्दो^{३८} वयस्कृच्छन्दो^{३९}
 विशालं छन्दो^{४०} विष्पंधाश्छन्दः^{४१} इच्छदिश्छन्दो^{४२} दूरोहणं छन्दः^{४३} स्तन्द्रं छन्दो^{४४} ऽङ्काङ्कं
 छन्दः^{४५} ॥ (असि, छन्द, -अथैषिः२५२८) ॥ १२ ॥

साकमेधादियान्यानुवाक्याः ॥ गायत्री, ३-७, ११-१४, १९, २३-२५ त्रिष्टुप्, २०-२१ विराट् ॥ विधेदेवा जपयः ।

अग्निवृत्राणि जङ्घनद द्रविणस्युर्विपन्यया । समिद्धः शुक्र आहुतः ॥
 त्वं सौमासि सत्पतिस्त्वं राजोत वृत्रहा । त्वं भद्रो असि ऋतुः ॥
 भद्रा ते अग्ने स्वनीक संहृद्योरस्य सतो विपुणस्य चारुः ।
 न यत् ते शोचिस्तमसा वरन्त न व्रक्षानस्तनुवि रेप आ धुः ॥
 भद्रं ते अग्ने सहसिन्ननीकमृपाक आ रोचते सूर्यस्य (१) ।
 रुशद् दृशे दृशे नक्तया चिदरूक्षितं दृश आ रूपे अन्नम् ॥
 सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यथा देवाः आयजिष्ठः स्वस्ति ।
 अदब्धो गोपा उत नः परस्पा अग्ने द्युमदुत रेवद् दिदीहि ॥
 स्वस्ति नो दिवो अग्ने पृथिव्या विश्वायुर्धेहि यजथाय देव ।
 यत् सीमहि दिविजात प्रशस्तं तदस्मासु द्रविणं धेहि चित्रम् ॥
 यथा होतर्मनुषो (२) देवताता यज्ञेभिः स्रनो सहसो यजांसि ।
 एवा नो अद्य समना समानानुशन्नं उगतो यक्षि देवान् ॥
 अग्निमीडे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजम् । होतारं रत्नधातमम् ॥
 वृषा सोम द्युमाः असि वृषा देव वृषव्रतः । वृषा धर्माणि दधिपे ॥
 सान्तपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुष्टन । युष्माकरोती रिंशादंसः ॥
 यो नो मतो वसवो दुर्हणायुस्तिरः सत्यानि मरुतो (३) जिवांश्सात् ।
 द्रुहः पाशं प्रति स मुंचीष्ट तपिष्ठेन तपसा हन्तना तस्य ॥
 संवत्सरीणां मरुतः स्वर्का ऊरुक्षयाः सर्गणा मानुषेषु ।
 तैऽस्मत् पाशान् प्र मुञ्चन्त्वहंसः सान्तपना मदिरा मादयिष्णवः ॥

पिग्नीहि देवाः संश्रुतो यविष्ठ विद्वांः ऋतूः ऋतुपते यजेहं ।
 ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने त्वं होतृणामुत्पार्याजिष्ठः ॥
 अग्ने यदद्य विशो अंवरस्य होतुः पार्वक (४) शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा ।
 ऋता यजासि महिना वि यद्गृह्यं बह यविष्ठ या ते अर्थे ॥
 अभिना रुयिमंभवत् पोषमेव दिवेदिवे । यशसं वीरवचमम् ॥
 गयस्फानो अमीवहा वसुवित् पुष्टिवर्धनः । सुमित्रः सोम नो मर्व ॥
 गृहमेधास आ गतं मरुतो मा उप भूतन । प्रमुञ्चन्तो नो अश्वंसः ॥
 पूर्वाभिर्हि दंदाशिम शरङ्गिर्मरुतो वयम् । महोभिः (५) अर्षणीनार्षम् ॥
 प्र बुभ्रिषा ईरते वो महांसि प्र णामानि प्रयज्यवस्तिरश्वम् ।
 सहस्रियं दम्यं भागमेतं गृहमेधीयं मरुतो जुषध्वम् ॥
 उप यमेति युवतिः सुदक्षं दोषा वस्तोर्विष्मती घृताची । उप स्वैनं मरुमतिर्वसुधुः ॥
 ह्यो अग्ने वीततमानि हव्या उजस्रो वक्षि देवतातिमच्छ ।
 प्रति न ईं सुरभीणि वियन्ते ॥
 क्रीडं वः शर्घो मारुतमनुवर्णं रथेशुभम् (६) । कणा अभि प्र गायते ॥
 अत्यासो न ये मरुतः स्वर्ज्यो यक्षदृष्टो न शुभयन्त मर्याः ।
 ते हर्म्येष्ठाः शिर्शवो न शुभ्रा वत्सासो न प्रक्रीडिनः पयोधौः ॥
 प्रेषामज्मेषु विथुरेव रजते भूमिर्यामेषु यद्वं युज्जते शुभे ।
 ते क्रीडयो धुनयो भ्राजदृष्टयः स्वयं महित्वं पनयन्त धूर्तयः ॥
 उपहरेषु यदचिष्वं ययि वयं इव मरुतः केन (७) चित् पथा ।
 श्रोतन्ति कोशा उप वो रथेष्वा घृतमुक्षता मधुवर्णमर्धते ॥
 अभिमम्रि हवीमभिः सदा हवन्त विस्पतिम् । हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥
 तं हि शश्वन्त ईडते सुचा देवं घृतश्रुता । अभि हव्याय वोदेवे ॥
 इन्द्राग्नी रोचना दिवः * अथदुत्रे * मिनद्रं वो विश्वतस्परी * न्द्रं नरो * विश्वकर्मन्
 हविषा वावृषानो * विश्वकर्मन् हविषा वर्धनेन * ॥
 (सूक्ष्मं, मनुष्यो, मरुतः, पार्वक, महोभि, रथेशुभं, केन, पदवत्त्वारिचक्षयः) ॥ १३ ॥
 [अ० १-१५-मयं १२० । मार्च १२८ । भुवर्षि-१२७-स्वय-७६-रिन्नामी १०६ । मा १०६ । उज्जु १७-रु-
 ११-रेष्ठे १२५ । य-२६९ । मन्ते १३३ । उ-३२६ । स्वयं दश ॥ १८४ ॥]
 [॥ इति चतुर्थकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३॥]
 (१३१२८-२९) वै. सं. १।१।१।१-२, (१३३०-३१) वै. सं. १।१।१२।१-२, (१३।३२-३३) वै. सं. १।१।१।१५-१६ ।
 २२ (वै. सं.)

पञ्चमचितिशेषनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

पञ्चमचितिशेषस्तोमभागाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वै प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वा न्वितिरसि दिवे त्वा दिवं
जिन्वै सन्धिरस्यन्तरिक्षाय त्वाऽन्तरिक्षं जिन्वै प्रतिधिरसि पृथिव्यै त्वा पृथिवीं जिन्वै विष्टम्भोऽसि
वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वै प्रवाऽस्यहे त्वाऽहर्जिन्वा नुवाऽसि रात्रियै त्वा रात्रिं जिन्वा शिगसि (१)
वसुभ्यस्त्वा वसूज्जिन्वै प्रक्रेतोऽसि रुद्रेभ्यस्त्वा रुद्राज्जिन्वै सुदीतिरस्यादित्येभ्यस्त्वाऽऽदित्याज्जि-
न्वा जोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृज्जिन्वै तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजाजिन्वै पृतनाषाढसि पशुभ्यस्त्वा
पशूज्जिन्वै रेवदुस्योषधीभ्यस्त्वोषधीजिन्वा भिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वा धिपतिरसि
प्राणाय (२) त्वा प्राणं जिन्वै यन्ताऽस्यपानाय त्वाऽपानं जिन्वै सःस्योऽसि चक्षुषे त्वा
चक्षुर्जिन्वै वयोधा असि श्रोत्राय त्वा श्रोत्रं जिन्वै त्रिवृदसि प्रवृदसि संवृदसि विवृदसि
सःरोहोऽसि नीरोहोऽसि प्ररोहोऽस्यनु रोहोऽसि वसुकोऽसि वेधश्चिरसि वस्यश्चिरसि ॥

(असि, प्राणाय, त्रिचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

नाकसदाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

राश्यसि प्राची दिग्वसवस्ते देवा अधिपतयोऽभिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत् त्वा स्तोमः पृथिव्याऽ
श्रयत्वाज्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु रथन्तरं साम प्रतिष्ठित्यै * विराडसि दक्षिणादिमुद्रास्ते देवा
अधिपतय इन्द्रो हेतीनां प्रतिधर्ता पञ्चदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽ श्रयतु प्रउगमुक्थमव्यथयत्
स्तभ्नातु बृहत् साम प्रतिष्ठित्यै * सम्राडसि प्रतीची दि-(१)-गादित्यास्ते देवा अधिपतयः सोमो हे-
तीनां प्रतिधर्ता सप्तदशस्त्वा स्तोमः पृथिव्याऽ श्रयतु मरुत्वतीर्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैरूपं
साम प्रतिष्ठित्यै * स्वराडस्पृदीची दिग्विष्वे ते देवा अधिपतयो वरुणो हेतीनां प्रतिधर्ता वैश्वस्त्वा
स्तोमः पृथिव्याऽ श्रयतु निष्कैवल्यमुक्थमव्यथयत् स्तभ्नातु वैराजं साम प्रतिष्ठित्यै * अधिप-
तन्यसि बृहती दिङ्मरुतस्ते देवा अधिपतयो (२) बृहस्पतिर्हेतीनां प्रतिधर्ता त्रिणवत्रयस्त्रिंशौ त्वा
स्तोमो पृथिव्याऽ श्रयतां वैश्वदेवाग्निमारुते उक्थे अव्यथयन्ती स्तभ्नीताऽ शाकरैवते सामनी प्र-
तिष्ठित्या अन्तरिक्षायैयस्त्वा प्रथमजा देवेषु दिवो मात्रया वरिणा प्रथन्तु विधर्ता चायमधिपतिश्च
ते त्वा सर्वे संविदाना नाकस्य पुष्टे सुवर्गे लोके यजमानं च सादयन्तु ॥

(त्रि, -गधिपतय, - अस्त्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

चोडाख्येष्टकोपधानम् ॥ ८ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

अयं पुरो हरिकेशः सूर्यैरग्निस्तस्य रथगुत्सश्च रथौजाश्च सेनानिग्रामण्यौ पुजिकस्थला च कृतस्थ-

ला चाप्सरसौ यातुधानां हेती रक्षांश्चि प्रहेति*—रयं दक्षिणा विश्वकर्मा तस्य रथस्वनश्च रथोचित्रश्च
सेनानिग्रामण्यौ मेनका च सहजून्या चाप्सरसौ दुर्लक्षणवः पञ्चवो हेतिः पौरुषेयो वधः प्रहेति*—रयं
पश्चाद्विश्वव्यासस्तस्य रथप्रोतश्चासेमरथश्च सेनानिग्रामण्यौ प्रम्लोचन्ती चा-(१)-नुम्लोचन्ती चाप्सरसौ
सर्पाहेतिव्याघ्राः प्रहेति*—रयमुत्तरात् संयद्रसुस्तस्य सेनजिघ्र सुषेणश्च सेनानिग्रामण्यौ विश्वाची च
घृताची चाप्सरसावापौ हेतिर्वातः प्रहेति*—रयमुपर्यर्वाग्वसुस्तस्य तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च सेनानिग्रा-
मण्यावुर्वशी च पूर्वाचित्तिश्चाप्सरसौ विद्युद्धेतिरवस्फूर्जन् प्रहेतिस्तेभ्यो नमस्ते नो मृदयन्तु ते यं (२)
द्विष्यो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधाम्यौ—योस्त्वा सदेन सादयाम्यवतश्छायायां नमः समुद्राय नमः
समुद्रस्य चक्षसं परमेष्ठी त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे व्यचस्वती प्रथस्वती विभूमती प्रभूमती परिभूमती
दिवं दिवं दृष्ट्व दिवं मा हिंसीविश्वस्मै प्राणायां पानाय व्यानायो दानाय प्रतिष्ठायै चरित्राय
सर्वस्त्वाऽभि पातु मद्भा स्वस्त्या (३) छर्दिषा शन्तमेन तया देवतयाऽङ्गिरस्वव ध्रुवा सीदं ॥

प्रोथदश्वा न यवसे अविष्यन् युदा महः संवरणाद् व्यस्थात् ।

आदस्य वातो अतु वाति शोचिरधं स्म ते व्रजनं कृष्णमस्ति ॥

(५, ४२, स्वस्त्या, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ३ ॥

छन्दोभिषेककोपचानम् ॥ १-३ गायत्री; ४-६ त्रिष्टुप्, ७-९ जगती; १०-१२ अनुष्टुप्; १३-१५ बृहती; १६ सप्तोबृहती;
१७-१८ उष्णिक्; १९-२१ पङ्क्तिः; २२-२५ अक्षरपङ्क्तिः; २६ अत्यष्टिः; २७-२९ द्विपदा ॥ अभिक्रंतिः ॥

अग्निमूर्धा दिवः ककुत् पतिः पृथिव्या अयम् । अपा५ रेतांश्चि जिन्वति ॥

त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाधतः* ॥

अयमग्निः सहस्रिणो वाजस्य शतिनस्पतिः । मूर्ध्ना कवी रथीणाम् ॥

भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता यत्रा नियुज्जिः सचसे शिवाभिः ।

दिवि मूर्धानं दधिपे सुवर्षा जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम् ॥

अवोध्यग्निः समिधा जनानां (१) प्रति धेनुमिवाऽऽ युतीमुपासम् ।

यद्वा इव प्र व्यामुज्जिह्वानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥

अवोचाम क्वये मेध्याय वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे ।

गर्विष्ठिरो नमसा स्तोममग्रौ दिवीव रुक्ममुर्व्यञ्चमश्रेत् ॥

जनस्य गोपा अजनिष्ट जःगृविरग्निः सुदर्शः सुविताय नव्यसे ।

घृतप्रतीको बृहता दिविस्पृशा द्युमदि भाति भरतेभ्यः शुचिः* ॥

त्वामग्ने अङ्गिरसो (२) गुहा हितमन्वविन्दञ्छिथ्रियाणं वनेवने ।

स जायसे मध्यमानः सहो महत् त्वामाहुः सहसस्पुत्रमङ्गिरः ॥

यज्ञस्य केतुं प्रथमं पुरोहितमग्निं नरस्त्रिषधस्थे समिन्धते ।
 इन्द्रेण देवैः सरथः स बर्हिषि सीदुजि होता यज्ञथाय सुकृतुः^१ ॥
 त्वां चित्रश्रवस्तम हवन्ते विश्व जन्तवः । शोचिष्केशं पुरुप्रियाग्ने हव्याय वोढेव^२ ॥
 सखायः सं वः सम्यञ्चामिषः^(३) स्तोमं चामये । वर्षिष्ठाय क्षितीनामूर्जो नष्ट्रे सहस्वते^४ ॥
 सः समिष्टुवसे वृषक्षत्रे विश्वान्यय्य आ । इडस्पदे समिष्यसे स नो वसून्या भरे^५ ॥
 एना वो अग्निं नमसोर्जो नपातुमा हुवे ।
 प्रियं चेतिष्ठमरतिः स्वध्वरं विश्वस्य दूतममृतं^६ ॥
 स योजते अरुषो विश्वभोजसा स दुद्रवत् स्वाहुतः ।
 सुब्रह्मा यज्ञः सुशमी^(७) वसूनां देवः राधो जनानाम् ॥
 उदस्य शोचिरस्थादाजुह्वानस्य मीढुषः ।
 उद्धमासो अरुपासो दिविस्पृशः समग्निमिन्धते नरः^८ ॥
 अग्ने वाजस्य गोमते ईशानः सहसो यहो । अस्मे घेहि जातवेदो महि श्रवः^९ ॥
 स ईधानो वसुष्कृविर्गिरिडेन्यो गिरा । रेवदुसम्यं पुर्वणीक दीदिहि^{१०} ॥
 क्षपो राजन्नुत त्मनाऽग्ने वस्तोरुतोषसः । स तिमज्जम्भ^(५) रक्षसो दह प्रति^{११} ॥
 आ ते अग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरम् ।
 यद्व स्या ते पनीयसी समिहीदयति द्यवीषः स्तोतृभ्य आ भरे^{१२} ॥
 आ ते अग्न क्रुचा हविः शुक्रस्य ज्योतिपस्पते ।
 सुश्वन्द्र दस्म विरपते हव्यवाट् तुभ्यः हूयत् इषः स्तोतृभ्य आ भरे^{१३} ॥
 उभे सुश्वन्द्र सर्पिपो दर्वी श्रीणीप आसनि ।
 उतो न उत पुंपूर्या^(६) उक्थेषु शवसस्पत् इषः स्तोतृभ्य आ भरे^{१४} ॥
 अग्ने तमद्याश्वं न स्तोमैः क्रतुं न भद्रः हृदिस्पृशम् । ऋध्यामां तु ओहैः^{१५} ॥
 अद्या ह्यग्ने क्रतोर्भद्रस्य दक्षस्य साधोः । रथीर्क्रतस्य बृहतो बभूथ^{१६} ॥
 आभिष्टे अद्य गीर्भिर्गुणन्तोऽग्ने दाशेम । प्र ते दिवो न स्तनयन्ति शुष्माः^{१७} ॥
 एभिर्नो अर्कैर्भवा नो अर्वाङ्^(७) सुवर्न ज्योतिः । अग्ने विश्वेभिः सुमना अनीकैः^{१८} ॥
 अग्निः होतारं मन्ये दास्वन्तं वसोः सुनुः सहसो जातवेदसम् । विप्रं न जातवेदसम् ।
 य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।
 घृतस्य विभ्राष्टिमतु शुक्रशोचिप आजुह्वानस्य सर्पिषः^{१९} ॥
 अग्ने त्वं नो अन्तमः । उत त्राता शिवो भव वरूथ्यः^{२०} ॥

तं त्वां शोचिष्ठ दीदिवः । सुभ्रायं नूनमीमहे सखिर्भ्यः ॥

वसुभ्रिर्वसुभ्रवाः (८) । अच्छा नक्षि द्युमत्तमो रयि दाः^{११} ॥

(जनानां, - मन्त्रिस्तु, इत्यं, सुभ्रमी, तिरुमज्जम, पुण्या, अर्वाह, वसुभ्रवाः, पञ्च च) ॥ ४ ॥

सयुजादीष्टकोपधानम् ॥ अक्षिर्कषिः ।

पुन्नाभिर्भ्यां त्वा सयुजायुजा युनज्भ्यां चाराभ्यां^१ * तेजसां^२ * वर्चसां^३ * कथेभिः^४ * स्तोत्रेभिः^५ * इच्छन्दीमी^६ * रय्ये पोषाय सजातानां मध्यमस्थेयाय मया त्वा सयुजा युजा युनज्भ्यां^७ * दुर्ला^८ * निततिने^९ * रभ्यन्ती^{१०} * मेघयन्ती^{११} * वर्षयन्ती^{१२} * चुपुणीका नामासि प्रजापतिना त्वा विश्वाभिर्धमिरुप दधामि^{१३} पृथिव्युदपुरमन्त्रेण विष्टा मनुष्यास्ते गोप्तारोऽभिर्विच-
तोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा (१) मे शर्म च वर्म चा^{१४} स्त्वर्धिया^{१५} न्तारिष्यं त्रयणा विष्टा मरुतस्ते गोप्तारो
वायुवयचोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु^{१६} द्यौरपराजिनाऽमृतैर्न विष्टाऽऽदित्यास्ते
गोप्तारः सूर्यो विचतोऽस्यां तामहं प्र पद्ये सा मे शर्म च वर्म चास्तु^{१७} ॥ (सा, ऽऽर्वाचस्वारिरश्मश्च) ॥ ५ ॥

विश्वज्योतिरादीष्टकोपधानम् ॥ अक्षिर्कषिः ।

वृहस्पतिस्त्वा सादयत पृथिव्याः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं ज्योतिर्यच्छा-
मिस्तेऽधिपति^१ विश्वकर्मा त्वा सादयत्वन्तरिक्षस्य पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं
ज्योतिर्यच्छ वायुस्तेऽधिपतिः^२ प्रजापतिस्त्वा सादयतु दिवः पृष्ठे ज्योतिष्मतीं विश्वस्मै प्राणायानाय विश्वं
ज्योतिर्यच्छ परमेष्ठे तेऽधिपतिः^३ पुरोवातसन्निरस्यं^४ अन्ननिरसि^५ विद्युत्सन्नि-
रसि^६ (१) - रसि^७ स्तनयित्सुनिरसि^८ वृष्टिसन्निरस्यं^९ भेर्यान्यसि^{१०} देवानामभेर्यान्यसि^{११} वायोर्वा-
न्यसि^{१२} देवानां वायोर्यान्यस्य^{१३} न्तारिक्षस्य गान्यसि^{१४} देवानामन्तरिक्षयान्यस्य^{१५} न्तारिक्षमस्ये-
न्तरिक्षाय त्वां सलिलाय त्वां सर्णीकाय त्वां सर्तीकाय त्वां केताय त्वां प्रचेतसे त्वां
विषस्वते त्वां दिवस्त्वो ज्योतिष आदित्येभ्यस्त्वो^{१६} च त्वां^{१७} रुचे त्वां^{१८} द्युते त्वां^{१९} (२) सासे
त्वो ज्योतिषे त्वां यशोदां त्वा यशसि^{२०} * तेजोदां त्वा तेजसि^{२१} * पयोदां त्वा पर्यसि^{२२} *
वचोदां त्वा वर्चसि^{२३} * द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि तेनर्विणा तेन ब्रह्मणा तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्
ध्रुवा सीदं ॥ (विष्णुसन्नि, - स्वै, - क्तात्रिश्वाचं) ॥ ६ ॥

भृगुस्कृवादीष्टकोपधानम् ॥ अक्षिर्कषिः ।

भृगुस्कृदसि^१ वरिवस्कृदसि^२ प्राच्यस्य^३ र्वाऽस्य^४ न्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे सीदो^५ प्सुषदसि^६
इयेनसदसि^७ गृध्रसदसि^८ सुपर्णसदसि^९ नाकसदसि^{१०} पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयाम्य^{११} न्तारि-
क्षस्य त्वा द्रविणे सादयामि^{१२} दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि^{१३} दिशां त्वा द्रविणे सादयामि^{१४}
द्रविणोदां त्वा द्रविणे सादयामि^{१५} प्राणं मे पाहि^{१६} पानं मे पाहि^{१७} न्यानं मे (१) पाहि^{१८} युमे
पाहि^{१९} विश्वायुर्मे पाहि^{२०} सर्वायुर्मे पाहि^{२१} मे यत् ते परं हन्ताम तावेहि सः रभावहे पाञ्च-

जन्येष्वप्येष्यमे^{२२} यावौ अयावौ एवौ ऊर्माः सवदः सगरः^{२८} सुमेकः^{२१} ॥

(ने, प्रातिद्वन्द्व) ॥ ७ ॥

इन्द्रतन्वाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निना विश्वाषाट् सूर्येण स्वराट् कृत्वा शचीपतिं^३—ऋषभेण त्वष्टां^४ यज्ञेन मघवान्
दक्षिणया सुवर्गो^५ मन्युना वृत्रहां सौहार्देन तनूपां अर्बेन गयः^६ ॥ ८ ॥
विश्व्याऽसतो^७—हग्मिर-
न्नादो^८ वषट्कारेण^९ साम्ना तनूपां विराजा ज्योतिष्मान् ब्रह्मणा सोमपां गोभिर्यज्ञं
दाधारि क्षत्रेण मनुष्या^{१०} नखेन च रथेन च वृज्यू^{११} तुभिः प्रभुः संवत्सरेण परिभूँस्त-
पसाऽनाष्टुष्टः सूर्यः सन् तनूभिः^{१२} ॥ (अग्निनैकाक्षपञ्चानाम्) ॥ ८ ॥

यज्ञतन्वाख्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्रजापतिर्मेनसाऽन्धोऽञ्छेतो^१ धाता दीक्षायां^२ सविता भूत्यां^३ पूषा सोमक्रयण्यां^४ वरुण
उपनद्धो^५ ऽसुरः क्रीयमाणो^६ मित्रः क्रतुः^७ शिपिविष्ट आसादितो^८ नरंषिषः प्रोह्यमाणो^९
ऽधिपतिरामतः प्रजापतिः प्रणीयमानो^{१०} ऽग्निराग्नीध्रे^{११} वृहस्पतिराग्नीधात् प्रणीयमानो^{१२} इन्द्रो
हविर्धाने^{१३} ऽदितिरासादितो^{१४} विष्णुरपावहियमाणो^{१५} ऽथर्वोपोतो^{१६} यमोऽभिषुतो^{१७} ऽपृतपा
आधूयमानो^{१८} वायुः पूयमानो^{१९} मित्रः क्षीरश्री^{२०} मन्थी संकुश्री^{२१} वैश्वदेव उक्षीतो^{२२} रुद्र^(१)
आहुतो^{२३} गायुरावृत्तो^{२४} नृचक्षाः प्रतिरुधातो^{२५} मक्ष आर्गतः^{२६} पितृणां नाराशंसो^{२७} ऽसुरांसः
सिन्धुरवभृथमवप्रथं^{२८} न्तसमुद्रोऽवंगतः सलिलः प्रप्लुतः^{२९} सुवर्णरुचैर्गतः^{३०} ॥
(रुद्र, एकविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

नक्षत्रेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

कृत्तिका नक्षत्रमग्निदेवताऽग्रे रुचः स्थ प्रजापतेर्धातुः सोमस्यर्चं त्वा रुच त्वा द्युते त्वा मासे त्वा
ज्योतिषे त्वा रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिदेवता^१—मृगशीर्षं नक्षत्रं^२ सोमो देवता^३—ऽऽर्द्रा नक्षत्रं^४
रुद्रो देवता^५—पुनर्वसू नक्षत्रमग्निदेवता^६—तिष्यो नक्षत्रं वृहस्पतिदेवता^७—ऽऽश्लेषा नक्षत्रं^८ सर्पा
देवता^९—मघा नक्षत्रं पितरो देवता^{१०}—फल्गुनी नक्षत्रं^(१) मर्यमा देवता^{११}—फल्गुनी नक्षत्रं भगो
देवता^{१२}—हस्तो नक्षत्रं सविता देवता^{१३}—चित्रा नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{१४}—स्वाती नक्षत्रं वायुदेवता^{१५}—
विशाखे नक्षत्रमिन्द्राग्नी देवता^{१६}—ऽनूराधा नक्षत्रं मित्रो देवता^{१७}—रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{१८}—
विचित्रा नक्षत्रं पितरो देवता^{१९}—ऽषाढा नक्षत्रमापो देवता^{२०}—ऽषाढा नक्षत्रं विश्वे देवा देवता^{२१}—
श्रोणा नक्षत्रं विष्णुदेवता^{२२}—अभिष्टा नक्षत्रं वसवो^(२) देवता^{२३}—शतभिषङ् नक्षत्रमिन्द्रो देवता^{२४}—
प्रोष्ठपदा नक्षत्रमज एकपादेवता^{२५}—प्रोष्ठपदा नक्षत्रमहिर्बुध्नियो देवता^{२६}—रेवती नक्षत्रं पूषा देवता^{२७}—
ऽश्वयुजौ नक्षत्रमश्विनौ देवता^{२८}—ऽपमर्णी नक्षत्रं यमो देवता^{२९}—पूर्णा पश्चा^{३०}—अथै तं देवा
अदधुः^{३१}— ॥ (नक्षत्रं, वसवः—अथैति ॥ १० ॥

कृतवदेष्टकोपचानम् ॥ अग्निर्हविः ।

मधुश्च माधवश्च वासन्तिकावृत्तं* - शुक्रश्च शुचिश्च ग्रैष्मावृत्तं* - नभश्च नभस्यश्च वार्षिकावृत्तं* - इष-
श्वोर्जश्च शारदावृत्तं* सहश्च सहस्यश्च हैमन्तिकावृत्तं* - तपश्च तपस्यश्च शैशिरावृत्तं अग्रेरन्तः स्योऽसि
कल्पेतां द्यावापृथिवी कल्पन्तामाप ओषधीः कल्पन्तामग्रयः पृथङ्ममज्यैष्ठ्याय सर्वताः (१) येऽग्रयः
समनसोऽन्तरा द्यावापृथिवी शैशिरावृत्तं अभि कल्पमाना इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु^१ संयञ्च
प्रचेताश्चाग्नेः सोमस्य सूर्यस्यो^२* - ग्रा च ग्रीमा च पितृणां यमस्येन्द्रस्ये^३* - भ्रुवा च पृथिवी च देवस्य
सवितुर्मरुतां वरुणस्ये^४* - धर्त्री च धरित्री च मित्रावरुणयोर्मित्रस्य धातुः* - प्राची च प्रतीची च
वर्क्षनाः रुद्राणां--(२)--मादित्यानां ते तेऽधिपतयस्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते गं द्विष्मो यश्च नो
द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि^५ सहस्रस्य प्रया असि^६ सहस्रस्य प्रतिमा असि^७ सहस्रस्य विमा
असि^८ सहस्रस्योन्मा असि^९ साहस्रोऽसि सहस्राय त्वे^{१०} मा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्त्वेका
च शतं च सहस्रं चायुतं च (३) निपुतं च प्रयुतं चारुदं च न्यबुदं च समुद्रश्च मध्यं चान्तश्च
परार्धश्चेमा मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु पृष्टिः सहस्रममुतमधीयमाणा ऋतस्याः स्थर्तावृधो घृतश्रुतो
मधुश्रुत ऊर्जस्वतीः स्वधाविनीस्ता मे अग्र इष्टका धेनवः सन्तु विराजो नाम कामदुघा अमुत्रासु-
यि^{११}छोके^{१२} ॥ (सर्वता, रुद्राणां, च, पञ्चचत्वारि^{१३}राज्य) ॥ ११ ॥

अथमेवगतदशविष्केष्टियाज्यानुवाक्याः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

समिदिशामाशया नः सुवर्निमघोरतो माधवः पात्वस्मान् ।
अग्निर्देवो दुष्टरीतुरदाम्य इदं क्षत्रं रक्षतु पात्वस्मान् ॥
रथन्तरं सामभिः पात्वस्मान् गायत्री छन्दसां विश्वरूपा ।
त्रिवृषो विष्टया स्तोमो अह्ना^१ समुद्रो वात इदमोजः पिपर्तु^२ ॥
उग्रा दिशामभिभूतिर्वयोधाः शुचिः शुक्रे अहंन्योजसीना ।
इन्द्रार्धिपतिः पिपृतादतो नो महि (१) क्षत्रं विश्वतो धारयेदम् ॥
बृहत् साम क्षत्रमृदुद्वृष्णियं त्रिष्टुमौजः शुभितमुग्रवीरम् ।
इन्द्र स्तोमेन पञ्चदशेन मध्यमिदं वातेन सगरेण रक्ष ॥
प्राची दिशाः सहयशा यज्ञस्वती विश्वे देवाः प्रावृषा ऽह्ना^३ सुवर्षती ।
इदं क्षत्रं दुष्टरंस्त्वोजोऽनाष्ट^४ सहस्रिय^५ सहस्वर्त ॥
वैरूपे सामन्निह तच्छक्रेम जगत्थैनं विक्ष्वा वैश्यामः ।
विश्वे देवाः सप्तदशेन (२) वर्च इदं क्षत्रं संल्लिवातमुग्रम् ॥
धर्त्री विष्वा क्षत्रमिदं दाधारोपस्थाऽऽज्ञानां मित्रवदस्त्वोजः ।
मित्रावरुणा शरदाऽह्ना चिकित्नु अस्मै राष्ट्राय महि शर्म यच्छतम् ॥

वैराजे सामन्नाधि मे मनीषाऽनुष्ठुभा सम्भृतं वीर्यं सहः ।
 इदं क्षत्रं मित्रवदार्द्रदानु मित्रावरुणा रक्षतुमार्धिपत्यैः ॥
 सम्राट् दिशां सहस्रांस्त्री सहस्वत्युतुहेमन्तो विष्टया नः पिपर्तु ।
 अवस्युवाता (३) बृहतीर्नु शर्करीरिमं यज्ञमवन्तु नो घृताचीः ॥
 सुवर्षती सुदुघा नः पर्यस्वती दिशां देव्यवतु नो घृताचीः ।
 त्वं गोपाः पुरपतोत पश्चाद् बृहस्पते याम्यां युङ्गिष्वि वाचमं ॥ ॥
 ऊर्ध्वा दिशां रन्तिराशौषधीनां संवत्सरेण सविता नो अह्नाम् ।
 रेवत् सामातिच्छन्दा उ छन्दोऽजातशत्रुः स्योना नो अस्तु ॥
 स्तोमत्रयस्त्रिंशे भुवनस्य पत्नि विवस्वद्वाते अभि नो (४) गृणाहि ।
 घृतवती सवितरार्धिपत्यैः पर्यस्वती रन्तिराशा नो अस्तु ॥
 ध्रुवा दिशां विष्णुपत्न्यघोराऽस्येशाना सहस्रो या मनोता ।
 बृहस्पतिर्मातरिक्षोत वायुः सन्धुवाना वाता अभि नो गृणन्तु ॥
 विष्टम्भो दिवो धरुणः पृथिव्या अस्येशाना जगतो विष्णुपत्नी ।
 विश्वव्यचा इपयन्ती सुभूतिः शिवा नो अस्त्वदितिरुपस्ये ॥

वैश्वानरो न ऊर्या*—पृष्ठो दिव्य*—नु नो (५) ऽद्यानुमति*—रन्विदनुमते त्वं*—
 कया नश्चित्र आ भुवते*—को अद्य युङ्क्ते*— ॥

(मधि, सप्तदशेना, -अवस्युवाता, नो, न, -श्वतुदंश च) ॥ १२ ॥

[रुद्रो १४३ । राश्य-१४०।य-१७८।-मृति-४०५।-रिन्द्राग्निभ्यां ९८। बृहस्पति-१२९।-सूयस्क-८२।-द्रुमिनां ४५।
 प्रजापतिः ७१। कृत्तिका १३३। मधुः १९५। सुमिद २६४ । द्वादंश ॥ १८८७ ॥]

[इति चतुर्थकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

होमविधिनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

चित्राग्नौ रुद्रहोममन्त्राः (रुद्राध्यायः) ॥ १-१५ अनुष्टुप्, ३ विदमपदा बृहती, ७ आस्तारपंक्तिः, ८ षट्पदाजगती । अग्निक्रियाः ।

नमस्ते रुद्र मन्यव उतो त इषवे नमः । नमस्ते अस्तु धन्वने बाहुभ्यामुत ते नमः ॥

या त इषुः शिवर्तमा शिवं बभूव ते धनुः ।

शिवा शरव्या या तव तथा नो रुद्र मृडय ॥

या ते रुद्र शिवा तनुरघोराऽपां पकाशिनी ।

तथा नस्तनुवा शर्तमया गिरिशन्ताभि चाकशीहि^३ ॥

यामिषुं गिरिशन्तु हस्ते (१) विभर्ष्यस्तवे । शिवां गिरित्र तां कुरु मा हिंसीः पुरुषं जगत् ॥

शिबेन वर्चसा त्वा गिरिशच्छां वदामसि । यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असत् ॥

अध्यवोचदधिवक्ता प्रथमो दैव्यो भिषक् ।

अहींश्च सर्वान् जम्भयन्तसर्वाश्च यातुधान्यः ॥

असौ यस्ताम्रो अरुण उत बभ्रुः सुमङ्गलः ।

ये चेमाः रुद्रा अभितो दिक्षु (२) श्रिताः सहस्रशोऽवैपाः हेढ ईमहे ॥

असौ योऽवसर्पति नीलग्रीवो विलोहितः । उत्तैनं गोपा अदृशन्नदृशन्नदृशः ।

उत्तैनं विश्वा भूतानि स दृष्टो मृडयाति नः ॥

नमो अस्तु नैऋतीवाय सहस्राक्षाय मीढुषे ।

अथो ये अस्य सत्वानोऽहं तेभ्योऽकरं नमः ॥

प्र मुञ्च धन्वंनस्त्वमुमयोरात्नियोज्याम् । याश्च ते हस्त इषवः (३) परा ता भगवो वपे ॥

अवतत्य धनुस्त्वः सहस्राक्ष शतेषुधे । निशीर्य शल्यानां मुखा शिवो नः सुमना भवे ॥

विज्यं धनुः कपर्दिनो विशल्यो बाणवाः उत ।

अनेशन्नस्येषव आभुरस्य निपुङ्गविः ॥

या ते हेतिर्मादुष्टम हस्ते बभूव ते धनुः । तयाऽस्मान् विश्वतस्त्वमयक्ष्मया परिभुजै ॥

नमस्ते अस्वायुधानां तताय धृष्णवे ।

उभाभ्यां- (४) -मुत ते नमो बाहुभ्यां तव धन्वने ॥

परि ते धन्वनो हेतिरस्मान् वृणक्तु विश्वतः । अथो य इपुषिस्तवारे अस्मानि धेहि तम् ॥

(हस्ते, दिक्षि, -वप, उभाभ्यां, द्वाविंशतिश्च ॥ १ ॥

चित्यमौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्हविः ॥

नमो हिरण्यवाहवे सेनान्ये दिशां च पतये नमो नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः पशूनां पतये नमो नमः

सुस्पर्द्धराय त्विषीमते पथीनां पतये नमो नमो बभ्रुशाय विव्याधिनेऽज्ञानां पतये नमो नमो

हरिकेशायोपवीतिने पुष्टानां पतये नमो नमो भवस्य हेत्यै जगतां पतये नमो नमो रु-

द्रायाऽऽतताविने क्षेत्राणां पतये नमो नमः सुतायाहन्त्याय वनानां पतये नमो नमो (१)

रोहिताय स्थपतये वृक्षाणां पतये नमो नमो मन्त्रिणे वाणिजाय कक्षाणां पतये नमो नमो

भुवन्तये वारिवस्कृतायौषधीनां पतये नमो नमो उच्चैर्घोषायाऽऽक्रन्दयते पत्नीनां पतये नमो नमः ॥

कृत्स्नवीताय धावते सत्त्वनां पतये नमः ॥ (नम, एकान्वितश्च) ॥ २ ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

नमः सहमानाय निव्याधिर्न आव्याधिनीनां पतये नमो नमः ककुभाय निषङ्गिणे स्तेनानां पतये नमो नमो निषङ्गिण इषुधिमते तस्कराणां पतये नमो नमो वञ्चते परिवञ्चते स्तायूनां पतये नमो नमो निचेरवे परिचरायारण्यानां पतये नमो नमः सूकाविभ्यो जिघांसद्भ्यो मुष्णतां पतये नमो नमोऽसिमद्भ्यो नक्तं चरद्भ्यः प्रकृन्तानां पतये नमो नम उष्णीषिणे गिरिचराय कुलुञ्चानां पतये नमो नम (१) इषुमद्भ्यो धन्वाविभ्यश्च वो नमो नम आतन्वा-नेभ्यः प्रतिदधानेभ्यश्च वो नमो नम आयच्छद्भ्यो विसृजद्भ्यश्च वो नमो नमोऽस्यद्भ्यो विष्यद्भ्यश्च वो नमो नम आसीनेभ्यः शयनेभ्यश्च वो नमो नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यश्च वो नमो नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यश्च वो नमो नमः सभाभ्यः सभापतिभ्यश्च वो नमो नमो अश्वेभ्योऽश्वपतिभ्यः (२)-श्च वो नमः ॥ (नमोऽश्वपतिभ्यः- स्त्रीणि च) ॥ ३ ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

नमः आव्याधिनीभ्यो विविष्यन्तीभ्यश्च वो नमो नम उगणाभ्यस्तुहतीभ्यश्च वो नमो नमो गृत्सेभ्यो गृत्सपतिभ्यश्च वो नमो नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यश्च वो नमो नमो गुणेभ्यो गुणपतिभ्यश्च वो नमो नमो विरूपेभ्यो विश्वरूपेभ्यश्च वो नमो नमो मृद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यश्च वो नमो नमो रथिभ्योऽरथेभ्यश्च वो नमो नमो रथेभ्यो (१) रथपतिभ्यश्च वो नमो नमः सेनाभ्यः सेनानिभ्यश्च वो नमो नमः क्षत्तृभ्यः संग्रहीतृभ्यश्च वो नमो नमस्तक्ष्भ्यो रथका-रेभ्यश्च वो नमो नमः कुललिभ्यः कूर्मारेभ्यश्च वो नमो नमः पुञ्जिष्टेभ्यो निषादेभ्यश्च वो नमो नम इषुकृद्भ्यो धन्वकृद्भ्यश्च वो नमो नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यश्च वो नमो नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यश्च (२) वो नमः ॥ (रथेभ्यः, श्वपतिभ्यश्च, द्वे च) ॥ ४ ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

नमो म्वाय च रुद्राय च नमः शर्वाय च पशुपतये च नमो नीलग्रीवाय च शितिकण्ठाय च नमः कपर्दिने च व्युत्तकेषाय च नमः सहस्राक्षाय च शतधन्वने च नमो गिरिशाय च शिपिविष्टाय च नमो मीढुष्टमाय चेषुमते च नमो ह्रस्वाय च वामनाय च नमो बृहते च वर्षीयसे च नमो वृद्धाय च संबृध्वने च (१) नमो अग्निषाय च प्रथमाय च नम आशवे चाग्नि-राय च नमः शीघ्रिषाय च शीर्षाय च नम ऊर्म्याय चावस्वनाय च नमः स्रोतस्याय च द्वीप्याय च ॥ (संबृध्वने च, पञ्चविंशतित्व) ॥ ५ ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्ऋषिः ॥

नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय च नमः पूर्वजाय चापरजाय च नमो मध्यमाय चापगर्भाय च नमो जघन्याय च बुद्धिषाय च नमः सोम्याय च प्रतिसूर्याय च नमो याम्याय च क्षेम्याय च

चै नम उर्वर्याय च खल्याय चै नमः श्लोक्याय चावसान्याय चै नमो वन्याय च कक्ष्याय चै नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय चै (१) नम आशुर्वेणाय चाऽऽशुराय चै नमः शूराय चाव-
मिन्दते चै नमो वर्मिणे च वरूथिने चै नमो विलिमने च कञ्चिने चै नमः श्रुताय च श्रुत-
सेनाय चै ॥ (प्रतिश्रवाय च, पञ्चविराजतिश्च) ॥ ६ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्हविः ॥

नमो दुन्दुभ्याय चाऽऽहन्याय चै नमो धृष्णवे च प्रमृषाय चै नमो दूताय च प्रहिताय चै नमो निषङ्गिणे चेषुधिमते चै नमस्तीक्ष्णेपवे चाऽऽशुधिने चै नमः स्वायुधाय च सुधन्वने चै नमः सुत्याय च पथ्याय चै नमः क्राव्याय च नीप्याय चै नमः स्रवाय च सरस्याय चै नमो नाधाय च वैशन्ता चै (१) नमः कूप्याय चावक्राय चै नमो वर्ष्याय चावर्ष्याय चै नमो मेघ्याय च विद्युत्याय चै नम इध्रियाय चाऽऽतप्याय चै नमो वात्याय च रेष्मियाय चै नमो वास्तव्याय च वास्तुपाय चै ॥ (वैशन्ताय च त्रिंशच्च) ॥ ७ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्हविः ॥

नमः सोमाय च रुद्राय चै नमस्ताम्राय चारुणाय चै नमः शङ्गाय च पशुपतये चै नम उग्राय च भीमाय चै नमो अग्रेवधाय च दूरेवधाय चै नमो हन्त्रे च हनीयसे चै नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यो नमस्तारार्य नमः शम्भवे च मयोमवे चै नमः शङ्कराय च मयस्कराय चै नमः शिवाय च शिवतराय चै (१) नमस्तीर्थ्याय च कूल्याय चै नमः पार्याय चावार्याय चै नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय चै नम आतापीय चाऽऽलाढ्याय चै नमः शष्प्याय च फेन्याय चै नमः सिकृत्याय च प्रवाह्याय चै ॥ (शिवतराय च, त्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

चित्यग्नौ होममन्त्राः ॥ अग्निर्हविः ॥

नम हरिण्याय च प्रपथ्याय चै नमः किंशिलाय च क्षण्याय चै नमः कपर्दिने च पुलस्त-
वे चै नमो गोष्ठ्याय च गृध्राय चै नमस्तल्प्याय च गेह्याय चै नमः क्राव्याय च गह्वरेष्ठाय चै नमो हृदयाय च निवेप्याय चै नमः पाशव्याय च रजस्याय चै नमः शुष्प्याय च हरि-
त्याय चै नमो लोप्याय चोलप्याय चै (१) नम ऊर्ण्याय च सुर्म्याय चै नमः पुण्याय च पर्णशृङ्गाय चै नमोऽपगुरमाणाय चाभिघ्नते चै नम आक्सिदुते च पक्सिदुते चै नमो दः
किरिकेभ्यो देवानां हृदयेभ्यो नमो विश्वीक्षेभ्यो * नमो विचिन्वत्केभ्यो * नम आनि-
हतेभ्यो * नम आमीवत्केभ्यः * ॥ (उलप्याय च त्र्यंशश्च) ॥ ९ ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ १ आस्तारपंक्तिः २, ११-१२ अनुष्टुप्; ३-६ जगती; ७-९ त्रिष्टुप्; १० यवमध्या महाबुहती । अग्निर्देविः ।

द्राणे अन्वसस्पते दारिद्र्यनीललोहित ।

एषां पुरुषाणामेषां पशूनां मा भेर्माऽरो मो एषां किं चनाऽऽर्ममत् ॥

या ते रुद्र शिवा तनूः शिवा विश्वाहभेषजी ।

शिवा रुद्रस्य भेषजी तथा नो मृड जीवसे ॥

इमाऽरुद्राय तवसे कपर्दिने क्षयद्वीराय प्र भंरामहे मतिम् ।

यथा नः शमसद् द्विपदे चतुष्पदे विश्वं पुष्टं ग्रामे अस्मि- (१)-जनानुरम् ॥

मृडा नो रुद्रोत नो मयस्कृधि क्षयद्वीराय नमसा विधेम ते ।

यच्छं च योश्च मनुरायजे पिता तदश्याम तव रुद्र प्रणीतौ ॥

मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा न उक्षन्तमुत मा न उक्षितम् ।

मा नो वधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तनुवो (२) रुद्र रीरिषेः ॥

मा नस्तोके तनये मा न आर्युषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु रीरिषः ।

वीरान् मा नो रुद्र भामितो वधीर्हविष्मन्तो नमसा विधेम ते ॥

आरात् ते गोघ्न उत पूरुषघ्ने क्षयद्वीराय सुन्नमस्मे ते अस्तु ।

रक्षा च नो अर्धि च देव ब्रूयधा च नः शर्म यच्छ द्विर्वाहीः ॥

स्तुहि (३) श्रुतं गर्तसदं युवानं मृगं न भीममुपहतनुमुग्रम् ।

मृडा जतिरे रुद्र स्ववानो अन्यं ते अस्मान्नि वपन्तु सेनाः ॥

परि णो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु परि त्वेषस्य दुर्मतिरिघायोः ।

अव स्थिरा मघवद्भयस्तनुभ्र मीदवस्तोकाय तनयाय मृडये ॥

मीदुष्टम् शिवंतम शिवो नः सुमना भव ।

परमे वृक्ष आयुधं निघाय कृत्ति वसान् आ चरं पिनाकं (४) विभ्रदा गहि ॥

विकिरिद विलोहित नमस्ते अस्तु भगवः । यास्ते सहस्रं हेतयोऽन्यमस्मान्नि वपन्तु तौ ॥

सहस्राणि सहस्रधा बाहुधोस्तव हेतयः । तासांभीशानो भगवः पराचीना मुखा कृधि ॥

(अस्मिन्-स्तनुवः, स्तुहि, पिनाक, भेकाग्रयि-शस्त्रं) ॥ १० ॥

चित्यसौ होममन्त्राः ॥ १-१० अनुष्टुप् । अग्निर्देविः ।

सहस्राणि सहस्रशो ये रुद्रा अधि भूम्याम् ।

तेषां सहस्रयोजनेऽव घन्वानि तन्मसि ॥

अस्मिन् महत्यर्णवेऽन्तरिक्षे भवा अधि * ॥

नीलग्रीवाः शितिकण्ठाः शर्वा अधः क्षमाचरौः*-- ॥

नीलग्रीवाः शितिकण्ठा दिवः रुद्रा उपश्रिताः*-- ॥

ये वृक्षेषु सस्पर्शरा नीलग्रीवा विलोहिताः*-- ॥

ये भूतानामधिपतयो विशिखासः कपर्दिनः*-- ॥

ये अक्षेषु विविध्यन्ति पात्रेषु पिबतो जनान्*-- ॥

ये पथां पथिरक्षय एलवृदा यव्यधः*-- ॥

ये तीर्थानि (१) प्रचरन्ति सुकार्वन्तो निपङ्क्तिः*-- ॥

य एतार्वन्तश्च भूयार्सश्च दिशौ रुद्रा वितस्युरे* ॥

तेषां सहस्रयोजनेऽव धन्वानि तन्मसि* ॥

नमो रुद्रेभ्यो ये पृथिव्यां*-- *येऽन्तरिक्षे*-- *ये दिवि येषामन्नं*-- *वातो*-- *वर्षमिव-

वस्तेभ्यो दक्ष प्राचीर्दक्ष दक्षिणा दक्ष प्रतीचीर्दक्षोदीचीर्दक्षोर्ध्वास्तेभ्यो नमस्ते नो मृडयन्तु ते च
द्विष्मो यश्च (२) नो द्वेष्टि तं नो जम्भे दधामि* ॥ (तीर्थानि, यच्च, पदं च) ॥ ११ ॥

[नमस्ते २२२ । नमो हिरण्यवाहवे ७९ । नमः सहमानाय १०३ । नमः भाव्याधिनीभ्यो १०२ । नमो भुवाय ७५ । नमो
उग्रहाय ७५ । नमो दुन्दुभ्याय ८० । नमः सोमाय ८० । नमः हरिण्याय ८३ । त्रापे २२९ । सहस्राण्ये-१०६ । कादश ॥ १२३४ ॥]
[इति चतुर्थकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

परिषेचनसंस्काराभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

जमिसंस्कारेषु परिषेचनादि ॥ १ अतिजगतीः ३-४ उष्णिक् ५, ८-१०, २१ गायत्री ६ वर्षमाना, शङ्कमती वा गायत्री ५
७ द्विपदा त्रिपदः ११-१२ आस्तारपङ्क्तिः १८, २०, २२ त्रिपदः १५ जगती । जमिर्कायः ।

अममूर्जं पर्वते शिश्रियाणां वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्ये ।

अद्भ्य ओषधीभ्यो वनस्पतिभ्योऽधि सम्भृतां तां न इपमूर्जं धत्त मरुतः सत्तराणां

अमंस्ते क्षुद्रमुं ते शुगृच्छतु यं द्विष्मैः ॥

समुद्रस्य त्वाऽवाकयाऽग्रे परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ।

हिमस्य त्वा जरायुणाऽग्रे परि व्ययामसि । पावको अस्मभ्यं शिवो भव ।

उप (१) उमन्नुप वेतसेऽवत्तरं नदीष्व । अग्रे पितृमृषामसि ॥

मण्डकिं ताभिरा गहि सेमं नो यज्ञम् । पावकवर्णं शिवं कृधि ॥

पावक आ चितयन्त्या कृपा । क्षामन् रुच उपसो न भानुना ॥

तूर्वन् न यामन्नेतश्च नृ रण आ यो धृणे । न तैत्पाणो अजरः ॥

(१११२-१०) तेषां सहस्रं (१११२) येषामन्नमिवः... दधामि । (१११३) नमो रुद्रेभ्यो... येषां...
इषवस्तेभ्यो... दधामि । (१११४) येषां वर्षमिववस्ते... दधामि ।

अग्ने पावक रोचिषा मन्द्रया देव जिह्वया । आ देवान् (१) वक्षि यक्षि चै ॥

स नः पावक दीदिवोऽग्ने देवाः इहाऽऽ वह । उप यज्ञः हविष्य नः ॥

अवामिदं न्ययनः समुद्रस्य निवेशनम् ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

नमस्ते हरसे शोचिषे नमस्ते अस्वर्चिषे ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

नृषु दे वः- (१)-इप्सुषु दे वः वनसदे वः वेहिषदे वः सुवर्षिदे वः ॥

ये देवा देवानां यज्ञिया यज्ञियानाः संवत्सरीणमुप भागमासते ।

अहुतादां हविषो यज्ञे अस्मिन्स्त्वयं जुहुष्वं मधुनो घृतस्य ॥

ये देवा देवेष्वधि देवत्वमायन् ये ब्रह्मणः पुरस्तादो अस्य ।

येभ्यो नते पवते धाम किं च न ते दिवो न पृथिव्या अधि स्तुषु ॥

प्राणदा (४) अपानदा व्यानदाश्चक्षुर्दी वचोदा वरिवोदाः ।

अन्यं ते अस्मत् तपन्तु हेतयः पावको अस्मभ्यः शिवो भवं ॥

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा यः स द्विषं न्यत्रिणम् । अग्निर्नो वः सते रयिम् ॥

सैनाऽनीकेन सुविदत्रो अस्मे यष्टा देवाः आर्यजिष्ठः स्वस्ति ।

अदब्धो गोपा उत नः परसा अग्ने छुमदुत रेवर्हिदीहि ॥

(उप, देवान्, वः, प्राणदा, -श्चतुश्चत्वारिंशत्) ॥ १ ॥

वैश्वकर्म्मणोमः ॥ त्रिष्टुप्; १७ पंक्तिः । जगिनः ऋषिः ।

य इमा विश्वा भुवना नि जुह्विषिर्होता निषसादा पिता नः ।

स आशिषा द्रविणमिच्छमानः परमच्छदो वर आ विवेश ॥

विश्वकर्मा मनसा यद्विहाया धाता विधाता परमोत सन्दक् ।

तेषामिष्टानि समिषा मदन्ति यत्र सप्तर्षीन् पर एकमाहुः ॥

यो नः पिता जनिता यो विधाता यो नः सुतो अम्या सञ्जजान (१) ।

यो देवानां नामधा एक एव तः संप्रशं भुवना यन्त्यनया ॥

त आऽयं जन्तु द्रविणः समस्मा श्रपयः पूर्वं जरितारो न भूना ।

अष्टर्ता सृता रजसो विमाने ये भूतानि समकृण्वन्मिमानि ॥

न तं विदाथ य इदं जजानान्यद् युष्माकमन्तरं भवाति ।

नीहारेण प्रार्थता जल्प्या चासुतप उक्थशासधरनि ॥

पुरो दिवा पर एना (२) पृथिव्या पुरो देवेभिरसुरैर्गुहा यत् ।
 क५ स्विद्वर्मं प्रथमं दध्न आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे ॥
 तमिद्वर्मं प्रथमं दध्न आपो यत्र देवाः समगच्छन्त विश्वे ।
 अजस्य नाभावध्येकमर्पितं यस्मिन्निदं विश्वं भुवनमधि श्रितम् ॥
 विश्वकर्मा ह्यर्जनिष्ट देव आदिद्वन्द्वो अमवद् द्वितीयः ।
 तृतीयः पिता जनितापधीना (३)-मपां गर्भं व्यदधात् पुरुर्त्रा ॥
 चक्षुषः पिता मनसा हि धीरो घृतमेने अजन्मन्माने ।
 यदेदन्ता अदददहन्त पूर्व आदिद् द्यावापृथिवी अप्रथेताम् ॥
 विश्वतश्चक्षुरु विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात् ।
 स बाहुभ्यां नमति स पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन् देव एकः ॥
 कि५ विंदासीदधिष्ठानमारम्भणं कतमत् स्वित् किमासीत् ।
 यदी भूमिं जनयन् (४) विश्वकर्मा वि द्यामौर्णोन्महिना विश्वचक्षोः ॥
 कि५ स्विद्वनं क उ स वृक्ष आसीद्यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः ।
 मनीषिणो मनसा पृच्छतेदु तद्यदध्यतिष्ठद् भुवनानि धारयन् ॥
 या ते धामानि परमाणि याऽवमा या मेध्यमा विश्वकर्मज्ञतेमा ।
 शिक्षा सखिम्यो हविषि स्वधावः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणैः ॥
 वाचस्पतिं विश्वकर्माणमुतये (५) मनोयुजं वाजे अद्या हुवेम ।
 स नो नेदिष्ठा हवनानि जोषते विश्वशम्भुरवसे साधुकर्मा ॥
 विश्वकर्मन् हविषा वावृधानः स्वयं यजस्व तनुवं जुषाणः ।
 मुक्षन्त्वन्ये अभितः सपत्ना इहासाकं मधवा सुरिरस्तु ॥
 विश्वकर्मन् हविषा वर्षेनेन त्रातारमिन्द्रमकणोरवध्यम् ।
 तस्मै विश्वः समनमन्त पूर्वोरयमुग्रो विहव्यो यथाऽसर्त ॥
 समुद्राय व्युनाथ सिन्धूनां पतये नमः (६) ।
 नदीनां सर्वासां पित्रे जुहुता विश्वकर्मणे विश्वाऽहाऽमर्त्यं हविः ॥
 (जज्ञानै, -नौ, -पधीना, जनय, -कृतये, नमो, नव च) ॥ २ ॥

अभिप्रेतयन् ॥ १-४, १२, १४-१५ अनुष्टुप्; ६, ९-११ मिष्टुप्, ५ विराट्; ७ विराड्-रूपा; १३ द्विपदा मिष्टुप् । अतिवर्धयिः ।

उदेनमुत्तरा न्यामै घृतेनाऽऽहुत । रायस्पोषेण स५ सृज प्रजया च धनेन च ॥
 इन्द्रेण प्रतुरां कृधि सजातानामसदृशी । समेनं वर्चसा सृज देवेभ्यो भागधा असत् ॥

यस्य कुर्मो हविर्गुहे तमग्ने वर्धया त्वम् । तस्मै देवा अधि ब्रवन्त्यं च ब्रह्मणस्पतिः^१ ॥
 उदु त्वा विश्वे देवा (१) अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ।
 स नो भव शिवतमः सुप्रतीको विभावसुः ॥
 पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवीरपामन्ति दुर्मतिं वाधमानाः ।
 रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीः^२ ॥
 रायस्पोषे अधि यज्ञो अस्थात समिद्धे अश्वधे मामहानः ।
 उक्थपत्र ईड्यो गृभीतस्तप्तं धर्मं परिगृह्णायजन्तं ॥
 ऊर्जा यद्यज्ञमशमन्त देवा दैव्याय धर्त्रे जोष्टे ।
 देवश्रीः श्रीमणाः शतपयाः (२) परिगृह्य देवा यज्ञमायनं ॥
 सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तात् सविता ज्योतिरुदया अजस्रम् ।
 तस्य पूषा प्रसवं याति देवः सम्पश्यन् विश्वा भुवनानि गोर्पाः ॥
 देवा देवेभ्यो अध्वर्यन्तो अस्थुर्वीत अग्निमे शमिता यजध्वै ।
 तुरीयो यज्ञो यत्र हव्यमेति ततः पावका आशिषो नो जुषन्ताम् ॥
 विमानं एष दिवो मध्यं आस्त आपप्रिवान् रोदसी अन्तरिक्षम् ।
 स विश्वाचीरुभि (३) चष्टे घृताचीरन्तरा पूर्वमपरं च केतुर्धम् ॥
 उक्षा समुद्रो अरुणः सुपर्णः पूर्वस्य योनौ पितुरा विवेश ।
 मध्ये दिवो निर्हितः पृश्निरश्मा वि चक्रमे रजसः पात्यन्तौ^३ ॥
 इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्तसमुद्रव्यचसं गिरः ।
 रथीतम अरथीनां वाजानां सत्पतिं पतिर्धम् ॥
 सुहृद्व्यज्ञो देवा आ च वक्षद्वक्षदग्निर्देवो देवा आ च वक्षतै ॥
 वाजस्य (४) मा प्रसवेनोद्ग्राभेनोदग्रभात् । अथा सपत्ना इन्द्रो मे निग्राभेणाधरा अर्कः ॥
 उद्ग्राभं च निग्राभं च ब्रह्म देवा अवीवृधन् । अथा सपत्ना निन्द्राग्नी मे विषूचीनान् व्यस्यताम् ॥
 (विश्वे देवाः शतपया, अग्नि, वाजस्य, पृश्निरश्माश्च) ॥ ३ ॥

अग्निप्रणयनाङ्गमप्रतिरथसूक्तम् ॥ त्रिष्टुप्; १३, १५ अनुष्टुप् । अग्निर्कविः ।

आशुः शिशानो वृषभो न युध्मो धनाघ्नः क्षोभेणश्वर्षणीनाम् ।
 संक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं सेना अजयत् साकमिन्द्रः^४ ॥
 संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुना युत्कारेण दुश्श्रवणेन भूष्णना ।
 तदिन्द्रेण जयत् तत् संहध्वं युधो नर इपुहस्तेन वृष्णा^५ ॥

स इषुहस्तैः स निपङ्क्तिभिर्वेशी सः स्रष्टा स युध इन्द्रो गुणन ।
 सः सृष्टजित् सोमपा वाहुर्ध्वर्ध्वधन्वा प्रार्तिहिताभिरस्ता^३ ॥
 बृहस्पते परि दीया (१) रथेन रक्षोहा ऽमित्राः अपवादमानः ।
 प्रभञ्जन्तेनाः प्रमृणो युधा जयन्तस्माकमेध्वविता रथानाम् ॥
 गोत्रभिर्दे गोविदं वज्रबाहुं जयन्तमजम् प्रमृणन्तमोजसा ।
 इमः संजाता अनु वीरयध्वमिन्द्रः सखायोऽनु सः रमध्वम् ॥
 बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान् वाजी सहमान उग्रः ।
 अभिर्वीरो अभिसत्वा सहोजा जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोविर्तु ॥
 अभि गोत्राणि सहसा गार्हमानोऽद्वयो (२) वीरः शतमन्युरिन्द्रः ।
 दुश्श्वधनः पृतनापाङ्गयुध्योऽस्माकः सेना अवतु प्र युत्सुं ॥
 इन्द्र आसा नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
 देवसेनानामभिमञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्त्वर्गे ॥
 इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आद्रित्यानां मरुताः शर्धे उग्रम् ।
 महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थात् ॥
 अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु (३) ।
 अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मानु देवा अवता हवैयुं ॥
 उद्धर्षेय मघवन्नायुधान्युत् सत्त्वंनां मामकानां महाशंसि ।
 उद् वृग्रहन् वाजिनां वाजिनान्युद्रथानां जयतामेतु घोषः ॥
 उप प्रेत-जयता नरः स्थिरा यः सन्तु बाहवः ।
 इन्द्रो वः शर्म यच्छत्वनाधुष्या यथाऽसर्थे ॥
 अर्चसृष्टा परा पत शरन्धे ब्रह्मसंशिता ।
 गच्छामित्रान् प्र (४) विश मैषां कं चनोच्छिषैः ॥
 मर्माणि ते वर्मभिरश्लादयामि सोमस्त्वा राजाऽमृतेनाभिऽवस्ताम् ।
 उरोर्वरीयो वरिवस्ते अस्तु जयन्तं त्वामनु मदन्तु देवोः ॥
 यत्र बाणाः सम्पतन्ति कुमारा विशिख इव ।
 इन्द्रो नस्तत्र वृत्रहा विश्वाहा शर्म यच्छतु ॥
 (द्रोणा, - द्वायो, जयन्तु, प्र, संस्कारि-सत्त्वं) ॥ ४ ॥

चित्यामसिस्थापनादिमाकृतहोमान्तम् ॥ १, ५-७, १०, १२ त्रिष्टुप्; २, ४ अनुष्टुप्; ३ पुरस्ताद्बृहती; ११ विराट्; १५-१९
आभिकृतिः । आभिकृतिः ।

प्राचीमनुं प्रदिशं प्रेहि विद्वानग्नेरग्ने पुरोअग्निर्मवेह ।
विश्वा आशा दीधानो वि माहूर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥
क्रमध्वमग्निना नाकृष्टं ख्यं हस्तेषु विभ्रतः ।
दिवः पृष्ठं सुवर्गत्वा मिश्रा देवेभिराश्वम् ॥
पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमन्तरिक्षाद् दिवमाऽरुहम् ।
दिवो नाकस्य पृष्ठात् सुवर्ज्योर्विरगा- (१) -महम् ॥
सुवर्धन्तो नापेक्षन्त आ द्याः रोहन्ति रोदसी ।
यज्ञं ये विश्वतोधारं सुर्विद्वांसो वितेनिरे ॥
अग्ने प्रेहि प्रथमो देवयतां चक्षुर्देवानामुत मर्त्यानाम् ।
इयंश्चमाणा भृगुभिः सजोपाः सुवर्धन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥
नक्तोपासा समनसा विरूपे धापयन्ते शिशुमेकं समीची ।
द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि भाति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदाः ॥
अग्ने सहस्राक्ष (२) शतमूर्धञ्छतं ते प्राणाः सहस्रमपानाः ।
त्वं साहस्रस्य राय ईशिषे तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहा ॥
सुपुणोऽसि गुरुमान् पृथिव्याः सीद पृष्ठे पृथिव्याः सीद मासाऽन्तरिक्षमा पृण ज्योतिषा
दिवमुत्तमान तेजसा दिश उद दृष्ट्वे ॥
आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तादग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या ।
अस्मिन्सधस्थे अष्टुत्तरस्मिन् विश्वे देवा (३) यजमानश्च सीदतं ॥
प्रेद्धो अग्ने दीदिहि पुरो नोऽज्जस्रया सूर्या यविष्ठ ।
त्वाः शश्वन्त उप यन्ति वाजाः ॥
विधेम ते परमे जन्मभये विधेम स्तोमैरवरे सधस्थे ।
यस्माद्योनेरुदारिथा यजे तं प्र त्वे हवींषि जुहुरे समिद्धे ॥
ताः सवितुर्वरेण्यस्य चित्रामाऽहं वृणे सुमतिं विश्वजन्त्याम् ।
यामस्य कण्वो अर्दुहत् प्रपीनाः सहस्रधारां (४) पयसा मुही गामै ॥
सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि ।
सप्त होत्राः सप्तधा त्वं यजन्ति सप्त योनीरा पृणस्वा दृतेन ॥

इहं चान्याहं चैताहं च प्रतिहं च मित्रं च सम्मितं च समं ॥

शुक्रज्योतिश्च चित्रज्योतिश्च सत्यज्योतिश्च ज्योतिष्माश्च सत्यश्चर्तुपाश्चात्यश्चर्तुः (५) ॥

ऋत॒जिच्च॑ सत्य॒जिच्च॑ सेन॒जिच्च॑ सु॒षेण॑श्चान्त्य॒मित्र॑श्च दूरे॒भ्रमि॑त्रश्च गु॒णैः ॥

अ॒तश्च॑ स॒त्यश्च॑ ध्रु॒वश्च॑ ध॒रुण॑श्च ध॒र्ता च॑ वि॒ध॒र्ता च॑ वि॒धार॑र्यः ॥

ईदक्षास एतादक्षास ऊ पु णः सदक्षासः प्रतिसदक्षास इतेन ।

मितासश्च सन्मितासश्च न ऊतये सभरसो मरुतो यज्ञे अस्मि—

—निन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मानो (१) यथेन्द्रं दैवीर्विशो मरुतोऽनुवर्त्मान एवमिमं यजमानं
दैवीश्च विशो मानुषीश्चानुवर्त्मानो भवन्तु ॥

(अगाः, सहस्राक्ष, देवाः, सहस्रधारा, -मर्थेऽह्ना, अनुवर्तमानि, पोरुषा च) ॥ ५ ॥

अश्वमेधकर्तुः कवचादिसन्नाहः ॥ त्रिण्डुपः, ६ जगती; १२-१३ अनुष्टुपः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

जीमूतस्येव भवति प्रतीकं यद्वर्मा याति समदामुपस्थे ।

अनाविद्धया तनुवा जय त्वं स त्वा वर्मणो महिमा विपत्तु' ॥

धन्वन्ता गा धन्वन्ताऽऽजिं जयेम धन्वन्ता तीव्राः समदो जयेम ।

धनुः शत्रोरपकामं कृणोति धन्वना सर्वाः प्रदिशो जयेम ।

वक्ष्यन्तीवेदा गनीगन्ति कर्णं प्रियं सखायं परिष्वज्जाना ।

योषैव शिङ्क्ते वितृताऽधि घन्वन् (१) ज्या इय५ समने पारयन्ती३ ॥

ते आचरन्ती समनेव योषा मातेव पुत्रं विभृतामुपस्थे ।

अप॒ शत्रून् वि॒ष्यता॑ संवि॒द्वाने आ॒र्त्नी इ॒मे वि॒ष्फुरन्ती॑ अ॒भि॒त्रान्

बह्नीनां पिता बहुरस्य पुत्रश्चिवा कृणोति समनाऽवगत्य ।

इषुधिः सद्काः पृथनाश्च सर्वाः पृष्ठे निनद्धो जयति प्रसूतैः ॥

रथे तिष्ठन् नयति वाजिनः पुरो यत्रयत्र कामयते सुषारथिः ।

अभीष्टानां महिमानं (२) पनायतु मनः पश्चादनु यच्छन्ति रश्मयः^६ ॥

तीव्रान् घोषान् कृण्वते वर्षपाणयोऽश्वा रथैभिः सह वाजयन्तः ।

अवक्रामन्तः प्रपदैरमित्रान् क्षिणन्ति शत्रुश्चरनपव्ययन्तः ॥

रथवाहनं ५ हविरस्य नाम यत्राऽऽयुधं निर्हितमस्य वर्म ॥

तत्रा रथमुप अगमः सदेम विश्वाहा वयः समनस्यमानाः ।।

स्वाद्गुणसदः पितरो वयोधाः कञ्छेश्रितः शक्तीवन्तो गभीराः ।

विप्रसेना इष्यला अमंघाः सतोवीरा सर्वो ब्रातसाहोः ॥

ब्राह्मणासः (१) पितरः सोम्यासः शिवे नो द्यावापृथिवी अनेहसा ।

पपा नः पातु दुरितादृतावृथो रक्षा मार्किर्नो अघघ्नस ईशतं ॥

सुपुणं वस्ते मृगो अस्या दन्तो गोभिः सन्नद्धा पतति प्रक्षता ।

यत्रा नरः स च वि च द्रवन्ति तत्रासभ्यमिपवः शर्म यत्सर्त्तं ॥

ऋजीति परि वृङ्गिष्ठ नोऽश्मा भवतु नस्तनुः ।

सोमो अर्धि ब्रवीतु नोऽदितिः (४) शर्म यच्छतुं ॥

आ जङ्घन्ति सान्वेषां जघनाः उप जिघ्रते ।

अश्वाजनि प्रचेतुसोऽश्वान्तसुमत्सु चोदय ॥

अहिंरिव भोगैः पर्येति बाहुं ज्यायां हेति परिबाधमानः ।

हस्तमो विश्वा व्युनानि विद्वान् पुमान् पुमांसं परि पातु विश्वतः ॥

वनस्पते व्रीह्यङ्गो हि भूया असत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।

गोभिः सन्नद्धो असि व्रीह्यस्त्राऽऽस्थाता तै जयतु जेत्वानि ॥

दिवः पृथिव्याः पर्यो- (५)-ज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः ।

अपाभोजमानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यजं ॥

इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरेणस्य नार्भिः ।

सेमां नो हव्यदाति जुषाणो देव रथं प्रति हव्या गृभार्थं ॥

उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा तै मनुतां विष्ठितं जगत् ।

स दुन्दुभे सज्जरिन्द्रेण देवैर्दुरा- (६)-द्वीयो अप सेध अत्रूनं ॥

आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निष्टनिहि दुरिता बाधमानः ।

अपं प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुनोः इत इन्द्रस्य मृष्टिरसि व्रीह्यस्त्रे ॥

आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमद् दुन्दुभिर्वीवदीनि ।

समर्थपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तुं ॥

(धन्वं, सहिमानं, ब्राह्मणासोऽदितिः, परि, दुरा,-- देवैश्चत्वारिंशश्च) ॥ ६ ॥

अश्वत्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिन्दुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यदक्रन्दः प्रथमं जायमान उद्यन्तसमुद्रादुत वा पुरीपात् ।

इयेनस्य पक्षा हरिणस्य बाहू उपस्तुत्यं महिं जातं तै अर्वन् ॥

यमेनं दुत्तं त्रित एनमायुनमिन्द्र एणं प्रथमो अर्ध्यतिष्ठत् ।

गन्धर्वो अस्य रश्नानामगृभ्णात् सरादर्थं वसवो निरतष्टं ॥

असि यमो अस्यादित्यो अर्वन्सि त्रितो गुह्येन व्रतेन ।
 असि सोमैः समया विपृक्त (१) आहुस्ते त्रीणि दिवि बन्धनानि^३ ॥
 त्रीणि त आहुर्दिवि बन्धनानि त्रीण्यप्सु त्रीण्यन्तः समुद्रे ।
 उतेवं मे वरुणश्छन्तस्यर्वन् यत्रा त आहुः परमं ज्ञानेत्रम् ॥
 इमा ते वाजिजवमार्जनानीमा शफानां सनितुर्निधाना ।
 अत्रा ते भद्रा रश्ना अपश्यमृतस्य या अभिरक्षन्ति गोपाः ॥
 आत्मानं ते मनसाऽऽरादजानामवो दिवा (२) पतयन्तं पतङ्गम् ।
 शिरो अपश्यं पृथिभिः सुमेभिररेणुभिर्जेहमानं पतत्रि^६ ॥
 अत्रा ते रूपमुत्तममपश्यं जिगीषमाणमिव आ पदे गोः ।
 यदा ते मतो अनु भोगमानुडादिद् ग्रसिष्ठ ओषधीरजीनैः ॥
 अतु त्वा रथो अनु मर्यो अर्वन्तु गावो ऽनु भगः कृतीनाम् ।
 अनु व्रातासस्तव सख्यमीयुरतु देवां मभिरै वीर्यै (३) ते^६ ॥
 हिरण्यशृङ्गोऽयो अस्य पादा मनोजवा अघर इन्द्र आसीत् ।
 देवा इदस्य हविरद्यमायन् यो अर्वन्तं प्रथमो अध्वर्तिष्ठत् ॥
 ईर्मान्तासुः सिलिकमध्यमासुः सः शूरणासो दिव्यासो अत्याः ।
 इत्सा इव श्रेणिशो रतन्ते यदाक्षिषुर्दिव्यमज्ममश्वाः^{१०} ॥
 तव शरीरं पतयिष्वर्वन् तव चित्तं वात इव ध्रुजिमान् ।
 तव शृङ्गाणि विष्ठिता पुरुत्राऽरण्याषु जर्धुराणा चरन्ति^{११} ॥
 उप (४) प्रागाच्छसनं वाज्यर्वा देवद्रीचा मनसा दीध्यानः ।
 अजः पुरो नीयते नाभिरस्यातु पश्चात् कवयौ यन्ति रेभौः ॥
 उप प्रागात् परमं यत् सधस्थमर्वा अच्छा पितरं मातरं च ।
 अद्या देवान् जुष्टमो हि गम्या अथाऽऽशास्ते दाशुपे वार्याणि^३ ॥
 (विपृक्तो, दिवा, वीर्यं, - सुपे, - क्राश्रयत्वारिदशव्य) ॥ ७ ॥

अवस्तोमीया होममन्त्राः ॥ त्रिपुपुः ३, ६ जगती । विवेदेवा क्रपयः ॥

मा नो मित्रो वरुणो अर्यमाऽऽयुरिन्द्रं ऋभुक्षा मरुतः परि ख्यन् ।
 यद्वाजिनो देवजातस्य समैः प्रवक्ष्यामो विदथे वीर्याणि ॥
 यक्षिणिजा रेकर्णा प्रावृतस्य रानि गृभीतां मुखतो नयन्ति ।
 सुप्राहुजो मेम्यद् विश्वरूप इन्द्रापूष्णोः प्रियमप्येति पार्थः^१ ॥

एष च्छागः पुरो अश्वेन वाजिनां पूष्णो भागो नीयते विश्वदेव्यः ।
 अभिमित्रं यत् पुरोडाशमवर्त्ता त्वष्टे- (१)-देनश्सौश्रवसाय जिन्वति ॥
 यद्विष्यमृतुशो देवयानं त्रिमासुषाः पर्यश्वं नयन्ति ।
 अत्रा पूष्णः प्रथमो भाग एति यज्ञं देवेभ्यः प्रतिवेदयन्नर्जः ॥
 होताऽध्वरुवावया अभिमिन्धो ग्रावग्राम उत शशस्ता सुविप्रः ।
 तेन यज्ञेन स्वरंकृतेन स्विष्टेन वक्षणा आ पूष्णवर्ष ॥
 यूपव्रस्का उत ये यूपवाहाश्चषालं ये अश्वयूपाय तक्षति ।
 ये चार्धते पचनश्च स्मरन्त्युतो (२) तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु ॥
 उप प्रागात् सुमन्त्रेऽवायि मन्त्रं देवानामाशा उप वीतपृष्ठः ।
 अन्वेनं विप्रा ऋषयो मदन्ति देवानां पुष्टे चक्रमा सुवन्धुर्ष ॥
 यद्वाजिनो दामं सुदानमवर्त्तो या शीर्षिण्या रश्ना रज्जुरस्य ।
 यद्वा घास्य प्रभृतमास्यै तृणश्च सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 यदश्वस्य ऋविपो (३) मक्षिकाऽऽशु यद्वा स्वरौ स्वधितौ रिप्तमस्ति ।
 यद्वस्तयोः शमितुर्यज्ञेषु सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 यद्वेभ्यमुदरं स्वापवाति य आमस्य ऋविषो गन्धो अस्ति ।
 सुकृता तच्छ्रमिदारः कृष्वन्तु मेघश्च शृतपादः पचन्तु ॥
 यत् ते गात्रादधिना पच्यमानादभि शूलं निहतस्यावधारति ।
 मा तद्धूम्यामा श्रिपु- (४)-न्मा तृणेषु देवेभ्यस्तदुशङ्क्यो रातमस्तु ॥
 (इ-हुतो, ऋविषः, श्रिपव, सप्त च) ॥ ८ ॥

जखस्तोत्रमन्त्राः ॥ त्रिष्टुप्, ३ मध्येज्योतिः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

ये वाजिनं परिपश्यन्ति पृक्तं य ईमाहुः सुराभिर्निर्हरेति ।
 ये चार्धतो माश्चसमिक्षामुपासत उतो तेषामभिगूर्तिर्न इन्वतु ॥
 यकीर्षणं माश्चस्पचन्या उखाया या पात्राणि यूष्ण आसेचनानि ।
 ऊष्मण्याऽपिधानां चरूणामङ्काः सूनाः परि भूषन्त्यश्वम् ॥
 निक्रमणं निषदनं विवर्तनं यच्च पदवींशमवर्त्तः ।
 यच्च पपौ यच्च घ्रासि (१) जघास सर्वा ता ते अपि देवेष्वस्तु ॥
 मा त्वाऽग्निर्धनयिद्धमगन्धिर्मोखा आजन्त्यभि विक्तं जाग्रिः ।
 इष्टं वीतमभिगूर्तं वर्षत्कृतं तं देवासः प्रति गृभ्णन्त्यश्वम् ॥

यदश्वाय वासं उपस्तृणन्त्यधीवासं या हिरण्यान्यसौ ।
 सुन्दानुमर्षन्तं पङ्क्तिं प्रिया देवेष्वामयन्ति ॥
 यत् ते सादे महसा शुकृतस्य पाणिन्या वा कर्षय (२) वा तुतोद ।
 सुचेव ता हविषो अध्वरेषु सर्वा ता ते ब्रह्मणा हृदयामि ॥
 चतुस्त्रिंशद्वाजिनो देवबन्धोर्वङ्करीरक्षस्य स्वधितिः समेति ।
 अन्धिद्वा गात्रा वयुनां कृणोत परुषरुनुघुष्या वि शंस्तं ॥
 एकस्त्वष्टुरक्षस्या विशस्ता द्वा यन्तारां भवतस्तथर्तुः ।
 या ते गात्राणामृतुथा कृणोमि ताता पिण्डानां प्र जुहोम्यधौ ॥
 मा त्वा तपत् (३) प्रिय आत्माऽपियन्तं मा स्वधितिस्तुव आ तिष्ठिपत् ते ।
 मा ते गृधुरविशस्ताऽतिहाय छिद्रा गात्राण्यसिना मिथू कः ॥
 न वा उवेतन्मित्रसे न रिग्यसि देवा इदेषि पृथिभिः सुगोभिः ।
 हरीं ते युञ्जा पृषती अभूतामुपांस्थाद्वाजी धुरि रासंभस्यं ॥
 सुगव्यं नो वाजी स्वर्धियं पुंसः पुत्रा उत् विश्वापुषं रयिम् (४) ।
 अनागास्त्वं नो अदितिः कृणोत क्षत्रं नो अश्वो वनता हविष्मान् ॥
 (घातिं, कर्षया, तप, - हविं, नव च) ॥ ९ ॥

[अमर २७३। य ३०९। उ- २२६।-शुभ्रः २४०। मार्च ३१६। जोमूवत्सु ३४१। य-२३९।-म्मा २०७। ये २०९।
 नव च ॥ २३३१ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥

वसोर्धारादिशिष्टसंस्काराभिधानम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

(१-११) वसोर्धारा होममन्त्राः ॥ १ गायत्री । अतिरंभिः ।

अग्नाविष्णू सजोषसेमा वर्धन्तु वां गिरः । द्युन्नैर्वाजैर्भिरा गतम् ॥

वाजंश्च मे प्रसवश्च मे प्रयतिश्च मे प्रसितिश्च मे धीतिश्च मे क्रतुश्च मे स्वरश्च मे श्लोकश्च मे आ-
 वश्च मे भुतिश्च मे ज्योतिश्च मे सुवश्च मे प्राणश्च मेऽपान- (१) -श्च मे व्यानश्च मेऽस्तुश्च मे चित्तं च
 म आधीतं च मे वाक् च मे मनश्च मे चक्षुश्च मे श्रोत्रं च मे दक्षश्च मे बलं च म ओजश्च मे सहश्च
 म आयुश्च मे जरा च म आत्मा च मे तनूश्च मे (२) शर्मं च मे वर्मं च मेऽङ्गानि च मेऽस्थानि च
 मे परुषं च मे शरीराणि च मे ॥ (अपान, -स्तनूश्च मे, ऽष्टादश च) ॥ १ ॥

ज्यैष्ठ्यं च म आधिपत्यं च मे मनुयुश्च मे भार्मश्च मेऽर्मश्च मेऽम्भश्च मे जेमा च मे महिमा च मे
 वरिमा च मे प्रथिमा च मे वृष्मा च मे द्राघुया च मे वृद्धं च मे वृद्धिश्च मे सत्यं च मे श्रद्धा च

मे जगच्च (१) मे धनं च मे वशश्च मे त्विषिश्च मे क्रीडा च मे मोदश्च मे जातं च मे जनिष्यमाणं
च मे सुक्तं च मे सुकृतं च मे वित्तं च मे वंशं च मे भूतं च मे भविष्यच्च मे सुगं च मे सुपथं
च म अद्रं च म कद्रि- (२) च मे क्लृप्तं च मे क्लृप्तिश्च मे मतिश्च मे समतिश्च मे ॥
(जगच्च, - द्वि, - श्रुतं च) ॥ २ ॥

शं च मे मयश्च मे प्रियं च मेऽनुकामश्च मे कामश्च मे सौमनसश्च मे भद्रं च मे श्रेयश्च मे वस्यश्च
मे यशश्च मे भगश्च मे द्रविणं च मे यन्ता च मे धर्त्ता च मे क्षेमश्च मे धृतिश्च मे विश्वं च (१) मे
महश्च मे संविच्च मे ज्ञात्रं च मे स्रश्च मे प्रस्रश्च मे सीरं च मे लयश्च म क्रतुं च मेऽमृतं च मेऽयक्ष्मं
च मेऽनामयच्च मे जीवातुश्च मे दीर्घायुत्वं च मेऽनमित्रं च मेऽभयं च मे सुगं च मे शयनं (२)
च मे सुषा च मे सुदिनं च मे ॥ (विश्वं च, शयन, - सुष्टौ च) ॥ ३ ॥

ऊर्क् च मे सूनृता च मे पयश्च मे रसश्च मे घृतं च मे मधु च मे सर्गिश्च मे सपीतिश्च मे कु-
षिश्च मे वृष्टिश्च मे जैत्रं च म औद्विजं च मे रयिश्च मे रायश्च मे पुष्टं च मे पुष्टिश्च मे विष्टु च (१)
मे प्रष्टु च मे बहु च मे भूयश्च मे पूर्णं च मे पूर्णतरं च मेऽक्षितिश्च मे कूर्यवाश्च मेऽनै च मेऽश्रुच्च
मे ब्रीहयश्च मे यवाश्च मे माषाश्च मे तिलाश्च मे मुद्गाश्च मे खन्वाश्च मे गोधूमाश्च मे मसुरा (२) इच मे
प्रियङ्गवश्च मेऽणवश्च मे इषामाकाश्च मे नीवाराश्च मे ॥ (विष्टु च मसुरा, - श्रुतं च) ॥ ४ ॥

अश्मा च मे मृत्तिका च मे गिरयश्च मे पर्वताश्च मे सिकताश्च मे वनस्पतयश्च मे हिरण्यं च मेऽयश्च
मे सीसं च मे त्रपुश्च मे इयामं च मे लोहं च मेऽग्निश्च म आपश्च मे वीरुधश्च म ओषधयश्च मे
कृष्टपच्यं च (१) मेऽकृष्टपच्यं च मे ग्राम्याश्च मे पशव आरण्याश्च यज्ञेन कल्पन्तां वित्तं च मे वित्तिश्च
मे भूतं च मे भूतिश्च मे वसुं च मे वसतिश्च मे कर्म च मे शक्तिश्च मेऽर्थश्च म एमश्च म इतिश्च मे
गतिश्च मे ॥ (कृष्टपच्यं चा, - द्वाचत्वारि दशच) ॥ ५ ॥

अग्निश्च म इन्द्रश्च मे सोमश्च म इन्द्रश्च मे सविता च म इन्द्रश्च मे सरस्वती च म इन्द्रश्च मे पूषा च म
इन्द्रश्च मे बृहस्पतिश्च म इन्द्रश्च मे मित्रश्च म इन्द्रश्च मे वरुणश्च म इन्द्रश्च मे त्वष्टा च (१) म इन्द्रश्च
मे धाता च म इन्द्रश्च मे विष्णुश्च म इन्द्रश्च मेऽश्विनौ च म इन्द्रश्च मे मरुतश्च म इन्द्रश्च मे विश्वे
च मे देवा इन्द्रश्च मे पृथिवी च म इन्द्रश्च मेऽन्तरिक्षं च म इन्द्रश्च मे द्यौश्च म (२) इन्द्रश्च मे दिशश्च
म इन्द्रश्च मे मूर्धा च म इन्द्रश्च मे प्रजापतिश्च म इन्द्रश्च मे ॥ त्वष्टा च, यौश्च म, एकविंशतिश्च ॥ ६ ॥

अश्वश्च मे रश्मिश्च मेऽदाभ्यश्च मेऽर्धपतिश्च म उपाश्वश्च मेऽन्तर्यामश्च म ऐन्द्रवायवश्च मे
मैत्रावरुणश्च म आश्विनश्च मे प्रतिप्रस्थानश्च मे शुक्रश्च मे मन्थी च म आग्रयणश्च मे वैश्वदेवश्च मे
ध्रुवश्च मे वैश्वानरश्च म क्रतुग्रहाश्च (१) मेऽतिग्राह्याश्च म ऐन्द्राग्रश्च मे वैश्वदेवश्च मे मरुत्वतीयाश्च मे

माहन्द्रश्च मे आदित्यश्च मे सावित्रश्च मे सारस्वतश्च मे पौष्णश्च मे पात्नीवृत्तश्च मे हारियोजुनश्च मे ॥
(ऋतुग्रहावयु, चतुर्विंशच) ॥ ७ ॥

इधमश्च मे बृहिश्च मे वेदिश्च मे धिषिण्याश्च मे सुचश्च मे चमसाश्च मे ग्रावाणश्च मे स्वरवश्च म
उपरवाश्च मेऽधिषवणे च मे द्रोणकलशश्च मे वायव्यानि च मे पृतमृच्च मे माधवनीयश्च म आग्नीध्रं
च मे हविर्धानं च मे गृहाश्च (१) मे सदश्च मे पुरोडाशाश्च मे पचताश्च मेऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च मे ॥
(गृहावयु, षोडश च) ॥ ८ ॥

अग्निश्च मे घर्मश्च मेऽर्कश्च मे सूर्यश्च मे प्राणश्च मेऽश्वमेधश्च मे पृथिवी च मेऽर्दितिवच मे दिर्तिश्च
मे द्यौश्च मे शकरीरुङ्गुल्यो दिशश्च मे यज्ञेन कल्पन्तामृक् च मे सामं च मे स्तोमश्च मे यजुश्च
मे दीक्षा (१) च मे तपश्च म ऋतुश्च मे व्रतं च मेऽहोरात्रयोर्वृष्ट्या बृहदथन्तरे च मे यज्ञेन
कल्पेताम् ॥ (दीक्षा, षट्दश च) ॥ ९ ॥

गर्माश्च मे वृत्साश्च मे ज्यविश्च मे ज्यवी च मे दित्यवाट् च मे दित्यौही च मे पञ्चाविश्च मे पञ्चावी
च मे त्रिवृत्सश्च मे त्रिवृत्सा च मे तुर्यवाट् च मे तुर्यौही च मे पष्ठवाच मे पष्ठौही च म उक्षा
च मे वशा च म ऋपभश्च (१) मे वेहच मेऽनुद्वाश्च मे धेनुश्च म आयुर्यज्ञेन कल्पतां प्राणो यज्ञेन
कल्पतामपानो यज्ञेन कल्पतां व्यानो यज्ञेन कल्पतां चक्षुर्यज्ञेन कल्पतां श्रोत्रं यज्ञेन कल्पतां मनो
यज्ञेन कल्पतां वाग्यज्ञेन कल्पतामात्मा यज्ञेन कल्पतां यज्ञो यज्ञेन कल्पताम् ॥
(ऋपभश्च, चत्वारिंशच) ॥ १० ॥

एका च मे तिस्रश्च मे पञ्च च मे सप्त च मे नव च म एकादश च मे त्रयोदश च मे पञ्च-
दश च मे सप्तदश च मे नवदश च म एकविंशतिश्च मे त्रयोविंशतिश्च मे पञ्चविंशतिश्च
मे सप्तविंशतिश्च मे नवविंशतिश्च म एकत्रिंशच्च मे त्रयस्त्रिंशच्च (१) मे चतस्रश्च मेऽष्टौ
च मे द्वादश च मे षोडश च मे विंशतिश्च मे चतुर्विंशतिश्च मेऽष्टाविंशतिश्च मे द्वात्रिंशच्च
मे पट्त्रिंशच्च मे चत्वारिंशच्च मे चतुश्चत्वारिंशच्च मेऽष्टाचत्वारिंशच्च मे वाजेश्व प्रसवधा-
पिजश्च ऋतुश्च सुवश्च मूर्धा च व्यश्विषश्च (२)-ऽऽन्त्यायनश्चान्त्यश्च भौवनश्च भुवनश्चाधिपतिश्च ॥
(त्रयस्त्रिंशच्च, व्यश्विषश्च, -कादश च) ॥ ११ ॥

वाजप्रसवोयहोमः ॥ १, ३ अतुष्टुपः २, ४-५, ८ त्रिष्टुप् ६-७ विराट् । अग्निर्ऋषिः ।

वाजो नः सप्त प्रदिशश्चतस्रो वा परावतः । वाजो नो विश्वेद्वैर्धनसाताविहावतुं ॥

विश्वे अद्य मरुतो विश्व ऊती विश्वे भवन्त्वग्नयः समिद्धाः ।

विश्वे नो देवा अवमा ऽऽ गमन्तु विश्वमस्तु द्वित्रिणं वाजो अस्मे ॥

वाजस्य प्रसवं देवा रथैर्याता हिरण्यैः । अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिर्मरुतः सोमपीतये^३ ॥

वाजैवाजे ऽवत वाजिनो नो घनेषु (१) विप्रा अमृता ऋतज्ञाः

अस्य मध्वः पिबत मादयन्ध्वं तुप्ता यात पृथिभिर्देवयानैः^४ ॥

वाजः पुरस्तादुत मध्यतो नो वाजो देवाः ऋतुभिः कल्पयाति ।

वाजस्य हि प्रंसवो नर्नमीति विश्वा आश्वा वाजपतिर्मवेयम्^५ ॥

पयः पृथिव्यां पय ओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धाम् ।

पयस्वतीः प्रदिशः सन्तु मध्वम्^६ ॥

सं मा सृजामि पयसा घृतेन सं मा सृजाम्यप (२) ओषधीभिः । सोऽहं वाजः सनेयममे^७ ॥

नक्तोपासा समनसा विरूपे धापयेते शिशुमेकं समीची ।

द्यावा क्षामा रुक्मो अन्तर्वि माति देवा अग्निं धारयन् द्रविणोर्दाः ॥

समुद्रोऽसि नभस्वानाद्रदानुः शम्भूम्योभूरभि मा वाहि स्वाहा^८ मारुतोऽसि मरुतो गुणः शु-
म्भूम्योभूरभि मा वाहि स्वाहा^९ ऽवस्पुरसि दुर्वस्वाञ्छम्भूम्योभूरभि मा (३) वाहि स्वाहा^{१०} ॥

(घनेष्व, -यो, सा, दे च) ॥ १२ ॥

अग्नियोगः, पुनश्चितिश्च ॥ त्रिष्टुपः ३ विराटस्थानाः, ५ शक्तीः, ६ जगती, ११, १३ अनुष्टुपः । अग्निर्ऋषिः ।

अग्निं युनज्मि शर्वसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं वयसा बृहन्तम् ।

तेन वयं पतेम ब्रध्नस्य विष्टपं सुवो रुहाणा अधि नाकं उत्तमे^{११} ॥

इमौ ते पक्षावजरौ पतन्निणो याम्याः रक्षाः स्वपहः स्वपे^{१२} ।

ताभ्यां पतेम सुकृतास्तु लोकं यत्रपयः प्रथमजा ये पुराणाः ॥

चिदसि समुद्रयोनिरिन्दुर्दक्षः ज्येन ऋतावा ।

हिरण्यपक्षः शक्रनो श्रुण्युर्महान्सुधस्थे ध्रुव (१) आ निषत्तैः ॥

नमन्ते अस्तु मा मा हिंसीर्विश्वस्य मूर्द्धन्वाधि तिष्ठसि श्रितः ।

समुद्रे ते हृदयमन्तरायुर्धावापृथिवी भुवनेष्वर्पिते^{१३} ॥

उद्रो दत्तोदधिं भिन्त दिवः पर्जन्यादन्तरिक्षात् पृथिव्यास्ततो नो बृष्ट्याऽवत ।

दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या नाभिरुर्गणामोषधीनाम् । विश्वायुः शर्म सप्रथा नमस्पृथे^{१४} ॥

येनर्षयस्तर्पसा सत्र-(२)-मासुतेन्धाना अग्निं सुवराभरन्तः ।

तस्मिन्नहं नि दधे नाकं अग्निमेतं यमाहुर्मनवः स्तीर्णवर्हिषम्^{१५} ॥

तं पत्नीभिरनु गच्छेम देवाः पुत्रैर्भ्रातृभिरुत वा हिरण्यैः ।

नाकं गृह्णानाः संकृतस्य लोके तृतीयं पुष्टे अधि रोचने दिवः ॥

आ वाचो मध्यमरुहञ्जुरण्युरयमग्निः सत्पतिश्चेकितानः ।

पृष्ठे पृथिव्या निर्हितो दर्विद्युतदधस्पदं कृणुते (३) ये पृतन्यवः ॥

अयमग्निर्वीरतेमो वयोधाः सहस्रियो दीप्यतामप्रयुञ्जन् ।

विभ्राजमानः सरिरस्य मध्य उप प्र यात दिव्यानि धाम ॥

सं प्र च्यवध्वमनु सं प्र यातामै पथो देवयानान् कृणुध्वम् ।

अस्मिन्त्सधस्थे अध्वत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदन्तं ॥

येनां सहस्रं वहसि येनामि सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो ब्रह्म देवयानो य (४) उत्तमैः ॥

उद्ध्व्यस्वाग्ने प्रति जागृद्येनमिष्टापुते सः सृज्यामयं च ।

पुनः कृण्वः स्वतां पितरं भुवानमन्वातां स्सीत् त्वयि तन्तुमेतर्धे

अयं ते योनिर्ऋत्विगो यतो जातो अरोचथाः । तं जानन्नम आ रोहार्था नो वर्धया रयिर्मै ॥

(ध्रुवः, सत्रं, कृणुते, यः, सप्तत्रिंशच्च) ॥ १३ ॥

विहव्याद्येष्टकोपधानम् ॥ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

ममाग्ने वचो विहवेध्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तनुवं पुयेम ।

मह्यं नमन्तां प्रदिश्वश्वतस्तस्त्वयाऽध्यक्षेण पृतना जयेम ॥

मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रावन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।

ममामन्तरिक्षमुरु गोपमस्तु मह्यं वातः पवतां कामे अस्मिन् ॥

मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः ।

दैव्या होतारा वनिषन्तु (१) पूर्वोऽरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः ३ ॥

मह्यं यजन्तु मम यानि हव्याऽऽकृतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।

एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवासो अग्निं वोचता मे ॥

देवीः षड्वर्षिरु णः कृणोत विश्वे देवास इह वीर्यध्वम् ।

मा हास्महि प्रजया मा तन्मभिर्मा रंधाम द्विषते सोम राजन् ॥

अभिर्मन्युं प्रतिनुदन् पुरस्ता- (२)-इदं धो गोपाः परि पाहि नस्त्वष्ट्र ।

प्रत्यश्चो यन्तु निगुतः पुनस्तेऽमैषां चित्तं प्रबुधा वि नैश्वर्यं ॥

धाता धातृणां भुवनस्य यस्पतिर्देवः सवितारमभिमतिषाहम् ।

इमं यज्ञमश्विनोभा बृहस्पतिर्देवाः पान्तु यजमानं न्ययार्तां ॥

उरुव्यचा नो महिषः शर्म यः सदास्मिन् हवै पुरुहूतः पुरुधु ।

स नः प्रजायै हर्यश्च मृडयेन्द्र मा (३) नो रीरिषो मा परा दाः ॥

ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामवे वाधामहे तान् ।

वसवो रुद्रा आदित्या उपरिस्पृशं मोघं चेतारमधिराजमक्रन् ॥

अर्वाभिमिन्द्रमुतो हवामहे यो गोजिद्धं जिदश्चजियः ।

इमं नो यज्ञं विह्वे जुषस्वास्य कुर्मो हरिवो मेदिनं त्वीं ॥

(वनिपुन्तु, पुरस्ता, न्मा, भिचत्वारिंशत्च) ॥ १४ ॥

अथमेघसम्बन्धियाज्वातुवाक्याः ॥ डेपरिष्टाज्ज्योतिर्जगती; ८ पङ्क्तिः; १४ बृहती; २१-२२ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसो यं पाञ्चजन्यं बृहवः समिन्धते ।

विश्वस्यां विशि प्रविशिशिवाः संमीमहे स नो मुञ्चत्वः हंसः ॥

यस्येदं प्राणमिमिपद्यदेजति यस्य जातं जनमानं च केवलम् ।

स्तौम्यग्निं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वः हंसः ॥

इन्द्रस्य मन्ये प्रथमस्य प्रचेतसो बृन्नमः स्तोमा उप मामुपायुः ।

यो दाशुषः सुकृतो हयमुप गन्ता (१) स नो मुञ्चत्वः हंसः ॥

यः संग्रामं नयति सं वशी युधे यः पुष्टानि सः मुजति व्रयाणि ।

स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वः हंसः ॥

मन्वे वा मित्रावरुणा तस्य वित्तं सत्यौजसा दृष्ट्वा यं नुदधे ।

या राजानं सरथं याथ उग्रा ता नो मुञ्चतमार्गसः ॥

यो वाः रथं ऋजुरग्निमः सत्यधर्मा मिथु श्वरन्तमुपयति दुषयन् ।

स्तौमि (२) मित्रावरुणा नाथितो जोहवीमि तां नो मुञ्चतमार्गसः ॥

त्रयोः संवितुर्विदधानि मन्महे यावात्मन्वद्विभृतो यां च रथतः ।

या विश्वस्य परिभू बभूवतुस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥

उपं श्रेष्ठा न आशिषो देवयोर्धर्मं अस्थिरन् ।

स्तौमि वायुं संवितारं नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥

रथीतमौ रथीनामह ऊतये शुभं गर्मिष्ठौ सुयमेभिरश्वैः ।

ययोः (३) वां देवा देवेष्वनिशितमोजस्तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥

यदयातं बहतुं सूर्यायास्त्रिचक्रेण सः समदमिच्छमानौ ।

स्तौमि देवावश्विनौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमार्गसः ॥

मरुतां मन्ये अर्धं नो व्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वं ।

आशून् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्येनसः ।

तिग्ममार्युधं वीडितः सहस्वद्विव्यः शर्धः (४) पृतनासु जिष्णु ।

स्तौमि देवान् मरुतो नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥

देवानां मन्वे अर्धं नो ब्रुवन्तु प्रेमां वाचं विश्वामवन्तु विश्वे ।

आश्वन् हुवे सुयमानूतये ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥

यदिदं मांऽभिश्नोचति पौरुषेयेण दैव्येन ।

स्तौमि विश्वान् देवान् नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वेनसैः ॥

अनु नोऽद्यानुमतिं *रन्वि- (५) -दनुमते त्वं *वैश्वानरो न ऊर्त्याः *पृष्टो दिवि * ॥

ये अप्रथेतामर्षितेभिरोजोभिर्ये प्रतिष्ठे अभवतां वधनाम् ।

स्तौमि द्यावापृथिवी नाथिनो जौहवीमि ते नो मुञ्चतमश्दसैः ॥

उर्वा रोदसी वरिवः कृणोतु क्षेत्रस्य पत्नी अर्धं नो ब्रूयातम् ।

स्तौमि द्यावापृथिवी नाथितो जौहवीमि ते नो मुञ्चतमश्दसैः ॥

यत् ते वयं पुरुषत्रा यविष्ठाविद्वांससश्चक्रुमा कचना- (६) -ऽऽनः ।

कृधी स्वस्माः अदितेरनागा व्येनांसि शिश्रथो विष्वाग्ने ॥

यथा ह तद्वसवो गौर्यं चित् पदि पिताममुञ्चता यजत्राः ।

एवा त्वमस्मत् प्र मुञ्चाव्यहः प्रातर्यज्ञे प्रतरां न आपुः ॥

(गन्ता, स्तौमि, ययोः, शर्धो, अनु, वन, चतुर्विंशत्येव) ॥ १५ ॥

[जमाविष्णु ११८ । उषेष्टयु ११४ । श-११८ । सू-११४ । गीष्मा ९८ । ऽग्नि-१२१ ।-२९४-८४ ।-विष्मो ६६।ऽग्नि-१६-१८-१९ । पञ्च १११ । वाजो १५२ । ऽग्नि २३७ । ममा-१९३ ।-ऽग्नेः ३३४ ।- पञ्चदश ॥ २०१८ ॥]

[॥ इति चतुर्थकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

[पुन्यालो २२९३ । विष्मो-३४९८ ।-रूपा-१८४४ । रूग्नि-१८८७ ।-नैमो १२३४ । ऽग्नि-२३३१ । जमाविष्णु २०१८ । (सुक्त ॥ ७ ॥ १४१०५)]

॥ इति चतुर्थकाण्डं सम्पूर्णम् ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमं काण्डम् ।

उरुयाधिकथनम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

अङ्गयादानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सावित्राणि जुहोति प्रसृत्यै^१ चतुर्गृहीतेन जुहोति चतुष्पादः पशवः पशुनेवाव रुधे^२ चतस्रो दिशो दिस्वैव प्रति तिष्ठति^३ छन्दांसि देवेभ्योऽपाकामन् न चो भागानि हव्यं वक्ष्याम इति तेष्ये एतच्चतुर्गृहीतमधारयन् पुरोऽनुवाक्यायै याज्यायै देवतायै वषट्काराय यच्चतुर्गृहीतं जुहोति छन्दांस्येव तत् प्रीणाति तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति यं कामयेत (१) पापीयान्त्स्यादित्येकैकं तस्य जुहुयादाहुतीभिरेवैनमपं गृह्णाति पापीयान् भवति यं कामयेत वसीयान्त्स्यादिति सर्वाणि तस्यानुवृत्त्य जुहुयादाहुत्यैवैनमभि क्रमयति वसीयान् भवत्यथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिरेति वा एष यज्ञमुखादङ्गया योऽग्नेर्देवताया एत्यग्रावेतानि सावित्राणि भवन्त्यग्राक्षरा गायत्री गायत्री (२) ऽग्निस्तेनैव यज्ञमुखादङ्गया अग्नेर्देवतायै नैत्यै—ष्टौ सावित्राणि भवन्त्याहुतिर्नवमि त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयति^४ यदि कामयेत छन्दांसि यज्ञयज्ञसेनापियेयमित्युचमन्तमां कुर्याच्छन्दांस्येव यज्ञयज्ञसेनापियति यदि कामयेत यजमानं यज्ञयज्ञसेनापियेयमिति यजुस्मन्तं कुर्याद्यजमानमेव यज्ञयज्ञसेनापियत्यु—चा स्तोमं^५ समर्द्धयेत्याह—(३)—ह सप्तृद्धयै^६ चतुर्भिरेभिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवं देवस्य त्वा सवितुः प्रंसव इत्याह प्रसृत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत स वेणुं प्राविशत् स पतामुतिमनु समचरद्यद्वेणोः सुषिरं सुषिराऽग्निर्भवति सयोनित्वायं स यत्रयत्रावसत् तत् कृष्णमभवत् कल्माषी भवति रूपसंमृद्धयौ उभयतः कृष्णभवतीतश्चा—(४)—मुतश्चाकस्यावर्द्धयै^७ व्याममात्री भवत्येतावद्धै पुरुषे वीर्यै वीर्यैसस्मिताऽपरिमिता भवत्यपरिमितस्यावर्द्धयै^८ यो वनस्पतीनां फलप्रतिः स एषां वीर्यावान् फलप्रदिवेणुर्वेणुवी भवति वीर्यैस्यावर्द्धयै^९ ॥ (कामयेत, गायत्रां, ऽध्वयेति, च, सप्तृद्धयैश्शक्तिश्च) ॥ १ ॥

मृदाक्रान्तिविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

वृद्धं वा एतद्यज्ञस्य यदयजुर्ऋक् कियत इमामगृभ्णन् रक्षानामुतस्येत्यभ्याग्निधानीमा दत्ते यजुर्ऋत्यै यज्ञस्य समर्द्धयै^१ प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यभ्वमभि दधाति रूपमेवास्त्यैतन्महिमानं व्याचष्टे^२ युञ्जाथा^३ रासं युवमिति गर्दभमसत्येव गर्दभं प्रति प्रापयति तस्मादभ्वाद्गर्दभोऽसत्तरो^४ योगेयोगे त्वस्तरग्नि-
त्याह (१) योगेयोग एवैनं युङ्क्ते^५ वाजैवाजे हवामह इत्याहानं वै वाजोऽन्नमेवाव रुधे^६ सखाय इन्द्रमतय इत्याहेन्द्रियमेवाव रुधे^७ ऽग्निर्देवेभ्यो निलायत तं प्रजापतिरन्वविन्दत् प्राजापत्योऽभ्वोऽभ्वन् सं भरत्यनुवित्यै^८ पापवस्यसं वा एतत् कियते यच्छेयसा च पापीयसा च समानं कर्म कुर्वन्ति पापी-
यान् (२) ह्यभ्वाद्गर्दभोऽभ्वं पूर्वं नयन्ति पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै तस्माच्छेयासं पापीयान् पश्चादन्वेति^९

वहुवै भवतो भ्रातृव्यो भवतीव खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वृद्धयर्थः प्रवृत्तेर्हवकामन्नशस्तीरित्याह वज्रै-
 णैव पाप्मानं भ्रातृव्यमव कामति रुद्रस्य गाणपत्यादित्याह गौद्रा वै पशवो रुद्रादेव (३) पशून् निर्या-
 च्याऽऽत्मने कर्म कुरुते पुष्पा सयुजां सहेत्याह पुषा वा अर्घ्वनाः सहेता संमष्ट्यै पुरीपाय-
 तनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो वा एतमग्रं देवतानां समभरन् पृथिव्याः सधस्यादग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छे-
 हीत्याह सारयतनमेवैनं देवताभिः सं भरत्ये—अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदच्छेत् इत्याह येन (४) सङ्गच्छते वाज-
 मेवास्य वृङ्क्ते प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्या एतच्छेत् यद्वल्मी-
 कोऽग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदङ्गिर्याम इति वल्मीकवपामुप तिष्ठते साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सं
 भरत्ये—अग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वदङ्गराम इत्याह येन सङ्गच्छते वाजमेवास्य वृङ्क्ते अन्वग्निरुपसामग्रं (५)-
 मध्यदित्याहानुष्यात्वा आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य वाजिन् पृथिवीमित्याहेच्छेत्येवैनं पूर्वया विन्दत्युत्तरया
 द्वाभ्यामा क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते द्यौस्तै पृष्ठं पृथिवी सधस्थ-
 मित्याहैभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः समैरयद् रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे वज्री वा (६) एष
 यदध्वो वज्रिरन्यतौदङ्गयो भूयोल्लोममिरुभयादङ्गयो यं द्विष्यात् तमधस्पदं ध्यायेद्वज्रैर्गैवैनं स्तृणुते ॥
 (आह, पार्षाद्यान्, रुद्रादेव, येना, अग्रं, वज्री वै, सप्तदश व) ॥२॥

अथाक्रमणादि भूषस्कारः ॥ अग्निर्कषिः ।

उत्क्रामोदकमीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्र जायन्ते
 ऽप उप सृजति यत्र वा आप उपगच्छन्ति तदोपध्वः प्रति तिष्ठन्त्योर्धधीः प्रति तिष्ठन्ती पशवोऽनु प्रति
 तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं प्रजास्तस्मादप उप सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरेनद्रा-
 वाहुति जुहुयादन्धो ऽध्वर्युः (१) स्याद्रक्षारसि यज्ञः हन्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति
 नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षारसि भस्ति जिघर्म्यग्निं मनसा धृतेनेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञम-
 भिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तं भुवनानि विश्वेत्याह सर्वः होष प्रत्यङ् क्षेत्रं पुष्टं तिरश्चा वर्षसा बृहन्त-
 मित्याहाव्यो होष जातो महान् (२) भवति व्यचिष्टमन्त्रं रभसं विद्वानमित्याहाक्रमेवास्यै स्वदयति
 सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदाऽऽ त्वा जिघर्मि वचसा धृतेनेत्याह तस्माद्यत् पुरुषो मनसाऽभिगच्छति
 तद्वाचा वदत्ये—रक्षसेत्याह रक्षसामपहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन् दधात्ये—
 पचितिमान् भवति य एवं (३) वेदं मनसा त्वै तामाहुर्महति यामध्वर्युरेनद्रावाहुति जुहोति मनस्व-
 तीभ्यां जुहोत्याहुत्योरात्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षारसि जिघा-
 ऽसन्त्येतर्हि खलु वा एतद्यज्ञमुखं यज्ञेनद्राहुतिरश्रुते परि लिखति रक्षसामपहत्यै तिष्ठभिः परि लिखति
 त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षाऽस्यप हस्ति (४) गायत्रिया परि लिखति तेजो वै गायत्री तेज-
 सैवैनं परि गृह्णति त्रिष्टुप् परि लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगोन्द्रियेणैवैनं परि गृह्णात्ये—नुष्टुप् परि लिख-
 त्यनुष्टुप् सर्वाणि रुद्राऽसि परिभः पर्यान्त्यै मध्यतोऽनुष्टुप् वाग्वा अनुष्टुप् तस्मान्मध्यतो वाचा

वेदामो गायत्रिया प्रथमया परि लिखत्ययानुष्ठुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री (५) यज्ञोऽनुष्ठुभिन्द्रियं त्रिष्टुप् तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं परि गृह्णाति ॥ (अन्धोऽन्धं, मृदात्, भंगति य एव, हन्ति, त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री, प्रयोदश च) ॥ ३ ॥

सृष्टननं, चर्मपत्रयोः सम्भरणं च ॥ अग्निर्हविः ।

देवस्य त्वा सवितुः प्रसूय इति खनति प्रसूत्या अथो धूममेवैनं जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्रे सुप्रती-
कमित्याह ज्योतिर्गैतेन जनयति सौऽभिर्जानतः प्रजाः शुचाऽऽप्येतत् तं देवा अर्धर्धेनाशमयञ्छिवं प्रजा-
भ्योऽहिंश्सन्तमित्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठमसीति पुष्कर-
पर्णमा (१) हरत्यपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपर्णं रूपेणैवेन दा हरति पुष्करपर्णेन सं भरति योनिर्वा
अग्नेः पुष्करपर्णं स योनिमेवाग्निं सं भरति कृष्णाजिनेन सं भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं
सं भरति यद् ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेद् ग्राम्यान् पशून्शुचाऽप्येतत् कृष्णाजिनेन सं भरत्याख्या-
नेव पशून् (२) शुचाऽप्येति तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामारण्याः पशवः कनीयांसः शुचा
हृतो लोमतः सं भरत्यतो ह्यस्य मेयं कृष्णाजिनं च पुष्करपर्णं च स स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ
पुष्करपर्णमाभ्यमेवैनमुभयतः परि गृह्णात्य—भिन्देवेभ्यो निलायत् तमथर्वाऽन्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरम-
न्यदश इत्या—(१)—ह य एवैनमन्वपश्यत् तेनैवेन सं भरति त्याग्रे पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्णे
हैनमुपश्रितमर्थिन्द्रि तमु त्वा दध्यङ्गपिरित्याह दध्यङ्ग वा आथर्वणस्तेजस्व्यासीत् तेज एवास्मिन् दधाति
तमु त्वा प्राथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति (४) चतसृभिः सं भरति चत्वारि छन्दांसि
छन्दोभिरेव गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभो राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो यं काम-
येत् वसीयान्त्स्यादित्युभयीभिस्तस्य सं भरेत् तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीचीं दधार्थं—प्राभिः सं
भरत्यप्राक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्वाचनेवाग्निस्त सं भरति सीदं होतरित्या—(५)—ह देवता एवास्मै
स सादयति नि होतेति मनुष्यान्स सं सीदस्वेति वयांसि जर्नेष्या हि जेज्यो अग्ने अह्नामित्याह देव-
मनुष्यानेवास्मै स संक्षान् प्र जनयति ॥ (ए, व पशू, भित्ति, गृणाति, होतरिति, सप्तविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

सम्भृतमुद्रो यज्ञभूमौ समाहरणम् ॥ अग्निर्हविः ।

कुरमिव वा अस्या एतत् करोति यत् खनत्यप उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचं
शमयति सं ते वायुर्मानिर्भवा दधान्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणं सं दधाति सं ते
वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीति तस्मै च देवि वषट्स्तु (१) तुभ्यमित्याह पद्मा ऋतव
ऋतुष्वेव वृष्टिं दधाति तस्मात् सर्वा नृन् वर्षति यद् वषट्कुर्याद्यातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यज्ञं वषट्-
कुर्याद् रक्षांसि यज्ञं हन्युर्वदित्याह पुरोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यज्ञं
रक्षांसि घ्नन् सुजातो ज्योतिषा महेत्यनुष्ठुभोप नह्यन्यनुष्ठुप (२) सर्वाणि छन्दांसि खलु वा अग्नेः
प्रिया तनूः प्रिययैवेन तनुया परि दधाति वेदुको वामो भवति य एवं वेद वारुणो वा अग्नि-
र्गर्भनद् उद्दु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्व ऊ पु ण ऊनय इति सावित्रीभ्यामुन निप्रति मधितृप्रमून एवाभ्योर्ध्वो

वरुणमेनिमुत् सृजति^१ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^२ स जातो गर्भो असि (३) रोदस्योरित्याहेमे वै रोदसी
तयोरेष गर्भो यद्वसिस्तस्मादेवमाहो—अत्रे चारुर्विभृत ओपधीष्वित्याह यदा होतं विभरन्त्यथ चारुतरो
भवति^३ प्र मातृभ्यो अधि कनिक्कदद्वा इत्याहोपधयो वा अस्य मातरस्ताभ्य एवैनं प्र च्यावयति^४
स्थिरो भव वीडङ्ग इति गर्दभ आ सादयति (५) सं नह्यत्येवैनमेतया स्थेने^५ गर्दभेन सं भरति तस्मात्
गर्दभः पशूनां भारभारिर्तमो^६ गर्दभेन सं भरति तस्माद्गर्भमोऽप्यनालेषोऽत्यन्यान् पशून् मेघत्यक्षरं होने-
नार्कं संभरेन्ति^७ गर्दभेन सं भरति तस्माद् गर्दभो द्विरताः सन् कनिष्ठं पशूनां प्र जायतेऽग्निर्हस्य
योनिं निर्दहति^८ प्रजासु वा एष एतर्ह्यारुहः (५) स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य
इत्याह प्रजाभ्य एवैनं शमयति^९ मातृपीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो हि प्रजा मा द्यावापृथिवी
अभि शशुवो माऽन्तर्हि मा वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैनं लोकेभ्यः शमयति^{१०} प्रेतु वाजी कनिक्कदित्याह
वाजी होप नानन्द्रासम् पत्वेत्या- (६) ह रासम् इति होतसृपयोऽवदन् भरन्नाग्निं पुरीष्यमित्याह्वाग्निं
होप भरति^{११} मा पाद्यायुषः पुरेत्याह्वाऽऽयुरेवास्मिन् दधाति तस्माद्गर्दभः सर्वमायुरेति तस्माद्गर्दभे पुरा-
ऽऽयुषः प्रमीते विभ्यति^{१२} वृषाऽग्निं वृषणं भरन्तित्याह वृषा होप वृषाऽग्निं—रपां गर्भं (७) समुद्रिय-
मित्याह्वापः होप गर्भो यदग्निं—रभ आ याहि वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामन्न आ याहि वीतय इति
यदाहानयौल्लोकयोर्वैत्यै^{१३} प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठा स एतर्ह्यध्वर्यु च यजमानं च ध्या-
यन्तु स सत्यमित्याहेयं वा ऋतमसौ (८) सत्यमनयौरेवैनं प्रति घ्रापयति नाऽऽतिमाच्छैत्यध्वर्युर्न यज-
मानो^{१४} वरुणो वा एष यजमानमभ्येति यद्वशिरुपेनञ् ओपधयः प्रति गृहीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै^{१५}
व्यस्यन् विश्वा अमतीरतीरित्याह रक्षसामप हत्यै^{१६} निपीदन् नो अप दुर्मतिः इ नदित्याह प्रतिष्ठित्यौ
ओपधयः प्रति मोदध्व- ९-मेनमित्याहोपधयो वा अग्नेर्भोगधेयं ताभिरेवैनं समर्धयति^{१७} पुष्पावतीः
सुपिप्लवा इत्याह तस्मादोपधयः फलं गृह्णत्यै—यं वो गर्भं ऋत्विजः प्रत्न स्रधस्थमाऽसदित्याह याभ्य
एवैनं प्रच्यावयति तास्वेवैनं प्रति घ्रापयति^{१८} द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै^{१९} ॥ (अस्व- नृ-पु-व-वि,
सादयत्या-रुहः, पत्वति गर्भ-मुसौ, मोदध्व, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ५ ॥

उत्थानिर्माणम् ॥ अग्निर्होपः ।

वारुणो वा अशिरुपेनञ्चो वि पाजसेति वि अंसयति सवितृप्रसूत एवास्य विष्वचीं वरुणमेदिं वि
सृजत्यै^१—प उप सृजत्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति^२ तिस्रिरुपं सृजति त्रिवृद्धा
अग्निर्वावनेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति^३ मित्रः सःसृज्यै पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवै-
(१)-नृ सः सृजति शान्त्यै^४ यद्वाभ्याणां पात्राणां कपालैः सःसृजेद्वाभ्याणि पात्राणि शुचाऽप्येदम-
कपालैः सः सृजत्येतानि वा अनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽप्येति^५ शर्कराभिः सः सृजति धृत्या
अथो शन्त्वाया^६—जलोमैः सः सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यदजा प्रिययैवैनं तनुवा सः सृजत्यथो
तेजसां कृष्णाजिनस्य लोमभिः सः (२) सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञ सः सृजति^७ रुद्राः
सम्भृत्यै पृथिवीमित्याहैता वा एनं देवता अग्ने समभरन् ताभिरेवैनं सम्भरति^८ मूक्षस्य शिरोऽसी-

त्याह यज्ञो वै मुखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह यज्ञस्य हेति (३) पदे अथो प्रतिष्ठित्यै^१ प्राण्यभिरेच्छत्यन्वयेभ्यश्चयते मिथुनत्वाय^२ व्युद्धि करोति त्रय इमे लोका एषां लोकानामाप्त्यै^३ छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दांसि वीर्येणैवैनां करोति^४ यज्ञुषा विलं करोति व्यावृत्त्यै^५ इयतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां^६ द्विस्तनां करोति चावापृथिव्योर्दोहाय^७ चतुस्तनां करोति पशुनां दोहाया^८ घास्तनां करोति छन्दसां दोहाय^९ नवाश्विमभिचरतः (४) कुर्यात् त्रिवृतमेव वज्रं सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्यै^{१०} कृत्वाय सा महीमुखामिति नि दधाति देवता-स्त्वैवैनां प्रति द्यापयति^{११} ॥ (तेनैव, लोमभिः च, -मेत, अभिचरत, एकविंशतिश्च) ॥ ६ ॥

धूपनादिखासंस्कारः ॥ अग्निर्हविः ।

सप्तभिर्धूपयति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः शिर एतद्यज्ञस्य यदुखा शीर्षज्ञेव यज्ञस्य प्राणान् दधाति तस्मात् सप्त शीर्षन् प्राणां अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायां—दितिस्त्वेत्याहयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अक्षरङ्गाया न हि स्वः स्वरं दिनस्ति^१ देवानां त्या पत्नीरित्याह देवानां (१) वा एतां पत्नयोऽग्नेऽकुर्वन् तामिरेवैनां दधाति^२ धिषणास्त्वेत्याह विद्या वै धिषणा विद्या-मिरेवैनामभीन्धे आस्त्वेत्याह छन्दांसि वै आदछन्दोभिरेवैनां^३ अपयति वरुण्यस्त्वेत्याह होत्रा वै वरुण्यो होत्राभिरेवैनां पचति जनयस्त्वेत्याह देवानां वै पत्नी- (२)-जनयस्तामिरेवैनां पचति^४ पङ्क्तिः पचति षड्वा ऋतव ऋतुभिरेवैनां पचति^५ द्विः पचन्वित्याह तस्माद् द्विः सैवत्सरस्य सस्य पच्यते^६ वारुण्युखा-ऽभीन्धा मैत्रियोपैति शान्त्यै^७ देवस्त्वा सवितोऽपत्वित्याह सवितुप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिर्ब्रह्मण्यै-पद्यमाना पृथिव्याशा दिश आ पूणे- (३)-स्याह तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युं—सिष्ठ बृहती मयो-र्ध्वा तिष्ठ धुदा त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै^८ असुर्यै पात्रमनाच्छृणमा च्छृणसि देवत्राऽकं^९ रजक्षीरेणाऽऽ-च्छृणसि परमं वा एतत् पयो यदजक्षीरं परमेणैवैनां पयसाऽऽच्छृणसि^{१०} यज्ञुषा व्यावृत्त्यै^{११} छन्दो-भिः च्छृणसि छन्दोभिर्वा एषा- (४)-क्रियते छन्दोभिरेव छन्दांस्य च्छृणसि^{१२} ॥ (आह देवानां, वै पत्नीः, शृणो-वा, पदं च) ॥ ७ ॥

बहिपशवः ॥ अग्निर्हविः ।

एकविंशत्या मापैः पुरुषशीर्षमच्छैत्यमेध्या वै मापां अमेध्यं पुरुषशीर्षममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा ऽऽ हरत्यै^१ एकविंशतिर्भवन्त्येकविंशो वै पुरुषः पुरुषस्याऽऽप्त्यै^२ व्युद्धं वा एतत् प्राणैर-मेध्यं यत् पुरुषशीर्षं सन्तधा वितृण्णां वस्मीकवपां प्रति नि दधाति सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनात् समर्धयति मेध्यत्वाय^३ यावन्तो (१) वै मृत्युवन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगांध्याभिः परि गायति यमादेवैर्नदृक्^४ तिसृभिः परि गायति त्रय इमे लोका एभ्य एवैनलोकेभ्यो बृक्^५ तस्माद्गायते न देयं गाथा हि तद्वृक्^६ ऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्नयः कामानेवाग्ने कन्धे^७ यत् पशूना ऽऽलभेतानवरुद्धा अस्य (२) पशवः स्युर्यत् पर्यग्निकृतानुत्सुजेघ्नवेशरां कुर्याद्यत् संस्थापयेद्यातया-मानि शीर्षाणि स्युर्यत् पशूना लभते तेनैव पशूना व कन्धे यत् पर्यग्निकृतानुत्सुजिति शीर्षांमयांतयामत्वाय

प्रजापत्येन स २ स्थापयति यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत स रि-
चानोऽमन्यत स पुता आभीरपश्यत् तामिर्वै स सुखत (१) आत्मानमाऽप्रीणीत यदेता अभियो भवन्ति
यज्ञो वै प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आऽप्रीणात्ये-परिमितच्छन्दसो भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजा-
पतेराप्त्या^१ ऊनातिरिक्ता मिथुनाः प्रजात्यै^२ लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः
पशुनेवाव रुन्धे^३ सर्वाणि वा पुता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ चित्ये क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य
(४) भवन्त्ये^४ कविंशतिं^५ सामिधेनीरन्वाह रुवा णं कविंशो रुचमेव गच्छत्यथौ प्रतिग्रामेव प्रतिग्रा-
ह्यैकविंशं^६ अतुर्विंशतिमन्वाह चतुर्विंशतिरधमासाः संवत्सरः संवत्सरोऽभिर्वैश्वानरः साक्षादेव
वैश्वानरमव रुन्धे^७ पराञ्चीरन्वाह पराञ्चि वि सुवर्गो लोकः^८ समास्त्वाऽग्न ऋतवो वधर्थन्वि-
त्याह समाभिरेवाग्निं वधयत्यु- (५)-नुभिः संवत्सरं^९ विभ्वा आ माहि प्रदिशः पृथिव्या इत्याह तस्मा-
त्तः सर्वा दिशोऽनु वि भाति^{१०} प्रत्यैहतामश्विना मृत्युमस्मादित्याह मृत्युमेवास्मादप नुदत्यु-^{११} ह्यं
तमसुस्पर्शित्याह पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादप हन्ये-गन्तु ज्योतिरुत्तममित्याहासौ वा आदित्यो
(६) ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सार्युज्यं गच्छति^{१२} न संवत्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः
क्रियन्ते ज्योतिष्मतामुत्तमामन्वाह ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद् दधाति सुवर्गस्य लोकस्यानुष्ठायै^{१३} ॥
(वार्वन्तो, ऽस्य, सुखत, क्षिरस्य, वधयत्या, -दित्यो, ऽष्टाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

उपनिषद्भाष्यम् ॥ अग्निर्ऋतिः ।

पृथिवीक्षयति पृथा ऋतव ऋतुभिरेवैनं दीक्षयति सप्तमिदीक्षयति सप्त छन्दोऽसि छन्दोभिरेवैनं
दीक्षयति^१ विभ्वै देवस्य नेतुरित्यनुपुष्टौत्तमया जुहोति वाग्वा अनुपुष्ट तस्मात् प्राणानां वागुत्तमे^२-
कस्मादक्षरादनासं प्रथमं पदं तस्माद्यज्ञोऽनापत्तं तन्मनुष्या उप जीवन्ति पुण्यं जुहोति पुणं इव हि
प्रजापतिः (१) प्रजापतेराप्त्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां २ सृष्ट्यै यद-
चित्पि प्रवृज्याङ्गतमव रुन्धीत यदङ्गारेषु भविष्यदङ्गारेषु प्र वृणक्ति भविष्यदेवाव रुन्धे भविष्यद्धि भूयो
भुताद् द्वाभ्यां प्र वृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै^३ ब्रह्मणा वा एषा यजुषा सम्मृता यदुखा सा
यद्विद्येताऽऽर्तिमाच्छे- (२)-द्यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याह ब्रह्म वै मित्रो ब्रह्मैवैनं प्रति
स्थापयति नाऽर्तिमाच्छेति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते^४ यदि मित्रैत तैरेव कृपालैः ससृजन् सैव
ततः प्रार्थयति-यो गुतश्रीः स्यान्मथित्वा तस्याव दध्याद् ये वा एष स स्वां (३) देवतामुपैति^५
यो भूतिकाः स्याद्य उखायै सम्मवेत् स एव तस्य स्यादत्ता ह्येव सम्मवत्येव वै स्वयम्भूनां भवत्येवं
यं कामयेत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽऽहत्याव दध्यात् साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्ये-
भ्वरीपादन्नकामस्याव दध्यादभ्वरीये वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवाह (४)-मव रुन्धे^६ मुञ्जानव दधा-
त्युर्वै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि दधात्यै-प्रिद्वेभ्यो निलायत स इगुप्तं प्राविशत् कुमुकमव दधानि यदे-
वास्य तत्र न्यक्तं तदेवाव रुन्धे आज्येन सं यौत्येत्तद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदाज्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना सम-

धन्यत्यथो तेजसां (५) वैकङ्कतीमा दधाति मा एवाव रुधे^{१६} शमीमयीमा दधाति शान्त्यै^{१७} सीद
त्वं मातुस्या उपस्थ इति तिसृभिर्जातमुप तिष्ठते त्रय इमे लोका एवैव लोकेष्वविदं गच्छत्यथो प्राणा-
नेवाऽऽत्मन् धत्ते^{१८} ॥ (प्रजापति, - ऋच्छेद, स्वा, - मेवान्नं, तेजसा, चतुर्विंशत्तच्च) ॥ ९ ॥

उक्तधारणम् ॥ अग्निर्होषिः ।

न ह स्म वै पुराऽग्निर्परशुवृक्कणं दहति तदस्मै प्रयोग एवार्थस्वदयद्यदग्ने यानि कानि चेति समि-
ध्मा दधात्यपरशुवृक्कणमेवास्मै स्वदयति^१ सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदौ^२ दुम्बरीमा दधात्यूर्वा उदु-
म्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति^३ प्रजापतिरग्निमस्तुजत् त २ सुष्ट २ रक्षांस्वय- (१) जिघांसन्तस एतद्वा-
श्रोत्रमपश्यत् तेन वै स रक्षांस्वपाहत यद्राश्रोत्रं भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रक्षांस्वयं हन्यां—श्वत्थीमा
दधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीनां सपत्नसाहो विजित्यै^४ वैकङ्कतीमा दधाति मा एवाव रुधे^५ शमीम-
यीमा दधाति शान्त्यै^६ स रक्षितं मे ब्रह्मोदेषां याह अतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (२) वाचयति ब्रह्मणैव
अत्र २ स ९ इयति अग्नेण ब्रह्म तस्माद्ब्राह्मणो राजन्यवानत्युन्यं ब्राह्मणं तस्माद्वाजिन्यो ब्राह्मणवानत्युन्यं
राजन्यं^७ मृत्युर्वा एव यदग्निर्मृतं हिरण्यं रुक्ममन्तरं प्रति मुञ्चतेऽस्तमेव मृत्योरन्तर्धत्त^८ एकवि-
ंशतिनिर्वाथो भवत्येकविंशतिव देवल्लोका द्वादश मासाः पञ्चतवृत्त्य इमे लोका असावादित्य (३)
एकविंश एतावन्तो वै देवल्लोकास्तेभ्य एव आर्तव्यमन्तरेति^९ निर्वाधैव देवा असुरान् निर्वाधेऽकुर्वन्त
तन्निर्वाधानां निर्वाधत्वं निर्वाधी भवति आर्तव्यानेव निर्वाधे कुर्वते^{१०} सावित्रिया प्रति मुञ्चते प्रसृत्यै^{११}
नक्तोपासेत्युत्तरया ऽहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते^{१२} देवा अग्निं धारयन् द्रविणोदा इत्याह प्राणा वै देवा
द्रविणोदा अहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य (४) प्राणैर्द्वौधारा—ऽऽसीनः प्रति मुञ्चते तस्मादासीनाः प्रजाः प्र
जायन्ते^{१३} कृष्णाजिनमुत्तरं तेजो वै हिरण्यं ब्रह्म कृष्णाजिनं तेजसा ज्वेनैव ब्रह्मणा चोभयतः परि गृह्णाति^{१४}
पडुद्यामं शिष्यं भवति पद्मा ऋतवं ऋतुभिरेवैनमुद्यच्छते^{१५} यद् द्वादशोद्यामं सेवत्सरेणैव^{१६} मौञ्जं
भवत्यूर्ग्वै मुञ्जा ऊर्जैवेन २ स- (५) मर्धयति^{१७} सुपुणोऽसि गरुत्मानित्येवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्या-
चष्टे^{१८} द्विवं गच्छ सुवः एतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति^{१९} ॥ (रक्षांस्वयं, - दुम्बरी, आदित्य, उद्यत्य, सं,
चतुर्विंशतिश्च) ॥ १० ॥

अथस्याग्निः प्रयाजयाज्याः ॥ त्रिष्टु १ । विधेदेवा कपयः ।

समिद्धो अज्जन कृदरं मतीनां धृतमग्ने मधुमत् पिन्वमानः ।
वाजी वहन् वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सुभस्थ्यम् ॥
धृतेनाज्जन्तसं पथो देवयानान् प्रजानान् वाज्यप्येतु देवान् ।
अनु त्वा सप्ते प्रदिशः सचन्ता २ स्वधामस्मै यजमानाय धेहि^१ ॥
इड्यथासि वन्द्यश्च वाजिन्नाशुथासि मेध्यश्च सप्ते ।
अग्निर्वा (१) देवैर्धुमभिः सजोपाः प्रीतं वहिं वहतु जातवेदोः ॥

स्तीर्णः बर्हिः सुष्टरीमा जुषाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम् ।
 देवेभिर्भुक्तमदितिः सजोषाः स्योनं कृष्णाणा सुत्रिते दधार्तु ॥
 एता उ वः सुभगा विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः ।
 क्रुष्वाः सुतीः कवपः शुम्भमाना द्वारो देवीः सुप्रायणा भवन्ते ॥
 अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती मुखं यज्ञानामभि संविदाने ।
 उपासा वा २ (२) सुहिरण्ये सुशिल्ये ऋतस्य योनाविह सादयामि ॥
 प्रथमा वा २ सरथिनां सुवर्णां देवो पश्यन्तौ भुवनानि विश्वा ।
 अपिप्रयं चोदना वां मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशां दिशन्ता ॥
 अस्त्यैर्नो भारती वष्टु यज्ञ २ सरस्वती सह रुद्रैर्न आवीत् ।
 इडोपहृता वसुभिः सजोषा यज्ञं नो देवीरभृतेषु धत्त ॥
 त्वष्टा वीरं देवकामं जजान त्वष्टुर्वी जायत आशुरश्वः (३) ।
 त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बहोः कर्तारसिंह यश्चि होतेः ॥
 अश्वो धृतेन तग्न्या समक्त उप देवा २ ऋतुशः पाथ एतु ।
 वनस्पतिर्देवलोकं प्रजानन्नाग्निना हव्या स्वदितानि वक्ष्ते ॥
 प्रजापतेस्तपसा वावृध्वानः सद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने ।
 स्वाहाकृतेन हविषा पुरोगा याहि साध्या हविरदन्तु देवाः ॥
 (अग्निष्टवा, वा, - मन्त्रो, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ११ ॥

[सावित्राणि २२७ । व्युद्ध-३१७ । सु-२६३ । देवस्य २७७ । वृद्ध ६९२ । वाक्पुत्राः २२१ । सप्तभि-२०६ । -रंकेवि-
 शरया ३२८ । पृष्ठिभ-२८४ । -नं २७४ । समिद्ध १९२ ॥ एकादश ॥ ३०८१]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

चित्युपक्रमाभिधानम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

आसन्त्या बह्विस्त्रापनं, वासवेणोपशानं च ॥ अग्निर्दधिः ।

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिर्मिमाँल्लोकाननपज्यमभ्यजयन् यद्विष्णुक्रमान् क्रमते विष्णुरेव भुत्वा यज्ञ-
 मानश्छन्दोभिर्मिमाँल्लोकाननपज्यमभि जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी वै पृथु-
 मन्तरिक्षं जागती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाँल्लोकान् यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरग्निमसृजत्
 सोऽस्मान् सृष्टः (१) पराङ्मत् तमेतयाऽन्वेदकन्ददिति तथा वै सोऽग्नेः प्रियं धामावाकन्ध यदेतामन्वाहा-
 भरेवैतया प्रियं धामावकन्ध ईश्वरो वा एष पराङ् प्रदद्यो यो विष्णुक्रमान् प्रपते चतस्रभिरा वर्तते चत्वारि

छन्दां सि छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रियामेवास्य तनुर्वममि (२) पर्यावर्तते^१ दक्षिणा पर्यावर्तते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यवत्तरोऽर्धो आदित्यस्यैवाऽऽवृत्तमनु पर्यावर्तते^३ शुनःशेषमाजीगतिं वरुणोऽगृह्णात् स एतां वारुणीमपश्यत् तथा वै स आत्मानं वरुणपाशादमुञ्चद्वरुणो वा एतं गृह्णाति य उक्तां प्रतिमुञ्चत उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदित्याह्वाऽऽत्मानमेवैतया (१) वरुणपाशात्सुञ्चय्यं त्वाऽहार्पमित्याह्वाऽऽह्वेन^४ हरति^५ ध्रुवस्तिष्ठार्धिचाचलिरित्याह् प्रतिष्ठित्यै^६ विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वित्याह विशैवेन^७ समर्थयत्यस्मिन् राष्ट्रमधि श्रेयेत्याह राष्ट्रमेवास्मिन् ध्रुवमकं—यं कामयैत राष्ट्रं स्यादिति तं मनसा ध्यायेद्वाष्ट्रमेव भवत्यै (४) अत्र बृहद्विष्णुपसामुध्वो अस्यादित्याह्वाग्रमेवैनं^८ समानानां करोति निर्जग्मिवान् तमस इत्याह तम एवास्मादप हन्ति ज्योतिषा ऽऽ ऽगादित्याह ज्योतिरेवास्मिन् दधाति^९ चतुर्भिः सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवां—तिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैनं^{१०} समानानां करोति^{११} सद्यती (५) भवति सत्त्वमेवैनं गमयति^{१२} वात्सप्रेणोप तिष्ठत एतेन वै वत्सप्रीमालन्दनोऽग्नेः प्रियं धामावारुण्याग्नेरैवेतेन प्रियं धामाव रुधै एकादशं भवत्येकधैव यजमाने वीर्यं दधाति^{१३} स्तोमेन वै देवा अस्मिल्लोक आप्नुवन् छन्दोभिरमुष्मिन्स्तोमस्येव खलु वा एतद्रूपं यद्वात्सप्रेणोपतिष्ठत (६) इममेव तेन लोकमभि जयति यद्विष्णुकृमान् क्रमतेऽमुमेव तैल्लोकमभि जयति^{१४} पूर्वेषुः प्र क्रामत्युत्तरेद्युरप तिष्ठते तस्माद्योगेऽन्यासां प्रजानां मनः क्षेमेऽन्यासां तस्माद्यायावरः क्षेम्यस्येशे तस्माद्यायावरः क्षेम्यमध्यवस्यति^{१५} मुषी करोति वाचं यच्छति यश्च धृत्यै^{१६} ॥ (मृशे, ऽऽभ्ये, -तया, भवति, सद्यत्यु, -पतिष्ठते, द्विचावारि^{१७} शब्द) ॥ १ ॥

उख्यग्निमयनम् ॥ अग्निर्वापिः ।

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याह्वाभिर्वा अन्नपतिः स एवास्मा अन्नं प्रयच्छत्यै—नमीवस्य शुष्मिण इत्याद्यायक्ष्मस्येति वावैतदाह^१ प्र प्रदातारं तारिष्य ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह्वाऽऽशिषमेवैतामा शास्ते उदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः (१) प्राणैरेवैनमुद्यच्छते^२ अग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याह यस्मा एवैनं चित्ताद्योद्यच्छते तेनैवैनं^३ समर्थयति^४ चतुर्भिरा सादयति चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेवानिच्छन्दसोत्तमया वर्षं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा वर्षमेवैनं^५ समानानां करोति सद्यती भवति, सत्त्वमेवैनं गमयति^६ प्रेदग्ने ज्योतिष्मान् (२) याहीत्याह ज्योतिरेवास्मिन् दधाति^७ तनुवा वा एष हि नस्ति यर हि नस्ति मा हिंसीस्तनुवा प्रजा इत्याह प्रजाभ्य एवैनं^८ गमयति^९ रक्षांसि वा एतद्यज्ञं संचन्ते यदनं उत्सर्ज्यकन्ददित्यन्याह रक्षसांमपहत्या अनंसा वहत्यपचितिमेवास्मिन् दधाति तस्मादनस्त्वौ च रथी चातिथीनामपचिततमौ^{१०} (३) अपचितिमान् भवति य एवं वेद^{११} समिधाऽग्निं दुवस्यतेति घृतानुपिकामवासिते समिधमा दधाति यथाऽतिथय आगताय सर्पिष्वदातिथ्यं क्रियते तादृगेव ते—श्रायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि राजन्यो^{१२} ऽप्सु भस्म प्र वेशयत्यप्सुयोनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं श्रान्तिं गमयति^{१३} तिसृभिः प्र वेशयति त्रिवृद्धा (४) अभिर्यवानेवाभिस्त्वं प्रतिष्ठां गमयति^{१४} परा वा एषोऽग्निं वपति योऽप्सु भस्म प्रवेशयति ज्योतिष्मती-

भ्यामव दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधाति^{१६} ब्राह्म्यां प्रतिष्ठित्यै^{१७} परा वा एष प्रजां पशून् वपति योऽप्यु
भस्म प्रवेशयति पुनरुजां सह रच्येति पुनरुदैति प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते^{१८} पुनस्त्वा ऽऽदिष्ट्या (५) रुद्रा
वसवः समिन्धतामित्याद्वैता वा एतं देवता अग्रे समैश्चत ताभिरेवैनं समिन्धे^{१९} बोधा स बोधीत्युप
तिष्ठते बोधयत्येवैनं तस्मात् सुप्त्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते^{२०} यथास्थानमुप तिष्ठते तस्माद्यथास्थानं पशवः
पुनरेत्योप तिष्ठन्ते^{२१} ॥ (देवा, ज्योतिष्मा, -नपचिततमौ, त्रिवृद्धा, जोद्विषा, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

गार्हपत्यचयनम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यावन्ती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै यमं देवयजनमस्या अनिर्याच्यामि चिनुते
यमार्यैरं स चिनुतेऽप्येत्यध्यवसाययति यममेव देवयजनमस्यै निर्याच्याऽऽत्मनेऽग्निं चिनुत इत्यग्रेण
वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन् ते देवा एतद्यज्ञुरपश्यन्नेतेति यदेतेनाध्यवसाययत्य- (१)-नामृत
एवाग्निं चिनुत उद्वन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदप हृत्यै-पोऽवैक्षति शान्त्यै^{२२} सिकता नि वपत्येतद्वा
अग्रेवैश्वानरस्य रूपरूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे ऊपान नि वपति पुष्टिर्वा एषा प्रजननं यदूषाः पुष्टयामेव
प्रजननेऽग्निं चिनुतेऽथो संज्ञानं यव संज्ञानं होतत् (२) पशूनां यदूर्पा चावापृथिवी सहाऽऽस्तां ते
विययी अमृतमस्त्वेव नौ सह यक्षियमिति यदमुष्या यक्षियमासीत् तदस्यामदधात् त ऊपां अभवन् यदस्या
यक्षियमासीत् तदमुष्यामदधात् तददक्षन्मसि कृष्णमूषान निवपन्नो ध्यायेद् चावापृथिव्योरेव यक्षियेऽग्निं
चिनुते^{२३} ऽयं सो अग्निरिति विश्वा मित्रस्य (३) सुक्तं भवत्येतेन वै विश्वामित्रोऽग्रेः प्रियं धामावा-
रुन्धाम्रेवैतेन प्रियं धामाव रुन्धे^{२४} छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् चतस्रः प्राचीरुप दधाति चत्वारि
छन्दांसि छन्दोभिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति^{२५} तेषां सुवर्गं लोकं यतां दिशः समन्वीयन्त ते द्वे
पुरस्तात् समीची उपदधत् द्वे (४) पश्चात् समीची तामिर्वै ते दिशोऽह र्हन् यद् द्वे पुरस्तात् समीची
उपदधाति द्वे पश्चात् समीची दिशां विष्टृत्यां अथो पशवो वै छन्दांसि पशूनेवास्मै समीचो दधात्यष्टावुप
दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्योवानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुप दधत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री सुवर्गं
लोकमज्ज्ञसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (५) प्रज्ञात्यै^{२६} त्रयोदश लोकंपुणा उप दधात्येकविंशतिः सं
पचन्ते प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठा गार्हपत्य एकविंशस्यैव प्रतिष्ठां गार्हपत्यमनु प्रति तिष्ठति^{२७} प्रत्यग्निं
चिक्प्यानस्तिष्ठति य एवं वेदै पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्क्तो यज्ञः पाङ्क्तोः पशवो
यज्ञमेव पशून्व रुन्धे^{२८} त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रय इमे लोका एष्वेव लोकेषु (६) प्रति-
तिष्ठत्यै^{२९} कचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गं लोकमेति^{३०} पुरी-
षेणाभ्यूहति तस्मान्मासेनास्थि छन्^{३१} न दुश्चर्मा भवति य एवं वेदै पञ्च चित्तयो भवन्ति पञ्चभिः
पुरीषैरभ्यूहति दश सम्पचन्ते दशाक्षरा विराडर्च विराड् विराज्येवाचाद्ये प्रति तिष्ठति^{३२} ॥ (अप्यवसाययति,
होत, -द्विषामित्रस्य, दधत् द्वे, लोकस्य, लोकेषु, सप्तचत्वारिंशच्च) ॥ ३ ॥

७ बल्यग्निंसंवपनम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराऽग्निर्यज्ञोवायां समितमिति चतसभिः सं नि वपति चत्वारि छन्दांसि
छन्दांसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स रं शास्तिं समितमित्याह तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं

समेतिं यत् सन्यप्य विहरति तस्माद्ब्रह्मणा क्षत्रं व्येत्यु—तुमि-^(१)—वा एतं दीक्षयन्ति स ऋतुभिरेव विमुच्यो मातेव पुत्रं पृथिवी पुरीषमित्याहुर्तुमिरेवैनं दीक्षयित्वर्तुमिर्वि मुञ्चति वैश्वानर्या शिष्यमा दत्ते स्वदयत्येवैनं—अैर्ऋतीः कृष्णास्तिक्षस्तुपपक्वा भवन्ति निर्ऋत्यै वा एतद्भ्रागधेयं यत् तुषा निर्ऋत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयत् इमां दिशं यन्त्येषा^(२) वै निर्ऋत्यै दिक् स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते स्वकृतं शरिण उप दधाति प्रदरे वैतद्वै निर्ऋत्या आयतनं स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते शिष्यमभ्युप दधाति नैर्ऋतो वै पाशः साक्षादेवैनं निर्ऋतिपाशान्मुञ्चति तिस्र उप दधाति त्रेधाविहितो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निर्ऋतिमव यजते पराचीरुपं^(३) दधाति पराची-मेवास्मान्निर्ऋतिं प्रणुदते^१ प्रतीक्षमा यन्ति निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै^२ मार्जयित्वापेतिष्ठन्ते मेधत्वायै गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते निर्ऋतिलोक एव चरित्वा पूता देवलोकमुपार्वतन्ते एकयोप तिष्ठन्त एकधैव यज-माने वीर्यं दधति^३ निवेशनः सङ्क्रमनो वसुनामित्याह प्रजा वै पशवो वसु प्रजयैवैनं पशुभिः समर्धयन्ति॥ (ऋतुभिः, रेवा, पराचिरुप, -ष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

क्षेत्रकर्षणम् ॥ अग्निर्ऋतिः ।

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यद्देन वै पुरुषः संमिती यज्ञपुरुषैवैनं वि मिमीते यावान् पुरुष ऊर्ध्ववाहु-स्तावान् भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्येणैवैनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमर्हत्यै—रत्निना पक्षौ द्वाधीयात्सौ भवतस्तस्मात् पक्षप्रवयात्सि वयात्सि व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येता-वद्वै पुरुषे वीर्यं^(१) वीर्यसंमिती वेणुना वि मिमीत आग्नेयो वै वेणुः सयोनित्वायं यज्ञुषा युनक्ति यज्ञुषा कृपति व्यावृत्यै^२ पङ्गवेन कृपति पङ् वा ऋतव ऋतुभिरेवैनं कृपति यद् द्वादशागवेन संवत्सरेणैवै—यं वा अग्नेरतिदाहार्धविमेत सैतद् द्विगुणमपश्यत् कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां नात्यददुद्यत् कृष्टं चाकृष्टं च^(२) भवत्यस्या अनतिदाहार्धं द्विगुणं त्वा अग्निमुच्यन्तुमर्हतीत्याहुयत् कृष्टं चाकृष्टं च भव-त्यग्नेरुच्यतां एतावन्तो वै पशवो द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् यत् प्राचं उत्सृजेद्द्रायापि दध्याद्यर्द्धक्षिणा पितृभ्यो नि ध्रुवेद्यत् प्रतीचो रक्षार्सि हन्युर्द्धीच उत्सृजत्येषा वै देवमनुष्याणां शान्ता दिक्^(३) तामेवैनाननूत्सृजत्यथो क्त्वामां विशमुत्सृजत्यसौ वा आदित्यः प्राणः प्राणमेवैनाननूत्सृजति^४ दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्धो आदित्यस्यैवाऽऽवृत-मनु पर्यावर्तन्ते तस्मात् पराञ्चः पशवो वि तिष्ठन्ते प्रत्यञ्च आ वर्तन्ते^५ तिस्रस्तिन्नः सीताः^(६) कृपति विष्टृतमेव यष्टुमुले वि यातयत्यो^७ पधीर्वपति ब्रह्मणाऽन्नमव रुध्रेऽर्धोऽर्धोऽर्धोऽर्धो^८ चतुर्दशभिर्वपति सप्त प्रम्या ओपधयः सप्ताऽऽरण्या उभर्याणामवकृद्वा अन्नस्यान्नस्य वपत्यन्नस्यान्नस्यावकृद्वा^९ कृष्टे वपति कृष्टे ह्योपधयः प्रतितिष्ठन्त्यै—नुसीतं वपति प्रजात्यै^{१०} द्वादशसु सीतासु वपति द्वादशमासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा अन्नं पचति^{११} यदग्निचि-^(५)—वनवकृद्वाश्रीयादवकृद्देन व्यृध्येत ये वनस्पतीनां फल-प्रहृष्टस्तानिध्मेऽपि प्रोक्षेदवनवकृद्वास्यावकृद्वा^{१२} दिग्भ्यो लोष्टान्तसमस्यति दिशामेव वीर्यमवकृद्वा दिशां वीर्येऽग्निं चिनुते^{१३} यं द्विष्याद्यन्न स स्यात् तस्यै दिशो लोष्टमा हरेदिषमृजैमहमित आ दद इतीर्ये-

घोर्जं तस्यै दिशोऽव (१) रुन्धे क्षोभ्रुको भवति यस्तस्यां दिशि भवत्यु^३—त्तरवेदिमुप वपत्युत्तरवेद्याः
हस्मिन्नीयतेऽथो पशवो वा उत्तरवेदिः पशून्वेवाव रुन्धेऽथो यक्षपक्षयोऽन्तरित्यै^३ ॥ (घोर्जं, व, दिक्,
सीता, अग्निवि, -वव, पक्षविःशक्तिश्च) ॥ ५ ॥

कृते क्षेत्रे सिकवादिवापः ॥ अग्निर्वापिः ।

अग्रे तव ध्रुवो वय इति सिकता नि वपत्येतद्वा अग्रेवैश्वानरस्य सुक्तं सुक्तेनैव वैश्वानरमव रुन्धे^१
पृथग्भिर्नि वपति पट् वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निवैश्वानरः साक्षादेव वैश्वानरमव रुन्धे^१ समुद्रं
वै नामैतच्छब्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिकता नि वपति प्रजानां प्रजननये^३—न्द्रो (१)
वृत्राय वज्रं प्राहरेत् स वेधा व्यभवत् स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूप्स्तृतीयं येऽन्तः शरा अशीर्यन्त ताः
शर्करा अभवन् तच्छर्कराणां शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः पशुरग्निर्यच्छर्कराभिर्वाग्निं परिमिनोति वज्रैर्गैवा-
स्मै पशून् परि गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्मात् स्थेयानस्थेयसो नोप हरते^३ त्रिसप्तभिः
पशुकामस्य (२) परि मिन्यात् सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः प्राणैरेवास्मै पशून्व रुन्धे^३ त्रिण-
वामिधार्तृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं सन्धृत्य धातव्याय प्र हरति स्तूर्या अपरिमिताभिः परि मिन्याद-
परिमितस्यावैरुद्धयै^३ यं कामयेतापशुः स्यादित्यपरिमित्य तस्य शर्कराः सिकता व्यूहेदपरिगृहीत एवा-
स्य विपुचीनं रेतः परा सिञ्चत्यपशुरेव भवति (३) यं कामयेत पशुमान्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः
सिकता व्यूहेत् परिगृहीत एवास्मै समीचीनं रेतः सिञ्चति पशुमानेव भवति सौम्या व्यूहति सोमो
वै रेतोधा रेत एव तद्धाति^३ गायत्रिया ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभो राजन्यस्य त्रैष्टुभो हि
राजन्यः^३ शंसुं बार्हस्पत्यं मेधो नोपानमत् सौऽग्निं प्राविशत् (४) सौऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वादायत्
सोऽश्वं प्राविशत् सोऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं प्राविशत् तमेवाव रुन्धे^३
प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्य इत्याहुः प्राजापत्योऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते^३ पुष्कर-
पर्णमुप दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं सयौनि- (५)—मेवाग्निं चिनुते^३ उपां पृष्ठमसीत्युप दधा-
त्युपां वा एतत् पृष्ठं यत् पुष्करपर्णं रूपेणैवैनदुप दधाति^३ ॥ (इन्द्रः, पशुकामस्य, भवत्य, -विशत्, सयौनि,
विःशक्तिश्च) ॥ ६ ॥

रुक्माद्युपधानम् ॥ अग्निर्वापिः ।

ब्रह्मं ज्ञानमिति रुक्ममुप दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत् प्रजा यज-
मानः सृजते^३ ब्रह्मं ज्ञानमित्याह तस्माद्ब्राह्मणो मुख्यो^३ मुख्यो भवति य एवं वेद^३ ब्रह्मवादिनो वद-
न्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेतव्य इति यत् पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीं शुचाऽर्पयेन्नौषधयो न
वनस्पतयः (१) प्र जायेरन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षं शुचाऽर्पयेन्न वयारसि प्र जायेरन् यद्वि-
चिन्वीत दिवं शुचाऽर्पयेन्न पर्जन्यो वपेद्रुक्ममुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं चिनुते प्रजात्यै^३
हिरण्यं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विष्टृत्यै^३ यदिष्टकाया आर्तुणमनूपदध्यात् पशूनां च यज-

मानस्य च प्राणमपि दध्याद् दक्षिणतः (१) प्राञ्चमुप दधाति द्वाधारे यजमानलोकं न पशूनां च यज-
मानस्य च प्राणमपि दधात्यथो जल्विष्टकाया आर्तुणमनूप दधाति प्राणानामुत्सृष्ट्यै^१ द्रप्सश्चस्कन्दे-
त्यभि मृशति होत्रास्वेवैनं प्रति घ्रापयति^२ सुचाबुप दधात्या—ज्यस्य पूर्णा कार्भ्यमयी दध्नः पूर्णा-
मौदुम्बरी^३—मियं वै कार्भ्यमयसावौदुम्बरीमे एवोप धत्ते^४ (२) तुष्णीमुप दधाति न ह्रीमे यजुषा-
ऽऽमुमहति^५ दक्षिणां कार्भ्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीं तस्मादस्या असाबुत्तरां ऽऽज्यस्य पूर्णा कार्भ्य-
मयी वज्रो वा आज्यं वज्रः कार्भ्ययो वज्रैणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति दध्नः पूर्णामौदुम्बरीं
पशवो वै दध्युर्गौदुम्बरः पशुष्वेवोर्जं दधाति^६ पूर्णे उप दधाति पूर्णे एवैनं—(३)—ममुष्मिंल्लोक उप
तिष्ठेते^७ विराज्यग्निश्चेतव्य इत्याहुः सुगवै विराज्यत् सुचाबुपदधाति विराज्येवार्गिं चिनुते^८ यज्ञमु-
ल्येयं यमुखे वै क्रियमाणे यज्ञ ९ रक्षाऽस्ति जिघाऽसन्ति यज्ञमुख ९ रुक्मो यद्रुक्मं व्याघारयति यज्ञमुखादेव
रक्षाऽस्यप हन्ति^९ पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्क्तौ यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षाऽस्यप हन्त्य^{१०}—क्षण्या
व्याघारयति तस्मादक्षण्या (५) पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^{११} ॥ (वनस्पतयो, दक्षिणतो, धत्त, पनं,
तस्मादक्षण्या, पञ्च च) ॥ ७ ॥

स्वयमातृणाद्युपधानम् ॥ अग्निर्देविः ।

स्वयमातृणामुप दधातीयं वै स्वयमातृणामेवोप धत्ते^१ ऽश्वमुप घ्रापयति प्राणमेवास्यो दधात्यथो
प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते^२ प्रथमेष्टकौपधीयमाना पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि
दधाति स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्सृष्ट्या अथो सुवर्गस्य लोकस्थानुष्यात्या अग्रावग्निश्चेतव्य इत्या-
हुरेय वा (१) अग्निर्वैश्वानरो यद्राक्षणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यदुष्टकां प्र यच्छेत् तां ब्राह्मणश्चोपदध्याता-
मग्रावेव तदग्निं चिनुते ईश्वरो वा एष आतिमातोयोंऽविद्वानिष्टकामुपदधाति ग्रीन् वरान दद्यात् त्रयो
वै प्राणाः प्राणानां स्तृत्यै द्रावेव देयो द्वौ हि प्राणावेक एव देय एको हि प्राणः पशु- (२)-वा एष यदग्निर्न
खलु वै पशव आर्यवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुप दधाति पशूनां धृत्यै^३ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै^४ काण्डात्काण्डात्
प्ररोहन्तीत्याहु काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्यै^५—वा नो दूर्वे प्र तनु सहस्रेण शतेन चेत्याहु साहस्रः
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^६ देवलक्ष्मं वै ज्यलिखिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधताधरलक्ष्माणमसुरा यं
(३) कामयेत वसीयान्त्स्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योप दध्याद्वसीयानेव भवति यं कामयेत पापीयान्त्स्या-
दित्यधरलक्ष्माणं तस्योप दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पापीयान् भवति^७ ज्यलिखिता भवतीमे
वै लोकस्यालिखितेभ्य एव लोकेभ्यो धातुव्यमन्तरेत्यै^८—क्षिरसः सुवर्गं लोकं यतः पुरोडाशः कुर्मो भुत्वा-
ऽनु प्राप्तप (४) त्यत् कुर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैनं कुर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति^९
मेधो वा एष पशूनां यत् कुर्मो यत् कुर्ममुपदधाति स्वमेव मेधं पदयन्तः पशव उप तिष्ठन्ते^{१०} श्मशानं वा एतत्
क्रियते यन्मृतानां पशूनां १ शीर्षान्युपधीयन्ते यज्जीवन्तं कुर्ममुपदधाति तेनाश्मशानचिद्वास्तव्यो वा एष यत्
(५) कुर्मो^{११} मधु वार्ता ऋतायत इति दध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति स्वदयत्येवैनं^{१२} ग्राम्यं वा एतदन्नं यदध्या-
रण्यं मधु यदध्ना मधुमिश्रेणाभ्यनक्तु भयस्यावरुद्धयै^{१३} मही द्यौः पृथिवी च न इत्याहाऽऽभ्यामेवैनमुभयतः

परि गृह्णाति^{१०} प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^{११} पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप दधाति तस्मात्^(१) पुरस्तात् प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुप तिष्ठन्ते^{१२} यो वा अपनमिमिभि चिनुते यजमानस्य नामिमानु प्र विंशति स पनमीश्वरो हिरसितोऽल्लुल्लमुप दधात्येषा वा अग्नेर्वाभिः सनीभिमेवाभि चिनुते हिंसायां औदुम्बरं भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुधे^{१३} मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मात्- (७)-न्मध्यत ऊर्जा भुञ्जते इयं दधाति प्रजापतिना यक्षमुखेन सम्मिमेत-मव हन्त्यक्ष-मेवाक-^{१४} वैष्णव्यचोप दधाति विष्णुवै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो यक्ष एव यक्ष प्रति द्यापयति^{१५} ॥
(एष वै, पञ्च, -यं, -मंसर्प, -द्वेष यत्, तस्मात्, तस्मात्, सुसर्विशतिश्च) ॥ ८ ॥

उक्ताहुपधानम् ॥ अग्निक्रियः ।

एषां वा एतल्लोकानां ज्योतिः सम्भूतं यदुक्ता यदुक्तामुप दधात्येव्य एव लोकेभ्यो ज्योतिरव रुधे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपाऽऽस्महे^१ सिकताभिः पूरय-त्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपं रूपेणैव वैश्वानरमव रुधे^२ यं कामयेत शोषुकः स्यादित्युनां तस्योप (१) दध्यात् शोषुक एव भवति यं कामयेताहुपदस्य दक्षमद्यादिति पूर्णां तस्योप दध्यादहुपदस्य देवाक्षमिति सहस्रं वै प्रति पुरुषः पशूनां यच्छति सहस्रमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीर्षमुप दधाति सवीर्यत्वायो^३ स्त्राया-मपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयति^४ व्यृद्धं वा एतत् प्राणैरेभ्यं यत् पुरुषशीर्षममृतं खलु वै प्राणा (२) अमृतं हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यश्लोकान् प्रत्यस्यति प्रतिष्ठामेवैनद्रमयित्वा प्राणैः समर्चयति^५ दध्ना मधुमिश्रेण पूरयति मधुव्यैऽऽसानीति^६ शतातङ्क्येन मेधत्वाय^७ ग्राम्यं वा एतदन्नं यद्दध्यात् एषं मधु यद्दध्ना मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुधे^८ पशुशीर्षाण्युप दधाति पशवो वै पशुशीर्षाणि पशनेवाव रुधे^९ यं कामयेतापशुः स्यादिति (३) विषुचीनानि तस्योप दध्याद्विषुच एवास्मात् पशून् दधात्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति समीचीनानि तस्योप दध्यात् समीच एवास्मै पशून् दधाति पशुमानेव भवति^{१०} पुरस्तात् प्रतीचीनमवस्थोप दधाति पश्चात् प्राचीनमवस्थोप दधाति वा अन्ये गोअश्वेभ्यः पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो दधात्ये^{११} तावन्तो वै पशवो (४) द्विपदश्च तान् वा एतदग्नौ प्र दधाति यत् पशुशीर्षाण्युप दधात्युमारण्यमनु ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्य एव पशुभ्य आरण्यान् पशून् च मनुत्तृजति तस्मात् समावत् पशूनां प्रजायमानानामाण्याः पशवः कनीयाः सः शुचा धृताः सर्पशीर्षमुप दधाति यैव सपै त्विषिस्तामेवाव रुधे^{१२} (५) यत् समीचीनं पशुशीर्षैरुप दध्याद् ग्राम्यान् पशून् वरशुका सूर्य-द्विषुचीनमारण्यान् यजुदेव वदेद्व तां त्विषिरुधे या सपै न ग्राम्यान् पशून् दिनस्ति नाऽऽरण्या^{१३} नथो खलुपधेयमेव यदुप दधाति तेन तां त्विषिमव रुधे या सपै यद्यजुर्वदति तेन शान्तर्यं ॥
(उप, प्राणा, इति, पशवो, ऽव रुधे, चतुस्त्रवारिशच) ॥ ९ ॥

अपस्यानां प्राणभृतामपानभृतां च प्रथमचित्तानुपधानम् ॥ अग्निक्रियः ।

पशुर्वा एष यदग्निर्योतिः खलु वा एषा पशोर्वि क्रियते यत् प्राचीनमैष्टकाद्यजुः क्रियते रेतोऽपस्या अप-स्या उप दधाति योनाविव रेतो दधाति^१ पञ्चोप दधाति पाङ्क्ताः पशवः पशूनेवास्मै प्र जनयति^२

पञ्च दक्षिणतो वज्रो वा अपस्यां वज्रैर्गैव यक्षस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति^१ पञ्च पश्चात् (१)
 प्राचीरुप दधाति पश्चाद्वै प्राचीनः रेतो धीयते पश्चादेवास्मै प्राचीनः रेतो दधाति पञ्च पुरस्तात् प्रती-
 चीरुप दधाति पञ्च पश्चात् प्राचीस्तस्मात् प्राचीनः रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते पञ्चोत्तरतश्छ-
 न्दस्याः पशवो वै छन्दस्याः पशूनेव प्रजातान्स्वमायतनमभि पर्युहते इयं वा अग्नेरतिदाहादविमेत् सैता
 (२) अपस्यां अपश्यत् ता उपाधत्त ततो वा इमां नाल्यदहृद्यदपस्या उपदधात्यस्या अनतिदाहायो-
 वाचं हेयमददित् स ब्रह्मणाऽहं यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैनौ एवं वेददिति प्राणभृत उप दधाति
 रेतस्येव प्राणान् दधाति तस्माद्वदन् प्राणन् पश्यच्छृण्वन् पशुजीयते^२ इयं पुरो (३) सुव इति पुर-
 स्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दाधाराय दक्षिणा विश्वकर्मैति दक्षिणतो मन एवैताभिर्दाधाराय पश्चाद्वि-
 श्वव्यचा इति पश्चाच्चुरैवैताभिर्दाधारेदमुत्तरात् सुवरित्युत्तरतः ओत्रमेवैताभिर्दाधारेयमुपरि मतिरित्यु-
 परिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दाधारे^३ दशदशोप दधाति सवीर्यत्वायां^४ हणयो--(४)-प दधाति तस्मादहण्या
 पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^५ याः प्राचीस्ताभिर्वसिष्ठ आघ्नोद्या दक्षिणा ताभिर्मरुद्गात्रो याः
 प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जमदग्नि्या ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा^६ य एवमेतास्माद्वि वेद-
 भ्रौत्येव य आसामेवं बन्धुतां वेद बन्धुमान् भवति य आसामेवं कृमि वेद कल्पते (५) ऽस्मै य आसा-
 मेवमायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति य आसामेवं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति^७ प्राणभृत उपधाय संयत
 उप दधाति प्राणानेवास्मिन् धित्वा संयद्भिः सं यच्छति तत् संयतां संयत्त्वमथो प्राण एवापानं दधाति
 तस्मात् प्राणापानौ सं चरतो^८ विप्यूचीरुप दधाति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ^९ यद्वा अग्नेरसंयत-
 (६)-मसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्योऽग्निर्यत् संयत उप दधाति समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकं-स्यविर्वयः
 कृतमयानामित्याह वयोभिरेवायानव रुन्धेऽयैर्वयांसि^{१०} सर्वतो वायुमतीर्भवन्ति तस्माद्वयं सर्वतः पवते^{११} ॥
 (पश्चा-देताः, पुरो, ऽहण्या, कल्पते, ऽसंयतं, पञ्चत्रिंशच्च) ॥ १० ॥

अथमेवे अथशरीरे सूचीभी रेखाकरणम् ॥ अनुष्टुप् ; ६ त्रिष्टुप् ; विश्वेदेवा ऋषयः ।

गायत्री त्रिष्टुब्जगत्यनुष्टुप्पङ्क्त्या सह । बृहत्त्युष्णिहां ककुत् सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥

द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा या च षट्पदा ।

सछन्दा या च विच्छन्दाः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥

महानाग्नी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः । मेघ्या विद्युतो वाचः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥

रजता हरीणीः सीसा युजो युज्यन्ते कर्मभिः । अश्वस्य वाजिनस्तच्चि सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥

नारी--(१)-स्ते पत्नयो लोम वि चिन्वन्तु मनीपया ।

देवानां पत्नीर्दिशः सूचीभिः शिष्यन्तु त्वां ॥

कुविदङ्ग यवमन्तो यव चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं त्रियूय ।

इदेहैषां कृणुत भोजनानि ये बहिषो नमोवृक्तिं न जग्मूः ॥ (नारी-स्त्रिंशच्च) ॥ ११ ॥

अथस्य त्वच्छेदनम् ॥ अनुष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

कस्त्वा छयति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिष्यति । क उं ते शमित्वा कविः ॥

ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु ।

संवत्सरस्य धार्यसा शिमीभिः शिष्यन्तु त्वा ॥

दैव्या अध्वर्यवस्त्वा छयन्तु वि च शासतु । गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृण्वन्तु शिष्यन्तैः ॥

अर्धमासाः परुःपि ते मामाश्छयन्तु शिष्यन्तः ।

अहोरात्राणि मरुतो विलिष्टः (१) छदयन्तु ते ॥

पृथिवी ते उन्तरिक्षेण वायुविह्वलं भिषज्यतु । यौस्ते नक्षत्रैः सह रूपं कृणोतु साधुर्यो ॥

श ते परैर्म्यो गात्रैर्म्यः शमस्त्ववेरैर्म्यः । शमस्थैर्म्यो मज्जैर्म्यः शुभु ते तुजैर्भुवर्त ॥

(विलिष्टं, त्रिंशत्) ॥ १२ ॥

[विष्णुसुक्ता ३४२ । अश्वपते २९२ । यावतो ३४७ । वि १९८ । पुर्वमात्रेण-३२५ । ज्ञे २७० । अक्ष २५५ । स्वय-३७७ ।
-मेयो २९४ । पशु- ३३५ ।-गायत्री ८० । को ८० । द्वादश ॥ ३१५५]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

चितीनां निरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

आशिनी-ऋतव्या-प्राणभृत्-अपरया-वयस्या-ख्येष्टकोपधानविधानम् ॥ अग्निर्कविः ।

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽहृतस्य क्रियते किं वा न यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरुपं दधात्यश्विनौ वै देवानां शिपजौ ताम्यामेवासमै भेपजं करोति पञ्चोपं दधाति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्यै भेयजं करोत्यु-तव्या उपं दधात्युतुनां कृत्यै (१) पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान् कल्पयति समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदकास्तस्मात् समाना ऋतवै एकैन पदेन व्यावर्तन्ते तस्मादृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृत् उपं दधात्युतुष्वेव प्राणान् दधाति तस्मात् समानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र जनयत्येवैनो-नेष वै वायुर्यत् प्राणो यदृतव्या उपधाय प्राणभृत् (२) उपदधाति तस्मात् सर्वानूतननु वायुरा वरीवर्ति वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवाव रुधे यदैकधोपदध्यादेकमनु वपेदनुपरिहारे सादयति तस्मात् सर्वानूतनं वर्धति यत् प्राणभृत् उपधाय वृष्टिसनीरुपदधाति तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते पशवो वै वयस्यां नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तैऽप एवाभि समनसो (३) यं कामयेतापशुः स्यादिति वयस्यास्तस्योपधायोपस्या उपं दध्यादसंज्ञानमेवासौ पशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादित्योपस्यास्तस्योपधाय वयस्या उपं दध्यात् संज्ञानमेवासौ पशुभिः करोति पशुमानेव भवति चतस्रः पुरस्तादुपं दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे कृष्णे (४) मूर्धन्वतीर्भवन्ति तस्मात् पुरस्ताद्मूर्ध्नी पञ्च दक्षिणायाश्च

ओण्यामुपं दधाति पञ्चोत्तरस्यां तस्मात् पश्चाद्वर्षीयान् पुरस्तात् प्रवणः पुरुं—र्वस्तो वय इति दक्षिणेऽ५स्र उपं दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरे ऽ५स्रविव प्रति दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपं दधाति सि५हो वय इत्युत्तरे पक्षवैरेव वैर्यं दधाति५ पुरुं वय इति (५) मध्ये तस्मात् पुरुषः पशुनामधिपतिः॥ (कृ५त्स्नं, प्राणभृतः, समनसः, कृष्ण, इति, पञ्च च) ॥ १ ॥

स्वयमातृणा—दिश्या—प्राणभृत—बृहती—वालखिल्यास्येष्टकोपधानम् ॥ अभिर्क्षयिः ।

इन्द्राग्नी अव्यथमानामिति स्वयमातृणामुपं दधातीन्द्राग्निभ्यां वा इमौ लोकौ विधृतावनयोल्लोकयो- विधृत्या अर्धृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्राग्नी इत्यादिन्द्राग्नी वै देवानामोजो- भृतावोजसैवैनोमन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै स्वयमातृणामुपं दधात्यन्तरिक्षं वै स्वयमातृणा ऽन्तरिक्षमेवोपं धत्ते५ ऽश्वमुपं (१) द्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृणा भवति प्राणानामुत्पृष्टया अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां दिशः समन्वीयन्त त एता दिश्या अपश्यन् ता उपादधत् तामिदं ते दिशोऽहं हन् यदिश्या उपदधाति दिशां विधृत्यै दश प्राणभृतः पुरस्तादुपं (२) दधाति नव वै पुरुषे प्राणा नभिर्दिशमी प्राणानेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्तात् प्राणां ज्योतिष्मदीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात् प्राणानां वागज्योतिरुत्तर्मा दशोपं दधाति दशाक्षरा विराड् विराट् छन्दसां ज्योतिर्ज्योतिरेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात् पुरस्ताज्योतिरुपा- ऽऽस्महे छन्दा५सि पशुष्वजिमयुस्तान् बृहत्युदजयत् तस्माद्वाहताः (३) पशव उच्यन्ते५ मा छन्द इति दक्षिणत उपं दधाति तस्मादक्षिणावृत्तो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात् प्रतिष्ठित्या अग्निदेवते- त्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति५ पदत्रिंशत् संपद्यन्ते पदत्रिंशदक्षरा बृहती वाहताः पशवो बृहत्यैवास्मै पशून्व रुधे बृहती छन्दसा५ स्वाराज्यं परीयाय यश्यता (४) उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्य५ सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुपं दधाति सप्त पश्चात् सप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाञ्चौ प्राणानां५ सवीर्यत्वाय५ मूर्धोऽसि राडिति पुरस्तादुपं दधाति यन्त्री राडिति पश्चात् प्राणानेवास्मै समीचो दधाति५ ॥ (वयो, - पु, वाहता, एता, - अर्धृत्तिराच) ॥ २ ॥

अक्षण्यास्तोमीयोपधानविधिः ॥ अभिर्क्षयिः ।

देवा वै यद्यष्टे ऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन् ते देवा एता अक्षण्यास्तोमीया अपश्यन् ता अन्यथाऽनूच्या- न्यथोपादधत् तदसुरा नान्ववायन् ततो देवा अमवन् पराऽसुरा यदक्षण्यास्तोमीया अन्यथाऽनूच्यान्यथो- पदधाति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यां—शुक्लिवृदिति पुरस्तादुपं दधाति यक्ष- मुखं वै त्रिवृ-(१)-यक्षमुखमेव पुरस्ताद्धि यातयति५ व्योम सप्तदश इति दक्षिणतोऽञ्च वै व्योमाञ्च५ सप्तदशोऽञ्चमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते५ धरुण एकविंश इति पश्चात् प्रतिष्ठा वा एक- विंशः प्रतिष्ठित्यै भ्रान्तः पञ्चदश इत्युत्तरत ओजो वै भ्रान्त ओजः पञ्चदश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति५ प्रतीतिरष्टादश इति पुरस्ता-(२)-दुपं दधाति द्वौ त्रिवृतावभिपूर्वं यक्ष- मुखे वि यातयत्यै—भिर्वतः सविंश इति दक्षिणतोऽञ्च वा अभिर्वतोऽञ्च५ सविंशोऽञ्चमेव दक्षिणतो

धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते' 'वचो' द्वाविंश इति पञ्चाद्यद्विंशतिर्दे तेन विराजौ यद् द्वे प्रतिष्ठा तेन विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये प्रति तिष्ठति' तयो नवदश इत्युत्तरतस्तस्मात् सव्यो (१) हस्तयोस्तपस्वितरो योनिश्चतुर्विंश इति पुरस्तादुप दधाति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री यङ्मुखं यङ्मुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति' गर्भाः पञ्चविंश इति दक्षिणतोऽन्नं वै गर्भा अन्नं पञ्चविंशतोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते' ओजस्त्रिणव इति पञ्चादिमे वै लोकास्त्रिणव एतेव लोकेषु प्रति तिष्ठति' सम्म- र्णस्योविंश इत्यु- (४)-उत्तरतस्तस्मात् सव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश इति पुरस्तादुप दधाति वाग्वै क्रतुर्यङ्मुखं वाग्यङ्मुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति' ब्रह्मस्य विष्टपं चतुर्विंश इति दक्षिण- तोऽसौ वा आदित्यो ब्रह्मस्य विष्टपं ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽधो ब्रह्मवर्चसितरः' प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति पञ्चात् प्रतिष्ठित्यै' नाकः पट्त्रिंश इत्युत्तरतः सव्यो वै (५) लोको नाकः सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै' ॥ (शिव, पुरस्तात्, सव्य, इति, वै, पञ्च च) ॥ ३ ॥

अक्षययास्तोमीया-सृष्टि-न्युष्टयाखणोपधानविधिः ॥ अग्निर्कविः ।

अग्नेर्भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यङ्मुखं वा अभिर्यङ्मुखं दीक्षा यङ्मुखं ब्रह्म यङ्मुख त्रिवृद्यङ्- मुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति' नृचक्षसां भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवांसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता ज्ञाता- यैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माज्ज्ञातोऽन्नमत्ति जनित्रं स्पृतं सप्तदशः स्तोम इत्याहन्नं वै जनित्र- (१)- मन्त्रं सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते' मित्रस्य भागोऽसीति पञ्चात् प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः प्राणापानावेवास्मिन् दधाति द्विचो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविंशः स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविंशः प्रतिष्ठित्यै' इन्द्रस्य भागोऽसीत्युत्तरत ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः पञ्च- दश (२) ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति' वसूनां भागोऽसीति पुरस्तादुप दधाति यङ्मुखं वै वसवो यङ्मुखं रुद्रा यङ्मुखं चतुर्विंशो यङ्मुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्या'दित्यानां भागो- ऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मरुतोऽन्नं गर्भा अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते' ऽदित्यै भागो (३) ऽसीति पञ्चात् प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः प्रतिष्ठित्यै' देवस्य सवितुर्भागो ऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्म- वर्चसमेवोत्तरतो धत्ते तस्मादुत्तरतोऽधो ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवती भवति प्रसृत्यै तस्माद्ब्राह्मणानामुदीची सानिः प्रसृता धर्षश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुप दधाति यङ्मुखं वै धर्षा (४) यङ्मुखं चतुष्टोमो यङ्मुख- मेव पुरस्ताद्वि यातयति' यावानां भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा अर्धमास्तसा- दक्षिणावृत्तो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते' ऋभुणां भागोऽसीति पञ्चात् प्रतिष्ठित्यै' विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः सवीर्यत्वाय तस्मादिमौ लोकौ समावर्द्धीयौ (५) यस्य मुख्यधतीः पुरस्तादुपधीयन्ते मुख्य एव भवत्याऽस्य मुख्यौ जायते यस्या- न्नवतीर्दक्षिणतोऽस्य भ्रमाऽस्यान्नादौ जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पञ्चात् प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत ओजस्वयेव भवत्याऽस्यौजस्वी जायते' ऽको वा एव यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छ्रुत् यदेवा विधा (६)

विधीयतेऽर्कं एव तदकर्ममनु विधीयते^{१३} । इत्यन्नाऽस्यान्नादो जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेदे सृष्टीरुपं दधाति यथासृष्टमेवाव रूधे^{१४} न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन् ता उपादधत् ततो वा इदं (७) व्यौच्छद्यस्यैत उवधीयन्ते व्यैवासा उच्छ्रयथो तम एवाप हते^{१५} ॥ (वै जुमित्रं, पञ्चदशो, अर्ध्वै आगो, वै धर्मः, सुमावद्दीर्घो, विधा, ततो वा इदं, चतुर्दश च) ॥ ४ ॥

असपत्ना-विराट्-स्तोमभागाख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्ने ज्ञातान् प्र पुंदा नः सपत्नानिति पुरस्तादुपं दधाति ज्ञातानेव भ्रातृव्यान् प्र पुंदते^१ सहसा ज्ञातानिति पश्चाज्जनिष्यमाणानेव प्रति नुदते^२ चतुश्चत्वारिंशः स्तोम इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिंशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः^३ षोडशः स्तोम इत्यु-त्तरत ओजो वै षोडश ओज एवोत्तरतो धत्ते तस्मा- (१)-दुत्तरतोऽभिप्रयायी जयति^४ वज्रो वै चतु-श्चत्वारिंशो वज्रः षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति ज्ञाताश्चैव जनिष्यमाणान्श्च भ्रातृव्यान् प्रणुद्य वज्र-मनु प्र हरति स्तृत्यै^५ पुरीषवती मध्य उपं दधाति पुरीषं वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते^६ सात्माऽमुष्मिंल्लोके भवति य एवं वेदे^७-ता वा असपत्ना नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्ते (२) नास्य सपत्नो भवति^८ पशुर्वा एष यदग्निर्विराज उत्तमायां चित्यासुपं दधाति विराजमेवोत्तमां पशुषु दधाति तस्मात् पशुमानुत्तमां वाचं वदति^९ दशदशोपं दधाति सवीर्यत्वाया^{१०}-क्षणयोपं दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽज्ञानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^{११} यानि वै छन्दांसि सुवर्ग्याण्यासन् तैर्देवाः सुवर्गं लोकमायन् तेनर्षयो (३) ऽध्याम्यन्ते तेषां ऽतप्यन्त तानि तपसाऽपश्यन् तेभ्य एता इष्टका निरमिमतेवदछन्दो वरिवदछन्द इति ता उपादधत् तामिदं वै सुवर्गं लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दांसि सुवर्ग्याणि तैरेव यज-मानः सुवर्गं लोकमेति^{१२} यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ताः स्तोमभागैरेवासृजत् यत् (४) स्तोम-भागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते^{१३} बृहस्पतिर्वा एतद्यज्ञस्य तेजः समभरद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां यज्ञस्य प्रतिष्ठामपश्यद्यत् स्तोमभागा यत् स्तोमभागा उपदधाति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै^{१४} समसमोपं दधाति सवीर्यत्वाय निस्त्रो मध्ये प्रतिष्ठित्यै^{१५} ॥ (उत्तरतो धत्ते तस्मा-दुपधीयन्त, ऋषयो, असृजत् यत्, त्रिचत्वारिंशच) ॥ ५ ॥

स्तोमभागाख्योपधानविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रुदिमिरित्येवाऽऽदित्यमसृजत् प्रतिरिति धर्ममन्त्रितिरिति दिवं ऽस्तन्धिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टुम्भ इति वृष्टिं प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिति वसून् प्रक्रेत इति रुद्रान्सुदीतिरित्यादित्यानोज इति पितृ ऽस्तन्नुरिति प्रजाः पृतनापाडिनि पशून् रेवदित्योपधौ - रभिजिदसि युक्तप्रावे- (१)-न्द्याय त्वेन्द्रं जिन्वे-त्येव दक्षिणतो वज्रं पर्याहद्रभिर्जित्यै ताः प्रजा अप्रप्राणा असृजत् तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमदधाद्य-न्तेत्यपानः ससर्ष इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रं^३ ताः प्रजाः प्राणनीरपाननीः पश्यन्तीः शृण्वतीर्न मिथुनी अभवन् तासु त्रिवृदसीत्येव मिथुनमदधात् ताः प्रजा मिथुनी (२) भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सरोहो-ऽसि नीरोहोऽसीत्येव प्राजनयन् ताः प्रजाः प्रजाता न प्रत्यतिष्ठन् ता वसुकोऽसि वेपथिरिति वस्य-

ष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाह वसुकोऽसि वेपथिरसि वस्यष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु प्रति घ्रापयति^६ सात्माऽन्तरिक्ष^७ (३) रोहति सप्राणोऽमुष्मिँल्लोके प्रति तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेद^८ ॥ (युक्तप्राणा, प्रजा मिथुन्य, -न्तरिक्षं, द्वादश च) ॥ ६ ॥

नाकसद्व-चोडा-स्वयमातृणा विकर्णानामुपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

नाकसद्विचै देवाः सुवर्गं लोकमायन् यन्नाकसदा^१ नाकसत्त्वं यन्नाकसद^२ उपदधाति नाकसद्विरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति^३ सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति^४ यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसद^५ उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते^६ पृथानां वा एतत् तेजः संस्तुते यन्नाकसदो यन्नाकसद^७ (१) उपदधाति पृथानामेव तेजोऽव रन्ध्रे^८ पञ्चचोडा उप दधात्यप्सरसं एवैनमेता भुता अमुष्मिँल्लोक उप शेरेऽथौ तनूपानीरेवैता यजमानस्य यं द्विष्यात् तमुपदधेद्वयये-देताभ्य एवैनं देवताभ्य आ वृश्चति ताजगतिमाच्छ्रत्यु-त्तरा नाकसद्व्य उप दधाति यथा जायामानीय गृहेषु निपादयति तादगेव तत् (२) पश्चात् प्राचीमुत्तमामुप दधाति तस्मात् पश्चात् प्राची पत्यन्वास्ते स्वयमातृणां च विकर्णी चैत्तमे उप दधाति प्राणो वै स्वयमातृणाऽऽयुर्विकर्णी प्राणं चैवाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात् प्राणश्चाऽऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ^९ नान्यामुत्तरामिष्टकामुप दध्याद्यद्व्या-मुत्तरामिष्टकामुपदध्यात् पशूनां (३) च यजमानस्य च प्राणं चाऽऽयुश्चापि दध्यात् तस्मान्नाम्योत्तरेष्ट-कोपधेया^{१०} स्वयमातृणांमुप दधात्यसौ वै स्वयमातृणाऽमूमेवोप धत्ते^{११} ऽध्वमुप घ्रापयति प्राण-मेवास्यां दध्यात्यौ प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजापतिर्नैवाग्निं चिनुते^{१२} स्वयमातृणा भवति प्राणाना-मुत्तरेष्टया अथौ सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यौ एषा वै (४) देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णी यद्विकर्णीमुपद-धाति देवानामेव विक्रान्तिमु वि क्रमते उत्तरत् उप दधाति तस्मादुत्तरत् उपचारोऽग्निं^{१३} वांयुमती भवति समिद्धयै^{१४} ॥ (नाकसद्व, -स्वव, पशूना, मेवा वै, द्वानि९शतिश्च) ॥ ७ ॥

छन्द आख्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

छन्दाऽस्युप दधाति पशवो वै छन्दाऽसि पशूनेवाव रन्ध्रे छन्दाऽसि वै देवानां वामं पशवो वाममेव पशूनेव रन्ध्रे एताऽह वै यक्षसेनश्चैत्रियायणश्चितिं विदां चकार तथा वै स पशूनेवारुध्र यदेतामुपदधाति पशूनेवाव रन्ध्रे गायत्रीः पुरस्तादुप दधाति तेजो वै गायत्री तेज एव (१) मुञ्चतो धत्ते मूर्धन्वती-भवन्ति मूर्धानमेवैनं समानानां करोति^२ त्रिष्टुभ उप दधातिन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्यतो धत्ते^३ जगतीरुप दधाति जागता वै पशवः पशूनेवाव रन्ध्रे^४ ऽनुष्टुभ उप दधाति प्राणा वा अनुष्टुप प्राणाना-मुत्तरेष्टयै^५ बृहतीरुणिहाः पङ्क्तीरक्षरपङ्क्तीरिति विष्टुरूपानि छन्दाऽस्युप दधाति विष्टुरूपा वै पशवः पशव- (२) छन्दाऽसि विष्टुरूपानेव पशूनेव रन्ध्रे^६ विष्टुरूपमस्य गृहे दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उं चैना एवं वेदा-तिच्छन्दसमुप दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाऽसि सर्वैर्भिरैवैनं छन्दोभिश्चिनुते वर्धं वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति वर्धमेवैनं समानानां करोति^७ द्विपदा उप दधाति द्विपाद्यजमानः (३) प्रतिष्ठित्यै^८ ॥ (तेज एव, पशवः पशवो, यजमान, पङ्क् च) ॥ ८ ॥

सयुज्-मण्डल-विधायोतिः संज्ञकेष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सर्वार्थो वै देवताभ्योऽग्निर्ऋषियते यत् सयुजो नोपदध्याद् देवता अस्याग्निं वृज्जीरन् यत् सयुजं उपदधात्यात्मनैवैनं सयुजं चिजुते नाग्निना व्यृध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्त्रावभिः सन्तत एवमेवैताभिर्ऋग्निः सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् ता अमः कृत्तिका अभवन् यस्यैता उपधीयन्ते सुवर्गमेव (१) लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उप दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा देवपुरा एव प्र विंशति नाऽऽतिमाच्छैत्यग्निं चिक्म्यानो विभव्योतिष उप दधातीमानेवैताभिर्लोकान् ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथो प्राणानेवैता यजमानस्य दाधत्येता वै देवताः सुवर्ग्यस्ता एवा- (२)-न्यारभ्य सुवर्गं लोकमेति ॥ (सुवर्गमेव, ता एव, चत्वारि च) ॥ ९ ॥

वृष्टिसि-संयानी-आदित्या-वृता-यशोदाभ्योपधानविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

वृष्टिसनीरुप दधाति वृष्टिमेवाव रन्ध्रे यदेकधोपदध्यादेकमृतं वपेदनुपरिहारं सादयति तस्मात् सर्वानुत्तं नर्षति पुरोवातसर्गिणीत्याहैतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमव रन्ध्रे संयानीभिर्वै देवा इमाँल्लोकान्समयुस्तत् संयानीनां संयानित्वं यत् संयानीरुपदधाति यथाऽप्सु नावा संयात्येव- (१)-मेवैताभिर्यजमान इमाँल्लोकान्सं याति सुवो वा एषोऽग्नेर्यत् संयानीर्यत् संयानीरुपदधाति वृष्टमेवैतमग्नय उप दधात्ये-त यस्यैतासुपदितास्वापोऽग्निं हरन्त्यहंत एवास्याग्निं-रादित्येष्टका उप दधात्यादित्या वा एतं भूत्यै प्रति नुदन्ते योऽलं भूत्यै सन् भूतिं न प्राप्नोत्यादित्या (२) एवैनं भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्याऽऽदित्यो रुच्यमार्दसे योऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवादिमन्नादित्यो रुचै दधाति यथाऽसौ देवानां रोचत एवमेवैष मनुष्याणां रोचते घृतेष्टका उप दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धतं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्य- (३)-थो तेजसाऽनुपरिहारं सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन् तेजो दधाति प्रजापतिरग्निमचिजुत् स यशसा व्यार्धयत् स एता यशोदा अपश्यत् ता उपाधत्ता तामिर्वै स यश आत्मन्नधत्त यद्यशोदा उपदधाति यश एव तामिर्यजमान आत्मन् धत्ते पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति ॥ (एव, प्राप्नोत्यादित्या, नर्धयत्ये-काष्टपञ्चाशच्च) ॥ १० ॥

भूयस्कृन्-अक्षिरूपा-द्रविणोदा-आयुष्या-अग्निहृदया-ऋतव्याभ्येष्टकोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् कनीयारंसो देवा आसन् भूयारंसोऽसुसुस्ते देवा एता इष्टका अपश्यन् ता उपादधत् भूयस्कृद्सीत्येव भूयारंसोऽभवन् घनस्पतिमिरोपधीमिर्वैरिस्कृद्सीतीमामजयन् प्राच्यसीति प्राचीं दिशमजयन्नुर्ध्वाऽसीत्यमूमजयन्तर्हिस्तसदस्यन्तर्दिक्षे सीदित्यन्तर्दिक्षमजयन् ततो देवा अभवन् (१) पराऽसुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यमीमाँल्लोकान् जयति भवत्यात्मना पराऽस्य आतृज्यो भवत्य-प्युपदसि इयेनसदसीत्याहैतद्वा अग्ने रूपं रूपेणैवाग्निमव रन्ध्रे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामीत्याहे-मानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुते आयुष्या उप दधात्यायुरेवा- (२)-स्मिन् दधात्ये-शे यत् ते परा हन्नामेत्याहैतद्वा अग्नेः प्रियं धाम प्रियमेवास्य धामोपाऽऽमोति तावेहि स रंभावह इत्याह व्येवैनं परि धत्ते पाञ्चजन्येभ्यश्च इत्याहैव वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः पञ्चचितीकुस्तस्मादेवमाह-तव्या

उप (१) दधात्येतद्वा ऋतूनां प्रियं धाम यद्वत्तव्यां ऋतूनामेव प्रियं धामाव् रुन्धे सुमेक इत्याह संवत्सरो वै सुमेकः संवत्सुरस्यैव प्रियं धामोपाऽऽमोति ॥ (अमव, - न्नेवो, - ए, षड्विंशतिश्च) ॥ ११ ॥

अथमेधविधिः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतेरस्यश्वयत् तत् पराऽपतत् तदश्वोऽभवद्यदश्वयत् तदश्वस्याश्वत्वं तद्देवा अश्वमेधेनैव प्रत्यद-
धुरेष वै प्रजापतिर सर्वं करोति योऽश्वमेधेन यजते सर्वं एव भवति सर्वस्य वा एया प्रायश्चित्तिः
सर्वस्य भेषजं सर्वं वा एतेन पाप्मानं देवा अंतरुषापि वा एतेन ब्रह्महत्यामंतरुस्सर्वं पाप्मानं (१)
तरति तरति ब्रह्महत्यां योऽश्वमेधेन यजते य उ चैनमेवं वेदोत्तरं वै तत् प्रजापतेरस्यश्वयत् तस्मा-
दश्वस्योत्तरतोऽव दन्ति दक्षिणतोऽन्येषां पशूनां वैतसः कटौ भवत्यप्सु योनिर्वा अश्वोऽप्सुजो वैतसः
स्व एवैनं योनौ प्रति धापयति चतुष्टोमः स्तोमो भवति सरद्ध वा अश्वस्य सक्थ्याऽवहत् (२)
तद्देवाश्चतुष्टोमेनैव प्रत्यदधुर्यश्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वार्थः ॥ (सर्वं पाप्मानं, - मवहत्, द्वादश च) ॥ १२ ॥

[उक्तानुयुक्त २५५ । इन्द्राग्नी २३४ । देवा २५५ । अग्ने-३६४ । रग्ने २४३ । रुदिमि-१६२ । -वाँकुसञ्जि-२२२ । -इच्छन्वा २२२
१५१ । सर्वाभ्यो १०४ । वृष्टिसर्गा-१९९ । -देवासुराः १०६ । प्रजापते- ११२ । द्वादश २४७०]

[इति पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

इष्टकात्रयाभिधानम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

इन्द्रतनु-यज्ञतनु-नक्षत्राण्येष्टकोपयानम् ॥ अग्निर्क्राविः ।

देवासुराः संयत्ता आसन् ते न व्यजयन्त स एता इन्द्रस्तनूरपश्यत् ता उपाधत् ताभिर्वै स तनुवं-
मिन्द्रियं वीर्यमात्मन्नधत् ततो देवा अमवन् पराऽसुरा यद्विन्द्रतनूरुपदधाति तनुवंमेव तामिरिन्द्रियं वीर्यं
यजमान आत्मन् धत्तेऽथो सेन्द्रमेवाग्निं सतनुं चिनुते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो (१) भवति
यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् तमवर्धन् नाशंफनुवन् त एता यज्ञतनूरपश्यन् ता उपाधत् ताभिर्वै ते यज्ञमवार्धन्
यद्यज्ञतनूरुपदधाति यज्ञमेव तामिर्यजमानोऽव रुन्धे त्रयस्त्रिंशत् शतमुप दधाति त्रयस्त्रिंशद्देवता
देवता एवाव रुन्धे ऽथो सात्मानमेवाग्निं सतनुं चिनुते सात्माऽमुष्मिँल्लोके (२) भवति य एवं वेदं
ज्योतिष्मतीरुप दधाति ज्योतिरेवास्मिन् दधात्येतामिवा अग्निश्चितो ज्वलति तामिरेवैनं स मिन्ध उभयो-
रस्मै लोकयोज्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उप दधात्येतानि वै दिवो ज्योतीरपि तान्येवाव रुन्धे सुकृतां
वा एतानि ज्योतीरपि यज्ञश्चाणि तान्येवाऽऽप्नोत्यथो अनूकाशमेवैतानि (३) ज्योतीरपि कुरुते सुवर्ग-
स्य लोकस्यानुब्रूयात्यै यत् सशस्पृष्टा उपदध्याद्वृष्ट्यै लोकमपि दध्यादवर्धुक्तः पर्जन्यः स्यादसंस्पृष्टा
उप दधाति वृष्ट्या एव लोकं करोति वर्धुक्तः पर्जन्यो भवति पुरस्ताद्वन्याः प्रतीचीरुप दधाति पश्चा-
द्वन्याः प्राचीस्तस्मात् प्राचीनानि च प्रतीचीनानि च नक्षत्राण्या वर्तन्ते ॥ (आर्षंशो, लोक, एवैतान्ये, - रुक्च-
त्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

ऋतस्य-वैश्वदेवास्येष्टकोपधानं, मोक्षणविधिश्च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

ऋतव्या उप दधानृतुनां ऋष्यै द्वन्द्वमुप दधाति तस्माद् द्वन्द्वमृतवो' ऽधृतेव वा एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषा द्वन्द्वमन्यासु चित्तीरूपं दधाति चतस्रो मध्ये धृत्या' अन्तःक्षेत्रपणं वा एता-
श्चितीनां यदृतव्या यदृतव्या उपदधाति चित्तीनां विधृत्या' अवकामनूपं दधात्येषा वा अक्षेयौनिः सयौनि-
- (१)-मेवाग्निं चिनुतं उवाच ह विश्वामित्रोऽदिति स ब्रह्मणाऽहं यस्यैता उपधीयान्तै य उ चैना
एवं वेददिति' संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै नुदते योऽग्निं चित्वा न प्रतितिष्ठति पञ्च पूर्वाश्रितयो भवन्त्यथ-
पृष्टां चितिं चिनुते पङ् वा ऋतवः संवत्सुर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठत्ये- ता वा (२) अधिपत्नी-
र्नामेष्टका यस्यैता उपधीयन्तेऽधिपतिरेव संमानानां भवति' यं द्विष्यात् तमुपदधद् ध्यायेदेताभ्यं एवैनं
देवताभ्यं आ वृश्चति ताजगार्तिमाच्छ्रत्य-ङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो या यज्ञस्य निष्कृतिरासीत् ताभ्य-
यिभ्यः प्रत्यौहन् तद्धिरण्यमभवच्छिरण्यशक्तैः प्रोक्षति यज्ञस्य निष्कृत्या अथो भेषजमेवास्मै करोत्य-
(३)-थो रूपेणैवैनं समधेयत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं लोकमेति' साहस्रवता प्रोक्षति साहस्रः
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या' इमा मे अग्न इष्टका धेनवः सन्निधत्याह धेनूरेवैनाः कुस्ते ता एनं कामदुधा
अमुन्नामुर्मिहोक्त उप तिष्ठन्ते' ॥ (सशोनि, -मेवा वै, करोत्ये-वृणाश्चैवाग्निः शब्द) ॥ २ ॥

शतहृद्वायहोमविधिः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

रुद्रो वा एष यदग्निः स एताहिं जातो यहिं सर्वश्चितः स यथा वत्सो जातः स्तनं प्रेक्षत्येवं वा एष
एताहिं भागधेयं प्रेक्षति तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीयं जुहोति भाग-
धेयेनैवैनं शमयति नाऽऽर्तिमाच्छ्रत्यध्वर्युर्न यजमानो' यद् ग्राम्याणां पशूनां (१) पर्यसा जुहुयाद्
ग्राम्यान् पशूञ्छुचाऽर्पयेद्यदारण्यानामारण्यान् जर्तिलयवाग्वा वा जुहुयाद् गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्
पशून् हिनस्ति नाऽऽर्ण्यां नथो खल्वाहुत्नाहुतिर्वै जर्तिलाश्च गवीधुकाश्चेत्यजक्षीरेण जुहोत्याग्नेयी वा एषा
यद्वाऽऽहुत्यं जुहोति न ग्राम्यान् पशून् हिनस्ति नाऽऽर्ण्यां नङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो (२) ऽजायां
धर्मं प्राप्तिञ्चन्ता शोचन्ती एणं पराऽजिहीत सोऽऽर्कोऽभवत् तदकस्यार्कत्वमकंपणं जुहोति सयो-
नित्वायो' दङ् तिष्ठन् जुहोत्येषा वै रुद्रस्य दिक् स्वायामिव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्टकायां
जुहोत्यन्त एव रुद्रं निरवदयते' त्रेधाविभक्तं जुहोति त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान्समावद्वीर्यान्
करोती' यत्यग्ने जुहोत्य- (३)-धेयत्यथेयंति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैनं लोकैभ्यः शमयति' तिस्र
उत्तरा आहुतीर्जुहोति पङ् सं पंचन्ते पङ् वा ऋतवः ऋतुभिरेवैनं शमयति' यदनुपत्तिकामं जुहुयाद्-
न्तरवचारिणं रुद्रं कुर्याद्यथो खल्वाहुः कस्यां वाऽहं दिशि रुद्रः कस्यां वेत्यनुपत्तिकाममेव होतव्यमपरि-
वर्गमेवैनं शमयत्येता (४) वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति ताभिरेवैनं सुवर्गं
लोकं गमयति' यं द्विष्यात् तस्य सञ्चरे पशूनां न्यस्त्येधः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमाच्छ्रति' ॥
(पशूनां, यन्तां, जुहोति, शमयति, त्रिरुद्रश्च) ॥ ३ ॥

परिवेचन-विकर्षणविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अदमर्जुनमिति परि पिञ्चति मूर्जयेत्येवैनमथो तर्पयत्येव स एनं तुतोऽश्वध्वनशोचन्नमुर्जितोऽश्वोऽपि
तिष्ठते' तृप्यति प्रजया पशुभिर्य एवं वेदं तां न इपमूर्जं धत्त महतः सररराणा इत्याहाहं वा ऊर्गं
महतोऽन्नमेवाव रुधे' ३ इमंरुते शुभ्रं ते शु-(१)-पृच्छतु यं द्विषम इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुधा
च शुचा चार्पयति' त्रिः परिपिञ्चन् पर्यति निवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचंर शमयति' त्रिः पुनः
पर्यति पद सं पद्यन्ते पद वा ऋतव ऋतुभिरेवास्य शुचंर शमयत्य-पां वा एतत् पुष्पं यद्वेतसोऽपा-
(२) शरोऽवका वेतसशाखया चार्वाकामिभ्य वि कर्पय्यापो वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचंर शमयति'
यो वा अग्निं चितं प्रथमः पशुरधिक्रामतीभ्वरो वै तश् शुचा प्रदहो मण्डूकैर्न धि कर्पत्येव वै पशूनाम-
नुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु तमेव शुचाऽर्पयत्य-प्राग्भिर्वि कर्पत्य-(३)-
घाक्षरा गायत्री गायत्रीऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचंर शमयति' पावकवतीमिरुं वै पावकोऽन्नैनेवास्य
शुचंर शमयति' मृत्युर्वा एष यदग्निर्ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं काशीं उपानहावुप मुञ्चते ब्रह्मणैव
मृत्योरन्तर्धत्ते' ४ अन्तर्मृत्योर्धत्ते अन्तराद्यादित्याहुरन्यामुपमुञ्चतेऽभ्यां नान्त-(४)-रेव मृत्योर्धत्तेऽवावाद्यंर
रुधे' ५ नमस्ते हरसे शोचिष इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाश्चसमुपचरन्त्ये-स्यं तै असत् तपन्तु हेतय
इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचाऽर्पयति' पावको अरमभ्यश् शिवो भवेत्याहाहं वै पावकोऽन्नमेवाव
रुधे' ६ द्वाभ्यामग्निं क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्याश्च शान्त्यै' ७ (छ, -स्वेतसोऽपा-मंवाग्निर्वि कर्षति,
नान्त, -रेकाक्षपञ्चाशच्च) ॥ ४ ॥

व्याघारण-वैश्वकर्मणाहुतिविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यक्षमुखमारभते' १ ऽह्ण्या व्याघारयति तस्मादह्ण्या पशवो-
ऽह्निं प्रहरन्ति प्रतिष्ठित्यै' यद्वषट्कुर्यात्पातयामाऽस्य वषट्कारः स्याद्यन्न वषट्कुर्याद्रक्षारसि यक्षश्च हन्यु-
र्वाडित्याह परोक्षमेव वषट् करोति नास्य यातयामा वषट्कारो भवति न यक्षश्च रक्षारसि भवति हुतादो वा
अन्ये देवा (१) अहुतादोऽन्ये तानग्निचिदेवोभयान् प्रीणाति ये देवा देवानामिति दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति
हुतादन्नैव देवानहुतादन्न यजमानः प्रीणाति ते यजमानं प्रीणन्ति दध्नैव हुतादः प्रीणाति मधुषाऽहुतादो आस्यं
वा एतदन्नं यदध्यारण्यं मधु यद्ध्ना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुधै' २ मुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यो (२)
वै मुमुष्टिः संयोनित्वायै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाति' वि वा
एष प्राणैः प्रजया पशुभिर्ऋध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति प्राणदा अपानदा इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन् धत्ते
वज्रोदा वरिवोदा इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते इन्द्रो वृत्रमहन् तं
वृत्रो (३) हुतः पौंडशभिर्मोर्गैरसिनात् स एतामन्नयेऽनीकवत् आहुतिमपश्यत् तामजुहोत् तस्याभिरनी
कवान्स्तेन भागधेयेन प्रीतः षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निर्मुच्यते यद्वस्येऽ
नीकवत् आहुतिं जुहोत्यग्निरेवास्यानीकवान्स्तेन भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो
निर्मुच्यते' ४ यं कामयेत चिरं पाप्मनो (४) निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहुयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते यं काम-

येत ताजक् पाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्वृत्य जुहुयात् ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सुक्ताभ्यां जुहोति नानैव सुक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै" ॥

(देवाः, प्राजापत्यो, पुत्र, -दित्तरं पुष्पमर्न, -इत्युत्वारि-शब्द) ॥ ५ ॥

समिदाधानं-अग्निप्रणयन-होतुरप्रतिरथजयविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

उदेनमुत्तरां नयेति समिध आ दधाति यथा जनं यतेऽवसं करोति तादृगेव तत् त्वि आ दधाति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै भागधेयं करोत्यौ-दुम्बरीर्मवन्त्यूर्वा उदुम्बर ऊर्ममेवास्मा अपि दधात्यु-दुं त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणै- (१)-रेवैनमुद्यच्छतेः ऽने भरन्तु चित्सिभिरित्याह यस्मा एवेनं चित्तायोद्यच्छते तेनैवेनं समर्धयति पञ्च दिशो दैवीर्यज्ञमवन्तु देवी-रित्याह दिशो होपोऽनु प्रच्यवते ऽपामिति दुर्मिति वार्षमाना इत्याह रक्षसामपहृत्यै रायस्पोषे यज्ञ-पतिमामर्जन्तीरित्याह पशवो वै रायस्पोषः (२) पशूनेवाव रुधे पृद्धिर्हरति पड् वा ऋतव ऋतु-भिरेवेनं हरति द्वे परिगृह्यवती भवतो रक्षसामपहृत्यै सूर्यरश्मिर्हरिकेशः पुरस्तादित्याह प्रसृत्यै ततः पावका आशिषो नो जुपन्तामित्याहाहं वै पावकोऽन्नमेवाव रुधे देवासुराः संयत्ता आसन् ते देवा एतदप्रतिरथमपश्यन् तेन वै तै प्रत्य- (३)-सुरानजयन् तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो होताऽन्वाहाप्रत्येव तेन यजमानो भ्रातृव्यान् जयत्यथो अनभिजितमेवामि जयति दशर्चं भवति दशाक्षरा विराड् विराजैमो लोकौ विधृतावनयोल्लोकयोर्विधृत्या अथो दशाक्षरा विराडन्नं विराड् विरा-ज्येवाघ्राद्ये प्रति तिष्ठत्यै-संदिग्धं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवा ऽऽग्नीप्रमाग्नीध्रे (४) ऽऽमानं नि दधाति सत्त्वायि द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष दिवो मध्यं आस्त इत्याह व्यैवैतया मिमीते मध्ये दिवो निहितः पृश्निरमेत्याहाहं वै पृश्यन्नमेवाव रुधे चतसृभिरा पुच्छादेति चत्वारि छन्दांसि छन्दा-भिरिवे-न्द्रं विश्वा अवीवृध्नित्याह वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानां सत्पतिं पति- (५)-मित्याहाहं वै वाजोऽन्नमेवाव रुधे सुहृदयज्ञो देवा आ च वक्षदित्याह प्रजा वै पशवः सुन्नं प्रजामेव पशूनात्मन् धत्ते यक्षदग्निदैवो देवा आ च वक्षदित्याह स्वगाहृत्यै वाजस्य मा प्रसवेनोद्गमेणोदग्रमी-दित्याहासौ वा आदित्य उद्यच्छद्ग्राम एष (६) निम्रोचन् निग्रामो ब्रह्मणेवाऽऽत्मानमुद्रुहति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि शृङ्गाति ॥ (प्राणैः, पोषो, प्रत्या, - र्गनीध्रे, पति, - सेप, दशं च) ॥ ६ ॥

चित्रारोहणं तत्राग्नि-निक्षेपादि च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह देवलोकमेवैतयोपावर्तते क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवै-तया लोकान् क्रमते पृथिव्या अहमुदन्तरिक्षमाऽरुहमित्याहेमानेवैतया लोकान्स्मरारोहति सुवर्ग-न्तो नापैक्षन्त इत्याह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्य-ध्रे प्रेहि (१) प्रथमो देवयतामित्याहोमयेष्वेवैतया देव-मनुष्येषु चक्षुर्दधाति पञ्चभिरधि क्रामति पाङ्क्तो यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सह सुवर्गं लोकमेति नक्तो-पासेति पुरोऽनुवाक्यामन्वाह प्रत्या अग्रे सहस्राक्षेत्याह साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरापत्यै तस्मै ते विधेम वाजाय स्वाहेत्याहाहं वै वाजोऽन्नमेवाव (२) रुधे दध्नः पूर्णामौदुम्बरी स्वयमातृणाय

जुहोत्यूर्ध्वं दध्यूर्ध्वं दुम्बरोऽसौ स्वयमातृणाऽमुष्यमेवोर्जं दधाति तस्मादमुतोऽर्वाचीम् जंमुप जीवामं—
 स्तिष्ठमिः सादयति त्रिवृद्धा अभिर्यावानेवाभिस्तं प्रतिष्ठां गमयति^१ प्रेक्षो अग्रे दीदिहि पुरो न इत्यौ-
 दुम्बरीमा दधात्येषा वै सुमीं कर्णकावत्येतयाह स्म (३) वै देवा असुराणां शततर्होऽस्तु^२ हन्ति यदे-
 तया समिधमा दधाति यज्ञमेवैतच्छतर्हो यजमानो आर्तव्याय प्रहरति स्तुत्या अछम्बद्वारं^३ विधेम
 ते परमे जन्मजज्ञ इति वैकङ्कतीमा दधाति भा एषाव रुन्धे^४ तां संवितुर्वरेण्यस्य विजामिति शमी-
 मयी^५ शान्त्या^६ अभिर्वी ह वा अभिचितं दुहेऽग्निचिद्धाऽग्निं दुहे तां (४) संवितुर्वरेण्यस्य विजा-
 मित्याहैष वा अग्रेदोहं^७ स्तमस्य कण्व एव आयसोऽवेत् तेन ह सैनं स दुहे^८ यदेतया समिधमा-
 दधात्यग्निचिदेव तदग्निं दुहे^९ सप्त तं अने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य साप्तानि प्रीणाति^{१०}
 पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते—(५)—राप्थ्य न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
 अष्टजत प्रजानां सृष्ट्या^{११} अग्निर्वैभ्यो निलायत् स दिशोऽनु प्राविशज्जुह्वन्मनसा दिशो भ्यावेद्
 दिग्भ्य एवैनमव रुन्धे^{१२} दध्ना पुरस्ताज्जुहोत्याज्येनोपरिष्टात् तेजश्चैवासां इन्द्रियं च समीचीं दधाति^{१३}
 द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षा—(६)—देव वैश्वा-
 नरमव रुन्धे^{१४} यत् प्रयाजानूयाजान् कुर्याद्विकस्तिः सा यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै^{१५}
 राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्मरुतो वैश्वानरं हुत्वा मारुतान् जुहोति राष्ट्र एव विशमनु बभ्रात्युं—चैवैश्वानर-
 स्याऽऽर्वावत्युपांशु मारुतान् जुहोति तस्माद्राष्ट्रं विशमति वदति^{१६} मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां
 विशो देवविशेनैवास्मै मनुष्यविश—(७)—मव रुन्धे^{१७} सम भवन्ति सप्तगणा वै मरुतो गणश एव विश-
 मव रुन्धे^{१८} गुणेन गणमनुद्रुत्य जुहोति विशमेवास्मा अनुवर्तमानं करोति^{१९} ॥ (इष्ट, - व, स्म, तां, प्रजा-
 पतेः, साक्षा, - मनुष्यविश, - मेकविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

वसोर्धाराभिधानम् ॥ अग्निक्रियः ।

वसोर्धारां जुहोति वसोर्धारां धाराऽसृदिति वा एषा हूयते घृतस्य वा पनमेषा धाराऽमुष्मिँल्लोके पिन्व-
 मानोप तिष्ठत् आज्येन जुहोति तेजो वा आज्यं तेजो वसोर्धारा तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धे^१ ऽथो
 कामा वै वसोर्धारा कामानेवाव रुन्धे^२ यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं वि (१) छिन्द्यामिति विग्राहं तस्य
 जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यं वि छिन्दन्ति^३ यं कामयेत प्राणानस्यान्नाद्यं स तनूयामिति संततां तस्य
 जुहुयात् प्राणानेवास्यान्नाद्यं स तनोति^४ द्वादश द्वादशानि जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्स-
 रेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे^५ ऽन्नं च मेऽक्षुष्य म इत्याहैतद्वा (२) अन्नस्य रूपं रूपेणैवान्नमव रुन्धे^६
 ऽग्निश्च म आपश्च म इत्याहैषा वा अन्नस्य योनिः सयोन्येवान्नमव रुन्धे^७ ऽर्थेन्द्राणि जुहोति देवता
 एषाव रुन्धे यत् सर्वेषामुर्धमिन्द्रः प्रति तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठमाकम् इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नु-
 पारिष्टाद् दधाति^८ यज्ञायुधानि जुहोति यज्ञो (३) वै यज्ञायुधानि यज्ञमेवाव रुन्धेऽथो एतद्वै यज्ञस्य
 रूपं रूपेणैव यज्ञमव रुन्धे^९ ऽवभृथश्च मे स्वगाकारश्च म इत्याह स्वगाकृत्यो अग्निश्च मे घर्मश्च म
 इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे^{१०} ऋक् च मे सामं च म इत्याहै—(४)—

तद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दाश्चैव रुधे^{१३} गर्माश्च मे वत्साश्च म इत्याहैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैव पशून्व रुधे^{१४} कल्पान् जुहोत्यफलसस्य कल्पयै^{१५} युग्मद्वयुजे जुहोति मिथुनत्वायो^{१६} त्तरावती भवतोऽभिकाल्या एका च मे तिस्रश्च म इत्याह देवछन्दसं वा एका च तिस्रश्च (५) मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं चार्धं रुधे आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति त्रयस्त्रिंशद्वै देवता देवता एवाव रुध आऽष्टाचत्वारिंशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्येवास्मै पशून्व रुधे^{१७} वाजश्च प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति^{१८} ॥ (वि, वै, युज, बाहु, चै, -काल्यज्ञाशब्) ॥ ८ ॥

वाजप्रसवीयदोमविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्निदेवभ्योऽपाक्रामद्वागधेयमिच्छमानस्तं देवा अश्रुवन्नप न आ वर्तस्व हव्यं नो वहेति सोऽश्रुवीद्वरं वृणु महामेव वाजप्रसवीयं जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं जुहति यद्वाजप्रसवीयं जुहोत्यग्निमेव तद्वागधेयेन समर्धयत्यथो अभियेक एवास्य सं चतुर्दशमिर्जुहोति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ता- (१)-ऽऽरण्या उभयीपामव रुद्धया अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्याव रुद्धया औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्गलमुजंवास्मा ऊर्जमन्नमव रुधे^१ अग्निं देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणां तस्मादग्निचिद्वर्षति^२ न धावे^३ दवरुद्धं ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै वर्षे यद्वावेद्वधायाद्वावेदुपावर्ततेतान्नाद्यमेवाभ्यु- (२)-पावर्तते नक्तोपासेति कृष्णायै श्वेतवत्सायै परंसा जुहोत्यहैवास्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाऽहोरात्रे एवास्यै प्रसे कामप्रघायं दुहाते^४ राष्ट्रभृतो जुहोति राष्ट्रमेवाव रुधे^५ पृथमिर्जुहोति पृथु वा ऋतवं ऋतुणैव प्रति तिष्ठति^६ भुवनस्य पत इति रथमुखे पश्चाऽऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रेणैव दिशो (३) ऽभि जयत्य- अग्निचितं^७ ह वा अमुष्मिँल्लोके वातोऽभि पवते वातनामानि जुहोत्यभ्येवैनममुष्मिँल्लोके वार्तः पवते^८ श्रीणि जुहोति त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमव रुधे^९ समुद्रोऽसि नमस्वानित्याहैतद्वै वार्तस्य रूपं रूपेणैव वातमव रुधे^{१०} ऽञ्जलिनां जुहोति न हेतिपामन्यथा (४) ऽऽहुतिरवकल्पते^{११} ॥ (सवा, - मि, दिशो, उभयथा, द्वे च) ॥ ९ ॥

अग्नियोगपुनाथि विधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सुवर्गाय वै लोकार्यं देवर्थो युज्यते यत्राकूतार्यं मनुष्यर्थ एव खलु वै देवर्थो यदग्नि- राग्नि युनज्जि शर्वसा घृतेनेत्याह युनक्षयेवैनं स एनं युक्तः सुवर्गं लोकमभि वहति^१ यत् सर्वमभिः पञ्चमिर्भुज्याद्युक्तोऽस्याग्निः प्रच्युतः स्यावप्रतिष्ठिता आहुतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा अप्रतिष्ठितान्युक्तानि तिसृभिः प्रातःसवनैऽभि मृशति त्रिवृ- (१)-द्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽनसि युक्त आधीयत एवमेव तत् प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्तानि^२ यद्वायक्षिर्यस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतान्नात्र वै यद्वा यावानग्निघोमो भुमा त्वा अस्यात् ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव यद्वास्तमैततोऽन्वारोहति^३ द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यो एकयाऽप्रस्तुतं भवत्यथा- (२)-भि मृशत्युपैनमुचरो यद्वा नमत्यथो संतत्यै^४ प्र वा प्यो- ऽस्माल्लोकाच्चयवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहुतिरव कल्पते यां वा प्योऽनिष्टक आहुति

जुहोति स्रवति वै सा ता५ स्रवन्तीं यक्षोऽनु परा भवति यक्षं यजमानो यत् पुनश्चितिं चिनुत आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहुतयस्तिष्ठन्ति (१) न यक्षः परामवति न यजमानो' स्यादुप दधात्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रेणैवैनं छन्दसां चिनुते' यदेकादश त्रैष्टुभेन यद् द्वादश जागतेन छन्दोभिरेवैनं चिनुते' नपात्को वैनमैषोऽग्निर्यत् पुनश्चितिर्य एवं विद्वान् पुनश्चितिं चिनुत आ तृतीयात् पुरुषादन्नमसि' यथा वै पुनराधेयं एवं पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन न- (४)-भ्रंति स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नभंति स पुनश्चितिं चिनुते यत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धयं' अथो खल्वाहुर्न चेतव्येति रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा व्याघ्र५ सुप्तं बोधयति तादगेव तं-दयो खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वसीया५सं भागधेयेन बोधयति तादगेव तं-न्मनुरग्निमचिनुत (५) तेन नाऽऽभ्रंत् स एतां पुनश्चितिमपश्यत् तामचिनुत तथा वै स आभ्रंघत् पुनश्चितिं चिनुत ऋद्धयं' ॥ (शिव, दध, तिष्ठन्ति, ना, -चिनुत, सुसदश च ; ॥ १० ॥

वाग्धचितिविधानम् ॥ अग्निरर्कविः ।

छन्दश्चितं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दा५सि पशुमानेव भवति' इयेनचितं चिन्वीत सुवर्गकामः इयेनो वै वयसां प्रतिष्ठः इयेन एव भूत्वा सुवर्गं लोकं पतति' कङ्कचितं चिन्वीत यः कामयेत शीर्षणानमुर्ध्विलोके स्यामिति शीर्षणवानेवामुर्ध्विलोके भवत्यलजचितं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चर्तलो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति' प्रउगचितं चिन्वीत आर्तव्यवान् प्रै- (१)-व आर्तव्यान् नुदत उभयतः प्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्रजातान् आर्तव्यान् नुदेय प्रति जनिष्यमाणानि प्रैव जातान् आर्तव्यान् नुदते प्रति जनिष्यमाणान् रथचक्रचितं चिन्वीत आर्तव्यवान् वज्रो वै रथो वज्रमेव आर्तव्यमेवः प्र हरति' द्रोणचितं चिन्वीताक्षकामो द्रोणे वा अक्षं धियते सयोन्येवान्नमव रूधे' समूहं चिन्वीत पशुकामः पशुमानेव भवति' (१) परिचाय्यं चिन्वीत ग्रामकामो ग्राम्येव भवति' इमशानचितं चिन्वीत यः कामयेत पितृलोकं ऋधुयामिति पितृलोक एवभ्रंति' विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पृधेत्' स एता जमदग्निर्विहव्या अपश्यत् ता उपाधत् ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृक्षुक् यदिहव्या उपधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो आर्तव्यस्य वृक्षे' होतुर्धिष्णिय उर्प दधाति यजमानायतनं वै (१) होता स्व एवासां आयतन इन्द्रियं वीर्यमव रूधे' द्वादशोर्प दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागताः पशवो जगत्पेवास्मै पशून्व रूधे' स्यावष्टावन्त्येषु धिष्णियेषुर्प दधात्यष्टाक्षराः पशवः पशून्वैवास्मै पशून्व रूधे' पण्माजालीये षड्वा ऋतवः ऋतवः खलु वै देवाः पितरः ऋतून्वै देवान् पितृन् प्रीणाति' ॥ (प्र, भवति, वा, अष्टावैस्वारिः शश ; ॥ ११ ॥

अथमेधीयस्तोग्रगतऋक्स्तोमसामविधानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पवस्व वाजसातय इत्यनुष्टुक् प्रतिपद्भवति तिस्रोऽनुष्टुभश्चर्तलो गायत्रियो यत् तिस्रोऽनुष्टुभस्तस्मादश्व-क्षिभिस्तिष्ठ५स्तिष्ठति यच्चर्तलो गायत्रियस्तस्मात् सर्वाश्चतुरः पदः प्रतिदधत् पलायते' परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुक् परमश्चतुष्टोमः स्तोमानां परमस्त्रिरात्रो यक्षानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमती गमयत्ये-कवि५शमहर्भवति (१) यस्मिन्नश्व आलभ्यते द्वादश मासाः पञ्चर्तवस्त्रय इमे लोका असावादित्य एकवि५श एष प्रजापतिः प्रजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्भोति' शकैरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यद-

न्यच्छन्दोऽन्येन्ये वा एते पशव आ लभ्यन्त उतेवं ग्राम्या उतेवाऽऽरण्या यच्छक्करयः पुष्टं भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वार्यं पार्थरुद्रं ब्रह्मसामं भवति रुद्रिमा वा अश्वो (५) यत् ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं गन्तोर्वत् पार्थरुद्रं ब्रह्मसामं भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै संकृत्यच्छावाकसामं भवत्युत्सन्न-यज्ञो वा एष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुर्वयि सर्वो वा क्रियते न वा सर्व इति संकृत्यच्छावाकसामं भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय पर्याप्त्या अनन्तरयार्यं सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति (१) सर्वस्याऽऽप्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति सर्वं जयति' ॥ (भवत्य, -शं, भवति, दशं च) ॥ १२ ॥

[देवामुरा १९१। ऋतव्या १८९। रुद्रो २३०। ऽऽमं-२४९।-न्नुपद २४०। उत ३१०। प्राचीं ३७१। वसो-२९९। रुद्रिः २०२। सुवर्गाव २६७। छन्दोभिन्तं १९८। पर्वस्व १६०। द्वादश ॥ २९०६ ॥]

॥ इति पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

वायव्यपश्चाद्यानां निरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

दीक्षणीयेष्टिद्विविष्का ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यदेकेन सऽस्थापयति यज्ञस्य संतत्या अविच्छेदायै—न्द्राः पशवो ये मुक्कुरा यदैनद्राः संतोऽग्निर्भ्य आ लभ्यन्ते देवताभ्यः समदं दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुमो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाऽऽग्नेया यत् त्रिष्टुमस्तेनैन्द्राः सऽद्वयै न देवताभ्यः समदं दधाति वायुवै नियुत्वते तूपरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायु-स्तेजस एष आ लभ्यते तस्माद्यद्रियंङ् वायु- (१)-र्चाति त्रिद्रियंङ्ङर्भिर्देहति स्वमेव तत् तेजोऽन्वेति यज्ञ नियुत्वते स्यादनुमाद्येद्यजमानो नियुत्वते भवति यजमानस्यानुमादयं वायुमती श्वेतवती याज्या-नुवाक्यै भवतः सतेजस्त्वार्यं हिरण्यगर्भः समवर्तताम्र इत्याधारमा धारयति प्रजापतिवै हिरण्यगर्भः प्रजापतेरनुरूपत्वार्यं सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनां प्रत्या लभ्यते यच्छमभ्रुणस्तत् (२) पुङ्गवाणा रूपं यत् तूपरस्तदश्वानां यदन्यतोऽनृ तद्गवां यदव्या इव शफास्तदवीनां यदजस्तदजानां वायुवै पशूनां प्रियं धाम यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनममि संजानानाः पशव उप तिष्ठन्ते वायव्यः कार्याः प्राजापत्या इत्याहुर्वद्वायव्यं कुर्यात् प्रजापतेरियाद्यत् प्राजापत्यं कुर्याद्वायो- (३)-रियाद्यद्वायव्यः पशुर्भवति तेन वायोनंति यत् प्राजापत्यः पुरोडाशो भवति तेन प्रजापतेनंति यद् द्वादशकपालस्तेन वैश्वानरात्रैत्या-श्रवैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणोऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्गर्भो देवताश्चैव यज्ञं चाऽऽरभते ऽग्निर्गर्भो देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नवैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति देवतां (४) एवोमयतः परि-गृह्य यजमानोऽव रुधे पुरोडाशेन वै देवा अमुर्भिर्लोक आर्जुवन् चरुणाऽस्मिन्-यः कामयैतामुर्भि-लोक ऋजुयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुर्भिर्मेव लोक ऋभोति यदृष्टार्कपालस्तेनाऽऽग्नेयो यत् त्रिक-पालस्तेन वैष्णवः समृद्धयै यः कामयैतास्मिर्लोक ऋभुयामिति स चर्चं कुर्वीताग्नेर्धृतं विष्णोस्तपु-लास्तस्मा- (५)-श्चरुः कार्याऽस्मिन्नेव लोक ऋभोत्यां-दित्यो भवती यं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यो अस्यामेवाधि यज्ञं तनुते यो वै सवत्सरमुख्यमभृत्वाऽग्निं विनुते यथा सामि गर्भोऽवपद्यते तादृगेव

तदार्तिमाच्छेद्वैश्वानरं द्वादशकपालं पुरस्ताद्विषेत् संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरो यथा संवत्सुरमाप्त्वा
(१) काल आगते विजायत एवमेव संवत्सुरमाप्त्वा काल आगतेऽग्निं चिनुते नाऽऽर्तिमाच्छेद्ये^{१६} या वा
अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्यं तनुवमव रुधे^{१७} । त्रीण्येतानि हवीरपि भवन्ति त्रय इमे लोका
एषां लोकानां रोहार्थं ॥ (वायु, - तं, - द्वायो, - देवता, - स्तत्त्वा, - द्वाप्त्वा, द्वाध्रिःशब्द) ॥ १ ॥

चयवावेधिः, तत्फलं च ॥ अग्निर्वापिः ।

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत् ताम्यः पुनः संभवितुं नाशकनोत् सौऽब्रवीद्भवदित् स यो
मेतः पुनः संचिनवदिति तं देवाः समचिन्वन् ततो वै त आर्ध्ववन् यत् समचिन्वन् तच्चित्यस्य चित्यत्वं
य एवं विद्वानग्निं चिनुत ऋध्नोत्येवं कस्मै कमग्निर्ध्यायत् इत्याहुर्गृह्णन्ति वा अग्नि-
र्ध्यायतेऽग्निवानेव भवति^{१८} कस्मै कमग्निर्ध्यायत् इत्याहुर्देवा मा वेदधिति वा अग्निर्ध्यायते विदुरेन देवाः
कस्मै कमग्निर्ध्यायत् इत्याहुर्गृह्णन्तीति वा अग्निर्ध्यायते गृह्येव भवति^{१९} कस्मै कमग्निर्ध्यायत् इत्याहुः
पशुमानसृजतीति वा अग्नि- (१)-र्ध्यायते पशुमानेव भवति^{२०} कस्मै कमग्निर्ध्यायत् इत्याहुः सप्त मा
पुरुषा उप जीवानिति वा अग्निर्ध्यायते त्रयः प्राञ्चर्यः प्रत्यञ्च आत्मा संमत पतावन्त एवैनममुष्मिँल्लोक
उप जीवन्ति प्रजापतिरग्निमचिकीपत् तं पृथिव्यब्रवीन्न मय्यग्निं चैष्यसेऽति मा धस्यति सा त्वाऽति-
दहामाना वि धविष्ये (३) स पापीयान् भविष्यसीति सौऽब्रवीत् तथा वा अहं करिष्यामि यथा त्वा
नार्तिधस्यतीति स इमामभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतयाऽङ्किरस्वद् भुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तान्तिदाहार्यं यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत् तदग्निं मृशेत् प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया-
ऽङ्किरस्वद् भुवा सीदे- (४)-तीमामेवेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽन्तिदाहार्यं प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स
एतमुष्म्यमपश्यत् तं संवत्सुरमभिमस्ततो वै स प्राजायत तस्मात् संवत्सुरं भार्यः प्रैव जायते^{२१} तं
वसवोऽब्रुवन् प्र त्वमजनिष्टा वयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रार्यच्छत् तं त्रीण्यहान्यथिमरुस्तेन (५)
त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत् च तस्मात् अहं भार्यः प्रैव जायते तान् रुद्रा अब्रुवन् प्र युयमज-
निद्वं वयं प्र जायामहा इति तं रुद्रेभ्यः प्रार्यच्छत् तं षडहान्यथिमरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त
त्रयस्त्रिंशत् च तस्मात् षडहं भार्यः प्रैव जायते तानादित्या अब्रुवन् प्र युयमजनिद्वं वयं (६) प्र
जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रार्यच्छत् तं द्वादशाहान्यथिमरुस्तेन त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिंशत्
च तस्माद् द्वादशाहं भार्यः प्रैव जायते^{२२} तेन वै ते सहस्रमसृजन्तोऽनां सहस्रतर्मा^{२३} य एवमुख्यं
साहस्रं वेद् प्र सहस्रं पशुनामोति^{२४} ॥ (अग्निर्वा, - नृगिन्, - धविष्ये, - सीद, तेन, - वयं, - चत्वारिंशत्) ॥ २ ॥

वसाहोमि, पुरुषशीर्षोपधानं, वामचतुर्दुपधानं च ॥ अग्निर्वापिः ।

यजुषा वा एषा क्रियते यजुषा पच्यते यजुषा वि मुच्यते यदुक्ता सा वा एषैताहं यातयाज्ञी सा न
पुनः प्रयुज्येत्याहुर्ग्रे यक्ष्वा हि ये तवं यक्ष्वा हि देवहृतमा^{२५} इत्युक्तायां जुहोति तेनैवैनां पुनः प्र युङ्क्ते
तेनार्थातयाज्ञी^{२६} यो वा अग्निं योग आगते युनाक्ति युङ्क्ते युज्जानेभ्यः (१) यक्ष्वा हि ये तवं यक्ष्वा
हि देवहृतमा^{२७} इत्याहैप वा अग्नेर्योगस्तेनैवैनां युनाक्ति युङ्क्ते युज्जानेपु^{२८} ब्रह्मवादिनो वदन्ति न्यङ्कुशि-

श्चेत्तव्या३ उक्ताना३ इति वयसां वा एष प्रतिमया चीयते यदग्निर्यज्यश्च चिनुयात् पृष्ठित पेनमाहुतय ऋच्छेयुर्यदुक्तानं न पतितुः शक्र्यादसुवर्ग्योऽस्य स्यात् प्राचीनमुत्तानं (१) पुरुषशीर्षमुप दधाति मुखत एवैनमाहुत य ऋच्छन्ति नोक्तानं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति^३ सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन् प्रति दधाति^३ द्विजुहोति द्वे हि चक्षुषी^३ समान्या जुहोति समानं^३ द्वि चक्षुः समृद्धयै^३ देवासुराः संयत्ता आसन् ते वामं वसु सं न्यदधत् तद्देवा वामभृतोऽवृजत तद्वामभृतो वामभृत्वं यद्वामभृतं- (३)-मुपदधाति वाममेव तथा वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृङ्क्ते^३ हिरण्यमूर्ध्ना भवति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योति-
पैवास्य ज्योतिर्वामं वृङ्क्ते^३ द्वियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै^३ ॥ (अग्ने, उक्तानं, वामभृतं चतुर्विंशतिश्च) ॥ ३ ॥

रतःसिग्धोमः, चित्याभिमर्शश्च ॥ ७ जातिजगती शकरी वा; १२ त्रिपुष्प । अग्निर्ऋषिः ।

आपो वरुणस्य पत्न्य आसन् ता अग्निर्यज्यायत् ताः समभवत् तस्य रेतः पराऽपतत् तदियम-
भवद्यद् द्वितीयं पराऽपतत् तदसावभवदियं वै विराडसौ स्वराड् यद्विराजोऽपदधातीमे एवोप धत्ते^३
यद्वा असौ रेतः सिञ्चति तदस्यां प्रति तिष्ठति तत् प्र जायते ता ओपधयो (१) वीरुधो भवन्ति ता
अग्निरिति^३ य एवं चेद् प्रैव जायतेऽन्नादो भवति^३ यो रेतस्वी स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामुमे
उप दध्यादिमे एवास्यै समीची रेतः सिञ्चतो यः सिकरेताः स्यात् प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुप
दध्यादुत्तमायामन्यां रेत एवास्यै सिकमाभ्यामुभयतः परि गृह्णाति^३ संवत्सरं न क- (२)-ञ्चन प्रत्य-
वरोहेन्न हीमे कं चन प्रत्यवरोहेतस्तदेवयोर्धत्ते^३ यो वा अपशीर्षाणमाग्निं चिनुतेऽपशीर्षाऽमुर्धिमल्लोके
भवति यः सशीर्षाणं चिनुते सशीर्षाऽमुर्धिमल्लोके भवति^३

चित्तिं जुहोमि मनसा घृतेन यथा देवा इहाऽऽगमन् वीतिहोत्रा ऋतावृधः ।

समुद्रस्य वयुनस्थं पत्नम् जुहोमि विश्वकर्मेण विश्वाऽहाऽमर्त्यं^३ हविः^३ ॥

—रिति स्वयमातृणांमुपधार्य जुहोत्ये (३) तद्वा अग्नेः शिरः सशीर्षाणमेवाग्निं चिनुते^३ सशी-
र्षाऽमुर्धिमल्लोके भवति य एवं वेदे^३ सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्नस्तस्य यदयथापूर्वं
क्रियतेऽसुवर्ग्यमस्य तत् सुवर्ग्योऽग्निः^३ अतिमुपधायाभि मृशे^३

—चित्तिमचित्तिं चिनवद् द्वि विद्वान् पृष्ठेव वीता वृजिना च मतीन् ।

राये च नः स्वपत्याय (४) देव दितिं च रास्वादितिमुकुर्येति^३ ॥

यथापूर्वमेवैनमुप धत्ते प्राञ्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति^३ ॥

(ओपधयः, कं, जुहोति, स्वपत्याया, -ष्टादश च) ॥ ४ ॥

हिरण्येष्टका-स्वयमातृणोपधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

विश्वकर्मा दिशां पतिः स नः पशून् पातु सोऽस्मान् पातु तस्मै नमः^३ प्रजापती रुद्रो^३ वरु-
णा^३ अग्निर्दिशां पतिः स नः पशून् पातु सोऽस्मान् पातु तस्मै नमः^३ एता वै देवता एतेषां पशूना-
मधिपतयः (ताभ्यो) वा एष आ वृञ्च्यते यः पशुशीर्षाण्युपदधाति हिरण्येष्टका उप दधात्येताभ्य एव

देवताभ्यो नमस्करोति^१ ब्रह्मादिनो (१) वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान् पशून् प्र दधाति शुचाऽऽरुणान्
 र्पयति किं तत् उच्छिष्टपतीति यद्विरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं नैव ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो-
 भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति^२ प्राणो वै प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयाऽपानस्तृतीयाऽनु-
 प्राण्यात् प्रथमा स्वयमातृणामुपधाय प्राणेनैव प्राण स्वमर्धयति व्यन्याद् (२) द्वितीयामुपधाय
 व्यानेनैव व्यान स्वमर्धयत्यपान्यात् तृतीयामुपधायापानेनैवापान स्वमर्धयत्यथो प्राणैरेवैन स्व-
 समिन्धे^३ भूधुवः सुवृरिति स्वयमातृणा उप दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः खलु वै
 व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजापत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृणा उपदधातीमानेव लोकानु-
 पधायैषु (३) लोकैष्वधि प्र जायते^४ प्राणाय^५ व्यानाया^६ पानाय^७ वाचे त्वा चक्षुषे त्वा तया
 देवतयाऽङ्गिरस्वद् भुवा सीदो^८ मिना वै देवाः सुवर्ग लोकमजिगात्सन् तेन पतितुं नाशंसुवन् त
 एताश्चतस्रः स्वयमातृणा अपश्यन् ता दिक्षुपादधत् तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्ग लोकमायन् यच्चतस्रः
 स्वयमातृणा दिक्षुपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदभिना यजमानः (४) सुवर्ग लोकमेति^९ ॥
 (ब्रह्मादिनो, व्यन्या, - ईषु, यजमान, - क्षीणि च) ॥ ५ ॥

अहो रूपा-लोकंप्रणोपधानम् ॥ अग्निर्हविः ।

अम् आ याहि वीतय इत्याहाह्वैतैनमग्निं दूतं वृणीमह इत्याह हुत्वैवैनं वृणीतेऽग्निनाग्निः
 समिधयत् इत्याह समिन्ध एवैनमग्निर्वृत्राणि जङ्घनदित्याह समिद्ध एवास्मिन्निन्द्रियं दधात्यग्नेः
 स्तोमं मनामह इत्याह मनुत एवैनं^१ भेतानि वा अहो रूपाण्य- (१) न्वहमेवैनं चिनुतेऽवाहो रूपाणि
 रुन्धे^२ ब्रह्मादिनो वदन्ति कसात् सत्याद्यातयाग्नीरन्या इष्टका अयातयाम्नी लोक-
 पुणेत्यैन्द्राग्नी हि वाहस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां बृहस्पतिश्चायातयामानो^३ ऽनुचरवती
 मवत्यजाभित्वार्यो^४ नुष्टुमाऽनु चरत्यात्मा वै लोकपूणा प्राणोऽनुष्टुप् तस्मात् प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु
 चरति^५ ता अस्य सृददोहस (२) इत्याह तस्मात् परुषिपरुषि रसैः सोम स्वर्गं श्रीणन्ति पृथग् इत्या-
 हाह वै पृथग्यजमेवाव रुन्धे^६ र्को वा अग्निरर्कोऽन्नमजमेवाव रुन्धे^७ जन्मन् देवानां विशस्त्रिधा
 रौचने दिव इत्याहिमानेवासमै लोकान् ज्योतिष्मतः करोति^८ यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठा वेद प्रत्येव
 तिष्ठति तया (३) देवतयाऽङ्गिरस्वद् भुवा सीदेत्याहिषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव
 तिष्ठति^९ ॥ (रूपाणि, सृददोहस, - स्तया, बोधना च) ॥ ६ ॥

एकयूपादिविधिः ॥ १० अनुष्टुप् । अग्निर्हविः ।

सुवर्गाय वा एष लोकार्य चीयते यदुमिर्वज्रं एकादशिनी यदुमिर्वैकादशिनी^१ मिनुयाद्वज्रेणैव
 सुवर्गाहोकादन्तर्दध्याद्यन्न मिनुयात् स्वरुभिः पशून् व्यर्धयेदेकयूपं मिनोति नैनं वज्रेण सुवर्गाहो-
 कादन्तर्दधाति न स्वरुभिः पशून् व्यर्धयति^२ वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्यते योऽग्निं चिन्वन्नधि-

क्रामत्यैन्द्रिय- (१) -र्चाऽऽक्रमणं प्रतीष्टकामुप दध्याभेन्द्रियेण वीर्येण व्युष्यते रुद्रो वा एष यदु-
मिस्तस्य तिस्रः शरण्याः प्रतीचीं तिरश्चयन्ची ताम्यो वा एष आ वृश्च्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं
चित्वा तिसृधन्वमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् ताम्य एव नमस्करोत्यथो ताम्य एवाऽऽत्मानं निष्क्री-
णीते यत् ते रुद्र पुरो (२) धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवत्सरेण नमस्करोमि यत्
ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्र
पश्चादनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदावत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्रोत्तरादनुस्त- (३) -
द्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवत्सरेण नमस्करोमि यत् ते रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनु वातु
ते तस्मै ते रुद्र वत्सरेण नमस्करोमि रुद्रो वा एष यदग्निः स यथा व्याघ्रः क्रुद्धस्तिष्ठत्येवं वा
एष एतद्भि संचितमेतैरुप तिष्ठते नमस्कारैरेवैनं शमयति ॥

येऽग्रयः (४) पुरीष्याः प्रविष्टाः पृथिवीमनु । तेषां त्वमस्पृत्तमः प्र णो जावातवे सुधै ॥

आपं त्वाऽग्ने मनुसोऽऽपं त्वाऽग्ने तपसोऽऽपं त्वाऽग्ने दीक्षयाऽऽपं त्वाऽग्ने उपसङ्गि-
—रापं त्वाऽग्ने सुत्ययाऽऽपं त्वाऽग्ने दक्षिणामि—रापं त्वाऽग्नेऽवभृथेनापं त्वाऽग्ने वशर्याऽऽपं
त्वाऽग्ने स्वगाकारेण—त्याहै- (५) -गा वा अग्नेराभित्तयैवैनमाप्नोति ॥ (पेंद्रिया, पुर, उत्तरादनुस्त, -दुग्रथ,
जाहा, -ष्टौ च) ॥ ७ ॥

वपस्यानम्, आरमेष्टकोपधानं च ॥ अग्निर्ऋषिः ।

गायत्रेण पुरस्तादुपं तिष्ठते प्राणमेवास्मिन् दधाति बृहद्रथन्तराभ्यां पक्षावोजं एवास्मिन् दधात्यु-
तुस्यायश्चायश्चियेन पुच्छंमनुष्येव प्रति तिष्ठति पृष्ठेण तिष्ठते तेजो वै पृष्ठानि तेजं एवास्मिन् दधाति
प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्मात् सृष्टः पराङ्मैत् तं वारवन्तीर्येनावारयत् तद्धारवन्तीर्यस्य वारवन्तीर्यत्वं
इयैतेन इयेती अंकुरत् तच्छयैतस्य इयैतत्वं (१) यद्धारवन्तीर्येनोपतिष्ठते वारयत् एवैनं इयैतेन इयेती
कुरुते प्रजापतेर्हृदयेनापिपक्षं प्रत्युप तिष्ठते प्रमाणमेवास्य गच्छति प्राच्या त्वा दिशा सादयामि
गायत्रेण छन्दसाऽग्निना देवतयाऽग्नेः शीर्ष्णाऽग्नेः शिर उप दधामि दक्षिणया त्वा दिशा साद-
यामि त्रैष्टुमेन छन्दसेन्द्रेण देवतयाऽग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधामि प्रतीच्या त्वा दिशा साद-
यामि (२) जागतेन छन्दसा सत्रिवा देवतयाऽग्नेः पुच्छेनाग्नेः पुच्छमुप दधाम्यु—दीच्या त्वा दिशा
सादयाम्यानुष्टुमेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां देवतयाऽग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुप दधाम्यु—र्जया त्वा
दिशा सादयामि षाड्क्तेन छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाऽग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुप दधामि योऽवा
अपात्मानमग्निं चिनुतेऽपात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति यः सात्मानं चिनुते (३) सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवत्यात्मेष्टका
उप दधात्येष वा अग्नेरात्मा सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति य एवं चेद् ॥
(इयैतत्वं, प्रतीच्या त्वा दिशा सादयामि, यः सात्मानं चिनुते, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

आज्याहुतिविधानं प्रोक्षणं च ॥ अग्निर्कषिः ।

अग्रं उदधे या तु इधुर्युवा नाम तथा नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्तु उप जीवन्तो भूयास्मां भ्रे
दुध्रं*— गह्वं*— किंशिलं*— वन्य या तु इधुर्युवा नाम तथा नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्तु
उप जीवन्तो भूयास्मं पञ्च वा एतेऽग्नयो यश्चित्तय उद्धिरेव नाम प्रथमो दुध्रो (१) द्वितीयो गह्व-
स्तृतीयः किंशिलश्चतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमाच्छैत्यध्वर्युं यजमानो वाङ्म आसन् नसोः प्राणो-
ऽक्षयोश्चक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं बाहुवोर्वलं मुखोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनु- (२) -स्तनुवां मे सह नमस्ते
अस्तु मा मां हिंसीर्य वा एतस्मात् प्राणाः कामन्ति योऽग्निं चिन्त्यन्नधिक्रामति वाङ्म आसन् नसोः
प्राण इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन् धत्ते यो रुद्रो अग्नौ यो अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवना-
ऽऽविवेश तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वा— हुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हविर्माणा (३) अन्ये शतरुद्रीयं हुत्वा
गावीधुकं चरुमेतेन यजुषा चरुमायामिष्टकायां नि दध्याज्जागधेयेनैवैनां शमयति तस्य त्वै शतरुद्रीयं
हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात् पान्तु पितरस्त्वा शुभराजानः
पितृभिर्दक्षिणतः पान्तवां— दित्यास्त्वा विश्वेद्वैः पश्चात् पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतः
पान्तु (४) देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्चोपरिष्टाच्च पान्तु न वा एतेन न पुतो न मेध्यो न
प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीर्न प्रोक्षति यत् संक्षितमाज्येन प्रोक्षति तेन पुतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः ॥
(दुध्र-स्तनु-—हविर्माणाः, पातु, द्वाविर्दशच) ॥ २ ॥

सर्पाहुतिः महाहोमः; अग्नेर्विमोकहोमश्च ॥ १५ त्रिष्टुप् । अग्निर्कषिः ।

सुमीची नामासि प्राची दिक् तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताम्यां
नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्यो— जस्विनी नामासि दक्षि-
णा दिक् तस्यास्तु इन्द्रोऽधिपतिः पृदाकुः प्राची नामासि प्रतीची दिक् तस्यास्ते (१) सोमो
ऽधिपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची दिक् तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्तिरश्चराजि— रधिपत्नी
नामासि बृहती दिक् तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो वशिनी नामासीयं दिक् तस्यास्ते
यमोऽधिपतिः कल्मषग्रीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताम्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं द्विष्मो
यश्च (२) नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्ये— ता वै देवता अग्निं चित् रक्षन्ति ताम्यो यदाहुतीर्न
जुहुयादध्वर्युं च यजमानं च ध्यायुर्यदेता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनाञ्छमयति नाऽऽर्तिमाच्छै-
त्यध्वर्युं यजमानो हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गुहा अग्निर्व इषवः सलिलो*— निलिम्पा
नाम (३) स्थ तेषां वो दक्षिणा गुहाः पितरो व इषवः सगरौ*— वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः
पश्चाद् गुहाः स्वमो व इषवो गह्वरो*— अवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद् गुहा आपो व इषवः

(११-४) या त...भूयास । (१०८-९, १०) स्थ तेषां...इषवः ।

समुद्रो^१—ऽविपतयो^२ नाम स्थ तेषां व उपरि^३ गृहा वर्षं व इषवोऽवस्वानं^४— ऋग्या नाम स्थ पार्थि-
वास्तेषां व इह गृहा (४) अथै व इषवोऽनिमिषो वातनाम तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं
द्विष्मो यथ नो द्वेष्टि तं वो जग्मे दधामि^५ हुतादो वा अन्ये देवा अहुतादोऽन्ये तानश्चिदेवो-
भयान् प्रीणाति दध्ना मधुमिश्रेणैता आहुतीर्जुहोति भागधेयेनैवैनान् प्रीणात्यथो खलवाहुरिष्टका वै देवा
अहुताद् इत्य- (५)-उपरिकामं जुहोत्यपरिवर्गमेवैनान् प्रीणाती^६

—म५ स्तनमूर्जस्वन्तं धयापां प्रप्यातमग्ने सरिरस्य मध्ये ।

उत्सं जुषस्व मधुमन्तमूर्ध्व समुद्रिय५ सदनमा विशस्वै ॥

यो वा अग्निं प्रयुज्य न विमुञ्चति यथाऽभ्यो युक्तोऽविमुच्यमानः क्षुध्यन् पराभवत्येवमस्याग्निः परा
भवति तं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा लुक्षो (६) भवतीम५ स्तनमूर्जस्वन्तं
धयापामित्याज्यस्य पूर्णं लुचं जुहोत्येव वा अग्नेर्धिमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति^७ तस्मा-
दाहुयैवेव वेद् यश्च न सुधार्य५ ह वै वाजी सुहितो दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत् प्रीणाति स परं
प्रीतः प्रीणाति वसीयान् भवति^८ (७) (हु, च, नाम, गुहा, इति, लुक्षो, भवति) ॥ १० ॥

अधमेधोपगूतपञ्चानां प्रथमः सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राय राक्षे सूकरो^१ वरुणाय राज्ञे रुष्णो^२ यमाय राज्ञ् ऋश्यं^३ ऋषभाय राज्ञे गव्यं^४ शार्दु-
जाय राज्ञे गौरं^५ पुरुषराजाय मर्कटं^६ क्षिप्रश्चेनस्य वर्तिकां^७ नीलङ्गो^८ किमिः^९ सोमस्य^{१०} राज्ञे
कुलङ्के^{११} सिन्धोः^{१२} शिंशुमारो^{१३} हिमवतो हस्ती^{१४} ॥ (इन्द्रायाद्याविंशतिः) ॥ ११ ॥

द्वितीयः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

मयुः प्राजापत्यं^१ ऊलो हलीक्ष्णो वृषदंशस्ते धातुः^२ सरस्वत्यै शारिः^३ द्येता पुरुषवाक्^४ सरस्वते
शुकः^५ द्येता पुरुषवा^६—गारुण्योऽजो नकुलः^७ शका ते पौष्णां वाचे क्रौञ्चैः^८ ॥ (मयुर्गवोविंशतिः) ॥ १२ ॥

तृतीयः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अपां नव्वं जपो^१ नाको मर्करः^२ कुलीकयस्तेऽकूपारस्यं^३ वाचे पैङ्गराजो^४ भगाय कुशीर्तकं आती
वाहसो दर्विद्रा ते वायव्यां^५ त्रिगभ्यश्चक्रं चार्कः^६ ॥ (अश्वमेकाविंशतिः) ॥ १३ ॥

चतुर्थः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बलायाजगरं आरुः संजया शयणङ्कस्ते मैत्रा मृत्यवेऽसितो^१ मन्ववे स्वर्जः^२ कुम्भीनसः^३ पुष्कर-
सादो लोहिताहिस्ते त्वाग्रोः^४ प्रतिश्रुत्कायै वाहसः^५ ॥ (बलायाद्यादशः) ॥ १४ ॥

पञ्चमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे^१ गोधा कार्लका दार्वाद्यादस्ते वनस्पतीनां—मेण्यहे^२ रुष्णो रात्रियै^३ पिकः^४
स्विङ्का नीलशीर्ष्णीं^५ तैऽर्यग्णे^६ धातुः कर्तृदः^७ ॥ (पुरुषमृगोऽष्टादशः) ॥ १५ ॥

षष्ठः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सौरी चलाकं—र्यो मयूरः^१ द्येनस्ते गन्धर्वाणां^२ वसूनां कपिञ्जलो^३ रुद्राणां तित्तिरी^४ रोहित

(१८११-१२) स्थ तेषां...इषवः ।

कुण्डुणाचीं गोलत्तिका ता अस्सरसो—मरण्याय स्मरः (सोर्षादक्ष) ॥ १६ ॥

सप्तमः पञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

पृषतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कुः कदास्तेऽनुमत्यो अन्यवापोऽधमासानां मासां कश्यपः कथिः
कुटर्दरात्यौहस्ते सिनीवाल्यै गृहस्पतये शिर्षुः ॥ (पृषगोऽष्टादक्ष) ॥ १७ ॥

अष्टमः पञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

शकां भौमी पान्नः कशो मान्थीलवस्ते पितृणां मृतानां जहकां संवत्सराय लोपां कपोत
उल्हकः शशस्ते नैर्ऋताः कृकवाकुः सावित्री ॥ (शकाऽष्टादक्ष) ॥ १८ ॥

नवमः पञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

वर्क रौद्रः कृकलासः शुक्निः पिप्पका ते शरदयायै हरिणो मारुतो ब्रह्मणे शार्गं स्तरश्रुः
कृष्णः श्वा चतुरक्षो गर्दभस्त इतरजनातां मग्नये धूङ्क्ष्णां ॥ (वर्कर्विशतिः) ॥ १९ ॥

दशमः पञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अलज आन्तरिक्षं उद्रो मद्रुः मूवस्तेऽपां मदित्यै हस्ससाविं रिन्द्राण्यै कीशां युधः शिति-
कृशी वार्ध्राणस्ते दिव्यो चावापृथिव्यां आविर्त् ॥ (अलजोऽष्टादक्ष) ॥ २० ॥

एकादशः पञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

सुपर्णः पार्जिन्यो हरसो वृको वृषदृशस्त ऐन्द्रां अपामुद्रोऽर्यम्णे लोपाशः सिरहो नकुलो
व्याघ्रस्ते महेन्द्राय कामाय परस्वार् ॥ (सुपर्णोऽष्टादक्ष) ॥ २१ ॥

अधमेघसेवः प्रथमो ग्राम्यपञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेधी वभ्रुः सौम्यैः पौष्णः श्यामः शितिपुष्टो बार्हस्पत्यैः शिल्पो
वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्मार्ष ऐन्द्राग्नः संरुदितोऽघोरात्मः सावित्रो वारुणः पेत्यः ॥
(आग्नेयो द्वाविंशतिः) ॥ २२ ॥

द्वितीयो ग्राम्यपञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अभ्वस्तूपरो गौमृगस्ते प्राजापत्या आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्टौ लोमशस्ययौ शितिपुष्टौ बार्ह-
स्पत्यौ धात्रे पृषोदरः सौर्यो बलभः पेत्यः ॥ (बलवः बोद्धव्यः) ॥ २३ ॥

तृतीयो ग्राम्यपञ्चसङ्खः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽनीकवते रोहिताजिरनडां नघोरां भौमावित्रौ पौष्णौ रजतनामी वैश्वदेवौ पिशाङ्गौ
तृपरो मारुतः कल्मार्ष आग्नेयः कृष्णोऽर्जः सारस्वती मेधी वारुणः कृष्ण एकशितिपात् पेत्यः ॥
(अग्नये द्वाविंशतिः) ॥ २४ ॥

[यत् ३३८। प्रजापति- ३४०।- यजुषा १७४।ऽऽपो २१८। विश्वकर्मा २०३।ऽऽग्ने १६६। सुपर्णाय २५८। गायत्रेणा-
१७२।-मै २३२। सुमीची ३५०।-ग्राय १८। सुवृ-२३।-रुपा १९। बलाय १८। पुष्यमुगः १८। सौरी १८। पृथुतः १८। शक्रा
१८। रवे-२०।-रत्नजः १८। सुपर्ण १८। आग्नेयो २२।ऽऽग्ने १९।ऽऽग्ने २२। सप्तविंशतिः ॥ २७२७ ॥]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

उपानुवाक्याभिधानम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

कुम्भेष्टकामन्त्रम् ॥ १-३, ९-१० त्रिष्टुप्; ४ जगती; ५-८ अनुष्टुप्; ११-१३ गायत्री ।

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः ।
 अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 यासाः राजा वरुणो याति मर्त्ये सत्यानुते अवपश्यन्ननानाम् ।
 मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 यासां देवा दिवि कृण्वन्ति मध्वं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति ।
 याः पृथिवीं पर्यसोन्दन्ति (१) शुक्रास्ता न आपः शः स्योना भवन्तु ॥
 शिवेन मा चक्षुषा पश्यताऽऽपः शिवया तनुवोपे स्पृशत त्वचं मे ।
 सर्वाः अग्नीश्वरसुषदो हुवे वो मयि वचो बलमोजो नि धर्चं ॥
 यददः संप्रयतीरहावनदता हुते । तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि सिन्धवैः ॥
 यत् प्रेषिता वरुणेन ताः शीमः समवत्सगत (२) ।
 तदाप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्यन् ॥
 अपकामः स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकम् ।
 इन्द्रो वः शक्तिमिदेवीस्तस्माद्वार्णाम वो हितम् ॥
 एको देवो अत्यतिष्ठत् स्यन्दमाना यथावशम् । उदानिपुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते ॥
 आपो भद्रा घृतमिदाप आसुरभीषोमौ विभ्रत्याप इत् ताः ॥
 तीव्रो रसो मधुपृचा-(३)- मरुगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गर्न् ॥
 आदित् पश्याम्युत वा वृणोम्या मा घोषो गच्छति वाक्नुन आसाम् ।
 मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः ॥
 आपो हि ह्य मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥
 यो वः शिवतमो रसस्तस्यं भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः ॥ (४) ॥
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नैः ॥
 दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे यतस्व पृथिव्या सं भवं ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वो ॥

(उन्वन्ति, समवत्सगत, मधुपृचा, मातरो, द्राविशक्तिश्च) ॥ १ ॥

कुम्भेष्टका-वरूपधानम् ॥ अग्निर्भयिः ।

अपां ग्रहान् गृह्णात्येतद्वाव राजस्यं यदेते ग्रहाः स्वोऽभिर्वैरुणस्रवो राजस्यमग्निस्रवश्चित्यस्ताग्वा-

मेव स्युतेऽथो उभावेव लोकावभिर्जयति यश्च राजसूर्येनेजानस्य यश्चाग्निचित् आपो भवन्त्यापो वा
 अग्नेर्भातव्या यदपोऽग्नेर्यस्तादुपदधाति भातव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भातव्यो भवत्यमृतं (१)
 वा आपस्तस्मादग्निर्वतान्तमभिषिञ्चन्ति नाऽऽर्तिमाच्छेति सर्वमार्युरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैनौ
 एवं वेदौ—हो वा आपः पशव आपोऽर्धं पशवोऽन्नादः पशुमान् भवति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैनौ एवं
 वेदौ द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरेणैवास्मा (२) अन्नमव रूधे पात्राणि भवन्ति
 पात्रे वा अन्नमद्यते सयोन्येवान्नमव रूध आ द्वादशात् पुरुषादन्नमत्यथो पात्राश्च छिद्यते यस्यैता उपधीयन्ते
 य उ चैनौ एवं वेदौ कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनानि भवन्ति मिथुनस्य प्रजात्यै प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते
 यस्यैता उपधीयन्ते य उ (३) चैनौ एवं वेदौ शुक्वा अग्निः सोऽध्वर्यु यजमानं प्रजाः शुचाऽर्पयति यत्प
 उपदधाति शुक्मेवासां शमयति नाऽऽर्तिमाच्छेत्यध्वर्युर्न यजमानः शांस्यन्ति प्रजा यत्रैता उपधीयन्ते
 ऽपां वा एतानि हृदयानि यदेता आपो यदेता अप उपदधाति दिव्यामिद्वैनाः सर सृजति वर्षुकः पर्जन्यो
 (४) भवति यो वा एतासामायतनं कृत्ति वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पते ऽस्मा अनुसीतमुप
 दधात्येतद्वा आसामायतनमेवा फलमिदं एवं वेदाऽऽयतनवान् भवति कल्पतेऽस्मै दृग्दृग्मन्या
 उप दधाति चतस्रो मध्ये धृत्यो अन्नं वा इष्टका एतत् खलु वै साक्षादन्नं यदेष चरुयेदेतं चरुमुपदधाति
 साक्षा- (५) - देवास्मा अन्नमव रूधे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा अन्नं दधाति तस्मान्मध्य-
 तोऽन्नमद्यते गार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्नमव रूधे ब्रह्मवर्चसमसि
 ब्रह्मवर्चसाय त्वेत्याह तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति यस्यैष उपधीयते य उ चैनमेवं वेदौ ॥
 (अयुधं, -मस्मा, इ, पूर्वार्थः, साक्षात्, सुवचनवादिः शब्द) ॥ २ ॥

भूतेष्टोपधानाभिषेकादि ॥ अग्निर्हविः ।

भूतेष्टका उप दधात्यत्रात्र वै मृत्युर्जायते यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते तत् एवैनमव यजते तस्मादग्निचित्
 सर्वमार्युरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवोऽवेष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरित्वै प्रत्यगेनमभिचारः स्तुणुते सुयते
 वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हवीरंषि भवन्त्येतावन्तो वै देवानां सृजता एवा- (१) -सौ
 सुवान् प्र यच्छन्ति त एनं सुवन्ते सर्वोऽग्निर्वैरुणसुवो राजसूर्यं ब्रह्मसुवश्चित्यो देवस्य त्वा
 सवितुः प्रसुव इत्याह सवितुःप्रसुत एवैनं ब्रह्मणा देवतामिदमि पिञ्चत्ये—अस्याघस्याभि पिञ्चत्यघस्या-
 ञस्यावर्द्धये पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि पिञ्चति पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि पिञ्चति शीर्षतो
 षाभमद्यते आ मुखादन्ववन्नावयति (२) मुखत एतासां अन्नायं दधात्ये—अस्त्वा साम्राज्येनाभि
 पिञ्चामीत्याहै वा अग्नेः सुवस्तेनैवैनमभि पिञ्चति बृहस्पतेस्तवा साम्राज्येनाभि पिञ्चामीत्याह ब्रह्म वै
 देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि पिञ्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि पिञ्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिहाह धात्ये
 त- (३) -वै राजसूर्यस्य रूपं य एवं विद्वानग्निं चिनुत उभावेव लोकावभिर्जयति यश्च राजसूर्येनेजानस्य
 यश्चाग्निचित् इन्द्रस्य सुपुषाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतन् तदेवाः सौत्रामण्या समभरन्सुयते वा

एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं संमृत्याऽऽत्मन् धत्ते^१ ॥

(पुत्रा, -स्ववर्त्तनायस्ये, -त, वृष्टाचैत्वादिःशब्द) ॥ ३ ॥

क्षेत्रमापनपूर्वाङ्गहोमः ॥ अग्निर्हविः ।

सृजस्वदोऽयावभिः^१ सृज्रूपा अरुणीभिः^२ सृजः सूर्य एतश्चेन सृजोपावृथिना दःसोभिः^३ सृज्राग्निर्वैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा^४ संवत्सरो वा अत्रो मासा अयावा उपा अरुणीः सूर्य एतश इमे अश्विना संवत्सरोऽग्निर्वैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतं संवत्सरे पशवोऽनु प्र जायन्ते संवत्सरे-
णैवास्मै पशून् प्र जयनति^५ दर्भस्तम्बे जुहोति य- (१)-द्वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्भास्तासिन् जुहोति प्रव जायते उज्ञादो भवति यस्यैवं जुह्वेत्येता वै देवता अग्नेः पुरस्ताद्वागास्ता एव प्रीणात्यथो चक्षुरे-
वान्नेः पुरस्तात् प्रति दधात्यै- नन्धो भवति य एवं वेदा-ऽऽपो वा इदमग्ने सलिलमासीत् स प्रजा-
पतिः पुष्करपर्णे वार्तो भुतोऽलेलायत् सः (२) प्रतिष्ठां नाविन्दत् स एतदपां कुलार्थमपश्यत् तस्मिन्नाग्नि-
मचिनुत् तदीयमभवत् ततो वै स प्रत्यतिष्ठ-धां पुरस्तादुपादधात् तच्छिरोऽभवत् सा प्राची दिव्यां दक्षिणत उपादधात् स दक्षिणः पक्षोऽभवत् सा दक्षिणा दिव्यां पश्चादुपादधात् तत् पुच्छमभवत् सा
प्रतीची दिव्यामुत्तरत उपादधात् (३) स उत्तरः पक्षोऽभवत् सोदीची दिव्यामुपरिद्रादुपादधात् तत्
पृष्ठमभवत् सोर्ध्वा दि-गियं वा अग्निः पञ्चैष्टकस्तस्माद्यदस्यां जनन्त्यमीष्टकां त्वन्दत्यभि शकैराः सर्वा
वा इयं वयोभ्यो नक्तं इहो दीप्यते तस्मादिमां वयोऽसि नक्तं नाध्यासते^६ य एवं विद्वानग्निं चिनुते
प्रत्येव (४) तिष्ठत्यभि दिशो जयत्यो-भ्यो वै ब्राह्मणस्तस्माद्ब्राह्मणाय सर्वासु दिव्यर्षेभ्यः स्वामेव तदि-
शमन्वेत्यै-पां वा अग्निः कुलार्थं तस्मादापोऽग्निः हार्यकाः स्वामेव तद्योनिं प्र विशन्ति^७ ॥

(यत्, स, उपादधा, -देव, द्वाभिःशब्द) ॥ ४ ॥

अभिजिद्यागाङ्गचयनम् ॥ अग्निर्हविः ।

संवत्सरमुख्यं भूत्वा द्वितीयं संवत्सर आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेन्द्रमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं
वाहस्पत्यं चरुं वैष्णवं त्रिकपालं^१ तृतीयं संवत्सरोऽभिजिता यजेते यदष्टाकपालो भवत्यष्टाक्षरा गायत्र्या-
ग्नेयं गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव तेन दाधार गायत्रीं छन्दो^२ यदेकादशकपालो भवत्येकादशाक्षरा
त्रिष्टुप्छन्दं त्रैष्टुभं माध्यंदिनं^३ सवनं माध्यंदिनमेव सवनं तेन दाधार त्रिष्टुभं (१) छन्दो यद् द्वादशकपालो
भवति द्वादशाक्षरा जगती वैश्वदेवं जगतीं तृतीयसवनं तृतीयसवनमेव तेन दाधार जगतीं छन्दो यद्वाह-
स्पत्यश्चरुमवति ब्रह्म वैदेवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मैव तेन दाधार यद्वैष्णवत्रिकपालो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेव
तेन दाधार यत् तृतीयं संवत्सरोऽभिजिता यजेतेऽभिजित्यै^४ यत् संवत्सरमुख्यं विभर्ताममेव (२) तेन
लोकां स्पृणोति यद् द्वितीयं संवत्सरोऽग्निं चिनुतेऽन्तरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत् तृतीयं संवत्सरे यजेते-
ऽमुमेव तेन लोकां स्पृणोत्ये-तं वै परं आदणारः कक्षीवाः^५ आशिजो वीतहव्यः ध्रायसन्नसदस्युः
पौरुकुत्स्यः प्रजाकामा अचिन्वत् ततो वै ते सहस्रं सहस्रं पुत्रानविन्दन्तं प्रथते प्रजयां पशुमिस्तां
मात्रामाप्नोति यां तेऽगच्छन् य एवं (३) विद्वानेतमग्निं चिनुते^६ ॥ (त्रिष्टुभं, -मेव, -वे, चन्वारि च) ॥ ५ ॥

पूर्वोक्तविधिप्रशंसा ॥ अग्निर्ऋषिः ।

प्रजापतिरग्निमचिनुत् स क्षुरपविर्मुत्वाऽतिष्ठत् तं देवा विभ्यतो नोपाऽऽयन् ते छन्दोभिर्गुत्मानं
छादयित्वाऽऽयन् तच्छन्दसां छन्दस्त्वं ब्रह्म वै ह्यद्वांश्चि ब्रह्मण एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं कार्ष्णीं उपान-
हादुपं मुञ्चते छन्दोभिरेवाऽऽत्मानं छादयित्वाऽग्निमुपं चरत्यात्मनोऽहिंसायै' देवनिधिर्वा एष नि-
धीयते यदग्निः-(१)-रन्ये वा वै निधिमर्गुतं विन्दन्ति न वा प्रतिप्रजानात्युत्थामा कामत्यात्मानमेवाधिपां
कुर्वते गुप्त्या अथो खत्वाहुंनोऽऽक्रम्येति नैर्ऋत्युत्था यदाकामेभिर्ऋत्या आत्मानमपि दध्यात् तस्मात्त्वा-
ऽऽक्रम्यां पुरुषशीर्षमुपं दधाति गुप्त्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति तादगेव तत् (२) प्रजापतिर्वा
अथर्वाऽग्निरेव दध्यङ्गार्धवर्णस्तस्येष्टका अस्थान्येतं ह वाव तदपिरेभ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थमिरिति
यदिष्टकाभिर्गिन चिनोति सात्मानमेवाग्निं चिनुते' सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति य एवं वेदे शरीरं वा
एतदग्नेर्येष्टित्य आत्मा वैश्वानरो यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सःस्कृत्या-(३)-भ्यारोहति' शरीरं
वा एतद्यजमानः सःस्कृते यदग्निं चिनुते यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सःस्कृत्याऽऽत्मना-
ऽभ्यारोहति तस्मात् तस्य नावं घन्ति जीवन्नेव देवानन्येति' वैश्वानर्यर्चा पुरीषमुपं दधातीत्यं वा अग्नि-
वैश्वानरस्तस्यैवा चितिर्यत् पुरीषमग्निमेव वैश्वानरं चिनुत् एषा वा अग्नेः-(४) प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रिया-
मेवास्य तनुवमव रुधे' ॥ (अग्निः- स्तत्, सःस्कृत्या- भे- दंश्च) ॥ ६ ॥

दीक्षाकालविक्राराः ॥ अग्निर्ऋषिः ।

अग्नेर्वै दीक्षया देवा विराजमास्तुवन् तिष्ठो रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रिपदा विराड् विराजमामोति
पङ्कतीर्दीक्षितः स्यात् पङ् वा ऋतवः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमामोति दश रात्रीर्दीक्षितः
स्याद्दशाक्षरा विराड् विराजमामोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड्
विराजमामोति त्रयोदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रयोदश (१) मासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराज-
मामोति पञ्चदश रात्रीर्दीक्षितः स्यात् पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासस्यः संवत्सर आप्यते संवत्सरो
विराड् विराजमामोति सप्तदश रात्रीर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः पञ्चतवः स संवत्सरः संवत्सरो विराड्
विराजमामोति चतुर्विंशति रात्रीर्दीक्षितः स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराज-
मामोति त्रिंशत् रात्रीर्दीक्षितः स्यात् (२) त्रिंशदक्षरा विराड् विराजमामोति मासं दीक्षितः स्याद्यो
मासः स संवत्सरः संवत्सरो विराड् विराजमामोति चतुरो मासो दीक्षितः स्याच्चतुरो वा एतं मासो वसवो-
ऽयिमरुस्ते पृथिवीमाऽज्यन् गायत्री छन्दोऽद्यै रुद्रास्तैऽन्तरिक्षमाऽज्यन् त्रिष्टुभं छन्दो द्वादशाऽऽदित्यास्ते
दिवमाऽज्यन् जगती छन्दस्ततो वै ते (३) व्यावृत्तमगच्छन्त्यैष्टयं देवानां' तस्माद् द्वादश मासो भुत्वा-
ऽग्निं चिन्वीत् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आमेष्टकमेनं चिनुतेऽथो
व्यावृत्तमेव गच्छति श्रैष्ठ्यं समानानाम् ॥ (त्रयोदश, स्यात्, ते, ष्ठाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

अन्वारोहण्यभिधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

सुवर्गाय वा एष लोकार्यं नीयते यदग्निस्तं यन्नावारोहेत् सुवर्गाल्लोकाद्यजमानो हवीयेत पृथिवीमा-

ऽकर्मिणं प्राणो मा मा हासीदन्तारिक्षमाऽकर्मिणं प्रजा मा मा हासीदिवमाऽकर्मिणं सुवर्गन्मेत्याह्वैष वा
अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै यत् पक्षसंमितां मिनुयात् (१) कनीयाश्च
यक्षकृतमुपेयात् पापीयस्यस्याऽऽत्मनः प्रजा स्याद्वेदिसंमितां मिनोति ज्यायाश्चमेव यक्षकृतमुपैति नास्या-
ऽऽत्मनः पापीयसी प्रजा भवति साहस्रं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः सहस्रसंमितो वा अयं लोक इममेव
लोकमभि जयति द्विपाहस्रं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानो द्विपाहस्रं वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवामि जयति
त्रिपाहस्रं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान- (२)-स्त्रिपाहस्रो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयति^३ जानुद्वं
चिन्वीत प्रथमं चिन्वानो गायत्रियैवेमं लोकमभ्यारोहति नाभिद्वं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्त्रिपुमेवान्त-
रिक्षमभ्यारोहति ग्रीवद्वं चिन्वीत तृतीयं चिन्वानो जगत्त्रैवामुं लोकमभ्यारोहति^३ नाभि चित्वा रामा-
मुपेयादयो नौ रेतो धास्यामीति न द्वितीयं चित्वाऽन्यस्य स्त्रिय- (३)-मुपेयात् तृतीयं चित्वा कां चनो-
पेयाद्रेतो वा एतस्मिं धत्ते यदग्निं चिनुते यदुपेयाद्रेतसा व्यृध्येतो- यो खल्वहुरप्रजस्यं तद्यज्ञोपेयादिति
यद्रेतः सिचाबुपदधाति ते एव यजमानस्य रेतो विभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दार्यं त्रीणि वाव रेतोऽस्ति
पिता पुत्रः पौत्रो (४) यद् वे रेतः सिचाबुपदध्याद्रेतोऽस्य विच्छिन्ध्यात् तिस्र उप दधाति रेतसः संतत्यां
इयं वाव प्रथमा रेतः सिग्वाग्वा इयं तस्मात् पश्यन्तीमां पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीयां प्राणो
वा अन्तरिक्षं तस्मान्छान्तरिक्षं पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया चक्षुर्वा असौ तस्मात् पश्यन्त्यमुं पश्यन्ति
चक्षु- र्यजुप्रेमां चा- (५)-मुं चोप दधाति मर्नसा मध्यमामेयां लोकानां कल्प्या अथो प्राणानां- मिष्टो
यज्ञो भृगुभिराशीर्दा यसुभि- स्तस्य त इष्टस्य वीतस्य द्रव्येणेह भक्षीये- त्याह स्तुतशस्त्रे एवैतेन दुहे^३
पिता मातरिवाऽच्छिद्रा पदा धा अच्छिद्रा उशिजः पदाऽबु तक्षुः सोमो विश्वविज्ञेता नैपद्बृहस्पति-
रुष्यामदानि शरसिपदित्याहैतद्वा (६) अग्नेरुष्यं तेनैवैनमुं शरसति^३ ॥ (मिनुषा, -चिन्वानः, स्त्रियं
पौत्रं, -वच, वै, सुप्र धं) ॥ ८ ॥

जासन्दी-षडुयाम-उखा-उल्ललादिप्रशंसा ॥ अग्निकर्मिणः ।

सुयते वा एषोऽग्नीनां य उखार्या भियते यदधः सादयेद्रभौः प्रपादुकाः स्युरयो यथा सवात् प्रत्यव-
रोहति तादगेव तदासन्दी सादयति गर्भाणां धृत्या अप्रादायार्थो स्वमेवैनं करोति गर्भो वा एष
यदुख्यो योनिः शिष्यं यच्छिष्यादुखां निरुहेद्योनेर्गर्भं निर्हण्यात् पडुयामश्च शिष्यं भवति पोढाविहितो
वै (१) पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मन्नेवैनं विमर्ति^३ प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा
चोल्खलं च स्तनौ तावस्य प्रजा उप जीवन्ति यदुखां चोल्खलं चोपदधाति ताभ्यामेव यजमानोऽमुष्मि-
होकेऽग्निं दुहे^३ संवत्सरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता इष्टकाः प्राजापत्या वैष्णवी- (२)-वैश्व-
कर्मणीरहोरात्रायेवास्य प्राजापत्या यदुख्यं विमर्ति प्राजापत्या एव तदुप धत्ते यत् समिधं आदधाति
वैष्णवा वै वनस्पतयो वैष्णवीरेव तदुप धत्ते यद्विष्टकाभिरग्निं चिनोतीयं वै विश्वकर्मा वैश्वकर्मणीरेव
तदुप धत्ते तस्मादाहुस्त्रिवृद्धिरिति तं वा एतं यजमान एव चिन्वीत यदस्यान्य (३) चिनुयाद्यत्
तं दक्षिणाभिर्न राधयेदग्निमस्य वृज्जीत योऽस्याग्निं चिनुयात् तं दक्षिणाभी राधयेदग्निमेव तत् स्पृणोति^३
(वै, वैष्णवी, -रन्यो, विज्ञातिधं) ॥ ९ ॥

बहुधा चयनप्रशंसा ॥ अग्निर्हविः ।

प्रजापतिरग्निर्मचिनुतुर्गुभिः संवत्सरं वसन्तेनैवास्यं पूर्वार्धमचिनुतु ग्रीष्मेण दक्षिणं पक्षं वर्षाभिः पुच्छं शरदोत्तरं पक्षं हेमन्तेन मध्यं^१ । ग्रहणा वा अस्य तत् पूर्वार्धमचिनुतु क्षत्रेण दक्षिणं पक्षं पशुभिः पुच्छं विशोत्तरं पक्षमाशया मध्यं^२ । य एवं विद्वानग्निं चिनुतु ऋतुभिरेवैनं चिनुतेऽथो एतदेव सर्वमव (१) रुन्धे शृण्वन्त्येनमग्निं चिक्क्यानमत्यन्तरं शिचते इयं वाव प्रथमा चित्तिरोपधयो वनस्पतयः पुरी-
पमन्तरिक्षं द्वितीया वया^३सि पुरीपमसौ तृतीया नक्षत्राणि पुरीयं यज्ञस्तुर्थी दक्षिणा पुरीयं यजमानः पञ्चमी प्रजा पुरीयं^४ यत् चित्तिंतीकं चिन्वीत यज्ञं दक्षिणामात्मानं प्रजामन्तरीयात् तस्मात् पञ्चचि-
तीकश्चेत्ययं एतदेव सर्वं^५ स्पृणोति^६ यत् तिरश्चितय- (१)-स्त्रिवृद्धयभिर्यद् वे द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्यै^७ पञ्च चित्तयो भवन्ति पाङ्क्तः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चित्तयो भवन्ति पञ्चभिः पुरी-
पैरभ्युहति दश सं पचन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव पुरुषस्तत्र स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराटर्न विराड्
विराज्येवावाद्यो प्रति तिष्ठति^८ संवत्सरो वै षष्ठी चित्तिर्ऋतवः पुरीयं^९ (१) षट् चित्तयो भवन्ति षट्
पुरीपाणि द्वादश सं पचन्ते द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सर एव प्रति तिष्ठति^{१०} ॥ (नव, चित्तयः, पुरीयं,
पञ्चदश च) ॥ १० ॥

वायमेधिकाष्टादशपशुसङ्घः प्रथमः पञ्चसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

रोहिता धुन्नरोहितः कर्कशुरोहितस्ते प्राजापत्या धुन्नरुणवधुः शुक्लवधुस्ते रौद्राः इयेतः इयेताक्षः
इयेतग्रीवस्ते पितृदेवत्या^१स्तिस्त्रः कृष्णा वशा वारुण्यं^२स्तिस्त्रः श्वेता वशा सौर्यो^३ मैत्राबाहस्पत्या
धुन्नललामास्तूपरीः ॥ (रोहितः षड्विंशतिः) ॥ ११ ॥

द्वितीयोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पृथिस्तिरश्नीनपृथिर्ऋष्वपृथिस्ते मारुताः फल्गूलोहितोर्णी वलक्षी ताः सारस्वत्यः^१ पृषती स्थूल-
पृषती क्षुद्रपृषती ता वैश्वदेव्यं^२स्तिस्त्रः इयामा वशा पौष्ण्यं^३स्तिस्त्रो रोहिणीर्वशा मैत्रियं^४ ऐन्द्रा-
बाहस्पत्या अरुणललामास्तूपरीः ॥ (पृथिः षड्विंशतिः) ॥ १२ ॥

तृतीयोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

शितिबाहुर्ऋतयः शितिबाहुः समन्तशितिबाहुस्त ऐन्द्रवायवाः शितिरन्ध्रोऽन्यतः शितिरन्ध्रः सम-
न्तशितिरन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः शुद्धवालः सुवैश्वदेव्यं^१मणिवालस्त आश्विनौ—स्तिस्त्रः शिल्पा वशा वैश्व-
देव्यं^२स्तिस्त्रः इयेनीः परमेष्ठिनं^३ सोमापौष्णाः इयामललामास्तूपरीः ॥ (शितिबाहुः पञ्चविंशतिः) ॥ १३ ॥

चतुर्थोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

उन्नत ऋषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिककुच्छितपृष्ठः शितिमस्तु त ऐन्द्राबाहस्पत्याः
शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त ऐन्द्रावैष्णवा—स्तिस्त्रः सिध्मा वशा वैश्वकर्म्मण्यं^१स्तिस्त्रो धात्रे पृषोदरो
ऐन्द्रापौष्णाः इयेतललामास्तूपरीः (उन्नतः पञ्चविंशतिः) ॥ १४ ॥

पञ्चमोऽष्टादशपशुसङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कर्णाख्ये यामाः सौम्याख्ये भित्तिर्ना अग्नये यविष्ठाय त्रयो नकुलो—स्तिस्त्रो रोहिणीस्त्रयव्यस्ता

वसूनां तिस्रोऽरुणा दित्यौहस्ता रुद्राणो^१ सोमैन्द्रा वृधुललामास्तूर्पराः ॥ (कर्णास्त्रयोविंशतिः) ॥ १५ ॥

वष्टोऽष्टादशपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

शुण्डास्त्रयो वैष्णवा^१ अधीलोद्यकर्णालयो विष्णव उरुकमार्य^१ लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुगायार्थे
पञ्चाधीस्तिस्र आदित्यानां^१ त्रिवत्सास्तिस्रोऽङ्गिरसो^१ मैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूर्पराः ॥
(शुण्डा विंशतिः) ॥ १६ ॥

सप्तमोऽष्टादशपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

इन्द्राय रामे त्रयः शितिपृष्ठा^१ इन्द्रायाधिपजाय त्रयः शितिककुट्टे^१ इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः शिति-
मसदे^१—स्तिस्रस्तुर्योहो^१ साध्यानां^१ तिस्रः पृष्ठौहो^१ विधेयां देवानां^१ मासेन्द्राः कृष्णललामास्तूर्पराः ॥
(इन्द्राय द्वाविंशतिः) ॥ १७ ॥

अष्टमोऽष्टादशपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अदित्यै त्रयो रोहितैता^१ इन्द्रायै त्रयः कृष्णैताः^१ कुहै त्रयोऽरुणैता^१—स्तिस्रो धेनवो राकायै^१
त्रयोऽनड्वाहः सिनीवालयो^१ अगनावैष्णवा रोहितललामास्तूर्पराः ॥ (अदित्या अष्टादश) ॥ १८ ॥

नवमोऽष्टादशपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गो^१ सोमाय रामे त्रयः सारङ्गा^१ पार्जन्या नमोरूपास्तिस्रोऽजौ^१ मल्हा
इन्द्रायै^१ तिस्रो मेघ्य आदित्यो^१ पावापृथिव्या मालङ्गास्तूर्पराः ॥ (सौम्या पञ्चाविंशतिः) ॥ १९ ॥

दशमोऽष्टादशपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

घाकणास्त्रयः कृष्णललामा^१ वरुणाय रामे त्रयो रोहितललामा^१, वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरुणललामा^१
शिल्पास्त्रयो वैश्वदेवो^१—स्त्रयः पृथ्व्यः सर्वदेवत्या^१ पेन्द्रासुराः ह्येतललामास्तूर्पराः ॥
(घाकणा विंशतिः) ॥ २० ॥

इन्द्रिमः पञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहाधेनड्वाहा^१—विन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टारा^१—विन्द्राग्निभ्यां यलदाभ्या^१
सीरवाहावली^१ द्वे धेनु मौमी^१ विग्भ्यो वडवे द्वे^१ धेनु मौमी^१ वैराजी पुरुषी^१ द्वे धेनु मौमी^१
वायव्य^१ आरोहणवाहाधेनड्वाहा^१ वारुणी कृष्णे वरो^१ अण्डयौ दिव्यावृषभौ परिमरौ^१ ॥
(सोमाय चतुविंशत्) ॥ २१ ॥

पठिरात्रेऽनुष्ठेयाः षेचिद् पञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

एकादश प्रातर्गव्यः पशव आ लभ्यन्ते छागलः कलमार्पः किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीनव
भ्येता वशा अनुवन्त्यां भवन्त्यां—मेघ येन्द्राग्न आश्विनस्ते विशालयुप आ लभ्यन्ते^३ ॥
(एकादश पञ्चाविंशतिः) ॥ २२ ॥

अनुपञ्चसहस्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रेष्माः पृषन्तस्त्रयो चार्पिकोः पृथ्व्यस्त्रयः शार्द्वोः पृथ्विस्तथा-

अथो हैमन्तिको अवलिताख्यः शैशिराः संवत्सराय निर्वक्षसः ॥ (पितृणां विश्रुतिः) ॥ २३ ॥

[हिरण्यवर्णां २२२। अपां २२७। अतएव १९८। सुखः २३२। संवत्सरं १५४। प्रजापति-२१०।-रुमेः १७८। सुवर्णाय ३०७।
सूर्ये १७०। प्रजापती १६५। रोहितः २६। शुक्रः २६। शिविवाहु- २५।-कृतः २५। कृष्णः २३। शुष्णः २०। इन्द्राया-
१२।-दित्यै १८। सौम्या १९। वारुणाः २०। सोमायै-३३।-कादश २५। पितृणां-२०।-अथोविश्रुतिः ॥ २३३६ ॥]

[इति पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

उपानुवाक्यावशिष्टकर्मनिरूपणम् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

चित्राभिर्गणानां ॥ अग्निर्हविः ।

यो वा अयथादेवताभिः चिनुत आ देवताभ्यो वृक्षयते पापीयान् भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य-
आ वृक्षयते वर्सीयान् भवत्याग्नेय्या गात्रिया प्रथमां चित्तिमभि मृशेत् त्रिष्टुभा द्वितीयां जगत्या तृतीया-
मनुष्टुभा चतुर्थी पृथ्व्या पञ्चमीं यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृक्षयते वर्सीयान् भवती-
डाथै वा एषा विभक्तिः पशव इडा पशुभिरेनं (१) चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति
नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिणस्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते
रूपं प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नाऽऽर्तिमाच्छेत्त्ये-तद्वा अहो रूपं
यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहो (२) रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषमिष्टका उपधास्यच्छ्वेतमश्वमभि-
मृशेत् पुरीषमुपधास्यन् कृष्णमहोरात्राभ्यामेवेनं चिनुते हिरण्यपात्रं मघ्नोः पूर्णं ददाति मध्वन्योऽसा-
नीतिं सौर्या चित्रवत्याऽर्वक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिने ऽश्वमव आपयत्यसौ वा आदित्य इन्द्र
एव प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षादभोति ॥

(एत-मेतदहो, ऽष्टाचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

अथमेष्टकायुपधानम् ॥ १, ५, ७-११ विष्टुपः ३ अनुष्टुप् । अग्निर्हविः ।

त्वामग्ने वृषभं चेकितानं पुनर्युवानं जनयन्नृपामां ।

अस्थूरिणो गार्हपत्यानि सन्तु तिमनेन नो ब्रह्मणा सः शिक्षाधि ॥

पशवो वा एते यदिष्टकाश्चित्प्राश्चित्यामृषममुप दधाति मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय
तस्माद्युधेयूथ ऋषभः ॥

संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वां राज्यपासते । प्रजां सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यभवत् ॥

प्राजापत्या-(१)-मेतामुप दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामर्चं क्रियते तदेवैतयाऽव रुन्ध एषा
वै प्रजापतेः कामदद्या तयैव यजमानोऽमुष्मिल्लोकेऽग्निं दुहे

येन देवा ज्योतिषोर्वा उदायन् येनाऽऽदित्या वसवो येन रुद्राः ।

येनाङ्गिरसो माहिमानमानुशुस्तेनैतु यजमानः स्वस्ति ॥

सुवर्गाय वा एष लोकाय (२) चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वं उदायन्नित्युच्यते^१ समिन्ध
इष्टका एवैता उप धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयै^२

शतायुधाय शतवीर्याय शतोत्तयेऽभिमातिषाहे ।

शतं यो नः शरदो अजीतानिन्द्रो नेषदतिं दुरितानि विश्वा^३ ॥

ये चत्वारः पथयो देवयानां अन्तरा द्यावापृथिवी व्रियन्ति ।

तेषां यो अज्यानिमर्जीतिमावहात् तस्मै नो देवाः (३) परि दत्तेह सर्वे ॥

ग्रीष्मो हैमन्त उत नो वसन्तः शरद्वर्षाः सुवितं नो अस्तु ।

तेषामृतुना ५ शतशरदानां निवात एषामभये स्पामे ॥

इदुवत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता बृहन्नमः ।

तेषां वयः ५ सुमतौ युज्ञियानां ज्योगजीता अहताः स्पामे ॥

भद्राक्षः श्रेयः समनैष्ट देवास्त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा ।

स नो मयोभूः पितो (४) आ विशस्व शं तोकायं तनुवे स्थोनैः ॥

अज्यानीरेता उप दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते^४

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासा ऋतवः संवत्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यो देवताभ्य

आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तद्देवता उदज्यन् यदुतुभ्यो निर्वपेद् देवताभ्यः समदं दध्यादाग्रयणं

(५) निरुप्येता आहुती जुहोत्यर्धमासानेव मासानृतून्संवत्सरं प्रीणाति न देवताभ्यः समदं दधाति^३

भद्राक्षः श्रेयः समनैष्ट देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावार्यं ॥

(शशापत्यां, लोकाय, देवाः, पितो, दध्यादाग्रयणं, पचन्विशतिश्च) ॥ २ ॥

वज्रिणीष्टओषधान-वसोधाराविशेषविधानम् ॥ १-४ बृहती; ७ गायत्री । अग्निर्हविः ।

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्नस्तनुपा नः प्रतिस्पृशः ।

यो नः पुरस्ता^१ - - *दक्षिणतैः* - - *पश्चा^२ - - *दुत्तरतोऽघ्रायुरभिदासत्येत ५ सोऽ-

श्मानमृच्छतुं ॥

देवासुराः संयत्ता आसन् तेऽसुरा विगम्य आ ऽवाधन्त तान् देवा इष्वा च वज्रेण चापाबुदन्त
यद्वज्रिणीरुपधातीष्वा चैव तद्वज्रेण च यजमानो आनृव्यानप नुदते^३ दिक्षूपं (१) दधाति देवपुरा
एवैतास्तनुपानीः पर्यृहते^४

ऽधाविष्णू सजोषमेमा वर्धन्तु वां गिरः । युमैर्वाजैर्भिरा गंतुम् ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति यश्च देवतायै जुहत्यथ किं देवत्या वसोधारेत्यग्निर्वसुस्तम्यैषा धारा विष्णुर्व-
सुस्तस्यैषा धाराऽऽग्नावैष्णव्यर्चा वसोधारा जुहोति भागधेयेनैवैनौ समर्धयत्यथौ एता- (२)-मेवाहुति-
मायंतनवती करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवाव रुन्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तनुवी घोरा-

ऽन्या शिवाऽन्या यच्छतऋतीयं जुहोति यैवास्य श्रोत्रा तनूस्तां तेन शमयति यद्वसोर्धारां जुहोति यैवास्य शिवा तनूस्तां तेन प्रीणाति यो वै वसोर्धारायै (१) प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत तस्मिन् ब्रह्मोदने पंचेत तं ब्राह्मणाभ्युत्वारः प्राश्नीयुरेव वा अग्निर्वैश्वानरो यद्वाह्मण एषा खलु वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियायामिवैनां तनुवां प्रति प्रापयति चतस्रो धेनुर्दद्यात् तामिरेव यजमानोऽमुष्मिन्नोक्तोऽग्निं जुहोति ॥ (उपै, -तां, धारायै, पद्व्यत्वारि, शब्च) ॥ ३ ॥

होमविशेषा राष्ट्रद्राक्ष्येष्टकोपवानं च ॥ ५-८ त्रिष्टुप् । अग्निर्ऋषिः ।

चिन्ति जुहोमि मनसा घृतेनेत्याह्लादाभ्या वै नामैषाऽऽहुतिर्वैश्वकर्मणी नैनं चिक्यान् धातृव्यो दक्षो-
त्यथो देवता एवाव रुधे ऽग्ने तमयेति पङ्क्त्या जुहोति पङ्क्त्याऽऽहुत्या यद्वसुधमा रभते सम
तै अग्ने समिधः सम जिह्वा इत्याह होत्रा एवाव रुधेऽग्निर्देवेभ्योऽपाकामद्वागधेयः (१)-मिच्छमान-
स्तस्मा एतद्वागधेयं प्रायच्छन्नेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतर्हि खलु वा एष जातो यर्हि सर्वैश्चितो जातायैवास्मा
अन्नमपि दधाति स पनं प्रीतः प्रीणाति वसीत्यान् भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदेव गार्हपत्यञ्जीयतेऽथ
कास्याऽऽहवनीय इत्यसावादित्य इति ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वोभ्यो देवताभ्यो जुहति (२) य एवं विद्वा-
नग्निं चिनुते साक्षादेव देवता ऋध्नोत्य-

—अं यशस्विन् यशसेममर्पयेन्द्रावतीमर्पचितीमिहाऽऽ वह ।

अयं मुर्धा परमेष्ठी सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु ॥

भद्रं पश्यन्त उप सेदुरग्रे तपो दीक्षामृषयः सुवर्दिदः ।

ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा अभि सं नमन्तु ॥

धाता विधाता परमो- (३)-त संदक् प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा ।

स्तोमाश्छन्दांसि निविदो म आहुतेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम ॥

अभ्यावर्तध्वमुप मेत साकमयश्चास्ताऽषिपतिर्वो अस्तु ।

अस्य विज्ञानमनु सश्च रभध्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वे ॥

राष्ट्रभृत एता उप दजात्येषा वा अग्नेश्चिती राष्ट्रभृत् तयैवागस्मिन् राष्ट्रं दधाति (४) राष्ट्रमेव भवति
नास्माद्राष्ट्रं श्रंशते ॥ (अगधेयं, जुहति, परमा, राष्ट्रं दधाति, सुत च) ॥ ४ ॥

पुनः परीक्षनादिविधानम् ॥ अग्निर्ऋषिः ।

यथा वै पुत्रो जातो म्रियत एवं वा एष म्रियते यस्याग्निदक्ष्य उद्धारयति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्त्या-
ह्लातृव्यमस्मै जनयेत् स एव पुनः परीध्यः स्वादेवैनं योर्नेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा
एतं गृह्णाति यस्याग्निदक्ष्य उद्धारयति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसै- (१)-व तमो
मृत्युमप हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽप हतेऽथो तेजो वै हिरण्यं तेजं
एवाऽऽत्मन् धत्ते सुवर्नं ग्रमः स्वाहो सुवर्नार्कः स्वाहो सुवर्नं शुकः स्वाहो सुवर्नं ज्योतिः स्वाहो

द्वेधा वा अग्निं चिक्यान्स्य यश इन्द्रियं गच्छत्यग्निं वा चितमीजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्ममेव
यश इन्द्रियं धत्ते ईश्वरो वा एष अतिमातेयौऽग्निं चिन्वन्चिक्रामति तत्त्वा यामि ब्रह्मणा चर्त्तमान
इति वाङ्मयर्चा (१) जुहुयाच्छान्तिरेवैषाऽग्नेर्गुह्येतिरूपमनो^१ इविष्कृतो वा एष योऽग्निं चिनुते यथा
वै हविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्याऽऽमिक्षया यजेत मैत्रा-
वरुणतामेवोपैत्यात्मनोऽस्कन्दायै यो वा अग्निं चितुस्थां वेदुर्तुर्ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति
संवत्सरो वा अग्निः- (५)-ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो वर्षाः पुच्छश्च शरदुत्तरः
पक्षो हेमन्तो मर्ध्यं पूर्वपक्षाश्चितयोऽपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निं चितुस्था य एवं वेदुर्तु-
ऋतुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति^२ प्रजापतिर्वा एतं ज्यैष्ठ्यकामो न्यधत्त ततो वै स ज्यैष्ठ्यम-
गच्छत्य एवं विद्वानग्निं चिनुते (६) ज्यैष्ठ्यमेव गच्छति^३ ॥ (पृथिवीं यच्छ, यत् स्वयमातुणा वपुषा,
धेष्टु, - चा, ऽग्नि, - चिनुते, त्रोणि च) ॥ ६ ॥

आकृतिमन्त्राः ॥ १-४ त्रिष्टुप्; ५-१० अनुष्टुप् । अक्षिर्भाविः ।

यदाकूतात् समसुप्तोद्भूदो वा मनसो वा संमृतं चक्षुषो वा ।
तमनु ग्रेहिं सुकृतस्य लोकं यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः ॥
एतश्च संघस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं ज्ञातवेदाः ।
अन्वागन्ता यज्ञपतिर्वो अत्र तश्च स्म जानीत परमे व्योमन् ॥
जानीतादेनं परमे व्योमन् देवाः संघस्था विद रूपमस्य ।
यदागच्छात् (१) पृथिमिर्देवयानैरिष्टापुते कृणुतादुविर्भसै^१ ॥
सं प्र च्यवश्चमनु सं प्र याताग्ने पथो देवयानान् कृणुष्वम् ।
अस्मिन्संघस्थे अच्युत्तरस्मिन् विश्वे देवा यजमानश्च सीदते ॥
प्रस्तरेण परिधिना सुचा वेद्यां च वहिषा । ऋचेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^२ ॥
यदिष्टं यत् परादानं यद्दत्तं या च दक्षिणा ।

त- (२)-दक्षिर्वैश्वकर्षणः सुवर्देवेषु नो दधत् ॥

येनां सहस्रं वहसि येनांभे सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^३ ॥

येनांभे दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^४ ॥

येनांभे सुकृतः पथा मधोर्धारा व्यानशुः । तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे^५ (३) ॥

यत्र धारा अनपेता मधोर्धृतस्य च याः । तदग्निर्वैश्वकर्षणः सुवर्देवेषु नो दधत् ॥

(आगच्छात्, त-द्वयानशुस्तेनेमं यज्ञं नो वह सुवर्देवेषु गन्तवे अनुवर्दस च) ॥ ७ ॥

स्वर्गवेति, कर्मोपधानं च ॥ १, ३ त्रिष्टुप् । अग्निकर्षिः ।

यास्ते अग्ने समिधो यानि धाम या जिह्वा जातवेदो यो अर्चिः ।

ये ते अग्ने मेढयो य इन्द्रवस्तेभिरात्मानं चिनुहि प्रजानन् ॥

उत्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाऽद्वैतस्य क्रियते किं वा न यथा अध्वर्युरग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तद्वन्तरेति यास्ते अग्ने समिधो यानि (१) धामेत्याहुषा वा अग्नेः स्वयंचित्तिरग्निरेव तदग्निं चिनोति नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरैति ।

चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन् ।

धृतं पिन्वंजजरं सुवीरं ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनाम् ॥

सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते यत् कुर्मश्चतस्र आशाः प्र चरन्त्वग्नय इत्याहु (१) दिशं एवैतेन प्र जानाति—मं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्तित्याहु सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै ब्रह्म समिद्धवत्याहुतीनामित्याहु ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायुर्न यद्ब्रह्मण्वत्योपदधाति ब्रह्मणैव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजादिति वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः पशवश्छन्दांसि रूपं सर्वान् वर्णानिष्टकानां (३) कुर्याद्रूपणैव प्रजां पशून् छन्दांस्येव रूपं ऽथो प्रजाभ्य एवैनं पशुभ्यश्छन्दाभ्योऽवस्वद्व्यं चिनुते ॥ (एतु यास्ते अग्ने समिधो यान्या, -अय इत्याहे-ष्टकानां, षोडश च) ॥ ८ ॥

अग्निरग्रः, तर्बमुल्लं च ॥ १-२ त्रिष्टुप् । अग्निकर्षिः ।

मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निं रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय ।

मयि प्रजां मयि वचीं दधाम्यरिष्टाः स्याम तुनुवा सुवीराः ।

यो नो अग्निः पितरो हृत्स्वन्तरमर्त्यो मर्त्या अविवेश ।

तस्मात्तन् परि गृह्णामहे वयं मा सो अस्मा अंवहाय परां गातृ ॥

यदध्वर्युरात्मनश्चिन्मिगृहीत्वाऽग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोऽग्निस्तमपि (१) यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पशवोऽनूपं तिष्ठन्तेऽपकामुका अस्मान् पशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहुऽऽत्मन्नेव स्वमग्निं दाधाम् नास्मात् पशवोऽपं कामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदाऽऽपश्चादग्नेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाग्निश्चाग्निश्चायत इति यदग्निः संयौत्वा (१)-पो वै सर्वो देवता देवताभिरेवैनं स एव सृजति यन्मृदा चिनोतीत्यं वा अग्निर्वैभानरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो वदन्ति यन्मृदा चाग्निश्चाग्निश्चायतेऽथ कस्मादग्निरुच्यत इति यच्छन्दाभिश्चिनोत्यग्नयो वै छन्दांसि तस्मादग्निरुच्यतेऽथो इयं वा अग्निर्वैभानरो य (१)-मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन् दधात्ययो तेजो वै हिरण्यं तेज एवाऽऽत्मन् भवेत् यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमसि सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीं पुरस्तादुपं दधाति त्रिष्टुभं दक्षिणतो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्क्तिं मध्यं एष वा (४) अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाश्चिनुते सर्वासु प्रजास्व-

अमसि सर्वा दिशोऽभि जयत्यर्थो दिव्येव दिशं प्र वयति तस्मादिदि दिक् प्रोता । ॥
(अग्निं, संयोजितं, वैश्वानरो य, -वेप वै, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

पशुशीर्षोपचानं, तत्र केचिद्विशेषाश्च ॥ अग्निर्हविः ।

प्रजापतिरग्निमसृजत सौऽस्मात् सृष्टः प्राङ् प्राद्वचत् तस्मा अश्वं प्रत्यास्यत् स प्रक्षिणाऽवर्तत तस्मै
वृषिण प्रत्यास्यत् स प्रत्यङ्काऽवर्तत तस्मा ऋषमं प्रत्यास्यत् स उदङ्काऽवर्तत तस्मै वस्तं प्रत्यास्यत्
स ऊर्ध्वोऽद्वचत् तस्मै पुरुषं प्रत्यास्यत् पशुशीर्षोपपदधाति सवित एवैनः (१) -मवृक्ष्य चिनुत एता
वै प्राणभृतश्चक्षुर्मतीरिष्टका यत् पशुशीर्षाणि यत् पशुशीर्षोपपदधाति तामिरेव यजमानोऽमुष्मिहोके
प्राणित्यथो तामिरेवास्मा इमे लोकाः प्र भान्ति मृदाऽभिलिप्योप दधाति मेध्यत्वायं पशुर्वा एव यवश्चि-
रन्नं पशवं एव खलु वा अभिर्यत् पशुशीर्षाणि यं कामयेत् कर्नायोऽस्यान्नं (२) स्यादिति संतरां तस्यं
पशुशीर्षोपपद दध्यात् कर्नाय एवास्यान्नं भवति यं कामयेत् समावद्वन्मात्रं स्यादिति मध्यतस्तस्योप
दध्यात् समावदेवास्यान्नं भवति यं कामयेत् भूयोऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्यं व्युदक्षोप दध्यादन्त
एवास्मा अन्नमयं रुन्धे भूयोऽस्यान्नं भवति (३) ॥ (पुन, -मस्यान्नं, भूयोऽस्यान्नं भवति) ॥ १० ॥

[११-२४] अश्वमेधाङ्गासरीरहोममन्त्राः ॥ ११-२४ । विधेदेवा ऋषयः ।

स्तेगान् दष्टाभ्यां मण्डूकान् जम्भ्येभि रादंकां खादेनो जं स सुदेनां रण्यं जाम्बीलेने
मृदं वत्स्वेभिः शर्कराभिरवकां मवकाभिः शर्करा मुत्सादेन जिह्वा मवक्रुन्देन तालुं सर-
स्वतीं जिह्वग्रेण (स्तेगान् द्वाविंशतिः) ॥ ११ ॥

वाजं हनुभ्यां मय आस्येनोऽऽदित्याञ्छमश्रुभि रुपयाममघरेणोष्ठेन सदृत्तरेणां न्तरे-
णानूकाशं प्रकाशेन बाह्वं स्तनयितुं निर्वाधेन स्रवाग्नी चक्षुभ्यां विद्युतौ कनानका-
भ्यां मशनिं मस्तिष्केण बलं मज्जभिः (वाजं पञ्चविंशतिः) ॥ १२ ॥

कुर्माञ्छफै रच्छलाभिः कपिञ्जलां न्तसाम कुष्ठिकाभि र्जवं जङ्घाभि रगदं जानुभ्यां
वीर्यं कुहाभ्यां भयं प्रचालाभ्यां गुहोपपक्षाभ्यां मक्षिनावस्थाभ्यां मदिति शीष्णीं
निश्रितं निजौलमकेन शीष्णीं ॥ (कुर्मान् त्रयोविंशतिः) ॥ १३ ॥

योक्त्रं गृध्राभि र्युगमानतेन चित्तं मन्याभिः संक्रोशान् प्राणैः प्रकाशेन त्वचं
पराक्राशेनान्तरां मशकान् केसै रन्द्र स्वपसा बहेन बृहस्पतिं शकुनिसादेन रथमुष्णि-
हाभिः ॥ (योक्त्रमेकविंशतिः) ॥ १४ ॥

मिश्रावरुणौ श्रोणीभ्यां मिन्द्राग्नी शिखण्डाभ्यां मिन्द्राबृहस्पती ऊरुभ्यां मिन्द्राविष्णू अष्टी-
वद्धयां सवितारं पुच्छेनं गन्धवाञ्छेपेनां पसरसौ मुष्काभ्यां पर्वमानं पायुनां पवित्रं
पोत्राभ्यां माक्रमणं स्थूराभ्यां प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्यां ॥ (मिश्रावरुणौ द्वाविंशतिः) ॥ १५ ॥

इन्द्रस्य क्रोडो' ऽदित्यै पाजस्य' दिशां जत्रवो' जीमूतान् हृदयोपशाम्या' मन्तरिक्षं
पुरिततो नभ उदयेणै'न्द्राणीं प्लीहां वल्मीकान् क्लोम्रां गिरीन् छाशिमिः' समुद्रमुदरेण
वैश्वानरं मखनो ॥ (इन्द्रस्य द्वाविंशतिः) ॥ १६ ॥

पूष्णो वनिष्ठु' रन्धाहे स्थूरगुदां सर्पान् गुदामि' ऋतून् पृष्टीभि' दिवं पृष्टेने वक्षतां प्रथमा
कीकसां रुद्राणां द्वितीयां ऽऽदित्यानां तृतीयां ऽङ्गिरसां चतुर्थीं साध्यानां पञ्चमीं' विधेवां
देवानां षष्ठी' ॥ (पूष्णश्चतुर्विंशतिः) ॥ १७ ॥

ओजो ग्रीवामि' मिश्रैतिमस्थमि' रिन्द्रश्च स्वपसा वहेनै रुद्रस्य विचलः स्कन्धो' ऽहोरात्र-
योद्वितीयो' ऽर्धमासानां तृतीयो' मासां चतुर्थ' ऋतूनां पञ्चमः सैवत्सरस्य पष्ठेः ॥
(ओजो विंशतिः) ॥ १८ ॥

आनन्दं नन्दयुनां कामं प्रत्यासाम्यां मयश्च शितीमभ्यां' प्रशिषं प्रश्यासाम्यां' स्या-
चन्द्रमसौ वृक्षयोभ्यां' इयामश्वलौ मत्स्नाभ्यां' व्युष्टिश्च रूपेण निम्नुक्तिमरूपेण ॥
(आनन्दश्चोर्वशः) ॥ १९ ॥

अहर्मांसेने रात्रि पीवसां ऽपो युषेण' घृतश्च रतेनै इयां वसयो दूषीकामिर्हार्दुनि' म-
श्रुमिः पृष्ठां' दिवंश्च रूपेण नक्षत्राणि प्रतिरूपेण पृथिवीं चर्मणां छवीं छव्यो' पाकृताय
स्वाहो' ऽऽलंघ्याय स्वाहा' हुताय स्वाहा' ॥ (अहर्माविंशतिः) ॥ २० ॥

अग्नेः पञ्चतिः' सरस्वत्यै निपञ्चतिः' सोमस्य तृतीयां ऽपां चतुर्थ्यो' पथीनां पञ्चमीं' सैवत्स-
रस्य षष्ठीं मरुतां सप्तमीं वृहस्पतैरष्टमीं मित्रस्य नवमीं वरुणस्य दशमीं' न्द्रस्यैकादशीं'
विधेवां देवानां द्वादशीं' धावापृथिव्योः पार्श्वे' यमस्य पाटूरः ॥ (अग्नेरेकाविंशतिः) ॥ २१ ॥

वायोः पञ्चतिः' सरस्वतो निपञ्चति' अन्द्रमसस्तृतीयां नक्षत्राणां चतुर्थीं संवितुः पञ्चमीं'
रुद्रस्य षष्ठीं सर्पाणां सप्तम्य' पृष्णोऽष्टमीं स्वर्धुर्नवमीं धातुर्दशमीं' न्द्राप्या एकाद-
श्यै' दित्यै द्वादशीं' धावापृथिव्योः पार्श्वे' यम्यै पाटूरः ॥ (वायोरेकाविंशतिः) ॥ २२ ॥

पन्थामनुवृग्भ्यां' संततिश्च स्नावन्याभ्यां' शुक्रान् पिप्तेन' हरिमाणं युक्रां हलीक्षणान्
पापवातेन' कूडमाच्छकमिः' श्रुतानूवर्ष्येनै श्रुनो विश्वसनेन सर्वांश्छोदितगन्धेन वयांश्चि-
पकगन्धेन' पिपीलिकाः प्रशदेन' ॥ (पन्थां द्वाविंशतिः) ॥ २३ ॥

गुरस्त्राज्ययोतिः ॥

क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी विधेदुर्वैर्यज्ञियैः संविदानः ।

स नो नय सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयश्च स्वधया मदेम ॥ (क्रमैरेकाविंशतिः) ॥ २४ ॥

अथानुमन्त्रणम् ॥

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सुधस्यमात्माऽन्तरिक्षं समुद्रो योनिः सूर्यस्ते चक्षुर्वीर्यं प्रागश्चन्द्रमाः श्रोत्रं
मासाश्चार्धमासाश्च पर्वाण्युतवोऽङ्गानि संवत्सरो मृद्धिमा ॥ (योः पञ्चविंशतिः) ॥ २५ ॥

अथानुमन्त्रणम् ॥

अग्निः पशुरासीत् तेनायजन्तु स एतं लोकमजययद्यस्मिन् अग्निः स ते लोकस्तं जैष्यस्यथाव जिघ्र वायुः
पशुरासीत् तेनायजन्तु स एतं लोकमजययद्यस्मिन् वायुः स ते लोकस्तस्मात् त्वाऽन्तरेष्यामि यदि नाद्य-
जिघ्रस्यादित्यः पशुरासीत् तेनायजन्तु स एतं लोकमजययद्यस्मिन्- '१' 'आदित्यः स ते लोकस्तं जैष्यमि-
यद्यवजिघ्रसि' ॥ (यस्मिन्मृष्टौ च) ॥ २६ ॥

[य-१४८- स्था-२७५-मिन्द्रस्य १९६ । चित्ति २०७ । यथा ३४५ । व्यो ३०३ । य-१६४-या १६६ । मर्धि २२५ ।
भुजापतिः १५० । स्तेगान् २२ । वार्ध २५ । कुर्मात् २३ । योक्त्रे २१ । मित्रावरुणा-२२-विन्द्रस्य २२ । पूष्ण २४ । शोर्ज २० ।
जानुद्-१६१-मर्ध-२८१-रुमे-२९ । वर्धयोः २८१ । रन्धा २२ । कर्मे-१८१-द्यौस्ते २५ । अग्निः ५८१ । पञ्चविंशतिः ॥ २५८२ ॥]

[॥ इति पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

[सावित्राणि ३०८१ । विष्णुमुखा ३१९५ । उत्सवयुजो २४७७ । देवापुरा २९०६ । यदेकं २७२७ । विरेण्यवर्णा २४३६ ।
यो वा २५८२ । (सुष्ठ्व ॥ ७ ॥ १९४०४)]

॥ इति पञ्चमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ५ ॥

अथ षष्ठं काण्डम् ।

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

प्राचीनवंशाख्यगालानिर्माणं क्षौरादिभिः संस्कृतस्य यजमानस्य तत्र प्रवेशविधानम् । सोम रुषिः ।

प्राचीनव॑शं करोति देवमनु॒ष्या दि॒शो व्य॑मजन्त॒ प्राचीं दे॒वा दक्षि॑णा पि॒तरः प्र॒तीचीं मनु॑ष्या उ॒दीचीं॑
ग॒द्रा यत् प्राचीन॑व॒शं करोति॑ दे॒वल्लो॒कमे॒व तद्यज॑मान उ॒पाव॑र्तते' परि॒ श्रय॑त्यु॒त्तर्हि॑तो हि दे॒वल्लो॒को
मनु॑ष्य॒ल्लोकां—आस्मा॒ल्लोकात् स्वै॒तव्य॑मि॒वेत्याहुः॑ को हि तद्दे॒व यद्यमु॑ष्मि॒ल्लोकेऽस्ति॑ वा न वेति दि॒श्वन्ती-
का॒शान् करो॑त्यु॒ः । 'भयो॑ल्लो॒कयो॑रु॒भित्त्यै॑' के॒शश्च॑म॒श्रुव॑पते न॒वानि॑ नि ऊ॒नन्ते मृ॒ता वा ए॒षा त्वग्-
मे॒ध्या यत् के॒शश्च॑म॒श्रु मृ॒तामे॒व त्वच॑ममे॒ध्याम॑प॒हृत्य॑ यक्षि॒यो भू॒त्वा मे॒धमु॑प्त्यै—कि॒रसः सु॒वर्गं लो॒कं यन्तो-
ऽप्सु दी॒क्षात॑प॒सी प्रा॒वेशय॑न्न॒प्सु स्ना॑ति सा॒क्षादे॒व दी॒क्षात॑प॒सी अ॒व रु॒न्धे ती॒र्थे स्ना॑ति ती॒र्थे हि ते तां
प्रा॒वेशय॑न् ती॒र्थे स्ना॑ति (१) ती॒र्थमे॒व स॒माना॑नी भव॒त्यै—पो॒ऽश्वा॒त्यन्तर॑ ए॒व मे॒धो भव॑ति वा॒स॒सा
दी॒क्षय॑ति सौ॒म्यं वै क्षौ॒र्म दे॒वता॑ सोम॑मे॒व दे॒वता॑मु॒पैति॑ यो दी॒क्षते॑ सोम॑स्य त॒नूर॑सि त॒नुव॑ मे पा॒ही-
न्याह॑ स्वामे॒व दे॒वता॑मु॒पैत्यो॑ आशि॒षमे॒वेता॑मा शा॒स्ते' अ॒ग्नेस्त्वा॒धानं वा॒योवा॑त॒पानं॑ पि॒तृणां नी॒विरो॑प-
धी॒नां प्र॒धात॑ (२) आ॒दित्या॑नां प्राची॒नता॑नो वि॒श्वेवां दे॒वाना॑मो॒तुर्नक्ष॑त्राणाम॒नीका॑शास्त॒द्वा ए॒तत् सं॒वदे॒-
व॒त्यै यद्वा॒लो यद्वा॒स॒सा दी॒क्षय॑ति सर्वा॑भि॒रेवै॒न दे॒वता॑भिर्दी॒क्षय॑ति' य॒हिःप्रा॑णो वै मनु॑ष्यस्तस्या॒शनं
प्रा॒णोऽश्ना॑ति स॒प्राण॑ ए॒व दी॒क्षते॑ आ॒शितो॑ भव॒ति यावा॑न॒वा॒स्य प्रा॒णस्तेन॑ सह मे॒धमु॑पैति' घृ॒तं दे॒वानां
म॒स्तु पि॒तृणां नि॒ष्प॑कं मनु॑ष्या॒णां तद्वा॑ (४) ए॒तत् सं॒वदे॒व॒त्यै यक्ष॑न्तीतं यक्ष॒वनी॑तेनाभ्य॒ङ्क्ते सर्वा॑ ए॒व
दे॒वताः प्रा॑णा॒ति' प्र॒च्युतो॑ वा ए॒षोऽस्मा॒ल्लोका॑द॒गतो दे॒वल्लो॒कं यो दी॒क्षितो॑ ऽन्ते॒व न॒वनी॑तं तस्मा॒न्न-
व॒नीते॑नाभ्य॒ङ्क्ते' ऽनु॒लोमं॑ य॒ज्ञेया व्यावृ॑त्यै' इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न् तस्य॑ क॒नीनि॑का परा॑ऽप॒तत् तदा॑ज॒न-
म॒भव॑न्ना॒ङ्क्तं चक्षु॑रे॒व आ॒त॒व्यस्य॑ वृ॒ङ्क्ते' दक्षि॑णं प॒र्वमा॑ऽङ्क्तं (५) सु॒व॒य॑र हि प॒र्वं मनु॑ष्या आ॒ङ्कते
न नि धा॑वते नी॒व हि मनु॑ष्या धा॒वन्ते पञ्च॑ कृ॒त्वा आ॑ऽङ्क्ते पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञो य॒क्षमे॒वाव॑
रु॒न्धे परि॑मित॒माऽङ्क्तेऽप॑रि॒मित॑र हि मनु॑ष्या आ॒ङ्कते स॒त॒ल॒याऽऽङ्क्तेऽप॑त॒ल॒या हि मनु॑ष्या आ॒ङ्कते व्यावृ॑त्यै'
यद॑प॒त॒ल॒याऽऽङ्की॑त व॒ज्रं इ॒व स्या॑त् स॒त॒ल॒याऽऽङ्क्ते॑ मि॒त्र॒त्वाये॑ (६) इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्तोऽपि॑ऽऽभ्य-
क्षि॒यत् ता॒सां यन्मे॒धं यक्षि॑य॒त् सदे॒वमा॑सीत् तद॒पोद॑काम॒न् ते द॒र्मा अ॑भ॒वन् यदे॒भेपु॑ञ्जीलैः प॒वय॑ति या
ए॒व अ॒ध्या यक्षि॑याः सदे॒वा आप॑स्ताभि॒रेवै॒न प॒वय॑ति' आ॒भ्या प॒वय॑त्य॒होरा॒त्राभ्या॑मि॒वेन॑ प॒वय॑ति त्रिभिः
प॒वय॑ति त्रय॑ इ॒मे लो॒का अभि॑रेवै॒न लो॒कैः प॒वय॑ति पञ्चभिः (७) प॒वय॑ति पञ्चा॑क्षरा प॒ङ्क्तिः पा॒ङ्क्तो य॒ज्ञो
य॒ज्ञाभे॒वै॒न प॒वय॑ति प॒ञ्चभिः प॒वय॑ति प॒ञ्चा ऋ॒तव॑ ऋ॒तुभि॑रेवै॒न प॒वय॑ति स॒प्तभिः प॒वय॑ति स॒प्त छ॒न्दा र॑सि
छ॒न्दोभि॑रेवै॒न प॒वय॑ति त॒वभिः॑ प॒वय॑ति न॒व व॑ पु॒रुषे॑ प्रा॒णाः स॒प्राण॑मे॒वै॒न प॒वय॑त्ये॒कवि॑ंश॒त्या प॒वय॑ति द॒श
ह॒स्म्या अ॒ङ्गुल॑यो द॒श प॒दा आ॒त्मैक॑वि॒ंशो या॒वाने॒व पु॒रुष॑स्तमप॒रि॒वर्गं १० प॒वय॑ति' त्रि॒त्यानि॑स्व॒या

पुनान्वित्याह मनो वै चित्पतिर्मनस्सैवैनं पवयति वाक्पतिस्त्वा पुनान्वित्याह वाचैवैनं पवयति देवस्यां
सविता पुनान्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनं पवयति^{१३} तस्य ते पवित्रपते पवित्रेण यस्मै कं पुने तच्छक्रे-
यमित्याहाऽऽशिर्षमेवैतामा शास्ते^{१३} ॥ (अतीकानां करोत्य, -वंशयन् तीर्थं ज्ञानि, प्रवातो, मनुष्याणां तद्वा,
आङ्गकं, मिश्रत्वाय, पञ्चभिः, -रपरिवर्गं, -मृष्टाचैवारीक्ष्य च) ॥ १ ॥

यज्ञशालां प्रविष्टस्य यजमानस्य दीक्षाहोमविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

यार्वन्तो वै देवा यज्ञायापुनत न एवामेवन् य एवं विद्वान् यज्ञाय पुनीते भवत्येव वहिः पवयित्वाऽन्तः
प्र पादयति मनुष्यलोक एवैनं पवयित्वा पुनं देवलोकं प्र णयत्ये-दीक्षित एकयाऽऽहुत्येत्याहुः सुवेण
चतस्रो जुहोति दीक्षितत्वाय जुचा पञ्चमी पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवायं रुध्रं आकृत्यै
प्रयुजेऽग्नये (१) स्वाहेत्याहाऽऽकृत्या हि पुरुषो यज्ञमभि प्रयुङ्क्ते यजेयेति^१ मेधायै मनसेऽग्नये स्वाहेत्याह
मेधया हि मनसा पुरुषो यज्ञमभिगच्छति सरस्वत्यै पूर्णेऽग्नये स्वाहेत्याह वाग्वै सरस्वती पृथिवी पुषा
वाचैव पृथिव्या यज्ञं प्र युङ्क्ते आपो देवीर्वृहतीर्विभ्वशम्भुव इत्याह या वै वप्यास्ता (२) आपो
देवीर्वृहतीर्विभ्वशम्भुवो^२ यदेतद्यजुर्न द्रुयाद्विद्या आपोऽशान्ता इमं लोकमा गच्छेयुः-रापो देवीर्वृहती-
विभ्वशम्भुव इत्याहासा एवैनो लोकं शमयति तस्माच्छान्ता इमं लोकमा गच्छन्ति चावापृथिवी
इत्याह चावापृथिव्योर्हि यज्ञ उर्वन्तरिक्षमित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञो^३ वृहस्पतिर्नो हविषा वृधात्वि-(३)
त्याह ब्रह्म वै देवानां वृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै यज्ञमव रुध्रे^४ यद्रुयाधिधेरिति यज्ञस्याणुमृच्छेद्ब्रधात्वित्याह
यज्ञस्याणुमेव परि वृणक्ति^५ प्रजापतिर्यज्ञमसृजत सोऽस्मात् सृष्टः पराङ्मे स प्र यजुरर्लीनान् प्र साम
तमृगदयच्छुद्धगुदयच्छुत् तदोद्गृह्णस्यौद्गृह्णत्वं-सुचा (४) जुहोति यज्ञस्योद्यत्यो अनुपुच्छन्द्दसामुद-
यच्छदित्याहुस्तस्मादनुपुमा जुहोति यज्ञस्योद्यत्यै^६ द्वादश वात्सवन्धान्युदयच्छुभित्याहुस्तस्माद्
द्वादशभिर्वात्सवन्धविदो दीक्षयन्ति^७ सा वा एषर्गनुपुगवागनुपुगयदेतयर्चा दीक्षयति वाचैवैनं^८
सर्वया दीक्षयति^९ विश्वे देवस्य नेतुरित्याह सावित्र्येतेन मतो वृणीत सख्यः^{१०} मित्याह पितृदेवत्यै-
तेन विश्वे राय इषुष्यसीत्याह वैभवेत्येतेन युञ्ज वृणीत पुष्यस इत्याह पौष्पयेतेन सा वा एषर्गसर्वदेवत्यां
यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वाभिरेवैनं देवताभिर्दीक्षयति^{११} सप्ताक्षरं प्रथमं पदमष्टाक्षराणि त्रीणि यानि त्रीणि
तान्यष्टावर्पयन्ति यानि चत्वारि तान्यष्टौ यदष्टाक्षरा तेन (६) गायत्री यदेकादशाक्षरा तेन त्रिपुण्यद्
द्वादशाक्षरा तेन जगती सा वा एषर्गसर्वीणि छन्दांसि यदेतयर्चा दीक्षयति सर्वेभिरेवैनं छन्दैर्भिर्दी-
क्षयति^{१२} सप्ताक्षरं प्रथमं पदं सप्तपदा शर्करा पशवः शर्करा पशुनेवाव रुध्रे एकस्मादक्षरादनां
प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽनां तन्मनुष्या उप जीवन्ति पूर्णया जुहोति (७) पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते-
राप्यै न्यूनया जुहोति न्यूनादि प्रजापतिः प्रजा असृजत प्रजानां सृष्टयै^{१३} ॥ (अग्रे, ता, वृषावु चा,
मुख्यं, तेन, जुहोति, पञ्चदश च) ॥ २ ॥

रुणाजिनेन वस्त्रेण मेखलय च दीक्षाविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

रूपस्सामे वै देवेभ्यो यज्ञायाऽतिष्ठमाने रुणो रूपं कृत्वाऽपक्रस्यातिष्ठतां तैऽमन्यन्त यं या इमे उपा-

वृत्त्यतः स इदं भविष्यतीति ते उपोमन्त्रयन्त ते अहोरात्रयोर्महिमानंमपनिधाय देवानुपावर्ततामेष वा
 ऋचो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष साम्नो यत् कृष्णं—मृक्सामयोः शिल्पे स्थ इत्याहकस्मि एवायं रुध्रे
 एष (१) वा अहो वर्णो यच्छुक्लं कृष्णाजिनस्यैष रात्रिया यत् कृष्णं यदेवैनयोस्तत्र न्यक्तं तदेवाव रुध्रे
 कृष्णाजिनेन दीक्षयति ब्रह्मणो वा एतद्रूपं यत् कृष्णाजिनं ब्रह्मणैवैनं दीक्षयती—मां धियं शिक्षमाणस्य
 देवेत्याह यथायजुरेवैतं—द्रुमो वा एष यदीक्षित उच्यं वासः प्रोणुते तस्मात् (२) गर्भोः प्रावृता जायन्ते
 न पुरा सोमस्य क्रयादपोर्ण्वीत यत् पुरा सोमस्य क्रयादपोर्ण्वीत गर्भोः प्रजानां परापातुकाः स्युः क्रीते
 सोमेऽपोर्णुते जायत एव तदथो यथा वसीयांसं प्रत्यपोर्णुते तादृगेव तं—दक्षिरसः सुवर्गं लोकं यन्त
 ऊर्जं व्यभजन्त ततो यद्व्याशिष्यत ते शरा अभवन् रुध्रे शरा यच्छरमयी (३) मेखला भवत्यूर्जमेवाव रुध्रे
 मध्यतः सं नहति मध्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मध्यत ऊर्जा मुञ्जते ऊर्ध्वं वै पुंशस्य नाभ्यै
 मेध्यमवाचीनममेध्यं यन्मध्यतः संनहति मेध्यं चैवास्यामेध्यं च व्यावर्तयती—न्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहृत
 स त्रेधा व्यभवन् स्फ्यस्तृतीयं रथस्तृतीयं यूपस्तृतीयं (४) येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ते शरा अभवन् तच्छ-
 राणां शरत्वं वज्रो वै शराः श्रुत् खलु वै मनुष्यस्य भ्रातृव्यो यच्छरमयी मेखला भवति वज्रैणैव साक्षात्
 श्रुधं भ्रातृव्यं मध्यतोऽप हते विवृद्धवति विवृद्धे प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति
 पृथ्वी भवति रज्ज्नां व्यावृत्त्यै मेखलाया यजमानं दीक्षयति योक्त्रेण पत्नीं मिथुनत्वाय (५) यज्ञो
 दक्षिणामभ्यध्यायत् तां सर्मभवत् तदिन्द्रोऽचायत् सोऽमन्यत यो वा इतो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति
 तां प्राविशन् तस्या इन्द्र एवाजायत सोऽमन्यत यो वै मदिनोऽपरो जनिष्यते स इदं भविष्यतीति तस्या
 अनुसृष्ट्य योनिमाऽच्छिन्त सा सुतवशाऽभवत् तत् सुतवशायै जन्म (६) तां हस्ते न्यवेष्टयत् तां
 मृगेषु न्यदधान् सा कृष्णविषाणाऽभवद्विन्द्रस्य योनिरसि मा मां हिंसीरिति कृष्णविषाणां प्र यच्छति
 सयोनियेव यज्ञं करोति सयोनं दक्षिणां सयोनमिन्द्रं सयोनित्वाय कृष्यै त्वा सुसस्याया इत्याह
 तस्मादकृष्टपचया ओषधयः पच्यन्ते सुपिप्लाभ्यस्त्वौषधीभ्य इत्याह तस्मादोषधयः फलं गृह्णन्ति
 यद्धस्तेन (७) कण्डूयेत पामनंभातुकाः प्रजाः स्युर्यत् सयैत नम्रम्भातुकाः कृष्णविषाणां कण्डूयेते-
 ऽपिगृह्ण स्मयते प्रजानां गोपीथार्यं न पुरा दक्षिणाभ्यो नेतोः कृष्णविषाणामव चूतेद्यत् पुरा दक्षिणाभ्यो
 नेतोः कृष्णविषाणामवचूतेद्योनिः प्रजानां परापातुका स्याच्छेतासु दक्षिणासु चात्वाले कृष्णविषाणां प्रास्यति
 योनिं यद्धस्य चात्वाले योनिः कृष्णविषाणा योनौवेव योनिं दधाति यद्धस्य सयोनित्वाय (८) ॥
 (६-७ पुष-स्वस्मा-च्छरमयी, यूपस्तृतीयं, मिथुनत्वाय जन्म, हस्तेना- हाचत्वादिपञ्च) ॥ ३ ॥

यजमानस्य दण्डादानमुद्गीकरणवाग्यमपूर्वकं नियमानुष्ठानम् ॥ सोमऋषिः ।

वाग्यं देवेभ्योऽपाक्रामद्यज्ञायतिष्ठमाना सा वनस्पतीन् प्राविशत् सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति या मुद्गुमौ
 या नृणवे त्रीणां यदीक्षितदण्डं प्रयच्छति वाचमेवाव रुध्रे औदुम्बरो भवत्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव
 रुध्रे मुञ्चन् सर्ममतो भवति मुह्यत एवास्मा ऊर्जं दधाति तस्मान्मुह्यत ऊर्जा मुञ्जते (१) क्रीते सोमे
 मैत्रावरुणाय दण्डं प्र यच्छति मैत्रावरुणो हि पुरस्ताद्विगभ्यो वाचं विभजति नामृत्विजो यजमाने प्रति

प्रापयन्ति^३ स्वाहा यज्ञं मनसेत्याह मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति स्वाहा चावापृथिवीभ्यामित्याह
 चावापृथिव्योर्हि यज्ञः स्वाहोरोरन्तरिक्षादित्याहान्तरिक्षे हि यज्ञः स्वाहा यज्ञं वातावा रम इत्याह्वयं (२)
 वाच यः पर्वते स यज्ञस्तमेव साक्षादा रमते मुधी करोति वाचं यच्छति यज्ञस्य धृत्या अदी-
 क्षिष्टाय ब्राह्मण इति विरूपा^४ स्वाह वृक्षेभ्य पवैनं प्राऽऽह त्रिसृचैरुभयेभ्य पवैनं देवमनुष्येभ्यः प्राऽऽह
 न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं वि सृजेद्यत् पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं विसृजेद्यज्ञं विच्छिन्न्यां- (३) नृदिंतेषु नक्षत्रेषु
 व्रतं कृणुतेति वाचं वि सृजति यज्ञव्रतो वै दीक्षितो यज्ञमेवाभि वाचं वि सृजति यदि विसृजेद्वैष्णवीसूचमनु
 ब्रूयाद्यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः स तनोति^५ दीर्घा धियं मनामह इत्याह यज्ञमेव तन्म्रदयति^६ सुपारा नो
 असद्वश इत्याह व्युष्टिमेवाव रूधे^७ (४) ब्रह्मवादिनो वदन्ति होतव्यं दीक्षितस्य गृहाइह न होतव्या इमिति
 हविषं दीक्षितो यज्ञहुयाचजमानस्यावदाय जुहुयाचन्न जुहुयाद्यन्नपरन्तरियाये देवा मनोजाता
 मनोयुज इत्याह प्राणा वै देवा मनोजाता मनोयुजस्तेष्वेव परोक्षं जुहोति तत्रैव हुतं नेवाहुतं स्वपन्तं
 वै दीक्षितः रक्षांसि जिघांसन्त्यग्निः (५) खलु वै रक्षोहाऽग्ने त्वं सु जागहि वयं सु मन्दिषीमही-
 त्याहग्निमेवाधिपां कृत्वा स्वपिति रक्षसामपहृत्यो अमृत्यमिव वा एष करोति यो दीक्षितः स्वपिति
 त्वमग्ने व्रतपा असीत्याहग्निं देवानां व्रतपतिः स पवैनं व्रतमा लभयति^८ देव आ मर्त्येष्वेत्याह
 देवो (६) होप सन् मर्त्येषु त्वं यज्ञेष्वीदध इत्याहैतं हि यज्ञेष्वीदते^९ ऽप वै दीक्षितात् सुपुपुषं
 इन्द्रियं देवताः कामन्ति विश्वे देवा अभि मामाऽध्ववृत्रभिन्याहेन्द्रियेणैवैनं देवताभिः स नयति^{१०} यदे-
 तद्यजुर्न ब्रूयाद्यावत् एव पशुनभि दीक्षेत तार्वन्तोऽस्य पशवः स्यु रास्वेयत् (७) सोमाऽऽ भूयो भरेत्याहा-
 परिमितानेव पशुनव रूधे^{११} चन्द्रमसि मम भोगाय भवेत्याह यथादेवतमेवैनाः प्रति गृह्णाति^{१२} वायवं
 त्वा वरुणाय त्वेति यदेवमेता नानुविशेदयथादेवत् दक्षिणां गमयेदा देवताभ्यो वृद्धयेत् यदेवमेता अनु-
 दिशति यथादेवतमेव दक्षिणां गमयति न देवताभ्य आ (८) वृद्धयेत्^{१३} देधीरापो अपां नपादित्याह
 यद्वो मेभ्यं यज्ञियं सदेवं तद्वो माऽव क्रमिपमिति वाचैतद्वाहो-चिच्छं तन्तुं पृथिव्या अनु गेपमित्याह
 सेतुमेव कृत्वा ऽत्येति^{१४} ॥ (भुजते, ऽपं, छिन्धा, - दुग्ने, अग्नि, - राह देव, इयं, देवताभ्य वा, त्रयस्त्रिंशच्च ॥४॥

प्रायणीषेदिविधानम् ॥ सोमकविः ।

देवा वै देवयजनमध्यवसायं विशो न प्राजानन् तेऽऽन्योऽन्यमुपाधावन् त्वया प्र जानाम त्वयेति
 तेऽदित्याः समग्निंयन्त त्वया प्र जानामेति साऽग्नेवीद्वरं वृणै मत्प्रायणा एव वो यज्ञा मदुदयना असन्ति
 तस्मादादित्यः प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयः पञ्च देवता यजति पञ्च दिशो दिशां प्रज्ञात्या (१) अथो
 पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रूधे^१ पथ्याः स्वस्तिमयजन् प्राचीमेव तथा दिशं प्राजानन्नग्निना
 दक्षिणा सोमेन प्रतीचीं सवित्रोदीचीमदित्योर्ध्वी^३ पथ्याः स्वस्ति यजति प्राचीमेव तथा दिशं प्रजा-
 नानि पथ्याः स्वस्तिमिष्ट्वाऽग्नीपोमौ यजति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यदग्नीपोमौ ताभ्यामेवानु पश्यत्य
 - (२) - अग्नीपोमिष्ट्वा सवितारं यजति सवितृप्रसूत एवानु पश्यति सवितारमिष्ट्वाऽदिति यजतीयं वा
 अदितिर्म्यामेव प्रतिप्रायानु पश्यत्य-दितिमिष्ट्वा मारुनीमूचमन्वाह मरुतो वै दैवानां विशो देवविशं खलु

वै कल्पमानं मनुष्यविशमनु कल्पते यन्मातृतीमृचमन्वाह विशां कल्पन्त्यै^१ ब्रह्मवादिनो वदन्ति प्रयाजव-
दननूयाजं प्रायणीयं कार्यमनूयाजव- (३)-दप्रयाजमुदयनीयमिति मे वै प्रयाजा अमी अनूयाजाः सैव सा
यज्ञस्य सन्ततिः^२ सन्तत् तथा न कार्यमात्मा वै प्रयाजाः प्रजाऽनूयाजा यत् प्रयाजानन्तरियादात्मानमन्त-
रियाद्यदनूयाजानन्तरियात् प्रजामन्तरियाद्यत् खलु वै यज्ञस्य चित्तस्य न क्रियते तदनु यज्ञः परा भवति
यज्ञं पराभवन्तं यजमानोऽनु (४) परा भवति^३ प्रयाजवदेवानूयाजवत् प्रायणीयं कार्यं प्रयाजवदनूया-
जवदुदयनीयं नाऽऽत्मानमन्तरेति न प्रजां न यज्ञः पराभवति न यजमानः प्रायणीयस्य निष्कास
उदयनीयमभि निर्वपति सैव सा यज्ञस्य सन्ततिः^४ यः प्रायणीयस्य याज्यां यत् ता उदयनीयस्य याज्याः
कुर्यात् पराङ्मुं लोकमा रोहेत् प्रमार्युकाः स्याद्याः प्रायणीयस्य पुरोऽनुवाक्यास्ता (५) उदयनीयस्य याज्याः
करोत्यस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति^५ ॥ (प्रश्नावै, पदवत्य, - नूयाजव, - यजमानोऽनु, पुरोऽनुवाक्यास्ता, अष्टौ च) ॥ ५ ॥

अग्रया गवा सोमकयणविधानम् ॥ सोमकयिः ।

कद्रूश्च वै सुपर्णां चाऽऽत्मरूपयोरस्पर्धेता^१ सा कद्रूः सुपर्णीमजयत् साऽब्रवीत् तृतीयस्यामितो दिवि
सोमस्तमा हर् तेनाऽऽत्मानं निष्क्रीणीष्वेती^२—यं वै कद्रूरसौ सुपर्णां छन्दांसि सौपर्ण्याः साऽब्रवी-
दस्मै वै पितरौ पुत्रान् बिभृतस्तृतीयस्यामितो दिवि सोमस्तमा हर् तेनाऽऽत्मानं निष्क्रीणीष्वे- (१)-ति
मा कद्रूवोचदिति^३ जगत्पुदपतच्चतुर्दशाक्षरा सती सा ऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेता^४ सा
पशुभिश्च दीक्षया चाऽगच्छत् तस्माज्जगती छन्दसां पशव्यतमा तस्मात् पशुमन्तं दीक्षोप नमति^५ त्रिष्टु-
गुदपतत् त्रयोदशाक्षरा सती सा ऽप्राप्य न्यवर्तत तस्यै द्वे अक्षरे अमीयेता^६ सा दक्षिणामिश्च (२) तपसा
चाऽगच्छत् तस्मात् त्रिष्टुभौ लोके माध्यन्दिने सर्वने दक्षिणा नीयन्त एतत् खलु वाव तप इत्याहुयः
स्वं ददातीति^७ गायत्र्युदपतच्चतुरक्षरा सत्यजया ज्योतिषा तमस्या अजाऽभ्यर्कन्ध तद्रजाया अजत्वर
सा सोमं चाऽहर्चत्वारि चाक्षराणि साऽष्टाक्षरा समपद्यतं ब्रह्मवादिनो वदन्ति (३) कस्मात् सत्या-
ज्ञायत्री कनिष्ठा छन्दसा^८ सती यज्ञमुखं परीयायेति यदेवादः सोममाऽहर्त् तस्माद्यज्ञमुखं पर्येत तस्मात्
तेजस्विनीतर्मा पत्र्या द्वे सर्वने समगृह्णान्मुखेनेकं यन्मुखेन समगृह्णात् तदध्ययत् तस्माद् द्वे सर्वने
शुक्रवती प्रातःसर्वनं च माध्यन्दिनं च तस्मात् तृतीयसर्वनं ऋजोपममि शुण्वन्ति धीतमिव हि मन्यन्ते
(४) आशिरमव नयति सशुक्रवायायो सं भरत्येवैनत्^९ तर् सोममाह्वियमाणं गन्धर्वा विश्वावसुः पर्यै-
मुष्णात् स तिस्रो रात्रौ परिमुषितोऽवसत् तस्मात् तिस्रो रात्रौः क्रीतः सोमो वसति^{१०} ते देवा अंशु-
वन्त्स्त्रीकामा वै गन्धर्वाः स्त्रिया निष्क्रीणामेति ते वाच^{११} स्त्रियमेकहायनीं कृत्वा तथा निरक्रीणं^{१२}—तसा
रोहिद्रुपं कृत्वा गन्धर्वैभ्यो (५) ऽपकर्म्यातिष्ठत् तद्रोहितो जन्मे ते देवा अंशुवन्नप युष्मदकर्मिन्नास्मानु-
पावर्तते वि ह्वयामहा इति ब्रह्म गन्धर्वा अवदन्नगायन् देवाः सा देवान् गायत उपावर्तत तस्माद्वायन्त^{१३}
स्त्रियः कामयन्ते^{१४} कामुका एन^{१५} स्त्रियो भवन्ति य एवं वेदाथो य एवं विद्वानपि जन्त्येषु भवति तेभ्य
एव वदत्युत यद्ब्रुतया (६) भवन्त्ये^{१६}—कहायन्या क्रीणाति वाचैवैन^{१७} सर्वथा क्रीणाति तस्मादेकहायना

मनुष्या वाचं वदन्त्ये—कृत्याऽकर्णयाऽकाणयाऽन्धोणयाऽसंशयकया क्रीणाति^{१०} सर्वयेवैनं क्रीणाति^{११}
यद्वेतेया क्रीणीयादुध्मनी यजमानः स्याद्यत् कृणयाऽनुस्तरणी स्यात् प्रमारुको यजमानः स्याद्यद्
द्विरूपया वार्ध्नी स्यात् स वाऽस्यं जिनीयात् तं वाऽस्यो जिनीयादुणया पिङ्गास्या (०) क्रीणात्येतद्दे
सोमस्य रूपं स्वयेवैनं देवतेया क्रीणाति^{१२}॥ (निष्क्रीणीध्व, दक्षिणाभिध्व, वदन्ति, मन्त्रन्ते, गन्धुर्वैन्तो, वृद्धवैः,
पिङ्गाक्ष्या, दक्ष च) ॥ ६ ॥

सोमकर्मप्रकारः ॥ सोमकर्मविः ।

तद्विरण्यमभवत् तस्मादद्भयो हिरण्यं पुनन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यादन्त्यिकेन प्रजाः
प्रवीर्यन्ते ऽस्थन्वतीर्जायन्त इति यद्विरण्यं घृतं ऽवधार्य जुहोति तस्मादन्त्यिकेन प्रजाः प्र वीर्यन्ते ऽस्थन्व-
तीर्जायन्त एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यद्धृतं तेजो हिरण्यमियं तं शुक्र तनूदिदं वचं इत्याह सतैजसमेवैनं
सततुं (१) करोत्यथो सं भरत्येवैनं यदबद्धमवदध्याद्भूमौः प्रजानां पृथुपातुकाः स्युर्बद्धमव दधाति
गर्भीणां धृत्यै निष्टुकर्यै बध्नाति प्रजानां प्रजननायै वाग्वा एषा यत् सोमकर्मणी जूरसीत्याह यद्धि
मनसा जवते तद्वाचा वदति धृता मनसेत्याह मनसा हि वाग्धृता जुष्टा विष्णव इत्याह (२) यद्धो
वै विष्णुर्यद्वायैवैनं जुष्टं करोति तस्यास्ते सत्यसंवसः प्रसव इत्याह सवितुर्प्रसुतामेव वाचमव कथ्ये
काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यद्धं रक्षांसि जिघांसन्त्येष खलु वा अरक्षोहतः पन्था योऽग्नेश्च सूर्यस्य
च सूर्यस्य चक्षुराऽरुहमग्नेरक्षणः कुनीर्निकामित्याह य एवारक्षोहतः पन्थास्तं समारोहति (३) वाग्वा
एषा यत् सोमकर्मणी चिदसि मनाऽसीत्याह शास्त्येवैनमितत् तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते चिदसी-
त्याह यद्धि मनसा चेतयते तद्वाचा वदति मनाऽसीत्याह यद्धि मनसाऽभिगच्छति तत् करोति धीरसी-
त्याह यद्धि मनसा ध्यायति तद्वाचा (४) वदति दक्षिणाऽसीत्याह दक्षिणा शेषा यद्धियाऽसीत्याह
यद्धियामेवैनं करोति क्षत्रियाऽसीत्याह क्षत्रिया शेषाऽदिति रस्युभयतः शीर्ष्णीत्याह यदेवाऽऽवित्यः
प्रायणीयो यज्ञानामादित्य उदयनीयस्तस्मादेवमाह यदबद्धा स्यादयता स्याद्यत् पविबद्धाऽनुस्तरणी
स्यात् प्रमारुको यजमानः स्यात् (५) यत् कर्णगृहीता वार्ध्नी स्यात् स वाऽस्यं जिनीयात् तं वाऽस्यो
जिनीयामिन्नस्त्वा पवि बध्नात्वित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवैनं पवि बध्नाति^{१३} पूषाऽध्वनः पात्वि-
त्यहियं वै पूषेमामेवास्या अधिपामकः समष्ट्या इन्द्रायाध्यक्षायेत्याहेन्द्रमेवास्या अर्घ्यसं करोत्य -(६)-नु
त्वा माता मन्थतामनु पितेत्याहातुमतयैवैनया क्रीणाति सा देवि देवमच्छेदीत्याह देवी शेषा देवः सोम
इन्द्राय सोममित्याहेन्द्राय हि सोमं आह्वियते यदेतद्यजुर्न ब्रूयात् पराच्येव सोमकर्मणीयादुब्रूस्त्वाऽऽ वर्तय-
त्वित्याह रुद्रो वै क्रूरो (७) देवानां तमेवास्यै परस्ताद्व्यात्यावृत्यै क्रूरमिव वा एतत् करोति यदुब्रूस्त्वं
कीर्तयति मित्रस्य पथेत्याह शान्त्यै वाचा वा एष वि क्रीणीते यः सोमकर्मण्या स्वस्ति सोमसजा पुनरोहि
सह रय्येत्याह वाचैव विक्रीय पुनरात्मन वाचं धत्तेऽनुपदासुकाऽस्य वामवति य एवं वेद^{१४} (८) ॥
(सततं, विष्णव इत्याह, समारोहति, ध्यायति तद्वाचा यजमानः स्यात्, करोति, क्रूरो, वेद) ॥७॥

सोमक्रयण्या गोमंघ्येभ्यो पदसङ्ग्रहप्रकारः ॥ सोमर्क्षयिः ।

पद पदान्यनु निष्कामति पङ्क्तं वाङ्मनाति चदत्युत सैवत्सरस्यायने यावत्येव चांक्षामव रन्ध्रे सप्तमे पदे जुहोति सप्तपदा शर्करी पशवः शर्करी पशूनेवाव रन्ध्रे सप्त ग्रास्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दांस्यभ्यस्यावैरन्ध्र्यै^१ वस्वसि रुद्राऽसीत्याह रूपमेवास्या एतन्महिमानं (१) व्याचष्टे^२ बृहस्पतिस्त्वा सुखे रण्वत्त्वित्याह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव रन्ध्रे रुद्रो वसुमिरा चिकेत्त्वित्याहाऽऽवृत्त्यै^३ पृथिव्यास्त्वा मूर्धन्नाजिघर्मि देवयजन इत्याह पृथिव्या ह्येव मूर्धा यदेवयजनमिडायाः पद इत्याह डांयै ह्येतत् पदं यत् सोमक्रयण्यै घृतवति स्वाहे-(२)-त्याह यदेवास्यै पदाद्धृतमपीकृत तस्माद्देवमाहे यदध्वर्युरनन्नावाहुति जुहुयादध्वर्योऽध्वर्युः स्याद्रक्षांसि यक्षरहंन्युर्हिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव जुहोति नान्धोऽध्वर्युर्भवति न यक्षर रक्षांसि भर्न्ति काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे यक्षर रक्षांसि जिघांसन्ति परिलिखितर रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्षसामपहत्या (३) इदमहं रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरेवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति पशवो वै सोमक्रयण्यै पदं यावत्समृतं सं वपति पशूनेवाव रन्ध्रेऽस्मे राय इति सं वपत्यात्मानमेवाध्वर्युः (४) पशुभ्यो नान्तरैति त्वे राय इति यजमानाय प्र यच्छति यजमान एव रयि दधाति तोते राय इति पत्न्या अधो वा एव आत्मनो यत् पत्नी यथा गृहेषु निधत्ते तादृगेव तत् त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपरुद्रपमेव पशुषु दधात्यै-स्मै वै लोकाय गाहैपत्य आ धीयते (५) ऽमुष्मा आहवनीयो यद्गाहैपत्य उपवपेदार्स्मलोके पशुमान्तस्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मिलोके पशुमान्त्यादुभयोरुप वपत्युभयोरिवैनं लोकयोः पशुमन्तं करोति^{१०} ॥ (मृहमान०, स्वाहा, उपहत्या, जघ्वर्युः- धीयते, चतुर्विंशतिश्च) ॥ ८ ॥

क्रयार्थं सोमस्योन्मानप्रकारः ॥ सोमर्क्षयिः ।

ब्रह्मवादिनो चदन्ति विचित्यः सोमा इ न विचित्या इ इति सोमो वा ओषधीनां राजा तस्मिन् यदापेक्षं प्रसितमेवास्य तद्यदिचिनुयाद्यथाऽऽस्याङ्गसितं निष्खिदति तादृगेव तद्यन्न विचिनुयाद्यथा ऽक्षत्रापेक्षं विधावति तादृगेव तत् शोधुको ऽध्वर्युः स्यात् शोधुको यजमानः सोमविक्रयिन्तसोमः शोधयत्येव ग्र्यायदीनरं (१) यदीनरमुभयैर्नैव सोमविक्रयिणमर्पयति तस्मात् सोमविक्रयी शोधुको ऽरुणो ह स्माऽऽहौपवेशिः सोमक्रयण एवाहं तृतीयसवनमव रन्ध्र इति पशूनां चर्मन् मिमीते पशूनेवाव रन्ध्रे पशवो हि तृतीयं सर्वनं यं कामयेतापशुः स्यादित्युक्तस्तस्य मिमीतर्धं वा अपशव्यमपशुनेव भवति यं कामयेत पशुमान्तस्या-(२)-दिति लोमतस्तस्य मिमीतैतद्वै पशूनां रूपं रूपेणैवास्मै पशूनव रन्ध्रे पशुमानेव भवत्यै-पामन्तं क्रीणाति सर्गसमेवैनं क्रीणात्यै-मात्योऽसीत्याहामैवैनं कुरुते शुक्रस्ते ग्रह इत्याह शुक्रो ह्यस्य ग्रहो ऽनसाऽच्छं याति महिमानमेवास्याच्छं यात्यै-नसा (३) ऽच्छं याति तस्मादनोवाह्यं सुमे जीवन् यत्र खलु वा एतं शीष्णां हरन्ति तस्माच्छीर्षह्यै गिरौ जीवन्-ममि त्वं देव रं संविता रमित्यतिच्छन्दसर्चा मिमीतेऽतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वैर्भिरैवैनं छन्दोभिर्मिमीते वर्ष्म वा एषा छन्दसां यद-

तिच्छन्ना यदतिच्छन्दसुर्वा मिमीते वर्षमैवैनं समानानां करोत्ये-कयैकयोत्सर्गं (४) मिमीतेऽयातया-
स्त्रियायातयास्त्रियैवैनं मिमीते तस्मान्नानाधीर्या अङ्गुलैः सर्वास्वङ्गुलमुप नि गृह्णाति तस्मात् समावद्भिर्यो-
ऽन्याभिरेङ्गुलिभिस्तस्मात् सर्वा अनु सं चरति^{११} यत् सह सर्वाभिर्मिमीते सश्चिष्टा अङ्गुलयो जाये-
रत्नेकयैकयोत्सर्गं मिमीते तस्माद्विभक्ता जायन्ते^{१२} पञ्च कृत्यो यजुषा मिमीते पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ
यश्चो यश्चमेवाव रुन्धे पञ्च कृत्यस्तुष्णीं (५) दश सं पंचन्ते दशाक्षरा विराडङ्गं विराड् विराजैवावाचमव
रुन्धे यद्यजुषा मिमीते भुतमेवाव रुन्धे यत् तुष्णीं भविष्य^{१३}-यद्वै तवानेव सोमः स्याद्यावन्तं मिमीते
यजमानस्यैव स्यात्तापि सदस्यानां प्रजाभ्यस्त्वेत्युप समृहति सदस्यानेवान्वाभजति वाससोप नहति सर्व-
देवत्यं वै (६) वासः सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्थयति पञ्चो वै सोमः प्राणाय त्वेत्युप नहति प्राणमेव
पशुपुं दधाति व्यानाय त्वेत्युप श्रुन्थति व्यानमेव पशुपुं दधाति तस्मात् स्वपन्तं प्राणा न जहति^{१४} ॥
(इतरं, पशुमानस्याः, ग्राह्यनसोः, - सर्गं, तुष्णीं, सर्वदेवत्वं तै, वयश्चिष्टशब्द) ॥ ९ ॥

अजदिभिर्नवद्वयान्तरैः सोमकयणम् ॥ सोमकपिः ।

यत् कलया ते शफेन ते क्रीणानीति पणेतगोअर्धं सोमं कुर्यादगोअर्धं यजमानमगोअर्धमध्वर्यु गोस्तु
महिमानं नावं तिरेद्भवा ते क्रीणानीत्येव ब्रूयादगोअर्धमेव सोमं करोति गोअर्धं यजमानं गोअर्धमध्वर्यु न
गोमहिमानमव तिरत्ये-जया क्रीणाति सतपसमेवैनं क्रीणाति हिरण्येन क्रीणाति सशुकमेवै- (१)-नं
क्रीणाति धेन्वा क्रीणाति साशिरमेवैनं क्रीणात्पृषमेण क्रीणाति सेन्द्रमेवैनं क्रीणात्यनडुहा क्रीणाति वह्निर्वा
अनडुहान् वह्निनैव वह्निं यज्ञस्य क्रीणाति मिथुनाभ्यां क्रीणाति मिथुनस्याव-रुद्धयै वाससा क्रीणाति सर्व-
देवत्यं वै वासः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यः क्रीणाति दश सं पंचन्ते दशाक्षरा विराडङ्गं विराड् विराजै-
वावाचमव रुन्धे (२) तपसस्तनूरसि प्रजापतेर्वर्ण इत्याह पशुभ्य एव तदध्वर्युनि हुत आत्मनोऽना-
वस्कायै गच्छति धियं प्र पशनामोति य एवं वेद^{१५} शुकं तै शुक्रेण क्रीणामीत्याह यथायजुरेवैत-
द्देवा वै येन हिरण्येन सोममक्रीणन् तदभीपहा पुनराऽददत् को हि तेजसा विक्रेष्यत इति येन हिरण्येन
(३) सोमं क्रीणीयात् तदभीपहा पुनरा ददौ तेज एवाऽऽत्मन् धर्त्त^{१६} ऽस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि तम्
इत्याह ज्योतिरेव यजमाने दधाति तमसा सोमविक्रयिणं परयति^{१७} यदनुपग्रथ्य हन्यादन्द्दशकास्ताः
समाः सर्पाः स्युरिदमहः सर्पाणां दन्दशकानां ग्रीवा उप ग्रन्थामीत्याह दन्दशकास्ताः समाः सर्पा
भवन्ति तमसा सोमविक्रयिणं विचयति^{१८} स्वान (४) अजेत्याह्वैते वा अमुर्ध्मिल्लोके सोममरक्षन् तेभ्यो-
ऽपि सोममाऽहरन्ते यदेतेभ्यः सोमकयणाच्चातुर्दिशेदक्रीतोऽस्य सोमः स्यान्नास्यैतेऽमुर्ध्मिल्लोके सोमः
रक्षेयुर्यदेतेभ्यः सोमकयणाननुदिशति क्रीतोऽस्य सोमो भवत्येतेऽस्यामुर्ध्मिल्लोके सोमः रक्षन्ति^{१९} ॥
(सशुकमेवा, व रुन्धे, येन हिरण्येन, स्वान, चतुर्धत्वारिःशब्द) ॥ १० ॥

क्रीतस्य सोमस्य शकटेन प्राचीनयज्ञं प्रतिनयनम् ॥ सोमकपिः ।

वाक्पणो वै क्रीतः सोम उपनद्धो मित्रो न पृष्टि सुमित्रश्चा इत्याह शान्त्या इन्द्रश्चोरुमा विशं दक्षिण-
मियाह देवा वै यः सोममक्रीणन् तमिन्द्रश्चोरौ दक्षिण आ ऽसादयन्नेव खलु वा एतर्हीन्द्रो यो यजन्ते

तस्मादेवमाहो^१ दार्युषा स्वायुषेत्याह देवता एवान्वारभ्योत् (१) तिष्ठत्यु^२—धैन्तरिक्षमन्विहीत्याहान्तरिक्ष-
 देवत्यो^३ हेतहि सोमो^४ ऽदित्याः सद्योऽस्यदित्याः सद् आ सीदेत्याह यथायजुरैवैतद् द्वि वा पन-
 मेतर्द्धयति यद्वा^५रुणं सन्तं मैत्रं करोति वारुण्यर्चाऽऽसादयति स्वयैवैनं देवतया समर्धयति^६ वाससा
 पर्यानहति सर्वदेवत्यं वै वासः सर्वाभिरैवे—(२)—नं देवताभिः समर्धयत्यथो रक्षसामपहृत्यै^७ वनेषु
 व्यन्तरिक्षं ततानेत्याह वनेषु हि व्यन्तरिक्षं ततान वाजमवस्त्वित्याह वाजं^८ ह्यवैत्सु पयो अभियास्वि-
 त्याह पयो ह्यभियासुं ह्रत्सु क्रतुमित्याह ह्रत्सु हि क्रतुं वरुणो विश्वग्निमित्याह वरुणो हि विश्वग्निं विवि-
 स्य—(३)—मित्याह दिवि हि सूर्यं^९ सोममद्रावित्याह प्रावाणो वा अद्रयस्तेषु वा एष सोमं दधाति यो
 यजते तस्मादेवमाहो^{१०}—दु स्वं ज्ञातवैदसमिति सौर्यर्चा कृष्णाजिनं प्रत्यानहति रक्षसामपहृत्या उस्मावेतं
 धूर्वाहवित्याह यथायजुरैवैतत् प्र च्यवस्व भुवस्पत इत्याह भूतानां^{११} ह्ये—(४)—य पतिर्विश्वान्यभि-
 धामानित्याह विश्वानि ह्येषां^{१२} ऽभि धामानि प्रच्यवते मा त्वां परिपरी विददित्याह यदेवादः सोममा-
 द्वियमाणं गन्धर्वो विश्वावसुः पर्यमुष्णात् तस्मादेवमाहापरिमोषायं यजमानस्य स्वस्त्ययन्यसीत्याह
 यजमानस्यैवैष यक्षस्यान्वारभ्योऽनवच्छिद्यै^{१३} वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यत् (५) क्रीतः सोम
 उपनद्धो नमो मित्रस्य वरुणस्य चक्षस इत्याह शान्त्यो आ सोमं वहन्त्यग्निना प्रति तिष्ठते तौ सुम्भ-
 वन्तौ यजमानमभि सं भवतः पुर खलु वावैष मेधायाऽऽत्मानमारभ्यं चरति यो दीक्षितो^{१४} यदग्नी-
 पोमीयं पशुमालभत आत्मनिष्करण एवास्य स^{१५} तस्मात् तस्य नाऽऽस्यं पुरुषनिष्करण इव ह्यै^{१६}—थो
 खल्वाहु—(६)—अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहृषिति यदग्नीषोमीयं पशुमालभते वार्ध्न एवास्य स तस्मा-
 द्वास्यै^{१७} वारुण्यर्चा परि चरति स्वयैवैनं देवतया परि चरति^{१८} (अनुवारभ्योत्, सर्वाभिरैव, सूर्यं, भूता-
 नां ह्ये— ति य,— दाहुः, सुभविःशक्तिश्च) ॥ ११ ॥

[प्राचीनवैश्वं ४२८। यवन्त ३६५। कक्षसामे ३९८। वा- ४३१। ग्देवाः २५८। क्रतू- ३६०।— स्तत् ४००। षड्
 २७४। ब्रह्मवादिनो ३३३। य- २४४।— द्वाङ्ग ३२७। एकादश ॥ ३८४०॥

[॥ इति पृथकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥११॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

जातिष्येष्टिविधानम् ॥ सोमकृषिः ।

यदुभौ विमुच्योऽऽतिथ्यं गृहीयाद्यन्नं वि चिच्छन्त्याद्यदुभावविमुच्यं यथाऽनागतायाऽऽतिथ्यं क्रियते
 तादृगेव तद्विमुक्तोऽन्योऽनृद्धान् भवत्यविमुक्तोऽन्योऽथाऽऽतिथ्यं गृह्णाति यक्षस्य सन्तत्यै^१ पत्न्यन्वारभते
 पत्नी हि पारीणह्यस्येशे पत्नियै वालुमतं निर्वपति यद्वै पत्नी यक्षस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निया एवै-
 (१)—य यक्षस्यान्वारभ्योऽनवच्छिद्यै^२ यार्ध्नैर्वै राजाऽनुचरैरागच्छति सर्वेभ्यो वै तेभ्य आतिथ्यं क्रियते
 छन्दा^३सि खलु वै सोमस्य राक्षोऽनुचराण्यग्नेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह गायत्रिया एवैतेन करोति

सोमस्याऽऽतिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह त्रिष्टुभ एवैतेन करोत्यतिथेरातिथ्यमसि विष्णवे त्वेत्याह जगत्या
(२) एवैतेन करोत्यग्र्यं त्वा रायस्योपवादि विष्णवे त्वेत्याहानुष्टुभ एवैतेन करोति इत्येनाय त्वा सोमभृते
विष्णवे त्वेत्याह मायत्रिया एवैतेन करोति^३ पञ्च कृत्वो गृह्णाति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञ-
मेवाव रुन्धे^४ ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात् सत्याद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियत् इति यदेवादः
सोममा (१) ऽहंरत् तस्माद्वायत्रिया उभयत आतिथ्यस्य क्रियते पुरस्ताच्छोपरिष्टाच्च शिरो वा पतद्यज्ञस्य
यदातिथ्यं नवकपालः पुरोडाशो भवति तस्मान्नवधा शिरो विष्पृतं^५ नवकपालः पुरोडाशो भवति
ते त्र्यक्षिकपालास्त्रिवृता स्तोमेन सर्मितास्तेजस्त्रिवृत् तेज एव यज्ञस्य शीर्षं दधाति^६ नवकपालः
पुरोडाशो भवति ते त्र्यक्षिकपालास्त्रिवृता प्राणेन सर्मितास्त्रिवृद्वै (१) प्राणस्त्रिवृतमेव प्राणमभिपूर्वं
यज्ञस्य शीर्षं दधाति^७ प्रजापतेर्वो एतानि पश्माणि यदश्वबाला पैक्षवी तिरश्ची यदाश्वबालः प्रस्तुरो
भवत्यैक्षवी तिरश्ची प्रजापदेरेव तच्चक्षुः सं भरति^८ देवा वै या आहुतीरश्नुद्वुस्ता असुरा निष्कार्वामादन्
ते देवाः कार्मर्यमपश्यन् कर्मण्यो वै कर्मैनेन कुर्वीतेति ते कार्मर्यमयान् परिधीः-(५)-नकुर्वन्त तैर्वै ते रक्षा-
स्यपाग्नत् यत् कार्मर्यमयाः परिधयो भवन्ति रक्षसामपहृत्यै^९ स५ स्पर्शयति रक्षसामनन्वचचार्यं न
पुरस्तात् परि दधात्यादित्यो ह्येवोद्यन् पुरस्ताद्ब्रह्मास्यपहन्त्यु-ध्वं समिधावा दधात्युपरिष्टादेव रक्षा-
स्यप हन्ति^{१०} यज्ञाऽन्यां तूष्णीमन्यां मिथुनत्वार्यं द्वे आ दधाति द्विपाचजमानः प्रतिष्ठित्यै^{११} ब्रह्म-
वादिनो वदन्त्य-(१)-मिश्च वा एतौ सोमश्च कथा सोमायाऽऽतिथ्यं क्रियते नाग्नय इति यद्वावाग्निं
मथित्वा प्रहरति तेनैवाग्नयं अतिथ्यं क्रियते^{१२} ऽथो खत्वाहुरग्निः सर्वा देवता इति यद्वविषासाद्यग्निं
मन्यति ह्वन्यायैवाऽऽसन्नय सर्वा देवता जनयति^{१३} ॥ (पत्निवा एव, जगत्या, जा, त्रिवृद्वै, परिधीन्, वदन्त्ये,-
कचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

तानूनप्रसंज्ञकस्याऽयस्य ग्रहणं, अवान्तरदीक्षा च ॥ सोमक्रयिः ।

देवासुराः संयंता आसन् ते देवा मिथो विप्रिया आसन् तेऽऽयोऽन्यस्मै ज्यैष्ठ्यायातिष्ठमानाः पञ्चधा
व्यक्रामन्निर्वर्तुमिः सोमो रुद्रैरिन्द्रो मरुद्भिर्वरेण आदित्यैर्बृहस्पतिर्विष्वैर्देवैस्तेऽमन्यन्तासुरेभ्यो वा इदं
भ्रातृभ्येभ्यो रथ्यामो यन्मिथो विप्रियाः स्मो या न इमाः प्रियास्तनुवस्ताः समवचामहै ताभ्यः स निर्ऋ-
च्छयोः (१) नः प्रथमोऽन्योऽन्यस्मै द्रुह्यादिति तस्माद्यः सतानूनप्रियां प्रथमो द्रुहति स आतिमाच्छति^१
यत् तानूनप्र ५ संमवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति^२ पञ्च कृत्वोऽव-
द्यति पञ्चधा हि ते तत् संमवाद्यन्ताथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रुन्धे^३ आपतये
त्वा गृह्णामीत्याह प्राणो वा (२) आपतिः प्राणमेव प्रीणाति परिपतय इत्याह मनो वै परिपतिर्मेन
एव प्रीणाति तनूनप्र इत्याह तनुवो हि ते ताः संमवाद्यन्त शाकुरायेत्याह शक्यै हि ते ताः संम-
वाद्यन्त शक्मन्नोजिष्टायेत्याहौजिष्ट ५ हि ते तदात्मनः संमवाद्यन्त—नाष्टृष्टमस्यनाधुष्यमित्याहानाधुष्ट ५
हेतदनाधुष्यं देवानामोज (३) इत्याह देवानां हेतदोजोऽभिशास्तिपा अनभिशास्तेन्यमित्याहभिशास्तिपा

होत॑र्दनमि॒शस्ते॒त्ये—मनु॑ मे दीक्षां दीक्षा॑पतिर्मन्यता॒मित्या॑ह यथा॒यजु॑रैवैत॑र्द् घृतं चै॒ देवा च॑र्जं कृत्वा सोम॑मग्न॒न्नन्तिक॑मिव खलु॒ वा अ॒स्यैत॑च्चरन्ति॒ यत् ता॑नून॒ज्रेण॑ प्रचरन्त्यै॒—शु॒रं॑ शुस्ते देव सोमाऽऽप्या॒यता॑मित्या॒ह य—(४)—दे॒वास्या॑पु॒त्राय॑ते यन्मी॒र्यते॑ तदे॒वास्यै॑तेनाऽऽप्या॒यय॑त्या तुभ्य॒मिन्द्रः॑ प्यायता॒मा त्वमिन्द्रा॑य प्याय॒स्वेत्या॑होभावे॒वेन्द्रं॑ च सोमं चाऽऽप्या॒यय॑त्या प्या॒यय॑ सखी॒न्सन्त्या॑ मेधयेत्या॒हृत्विजो॑ वा अ॒स्य सखा॑यस्तानेवाऽऽप्या॒ययति॑ स्वस्ति ते॒ देव सोम॑ सुत्याम॒शीये॒—(५)—त्या॑होऽऽशि॒र्यमे॒वैता॑मा शास्ते॒ प्र वा ए॒तेऽस्मा॑ल्लोका॒च्यव॑न्ते ये सोम॑माप्या॒यय॑न्त्यन्तरिक्षेदे॒वत्यो॑ हि सोम॑ आप्या॒यित॑ पृ॒ष्टा रा॒यः प्रे॒षे भगा॑येत्या॒ह द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मेव नम॒स्कृत्या॑सिं॒ल्लोके॑ प्रति ति॒ष्ठन्ति॑ दे॒वासुराः॑ संय॒न्ता आ॑सन् ते दे॒वा विभ्य॑तोऽग्निं प्रावि॒शन् तस्मा॑दाहु॒रग्निः सर्वा॑ दे॒वता॑ इति ते॒ (६)—अग्नि॑मेव वरु॒न्धं कृ॒त्वा ऽसुरा॑नभ्य॒मव॑न्-
शिमि॒व खलु॒ वा ए॒ष प्र वि॑शति योऽवा॒न्तर॑दीक्षा॒मुपैति॑ भ्रात॒र्व्याभि॑भूत्यै भव॒त्यात्म॑ना परा॒ऽस्य भ्रात॑र्व्यो भव॒त्यां—त्मान॑मेव दीक्षाया॑ पाति प्र॒जाम॑वान्तर॒दीक्षाया॑ सन्तरा॑ मेखला॒ समा॑र्यच्छते प्र॒जा ह्या॑त्मनो-
ऽन्तर॑तरा त॒प्तव॑न्तो भव॒न्ति म॑दन्तीभिर्मा॒ज्यते॑ नि॒र्ह्यग्निः॑ शीतेन वा॒र्यति॑ समि॒द्धयै॑^१ या ते॒ अग्ने॑ (७)
रुद्रि॒या तनू॑रित्या॒ह स्वयै॑वैन॒देव॑तया व्रतयति स॒योनि॒त्वाय॑ शा॒न्त्यै॑^२ ॥ (यो, वा, ओजं, आहु य, दंशीये, -ति वे, ऽग्न, एकादश च) ॥ २ ॥

उपसद्धोमविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

ते॒पाम॑सुराणां ति॒क्षः पु॒र आ॑सन्नय॒स्मर्य॑वमा॒स्य र॒जता॑ऽथ ह॒रिणि॑ ता दे॒वा जेतुं॑ नाशं॒क्रुव॑न् ता उ॒प-
स॒दैवा॑जिगीपन् तस्मा॑दाहु॒र्यज्ञै॒वं वेद॑ यश्च नो॒पस॒दा वै म॑हापु॒रं ज॑यन्तीति त इ॒पु॒रं स॑म॒स्कृ॒र्वता॑ग्निमनी॒कं सोमं॑ शल्यं विष्णुं तेज॒नं ते॑ऽब्रुवन् क इ॒माम॑सिप्यतीति॒ (१) रु॒द्र इत्य॑ब्रुवन् रु॒द्रो वै कूरः॑ सोऽस्य॒त्विति॑ सोऽब्र॒वीद्वरं॑ वृणा अ॒हमे॒व प॑शुनामधि॒पति॑र॒सानि॑ति तस्मा॑दु॒द्रः प॑शुनामधि॒पति॑स्ता॒ रु॒द्रोऽवा॑सृजत् स ति॒क्षः पु॒रो भि॒त्त्वैभ्यो॑ लोकेभ्योऽसुरा॒न् प्राणु॑दत् यदु॒पस॒द उप॑स॒धन्ते॑ भ्रात॒र्व्यपरा॑णु॒त्यै नान्या॑माहु॒न्ति पु॒रस्ता॑ज्जुहुयाद्यन्यामाहु॒न्ति पु॒रस्ता॑ज्जुहुया—(२)—द॒न्यन्मुखं॑ कुर्यात् सु॒वेणा॑ऽऽधार॒मा धार॑यति य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ज्ञात्यै॑ परा॒ङ्कति॑क॒स्य जु॒होति॑ परा॒च प॒वैभ्यो॑ लोकेभ्यो यज॒मानो॑ भ्रात॒र्व्यान् प्र पु॑दते पुन॒रत्या॑क॒स्योप॑स॒दं जु॒होति॑ प्र॒णुद्यै॒वैभ्यो॑ लोकेभ्यो भ्रात॒र्व्याजि॒त्वा भ्रात॑र्व्यलोकमभ्यारो॒हति॑ दे॒वा वै याः प्रा॑त॒रुप॑स॒द उ॒पासी॑द्वन्न॒स्ताभि॑रसुरा॒न् प्राणु॑दन्त याः सा॒यं रात्रि॑यै ताभि॒र्यत् सा॒यं प्रा॑तरुप॒सदं॑ (३) उप॒स॒धन्ते॑ऽहोरात्राभ्यामे॒व तद्य॑ज॒मानो॑ भ्रात॒र्व्यान् प्र पु॑दते याः प्रा॒तर्या॑ज्याः स्युस्ताः सा॒यं पु॒रोऽनु॑वा॒क्याः कुर्या॑दया॒तायाम॑त्वार्य ति॒क्ष उप॑स॒द उपैति॑ त्रयं इ॒मे लोका॑ इ॒माने॒व लोका॑न् प्रीणाति॑ प॒द सं प॑द्यन्ते प॒दा ऋ॒तव॑ ऋ॒तने॒व प्री॑णाति॑ द्वा॒दशा॑हीने सोम॑ उपैति द्वा॒दश॑ मा॒साः सं॒वत्सरः॑ सं॒वत्स॒रमे॒व प्री॑णाति॑ चतुर्विंशतिः सं (४) प॑द्यन्ते चतुर्विंशतिर॒धमा॑सा अ॒धमा॑साने॒व प्री॑णात्यो—रा॒ग्राम॑वान्तर॒दीक्षा॑मुपेयाद्यः कामये॒तास्मि॑न् मे लोकेऽधु॒कं स्या॑दित्ये॒कमे॒धेऽथ॑ द्वावथ॒ त्रीन॑थ चतु॒रप॑ वा आ॒रा॒ग्राऽवा॑न्तर॒दीक्षाऽ-
स्मिन्ने॒वासमै॑ लोकेऽधु॒कं भव॑ति॑^३ प॒रोव॑रीयसामि॒वान्तर॑दीक्षा॒मुपेया॑द्यः कामये॒तामु॑भिन् मे लोकेऽधु॒कं स्या॑दिति चतु॒रोऽमे॒ (५)ऽथ॑ त्रीनथ द्वावथै॒कमे॒वा वै प॒रोव॑रीयस्यवा॒न्तर॑दीक्षाऽमु॒धिन्ने॒वासमै॑ लोकेऽधु॒कं भव॑ति॑^४ ॥ (अ॒सिप्य॒वीति॑, जुहुयात्, सा॒यं प्रा॑तरुप॒सदः—अ॒तुर्विंश॑तिः सं, चतु॒रोऽमे, षोड॑श च) ॥ ३ ॥

सौमित्रया वेद्यमिधानम् ॥ सौमित्रः ।

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति य उपसर्गं उच्यन्ति तेषां य उच्यते हीयते एव स नोदनेपीति सुधीयमिव
यो वै स्वायेंता यताः श्रान्तो हीयते उत स निष्ठायां सुह वसति तस्मात् सुहृदुक्षीय नार्पमुक्-
येत द्रोक्षेयेतैतद्वै पशुना रूपं रूपेणैव पशुनव कथं (१) यद्वो देवेभ्यो निलायत विष्णु रूपं
कृत्वा स पृथिवीं प्राविशत् तं देवा हस्तांससः रभ्यैच्छन् तमिन्द्र उपर्युपर्यत्यक्रामत् सोऽब्रवीत् को
माऽयमुपर्युपर्यत्यक्रीदित्यहं दुर्गे हन्तेत्यथ कस्वमित्यहं दुर्गादाहतेति सोऽब्रवीद् दुर्गे वै हन्ताऽवोचथा
वराहोऽयं वाममोयः (२) संस्तानां गिरीणां परस्ताद्विस्तं वेद्यमसुराणां विमार्तं तं जद्वि यदि दुर्गे हन्ता-
ऽसीति स रभेपुञ्जालमुद्धृत्य सप्त गिरीन् भित्त्वा तमेहन्त्सोऽब्रवीद् दुर्गाद्वा आहताऽवोचथा एतमा हरेति
तमेभ्यो यद्य एव यक्षमाऽहरद्यत् तद्विस्तं वेद्यमसुराणामविन्दन् तदेकं वेद्यं वेदित्वे—मसुराणां (३) वा
इयमग्र आसीचावदार्सीनः पपपश्यति तावेदेवानां ते देवा अनुवन्नस्वेव नोऽस्यामपीति कियद्वो वास्याम
इति यावेदियः सलावुकी त्रिः परिक्रामति तावन्नो वृत्तेति स इन्द्रः सलावुकी रूपं कृत्वेमां त्रिः सर्वतः
पर्यक्रामत् तदिमामविन्दन्त यदिमामविन्दन्त तद्वेद्यं वेदित्वै (४) सा वा इयः सर्वैव वेदिरियति
शस्यामीति त्वा अवमार्य यजन्ते त्रिंशत् पदानि पश्चात् तिरश्ची भवति पद्भिर्त्रिंशत् प्राची चतुर्विंश-
शतिः पुरस्तात् तिरश्ची दशदश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराड्ब्रह्म विराड् विराजैवावाद्यमव कथं उच्यन्ति
यदेवास्या अमेध्यं तदप हन्यु—जन्ति तस्मादोपधयः परा भवन्ति (५) बर्हिः स्तृणाति तस्मादोपधयः
पुनर भवन्त्यु—त्तरं बर्हिष उत्तरबर्हिः स्तृणाति प्रजा वै बर्हिषजमान उत्तरबर्हिषजमानमेवायजमाना-
दुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयजमानादुत्तरः ॥ (६) वाममोयो, वेदित्वमसुराणां, वेदित्वं, भवन्ति, पञ्च-
विंशतिश्च) ॥ ४ ॥

दीक्षितस्य व्रतनिर्णयः ॥ सौमित्रः ।

यद्वा अनीशानो भारमादत्ते धि वै स् लिशते यद् द्वादश साहस्योपसदः स्युस्तिन्नोऽहीनस्य यक्षस्य
विलोम क्रियेत तन्न एव साहस्योपसदो द्वादशाहीनस्य यक्षस्य सवीर्यत्वायाथो सलोम क्रियते वत्स-
स्यैकः स्तनो आगी हि सोऽयैक स्तनं व्रतमुपैत्य द्वावथ त्रीनथ चतुर एतद्वै (१) क्षुरपवि नाम व्रतं
येन प्र ज्ञातान् भारद्वयान् नुदते प्रति जनिष्यमाणानथो कनीयसैव भूय उपैति चतुरोऽग्रे स्तनान्
व्रतमुपैत्य त्रीनथ द्वावथैकमेतद्वै छुजवनं नाम व्रतं तपस्यः सुवर्ग्यमथो प्रैव जायते प्रजयां पशुभि-
र्यवागू राजन्यस्य व्रतं क्रुरेव वै यवागूः क्रुर इवै (२) राजन्यो वज्रस्य रूपं सर्वद्वया आभिक्षा वैश्यस्य
पाकयज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै पर्यो ब्राह्मणस्य तेजो वै ब्राह्मणस्तेजः पयस्तेजसैव तेजः पर्य आत्मन् धत्तेऽथो
पर्यसा वै गर्मा वर्धन्ते गर्भ इव खलु वा एष यदीक्षितो यदस्य पर्यो व्रतं भवत्यात्मानमेव तद्वधेयति
भिन्नतो वै मसुरासीद् द्विजता असुरा एकवता (३) देवाः प्रातर्मध्यन्दिने सायं तन्मनोव्रतमासीत् पाक-
यज्ञस्य रूपं पुष्ट्यै प्रातश्च सायं चासुराणां निर्मथं क्षुधो रूपं ततस्ते पराऽभवन् मध्यन्दिने मध्यरात्रे
देवानां ततस्तेऽभवन्सुवर्गं लोकमायर्न यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे व्रतं भवति मध्यतो वा अक्षेन

भुजते मध्यत एव तदूर्ध्वं धत्ते भ्रातृव्यामिभूत्यै भवत्यात्मना (४) पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति* गर्भो वा एव यद्दीक्षितो योर्नदीक्षितविमितं यद्दीक्षितो दीक्षितविमितात् प्रवसेद्यथा योर्नैर्गर्भः स्कन्दति तादृशेव तत्र प्रवस्तव्यमात्मनो गोपीथायै-प वै व्याघ्रः कुलगोपो यदक्षिस्तस्माद्यद्दीक्षितः प्रवसेत् स एनमीश्वरोऽनूथाय हन्तोर्नै प्रवस्तव्यमात्मनो गुप्तर्यै* दक्षिणतः शय एतद्वै यजमानस्या- (५)-ऽऽयतनेऽस्व एवाऽऽयतने शये* ऽक्षिमभ्यावृत्य शये देवता एव यक्षमभ्यावृत्य शये ॥ (एतद्वै- कूर इवै- कं वता, भ्रातृमना, यजमानस्य, त्रयेदश च) ॥ ५ ॥

यागार्थं काम्या भूमयः ॥ सोमऋषिः ।

पुरोहद्विधि देवयजने याजयेद्यं कामयेतेतैर्नमुत्तरो यक्षो नमेदमि सुवर्गं लोकं जये-दित्येतद्वै पुरोह-विदेवयजनं यस्य होता प्रातरनुवाकमनुवृषन्नश्मिप आदित्यमाभि विपश्यत्यु-पैर्नमुत्तरो यक्षो नमत्यमि सुवर्गं लोकं जयत्या-से देवयजने याजयेद्भ्रातृव्यवन्तं पन्थां वाऽधिसृष्टयेत् कर्तुं वा यावज्जानसे यातुवै (१) न रथायैतद्वा आसं देवयजने-भ्रातोत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्य आप्नोत्ये-कौक्षते देवयजने याजयेत् पशुकामं-मेकौक्षताद्वै देवयजनादक्षिरसः पशून्सृजन्ता-न्तरा संदोहविधाने उञ्जतः स्यादेतद्वा एकौक्षतं देवयजनं पशुमानेव भवति* ज्युञ्जते देवयजने याजयेत् सुवर्गकामं* ज्युञ्जताद्वै देवयजनादक्षिरसः सुवर्गं लोकमा-यजन्तराऽऽइवनीयं च हविर्धानं चो- (२)-ञ्जतः स्यादन्तरा हविर्धानं च सदाभ्यान्तरा सर्वद्व्यं गार्हपत्यं चैतद्वै ज्युञ्जतं देवयजनं च सुवर्गमेव लोकमेति* प्रतिष्ठिते देवयजने याजयेत् प्रतिष्ठाकामं-मेतद्वै प्रतिष्ठितं देवयजनं यत् सुवर्तः सप्त* प्रत्येव तिष्ठति* यत्रान्याभ्या ओषधयो व्यतिपक्ताः स्युस्तथाजयेत् पशुकामं-मेतद्वै पशुनाः रूपं रूपेणैवासौ पशु- (३)-नवं रुधे* पशुमानेव भवति* निष्कृतिगृहीते देवयजने याजयेद्यं कामयेत् निष्कृत्याऽस्य यक्षं प्राहयेयमित्ये-तद्वै निष्कृतिगृहीतं देवयजनं यत् सदृश्यं सत्या ऋक्षे* निष्कृत्यैवास्य यक्षं प्राहयति* व्यावृत्ते देवयजने याजयेद्यथावृत्तकामं यं पात्रे वा तल्पे वा मीमांसेरद्वै प्राचीनमाहवनीयात् प्रवणः स्यात् प्रतीचीनं गार्हपत्यादेतद्वै व्यावृत्तं देवयजनं* वि पाप्मना (४) भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते नैनं पात्रे न तल्पे मीमांसे सन्ते* कार्यं देवयजने याजयेद्भ्रातृकामं* कार्यो वै पुरुषो* भवत्येवै ॥ (यातुवै, हविर्धानं च, पशुव, पाप्मना, ऽष्टादश च) ॥ ६ ॥

उपारवेदिनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

तेभ्य उत्तरवेदिः सि०१३१ रूपं कृत्वोभयान्तराऽपृक्तम्यातिष्ठत् ते देवा अमन्यन्त यतरान् वा इयमुपावृत्त्यति त इदं भविष्यन्तीति तामुपामन्त्रयन्त साऽब्रवीद्वरं वृणै सर्वां न मया कामान् व्यश्नव्य पूर्वा तु माऽभ्रेराहुतिरश्नवता इति तस्मादुत्तरवेदिं पूर्वमभ्रेर्व्याधारयन्ति चोरेवृत्तः होस्यै* शम्यया परि मिमीते (१) मात्रैवास्यै साऽथो युक्तैव युक्तमव रुधे* विचारयन्ती मेऽसीत्याह विता धेनानावत् तिकार्यनी मेऽसीत्याह तिकार्यं धेनानावद्वतान्मा नाथितमित्याह नाथितान् धेनानावद्वतान्मा व्यथितमित्याह व्यथितान् धेनानावत्-विदेरभिर्नमो नामा- (२)-भै अक्षिर इति त्रिद्वैरिति य एवैषु लोकेष्वभ-

यस्तानेवाव रन्ध्रे तुष्णीं चतुर्थं हृत्यनिरुक्तमेवाव रन्ध्रे सिंहीरसि महिषीरसीत्याह सिंहीरसा
 रूपं कृत्वोभयानन्तराऽपकम्यातिष्ठे—दुश् प्रथमोऽयं तै यज्ञपतिः प्रथमाभित्याह यजमानमेव प्रजयां पशुभिः
 प्रथयति ध्रुवा (१) ऽसीति सः हन्ति भृत्यै देवेभ्यः शुन्धस्व देवेभ्यः शुन्धस्वेत्येव चोक्षति प्र च किरति
 शुद्धया इन्द्रद्योषस्त्वा वसुभिः पुरस्तात् पातिवत्याह विगम्य एवेनां प्रोक्षति देवाः ओदुत्तरवेदिस्था-
 ववर्तीहैव वि जयामहा इत्यसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त तानिन्द्रद्योयो वसुभिः पुरस्तादपाः (४)-नुदत
 मनोजवाः पितृभिर्दक्षिणतः प्रचेता रुद्रैः पश्चाद्विश्वकर्माऽऽदित्यैरुत्तरतो यदेवमुत्तरवेदि प्रोक्षति विगम्य
 एव तद्यजमानो आदृत्यान् प्र गुदत इन्द्रो यतीन्सालावृकेभ्यः प्रायच्छत् तान् दक्षिणत उत्तरवेद्या
 आदन् यत् प्रोक्षणीनामुच्छिष्येत तदक्षिणत उत्तरवेद्यै नि नयेद्यदेव तत्र कुरं तत् तेन शमयति यं
 द्विष्यात् तं ध्यायेच्छुचै (५)-वैनमर्पयति ॥ (मिमीते, वामं, ध्रुवा, उप, ध्रुवा, वीणि च) ॥ ७ ॥

व्याघारणं सम्भारस्थापनं च ॥ सोमऋषिः ।

सोत्तरवेदिर्ब्रवीत् सर्वान् मया कामान् व्यश्नवथेति ते देवा अकामयन्तास्तुष्टान् आदृत्यान्भि मंवेमेति
 तैऽजुहवुः सिंहीरसि सपत्नसाही स्वाहेति तेऽसुरान् आदृत्यान्भ्यमवन् तेऽसुरान् आदृत्यान्भिभूया-
 कामयन्त प्रजां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि सुप्रजावनिः स्वाहेति ते प्रजामविन्दन्त ते प्रजां
 वित्वा (१) ऽकामयन्त पशून् विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरसि रायस्पोषवनिः स्वाहेति ते पशून्
 विन्दन्त ते पशून् वित्वाऽकामयन्त प्रतिष्ठां विन्देमहीति तैऽजुहवुः सिंहीरस्यादित्यवनिः स्वाहेति त
 इमां प्रतिष्ठामविन्दन्त त इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयन्त देवता आशिष उपेयामेति तैऽजुहवुः सिंहीरस्या
 षह देवान् देवयते (२) यजमानाय स्वाहेति ते देवता आशिष उपाऽऽयन् पञ्च कृत्वो व्याघारयति
 पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तो यज्ञो यज्ञमेवाव रन्ध्रे ऽक्षण्या व्याघारयति तसां दक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र
 हरन्ति प्रतिष्ठित्यै भूतेभ्यस्त्वेति सुचमुद्रुह्याति य एव देवा भूतास्तेषां तज्जागधेयं तानेव तेन प्रीणाति
 पौतुद्रवान् परिधीन् परि दध्यात्येषां (३) लोकानां विधृत्यो अग्नेस्त्रयो ज्यायांसो आतर आसन् ते
 देवेभ्यो हव्यं वहन्तः प्रामीयन्त सौऽक्षिरथिनेदित्यं वावस्य आर्तिमाऽरिष्यतीति स निलायत स यां वन-
 स्पतिष्वर्षसूतां पूतुद्रौ यामोर्षधीपु ताः सुगन्धितेजने यां पशुपु तां पेत्यस्यान्तरा ऋद्धे तं देवताः प्रैष-
 मैच्छन् तमन्वविन्दन् तमब्रुव- (४)-क्षुपं न आ वतस्व हव्यं नो वहेति सौऽब्रवीद्वरं वृणै यदेव गृहीत-
 स्यादुतस्य बहिःपरिधि स्कन्धात् तन्मे आतृणां भागधेयमसदिति तस्माद्यद्रुहीतस्यादुतस्य बहिःपरिधि
 स्कन्दति तेषां तज्जागधेयं तानेव तेन प्रीणाति सौऽमन्यनास्थन्वन्तो मे पूर्वे आतरः प्रामेषतास्थानि शातया
 इति स यान्य- (५)-स्थान्यशातयत् तत् पूतुद्रमवचन्मांसमुपसृतं तद्रुज्जुल्लं यदेतान्संभारान्सं
 भरत्यग्निमेव तत् सं भरत्य-—ऋः पुरीषमसीत्याह्नग्नेह्येतत् पुरीषं यत् संभारं अथो खट्वाहुरेते वावैनं
 ते आतरः परि शेते यत् पौतुद्रवाः परिधय इति ॥ (वित्वा, देवयत, पुषा,—मनुवन्, यानि, चतुर्ब्रह्मादि-
 २- शब्च) ॥ ८ ॥

हविर्धानादय शकटे अन्तर्भाव्यहविर्धानमण्डपनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

यद्धमव स्यति वरुणपाशादेवैर्न मुञ्चति प्र णेनेकि मेधेय एवैर्न करोति' साधिवियर्चा हुत्वा हवि-
र्धाने प्र वर्तयति सवितुर्प्रसूत एवैर्न प्र वर्तयति' वरुणो वा एष दुर्वागुभयतो वृद्धो यदक्षः स यदु-
त्सज्जेजमानस्य गृहानभ्युत्सज्जेत् सुवागदेव दुर्या५ आ वदेत्याह गृहा वै दुर्याः शान्त्यै' पत्न्यु-(१)-
पानक्ति पत्नी हि सर्वस्य मित्रं मित्रत्वाय यद्वै पत्नी यक्षस्य करोति मिथुनं तदथो पत्निस्व-एवैष यक्ष-
स्याग्वारम्भोऽनवच्छित्यै' वर्तमाना वा अन्वित्य यक्षः रक्षाऽसि जिघाऽसन्ति वैष्णवीभ्यामृग्भ्यां वर्तम-
नोर्जुहोति यद्धो वै विष्णुर्गृह्यादेव रक्षाऽस्यप हन्ति यदध्वर्युरनभावाहुति जुहुयादन्धोऽध्वर्युः स्याद्रक्षा-
ऽसि यक्षः हन्यु-(२)-हिरण्यमुपास्य जुहोत्यश्वित्येव जुहोति नान्योऽध्वर्युर्मवति न यक्षः रक्षाऽसि
धर्ति प्राची प्रेतमध्वरं कल्पयन्ती इत्याह सुवर्गमेवैर्न लोकं गमयत्य'-अ रमेयां वर्तन् पृथिव्या
इत्याह वर्तन् हेतत् पृथिव्या यदेवयजनेः शिरो वा एतद्यक्षस्य यद्धविर्धानं दिवो वा विष्णुवृत वा
पृथिव्या (३) इत्याचीर्पदयर्चा दक्षिणस्य हविर्धानस्य मेथी नि हन्ति क्षीपंत एव यक्षस्य यजमान
आशिपोऽव रुधे दण्डो वा औपरस्तुतीयस्य हविर्धानस्य वपट्कारेणाक्षमच्छिन्नद्यत्ततीयं छदिर्हवि-
र्धानयोरुदाह्रियते तृतीयस्य हविर्धानस्यावरुद्धयै' शिरो वा एतद्यक्षस्य यद्धविर्धानं विष्णो रराटमसि
विष्णोः पृष्टमसीत्याह तस्मादेतावद्धा शिरो विष्णूतं' विष्णोः (४) स्यूरसि विष्णोर्ध्रुवमसीत्याह
वैष्णवः हि देवतया हविर्धानं यं प्रथमं ग्रन्थि ग्रन्थीयाद्यत् तं न विच्छेत्स्येदमेहेनाध्वर्युः प्र मीयेत
तस्मात् स विच्छस्यः' ॥ (पत्नी, हन्यु, -वां पृथिव्या, विःपूतं विष्णोः, पश्चिंशतिश्च) ॥ ९ ॥

सदे निर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

देवस्य त्या सवितुः प्रसूत इत्यभिमा दत्ते प्रसूत्या अश्विनोर्वाहुभ्यामित्याहाश्विनौ हि देवानामध्वर्यु
आस्तां पुष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै' वज्रं इव वा एषा यदधिरधिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै' काण्डे-
काण्डे वै क्रियमाणे यक्षः रक्षाऽसि जिघाऽसन्ति परिलिखितः रक्षः परिलिखिता अरातय इत्याह रक्ष-
सामपहत्या (१) इदमह रक्षसो ग्रीवा अपि कृन्तामि योऽसान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह द्वौ वाव
पुर्यां यं चैव द्वेष्टि यश्चैनं द्वेष्टि तयोरैवानन्तरायं ग्रीवाः कृन्तति' दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै
त्वेत्याहैभ्य एवैर्न लोकेभ्यः प्रोक्षति' परस्ताद्वर्वाचीं प्रोक्षति तस्मात् (२) परस्ताद्वर्वाचीं मनुष्या ऊर्जमुप
जीवन्ति' क्रूरमिव वा एतत् करोति यत् खन्तयपोऽव नयति शान्त्यै' यवमतीरवं नयत्युर्वै यव
ऊर्गुदुम्बर ऊर्जबोर्जः समर्धयति' यजमानेन सम्मिमतौदुम्बरी भवति यावनेव यजमानस्तावतीमेवा-
स्मिन्नूर्जं दधति' पितृणां सदनमसीति बहिरव स्तृणाति पितृदेव्यः (३) श्लोतद्यक्षिवातं यद्ध-
हिरनवस्तीर्य मिनुयात् पितृदेव्यां निन्वाता स्याद्बहिरवस्तीर्य मिनोत्यस्यामेवैर्न मिनोत्यथो स्वारुह-
मेवैर्न करोत्यु-दिवः स्तभानाऽऽन्तरिक्षं पूणेत्याहृपां लोकानां विधृत्यै' द्युतानस्त्वा मारुतो मिनोत्वि-
त्याह द्युतानो ह स्म वै मारुतो देवानामौदुम्बरीं मिनोति तेनैवै- (४) नीं मिनोति' ब्रह्मवर्चं त्वा
अत्रयनिमित्याह यथायजुरेवै- इनेन द्यावापृथिवी भा पूणेयामित्यौदुम्बर्या जुहोति द्यावापृथिवी एव रक्ष-

नानफ्त्याँ—न्तमन्ववस्त्रावयत्यान्तमेव यजमानं तेजसाऽनफ्त्यै^{१२}—न्द्रमसीति छदिरेधि नि दंघात्यैन्द्र५ हि देवतया सदैव विश्वजनस्य छायेत्याह विश्वजनस्य होषा छाया यत् सदा^{१६} नवच्छदि (५) तेजस्कात्मस्य मित्रयात् विबुधा स्तोमैर्न संमितं तेजस्त्रिवृत् तेजस्त्र्येव भवत्येकादशछदीन्द्रियकामस्यैकादशक्षरा त्रिष्टु-गिन्द्रियं त्रिष्टुगिन्द्रियाण्येव भवति पञ्चदशछदि भ्रातृव्यवतः पञ्चदशो वज्रो भ्रातृव्यामिमृत्यै सप्तदशछदि प्रजाकामस्य सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या एकविंशतिछदि प्रतिष्ठाकामस्यैकविंशः स्तोमानां प्रतिष्ठा प्रतिष्ठित्या उदरं वै सद् ऊर्जदुस्वरौ मध्यत और्दुस्वरौ मिनोति मध्यत एव प्रजानामूर्जं दधाति तस्मान् (६) मध्यत ऊर्जा भुञ्जते^{१८} यजमानलोके वै दक्षिणानि छदीर्षि भ्रातृव्यलोके उत्तराणि दक्षिणान्यु-त्तराणि करोति यजमानमेवायं यजमानादुत्तरं करोति तस्माद्यजमानोऽयं यजमानादुत्तरौ^{१९} ऽन्तर्वर्तान् करोति व्यावृत्त्यै तस्मादरण्यं प्रजा उप जीवन्ति^{२०} परित्वा गिर्वेणो गिर इत्याह यथायजुरेवेति—दिन्द्रस्य स्यूरसीन्द्रस्य ध्रुवमसीत्याहेन्द्र५ हि देवतया सदा^{२१} (७) यं प्रथमं ग्रन्थिं ग्रन्थीयाद्यत्तं न विस्मरस-येदमेहेनाप्यर्यः प्र मीयेत् तस्मात् स विस्मरस्यः^{२३} ॥ अपहृत्यै, तस्मात्, पितृदेवस्यै, तेनैव, नवच्छदि, तस्मात्, सद्गः, पञ्चदश च ॥ १० ॥

हविर्धाने चतुर्णामुपरवाणां निर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं प्राणा उपरवा हविर्धानं खायन्ते तस्माच्छीर्षन् प्राणां अधस्तात् खायन्ते तस्मादधस्ताच्छीर्ष्णः प्राणां रक्षोहणौ बलगहनौ वैष्णवान् खनामीत्याह वैष्णवा हि देवतयो-परवा असुग्रा वै निर्यन्तो देवानां प्राणेषु बलगान् न्यखनन् तान् बाहुमात्रेऽन्वविन्दन् तस्माद्बाहुमात्राः खायन्ते इदमहं तं बलगमुद्वपामि (१) यं नः समानो यमसमानो निखनन्तेत्याह द्वौ वाव पुरुषौ यश्चैव समानो यश्चासमानो यमेवासुमै तौ बलगं निखनन्तस्तमेवोद्वपति^२ संतृणन्ति तस्मात् संतृण्णा अन्तरतः प्राणां न सं मिनसि तस्मादसंस्मिन्नाः प्राणां अपोऽव नयति तस्माद्वाद्वा अन्तरतः प्राणां यवमतीरव नयत्यू- (२) न्वं यवः प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेवोर्जं दधाति^३ बर्हिरेव स्तृणाति तस्माद्धोमशा अन्तरतः प्राणां आज्येन व्याधारयति तेजो वा आज्यं प्राणा उपरवाः प्राणेष्वेव तेजो दधाति^४ हनु वा एते यज्ञस्य यदधिपवणे न सं तृणस्यसंतृणणे हि हनुं अथो खलु दीर्घसोमे संतृणे धृत्यै^५ शिरो वा एतद्यज्ञस्य यद्विधानं (३) प्राणा उपरवा हनुं अधिपवणे जिह्वा चर्म प्रावाणो दन्ता मुखमाहवनीयो नासिकोत्तरवेदिद्वरं सदैव यदा खलु वै जिह्या दत्स्वधि खादत्यथ मुखं गच्छति यदा मुखं गच्छत्य-थोदरं गच्छति तस्माद्विधानं चर्मन्नाधि प्रावमिसिपुत्याऽऽहवनीयं हुत्वा प्रत्यञ्चः पुरेत्य सदैव भक्षयन्ति^६ यो वै विराजो यज्ञमुखे दोहं वेदं दुह एवै- (४) नामियं वै विराट् तस्यै त्वक् चर्मोर्धोऽधिपवणे स्तना उपरवा प्रावाणो वत्सा ऋत्विजो दुहन्ति सोमः पयो य एवं वेद दुह एवैनार्यं (वपामि, यमतीरिव नयति, हविर्धानं, —मेव, त्रयोविंशतिश्च ॥ ११ ॥

[य- ३४१- देवामुरा- ३६१- स्वेवा २६६१ सुवर्ग २७५ यत् २६३१ पुरोहविधि २१८१ तेभ्यः २५३१ सा २९४१ प्रदं २९५१ देवस्य ३६५१ गिर २२३१ एकादश ॥ २०८५]

[॥ इति षष्ठ्याण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

आग्नीध्रीयसदः प्रभृतिस्थानेषु धिष्णिवाख्यस्थलविशेषनिर्माणम् ॥ सोमऋषिः ।

चात्वालाद्धिष्णियानुप वपति योनिर्वै यक्षस्य चात्वालं यक्षस्य सयोनित्वाय' देवा वै यक्षं परा-
 ऽजयन्त तमाग्नीध्रात् पुनरपाजयन्नेतद्वै यक्षस्यापराजितं यदाग्नीध्रं यदाग्नीध्राद्धिष्णियान् विहरति यदेव
 यक्षस्यापराजितं तत एवैनं पुनस्तनुते' पराजित्यैव खलु वा एते यन्ति ये बहिष्पवमानं सर्पन्ति
 बहिष्पवमाने स्तुत (१) आहाग्नीध्रीन् वि हर बर्हिः स्तुणाहि पुरोडाशां अलं कुर्विति यक्षमेवापजित्य
 पुनस्तन्वाना यन्त्यै—झरैर्द्वे सवने वि हरति शलाकाभिस्तृतीयं सशुक्रत्वायाथो सं भरत्येवैनं—
 धिष्णिया वा अमुर्मिल्लोके सोममरक्षन् तेभ्योऽधि सोममाऽहरन् तमन्वायन् तं पर्यविशन् य एवं
 वेदं विन्दते (२) परिवेष्टारं ते सोमपीथेन वयार्थ्यन्ते ते देवेषु सोमपीथमैच्छन्त तान् देवा अम्रवन्
 देहे नामनी कुरुध्वमथ प्र वाऽऽप्स्यथ न वेत्यग्नयो वा अथ धिष्णियास्तस्माद् द्विनामा ब्राह्मणोऽधुक्स्तेषां
 ये नेदिष्टं पर्यविशन् ते सोमपीथं प्राऽऽप्नुवन्नाहवनीय आग्नीध्रीयो होत्रीयो माजलीयस्तस्मात् तेषु जुष्ट्यै-
 तिहाय वपद् करोति वि ह्ये—(१)—ते सोमपीथेनाऽऽर्घ्यन्ते देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुह्वयै पुरस्ताद-
 सुरा आसन् ताश्स्तामिः प्राणुदन्त याः प्रतीचीयै पश्चादसुरा आसन् ताश्तामिरपानुदन्त प्राचीरन्या
 आहुतयो ह्ययन्ते प्रत्यङ्गासीनो धिष्णियान् व्यावारयति पश्चाच्चैव पुरस्ताद् यजमानो भ्रातव्यान् प्र णुवते
 तस्मात् पराचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीः—(२)—जयन्ते' प्राणा वा एते यद्धिष्णिया यदध्वर्युः प्रत्यङ्
 धिष्णियानतिसर्पेत् प्राणान्तं सर्पेत् प्रमार्युः स्यान्नामिर्वा एषा यक्षस्य यद्वोतोर्ध्वः खलु वै नान्यै प्राणो-
 ऽवाङ्मनो यदध्वर्युः प्रत्यङ् होता रमतिसर्पेदपाने प्राणं दध्यात् प्रमार्युः स्यान्—आध्वर्युरप गायेद्वाग्धीयो
 वा अध्वर्युर्दध्वर्युरपगायैदुद्गात्रे (५) वाच २ सं प्र यच्छेदुपदासुकाऽस्य वाक् स्यान्—ब्रह्मवादिनौ वदन्ति
 नासंस्थिते सोमेऽध्वर्युः प्रत्यङ् सदोऽतीयादथ कथा दाक्षिणानि होतुमेति' यामो हि स तेषां'
 कस्मा अहं देवा यामं वाऽयामं वाऽनु ह्रास्यन्तीत्यु—सरेणाऽऽग्नीध्रं परीत्य जुहोति दाक्षिणानि न प्राणा-
 न्तं सर्पेति' न्यन्ये धिष्णिया उप्यन्ते (६) नान्ये यान् निवर्पति तेन तान् प्रीणाति' यान् न-
 निवर्पति यदनुदिशति तेन तान् ॥ (स्तुते, विन्दते, हि, प्रतीचीं,— रुद्रात्र, उप्यन्ते, चतुर्वक्ष च) ॥ १ ॥

वैसर्जनहोमः, आग्नीध्रयोमयोराग्नीध्रिये हविर्धाने च प्रणयनम् ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गाय वा एतानि लोकार्यं ह्वयन्ते यद्वैसर्जनानि' द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति हिषाद्यजमानः प्रति-
 ष्ठित्या आग्नीध्रे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमत आहवनीये जुहोति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति' देवान् वै
 सुवर्गं लोकं यतो रक्षाऽस्यजिघासन्ते सोमेन राज्ञा रक्षाऽस्यपहत्याप्तुमात्मानं कृत्वा सुवर्गं लोकमायन्
 रक्षंसामनुपलाभ्याऽऽतः सोमो भवत्यथ (१) वैसर्जनानि जुहोति रक्षंसामपहत्यै' त्वर सोम तनु-
 रुद्गम इत्याह तनुरुद्धैर्यै द्वेयोभ्योऽन्यकृतैश्च इत्याहान्यकृतानि हि रक्षाऽस्यु—र यन्ताऽसि वरुणमि-
 त्याहोर णस्कृधीति वा वैतर्दाहं जुषाणो अमराज्यस्य वेत्तित्वाहाममेव यजमानं कृत्वा सुवर्गं लोकं

गमयति रक्षसामनुपलामायीऽऽ सोमं ददत्त (२) आ ब्राह्म आ वायव्यान्या द्रोणकलशमुत् पत्नीमा
नयन्त्यन्वनां रक्षि प्र वर्तयन्ति यावदेवास्यास्ति तेन सह सुवर्गं लोकमेति नयवत्यर्चाऽऽसीध जुहोति
सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यै ब्राह्मो वायव्यानि द्रोणकलशमासीध उप वासयति वि होनं तैर्गृह्णते
यत् सहोपवासयेदपुवायेत सौम्यर्चा प्र पादयति स्वयैः (३) वैर्न देवतया प्र पादयत्यै—दित्याः सवो-
ऽस्यदित्याः सव आ सीदेत्याह यथायजुरेवैतै—द्यजमानो वा एतस्य पुरा गोप्ता भवत्येवो देव सवितः
सोम इत्याह सवितुप्रसूत एवैर्न देवताभ्यः सं प्र यच्छत्यै—तत् त्वं सोम देवो देवानुपाणा इत्याह देवो
ह्येष सन् (४) देवानुपैतविमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह मनुष्यो ह्येष सन् मनुष्यानुपैति यदेतद्यजुर्न
ब्रूयादप्रजा अपशुयजमानः स्यात् सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह प्रजयैव पशुभिः सहमे लोकमुपावर्तते
नमो देवेभ्य इत्याह नमस्करो हि देवानां स्वधा पितृभ्य इत्याह स्वधाकारो हि (५) पितृणां—मिदमहं
निर्वरुणस्य पाशादित्याह वरुणपाशादेव निर्मुच्यते अत्र प्रतपत आत्मनः पूर्वा तनूरादेयेत्याहुः को
हि तदेव यद्वसीयानस्वे वशे भुते पुनर्वा ददाति न वेति ब्राह्मणो वै सोमस्य राक्षो मलिम्लसेना
य एवं विद्वान् ब्राह्म आसीध उपवासयति नैर्न मलिम्लसेना विन्दति (६) ॥ (अथ, ददत्ते, स्वया, सन्,
वि, विन्दति) ॥ २ ॥

यूपच्छेदवन् ॥ सोमकपिः ।

वैष्णव्यर्चा हुत्वा यूपमच्छेति वैष्णवो वै देवतया यूपः स्वयैवैर्न देवतया ऽच्छेत्यै—त्यन्यानगं नान्या-
नुपाणामित्याहाति ह्यन्यानेति नान्यानुपैत्यर्वाक्त्वा परैरविदं परोऽवरेरित्याहार्वाग्येन परैर्विन्दति परोऽवरेस्तं
त्वा जुषे (१) वैष्णवं देवयत्याया इत्याह देवयत्यायै होनं जुषते देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तिवत्याह
त्रेजसैर्वैनमनक्त्योर्षधे आर्यस्त्वेन स्वधिते मैन हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः शान्त्यै स्वधिते-
वृक्षस्य विभ्यतः प्रथमेन शकलेन सह तेजः परा पतति यः प्रथमः शकलः परापतेत् तमप्या हरेत् सतेजस-
(२)-मेवैनमा हरती—मे वै लोका यूपात् प्रयतो विभ्यति दिवमग्रेण मा लैक्षीरन्तरिक्षं मथ्येन मा
हिंसीरित्याहैभ्य एवैर्न लोकैभ्यः शमयति वनस्पते शतवल्शो वि रोहेत्यावच्छेने जुहोति तसांवा-
प्रच्छेनाद्ब्रूक्षाणां भूयांस उत्तिष्ठन्ति सहस्रवल्शा वि वयं रुहेमेत्याहुऽऽशिर्भवेतामा शास्ते ऽनक्षसङ्गं
(३) वृक्षै—द्यवक्षसङ्गं वृक्षेद्यवक्षं यजमानस्य प्रमायुक् स्या—द्यं कामयेताप्रतिष्ठितः स्यादित्यारोहं
तस्मै वृक्षेदेव वै वनस्पतीनामप्रतिष्ठितोऽप्रतिष्ठित एव भवति यं कामयेतापशुः स्यादित्यपूर्णं तस्मै
शुष्काग्रं वृक्षेदेव वै वनस्पतीनामपशुभ्योऽपशुभेव भवति यं कामयेत पशुमान्त्यादिति बहुपुर्णं तस्मै
बहुशाखं वृक्षेदेव वै (४) वनस्पतीनां पशुभ्यः पशुमानेव भवति प्रतिष्ठितं वृक्षेत् प्रतिष्ठाकामस्यैव वै
वनस्पतीनां प्रतिष्ठितो यः समे भूम्यै स्वाद्योने रुढः प्रत्येव तिष्ठति यः प्रत्यङ्ङुर्पनतस्तं वृक्षेत्
स हि मेघमभ्युपनतः पञ्चारति तस्मै वृक्षेद्यं कामयेतोपैन्मुत्तरो यश्चो नमेदिति पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः
पाङ्क्तौ यश्च उपैन्मुत्तरो यश्चो (५) नमति पङ्क्तं प्रतिष्ठाकामस्य षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठति
सप्तारति पशुकामस्य सप्तपदा शकरी पशवः शकरी पशुनेवाव रन्ध्रे नवारति तेजस्कामस्य त्रिवृता स्तोमेन

संमि॒तं तेज॑स्त्रिवृत् तेज॑स्यैव भव॑त्येकादशार॒त्निमिन्द्रि॑यकामस्यैकादश॑क्षरा त्रि॒पुर्गिन्द्रि॑यं त्रि॒पुर्गिन्द्रि॑याव्यैव
भवति पञ्च॑दशार॒त्नि भ्रातृ॑व्यवतः पञ्च॑दशो वज्रो भ्रातृ॑व्याभिभूत्यै सप्त॑दशार॒त्नि प्रजा॑कामस्य सप्त॑दशः
प्रजा॑पतिः प्रजा॑पतेरा॒प्या (१) एक॑विंशत्यर॒त्नि प्रति॑ष्टाकामस्यैकविंशः स्तोमा॑नां प्रति॑ष्टा प्रति॑ष्ठित्यां
अ॒ष्टाश्रि॑मवत्यष्टाक्षरा गाय॑त्री तेजो॑ गाय॑त्री गाय॑त्री यज्ञ॑मुखं तेज॑सैव गाय॑त्रिया यज्ञ॑मुखेन संमि॑तः ॥
(जुषे, सतेजस, -मनक्षसं, बहुशास्त्रं वृद्धेदे॒व वै, यज्ञ उ॒पैन्मु॒सरो यज्ञ, वा॒प्या, एका॒वर्ति॒शुनि॒ष्ठ) ॥ ३ ॥

छिन्नस्य यूपस्य स्थापनम् ॥ सोमऋषिः ।

पृथि॒व्यै त्वाऽन्तर्॑क्षा॒य त्वा दि॒वे त्वे॒त्याह्वै॒भ्य ए॒वैनं॑ लोकेभ्यः प्रोक्ष॑ति^१ परा॑ञ्चं प्रोक्ष॑ति परा॑ञ्चि॒व हि सु॒वर्गो
लो॒कः कूर्मि॑व वा एतत् करोति यत् खन॑त्यपोऽव॑ नयति शान्त्यै य॒जमती॑र॒वं नय॑त्यूर्ग॒वं यवो॑ यज॑मानेन॒ यूपः
संमि॑तो यावाने॒व यज॑मानस्तावती॒मेवास्मि॑न्^२ ऊ॒र्जं दधा॑ति (१) पितॄ॑णां स॒द॒नम॑सीति^३ व॒र्हि॒रव॑ स्तृणाति
पितॄ॑दे॒वत्या॑ः १२ हेत॑द्यन्नि॒क्षांतं॑ यद्वा॒र्हि॒रन॑वस्तीर्य॑ मि॒नुया॑त् पितॄ॑दे॒वत्यो॑ नि॒क्षांतः स्याद्वा॒र्हि॒रन॑वस्तीर्य॑ मि॒नो-
त्यस्या॑मे॒वैनं॑ मि॒नोति॑^४ यूप॑शकलमवा॑स्यति स॒तेज॑समे॒वैनं॑ मि॒नोति॑^५ दे॒वस्त्वा॑ स॒धिता॑ म॒ध्वाऽन॑क्ति॒व-
त्या॑ह तेज॑सै॒वैनम॑नक्ति॑ सु॒पि॒प्लाभ्य॑स्त्वौप॑धीभ्य॒ इति॑ च॒पालं॑ प्रति (२) मुञ्च॑ति तस्मा॑च्छी॒र्षत॑ ओप॑-
धयः फलं॑ गृह्ण॑त्यै—नक्ति तेजो॑ वा आज्यं॑ यज॑मानेनाग्नि॒ष्टाऽग्निः संमि॑ता यद॑ग्नि॒ष्टामाग्नि॑मनक्ति॑ यज॑मान-
मे॒व तेज॑साऽन॒क्त्यान्त॑र्मन॒क्त्यान्त॑मे॒व यज॑मानं तेज॑साऽन॒क्तिं सु॒वतः॑ परि॑ स्मृ॒त्याप॑रि॒वर्ग॑मे॒वास्मि॑न् तेजो॑
द॒ध्या॒र्यु—दि॒वं २ स्त॒मानाऽन्तर्॑क्षं पु॒णे॒त्याह्वै॒षां लो॒कानां॑ वि॒धृत्यै॑^६ वैष्ण॑व्यचीं (३) कल्प॑यति वैष्ण॑वो
वै दे॒वत॑या यूपः स्वयै॒वैनं॑ दे॒वत॑या कल्प॑यति^७ द्वाभ्यां॑ कल्प॑यति द्वि॒पाद्य॑ज॒मानः॑ प्रति॑ष्ठित्यै^८ यं का॒म-
ये॒त तेज॑सैनं दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ व्य॒र्धये॑यमित्य॒ग्नि॒ष्टां तस्या॑ग्नि॒माह॑व॒नीया॑दित्यं वे॒त्थं वाऽति॑ नावयेत्
तेज॑सै॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ व्य॒र्धयति॑^९ यं का॒मये॑त् तेज॑सैनं दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ स॒मर्ध॑ये॒यमित्य॑- (४)-
ग्नि॒ष्टां तस्या॑ग्नि॒माह॑व॒नीये॑न सं मि॒नुया॑त् तेज॑सै॒वैनं॑ दे॒वता॑भिरिन्द्रि॒येण॑ स॒मर्ध॑यति^{१०} ब्रह्म॑वर्ति॒न त्वा क्षत्र॑-
व॒निमित्या॑ह यथा॒यजुरे॒वैतत् परि॑ व्य॒यत्यूर्ग॑वं र॒क्षना॑ यज॑मानेन॒ यूपः संमि॑तो यज॑मानमे॒वोर्जा॑ स॒मर्ध॑-
यति^{११} नाभि॑दग्ने परि॑ व्य॒यति॑ नाभि॑द॒ग्न ए॒वास्मा॑ ऊ॒र्जं दधा॑ति तस्मा॑च्चाभि॑द॒ग्न ऊ॒र्जा भु॑जते^{१२} यं
का॒मये॑तोर्जेनं (५) व्य॒र्धये॑यमित्य॒ध्वा वा॑ तस्य॒र्षाचीं॑ वाऽवो॒हेदु॑र्ज॒वैनं॑ व्य॒र्धयति॑^{१३} यदि॑ का॒मये॑त व॒र्षुकः॑
प॒र्जन्यः॑ स्यादित्य॒र्षाचीं॑मवो॒हेद्वर्षि॑मे॒व नि य॑च्छति यदि॑ का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्यादित्य॒र्ष्वा॒मुद्व॑हेद्वर्षि॑मे॒वोर्ध॑-
च्छति^{१४} पितॄ॑णां नि॒क्षांतं॑ मनु॒ष्याणा॑मु॒र्ध्वं नि॒क्षांता॑दा र॒क्षना॑या ओप॑धीना र॒क्षना॑ वि॒श्वेषां॑ (६) दे॒वा-
नामु॒र्ध्वं र॒क्षना॑या आ च॒पाला॑दि॒न्द्रस्य॑ च॒पालं॑ २ सा॒ध्याना॑मति॒रिक्तं॑ स वा ए॒व स॒र्वदे॒वत्यो॑ यद्दू॒पो यद्दू॒र्षं
मि॒नोति॑ सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति^{१५} यज्ञे॑न वै दे॒वाः सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन् तेऽम॒न्यन्त॑ मनु॒ष्या नोऽन्वा॑र्म-
वि॒प्यन्ती॑ति ते यूपे॑न योप॒यित्वा सु॒वर्गं॑ लो॒कमा॑यन् तमृ॒पयो॑ यूपे॑नै॒वानु॑ प्रा॒जान॑न् तद्दू॒र्षस्य॑ यूप॒त्वं (७)
यद्दू॒र्षं मि॒नोति॑ सु॒वर्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒क्षायै॑^{१६} पुर॑स्ता॒न्मि॒नोति॑ पुर॒स्ता॒द्धि य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ज्ञाय॑ते प्र॒ज्ञात॑ २ हि
तद्य॑दति॒पन्न आ॒हुरि॑दं का॒र्यमा॑सीदिति^{१७} सा॒ध्या वै दे॒वा य॒ज्ञम॑र्यम॒न्यन्त॑ तान् य॒ज्ञो नास्व॑शू॒तान् य॒द्य-
द्वस्या॑ति॒रिक्त॑मासी॒त तद॑स्व॒शूदति॑रिक्तं॑ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑ यद्भा॒यग्नि॑ स॒धिन्या॑ प्र॒ह॒रत्या॑ति॒रिक्त॑मे॒त- (८)-

यूपस्य यदुर्ध्वं चषालान् तेषां तज्जागधेयं तानेव तेन प्रीणाति^{१२} देवा वै सरस्थिते सोमे प्र जुचोऽ-
हरन् प्र यूपं तैऽमन्यन्त यज्ञवेशसं वा इदं कुर्म इति ते प्रस्तर^{१३} जुचां निष्कयणमपश्यन्त्स्वसं यूपस्य
संस्थिते सोमे प्र प्रस्तर^{१४} हरति जुहोति स्वयमयज्ञवेशसायं ॥ (इषान्ति, प्रयु, -चा, समर्धयेयमित्यु, -जै, -
विशेषां, यूपव, - मतिरिक्तमेतद्, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ ४ ॥

मन्यनविशिष्टमग्निप्रहरणम् ॥ सोमऋषिः ।

साध्या वै देवा अस्मिंश्लोक आसन् नान्यत् किं चन मियत् तैऽग्निमेवाग्नये मेधायाऽलभन्त न हान्य-
दालम्भ्यमविन्दन् ततो वा इमाः प्रजाः प्राजायन्त यद्भावाग्निं मथित्वा प्रहरति प्रजानां प्रजननाय रुद्रो
वा एव यदग्निर्यजमानः पशुर्यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थेदुद्राय यजमान- (१)-मपि दध्यात् प्रमार्युकः
स्या-दथो खत्वाहुरग्निः सर्वा देवता हविरेतद्यत् पशुरिति यत् पशुमालभ्याग्निं मन्थति हव्यायैवाऽऽ-
सन्नाय सर्वा देवता जनयत्यु-पाकृत्यैव मन्थ्यस्तमेवाऽऽलब्धं नेवानालब्धं-मग्नेर्जनित्रमसीत्याहामेहे-
तज्जनित्रं वृषणौ स्थ इत्याह वृषणौ (२) हेतो-वुर्ध्वेयस्यायुरसीत्याह मिथुनत्वाय^{१५} धृतेनाक्ते वृषणं
दधाथामित्याह वृषणं^{१६} हेतौ दधाते ये अग्निं^{१७} गायत्रं छन्दोऽनु प्र जायस्वेत्याह छन्दोभिरेवैनं प्र जन-
यत्य-अग्नये मन्थ्यमानायानु ब्रूहीत्याह सावित्रीसृचमन्वाह सवितुप्रसूत एवैनं मन्थति^{१८} जातायानु
ब्रूहि (३) प्रहियमानायानु ब्रूहीत्याह काण्डेकाण्ड एवैनं क्रियमाणे समर्धयति^{१९} गायत्रीः सर्वा अन्वाह
गायत्रछन्दा वा अग्निः स्वेनैवैनं छन्दसा समर्धयत्ये-ग्निः पुरा भवत्यग्निं मथित्वा प्र हरति तौ संभवन्तौ
यजमानमग्निं सं भवतो भवन्त नः समनसावित्याह शान्त्यै^{२०} प्रहृत्य जुहोति जातायैवास्मा अन्नमपि
(४) दधात्याज्येन जुहोत्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम यदात्यं प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसौ ॥
(यजमान, -माह वृषणौ, जातायानु ब्रूह, प्य, षादश च) ॥ ५ ॥

पशोरुपाकरणम् ॥ सोमऋषिः ।

इमे त्वेति वहिरा दत्त इच्छत इव ह्येव यो यजत उपवीरसीत्याहोप ह्येनानाकरोत्यु-पो देवान्
दैवीविंशः प्रागुरित्याह दैवीहेता विशः सतीदेवानुपयन्ति^{२१} वहीरुशिज इत्याहत्विजो वै वह्नय उशिज-
स्तस्मादेवमार्हं बृहस्पते धारया वसुनीत्या- (१)-ह ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवास्मै पशूनव
रुधे^{२२} हव्या तै स्वदन्तामित्याह स्वदयत्यैवैनान् देवं त्वपूर्वसु रणवेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथु-
नानां रूपकद्रुपमेव पशुपं दधाति^{२३} रेवती रमधश्मित्याह पशवो वै रेवतीः पशूनेवास्मै रमयति^{२४} देव-
स्य त्वा सवितुः प्रसूत इति (२) रक्षानामा दत्ते प्रसूत्या अश्विनौर्वाहुभ्यामित्याहअश्विनौ हि देवानां-
मध्वर्यु आस्तां पुष्पो हस्ताभ्यामित्याह यत्यां^{२५} ऋतस्य त्वा देवहविः पाशोनाऽऽ रम इत्याह सत्यं वा
ऋतं सत्येनैवैनमुतेनाऽऽ रमते^{२६} ऽक्षण्या परि हरति वध्यं हि प्रत्यञ्चं प्रतिमुञ्चन्ति व्यावृत्त्यै^{२७}
धर्षा मानुषानिति नि युनक्ति धृत्या^{२८} अद्भ्य- (३)-स्त्वौपधीभ्यः प्रोक्षामीत्याहद्भ्यो ह्येव ओपधी-
भ्यः संभवति यत् पशुं-रपां पेरुसीत्याहैव ह्यपां पाता यो मेधायाऽऽ रम्यते^{२९} स्वात्तं चित् सददेव
हव्यमापो दैवीः स्वदन्तैमित्याह स्वदयत्यैवैनं^{३०} मुपरिष्ठात् प्रोक्षन्त्युपरिष्ठादेवैनं मेध्यं करोति पाययत्यन्त-

रत एवैनं (४) मेध्यं करोत्यधस्तादुपौक्षति सुवैत एवैनं मेध्यं करोति^{१६} ॥ (वसुनीति, प्रसव इत्यु, -अयो, अन्तरुत एवैनं, दर्श च) ॥ ६ ॥

सामिधेन्यः आचारी प्रयाजाश्च ॥ सोमऋषिः ।

अग्निना वै होत्रा देवा असुरानभ्यमवब्रूयै समिधेनानायानु ब्रूहीत्याह आर्तव्याभिभूत्यै^१ सप्तदश सामिधेनीरन्वाह सप्तदशः प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्यै^२ सप्तदशान्वाह द्वादश मासाः पञ्चतवः स सवत्सरः सवत्सरं प्रजा अनु प्र जायन्ते प्रजानां प्रजननायै देवा वै सामिधेनीरनुच्यै यज्ञं नान्वपश्यन्त्सं प्रजाप-
तिस्तुष्णीमाधार- (१) मा ऽधारयत् ततो वै देवा यज्ञमन्वपश्यन् यत् तुष्णीमाधारमाधारयति यज्ञस्या-
नुब्यात्यां असुरेषु वै यज्ञ आसीत् तं देवास्तुष्णीः होमेनावृजत यत् तुष्णीमाधारमाधारयति आर्तव्य-
स्यैव तद्यज्ञं वृद्धन्ते परिधीन्त्सं मांष्टि पुनात्येवैनान् त्रिभिः सं मांष्टि ज्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामप-
हत्यै द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश (२) मासाः संवत्सरः सवत्सरेव प्रीणात्यथो संवत्सरेवैवास्मा उप
दधाति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^३ शिरो वा पतद्यज्ञस्य यदाधारोऽग्निः सर्वा देवता यदाधारमाधारयति
शीर्षत एव यज्ञस्य यजमानः सर्वा देवता अव रुन्धे^४ शिरो वा पतद्यज्ञस्य यदाधार आत्मा पशुराधार-
माधार्यै पशुः समनक्त्यात्मन्नेव यज्ञस्य (३) शिरः प्रति दधाति^५ सं तै प्राणो वायुना गच्छतामि-
त्याह वायुदेवत्यो वै प्राणो वायावेवास्य प्राणं जुहोति^६ सं यजत्रैरङ्गानि सं यज्ञपतिराशिपेत्याह यज्ञपति
मेवास्याऽऽशिर्षं गमयति^७ विश्वरूपो वै त्वाष्ट्र उपरिष्टात् पशुमभ्यवमीत् तस्मादुपरिष्टात् पशोर्नाव
द्यन्ति यदुपरिष्टात् पशुः समनक्ति मेध्यमेवै^८ ४ नै करोत्यु- त्विजो वृणीते छन्दाः स्येव वृणीते^९ सप्त
वृणीते सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाः स्युभयस्यावर्कृद्ध्यां एकादश प्रयाजान् यजति
दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तं प्र यजति^{१०} वषामेकः परि शय आत्मैवाऽऽत्मानं
परि शये^{११} वज्रो वै स्वधितिर्वज्रो यूपशकलो घृतं खलु वै (५) देवा वज्रं कृत्वा सोममघ्नन् घृते-
नाक्तौ पशुं त्रायेथामित्याह वज्रेणैवैनं वशे कृत्वाऽऽलभते^{१२} ॥ आचारं, पद्यन्ते द्वादशा-ऽऽत्मन्नेव यज्ञस्य, मेध्य-
मेव, खलु वा, अष्टादश च) ॥ ७ ॥

पशुसंज्ञपनम् ॥ सोमऋषिः ।

पर्यग्निं करोति सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दायास्कन्धः^१ हि तद्यहुतस्य स्कन्धति^२ त्रिः पर्यग्निं करोति
ज्यावृद्धि यज्ञोऽथो रक्षसामपहत्यै^३ ब्रह्मवादिनो वदन्त्यन्वारभ्यः पशुर्नान्वारभ्या इति^४ मृत्यवे वा
एष नीयते यत् पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्या- दथो खत्वाहुः सुवर्गाय वा एष लोकस्य
नीयते यत् (१) पशुरिति यन्वान्वाभेत सुवर्गालोकाद्यजमानो हवीयेत वषाश्रपणीभ्यामन्वारभते तन्ने-
वान्वारभ्यं नेवानन्वारभ्यं-मुप प्रेष्य होतर्हव्या देवेभ्य इत्याहेपितः^५ हि कर्म क्रियते^६ रेवतीर्यज्ञपति
प्रियथा ऽऽ विशतेत्याह यथायजुरेवैत- दग्निना पुरस्तादेति रक्षसामपहत्यै^७ पृथिव्याः संपृचः प्राहीति
वार्द्धिः- (२)- रूपास्यत्यस्कन्दायास्कन्धः^८ हि तद्यद्बर्हिषि स्कन्धत्यथो बर्हिषदमेवैनं करोति^९ पशु-
वर्ततेऽध्वर्युः पशोः सङ्गप्यमानात् पशुभ्य एव तन्नि हुत आत्मनोऽनावस्कार्यं गच्छति अयं प्र पशु-

नामोति य एवं वेद^१ पश्चाद्धोका वा एषा प्राच्युदानीयते यत् पत्नी नमस्त आतानेत्याहाऽऽदित्यं-
स्य वै रुमयं (३) आतानास्तेभ्य एव नमस्कारोत्य^२—नर्वा प्रेहीत्याह भ्रातृव्यो वा अर्वा भ्रातृव्यापनुत्यै
धृतस्य कुल्यामनु सह प्रजया सह रायस्योपेत्याहाऽऽशिष्यैवैतामा शास्त आपो देवीः शुद्धायुव इत्याह
यथायजुरैवैतौ ॥ (लोकाय नीयते यद्, वर्धा, रुमयः, मुहत्रिरुमयः) ॥ ८ ॥

यथाहोमः ॥ सोमऋषिः ।

पशोर्वा आलब्धस्य प्राणाञ्छुगृच्छति वाक् त आ प्यायतां प्राणस्त आ प्यायतामित्याह प्राणेभ्य एवा-
स्य शुचं शमयति^३ सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवीं शुक् प्र विशति शमहोभ्यामिति नि नयत्यहोपवा-
भ्यामेव पृथिव्यै शुचं शमयत्यो^४—पथे त्रायस्वैनं स्वधिते मेनं हिंसीरित्याह वज्रो वै स्वधितिः (१)
शान्त्यै^५ पार्श्वत आ च्छयति मध्यतो हि मनुष्या आ च्छयन्ति तिरस्त्रीनुमा च्छयत्यनुचीनं हि मनुष्या
आच्छयन्ति व्यावृत्तै^६ रक्षसां भागोऽसीति स्थविमतो बर्हिर्क्ववाऽपास्यत्यस्नैव रक्षांसि निर-
ववयते इदमहं रक्षोऽधमं तमो नयामि योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष इत्याह द्वौ वाव पुर्वयो
यं चैव (२) द्वेष्टि यस्मै न द्वेष्टि तानुभावंधमं तमो नयती^७—वे त्वेति वषामुत्तिजदतीच्छत इव ह्येष यो
यजते^८ यदुपतुन्यादुद्रोऽस्य पशून् घातुकः स्याद्यन्नोपतुन्यादयता स्या—द्वय्योपतुन्यन्यया न धृत्यै^९
धृतेन घावापृथिवी प्रोण्वीथामित्याह घावापृथिवी एव रसेनानक्त्यं—च्छिन्नो (३) रायः सुवीर इत्याह
यथायजुरैवैतौ कुरमिव वा एतत् करोति यद्वपामुत्तिजदत्युध्वन्तिरक्षमन्विहीत्याह शान्त्यै^{१०} प्र वा
एवोऽसाद्धोकाच्यवते यः पशुं मृत्युर्वै नीयमानमन्वारमते वषाश्रपणी पुनरन्वारमतेऽस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठत्यै—मिना पुरस्तादेति रक्षसामपंहत्या अथो देवता एव हव्येना- (४) त्वेति^{११} नान्तममङ्गारमति
हरेद्यन्तममङ्गारमति हरेदेवता अति मन्यते वायो वीहिं स्तोकाणामित्याह तस्माद्विभक्ताः स्तोका अथ
पद्यन्ते^{१२} अं वा एतत् पशूनां यद्वपाऽग्रमोपधीनां बर्हिर्ऋणैवाग्रं समर्धयत्यथो ओपधीष्वेव पशून् प्रति
घ्रापयति^{१३} स्वाहाकृतीभ्यः प्रेत्येत्याह (५) यद्वस्य संमिष्ट्यै^{१४} प्राणापानौ वा एतौ पशूनां यत्
पृषदाज्यमात्मा वषा पृषदाज्यमभिघार्य वषामभि घारयत्यात्मन्नेव पशूनां प्राणापानौ दधाति^{१५} स्वाहोर्ध्वनमसं
माकृदं गच्छतमित्याहोर्ध्वनमा ह स्म वै माकृतो देवानां वषाश्रपणी प्र हरति तेनैवैने प्र हरति^{१६} विपृच्छी
प्र हरति तस्माद्विष्वञ्चौ प्राणापानौ ॥ (स्वधिति, इक्ष्वा, च्छिन्नो, हव्येने, भ्येत्याह, पद्वत्वातिरुमयः) ॥ ९ ॥

यथावदानानि ॥ सोमऋषिः ।

पशुमालभ्यं पुरोडाशं निर्वैपति समेधमेवैनमा लभते^१ वषया प्रचर्य पुरोडाशेन प्र चरत्यूर्ध्वं पुरोडाश
ऊर्जमेव पशूनां मध्यतो दधात्यथो पशोरेव छिद्रमपि दधाति^२ पृषदाज्यस्योपहत्य त्रिः पृच्छति शतं
द्विषीः शमितरिति त्रिपत्या हि देवा योऽमृतं शतमाह स एनसां प्राणापानौ वा एतौ पशूनां (१)
यत् पृषदाज्यं पशोः खलु वा आलब्धस्य हृदयमात्माऽभि समेति यत् पृषदाज्येन हृदयमभिघारयत्यात्मन्नेव
पशूनां प्राणापानौ दधाति^३ पशुना वै देवाः सुवर्गे लोकमायन् तंऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वामधिष्यन्तीति
तस्य शिरश्छित्त्वा मेधं प्राक्षारयन्त प्रक्षोऽभवत् तत् प्रक्षस्य प्रक्षत्वं यत् प्रक्षशाखोत्तरार्धमिवति समे-

धस्यैव (२) पशोरव्यं द्यति^१ पशुं वै द्वियमाणं^२ रक्षास्यनुं सचन्तेऽन्तरा यूपं चाऽऽहवनीयं च हरति
 रक्षसामपहृत्य^३ पशोर्वा आलधस्य मनोऽपं क्रामति मनोतायै हविषोऽवदीयमानस्यानुं ब्रुहीत्याह मन
 पचास्याव रूध्रं एकादशावदानान्यव द्यति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तस्याव
 (३) द्यति^४ हृदयस्याग्नेऽव द्यत्यथ जिह्वाया अथ वक्षसो यद्वै हृदयेनाभिगच्छति तज्जिह्वा वदति यजि-
 ह्वा वदति तदुरसोऽधि निर्वेदत्येतद्वै पशोर्यथापूर्वं^५ यस्यैवमवदार्थं यथाकाममुत्तरेषामवद्यति यथापूर्व-
 मेवास्य पशोरव्यं भवति^६ मध्यतो गुदस्याव द्यति मध्यतो हि प्राण उत्तमस्याव द्यत्यु (४) तुमो
 हि प्राणो यदीतरं यदीतरमुभयमेवाजामि^७ जायमानो वै ब्राह्मणस्त्रिभिर्ऋणवा जायते ब्रह्मचर्येण ऋषि-
 भ्यो यज्ञेन देवेभ्यः प्रजया पितृभ्य एव वा अनुणो यः पुत्री यच्चा ब्रह्मचारिवासी तदवदानैरेवाव द्यते
 तदवदानानामवदानव^८ देवासुराः संयन्ता आसन् ते देवा अग्निमवृचन् त्वया वीरेणासुरानुमि भवामेति
 (५) सौऽब्रवीद्वरं वृणै पशोरुद्धारमुद्धरा इति स एतमुद्धारमुवहरत् दोः पूर्वार्धस्य गुदं मध्यतः श्रोणिं
 जघनार्धस्य ततो देवा अभवन् परगुस्तुरा यत् व्यङ्गणां समवद्यति भ्रातृव्याभिभूत्यै भवत्यात्मना परा-
 ऽस्य भ्रातृव्यो भवत्यै-^९ ह्ययाऽव द्यति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै^{१०} ॥
 (पुनै पशुनाः, समधस्यैव; तस्यावां, - तमस्याव द्यती, - ति, पञ्चत्वारिंशच्च) ॥ १० ॥

अन्याजविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

मेदसा युञ्जो प्रोणीति मेदोरूपा वै पशवो रूपमेवं पशुपुं दधाति^१ यूपं वधाय प्रोणीति रसो वा एव
 पशुनां यद् रसमेव पशुपुं दधाति^२ पाश्वेन वसाहोमं प्रयीति मयं वा एतत् पशुनां यत् पार्श्वे रसं
 एव पशुनां यद्वसा यत् पाश्वेन वसाहोमं प्रयीति मध्यत एव पशुना रसं दधाति^३ अन्ति (१) वा
 एतत् पशुं यत् सैत्रपर्यन्त्येन्द्रः खलु वै देवतया प्राण ऐन्द्रोऽपान ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे नि दध्यदित्याह
 प्राणापानावेव पशुपुं दधाति^४ देवं त्वं प्रूर्भरि ते स र समेत्वित्याह त्याग्रा हि देवतया पशवो विषु-
 रूपा यत् सत्वेऽमाणो भवत्येत्याह यिषुरुपा हंति सन्तः सत्वेऽमाण एतद्भि भवन्ति^५ देवत्रा यन्तु- (२)-
 मवन्ते सखायोऽनुं त्या प्राता पितरौ मदन्वित्याहानुमनमेवंन मात्रा पित्रा नुवर्गं लोकं गमयत्यर्थं-^६ ध्वं
 वसाहोमं जुहोत्यसां वा अर्धं च इयमर्धं च इमे एव रसेनानानि दिशो जुहोति दिश एव रसेनानन्त्यथो
 दिग्भ्य एवो जै रसमव रूध्रे प्राणापानौ वा एतौ पशुनां यत् पृषदाज्यं वानस्पत्याः खलु (३) वै देवतया
 पशवो यत् पृषदाज्यस्योपद्रव्याऽऽह वनस्पतयेऽनुं गृहि वनस्पतये प्रेष्येति प्राणापानावेव पशुपुं दधात्य-
 न्यस्यान्यस्य सन्वत्त र समवद्यति तस्माच्चानारूपाः पशवो^७ यूपोप सिञ्चति रसो वा एव पशुनां यद्
 रसमेव पशुपुं दधाती^८ डासुप ह्यते पशवो वा इडा पशूनेवोप ह्यते चतुरूप ह्यते (४) चतुष्पादो हि
 पशवो यं कामयेतापशुः स्यादित्यमेदस्कं तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपं वन्नेन पशुभ्यो निर्भै-
 जत्यपशुरेव भवति^९ यं कामयेत पशुमान्त्यादिति मेदस्वत् तस्मा आ दध्यान्मेदोरूपा वै पशवो रूपेणै-
 वासै पशुनव रूध्रे पशुमानेव भवति^{१०} प्रजापतिर्यज्ञमसृजन् स आर्ज्यं (५) पृग्स्तादसृजन् पशुं मध्यतः
 पृषदाज्यं पश्चान् तस्मादार्ज्येन प्रयाजा ईज्यन्ते पशुना मध्यतः पृषदाज्येनान्याजान्मन्वादेनन्मिश्रमि-

पश्चात् सृष्टं हेकादशानूयाजान् यजति दश वै पशोः प्राणा आत्मैकादशो यावानेव पशुस्तमनु यजति^६
मन्ति वा एतत् पशुं यत् सैकपर्यन्ति प्राणापानौ खलु वा एतौ पशूनां यत् पृषदाज्यं यत् पृषदाज्येना-
(६)-नूयाजान् यजति प्राणापानावेव पशुपुं दधाति^७ ॥ (मन्ति, यन्ते, खलु, ह्यत, आज्यं, यत् पृषदाज्येन,
पदं च) ॥ ११ ॥

[चात्वालात् ३१४ सुवर्गार्थं ३००। वैष्णव्या ३१९ इथिवै ४४३। साध्या २१८। हव्यं २१०। अग्निना २६८। पर्यंति
१८०। पशोः २९६। पुष्टं २९५। मेदसै-३०६। -कादश ॥ ३१५५ ॥]

[॥ इति पष्ठकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

गुदहोमविधानम् ॥ सोमऋषिः ।

यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत् ता उपयद्भिरेवासृजत् यदुपयज उपयजति प्रजा एव तद्यजमानः
सृजते^१ जघनार्धादव चति जघनार्धाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते^२ स्थविमतोऽव चति स्थविमतो हि प्रजाः प्रजा-
यन्ते^३ ऽसैभिर्दृष्टव चति प्राणानामसैभेदार्थं न पर्यावर्तयति यत् पर्यावर्तयेदुदावर्तः प्रजा ग्राहकः स्यात्
समुद्रं गच्छ स्वाहेत्याह रेते (१) एव तद्दधार्थं-न्तरिक्षं गच्छ स्वाहेत्याहान्तरिक्षेणैवासै प्रजाः प्र-
जनयत्यन्तरिक्षं ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते^४ देवः सवितारं गच्छ स्वाहेत्याह सवितुप्रसूत एवासै प्रजाः
प्र जनयत्य-होरात्रे गच्छ स्वाहेत्याहाहोरात्राभ्यामेवासै प्रजाः प्र जनयत्यहोरात्रे ह्यनु प्रजाः प्रजायन्ते^५
मिश्रावरुणौ गच्छ स्वाहे- (२)-त्याह प्रजास्वेव प्रजातासु प्राणापानौ दधाति^६ सोमं गच्छ स्वाहेत्याह
सौम्या हि देवतया प्रजां यज्ञं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव यज्ञियाः करोति^७ छन्दांसि गच्छ स्वाहे-
त्याह पशवो वै छन्दांसि पशूनेवाव रुन्धे^८ चावापृथिवी गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता चावा-
पृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति^९ नमो (३) दिव्यं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजाभ्य एव प्रजाताभ्यो वृष्टिं
निर्यच्छत्ये-मि वैश्वानरं गच्छ स्वाहेत्याह प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रति प्रापयति^{१०} प्राणानां वा
एषोऽव चति योऽवचति गुदस्य मनो मे हार्द्रिं यच्छेत्याह प्राणानेव यथास्थानमुप ह्वयते^{११} पशोर्वा
आलब्धस्य हृदयं शुगृच्छति सा हृदयशूल- (४)-मभि समेति यत् पृथिव्याः हृदयशूलमुद्रासयेत् पृथिवीः
शुचाऽप्येयद्यद्वस्वपः शुचाऽप्येच्छुक्कस्य चाऽऽर्द्रस्य च सन्धावुद्रासयत्युभयस्य शान्त्यै^{१२} यं द्विष्यात्
तं ध्यायेच्छुचैवैनमर्पयति^{१३} ॥ (रंतः, स्वाहा, नमो, हृदयशूलं, द्वात्रिंशच्च) ॥ १ ॥

सोमाभिपवोपयुक्तानां वसतीवरीमेजकानामशुपादानम् ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै यज्ञमाग्नीं व्यमजन्त ततो यदत्यशिष्यन् तद्वधुवन् वसन्तु न इदमिति तद्वसतीवरीणां
वसतीवरित्वं नस्मिन् प्रानर्न मर्मशक्नुवन् तद्वधु प्रावेशयन् ता वसतीवरीरभवन् वसतीवरीं गृह्णाति यज्ञो
वै वसतीवरीर्यज्ञमेवाऽऽर्भ्य गृहीत्वाप वसति^१ यस्यागृहीता अभि तिप्रोचेदनाख्योऽस्य यज्ञः स्या-

(१)-द्युञ्चं वि चिञ्छन्त्यां—ज्योतिष्यां वा गृहीयाद्विरण्यं वा ऽवधाय सशुक्लाणामेव गृह्णाति यो वा ब्राह्मणो यद्व्याजी तस्य कुम्भ्यानां गृहीयात् स हि गृहीतवन्सतीवरीको^३ वसतीवरीगृह्णाति पशवो वै वसतीवरीः पशून्वेवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति^४ यदन्वीपं तिष्ठन् गृहीयाद्विर्माणुका अस्मात् पशवः स्युः प्रतीपं तिष्ठन् गृह्णाति प्रतिरुद्धयैवासमै पशून् गृह्णातीन्द्रो (२) वृत्रमहन्तोऽऽपौऽऽभ्याग्निमत तासां यन्मेयं यज्ञियं सदैवमासीत् तदत्यमुच्यत ता वहन्तीरभवन् वहन्तीनां गृह्णाति या एव मेभ्यां यज्ञियाः सदैवा आपस्ता-सामेव गृह्णाति नान्तमा वहन्तीरतीयाद्यदन्तमा वहन्तीरतीयाद्यज्ञमति मन्येत् न स्थावराणां गृहीया-द्वरणगृहीता वै स्थावरा यत् स्थावराणां गृहीया—(३)-द्वरणेनास्य यज्ञं ग्राहये—द्यद्वै दिवा भवत्यपो रात्रिः प्र विंशति तस्मात् ताम्रा आपो दिवा ददध्रे यत्तत् भवत्यपोऽहः प्र विंशति तस्माच्चन्द्रा आपो नक्तं ददध्रे छायायं चाऽऽतपतश्च सन्धौ गृह्णात्यहोरात्रयोरैवासमै वर्णं गृह्णाति हविष्मतीरिमा आप इत्याह हविष्कृतानामेव गृह्णाति^५ हविष्मा^६ अस्तु (४) सूर्य इत्याह सशुक्लाणामेव गृह्णात्यं—नुपुमां गृह्णाति वाग्वा अनुपुमाचैवेनाः सर्वैया गृह्णाति^७ चतुष्पदयर्चा गृह्णाति त्रिः सादयति सप्त सं पद्यन्ते सप्तपदा शक्नी पशवः शक्नी पशून्वेवाव रुन्धे^८ ऽस्मै वै लोकांय गार्हपत्य आ धीयतेऽमुष्मा आहवनीयो यद्गार्हपत्य उपसादयेदसिल्लोके पशुमान्तस्याद्यदाहवनीयेऽमुष्मि—(५)-लोके पशुमान्तस्यानुभयोरुप सादय-त्युभयोरैवेन लोकयोः पशुमन्तं करोति^९ सर्वतः परं हरति रक्षसामपहृत्यो इन्द्राग्निभोर्मागधेयीः स्थे-त्याह यथायजुरैवैतं—दाग्नीध्र उप वासयत्येतद्वै यज्ञस्यापरराजितं यदाग्नीध्रं यदेव यज्ञस्यापरराजितं तदे-वेना उप वासयति^{१०} यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते (६) तदनु यज्ञं रक्षास्स्यव चरन्ति यद्वहन्तीनां गृह्णाति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्ववचारार्थं न हेता ईलयन्त्या तृतीयसव-नात् परं शेरे यज्ञस्य संतत्यै^{११} ॥ (स्या, - दिन्द्रो, गृहीया- ब्रह्म, सुष्मि, क्रियते, पद्विः शतित्व) ॥ २ ॥

हविर्धानशकटात् अथिववणफलकयोरुपरि सोमावरोहणम् ॥ सोमक्रयिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यः सोममुपावहन्सर्वाभ्यो देवताभ्य उपावहरेदिति हवे त्वेत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति मनसे त्वेत्याह पितृभ्य एवैतेन करोति दिवे त्वा सूर्याय त्वेत्याह देवेभ्य एवैतेन करोत्येतावतीवै देवतास्ताभ्य एवैनं सर्वोभ्य उपावहरति^१ पुरा वाचः (१) प्रवदितोः प्रातरनुवाकमुपाकरोति यावत्येव वाक् तामव रुन्धे^२ ऽपोऽत्रेऽभिव्याहरति यज्ञो वा आपो यज्ञमेवामि वाचं वि सृजति^३ सर्वाणि छन्दांस्यन्वाह पशवो वै छन्दांसि पशून्वेवाव रुन्धे^४ गायत्रिया तेजस्कामस्य परं दध्यात् त्रिपुमेन्द्रियकामस्य जगत्या पशुकामस्यानुपुमां प्रतिष्ठाकामस्य पृक्त्या यज्ञकामस्य विराजा-ऽन्नकामस्य शृणोत्वग्निः समिधा हवं (२) इत्याह सवितृप्रसूत एव देवताभ्यो निवेद्यापोऽच्छैत्यं—प ईष्य होतरित्याहेपितं हि कर्म क्रियते^५ मैत्रावरुणस्य चमसाध्वर्वा ब्रुवेत्याह मित्रावरुणौ वा अपां नेतासौ ताभ्यामेवेना अच्छैति^६ देवीरापो अपां नपादित्याहाऽऽहृत्यैवेना निष्कीय गृह्णात्यथो हविष्कृता-नामेवामिधृतानां गृह्णाति^७ (३) कार्ष्णिंसीत्याह शमलमेवाऽऽसामप ग्नावयति^८ समुद्रस्य वोऽक्षित्या उतंय इत्याह तस्माद्व्यमानाः प्रीयमाना आपो न क्षीयन्ते^९ योनिवै यज्ञस्य चात्वालं यज्ञो वसतीवरीहोतृचमसं

च मैत्रावरुणचमसं च स॒श॒स्प॒र्ध॒य॒ वस॒ती॒वर॒ग्या॒नय॒ति य॒क्षस्य॑ स॒योनि॒त्वाया॒थो स्वा॒दे॒वैना॒ योनेः॑ प्र ज॒न-
य॒त्ये—अ॒र्योऽव॑र॒पा३ इत्या॒होते॒- (१)-म॒न॒त्रमु॒रुते॒माः प॒र्येति॑ चा॒वैत॒दाहि॑ य॒द्य॒शिश्रो॑मो जु॒होति॑ य॒द्युक्थ्यः॑
प॒रिधौ॑ नि मा॒र्ष्टि॑ य॒द्यति॒रात्रो॑ य॒जुर्व॒दन् प्र प॑द्यते य॒क्षक॒तुनां॑ व्या॒वृत्त्यै॑ ॥

(वाचो, इषं, -सुमिधुवानां गृह्णात्यु, -च पक्षविरसतिश्च) ॥ ३ ॥

सोमस्याभिपद्यः ॥ सोमकषिः ।

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒सव॑ इति प्रा॒वाण॑मा द॒त्ते प्र॒स॒त्या अ॒श्विनो॑वा॒हुभ्या॑मि॒त्याह॑ अ॒श्विनौ॑ द्वि दे॒वानां॑-
म॒ध्वर्यु॑ आस्तां पु॒ष्णो ह॒स्ताभ्या॑मि॒त्याह॑ य॒त्ये॑ प॒शवो॑ वै सोमो॑ व्या॒न उ॒पा॒शुस॒र्वनो॑ य॒दुपा॑शु॒सव॑न-
म॒भि मि॒मीते॑ व्या॒नमे॒व प॒शुषु॑ द॒धाती॑—न्द्रा॒य त्वेन्द्रा॑य त्वेति॑ मिमीत॒ इन्द्रा॑य हि सोम॑ आ॒ह्वियते॑ प॒ञ्च
कृ॒त्वो य॒जुषा॑ मिमीते (१) प॒ञ्चाक्ष॑रा प॒ङ्क्तिः पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्धे प॒ञ्च कृ॒त्वंस्तु॒ष्णो द॒श सं प॑द्यन्ते
द॒शाक्ष॑रा वि॒राड॒र्षं वि॒राड् वि॒राजै॒वाचा॑द्य॒मव॑ रु॒न्धे॑ श्वा॒नाः स्थं वृ॒त्रत॑र इत्या॒हैष वा अ॒पा॒सोम॑पीथो॑
य एवं वेद॑ ना॒प्स्वाति॑मा॒च्छेति॑ यत् ते॑ सोम॑ दि॒वि ज्योति॑रि॒त्याहि॑भ्य॒ एवैनं॑ (२) लो॒केभ्यः॑ सं भ॑रति॑
सोमो॑ वै राजा दि॒शोऽभ्य॑ध्यायत् स दि॒शोऽनु॑ प्रा॒विश॑त् प्रा॒गपा॒गुर्द॒गध॑रागि॒त्याह॑ दि॒ग्भ्य॒ एवैन॑ सं भ॑र-
त्यथो दि॒श ए॒वास्मा॑ अव॑ रु॒न्धे॑ ऽभ्य॒ नि ष्वरे॑त्या॒हि॒ कामु॑का प॒न॒र॒क्षिष्यो॑ भवन्ति॒ य एवं वेद॑ यत्
ते॑ सोमा॒दाभ्यं॑ नाम जागृ॒वीत्या॑- (३)—हैष॑ वै सोम॑स्य सोम॑पीथो॑ य एवं वेद॑ न सोम्या॒मति॑मा॒च्छेति॑
अ॒न्ति वा ए॒तत् सोमं॑ य॒दाभि॒षुण॑वन्त्य॒श्वन॑प॒ गृह्णा॑ति त्रार्य॑त ए॒वैनं॑ प्रा॒णा वा अ॒रश॑वः प॒शवः॑ सोमो॑
ऽश्व॑ पु॒नर॑पि सृ॒जति॑ प्रा॒णाने॒व प॒शुषु॑ द॒धाति॑ द्वौ॒होवा॑पि सृ॒जति॑ तस्मा॒द् द्वौ॒हो प्रा॑णाः ॥
(यजुषा मिमीत, एनं, जागृवीति, चतुर्व्रत्वारिंशश्च) ॥ ४ ॥

सुत्यादिनेकतथ्येषु ग्रहेषु उपाशुग्रहः । सोमकषिः ।

प्रा॒णो वा ए॒ष य॒दुपा॑शु॒र्यदुपा॑शु॒र्वग्रा॑ ब्र॒ह्मा गृह्णा॑न्ते प्रा॒णमे॒वानु॑ प्र य॒न्य—र॒णो ह॑ स्मा॒ऽऽहौ॑प॒वेशिः॑
प्रातः॒सव॑न ए॒वाहं॑ य॒क्ष॑ स॒स्थाप॑यामि तेन॒ ततः॑ स॒स्थिते॑न च॒रामी॒त्यष्टौ॑ कृ॒त्वोऽग्रे॑भि॒षुणो॑त्य॒ष्टाक्ष॑रा
गा॒यत्री गा॒यत्रं प्रा॑तः॒सव॑न प्रा॑तः॒सव॑नमे॒व तेना॑ऽऽग्रे॒त्येका॑द॒श कृ॒त्वो द्वितीय॑मे॒काद॑शाक्ष॒रा त्रि॒ष्टुप् त्रै॒पुमं॑
मा॒र्घ्यदि॒न॑ (१) स॒र्वं मा॒र्घ्यदि॒नमे॒व स॒र्वं तेना॑ऽऽग्रे॒ति द्वा॒दश॑ कृ॒त्वंस्तु॒तीयं॑ द्वा॒दश॑ाक्ष॒रा ज॒गती॑ जा॒ग॒तं
तृतीय॑स॒र्वं तृतीय॑स॒र्वनमे॒व तेना॑ऽऽग्रे॒त्येता॑ ह॒ वाव॑ स॒ य॒क्षस्य॑ स॒स्थिति॑मु॒वाचा॑स्क॒न्दाया॑स्क॒न्न॒र॒हि
तद्य॒द्य॒क्षस्य॑ स॒स्थित॑स्य॒स्कन्द॑त्यं—थो ल॒ह्वाहु॑र्गाय॒त्री वा॒व प्रा॑तः॒सव॑ने ना॒ति॒वद॑ इत्य॒न॒ति॒वा॒दुक् ए॒नं अ॒र्त-
व्यो भ॑वति॒ य एवं वेद॑ तस्मा॒द् द॒ष्टाव॑ष्टौ (२) कृ॒त्वोऽभि॒षुत्यै॑ ब्र॒ह्मवा॑दिनौ वदन्ति॒ पवि॑त्र॒वन्तोऽन्ये॑
ब्र॒ह्मा गृह्णा॑न्ते किंप॒वित्र॑ उ॒पा॒शु॒रिति॑ वाक्प॒वित्र॑ इति॒ ब्र॒ह्मा॒ह्वाच॑स्प॒तये॒ पव॑स्व वा॒जि॒भ्रित्या॑ह॒ वाचै॒वैनं॑ प॒व-
य॒ति॑ वृ॒ष्णो अ॒शुभ्या॑मि॒त्याह॑ वृ॒ष्णो हो॒ताव॑शू यौ सोम॑स्य॒ गर्भ॑स्ति॒पूत॑ इत्या॒ह॒ गर्भ॑स्ति॒ना हौ॑न॒ ए॒वय॑ति
दे॒वो दे॒वानां॑ प॒वित्रं॑ म॒सीत्या॑ह॒ दे॒वो हौ॑षः (३) स॒न् दे॒वानां॑ प॒वित्रं॑ ये॒षां भा॒गोऽसि॑ तेभ्य॒स्त्वेत्या॑ह॒ ये॒षां
हौ॑ष भा॒गस्तेभ्य॑ ए॒नं गृह्णा॑ति स्वा॒हृ॒तोऽसी॒त्याह॑ प्रा॒णमे॒व स्व॑म॒कृत॑ म॒धुम॑ती॒र्न इ॒यं स्तु॒धीत्या॑ह॒ सर्वं॑
मे॒वास्मा॑ इ॒दं स्व॑द॒यति॑ वि॒ध्वेभ्य॑स्त्वे॒न्द्रियेभ्यो॑ दि॒व्येभ्यः॑ पा॒थि॒वेभ्य॑ इत्या॒हो भ॑र्ये॒ष्वे॒व दे॒वमनु॑ष्येषु प्रा॒णान्

दधाति मनस्त्वा (४) ऽष्टित्वाहं मन एवाश्रुत उर्वन्तर्क्षमन्विहीत्याहान्तरिक्षदेवत्यो हि प्राणः स्वाहा
 त्वा नुभवः सूर्यायेत्याह प्राणा वै स्वर्भवसो देवास्तेष्वेव परोक्षं जुहोति देवेभ्यस्त्वा मरीचिषेभ्य इत्याहा-
 ऽऽदित्यस्य वै रुद्रमयो देवा मरीचिपास्तेषां तद्भागधेयं तानेव तेन प्रीणाति यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः
 (५) स्यादिति नीचा हस्तेन नि मृज्यादृष्टिमेव नि यच्छति यदि कामयेतावर्षुकः स्यादित्युत्तानेन नि
 मृज्यादृष्टिमेवोर्ध्वच्छति यद्यभिचरेदमुष्यं जह्यथ त्वा होष्यामीति ब्रूयादाहुतिमेवैनं प्रेप्सन् हन्ति यदि
 दुरे स्यादा नमितोस्तिष्ठेत् प्राणमेवास्यानुगत्य हन्ति यद्यभिचरेदमुष्यं (६) त्वा प्राणे सादयामीति
 सादयेदसंशो वै प्राणः प्राणमेवास्यं सादयति पृथग्भिर्ऋशुभिः पवयति पृथग् वा ऋतवर्षं ऋतुभिरेवैनं
 पवयति त्रिः पवयति त्रयं इमे लोका एभिरेवैनं लोकैः पवयति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्
 सत्यात् त्रयः पशुना हस्तादाना इति यत् त्रिरूपाश्शु हस्तेन विगृह्णानि तस्मात् त्रयः पशुना हस्ता-
 दानाः पुरुषो (७) हस्ती मर्कटः ॥ (माथ्यदिन- मृष्टाण्डा, - वेष, मनस्वा, पर्जन्यो, ऽष्टित्य, पुरुषो, द्वे च) ॥५॥

अन्तर्यामिप्रहः । सोमऋषिः ।

देवा वै यद्यज्ञेऽर्कुर्वन्त तदसुरा अर्कुर्वन्ते ते देवा उपांशौ यज्ञं संस्थाप्यमपश्यन् तमुपांशौ सम-
 स्थापयन् तेऽसुरा वज्रमुद्यत्य देवानभ्यायन्त ते देवा विभ्र्यन्त इन्द्रमुपाधावन् तानिन्द्रोऽन्तर्यामिणान्तरधत्त
 तदन्तर्यामस्यान्तर्याम्यं यदन्तर्यामो गृह्णते भ्रातृव्यानेव तद्यजमानोऽन्तर्धत्ते ऽन्तर्धत्ते (१) दधामि
 द्यावापृथिवी अन्तर्धत्तर्क्षमित्याहैमिरेव लोकैर्यजमानो भ्रातृव्यान्तर्धत्ते ते देवा अमन्यन्तेन्द्रो वा
 इदमभ्युद्यन् रुद्र इति तैऽब्रुवन् मध्वचक्षुं न आ भजोति सजोपां देवैरवरैः परैश्चेत्यब्रवीचे चैव देवाः परे
 ये चावरे तानुभया- (२) नन्वाभजत् सजोपां देवैरवरैः परैश्चेत्याह ये चैव देवाः परे ये चावरे तानुभया-
 नन्वाभजत्यन्तर्यामि मध्वन् मादयस्वेत्याह यज्ञादेव यजमानं नान्तरेत्यु-पयामगृहीतोऽसीत्याहापानस्य
 धृत्यं यदुभार्चपवित्रौ गृह्योतां प्राणमपानोऽनु न्यूच्छेत् प्रमार्युकः स्यात् पवित्रवानन्तर्यामो गृह्णते (३)
 प्राणापानयोर्विधृत्यं प्राणापानौ वा एतौ यदुपांश्वन्तर्यामौ व्यान उपांशुसर्वनो यं कामयेत प्रमार्युकः
 स्यादित्यसंस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्यं प्राणापानौ वि चिच्छन्ति ताजक् प्र मीयते यं कामयेत सर्व-
 मार्युरियादिति संस्पृष्टौ तस्य सादयेद्व्यानेनैवास्यं प्राणापानौ सं तनोति सर्वमार्युरिति ॥
 (त, उभयांश्च, गृह्णते, चतुश्चत्वारिंशश्च) ॥ ६ ॥

ऐन्द्रवायवप्रहः । सोमऋषिः ।

चागवा एषा यदैन्द्रवायवो यदैन्द्रवायवाग्रा ब्रह्मा गृह्णन्ते वाचमेवानु प्र यन्ति वायुं देवा अब्रुव-
 न्तसोमं राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणु मदेव्रा एव वो ब्रह्मा गृह्णान्ता इति तस्मादैन्द्रवायवाग्रा ब्रह्मा
 गृह्णन्ते तममं न्तोऽप्युत्तं तं देवा नोपांश्वृणुवन् ते वायुमब्रुवन्निमं नः स्वदधे- (१) -ति सोऽब्रवी-
 द्वरं वृणु मदेवत्यान्त्येव वः पात्राण्युच्यन्ता इति तस्मान्नानादेवत्यानि सन्ति वायव्यान्युच्यन्ते तमेभ्यो
 वायुरेवासर्वदयत् तस्माद्यत् पूयति तत् प्रवाते वि पंजन्ति वायुर्हि तस्य पवयिता स्वदयितौ तस्य विप्र-
 हणं नाविन्दन्तसादितिरब्रवीद्वरं वृणा अथ मया वि गृह्णीध्वं मदेवत्या एव वः सोमाः (२) सन्ना

असन्नित्युपयागृहीतोऽसीत्याह्लादितिदेवत्यास्तेन यानि हि दारुमयाणि पात्राण्यस्यैतानि योनेः संभूतानि यानि मृगमयाणि साक्षात् तान्यस्यै तस्मादिवमाह वाग्वं पराच्यव्याकृताऽवदत् ते देवा इन्द्रमब्रुवन्निमां नो वाचं व्याकुर्विति सोऽब्रवीद्वरं वृणं महीं चैवेप यायये च सह (१) गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः सह गृह्यते तामिन्द्रो मध्यतोऽवकस्य व्याकरोत् तस्मादियं व्याकृता वायुयते तस्मात् सकृदिन्द्राय मध्यतो गृह्यते द्विर्वायवे द्वौ हि स वरावृणीत ॥ (स्वदय, सोमाः, सुहा, -ष्टाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

मैत्रावरुणग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

मित्रं देवा अब्रुवन्सोमः राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्याह सर्वस्य वा अहं मित्रमस्मीति तमब्रुवन् हनामेवेति सोऽब्रवीद्वरं वृणं पर्यसेव मे सोमः श्रीणमिति तस्मान्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणस्ति तस्मात् पशवोऽपाकामन् मित्रः सन् कुरमकुरिति कुरमिव खलु वा एषः (१) करोति यः सोमेन यजते तस्मात् पशवोऽपं कामन्ति यन्मैत्रावरुणं पर्यसा श्रीणाति पशुभिरेव तन्मित्रं संमर्धयति पशुभिर्धेजमानं पुरा खलु वाचैव मित्रोऽवेदप मत् कुरं चक्रुः पशवः क्रमिप्यन्तीति तस्मादेवमवृणीतं वरुणं देवा अब्रुवन्त्वयाऽऽशमुवा सोमः राजानं हनामेति सोऽब्रवीद्वरं वृणं महीं चै (२) वैप मित्राय च सह गृह्याता इति तस्मान्मैत्रावरुणः सह गृह्यते तस्माद्वाजा राजानमशमुवा भस्ति वैश्येन वैश्यः शुद्रेण शुद्रं न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा मित्रावरुणावब्रुवन्निदं नो विदासत्यतमिति तावद्भूतां वरं वृणावहा पक् एवाऽऽवत् पूर्वां ग्रहो गृह्याता इति तस्मादैन्द्रवायवः (३) पूर्वां मैत्रावरुणाद्गृह्यते प्राणापानौ ह्येतौ यदुपाश्वन्तर्यामौ मित्रोऽहुरजन्यद्वरुणो रात्रिं ततो वा इदं व्योच्छ्रद्यन्मैत्रावरुणो गृह्यते व्युष्टयै ॥ (पुष-श्व, -द्ववायवो, द्वाविंशतिश्च) ॥ ८ ॥

आश्विनग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत् ते देवा अश्विनाब्रुवन् भिपजौ वै स्थ इदं यज्ञस्य शिरः प्रति धत्तमिति तावद्भूतां वरं वृणावहै अहं एव नावत्रापि गृह्यतामिति ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् ततो वै तौ यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्तां यदाश्विनो गृह्यते यज्ञस्य निष्कृत्यै तौ देवा अब्रुवन्पूर्वतो वा इमौ मनुष्यचरौ (१) भिपजाविति तस्माद्ब्राह्मणेन भेपजं न कार्यमपूतो ह्येतेऽमेधो यो भिपक्तौ बहिष्पवमानेन पवयित्वा ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन् तस्माद्बहिष्पवमाने स्तुत आश्विनो गृह्यते तस्मादेवं विदुषां बहिष्पवमान उपसत्यः पवित्रं वै बहिष्पवमान आत्मानमेव पवयते तयोस्तुधा भेपज्यं वि न्यदधुरग्नौ तृतीयमप्सु तृतीयं तस्मादुदपात्र- (२) -मुपनिधाय ब्राह्मणं दक्षिणतो निपाथं भेपजं कुर्याद्यावदेव भेपजं तेन करोति समर्थकमस्य कृतं भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादेकपात्रा द्विदेवत्या गृह्यते द्विपात्रा ह्यन्त इति यदेकपात्रा गृह्यन्ते तस्मादेकौऽन्तरतः प्राणो द्विपात्रा ह्यन्ते तस्मा द्वौ द्वौ बहिष्ठात प्राणाः प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः पशव इडा यदिडां पूर्वां द्विदेवत्येभ्य उपहयते (३) पशुभिः प्राणानन्तर्दधीत प्रमायुकः स्याद् द्विदेवत्यां भक्षयित्वेदामुप ह्यन्ते प्राणानेवाऽऽत्मन धित्वा पशुमुप ह्ययते वागवा ऐन्द्रवायवश्चक्षुःमैत्रावरुणः श्रोत्रमाश्विनः पुरस्तादैन्द्रवायवं भक्षयति तस्मात् पुरस्ताद्वाचा वदति पुरस्तामैत्रावरुणं तस्मात्

पुरस्ताच्चक्षुषा पश्यति सर्वतः परिहारमाश्विनं तस्मात् सर्वतः श्रोत्रेण शृणोति प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्यां (४) अरिक्तानि पात्राणि सादयति तस्मादरिक्ता अन्तरतः प्राणा यतः खलु वै यज्ञस्य विततस्य न क्रियते तदनु यज्ञं रक्षाश्चैव चरन्ति यदारिक्तानि पात्राणि सादयति क्रियमाणमेव तद्यज्ञस्य शये रक्षसामनन्वचचार्यं दक्षिणस्य हविर्धानस्थोत्तरस्यां वर्तन्त्यां सादयति वाच्यैव वाचं दधात्यौ तृतीयसवनात् परि शरे यज्ञस्य संतत्यै ॥ (मनुष्यचरा, - बुधप्राग, - सुपङ्कबेत, द्विदेवत्याः, पदचवारिः शशश्च) ॥ ९ ॥

शुक्रामन्थिग्रहौ ॥ सोमऋषिः ।

बृहस्पतिर्देवानां पुरोहित आसीच्छण्डामर्कावसुराणां ब्रह्मण्वन्तो देवा आसन् ब्रह्मण्वन्तोऽसुरास्तैः १
ऽन्योऽन्यं नाशङ्कनुवन्नाभिर्भवितुं ते देवाः शण्डामर्कावुपासन्त्रयन्त तावद्भूतां वरं वृणावहै ब्रह्मैव नाव-
त्रापि गृह्येतामिति ताभ्यामेतौ शुक्रामन्थिनावगृह्णन् ततो देवा अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषः शुक्रा-
मन्थिनौ गृह्येते भवत्यात्मना परा (१) ऽस्य भ्रातृव्यो भवति तौ देवा अपनुद्याऽऽत्मन इन्द्रायाजुह-
वुरपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुनेति ब्रूयाद्यं द्विप्याद्यमेव द्वेष्टि तेनैनौ सहार्प नुदते स प्रथमः संकृति-
विश्वक्रमेणैवैनावात्मन इन्द्रायाजुहवुरिन्द्रो होतारि रूपानि करिक्रदचरे - दसौ वा अदित्यः शुक्रश्चन्द्रमा
मन्थ्यपिगृह्य प्राञ्चौ नि- (२) ऋक्तामस्तस्मात् प्राञ्चौ यन्तौ न पश्यन्ति प्रत्यञ्चावावृत्य जुहुतस्तस्मात्
प्रत्यञ्चौ यन्तौ पश्यन्ति चक्षुषी वा एते यज्ञस्य यच्छुक्रामन्थिनौ नासिकोत्तरवेदिर्भितः परिक्रम्य
जुहुतस्तस्मादभितो नासिकां चक्षुषी तस्मात्नासिकया चक्षुषी विधृते सर्वतः परि क्रामतो रक्षसामपहृत्यै
देवा वै याः प्राचीराहुतीरजुहवुर्यं पुरस्तादसुरा आसन् तास्ताभिः प्रा- (३) णुदन्त याः प्रतीचीयं पश्चादसुरा
आसन् तास्ताभिरपानुदन्त प्राचीरन्या आहुतयो हूयन्ते प्रत्यञ्चौ शुक्रामन्थिनौ पश्चाच्चैव पुरस्ताच्च
यजमानो भ्रातृव्यान् प्र णुदते तस्मात् परांचीः प्रजाः प्र वीयन्ते प्रतीचीर्जायन्ते शुक्रामन्थिनौ वा अनु
प्रजाः प्र जायन्तेऽत्रीश्चाऽऽद्याश्च सुवीराः प्रजाः प्रजन्तयन् परीहि शुक्रः शुक्रशोचिप्रा (४) सुप्रजाः प्रजाः
प्रजन्तयन् परीहि मन्थी मन्थिशोचिपेत्याहुता वै सुवीरा या अश्रीरेताः सुप्रजा या आद्या य एवं वेदा-
ज्यस्य प्रजा जायते नाऽऽद्या प्रजापतेरक्ष्यभ्ययत् तत् पराऽपतत् तद्विकङ्कतं प्राविशन् तद्विकङ्कते
नारमत तद्यच्च प्राविशत् तद्यवेऽरमत तद्यवस्य (५) यवत्वं यद्विकङ्कतं मन्थिपात्रं भवति सक्तुभिः
श्रीणाति प्रजापतेरेव तच्चक्षुः सं भरति ॥ ब्रह्मादिनो वदन्ति कस्मात् सत्यात्मन्धिपात्रं सत्रो नाश्रुत
इत्यतिपात्रं हीति ब्रूयाद्यदश्रुवीतान्थोऽध्वर्युः स्यादार्तिमाच्छेत् तस्मात्ताश्रुते ॥ (आत्मना परा, नि, - अ,
शुक्रशोचिप्रा, यवस्य, सुप्रजिः शशश्च) ॥ १० ॥

आग्रयणग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै यद्यद्येऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा आग्रयणाग्रान् ब्रह्मानपश्यन् तानगृह्णन् ततो वै तेऽग्रं
पर्यायन् यस्यैवं विदुषं आग्रयणाग्रा ब्रह्मा गृह्यन्तेऽग्रमेव समानानां पर्येति ॥ गृणवत्यर्चा भ्रातृव्यवतो
गृहीयाद्भ्रातृव्यस्यैव रुक्ताऽग्रं समानानां पर्येति ॥ ये देवा दिव्येकादश स्थेत्याहु- (१) - ताव-
ती वै देवतास्ताभ्यं एवैनं सर्वोभ्यो गृह्यात्ये- ॥ ए ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो होष

देवतया वाग्वै देवेभ्योऽपाकामयन्नायातिष्ठमाना ते देवा वाच्यपकान्तायां तुष्णीं प्रहानगृह्यत सामन्यत
वागन्तर्येति वै मेति साऽऽग्रयणं प्रत्याऽगच्छत् तदाग्रयणस्याऽऽग्रयणत्वं (१) तस्मादाग्रयणे वाग्वि
सृज्यते यत् तुष्णीं पूर्वं प्रहो गृह्यन्ते यथा त्सादीर्यति म आख इयेति नाप रात्स्यामीत्युपावसृजत्ये-
वमेव तदध्वर्याग्राग्रयणं गृहीत्वा यज्ञमारभ्य वाचं वि सृजते त्रिहिं करोत्युद्गातृनेव तद्वृणीते प्रजापतिर्वा
एव यदाग्रयणो यदाग्रयणं गृहीत्वा हिं करोति प्रजापतिरेव (२) तत् प्रजा अभि जिग्रति तस्माद्वत्सं
जातं गौरभि जिग्रत्या—त्मा वा एव यज्ञस्य यदाग्रयणः सर्वनेसवनेऽभि गृह्णात्यात्मनेव यज्ञः सं तनोत्यु
परिष्टादा नयति रेते एव तदध्वर्यं—धस्तादुप गृह्णाति प्र जनयत्येव तं—ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्
सत्याज्ञायत्री कनिष्ठा छन्दसाश्चसृती सर्वाणि सर्वनानि वहतीत्ये- (४)-य वै गायत्रियै वत्सो यदाग्रयण-
स्तमेव तदभिनिवर्तः सर्वाणि सर्वनानि वहति तस्माद्वत्समपाकृतं गौरभि नि वर्तते^{१२} ॥ (आह, ऽऽग्र-
णत्वं, प्रजापतिरेवे, ति, वि०श्रुतिश्च) ॥ ११ ॥

[यजेन २३२। देवा ३२६ । ब्रह्मवादिनो २२५। देवस्य १९४। प्राणो ३५२ । देवा १९४ । वा-१०८ ।-मित्त्वं १८९ ।
यज्ञस्य २४६ । घृहस्पति-२८७ ।-देवा ३२० । एकादश ॥ २६३६]

[॥ इति षष्ठ्याण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

उक्थ्यग्रहः ॥ सोमकथिः ।

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् स वृत्रो वज्रादुच्यतादविमेत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मर्ये
वीर्ये तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा उक्थ्यं प्रायच्छत् तस्मै द्वितीयमुदयच्छत् सोऽब्रवीन्मा मे प्र हार-
स्ति वा इदं मर्ये वीर्ये तत् ते प्र दास्यामीति (१) तस्मा उक्थ्यमेव प्रायच्छत् तस्मै तृतीयमुदयच्छत्
तं विष्णुर्न्वतिष्ठत जह्नीति सोऽब्रवीन्मा मे प्र हारस्ति वा इदं मर्ये वीर्ये तत् ते प्र दास्यामीति तस्मा
उक्थ्यमेव प्रायच्छत् तं निर्मायं भूतमहन् यज्ञो हि तस्य मायाऽऽसीद्यदुक्थ्यो गृह्यत इन्द्रियमेव (२)
तद्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृहन् इन्द्राय त्वा वृहद्वते वर्यस्वत इत्याहेन्द्राय हि स नं प्रायच्छत्
तस्मै त्वा विष्णवे त्वेत्साह यदेव विष्णुर्न्वतिष्ठत जह्नीति तस्माद्विष्णुमन्वामजति^३ विनिर्गृह्णाति त्रिहिं
स तं तस्मै प्रायच्छदे—य ते योनिः पुनर्हविरसीत्याह पुनः पुन- (३)-होस्माकिर्गृह्णाति चक्षुर्वा पतद्यज्ञस्य
यदुक्थ्यस्तस्मादुक्थ्यः हुतः सोमा अन्वारयन्ति तस्मादात्मा चक्षुरन्वेति तस्मादेकं यन्तं बहवोऽन्तु यन्ति
तस्मादेकौ बहूनां भद्रो भवति तस्मादेकौ बह्वीर्जाया विन्दते यदि कामयेताध्वर्यात्मानं यज्ञयज्ञसेनार्पयेय-
मित्यन्तराऽऽहवनीयं च हविर्धानं च तिष्ठन्नव नये- (४)-ज्ञात्मानमेव यज्ञयज्ञसेनार्पयति यदि कामयेत
यजमानं यज्ञयज्ञसेनार्पयेयमित्यन्तरा सदोहविर्धानं तिष्ठन्नव नयेयजमानमेव यज्ञयज्ञसेनार्पयति^५ यदि
कामयेत सदस्यान् यज्ञयज्ञसेनार्पयेयमिति सदं आलभ्याव नयेत् सदस्यानेव यज्ञयज्ञसेनार्पयति^६ ॥
(इती, -न्द्रियमेव, पुनः पुन, -नयेत् त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ १ ॥

ध्रुवग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद् ध्रुव उच्यते ग्रहाणां गृह्यते तस्मादायुः प्राणानामुत्तमं' मुर्धानं दिवो अरतिं
पृथिव्या इत्याह मुर्धानमेवैनं समानानां करोति' वैश्वानरमुताय जातमाग्निमित्याह वैश्वानरं हि
देवतयाऽऽयुः^३—इभ्यतौवैश्वानरो गृह्यते तस्मादुभयतः प्राणा अधस्ताच्चोपरिष्ठाच्चा—धिंनोऽन्ये ग्रहा गृह्य-
न्तेऽर्धो ध्रुवस्तस्मा—(१)—दुर्धवाङ् प्राणोऽन्येषां प्राणानां—मुपोतेऽन्ये ग्रहाः साद्यन्तेऽनुपोते ध्रुवस्तस्मा-
दस्थानाऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति मांसेनान्या असुरा वा उच्यतेः पृथिवीं पर्याचिक्रीर्षन् तां देवा ध्रुवे-
णाहं हन् तद् ध्रुवस्य ध्रुवत्वं यद् ध्रुव उच्यतेः साद्यते धृत्या आयुर्वा एतद्यज्ञस्य यद् ध्रुव आत्मा
होता यद्वैतृचमसे ध्रुवमवर्णयत्यात्मनेव यज्ञस्या (२) युर्दधाति' पुरस्तादुक्थस्यावनीय इत्याहुः
पुरस्तादयुषो भुङ्क्ते मध्यतोऽवनीय इत्याहुर्मध्यमेन ह्यायुषो भुङ्क्ते उच्यतेऽवनीय इत्याहुरुत्तमेन
ह्यायुषो भुङ्क्ते' वैश्वदेव्यामृचि शस्यमानायामर्धं नयति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजास्वेवाऽऽयुर्दधाति' ॥
(अर्धो ध्रुवस्तस्मा—देव यज्ञस्यै—क्रावर्चत्वादुक्थस्यै) ॥ २ ॥

ऋतुग्रहाः ॥ सोमऋषिः ।

यज्ञेन वै देवाः सुवर्गं लोकमायन् तैऽमन्यन्त मनुष्या नोऽन्वाभविष्यन्तीति ते सैवत्सरेण योपयित्वा
सुवर्गं लोकमायन् तस्मिन् ऋतुग्रहेरेवानु प्राजानन् यद्वेतुग्रहा गृह्यन्ते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञास्यै' द्वादश गृह्यन्ते
द्वादश मासाः संवत्सरः सैवत्सरस्य प्रज्ञास्यै' सह प्रथमौ गृह्यते सद्योत्तमौ तस्माद् द्वौद्वाद्वौ उभय-
तौमुखमृतुपात्रं भवति को (१) हि तद्वद् यत् ऋतुनां मुखं—मृतुना प्रेष्येति पद् कृत्वं आह पञ्चा ऋतव
ऋतून्वै प्रीणात्यनुमिरिति चतुश्चतुष्पद एव पञ्च प्रीणाति द्विः पुनर्ऋतुनाऽऽह द्विपद एव प्रीणात्यु-
तुना प्रेष्येति पद् कृत्वं आहर्तुमिरिति चतुस्तस्माच्चतुष्पादः पञ्च ऋतुनो जीवन्ति द्विः (२) पुनर्ऋ-
तुनाऽऽह तस्माद् द्विपादश्चतुष्पदः पञ्च नो जीवन्त्यु-तुना प्रेष्येति पद् कृत्वं आहर्तुमिरिति चतुर्द्विः पुन-
र्ऋतुनाऽऽहऽऽक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समग्र्यै' नान्योऽन्यमनु प्र
पद्येत यदन्योऽन्यमनु प्र पद्येतर्तुः ऋतुमनु प्र पद्येतर्तवो मोर्तुकाः स्युः (३) प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्दक्षिणेन प्र
पद्यते प्रसिद्धं प्रतिप्रस्थातोत्तरेण तस्मादादित्यः पण्मासा दक्षिणेनैति पटुत्तरेणो—पयामगृहीतोऽसि
संस्पर्षोऽस्य रक्षस्पन्त्या त्वेत्याहास्ति त्रयोदशो मास इत्याहुस्तमेव तत् प्रीणाति' ॥ (को, जीवन्ति द्विः,
स्युः, अर्तुकाः) ॥ ३ ॥

पेन्द्राग्र-वैश्वदेवग्रहौ ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गाय वा एते लोकार्थं गृह्यन्ते यद्वेतुग्रहा ज्योतिरिन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रमृतुपात्रेण गृह्णाति ज्योतिरेवा-
स्मा उपरिष्ठाद्धाति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या ओजोभूतौ वा एतौ देवानां यदैन्द्राग्नी यदैन्द्राग्रो
गृह्णात ओज एवाव रुधे' वैश्वदेवश्च शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा असावादित्यः शुक्रो यद्वै-
श्वदेवश्च शुक्रपात्रेण गृह्णाति तस्मादसावादित्यः (१) सर्वाः प्रजाः प्रत्यङ्मुदति तस्मात् सर्व एव मन्यते
मां प्रत्युदगादिति' वैश्वदेवश्च शुक्रपात्रेण गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजास्तेजः शुक्रो यद्वैश्वदेवश्च शुक्रपात्रेण
गृह्णाति प्रजास्वेव तेजो दधाति' ॥ (तस्मादसावादित्य—, श्विःश्वच) ॥ ४ ॥

माहेन्द्रप्रदश्च ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रो मरुद्भिः सांविचेन माध्यन्दिने सर्वे वृत्रमहन् यन्मार्घ्यदिने सर्वे मरुत्वतीया गृह्णन्ते वार्षभ्रा
एव ते यजमानस्य गृह्णन्ते' तस्य वृत्रं जघ्रपं ऋतवोऽमुह्यन्तः ऋतुपात्रेण मरुत्वतीर्यान्गृह्णात् ततो
वै स ऋतुन् प्राजानाद्यहेतुपात्रेण मरुत्वतीया गृह्णन्तः ऋतूनां प्रज्ञात्यै' वज्रं वा एतं यजमानो भ्रातृव्याय
प्र हरति यन्मरुत्वतीया उदेव प्रथमेन (१) यच्छति प्र हरति द्वितीयेन स्तृणुते तृतीयेना—ऽऽयुधं वा
एतद्यजमानः सः स्फुरते यन्मरुत्वतीया धनुरेव प्रथमो ज्या द्वितीय इषुस्तृतीयः प्रत्येव प्रथमेन धत्ते वि
सृजति द्वितीयं विध्वंति तृतीयेन—न्द्रो वृत्रं हत्वा परां पृग्वतमगच्छदपाराधमिति मन्यमानः स हरितो-
ऽभवत् स एतान्मरुत्वतीर्यानात्मस्पर्णानपश्यत् तान्गृहीत (२) प्राणमेव प्रथमेनास्तृणुतापानं द्वितीयेना-
ऽऽत्मानं तृतीयेना—ऽऽत्मस्पर्णा वा एते यजमानस्य गृह्णन्ते यन्मरुत्वतीयाः प्राणमेव प्रथमेन
स्तृणुतेऽपानं द्वितीयेनाऽऽत्मानं तृतीयेन—न्द्रो वृत्रमहन् तं देवा अश्ववन् महान् वा अयमभूद्यो वृत्रमव-
धीदिति तन्महेन्द्रस्य महेन्द्रत्वः स एतं माहेन्द्रमुद्धारमुदहरत् वृत्रं हत्वाऽन्यासु देवतास्व- (३) षि
यन्माहेन्द्रो गृह्यत उद्धारमेव तं यजमान उद्धरतेऽन्यासु प्रजास्वर्धिं शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमानदेवत्यो
वै माहेन्द्रस्तेजः शुक्रो यन्माहेन्द्रः शुक्रपात्रेण गृह्णाति यजमान एव तेजो दधाति' ॥ प्रथमेना—गृहीत,
देवतास्व, द्याविशतिश्च) ॥ ५ ॥

आदित्यप्रदः ॥ सोमऋषिः ।

अदितिः पुत्रकामा सायेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मोदनमपचत् तस्या उच्छेपणमददुस्तत् प्राश्नात् सा रेतोऽ-
धत्त तस्यै चत्वारः आदित्या अजायन्तः सा द्वितीयमपचत् साऽमन्यतोच्छेपणाम् इमेऽज्ञत यदग्रे
प्राशिष्यामीतो मे वसीयांसो जनिष्यन्त इति साऽग्रे प्राश्नात् सा रेतोऽधत्त तस्यै व्यृद्धमाण्डमजायन्
साऽऽदित्येभ्य एव (१) तृतीयमपचन्द्रोगाय म इदं आन्तमस्त्विति तैऽश्ववन् वरं वृणामहे यो ऽतो
जायाता अस्माकं स एकोऽसृद्योऽस्य प्रजायामृध्याता अस्माकं भोगाय भवादिति ततो विवस्वानादि-
त्यो ऽजायत तस्य वा इयं प्रजा यन्मनुष्यास्तास्वेकं एवधो यो यजते स देवानां भोगाय भवति' देवा
वै यज्ञा- (२) दृष्टमन्तरान्यन्तः आदित्यान्वाकमन्ते ते द्विदेवत्यान् प्रापयन्त तान् न प्रति प्रायच्छन् तस्मा-
दपि वध्यं प्रपन्नं न प्रति प्र यच्छन्ति तस्माद् द्विदेवत्येभ्य आदित्यो निर्गृह्यते' यदुच्छेपणादजायन्त
तस्मादुच्छेपणादृह्यते' तिसृभिर्ऋग्भिर्गृह्णाति माता पिता पुत्रस्तदेव तन्मिथुनमुल्लं गमो जरायु तदेव
त- (३) न्मिथुनं पशवो वा एते यदादित्य ऊर्ध्वं धि दध्नः मध्यतः श्रीणात्यूर्जमेव पशूनां मध्यतो दधाति
शृतातुर्ध्वेन मेध्यताय तस्मादामा एकं दुहे' पशवो वा एते यदादित्यः परिश्रित्य गृह्णाति प्रतिकृष्यै-
वार्षमै पशून् गृह्णाति' पशवो वा एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निः परिश्रित्य गृह्णाति रुद्रदेव पशून्तर्द-
धात्यै' - (४) - य वै विवस्वानादित्यो यदृपाश्शुसर्वनः स एतमेव 'सौमपीथं परि शय आ तृतीयसव-
नादिवस्व आदित्यै तै सोमपीथ इत्याह विवस्वन्तमेवाऽऽदित्यः सौमपीथेन समर्धयति' या दिव्या
वृष्टिस्तया त्वा श्रीणामीति वृष्टिकामस्य श्रीणीयादृष्टिमेवाव रूपे यदि ताजकप्रस्कन्दैर्ऋषीकः पर्जन्य स्या-

यदि चिरमवर्षको^{१३} न (५) सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षत् करोति यदनुवपत्कुर्याद्गुद्रं प्रजा अन्ववसृजेत् हुत्वाऽन्वीक्षेत् यदन्वीक्षेत् चक्षुरस्य प्रमायुक् स्यात् तस्मान्धान्वीक्ष्यः^{१४} ॥ (एव, यज्ञा, ज्वरायु तद्व तद्, --न्तर्दधाति, न, सुखविशतिश्च) ॥ ६ ॥

सावित्र-वैश्वदेवौ च ॥ सोमऋषिः ।

अन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्नयणाद्गृह्णाति प्रजापतिर्वा एष यदाग्नयणः प्रजानां प्रजननाय न सादयत्य-
सन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते नानु वर्षत् करोति यदनुवपत्कुर्याद्गुद्रं प्रजा अन्ववसृजे-^{१५} द्वेष वै गायत्रो देवानां यत्
सवितैष गायत्रियै लोके गृह्यते यदाग्नयणो यदन्तर्यामपात्रेण सावित्रमाग्नयणाद्गृह्णाति स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति^{१६}
विश्वे (१) देवास्तृतीयं सर्वं नोदयच्छन् ते सवितारं प्रातःसवनमाग्नं सन्तं तृतीयसवनमभि पर्ययन्
ततो वै ते तृतीयं सर्वं मुदयच्छन् यत् तृतीयसवने सावित्रो गृह्यते तृतीयस्य सर्वं नस्योद्यत्यै^{१७} सवित-
पात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति वैश्वदेव्यो वै प्रजा वैश्वदेवः कलशः सविता प्रसवानामीशे यत् सवित-
पात्रेण वैश्वदेवं कलशाद्गृह्णाति सवितृप्रसूत एवासमै प्रजाः प्र (२) जनयति^{१८} सोमे सोममभि गृह्णाति
रेतं एव तर्दधाति^{१९} सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह सोमे हि सोममभिगृह्णाति प्रतिष्ठित्या एतस्मिन् वा
अपि ग्रहे मनुष्येभ्यो देवेभ्यः पितृभ्यः क्रियते सुशर्माऽसि सुप्रतिष्ठान इत्याह मनुष्येभ्य एवैतेन करोति
बृहदित्याह देवेभ्य एवैतेन करोति नम इत्याह पितृभ्य एवैतेन करोत्ये- (३) तार्यतीवै देवतास्ताभ्य एवै-
नं सर्वोभ्यो गृह्णात्ये-^{२०} प ते योनिर्विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्याह वैश्वदेवो ह्येषः ॥ (विश्वे, प्र, पितृभ्य एवै-
तेन करोत्ये, - काश्चविशतिश्च) ॥ ७ ॥

पात्नीवतग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

प्राणो वा एष यदुपांशुर्यदुपांशुपात्रेण प्रथमञ्छोत्तमश्च ग्रहौ गृह्येते प्राणमेवानु प्रयन्ति प्राणमनूयन्ति^{२१}
प्रजापतिर्वा एष यदाग्नयणः प्राण उपांशुः पत्नीः प्रजाः प्र जनयन्ति यदुपांशुपात्रेण पात्नीवतमाग्नयणा-
द्गृह्णाति प्रजानां प्रजननाय तस्मात् प्राणं प्रजा अनु प्र जायन्ते^{२२} देवा वा इतईतः पत्नीः सुवर्गं (१) लोक-
माजिगांश्च ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन् त एतं पात्नीवतमपश्यन् तमगृह्णन् ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजा-
नन् यत् पात्नीवतो गृह्यते सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै^{२३} स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यो गृह्यमाणस्तं घृतं वज्रं
कृत्वाऽघ्नन् तं निरिन्द्रियं भुतमगृह्णन् तस्मात् स्त्रियो निरिन्द्रिया अदायादीरपि प्रापात् पुंस उपस्तिर-
(२) चदन्ति यद्वतेन पात्नीवतं श्रीणाति वज्रेणैवैनं वशं कृत्वा गृह्णात्यु-^{२४} पयामगृहीतोऽसित्याहयं वा
उपयामस्तस्मादिमां प्रजा अनु प्र जायन्ते^{२५} बृहस्पतिस्मृतस्य त इत्याह ब्रह्म वै देवज्ञां बृहस्पतिर्ब्रह्मणै-
वासमै प्रजाः प्र जनयति^{२६} न्दो इत्याह रेतो वा इन्द्रु रेतं एव तर्दधाती-^{२७}न्द्रियाव इत्या- (३) ह प्रजा
वा इन्द्रियं प्रजा एवासमै प्र जनयत्य-^{२८}आ इत्याहाग्निर्वै रेतोधाः पत्नीव इत्याह मिथुनत्वाय^{२९} सज्जुदेवेन
त्वष्टा सोमं पिबेत्याह त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानां रूपरुद्रपमेव पशुपु दधाति^{३०} देवा वै त्वष्टारमजि-
थांश्चन्तस् पत्नीः प्रापद्यत् तं न प्रति प्रार्यच्छन् तस्मादपि (४) वध्यं प्रापन्नं न प्रति प्र र्यच्छन्ति तस्मात्
पात्नीवते त्वष्टेऽपि गृह्यते^{३१} न सादयत्यसन्नाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते^{३२} नानु वर्षत् करोति यदनुवपत्कुर्याद्गुद्रं

कुर्याद्भुद्रं प्रजा अन्ववसृजेद्यज्ञात्पुत्रकुर्यादशान्तमग्नीत् सोमं भक्षयेदुपांश्वनु वर्षत् करोति न रुद्रं प्रजा
अन्ववसृजति शान्तमग्नीत् सोमं भक्षयत्यै—श्रीभेर्पुरुषस्यमा सीद (५) नेष्टुः पत्नीमुदानयेत्याद्वाग्नीदेव
नेष्टुरि रेतो दधाति नेष्टुः पत्निर्या—मुद्रात्रा सं ख्यापयति प्रजापतिर्वा एष यदुद्राता प्रजानी प्रजननायी—
प उप प्र वर्तयति रेतं एष तत् सिञ्चत्यै—रुणोप प्र वर्तयत्युरुणा हि रेतः सिञ्चयेत् नम्रकृत्योरुमुप
प्र वर्तयति यदा हि नम्र ऊर्मवत्यथ मिथुनी (६) मवतोऽथ रेतः सिञ्चयेत्तथ प्रजाः प्र जायन्ते ॥
(परनीः सुवर्गः—मुपांस्तितरु—मिथुन्याव इत्य—विं, सीद, मिथुन्व—ष्टो च) ॥ ८ ॥

हारियोजनप्रश्नः ॥ सोमकविः ।

इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य शीर्षकपालमुदौञ्जत् स द्रौणकलशोऽभवत् तस्मात् सोमः समस्त्वत् स हारि-
योजनोऽभवत् तं व्यचिकित्सज्जुहवानी३ मा हौषा३मिति सौऽमन्यत यज्ञोप्याम्याम२ हौष्यामि यज्ञ
होष्यामि यज्ञवेशसं करिष्यामीति तमधिपत् होतुः सौऽमित्रव्रीच मय्याम२ हौष्यसीति तं धानाभिर-
श्रीणात् (१) त२ श्रुतं भुतमजुहोद्यज्ञानाभिर्हारियोजन२ श्रीणाति श्रुतत्वाय श्रुतमेवैनं भुतं जुहोति३
बह्वीमिः श्रीणात्येतावतीरेवास्यामुष्मिंलोके कामदुघा भवन्त्यथो खल्वाद्दुरेता वा इन्द्रस्य पृथयः कामदुघा
यद्धारियोजनीरिति तस्माद्बह्वीमिः श्रीणीयौ—दक्षसामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ तयोः परिधय आधानं
यदग्रहृत्य परिधीञ्जुह्यादन्तराधानाभ्यां (२) घासं प्र यच्छेत् प्रदृत्य परिधीञ्जुहोति निराधानाभ्यामेव
घासं प्र यच्छेत्—श्रेता जुहोति यातयामेव ह्येतर्ह्यर्ष्युः स्वगाकृतो यद्वर्ष्युर्जुह्याद्यथा विमुक्तं पुनर्यु-
नक्ति तादगेव तै—च्छीर्षन्नधिनिधाय जुहोति शीर्षतो हि स सममर्ष—द्विकर्म्य जुहोति विकर्म्य हीन्द्रो
वृत्रमहन्तसमृद्धयै पशवो वै हारियोजनीर्यत् सैमिन्धावत्यां (३) एनं पशवो भुञ्जन्त उप तिष्ठेत् यज्ञ
सैमिन्धाद्बहव एनं पशवोऽमुञ्जन्त उप तिष्ठेत् मनसा सं बाधत उभयं करोति दृढं एवैनं पशवो
भुञ्जन्त उप तिष्ठन्त उभेतयुपहवमिच्छन्ते य एव तत्र सोमपीथस्तमेवाव रूधते उत्तरवेद्यां नि
वपति पशवो वा उत्तरवेदिः पशवो हारियोजनीः पशुष्वेव पशून् प्रति घ्रापयन्ति (४) ॥

(अश्रीणा—दन्तराधानाभ्या—मन्वाः, स्थापयन्ति) ॥ ९ ॥

आग्रयणादीनां कथञ्चिदक्षये पुनर्ग्रहणम्, दास्यात्र-पुरोरुक् प्रशंसा च ॥ सोमकविः ।

ग्रहान् वा अनु प्रजाः पशवः प्र जायन्त उपांश्वन्तर्यामावजावयः शुक्रामस्थिनौ पुरुषा ऋतुग्रहाने-
कशफा आदित्यग्रहं गावै आदित्यग्रहो भूयिष्ठामिर्ऋग्भिर्मृष्टते तस्माद्गावः पशूनां भूयिष्ठौ यत् त्रिं-
पांशु२ हस्तेन विगृह्णाति तस्माद् द्वौ त्रीनजा जनयत्यै—थावयो भूयसीः पिता वा एष यदाग्रयणः
पुत्रः कलशो यदाग्रयण उपदस्येत् कलशाद्बह्वीयाद्यथा पिता (१) पुत्रं क्षित उपधावति तादगेव तै—
द्यत् कलशो उपदस्येदाग्रयणाद्बह्वीयाद्यथा पुत्रः पितरं क्षित उपधावति तादगेव तै—दात्मा वा एष यज्ञस्य
यदाग्रयणो यज्ञहो वा कलशो योपदस्येदाग्रयणाद्बह्वीयादात्मन एवाधि यज्ञं निष्करोत्यै—विंशतो वा एष
यज्ञहो यदाग्रयणः स्थात्या गृह्णाति वायव्येन जुहोति तस्मात् (२) गर्मेणाविंशतेन ब्रह्महो ऽवभृथमव
यन्ति परां स्थालीरस्यन्त्युर्वायव्यानि हरन्ति तस्मात् क्षिरं जातं पराऽस्यन्त्युत् पुमांस२ हरन्ति ॥

यत् पुरोरुचमाह यथा वस्यस आहरति तादगेव तद्यद्रूहं गृह्णाति यथा वस्यस आहृत्य प्राऽऽह तादगेव तद्यत् सादयति यथा वस्यस उपनिधायोपक्रामति तादगेव तद्यै-(१)-द्वै यज्ञस्य साम्ना यजुषा क्रियते शिथिलं तद्यद्वा तद् दृढं पुरस्तादुपयामा यजुषा गृह्णन्त उपरिग्राह्ययामा ऋचा यज्ञस्य धृत्यै" ॥
(यथा पिता, तस्मात्, - दपक्रामति तादगेव त, - दृष्टादेश च) ॥ १० ॥

सोमपात्रप्रगंसा, सबनीयपुरोडाशविधानं च ॥ सोमऋषिः ।

प्राण्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि^१ यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्तेऽमुमेव तैल्लोकमभि जयति परा-
ङ्घ्रिं ह्यसौ लोको यानि पुनः प्रयुज्यन्ते इममेव तैल्लोकमभि जयति पुनः पुनरिव ह्यं लोकं प्राण्यानि
पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोर्षधयः परा भवन्ति यानि पुनः (१)
प्रयुज्यन्ते तान्यन्वोर्षधयः पुनरा भवन्ति^२ प्राण्यानि पात्राणि युज्यन्ते नान्यानि यानि पराचीनानि
प्रयुज्यन्ते तान्यन्वारण्याः पशवोऽरण्यामप यन्ति यानि पुनः प्रयुज्यन्ते तान्यनु ग्राम्याः पशवो ग्राममुपा-
वयन्ति^३ यो वै ब्रह्माणां निदानं वेदं निदानवान् भवत्याज्यमित्युक्तं तद्वै ब्रह्माणां निदानं यदुपांशु
शरसति त-(१)-दुपांश्वन्तर्यामयोर्ध्वच्चैस्तदितरेषां ब्रह्माणामेतद्वै ब्रह्माणां निदानं य एवं वेदं निदान-
वान् भवति^४ यो वै ब्रह्माणां मिथुनं वेदं प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते स्थालीभिरेव्ये ब्रह्मा गृह्णन्ते
वायव्यैरेव्य एतद्वै ब्रह्माणां मिथुनं य एवं वेदं प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते इन्द्रस्त्वपुः सोममभीपहा-
ऽपिवत् स पिब्वङ् (१) व्याच्छेत् स आत्मन्नारमणं नाविन्दत् स एताननुसवनं पुरोडाशानपश्यत् तान्
निरवपत् तैर्षं स आत्मन्नारमणमकुरुत् तस्मादनुसवनं पुरोडाशा निरुज्यन्ते तस्मादनुसवनं पुरोडाशानां
प्राश्नीयादात्मन्नेवाऽऽरमणं कुरुते नैनं सोमोऽति पवते^५ ब्रह्मवादिनो वदन्ति नर्चा न यजुषा पङ्क्ति-
राप्यतेऽथ किं (४) यज्ञस्य पाङ्क्तत्वमिति धानाः कर्मभः परिव्यापः पुरोडाशः पयस्या तेन पङ्क्ति-
राप्यते तद्यज्ञस्य पाङ्क्तत्वम् ॥ (भवन्ति यानि पुनः, शरसति त, - द्विष्वङ्, किं, चतुर्दश च) ॥ ११ ॥

[इन्द्र २३३। आयु-१३९। -यज्ञेन १८४। सुवर्गाये- ८०। -न्द्रो १७८। इति- २७७। -रन्तर्ग्रामपात्रेण १६९। प्राण
३०८। इन्द्रां २००। ब्रह्म १६८। त्रै- २१३। कादश २१५०]

[॥ इति षष्ठकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥१॥]

सोममन्त्रब्राह्मणनिरूपणम् ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥६॥]

दक्षिणाहोमः, तद्वानादिवर्णनं च ॥ सोमऋषिः ।

सुवर्गाय वा एतानि लोकार्य हयन्ते यदाक्षिणानि^१ द्वाभ्यां गार्हपत्ये जुहोति द्विपाद्यजमानः प्रति-
ष्ठित्या आशीधे जुहोत्यन्तरिक्ष एवाऽऽक्रमते^२ सद्रोऽभ्यैति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति^३ सौरीभ्यामृग्यां
गार्हपत्ये जुहोत्यमुमेवैनं लोकं समारोहयति नयवत्यर्चाऽऽग्नीधे जुहोति सुवर्गस्य लोकस्याभिनीत्यं^४
दिवं गच्छ सुवः पतेति हिरण्यं (१) हुत्वोद्रह्णाति सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति रूपेण चो रूपमभ्यै-

मीत्याह रूपेण ह्यासाः रूपमयैति यद्विरण्येन तुथो यौ विश्ववेदा वि भंजत्वित्याह तुथो ह स्म वै विश्ववेदा देवानां दक्षिणा वि भंजति तेनैवैना वि भंजत्ये—तत् ते अग्ने राध (२) ऐति सोमच्युत-
मित्याह सोमच्युतः ह्यस्य राध ऐति तन्मित्रस्य पथा नयेत्याह शान्त्या ऋतस्य पथा प्रेतं चन्द्र-
दक्षिणा इत्याह सत्यं वा ऋतः सत्येनैवैना ऋतेन वि भंजति यज्ञस्य पथा सुविता नयन्तीरित्याह
यज्ञस्य ह्येताः पथा यन्ति यदक्षिणां ब्राह्मणमय राध्यासः (३) सुविमायेयमित्याहैप वै ब्राह्मण ऋषि-
रायेयो यः शुश्रुवान् तस्मादेवमाह वि सुवः पश्य व्यन्तारिभ्यमित्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति यतस्व सवस्यैरित्याह मित्रत्वायां—स्मदावा देववा गच्छत मधुमतीः प्रदातारमा विशतेत्याह वयमित्र
प्रदातारः स्मोऽस्मानमुत्र मधुमतीरा विशतेति (४) वावैतदाहं हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं
ज्योतिरेव पुरस्ताद्धते सुवर्गस्य लोकस्यानुत्पार्या अग्नीध्रे ददात्याग्निमुग्गानेवर्तून प्रीणाति ब्रह्मणे
ददाति प्रसृत्यै होत्रे ददात्यात्मा वा एष यज्ञस्य यद्वोताऽऽत्मानमेव यज्ञस्य दक्षिणाभिः समर्धयति (५)
(हिरण्यः, राधो, राध्यासं, मधुमतीरा विशतेत्यु, धानिः राध ; ॥ १ ॥

समिष्टयजुर्दामः ॥ सोमऋषिः ।

समिष्टयजुर्दामि जुहोति यज्ञस्य समिष्ट्यै यद्वै यज्ञस्य कुरं यद्विलिष्टं यद्वत्येति यज्ञात्येति यद्वति-
करोति यज्ञाभिं करोति तदेव तैः प्रीणाति नयं जुहोति नयं वै पुरुषे प्राणाः पुरुषेण यज्ञः संमितो
यावानेव यज्ञस्तं प्रीणाति पञ्च ऋग्मियाणि जुहोति पञ्चा ऋतयं ऋतूनेव प्रीणाति त्रीणि यजुर्दामि
(१) त्रयं इमे लोका इमानेव लोकान् प्रीणाति यज्ञं यज्ञं गच्छ यज्ञं पति गच्छेत्याह यज्ञं प-
तिमेवैनं गमयति स्वां योनिं गच्छेत्याह स्वामेवैनं योनिं गमयत्ये—प तं यज्ञो यज्ञपते सहस्रं कवाकः
सुवीर इत्याह यज्ञमान एव धीर्यं दधाति वाभिष्टो ह सात्यहव्यो देवभागं पंपच्छ यन् सृज्यान्
बहुयाजिनोऽधीयजो यज्ञे (२) यज्ञं प्रत्यतिष्ठिपाऽ यज्ञपताऽविनि स होवाच यज्ञपताविनि सत्याद्वे
सृज्याः परा वभ्रवुरिति होवाच यज्ञे वाव यज्ञः प्रतिष्ठाय आसीद्यज्ञमानम्यापराभावायेति देवा गातु-
विदो गातुं विच्चा गातु मितेत्याह यज्ञ एव यज्ञं प्रति स्थापयति यज्ञमानम्यापराभावायेति (३) यजुर्दामि, यज्ञ,
एकं चत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

अवभृथः ॥ सोमऋषिः ।

अवभृथयजुर्दामि जुहोति यदेवावाचीनमेकहायनादेनः करोति तदेव तैरव यजते ऽपौऽवभृथमवैत्यन्तु
वै वरुणः साक्षादेव वरुणमयं यजते चर्मना वा अन्वित्य यज्ञं रक्षांसि जिघांसन्ति साक्षां प्रस्तो-
ताऽन्ववैति साम वै रक्षोहा रक्षसामपंहत्यै त्रिनिधनमुपैति त्रयं इमे लोका एष्य एव लोकेभ्यो रक्षा-
स्यः (१)—प हन्ति पुरुषः पुरुषो निधनमुपैति पुरुषः पुरुषो हि रक्षस्वी रक्षसामपंहत्यो उरुः
हि राजा वरुणश्चकारेत्याह प्रतिष्ठित्यै शतं तै राजन् भिषजः सहस्रमित्याह भेषजमेवामै करोत्य-
भिष्टितो वरुणस्य पाश इत्याह वरुणपाशमेवामि तिष्ठति अहिंरभि जुहोत्याहुतीनां प्रतिष्ठित्या अथो
अग्निवत्येव जुहोत्ये—पवर्हिपः प्रयाजान् (२) यजति प्रजा वै वर्हिः प्रजा एव वरुणपाशास्तुष्ट्या—

यजमानो यजति यज्ञस्यैव चक्षुर्मीनान्तरैति^१ वरुणं यजति वरुणपाशादेवैनं मुञ्चत्यै—श्रीवरुणौ यजति
 भाक्षादेवैनं वरुणपाशान्मुञ्चत्यै—पंचहिंषावनूयाजौ यजति प्रजा वै वह्निः प्रजा एव वरुणपाशान्मुञ्चति^२
 चतुरः प्रयाजान् यजति द्वायनूयाजौ षट् सं पद्यन्ते षड्वा ऋतव (३) ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठत्यै—वसुध
 निचक्षुणेन्याह यथोदितमेव वरुणमव यजते^३ समुद्रे ते हृदयमप्स्वन्तरित्याह समुद्रे ह्यन्तर्वरुणैः
 सं न्या विशन्वोषधीरुताऽऽप इत्याह्राद्विरेवैनमोषधीभिः सम्यञ्च दधाति^४ देवीराप एव वो गर्भे
 इत्याह यथायजुरेवैतत् पशवो वै (४) सोमो यद्विन्दुनां भक्षयैत् पशुमानस्याद्वरुणस्त्वैनं गृहीयाद्यन्न
 भक्षयैत्पशुः स्यान्नैनं वरुणो गृहीयादुपस्पृश्यैव पशुमान् भवति नैनं वरुणो गृह्णाति^५ प्रतियुतो वरुणस्य
 पाश इत्याह वरुणपाशादेव निमुच्यते^६ ऽप्रतीक्षमा यन्ति वरुणस्यान्ताहृत्या एषोऽस्येधिपीमहीत्याह
 समिधेयाग्निं नमस्यन्त (५) उपारयन्ति^७ तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह तेज एवाऽऽत्मन् धत्ते^८ ॥
 (लोकेभ्यो रक्षांश्चि, प्रयाजा, -नृगवो, वै, नमस्यन्तो, द्वादश च) ॥ ३ ॥

यूपैकादशिनो विधानम् ॥ सोमकपिः ।

स्येन वेदिसुर्द्धन्ति रथाक्षेण चि मिमीते यूपं मिनोति त्रिवृतमेव वज्रं संभृत्य भार्वाय्याय प्र हरति
 स्तृत्यै^१ यदन्तयेदि मिनुर्यादेवलोकमभि जयेद्यद्विहिवेदि मनुष्यलोकं वेद्यन्तस्य संधौ मिनोत्युभयोर्लोक-
 योर्भिजित्या उपरसमितां मिनुर्यात् पितृलोककामस्य रश्नसमितां मनुष्यलोककामस्य ज्वालसंमि-
 तामिन्द्रियकामस्य सर्वान्सुमान् प्रतिष्ठाकामस्य ये त्रयो मध्यमास्तान्सुमान् पशुकामस्यै^२—तान् वा
 (१) अजं पशव उप तिष्ठन्ते पशुमानेव भवन्ति व्यतिपजेदितरान् प्रजयैवैनं पशुमिर्व्यतिपजति^३ यं
 कामयैत् प्रमार्युकः स्यादिति गर्तमितं तस्य मिनुर्यादुत्तरार्धे वर्षिष्ठमथ हूसीयाऽसमेवा वै गर्तमिचस्यैव
 मिनोति ताजक् प्र मीयते दक्षिणार्धे वर्षिष्ठं मिनुर्यात् सुवर्गकामस्याथ हूसीयाऽसमाक्रमणमेव तत् सेतुं
 यजमानः कुरुते सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै^४ (२) यदेकस्मिन् यूपे द्वे रश्ने परिब्रयति तस्मादेको द्वे
 जाये विन्दते यन्नैका रश्नानां द्वयोरेपयोः परिब्रयति तस्मान्नैका द्वौ पती विन्दते^५ यं कामयैत् स्यैव
 जायेतेत्युपान्ते तस्य व्यतिपजेत् स्यैवास्य जायते यं कामयैत् पुमानस्य जायेतेत्यान्तं तस्य प्र वेष्टयेत्
 पुमनिवास्य (३) जायते ऽसुरा वै देवान् दक्षिणत उपानयन् तान् देवा उपशयेनैवापानुदन्त तद-
 पशयस्योपशयत्वं यदक्षिणत उपशय उपशये भार्वाय्यापनुत्यै^६ सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुमन्तोऽथोपशय
 एवापशुस्तस्य यजमानः पशुर्यन्न निर्दिशेदिति माच्छेद्यजमानोऽसौ तं पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्याद्यमेव (४)
 द्वेष्टि तमस्मै पशुं निर्दिशति^७ यदि न द्विष्यादाखुस्तं पशुरिति ब्रूयाच्च आम्यान् पशून् दिनस्ति नाऽऽ-
 रण्यान् प्रजापतिः प्रजा असृजत् सोऽन्नघेन व्याप्यत् स एतामैकादशिनोमपश्यत् तयां वै सोऽन्नाद्यमवा-
 रुन्ध यद्दश यूपा भवन्ति दशाक्षरा विराडन्न विराड् विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे (५) य एकादशः स्तन एवास्यै
 स दुह एवैनं तेन वज्रो^८ वा एषा सं मीयते यदेकादशिनो सेश्चरा पुरस्तात् प्रत्यञ्च यज्ञं समर्पितो-
 र्यत् पात्नीवतं मिनोति यज्ञस्य प्रत्युत्तम्यै सयत्वार्य^९ ॥ (वै, समष्ट्यै, पुमनिवास्य, यमिव, रुन्धे, त्रिःशब्द) ॥ ४ ॥

पञ्चेकादशिनी ॥ सोमऋषिः ।

प्रजापतिः प्रजा अञ्जत स रिरिचानोऽमन्यत् स एतामेकादशिनीमपश्यत् तथा वै स आयुरिन्द्रियं
वीर्यमात्मन्नेधत् प्रजा इव खलु वा एष सृजते यो यजते स एतर्हि रिरिचान इव यदेवैकादशिनी भवत्या-
शुदेव तयैन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते' प्रैवाऽऽग्नेयेन वापयति मिथुनं सारस्वत्या करोति रेतः
(१) सौम्येन दधाति प्र जनयति पौष्णेन बार्हस्पत्यो भवति ब्रह्म वै देवानां गृहस्पतिर्ब्रह्मणैवासौ प्रजाः प्र
जनयति वैश्वदेवो भवति वैश्वदेव्यो वै प्रजाः प्रजा एवास्मै प्र जनयतीन्द्रियमेवैन्द्रेणाव रुन्धे विशां माहते-
नौजो बलमैन्द्राग्नेन प्रसवार्य सावित्रो निर्वरुणत्वार्य वारुणो मध्यत ऐन्द्रमा लभते मध्यत एवेन्द्रियं
यजमाने दधाति (२) पुरस्ताद्वैन्द्रस्य वैश्वदेवमा लभते वैश्वदेवं वा अन्नमन्नमेव पुरस्ताद्धत्ते तस्मात्
पुरस्तादन्नमद्यत ऐन्द्रमालभ्य माहृतमा लभते विड् वै मरुतो विशमेवास्मा अनु बभ्राति यद्वै कामयेत
योऽवगतः सोऽप रुध्यतां योऽप रुद्धः सोऽवगच्छत्वित्यैन्द्रस्य लोके वारुणमा लभेत वारुणस्य लोक
ऐन्द्रं (३) य एवावगतः सोऽप रुध्यते योऽप रुद्धः सोऽव गच्छति यद्वै कामयेत प्रजा मुहेयुरिति
पशुन व्यतिषजते प्रजा एव मोहयति यद्वै भिवाहृतोऽपां वारुणमालभेत प्रजा वरुणो गृहीयादक्षिणत
उदञ्चमा लभतेऽपवाहृतोऽपां प्रजानामववरुणग्राह्यं ॥ (रेतो, यजमाने दधाते, लोक ऐन्द्रः, सप्तत्रिंशच्च ॥ ५ ॥

पानीवतपशुः ॥ सोमऋषिः ।

इन्द्रः पत्नित्या मनुमयाजयत् तां पर्यश्रित्वामुदसृजत् तथा मनुराभ्योद्यत् पर्यश्रितं पालीवतमुत्सृजति
यामेव मनुर्ऋद्धिमाभ्योत् तामेव यजमान ऋभोति यज्ञस्य वा अप्रतिष्ठिताद्यज्ञः परा भवति यज्ञं परा-
भवन्तं यजमानोऽनु परा भवति यदाज्येन पालीवतं सस्थापयति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै यज्ञं प्रतिष्ठित्यन्तं
यजमानोऽनु प्रति तिष्ठती—ष्टं वपया (१) भवत्यनिष्टं वशयाऽथ पालीवतेन प्र चरति तीर्थे एव प्र
चरत्यथो एतह्येवास्य याम—स्त्वाष्टो भवति त्वष्टा वै रेतसः सिकस्य रूपाणि वि करोति तमेव वृषाणं
पालीव्वपि सृजति सोऽस्मै रूपाणि वि करोति ॥ (वपया, पद्भिः शच्च) ॥ ६ ॥

सौम्यचर्वाद्यभिधानम् ॥ ६ अनुष्टुप् ॥ सोमऋषिः ।

अन्ति वा एतत् सोमं यद्वैमिषुष्वान्ति यत् सौम्यो भवति यथा मृतायानुस्तरणीं प्रान्ति तादृगेव त—
द्युत्तरार्धे वा मध्ये वा जुहुयादेवताभ्यः समदं दध्यादक्षिणार्धे जुहोत्येषा वै पिपुणां दिक् स्वायामेव
विशि पितृन् निरवदयत उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवत्यो वै सौम्यो यदेव साम्नश्छम्बट्कुर्वन्ति तस्यैव स
शान्ति—रथे—(१)—क्षन्ते पवित्रं वै सौम्य आत्मानमेव पवयन्ते य आत्मानं न परिपश्येदितार्तुः स्यादभि-
द्वि कृत्वाऽवेक्षेत तस्मिन् ह्यात्मानं परिपश्यत्यथो आत्मानमेव पवयते यो गतमनाः स्यात् सोऽवेक्षेत
यन्मे मनः परागतं यद्वा मे अपरागतम् । राज्ञा सोमेन तद्वयमस्माहुं चारयामसीति ॥

मन एवात्मन् दाधार (२) न गतमना भवत्य—प वै तृतीयसवने यज्ञः क्रामतीजानादनीजानमभ्या-
श्रावैण्यर्चा घृतस्य यजत्यग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवताश्चैव यज्ञं च दाधारो—पाशु यजति
मिथुनत्वार्य ब्रह्मवादिनो वदन्ति मित्रो यज्ञस्य स्विष्टं युवते वरुणो दुर्दिष्टं कं तर्हि यज्ञः कं यजमानो

भवतीति यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते मित्रेणैव (१) यज्ञस्य स्विष्टं शमयति वरुणेन दुरिष्टं नाऽऽति-
माच्छेति यजमानो यथा वै लाङ्गलेनोर्वरां प्रमिन्दन्त्येवमृक्सामे यज्ञं प्रमिन्तो यन्मैत्रावरुणीं वशामा-
लभते यज्ञायैव प्रमिन्नाय मृत्यमन्वावांस्यति शान्त्यै॥ यातयामानि वा एतस्य छन्दांसि य ईजानदछ-
न्दसामेप रसो यद्गशा यन्मैत्रावरुणीं वशामालभते छन्दांस्येव पुनरा प्रीणात्य- (४) यातयामत्वायाथो
छन्दःस्येव रसं दधाति॥ (अवं, दाधार, मित्रेणैव, प्रीणाति, पदं च) ॥ ७ ॥

अतिग्राह्यविधानम् ॥ सोमकृपिः ।

देवा वा इन्द्रियं धीर्यं व्यभजन्त ततो यदत्यशिश्यत तदतिग्राह्या अभवन् तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वं
यदतिग्राह्या गृह्यन्ते इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मन् धत्ते तेज आग्नेयेनेन्द्रियमैन्द्रेण ब्रह्मवर्चसं
सौर्येणोपस्तम्भनं वा एतद्यज्ञस्य यदतिग्राह्याश्चके पृष्ठानि यत् पृष्ठे न गृह्णीयात् प्राञ्चं यज्ञं पृष्ठानि स
शृणीयुर्धनुकथ्ये (१) गृह्णीयात् प्रत्यञ्चं यज्ञमतिग्राह्याः स शृणीयुर्विश्वजिति सर्वपृष्ठे ग्रहीतव्या
यज्ञस्य सवीर्यत्वाय॥ प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स प्रियास्तनूरुप न्यधत्त तदतिग्राह्या अभवन्
वितनुस्तस्य यज्ञ इत्याहुयस्यातिग्राह्या न गृह्यन्ते इत्यप्यग्निप्रोमे ग्रहीतव्या यज्ञस्य सतनुत्वाय॥ देवता
वै सर्वाः सदृशीरासन् ता न व्यावृत्तमगच्छन् ते देवा (२) एत एतान् ग्रहानपश्यन् तानगृह्णताऽऽग्ने-
यमग्नैरेन्द्रमिन्द्रः सौर्यं सूर्यस्ततो वै तैऽन्याभिर्देवताभिर्व्यावृत्तमगच्छन् यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते
व्यावृत्तमेव पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छती—मे लोका ज्योतिष्मन्तः समावर्द्धीर्याः कार्यी इत्याहुराग्नेयेनास्मि-
ल्लोके ज्योतिर्धत्त पेन्द्रेणात्तरिक्ष इन्द्रवायू हि सयुजौ सौर्येणामुष्मिंल्लोके (३) ज्योतिर्धत्ते ज्योतिष्मन्तोऽस्मा
इमे लोका भवन्ति समावर्द्धीर्यानिनान् कुरुत एतान् वै ग्रहान् यम्वाविश्वव्यसावविंतां ताभ्यामिमे लोकाः
पराञ्चश्चावाञ्चश्च प्राभुर्यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते प्रास्मा इमे लोकाः पराञ्चश्चावाञ्चश्च भान्ति॥
(उदभ्ये, देवा, अमुष्मिंल्लोक, एकावचत्वारिंशच्च) ॥ ८ ॥

अदाभ्यग्रहः ॥ सोमकृपिः ।

देवा वै यद्यग्नेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा अदाभ्ये छन्दांसि सर्वानानि समस्थापयन् ततो देवा
अभवन् पराऽसुरा यस्यैवं विदुषोऽदाभ्यो गृह्यन्ते भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति यद्वै देवा असु-
रानदाभ्येनादभ्यवन् तददाभ्यस्यादाभ्यत्वे॥ य एवं वेद दग्नेत्येव भ्रातृव्यं नैनं भ्रातृव्यो दग्नेत्ये (१)
पा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणी नाम तनूर्यददाभ्य उपनद्धस्य गृह्णात्यतिमुक्त्या अति पाप्मानं भ्रातृव्यं
मुच्यते य एवं वेद भन्ति वा एतत् सोमं यदभिपुण्वन्ति सोमं हन्यमाने यज्ञो हन्यते यज्ञे यजमानो
ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं तद्यज्ञे यजमानः कुरुते येन जीवन्तसुवर्गं लोकमेतीति जीवग्रहो वा एष यद-
दाभ्योऽनभिपुतस्य गृह्णाति (२) जीवन्तमेवैनं सुवर्गं लोकं गमयति॥ वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति
यददाभ्ये सस्थापयन्त्यसुरानपि सृजति यज्ञस्य संतत्यै॥ (दग्नेत्ये, - नभिपुतस्य गृह्णात्ये, - कावचि-
शक्तिश्च) ॥ ९ ॥

अंशुग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

देवा वै प्रयाहुः प्रहानगृह्णन् स एतं प्रजापतिरश्वमपश्यत् तमगृह्णीत तेन वै स आभ्रांचस्यैवं विदुषो-
ऽश्वगृह्णत ऋभ्रोत्येवं स्रुद्धमिषुतस्य गृह्णाति संक्रुद्धि स तेनाऽऽभ्रो-^१न्मनसा गृह्णाति मन इव हि
प्रजापतिः प्रजापतेराप्त्या^२ औदुम्बरेण गृह्णात्यूर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवाव रुन्धे^३ चतुःशक्ति भवति
दिश्वे-(१)-व प्रति तिष्ठति^४ यो वा अशोरायतनं वेदाऽऽयतनवान् भवति वामदेव्यमिति साम
तद्वा अस्याऽऽयतनं मनसा गायमानो गृह्णात्यायतनवानेव भवति^५ यदध्वर्युरश्वं गृह्णन् नार्धयेदुभाभ्यां
नर्धेताध्वर्यवे च यजमानाय च यदध्वर्येदुभाभ्यामृध्येतानवानं गृह्णाति सैवास्यर्द्धि^६-हिरण्यमभि व्य-
नित्य-(२)-मृतं वै हिरण्यमायुः प्राण आयुर्पैवामृतमभि धिनोति^७ शतमानं भवति शतायुः पुर्यः
शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति^८ ॥ (दिश्वे,- निति, विरशुतिश्च) ॥ १० ॥

पोडशिग्रहः ॥ सोमऋषिः ।

प्रजापतिदेवेभ्यो यज्ञान् व्यादिशत् स रिरिचानौऽमन्यत् स यज्ञानां पोडशशेन्द्रियं धीर्यमात्मान-
मभि समांस्त्रिदत् तत् पोडश्यमवचनं वै पोडशी नाम यज्ञोऽस्ति यद्वाच पोडशर स्तोत्रं पोडशर शस्त्रं
तेन पोडशी तद् पोडशिनः षोडशित्वं यत् षोडशी गृह्णत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आत्मान् धसे^१
देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः (१) न प्रामवत् एतं पोडशिनमपश्यन् तमगृह्णत ततो वै तेभ्यः सुवर्गो लोकः
प्रामवच्चत् पोडशी गृह्णते सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्या^२ इन्द्रो वै देवानामनुजावर आसीत् स प्रजापति-
मुपाधावत् तस्मा एतं पोडशिनं प्रायच्छत् तमगृह्णीत ततो वै सोऽग्रं देवतानां पर्यंचस्यैवं विदुषः
पोडशी गृह्णते (२) ऽग्रमेव संमानानां पर्येति^३ प्रातःसवने गृह्णाति वज्रो वै षोडशी वज्रः प्रातःसवनं
स्वादेवैनं योनेर्निर्गृह्णाति^४ सवनेसवनेऽभि गृह्णाति सवनात्सवनादेवैनं प्र जनयति^५ तृतीयसवने
पशुकामस्य गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी पशवस्तृतीयसवनं वज्रेणैवास्मै तृतीयसवनात् पशूनव रुन्धे^६ नोष्ये
गृहीयात् प्रजा वै पशव उक्थानि यदुक्थ्ये (३) गृहीयात् प्रजां पशूनस्य निर्देहे^७-दतिप्राप्ते पशुकामस्य
गृहीयाद्वज्रो वै षोडशी वज्रेणैवास्मै पशूनवरुद्धय रात्रियोपरिषाच्छमयत्य-^८प्यग्निष्टोमे राजन्यस्य गृही-
याद्वयानृत्कामो हि राजन्यो यजते^९ साह पवास्मै वज्रं गृह्णाति स एनं वज्रो भूत्या इन्धे निर्वाद्धत्ये-
कविंशं स्तोत्रं भवति प्रतिष्ठित्यै^{१०} हरिर्वच्छस्यत इन्द्रस्य प्रियं धामो-(४)-पामोति^{११} कनीया-
सि वै देवेषु छन्दःस्यामञ्जयायास्यसुरेषु ते देवाः कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि व्यशंसन्
ततो वै तेऽसुगणां लोकमवृजत यत् कनीयसा छन्दसा ज्यायश्छन्दोऽभि विशरसति आतृग्यस्यैव तल्लोकं

वृङ्क्ते^{१२} षडक्षपण्यति रेचयन्ति षड् वा ऋतव ऋतुनेव प्रीणाति स्रुत्वादि पूर्वाण्यव कल्पयन्ति (५)
 चतुष्पद एव पशुनव रुन्धे द्वे उत्तरे द्विपद एवाव रुन्धे^{१३} ऽनुष्टुभमभि सं पादयन्ति वाग्वा अनुष्टुप्
 तस्मात् प्राणानां वागुत्तमौ समयाविधिते सूर्ये षोडशिनः स्तोत्रमुपाकरोत्येतस्मिन् वै लोक इन्द्रो
 वृत्रमहन्त्साक्षादेव वज्रं धातृव्याय प्र हरत्यै—रुणपिशाङ्गोऽथो दक्षिणैतद्वै वज्रस्य रूपं समृद्धयै^{१४} ॥
 (लोकं, विदुषः षोडशीं गृह्यते, यदुवन्धे, धाम, कल्पयन्ति, सुसर्त्तवारिःशब्द) ॥ ११ ॥

[सुवर्गाय २३८ । स- १४१ । -मवसृष्ट युजूंषि २६२ । स्पयेन २८० । प्रजापति-१८७ । -रिन्द्रो ८६ । प्रत्ति २०७ ।
 देवा १८९ । देवा ११९ । देवाः १२० । प्रजापति- २९७ । रेकादश ॥ २१२६]

[॥ इति षष्ठकाण्डे षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[प्राचीनवत्सं ३८४० । य-३०८५ । च्वात्वाळा-३१५५ । यजेने-२६३६ । ऋः २१५० ।

सुवर्गाय २१२६ । (षट् ॥ ६ ॥ १६९९२२)]

॥ इति षष्ठं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ६ ॥

अथ सप्तमं काण्डम् ।

अश्वमेधगतमन्त्राणामभिधानम् ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥१॥]

ज्योतिष्टोमः, ज्योतिष्टोमस्य, तदाद्यसंस्थारूपस्याग्निष्टोमस्य, च विधानम् ॥ सोमऋषिः ।

प्रजननं ज्योतिरग्निदेवतानां ज्योतिर्विराट् छन्दसां ज्योतिर्विराट् वाचोऽश्वौ सं तिष्ठते विराजमभि सं पद्यते तस्मात् तज्ज्योतिरुच्यते । द्वौ स्तोमौ प्रातःसवनं वहतो यथा प्राणश्चापानश्च द्वौ मार्ग्यदिनः सर्वनं यथा चक्षुश्च श्रोत्रं च द्वौ तृतीयसवनं यथा वाक् च प्रतिष्ठा च पुरुषसम्मिता वा एष यज्ञोऽस्थितिः—(१)—यं कामं कामयते तमेतेनाभ्यश्नुते सर्वं ह्यस्यूरिणाऽभ्यश्नुते । ऽग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः प्रजा अस्वजत ता अग्निष्टोमेनैव पर्यगृह्णात् तासां परिगृहीतानामभ्वतरोऽत्यभवत् तस्यानुहाय रेत आऽदत्त तद्भवेभ्यो न्यमार्दं तस्माद्भवेभ्यो द्विरेता अथो आहुर्वेदवायां न्यमार्दिति तस्माद्भवेभ्यो द्विरेता अथो आहुरोपधीषु (२) न्यमार्दिति तस्मादोपधीषोऽनभ्यक्ता रेभ्योऽथो आहुः प्रजासु न्यमार्दिति तस्माद्यमौ जायेते तस्मादभ्वतरो न प्र जायत आत्तरेता हि तस्माद्भविष्यन्वक्त्वतः सर्ववेदसे वा सहस्रे वाऽवकलुतोऽति ह्यभवत् य एवं विद्वानग्निष्टोमेन यजते प्राजाताः प्रजा जनयति परि प्राजाता गृह्णाति तस्मादाहुर्ज्येष्ठयज्ञ इति (३) प्रजापतिर्वाच ज्येष्ठः स ह्येतेनाग्नेऽयजते प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स मुखतस्त्रिवृतं निरमिमीत् तमग्निदेवताऽन्वसृज्यत गायत्री छन्दो रथंतरं सामं ब्राह्मणो मनुष्याणामजः पशूनां तस्मात् ते मुख्यां मुखतो ह्यसृज्यन्तो—रसो वाहुभ्यां पञ्चदशं निरमिमीत् तमिन्द्रो देवताऽन्वसृज्यत त्रिपुष्प छन्दो बृहत् (४) सामं राजन्यो मनुष्याणामभिः पशूनां तस्मात् ते वीर्यावन्तो वीर्याद्वयसृज्यन्तं मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत् तं विश्वे देवा देवता अन्वसृज्यन्त जगती छन्दो वैरुपः सामं वैद्यो मनुष्याणां गार्गः पशूनां तस्मात् त आद्यां अन्नधानाद्ययसृज्यन्त तस्माद्द्वयोऽसोऽन्येभ्यो भूर्यग्रा हि देवता अन्वसृज्यन्त एत पंकविंशं निरमिमीत् तमनुष्टुप् छन्दो (५) ऽन्वसृज्यत वैराजः सामं शुद्रो मनुष्याणामभ्यः पशूनां तस्मात् तौ भूतसङ्क्रामिणवर्धश्च शुद्रश्च तस्माच्छुद्रो यज्ञेऽनवक्त्वतो न हि देवता अन्वसृज्यत तस्मात् पादावुप जीवतः पक्षो ह्यसृज्येतां प्राणा वै त्रिवृद्धर्धमासाः पञ्चदशः प्रजापतिः सप्तदशस्त्रयं इमे लोका असावादित्य पंकविंश एतस्मिन् वा एते श्रिता एतस्मिन् प्रतिष्ठिता (६) य एवं वेदैतस्मिन्नेव श्रयत एतस्मिन् प्रति तिष्ठति ॥ (अस्थितिः—रोपधीषु, ज्येष्ठयज्ञ इति,—बृह,—दनुष्टुप् छन्दः, प्रतिष्ठिता नव च) ॥ १ ॥

स्तोमप्रशंसा ॥ सोमऋषिः ।

प्रातःसवने वै गायत्रेण छन्दसा त्रिवृते स्तोमाय ज्योतिर्दधेदेति त्रिवृता ब्रह्मवर्चसेन पञ्चदशाय ज्योतिर्दधेदेति पञ्चदशेनौजसा वीर्येण सप्तदशाय ज्योतिर्दधेदेति सप्तदशेन प्राजापत्येन प्रजननेनैकविंशाय ज्योतिर्दधेदेति स्तोमं एव तत् स्तोमाय ज्योतिर्दधेदेत्यथो स्तोमं एव स्तोममभि प्र णयति यावन्तो

वै स्तोमास्तावन्तः कामास्तावन्तो लोका- (१)-स्तावन्ति ज्योतीरप्ये^३ तावत् एव स्तोमानेतावन्तः कामा-
नेतावन्तो लोकानेतावन्ति ज्योतीरप्ये^३ रुन्धे^३ ॥ (तावन्तो लोका, - खयोदश च) ॥ २ ॥

नतिरात्रविधिः ॥ होमकृपिः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वै यजेत् योऽग्निष्टोमेन यजमानोऽथ सर्वेस्तोमेन यजेतेति^१ यस्य त्रिवृत्-
मन्तर्यन्ति प्राणास्तस्यान्तर्यन्ति प्राणेषु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^२ यस्य पञ्चदशम-
न्तर्यन्ति वीर्यं तस्यान्तर्यन्ति वीर्यं मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^३ यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति
(१) प्रजां तस्यान्तर्यन्ति प्रजायां मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते यस्यैकविंशमन्तर्यन्ति
प्रतिष्ठां तस्यान्तर्यन्ति प्रतिष्ठायाम् मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो यजते^४ यस्य त्रिणवमन्तर्यन्त्युत्^५श्च
तस्य नक्षत्रियां च विराजमन्तर्यन्त्युत्पु मेऽप्यसन्नक्षत्रियायां च विराजीति (२) खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते^६ यस्य त्रयस्त्रिंशमन्तर्यन्ति देवतास्तस्यान्तर्यन्ति देवतासु मेऽप्यसदिति खलु वै यज्ञेन यजमानो
यजते^७ यो वै स्तोमानामवमं परमतां गच्छन्तं वेदं परमतामेव गच्छति त्रिवृद्वै स्तोमानामवमलिबृत्
परमो य एवं वेदं परमतामेव गच्छति^८ ॥ (सप्तदशमन्तर्यन्ति, विराजीति, चतुश्चत्वारिंशश्च) ॥ ३ ॥

अङ्गिरसां द्विरात्रविधिः ॥ विधेदेवा कृपयः ।

अङ्गिरसो वै सत्रमासत् ते सुवर्गं लोकमायन् तेषां हविष्मांश्च हविष्कृत्वाहीयेतां तावकामयेतां
सुवर्गं लोकमियावेति तावेतं द्विरात्रमपश्यतां तमाऽहंरतां तेनायजेतां ततो वै तौ सुवर्गं लोकमैतां य एवं
विद्वान् द्विरात्रेण यजते सुवर्गमेव लोकमेति^१ तावेतां पूर्वेणाह्वाऽगच्छतामुत्तरेणा- (१)-भिष्वः पूर्व-
महर्भवति गतिरुत्तरं^२ ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति तेजस्तेनाव रुन्धे सर्वेस्तोमोऽतिरात्र उत्तरं
सर्वस्याऽऽप्यै सर्वस्यावर्द्धये^३ गायत्रं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेजो वै गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं तेज
एव ब्रह्मवर्चसमात्मन् धत्ते त्रैष्टुभमुत्तरं ओजो वै वीर्यं त्रिष्टुगोजं एव वीर्यमात्मन् धत्ते^४ रथन्तरं पूर्वं (२)
ऽहन्त्सामं भवतीयं वै रथन्तरमस्यामेव प्रति तिष्ठति बृहदुत्तरं^५सौ वै बृहदुत्प्यामेव प्रति तिष्ठति^६ तदाहुः
कं जगती चानुष्टुप् चेति वैश्वानसं पूर्वेऽहन्त्सामं भवति तेन जगत्यै नैति^७ पोडुदुत्तरं तेनानुष्टुप्
ऽथाऽऽहुर्द्यत् संमानेऽधैमासे स्यातामन्यतरस्याहो वीर्यमनु (३) पद्येतेत्यमावास्यायां पूर्वमहर्भवत्युत्तर-
स्मिन्नुत्तरं नानैवाधैमासयोरभवतो नानावीर्यं भवतो^८ हविष्मभिधानं पूर्वमहर्भवति हविष्कृभिधनमुत्तरं
प्रतिष्ठित्यै^९ ॥ (उत्तरेण, रथन्तरं पूर्वं, ऽहं-हविंशतिश्च) ॥ ४ ॥

गर्गिरात्रः । विधेदेवा कृपयः ।

आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत् तस्मिन् प्रजापतिर्वायुर्भुत्वाऽचरत् स इमामपश्यत् तां वराहो भुत्वा-
ऽहंरत् तां विश्वकर्मा भुत्वा व्यमार्ष्ट साऽप्रथत् सा पृथिव्यभवत् तत् पृथिव्यै पृथिवित्वं^१ तस्यामध्याम्यत्
प्रजापतिः स देवानंसृजत् वसून् रुद्रानादित्यान ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन् प्रजायामह्वा इति सोऽब्रवीत् (१)
यथाऽहं युष्मास्तपसाऽसंख्येवं तपसि प्रजननमिच्छामिति तेभ्योऽग्निमायतनं प्रायच्छदेतेनाऽऽयतनेन
आम्यतेति तैऽग्निनाऽऽयतनेनाश्राम्यन् ते सर्वत्सर एकां गामंसृजन्त तां वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः

प्रायच्छेत्ता^१ रक्षच्चामिति तां वसवो रुद्रा आदित्या अरक्षन्त सा वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः प्राजायत त्रीणि च (२) शतानि त्रयस्त्रिंशत् चाथ सैव सहस्रतम्यभवत् ते देवाः प्रजापतिमब्रुवन्सहस्रेण नो याजयेति सौऽग्निष्टोमेन वसुनयाजयत् त इमं लोकमजयन् तच्चादुः स उक्थ्येन रुद्रानयाजयन् तैऽन्तरिक्षमजयन् तच्चादुः सौऽतिरात्रेणाऽऽदित्यानयाजयत् तैऽमुं लोकमजयन् तच्चादुः—स्तदन्तरिक्षं (३) व्यवैर्यत् तस्माद्रुद्रा घातुका अनायतना हि तस्मादाहुः शिथिलं वै मध्यममहर्षिरात्रस्य वि हि तद्वैर्येतेति वैष्टुभं मध्यमस्याह्ना आज्यं भवति संयानानि सुकानि शरसति षोडशिनं शशस्यहो धृत्या अशिथिलं भावार्यं तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निष्टोम एव प्रथममहः स्यादथोक्थ्योऽर्थातिरात्र एषां लोकानां विष्टुत्यै त्रीणि त्रीणि शतान्यनूचीनाहमव्यवच्छिन्नानि ददात्ये—(४)—पां लोकानामनु संतत्यै^२ दशत् न विच्छिन्त्याद्विराजं नेद्विच्छिन्नदानीत्यै—थ या सहस्रतम्यासीत् तस्यामिन्द्रश्च विष्णुश्च न्यार्यच्छेता^१ स इन्द्रोऽम्यनतानया वा इदं विष्णुः सहस्रं वस्यत् इति तस्यामकल्पेतां द्विभाग इन्द्रस्तृतीये विष्णुस्तद्वा एपाऽभ्यनूच्यत उभा जिन्यथुरिति तां वा एतामच्छावाक (५) एव शशस्यै—थ या सहस्रतमी सा होत्रे देयेति होतारं वा अभ्यतिरिच्यते यदतिरिच्यते होता ऽनातस्याऽऽपयितां—थऽऽहुः रुद्रे देयेत्यतिरिक्ता वा एपा सहस्रस्यातिरिक्त उन्नेतां त्विजां—मथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदस्येभ्यो देयेत्यै—थाऽऽहुः रुद्राकृत्या सा वशं चरेदित्यै—थाऽऽहुः ब्रह्मणे चाग्नीध्रे च देयेति (६) द्विभागं ब्रह्मणे तृतीयमग्नीध्रे ऐन्द्रो वै ब्रह्मा वैष्णवोऽग्नीधयैव तावकल्पेतामित्यै—थाऽऽहुः कल्याणी बहुरूपा सा देयेत्यै—थाऽऽहुः किरूपोभयतपनी सा देयेति सहस्रस्य परिग्रहीत्यै^३ तद्वा एतत् सहस्रस्यायनं सहस्रं स्तोत्रीयाः सहस्रं दक्षिणाः सहस्रं समितः सुवर्गो लोकः सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै^४ ॥ (अनुवो, - च्च, तदन्तरिक्षं, ददात्य, - च्छावाक, - च्च देयेति, सुवर्गवारिशब्ध) ॥ ५ ॥

सहस्रतमोपशंसा, तदङ्गभूतं होमादिकं च । त्रिष्टुप् । विष्टेदेवा क्रययः ।

सोमो वै सहस्रमविन्दत् तमिन्द्रोऽम्बविन्दत् तौ यमो न्यागच्छत् तावब्रवीदस्तु मेऽत्रापित्यस्तु हीश इत्यब्रूता^१ स यम एकस्यां वीर्ये पर्यपदयदियं वा अस्य सहस्रस्य वीर्ये बिभर्तीति तावब्रवीदियं ममास्वेतद्युवोरिति तावब्रूता^२ सर्वे वा एतदेतस्यां वीर्ये (१) परि पद्यामोऽंशमा हारमहा इति तस्यामंशमाऽहर्न्त तामप्सु प्रावैशयन्तोमायोदेहीति सा रोहिणी पिङ्गलैकहायनी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणीयाद्य एवं विद्वान् रोहिण्या पिङ्गलैकहायन्या सोमं क्रीणाति त्रयस्त्रिंशता चैवास्य त्रिभिश्च (२) शतैः सोमः क्रीतो भवति सुक्रीतेन यजते^३ तामप्सु प्रावैशयन्तिन्द्रायोदेहीति सा रोहिणी लक्ष्मणा पृथ्वी वावर्षी रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माद्रोहिणी लक्ष्मणा पृथ्वी वावर्षी दद्याद्य एवं विद्वान् रोहिणी लक्ष्मणा पृथ्वी वावर्षी ददाति त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि सा वृता (३) भवति^४ तामप्सु प्रावैशयन् यमायोदेहीति सा जरती मुखा तज्जघन्या रूपं कृत्वा त्रयस्त्रिंशता च त्रिभिश्च शतैः सहोदैत् तस्माज्जरती मुखा तज्जघन्यामनुस्तरणी कुर्वीत य एवं विद्वान् जरती मुखा तज्जघन्यामनुस्तरणी कुर्वते त्रयस्त्रिंशच्चैवास्य त्रीणि च शतानि साऽमुर्मिहोके भवति^५ वागेव सहस्रतमी तस्मा—(४)—

द्वरो देवः सा हि वरः सहस्रमस्य सा दत्ता भवति तस्माद्वरो न प्रतिगृह्यः सा हि वरः सहस्रमस्य प्रति-
गृहीतं भवतीयं वर इति त्रयादधान्यां त्रयादियं ममेति तथाऽस्य तत् सहस्रमप्रतिगृहीतं भवत्यु—भय-
तपनी स्यात् तदाहुर्न्यतपनी स्यात् सहस्रं परस्तादेतमिति^१ यैव वरः (५) कल्याणी रूपसमृद्धा
सा स्यात् सा हि वरः समृद्धयै^२ तामुत्तरेणाऽऽशीधं पर्याणीयाऽऽहवनीयस्यान्ते द्रोणकलशमव द्रापये-
वा जिघ्र कलशं महुर्दधारा पर्यस्वत्या त्वां विशन्तिवन्दवः समुद्रमिव सिन्धवः सा मा सहस्र आ भज
प्रजयां पशुभिः सह पुनर्माऽऽविंशताद्रयिरिति^३ प्रजयैवैनं पशुभी रय्या स--(६)--मर्धयति^४ प्रजावान्
पशुमान् रयिमान् भवति य एवं वेदं^५ तथा सहाऽऽशीधं परेत्यं पुरस्तात् प्रतीच्यां तिष्ठन्त्यां जुहुयां

—दुभा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतुरश्चनैनाः ।

इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथामिति^६ ॥

त्रेधाविभक्तं वै त्रिगत्रे सहस्रं साहस्रीमेवैनौ करोति सहस्रस्यैवैनौ मात्रौ (७) करोति^७ रूपाणि
जुहोति रूपैरेवैनौ समर्धयति^८ तस्या उपोत्थाय कर्णमा जये^९ द्विडे रन्तेऽदिते सरस्वति मित्रे प्रेयसि
महि विश्रुत्येतानि ते अग्निरे नामानि सुकृतं मा देवेषु ब्रूतदिति^{१०} देवेभ्य एचैनमा वेदयत्यन्वेन देवा
बुध्यन्ते^{११} ॥ (पुनर्देतस्यो वीर्यं, त्रिभिश्च, दत्ता, सहस्रतमी तस्मा, देव वरः, सं, मात्रा, मेकाक्षचत्वारिंशच्च) ॥ ६ ॥

सहस्रतमीदानम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सहस्रतम्यां वै यजमानः सुवर्गं लोकमेति सैनं^१ सुवर्गं लोकं गमयति सा मा सुवर्गं लोकं गमयेत्याह
सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति^२ सा मा ज्योतिष्मन्तं लोकं गमयेत्याह ज्योतिष्मन्तमेवैनं लोकं गमयति^३
सा मा सर्वान् पुण्याल्लोकान् गमयेत्याह सर्वानेवैनं पुण्याल्लोकान् गमयति^४ सा (१) मा प्रतिष्ठां गमय
प्रजयां पशुभिः सह पुनर्माऽऽविंशताद्रयिरिति प्रजयैवैनं पशुभी रय्यां प्रति द्रापयति^५ प्रजावान् पशु-
मान् रयिमान् भवति य एवं वेदं^६ तामग्नीधे वा ब्रह्मणे वा होत्रे वोद्गात्रे वाऽध्वर्यवे वा दद्यात् सहस्र-
मस्य सा दत्ता भवति^७ सहस्रमस्य प्रतिगृहीतं भवति यस्तामविद्वान् (२) प्रतिगृह्णाति तां प्रति
गृहीयादेकाऽसि न सहस्रमेकां त्वा भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रमेकां मा भूताऽऽविंश मा सहस्र-
मित्ये^८ कामैवैनौ भूतां प्रति गृह्णाति न सहस्रं य एवं वेदं^९ स्योनाऽसि सुपदा सुशेवा स्योना माऽऽ
विंश सुपदा माऽऽविंश सुशेवा माऽऽविंशे- (३)- त्याह स्योनैवैनं सुपदा सुशेवा भूताऽऽविंशति
नैनं^{१०} दिनस्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति सहस्रं सहस्रतम्यन्वेती सहस्रतमी सहस्रा इमिति यत् प्राची-
मुत्सृजेत् सहस्रं सहस्रतम्यन्विद्यात् तत् सहस्रमप्रज्ञात्रं सुवर्गं लोकं न प्र जानीयान् प्रतीचीमुत् सृजति
ता सहस्रमनु पर्यावर्तते सा प्रजानती सुवर्गं लोकमेति^{११} यजमान- (४)-मभ्युत् सृजति क्षिपे सहस्रं
प्र जायत उत्तमा नीयते प्रथमा देवान् गच्छति^{१२} ॥ (लोकान् गमयति सा, ऽविद्वान्, सुशेवा, माऽऽविंश, यज-
मानं, द्वादश च) ॥ ७ ॥

अग्नेयश्चतुरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अत्रिरद्वद्वादौर्वाय प्रजां पुत्रकामाय स रिरिचानोऽमन्यत् निर्वायः शिथिलो यातयामा स एतं चत्-
रभ्रमपश्यत् तमाऽहर्त् तेनायजत् ततो वै तस्य चत्वारो श्रीरा आऽजायन्त सुहोता मृदाता म्बध्वर्युः

सुसंभेयो य एवं विद्वारश्चतुरात्रेण यजत आऽस्य चत्वारो वीरा जायन्ते सुहोता सुहोता स्वध्वर्युः सुसं-
भेयो' ये चतुर्विंशताः पर्वमाना ब्रह्मवर्चसं तं- (१)-य उच्यन्तः स्तोमाः श्रीः सौ ऽत्रिंशद्भवादेवं
यजमानं चत्वारि वीर्याणि नोपानमन् तेज इन्द्रियं ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यं स एताश्चतुरश्वतुष्टोमान्सोमान-
पश्यत् तानाहर्त् तैर्यजत तेज एव प्रथमेनावारुन्धेन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्मवर्चसं तृतीयेनाचार्यं चतुर्थेन य
एवं विद्वारश्चतुरश्वतुष्टोमान्सोमानाहर्त्ति तैर्यजते तेज एव (२) प्रथमेनावारुन्धेन्द्रियं द्वितीयेन ब्रह्म-
वर्चसं तृतीयेनाचार्यं चतुर्थेन यामेवात्रिंशद्दिमाध्नात् तामेव यजमान ऋभोति' ॥ (त्व, तेज एवा-
ष्टादश च) ॥ ८ ॥

जामदग्न्यश्चतुरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋपयः ।

जमदग्निः पुष्टिकामश्चतुरात्रेणयजत स एतान् पोषां अपुष्यत् तस्मात् पलितौ जामदग्नियौ न सं
जानाते' एतानेव पोषान् पुष्यति य एवं विद्वारश्चतुरात्रेण यजते' पुरोडाशिन्य उपसदौ भवन्ति
पशवो वै पुरोडाशः पशून्मेवाव रून्धेऽन्नं वै पुरोडाशोऽन्नमेवाव रून्धे' ऽन्नादः पशुमान् भवति य एवं
विद्वारश्चतुरात्रेण यजते' ॥ (जमदग्निरष्टाध्वत्वारिंशत्) ॥ ९ ॥

पञ्चरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋपयः ।

संवत्सरो वा इदमेक आसीत् सोऽकामयतर्त्तुर्त्तुर्जयेति स एतं पञ्चरात्रमपश्यत् तमाऽहर्त् तेना-
यजत ततो वै स ऋतुर्नसृजत य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रैव जायते' त ऋतवः सृष्टा न व्या-
वर्तन्त त एतं पञ्चरात्रमपश्यन् तमाऽहर्त् तेनायजन्त ततो वै ते व्यावर्तन्त (१) य एवं विद्वान् पञ्च-
रात्रेण यजते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाऽऽ वर्तते' सार्वसेनिः शौचेर्योऽकामयत पशुमान्तस्यामिति स एतं
पञ्चरात्रमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै स सहस्रं पशून् प्राऽऽप्नोद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्र सहस्रं
पशूनामोति' ययुरः प्रावाहणिककामयत वाचः प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा (२) ऽहर्त्
तेनायजत ततो वै स वाचः प्रवदिताऽभवद्य एवं विद्वान् पञ्चरात्रेण यजते प्रवदितैव वाचो भवत्यथो एनं
वाचस्पतिरित्याहुः—रनासश्चतुरात्रोऽतिरिक्तः पङ्कान्नोऽथ वा एष संप्रति यज्ञो यत् पञ्चरात्रो य एवं विद्वान्
पञ्चरात्रेण यजते संप्रत्येव यज्ञेन यजते' पञ्चरात्रो भवति पञ्च वा ऋतवः संवत्सर (३) ऋतुष्वेव
संवत्सरे प्रति तिष्ठत्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रून्धे' त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज
एवाव रून्धे' पञ्चवृक्षो भवतीन्द्रियमेवाव रून्धे नमदशो भवत्यन्नाद्यस्याव रून्धे' अथो प्रैव तेन जायते
पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराण्य महाव्रतवान्नाद्यास्याव रून्धे' विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो
भवति सर्वस्याभिजित्यै' (४) ॥ ते व्यावर्तन्त, प्रवदिता स्यामिति स एतं पञ्चरात्रमा, संवत्सरो, ऽभिजित्यै' ॥ १० ॥

अश्वमेधः ॥ विश्वेदेवा ऋपयः ।

देवस्यैवा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्वाहूभ्यां पुष्पां हस्ताभ्यामा ददे
इधोमैमृग्मन् रश्नामृतस्य एवं आपृषि विदथेपु कृष्या ।
तयो देवाः सुतमा वैभूयुर्कृतस्य मामन्तरमारपन्ती' ॥

अभिधा असि भुवनमसि यन्ताऽसि धर्ताऽसि सौऽसि वैश्वानरः सप्रथसं गच्छ स्वाहाकृतः।
पृथिव्यां यन्ता राड् यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुणः (१) कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय
त्वा पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा दिवे त्वां सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौपधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
भुतेभ्यः^३ ॥ (धरुणः, पञ्चविंशतिश्च) ॥ ११ ॥

अथमेध कर्णे जपादिपूर्वकं तदुत्सर्जनम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्राऽश्वोऽसि हयोऽस्यत्योऽसि नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसि वृषाऽसि
नृमणा असि ययुर्नामास्यादित्यानां पत्वान्विह्वं-ग्रये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यां^४ स्वाहा प्रजा-
पतये स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा सर्वाभ्यो देवताभ्यं इह धृतिः स्वाहे-ह विधृतिः
स्वाहे-ह रन्तिः स्वाहे-(१)-ह रमतिः स्वाहा भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वा
विश्वेभ्यस्त्वा भुतेभ्यो^५ देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायते ॥
(रन्तिः स्वाहा, द्वाविंशतिश्च) ॥ १२ ॥

अथमेध उद्द्रावहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आर्यनाय स्वाहा प्रार्यणाय स्वाहो-दद्रावाय स्वाहो-दद्रुताय स्वाहा शूकराय स्वाहा
शूकृताय स्वाहा पलायिताय स्वाहा ऽऽपलायिताय स्वाहा ऽऽवलंगते स्वाहा परावलंगते
स्वाहा^६ ऽऽयते स्वाहा^७ प्रयते स्वाहा^८ सर्वस्मै स्वाहा^९ ॥ आर्यनायोत्तरमापयिताय पञ्चविं-
शतिः) ॥ १३ ॥

(१४-२५) अथमेध पूर्वहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा^१ वायवे स्वाहा^२ ऽपां मोदाय स्वाहा^३ सवित्रे स्वाहा^४
सरस्वत्यै स्वाहेन्द्राय स्वाहा^५ बृहस्पतये स्वाहा^६ मित्राय स्वाहा^७ वरुणाय स्वाहा^८ सर्वस्मै
स्वाहा^९ ॥ (अग्रये वायवेऽपां मोदायेन्द्राय त्रयोविंशतिः) ॥ १४ ॥

पृथिव्यै स्वाहा^१ ऽन्तरिक्षाय स्वाहा^२ दिवे स्वाहा^३ सूर्याय स्वाहा^४ चन्द्रमसे स्वाहा^५ नक्ष-
त्रेभ्यः स्वाहा^६ प्राच्यै दिशे स्वाहा^७ दक्षिणायै दिशे स्वाहा^८ प्रतीच्यै दिशे स्वाहा^९ दीच्यै
दिशे स्वाहा^{१०} र्ध्वायै दिशे स्वाहा^{११} दिग्भ्यः स्वाहा^{१२} ऽधान्तरदिशाभ्यः स्वाहा^{१३} समाभ्यः
स्वाहा^{१४} शूरङ्ग्यः स्वाहा^{१५} ऽहोरात्रेभ्यः स्वाहा^{१६} ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा^{१७} मासेभ्यः स्वाहा^{१८} तुभ्यः
स्वाहा^{१९} संवत्सराय स्वाहा^{२०} सर्वस्मै स्वाहा^{२१} ॥ (पृथिव्यै सूर्याय नक्षत्रेभ्यः प्राच्यै सप्तचक्रादिशक्तः) ॥ १५ ॥

(१६-१७) पूर्वदीक्षाहोमाः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्रये स्वाहा सोमाय स्वाहा^१ सवित्रे स्वाहा^२ सरस्वत्यै स्वाहा^३ पूष्णे स्वाहा^४ बृहस्पतये
स्वाहा^५ ऽपां मोदाय स्वाहा^६ वायवे स्वाहा^७ मित्राय स्वाहा^८ वरुणाय स्वाहा^९ सर्वस्मै स्वाहा^{१०} ॥
(अग्रये सवित्रे पूष्णे ऽपां मोदाय वायवे त्रयोविंशतिः) ॥ १६ ॥

पृथिव्यै स्वाहा^१ अन्तरिक्षाय स्वाहा^२ दिवे स्वाहा^३ अग्नये स्वाहा^४ सोमाय स्वाहा^५ सूर्याय स्वाहा^६ चन्द्रमसे स्वाहा^७ इहे स्वाहा^८ रात्रियै स्वाहे^९ जवे स्वाहा^{१०} साधवे स्वाहा^{११} सुक्षित्यै स्वाहा^{१२} क्षुधे स्वाहा^{१३} ऽऽशित्विन्ने स्वाहा^{१४} रोगाय स्वाहा^{१५} हिमनाय स्वाहा^{१६} शीताय स्वाहा^{१७} ऽऽतुपाय स्वाहा^{१८} ऽरण्याय स्वाहा^{१९} सुवर्णाय स्वाहा^{२०} लोकाय स्वाहा^{२१} सर्वस्मै स्वाहा^{२२} ॥ (पृथिव्या अग्नयेऽहे रात्रिभ्ये चतुर्धत्वरिभ्यश्च) ॥ १७ ॥

अनुषीलामन्त्राः ॥ विवेदेवा जपयः ।

ध्रुवो देवानां कर्मणाऽपसर्तस्य पृथ्याऽसि वसुभिर्देवेभिर्देवतया गायत्रेण त्वा छन्दसा युनजिम पसन्तेन त्वर्तुना इविषा दीक्षयामि^१ रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा युनजिम ग्रीष्मेण त्वर्तुना इविषा दीक्षयाम्यां—दित्येभिर्देवेभिर्देवतया जागतेन त्वा छन्दसा युनजिम वर्षाभ्यैस्त्वर्तुना इविषा दीक्षयामि^२ विश्वेभिर्देवेभिर्देवतयाऽऽस्तुष्टुमेन त्वा छन्दसा युनजिम (१) श्रुदा त्वर्तुना इविषा दीक्षयाम्यं—किरोभिर्देवेभिर्देवतया पाङ्क्तैन त्वा छन्दसा युनजिम हेमन्तशिशिराम्यां त्वर्तुना इविषा दीक्षयाम्यां ऽहं दीक्षामरुहमुतस्य पत्नीं गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा चर्त९ सत्येऽधा९ सत्यमुतेऽधाम् ॥

मृद्वीमू ध्रुं-सुत्रामार्ण-मिह धृतिः स्वाहे^१ ह विधृतिः स्वाहे^२ ह रन्तिः स्वाहे^३ ह रमतिः स्वाहा^४ ॥ (जातुष्टुमेन त्वा छन्दसा युनज्ये, - कावपञ्चाशच्च) ॥ १८ ॥

जपपरिवर्तोमाः ॥ विवेदेवा जपयः ।

ईकाराय स्वाहे^१ ऊताय स्वाहा^२ क्रन्दते स्वाहा^३ ऽवक्रन्दते स्वाहा^४ प्रोथते स्वाहा^५ प्रप्रोथते स्वाहा^६ गन्धाय स्वाहा^७ घ्राताय स्वाहा^८ प्राणाय स्वाहा^९ व्यानाय स्वाहा^{१०} ऽपानाय स्वाहा^{११} संदीयमानाय स्वाहा^{१२} संदिताय स्वाहा^{१३} विचृत्यमानाय स्वाहा^{१४} विचृताय स्वाहा^{१५} पलायिष्यमानाय स्वाहा^{१६} पलायिताय स्वाहा^{१७} पर९स्यते स्वाहा^{१८} परताय स्वाहा^{१९} निवेस्यते स्वाहा^{२०} निविशमानाय स्वाहा^{२१} निविष्टाय स्वाहा^{२२} निषत्स्यते स्वाहा^{२३} निषीदते स्वाहा^{२४} निषण्णाय स्वाहा^{२५} (१) ऽऽसिष्यते स्वाहा^{२६} ऽऽसीनाय स्वाहा^{२७} ऽऽसिताय स्वाहा^{२८} निपत्स्यते स्वाहा^{२९} निपद्यमानाय स्वाहा^{३०} निपद्याय स्वाहा^{३१} शयिष्यते स्वाहा^{३२} शयानाय स्वाहा^{३३} शयिताय स्वाहा^{३४} संमीलिष्यते स्वाहा^{३५} संमीलते स्वाहा^{३६} संमीलिताय स्वाहा^{३७} स्वप्स्यते स्वाहा^{३८} स्वपते स्वाहा^{३९} सुप्ताय स्वाहा^{४०} प्रभोत्स्यते स्वाहा^{४१} प्रबुध्यमानाय स्वाहा^{४२} प्रबुद्धाय स्वाहा^{४३} जागरिष्यते स्वाहा^{४४} जाग्रते स्वाहा^{४५} जागरिताय स्वाहा^{४६} शुश्रूषमागाय स्वाहा^{४७} मृण्वते स्वाहा^{४८} श्रुताय स्वाहा^{४९} वीक्षिष्यते स्वाहा^{५०} (२) वीक्षमाणाय स्वाहा^{५१} वीक्षिताय स्वाहा^{५२} स९हास्यते स्वाहा^{५३} संजिहानाय स्वाहा^{५४} जिह्रानाय स्वाहा^{५५} विवत्स्यते स्वा-

हां^{१६} विवर्तमानाय स्वाहां^{१७} विधृताय स्वाहां^{१८} त्थास्यते स्वाहां^{१९} तिष्ठते स्वाहां^{२०} स्थि-
 ताय स्वाहां^{२१} विध्विष्यते स्वाहां^{२२} विधून्वानाय स्वाहां^{२३} विधृताय स्वाहां^{२४} त्क्रशस्यते
 स्वाहां^{२५} त्क्रामते स्वाहां^{२६} त्क्रान्ताय स्वाहां^{२७} चङ्क्रमिष्यते स्वाहां^{२८} चङ्क्रम्यमाणाय
 स्वाहां^{२९} चङ्क्रमिताय स्वाहां^{३०} कण्डूयिष्यते स्वाहां^{३१} कण्डूयमानाय स्वाहां^{३२} कण्डूयिताय
 स्वाहां^{३३} निकपिष्यते स्वाहां^{३४} निकषमाणाय स्वाहां^{३५} (१) निकषिताय स्वाहां^{३६} यदस्ति तस्मै
 स्वाहां^{३७} यत् पिबति तस्मै स्वाहां^{३८} यन्मेहति तस्मै स्वाहां^{३९} यच्छकृत् करोति तस्मै स्वाहां^{४०} रेतसे
 स्वाहां^{४१} प्रजाम्यः स्वाहां^{४२} प्रजननाय स्वाहां^{४३} सर्वस्मै स्वाहां^{४४} ॥ (निर्वणाय स्वाहां^{४५} वीक्षिष्यते
 स्वाहां^{४६} निरूपमाणाय स्वाहां^{४७} सुहविंशतिश्च) ॥ १९ ॥

सावित्रोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्नये स्वाहां^{४८} वायवे स्वाहां^{४९} सूर्याय स्वाहां^{५०} तमस्युतस्मर्तमसि^{५१} सत्यमसि सत्यस्य सत्यम-
 स्यु^{५२} तस्य पन्था असि देवानां छायाऽमृतस्य नाम तत् सत्यं यत् त्वं प्रजापतिरस्य^{५३} धि यदस्मिन्
 याजिनीव शुभः स्पर्धन्ते दिवः सूर्येण विशोऽपो वृणानः पवते कच्यन् पशुं न गोपा इर्यः परिजमां ॥
 (अग्नये वायवेऽष्टाचत्वारिंशत्) ॥ २० ॥

[प्रजननं ३०९। प्रातःसवने ६३। मङ्गवादिने १३४। अङ्गिरसु १७१। आपः ३४७। सोमः ३८९। सहस्रतुम्या २१२।
 त्रि-११८।-जमदग्निः ४८। संवत्सरो २००। देवस्य ७५। विश्व- ७२। रायनाया- २६।-गनयं २३। पृथिव्या ४७।
 अग्नये २३। पृथिव्यै ४४। सुव ९९। ईङ्काराया-१७७।-गनयं ४८। विष्णुतिः ॥ २६२५ ॥]

[॥ इति सप्तमकाण्डे प्रथमः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

पङ्काशाद्यानां निरूपणम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ २ ॥]

पङ्काशः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

साध्या वै देवाः सुवर्गकामा एत^{५४} पङ्काशमपश्यन् तमाऽहंरन् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गे लोकमा-
 यन् य एवं विद्वांसः पङ्काशमासते सुवर्गमेव लोकं यन्ति देवसृजं वै पङ्काशः प्रत्यक्ष^{५५} हैतानि पृष्ठानि
 य एवं विद्वांसः पङ्काशमासते साक्षादेव देवता अभ्यारोहन्ति पङ्काशो भवति षड् वा ऋतवः पद-
 पृष्ठानि (१) पृष्ठैरेवर्तुन्वाराहन्त्युत्तुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति गृहद्रथंतराभ्यां
 यन्तीयं वाच रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी क्षुती
 नाभ्यामेव सुवर्गे लोकं यन्ति त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुन्धते पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव
 रुन्धते सप्तदशो (२) भवत्यन्नाद्यस्याव रुद्धया अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो
 रुचमेवाऽऽत्मन् रंधते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै सदोहविधांनिन एतेन
 पङ्काशेण यजेरन्नाभ्वत्थी हविर्धानं चाऽऽग्नीध्रं च भवतस्तद्वि सुवर्गं चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य

लोकस्य समष्ट्या उल्लेखलुप्तो यूपो भवति प्रतिष्ठित्यै प्राञ्चो यान्ति प्राड्वि हि सुवर्गो (१) लोकः सरस्वत्या यान्त्येव वै वैद्ययानः पन्थास्तमेवान्वारोहन्त्या—क्रोशन्तो यान्त्यवर्तिमेवान्यस्मिन् प्रतिपञ्च्य प्रतिष्ठां गच्छन्ति यदा दश शतं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आरुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्ति यदा शतं सहस्रं कुर्वन्त्यथैकमुत्थानं सहस्रसंमितो वा असौ लोकोऽमुमेव लोकमभि जयन्ति यदै—(४)—पां प्रसीयेत यदा वा जीयेत्यथैकमुत्थानं तद्धि तीर्थम् ॥ (पृथानि, सप्तदशः, सुवर्गो, जयन्ति य,— दैकादश च) ॥ १ ॥

सप्तरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कुसुखिन्द्र औद्दालकिरकामयत पशुमान्स्थामिति स एतं सप्तरात्रमाऽहंरत् तेनायजत तेन वै स यावन्तो ग्राम्याः पशवस्तानवारुण्य एव विद्वान्सप्तरात्रेण यजेत यावन्त एव ग्राम्याः पशवस्तानेवाव रुण्ये सप्तरात्रो भवति सप्त ग्राम्याः पशवः सप्ताऽऽरण्याः सप्त छन्दाश्चस्युमयस्यावरुद्वयै त्रिवृदग्नि-ष्टोमो भवति तेज (१) एवाव रुण्ये पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुण्ये सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्वया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्वयै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै यत् प्रत्यक्षं पूर्वेष्वहःसु पृष्ठान्युपेयुः प्रत्यक्षं (१) विश्वजिति यथा दुग्धामु-पसीदत्येवमुत्तममहः स्यान्नैकरात्रन्न स्याद्बृहद्रथंतरे पूर्वेष्वहःसुप यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव न युन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्ति यत् प्रत्यक्षं विश्वजिति पृष्ठान्युपयन्ति यथा प्रतां बृहे तादगेव तत् ॥ (तेज, उपेयुः प्रत्यक्षं, द्विचत्वारिंशच्च) ॥ २ ॥

अष्टरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बृहस्पतिरकामयत ब्रह्मवर्चसी स्यामिति स एतमष्टरात्रमपश्यत् तमाऽहंरत् तेनायजत ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभव्य एवं विद्वानष्टरात्रेण यजेत ब्रह्मवर्चस्यैव भवत्यष्टरात्रो भवत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुण्येऽष्टरात्रो भवति चतस्रो वै दिशश्चतस्रोऽवान्तरदिशा दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुण्ये (१) त्रिवृदग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रुण्ये पञ्चदशो भवतीन्द्रियमेवाव रुण्ये सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्वया अथो प्रैव तेन जायत एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् धत्ते त्रिणवो भवति विजित्यै त्रयस्त्रिंशो भवति प्रतिष्ठित्यै पञ्चविंशोऽग्निष्टोमो भवति प्रजापतेराप्यै महाव्रतवानन्नाद्यस्यावरुद्वयै विश्वजित् सर्वपृष्ठोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै (२) (दिग्भ्य एव ब्रह्मवर्चसमव रुण्ये, ऽभिजित्यै) ॥ ३ ॥

नवरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः प्रजा असृजत ताः सृष्टाः क्षुधं न्यायन्तस एतं नवरात्रमपश्यत् तमाऽहंरत् तेनायजत ततो वै प्रजाभ्योऽकरुपत यद्भि प्रजाः क्षुधं निगच्छेयुस्तद्भि नवरात्रेण यजेतेमे हि वा एतासां लोका अकल्मा

अथैताः क्षुधं नि गच्छन्तीमानेवाऽऽभ्यौ लोकान् कल्पयति तान् कल्पमानान् प्रजाभ्योऽनु कल्पते कल्प-
न्ते (१) ऽस्मा इमे लोक ऊर्जैः प्रजासु दधाति^१ विरात्रेणैवेमं लोकं कल्पयति विरात्रेणान्तरिक्षं विरा-
त्रेणासुं लोकं यथा गुणे गुणमन्वस्यत्येवमेव तल्लोके लोकमन्वस्यति धृत्या अक्षिथिलंभावायै ज्योतिर्गौरा-
युरिति ज्ञाताः स्तोमा भवन्तीयं वाक्-ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरेवैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वात्रिं-
प्रजानी (२) गच्छति^३ नवरात्रो भवत्यभिपूर्वमेवास्मिन् तेजो दधाति^४ यो ज्योगामयावी स्यात् स
नवरात्रेण यजेत प्राणा हि वा एतस्या धृता अथैतस्य ज्योगामयति प्राणानेवास्मिन् दाधारेत् यदीतासु-
र्भवति जीवत्येवै ॥ (कल्पन्ते, प्रजानां, त्रयस्त्रिंशच्च) ॥ ४ ॥

दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा क्षयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं दशहोतारमपश्यत् तमं जुहोत् तेन दशरात्रमखजत् तेन दश-
रात्रेण प्राजायत दशरात्रार्थं दीक्षित्यमाणो दशहोतारं जुहुयाद्दशहोत्रैव दशरात्रं सृजते तेन दशरात्रेण
प्र जायते^१ वैराजो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते विराजमेव गच्छति^२
प्राजापत्यो वा एष यज्ञो यद्दशरात्रो (१) य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते प्रैव जायते इन्द्रो वै सृष्ट्वा
देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं दशरात्रं प्रार्थयच्छत् तमाऽहं-
रन् तेनायजत् ततो वै सोऽन्यामिद्वैवताभिर्व्यावृत्तमगच्छय एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते व्यावृत्तमेव
पाप्मना भ्रातृव्येण गच्छति^३ त्रिकुब्धा (२) एष यज्ञो यद्दशरात्रः ककुत् पञ्चदशः ककुदैकविंशः
ककुत् त्रयस्त्रिंशो य एवं विद्वान् दशरात्रेण यजते त्रिकुदेव संमानानां भवति यजमानः पञ्चदशो यजमान
एकविंशो यजमानस्त्रयस्त्रिंशः पुर इतरां अभिचर्यमाणो दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यहते
तस्य न कुतश्चनोपाग्याधो भवति नैनमभिचरन्स्त्वनुते^४ देवासुराः संयन्ता आसन् ते देवा एताः (३)
देवपुरा अपश्यन् यद्दशरात्रस्ताः पर्याहन्त तेषां न कुतश्चनोपाग्याधोऽभवत् ततो देवा अभवन् परा
ऽसुरा यो आर्तव्यवान्स्यात् स दशरात्रेण यजेत देवपुरा एव पर्यहते तस्य न कुतश्चनोपाग्याधो भवति
भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति स्तोमः स्तोमस्योपस्तिर्भवति भ्रातृव्यमेवोपस्तिं कुरुते^५ जामि
वा (४) एतत् कुर्वन्ति यज्यायांस्सु स्तोममुपेत्य कनीयाः सुमुपयन्ति यदग्निष्टोमसामान्यवस्ताच्च परा-
स्ताच्च भवन्त्यजामित्वा^६ त्रिवृदग्निष्टोमोऽग्निष्टोमोऽग्निष्टोमो भवति तेज एवाव रन्ध्रे^७ पञ्चदश उक्थ्य
ऐन्द्रीष्विन्द्रियमेवाव रन्ध्रे^८ त्रिवृदग्निष्टोमो वैश्वदेवीषु पुष्टिमेवाव रन्ध्रे^९ सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजा-
पत्यासु तीयसोमोऽन्नाद्यस्यावच्छ्रया अथो प्रैव तेन जायते (५) एकविंश उक्थ्यः सौरीषु प्रति-
ष्ठित्या अथो रचमेवाऽऽत्मन् धत्ते^{१०} सप्तदशोऽग्निष्टोमः प्राजापत्यासुपहृथ्य उपहृथमेव गच्छति^{११} त्रिण-
वावर्दग्निष्टोमावभित ऐन्द्रीषु विजित्यै^{१२} त्रयस्त्रिंश उक्थ्यो वैश्वदेवीषु प्रतिष्ठित्यै^{१३} विश्वजित् सर्व-
पृष्टोऽतिरात्रो भवति सर्वस्याभिजित्यै^{१४} ॥ (एष यज्ञो यद्दशरात्रः, - त्रिकुब्धा, एता, वै, जायते, एकविंशच्च) ॥ ५ ॥

एकादशरात्रः ॥ विश्वेदेवा क्षयः ।

अतयो वै प्रजाकामाः प्रजां नाधिन्दन्त तेऽकामयन्त प्रजां सृजन्महि प्रजामव रन्धीमहि प्रजां विन्धे-

महि प्रजावन्तः स्यामेति त एतमेकादशरात्रमपश्यन् तमाऽहर्न् तेनायजन्त ततो वै ते प्रजामसृजन्त
प्रजामवारुन्धत प्रजामविन्दन्त प्रजावन्तोऽभवन् त ऋतवोऽभवन् तदार्तवानामार्तवमृतुनां वा एते
पुत्रास्तस्मा—(१)—दार्तवा उच्यन्ते य एवं विद्वांसः एकादशरात्रमासते प्रजामेव सृजन्ते प्रजामव
रुन्धते प्रजां विन्दन्ते प्रजावन्तो भवन्ति ज्योतिरतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वचते सुवर्गस्य लोक-
स्यानुख्यात्यै' पृथग् पडहो भवति षड् वा ऋतवः पट् पृथानि पृष्टैर्वर्तन्वाराहन्त्युतभिः संवत्सरं
ते संवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री (२) गायत्रं ब्रह्मवर्चसं
गायत्रियामेव ब्रह्मवर्चसे प्रति तिष्ठन्ति चतुश्चत्वारिंशो भवति चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिपुणिन्द्रियं
त्रिपुप् त्रिपुभ्यवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्यै—ष्टाचत्वारिंशो भवत्यष्टाचत्वारिंशदक्षरा जागती जागताः पशवो
जागत्यामेव पशुपु प्रति तिष्ठन्त्यै—कादशरात्रो भवति पञ्च वा ऋतव आर्तवाः पञ्चतुष्टेवाऽऽर्तवेयु संव-
त्सरे प्रतिष्ठाय प्रजामव रुन्धते^६ ऽतिरात्रावभितो भवतः प्रजायै परिगृहीत्यै^७ ॥ (एते पुत्रास्तस्मा-
शायुभ्ये—काष्ठपञ्चाशुच) ॥ ६ ॥

द्वादशरात्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

ऐन्द्रवायवाग्रान् गृहीयाद्यः कामयेत यथापूर्वं प्रजाः कल्पेरभिति यद्वस्य वै कर्त्तुमिदं प्रजाः कल्पन्ते
यद्वस्यावर्त्तसिम्नु न कल्पन्ते यथापूर्वमेव प्रजाः कल्पयति न ज्यायारसं कनीयानति कामयै—न्द्रवाय-
वाग्रान् गृहीयादामयाविनः प्राणेन वा एष व्यृध्यते यस्याऽऽमयति प्राण ऐन्द्रवायवः प्राणैवेनैव समर्थ-
यति^१ मैत्रावरुणाग्रान् गृहीरन् येषां दीक्षितानां प्रमीयेत (१) प्राणापानाभ्यां वा एते व्यृध्यन्ते येषां
दीक्षितानां प्रमीयेते प्राणापानौ मित्रावरुणौ प्राणापानावेव मुञ्चतः परि हरन्ते आश्विनाग्रान् गृहीता-
ऽऽनुजावरौऽश्विनौ वै देवानामानुजावरौ पक्षेवाग्रं पयैतामभिनवेतस्य देवता य आनुजावरस्तावेवै-
नमग्रं परि णयतः शुक्राग्रान् गृहीत गुतश्रीः प्रतिष्ठा कामोऽसौ वा आदित्यः शुक्र एषोऽन्तोऽन्तं मनुष्यः
(२) श्रियै गत्वा नि वर्ततेऽन्तादेवान्तमा रमन्ते न ततः पापीयान् भवति^२ मन्थग्रान् गृहीताभि-
चरंभार्तपात्रं वा एतद्यन्मन्थिपात्रं मृत्युनैवैनं ग्राहयति ताजगार्तिमाच्छ्रित्या—अथनाग्रान् गृहीत यस्य पिता
पितामहः पुण्यः स्यादथ तत्र प्राप्नुयाद्वाचा वा एष इन्द्रियेण व्यृध्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो (३)
भवत्यथ तत्र प्रामोत्युर इवैतद्यद्वस्य वाग्विष यदाग्रयो वाचैवैनमिन्द्रियेण समर्थयति न ततः पापीयान्
भवत्यु^३—कथनाग्रान् गृहीताभिचर्यमाणः सर्वेषां वा एतत् पात्राणाभिन्द्रियं यदुच्ययात्र सर्वैरेवैनमिन्द्रि-
येणाति प्र युङ्क्ते सरस्वत्यभि नो नेषि वस्य इति पुरोरुचं कुर्याद्वात्रै (४) सरस्वती वाचैवैनमति
प्र युङ्क्ते मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि गन्तेत्याह मृशोर्ध्वं क्षेत्राण्यरणानि तेनैव मृत्योः क्षेत्राणि न गच्छति^४
पूर्णान् ग्रहान् गृहीयादामयाविनः प्राणान् वा एतस्य शुगृच्छति यस्याऽऽमयति प्राणा ग्रहाः प्राणानेवायं
शुचो मुञ्चत्युत यदीतासुर्भवति जीवत्येवं पूर्णान् ग्रहान् (५) गृहीयाद्याहै पर्जन्यो न वर्पेत् प्राणान् वा
एताहै प्रजानां शुगृच्छति यद्वै पर्जन्यो न वर्पति प्राणा ग्रहाः प्राणानेव प्रजानां शुचो मुञ्चति ताजक
प्र वर्पति^५ ॥ (प्रमीयेत, मनुष्यं, ऋष्यते यस्य पिता पितामहः पुण्यो, यात्रां, एव पूर्णान् ग्रहान्, पञ्चविंशतिभ्यः) ॥ ७ ॥

द्वादशाहस्य व्युदप्रकाशः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

गायत्रो वा ऐन्द्रवायवो गायत्रं प्रायणीयमहस्तस्मात् प्रायणीयेऽह्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति त्रैष्टुभो वै शुक्रलैष्टुभं द्वितीयमहस्तस्माद् द्वितीयेऽह्नच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति जागंतो वा आग्रयणो जागंतं तृतीयमहस्तस्मात् तृतीयेऽह्नआग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- तद्वै (१) यक्षमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यदाग्रयणः श्वो गृह्यते यत्रैव यक्षमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्ते जगन्मुखो वै द्वितीयस्मिरात्रो जागंत आग्रयणो यश्चतुर्थेऽह्नआग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते रायंतरो वा ऐन्द्रवायवो रायंतरं पञ्चममहस्तस्मात् पञ्चमेऽह- (२)- नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति बाहंतो वै शुक्रो बाहंतं षष्ठमहस्तस्मात् षष्ठेऽह्नच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- तद्वै द्वितीयं यक्षमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यच्छुक्रः श्वो गृह्यते यत्रैव यक्षमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्ते त्रिष्टुभमुखो वै तृतीयस्मिरात्रलैष्टुभः (३) शुक्रो यत् सप्तमे- ह्नच्छुक्रो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्यथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते वाग्वा आग्रयणो वागष्टम- महस्तस्मादष्टमेऽह्नआग्रयणो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णाति प्राणो वा ऐन्द्रवायवः प्राणो नवममह- स्तस्मान्नवमेऽह्नैन्द्रवायवो गृह्यते स्व एवैनमायतने गृह्णात्ये- त- (४)- द्वै तृतीयं यक्षमापद्यच्छन्दाः स्यामोति यद्वैन्द्रवायवः श्वो गृह्यते यत्रैव यक्षमदृशन् तत एवैनं पुनः प्र युङ्क्तेऽथो स्वमेव छन्दोऽनु पर्यावर्तन्ते प्यो वा एतेऽध्यपथेन यन्ति येऽन्येनैन्द्रवायवात् प्रतिपद्यन्तेऽन्तः खलु वा एष यक्षस्य यदृशममहदृशमेऽह्नैन्द्रवायवो गृह्यते यक्षस्यै- (५)- वार्तं गत्वाऽपथात् पन्थामपि यन्त्यथो यथा बहीयसा प्रतिसारं वहन्ति तादृगेव- तै- च्छन्दाः स्यन्त्योन्यस्य लोकमन्यर्थायान् तान्येतैनैव देवा व्यवाहय- नैन्द्र- वायवस्य वा एतदायतनं यश्चतुर्थमहस्तस्मिन्नाग्रयणो गृह्यते तस्मादाग्रयणस्याऽऽयतने नवमेऽह्नैन्द्रवायवो गृह्यते शुक्रस्य वा एतदायतनं यत् पञ्चम- (६)- महस्तस्मिन्नैन्द्रवायवो गृह्यते तस्माद्वैन्द्रवायवस्या- ऽऽयतने सप्तमेऽह्नच्छुक्रो गृह्यते आग्रयणस्य वा एतदायतनं यत् षष्ठमहस्तस्मिच्छुक्रो गृह्यते तस्मा- च्छुक्रस्याऽऽयतनेऽष्टमेऽह्नआग्रयणो गृह्यते छन्दाः स्येव तद्वि वाहयति प्र वस्यसो विवाहमाप्नोति य एवं वेदार्थो देवताभ्य एव यक्षे संविदं दधाति तस्माद्विदमन्योऽन्यस्मै (७) ददाति ॥ (एतद्वै, पञ्चमेऽह्न, त्रैष्टुभ, एतत्, गृह्यते यज्ञसं, पञ्चम, -मन्यस्मा, एकं च) ॥ ८ ॥

द्वादशाहगत्येकादशाहानि ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयत् प्र जायेयेति स एतं द्वादशरात्रमपश्यत् तमाऽहर्त् तेनायजत् ततो वै स प्राजायत् यः कामयेत् प्र जायेयेति स द्वादशरात्रेण यजेत् प्रैव जायते ग्रहवादिनो वदन्यभिष्टोमप्रायणा युक्ता अथ कस्मादतिरात्रः पूर्वं प्र युज्यत इति चक्षुषी वा एते यक्षस्य यदतिरात्रौ कनीनिंके अभिष्टोमौ य- (१)- दभिष्टोमं पूर्वं प्र युज्नीरन् बह्विधा कनीनिंके दप्युस्तस्मादतिरात्रः पूर्वं प्र युज्यते चक्षुषी एव यक्षे धित्वा मध्यतः कनीनिंके प्रति दधति यो वै गायत्री ज्योतिः पक्षां वेद ज्योतिषा मासां सुवर्गं लोकमेति यावदभिष्टोमौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्थ्याः स आत्मैषा वै गायत्री ज्योतिः पक्षा न एवं वेद ज्योतिषा मासा

सुवर्गं लोक-(१)-मेति^३ प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितो यद् द्वादशरात्रौ यावदतिरात्रौ तौ पक्षौ येऽन्तरेऽष्टावुक्त्याः स आत्मा प्रजापतिर्वावैष सत्सङ्ग वै सत्रेण स्पृणोति प्राणा वै सत् प्राणानेव स्पृणोति^४ सर्वांस्तं वा एते प्रजानां प्राणैरसते सत्रमासते तस्मात् पृच्छन्ति किमेते सत्रिण इति^५ त्रियः प्रजानां-(१)-मुत्थितो भवति य एवं वेद^६ ॥ (अग्निष्टोमो यद्, सुवर्गं लोकं, त्रियः प्रजानां, पक्षं च) ॥ ९ ॥
द्वादशमहः, दीक्षाविशेषश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

न वा एषोऽन्यतैर्वैश्वानरः सुवर्गाय लोकाय ग्रामवद्वृजौ ह वा एष आतत आसीत् ते देवा एतं वैश्वानरं पर्यौहन्त्सुवर्गस्य लोकस्य प्रभृत्या ऋतवो वा एतेन प्रजापतिमयाजयन् तेष्वाम्नोदधि तदभ्योति^७ ह वा ऋत्विक्षु य एवं विद्वान् द्वादशाहेन यजेते^८ तैऽस्मिन्नैच्छन्त सरसमर्हं वसन्ताय प्रार्यच्छ- (१)-द्यवै ब्रीष्मायौपधोर्वार्याभ्यो ग्रीहीच्छुरदै माषतिलौ हेमन्तशिशिराभ्यां^९ तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ततो वा इन्द्र इन्द्रोऽभवत् तस्माद्वाहुरानुजावरस्य यज्ञ इति स ह्येतेनाग्रेऽयजते^{१०}-य ह वै कुणर्पमसि यः सत्रे प्रतिगृह्णाति पुरुषकुणपमश्चकुणपं गौर्या अक्षं येन पात्रेणान्नं विभ्रति यत् तन्न निर्गोर्नैजति ततोऽधि (१) मलं जायते एकं एव यजेतेको हि प्रजापतिराभ्योर्द् द्वादश रात्रिर्दीक्षितः स्याद् द्वादश मासाः संवत्सरः संवत्सरः प्रजापतिः प्रजापतिर्वावैष एष ह त्वै जायते यस्तपसोऽधि जायते^{११} चतुर्धा वा एतास्तिस्त्रस्तिस्त्रो रात्रयो यद् द्वादशोपसदो याः प्रथमा यज्ञं तामिः सं मरति या द्वितीया यज्ञं तामिरा रमते (१) यास्तृतीयाः पात्राणि तामिर्निर्गोर्नैक्ते याश्चतुर्थीरपि तामिर्गृह्णन्तमन्तरतः शुन्धते^{१२} यो वा अस्य पशुमसि मांसस्य सोऽसि यः पुरोडाशं मस्तिष्कः स यः परिव्रापं पुरीषं स य आर्ज्यं मज्जान् स यः सोमं स्वेदं सोऽपि ह वा अस्य शीर्षण्या निष्पदः प्रति गृह्णाति यो द्वादशाहे प्रतिगृह्णाति तस्माद् द्वादशाहेन (१) न यार्ज्यं पाप्मनो न्यावृत्यै^{१३} ॥ (नयं च, -दधि, रमते, द्वादशाहेन, चत्वारि च) ॥ १० ॥

जन्मभेदगता जन्महोमाः, तत्र युजामयुजो च मिथितानां सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एकस्मै स्वाहा^१ द्वाभ्यां स्वाहा^२ त्रिभ्यः स्वाहा^३ चतुर्भ्यः स्वाहा^४ पञ्चभ्यः स्वाहा^५ षड्भ्यः स्वाहा^६ सप्तभ्यः स्वाहा^७ अष्टाभ्यः स्वाहा^८ नवभ्यः स्वाहा^९ दशभ्यः स्वाहा^{१०} काद-
शभ्यः स्वाहा^{११} द्वादशभ्यः स्वाहा^{१२} त्रयोदशभ्यः स्वाहा^{१३} चतुर्दशभ्यः स्वाहा^{१४} पञ्चदशभ्यः
स्वाहा^{१५} षोडशभ्यः स्वाहा^{१६} सप्तदशभ्यः स्वाहा^{१७} अष्टादशभ्यः स्वाहा^{१८} कात्र विश्वस्यै स्वाहा^{१९}
नवविंशस्यै स्वाहा^{२०} कात्र चत्वारिंशस्यै स्वाहा^{२१} नवचत्वारिंशस्यै स्वाहा^{२२} कात्र (१) षष्ठ्यै
स्वाहा^{२३} नवषष्ठ्यै स्वाहा^{२४} कात्राशीत्यै स्वाहा^{२५} नवाशीत्यै स्वाहा^{२६} कात्र शताय स्वाहा^{२७}
शताय स्वाहा^{२८} द्वाभ्यां शताभ्यां स्वाहा^{२९} सर्वस्मै स्वाहा^{३०} ॥ (नवचत्वारिंशस्यै स्वाहाकात्रे, -
कविंशस्यै) ॥ ११ ॥

युजामेकाधिकानां सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एकस्मै स्वाहा^१ त्रिभ्यः स्वाहा^२ पञ्चभ्यः स्वाहा^३ सप्तभ्यः स्वाहा^४ नवभ्यः स्वाहा^५ का-
दशभ्यः स्वाहा^६ त्रयोदशभ्यः स्वाहा^७ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^८ सप्तदशभ्यः स्वाहा^९ कात्र विश्वस्यै

स्वाहां नवविंशत्यै स्वाहा^{११} कान चत्वारिंशते स्वाहां नवचत्वारिंशते स्वाहा^{१२} कान पृष्ट्यै
स्वाहां नवपृष्ट्यै स्वाहा^{१३} कानाशीत्यै स्वाहां नवाशीत्यै स्वाहा^{१४} कान श्रुताय स्वाहा^{१५} श्रुताय
स्वाहां सर्वस्मै स्वाहा^{१६} ॥ (एकस्मै पञ्चाशत्) ॥ १२ ॥

आदि शुभसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

द्वाभ्यां स्वाहा^१ चतुर्भ्यः स्वाहा^२ पृष्ट्यै स्वाहा^३ ऽष्टाभ्यः स्वाहा^४ दशभ्यः स्वाहा^५
द्वादशभ्यः स्वाहा^६ चतुर्दशभ्यः स्वाहा^७ षोडशभ्यः स्वाहा^८ ऽष्टादशभ्यः स्वाहा^९ विंशत्यै
स्वाहा^{१०} ऽष्टानवत्यै स्वाहा^{११} श्रुताय स्वाहा^{१२} सर्वस्मै स्वाहा^{१३} ॥ (द्वाभ्यां ऽष्टानवत्यै पदविंशतिः)
॥ १३ ॥

आदि शुभसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

त्रिभ्यः स्वाहा^१ पञ्चभ्यः स्वाहा^२ सप्तभ्यः स्वाहा^३ नवभ्यः स्वाहा^४ कादशभ्यः स्वाहा^५
त्रयोदशभ्यः स्वाहा^६ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^७ सप्तदशभ्यः स्वाहा^८ कान विंशत्यै स्वाहा^९ नव-
विंशत्यै स्वाहा^{१०} कान चत्वारिंशते स्वाहा^{११} नवचत्वारिंशते स्वाहा^{१२} कान पृष्ट्यै स्वाहा^{१३}
नवपृष्ट्यै स्वाहा^{१४} कानाशीत्यै स्वाहा^{१५} नवाशीत्यै स्वाहा^{१६} कान श्रुताय स्वाहा^{१७} श्रुताय स्वाहा^{१८}
सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (त्रिभ्यो ऽष्टाचत्वारिंशत्) ॥ १४ ॥

चतुरादि चतुस्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

चतुर्भ्यः स्वाहा^१ ऽष्टाभ्यः स्वाहा^२ द्वादशभ्यः स्वाहा^३ षोडशभ्यः स्वाहा^४ विंशत्यै
स्वाहा^५ पणवत्यै स्वाहा^६ श्रुताय स्वाहा^७ सर्वस्मै स्वाहा^८ ॥ (चतुर्भ्यः पणवत्यै षोडश) ॥ १५ ॥

पञ्चादि पञ्चोत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पञ्चभ्यः स्वाहा^१ दशभ्यः स्वाहा^२ पञ्चदशभ्यः स्वाहा^३ विंशत्यै स्वाहा^४ पञ्चनवत्यै
स्वाहा^५ श्रुताय स्वाहा^६ सर्वस्मै स्वाहा^७ ॥ (पञ्चभ्यः पञ्चनवत्यै चतुर्दश) ॥ १६ ॥

दशादि दशोत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

दशभ्यः स्वाहा^१ विंशत्यै स्वाहा^२ त्रिंशते स्वाहा^३ चत्वारिंशते स्वाहा^४ पञ्चाशते
स्वाहा^५ षष्ट्यै स्वाहा^६ सप्तत्यै स्वाहा^७ ऽष्टीत्यै स्वाहा^८ नवत्यै स्वाहा^९ श्रुताय स्वाहा^{१०} सर्वस्मै
स्वाहा^{११} ॥ (दशभ्यो द्वाविंशतिः) ॥ १७ ॥

विंशत्यादि विंशत्युत्तरसंख्यासङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

विंशत्यै स्वाहा^१ चत्वारिंशते स्वाहा^२ पृष्ट्यै स्वाहा^३ ऽष्टीत्यै स्वाहा^४ श्रुताय स्वाहा^५
सर्वस्मै स्वाहा^६ ॥ (त्रिंशत्यै द्वादश) ॥ १८ ॥

पञ्चाशत्तमारभ्य पञ्चाशदुत्तराणां शतोत्तराणां च सङ्घः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

पञ्चाशते स्वाहा^१ श्रुताय स्वाहा^२ द्वाभ्यां श्रुताभ्यां स्वाहा^३ त्रिभ्यः श्रुतेभ्यः स्वाहा^४

चतुर्थ्यः शतेभ्यः स्वाहा^१ पञ्चम्यः शतेभ्यः स्वाहा^२ षड्म्यः शतेभ्यः स्वाहा^३ सप्तम्यः
शतेभ्यः स्वाहा^४ ऽष्टम्यः शतेभ्यः स्वाहा^५ नवम्यः शतेभ्यः स्वाहा^६ सहस्राय स्वाहा^७
सर्वस्मै स्वाहा^८ ॥ (पञ्चाशते द्वात्रिंशत्) ॥ १९ ॥

शतमारभ्य दशगुणवृद्धियुक्तसंख्यासङ्गः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

शताय स्वाहा^१ सहस्राय स्वाहा^२ ऽयुताय स्वाहा^३ नियुताय स्वाहा^४ प्रयुताय स्वाहा^५
ऽवुंदाय स्वाहा^६ न्यवुंदाय स्वाहा^७ समुद्राय स्वाहा^८ मध्याय स्वाहा^९ ऽन्ताय स्वाहा^{१०}
परार्धाय स्वाहा^{११} पसे स्वाहा^{१२} व्युष्ट्यै स्वाहा^{१३} देष्टुते स्वाहा^{१४} द्युते स्वाहा^{१५} दिताय स्वाहा^{१६}
सुवर्गाय स्वाहा^{१७} लोकाय स्वाहा^{१८} सर्वस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (शतयाद्यात्रिंशत्) ॥ २० ॥

[साध्याः २११। कुसुर्विन्दो १४२। बृहस्पतिः १००। प्रजापतिः १३३। प्रजापति-२८१। ऋतव १४९। देन्द्रवायवा-
प्रां २७५। गायत्रः ३५१। प्र० पं० -१५५। -नै -२०७। -कस्मा ७१। एकस्मै ५०। द्वाभ्यां २६। त्रिभ्य -४८। इत्युभयैः
१६। पुञ्चम्यो १७। दशम्यो २२। विंशत्यै १२। पञ्चाशते ३२। शताय ३८। विंशतिः ॥ २३३०]

[॥ इति सप्तमकाण्डे द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥]

सत्रजातनिरूपणम् ।

अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥

द्वादशाहगतमविवाक्यमहः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजवं वा एतेन यन्ति यद्दशममहः पापावहीयं वा एतेन भवन्ति यद्दशममहयों वै प्रजवं यतामपथेन
प्रतिपद्यते यः स्थाणुर हन्ति यो भेषं न्येति स हीयते स यो वै दशमेऽह्नविवाक्य उपहन्यते स हीयते
तस्मै य उपहताय व्याह तमेवान्वारभ्य समश्नुतेऽथ यो व्याह स (१) हीयते तस्माद्दशमेऽह्नविवाक्य
उपहताय न व्युच्य—मथो खल्वार्ह्यस्य वै समृद्धेन देवाः सुवर्गं लोकमायन यज्ञस्य व्युद्धेनासुरान्
पराऽभावयन्ति यत् खलु वै यज्ञस्य समृद्धं तद्यजमानस्य यद्व्युद्धं तद्भारव्यस्य स यो वै दशमे-
ऽह्नविवाक्य उपहन्यते स एवाति रेचयति ते ये बाह्या दशीकवः (२) स्युस्ते वि द्र्यू—यदि तत्र न
विन्देयुर्गन्तः सदसाद्व्युच्यं^३ यदि तत्र न विन्देयुर्गृहपतिना व्युच्यं^४ तद्व्युच्यमेवौ—थ वा एतत् संप-
राक्षिषा ऋग्भिः स्तुवन्तीयं वै सर्पतो राक्षी यद्वा अस्यां किं चाग्निं यदानुचुस्तेनेयं सर्पराक्षी ते यदेव
किं च वाचाऽऽनुचुर्यदतोऽर्ध्वर्चितारः (३) स्तदुभयमाप्त्वाऽवक्रभ्यो तैर्गृभेति^५ तामिर्मेनसा स्तुवते न
वा इमामभ्वरथो नाभ्वतरारथः सुधः पर्याप्तमर्हति मनो वा इमां सुधः पर्याप्तमर्हति मनः परिभवितुं—
मय ब्रह्म वदन्ति परिमिता वा ऋचः परिमितानि सामानि परिमितानि यजुश्चयैतस्यैवान्तो नास्ति
यज्ञस्तत् प्रतिगृणत आ चक्षीत स (४) प्रतिगर्तः ॥ (व्याह स, दशीकवो, ऽर्ध्वितारः, स, पक्षे च) ॥ १ ॥

द्वादशाहयाजिप्रांसा ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ब्रह्मवादिनो वदन्ति किं द्वादशाहस्य प्रथमेनाह्नविज्ञां यजमानो वृष्ट्वा इति तेजं इन्द्रियमिति किं

द्वितीयेनेति प्राणानुभाद्यमिति किं तृतीयेनेति त्रीणिमाल्लोकानिति किं चतुर्थेनेति चतुर्ण्यदः पशुनिति किं पञ्चमेनेति पञ्चाक्षरां पङ्क्तिमिति किं षष्ठेनेति षड् ऋतूनि किं सप्तमेनेति सप्तपदाश्च शर्करामिति (१) किमष्टमेनेत्यष्टाक्षरां गायत्रीमिति किं नवमेनेति त्रिवृत् ऋतोममिति किं दशमेनेति दशाक्षरां विराजमिति किमेकादशेनेत्येकादशाक्षरां त्रिष्टुभमिति किं द्वादशेनेति द्वादशाक्षरां जगतीमित्येतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति तदेषां वृङ्क्ते' ॥ (शर्करामित्ये, - कंचवारिःशच) ॥ २ ॥

त्रयोदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

एष वा आतो द्वादशाहो यत् त्रयोदशरात्रः संमानश्चैतदहर्ह्यत् प्रायणीयश्चोदयनीयश्च ज्यतिरात्रो भवति त्रय इमे लोका एषां लोकानामात्थ्यै प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रो व्यानो द्वितीयोऽपानस्तृतीयः प्राणापानोदानेभ्येवात्राद्ये प्रति तिष्ठन्ति सर्वमारुयेन्ति य एवं विद्वांससंश्रुतदशरात्रमासंत तदाहुर्वाग्वा एषा वितता (१) यद् द्वादशाहस्तां विच्छिन्न्युयन्मध्यैऽतिरात्रं कुर्युरुपदासुका गृहपतेर्वाक् स्यादुपरिष्ठाच्छन्दोमानौ महाव्रतं कुर्वन्ति संततामेव वाचमव रुन्धतेऽनुपदासुका गृहपतेर्वोग्भवति पशवो वै छन्दोमा अर्धं महाव्रतं यदुपरिष्ठाच्छन्दोमानौ महाव्रतं कुर्वन्ति पशुषु चैवात्राद्ये च प्रति तिष्ठन्ति' (वितता, त्रिचवारिःशच) ॥ ३ ॥

चतुर्दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आदित्या अकामयन्तोभयोल्लोकयोर्ऋधुयामेति त एतं चतुर्दशरात्रमपश्यन् तमाऽहर्हन् तेनायजन्त ततो वै त उभयोल्लोकयोरार्धवक्षसिश्चामुष्मिश्च य एवं विद्वांससंश्रुतदशरात्रमासंत उभयोरिव लोकयोर्ऋधुवन्त्यस्मिश्चामुष्मिश्च चतुर्दशरात्रो भवति सप्त ग्राम्या ओषधयः सप्ताऽऽरण्या उभयीषामवर्द्धयै यत् पराचीनानि पृष्ठानि (१) भवन्त्यमुमेव तैल्लोकमभि जयन्ति यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव तैल्लोकमभि जयन्ति त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ भवतः साम्राज्यमेव गच्छन्त्यधिराजौ भवतोऽधिराजा एव संमानानां भवन्त्येतिरात्रावभितौ भवतः परिगृहीत्यै' ॥ (पृष्ठात्रे, चतुस्त्रिंशच) ॥ ४ ॥

अन्यश्चतुर्दशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमैत् तं देवा अन्वायन् तानादित्याश्च पशवश्चान्वायन् ते देवा अब्रुवन् यात्र पशुनृपाजीविष्य त इमेऽन्वाग्मभिति तेभ्य एतं चतुर्दशरात्रं प्रत्यौहन् त आदित्याः पृष्ठैः सुवर्गं लोकमाऽहर्हन् त्र्यहाभ्यामस्मिंल्लोके पशुन् प्रत्यौहन् पृष्ठैरदित्या अमुष्मिंल्लोके आर्ध्वन् त्र्यहाभ्यामस्मिं- (१)-ल्लोके पशवो' य एवं विद्वांससंश्रुतदशरात्रमासंत उभयोरिव लोकयोर्ऋधुवन्त्यस्मिश्चामुष्मिश्च पृष्ठैरेवामुष्मिंल्लोके ऋधुवन्ति त्र्यहाभ्यामस्मिंल्लोके ज्योतिर्गौरायुरिति त्र्यहो भवतीत्यं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावार्युरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विधिवधश्च स्यान्मध्यै पृष्ठानि भवन्ति सविधधत्वायौ - (२)- जो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते' बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यक्षस्याञ्जसायनीं क्षुती ताभ्यामेव मय्यगं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यहं

अथो भवति प्रत्यवर्कद्वया अथो प्रतिष्ठित्या (१) उभयोर्लोकयोर्भूद्वयोत् तिष्ठन्ति चतुर्वैशेतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडङ्गं विराड् विराजैवाभाद्यमव रुन्धते याश्चतस्रश्चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै ॥ (भाष्येन न्यहाभ्यामिति, -सर्वविधप्रवाय, प्रतिष्ठित्या, पूर्वत्रिंशच्च) ॥५॥

पञ्चदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वै सृष्टुर् देवताभिरासीत् स न व्यावृत्तमगच्छत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं प्रार्यच्छत् तमाहर्त् तेनायजत् ततो वै सोऽन्यामिद्वैतताभिर्व्यावृत्तमगच्छत् एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते व्यावृत्तमेव पाप्माना आर्तव्येण गच्छन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति अथो भवतीयं वाच ज्योतिरन्तरिक्षं (१) गौरसावायुरेवैव लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यै—सत्रं वा एतद्यद्वन्द्वोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्टैव रुन्धते पशूच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति पञ्चदशरात्रः भवति पञ्चदशो वज्रो वज्रमेव आर्तव्येभ्यः प्र हरन्त्यै—तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य (१) परिगृहीत्यै ॥ (अन्तरिक्ष, - मिन्द्रियस्य, - कं च) ॥ ६ ॥

अन्यः पञ्चदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

इन्द्रो वै शिथिल इवाप्रतिष्ठित आसीत् सोऽसुरेभ्योऽभिमेत् स प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतं पञ्चदशरात्रं वज्रं प्रार्यच्छत् तेनासुरान् पराभाव्य विजित्य भिर्यमगच्छदग्निपुता पाप्मानं निरदहत पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मब्रधत्तं य एवं विद्वांसः पञ्चदशरात्रमासते आर्तव्यानेव पराभाव्य विजित्य भिर्यं गच्छन्त्यग्निपुता पाप्मानं नि—(१)—दहन्ते पञ्चदशरात्रेणौजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन् दधत्तं एता एव पशव्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासराः सैवत्सर आप्यते संवत्सरं पशवोऽनु प्र जायन्ते तस्मात् पशव्याः एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोऽर्धमासराः सैवत्सर आप्यते संवत्सरः सुवर्गो लोकस्तस्मात् सुवर्ग्या ज्योतिर्गौरायुरिति अथो भवतीयं वाच ज्योतिरन्तरिक्षं (२) गौरसावायुरिमानेव लोकानभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्विविधं स्यान्मध्ये पृष्ठानि भवन्ति सविवधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाच रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयैरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यक्षस्याञ्जसारणी क्षुती ताम्भामेव सुवर्गं लोकं (३) यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् अथो भवति प्रत्यवर्कद्वया अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्भूद्वयोत् तिष्ठन्ति पञ्चदशैतास्तासां या दश दशाक्षरा विराडङ्गं विराड् विराजैवाभाद्यमव रुन्धते याः पञ्च पञ्च दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—तिरात्रावभितो भवत इन्द्रियस्य वीर्यस्य प्रजायै (४) पशूनां परिगृहीत्यै ॥ (गच्छन्त्यग्निपुता पाप्मानं नि, -रन्तरिक्षं, लोकं प्रजायै, द्वे च) ॥ ७ ॥

सप्तदशरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिरकामयताज्ञादः स्यामिति स एतं सप्तदशरात्रमपश्यत् तमाहर्त् तेनायजत् ततो वै सोऽन्वादाऽभवत् एवं विद्वांसः सप्तदशरात्रमासतेऽन्वादा एव भवति पञ्चदशो भवति पञ्च वा ऋतवः

संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यद्वा यद्वामेवाव रुधते^१ ऽसं-
वा एत- (१)-यदच्छन्दोम यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सन्न देवताः पृष्ठैरव रुधते पशुच्छन्दोमैरोजो वै
वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति सप्तदशरात्रो भवति सप्तदशः प्रजा-
पतिः प्रजापतेराप्त्या^२ अतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै^३ ॥ (एतत्, सप्तत्रिंशच्च) ॥ ८ ॥

विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सा विराड् विक्रम्यतिष्ठद्ब्रह्मणा देवेष्वेनासुरेषु ते देवा अकामयन्तोभयं सं वृज्जीमहि ब्रह्म चान्नं
चेति त एता विश्वातिरात्रात्पश्यन् ततो वै त उभयं समवृजत ब्रह्म चान्नं च ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा
अभवन् य एवं विद्वांस एता आसत उभयमेव सं वृजते ब्रह्म चान्नं च (१) ब्रह्मवर्चसिनोऽन्नादा भवन्ति दे
वा एते विराजौ तयोरेव नाना प्रति तिष्ठन्ति विश्वो वै पुरुषो दश हस्त्या अंगुल्यो दश पद्या यावानेव
पुरुषस्तमान्त्वोत् तिष्ठन्ति ज्योतिर्गौरायुरिति ज्यहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं गौरसावायुरिमानेव
लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं ज्यहा भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं (२) लोकमभ्यारोहन्ति यदन्यतः पृष्ठानि स्युर्वि-
विबधं स्यान्मर्ष्ये पृष्ठानि भवन्ति सविधधत्वायौजो वै वीर्यं पृष्ठान्योज एव वीर्यं मध्यतो दधते बृहद्रथ-
तराभ्यां यन्तीयं वाव रथतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यद्वास्याञ्जसायनी
क्षुती ताम्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्जो वा एते सुवर्गं (३) लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचीनानि पृष्ठान्यु-
पयन्ति प्रत्यङ् ज्यहो भवति प्रत्यर्वरुद्धया अथो प्रतिष्ठित्या उभयोर्लोकयोर्हृद्भवोत् तिष्ठन्त्ये-तिरात्राव-
भितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्यान्नाद्यस्य परिगृहीत्यै^४ ॥ (वृजते ब्रह्म चान्नं च, सुवर्गं, -मेते सुवर्गं, -त्रयोविंशतिश्च) ॥ ९ ॥

एकविंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

असावादित्योऽस्मिन्नलोक आसीत् तं देवाः पृष्ठैः परिगृह्य सुवर्गं लोकमगमयन् परैरवस्तात् पर्यगृह्य
दिवाकीर्त्येन सुवर्गं लोके प्रत्यस्थापयन् परैः परस्तात् पर्यगृह्य पृष्ठैरुपावारोहन्त वा असावादित्यो-
ऽमुष्मिन्नलोके परैरुभयतः परिगृहीतो^१ यत् पृष्ठानि भवन्ति सुवर्गमेव तैर्लोकं यजमाना यन्ति परैरव-
स्तात् परं गृह्णन्ति दिवाकीर्त्येन (१) सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्ति परैः परस्तात् परं गृह्णन्ति पृष्ठैरुपाव-
रोहन्ति यत् परं परस्तात् स्युः पराञ्जः सुवर्गाल्लोकाभिर्षधेरन् यदवस्तात् स्युः प्रजा निर्देहेयुरभितो
दिवाकीर्त्यै परःसामानो भवन्ति सुवर्गं एवैर्नैर्लोक उभयतः परं गृह्णन्ति यजमाना वै दिवाकीर्त्यै संवत्सर
परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यै परःसामानो भवन्ति संवत्सर एवोभयतः (२) प्रति तिष्ठन्ति पृष्ठं वै
दिवाकीर्त्यै पार्श्वं परःसामानोऽभितो दिवाकीर्त्यै परःसामानो भवन्ति तस्मादभितः पृष्ठं पार्श्वं भूयिष्ठा ब्रह्मा
गृह्णन्ते भूयिष्ठं शस्यते यद्वास्यैव तन्मध्यतो ग्रन्थि ग्रन्थन्त्यविस्त्रंसायै सप्त गृह्णन्ते सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति^२ यत् पराचीनानि पृष्ठानि भवन्त्यमुमेव तैर्लोकमभ्यारोहन्ति यद्विमं
लोकं न (३) प्रत्यर्वरोहैरुद्धा माधैर्युयजमानाः प्र वा मीयेरन् यत् प्रतीचीनानि पृष्ठानि भवन्तीममेव
तैर्लोकं प्रत्यर्वरोहन्त्यथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठन्त्यनुन्मादाथे^३ न्दो वा अप्रतिष्ठित आसीत् स प्रजा-
पतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविंशतिरात्रं प्रायच्छत् तमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै स प्रत्यतिष्ठे बद्ध-

याजिनोऽप्रतिष्ठिताः (४) स्युस्त एकविंशतिरात्रमासीन् द्वादश मासाः पञ्चतवस्य इमे लोका असावा-
दित्य एकविंश एतावन्तो वै देवल्लोकास्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति तिष्ठन्त्ये—सावादित्यो न व्यरोचत स
प्रजापतिमुपाधावत् तस्मा एतमेकविंशतिरात्रं प्रायच्छत् तमाऽहर्त् तेनायजत ततो वै सोऽरोचत य
एवं विद्वांस एकविंशतिरात्रमासते (५) रोचन्त एवैकविंशतिरात्रो भवति रुग्वा एकविंशो रुचमेव
गच्छन्त्यथो प्रतिग्रामेव प्रतिष्ठा होकविंशो^१ ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै^२ ॥
(गृह्णन्ति दिवाकीर्यन्ते, -वोभयतो, ना, -प्रतिष्ठिता, जासन्त, एकविंशतिश्च) ॥ १० ॥

अथमेधाङ्गापयसिहोममन्त्राः ॥ १ गायत्री, २ सतः पङ्क्तिः, ३ उपरिष्ठाद्बृहती, ४ द्विपदाजगती, ५ अभिसारिणी,
६ महाबृहती, ७ ज्योतिष्मती, ८ अस्तापङ्क्तिः । विधेदेवा ऋषयः ।

अर्वाङ् यज्ञः सं क्रामत्वमुष्मादधि मामभि । ऋषीणां यः पुरोहितः ॥

निर्देवं निर्वीरं कृत्वा विष्कन्धं तस्मिन् हीयतां योऽस्मान् द्वेष्टि ।

शरीरं यज्ञशमलं कुसीदुं तस्मिन्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि^३ ।

यज्ञं यज्ञस्य यत् तेजस्तेन सं क्राममामभि ।

ब्राह्मणानृत्विजो देवान् यज्ञस्य तपसा ते सवाहमा हुवे^४ ॥

इष्टेन एकमुषं (१) ते हुवे सवाहम् । सं ते बृज्जे सुकृतं सं प्रजां पञ्चर्त् ॥

प्रैयान्तामिधेनीराघारावाज्यभागवाश्रुतं प्रत्याश्रुतमा शृणोमि ते ।

प्रयाजानूयाजान्तिस्वष्टकृतमिडांमाशिष आ बृज्जे सुवः^५ ॥

अग्निनेन्द्रेण संभेन सरस्वत्या विष्णुना देवताभिः ।

याज्यानुवाक्याभ्यामुषं ते हुवे सवाहं यज्ञमा ददे ते वर्षद्वक्तृर्षं ॥

स्तुतं शस्त्रं प्रतिगरं ग्रहमिडांमाशिष- (२)-आ बृज्जे सुवः ।

पत्नीसंयाजानुषं ते हुवे सवाहं संमिष्टयजुरा ददे तवं^६ ॥

पञ्चन्तसुतं पुरोडाशान्तसर्वनान्योत यज्ञम् ।

देवान्सेन्द्रानुषं ते हुवे सवाहमग्निमुखान्तसोभवतो ये च विश्वे ॥ (उप. ग्रहमिडांमाशिषो, दानि-
शय) ॥ ११ ॥

अथमेधाङ्गापयसिहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

भूतं भव्यं भविष्यद्वषट्स्वाहा नमः^१ ऋक्साम यजुर्वषट्स्वाहा नमो^२ गायत्री त्रिष्टुब्जगती
वषट्स्वाहा नमः^३ पृथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वषट्स्वाहा नमो^४ ऽभिर्वायुः सूर्यो वषट्स्वाहा नमः^५
प्राणो व्यानोऽपानो वषट्स्वाहा नमो^६ ऽन्नं कृषिर्वृष्टिर्वषट्स्वाहा नमः^७ पिता पुत्रः पौत्रो वषट्-
स्वाहा नमो^८ भूर्भुवः (१) सुवर्वषट्स्वाहा नमः^९ ॥ (सुवः- स्वत्वारि च) ॥ १२ ॥

आभूहोममन्त्राः ॥ १ विराट्, २ त्रिष्टुप्, ३ जगती । विश्वेदेवा ऋषयः ।

आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा म आ मां युजो विशतु वीर्यावान् ।

आपो देवीर्यज्ञिया माऽऽविशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥

आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक् स्तुतश्छे माऽऽविशताः समीची ।

आदित्या रुद्रा वसवो मे सदस्याः सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥

आ माऽग्निष्टोमो विशतु-(१)-कथ्यश्चातिरात्रो माऽऽविशत्वापिशर्वरः ।

तिरोअहिया मा सुहुता आ विशन्तु सहस्रस्य मा भूमा मा प्र हासीत् ॥ (अग्निष्टोमो, विशत्स्व,-

एतदंश च) ॥ १३ ॥

अनुभूहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

अग्निना तपोऽन्वभवेद्वाचा ब्रह्म^१ मणिना रूपाणी^२न्द्रेण देवान् वातेन प्राणो^३न्तस्त्रयेण
द्यां^४ चन्द्रमसा नक्षत्राणि^५ यमेन पितृन्^६ राज्ञा मनुष्यान्^७ फलेन नादेयान्^८ नजगरेण सर्पान्^९
व्याघ्रेणारण्यान्^{१०} पशून्^{११}च्छयेनेन पतत्रिणो^{१२} वृष्णाऽश्वा^{१३}नृषमेण गो वस्तेनाजो^{१४} वृष्णिनाऽर्वा^{१५}
ब्रीहिनाऽक्षानि^{१६} यवेनौषधी^{१७}न्यग्राधेन वनस्पती^{१८}नुदुम्बरेणार्जि^{१९} गायत्रिया छन्दांसि^{२०}
त्रिवृता स्तोमो^{२१} ब्राह्मणेन (१) वाचं^{२२} ॥ (ब्राह्मणेन,-कं च) ॥ १४ ॥

वैश्वदेवाहुतिमन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

स्वाहाऽऽधिमार्धाताय स्वाहा स्वाहाऽऽधीतं मनसे स्वाहा स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा
काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहा ऽदित्यै स्वाहा ऽदित्यै मह्यै स्वाहा ऽदित्यै
सुमृडीकायै स्वाहा सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहद्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहा^{१२}
पूष्णे स्वाहा^{१३} पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा^{१४} पूष्णे नरन्धियाय स्वाहा^{१५} त्वष्ट्रे स्वाहा^{१६} त्वष्ट्रे तुरीपाय
स्वाहा^{१७} त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहा^{१८} (१) विष्णवे स्वाहा^{१९} विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा^{२०} विष्णवे निभू-
यपाय स्वाहा^{२१} सर्वस्मै स्वाहा^{२२} ॥ (पुरुरूपाय स्वाहा, दशं च) ॥ १५ ॥

पञ्चवह्नोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

दुद्धयः स्वाहा हनूम्या^१ स्वाहो^२ष्ठाभ्या^३ स्वाहा मुखाय स्वाहा नासिकाभ्या^४ स्वाहो^५
ऽक्षीभ्या^६ स्वाहा कर्णाभ्या^७ स्वाहो^८ पार इक्ष्वोऽज्यायैभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा^९ ऽवार इक्ष्वः
पायैभ्यः पक्ष्मभ्यः स्वाहा^{१०} शीर्ष्णं स्वाहा^{११} भ्रूम्या^{१२} स्वाहा^{१३} ललाटाय स्वाहा^{१४} मूर्ध्ने स्वाहा^{१५}
मुत्तिष्काय स्वाहा^{१६} केशैभ्यः स्वाहा^{१७} वहाय स्वाहा^{१८} शीवाभ्यः स्वाहा^{१९} स्कन्धेभ्यः स्वाहा^{२०}
कैकसाभ्यः स्वाहा^{२१} पृथीभ्यः स्वाहा^{२२} पाजसाय स्वाहा^{२३} पाश्वाभ्या^{२४} स्वाहा^{२५} (१) अ-
साभ्या^{२६} स्वाहा^{२७} दोषभ्या^{२८} स्वाहा^{२९} बाहुभ्या^{३०} स्वाहो^{३१} जङ्घाभ्या^{३२} स्वाहो^{३३} श्रोणीभ्या^{३४}
स्वाहो^{३५} रुभ्या^{३६} स्वाहा^{३७} ऽष्टीवद्भ्या^{३८} स्वाहा^{३९} जङ्घाभ्या^{४०} स्वाहा^{४१} भ्रसदे स्वाहा^{४२}

शिखण्डेभ्यः स्वाहा^{३१} बालधानाय स्वाहा^{३२} ऽऽण्डाभ्यां स्वाहा^{३३} शेषाय स्वाहा^{३४} रेतसे स्वाहा^{३५}
प्रजाभ्यः स्वाहा^{३६} प्रजननाय स्वाहा^{३७} पद्भ्यः स्वाहा^{३८} शफेभ्यः स्वाहा^{३९} लोमभ्यः स्वाहा^{४०}
त्वचे स्वाहा^{४१} लोहिताय स्वाहा^{४२} मांसाय स्वाहा^{४३} स्नायुभ्यः स्वाहा^{४४} ऽस्थभ्यः स्वाहा^{४५}
मज्जभ्यः स्वाहा^{४६} (२) ऽङ्गभ्यः स्वाहा^{४७} ऽऽत्मने स्वाहा^{४८} सर्वस्मै स्वाहा^{४९} ॥ (गार्धाम्यां स्वाहा, मज्जभ्यः
स्वाहा, यद् च) ॥ १६ ॥

अथावयवरूपहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अङ्गयेताय स्वाहा^१ ऽङ्गिमृक्थाय स्वाहा^२ शितिपदे स्वाहा^३ शितिककुदे स्वाहा^४ शितिरन्त्राय
स्वाहा^५ शितिपृष्ठाय स्वाहा^६ शित्यंसाय स्वाहा^७ पुष्पकर्णाय स्वाहा^८ शिन्योष्ठाय स्वाहा^९
शितिभ्रूये स्वाहा^{१०} शितिमसदे स्वाहा^{११} श्वेतानुकाशाय स्वाहा^{१२} ऽङ्गये साहा^{१३} ललामाय
स्वाहा^{१४} ऽसितज्ञये स्वाहा^{१५} कृष्णताय स्वाहा^{१६} रोहितैताय स्वाहा^{१७} ऽरुणैताय स्वाहा^{१८} दृशाय
स्वाहा^{१९} कीदृशाय स्वाहा^{२०} तादृशाय स्वाहा^{२१} सुदृशाय स्वाहा^{२२} त्रिसदृशाय स्वाहा^{२३} सुस-
दृशाय स्वाहा^{२४} रूपाय स्वाहा^{२५} (१) सर्वस्मै स्वाहा^{२६} ॥ (रूपाय स्वाहा, द्वे च) ॥ १७ ॥

अथावयवरूपहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

कृष्णाय स्वाहा^१ श्वेताय स्वाहा^२ पिशङ्गाय स्वाहा^३ मारङ्गाय स्वाहा^४ ऽरुणाय स्वाहा^५
गौराय स्वाहा^६ बभ्रूये स्वाहा^७ नकुलाय स्वाहा^८ रोहिताय स्वाहा^९ शोणाय स्वाहा^{१०} श्यावाय
स्वाहा^{११} श्यामाय स्वाहा^{१२} पाकलाय स्वाहा^{१३} सुरूपाय स्वाहा^{१४} ऽनुरूपाय स्वाहा^{१५} विरूपाय
स्वाहा^{१६} सरूपाय स्वाहा^{१७} प्रतिरूपाय स्वाहा^{१८} श्वलाय स्वाहा^{१९} कमलाय स्वाहा^{२०} पृश्ने
स्वाहा^{२१} पृश्निसक्थाय स्वाहा^{२२} सर्वस्मै स्वाहा^{२३} ॥ (कृष्णाय यद् चत्वारिंशत्) ॥ १८ ॥

जोषधिहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

ओषधीभ्यः स्वाहा^१ मूलैभ्यः स्वाहा^२ तूलैभ्यः स्वाहा^३ काण्डेभ्यः स्वाहा^४ वरुणैभ्यः स्वाहा^५
पुष्पैभ्यः स्वाहा^६ फलेभ्यः स्वाहा^७ गृहीतेभ्यः स्वाहा^८ ऽगृहीतेभ्यः स्वाहा^९ ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा^{१०}
शयानेभ्यः स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ (जोषधीभ्यः - ऋतुविंशतिः) ॥ १९ ॥

वनस्पतिहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

वनस्पतिभ्यः स्वाहा^१ मूलैभ्यः स्वाहा^२ तूलैभ्यः स्वाहा^३ स्कन्धैभ्यः स्वाहा^४ शाखाभ्यः
स्वाहा^५ पुष्पैभ्यः स्वाहा^६ पुष्पैभ्यः स्वाहा^७ फलेभ्यः स्वाहा^८ गृहीतेभ्यः स्वाहा^९ ऽगृहीतेभ्यः
स्वाहा^{१०} ऽवपन्नेभ्यः स्वाहा^{११} शयानेभ्यः स्वाहा^{१२} शिष्टाय स्वाहा^{१३} ऽर्तिशिष्टाय स्वाहा^{१४}
परिशिष्टाय स्वाहा^{१५} संश्लिष्टाय स्वाहा^{१६} त्रिंश्लिष्टाय स्वाहा^{१७} रिक्ताय स्वाहा^{१८} ऽरिक्ताय स्वाहा^{१९}
प्ररिक्ताय स्वाहा^{२०} संप्ररिक्ताय स्वाहा^{२१} द्विरिक्ताय स्वाहा^{२२} सर्वस्मै स्वाहा^{२३} ॥ (वनस्पतिभ्यः यद् च-
त्वारिंशत्) ॥ २० ॥

[प्रजर्व २०१ । ब्रह्मवादिनं ९१ । एव ९३ । आदित्याः ८४ । प्रजापति- १८१ । -रिन्द्र १०१ । इन्द्रः २०२ । प्रजापतिः ८७ । सा १०३ । उमा २७१ । -वर्वाह १३२ । भूत-५४ । -मा ६८ । अग्नि ५१ । स्वाहा ६० । इन्द्रो १०६ । अम्बुवाय ५२ । कृष्णयो- ४६ । -वधीभ्यो २४ । वनस्पतिभ्यो ४६ । विश्वशक्तिः ॥ २१३ ॥]

[इति सप्तमकाण्डे तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥]

सत्रकर्मनिरूपणम् ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥]

चतुर्विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

बृहस्पतिरकामयत् अन्मे देवा धर्षीरन् गच्छेयं पुरोधामिति स एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यत् तमाऽ-
हंरत् तेनायजत् ततो वै तस्मै अदेवा अर्धमात्रां गच्छत् पुरोधां य एवं विद्वांस्तस्मै चतुर्विंशतिरात्रमासते
अर्धेभ्यो मनुष्या दधते गच्छन्ति पुरोधां ज्योतिर्गौरायुरिति इयहा भवन्तीयं वाव ज्योतिरन्तरिक्षं
गौरसावायु- (१) -रिमानेव लोकानभ्यारोहन्त्य-मिपूर्वं इयहा भवन्त्यमिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारो-
हन्त्य-सत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमे-
रोजो वै वीर्यं पृष्ठानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुपु प्रति तिष्ठन्ति बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाव
रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव (२) यन्त्ययो अनयोरिव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसार्यनी सुती ताभ्या-
मेव सुवर्गं लोकं यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः सैवत्सरः सैवत्सरः सुवर्गो
लोकः सैवत्सर एव सुवर्गं लोकं प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री ब्रह्मवर्चसं गायत्रि-
यैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धते ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥ (अन्तरिक्षं गौरसावायु,
-रभ्यामेव, पञ्चचत्वारिंशच्च) ॥ १ ॥

अपरश्चतुर्विंशतिरात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यथा वै मनुष्या एवं देवा अत्र आसन् तेऽकामयन्तार्वतिं पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीं स्रसदं गच्छेमेति
त एतं चतुर्विंशतिरात्रमपश्यन् तमाऽहंरत् तेनायजत् ततो वै तेऽर्धतिं पाप्मानं मृत्युमपहत्य दैवीं
स्रसदमगच्छन् य एवं विद्वांस्तस्मै चतुर्विंशतिरात्रमासतेऽर्धतिमेव पाप्मानमपहत्य अर्धं गच्छन्ति श्रीर्हि
मनुष्यस्य (१) दैवी स्रसं-ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै पृष्ठः षडहो
भवति षड् वा ऋतवः सैवत्सरस्तं मासा अर्धमासा ऋतवः प्रविश्य दैवीं स्रसदमगच्छन् य एवं विद्वा-
स्तस्मै चतुर्विंशतिरात्रमासते सैवत्सरमेव प्रविश्य वस्यसीं स्रसदं गच्छन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा
अवस्ताञ्जवन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशाः पुरस्तात् त्रयस्त्रिंशैरेवोभयतोऽर्धतिं पाप्मानमपहत्य दैवीं स्रसदं
मभ्यतो (२) गच्छन्ति पृष्ठानि हि दैवी स्रसं-ज्जामि वा एतत् कुर्वन्ति यत् त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अन्वञ्जो
मभ्येऽनिरुक्तो भवति तेनाजाम्यु-ध्वानि पृष्ठानि भवन्त्युध्वान्छन्दोमा उभाभ्यां रूपाभ्यां सुवर्गं लोकं
यन्त्य-सत्रं वा एतद्यदच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेन सत्रं देवता एव पृष्ठैरव रुन्धते पशूच्छन्दोमेरोजो वै
वीर्यं पृष्ठानि पशवः (३)-छन्दोमा ओजस्येव वीर्यं पशुपु प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्ताञ्जवन्ति

त्रयस्त्रिंशत्त्रिंशः परस्तात्मध्ये पृष्ठान्त्युरो वै त्रयस्त्रिंशः आत्मा पृष्ठान्त्यात्मन एव तद्यजमानाः शर्म न ह्यन्तेऽ-
नात्यै बृहद्रथंतराभ्यां यन्तीयं वाच रथंतरमसौ बृहदाभ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै
यज्ञस्याङ्गसायनी क्षुती ताभ्यामेव (४) सुवर्गं लोकं यन्ति पराञ्चो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये
पराञ्चीनानि पृष्ठान्युपयन्ति प्रत्यङ् पङ्क्तो भवति प्रत्यवरुद्धा- अथो प्रतिष्ठित्या उभयोलोकयोर्ऋद्वधोत्
तिष्ठन्ति विवृतोऽधि विवृतमुप यन्ति स्तोमानाः संपत्यै प्रभावाय ज्योतिरभिष्टोमो भवत्ययं वाच स
क्षयोऽस्मादेव तेन क्षयाच्च यन्ति चतुर्विंशतिरात्रो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः (५)
संवत्सरः सुवर्गो लोकः संवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री गायत्री
ब्रह्मवर्चसं गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रूधते ऽतिरात्रावभितो भवतो ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै ॥
(मुन्यस्य, मध्यतः, पञ्चव- स्ताभ्यामिव, संवत्सर, - चतुर्विंशतिश्च) ॥ २ ॥

त्रिशद्वात्रः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

ऋक्षा वा इयमेलोमकाऽऽसीत् साऽकामयतौपधीभिर्वनस्पतिभिः प्र जायेयेति सैतास्त्रिंशत्
रात्रीरपश्यत् ततो वा इयमोपधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत ये प्रजाकांमाः पशुकांमाः स्युस्त एता
आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजया पशुभिः^१ रियं वा अश्रुध्यत् सैतां विराजमपश्यत् तामात्मन् हित्वाऽन्नाद्य-
मवारुधौपधी- (१) -र्वनस्पतीन् प्रजां पश्यन् तेनावर्धत् सा जेमार्न महिमानमगच्छत् एवं विद्वांसं एता
आसते विराजमेवाऽऽत्मन् हित्वाऽन्नाद्यमव रूधते वर्धन्ते प्रजया पशुभिर्जेमार्न महिमानं गच्छन्ति
ज्योतिरतिरात्रो भवति सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै^३ पृथः पङ्क्तो भवति पङ्क् वा ऋतवः पङ्क पृष्ठानि
पृष्ठैरेवर्तन्वारोहन्त्युत्तुभिः संवत्सरं ते संवत्सर एव (२) प्रति तिष्ठन्ति त्रयस्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशमुप
यन्ति यज्ञस्य संतत्या अथो प्रजापतिवै त्रयस्त्रिंशः प्रजापतिमेवाऽऽरमन्ते प्रतिष्ठित्यै त्रिणवो भवति
विजित्या एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् रूधते विवृदमिष्टुर्भवति पाप्मानमेव
तेन निर्दहन्तेऽथो तेजो वै विवृत् तेज एवाऽऽत्मन् रूधते पञ्चदश इन्द्रस्तोमो भवतीन्द्रियमेवाव
(३) रूधते सप्तदशो भवत्यन्नाद्यस्यावरुद्धा अथो प्रैव तेन जायन्तं एकविंशो भवति प्रतिष्ठित्या
अथो रुचमेवाऽऽत्मन् रूधते चतुर्विंशो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवत्सरः संवत्सरः सुवर्गो
लोकः संवत्सर एव सुवर्गं लोके प्रति तिष्ठन्त्यथो एव वै विषुवान् विषुवन्तो भवन्ति य एवं विद्वांसं
एता आसते चतुर्विंशत् पृष्ठान्युप यन्ति संवत्सर एव प्रतिष्ठाय (४) देवता अभ्यारोहन्ति त्रय-
स्त्रिंशत् त्रयस्त्रिंशमुप यन्ति त्रयस्त्रिंशद्देवता देवतास्त्रेव प्रति तिष्ठन्ति त्रिणवो भवतीमे वै लोका-
स्त्रिणव एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठन्ति द्वावैकविंशौ भवतः प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् रूधते
बृहवः षोडशिनो भवन्ति तस्माद्बृहवः प्रजासु वृषाणो यदेते स्तोमा व्यतिपक्वा भवन्ति तस्माद्विष-
मोपधीभिर्वनस्पतिभिर्व्यतिपक्ता (५) व्यतिपज्यन्ते प्रजया पशुभिर्य एवं विद्वांसं एता आसते ऽक्लृप्ता
वा एते सुवर्गं लोकं यन्त्युच्चावचान् हि स्तोमानुपयन्ति यदेत ऊर्ध्वाः क्लृप्ताः स्तोमा भवन्ति क्लृप्ता

एव सुवर्गं लोकं यन्त्युभयोरैभ्यो लोकयोः कल्पते" त्रिंशदेतास्त्रिंशदक्षरा विराडस्रं विराड् विराजै-
वाञ्चाद्यमव रून्धते" उतिरात्रावभितो भवतोऽन्नाद्यस्य परिगृहीत्यै" ॥ (ओषधीः, संवत्सर एवा, - व,
प्रतिष्ठाय, स्थितिपक्षे, - कावर्पन्वासावर्ष) ॥ ३ ॥

द्वात्रिंशद्वात्रः ॥ विषेदेवा ऋषयः ।

प्रजापतिः सुवर्गं लोकमेतत् तं देवा येनयेन छन्दसाऽनु प्रायुञ्जत तेन नाऽऽमुवन् त एता द्वात्रिंशत्
रात्रीरपश्यन् द्वात्रिंशदक्षराऽनुपुगानुपुमः प्रजापतिः स्वेनैव छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वाऽभ्यासुह्यं सुवर्गं
लोकमायन् य एवं विद्वांसं एता आसते द्वात्रिंशदेता द्वात्रिंशदक्षराऽनुपुगानुपुमः प्रजापतिः स्वेनैव
छन्दसा प्रजापतिमाप्त्वा धियं गच्छन्ति (१) श्रीर्हि मनुष्यस्य सुवर्गो लोको द्वात्रिंशदेता द्वात्रिं-
शदक्षराऽनुपुगानुपुमः सर्वामेव वाचमाप्नुवन्ति सर्वे वाचो वदितारो भवन्ति सर्वे हि धियं गच्छन्ति
उज्योतिर्गोरायुरिति त्र्यहो भवन्तीत्यं वाव उज्योतिरन्तारिक्षं गौरसावायुरिमामेव लोकानभ्यारोहन्त्यभिपूर्वं
त्र्यहो भवन्त्यभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति बृहद्रथंतराभ्यां यन्ती- (२) - य वाव रथंतरमसौ बृह-
द्भ्यामेव यन्त्यथो अनयोरेव प्रति तिष्ठन्त्येते वै यज्ञस्याञ्जसायनी क्षुती ताम्यामेव सुवर्गं लोकं यन्ति
पराञ्जो वा एते सुवर्गं लोकमभ्यारोहन्ति ये पराचस्यहानुपयन्ति प्रत्यङ् त्र्यहो भवति प्रत्यव्रूढया अथो
प्रतिष्ठित्या उभयोल्लोकयोर्ऋद्वधोत् तिष्ठन्ति द्वात्रिंशदेतास्तासां यास्त्रिंशत् त्रिंशदक्षरा (३)
विराडस्रं विराड् विराजैवाञ्चाद्यमव रून्धते ये द्वे अहोरात्रे एव ते उभाभ्यां रूपभ्यां सुवर्गं लोकं यन्त्यै-
तिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै" ॥ (गच्छन्ति, यन्ति, त्रिंशदक्षरा, द्वात्रिंशत्तत्र) ॥ ४ ॥

त्रयस्त्रिंशद्वात्रः ॥ विषेदेवा ऋषयः ।

द्वे वाव देवसुत्रे द्वादशाहस्रैव त्रयस्त्रिंशदहस्रं य एवं विद्वांसं त्रयस्त्रिंशदहमासते साक्षादेव देवता
अभ्यातेहन्ति यथा खलु वै श्रेयानभ्यारूढः कामयते तथा करोति यद्यवविध्यति पापीयान् भवति यवि
नावविध्यति सदङ् य एवं विद्वांसं त्रयस्त्रिंशदहमासते वि पाप्मना भातृव्येणाऽऽवर्तन्ते' उहर्माजं
वा एता देवा अग्र आऽहर्- (१) - अहरेकोऽमंजताहरेकस्तामिवैते प्रयाहुगाधुवन्य एवं विद्वांसं त्रयस्त्रिंशदहमासते
सर्वे एव प्रयाहुगृध्नुवन्ति सर्वे प्रामणीयं प्राप्नुवन्ति पञ्चाहा भवन्ति पञ्च वा ऋतवः
संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्त्यथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः पाङ्क्तौ यज्ञो यज्ञमेवाव रून्धते' त्रीण्या-
श्विनानि भवन्ति त्रय इमे लोका एव- (२) - व लोकेषु प्रति तिष्ठन्त्यथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि तान्ये-
वाव रून्धते विश्वजिह्ववत्युभाद्यस्याव रून्धते' सर्वेषूप्यो भवति सर्वस्याभिजित्यै' वाग्वै द्वादशाहो
यत् पुरस्ताद् द्वादशाहमुपेयुरनाम वाचमुपेयुरुपदासुकैयां वाक् स्यादुपरिष्टाद् द्वादशाहमुप यन्त्यात्तामेव
वाचमुप यन्ति तस्मादुपरिष्टाद्वाचा वदामो' उवान्तरं (३) वै दशरात्रेण प्रजापतिः प्रजा असृजत
यद्दशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एताः ह वा उदङ्कः शौल्यायनः सप्तस्यार्धमुवाच
यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवति सत्रस्यर्ध्या अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैवैषा शान्ति-
ऋग्नीका वा एता रात्रयो यजमाना विश्वजित् सद्वातिरात्रेण पूर्वाः षोडश सद्वा- (४) - तिरात्रेणोत्तराः

बोद्धव्यं य एवं विद्वान्संख्यस्त्रिंशद्वहमासत् पेषां द्वयनीका प्रजा जायते" ऽतिरात्रावभितो भवतः परिगृहीत्यै" ॥ (अहुर, -वेध, -वान्तर, बोद्धव्यं, सुतद्वय च) ॥ ५ ॥

पदत्रिंशद्वात्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अदित्या अकामयन्त सुवर्गं लोकमियमेति ते सुवर्गं लोकं न प्राजानन्त सुवर्गं लोकमायन् त एतं पदत्रिंशद्वात्रमपश्यन् तमाऽहुरन् तेनायजन्त ततो वै ते सुवर्गं लोकं प्राजानन्तसुवर्गं लोकमायन् य एवं विद्वान्संः पदत्रिंशद्वात्रमासते सुवर्गमेव लोकं प्र जानन्ति सुवर्गं लोकं यन्ति' ज्योतिरतिरात्रो (१) भवति ज्योतिरेव पुरस्ताद्वधते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै' पदद्वा भवन्ति पद् वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्ति' चत्वारो भवन्ति चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—सत्रं वा एतद्यद्वच्छन्दोमं यच्छन्दोमा भवन्ति तेनं सुवं देवता एव पृष्टैरव रुन्धते पशुच्छन्दोमैरोजो वै वीर्यं पुष्टानि पशवश्छन्दोमा ओजस्येव (२) वीर्यं पशुषु प्रति तिष्ठन्ति' पदत्रिंशद्वात्रो भवति पदत्रिंशदक्षरा बृहती बाह्वीताः पशवो बृहत्येव पशुनव रुन्धते बृहती छन्दसां स्वाराज्यमाश्रुताश्रुवते स्वाराज्यं य एवं विद्वान्संः पदत्रिंशद्वात्रमासते सुवर्गमेव लोकं यन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतः सुवर्गस्य लोकस्य परिगृहीत्यै" ॥ (अतिरात्र, ओजस्येव, पदत्रिंश, क्षन्व) ॥ ६ ॥

एकोनपञ्चाशद्वात्रः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत् विन्देयं प्रजामभि सौदासान् भवेयमिति स एतमेकस्मान्नपञ्चाशमपश्यत् तमाऽहुरन् तेनायजन्त ततो वै सोऽविन्दत् प्रजामभि सौदासान्भवद्य एवं विद्वान्सं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विन्दन्ते प्रजामभि आर्तव्यान् भवन्ति' त्रयस्त्रिंशतोऽग्निष्टोमा भवन्ति वज्रस्यैव मुखं स रक्षन्ति' दश पञ्चदश भवन्ति पञ्चदशो वज्रो (१) वज्रमेव आर्तव्येभ्यः प्र हरन्ति' षोडशिमहेशम-महर्भवति वज्र एव वीर्यं दधति' द्वादश सप्तदश भवन्त्यन्नायस्यावैरुक्ष्या अथो प्रैव तैर्जीयन्ते' पृष्टयः षड्वहो भवति षड्वा ऋतवः षट् पुष्टानि पृष्टैरेवर्तुनन्वारोहन्त्युत्तुभिः संवत्सरं ते सैवत्सर एव प्रति तिष्ठन्ति' द्वादशैकविंश भवन्ति प्रतिष्ठित्या अथो रुचमेवाऽऽत्मन् (२) दधते' बृहवः षोडशिनो भवन्ति विजित्यै' षडाश्विनानि भवन्ति षड्वा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यै—नातिरिक्ता वा एता रात्रय ऊनास्तद्यदेकस्यै न पञ्चाशदतिरिक्तास्तद्यद्व्यसीरुष्टाचत्वारिंशत ऊनाश्च खलु वा अतिरिक्ताश्च प्रजापतिः प्राजायतं ये प्रजाकाः पशुकाः स्युस्त एता आसीरन् प्रैव जायन्ते प्रजया (३) पशुभिः^{११} वैराजो वा एव यद्वो यदेकस्मान्नपञ्चाशो य एवं विद्वान्सं एकस्मान्नपञ्चाशमासते विराजमेव गच्छन्त्यन्नादा भवन्त्यै—तिरात्रावभितो भवतोऽष्टाधस्य परिगृहीत्यै" ॥ (वज्र, आत्मन्, प्रजया, द्वाविंशतिश्च) ॥ ७ ॥

संवत्सरसप्तदशोक्षाः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

संवत्सरायं दीक्षिष्यमाणा एकाष्टकायां दीक्षेरन्नेषा वै संवत्सरस्य पत्नी यदेकाष्टकैतस्यां वा एव एतां रात्रिं वसति साक्षादेव संवत्सरमारभ्य दीक्षन्त आर्ते वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽर्तनामानावृत् भवतो व्यस्तं वा एते संवत्सरस्याभि दीक्षन्ते य एकाष्टकायां दीक्षन्तेऽर्तनामानावृत् भवतः फल्गुनीपूर्णमासे दीक्षिरन् मुखं वा एतत् (१) संवत्सरस्य यत् फल्गुनी-

पूर्णमासो मुखत एव सैवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते' तस्यैकैव निर्या यत् सार्वभ्ये विषुवान्त्संपद्यते चित्रा-
पूर्णमासे दीक्षेत् मुखं वा एतत् सैवत्सरस्य याज्ञिनापूर्णमासो मुखत एव 'सैवत्सरमारभ्य दीक्षन्ते' तस्य
न का चन निर्या भवति' चतुर्दशे पुरस्तात् पौर्णमास्यै दीक्षेत् तेषां भेदाष्टकायां क्रयः सं पद्यते तेनै-
काष्टकानं न छम्यद् कुर्वन्ति' तेषां (१) पूर्वपक्षे सुत्या सं पद्यते पूर्वपक्षं मासां अभि सं पद्यन्ते ते पूर्व-
पक्ष उक् तिष्ठन्ति तानुत्तिष्ठत् ओषधयो वनस्पतयोऽनूत् तिष्ठन्ति तान् कल्याणी कीर्तिरनूत् तिष्ठत्यरा-
त्सुरिमे यजमाना इति तदनु सर्वे राक्षवन्ति' ॥ (एव,-- च्छम्यद् कुर्वन्ति तेषां, चतुर्दशे) ॥ ८ ॥

दीक्षा उपसदश्च ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति ये सत्रमुपयन्त्यभीन्धत एव क्षीक्षाभिर्मात्मानं^१ श्रपयन्त उपसद्भिः—द्वाभ्यां
लोमाव दन्ति द्वाभ्यां त्वचं द्वाभ्यामसुद् द्वाभ्यां मांसं द्वाभ्यामस्थि द्वाभ्यां मज्जानमात्मदक्षिणं वै सत्र-
मात्मनमेव दक्षिणां नीत्वा सुवर्गं लोकं यन्ति' शिक्षामनु प्र वपन्त ऋद्धया अथो रधीयारसः सुवर्गं
लोकमयामेति' ॥ (सुवर्गं पञ्चाशत्) ॥ ९ ॥

प्रायणीयमहः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

ब्रह्मादिनो वदन्त्यतिरात्रः परमो यक्षक्रतुनां कस्मात् तं प्रथममुप यन्तीत्येतद्वा अग्निष्टोमं प्रथममुप
यन्त्ययोकथ्यमयं षोडशिनमथातिरात्रमनुपूर्वमेवैतद्यक्षक्रतुनूपेत्य तानालभ्य परिगृह्य सोममेवैतत् पिबन्त
आसते ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्ति ज्योतिष्टोमो वै स्तोमानां मुखं मुखत एव स्तोमान् प्र युञ्जते' ते
(१) सरस्तुता विराजमभि सं पद्यन्ते द्वे चर्चावर्ति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुक्जः सुवर्गो
वै लोको ज्योतिरुर्विराट्सुवर्गमेव तेन लोकं यन्ति रथन्तरं दिवा भवति रथन्तरं नक्तमित्याहुर्ब्रह्मा
दिनः केन तदजामीति सौमरं तृतीयसवने ब्रह्मसामं ब्रूहत् तन्मध्यतो दधति विष्टृत्यै तेनाजामि' ॥
(त, एकान्वपञ्चाशत्) ॥ १० ॥

सैवत्सरंगतेषु सर्वमासेष्वहानि ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

ज्योतिष्टोमं प्रथममुप यन्त्यसिन्धेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्ति गोष्टोमं द्वितीयमुप यन्त्यः तारिक्ष एव तेन
तिष्ठन्त्यायुष्टोमं तृतीयमुप यन्त्यमुष्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठन्तीयं वाव ज्योतिरुत्तारिक्षं गौरसावायुर्य-
देवान्स्तोमानुपयन्त्येष्वेव तल्लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति ते सरस्तुता विराजः-(१)-मभि सं
पद्यन्ते द्वे चर्चावर्ति रिच्येते एकया गौरतिरिक्त एकयाऽऽयुक्जः सुवर्गो वै लोको ज्योतिरुर्विराट्सुवर्गमेव
रन्धते ते न क्षुधाऽऽर्तिमार्च्छन्त्यक्षौधुका भवन्ति क्षुत्सैवाधा इव हि सत्रिणो' अग्निष्टोमावभितः प्रधी
तायुक्थ्या मध्ये नभ्यं तत् तदेतत् परिपदेवचक्रं यदेतेन (२) पडहेन यन्ति देवचक्रमेव समारो-
हन्त्यारिष्ट्यै ते स्वस्ति समश्नुवते' पडहेन यन्ति पंडा ऋतव ऋतुष्वेव प्रति तिष्ठन्त्यु—भयतो ज्योतिषा
यन्त्युभयत एव सुवर्गं लोके प्रतितिष्ठन्तो यन्ति' द्वौ पंडहौ भवतस्तानि द्वादशाहानि सं पद्यन्ते द्वादशौ
वै पुरुर्ये द्वे सुक्थ्यौ द्वौ बाह्व आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गानि स्तनौ द्वादशौ (३) तत् पुरुर्यमनु पर्या-
धत्तेनै' त्रयः पडहा भवन्ति तान्यष्टादशाहानि सं पद्यन्ते नवान्यानि नवान्यानि नव वै पुरुर्ये प्राणा-

स्तत् प्राणाननु पर्यावर्तन्ते^१ चत्वारः पडहा भवन्ति तानि चतुर्विंशतिरहानि सं पद्यन्ते चतुर्विंश-
तिरर्धमासाः सैवत्सरस्तन् सैवत्सरमनु पर्यावर्तन्ते^२ उप्रतिष्ठितः संवत्सर इति खलु वा आहुर्वर्षा-
यान् प्रतिष्ठायाम् इत्येतावद्वै (४) सैवत्सरस्य ब्राह्मणं यावन्मासो मासिमास्येव प्रतितिष्ठन्तो यन्ति^३ ॥
(धिराज, - मेवेन, द्वादशा, - वेतावदा, अष्टौ च) ॥ ११ ॥

अथमेधाङ्गापाव्यहोममन्त्राः, परियानमन्त्राश्च ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

मेघस्त्वा पचतैरवतु^४ लोहितग्रीवश्छानैः^५ शलमलिर्द्वया^६ पणो ब्रह्मणो प्लक्षो मेघेन न्य-
ग्रोधश्चमसै^७ रुदुम्वर ऊर्जा^८ गायत्री छन्दोभि^९ स्त्रिवृत् स्तोमै^{१०} रवन्तीः स्थावन्तीस्त्वोऽवन्तु प्रियं
त्वा प्रियाणां वर्षिष्ठमाप्वाणां निधीनां त्वा निधिपति^{११} हवामहे वसो मम ॥ (मेघः पट्विंशत्) ॥ १२ ॥
(१३-१४) अथा होममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

कृपाभ्यः स्वाहा^१ कृल्याभ्यः स्वाहा^२ विकर्याभ्यः स्वाहा^३ ऽवत्याभ्यः स्वाहा^४ खन्याभ्यः
स्वाहा^५ ह्रद्याभ्यः स्वाहा^६ स्रद्याभ्यः स्वाहा^७ सरस्याभ्यः स्वाहा^८ वैश्वन्तीभ्यः स्वाहा^९ पल्व-
ल्याभ्यः स्वाहा^{१०} वर्ष्याभ्यः स्वाहा^{११} ऽवर्ष्याभ्यः स्वाहा^{१२} ञ्हादुनीभ्यः स्वाहा^{१३} पृष्वाभ्यः
स्वाहा^{१४} स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा^{१५} स्थावराभ्यः स्वाहा^{१६} नादेयीभ्यः स्वाहा^{१७} सैन्धवीभ्यः
स्वाहा^{१८} समुद्रियाभ्यः स्वाहा^{१९} सर्वाभ्यः स्वाहा^{२०} ॥ (कृपाभ्यश्चत्वारिंशत्) ॥ १३ ॥

अञ्जयः स्वाहा^१ वहन्तीभ्यः स्वाहा^२ परिवहन्तीभ्यः स्वाहा^३ समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा^४
शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा^५ शीघ्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा^६ ग्रं वहन्तीभ्यः स्वाहा^७ भीमं वहन्तीभ्यः
स्वाहा^८ ऽम्भोभ्यः स्वाहा^९ नभोभ्यः स्वाहा^{१०} महोभ्यः स्वाहा^{११} सर्वस्मै स्वाहा^{१२} ॥ अञ्जय एका-
वशिंशत्) ॥ १४ ॥

शुनः प्रहारः ॥ १ द्विपदा गायत्री; २ एकपदा गायत्री; ३ पङ्क्तिः; ४ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः

यो अर्वन्तं जिघांसति तमभ्यर्चयति वरुणः^१ ॥

परो मर्तैः परः श्वो ॥

अहं च त्वं च वृत्रहन्तसं बभूव सनिभ्य आ ।

अरातीवा चिदद्रिचोऽनु नौ शूर मशसतै मद्रा इन्द्रस्य रातयः^२ ॥

अभि क्रत्वेन्द्र भूरध उमन्न ते विव्यङ्महिमानं रजोऽसि ।

स्वेना हि वृत्रं शर्वसा जघन्थ न शत्रुरन्तं विविद-^३ (१)-द्युधा ते^४ ॥ (विविद, द्वे च) ॥ १५ ॥

यन्याव्यहोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ॥

नमो राजे^१ नमो वरुणाय^२ नमोऽश्वार्यै^३ नमः प्रजापतये^४ नमोऽधिपतये^५ अधिपति-
रस्यधिपति मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासं मां वेहि मयि धेह्यु-पाकृताय स्वाहा^६ ऽऽलंघ्याय
स्वाहा^७ हुताय स्वाहा^८ ॥ (नम एकावशिंशत्) ॥ १६ ॥

गव्याख्याहोमः ॥ १-४ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ।

मयोभूर्वातो अभि वातुस्त्रा ऊर्जस्वतीरोपधीरा रिशन्ताम् ।

पर्वस्वतीर्जिवधन्याः पिवन्त्ववसाय पद्वते रुद्र मृडं ॥

याः सरूपा विरूपा एकरूपा यासांभिरिष्टया नामानि वेद ।

या अङ्गिरसस्तपसह चक्रुस्ताम्यः पर्जन्य महि शर्म यच्छं ॥

या देवेषु तनुवमैरमन्त पासाः सोमो विश्वा रूपाणि वेद ।

ता अस्मभ्यं पर्यसा पिन्वमानाः प्रजावतीरिन्द्र (१) गोष्ठे रिरीहि^३ ॥

प्रजापतिर्महमेता रराणो विश्वेदेवैः पितृभिः संविद्वानः ।

शिवाः सतीरुप नो गोष्ठमाऽकृतासां वयं प्रजया सः संदेमं ॥

इह धृतिः स्वाहे^४—ह विधृतिः स्वाहे^५—ह रन्तिः स्वाहे^६—हरमतिः स्वाहो^७ महीमुपुं*—सुत्रामा-
णर्मुं*— ॥ (इन्द्रा,— द्यामि रसाचं) ॥ १७ ॥

महोचम् ॥ १-४ अनुष्टुप्, ५-६ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋषयः ॥

किं स्विदासीत् पूर्वचित्तिः किं स्विदासीद्ब्रह्मद्वयः ।

किं स्विदासीत् पिशङ्गिला किं स्विदासीत् पिलिप्पिला^१ ॥

चौरासीत् पूर्वचित्तिरथ आसीद्ब्रह्मद्वयः । रात्रिरासीत् पिशङ्गिलाऽर्विरासीत् पिलिप्पिला^२ ॥

कः स्विदेकाकी चरति क उ स्विज्जायते पुनः ।

किं स्विद्धिमस्य भेषजं किं स्विद्वावपनं महत्^३ ॥

सूर्य एकाकी चरति (१) चन्द्रमा जायते पुनः ।

अग्निहिमस्य भेषजं भूमिरावपनं महत्^४ ॥

पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि त्वा भुवनस्य नामिम् ।

पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेतः पृच्छामि वाचः परमं व्योमं ॥

वेदिमाहुः परमन्तं पृथिव्या यज्ञमाहुर्भुवनस्य नामिम् ।

सोममाहुर्वृष्णो अश्वस्य रेतो ब्रह्मैव वाचः परमं व्योमं ॥ (सूर्य एकाकी चरति, पद्वत्वारिः शब्दः ॥ १८ ॥

मरणोत्तरकालीनोऽधोपचारः ॥ गायत्री; २, ८, १०, १२, १४-१५ अनुष्टुप्, २, ६ द्विपदा गायत्री; ३ एकपदा त्रिष्टुप्;
५ पंक्तिः । विधेदेवा ऋषयः ॥

अम्ये अम्याल्यम्बिके न मा नयति कश्चन । स सस्त्यश्चकः ॥

सुमने काम्पीलवासिनि सुवर्गे लोके सं प्रोण्वीथाम् ।

आऽहमंजानि गर्भधमा त्वमंजासि गर्भधम्यै ॥

तौ सह चतुरः पदः सं प्र सारयावहै^३ ॥

वृषा वा५ रेतोघा रेतो दघातूँ त सकथ्योर्गुदं धेहाञ्जिमृदाञ्जिमन्त्रं ।

यः स्त्रीणां जीवभोजनो य आसां (१) बिलघावनः । प्रियः स्त्रीणामपीन्यः^४ ॥

य आसां कृष्णे लक्ष्मणि सर्दिगृदि पुरावपीतं ॥

अम्बे अम्बालयम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^५ ॥

ऊर्ध्वार्मेनामुच्छ्रयताद्वेषुभारं गिराविं । अथास्या मय्यमेधना५ श्रुतिं वार्ते पुनर्भिर्वं ॥

अम्बे अम्बालयम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः ॥

यद्दरिणी यवमत्ति न (२) पुष्टं पशु मन्यते । शूद्रा यदर्थजारा न पोषाय धनायति^६ ॥

अम्बे अम्बालयम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^७ ॥

इयं यका शकुन्तिका ऽऽहलमिति सर्पति ।

आहतं गम्भे पसो नि जल्लुलीति घाणिकीं ॥

अम्बे अम्बालयम्बिके न मां यमति कश्चन । ससस्त्यश्चकः^८ ॥

माता च ते पिता च तेऽग्रं वृक्षस्य रोहतः (३) ।

प्र सुलामीति ते पिता गम्भे मुष्टिमवत्सयत्वं ॥

दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्चस्य वाजिनः ।

सुरभि नो मुखां करत् प्र ण आयूँषि तारिषत्वं ॥

आपो हि हा मय्योभुवस्ता न ऊर्जे दघातन । महे रणांय चक्षसे^९ ॥

यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशुतीरिव मातरः^{१०} ॥

तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ (४) । आपो जनयथा च नः^{११} ॥

(आसा, -मति न, रोहतो, जिन्वथ, चत्वारि च) ॥ १९ ॥

मरणदापकाहीनोऽक्षोपचारः ॥ ७ बृहती, ८ उपरिहाद्बृहती, अनुष्टुप् वा, ९-११ गायत्री । विधेदेवा ऋतवः ॥

धूँ—ध्रुवः सुवै—वैसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसां रुद्रास्त्वाऽञ्जन्तु वैष्टुमेन छन्दसां ऽऽदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसां ॥

वधातो अपो अगमदिन्द्रस्य तनुवै प्रियाम् । एत५ स्तोतरेतेन पथा पुनरश्ममा वर्तयासि नैः ॥

राजीश्छाचीश्च यक्षो ममाश्च ।

यव्यायै गुव्याया एतेदेवा अर्चमत्तैतदक्षमाहि प्रजापते ॥

युञ्जन्ति भ्रम-(१)-मरुतं चरन्तं परि-तुष्टपुषः । रोचन्ते रोचुना विवि ॥

युञ्जन्त्यस्य काम्वा इरी विपक्षता रथे । शोणां धुष्ण नृवाहसां ॥

केतुं कृण्वन्केतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुपङ्गिरजायथाः ॥ (व्रतं, पञ्चपिस्ततिव्य) ॥ २० ॥

सन्ततिहोममन्त्राः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्राणाय स्वाहा^१ व्यानाय स्वाहा^२ उपानाय स्वाहा^३ स्नानाय स्वाहा^४ संतानेभ्यः स्वाहा^५
परिसंतानेभ्यः स्वाहा^६ पर्वेभ्यः स्वाहा^७ संधानेभ्यः स्वाहा^८ क्षरीरेभ्यः स्वाहा^९ यज्ञाय
स्वाहा^{१०} दक्षिणाभ्यः स्वाहा^{११} सुवर्गाय स्वाहा^{१२} लोकाय स्वाहा^{१३} सर्वैस्मै स्वाहा^{१४} ।

(प्राणायुष्टाविंशतिः) ॥ २१ ॥

प्रभृक्छिहोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सिताय स्वाहा^१ असिताय स्वाहा^२ अभिहिताय स्वाहा^३ अनभिहिताय स्वाहा^४ युक्ताय स्वाहा^५
अयुक्ताय स्वाहा^६ सुयुक्ताय स्वाहा^७ अयुक्ताय स्वाहा^८ विभृक्ताय स्वाहा^९ प्रभृक्ताय स्वाहा^{१०} वधते
स्वाहा^{११} परिवधते स्वाहा^{१२} संवधते स्वाहा^{१३} अनुवधते स्वाहा^{१४} द्वधते स्वाहा^{१५} यते स्वाहा^{१६}
घावते स्वाहा^{१७} तिष्ठते स्वाहा^{१८} सर्वैस्मै स्वाहा^{१९} ॥ (सिगवाष्टाविंशत्यप्य) ॥ २२ ॥

[दृष्टव्यति- १४५। -य्य- २०३। -क्षाः २९९। प्रजापति- १७२। -ह्ये २१७। अदित्या १३६। यतिष्ठः १७२। संव-
त्सरा १३७। सुवर्ग ५०। मध्याह्नितो ९९। ज्योतिष्टोमं २०८। मेघः ३६। क्षत्र्याभ्यो ४०। ऽज्यो २९। यो ५२। नमो
२९। मयोभूः ८८। किम- ९९। -म्बे २०४। मूः ७५। प्राणाय २८। सिगय ३८। द्वाविंशतिः ॥ २९२१]

[इति सप्तमकाण्डे चतुर्थः प्रपाठकः ॥४॥]

सत्रविशेषाभिधानम् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

गवामयनाख्यं संवत्सरसत्रम् ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

गावो वा एतत् सत्रमसिताशुक्लाः सतीः शृङ्गाणि नो जायन्ता इति कामेन तासां दश मासा निष-
ण्णा आसन्नथ शृङ्गाण्यजायन्त ता उदतिष्ठन्नरात्स्मेत्यथ यासां नाजायन्त ताः संवत्सरमाप्त्वोदतिष्ठन्-
रात्स्मेति यासां चाजायन्त यासां च न ता उभयीरुदतिष्ठन्नरात्स्मेति गोसत्रं वै (१) संवत्सरो य एवं
विद्वार्षः संवत्सरमुपयन्त्यर्ध्वन्त्येवं तस्मात् तृपरा वार्षिकौ मासौ पत्नी चरति सत्राभिजितरक्षस्यै^१
तस्मात् संवत्सरसद्रो यत् किं च गृहे क्रियते तद्वत्समवस्थमभिजितं क्रियते समुद्रं वा एते प्र पूवन्ते
ये संवत्सरमुपयन्ति यो वै समुद्रस्य पारं न पश्यति न वै स तत् उदति संवत्सरो (२) वै समुद्र-
स्तस्यैतत् पारं यदतिरात्रौ य एवं विद्वार्षः संवत्सरमुपयन्त्यनार्ता एधोरचं गच्छन्ती^२—यं वै पूर्वोऽति-
रात्रोऽसावुत्तरो मनः पूर्वो वागुत्तरः प्राणः पूर्वोऽपान उत्तरः प्ररोधनं पूर्वं उदयनमुत्तरो^३ ज्योति-
ष्टोमो वैश्वानरोऽतिरात्रो भवति ज्योतिरेव पुरस्तादधते सुवर्गस्य लोकस्यानुव्याप्त्यै^४ चतुर्विंशः प्राय-
णीयो भवति चतुर्विंशतिरर्धमासाः (१) संवत्सरः प्रयन्त एव संवत्सरे प्रति तिष्ठन्ति तस्य त्रीणि च

शतानि पृथिव्यं स्तोत्रीयास्तावतीः संवत्सरस्य रात्रय उभे एव संवत्सरस्य रूपे आनुवन्ति ते स५-
स्थित्या अरिष्टया उत्तरैरहोभिश्चरन्ति पट्टा भवन्ति पट्टं वा ऋतवः संवत्सर ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रति
तिष्ठन्ति गौश्चाऽऽयुधं मध्यतः स्तोमौ भवतः संवत्सरस्यैव तन्मिथुनं मध्यतो (४) दधति प्रजननार्थं
ज्योतिर्भितो भवति विमोचनमेव तच्छब्दाऽस्यैव तद्विमोक्तं यन्त्ययो उभयतो ज्योतिषैव पट्टेन सुवर्ग
लोकं यन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्त्यासन्ते केन यन्तीति देवयानेन पृथेति ब्रूयाच्छब्दाऽसि वै देवयानः
पन्था गायत्री त्रिष्टुब्जगती ज्योतिर्वै गायत्री गौलिष्टुगायुर्जगती यदेते स्तोमा भवन्ति देवयानेनैव (५)
तत् पन्था यन्ति समानं सामं भवति देवल्लोको वै सामं देवल्लोकादेव न यन्त्ये—न्याभन्या ऋचौ
भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचौ मनुष्यलोकादेवान्यमन्यं देवल्लोकमभ्यारोहन्तो यन्त्ये—मिवतो ब्रह्मसामं
भवति सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यो अभिजिज्ञवति सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै विश्वजिज्ञवति विश्वस्य
जित्यै मासिमासि पृष्ठान्युप यन्ति मासिमास्यतिग्राह्या गृह्यन्ते मासिमास्येव वीर्ये (६) दधति मासां
प्रतिष्ठित्या उपरिष्ठान्मासां पृष्ठान्युप यन्ति तस्मादुपरिष्ठोदोषधयः फलं गृह्णन्ति ॥ (गोसुत्रं वा, पृथि
संवत्सरो, ऽर्धमासा, मिथुन मध्यतो देवयानेनैव, वीर्यं, त्रयोदश च) ॥ १ ॥

गवामयनस्य दशमासद्वादशमासविकल्पः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

गावो वा पतत् सत्रमासताशुक्लाः सतीः शृङ्गाणि सिषांसन्तीस्तासां दश मासा निर्वण्णा आसन्नथ
शृङ्गाण्यजायन्त ता अनुवन्नरात्स्मोत् तिष्ठामाव तं काममरुत्सहि येन कामेन न्यर्पदामेति तासामु त्वा
अनुवन्नार्थं वा यावतीर्वाऽसामहा एवमौ द्वादशौ मासौ संवत्सरः संपायोत् तिष्ठामेति तासां (१)
द्वादशे मासि शृङ्गाणि प्रार्थन्त श्रद्धया वाऽश्रद्धया वा ता इमा यास्तूपर उभयो वाव ता आर्धुवन्न
याश्च शृङ्गाण्यसन्तन् याश्चोर्जमवारुन्धते—प्रोति दशसु मासुसिष्ठैर्ब्रूतेति द्वादशसु य एवं वेद पदेन
खलु वा एते यन्ति विन्दति खलु वै एवेन यन् तद्वा पतद्वधमयनं तस्मा—(२) देतन्नोसनि ॥
(तिष्ठामेति तासां, तस्माद्, द्वे च) ॥ २ ॥

पृष्ठयपट्टविकल्पः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

प्रथमे मासि पृष्ठान्युप यन्ति मध्यम उप यन्त्युत्तम उप यन्ति तदाहुर्यो वै त्रिरेकस्याहं उपसीदन्ति
वृद्धं वै साऽपराभ्यां दोहाभ्यां दुहेऽथ कुतः सा दौष्यते यां द्वादश कृत्वं उपसीदन्तीति संवत्सरः
संपायोत्तमे मासि सकृत् पृष्ठान्युपयुस्तद्यजमाना यज्ञं पशूनव रुन्धते समुद्रं वा (१) एतेनचारमपारं
प्र प्लवन्ते ये संवत्सरमुपयन्ति यद् बृहद्रथंतरे अन्वर्जैर्युयथा मध्ये समुद्रस्य प्लवमन्वर्जैर्युस्तादृक् तद-
उत्तमं बृहद्रथंतराभ्यामित्वा प्रतिष्ठां गच्छन्ति सर्वेभ्यो वै कामेभ्यः संधिर्बुधे तद्यजमानाः सर्वान् कामा-
नव रुन्धते ॥ (समुद्रं वै, चतुस्त्रिंशच्च) ॥ ३ ॥

उपरे पक्षसि विशेषः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

सामान्यं ऋचौ भवन्ति मनुष्यलोको वा ऋचौ मनुष्यलोकादेव न यन्त्ये—न्यर्दन्त्यत् सामं भवति
देवल्लोको वै सामं देवल्लोकादेवान्यमन्यं मनुष्यलोकं प्रःपत्रोहन्तो यन्ति जातीमग्र उप यन्ति जाती

वै छन्दांसि प्रत्यवरोहन्त्या—प्रयणं ब्रह्म पुष्टानि त्रयास्त्रिंशत् स्तोमास्तस्माज्ज्यायांस्स कनीयान्
प्रत्यवरोहति वैश्वकर्मणो गृह्यते विश्वान्येष तेन कर्माणि यजमाना अव रन्धत आदित्यो (१) गृह्यत
इयं वा अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठन्त्ये—न्याऽन्यो गृह्यते मिथुनत्वाय प्रजात्या अवाप्तरं वै दशरात्रेण
प्रजापतिः प्रजा अस्तुजत यद्दशरात्रो भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त एता १ ह वा उद्बृकः शौल्यायनः
सुत्रस्य हि मुवाच यद्दशरात्रो यद्दशरात्रो भवति सुत्रस्य ह्यर्थो अथो यदेव पूर्वेष्वहःसु विलोम क्रियते तस्यैव-
(२)-वा शान्तिः ॥ (आश्रित्य, - स्वस्यैव, द्वे च) ॥ ४ ॥

मासस्येण प्रवृत्तयोद्देवोर्गवामयनयोर्विशेषः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यदि सोमौ स०सुतौ स्यातां महति रात्रियै प्रातरनुष्ठाकमुपाकुर्यात् पूर्वो वाचं पूर्वो देवताः पूर्वेष्व-
न्दांसि वृङ्क्ते वृषण्वती प्रतिपदं कुर्यात् प्रातःसवनदेवैषामिन्द्रं वृङ्क्ते ऽथो खत्वाहुः सवनमुखे-
सवनमुखे कार्यते सवनमुखात्सवनमुखादेवैषामिन्द्रं वृङ्क्ते संवेशायौपवेशाय गायत्रियास्त्रिपुभो जगत्या
अनुष्टुभः पङ्क्त्या अमिभूत्यै स्वाह्या छन्दांसि वै संवेश नपवेशवृद्धोभिरेवैषां (१) छन्दांसि वृङ्क्ते
सजनीय० शस्यं विहृष्य १ शस्यमगस्त्यस्य कयाशुभीय० शस्यमेतावद्वा अस्ति यावदेतद्यावदेवास्ति
तदेषां वृङ्क्ते यदि प्रातःसवने कलशो दीर्येत वैष्णवीषु शिपिविष्ट्वतीषु स्तुवीरन् यद्वै यक्षस्याति-
रिच्यते विष्णुं तच्छिपिविष्टमभ्यर्ति रिच्यते तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्तं एवातिरिक्तं दद्यात्यथो अतिरिक्ते-
नैवातिरिक्तमाप्त्वाऽव (२) रन्धते यदि मध्यंदिने दीर्येत वषट्कारनिघ्नन् सारं कुर्वेष्वट्कारो वै यक्षस्य
प्रतिष्ठा प्रतिष्ठामेवैन्नमयन्ति यदि तृतीयसवन एतदेव ॥ (छन्दांभिरेवैषां, - भवैकाद्यभिरेवैषां) ॥ ५ ॥

गवामयनस्य गुणविकाररूपोऽहस्तरयः । विश्वेदेवा ऋषयः ।

पंडुहैर्मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्ति पंडुहैर्हि मासान्संपश्यन्त्य—धर्मासैर्हि मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्त्य-
धर्मासैर्हि मासान्संपश्यन्त्य—मावासर्यया मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्त्यमावासर्यया हि मासान्सं-
पश्यन्ति पौर्णमास्या मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्ति पौर्णमास्या हि मासान्संपश्यन्ति यो वै
पूर्ण आसिञ्चति परा स सिञ्चति यः पूर्णोदुदचति (१) प्राणमस्मिन्तस दधाति यत् पौर्णमास्या
मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्ति संवत्सरायैव तत् प्राणं दधति तदनु सत्रिणः प्राणन्ति यदह्नोत्सृजेयुर्यथा
इतिरुपेन्द्रो विपतयेव सवत्सरो वि पतेदस्मिमाच्छैयुर्यत् पौर्णमास्या मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्ति
संवत्सरायैव तदुदानं दधति तदनु सत्रिण उ- (२)-दन्ति नाऽऽतिमाच्छैर्ति पूर्णमासे वै देवानां
सुतो यत् पौर्णमास्या मासान्संपाद्याह्वत् सृजन्ति देवानामिव तद्यत्नेन यक्षं प्रत्यवरोहन्ति वि वा
एतद्यक्षं छिन्दन्ति यत् पंडुहसैतत् संतमथाह्वत् सृजन्ति प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते प्रजापतिः सर्वा
देवता देवताभिरेव यक्ष सं तन्वन्ति यन्ति वा एते सर्वनाद्येऽह- (३)-त् सृजन्ति तुरीयं खलु वा
एतत् सर्वन् यत् सांघ्राय्यं यत् सांघ्राय्यं भवति तेनैव सर्वनाद्य यन्ति समुपह्वयं भक्षयन्त्येतत् सोमपीथा
हेतार्हि यथायतनं वा एतेपां सवनभाजो देवता गच्छन्ति येऽह्वत् सृजन्त्यनुसवनं पुरोडाशान्
निर्वपन्ति यथायतनदेव सवनभाजो देवता अव रन्धते ॥ ऽष्टाकपालान् प्रातःसवन एकादशकपालान्

आर्ष्यदिने सर्वने द्वादशकपालाः स्तृतीयसवने छन्दाः स्येवाऽऽप्ता (१) ऽथ रुधते वैश्वदेवं चतुर्त्तीयसवने निर्वपन्ति वैश्वदेवं वै तृतीयसवनं तेनैव तृतीयसवनाच्च यन्ति ॥ (उदय, - सु, - येऽह, - रात्र्या, पञ्चदश च) ॥ ६ ॥

उत्सर्गिणामयनमीमांसा ॥ १४ वृहती । विधेदेवा ऋषयः ।

उत्सर्ज्यां ३ नोत्सर्ज्या ३मिति मीमांसने ब्रह्मवादिनस्तद्वाहुत्सर्ज्यमेवेत्यर्थः—मावास्यायां च पौर्णमास्यां चोत्सर्ज्यमित्याहुरेते हि यज्ञं बहत् इति ते त्वाव नोत्सर्ज्ये इत्याहुये अवान्तरं यज्ञं मेजाते इति या प्रथमा व्यष्टका तस्यामुत्सर्ज्यमित्याहुरेव मासो विश्वर इति नाऽऽदिष्टः (१)—मुत्सर्ज्ये—यवादिष्टमुत्सर्ज्यैर्युग्मादेशे पुनः पर्याप्लावे मध्ये षडहस्यं संपर्येत षडहैर्मासान्संपाद्य यत् सप्तममहस्तस्मिन्मुत्सर्ज्यै—स्तदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेयुरेन्द्रं दधीन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं वैश्वदेवं द्वादशकपालं—मन्त्रैर्व वसुमतः प्रातःसवनं यदग्नये वसुमते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वागिनीं कुर्वन्ति (२) सत्यं नमष्टाभिरुप यन्ति यद्वेन्द्रं वधि भवतीन्द्रमेव तद्वागधेयाच्च व्यावयन्ती—न्द्रस्य वै मरुत्वतो आर्ष्यदिनः सर्वनं यद्विन्द्राय मरुत्वते पुरोडाशमेकादशकपालं निर्वपन्ति देवतामेव तद्वागिनीं कुर्वन्ति सर्वनमेकादशभिरुप यन्ति विधेयां वै देवानां वसुमतां तृतीयसवनं यद्वैश्वदेवं द्वादशकपालं निर्वपन्ति देवता एव तद्वागिनीः कुर्वन्ति सर्वनं द्वादशभिः (३)—रुप यन्ति प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते यक्षो वै प्रजापतिर्यक्षस्याननुसर्गायां—मिवर्त इतः षण्मासो ब्रह्मसामं भवति ब्रह्म वा अभिवर्तो ब्रह्मणेव तत् सुवर्गं लोकमभिवर्तयन्तो यन्ति प्रतिकूलमेव हीतः सुवर्गो लोकः—

इन्द्रं कर्तुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।

शिक्षां नो असिन् पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमही—

—त्य- (४)—मुत आयताः षण्मासो ब्रह्मसामं भवत्ययं वै लोको ज्योतिः प्रजा ज्योतिरिममेव तल्लोकं पर्यन्तोऽभिवदन्त आ यन्ति ॥ (नाऽऽदिष्टः— कुर्वन्ति, द्वादशभिः— रिति, विःशुद्धिः) ॥ ७ ॥

गवामयनसम्बन्धिसहाजते सामविशेषाः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

देवानां वा अन्तै जग्मुषामिन्द्रियं वीर्यमपाक्रामत् तत् क्रोशेनावारुधत् तत् क्रोशस्य क्रोशत्वं यत् क्रोशेन चात्वालस्यान्तै स्तुवन्ति यज्ञस्यैवान्तै गत्वैन्द्रियं वीर्यमव रुधते सप्तस्यद्वयोऽऽहवनीयस्यान्तै स्तुवन्त्यग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वर्द्धिमुप यन्ति प्रजापतेर्द्धयेन हविर्धानेऽन्तः स्तुवन्ति प्रेमाणमेवस्य गच्छन्ति स्त्रोकेन पुरस्तात् सर्वसः (१) स्तुवन्त्यनुस्त्रोकेन पश्चाद्यज्ञस्यैवान्तै गत्वा स्त्रोकमाजो भवन्ति नव-मिरध्वर्युश्चायति नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधाति सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति प्राणेष्वे-वेन्द्रियं दधत्यर्थं—प्रतिहतामिरायाति तस्मात् पुरुषः सर्वोप्यन्यानि शीघ्रोऽङ्गानि प्रत्यचक्षति शिर एव न पञ्चदश रथान्तरं भवतीन्द्रियमेवाव रुधते सप्तदशं (२) बृहदन्नाद्युपार्वरुध्या अथो प्रैव तेन जायन्त एकविंशं भुजं द्विपदां प्रतिप्रित्यै पत्न्य उप गायन्ति मिथुनत्वाय प्रजात्यै प्रजापतिः प्रजा,

असृजत सौऽकामयताऽऽसामहः राज्यं परीयामिति तासां राजनेनैव राज्यं पर्येत तद्वाजिनस्य राजनत्वं यद्वाजिनं भवति प्रजानामिव तद्यजमाना राज्यं परि यन्ति पञ्चविंशं भवति प्रजापते- (१)-रात्र्यै^{१२} पञ्चमिस्तिष्ठन्तः स्तुवान्ति देवलोकमेवाभि जयन्ति पञ्चमिरासीना मनुष्यलोकमेवाभि जयन्ति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरा विराडर्षं विराड् विराजैवाष्टमर्षं रुधते^{१३} पञ्चधा विनिपद्य स्तुवन्ति पञ्च दिशो दिक्ष्वैव प्रति तिष्ठन्त्ये^{१४} कैक्याऽस्तुतया समारयन्ति दिग्भ्य एवाष्टाद्यं सं भरन्ति^{१५} तामिच्छन्तोद्गायति दिग्भ्य एवाष्टाद्यं (४) संभृत्य तेज आत्मन् दधते तस्मादेकः प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यवन्त्यथो यथा सुपर्ण उत्पतिष्यञ्छिर उत्तमं कुर्वत एवमेव तद्यजमानाः प्रजानामुत्तमा भवन्त्यै-सुन्दीमुद्गाताऽऽरोहति सात्रा-ज्यमेव गच्छन्ति प्लेङ्गुः^{१६} होता नाकस्यैव पृष्ठं रोहन्ति कुर्चावध्वर्युर्गन्धस्यैव विष्टपं गच्छन्त्येतावन्तो वै देवलोकान्तेष्वेव यथापूर्वं प्रति (५) तिष्ठन्त्यथो आक्रमणमेव तत् सेतुं यजमानाः कुर्वते सुवर्गस्य लोकस्य समष्टयै^{१७} ॥ (सवसः, ससवसः, प्रजापते, - गायति दिग्भ्य एवाष्टाद्यं, मध्ये, - कादश, त्र) ॥ ८ ॥

शततन्तुवीणादिविधिः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अन्यैण वै सहस्रशः प्रजापतिः प्रजा असृजत ताभ्य इलान्देनेरां लूतामवाक्यं यदुक्तं भवति प्रजा एव तद्यजमानाः सृजन्त इलान्दं भवति प्रजाभ्य एव सृष्टाभ्य इरां लूतामर्षं रुधते तस्माद्याऽ समाऽ सवः सवृद्धं शोषुकास्ताऽ समां प्रजा इपः खासामूर्जमाददते याऽ समां व्यृद्धमक्षौषुकास्ताऽ समां प्रजा (१) न खासामिपमूर्जमाददतं उत्क्रोदं कुर्वते यथा बन्धानमुमुक्षाना उत्क्रोदं कुर्वत एवमेव तद्यजमाना देवबन्धानमुमुक्षाना उत्क्रोदं कुर्वत इयमूर्जमात्मन् दधानो वाणः शततन्तुर्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठन्त्या^{१८} - जिं धावन्त्यनभिजितस्याभिजित्यै^{१९} दुन्दुभीन्समा-भ्रन्ति परमा वा एवा वाग्या दुन्दुभौ परमामेव (२) वाचमर्षं रुधते^{२०} भूमिदुन्दुभिमा भ्रन्ति यैवेमां वाक् प्रविष्टा तामेवाव रुधते ऽथो इमामेव जयन्ति सर्वा वाचो वदन्ति सर्वासां वाचामर्षं रुध्यां आर्द्रं चर्मन् व्यायच्छेते इन्द्रियस्यावच्छद्या आऽन्यः क्रोशति प्राण्यः शंसति य आक्रोशति पुनात्येवैनान्स यः प्रशंसति पुतेष्वेवाष्टाद्यं दधात्यं - पिङ्गं च (३) वा एते देवर्कतं च पूर्वमसैरव रुधते यद्भूतेच्छवाऽ सामानि भवन्त्युभयस्यावच्छद्यै^{२१} यन्ति या एते मिथुनाद्यै सैवत्सुसमुपयन्त्यन्तर्वेदि मिथुनौ सं भव-तस्तेनैव मिथुनाज यन्ति^{२२} ॥ (व्यृद्धमक्षौषुकास्ताऽ समां प्रजाः, परमामेव, च, त्रिःशतं ॥ ९ ॥

वाचीमूलम् ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानमेवैषामर्षं भिन्दन्ति माऽप रात्सीर्माऽति व्यात्सीरित्याह संप्रत्येवैषां पाप्मानमर्षं भिन्दन्त्यु-दकुम्भानधिनिधाय वास्यो मार्जालीयं परि नृत्यन्ति पदो निघ्नतीदिर्मधुं गायन्त्यो मधु वै देवानां परममष्टाद्यं परममेवाष्टाद्यमर्षं रुधते पदो नि घ्नन्ति महीयामेवैषुं दधति^{२३} ॥ (चर्मेकाग्रपञ्चाशत्) ॥ १० ॥

जघमेवाह्ना जघहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

पृथिव्यै स्वाहा^{२४} उत्तरिक्षाय स्वाहा^{२५} दिवे स्वाहा^{२६} संप्लोष्यते स्वाहा^{२७} संप्लवमानाय

स्वाहो संप्लुताय स्वाहा^{१६} मेघायिष्यते स्वाहा^{१७} मेघायते स्वाहा^{१८} मेघिताय स्वाहा^{१९} मेघाय
स्वाहा^{२०} नीहाराय स्वाहा^{२१} निहाकायै स्वाहा^{२२} प्रासचाय स्वाहा^{२३} प्रचलाकायै स्वाहा^{२४}
विद्योतिष्यते स्वाहा^{२५} विद्योतमानाय स्वाहा^{२६} संविद्योतमानाय स्वाहा^{२७} स्तनयिष्यते स्वाहा^{२८}
स्तनयते स्वाहा^{२९} ग्र२ स्तनयते स्वाहा^{३०} वर्षिष्यते स्वाहा^{३१} वर्षते स्वाहा^{३२} अभिवर्षते स्वाहा^{३३}
परिवर्षते स्वाहा^{३४} संवर्षते (१) स्वाहा^{३५} अनुवर्षते स्वाहा^{३६} शीकायिष्यते स्वाहा^{३७} शीकायते
स्वाहा^{३८} शीकिताय स्वाहा^{३९} प्रोषिष्यते स्वाहा^{४०} पुष्णते स्वाहा^{४१} परिपुष्णते स्वाहा^{४२} द्व-
हीष्यते स्वाहा^{४३} द्रुहते स्वाहा^{४४} द्रुहीताय स्वाहा^{४५} विप्लोष्यते स्वाहा^{४६} विप्लवमानाय स्वाहा^{४७}
विप्लुताय स्वाहा^{४८} ऽऽतप्यते स्वाहा^{४९} ऽऽतपते स्वाहा^{५०} ग्रामतपते स्वाहा^{५१} ग्रम्यः स्वाहा^{५२} य-
जुर्म्यः स्वाहा^{५३} सामर्म्यः स्वाहा^{५४} ऽङ्गिरोर्म्यः स्वाहा^{५५} वेदेर्म्यः स्वाहा^{५६} गाथर्म्यः स्वाहा^{५७} ना-
राक्षसीर्म्यः स्वाहा^{५८} रैमीर्म्यः स्वाहा^{५९} (२) सर्वैस्मै स्वाहा^{६०} ॥ (संवर्षते, रैमीर्म्यः स्वाहा, द्वे च) ॥ ११॥

गारिहोममन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

दुत्वते स्वाहा^१ ऽदुन्तकाय स्वाहा^२ प्राणिने स्वाहा^३ ऽप्राणाय स्वाहा^४ मुखंवते स्वाहा^५
ऽमुखाय स्वाहा^६ नासिकवते स्वाहा^७ ऽनासिकाय स्वाहा^८ ऽक्षण्वते स्वाहा^९ ऽनक्षिकाय स्वाहा^{१०}
कृणिने स्वाहा^{११} ऽकृर्णकाय स्वाहा^{१२} शीर्षण्वते स्वाहा^{१३} ऽशीर्षकाय स्वाहा^{१४} पद्वते स्वाहा^{१५}
ऽपादकाय स्वाहा^{१६} प्राणते स्वाहा^{१७} ऽप्राणते स्वाहा^{१८} वदते स्वाहा^{१९} ऽवदते स्वाहा^{२०} पश्यते
स्वाहा^{२१} ऽपश्यते स्वाहा^{२२} ऋण्वते स्वाहा^{२३} ऽगृण्वते स्वाहा^{२४} मनस्विने स्वाहा^{२५} (१) ऽमनसे
स्वाहा^{२६} रेतस्विने स्वाहा^{२७} ऽरेतस्काय स्वाहा^{२८} प्रजाम्यः स्वाहा^{२९} प्रजननाय स्वाहा^{३०}
लोमवते स्वाहा^{३१} ऽलोमकाय स्वाहा^{३२} त्वचे स्वाहा^{३३} ऽत्वक्काय स्वाहा^{३४} चर्मण्वते स्वाहा^{३५} ऽच-
र्मकाय स्वाहा^{३६} लोहितवते स्वाहा^{३७} ऽलोहिताय स्वाहा^{३८} मा२सन्वते स्वाहा^{३९} ऽमा२सकाय स्वाहा^{४०}
स्नावर्म्यः स्वाहा^{४१} ऽस्नावकाय स्वाहा^{४२} ऽस्थन्वते स्वाहा^{४३} ऽनाशिकाय स्वाहा^{४४} मज्जन्वते
स्वाहा^{४५} ऽमज्जकाय स्वाहा^{४६} ऽङ्गिने स्वाहा^{४७} ऽनुक्ताय स्वाहा^{४८} ऽऽत्मने स्वाहा^{४९} ऽनात्मने स्वाहा^{५०}
(२) सर्वैस्मै स्वाहा^{५१} ॥ (मज्जन्वते स्वाहा, ऽनात्मने स्वाहा, द्वे च) ॥ १२ ॥

परिधिमन्त्राः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्ते विष्णुस्त्वा युनक्त्वस्य यज्ञस्यद्वयै मद्य२ संनस्या अमुष्मे
कामायाऽऽयुषे त्वा प्राणाय त्वा ऽपानाय त्वा व्यानाय त्वा व्युष्ट्यै त्वा रय्यै त्वा राधसे त्वा घोषाय
त्वा पोषाय त्वा ऽऽराद्धोषाय त्वा प्रच्युत्यै त्वा ॥ (कोऽष्टात्रिंशत्) ॥ १३ ॥

सर्वपृष्ठेष्टिः ॥ विधेदेवा ऋषयः ।

अन्नयै गायत्राय त्रिवृते राथैतराय वासन्तायाष्टाकपाले इन्द्राय त्रैष्टुमाय पञ्चवशाय बार्हताय त्रैष्मायै-

कादशकपालो^१ विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः सप्तदशेभ्यो वैरूपेभ्यो वार्षिकेभ्यो द्वादशकपालो^२ मित्रा-
वरुणाभ्यामात्रुष्टुभाभ्यामेकविंशाभ्यां वैराजाभ्यां^३ शारवाभ्यां पयस्यां^४ बृहस्पतये पाङ्क्त्याय मित्रावाय
शाकवराय हैमन्तिकाय चूहेः संवित्र आतिच्छन्दसाय त्रयसि^५ शारय रैवताय शौशिराय द्वादशकपालो^६
ऽदित्यै विष्णुपत्तयै चूहे—रुद्रये वैश्वानराय द्वादशकपालो^७ ऽनुमत्यै चूहेः फ्राय एककपालः ॥
(अग्रये गायत्रायादित्या अनुमत्यै चूहेः सप्तचत्वारिंशत्) ॥ १४ ॥

सर्वपृष्ठेष्टिप्रयोगः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

यो वा अन्नावग्निः प्रहियते यश्च सोमो राजा तयोरेव आतिथ्यं यदग्नीपोमीयोऽयैव रुद्रो यश्चीयते यत्
संचितेऽन्नावेतानि हवीरपि न निर्वर्षेदेव एव रुद्रोऽशान्त उपोत्थाय प्रजां पृश्न यजमानस्याभि मन्येत
यत् संचितेऽन्नावेतानि हवीरपि निर्वर्षति भागधेयेनैवैनं शमयति नास्य रुद्रोऽशान्त (१) उपोत्थाय
प्रजां पृश्नमि मन्यते^१ दश हवीरपि भवन्ति न च वै पुरुषे प्राणा नार्मिदेशमी प्राणानेव यजमाने
दद्यात्यथो दशाक्षरा विराडक्षं विराड् विराज्येवाप्ताद्ये प्रति तिष्ठत्यु—तुमिर्वा एष छन्दोभिः स्तोमैः पृष्टैश्चै-
तव्य इत्याहुयदेतानि हवीरपि निर्वर्षत्युतुमिरेवैनं छन्दोभिः स्तोमैः पृष्टैश्चैतुते^२ दिशः सुषुवाणेनाः^३ (२)-
मिजित्या इत्याहुयदेतानि हवीरपि निर्वर्षति दिशाममिजित्या एतया वा इन्द्रं देवा अयाजयन् तस्मा-
दिन्द्रस्य एतया मनुं मनुष्यास्तस्मान्मनुस्यो यथेन्द्रो देवानां यथा मनुमनुष्याणामेवं भवति य एवं
विद्वानेतयेष्टया यजते^४ दिग्बन्तः पुरोऽनुवाक्या भवन्ति सर्वासां दिशाममिजित्यै^५ ॥ (अथ रुद्रोऽशान्तः,
सुषुवाणेन, - कचत्वारिंशच्च) ॥ १५ ॥

[१६-१७] महिमग्रहः ॥ त्रिष्टुप् । विश्वेदेवा ऋषयः ।

यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव ।

य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते द्यौर्महिमा नक्षत्राणि रूपमादित्यस्ते
तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा^१ ॥ (यः प्राणतो द्यौर्मादित्योऽष्टाभिः श्व) ॥ १६ ॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्वं उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।

यस्य छायाऽमृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णामि तस्य ते पृथिवी महिमौषधयो वनस्पतयो रूप-
मग्निस्ते तेजस्तस्मै त्वा महिम्ने प्रजापतये स्वाहा^१ ॥ (य आत्मदा पृथिव्यग्नि, - रेकाद्यचत्वारिंशत्) ॥ १७ ॥

महावचसदोमः ॥ विश्वेदेवा ऋषयः ।

आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायता^१—माऽस्मिन् राष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतां^२
दोग्ध्रीं धेनुं^३—वोढांऽनङ्गां^४—नाशुः सप्तिः^५ पुरन्ध्रियोषां^६ जिष्णू रथिष्ठाः सुभेयो युवा ऽस्य
यजमानस्य वीरो जायतां^७ निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षतु फुलिन्वो न ओषधयः पच्यन्तां^८

योगक्षेमो नः कल्पताम् ॥ (जा मन्त्रावेकचत्वारिंशत्) ॥ १८ ॥

जपानुमन्त्रणम् ॥ विद्येदेवा ऋषयः ।

आऽऽक्रान् वाजी पृथिवीमग्निं युजमकृत वाज्यर्वाः ॥ ५५ ॥ आऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षं वायुं युजमकृत वाज्यर्वाः
द्यां वाज्याऽऽकंस्तु सूर्यं युजमकृत वाज्यर्वाः ॥ ५६ ॥ अग्निले वाजिन् युङ्ङनु त्वा ॥ ५७ ॥ रमे स्वस्ति मा सं
पारयं वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ॥ ५८ ॥ रमे स्वस्ति मा सं (१) पारयं ॥ ५९ ॥ दित्यस्ते वाजिन् युङ्ङनु
त्वा ॥ ६० ॥ रमे स्वस्ति मा सं पारयं प्राणधृगसि प्राणं मे दृष्टं व्यानधृगसि व्यानं मे दृष्टं
पानधृगस्य पानं मे दृष्टं चक्षुरासि चक्षुर्मयि धेहि ॥ श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि धेहि ॥ युरस्यायु-
र्मयि धेहि ॥ (वायुस्ते वाजिन् युङ्ङनु त्वा ॥ ५७ ॥ रमे स्वस्ति मा सं, त्रिचत्वारिंशत्) ॥ १९ ॥

जपधोमन्त्राः ॥ विद्येदेवा ऋषयः ।

जज्ञि बीजं वर्ष्णीं पर्जन्यैः पक्तां सुस्र्यैः सुपिप्पला ओषधयः ॥ स्वधिरणेयः ॥ सूर्य-
सदनोऽग्निः ॥ स्वर्ग्यक्षमन्तरिक्षः ॥ सुपावः पर्वमानः ॥ द्रपस्थाना द्यौः ॥ शिवमसौ तपन् ॥
यथापूर्वमहोरात्रे ॥ पञ्चदशिनोऽर्धमासाः ॥ छिःशिनो मासाः ॥ कल्पा क्रतवः ॥ शान्तः सैव-
त्सरः ॥ (जज्ञेकत्रिंशत्) ॥ २० ॥

जपस्य रोगादिनिमित्ते प्रायश्चित्तिः ॥ विद्येदेवा ऋषयः ।

आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यश्चक्रः सावित्रोऽष्टाकपालः पौष्णश्चक्रः सैवश्चक्रः प्रत्ये वैश्वानराय द्वादशकपालो
मृगालोरे यदि नाऽऽगच्छेद्द्वयं ॥ ५६ ॥ अष्टोमुचेऽष्टाकपालः सौर्यं पर्यो वायव्यं आन्यभागः ॥
(आग्नेयश्चतुर्विंशतिः) ॥ २१ ॥

मुगारेष्टिः ॥ विद्येदेवा ऋषयः ।

अग्नयेऽष्टोमुचेऽष्टाकपाले इन्द्रायाऽष्टोमुच एकादशकपालो मित्रावरुणाभ्यामागोमुग्यौ पयस्याः
वायोसावित्र आगोमुग्यौ चर्च-रश्मिभ्यामागोमुग्यौ घानो मरुद्गर्ग एनोमुग्यः सप्तकपालो विश्वे-
भ्यो देवेभ्य एनोमुग्यो द्वादशकपालो ॥ ५७ ॥ अग्नयेऽष्टोमुचे वैश्वानराय द्वादशकपालो घावा-
पृथिवीभ्यामष्टोमुग्यौ द्विकपालः ॥ (अग्नयेऽष्टोमुचे त्रिंशत्) ॥ २२ ॥

सप्तविंशोपाधिः ॥ विद्येदेवा ऋषयः ।

अग्नये समनमत् पृथिव्यै समनमद्यथाऽग्निः पृथिव्या समनमदेवं मह्यं भद्राः संनतयः सं नमन्तु
वायवे समनमदन्तरिक्षाय समनमद्यथा वायुरन्तरिक्षेण द्रवीय समनम-द्विरे समनमद्यथा सूर्यो
दिवा चन्द्रमसे समनम-अश्विन्यः समनमद्यथा चन्द्रमा नक्षत्रैर्वरुणाय समनम-द्वज्यः समन-
मद्यथा (१) वरुणोऽग्निः साग्ने समनम-द्वेवे समनमद्यथा सामर्चा ब्रह्मणे समनम-सत्राय सम-
नमद्यथा ब्रह्म क्षत्रेण राज्ञे समनम-द्विरे समनमद्यथा राजा विशा रथाय समनम-द्वैभ्यः
समनमद्यथा रथोऽश्वैः प्रजापतये समनम-द्व्रुतेभ्यः समनमद्यथा प्रजापतिभूतैः समनमदेवं मह्यं

(२) भूद्राः संनतयः सं नमन्तुं ॥ (अन्नयः समनमयथा, मर्षं, चत्वारि च) ॥ २३ ॥

यजमानेन वाचनीयः ॥ १ त्रिष्टुप् । विधेदेवा ऋचयः ।

ये ते पन्थानः सवितः पुर्व्यासोऽरेणवो वितता अन्तरिक्षे ।

तेभिर्नो अथ पृथिभिः सुगेभी रक्षा च नो अर्धे च देव ब्रूहि' ॥

नमोऽय्ये पृथिविक्षिते लोकस्पृते लोकमसौ यजमानाय देहि' नमो वायवेऽन्तरिक्षक्षिते लोक-
स्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि' नमः सूर्याय दिविक्षिते लोकस्पृते लोकमस्मै यजमानाय देहि' ॥

(ये ते चतुर्विधारिस्तव) ॥ २४ ॥

विराड्रूपेणाशेषात्मप्रतिपादनम् ॥ विधेदेवा ऋचयः ।

यो वा अर्धस्य मेध्यस्य शिरो वेदं शीर्षणवान् मेध्यो भवत्यु—या वा अर्धस्य मेध्यस्य शिरः सूर्य-
अक्षुर्वीतः प्राणश्चन्द्रमाः श्रोत्रं दिशः पादा अवान्तरविशः पर्श्वोऽहोरात्रे निमेषोऽर्धमात्राः पर्श्वेऽपि मात्राः
संधानान्युतवोऽङ्गानि संवत्सर आत्मा रश्मयः केशा नक्षत्राणि रूपं तारका अस्थानि नमो मात्सान्योर्ध-
चयो लोमानि वनस्पतयो बाला अग्निर्मुखं वैश्वानरो व्यासं (१) समुद्र उदरमन्तारिक्षं प्रायुषोवापृथिवी
आण्डौ ग्रावा शेषः सोमो रेतो यज्जैज्जभ्यते तद्वि द्यौतते यद्विधुनुते तत् स्तनयति यन्मेदति तद्वर्धति
वागेवास्य वा—गहर्वा अर्धस्य जायमानस्य महिमा पुरस्ताज्जायते रात्रिरेन महिमा पश्चादनु जायत
पुतौ वै महिमानावर्धमभितः सं धम्वनुद्वेयो देवानवह- (२)-द्वर्वाऽसुरान् वाजी गन्धर्वानद्वयो मनुष्यान्स-
मुद्रो वा अर्धस्य योनिः समुद्रो* [बन्धुः]* ॥ (व्यासं, - भवद्दृढं द्वादश च) ॥ २५ ॥

[गात्रो ३१३। गावः १०२। प्रथमे ८३। संमान्यो १०२। यदि ११५। वडुहे- २१५। -सप्तर्ष्या ३२०। देवानो-
३११। -सर्वेधेण १८०। चर्म ४९। पृथिव्यै १०२। दुत्यते १०२। को ३८। अग्रे ४०। यो १४१। यो ३८। च ३९। या ४१
या ९३। जह्या- ३१। -ग्न्यो २४। अग्रे ३०। अग्रे १०४। ये ४४। यः ११२। पञ्चविंशतिः ॥ २६३१]

[॥ इति सप्तमकाण्डे पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥]

[प्रजननं २६२५। साध्याः २३३०। प्रजवं १३२३। पृहस्पति- २६२१। -गावः २६३१। पञ्च ॥ १२३३०]

॥ इति सप्तमं काण्डं सम्पूर्णम् ॥ ७ ॥

[इषे १६५८२। वायुर्ध्वं १९२७३। प्रजापति- १०६२२। -युञ्जानः १४१०५। सवित्राणि १९४०४। प्राचीमर्षं
१६९९२। प्रजननं १२३३०। सुत ॥ १०९३०८]

॥ इति तैत्तिरीयसंहिता समाप्ता ॥

* 'समुद्रो बन्धुः' वचन्यग संहितायां पदपाठे च 'बन्धु' इति पदं वैदिकं न पठन्ति, तथाऽपि भाष्यकारसंमत-
त्वात् 'व्याप्तमवहद् द्वादश च' इति वैदिकसंज्ञायां नुगेचिप्री कजायोरपठद्वादशसंज्ञापुराण्यमावदवहत्वात्मान-
स्थपितम् ।

तैत्तिरीय-संहिताया अनुवाकसूची

काण्ड-प्रपाठकानुवाकसमेता ।

अ२शुना ते अ२शुः १,२,६
अ२शु२शुस्ते देवः १,२,११
अ२शुश्च मे रदिमश्च मे ४,७,७
अगन्म सुवः सुवरगन्म १,१,६;७,६
अग्न जा याहि वीतये ५,५,६
अग्न जायूरपि पवसे १,४,२९
अग्न उदधे यात इषुः ५,५,९
अग्नयेऽ२शुमुचेशाकपालः ७,५,२२
अग्नये कामाय २,२,३
अग्नये गायत्राय त्रिष्टुते ७,५,१४
अग्नये गृध्रपतये १,८,१०
अग्नयेऽनीकवते १,८,४;५,५,२४
अग्नयेऽध्वने २,२,४
अग्नये पयिकृते २,२,२
अग्नये समनमत् पृथिव्यै ७,५,२३
अग्नये स्वाहा वायवे ७,१,२०
अग्नये स्वाहा सोमाय ७,१,१४;१६
अग्नविष्णु महि तव्हा १,८,२२
अग्नविष्णु सजोषसे ४,७,१
अग्निः पशुरासीत् ५,७,२६
अग्निं युनजिम वावसा ४,७,१३
अग्निं वा पृतस्य २,३,११
अग्निना उपोऽन्वमवद्वाचा ७,३,१४
अग्निना देवेन घृतना ३,५,३
अग्निना रथिमभवत् ३,१,११
अग्निना विश्वापाद् ४,४,८
अग्निना वै होत्रा ६,३,७
अग्निरेकाक्षरेण १,७,११
अग्निर्वैश्वेभ्योऽपाक्रामत् ५,४,९
अग्निर्भूतानामधिपतिः ३,४,५
अग्निर्मा दुषिष्टात् १,६,३
अग्निर्भूर्वा दिवः ४,४,४
अग्निर्भूतानि जह्वत् ४,३,१३
अग्निश्च न इन्द्रश्च मे ४,७,६
अग्निश्च मे घर्मश्च मे ४,७,९

अग्निहोत्रं जुहोति १,५,९
अग्नीध्र जा दधाति १,६,९
अग्ने गोमिनं जा गन्ध २,४,५
अग्ने जातान् म पुदा नः ४,३,१२;
५,३,५
अग्ने तव श्रवो वयः ५,२,६
अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१
अग्नेः पक्षिः सरस्वत्यै ५,७,२१
अग्ने महा२ असीत्याह २,५,२
अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११
अग्नेरातिष्यमसि १,२,१०
अग्नेर्भागोऽसि दीक्षाया ४,३,२
अग्नेर्भागोऽसीति ५,३,४
अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य ४,७,१५
अग्नेर्वै दीक्षाया ५,६,७
अग्नेस्त्वयो ज्यायाः सः २,६,६
अक्षिरसो वै सत्रमासत् ७,१,४
अ२य्येताय स्वाहाम्भितक्याय ७,३,१७
अत्यन्यामगां नान्यान् १,३,५
अत्रिरदवादीर्वाय ७,१,८
अदग्धेभिः सवितः १,४,२४
अदित्यै पुत्रकामा ६,५,६
अदित्यै त्रयो रोहिदेताः ५,६,१८
अद्रयः स्वाहा वहन्तीभ्यः ७,४,१४
अनुमस्यै पुरोडाशाय १,८,१
अन्तर्धाम पात्रेण ६,५,७
अक्षपतेऽक्षस्य ना ५,२,२
अन्वह मासा अन्विह्वानि १,७,१३
अपां प्रहान् गृह्णाति ५,६,२
अपां स्वेमन्सादयामि ४,३,१
अपां नप्ते जघो नाकः ५,५,१३
अपेत वीत वि च ४,२,४
अभ्यस्थाद्विष्टाः घृतना ४,२,८
अम्बे अम्बाल्यस्त्रिके ७,४,१३
अयं वा मित्रावरुणा १,४,५

अयं वेनश्चादयत् १,४,८
अयज्ञो वा एष योऽसामा १,५,७;
२,५,८
अयं पुरो सुवस्तस्य ४,३,२
अयं पुरो हरिकेशः ४,४,३
अय्येण वै सदक्षसः ७,५,९
अय्येतः स्थापा १,८,११
अय्येण चर्चं निर्वपेत् २,३,४
अवाक् यज्ञः सङ्क्रामतु ७,३,११
अकज आन्तरिक्षः ५,५,२०
अवधूतः रक्षोऽवधूता १,१,६
अवधूत यजूर्पि ६,६,३
अदमन्तं पर्वते ४,६,१
अदमन्तं नमिति ५,६,४
अदमा च मे सृष्टिका च मे ४,७,५
अधस्तपरो गोष्ठ्यः ५,५,२३
असावादित्यो न व्यरोचत २,१,४,८;
२,१०
असावादित्योऽस्मिन् लोकः ७,३,१०
असावि सोम इन्द्र १,४,३९
अहर्मास्तेन रात्रिम् ५,७,२०
आकृतिमर्तिं प्रयुजेत् ४,१,९
आकृत्यै प्रयुजेऽग्नये १,२,२
आकान् वाजी पृथिवीमर्तिं ७,५,१२
आगनावैष्णवम् २,२,९
आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५,५,२२
आग्नेयमष्टाकपालं १,८,२,१७,१९-२०
आग्नेयोऽष्टाकपालः ७,५,२१
जा तिष्ठ वृत्रहन् रयं १,४,३७
जा वद इन्द्रस्य १,१,९
जा वद ऋतस्य स्वा १,३,८
जा वदे प्राधासि १,४,१
जादित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०
जादित्यं चर्चं निर्वपेत् २,२,६
जादित्या अकामयन्त ७,३,४;४,६

आदिश्येभ्यो भुवन्नयः २,३,१
अनन्तं नन्दधुना कामं ५,७,१९
आप उन्दन्तु जीवसे १,२,१
आरो वरुणस्य ५,५,४
आपो वा इदमग्ने सलिलम् ७,१,५
आ प्यायस्व मदिन्तम १,४,३२
आ प्यायतां ध्रुवा १,६,५
आ ब्रह्मन् ब्राह्मणः ७,५,१८
आ मे गृहा भवन्तु ७,३,१३
आयनाय स्वाहा ७,१,१३
आयुर्वा एतज्जस्य ६,५,२
आयुष्ट आयुर्वा अग्ने २,५,१२
आ वायो भूप भुविपाः १,४,४;३,४,२
आहुः शिशानो वृषभः ४,६,४
आशुलिङ्गान्तः ४,३,८
आश्विनं धृन्नल्लामम् २,१,१०
इदं वामास्ये हविः ३,३,११
इधमश्च मे बर्हिश्च मे ४,७,८
इन्द्रं वृत्रं जमिवात्सं २,५,३
इन्द्रं वो विष्वत्स्परि १,६,१२;२,१,११
इन्द्रः परिनयामनु ६,६,६
इन्द्र मरुत्व इह पाति १,४,१८
इन्द्रमिन्दरी वहतः १,४,३८
इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै ५,७,१६
इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्ष्णेजः १,८,१५;
५,७,३
इन्द्राग्निभ्यां त्वा ४,४,५
इन्द्राग्नी अय्ययमानाम् ३,६,५;३,३,२
इन्द्राग्नी आगतं सुतं १,४,१५
इन्द्राग्नी रोचना दिवः ४,३,११
इन्द्राय राजे त्रयः ५,६,१७
इन्द्राय राजे सुकाः ५,५,११
इन्द्रायान्वृजवे २,२,८
इन्द्रो मरुतिः सविद्येन ६,५,५
इन्द्रो बलस्य बिलमपीणोन् २,१,५
इन्द्रो वृत्रमहन्तस्य ६,५,२
इन्द्रो वृत्राय वज्रम् ६,५,१
इन्द्रो वै वरुणं देवताभिः ७,३,६
इन्द्रो वै गिर्यल इवा प्रतिष्ठित ७,३,७

इमामगृष्णन् रथानाम् ४,१,१
इमे वै सहास्तां ते ३,४,३
इयं ते शुक्र तनूः १,२,४
इयमेव सा या प्रथमा ४,३,११
इषे स्वेति बर्हिर्वादत्त ६,३,६
इषे त्वोपवीरसि १,३,७
इषे त्वोर्जे त्वा १,१,१,१
इष्टर्गो वा अश्वयुः ३,१,७
ईक्षाराय स्वाहेङ्कुताय ७,१,१९
ईयुष्टे ये पूर्वतराम् १,४,३३
उत्क्रामोदकमीत् ५,१,३
उत्तिष्ठन्नोजसा सह १,४,३०
उत्सन्नयज्ञो वा एषः ५,३,१
उत्सृज्याः नोत्सृज्याः ७,५,७
उदायुषा स्वायुषोत् १,२,८
उदु त्वं जातवेदसं १,४,४३
उदेनसुतरां नयाने ४,६,३
उदेनसुतराशयेति ५,४,६
उन्नत ऋषभो वामनः ५,६,१४
उपप्रयन्तो अश्वरं १,५,५
उपयामगृहीतोऽसि १,४,३,१२; ७,
१२;३,१,१०; ५,८
उमा वासिन्द्राग्नी १,१,१४
उरुर् हि राजा वरुणः १,४,४५
उशान्वस्वा हवामहे २,६,१२
ऊर्ध्वं च मे सुनुवा च मे ४,७,४
ऊर्ध्वा अस्य समिधः ४,१,८
ऊर्वसामे वै देवेभ्यः ६,१,३
ऊक्षा वा इयमलोमकासीत् ७,४,३
ऊतवो वै प्रजाकामाः ७,२,६
ऊतव्या उप दधाति ५,४,२
ऊतापादृत चाग्निः ३,४,७
ऊपयो वा इन्द्रं ३,५,२
एकयाऽस्तुवत प्रजा ४,३,१०
एकविंशत्या मायैः ५,१,८
एकस्यै स्वाहा त्रिभ्यः स्वाहा ७,२,१२
एकस्यै स्वाहा द्वाभ्यां स्वाहा ७,२,११
एका च मे तित्रश्च मे ४,७,११
एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२

एतं युवानं परि वः ३,३,९
एतद्वा अर्षो नामधेयं ३,३,४
एव ते गायत्रो भगः ३,१,२
एष वा ऋसो द्वादश्राहः ७,३,३
एष वै देवययः २,५,६
एषां वा एतल्लोकानां ५,२,२
ऐन्द्रं चरं निर्वपेत् २,२,७
ऐन्द्रमेकादशकपालं १,८,३; २,२,११
ऐन्द्रवायवामान् गृह्णीयात् ७,२,७
ऐन्द्राग्नं द्वादशकपालं १,८,७
ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १,८,३
ओजो ग्रीवाभिर्निर्जसिम् ५,७,१८
ओमासश्चर्यणीष्टतः १,४,१६
ओषधीभ्यः स्वाहा ७,३,१९
कदा चन सरीरसि १,४,२२
कद्रश्च वै सुपर्णी च ६,१,६
कर्णाश्रयो यामाः ५,६,१५
कर्मणे वां देवेभ्यः १,१,४
कस्त्वा छयति कस्त्वा ५,२,१२
कस्त्वा युनक्ति सत्वा युनक्तु ७,५,१३
किं स्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७,४,१८
कुसुतविन्द औदात्तकिः ७,२,२
कृष्याभ्यः स्वाहा कृष्याभ्यः ७,४,१२
कूर्मान्छकैरच्छलाभिः ५,७,१३
कृणुष्व पाजः प्रसितिं १,२,१४
कृत्तिका नक्षत्रमग्निः ४,४,१०
कृष्णाय स्वाहा खेताय ७,३,१८
कृष्णोऽस्याल्लेष्टः १,१,११
क्रमैरत्यकमीद्वाजी ५,७,२४
कुरुमिव वा अस्या ५,१,५
क्षत्रस्योत्त्वमसि १,७,९
गर्भाश्च मे वत्साश्च मे ४,७,१०
गायत्री त्रिष्टुप् जगती ५,२,११
गायत्रेण पुरस्तात् ५,५,८
गायत्रो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८
गावो वा एतत् सत्रमासत् ७,५,१-२
ग्रहान् वा अनुप्रजाः ६,५,१०
ग्रन्ति वा एतत् सोमं ६,६,७
चधुवी वा एतं यज्ञस्य २,६,२

चतुर्थ्यः स्वाहाऽष्टम्यः स्वाहा७, २, १५
 चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७, ५, १०
 चात्वादिपिण्यात् ६, ३, १
 चित्तर सन्तानेन १, ४, ३६
 चित्तस्य चित्तस्य ३, ४, ४
 चित्तिं हृदोमि मनसा ५, ७, ४
 चित्रया यजेत पञ्चकाम २, ४, ६
 छन्दश्चित्तं चिन्वीत ५, ४, ११
 छन्दस्सुप दधाति ५, ३, ८
 जग्मि वीर्यं वर्ध्यां पज्जम्बः ७, ५, २०
 जगदग्निः पुष्टिकामः ७, १, २
 जीमूतस्यैव भवति ४, ६, ६
 कुष्ठो वाचो मूषासं ३, १, १०
 ज्यैष्ठ्यस्य न आधिपत्यस्य ४, ७, २
 ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७, ४, २१
 ज्योतिष्टोमोत्वा १, ४, ३४
 तदिरण्यमभवत्तस्याय ६, १, ७
 तं प्रत्यया पूर्णया १, ४, ९
 तरणिर्दिग्दर्शनः १, ४, ३१
 तेभ्य उत्तरवेदिः ६, २, ७
 तेषाममुत्राणां तिस्रः ६, २, ३
 त्रिदशतपयश्च गणिनः १, ४, ११
 त्रिम्यः स्वाहा पञ्चम्यः ७, २, १४
 त्रींस्त्वृचावतु मूषात् २, ५, १०
 त्रीणि वाव सवनाभि ३, २, २
 त्र्यविर्बय त्रिष्टुप छन्दः ४, ३, ५
 त्वर सोम त्वृक्षयः १, ३, ४
 त्वमग्ने वृहद्वयः ३, ४, ११
 त्वमग्ने वृद्धो जसुरा १, ३, १४
 त्वष्टा हवतुभो वीम्वर २, ४, १२, ५, २
 त्वामग्ने ध्रुवं वेदितानं ५, ७, २
 त्वे ऋतुमपि पुष्टान्ति ३, ५, १०
 त्वत्वे स्वाहा दन्तकाय ७, ५, १२
 वज्रयः स्वाहा हन्त्या ७, ३, १६
 वज्रयः स्वाहा विदधाते ७, २, १७
 दिवस्पति प्रथमं जज्ञे ४, २, २
 देव सवितः प्रसुव यज्ञं १, ७, ७
 देव सविरोत्तम ३, २, ७
 देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे १, ३, १;

२, ६, ४, ४, १, ३, ५, १, ४, ६, २
 १०, ४, ४, ५, १, ११
 देवस्याहं सवितुः १, ७, ८
 देवानां वा यन्तं जसुष्यात् ७, ५, ८
 देवा मनुष्याः पितरः २, ४, १
 देवा वसन्त्या जज्ञे २, ४, ८
 देवा वसन्त्या देवाः २, ४, १०
 देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६, ६, ८
 देवा वै देवयजनम् ६, १, ५
 देवा वै नपि नाः २, ५, ७
 देवा वै प्रयाहुमहान् ६, ६, १०
 देवा वै सत्योराधिमनुः २, ३, २
 देवा वै यज्ञमाभीधे ६, ४, २
 देवा वै यज्ञस्य २, ६, १०
 देवा वै यज्ञेऽङ्गवत् ३, ४, ६, ५, ३, ३,
 ६, ४, ६, ११, ६, ९
 देवा वै यज्ञज्ञेन ३, ३, ६, ५, ३, ३
 देवा वै राजन्याज्यामानात् १, ४, ३३
 देवा वै सप्तमासत् २, ३, ३
 देवासुरा पृषु छोदेपु-२, १, ३
 देवासुराः संयत्ता आसन् १, ५, १, १,
 ३, ७, ४, २-३, ५, ३, १, ४, १;
 ६, २, २
 देविका निर्वपेत् ३, ४, ९
 देवीं चित्रं मनामहे १, २, ३
 देवीरायः सं मधुमतीः १, ८, ११
 देवो वः सवितोऽमुनात् १, १, ५
 धौस्ते वृष्टं वृथिवी ५, ७, २५
 द्रापे अन्वसत्यते ४, ५, १०
 द्राम्याऽ स्वाहा चतुर्थ्यः ७, २, १३
 द्वे वाव देवसत्रं द्वादशाहः ७, ४, ५
 छाता रातिः सविदेवं १, ४, ४४
 चात्रे पुरोडाशं १, ८, ८
 छटिरसि मज्ज वरुण १, १, ७
 ध्रुवाक्षितिर्भवोनिः ४, ३, ४
 ध्रुवां वै रिच्यमानां १, ७, ५
 ध्रुवाऽसि ध्रुवाऽस्य ४, २, ९
 ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽहं-१, ६, २, १०, २, ३, ९
 जम आत्माधिनीभ्यः ४, ५, ४

नम इक्षिण्याय च ४, ५, ९
 नमः सहमानाय ४, ५, ३
 नमः सोमाय च ४, ५, ८
 नमस्ते वज्र मन्थवे ४, ५, १
 नमो ज्यैष्ठ्याय च ४, ५, ६
 नमो दुन्दुभ्याय च ४, ५, ७
 नमो भवाय च ४, ५, ५
 नमो राज्ञे नमो वरुणाय ७, ४, १६
 नमो हिरण्यवाहवे ४, ५, २
 न वा पृषोऽन्वत्यो वैधानरः ७, २, १०
 ननोग्रवो भवति जायमानः २, ४, १४
 न ह स्या वै पुरा ५, १, १०
 नाक्षसक्तिर्वै देवाः ५, ३, ७
 नासोमयाजी सं नयेत् २, ५, ५
 निग्राह्याः स्य देवभुवः ३, १, ८
 निवीतं मनुष्याणां १, ५, ११
 नृषदे वडिति ५, ४, ५
 पञ्चम्यः स्वाहा दशम्यः ७, २, १६
 पञ्चाक्षरे स्वाहा नावाय ७, २, १९
 पन्थामनुवृणयात् सन्वीत ५, ७, २३
 परा वा पृष यज्ञं १, ५, २
 परिभूरसि परिभूरः ३, २, ३
 परोक्ष वा अन्ये देवाः १, ७, ३
 पर्याक्षि-करोति ६, ३, ८
 पवस्व वाजसातये ५, ४, ११
 पशवो वा इहा स्वयम् २, ६, ८
 पशुमात्म्यं पुरोडाशं ६, ३, १०
 पशुर्पा पृष यदसिः ५, २, १०
 पशोर्वा काळवस्य ६, ३, ९
 पाकयज्ञं वा अन्वाहितोमः १, ७, १
 पिशादाक्षयो वासन्त्याः १, ६, २१
 पुरुषमात्रेण वि मिमीते ५, २, ५
 पुरुषसृगक्षन्मस्ये ५, ५, १५
 पुरो हविषि देवयजने ५, २, ६
 पूर्णा पश्चादुत् पूर्णा ३, ५, १
 पृष्णो वनिष्टुग्वाहे ५, ७, १७
 पृथिव्यै त्वाऽन्तरिक्षाय १, ३, ६, ३, ६, ३, ४
 पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय ७, १, १५
 १७, ५, ११

दृक्षिस्तिरश्नीनदृक्षिः ५,६,१२
 दृषतो वैश्वदेवः ५,५,१७
 प्रच्यवस्व भुवस्वते १,२,९
 प्रजननं ज्योतिरग्निः ७,१,१
 प्रजवं वा एतेन यन्ति ७,३,१
 प्रजापतिः प्रजा असृजत २,१,२;२,१,
 ४,४;५,५,२;६,६,५;७,२,४
 प्रजापतिरकामयत ३,१,१;७,५,५;९,
 ३,८
 प्रजापतिरग्निमचिनुत ५,६,६,१०
 प्रजापतिरग्निमसृजत ५,७,१०
 प्रजापतिर्देवाधुरान् ३,३,७
 प्रजापतिर्देवैभ्योऽन्नाद्यं २,३,६
 प्रजापतिर्देवैभ्यो यज्ञान् २,६,३;३,६,६,
 ११
 प्रजापतिर्मनसाऽन्धः ४,४,९
 प्रजापतिर्यज्ञानसृजत १,६,९
 प्रजापतिर्वरुणायाश्च २,२,१०
 प्रजापतिः सुवर्गं लोके ७,३,५,४,४
 प्रजापतेरद्वयश्चतुर् ५,३,१२
 प्रजापतेर्जायमानाः ३,१,४
 प्रजापतेर्यज्ञिः शतं २,३,५
 प्रतिपूरुषमेककपालान् १,८,६
 प्रत्युष्टः रक्षः प्रयुष्टा १,१,१०
 प्रथमे मासि पृष्ठान्युपयन्ति ७,५,३
 प्र देवं देव्या धिया ३,५,११
 प्रयासाय स्वाहा १,४,३५
 प्र सो अग्रे तथोत्तिमिः ३,२,११
 प्राची दिशां वसन्तः ४,३,३
 प्राचीनवस्त्रं करोति ६,१,१
 प्राचीमनु प्रदितं मेदि ४,६,५;५,४,७
 प्राजापत्या वै पशवः ३,१,५
 प्राणाय स्वाहा वृणाय ७,४,२१
 प्राणो वा एष यदुपाश्नुः ६,४,५;५,८
 प्रातर्भुजौ वि मुच्येयाम् १,४,७
 प्रातःसवने वै गायत्रेण ७,१,२
 प्राण्यानि पात्राणि ६,५,११
 वद्धमवश्यति वरुणपाशात् ६,२,९
 वहिषोऽहं देवयज्यया १,६,४;७,४
 वलायाजगर आसुः ५,५,१४

वार्हस्पत्यः चित्तिपृष्ठम् २,१,६
 वार्हस्पत्यं चक्रं १,८,९
 वृहस्पतिरकामयत ७,२,३;४,१
 वृहस्पतिर्देवानां ६,४,१०
 वृहस्पतिस्तुतस्य १,४,२७
 वृहस्पतिस्त्वा सादयतु ४,४,३
 वृद्धा जज्ञानमिति ५,२,७
 वृद्धवादिनो वदन्ति २,५,४;६,५,६,
 १,९;४,३;७,१,३;३,२;४,१०
 वृक्षेहि मा ऽऽ विशा ३,२,५
 वृषनमसि वि प्रयस्व १,१,१२
 वृषो देवानां कर्मणापसतस्य ७,१,१८
 वृषं भव्यं भविष्यत् ७,३,१२
 वृतेष्टका उप दधाति ५,६,३
 वृमिर्भूम्ना धौर्वेरिण १,५,३;४
 वृषस्कृदसि वरिष्कृदसि ४,४,७
 वृष्युः सुवर्बतवः ७,४,२०
 मधुश्च माधवश्च १,४,१४;३,४,१२
 मनुः पृथिव्या यज्ञियम् २,६,७
 मम नाम प्रथमं १,५,१०
 ममाने वचो विहवेषु ४,७,१४
 मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निः ५,७,२
 मयुः प्राजापत्यः ५,५,११
 मयोभूवतो अभिवात्स्याः ७,४,१७
 मरुवन्तं वृषमं १,४,१७
 मरुत्वाः हन्त्र वृषमः १,४,१९
 महाः हन्त्रो नृवदा १,४,२१
 महाः हन्त्रो य ओजसा १,४,२०
 महाः हन्त्रो वज्रबाहुः १,४,४१
 महीनां पयोऽसि ३,२,६
 मा छन्दः प्रमा छन्दः ४,३,७
 मा नो हि ऋतीञ्जनिता ४,२,७
 मा नो मित्रो वरुणः ४,६,८
 मारुतमसि मरुतामोजः २,४,७,९
 मित्रं देवा असृजन् ६,४,८
 मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यां ५,७,१५
 मित्रोऽसि वरुणोऽसि १,८,१६
 मूर्धानं दिवो अरति १,४,१३
 मेदसा सुचो प्रोणोति ६,३,११

मेघस्त्वा पचतैरवतु ७,४,१२
 य आरमदा वलदा यस्य ७,५,१७
 य इमा विश्वा भुवनानि ४,६,२
 यः प्राणतो निमिषतः ७,५,१६
 यजुषा वा रुषा क्रियते ५,५,३
 यज्ञं वा एतत् सम्मरन्ति ३,१,३
 यज्ञस्य घोषदसि १,१,२
 यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत ६,४,९
 यज्ञेन वै प्रजापतिः ६,४,१
 यज्ञेन वै देवाः सुवर्गम् ६,५,३
 यत् कलया ते शफेन ते ६,१,१०
 यथा वै पुत्रो जातः ५,७,५
 यथा वै मनुष्या एवं ७,४,२
 यथा वै समृतसोमा १,६,७
 यदक्रन्दः प्रथमं ४,६,७
 यदने यानि कानि च ४,१,१०
 यदाकृतात् समसुक्षोत् ५,७,७
 यदि सोमो स सुवो ७,५,५
 यदुभौ त्रिमुच्यतिष्ठं ६,२,१
 यदेकेन सः स्थापयति ५,५,१
 यद्वा अनीषानो मासम् ६,२,५
 यद्वा होताऽध्वर्युम् ३,२,९
 यज्रवमैत् तन्नयनीतम् २,३,१०
 यवती वै पृथिवी ५,२,३
 यस्त्वा हृदा कीरिणा १,४,४६
 या जाता ओषधयः ४,२,६
 यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६,१,२
 यो वा अश्वर्युदच ३,५,९
 या वो कक्षा मधुमती १,४,६
 या वामिन्द्रावरुणा २,३,१३
 यास्ते अग्ने समिधः ५,७,१
 युक्त्वा हि देवहूतमा २,६,११
 युज्रते मन उत युज्जते १,२,१३
 युज्जानः प्रथमं मनः ४,१,१
 ये ते पन्थानः सवितः ७,५,२४
 ये देवा दिव्येकादश १,४,१०
 ये देवा यज्ञहनः ३,५,४
 ये वाजिनं परिपश्यन्ति ४,६,९
 यो अर्बन्तं जिघाः सति ७,४,१५

योक्त्रं गृह्णामियुगमानः ५,७,१८
 यो वा अमावासिः प्रदिश्यते ७,१,१५
 यो वा अयथादेवतम् १,१६; ५,७,१
 यो वा अथस्य मेध्यस्य ७,५,२५
 यो वै देवांश्च देवयशसेन ३,१,९
 यो वै पवमानानाम् ३,२,१
 यो वै श्रद्धामनारभ्य १,६,८
 यो वै सप्तदशं प्रजापतिं १,६,११
 रक्षोहणो वल्लगहनः १,३,२
 रज्जो वै कौण्डिः २,३,८
 रश्मिरसि क्षयाय ४,४,१
 रश्मिरस्येवादिष्यम् ५,३,६
 राक्षसि प्राची दिक् ४,४,२
 राष्ट्रकामाय होतव्या ३,४,८
 रक्षो वा एष यदग्निः ५,४,३
 रक्षोर्द्विः कृकलासः ५,५,१९
 रोहिणो भूधरोहितः ५,६,११
 वनस्पतिभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः ७,३,२०
 वयो वा अग्निर्यदग्निचित् ५,७,६
 वरुणं सुपुषाणमन्नायं २,१,९
 वषट्कारो वै गायत्रियै २,१,७; ३,५,७
 वसवस्त्वा प्रवृहन्तु ३,३,३
 वसवस्त्वा पूषन्तु ४,१,६
 वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत् ७,४,७
 वसोर्धारां जुहोति ५,४,८
 वस्यसि वृद्धास्य १,२,५
 वाक् मा व्यायतां १,३,९
 वायवा एषा यदंश्रवायवः ६,४,७
 वायवै देवेभ्योऽपक्रामत् ६,१,४
 वाचस्पतये पवस्व १,४,२
 वाजं हन्म्यामपः ५,७,१२
 वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३
 वाजस्येवं प्रसवः १,७,१०
 वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२
 वाममद्य सवितः १,४,२३
 वायव्यं चेतमा कथेत १,१,१
 वायुरसि प्राणो नाम ३,३,५
 वायुर्हि कर्ताग्निः ३,३,२
 वायोः पक्षतिः सरस्वतः ५,७,२२

वारुणाक्षयः कृष्णकलामा ५,६,२०
 वारुणो वा अग्निरुपनत् ५,१,६
 वारुणो वै कीतः ६,१,११
 वास्तोस्पते प्रति जानीहि ३,४,१०
 विश्वस्यै स्वाहा चत्वारिंशतै ७,२,
 १८
 विसावनी मेऽसि १,२,१२
 वि पाजसा पृथुना ४,१,५
 विभूरसि प्रवाहणः १,३,३
 विभूर्मात्रा प्रभूः ७,१,१२
 वि वा एतस्य यज्ञः ३,४,१
 वि वा एतौ द्विषाते ५,२,४
 विश्वकर्मा दिशो पतिः ५,५,५
 विश्वरूपो वै स्वाष्टः २,५,१
 विष्णुमुखा वै देवाः ५,२,१
 विष्णोः क्रमोऽसि ४,२,१
 वृष्टिसर्गारूप दधाति ५,३,१०
 वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५
 वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११
 वैष्णव्यर्चा हुत्वा ६,३,३
 वृद्धं वा एतद्यज्ञस्य ५,१,२
 शका ओमी पान्त्रः ५,५,१८
 शन्न मे मयश्च मे ४,७,३
 शताय स्वाहा सहस्राय ७,२,२०
 शिताषाहुरन्यतः ५,६,१३
 शिरो वा एतद्यज्ञस्य ६,२,११
 शुण्डाक्ष्यो वैष्णवाः ५,६,१६
 शुन्धध्वं दैव्याय १,१,३
 श्वेनाय पत्न्ये ३,२,८
 पट् पदान्यनु निष्कामति ६,१,८
 पट्पदेमासान्संपाद्याहः ७,५,६
 पशुभिर्दीक्षयति षड्वा ५,१,९
 संवत्सरमुक्यं ५,६,५
 संवत्सराय दीक्षिष्यमाणा ७,४,८
 संवत्सरो वा इदमेक नामोत् ७,१,१०
 सं वपामि समापः १,१,८
 सश्रवा इ सोवर्चनसः १,७,२
 सजूरद्वो यावभिः ५,६,४
 सजोषा इन्द्र सगणः १,४,४२

सद्यो दीक्षयन्ति १,८,१८
 सं वे मनसा ननः १,३,१०
 सन्ने वायुर्मातरिषा ४,१,४
 सन्त्वा नक्षामि पयसा ३,५,६
 सं स्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१
 सठिभूर्पयति सप्त ५,१,७
 स प्रत्यवन्ति कान्य २,३,१४
 समान्य ऋचो भवन्ति ७,५,४
 समास्त्वान्न ऋतवः ४,१,७
 समितं सङ्कलेशात् ४,२,५
 समिदिशामावाया नः ४,४,१२
 समिद्रो अञ्जन्कृदर ५,१,१२
 समिधमा विष्ट गायत्री १,८,१३
 समिधो यजति वसन्तम् २,६,१
 समिष्ट यजुरपि जुहोति ६,६,२
 समीची नामासि प्राची ५,५,१०
 समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११
 सं पश्यामि प्रजा अहम् १,५,६,१
 सर्वस्य प्रतिशीवरी १,४,४०
 सर्वाणि छन्दान्ति १,४,११
 सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९
 सहस्रतम्या वै यजमानः ७,१,७
 सहस्राणि सहस्रतः ४,५,११
 साध्या वै देवा अस्मिन् ६,३,५
 साध्या वै देवाः सुवर्गकामा ७,२,१
 सावित्राणि जुहोति ५,१,१
 साविराद्विक्रम्याविष्टत् ७,३,१
 शिताय स्वाहा शिताय ७,४,२२
 सुपणंः पार्जन्योऽश्वो ५,५,२१
 सुवर्गं वा एते लोकं ६,२,४; ७,४,२
 सुवर्गाय वा एतानि ६,३,२६; ६,१,
 सुवर्गाय वा एते लोकाय ६,५,४
 सुवर्गाय वा एषः ५,५,७; ५,६,८
 सुवर्गाय वै कोकाय ५,४,१०
 सुशर्मासि सुप्रतिष्ठानः १,४,२६
 स्यते वा एषोऽग्नीनां ५,६,९
 स्यो देवो दिविष्यः ३,३,१०
 स्यो मा देवो देवेभ्यः ३,५,५
 सोत्तारवेदिरमवीत् ६,२,८

सोमं ते ऋणामि १,२,७
 सोमस्य त्विपरि १,८,१४
 सोमाय पितृमते १,८,५
 सोमाय स्वराज्ञे ५,६,११
 सोमो मे संहस्रमविन्द्व ७,१,६
 सोम्याश्वयः पिशङ्गाः ५,६,१९
 सारी बलाकश्यो मयूरः ५,५,१६

स्तेगां द्यूमाभ्यां ५,७,११
 स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः ३,२,४
 स्फ्येन वेदिमुद्धन्ति ६,६,४
 स्वयमातृणामुप ५,२,८
 स्वाहीं त्वा स्वादुना १,८,२१
 स्वाहाऽऽधिमाधीताय ७,३,१५

हरिरसि हारिबोजनः १,४,२८
 हविष्मतीरिमा आपः १,३,१९
 हिरण्यगर्भं आपो ह यत् २,२,१२
 हिरण्यपाणिमृतये १,४,२५
 हिरण्यवर्णाः शुचयः ५,६,१
 हवे त्वा मनसे त्वा १,३,१३

यजुर्वेदीय-

तैत्तिरीय-संहिता-मन्त्राणां

व र्णा नु क्र म सू ची ।

[काण्ड-प्रपाठकानुवाक-मन्त्राङ्ग-समेता]

अश्वाय स्वाहा १,८,१३,२९
 अश्वाना ते अश्वः १,२,६,१
 अश्वार शुस्ते देव सोमा ६,२,२,८;
 १,२,११,१
 अश्वश्च मे रश्मिश्च मे ४,७,७,१
 अश्वान्याः स्वाहा ७,३,१६,२३
 अश्वस्पत्याय त्वा १,४,१४,१४
 अश्वोमुचे २,५,१२,३०
 अश्वोमुचे प्र भरेमा १,६,१२,२
 अकर्णकाय स्वाहा ७,५,१२,१२
 अकूटवाऽऽकर्णयाऽऽकाणया ६,१,६,१७
 अकृत्मा वा पते सुवर्गं ७,४,३,२०
 अकृत् रिहाणाः १,१,१३,६
 अकृत् कर्म कर्मकृतः १,८,३,५
 अकृत्तदग्निः स्तनयश्वि १,३,१४,५;
 ४,२,१,५, २,४
 अक्षण्वते स्वाहा ७,५,१२,९
 अक्षममीमदन्त ह्यव १,८,५,७
 अक्षन् पितरोऽमीमदन्त १,८,५,८
 अक्षरपंक्तिश्चन्द्रः ४,३,१२,३१
 अक्षितोऽस्यक्षित्यै १,७,३,१३
 अक्षीम्याः स्वाहा ७,३,१६,६
 अक्षमया परि हरति ६,३,६,११

अक्षयाऽव द्यति तस्मात् ६,३,१०,१५
 अक्षया न्याधारयति ५,२,७,१८;
 ४,५,२; ६,२,८,३
 अक्षयापो दद्याति तस्मात् ५,२,१०,
 १२; ३,५,११
 अगदं जानुभ्यां ५,७,१३,५
 अगन् देवान् यज्ञः ३,५,६,९
 अगन्म ज्योतिरुत्तमम् ५,१,८,२१
 अगन्म सुवः सुवरगन्म १,६,६,१;
 ७,६,१
 अगाऽनग्नीदित्याह यत् २,६,५,२५
 अगृहीतेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,९;
 २०,१०
 अग्न आ याहि वीतये २,५,७,१०;
 ५,२,५,२६; ५,६,१
 अग्न आयुरपि पवसे १,३,१४,२३;
 ४,२९,१; ५,५,७; ६,६,९
 अग्न उदधे या त ह्यपुः ५,५,९,१
 अग्नय आयुष्मते २,७,३,४
 अग्नये कामाय २,२,३,१
 अग्नये क्षामवते २,२,२,७
 अग्नये गायत्राय त्रिवृते ७,५,१४,१

अग्नये गृहपतये १,८,१०,१; १,५,१४;
 १६,२३
 अग्नयेऽग्निवते २,२,४,१०
 अग्नये जातवेदसे २,२,३,५
 अग्नये ज्योतिष्मते २,२,४,११
 अग्नये तेजस्वते २,२,३,७
 अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यां १,१,८,५
 अग्नये त्वा रायस्पोषदाज्ञे १,२,१०,४
 अग्नये दात्रे पुरोडाकां २,३,२,१६
 अग्नये धामच्छदे २,४,१०,४
 अग्नये भूक्ष्णाय ५,५,१९,६
 अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशम् १,८,४,१
 अग्नयेऽनीकवते रोहिताक्षिः ५,५,
 २४,१
 अग्नयेऽक्षपतये २,२,४,३
 अग्नयेऽक्षवते पुरोडाशम् २,२,४,१
 अग्नयेऽक्षादाय २,२,४,२
 अग्नये पथिकृते २,२,२,१
 अग्नये पवमानाय २,२,४,४
 अग्नये पुत्रवते २,२,४,६
 अग्नये मध्वमानायानु ६,३,५,९
 अग्नये यथिद्याय त्रयः ५,६,१५,३

अग्नये यविष्ठाय पुरोडाशं २,२,२,२-३
अग्नये रक्षोभे पुरोडाशम् २,२,२,२
अग्नये रक्षोभे स्वाहा १,८,७,९
अग्नये रसवते २,२,४,७
अग्नये रुक्मते २,२,३,६
अग्नये रुद्रवते २,२,२,५
अग्नये वसुमते २,२,४,८
अग्नये वाजसुते २,२,४,९
अग्नये त्वा १,१,८,५
अग्नये वैश्वानराय ४,१,२,६; ७,५,
१४,८,२२,९
अग्नये वो वृष्ट १,१,५,४
अग्नये व्रतपत्ये २,२,२,२
अग्नये समनमत् ७,५,२३,१
अग्नये साहन्त्याय २,२,३,८
अग्नये सुरभिमत २,२,२,६
अग्नये स्वाहा १,८,१३,२०; ७,१,१२,२,
२; १४,१; १६,१, १७,४; २०,१
अग्नयेऽहोमुषेऽष्टाकपाकः ७,५,२२,१
अग्नोऽहं पत्नीवाऽ १,४,२७,२
अग्नोऽवग्निरिति १,३,७,१४
अग्नोऽवग्निरिति हति ५,२,८,४
अग्नोऽविष्णू २,५,१२,९-१०
अग्नोऽविष्णू महि वृद्धा १,८,२२,१
अग्नोऽविष्णू महि धाम १,८,२२,२
अग्नोऽविष्णू मा वाम् १,१,१२,४
अग्नोऽविष्णू सजोषसा ४,७,१,१;
५,७,३,७
अग्निं युनक्ति अवसा ४,७,१३,१;
५,४,१०,२
अग्निं वाः पूर्णं गिरा देवं १,८,२२,१०
अग्निं वा एतस्य २,३,११,१
अग्निं वैश्वानरं गच्छ १,३,११,११,
६,४,१,१६
अग्निं स्तोमेन बोधय ४,१,११,१२
अग्निं हृदयेन १,४,३६,५
अग्निं होतारं मन्ये ४,४,४,२६
अग्निं होतारमिह तत् १,५,१०,९
अग्निः ३,२,४,५
अग्निः पशुरासीत् तेन ५,७,२६,१

अग्निः पुरा भवत्यग्निं ६,३,५,१३
अग्निः प्रथिव्याः ३,२,४,१६
अग्निः प्रथमो वसुभिः २,१,११,९
अग्निः प्रातःसवने पातु ३,१,२,२
अग्निः शुचिन्नततमः १,३,१४,२७;
५,५,११
अग्निं गृह्णाति स एव १,६,७,३
अग्निवित् ह वा अमुष्मिन् ५,४,९,१०
अग्निजिह्वस्यस्त्वतायुष्यः ३,५,९,५
अग्निनाऽग्निः समिप्यते १,४,४६,११;
३,५,११,१८
अग्निना तपोऽम्भभवत् ७,३,१४,१
अग्निना देवेन घृतनाः ३,५,३,१
अग्निना पुरस्तादेति ६,३,८,९; १३,१४
अग्निना रथिमन्नवत् ३,१,११,१; ४,
३,१३,१५
अग्निना विश्वाणाद् ४,४,८,१
अग्निना वै देवाः सुवर्गं ५,३,९,२;
५,५,१४
अग्निना वै होत्रा देवाः ६,३,७,१
अग्निनेष्ट्रेण सोमेन ७,३,११,६
अग्निभ्यः पशूना लभते ५,१,८,७
अग्निमग्नं वा वह सोमम् २,५,९,७
अग्निमग्निं हवीमभिः ४,३,१३,२६
अग्निमग्नाह्वय वाये ६,२,५,११
अग्निमीडे पुरोहितं ४,३,१३,८
अग्निं पुरीषवमक्षिरस्वत् ४,१,२,७-९;
५,१,२,१३,१५
अग्निं प्रति स्थिष्टकृतं १,५,३,८
अग्निस्तुष्मिष्ठोक्त आसीत् २,५,८,२;
६,६,१०
अग्निरवमो देवतानां ५,५,१,११
अग्निरागनीध्रे ४,४,९,१२
अग्निरायुष्मानिति २,३,११,१२
अग्निरायुष्मान्तः २,३,१०,११
अग्निरेकाक्षरेण १,७,११,१
अग्निर्गृहपतिः सोमः २,४,५,६
अग्निर्दा त्रविर्णं २,२,१२,२२

अग्निर्विष्वां पतिः स नः ५,५,५,५
अग्निर्देवता ४,३,७,२५
अग्निर्देवता गायत्री ३,१,६,६
अग्निर्देवानां वृत् आसीत् २,५,८,७;
११,२५
अग्निर्देवभ्यो निष्ठावत् ५,१,१,१२;
२,७; ४,१०; ९,१४; ४,७,२०
अग्निर्देवभ्योऽपाकामत् ५,४,३,१
अग्निर्मूला नाम विपतिः ३,४,५,१
अग्निर्मन्युं प्रतिबुद्धं ४,७,१४,६
अग्निर्मां दुष्टिष्टात् पातु १,६,३,१
अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत् १,५,५,३; ७,
४; ११,१३; ४,१,११,३; ४,४,१
अग्निर्वायुः सूर्यो वषट् ७,३,१२,५
अग्निर्वायं यम ह्यं यमी ३,३,८,८
अग्निर्वाह वा अग्निचितं ५,४,७,१५
अग्निर्वृत्राणि जह्वनत् ४,३,१३,१
अग्निर्वै दीक्षितस्य देवता ३,१,१,५
अग्निर्वै देवानामभिषिक्तः ५,४,३,५
अग्निर्वै देवानां व्रतपतिः १,६,७,६
अग्निर्होता नि वसादा १,३,१४,३
अग्निर्होतेत्याहाग्निर्वै २,५,९,९
अग्निश्च म आपश्च मे ५,४,८,८
अग्निश्च म इन्द्रश्च मे ४,७,६,१
अग्निश्च मे घर्मश्च मे ४,७,९,१;
५,४,८,१२
अग्निष्टोमेन वै प्रजापतिः ७,१,१,४
अग्निष्टोमावसितः प्रधी ७,४,११,३
अग्निष्वाप्ताः पितर एह २,६,१२,५
अग्निस्त्रिमेन शोचिषा ७,६,१,२१
अग्निस्त्रिमेन त्रिधातुनि ३,२,११,७
अग्निस्ते तनुर्व मा १,१,८,१३
अग्निस्ते तेजो मा १,१,१०,१५
अग्निस्ते वाजिष युक्कुनु ७,५,१२,४
अग्निहोत्रं ह्यहोति यत् १,५,९,१
अग्निहोत्रमेवाभिः १,६,१०,४
अग्निहोत्रोष्ठेषणम् २,५,३,११
अग्नीध्रं वा दधाति २,६,२,१
अग्नीध्रे दद्यात्प्रभुमान् ६,६,१,१७

अग्नीष्विष्टरूपस्थामा ६,५,८,१३
 अग्नीवरुणौ यजति ६,६,३,१३
 अग्नीषोमयोरहं देवयज्यया १,६,२,
 १९,२२,११,११,१४
 अग्नीषोमयोरहमुज्जितम् १,६,४,७
 अग्नीषोमाभ्यां १,१,४,१०,८,६
 अग्नीषोमाविमन् सु २,३,१४,९
 अग्नीषोमा सवेदसा २,३,१४,७
 अग्नीषोमा हविषः २,३,१४,११
 अग्नीषोमीयम् १,८,१,८,२,३,४-५
 अग्नीषोमीयामा लभेत ३,४,३,६
 अग्नीषोमी प्रथमौ वीर्येण ३,५,१,४
 अग्ने अङ्गिरः शतं ते ४,२,१,७
 अग्ने अङ्गिरो यः १,२,१,२,६
 अग्ने अच्छा वदेह नः १,७,१०,४
 अग्ने गृहपत इत्याह १,५,८,१३,७
 ६,१३
 अग्ने गृहपते यस्ते २,४,५,७
 अग्ने गृहपते सुगृहपतिः १,५,६,१६;
 ६,६,११
 अग्ने गोभिर्न आ गदि २,४,५,१
 अग्ने चारुर्विष्टुत ओषधीषु ५,१,५,११
 अग्ने जाताज्ञ प्र शुश्रा ४,३,१२,१,५
 ३,५,१
 अग्ने तमद्याधं न स्तोमैः ४,४,४,२२
 अग्ने तमद्येति पङ्क्त्या ५,७,४,२
 अग्ने तव श्रवो वयः ४,२,७,५,५,२
 ६,१
 अग्ने तेजस्विन् तेजस्वी ३,३,१,१
 अग्ने त्री ते वाजिना २,४,११,४,३,२,
 ११,३
 अग्ने त्वन् सु जागृदि वयन् १,२,३,३
 अग्ने त्वं नो अन्तमः १,५,६,८,४,४
 ४,२७
 अग्ने त्वं पारया नव्यः १,१,१४,१२
 अग्नेऽदधायो १,१,१३,१७
 अग्ने दा दाधुपे रयि २,२,१२,२८
 अग्ने दिवो अर्णमच्छा ४,२,४,६
 अग्ने दुध ५,५,९,२

अग्ने नय सुपथा १,१,१४,९,४,४,३,
 ३,४,२,११,११
 अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे १,३,१४,२४;
 ५,५,८, ६,६,१०
 अग्ने पावक रोचिषा १,३,१४,२५;
 ५,५,९; ४,६,१,१
 अग्ने पुरीष्याधिषा भवा ४,२,५,२
 अग्ने मेहि प्रथमो देवयताम् ४,६,५,
 ५,५,४,७,५
 अग्ने भरन्तु चित्तिभिः ५,२,२,५;
 ४,६,५
 अग्ने भूरीणि तव जातवेदः ३,१,११,
 २६
 अग्नेऽभ्यावर्तिष्ठभि नः ४,२,१,६
 अग्ने महाः असीत्याह २,५,९,१
 अग्ने यं यज्ञमध्वरं ४,१,११,१
 अग्ने यत् ते दिवि चर्चः ४,२,४,७
 अग्ने यत् ते झुक् यत् ४,२,७,३
 अग्ने यत् ते परः हवाम ४,४,७,२२;
 ५,३,११,५
 अग्ने यद्य विशो अध्वरस्य ४,३,१३,
 १४
 अग्ने यन्मे तनुवा ऊनं १,५,५,१६;
 ७,१२
 अग्ने यशस्विन् यशसा ५,७,४,५
 अग्ने युक्त्वा हि ये तव ४,२,२,१६
 अग्नेरनीकमप आ १,४,४,५,४
 अग्ने रसेन तेजसा १,४,४,६,५
 अग्नेरहं देवयज्यया २,६,२,२०;
 ११,१२
 अग्नेरहमुज्जितमन्त्रज्य १,६,४,४,६
 अग्नेरातिथ्यमसि १,२,१०,१
 अग्नेर्जनित्रमसि १,३,७,४; ६,३,५,५
 अग्नेर्जिह्वासि १,१,१०,१६
 अग्नेर्भस्मास्वग्नेः १,२,१२,२६; ४,२,
 ४,२
 अग्नेर्भांगोऽसि दीक्षायाः ४,३,९,१
 अग्नेर्भांगोऽसीति पुरस्तात् ५,३,४,१
 अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य ४,७,१५,१

अग्नेर्यान्वसि ४,४,६,९
 अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन १,१,१०,२
 अग्नेर्वामपञ्चगृहस्य १,१,१३,१५
 अग्नेर्वै दीक्षया देवाः ५,६,७,१
 अग्नेर्वै वसुमतः प्रातःसवनं ७,५,७,८
 अग्नेर्वोऽपञ्चगृहस्य १,३,१२,२
 अग्ने वाजस्य गोमतः ४,४,४,१६
 अग्ने विश्वेभिः स्वनीक ३,५,११,५
 अग्ने व्रतपत आत्मनः ६,३,२,१८
 अग्ने व्रतपते त्वं १,२,११,३,३,४,१६
 अग्ने व्रतपते व्रतम् १,५,१०,८; ६,६,
 १३
 अग्ने सहन्तमा मर १,३,१४,१९
 अग्ने सहस्राक्ष शतशृङ्घ ४,६,५,७
 अग्ने सहस्राक्षेत्याह ५,४,७,८
 अग्नेस्तनूरति वाचः १,१,५,२
 अग्नेस्तृपाधानं वायोः ६,१,१,११
 अग्नेस्तेजस्याः स्थ १,८,११,१४
 अग्नेस्त्वयो ज्यायाः सो आतरः २,६,६,
 १; ६,२,८,६
 अग्नेस्त्वा मात्रया २,३,१०,९
 अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि ५,६,३,८
 अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदः ४,१,८,
 १२
 अग्ने हव्यन् रक्षस्व १,१,४,१९
 अग्नेः पक्षतिः ५,७,११,१
 अग्ने पुरीषमसि देवयानी ४,३,४,४
 अग्नेः पुरीषमसीति ६,२,८,८
 अग्नेः शिवेकृतोऽहं १,६,२,२६; ४,३,
 ११; ११,१८
 अग्ने वा एतत् पशूनां ६,३,९,१७
 अग्ने वृहन्नुपसामूर्ध्वः ४,२,१,१२;
 ५,२,१,९
 अङ्ककङ्कं छन्दः ४,३,१२,४५
 अङ्कुकं छन्दः ४,३,१२,२९
 अङ्कौ न्यङ्कावभितः १,७,७,८
 अङ्गारैर्द्वे सवने वि हरति ६,३,१,४
 अङ्गिने स्वाहा ७,५,१२,७७
 अङ्गिरस इमे सत्रमासते ३,१,२,८

अक्षिरसः सुवर्गं लोकं ५,२,८,१२;
४,२,९,६,१,५,३,८
अक्षिरसां चतुर्थी ५,७,१७,९
अक्षिरसो नः पितरः २,६,१२,१७
अक्षिरसो वा हन उतमाः २,६,३,४
अक्षिरसो वै सत्रमासत ७,१,४,१
अक्षिरोमिरा गहि यज्ञियेभिः २,६,
१२,१६
अक्षिरोभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,५
अक्षिराभ्यः स्वाहा ७,५,११,४५
अक्षभ्यः ३,२,३,१०
अक्षभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४८
अक्षारिरिति वम्भारिः १,३,३,६
अचर्मकाय स्वाहा ७,५,१२,३६
अचिचो यच्चक्रमा देव्ये ४,१,११,८
अच्युनक्षिदसि दिवं १,२,१२,२५
अच्छलाभिः कपिञ्जलात् ५,७,१३,२
अच्छायमेति शवसा ४,१,८,४
अच्छिन्नं तन्तुं प्रथिव्याः १,२,३,१२;
६,१,४,२२
अच्छिन्नो रायः सुवीरः १,३,५,१०,
९,१६,६,३,२,११
अजक्षीरेणाऽऽच्छृणोति ५,१,७,१३
अजगरेण सर्पात् ७,३,१४,११
अजया क्षीणाति सतपसत् ६,१,१०,२
अजल्लोमैः सं सृजति ५,१,६,७
अजलमिन्दुमरुषं ४,२,१०,५
अजा छन्दः ४,३,७,२३
अजाऽसि रयिष्ठा पृथिव्या ३,४,२,८
अजाऽसि रयिष्ठेत्याह ३,४,३,१४
अजा ह्यनरेजमिष्ट ४,२,१०,१०
अजीजिपत वनस्पतयः १,७,८,२१
अजोऽस्यैकपात् १,३,३,१५
अज्यानीरेता उप दधाति ५,७,१,१२
अज्रये स्वाहा ७,३,१७,१३
अज्रजलिना जुहोति न ५,४,९,१३
अज्रसक्तधाय स्वाहा ७,३,१७,२
अज्येताय स्वाहा ७,३,१७,१
अतिक्षिमा देवतेत्याहुः २,१,१,२
अतिच्छन्दसमुप दधाति ५,३,८,९
४३ (तै. सं.)

अतिच्छन्दसोत्तमया ५,२,१,११
अतिथेरातिथ्यमासि १,२,१०,३
अति निहो अति निधः ४,१,७,६
अति पाप्मानं आतृण्यं ६,६,९,५
अति ब्रह्मवर्चसं २,२,१०,५
अतिरात्रं वर्षन् पूर्तिः २,४,७,७
अतिरात्रावभितो भवतः ७,२,६,७;
३,४,५,५,८; ६,५,७,९,८,५;
९,६; १०,१०; ४,१,६; २,१२;
३,२२; ४,७,५,११; ६,७,७,१३
अतिरात्रे पशुकामस्य ६,६,११,८
अति विश्वाः परिष्ठाः स्तेन ४,२,६,११
अतिशिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१४
अतिहाय वपट् करोति ६,३,१,८
अत्यन्त हाः १,८,१३,१९
अत्यन्तमाऽस्यान्नादौ जायते ५,३,४,१४
अत्यन्यानां नान्यात् १,३,५,१,६,३,
३,२
अत्यासो न ये मरुतः ४,३,१३,२३
अत्र पितरो यथा १,८,५,५,३,२,५,
१८
अत्र रमेयां वग्मन् १,२,१३,७,६,२,
९,८
अत्र ते रूपमुत्तमम् ४,६,७,७
अत्रिः अद्वादेवं यजमानं ७,१,८,४
अत्रिरददादीर्वाय ७,१,८,१
अत्वक्काय स्वाहा ७,५,१२,३४
अथ ब्रह्म वदन्ति परिमिता ७,३,१,८
अथ या सहस्रतमी ७,१,५,८,१०
अथ वा पुत्रं सर्पराक्षिणाः ७,३,१,६
अथर्वोत्तः ४,४,२,१७
अथ वै तामुपाह्व इति १,७,२,१०,१४,
१८
अथावयो भूयसीः ६,५,१०,५
अथाऽऽहुर्वन् समाने ७,१,४,७
अथाऽऽहुर्मन्त्रेण चानोषे ७,१,५,१४
अथाऽऽहुर्वा कल्याणी ७,१,५,१५
अथाऽऽहुर्वा द्विरूपोभयत ७,१,५,१६
अथाऽऽहुर्वन्त्रे देयेति ७,१,५,११
अथाऽऽहुर्वन्त्राकृत्या सा ७,१,५,१३

अथाऽऽहुः सर्वेभ्यः सदसि ७,१,५,१२
अथैवा आहुतीर्जुहोति २,४,६,४
अथो कामा वै वसोर्धारा ५,४,८,३
अथो सल्ल दीर्घसोमे ६,२,११,१३
अथो सल्ल सम्भृत्याः १,५,३,१२
अथो सल्लपथेयमेव ५,२,९,१७
अथो सल्लवाहुराग्निः सर्वाः ६,२,१,१७;
३,५,३
अथो सल्लवाहुरनीषोमाभ्यां ६,१,११,
१७
अथो सल्लवाहुरनाहुतिः ५,४,३,३
अथो सल्लवाहुरप्रजस्यं ५,६,८,६
अथो सल्लवाहुराग्निषे १,५,९,१२
अथो सल्लवाहुरेते वाव ६,२,८,९
अथो सल्लवाहुर्गार्गी ६,४,५,३
अथो सल्लवाहुर्न चेतस्येति ५,४,१०,
१२
अथो सल्लवाहुर्नाऽऽकृष्येति ५,६,६,३
अथो सल्लवाहुर्वज्रस्य ७,३,१,२
अथो सल्लवाहुर्वदरपयोः ३,४,१०,९
अथो सल्लवाहुर्व्रतस्येति ५,४,१०,१३
अथो सल्लवाहुः सवनमुखे ७,५,५,३
अथो सल्लवाहुः सुवर्गाय ६,३,८,५
अथो तर्पयत्येवनाः २,५,११,१२
अथो दक्षिणेवास्वैया १,७,३,३
अथो पशवो वै छन्दाऽसि ५,२,३,११
अथो प्रजापय एवैनं ५,७,८,९
अथो भूतं चैव भविष्यच्च २,५,११,८
अथो मनसा वै १,६,८,१६
अथो सामिषेनीरेव २,५,११,१०
अदन्तकाय स्वाहा ७,५,१२,२
अद्वेषेभिः सवितः १,४,२४,१
अदितिः क्षीर्णा ५,७,१३,१०
अदितिः पाशं प्र सुमोक्तु ३,१,४,११
अदितिः पुत्रकामा साप्येभ्यः ६,५,६,१
अदितिः योऽवशाक्षरेण १,७,११,१६
अदितिमिष्ट्वा मारुतोऽह ६,१,५,५
अदितिरसि १,२,५,३
अदितिरासादितः ४,४,९,१५

अनुष्टुप् चत्वारिंशदक्षरान्ति ४, १, ३, ८, ११, १४
अनुष्टुप् चत्वारिंशदक्षरान्ति ६, १, २, १४
अनुष्टुभ षडक्षराति ५, ३, ८, ६
अनुष्टुभमभि संपाद्यन्ति ६, ६, ११, १४

अनुष्टुभा गृह्णाति ६, ४, २, १२
 अनुष्टुभाऽनु चरति ५, ५, ६, ५
 अनुष्टुभा परि लिखति ५, १, ३, १२
 अनुष्टुभिर् वपति प्रजायै ५, ५, ५, १८
 अनुष्टुभमान वा सादयति २, २, ५, १३
 अनुष्टुभा नक्षत्रं मित्रः ४, ४, १०, १५
 अन्तरकोश उष्णीषिणा ३, ४, १, ११
 अन्तररत्ने रुचा स्वमुखायै ४, १, ९, १५;
 २, १, १४
 अन्तरा मित्रावरुणा ५, १, ११, ६
 अन्तरा सदो हविर्धनि ६, २, ६, ९
 अन्तरिक्षं गच्छ स्वाहा १, ३, ११, २;
 ६, ४, १, ७
 अन्तरिक्षं छन्दः ४, ३, ७, १
 अन्तरिक्षमसि ४, ४, ६, १५
 अन्तरिक्षं पुरितत्वा ५, ७, १६, ५
 अन्तरिक्षस्य स्वा १, ३, ६, १७
 अन्तरिक्षस्य स्वा द्विणे ४, ४, ७, १२
 अन्तरिक्षस्य यान्यसि ४, ४, ६, १३
 अन्तरिक्षसदस्यन्तरिक्षे ४, ४, ७, ५
 अन्तरिक्षाय स्वा १, १, ११, ५; ३, १, ५;
 ६, २; ४, ४, ६, १६
 अन्तरिक्षायर्ष्यस्वा ४, ४, २, ६
 अन्तरिक्षाय स्वाहा १, ८, १३, ३३; ७,
 १, १५, २; १७, २; ५, ११, २
 अन्तरिक्षं रक्षः १, १, ८, ११
 अन्तरिणा नूकार्ग ५, ७, १२, ६
 अन्तरिक्षाति व्यावृष्या २, ६, ५, ११
 अन्तरिक्षोर्ध्वेऽन्तरिक्षाद्यात् ५, ४, ४, १२
 अन्तरिक्षमप्राग्नेय सावित्रम् ६, ५, ७, १
 अन्तरिक्षं मघवन् ६, ४, ६, ४
 अन्तरिक्षं करोति ६, २, १०, १०
 अन्तरिक्षं सं योति १, ४, ९, ६
 अन्तरिक्षे दद्यामि धावायुधिवी
 ६, ४, ६, २
 अन्तरिक्षेर्षणं वा एताः ५, ४, २, ३
 अन्तरिक्षा स्वाहा ७, २, २०, १०
 अन्तरिक्षे स्थिरयुदा ५, ७, १७, २
 अन्तरिक्षं वा अन्तरिक्षं तत् १, ७, २, ११
 अन्तरिक्षं वा आपः पञ्चवाः ५, ६, २, ४

अन्तरिक्षं वा इष्टंका एतत् ५, ६, २, १३
 अन्तरिक्षं साक्षात्मानाम् ३, ४, ५, ११
 अन्तरिक्षं कृषिर्वृष्टिर्वयत् ७, ३, १२, ७
 अन्तरिक्षं च मेऽनुष्टुभ म इति ५, ४, ८, ७
 अन्तरिक्षपतेऽष्टस्य नो देहि ४, २, ३, १, ५,
 २, २, १
 अन्तरिक्षस्य जुहोति ५, ४, २, ३
 अन्तरिक्षस्यामि विज्जति ५, ६, ३, ५
 अन्तरिक्षः पञ्चमान् भवति ७, १, २, ४
 अन्तरिक्षाय स्वा १, ७, ९, ३१
 अन्तरिक्षाय स्वा १, ७, २, ३०
 अन्तरिक्षं गायः ४, ४, ८, ९
 अन्तरिक्षस्य साम भवति ७, ५, ४, २
 अन्तरिक्षं ते अन्तरिक्षं तपन्तु ५, ४, ४, १४
 अन्तरिक्षस्यमित्रा इत्यम् २, ६, ११, १३
 अन्तरिक्षोपवृत्त्यन्यथा ६, ३, ९, ९
 अन्तरिक्षोपवृत्त्यन्यथा ५, ५, १७, ३
 अन्तरिक्षस्यान्यस्य समवत्तत् ६, ३, ११, १०
 अन्तरिक्षस्यान्या ऋचो भवन्ति ७, ५, १, १४
 अन्तरिक्षाद् च १, ८, १३, ७; ४, ६, ५, १५
 अन्तरिक्षो वो अन्तरिक्षवत् ४, २, ६, ९
 अन्तरिक्षो गृह्णाते मिथुनस्वाय ७, ५,
 ४, ६
 अन्तरिक्षस्यसामग्रमख्यत् ४, १, २, १०;
 ५, १, २, १६
 अन्तरिक्षं माता अनु १, ७, १३, १
 अन्तरिक्षं नुमे त्वं ३, ३, ११, १२;
 ४, ४, ११, १८, ७, १५, १६
 अन्तरिक्षं इत्याह मनुः २, ५, ९, ३
 अन्तरिक्षं दिवे त्वा ३, ५, २, ५
 अन्तरिक्षं ते पितामह १, ८, ५, ३
 अन्तरिक्षं आदीप्यानुक्षु १, २, ४, १२
 अन्तरिक्षं आस्त्येन ५, ७, १२, २
 अन्तरिक्षं ह्यन्तरिक्षाह ६, ४, ३, ७
 अन्तरिक्षं उप सृजति यत्र ५, १, ३, २
 अन्तरिक्षं उप सृजत्वापः ५, १, ६, २
 अन्तरिक्षं उप सृजति मेघजं ३, ३, ४, ९
 अन्तरिक्षं स्वा संसृजामि ४, १, ५, ६
 अन्तरिक्षं स्यन्दमानाः ५, ६, १, ७

अन्तरिक्षं वषट्करोति २, ६, २, १२
 अन्तरिक्षमात्रं भवति ५, १, ३, १२;
 २, २, ११
 अन्तरिक्षमात्रा दृष्टिमात्राः ४, १, ६, १८;
 ५, १, ७, १०
 अन्तरिक्षदती भवति २, १, २, १२
 अन्तरिक्षः प्र गत्यति अन्तरिक्षं १, ६, ८, २
 अन्तरिक्षः प्रजापत्यं ६, ६, ३, १०
 अन्तरिक्षावन्त्याजौ ६, ६, ३, १४
 अन्तरिक्षोर्ध्वेऽन्तरिक्षं ४, ४, १०, २७
 अन्तरिक्षं छन्दसः ५, १, ८, १०
 अन्तरिक्षं तपन्तु मृगात् २, ५, १०, १५
 अन्तरिक्षं भवति ५, १, १, १६
 अन्तरिक्षाभिः परि ५, २, ६, ७
 अन्तरिक्षितो निरुह्यः १, ७, ३, ७
 अन्तरिक्षं वा एतस्मात् २, २, १, ४, ६
 अन्तरिक्षं एतस्मात् प्राणाः २, ६, ८, १५;
 ५, ५, ९, ८
 अन्तरिक्षं तृतीयसवने ६, ६, ७, ७
 अन्तरिक्षं दीक्षितत्वा सुयुक्ते ६, १, ४, १७
 अन्तरिक्षं सोमेनेजानात् ३, ५, ४, १२
 अन्तरिक्षं स्वाहा ७, ५, १२, २२
 अन्तरिक्षं वषट्करोति ४, ३, ४, ८
 अन्तरिक्षवतीभ्यां ५, ४, ४, १७
 अन्तरिक्षोऽरुः १, १, ९, ४, ८, १२
 अन्तरिक्षं रसमुद्रयत् १, ७, १२, ९
 अन्तरिक्षं यजति ६, ६, ७, ८
 अन्तरिक्षं वा अग्निः ऊहायं ५, ६, ४, १४
 अन्तरिक्षं वा एतत् पुष्पं ५, ४, ४, ७
 अन्तरिक्षं वा एतानि हृदयानि ५, ६, २, ९
 अन्तरिक्षं अग्निमात्रं १, १, ७, २
 अन्तरिक्षं गमेन समुद्रियम् ५, १, ५, २५
 अन्तरिक्षं महात् गृह्णाति ५, ६, २, १
 अन्तरिक्षं चतुष्टयं ५, ७, २१, ४
 अन्तरिक्षं चोषधीनां च २, १, ९, ४
 अन्तरिक्षा स्वाहा ७, ५, १२, १६
 अन्तरिक्षं मे पाहि ४, ३, ६, १०, ४, ७, १७
 अन्तरिक्षाय ३, २, ३, ३; ५, ५, ५, १२
 अन्तरिक्षाय स्वा १, १, ६, ८

अपानाय स्वाहा ७,१,१९,११;

४,२१,३

अपानो यज्ञेन कल्पतां १,७,९,२०

अपां त्वा सदने सादयामि ४,३,१,३

अपां स्वैमन्सादयामि ४,३,१,१

अपां नपादाञ्चुहेमन् १,७,७,६

अपां नपादा ह्यस्यात् २,५,१२,१५

अपां नप्ते जघः ५,५,१३,१

अपां नप्ते स्वाहा १,८,१६,२१

अपामर्तिं दुर्मतिं वाचमानाः ५,४,६,७

अपामन्ते क्रोणाति सरसम् ६,१,९,४

अपाम स्रोमममृताः ३,२,५,१०

अपामिदं न्ययनरसमुद्रस्य ६,१,११

अपामुद्रः ५,५,२१,३

अपामोषधीनाः १,८,११,१५

अपां पतिरसि १,८,११,२

अपां पृष्ठमसि योनिः ४,२,८,३

अपां पृष्ठमसि सप्रयाः ४,१,३,३

अपां पृष्ठमसीति ५,१,४,४

अपां पृष्ठमसीत्युप ५,२,६,१४

अपां पेरुरसि १,३,८,५

अपां पेरुरसीत्याह ६,३,६,४

अपां मोदाय स्वाहा ७,१,१४,४;

१६,७

अपिजथ १,७,२,८

अपि पन्थमगसाहि १,२,९,३

अपुतपा आधूपमानः ४,४,९,१९

अपेत सीत वि च संप्रतातः ४,२,४,१

अपेन्द्र द्विपतो मनः ३,५,८,२,९,६

अपो अन्वचारिष्यन्सेन १,४,४५,१३;

४६,६

अपोऽग्नेऽभिन्त्याहरति ६,४,३,३

अपो देवीरूप सृज ४,१,२,१६

अपोनन्त्रीयं चरुं २,३,१२,७

अपो यूषेण ५,७,२०,३

अपोऽव नयति तस्यात् ६,२,११,८

अपोऽवभृद्यमवैति २,३,१२,६;६,६,

३,२

अपोऽवोक्षति शान्त्यै ५,२,३,४

अपोऽन्त्यान्तरत एव ६,१,१,८

अप्यभिष्टोमे राजन्यस्य ६,६,११,९

अप्रतिक्षमा यन्ति वरुणस्य ६,६,३,२२

अप्रतिष्ठितः संवत्सरः ७,४,११,२

अप्रतिष्ठिताभिर्हृत्वायति ७,५,८,७

अप्रतीक्षमा यन्ति निर्वृत्त्या ५,२,४,१२

अप्राणते स्वाहा ७,५,१२,१८

अप्राणाय स्वाहा ७,५,१२,४

अप्सरसो मुष्काभ्यां ५,७,१५,७

अप्सु २,३,१३,१०

अप्सु धीतस्य सोम देव ३,२,५,२२

अप्सु मरुत प्र वेक्षयति ५,२,२,१४

अप्सुषदसि ४,४,७,६

अप्सुषदसि इयेनसत् ५,३,११,२

अप्सुषदे वद् ४,६,१,१४

अप्स्वसे सपिष्टव ४,२,३,७,११,१५

अप्स्वन्तरमृतमप्सु १,७,७,४

अवोष्यभिः समिधा जनानां ४,४,४,५

अव्जा अति प्रथमजा २,४,१०,६;८,८

अभि क्रत्वेन्द्र मूरध ७,४,१५,४

अभि क्रन्द स्तनय गर्भम् ३,१,११,२४

अभिक्रामं सुहोति २,६,१,८

अभि गोत्राणि सहसा ४,६,४,७

अभिचरता प्रतिक्रामन् ३,४,८,१२

अभिचर्यमाणो द्याराग्नेण ७,२,५,६

अभिजिदाति युष्मदाव ३,५,५,१३;

५,३,६,२

अभिजिज्ञवति सुवर्गस्य ७,५,१,१६

अभि तयं देवत्सवितारम् १,२,६,२;

६,१,९,९

अभि त्वा देव सधितः ३,५,११,९

अभि त्वा शूर नोऽनुमः २,४,१४,६

अभिधा,असि भुवनम् ७,१,११,३

अभिष्टोचमौ जीरदानुः १,५,१०,१२

अभिपूर्वम्यहा भवन्ति ७,४,१,३

अभिभूरस्यभिभूरहन् १,६,२,३

अभिवर्तं ह्यत्रः पपमासः ७,५,७,१३

अभिवर्तः सविन्शः ४,३,८,६;

५,३,३,७

अभिवर्तां मरुतामं ७,५,१,५

अभिवर्पते स्वाहा ७,५,११,२३

अभि वा एष पृतस्य २,२,२,९

अभि वा एष पृतान् २,२,२,८

अभि वा एषोऽग्नी जा १,५,९,९

अभिष्ठितो वरुणस्य १,४,४५,३;६,६,
३,८

अभिहिताय स्वाहा ७,४,२२,३

अभीमां महिना दिवं ४,१,६,१५

अमृदिदं विश्वस्य भुवनस्य ४,२,९,१२

अमृन्मम सुमतौ विश्ववेदाः ४,३,११,
१०

अम्यस्थाद्विधाः पृतनाः ४,२,८,१

अम्यावर्तध्वमुप मा ५,७,४,८

अम्यावर्तस्व पृथिवि ४,२,७,२

अभ्रयन्ती ४,४,५,१२

अभ्रसगिरसि ४,४,६,५

अभ्रिरसि नारिरसि १,३,१,२;४,१,
१,११,१२

अमज्जकाय स्वाहा ७,५,१२,४६

अमनसे स्वाहा ७,५,१२,२६

अमर्त्यस्य ते होतः १,६,२,११

अमत्योऽसीत्याहामैव ६,१,९,५

अमावास्याया मासात् ७,५,६,३

अमावास्यायां च पीर्णमास्यां ७,५,७,२

अमावास्यायां निर्वपेत् २,३,५,३

अमात्सकाय स्वाहा ७,५,१२,४०

अमुक्षाय स्वाहा ७,५,१२,६

अमुग्रभूयाद्दध यद्यमस्य ४,१,७,९

अमृतमसि १,७,९,६४

अमृतमसि प्राणाय ३,३,४,७

अमृतमसि मृत्योर्मा १,८,१४,२

अम्व निष्वर १,४,१,८

अम्य निष्वरत्याह ६,४,४,९

अम्वरीषाद्वक्त्रकामस्य ५,१,९,१२

अम्व ४,४,५,९

अम्वे अम्वार्यम्विके ७,४,१९,१;७,

९,११,१३

अम्वः स्यामो वो १,५,६,२;८,२

अम्वोम्यः स्वाहा ७,४,१४,९

अयं वा परि विच्यते ३,३,११,२
अयं वा मित्रावरुणा १,४,५,१
अयं वेनश्चोदयत् १,४,८,१
अयं वो गर्भं ऋत्विग्यः ५,१,५,३३
अयं स्तो जमिर्वास्मिन् ४,२,४,५
अयं स्तो जमिनरिति ५,२,३,८
अयञ्चो वा एष योऽसामा १,५,७,१;
२,५,८,१
अयं ते योनिर्ऋत्विग्यः १,५,५,६;
७,७,४,२,४,१०,७,१३,१३
अयं दक्षिणा विश्वकर्मा ४,३,२,२;
४,३,२
अयं नो जग्निर्वैरिवः १,३,४,३,४,
४६,१०
अयं नो नभसा पुरः ३,३,८,५,१४
अयं नो राजा धृमहा १,८,९,३
अयमग्निः श्रेष्ठतमः १,५,१०,५
अयमग्निः सहस्रिणः २,६,११,४;
४,४,४,३
अयमग्निरुच्यति ३,५,११,३
अयमग्निर्वीरवमः ४,७,१३,९
अयमिह प्रथमो जायिषि १,५,५,४,७,५
अयमुत्तराय संयद्भुः ४,४,३,४
अयमुपर्यर्वायभुः ४,४,३,५
अयमु व्य प्र देवयुर्होता ३,५,११,२
अयं प्रश्नाद्विध्वयुचाः ४,३,२,३;
४,३,३
अयं पुरो भुवस्तस्य ४,३,२,१
अयं पुरो भुव इति ५,२,१०,१०
अयं पुरो हरिरेशः ४,४,३,१
अया ते अग्ने समिधा १,२,१४,१५
अयावाः ४,४,७,२४
अया विष्ठा जवयन् १,७,१२,११
अयासाय स्वाहा १,४,३,५,६
अयुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,६
अयुताय स्वाहा ७,२,२०,३
अरक्षसेत्याह रक्षसाम् ५,१,३,१०
अरक्षिता पक्षौ द्वाधीयात्सौ ५,२,५,४
अरण्यं जाम्बीलेन ५,७,११,५
अरण्याय सुमरः ५,५,१६,६

अरण्याय स्वाहा ७,१,१७,१९
अरुक्षते दिवं १,१,९,१६
अराग्रामवान्तरदीक्षाम् ६,२,३,१३
अराह्यौ दिव्यावृषभौ ५,६,२१,११
अरातीयन्तमचरं ३,१,४,१२
अरिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,१९
अरुणपिक्वाऽश्वो दक्षिणा ६,६,११,१६
अरुणाय स्वाहा ७,३,१८,५
अरुणैताय स्वाहा ७,३,१७,१८
अरुणो रूमात् भवति २,१,६,८
अरुणो ह साऽऽहौपवेशः ६,१,९,२;
४,५,२
अरेतस्काय स्वाहा ७,५,१२,२८
अर्को वा एष यदग्निः ५,३,४,१३;
७,५,९
अर्क्येण वै सहस्रज्ञः ७,५,९,१
अर्चामि ते सुमर्ति १,२,१४,८
अर्चिस्त्वा अर्चिषि १,१,१०,२३
अर्चं त्वा ४,४,६,१५
अर्णवे सद्ये सीद ४,३,१,२
अर्धेतः स्थ १,८,११,१
अर्धर्वाक्कुप्येत यथा ३,२,९,११
अर्धर्चं वसाहोमं जुहोति ६,३,११,८
अर्धमायाः परुषि ते ५,२,१२,४
अर्धमासानां तृतीयः ५,७,१८,६
अर्धमासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१७
अर्धमासैर्मासान्तरसाय ७,५,६,२
अर्धिनोऽन्त्ये ग्रहा गृह्यान्ते ६,५,२,५
अर्धेन्द्राणि जुहोति देवताः ५,४,८,९
अर्द्धदाय स्वाहा ७,२,२०,६
अर्धमणं बृहस्पतिम् १,७,१०,६
अर्धमाऽऽयाति वृषमः २,३,१४,१९
अर्धेण्ये चरं निर्वपेत् २,३,४,१-३
अर्धेण्ये लोपाशः ५,५,२१,४
अर्धेण्योऽष्टमी ५,७,२२,८
अर्वाक् यज्ञः सं कामतु ७,३,११,१
अर्वाज्मिन्मममुतः ४,७,१४,१०
अर्वाऽसि १,७,८,५
अलज्जान्तरिक्षः ५,५,२०,१

अलक्षो भवति य एवं २,५,११,११
अलोमकाय स्वाहा ७,५,१२,३२
अलोहिताय स्वाहा ७,५,१२,३८
अवकाभिः शर्कराम् ५,७,११,८
अवकामनूप दधाति ५,४,२,४
अवकन्दते स्वाहा ७,१,१९,४
अवकन्देन तालुः ५,७,११,१०
अवगताऽस्य विट् २,३,१,८
अवव्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,४
अवततधन्वा पिनाकहस्तः १,८,६,१२
अवतस्य धनुस्त्वः सहस्राक्ष ४,५,१,
११
अवतान्मा नायितम् १,२,१२,३
अवतान्मा व्ययितं १,२,१२,४
अव ते हेडः २,५,१२,५;४,२,११,७
अव ते हेडो वरुणः १,५,११,९
अवदते स्वाहा ७,५,१२,२०
अवधिष्म रक्षः १,८,७,१७
अवधूतः रक्षोऽवधूता १,१,५,६;६,१
अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वा ७,४,१२,१०
अवपतन्तीरवदन् ४,२,६,१७
अवपद्येभ्यः स्वाहा ७,३,१९,१०।
२०,११
अवभृथ निचङ्कुणः १,४,४५,६
अवभृथ निचङ्कुणेति ६,६,३,१६
अवभृथमव यन्ति ६,५,१०,१०
अवभृथयजूरधि जुहोति ६,६,३,१
अवभृथश्च मे स्वगाकारः ५,४,८,११
अवयासाय स्वाहा १,४,३,५,६
अवरुद्धः ऋत्याचम् ५,४,९,६
अवत्यमिव वा एषः ६,१,४,१४
अवव्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१२
अवलिताक्षयः शैशिराः ५,६,२३,६
अव वा एष सुवर्गाव २,२,५,४
अवसृष्टा परा पठ ४,६,४,१३
अवसृष्टैर्न विद्युत् २,४,७,१०
अवस्थावा नामास्युदीची ५,५,१०,४
अवस्थावानो नाम स्थ ५,५,१०,११
अवस्युरसि दुवस्वान् १,३,३,७;४,७,
१२,११

जवहन्वसमेवाकः ५,२,८,२४
जवात्तरं वै द्वात्रात्रेण ७,४,५,८,५,
४,७

जवात्तरदिशाम्यः स्वाहा ७,१,१५,१३
जवात्तर रुद्रमदिमहि १,८,६,९
जवात्तर ह्रस्वः पाथैभ्यः ७,३,१६,९
जवात्तराभो भवति २,१,८,१६
जविज्ञाभो वा एष गृह्यते ६,५,१०,९
जवेद्वन्ते पवित्रं वै ६,६,७,४
जवेष्टा दन्तशृङ्गाः १,८,१४,४
जवोचाम कवये मेध्याय ४,४,४,६
जद्वानि मल्लिकेण ५,७,१२,११
जद्वीयै स्वाहा ७,२,१७,८; १८,४
जद्वीयैषा स्वाहा ७,५,१२,१४
जद्वीयते स्वाहा ७,५,१२,२४
जद्वम रत्ने शुद्धं ४,६,१,२,५,४,४,४
जद्वमन्त्रैर्मिति परि ५,४,४,१
जद्वमन्त्रैः पर्यते क्षिप्रियाणां ४,६,१,१
जद्वमा च मे मृत्तिका च मे ४,७,५,१
जद्वयाम सं कामगने १,३,१४,८
जद्वयत् हि मूरि १,१,१४,२
जद्वयमिः पृष्ठां ५,७,२०,७
जद्वय जवमो दृष्टिः २,३,७,८
जद्वयवा भवन्ति २,३,१,१२
जद्वयै वो निषदनं ४,२,६,५
जद्वयमव प्रापयति ३,२,६,५,७,१,७
जद्वयमुप प्रापयति ५,२,८,२,३,२,४;
७,१२

जवं पत्तोवृषतिहर्ष्यमां १,८,१८,१०
जवपुत्रौ नक्षत्रमधिनौ ४,४,१०,२६
जवसाकेन रूपयति ५,१,७,२
जवद्वच्छन्दः ४,३,७,२४
जवद्वत्परो गोभृमः ५,५,२३,१
जवजनि वाजिनि १,७,८,४
जववदीर सोनवदीर ४,२,६,१४
जविनावमिदासति ३,२,१०,१५
जविनाव रसाभ्याम् ५,७,१३,९
जविनोः प्राणोऽसि २,३,१०,२;
१६,४

जविनोस्त्वा वाहुभ्याम् ३,२,५,२
जविनो देवता पृच्छिः ३,१,६,१०
जविनोऽयक्षरेण १,७,११,२
जविभ्यामागोमुभ्यां ७,५,२२,५
जविभ्यां पूज्णे १,८,१९,३
जविन च रयेन च ४,४,८,१८
जविभ्यः समनमयथा ७,५,२३,९
जवो पृथेन रम्या समकः ५,१,
११,१०

जवाढा नक्षत्रमापः ४,४,१०,१८
जवाढा नक्षत्रं विधे ४,४,१०,१२
जवाढाऽसि सहमाना ४,२,९,५
जवाढापाकान् प्रातःसवने ७,५,६,१२
जवाढाचत्वारिंशतमनु २,५,१०,१३
जवाढाचत्वारिंशो भवति ७,२,६,५
जवाढाभ्यः स्वाहा ७,२,११,१८;
१३,९

जवाढावत्यै स्वाहा ७,२,१३,११
जवाढाप्रद्विरप्यं दक्षिणा ३,४,१,१०
जवाढाभिर्वि कर्षयति ५,४,४,९
जवाढाभिः सं भरत्यष्टाक्षरा ५,१,४,१७
जवाढाभ्यः शतैभ्यः स्वाहा ७,२,१९,९
जवाढाभ्यः स्वाहा ७,२,११,८; १३,४;
१५,२
जवाढावत्यैषु विणिगेषु ५,४,११,
१३

जवाढावृष द्वात्रात्राक्षरा ५,४,१०,८
जवाढाभिर्मवत्यष्टाक्षरा ६,३,३,१६
जवाढाकान् करोति छन्दसां ५,१,६,१९
जवाढो जुहोति चतस्रः २,४,२,४
जवाढो वसवोऽन्दाक्षरा ३,४,२,१२
जवाढो सावित्राणि मेषन्ति ५,१,१,७
जवाढावृषात् स्वाहा ७,३,१६,२९
जवाढं वा एषद्वच्छन्दोऽसि ७,३,६,३;
८,३,३,१,४; २,७, ६,५
जवाढं शुवीर्यम् १,८,२२,१३
जवाढिच वा भन्तरिभ्यम् ५,४,६,१५
जवाढिभ्यश्च यति ६,४,१,४
जवाढ्योऽसि १,३,३,१२

जवाढादित्यो न श्यरोचत २,१,२,६;
४,१; ८,१; २,१०,१; ३,९,७;
७,३,१०,९
जवाढादित्योऽसिच्छिंके ७,३,१०,१
जवाढि सोम इन्द्र ते १,४,३९,१
जवाढिजवे स्वाहा ७,३,१७,१५
जवाढिसवर्णा हरयः ३,१,११,१९
जवाढिताय स्वाहा ७,४,२१,२
जवाढि वृहती दिक् ४,३,६,७
जवाढि यमो अस्यादित्यः ४,६,७,३
जवाढ्यन्तमयजमानम् ४,२,५,१०
जवाढुरः क्रीयमाणः ४,४,९,६
जवाढुराणां वा ह्यममे ६,२,४,६
जवाढुरातः सिन्धुरवभृथम् ४,४,२,२९
जवाढुरा वा उत्तरतः पृथिवीं ६,५,२,७
जवाढुरा वै देवात् दक्षिणतः ६,६,४,९
जवाढुरा वै निर्यन्तो देवानां ६,२,१,४
जवाढुरेषु वै यज्ञ आसीत् ६,३,७,५
जवाढुर्यं पात्रमनाच्छृणुमा ५,१,७,१२
जवाढो यस्ताम्रो अरुणः ४,५,१,७
जवाढो योऽवसर्पति नीलक्रीवः ४,५,१,८
जवाढो वा आदित्यः शुक्रः ६,४,१०,४
जवाढकमेव तद्यत् २,६,१,१४
जवाढकहविर्भवति १,६,८,६
जवाढ्यन्ताद्व्यासृषमः १,२,८,५
जवाढ्यधियौरन्तरिक्षं ४,४,५,१७
जवाढ्यन्ते स्वाहा ७,५,१२,४३
जवाढ्यभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४६
जवाढवाक्य स्वाहा ७,५,१२,४२
जवाढस्तसा त्वं देव सोम ३,३,३,२२
जवाढहात्रा देवत्रा गच्छत १,४,४,३,
१०; ६,६,१,१५
जवाढकामने मधवस्तु १,५,११,७
जवाढकामिन्द्रः सद्येषु ४,६,४,१०
जवाढाछोकात् स्वेतस्यम् ६,२,१,१
जवाढिभ्युप अनुच्यतुः ३,३,४,३
जवाढिम् मह्यग्वे ४,५,११,२
जवाढो इन्द्रावृषपती ३,३,११,३
जवाढो चन्द्राणि १,२,७,३
जवाढो ज्योतिः १,२,७,५

अस्मे ज्योतिः सोमविक्रयिणि ६, १,
१०, ७
अस्मे देवास्तो वपुषे ३, २, ८, २२
अस्मे रावः १, २, ५, १०
अस्मे वै लोकाय गार्हपत्यः ६, १, ८,
१०; ४, २, १४
अस्मि दिवस्पाहि १, ८, १४, ९
अस्मि पन्थामगन्महि १, २, ९, ३
अस्य प्रत्नामनु द्युतः १, ५, ५, २; ७, ३
अस्य प्राणादपानतो १, ५, ३, ४
अस्य मध्वः पिबत १, ७, ८, १०
अस्येदेव म रितिचे २, ४, १४, ५
अस्त्रीविद्वच्छन्दः ४, ३, ७, ४
अस्त्रमजस्तारण्यः १, २, १४, १२
अश्वरक्षोऽधमं तमः १, ३, ९, १३
अहं च त्वं च वृत्रहन् ७, ४, १५, ३
अहं दीक्षामरुहम् ७, १, १८, ६
अहं नाडुभयोः सुवः १, ७, २, ५
अहं परस्तादहमवस्तात् ३, ५, ५, २
अहर्देवानामासीत् १, ५, ९, ७
अहर्माजो वा एता देवाः ७, ४, ५, २
अहर्मासेन ५, ७, २०, १
अहर्वा अश्वस्य जायमानस्य ७, ५, २५, ३
अहिरसि बुभ्रियः १, ३, ३, १६
अहिरिव भोगैः पर्येति ४, ६, ६, १४
अहं वैषिषव्योदत्तः ३, २, ४, २५
अहोरात्रयोर्द्वितीयः ५, ७, १८, ५
अहोरात्रे गच्छ स्वाहा १, ३, ११, ४;
६, ४, १, ९
अहोरात्रेभ्यः स्वाहा ७, १, १५, १६
अहोरात्रे वै मिश्रावरुणौ २, ४, १०, ३
अह्नां विधान्यामेकाष्टकायास् ३, ३,
८, ११
अह्ने स्वाहा ७, १, १७, ८
आकृत्यं च ३, ४, ४, ३
आकृतिमग्निं प्रयुज ४, १, ९, १
आकृतिष्व ३, ४, ४, ४
आकृत्यै प्रयुजेऽनये १, २, २, १; ६, १,
२, ३
आकृत्यै त्वा कामाय त्वा ३, ४, २, २;
३, १०

आ कन्द्य बलमोजः ४, ६, ६, १९
आक्रमणं स्युराभ्यां ५, ७, १५, १०
आक्रम्य वाजिन् वृथिवीम् ४, १, २, १२
आक्रान् वाजो वृथिवीम् ७, ५, १९, १
आऽक्रान् वाज्यन्तरिक्षम् ७, ५, १९, २
आक्रोशन्तो यान्यवर्तिम् ७, २, १, ११
आक्षुः सृजया शयण्डकः ५, ५, १४, २
आक्षुले रुद्र पञ्चस्तं १, ८, ६, ५
आगत्य वाज्यध्वन आक्रम्य ५, १, २,
१७
आगत्य वाज्यध्वनः सर्वा ४, १, २, ११
आऽगन्म मिश्रावरुणा ३, ५, ४, ३
आग्नावैष्णवमष्टाकपालं २, २, ९, १०
आग्नावैष्णवमेकादशकपालं १, ८, १, ७;
८, १; २, २, ९, १, ४; ३, ५, १, ८; ५,
५, १, १०
आग्नावैष्णवं वृते चवं २, २, ९, ५
आग्नावैष्णवा रोहितलक्षामाः ५, ६,
१८, ६
आग्नीष उप वासयति ६, ४, २, १७
आग्नेन्द्राः कृष्णलक्षामाः ५, ६, १७, ६
आग्नेय ऐन्द्राग्र आश्विनः ५, ६, २१, ३
आग्नेयं कृष्णग्रीवमा २, १, २, १३,
१५-१६
आग्नेयः कृष्णग्रीवः ५, ५, २२, १
आग्नेयः कृष्णोऽजः ५, ५, २४, ६
आग्नेयमष्टाकपालं १, ८, १, १०; २, १;
७, २; १७, १; १९, १; २०, १, २,
२, ५, ७; ३, २, १०
आग्नेयस्य च सौम्यस्य २, ३, ३, ३
आग्नेयो वै ब्राह्मणस्तस्मात् ५, ६, ४,
१३
आग्नेयोऽष्टाकपालः सौम्यः ७, ५, २१, १
आग्नेयो कृष्णग्रीवः ५, ५, २३, २
आग्रयणं ग्रहा वृहत् ७, ५, ४, ४
आग्रयणस्य वा एतत् ७, २, ८, १७
आग्रयणग्राम् गृहीत ७, २, ७, ७
आधारमा चारयति २, ५, ११, २१
आधारान्यां ४, ४, ५, १
आक्षिरसः सुवर्गं लोकं ५, ४, ३, ४

आ चाने देवात् वह २, ५, २, ८
आच्छच्छन्दः ४, ३, १२, १०
आ चक्षते ते मा रिव १, १, २, ७
आ जङ्घन्ति सान्वेषी ४, ६, ६, ३३
आ जात वातवेदसि ३, ५, ११, १७
आजिं धावन्यनभिजितस्य ७, ५, २, ४
आ जिघ्र कलशं महि ७, १, ६, १०
आजुह्वानः सुप्रतीकः ४, ६, ५, १०
आज्यग्रहं गृहीयात् ३, ५, ९, ९
आज्यभागौ यजति यज्ञस्य ६, ६, ३, ११
आज्यमसि सत्यमसि १, ६, १, २
आज्यस्य पूर्णां कार्पूर्यमयी ५, २, ७, २,
१३
आज्येन जुहोति तेजः ५, ४, ८, २
आज्येन व्याधारयति ६, २, ११, ११
आज्येन सं यौतेतत् ५, १, ८, १५
आण्डाभ्याम् स्वाहा ७, ३, १६, ३४
आतपति वर्षन् विराट् २, ४, ७, ९
आतपते स्वाहा ७, ५, ११, ४०
आतपाय स्वाहा ७, १, १७, १८
आतप्यते स्वाहा ७, ५, ११, ३९
आ तं भज सौम्यवसेषु ४, २, २, ९
आ तिष्ठ वृत्रहन् रयं १, ४, ३, ७, १
आती वाहसो दर्विवा ५, ५, १३, ५
आ त् भर २, २, १२, ४४
आ त् भर माकिः १, ७, १३, ८
आ तृतीयसवनात् ६, ४, ९, ११
आ ते अग्न इधीमहि ४, ४, ४, १९
आ ते अग्न ऋचा हविः ४, ४, ४, २०
आ ते मह इन्द्रोयुम् १, ७, १३, ६
आ ते सुपर्णा अभिनन्त ३, १, ११, २१
आत्मने ३, २, ३, ९
आत्मने स्वाहा ७, ३, १६, ४९; ५, १२,
४९
आत्मने होतव्या राद्वं ३, ४, ८, १
आत्मनो वा एषः २, २, ६, ६
आत्मस्वरणा वा एते ६, ५, ५, ७
आत्मानं ते मनसाऽऽयात् ४, ६, ७, ६
आत्मानमेव दीक्षया ६, २, २, ११
आत्मानं मे पाहि ४, ३, ६, १६

आत्मा यजेन कल्पतां १,७,९,२६
 आत्मा वा एष यज्ञस्य ६,४,११,९;
 ५,१०,८
 आत्मा वै पुरुषस्य २,३,१,२०
 आत्मा सुपहृतानां वसिष्ठः २,६,७,९
 आ त्रयस्त्रिंशतो जुहोति ५,४,८,१२
 आ स्वा जिघर्मि वचसा ४,१,२,१८;
 ५,१,३,६
 आ स्वाऽहार्पमन्तरभूः ४,१,१,११
 आ स्वाऽहार्पमित्याहुऽऽद्येन ५,२,१,५
 आदृकां स्वादेन ५,७,११,३
 आ इदे १,१,९,१; ३,८,१; ४,१,१
 आ दधिकाः शयसा पञ्च १,५,११,१२
 आदित्य पदयाम्युत वा ५,६,१,१०
 आदित्यमहो भूयिष्ठाभिः ६,५,१०,३
 आदित्यं गर्भं पयसा ४,२,१०,१
 आदित्यं चरं निर्वपति १,८,१,६
 आदित्यं चरं निर्वपेत् २,२,६,१
 आदित्यवज्रणस्य सोम ३,२,५,७
 आदित्यस्ते बाजिन् युक्कुञ्जु ७,५,१९,६
 आदित्या अकामयन्त ७,३,४,१;
 ४,६,१
 आदित्यान्ध्रमशुभिः ५,७,१२,३
 आदित्या देवता ४,३,७,३१,
 आदित्याः पञ्चद्रवाक्षरेण १,७,११,१५
 आदित्यानां तृतीया ५,७,१७,८
 आदित्यानामवसा १,१,११,२०
 आदित्यानां भागोऽसि ४,३,९,७
 आदित्यानां भागोऽसीति ५,३,४,६
 आदित्यां मल्हां गर्भिणीम् १,८,१९,२
 आदित्या वा अस्त्राहोकात् १,५,४,१२
 आदित्याश्चाक्षिरसश्च ३,५,१,५
 आदित्यासि १,२,५,४
 आदित्यास्त्वा कृष्वन्तु ४,१,५,१५
 आदित्यास्त्वाऽऽच्छृन्दन्तु ४,१,६,११
 आदित्यास्त्वाऽज्जन्तु ७,४,२०,६
 आदित्यास्त्वा धूपयन्तु ४,१,६,३
 आदित्यास्त्वा परि १,१,९,१९
 आदित्यास्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,३
 आदित्याम्वा विधेर्देवैः ५,५,९,१३

आदित्येभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,३
 आदित्येभ्यस्त्वा १,१,१३,५
 आदित्येभ्यो धारयद्भज्यः २,३,१,२
 आदित्येभ्यो भुवद्भज्यः २,३,१,१
 आदित्येष्टका उप दधाति ५,३,१०,७
 आदित्येनो अरती वष्टु ५,१,११,८
 आदित्यो भवती यं वा ५,५,१,१५
 आदित्यो वा अस्मान् १,५,९,८
 आदिशः १,३,१०,८
 आ देवयजं वह १,१,७,४
 आ देवानां ४,२,११,१२
 आ देवानामपि १,१,१४,१०
 आ न एतु मनः पुनः १,८,५,११
 आ नः प्राण एतु परावतः ३,३,३,२३
 आनन्दं नन्दधुना ५,७,१९,१
 आ नो दिवः २,५,१२,८; ३,१,११,
 १०
 आ नो दिवो वृहतः १,८,२२,४
 आ नो मित्रावरुणा धृतेः १,८,२२,८;
 २,५,१२,२०
 आ नो वीरो जायतां १,२,१३,३
 आन्तमन्ववस्त्रायति ६,२,१०,१५
 आन्त्यश्च १,७,९,१४
 आन्त्यायनश्च १,७,९,१३
 आऽन्यः क्रोशति ग्रान्यः ७,५,९,९
 आऽन्यं दिवः २,३,१४,१०
 आप उदन्तु जीवसे १,२,१,१
 आप उप प्र वर्तयति ६,५,८,१५
 आपतये स्वा गृह्णामि १,२,१०,११;
 ६,२,२,४
 आपं स्वाऽन उपयज्जिः ५,५,७,१४
 आपं स्वाऽग्ने तपसा ५,५,७,१२
 आपं स्वाऽग्ने दक्षिणाभिः ५,५,७,१६
 आपं स्वाऽग्ने दीक्षया ५,५,७,१३
 आपं स्वाऽग्ने मनसा ५,५,७,११
 आपं स्वाऽग्नेऽवश्रूयेन ५,५,७,१७
 आपं स्वाऽग्ने सुत्यया ५,५,७,१५
 आपं स्वाऽग्ने यशया ५,५,७,१८
 आपं स्वाऽग्ने स्वगाकरणे ५,५,७,१९

आपकायिताय स्वाहा ७,१,१३,८
 आपान घृगल्पपानं ७,५,१९,९
 आपान्तमन्युः २,२,१२,१४
 आपूर्यः स्वाऽऽमा पूरयत ३,२,५,१४
 आपो अस्मान् मातरः १,२,१,६
 आपोऽस्माति १,६,७,१३
 आपो देवीः प्रति गृह्णीति ४,२,३,६
 आपो देवीः शुद्धायुवः १,३,८,१६
 आपो देवीरग्नेपुवः १,१,५,२
 आपो देवीरुप सृज ४,१,२,१६
 आपो देवीर्बृहतीः १,२,२,५; ६,१,२,
 ६,८
 आपो देवीर्मधुमतीः १,८,११,१६
 आपो भद्रा वृत्तमिदापः ५,६,१,९
 आपो भवन्त्यापो वा अग्नेः ५,६,२,२
 आपो वरुणस्य पत्न्यः ५,५,४,१
 आपो वा इदमग्ने सलिलम् ५,६,४,३;
 ७,५,१०; ७,१,५,१
 आपो ह यत् २,२,१२,२
 आपो ह यन्महतीर्विषम् ४,१,८,१९
 आपो हि छा मयोभुवः ४,१,५,१;
 ५,६,१,११; ७,४,१९,१६
 आतं मनः १,८,१५,७
 आतं देवयजने याजयेत् ६,२,६,४
 आतोत्येव आतृष्यं नैनं ६,२,६,६
 आ प्रतिष्ठाये खनति २,६,४,१०
 आ प्यायतां ध्रुवा घृतेन १,६,५,१;
 ७,५,२
 आ प्यायत्पत्रमग्निः १,१,१,५
 आप्यायन्तामापः १,१,१३,८
 आ प्यायस्व २,३,१४,१२; ५,१२,३;
 ३,१,११,३
 आ प्यायस्व मद्विन्तमः १,४,३१,१
 आ प्यायस्व ममेतु ते ३,२,५,८
 ४,२,७,१२
 आ ब्रह्मन् ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी ७,५,
 १८,१
 आभिष्टे अथ गीर्भिः ४,४,४,२४
 आभनमस्यादनस्य २,३,२,४,६,१०

आ माऽसिंहोमो विनातु ७,३,१३,३
 आ मा वाजस्य प्रसवः १,७,८,१६
 आमासु पक्वमैरयः १,६,१२,६
 आ मुखादन्ववस्त्रावयति ५,६,३,७
 आऽमूरज प्रत्यावर्तयेमाः ४,६,६,२०
 आ मे गृहा भवन्त्वा प्रजा ७,३,१३,१
 आ मे ग्रहो भवत्वा पुरोरुक् ७,३,१३,२
 आ यन् हस्तं न खादिन ३,५,११,१५
 आऽयं गौः पृश्निरक्रमीत् १,५,३,२
 आयतनवतीर्वा जन्वाः ३,१,९,५
 आयते स्वाहा ७,१,१३,११
 आ यदिये नृपतिं तेजः १,३,१४,१७
 आयन्नतराऽहवनीयं ६,२,६,१३
 आ ये नरः सुदानवः २,४,८,५
 आयनाय स्वाहा ७,१,१३,१
 आ यस्मिन्महर्षिवासवाः १,६,१२,५
 आयुधं वा एतद्यजमानः ६,५,५,४
 आयुरसि १,३,७,७
 आयुरस्यायुर्मयि घेदि ७,५,१९,१२
 आयुरा बाले सुप्रजाः २,६,९,१९
 आयुर्दा अग्ने २,५,१२,२
 आयुर्दा अग्नेऽस्यायुर्मे १,५,५,१३,७,
 ११
 आयुर्दा अग्ने हविषः १,३,१४,१२;
 ३,३,८,१
 आयुर्मे पाहि ४,३,६,८,४,७,१९
 आयुर्मेन कल्पतां १,७,९,१८
 आयुर्वा एतद्यज्ञस्य ६,५,२,१,८
 आयुषे ३,२,३,११
 आयुषे स्वा ४,३,७,४,७
 आयुष्टे २,५,१२,१
 आयुष्टे विशतो दधत् १,३,१४,११
 आयुष्या अग्नेऽसि १,१,११,१०
 आयुष्या उप दधाति ५,३,११,४
 आयोस्त्वा सद्ने सादयामि ४,४,३,६
 आरण्यस्याभासीन्द्रियं १,६,७,११
 आरण्योऽजो नकुलः शका ५,५,१०,५
 आराग्रामवान्तरदीक्षां ६,२,३,१३
 आरात् ते गोत्रं तत ४,५,१०,७
 आर्ते वा एने संवत्सरस्य ७,४,८,२
 ४४ (तै. सं.)

आर्द्रा नक्षत्रं रुद्रो देवता ४,४,१०,४
 आर्द्रं चर्मन् व्यायच्छते ७,५,०,८
 आर्षेयं वृणीते बन्धोः २,५,८,१२
 आलङ्घ्याय स्वाहा ५,७,२०,१३;
 ७,४,१६,८
 आ वर्तन वर्तय नि ३,३,१०,३
 आ वर्तन वर्तयेत्याह ३,४,१,३
 आवरुगते स्वाहा ७,१,१३,२
 आ वाचो मध्यमरुहन् ४,७,१३,८
 आ वायो मूय शुचिपाः १,४,४,१,
 ३,४,२,१
 आविन्न इन्द्रो बृहभवाः १,८,१२,९
 आविन्नः पृषा विश्ववेदाः १,८,१२,१०
 आविष्ठा देव्यदितिः १,८,१२,१३
 आविष्ते छावापृथिवी १,८,१२,१२
 आविष्तो अग्निर्युधपतिः १,८,१२,८
 आविष्तोऽयमसौ १,८,१२,१४
 आविष्तो मित्रावरुणौ १,८,१२,१६
 आ विश्वदेवः सत्यपतिः ३,४,११,५
 आ वृत्त्यते वा एतत् ३,३,८,२
 आ वो देवास ईमहे १,२,१,१६
 आ वो राजानमध्वरस्य १,३,१४,२
 आर्यं वा एष प्रति २,२,६,५
 आशासानः सुवीर्यः ३,५,५,८
 आशासाना सौमनसं १,१,१०,७
 आशितिन्ने स्वाहा ७,१,१७,१४
 आशितो भवति यावान् ६,१,१,१३
 आशिरमय भवति ६,१,६,१०
 आसीर्दाया दस्यती वामम् ३,२,८,२३
 आसीर्म ऊर्जमुन सुप्रजाः ३,२,८,२५
 आशुः शिशानो बृषभः ४,६,४,१
 आशुः मसिः ७,५,१८,५
 आशुश्चिवन् ४,३,८,१
 आशुश्चिद्विनि पुरस्तात् ५,३,३,२
 आ आचयास्तु औषट् १,६,११,४
 आ आचयेति चतुरक्षरम् १,६,११,२
 आश्राव्याऽह देवान् २,६,९,९
 आश्रेया नक्षत्रं सर्पाः ४,४,१०,७
 आश्वत्थीमा दधात्यध्वर्यः ५,१,१०,५

आश्विनं धूम्रलामते १,८,२१,५
 आश्विनं धूम्रलामम् २,१,१०,१
 आश्विनाग्रान् गृहीता ७,२,७,४
 आ मत्सेन रजसा वर्तमानः ३,४,११,६
 आसन्दीमुद्राताऽसरोहति ७,५,८,१७
 आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात् ३,५,५,३
 आ सवः सवितुर्यथा ३,१,११,३४
 आसिताय स्वाहा ७,१,१९,२८
 आसिष्यते स्वाहा ७,१,१९,२६
 आसीनः प्रति मुञ्चते ५,१,१०,१५
 आमीनाय स्वाहा ७,१,१९,२७
 आमीनो यजत्यस्मिन् २,५,११,५
 आ सोमं ददत आ प्राण्यः ६,३,२,८
 आ सोमं वहन्त्यग्निना ६,१,११,१४
 आस्पात्रं जुह्वेदवानास् २,५,२,६
 आऽस्मिन्नुषा अनुष्यवुः ३,३,३,१७
 आऽस्मिन् राट्टे राजन्यः ७,५,१८,२
 आस्य प्रजायां बाजो १,७,४,१६
 आऽहं पितृन्सुविदत्रा २,६,१२,७
 आश्वनीय वैधानरम् २,२,५,९
 आहुतयो वा एतस्याकल्ता ३,४,८,७
 आहुतिभागा वा अन्ये ५,५,९,१०
 इडा देवहर्मजुर्बजनी ३,३,२,३
 इडामग्ने पुरुदस्सः सनि ४,२,४,९
 इडामहे देवाः ईडेन्यान् २,५,९,१५
 इडाशुप ह्यते पशवः २,६,७,१०;
 ६,३,११,१२
 इडायास्त्वा पदे वयं ३,५,११,४
 इडायै वा एषा विमक्तिः ५,७,१,२
 इडे रन्तेऽदिते सरस्वति ७,१,६,१८
 इत इन्द्रो अकृणोत् १,१,१२,६
 इराः प्रथमं जज्ञे अनिनः २,२,४,१५
 इति वाव देवाः २,४,३,३
 इति स्वयमावृणामुपधाय ५,५,४,८
 इत्यमुन आयताः पण्यमाः ७,५,७,१५
 इत्याह स्तुतगच्छे एव ५,६,८,१२
 इत्याहेताभिर्वा इमे ५,७,६,६
 इत्याहेषा वा अग्नेरासः ५,५,७,२०
 इत्येतद्वै पुरोहविः ६,२,३,२

हृत्पेय वा हृत्साम् १,७,२,२१
 हृत्पेयैः सुतवक्षामा १,१,५,७
 हृत् वामास्ये हविः मियम् ३,३,११,१
 हृत् विष्णुर्वि चक्रमे १,२,१३,४
 हृत् रुचिषः सवनं ३,१,९,४
 हृत् वेवानां १,१,४,११
 हृत् विष्णो नमो २,६,१२,१०
 हृत्सगम् देवपथनं ३,१,१,६
 हृत्सहः रक्षोऽधमं १,३,९,१३;६,३,
 ९,६
 हृत्सहं सं वळगम् १,३,२,२,६,२,११,
 ५
 हृत्सहं निर्वर्णस्य १,३,४,१३;६,३,
 २ १७
 हृत्सहमसुं आतृष्यमान्यः १,६,६,३
 हृत्सहं मनुष्यो मनुष्यान् १,३,४,१०
 हृत्सहमसीति २,६,७,१९
 हृत्सहमसीति २,५,७,१२
 हृत्सुचराय सुवः ४,३,२,४
 हृत्सु नः सह १,१,४,१२
 हृत्सुवराय परिवत्सराय ५,७,२,१०
 हृत्स मे वरिष्ठ मे ४,७,८,१
 हृत्सा वरिष्ठः प्रोक्षति मेष्मन् २,६,५,२
 हृत्सो हृत्सा रतो वा ६,५,८,७
 हृत्स विद्या जवीवृच ४,६,३,१२;
 ५,३,६,१०
 हृत्स हृत्सं जनिवात्सं २,५,३,१
 हृत्सो वो विचरत्सवि १,६,१२,१;
 २,३,१,१,१,३,१४,३,३,१,११,
 १७;४,३,१३,३०
 हृत्स स्वपता वहेन ५,७,१४,८,१८,
 ३
 हृत्स जालां मेवा वृहस्पतिः ४,६,४,८
 हृत्स एकादशालेण १,७,११,११
 हृत्स कर्तुं न जा मर ७,५,७,१४
 हृत्स क्षत्रम् २,५,१२,३३
 हृत्स क्षत्रमभिवामम् १,६,१२,१३
 हृत्सोपस्त्वा वसुभिः १,२,१,१३;
 ६,२,७,७

हृत्स नरः २,१,११,२, ३,१४,४;३,
 १,११,१८; ४,३,१३,२१
 हृत्सं नरो नेमधिता १,६,१२,२
 हृत्सः पत्निया मनुमयाजयत् ६,६,६,१
 हृत्स मरुत् हृत् पाहि १,४,१८,१
 हृत्समिह्रविनो वृहत् १,६,१२,७
 हृत्समिह्ररी वहतः १,४,३८,१
 हृत्सवायु हमे सुताः १,४,४,२
 हृत्सः वृत्रमहन्तो ६,४,२,६
 हृत्सः सुत्रामा स्वर्गो १,७,१३,११
 हृत्सस्त्वष्टुः सोममभीवह २,३,२,१३;
 ६,५,११,७
 हृत्सस्त्वा धूपयस्मिस्त्वत् ४,१,६,५
 हृत्सस्य १,७,१०,९;३,२,३,१४
 हृत्सस्य क्रोवः ५,७,१६,१
 हृत्सस्य स्वा वाहुभ्यां १,१,२,१६
 हृत्सस्य ध्रुवमसि १,३,१,१९
 हृत्सस्य प्राणोऽसि २,३,१०,३
 हृत्सस्य पकाय स्वाहा १,८,१५,१६
 हृत्सस्य वाहुरसि १,१,९,२;११,११
 हृत्सस्य भागोऽसि विष्णोः ४,३,९,२
 हृत्सस्य भागोऽसीत्युत्तरतः ५,३,४,४
 हृत्सस्य मन्वे प्रथमस्य ४,७,१५,३
 हृत्सस्य योनिरसि १,२,२,१२
 हृत्सस्य वज्रोऽसि १,७,७,२;८,१२,
 १७;१५,१,१६,१६;५,७,३,१
 हृत्सस्य वज्रो मरुताम् ४,६,६,१७
 हृत्सस्य वृत्रं जन्तुवः २,५,३,५
 हृत्सस्य वृष्णो वरुणस्य ४,६,४,९
 हृत्सस्य वे मरुवता ७,५,७,१०
 हृत्सस्य सदोऽसि १,३,१,१५
 हृत्सस्य सुयुवाणस्य ५,६,३,१०
 हृत्सस्य स्यूरसि १,३,१,१८
 हृत्सस्य स्यूरसीन्द्रस्य ६,२,१०,२२
 हृत्ससाहं देवयज्यया १,६,२,२४;
 ११,६,६
 हृत्ससाहसुजितिम् १,६,४,९
 हृत्सस्यैकादशी ५,७,२१,११

हृत्सस्योत्तमा विद्या १,२,७,८;६,१,
 ११,२
 हृत्सविनभ्यां स्वा सयुजा ४,४,५,१
 हृत्सामिभ्यामोजोदाभ्याम् ५,६,२१,२
 हृत्सामिभ्यां वक्रदाभ्याम् ५,६,२१,३
 हृत्सामिभ्योरहं देवयज्यया १,६,२,२३;
 ११,१५
 हृत्सामिनयारेहसुजिति १,६,४,८
 हृत्सामिनयोर्भागधेयीः १,३,१२,४;
 ६,४,२,१६
 हृत्सामनी अन्वयमानासु ३,६,१,५,
 ३,२,१
 हृत्सामनी आगतः सुतं १,४,१५,१
 हृत्सामनी चावाशुधिवी १,२,१,१७
 हृत्सामनी नवति पुरः १,१,१४,३
 हृत्सामनी मे वर्चः कृणुतां ३,३,३,२४
 हृत्सामनी रोचना दिवः ४,२,११,१;
 ३,१३,२८
 हृत्सामनी वा एतस्य २,२,१,२
 हृत्सामनी शिखण्डाभ्याम् ५,७,१५,२
 हृत्सामिमासु नारिषु १,७,१३,३
 हृत्सामिनीं प्लीहा ५,७,१६,७
 हृत्सामिनी एकादशी ५,७,२२,११
 हृत्सामिनी कीर्णा ५,५,२०,४
 हृत्सामिनी चक्रं निर्वपेत् २,२,८,२
 हृत्सामिनी त्रयः कृण्वताः ५,६,१८,२
 हृत्सामिनी सन्नहनं १,१,२,१३
 हृत्सामिनी वृहस्पती ऊरुभ्याम् ५,७,१५,३
 हृत्सामिनी धर्मवते २,२,७,४,६
 हृत्सामिनी प्राप्ते पुरोडाशम् २,२,७,९
 हृत्सामिनी त्रैधाप पञ्चदशाय ७,५,१४,
 २
 हृत्सामिनी स्वा वृहदने ६,५,१,२
 हृत्सामिनी स्वा वृत्रे १,४,१,३
 हृत्सामिनी स्वेन्द्राय स्वेति ५,४,४,१
 हृत्सामिनी दात्रे पुरोडाशम् २,२,८,६
 हृत्सामिनी प्रदात्रे २,२,८,७
 हृत्सामिनी मनुमते २,१,३,४;२,८,४
 हृत्सामिनी मरुवते २,१,३,५

इन्द्राय राज्ञे त्रयः श्रितिपृष्ठाः ५, ६, १७, १

इन्द्राय स्वराज्ञे त्रयः श्रितिमल्लः ५, ६, १७, ३

इन्द्राय राज्ञे सुकरः ५, ५, ११, १

इन्द्राय वज्रिणे २, १, ३, १३

इन्द्राय वाचं वदत १, ७, ८, ३

इन्द्राय वृत्रतुरे लकामं २, ६, ३, ११

इन्द्राय वैशुपाय २, २, ७, ८

इन्द्राय सुग्राम्णे १, ८, १, २, २, २, ८, ८

इन्द्राय स्वाहा १, ८, १, ३, ६, ७, १, १४, ७

इन्द्रायऽऽहोमुच २, २, ७, ७

इन्द्रायऽऽहोमुच एकादश ७, ५, २, २, २

इन्द्रायधिराजाय त्रयः ५, ६, १७, २

इन्द्रायानुजवे २, २, ८, १

इन्द्रायानिमित्ते २, १, ३, १२

इन्द्रायार्कवते पुरोडाशम् २, २, ७, ५

इन्द्रायार्कवतेभवते २, २, ७, १०

इन्द्रायेन्द्रियावते २, २, ७, ३

इन्द्रायवरुणयोरहम् २, ५, १२, १८

इन्द्रायवरुणा युवम् २, ५, १२, १९

इन्द्रायिष्णु मष्टीवज्रया ५, ७, १५, ४

इन्द्रायिष्णु हन्तिताः ३, २, ११, २

इन्द्रियं वै वीर्यं वृद्धे २, २, ९, ८

इन्द्रियाणि वातक्रतो १, ६, १२, ३;

२, ५, १२, ३४

इन्द्रियाव ह्स्वाह प्रजा ६, ५, ८, ८,

इन्द्रेणा देवान् ७, ३, १४, ४

इन्द्रेण देवेन पुतनाः ३, ५, ३, २

इन्द्रेण सयुजो वयम् ३, ५, ३, ४

इन्द्रेण प्रतरां कृषि ४, ६, ३, २

इन्द्रो जयाति न परा २, ४, १४, ४

इन्द्रो ज्येष्ठानां ३, ४, ५, २

इन्द्रो देवता ४, ३, ७, ३५

इन्द्रो देवता ककुत् ३, १, ६, १४

इन्द्रो देवता जगती ३, १, ६, ८

इन्द्रो मरुद्भिः सावित्रेण ६, ५, ५, १

इन्द्रो यतीन्सत्ताकावृकेभ्यः ६, २, ७, १०

इन्द्रो वरुणस्य विक्रम् २, १, ५, १

इन्द्रो वा अग्रतिष्ठितः ७, ३, १०, ८

इन्द्रो वा एतस्य २, ३, १३, २३

इन्द्रो वृत्रम् हत्वा देवताभिः २, ५, ३, ३

इन्द्रो वृत्रम् हत्वा परा २, ५, ३, १२;

६, ५, ५, ६

इन्द्रो वृत्रमहन् तं २, १, ४, ११; ५, ४,

५, ९; ६, ५, ५, ८

इन्द्रो वृत्रमहन् तस्य ६, १, १, १७;

५, २, १

इन्द्रो वृत्रमहन्तोऽपः ६, १, १, २०

इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत् ५, २, ६, ४;

६, १, ३, ११

इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत् ६, ५, १, १

इन्द्रो वै देवानामानुजावरः २, ३, ४, ४;

६, ६, ११, ३

इन्द्रो वै शिथिल इव ७, ३, ७, १

इन्द्रो वै सङ्क देवताभिः २, २, ८, २;

७, २, ५, ४; ३, ६, १

इन्द्रो हविदानी ४, ४, २, १४

इन्द्रौजस्विन्नो जस्वी त्वं ३, ३, १, ३

इन्द्रानास्त्वा वातः हिमाः १, ५, ५, १८;

७, १४

इन्द्रानास्त्वा सुगजसः १, ६, २, ५

इमं यम प्रस्तरमा २, ६, १२, १५

इमं वि ध्यामि वरुणस्य १, १, १०, ९;

३, ५, ६, ४

इमं ससुम्न वातधारम् ४, २, १०, ६

इमं स्तनमूर्जस्वन्तं ५, ५, १०, १५

इमं नो देव सवितर्यज्ञं ४, १, १, ८

इमं नो यज्ञं नयतु ५, ७, ८, ५

इममग्र आयुषे वर्चसे २, ३, १०, १०।

११, ११

इमं पञ्च पञ्चपते ३, १, ४, २

इमं मा हिंसीरेकजफं ४, २, १०, ४

इमं मा हिंसीर्द्विपादं ४, २, १०, २

इमं मे वरुणभ्रुवी २, १, ११, २१;

५, १२, ११; ४, २, ११, १७

इमां रुद्राय तवसे ४, ५, १०, ३

इमां सु नावमाऽरुहन् १, ५, ११, २०

इमां दिवं यन्मेवा वै ५, २, ४, ७

इमां धियं शिक्षमाणस्य १, २, २, ८;

६, १, ३, ५

इमां ते वाजिचवमार्जनानि ४, ६, ७, ५

इमामगृण्यन् रत्नान् ४, १, २, १;

७, १, ११, २

इमामूर्णायुं वरुणस्य ४, २, १०, ८

इमां मे अग्र इष्टकाः ४, ४, ११, २३;

५, ४, २, ११

इमे लोका ज्योतिष्मन्तः ६, ६, ८, ८

इमे वै लोका यूपात् प्रयतः ६, ३, ३, ५

इमे वै सहाऽऽस्तां ते वाम्यः ३, ४, ३, १

इमो अग्ने वीतकमानि ४, ३, १३, २१

इमो ते पक्षावजरां ४, ७, १३, २

इमो देवो जायमानौ १, ८, २२, १९;

२, ६, ११, २३

इयं यका शकुन्तिका ७, ४, १९, १२

इयं वः सा सत्या १, ७, ८, २०

इयं वा अक्षुष्यत् सेतां ७, ४, ३, २

इयं वा अग्निः पञ्चेष्टकः ५, ६, ४, ११

इयं वा अग्नेरतिदाहात् ५, २, ५, १०;

१०, ७

इयं वा अस्य प्रतिष्ठ १, ७, २, १६

इयं वाव प्रथमा चित्तिः ५, ६, १०, ४

इयं वाव प्रथमा रेतः ५, ६, ८, ८

इयं वाव रयन्तरम् ३, १, ७, ९

इयं वै कद्रुरौ सुपर्णी ६, १, ६, २

इयं वै कार्मर्यमयी ५, ६, ७, १०

इयं वै एवोऽतिरात्रः ७, ५, १, ५

इयं वै मनोऽनयैव १, ६, ८, ५

इयं वै होताऽसावर्च्युः ३, २, ९, १४

इयती करोति प्रजापतिना ५, १, ६, १६

इयत्यग्रे जुहोत्यथ ५, ४, ३, ७

इयदस्यायुरस्यायुर्मे १, ८, १५, ११

इयजवति प्रजापतिना ५, २, ८, २३

इयन्तं गृह्णाति प्रजापतिना २, ६, ५, ७

इयं ते शुक्र तन्निदं १, २, ४, १

इयमुपरि मतिस्त्वस्यै ४,३,२,५
 इयमेव सा या प्रथमा ४,३,११,१
 इयं पुरो भुव इति ५,२,१०,१०
 हरज्यक्षमे प्रथयस्व ४,२,७,६
 हरावती धेनुमती १,२,३,५
 इषमां वदोर्जम् १,१,५,११
 इषमूर्जमहमित आ वदे ४,२,७,४
 इषश्च १,४,१४,७; ४,४,११,७
 इषिरो विश्वस्यचा वातः ३,४,७,
 ११-१२
 इषे त्वा १,१,१,३; ३,७,१; ९,१४;
 ४,३,७,४०
 इषे त्वेति यहिंरा दत्ते ६,३,६,१
 इषे त्वेति वषासुखिंदेति ६,३,९,७
 इष्वमेण वा अस्या अनामृतम् ५,२,
 ३,२
 इष्टकचिद्वा अन्योऽग्निः १,५,८,५
 इषयजुषस्ते देव ३,२,५,१३
 इष्टां वा आभयः ३,१,७,१
 इष्टं वषया भवति ६,६,६,३
 इष्टा रायः प्रये भगाय १,२,११,२
 इष्टेन पक्वमुप ते हुवे ७,३,११,४
 इष्टो यज्ञो मृगुमिराकीर्दा ५,६,८,१०
 इष्ट्वा प्राङ्मुख्य मयाव १,७,६,१९
 इह गतिर्वा मस्येदं २,६,९,२९
 इह त्वष्टारमग्निं ३,१,११,५
 इह त्वा भूर्वा चरेत् १,९,१४,९
 इह यतिः स्वाहा ७,१,१२,७,१८,९;
 ४,१७,५
 इह मन इत्याह प्रजाः २,३,१,५
 इह रमिः स्वाहा ७,१,१२,९,१८,
 ११; ४,१७,७
 इह रमिः स्वाहा ७,१,१०,१०; १८,
 १२; ४,१७,८
 इह विष्टतिः स्वाहा ७,१,१२,८; १८,
 १०; ४,१७,६
 इहैव स्तेतो माऽपः १,५,८,४
 इहैवामे अधि धारया ४,१,७,४
 इहाराय स्वाहा ७,१,१९,१
 इहाराय स्वाहा ७,१,१९,२

इह्यश्नाति वन्धश्च वाजिन् ५,१,११,३
 ईह्व चान्धाह्व च १,८,१३,६-७;
 ४,६,५,१५
 ईहक्षस्त पताक्षस्तः ४,६,५,१९
 ईहशाप स्वाहा ७,३,१७,१९
 ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् १,४,३३,१
 ईमान्तासः सिक्किमध्यमासः ४,६,७,
 १०
 ईद्वरं वै प्रतमविष्टं १,७,६,१५
 ईद्वरो वा एष आर्त्तिम् ५,२,८,५;
 ७,६,१२
 ईद्वरां वा एष पराह् ५,२,१,२
 उक्वं वाचीत्याह माध्यन्दिनः ३,२,
 २,२,६
 उक्वं वाचीन्द्रायत्याह ३,२,९,३,७
 उक्थउक्थे सोम इन्द्रं १,४,४६,४
 उक्थया इत्याह प्रातः ३,२,९,५
 उक्थेभिः ४,४,५,५
 उक्थ्याप्राग् गृह्णीताभिः ७,२,७,८
 उक्षाश्चाय वशाश्चाय १,३,१४,२१
 उक्षा वयः सतोवृहती ४,३,५,७
 उक्षा ससुद्धो भरुणः ४,६,३,११
 उक्षां करोतु तस्या ४,१,५,१०
 उक्षायामपि दधाति ५,२,९,६
 उमं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,७
 उमर स्तनयते स्वाहा ७,५,११,२०
 उममातपते स्वाहा ७,५,११,४१
 उमा च भीमा च वितृणां ४,४,११,१४
 उमा दिशामभिभूतिः ४,४,१२,३
 उमामा निष्ठ त्रिष्टुप् १,८,१३,२
 उमोऽस्त्युमोऽहं सजातेषु १,६,२,२
 उर्ध्वैषानारस्याऽध्रावयति ५,४,७,२५
 उच्छिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१७
 उच्छुष्मा जोषधीनां गावः ४,२,६,१०
 उच्छुष्मो अग्ने यजमानाय १,६,२,१०
 उजिहानाय स्वाहा ७,१,१९,५५
 उत नो देव देवाः अच्छा २,६,११,२
 उत बुवन्तु जन्तवः ३,५,११,१४
 उत माता महिषमनु ३,२,११,१०

उत स्यात्स्व द्रवतः १,७,८,१५
 उत यस्वैतात्पुपहितासु ५,३,१०,६
 उत स्वानासो दिवि १,२,१४,१८
 उत्क्रस्वते स्वाहा ७,१,१९,६५
 उत्क्रान्ताय स्वाहा ७,१,१९,६७
 उत्क्रामते स्वाहा ७,१,१९,६६
 उत्क्राम मंहते सौमगाय ४,१,२,१४
 उत्क्रामोदकमीदिति ५,१,३,१
 उत्क्रोदं कुर्वते यथा ७,५,९,२
 उत्तरं वै तत् प्रजापते ५,३,१२,३
 उत्तरं परिमार्हं परि २,६,४,१३
 उत्तरं यद्भिष उत्तरयद्भिः ६,२,४,११
 उत्तरं यद्भिषः प्रस्रतः २,६,५,१०
 उत्तरउत्तरो ज्यायान् २,३,६,५; ४,११,
 १३
 उत्तरव उप दधाति ५,३,७,१५
 उत्तरतोऽघातुरभिदासति ५,७,३,४
 उत्तरवेदिमुप पवति ५,२,५,२३
 उत्तरवेद्यां नि पवति ६,५,९,१०
 उत्तरसदो वरुणेन्द्राः १,८,७,६
 उत्तरसां देवयज्यायाम् २,६,७,१८
 उत्तरा नाकस्तप उप ५,३,७,७
 उत्तरावती भवतः ५,४,८,७
 उत्तरणाऽऽग्नीं परीत्य ६,३,१,१५
 उत्तरैवहः स्वमुतः ३,३,६,४
 उत्तानेषु कपाष्ठेषु २,३,६,३; ७,४
 उतिष्ठते स्वाहा ७,१,१९,६०
 उतिष्ठन्नोजसा सह १,४,३०,१
 उतिष्ठ वृहती भव ५,१,७,११
 उत्थास्यते स्वारा ७,१,१९,५९
 उत्थिताय स्वाहा ७,१,१९,६१
 उत् सकथ्योर्गुदं धेहि ७,४,१९,५
 उत्सन्नयज्ञो वा एषः ५,३,१,११,८,२
 उत्सादेन जिह्वां ५,७,११,९
 उत्सृज्यां नोत्सृज्यां निमिष ५,७,१
 उदकुम्भानधिनिधाय ७,५,१०,३
 उदकमीद् द्रविणोदाः ४,१,२,१५
 उदमे तिष्ठ मति १,२,१४,४

उदमे शुचयस्तव १,३,१४,२८,४,
४६,१३,५,५,१२,२४,१४,११
उदक् तिष्ठन् सुहोति ५,४,३,५
उदमुक्तो न वयो रक्षमाणाः ३,४,११,९
उदमुक्तो मरुतस्ता ३,१,११,२९
उदं वै सद् ऊर्गुदुम्बरः ६,२,१०,१८
उदस्य शोचिस्त्या ४,४,४,१५
उदादाय प्रथिवी १,१,९,२५
उदास्यः शुचिरा १,१,१,७
उदायुषा स्वायुषा १,२,८,१
उदायुषा स्वायुषेस्वाहा ३,१,११,३
उदिताय स्वाहा ७,२,२०,१६
उदितेषु नक्षत्रेषु ६,१,४,८
उदीची दिवाः सरस्वती ४,३,३,४
उदीचीमा तिष्ठानुष्टुप् १,८,१३,४
उदीच्या त्वा दिवा सादयामि ५,५,
८,७
उदीच्यां दिव्याप ओषधयः १,६,५,७
उदीच्यां दिक्षे स्वाहा ७,१,१५,१०
उदीरमलामवर उर २,६,१,२,९
उदीरयथा मरुतः २,४,८,६
उदु तिष्ठ स्वधरावा ४,१,४,३
उदुत्तमं वरुण पाशम् १,५,११,१०;
२,५,१२,६; ४,२,१,१०; ११,८
उदुलं जातवेदसम् १,२,८,७,४,४३,
१; २,२,१२,५; ३,८,५,४,१४,
१३; ५,१२,१३; ३,१,११,३१;
६,१,११,९
उदु त्वा विधे देवाः ४,२,३,२,६,३,
४; ५,२,२,४; ४,६,४
उदुम्बर ऊर्जा ७,४,१२,७
उदुम्बरगोजं ७,३,१४,२१
उदेनमुत्तरां नयामे ४,६,३,१
उदेनमुत्तरां नयेति ५,४,६,१
उदेषां बाहु आतिरम् ४,१,१०,१०
उदेत्येते स्वाहा ७,२,२०,१४
उद्गातृभ्यो हरन्ति सामदेवताः ६,६,७,३
उद्गात्रा सं ख्यापयति ६,५,८,१३
उद्गृहीताय स्वाहा ७,५,११,३५
उद्गृह्ये स्वाहा ७,५,११,३४

उद्गृहीत्येते स्वाहा ७,५,११,३३
उद्ग्राभञ्ज निग्राभञ्ज १,१,१३,२; ६,
४,१३; ४,६,३,१५
उद्गिरः सभागाऽन्तरिक्षं ४,३,१,१०;
६,१०; ६,२,१०; ११,३,४,२
उद्गिराः स्वाहा १,३,१०,१०
उद्गन्ति तस्यादोषधयः २,६,४,७;
६,२,४,१०
उद्गन्ति यदेवासा अनेष्वं २,६,४,६;
५,२,३,३; ६,२,४,२
उद्गरति श्रुतस्वाय ३,४,८,१९
उद्गर्षय मधवम् ४,६,४,११
उद्गो दतोदधिं भिन्त ४,७,१३,५
उद्गुह्यस्वानने प्रति ४,७,१३,१२
उद्यते स्वाहा ७,२,२०,१५
उद्यासाय स्वाहा १,४,३६,५
उद्युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,८
उद्ग्रावाय स्वाहा ७,१,१३,३
उद्गिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,२२
उद्गुताय स्वाहा ७,१,१३,४
उद्गो मनुः ह्रस्वेऽपाम् ५,५,२०,२
उद्गृह्ये स्वाहा ७,४,२२,१५
उद्गवं तपमस्पति ४,१,७,१०; ५,१,
८,२०
उद्यत श्वभो वामनः ५,६,१४,१
उद्यतो भवति २,१,५,३,
उद्यमय प्रथिवीम् २,४,८,९; १०,७;
३,५, १,४
उद्यिवत उदुहृतश्च ३,२,४,३६
उद्येत्युपहवामिच्छन्ते ६,५,९,९,
उद्येता सुहोति यातवामं ६,५,९,५
उन्मुक्तो वरुणस्य पाशः १,२,२,७
उप क्षरन्ति सिन्धवः १,८,२२,१५
उपजमन्नुप वेतसे ४,६,१,५
उप त्वाऽग्निं दिवेदिवे १,५,६,५
उप देवाः ३,२,४,६
उपध्वस्तो भवति २,१,६,१०
उपध्वस्तो अध्वर मन्त्रं १,५,५,१
उप प्रागाण्डसनं वासवर्वा ४,६,७,१२
उप प्रागात् परमं ४,६,७,१३

उप प्रागात् सुमन्मे ४,६,८,७
उप प्रेत जयता नरः ४,६,४,१२
उप प्रेत मरुतः २,३,१,६
उप प्रेय्य होतृह्वया ६,३,८,७
उपश्रुत् १,१,११,१८
उपश्रुदेहि देवस्त्वा १,१,१२,३
उप मा धावाप्रथिवी ३,२,४,२
उप मा होत्रा उपहव ३,२,४,८
उप यज्ञः ३,२,४,७
उप यमेति युवतिः ४,३,१३,२०
उपयामगृहीतोऽग्नि १,४,१२,१; १४,
१३; १७,२; ७,१२,१; ३,५,३,
१,१,३; १०,१-३; ५,८,१,९,४;
६,४,६,५; ५,३,१०; ८,५
उपयामगृहीतोऽस्यन्तः १,४,३,१
उपयाममधरोणेन ५,७,१२,४
उपरताय स्वाहा ७,१,१२,१९
उपरसंमितां मिनुयात् ६,६,४,३
उपरः स्वते स्वाहा ७,१,१९,१८
उपरिषदो बृहस्पतिनेत्राः १,८,७,७
उपरिष्टात् प्रोक्षति ६,३,६,१६
उपरिष्टाद् नयति ६,४,११,१०
उपरिष्ठात्मासां पृष्ठान्युप ७,५,१,१९
उपवीरसि १,३,७,२
उपवीरसीत्याहोप ६,३,६,२
उप व्ययते देवकर्मम् २,५,११,२
उपभितो दिवः प्रथिव्यः २,६,९,१४
उप भेष्टा न आशिषः ४,७,१५,८
उप शालय प्रथिवीम् ४,६,६,१८
उपस्तम्भनं वा एतत् ६,६,८,३
उपस्तीर्यः पूर्वपश्चादिः १,६,७,८
उपस्थेयोऽग्नीर्नोपस्थेया १,५,९,११
उपहृतः रथम्तरः सह २,६,७,२
उपहृतं वामदेव्यम् २,६,७,३
उपहृतं बृहत् सह २,६,७,४
उपहृता धेनुः सह २,६,७,६
उपहृताः पितरः सोम्यासः २,६,१२,८
उपहृताः सप्त होत्राः २,६,७,५
उपहृतां हो इत्याह २,६,७,८

उपहृते धावापृथिवी २,६,७,१५
 उपहृतो भक्षः सखा २,६,७,७
 उपहृतोऽयं यजमानः २,६,७,१७
 उपहृतेषु यद्विध्वं ४,३,१३,२५
 उपाकृताय स्वाहा ५,७,२०,१२,७,
 ४,१,६,७
 उपाकृत्य पञ्च जुहोति ३,१,५,३
 उपाकृत्यैव मन्थ्यस्तञ्जेवा ६,३,५,४
 उपाञ्चु यजति मिथुनस्वाय ६,६,७,८
 उपाञ्चु यजति यथा १,५,२,७
 उपाञ्चन्तर्थाभावजावयः ६,५,१०,२
 उपाऽऽस्तावः कलशः ३,२,४,३
 उपेत्याह प्रजा वै पशवः १,५,७,२
 उपैनमुचरो यज्ञो नमति ६,२,६,३
 उपो देवान् १,३,७,३, ६,३,६,३
 उपोपेन्नु मधयन् १,५,६,१४
 उपोतेऽस्ये प्रदाः साधयेत् ६,५,२,६
 उभयतएनी स्यात् ७,१,६,६
 उभयतः क्षुण्भर्जति ५,१,१,१४
 उभयतो ज्योतिषा यन्ति ७,४,११,५
 उभयतो मुखन्नुपात्रं ६,५,३,४
 उभयतो रुक्मो भवतः २,३,२,८
 उभयतो वैश्वानरः ६,५,२,४
 उभा जिन्यधुनं परा ३,२,११,५, ७,
 १,६,१४
 उभावामिन्द्रादी भाहुवध्वै १,१,१४,
 १,५,५,५, ७,६
 उभे सुभ्रश्च सर्पिषः २,२,११,२६;
 ४,४,४,२
 उरतो भाहुभ्यां पञ्चदशं ७,१,१,७
 उरुं हि राजा वरुणः १,४,४५,१;
 ६,६,३,६
 उरुहन्तो विश्वरूपः ३,३,१०,६;
 ४,१,५
 उरु प्रथस्तोरु ते १,१,८,९, २,१२,९;
 ६,२,७,६
 उरुम्यान् स्वाहा ७,३,१६,२८
 उरु यन्ताऽसि वरुधम् ६,३,२,६
 उरु वाताय १,१,४,८
 उरु विश्णो वि क्रमस्व १,३,४,४

उरुम्यवा नो महिषः ४,७,१४,८
 उरो जन्मरिक्ष सज्जः १,३,८,१२
 उर्वन्तोरिक्षमन्विहि १,१,२,१८; ४,
 १७; २,८,२; ३,९,१७; ४,२,४;
 ३,४; ६,१,११,४
 उर्वइयति १,३,७,६
 उर्वइयस्यायुरासि ६,३,५,६
 उर्वी रोदसी वरिवः ४,७,१३,२०
 उल्लल्लजुप्तो यूपः ७,२,१,८
 उवाच ह विश्वामित्रः ५,४,२,५
 उवाच हेयमददित् ५,२,१०,८
 उवाचतस्त्वा हवामहे २,६,११,१
 उवाक् त्वं देव सोम ३,३,३,२०
 उवाक् पावको भरतिः ४,२,२,५
 उवागसि कविः १,३,२,५
 उवागसि वसुम्यस्त्वा ३,५,२,८
 उवसे स्वाहा ७,२,२०,१२
 उवा वा अश्वस्य मेधस्य ७,५,११,२
 उवाहा छन्दः ४,३,७,६
 उवाचेतं धूर्पाहावनधू १,२,८,८
 उवाचेतं धूर्पाहावित्वाह ६,१,११,१०
 उवाजसि मम मोगाय १,२,३,१०
 ऊनातिरिक्ता मिथुनाः ५,१,८,११
 ऊनातिरिक्ता वा पता ७,४,७,१०
 ऊमाः ४,४,७,२६
 उरुणो प्र वर्तयति ६,५,८,१६
 ऊर्कं च मे सृजता च मे ४,७,४,१
 ऊर्गस्याहिरासि १,२,२,९
 ऊर्गस्यूर्जं मे धेहि १,८,१५,१२
 ऊर्जं सन्सूदन् ५,७,११,४
 ऊर्जश्च १,४,१४,८; ४,४,११,८
 ऊर्जस्वान् पयस्वान् १,७,३,११
 ऊर्जा यथजमशयन्त ४,६,३,७
 ऊर्जा वा पदयामि १,५,६,११; ८,९
 ऊर्जे त्वा १,१,१,२; ४,३,७,४१
 ऊर्जे होत्राणां स्वाहा ३,२,८,७
 ऊर्जो नपाज्जातवेदः ४,२,७,७
 ऊर्जो नप्रे स्वाहा १,८,१६,२२

ऊर्णाज्रदसं त्वा १,१,११,२
 ऊर्ध्वं वै पुरुषस्य नाभ्यै ६,१,१,१०
 ऊर्ध्वं ऊ पुण ऊतये ४,१,४,४
 ऊर्ध्वस्यूर्ध्वस्यैव २,६,५,२०
 ऊर्ध्वा त्वा दिशा सादयामि ५,५,८,८
 ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्ति ४,१,८,१
 ऊर्ध्वा दिशा रन्तिरोत्ताः ४,१,२,११
 ऊर्ध्वा दिशा र्हेमन्तशिशिरौ ४,३,३,५
 ऊर्ध्वानि पृष्ठानि भवन्ति ७,४,२,६
 ऊर्ध्वामा तिष्ठ पक्षिः १,८,१३,५
 ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतात् ७,४,१२,८
 ऊर्ध्वायां दिशि यज्ञः १,६,५,८
 ऊर्ध्वायै दिशे स्वाहा ७,१,१५,११
 ऊर्ध्वाऽसि ४,४,७,४
 ऊर्ध्वं समिधावा २,६,५,६; २,१,१३
 ऊर्ध्वो भव प्रति १,२,१४,५
 ऊर्ध्वो मा पाद्योद्वयः १,२,२,१६
 ऊर्ध्वो हलीक्ष्णो वृषद द्वाः ५,५,१२,२
 ऊर्ध्वान् नि वपति पृष्ठिः ५,२,३,६
 ऊर्ध्वं च मे साम च मे ५,४,८,१३
 ऊर्ध्वा वा ह्यमलोमका ७,४,३,१
 ऊर्ध्वसाम यजुर्वपत् ७,३,१२,२
 ऊर्ध्वसामयोः शिख्ये १,२,२,७;
 ६,१,३,२
 ऊर्ध्वसामाभ्यां यजुषा ३,१,१,८
 ऊर्ध्वसामे वा ह्यमस्य हरी ६,५,९,४
 ऊर्ध्वसामे वै देवेभ्यः ६,१,३,१
 ऊर्ध्वस्यः स्वाहा ७,५,११,४२
 ऊर्ध्वमरधादः ४,४,८,११
 ऊर्ध्वा जुहोति यक्षस्य ६,१,२,१३
 ऊर्ध्वा सोम स मधय ३,१,१०,२;
 ४,१,१,९; ५,१,१,९
 ऊर्ध्वे त्वा रुचे त्वा ४,२,२,२०
 ऊर्ध्वे समनमधया ७,५,२,३,६
 ऊर्ध्वे स्वाहा ७,१,१७,१०
 ऊर्ध्वे परि वृक्षि ४,६,६,१२
 ऊर्ध्वमा वारययुजुः २,५,११,२२
 ऊर्ध्वमिध सत्यमिध ४,६,५,१७
 ऊर्ध्वमामाऽसि १,३,३,१३

अतपश्च १,८,१३,१८

अतमसि १,१,९,२१

अतमसि मर्यं नाम ३,५,४

अतमस्यृतस्थर्गमसि ७,१,२०,४

अतमृतपाः सुवर्गद ३,२,८,१३

अतवस्त अतुधा परः ५,२,१२,२

अतवो वा एतेन प्रजापतिम् ७,२,१०,२

अतवो वै प्रजाकामाः ७,२,६,१

अतव्या उप दधाति ५,३,१,३; ११, ८; ४,२,१

अतश्च सत्यश्च ध्रुवश्च ४,६,५,१८

अतश्चोरसि १,१,२,२

अतसदनमसि १,१,९,२२

अतस्य गर्भः प्रथमा ४,३,११,१२

अतस्य स्वा ज्योतिषे ३,३,५,१०

अतस्य स्वा देहविः १,३,८,२; ६,३, ६,१०

अतस्य स्वा विश्रुमने ३,३,५,७

अतस्य स्वा विधर्मणे ३,३,५,८

अतस्य स्वा ज्योमने ३,३,५,६,१९

अतस्य स्वा सत्याग ३,३,५,९

अतस्य पथा मेन ६,६,१,१०

अतस्य पन्था जसि ७,१,२०,६

अतस्य पन्थामनु तित्रः ४,३,११,३

अतावानं महिषं विध्वर्चर्णिम ४,२, ७,९

अतावानं वैश्वानरं १,५,११,२

अतापादृतचामाऽग्निः ३,४,७,१

अतुना प्रेम्बति पद ६,५,३,५-७

अतुभिः प्रभुः ४,४,८,१२

अतुमिवा एतं दीक्षयन्ति ५,२,४,४

अतुमिवा एष छन्दोभिः ७,५,१,५,३

अतुम्यः स्वाहा ७,१,१५,१३

अतुमसि सत्यं नाम ३,३,५,१६

अतुनां जहका ५,५,१८,३

अतुनां पञ्चमः ५,७,१८,८

अतुनां पत्नी प्रथमा ४,३,११,१५

अतुन् पृथीभिः ५,७,१०,४

अतिवज्रः पर्याहुः २,३,११,७

अतिवज्रो वृणीते छन्दाः सिद्धि, ३,७, २

अद्वारेण सख्या २,२,१२,१३

अक्षोति दग्धु मासु ७,५,२,३

अक्ष्म सुक्वाकमुत २,६,९,१३

अक्ष्णां भागोऽसि विधेयां ४,३,९,१०

अक्ष्णां भागोऽनीति पश्चात् ५,३,४, ११

अक्ष्यो मयूरः इयेनस्ते ५,५,१६,२

अक्ष्मं ब्राह्मणाच्छस्त्रिने १,८,१८,१३

अक्ष्माय राक्षे गवयः ५,५,११,४

अक्षमेण गाः ७,३,१४,१५

अक्षमेण खट्वा ४,४,८,४

अक्षमो जयः ककुब्छन्दः ४,३,५,८

अक्षयो वा हृन्मं प्रत्यक्षं ३,५,२,१

अक्षिकृतं च वा एते ७,५,२,१०

अक्षिपुत इत्याहर्षयः २,५,९,४

अपेक्ष्यर्षा एता निर्मिता २,५,७,१५

एक एव यजेतको हि ७,२,१०,६

एक एव रुद्रो न १,८,६,४

एकचित्तीकं चिन्वीत ५,२,३,१६

एकताय स्वाहा १,१,८,१५

एकत्रिंशताऽस्तुवत ४,३,१०,१६

एकधा ब्रह्मण उप २,३,२,६

एकपदी द्विपदी त्रिपदी ३,३,१०,७

एकमतिरिक्तं निर्वपेत् २,३,१२,४

एकयाऽस्तुवत भवति ५,४,१०,६

एकयाऽस्तुवत प्रजाः ४,३,१०,१

एकयैकयोत्सर्गं मिमीते ६,१,२,१०

एकयोप तिष्ठन्ते एकधा ५,२,४,१५

एकविंश उक्थ्यः सौरीयुऽ २,५,१३

एकविंशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,७

एकविंशतिर्भवन्ति ५,१,८,२

एकविंशतिः सामिधेनीः ५,१,८,१४

एकविंशतिर्निर्वाधो भवति ५,१, १०,१०

एकविंशत्या मायैः ५,१,८,१

एकविंशत्यास्तुवत ४,३,१०,११

एकविंशमहर्भवति ५,४,१२,३

एकविंशं भद्रं द्विपदासु ७,५,८,९

एकविंशो भवति प्रतिष्ठिया ७,४,३, ७,१६

एकस्वपुरश्चस्या विनास्ता ४,६,९,८

एकस्मादक्षगदानां ५,१,९,४; ६,१, २,२०

एकस्मै स्वाहा ७,२,११,१; १२,१

एकहायन्वा क्रीणाति ६,१,६,१६

एका च मे तिस्रश्च मे ४,७,११,१; ५,४,८,१८

एकादश प्रयाजान् ६,३,७,१४

एकादश प्रातर्गव्याः ५,६,२२,१

एकादशभिरस्तुवतर्तवः ४,३,१०,६

एकादशम्यः स्वाहा ७,२,११,११; १२,६; १४,५

एकादशं भवत्येकधा ५,२,१,१४

एकादशरात्रो भवति ७,२,६,६

एकादशावदानान्यव ६,३,१०,९

एकादश चत्वारिंशते ७,२,११,२१; १२,१२; १४,११

एकादश विंशत्यै स्वाहा ७,२,११,१९; १२,१०; १४,९

एकादश नागय स्वाहा ७,२,११,२७; १२,१८; १४,१७

एकादश पश्यै स्वाहा ७,२,११,२३; १२,१४; १४,१३

एकादशाशीत्यै स्वाहा ७,२,११,२५; १२,१६; १४,१५

एकामेवैनां भूतां प्रति ७,१,७,८

एकाष्टका तपसा तप्यमाना ४,३,११,८

एकैन पदेन व्यावर्तन्ते ५,३,१,६

एकैकयाऽस्तुतया समा ७,५,८,१५

एकोन्नवाद् द्वेयजनात् ६,२,६,८

एकोन्नते द्वेयजने ६,२,६,७

एको देवो अल्पतिष्ठत् ५,६,१,८

एष्यन्ते ५,५,१५,३

एतं युवानं परि वः ३,३,९,१

एतं वै पर अद्वारः ५,६,५,६

एतः मधस्य परि ते ५,७,७,२

एतत् ते अग्ने १,४,४३,७; ६,६,१,८

एतत् ते तत १,८,५,२; ३,२,५,१५

एतत् ते पितामह ३,२,५,१६

एतत् स्वः सोम देवः १,३,४,९; ६,
३,२,१५

एतद्वै नामाऽऽसुरः २,६,९,१२
एतद्वा अग्नेः मित्रं धाम ६,१,७,३
एतद्वा अग्नौ नामधेयं ३,३,४,१
एतद्वा अह्नो रूपं यत् ५,७,१,४
एतद्दे वृत्तीयं यज्ञमापयत् ७,१,८,१२
एतद्दे देवानामायतनं १,६,७,२
एतद्दे देवानामास्थं २,५,६,७
एतद्दे देविकाः सर्वाणि ३,४,९,१३
एतद्दे द्वितीयं यज्ञमापयत् ७,१,८,८
एतद्दे निर्ऋतिगृहीतं ६,२,६,२२
एतद्दे पृथ्व्याः रूपः ६,२,६,१९
एतद्दे प्रतिष्ठितं देवयजनं ६,२,६,१६
एतद्दे यज्ञमापयत् ७,२,८,४
एतद्दे राजस्यस्य ५,६,३,९
एतद्दे सर्वमध्वर्युः ३,३,२,२
एतद्दे सुवसतः सोदकं १,७,५,६
एतद्दे मृचाः रूपं यस्य ३,५,७,७
एतद्वा वा इन्द्रं देवाः ७,५,१५,५
एतदेव चक्षते २,२,९,३; ३,७,९;
४,११,७-९

एतमेव त्वा सूर्यो देवतां १,६,४,१७
एतस्मिन् वा अपि ग्रहे ६,५,७,८
एतस्मिन् वा एतौ २,९,६,३
एताः ह वा उदक्काः ७,४,५,९
एता असदन् १,१,११,२०
एता उ वः सुमगा ५,१,११,५
एता एव निर्वेपेत् ३,४,९,३-९
एता एव पशव्याः पञ्चदश ७,३,७,३
एता एव सुवर्ग्याः पञ्चदश ७,३,७,४
एताह्य च १,८,१३,८
एतानि वा अज्ञापकः २,५,६,२
एतानि वा अज्ञाः रूपाणि ५,५,६,२
एतानि वै द्वादश १,६,९,६
एतानेव पोथान् पृथ्याति ७,१,९,२
एतान् वै अनु पशवः ६,१,१२,४
एतान् वै प्रधानं सव्यविश्वं ६,६,८,९
एतामेव निर्वेपेत् २,२,९,१; ५,२;

८,५; ११,२-३; ३,२,१२
एतामेव निर्वेपेत् २,३,३,९
एतावत् एव सोमान् ७,१,२,३
एतावद्दे प्रुषं परितः ३,३,५,१८
एतावन्तो वै पशवः ५,२,५,१२;
९,१,४
एता वा अधिपत्नीनाम् ५,४,२,७
एता वा असपत्ना नाम ५,३,५,८
एतावान् वै यज्ञो यावान् १,७,५,५
एता वै देवता अग्निं ५,५,१०,७
एता वै देवता एतेषां ५,५,५,६
एता वै देवताः सुवर्ग्याः ५,४,३,१०
एति वा एष यज्ञमुखात् ५,१,१,६
एतेन ह स वा ऋषयः ३,३,८,१२
एते वै संवत्सरस्य २,५,६,३
एतौ वै देवानाः हरी २,५,६,६
एदमगमन् देवयजनं १,२,३,२१
एषोऽस्येधिषीमहि १,४,४५,१०;
६,६,३,३३
एना वो अग्निं नमसः ४,४,४,१३
एन्द्र सानसिः रविं ३,४,११,११
एभिर्नो अर्कैर्नवा नः ४,४,४,२५
एमा अग्मन्नाशिषः १,६,४,१४
एवश्छन्दः ४,३,१२,३६; १३,६
एवाः ४,४,७,२५
एवा नो हवैम तनु ५,२,८,९
एवा पित्रे विश्वं वाय १,८,१२,६
एवैनं पुरोऽनुवाक्यथा १,६,२,१६
एव च्छागः पुरो अश्वेन ४,६,८,३
एष ते गायत्रो भागः ३,१,२,१
एष ते निर्ऋते भागः १,८,१,४
एष ते यज्ञो यज्ञपते १,४,४४,८;
६,६,२,५
एष ते योनिः पुनर्हविः ६,५,१,५
एष ते योनिः प्रजापतये १,७,१२,२२
एष ते गोनिः प्राणाय १,४,२,७
एष ते योनिरपानाय १,४,३,७
एष ते योनिरिन्द्राय १,७,१२,२,४,६
८-१७

एष ते योनिर्विद्वेभ्यस्त्वा ६,४,११,४;
५,७,९
एष ते रुद्र भागः सह १,८,६,६
एष ते रुद्र भागस्तं १,८,६,११
एष ते रुद्र भागो यं ३,१,९,६
एष वा अस्य लोकस्य १,७,६,५
एष वा अह्नो वर्णो यत् ६,१,३,३
एष वा असौ द्वादशाहः ७,३,३,१
एष वाव सोऽग्निः २,२,४,१७
एष वै गायत्रो देवानां ६,५,७,३
एष वै छन्दस्यः प्रजापतिः १,६,११,९
एष वै देवयानः पन्थाः २,५,६,५
एष वै देवर्षो यत् २,५,६,१
एष वै वायुर्यत् प्राणः ५,३,१,८
एष वै विवस्वानादित्यः ६,५,६,१२
एष वै व्याघ्रः कुलगोपः ६,२,५,९
एष वै यज्ञस्य ग्रहः १,६,८,१४
एष वै हविर्धर्मा यः २,५,६,८
एष वो देव सवितः १,३,४,८
एष वो भरता राजा १,८,१०,३; १२,
१५
एष स्व वाजी क्षिपणि १,७,८,१४
एष ह वै कुणपमति ७,२,१०,५
एष वा अग्नेः मिथा तनुः ५,५,१,१७
एषा वा एतल्लोकानां ५,२,९,१
एषा वै देवानां विकान्तिः २,५,६,४;
५,३,७,१४
एषा वै प्रजापतेरतिमोक्षिणीः ६,६,९,४
एषा वै सूर्यो कर्णकावति १,५,७,१५
ऐन्द्रं चर्कं निर्वेपेत् २,२,७,१
ऐन्द्रः प्राणो अङ्गेअङ्गे १,३,१०,२
ऐन्द्रमरुणमा कमेत २,६,६,७
ऐन्द्रमसोति छद्दिरभिः ६,२,१०,१६
ऐन्द्रमसीन्द्राय स्वा १,३,१,२०
ऐन्द्रमेकादशकपालं १,८,१,९,२१,६;
२,२,११,१,४
ऐन्द्रवायवस्य वा एतन् ७,२,८,१५
ऐन्द्रवायवामान् गृहीयान् ७,२,७,१
ऐन्द्रासं द्वादशकपालं १,८,१,१,९,७,१

ऐन्द्राग्नः संहितः ५, ५, २२, २
ऐन्द्राग्नमेकादशकपालं १, ८, ३, १;
२, २, १, ३, २
ऐन्द्राग्ने पुनस्तृष्टम् २, १, ५, ९
ऐन्द्राः पञ्चो ये सुपर्काः ५, ५, १, २
ऐन्द्रापोष्णाः श्वेतललामाः ५, ६, १४, ६
ऐन्द्रावार्हस्पत्या अरुण ५, ६, १२, ६
ऐन्द्राविष्णवा गौरललामाः ५, ६, १६, ६
ऐन्द्रासूराः श्वेतललामाः ५, ६, २०, ६
ऐन्द्रीमाधुतमन्वावर्ते १, ६, ६, ५;
७, ६, ७
ऐन्द्रोऽरुणः ५, ५, २२, ७
ओजसे स्वा ४, ३, ७, ४२
ओजस्त्रिणवः ४, ३, ८, १२; ५, ३, ३, १२
ओजस्त्रिणी नामासि ५, ५, १०, २
ओजोऽसि पितृभ्यस्त्वा ३, ५, २, २
ओजोऽसि सद्योऽसि १, ४, ३, २
ओजो ग्रीवामिः ५, ७, १८, १
ओजोभृती वा एतौ देवानां ६, ५, ४, २
ओजोविदस्योजो मा मा ३, ३, १, ४
ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे २, ६, २, १५
ओमासम्बर्षणीधृतः १, ४, १६, १
ओषधयः प्रति गृह्णीत ४, १, ४, ११
ओषधयः प्रति मोदध्वम् ४, १, ४, १२;
५, १, ५, ३१
ओषधयः सं वदन्ते ४, २, ६, २०
ओषधयो वा अस्या १, ७, २, ११
ओषधयो वै सोमस्य ३, १, ८, २
ओषधीनां पञ्चमी ५, ७, २१, ५
ओषधीभ्यः स्वाहा १, ८, १३, ३९;
७, ३, १९, १
ओषधीभ्यो वैहतामा २, १, ५, ६
ओषधीरिति मातरः ४, २, ६, ४
ओषधीर्वपति ब्रह्मणा ५, २, ५, १५
ओषधीषु २, ३, १३, ११
ओषधे त्रायस्वैन २, १, १, २; ३, ५, ४;
९, १०; ६, ३, ९, ३
ओष्ठाभ्यां स्वाहा ७, ३, १६, ३
४५ (तै. सं.)

औदुम्बरं भवत्यूर्वा २, ५, ४, ७; ५, २,
८, २१
औदुम्बरीर्भवत्यूर्वा ५, ४, ६, ३
औदुम्बरीमा दधाति ५, १, ९, ३
औदुम्बरेण गृह्णाति ६, ६, १०, ४
औदुम्बरेण जुवेण ५, ४, ९, ४
औदुम्बरो भवत्यूर्वा ६, १, ४, २
औदुम्बरो यूपां भवति २, १, १, ११
और्वभृगुवष्कुचिम् ३, १, ११, ३३
ओषधहन् १, ४, ३, ६, ९
कः सिन्दकाशी चरति ७, ४, १८, ३
कक्कुलन्दः ४, ३, १२, २६
ककुह रूपं वृषभस्य ३, ३, ३, १८; ४, ४
ककुहासु ३, ३, ३, १३
ककुचिर्न चिन्वीत यः ५, ४, ११, ३
कण्वयमानाय स्वाहा ७, १, १९, ७२
कण्वयिताय स्वाहा ७, १, १९, ७३
कण्वयिष्यते स्वाहा ७, १, १९, ७१
कतमस्मै स्वाहा ७, ३, १५, ६
कदा चन प्रयुञ्जस्तुमे १, ४, २२, २
कदा चन स्तरीरसि १, ४, २२, १; ५, ६,
४; ५, ८, ११
कद्रुश्च वै सुपर्णा च ६, १, ६, १
कनीयाऽग्निं वै देवेषु ६, ६, ११, १२
कपोत उल्लकः बाधः ५, ५, १८, ५
कमलाय स्वाहा ७, ३, १८, २०
कसु ज्विदस्य सेनया २, ६, ११, ७;
कया नक्षत्रिणा सुवय ४, २, ११, ९;
४, १२, १९
कर्णाभ्यां स्वाहा ७, ३, १६, ७
कर्णाग्रयो यामाः ५, ६, १५, १
कर्णिने स्वाहा ७, ५, १२, ११
कर्मणे वां देवेभ्यः १, १, ४, १
कल्पात् जुहोत्यक्लृप्तस्य ५, ४, ८, १५
कविर्गृहस्य वि तनोति ३, ५, ५, ६
कस्त्वा छपति कस्त्वा वि ५, २, १२, १
कस्त्वा युनक्ति १, ५, १०, १०;
६, ६, ११; ८, १८; ७, ५, १३, १
कस्या अह देवा यामं ६, ३, १, १४

कस्यै कमक्षिभ्योयते ५, ५, २, ३-७
कस्मै स्वाहा ७, ३, १५, ५
काण्डाकाण्डात् प्ररोहन्ती ४, २, ९, ३;
५, २, ८, ८
काण्डेभ्यः स्वाहा ७, ३, १९, ४
काण्डेकाण्डे वै क्रियमाणे ६, १, ७, ७;
८, ७, २, १०, ३
कामं कामदुषेष्टुद्व ४, २, ५, १९
कामं प्रत्यासाम्यां ५, ७, १९, २
कामाय स्वा गृह्णाति १, ६, १, १६
कामाय परस्वान् ५, ५, २१, ६
कामुका एनं क्रियो ६, १, ६, १५;
४, ४, १०
काय एककपालः ७, ५, १४, १०
काय स्वाहा ७, ३, १५, ४
कार्ये देवयजने याजयेत् ६, २, ६, २७
कार्ये वै पुरुषः ६, २, ६, ८८
कार्षिरीत्याह श्रमलम् ६, ४, ३, १०
कार्षिरीत्यापां मध्वन् १, ३, १३, ५
काव्यं छन्दः ४, ३, १२, २८
किंमिल ५, ५, ९, ४
किंस्विदासीत् पूर्वचित्तिः ७, ४, १८, १
किंस्विदासीदधिष्ठानम् ४, ६, २, ११
किंस्विद्वनं क उ स वृक्षः ४, ६, २, १२
किंकिटाकारं जुहोति ३, ४, ३, १२
किंकिटा ते चक्षुः स्याय ३, ४, २, ४
किंकिटा ते प्राणं वायवे ३, ४, २, ३
किंकिटा ते वाचं ३, ४, २, ६
किंकिटा ते श्रोत्रं ३, ४, २, ५
किंकिटातो यद्विप्रिर्न ३, ४, ११, २०
किमत्र १, ३, २, ४
किमिं ते विष्णो २, २, १२, १९
कीकामभ्यः स्वाहा ७, ३, १६, १४
कीदृशाय स्वाहा ७, ३, १७, २०
कुत्रा चिद्यस्य सस्यौ २, १, ११, १२
कुमाराः समनसः २, ३, ९, ५
कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुना वि ५, ६, ७, ७
कुम्भीनसः पुष्करसादः ५, ५, १४, ५
कुर्वतो मे मोष दमन् १, ७, १, १९

कुलापिनी वसुमती ४,३,४,३
 कुविदङ्ग यवमन्तः १,८,२१,४; ५,२,
 ११,६
 कुविद सु नो गविष्टये ८,६,११,११
 कुसुलोचन्द्र औदालकिः ७,२,२,१
 कुहमहं सुभगां ३,३,११,१९
 कुहूँवानाममृतस्य ३,३,११,२०
 कुहूँ त्रयोऽरुणताः ५,६,१८,३
 कृष्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१
 कर्मान्द्रकः ५,७,१३,१
 कृष्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,२
 कृशमाञ्चकमिः ५,७,२३,६
 कृकलासः शकुनिः ५,५,१९,२
 कृकवाकुः सावित्रः ५,५,१८,६
 कृणुन्व पानः प्रसितिं १,२,१४,१
 कृतयशुः संभृत सम्भारः १,५,२,११
 कृत्तिका नक्षत्रमग्निः ४,४,१०,१
 कृत्वाय सामहीमुल्लाख ४,१,५,१९;
 ५,१,६,२१
 कृत्स्नवीताय धावते ४,५,२,१३
 कृषिष्ठः ४,३,७,२०
 कृष्टे वपति कृष्टे हि ५,२,५,१७
 कृष्ण एकशितिपात् २,१,२,३
 कृष्णाजिनं च पुष्करपर्ण ५,१,४,९
 कृष्णाजिनमुत्तरं तेजः ५,१,१०,१६
 कृष्णाजिनस्य लोममिः ५,१,६,८
 कृष्णाजिनेन दीक्षयति ६,१,३,४
 कृष्णाजिनेन सं भरति ५,१,४,६
 कृष्णाजिने सं यति २,४,९,५
 कृष्णाय स्वाहा ७,३,१८,१
 कृष्णताय स्वाहा ७,३,१७,१६
 कृष्णो भवत्येतद् २,१,८,१४
 कृष्णो रात्रियै ५,५,१५,४
 कृष्णोऽस्यान्नरेष्ठः १,१,११,१
 कृष्यै त्वा ४,३,७,४२
 कृष्यै त्वा सुसस्यादै १,२,२,१३;
 ६,१,३,१६
 कृत्वा कृष्यः ७,५,२०,१४
 केतः सकेतः सुकेतस्ते १,५,३,१२
 केवाय त्वा ४,४,६,२०

केतुं कृण्वद्यकेतवे ७,४,२०,११
 केशवमश्रु वपते नखानि ६,१,१,४
 केशिनं ह दाम्यं केशी २,६,२,८
 केशेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१५
 को अथ युक्ते धुरि ४,२,११,१०;
 ४,१२,२०
 कोऽर्हति सहस्रं २,१,५,५
 कोऽसि को नाम कस्मै त्वा ३,२,३,१६
 कोतनायु ३,३,३,६
 कनुरेकविंशः ४,३,८,१५; ५,३,३,
 १४
 कनुश्च १,७,९,९
 कत्वा शचीपतिः ४,४,८,३
 कन्दते स्वाहा ७,१,१९,३
 कमध्वमग्निना नाकम् ४,६,५,२;
 ५,४,७,२
 कमैरत्यकमीद्वाजी ५,७,१४,१
 कन्या नामस्य पार्ष्णिवाः ५,५,१०,१३
 क्रीडं वः शार्धो माकृतम् ४,३,१३,२२
 क्रीते सोमे मैत्रावर्णाय ६,१,५,३
 कूरमिव खलु वा एषः ६,४,८,२
 कूरमिव वा अस्या एतत् ५,१,५,१
 कूरमिव वा एतत् १,६,४,१४; ५,५;
 ६,२,१०,६; ३,४,३; २,१२
 क्वयिः कुटुर्दात्यौहः ५,५,१७,५
 क्षत्रं वयो मयन्दं छन्दः ४,३,५,१७
 क्षत्रस्य त्रौजसे यन्त्राय १,६,१,२
 क्षत्रस्य नामिरसि १,८,१६,४
 क्षत्रस्य योनिरसि १,७,९,२; ८,१२,७
 क्षत्रस्योत्त्वमसि १,७,९,१; ८,१२,६
 क्षत्राणां क्षत्रपतिः १,८,१४,८
 क्षत्राय समनमद्यथा ७,५,२३,७
 क्षत्रेण मनुष्यान् ४,४,८,१७
 क्षत्रेणामे स्वायुः सत्प्रमल्ल ४,१,७,५
 क्षपो राजकुलतमना ४,४,४,१८
 क्षिप्रश्चेत्यस्य वर्तिका ५,५,११,७
 क्षीरे भवति रुचमेव ३,४,८,१८
 क्षुधे स्वाहा ७,१,१७,१३
 क्षुरो भृजवान् छन्दः ४,३,१२,३३

क्षेत्रस्य पतये स्वाहा १,८,१३,३१
 क्षेत्रस्य पतिना वयं १,१,१४,७
 क्षेत्रस्य पते मधुमन्तश्च १,१,१४,८
 क्षेमाय त्वा ४,३,७,४३
 क्षेत्रपत्यं चरुं निर्वपेत २,२,१,८
 खन्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,५
 गच्छति श्रियं प्र पश्यन् ६,१,१०,४;
 ३,८,१२
 गणवती यावयानुवाक्ये २,३,३,८
 गणानां त्वा गणपतिः २,३,१४,१४
 गणेन गणमनुवृत्त ५,४,७,२८
 गन्धर्वोऽसि विश्वावसुः १,१,११,१०
 गन्धाय स्वाहा ७,१,१९,७
 गयस्फानो अमीवहा ४,३,१३,१६
 गर्दमेन सं भरति ५,१,५,१४-१६
 गर्भाः पञ्चविंशः ४,३,८,११; ५,३,
 ३,११
 गर्भाश्च मे वरसाश्च मे ४,७,१०,१;
 ५,४,८,१४
 गर्भिण्यो भवन्ति २,१,२,१०
 गर्भो अस्त्योषधीनां गर्भः ८,२,३,८
 गर्भो वा एष यदुष्यः ५,६,९,२
 गर्भो वा एष यदोक्षितः ६,१,३,६;
 २,५,८
 गद्य ५,५,९,३
 गातुं यज्ञाय गातुं २,६,१०,४
 गात्राणां ते गात्रभाजः ३,४,३,२०
 गाथाभ्यः स्वाहा ७,५,११,४७
 गायत्रं छन्दोऽनु प्र १,३,७,१०; ६,३,
 ५,८
 गायत्रं पूर्वेऽहन्तसाम ७,१,४,४
 गायत्रिया छन्दांसि ७,३,१४,२२
 गायत्रिया तेजस्कामस्य ६,४,३,५
 गायत्रिया परि लिखति ५,१,३,१७
 गायत्रिया प्रथमया ५,१,३,२१
 गायत्रिया ब्राह्मणस्य ५,२,२,१३;
 ६,१०
 गायत्री छन्दः ४,३,७,१०

गायत्री छन्दस्त्रिपुष् ४, ३, १, ४
गायत्री छन्दोभिः ७, ४, १२, ८
गायत्री त्रिपुञ्जगती ५, २, ११, १;
७, ३, १०, ३

गायत्रीः पुरस्तादुप ५, ३, ८, २
गायत्री पुरोऽनुवाक्या २, ६, २, १३, १८
गायत्रीभिस्तु तिष्ठते १, ५, ८, ७
गायत्रीभिर्ग्राह्यगण ५, १, ४, १५
गायत्री ना अनुगतिः ३, ४, ९, १०
गायत्री वा एषा यत् २, ४, ११, २
गायत्रीः सर्वा अन्वाह ६, ३, ५, १२
गायत्रेण छन्दसा १, ३, २, ३

गायत्रेण पुरस्तादुप ५, ५, ८, १
गायत्री वा अग्निः ३, ५, ४, १३
गायत्री वा ऐन्द्रवायवः ७, २, ८, १
गायत्र्युत्पत्तयुः ६, १, ६, ७
गायत्र्येव तेन गर्भं २, ६, १, १५
गायन्ति स्वा गायत्रिणः १, ६, १२, ८
गार्हपत्यं वा अनु १, ५, ८, ८
गार्हपत्यमुप तिष्ठन्ते ५, २, ४, १४
गावो वा एतत् सधम् ७, ५, १, १, २, १
गिरिकन्दः ४, ३, १०, २०

गिरीन् प्रशंसिभिः ५, ७, १६, ९
गुहोपपञ्चाभ्याम् ५, ७, १३, ८
गृध्रः शितिकर्षी वार्धगणः ५, २०, ५
गृध्रसदमि ४, ४, ७, ८
गृहमेवास आ गत ४, ३, १३, १७
गृहीतेभ्यः स्वाहा ७, ३, १९, ८; २०, ९
गृहेषु २, ३, १३, ९
गोत्रभिद् गोविद् वज्रबाहुं ४, ३, ४, ५
गोधा कालका दावाधायः ५, ५, ११, २
गोभिर्गजं दाधार ४, ४, ८, १३
गोमा . अग्नेर्विमा १, ६, ३, १०;
३, १, ११, २

गोष्ठं मा निर्मुञ्च १, १, १०, ३
गोष्ठि २, ३, १३, ८
गौराय स्वाहा ७, ३, १८, ३
गौरां अज्यं शरीरं गां १, ७, २, ७
गौश्कन्दः ४, ३, ७, २०

गौश्चाऽऽयुश्च मध्यतः ७, ५, १, १०
ग्रास्वा देवीर्विषदेव्यावतीः ४, १, ६,
११

ग्रहान् वा अनु प्रजाः ६, ५, १०, १
ग्रामकामाय होतव्याः ३, ४, ८, ३
ग्राम्यं वा एतद्वचं ५, २, ८, १६, ९, १०
ग्रावाणो वै सोमस्य राज्ञः ६, ३, २, १९
ग्रावास्थध्वरकृत १, ४, १, २
ग्रान्णो वायव्यानि ६, ३, २, १०
ग्रीवाम्यः स्वाहा ७, ३, १६, १७
ग्रीवममृतानां ग्रीणामि १, ६, २, १५
ग्रीवो हेमन्त उत नः ५, ७, २, ९
ग्रमुष्टिनाऽबोक्षति प्राजापत्यः ५, ४,
५, ५

ग्रमोऽसि विश्वायुः १, १, ८, ८
घृतं रसेन ५, ७, २०, ४
घृतं वै देवा वज्रं कृत्वा ६, २, २, ७
घृतं शृतपावानः पितर १, ३, १०, ५
घृतं देवानां मस्तु पितॄणां ६, १, १, १४
घृतं न घृतं ननुः २, २, १०, २५
घृतवन्तं कुलायिनः १, ७, ४, १५
घृतस्य चारामस्तस्य २, ३, १०, ६;
१, १, ५

घृतेन यावागृथिवी १, ३, १, १४; ९,
१, ५, ३, १, ११, ३०; ६, २, १०, १४;
३, ९, १०

घृतेन मीना मधुना ४, २, ५, २०
घृतेनाक्ते धृपणं १, ३, ७, २; ६, ३, ३, ७
घृतेनाक्ते पञ्च १, ३, ८, १०
घृतेनाञ्जल्यं पथो दधयानान् ५, १,
१, १, २

घृते भवति तज्जो वै २, २, ९, ७
घृते भवत्यायुर्वै २, ३, २, ४
घृतेष्टका उप दधानि ५, ३, १०, ८
घोरा ऋषयो नमो अस्तु ३, २, ८, १७
घोषाय स्वाहा १, ८, १३, २७
घ्नन्ति वा एतत् पञ्च ६, ३, ११, ४, १७
घ्नन्ति वा एतत् सोमं ६, ४, ४, १३;
६, ७, १; ९, ६

घ्राताय स्वाहा ७, १, १९, ८

चक्रीवती भवतः सुवर्गस्य ७, २, १, ७
चक्षुरसि चक्षुर्मयि ७, ५, १९, १०
चक्षुरसि श्रोत्रं नाम ३, ३, ५, २, १४
चक्षुर्म्या मे वचोर्दो ३, २, ३, ७
चक्षुर्मै पाहि ४, ३, ६, १२
चक्षुर्गजेन कल्पता १, ७, ९, २२
चक्षुर्वा एतद्यज्ञस्य ६, ५, १, ६
चक्षुः श्रोत्रं १, १, १०, ५
चक्षुषः पिता मनसा ७, ६, २, २
चक्षुषी वा एते २, ६, २, १, ६, ४, १०, ३
चक्षुस्त वा प्यायतां १, ३, ९, ३
चक्षुर्मिताय स्वाहा ७, १, १९, ७०
चक्षुर्मित्यते स्वाहा ७, १, १९, ६८
चक्षुर्म्यमाणाय स्वाहा ७, १, १९, ६९
चतसृभिः सं भरति ५, १, ३, १४
चतसृभिः सादयति ५, २, १, १०
चतसृभिरा पुच्छांदांत ५, ४, ६, १९
चतसृभिरा सादयति ५, २, २, ६
चतस्र आशाः प्र चरन्तु ५, १, ८, ३
चतस्रः पुरस्तादुप ५, ३, १, १४
चतस्रो दिशो दिक्ष्वेव ५, १, १, ३
चतस्रो धेनुर्दद्यान् ५, ७, ३, १२
चतुरः प्रयाजान् यजति ६, ६, ३, १५
चतुरश्रं भवति २, ६, ८, ३
चतुरहं पुरस्तात् ७, ४, ८, ४
चतुरोऽसि मन्त्रान् वतम् ६, २, ५, ३
चतुर्गृहीतेन जुहोति ५, १, १, २
चतुर्दशभिर्जुहोति ५, ४, ४, २
चतुर्दशभिर्वपति ५, २, ५, १६
चतुर्दशभ्यः स्वाहा ७, २, १, १, १४;
१, ३, ७

चतुर्दशरात्रो भवति ७, ३, ४, ८
चतुर्दशैताम्लासां वा ७, ३, ५, ७
चतुर्धा वा एतान्निधः ७, २, १०, ८
चतुर्धां व्युहति दिक्षु २, ३, १३, १६
चतुर्भिर्भ्रमा दत्ते ५, १, १, १८
चतुर्भ्यः शतंभ्यः स्वाहा ७, २, १९, ५
चतुर्भ्यः स्वाहा ७, २, १, १, १३, २;
१, ५, १

चतुर्विंशतिमनु ब्रूयात् २,५,१०,८
 चतुर्विंशतिमन्वाह ५,१,८,१५
 चतुर्विंशतिरात्रो ७,४,१,५;२,११
 चतुर्विंशतिः सं पथन्ते ६,२,३,१२
 चतुर्विंशः प्रायणीयः ७,५,१,७
 चतुर्विंशत् पृष्ठान्युप ७,४,३,१३
 चतुर्विंशो भवति ७,४,३,१२
 चतुःशरावो भवति ३,४,८,१७
 चतुश्चत्वारिंशः स्तोमः ४,३,१२,३;
 ५,३,५,३
 चतुश्चत्वारिंशतमनु २,५,१०,१२
 चतुश्चत्वारिंशो भवति ७,२,६,४
 चतुः सं पथते चतुष्पादः २,६,१,५
 चतुः स्तनां करोति पशूनां ५,१,६,१८
 चतुश्चिंशद्वाजिनो देवबन्धोः ४,६,
 ९,७
 चतुःशक्ति भवति दिक्षु ६,६,१०,५
 चतुष्कपाळा भवन्ति २,३,१२,३
 चतुष्पदयर्चा गृह्णाति ६,४,२,१३
 चतुष्पास्तु २,३,१३,७
 चतुष्टोमः स्तोमो भवति ५,३,१२,५
 चतुष्टोमो अमवया ४,३,११,४
 चत्वारः आर्पेयाः प्राश्नति ३,४,८,११
 चत्वारः पदशः भवन्ति ७,४,११,८
 चत्वारिचत्वारि २,३,१,५
 चत्वारिंशतं स्वाहा ७,२,१७,४;
 १८,२
 चत्वारो भवन्ति चतस्रः ७,४,६,४
 चन्द्रमसस्तृतीया ५,७,२२,३
 चन्द्रमसा नक्षत्राणि ७,३,१४,७
 चन्द्रमसि मम भोगाय १,२,३,८;
 ६,१,४,१९
 चन्द्रमसे स्वाहा १,८,१३,३३; ७,१,
 १५,५,१७,७
 चन्द्रमा देवता ४,३,७,२८
 चन्द्रमा देवता सतः ३,१,६,१२
 चन्द्रमा नक्षत्राणां ३,४,५,६
 चन्द्राऽसि १,२,५,६
 चराचरोभ्यः स्वाहा १,८,१३,४१

चरुमवति स्वादेवास्मै २,२,७,२
 चरोस्वा पञ्चविक्षय १,६,१,७
 चर्मण्यते स्वाहा ७,५,१२,३५
 चर्माव भिन्दन्ति पाप्मानम् ७,५,
 १०,१
 चात्वाळाद्विण्यान् ६,३,१,१
 चारुः कृपणकाशी कामः ३,४,७,२०
 चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः ४,२,
 ७,११
 चितः स्थ प्रजामसौ १,१,७,१०
 चित्तियुपघायामि मृष्टे ५,५,४,११
 चित्तं च ३,४,४,१
 चित्तं मन्त्राभिः ५,७,१४,३
 चित्तं विशातमग्निं प्रयुज्य ४,१,२,३
 चित्त्वं सम्मानेन १,४,३६,१
 चित्तिं जुहोमि मनसा ५,५,४,७;
 ७,४,१
 चित्तिमचित्तिं चिनवद्दि ५,५,४,१२
 चित्तिश्च ३,४,४,२
 चित्पतिस्त्वा पुनातु १,२,१,१२;६,१,
 १,२२
 चित्रम् २,२,१२,६; ५,१२,१४;३,१,
 ११,३२
 चित्रज्योतिश्च १,८,१३,१४
 चित्रं देवानाम् १,४,४३,२;२,४,१४,
 १५
 चित्रया यजेत पशुकामः २,४,६,१
 चित्र नक्षत्रमिन्द्रो देवता ४,४,१०,१३
 चित्रावसो स्वस्ति ते १,५,५;१७;
 ७,१३
 चिदसि तथा देवतया ४,२,४,११
 चिदसि मनाऽसि १,२,४,६
 चिदसि समुद्रयोनिः ४,७,१३,३
 चिदसीत्याह यदि मनसा ६,१,७,९
 चुपुणीका नामासि प्रजापतिना ४,४,
 ५,१५
 चोदयित्री सृत्तानां ४,१,११,९
 छदिश्छन्दः ४,३,१२,४२
 छन्द्वाक्षतं चिन्वीत ५,४,११,१
 छन्दस्वती उपसा पेषिकाने ४,३,११,२

छन्दसां वा पृथ रसः २,१,७,३
 छन्दांसि गच्छ स्वाहा १,३,११,८;
 ६,५,१,१३
 छन्दांसि देवेभ्योऽपाकामन् २,६,३,
 ३;५,१,१४
 छन्दांसि पशुव्यामिनपुः ५,३,२,१०
 छन्दांसि वै संवेदा उपवेदाः ७,५,५,५
 छन्दांस्यन्योऽन्यस्य ७,२,८,१४
 छन्दांस्युप दधाति पशवः ५,३,८,१
 छन्दांस्येव तद्धि वाहयति ७,२,८,१८
 छन्दोभिः ४,४,५,७
 छन्दोभिः करोति वीर्यं ५,१,६,१४
 छन्दोभिराष्टकृणति ५,१,७,१५
 छन्दोभिरेवैनं २,२,४,१६
 छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गा ५,२,३,२
 छवीं छन्वा ५,७,२०,११
 छागोऽसि मम भोगाय १,२,३,१२
 छिनत्ति सा न छिनती १,७,२,४,१९
 छिनतीति होवाच १,७,२,५
 छुन्धुरसि मार्जालीयः १,३,३,८
 छयेनेन पतत्रिणः ७,३,१४,१३
 जगती छन्दः ४,३,७,१२
 जगतीमत्र उप यन्ति ७,५,४,३
 जगतीरुप दधाति ५,३,८,५
 जगत्या अभिभूत्यो स्वाहा ३,१,७,४
 जगत्या परि दध्यात् २,५,१०,६
 जगत्पुतश्चतुः ६,१,६,४
 जगन्मुखो वै द्वितीयः ७,५,८,५
 जघनार्थाद्व द्यति ६,४,१,२
 जङ्घाभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२६,३०
 जनभृतः स्थ १,८,११,१३
 जनयस्यै स्वा सं १,१,८,४
 जनयस्वा देवीर्विन्देव्यावतीः ४,१,
 ६,१३
 जनस्य गोपा अजनिष्ट ४,४,४,७
 जनिष्वा हि जन्मो अग्रे ४,१,३,१३
 जन्मन् देवानां विशः ५,५,६,८
 जमदग्निः पुष्टिकामः ७,१,९,१
 जवं अङ्गामिः ५,७,१३,४
 जागर्तं छन्दोऽनु म १,३,७,११

नागतो वा आग्रयणः ७, १, ८, ३
 नागरिताय स्वाहा ७, १, १९, ४६
 नागरिष्यते स्वाहा ७, १, १९, ४४
 नाग्रते स्वाहा ७, १, १९, ४५
 जातेशो वपया गच्छ ३, १, ४, १४
 जातयाजु ब्रूहि महियमाणाय ६, ३,
 ५, ११
 जातो यदग्ने भुवना १, ५, ११, ५
 जानीतादेन परमे ५, ७, ७, ३
 जानुदग्ने चिन्वीत प्रथमं ५, ६, ८, ४
 जामि वा एतत् कुर्वन्ति ७, १, ५, ८;
 ४, २, ५
 जामि वा एतद्यज्ञस्य २, ६, ९, १०, ६
 जाय एहि सुवः १, ७, ९, ३
 जायमानो वै ब्राह्मणः ६, ३, १०, १३
 जिघर्ष्यन्ति मनसा धृतेन ४, १, २, १७;
 ५, १, ३, ४
 जिष्णु रथेष्टाः सभेयः ७, ५, १८, ७
 जीभूतस्यैव भवति ४, ६, ६, १
 जीमूतान् हृदयौपशाम्याम् ५, ७, १६, ४
 जुवाणो अप्पुराज्यस्य १, ३, ४, २;
 ६, ३, २, ७
 जुष्टिरसि जुषस्व नः १, ६, ३, ४
 जुष्टो वाचो भूयामं जुष्टः ३, १, १०, १
 जुहूः १, १, ११, १७
 जुह्वेष्टामिस्त्वा १, १, १२, २
 जूरामि धृता मनसा १, २, ४, २
 ज्येष्ठा वा एतान् ब्राह्मणाः ३, ५, १०, ३
 ज्येष्ठो वा एष ब्राह्मणां ३, ५, ९, २
 ज्यैष्ठ्यं च म आभिपार्यं ४, ७, २, १
 ज्योतिरतिरात्रो भवति ७, २, ६, २;
 ४, २, २; ३, ३, ६, २
 ज्योतिरभितो भवति ७, ५, १, ११
 ज्योतिरसि १, १, १०, १८
 ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छ ५, ७, ६, ४
 ज्योतिर्गौरायुरिति ज्ञाताः ७, २, ४, ३
 ज्योतिर्गौरायुरिति गृहः ७, ३, ५, ३;
 ३, २; ७, ५
 ज्योतिर्गौरायुरिति गृहः ७, ३, २, ३;
 ४, १, २; ४, ३

ज्योतिर्मे यच्छ ४, ३, ६, १७
 ज्योतिष आदिष्येभ्यस्त्वा ४, ४, ६, २४
 ज्योतिषे त्वा ४, ४, ६, २९
 ज्योतिष्टोमं प्रथमम् ७, ४, ११, १
 ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोमः पूर्वम् ७, १, ४, ३
 ज्योतिष्टोमो वैश्वानरः ७, ५, १, ६
 ज्योतिष्मन्तं त्वाग्ने ४, १, ३, २
 ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि १, ४, ३, ४, १
 ज्योतिष्मती प्रति मुञ्चते ४, ३, ११, ७
 ज्योतिष्मतीमुत्तमाम् ५, ३, २, ८
 ज्योतिष्मतीरूप दधाति ५, ४, १, ५
 ज्योतिष्माश्च १, ८, १३, १६
 ज्योतिष्या वा गृह्णीयात् ६, ४, २, ३
 ज्योतिस्त्वा अस्य २, ७, ४, १८
 ज्योतिस्त्वा ज्योतिषि १, १, १०, २२
 तं वसवोऽभुवन् प्र त्वम् ५, ५, २, ११
 तं वा एतं यजमानः ५, ६, ९, ५
 तं विश्वकर्मोऽजवीदुष ५, ७, ५, ११
 तं व्यचिकित्सजुह्वानोऽमा ६, ५, ९, २
 तं श्रुतमासज्जतेन २, ४, ३, ६
 नः सुप्रतीकरं सुवसा २, ५, १२, २९
 तं सोममादियमाणं ६, १, ६, ११
 तं हि शशन्त ईडते ४, ३, १३, २७
 त आऽपजन्त द्रविणं ४, ६, २, ४
 त ऋतवः सृष्टा न ७, २, १०, २
 तच्छंषोरा वृणीमहे २, ६, १०, २-३
 ततः पावका आशिषः ५, ४, ६, १२
 ततोऽधि कामं यजेत २, ५, ४, ११
 तत् तथा न कार्यं २, २, ४, १३;
 ६, १, ५, ७
 तत् तिष्ठ आ दधाति ५, ४, ६, २
 तत्वा यामि ब्रह्मणा २, १, ११, २२;
 ५, १२, १२; ४, २, ११, १८
 तत् पूज्ये पर्यहरन् २, ६, ८, ११
 तत् सः स्याप्य वार्ज्जम् २, ५, २, ७
 तत् सविर्गुरेण्यं १, ५, ६, १०; ८, १०;
 ४, १, ११, ७
 तदग्ने वसुमते ७, ५, ७, ७
 तदग्निदेवो देवेभ्यः २, ६, ९, ११

तदन्तरिक्षं व्यवैर्यत ७, १, ५, ४
 तदसौ प्रायच्छ ३, ४, १२, ११
 तदाहुः क जगती च ७, १, ४, ६
 तदाहुरिति वा एता १, ६, ८, ३
 तदाहुम्यत एनी ७, १, ६, ७
 तदाहुर्वा वै त्रिरैकस्य ७, ५, ३, २
 तदाहुर्वावा एवा वितता ७, ३, ३, ४
 तदुदित्वा वाचं यच्छति १, ६, ८, १५
 तद्विरप्यममवत् ६, १, ७, १
 तदेतः शिकं न त्वद्वा १, ५, २, ५
 तद्वा एतदुदमयनं ७, ५, २, ५
 तद्वा एतत् सवस्त्वायनं ७, १, ५, १७
 तद्विष्णोः परमं पदं १, ३, ६, १३; ४,
 २, ९, ११
 तद्व्युत्पमेव ७, ३, १, ५
 तनुवा वा एष दिनस्ति ५, २, २, ८
 तनूनग्ने त्वा गृह्णामि १, २, १०, १३
 तनूया जग्नेऽस्ति तनुवं १, ५, ५, १५
 तनूनपादसुरो विश्ववेदाः ४, १, ८, २
 तन्मं तन्मन् रजतो भाजुम् ३, ४, २, ९;
 ३, १६
 तन्पुराणि प्रजाम्यस्त्वा ३, ५, २, १०
 तं त्वा जुषे वैष्णवं १, ३, ५, २
 तं त्वा शोचिष्ठ दीदिवः १, ५, ६, ९;
 ४, ४, ४, २८
 तन्मं छन्दः ४, ३, १२, ४४
 तन्नस्तुरीपमजुतं ४, १, ८, १०
 तन्नस्तुरीपमथ पोषयितु ३, १, ११, ६
 तं नेमिभूमवो यथा २, ६, ११, ५
 तन्नेवाशितं नेवानशितं १, ६, ७, १४
 तसौ सह १, ३, २, ६
 तन्मिन्नस्य पथा नय ६, ६, १, २
 तपते स्वाहा १, ४, ३५, १०
 तपश्च १, ४, १४, ११, ४, ४, ११, ११
 तपसस्तनूरसि प्रजापतेः १, १, ७, ४;
 ६, १, १०, ३
 तपमाऽनाष्ट ४, ४, ८, २१
 तपसश्च १, ४, १४, १२, ४, ४, ११, १२

तयो नवदशः ४,३,८,५; ५,३,३,९
 तप्यारै स्वाहा १,४,३,५,२
 तममे वृतनासह १,३,१४,२०
 तमश्रुयन् कथाऽऽस्थाः २,६,३,५
 तमस्तेरा युवतयः २,५,१२,१७
 तमस्य कण्ठ एव श्रायसः ५,४,७,१६
 तमिदमे प्रथमं दध्ने ४,६,२,७
 तमुधन्तु नाशकनोत् २,४,१२,५
 तमु स्वा दध्यङ् ऋषिः ३,५,११,१२;
 ४,१,३,८; ५,१,४,१२
 तमु स्वा पाप्यो ३,५,११,१३; ४,१,
 ३,९; ५,१,४,१३

तमो वा एतं गृह्णाति ५,७,५,२
 तं पत्नीभिरनु गच्छेम ४,७,२३,७
 तं पञ्चभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ ३,१,९,९
 तं पूषाऽऽधन तेन १,५,१,३
 तं प्रत्यया पूर्वधा १,४,९,१
 तं मज्यन्त श्रुकुं ३,५,११,२०
 तया तदाऽऽग्नीध्रे परेत्य ७,१,६,१३
 तयोराविद्यमिरिदं २,६,९,१७
 तयोक्षेधा भैषज्यं वि ६,४,९,४
 तारक्षः कृष्णः श्वा चतुरक्षः ५,५,१९,५
 तरणिर्विश्वदर्शतः १,४,३१,१
 तव भ्रमास जाजुया १,२,१४,२
 तव शरीरं पतयिष्यवर्च ४,६,७,११
 तस्मा अरं गमाम वः ४,१,५,४; ५,६,
 १,१३; ७,४,२९,१८

तस्मात् तस्य नाऽऽज्यं ६,१,११,१६
 तस्मात् त्वरा वार्षिकौ ७,५,१,२
 तस्मात् त्रिरात्रस्याग्निधोमः ७,१,५,५
 तस्मात् त्रिष्टोमो लोके ६,१,६,६
 तस्मात् संवत्सरसदः ७,१,१,३
 तस्मात् सकृदिन्द्राय ६,४,७,६
 तस्मात् सकृद्विष्णवे ६,२,४,३
 तस्मादप्यन्यदेवत्याम् ३,४,३,२
 तस्मादाहुयश्चैव वेद २,६,१,१३;
 ५,५,१०,१७

तस्मादिन्द्रोऽभिनेत २,४,१२,४
 तस्मादेवं विदुषा बहिः ६,४,९,३

तस्माद्वायते न द्यं ५,१,८,६
 तस्माद् द्वादश मासः ५,६,७,३
 तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः ३,५,२,२
 तस्माद् द्विदेवत्येभ्यः ६,५,६,५
 तस्माद्यज्ञ दशोपिस्वा ३,४,१०,५
 तस्मिन्सुपुर्णो मधुकृत् ४,२,९,२२
 तस्मै च दिवि वपद ५,१,५,४
 तस्मै ते प्रतिदधते १,३,१४,१३
 तस्मै ते विधेम वाजाय ५,४,७,९
 तस्मै स्वा प्रजापतये ३,५,९,८
 तस्मै स्वा विष्णवे स्वा ६,५,१,३
 तस्मै नूनमभियवे २,६,११,६
 तस्य त इष्टस्य वीतस्य ५,६,८,११
 तस्य ते पवित्रपते १,२,१,१५; ६,१,
 १,२३

तस्य यद्व्यक्षिप्यत २,४,१२,२
 तस्य वयं सुमसौ १,७,१३,१२
 तस्य विग्रहणं नाविन्दन् ६,४,७,४
 तस्य वृत्रं जन्मुप ऋचवः ६,५,५,२
 तस्या उपोत्थाय कण्ठम् ७,१,६,१७
 तस्याङ्गलिना ब्रह्महत्याम् २,५,१,२
 तस्यामश्वाम्यत् प्रजापतिः ७,१,५,२
 तस्यैकैव निर्या यत् ७,४,८,३
 तस्यैतद्भूतं नानृतं २,५,५,११
 तस्यै वा एतस्या एकम् ३,४,३,२१
 तां वा एतामच्छावाकः ७,१,५,९
 तां सविनुर्वरेण्यस्य ४,६,५,१३;
 ५,४,७,१४

ता अस्य सूदोदसः ४,२,४,१४; ५,
 ५,६,६
 तादशाव स्वाहा ७,३,१७,२१
 तां न ह्यमूर्जै धत्त ५,४,४,३
 तानृषयोऽमुवन्मुप ५,७,५,१५
 तान्येवावज्ञानानि २,५,४,१४
 ताः प्रजाः प्रजाता न ५,३,६,६
 ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः ५,३,६,४
 ताः प्रजा मिथुनी भवन्तीः ५,३,६,५
 तामिहृद्वागोद्वायति ७,५,८,१६
 तामिर्मनसा स्तुवते ७,३,१,७

ताभ्यः स्वाहा ३,४,७,२,२१
 तामग्नीध्रे या ब्रह्मणे ७,१,७,६
 तामष्टु प्रावेशयन् ७,१,६,२-४
 तामाक्षिपमा शासे १,५,८,१६
 तामाविध्यमानाम् १,७,१,२
 तामुत्तरेणाऽऽग्नीध्रे पर्याणीया ७,१,
 ६,९
 तामुपाह्व इति होवाच १,७,२,३
 ता यत् सह सर्वा निर्वपेत् ३,४,९,१४
 तावद्भूतामग्नीषोमी २,५,२,३
 तावद्भूतामभि संदृष्टौ २,५,२,४
 तावोहि स ए रभावहे ५,३,११,६
 तावैतां पूर्वैणाह्वाऽगच्छताम् ७,१,४,२
 तासां त्रीणि च क्षतानि २,५,८,४
 तासामनु स्वा अश्रुवन् ७,५,२,३
 तित्क्तायनी मेऽसि १,२,१,२,३
 तिमममायुधं वीक्षित ४,७,१५,१२
 तिर्यञ्चमा धारयति २,५,११,१५
 तिष्ठते योग एवास्यैवः १,५,७,१०
 तिष्ठते स्वाहा ७,४,२२,१८
 तिष्ठन्नन्वाह तिष्ठन् २,५,११,३
 तिष्ठन्नन्वाह सुवर्गस्य २,५,११,४
 तिप्या पूर्णमासे २,२,१०,२
 तिप्यो नक्षत्रं बृहस्पतिः ४,४,१०,६
 तिसृभिः परि गायति ५,१,८,५
 तिसृभिः परि लिखति ५,१,३,१६
 तिसृभिः प्र वेशयति ५,२,२,१५
 तिसृभिरस्तुवत ब्रह्म ४,३,१०,२
 तिसृभिरुप सृजति ५,१,६,३
 तिसृभिर्कर्मिर्गृह्णाति ६,५,६,७
 तिसृभिः सादयति ५,४,७,११
 तिष्ठ उत्तरा आहुतीः ५,४,३,८
 तिष्ठ उप दधाति श्रेष्ठा ५,२,४,१०
 तिष्ठ उपसद उपैति ६,२,३,९
 तिष्ठः कृष्णा वशा वाक्यः ५,६,११,४
 तिष्ठः पृष्टौ विषयां ५,६,१७,५
 तिष्ठः शिल्पा वशाः ५,६,१३,४
 तिष्ठः इयामा वशाः ५,६,१२,४

तिष्ठः इयेनीः परमेष्ठिने ५,६,१३,५
 तिष्ठः श्वेता वशाः सौर्यः ५,६,११,५
 तिष्ठः सिध्मा वशाः ५,६,१४,४
 तिष्ठस्तिष्ठः सीताः कृषति ५,२,५,१४
 तिष्ठस्तुष्टौः साध्यानां ५,६,१७,४
 तिष्ठो देवीर्धर्मिरेव ४,१,८,९
 तिष्ठो धात्रे पृथोदराः ५,६,१४,५
 तिष्ठो धेनवो राकायै ५,६,१८,४
 तिष्ठो भूमीधारयन् २,१,११,१७
 तिष्ठो मेघ्य आदित्याः ५,६,१९,५
 तिष्ठो राज्ञीर्दीक्षितः स्यात् ५,६,७,२
 तिष्ठोऽरुणा दिलौहस्तोः ५,६,१५,५
 तिष्ठो रोहिणीर्वशा मैत्रियः ५,६,१२,५
 तिष्ठो रोहिणीस्त्र्यम्बस्ताः ५,६,१५,५
 तीर्थे स्नाति तीर्थमेव ६,१,१,७
 तीर्थे स्नाति तीर्थे हि ते ६,१,१,६
 तीक्ष्णान् घोषान् कृण्वते ४,६,६,७
 तुष्टो वो विश्ववेदाः १,४,४३,६; ६,६,१,७
 तुष्टोऽसि विश्ववेदाः १,३,३,४
 तुभ्यं वा अक्षिरस्तमः १,३,१४,७
 तुभ्यं वा त्रयोऽनुष्टुप् ४,३,५,५
 तूपरो भवति क्षुरपविः २,१,५,१३
 तूपरो भवति प्राजापत्यो २,१,६,१६
 तुर्वन् न यामसेतशस्य ४,६,१,८
 तूलेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,३; १०,३
 तूर्णो चतुर्थः हरति २,६,४,५
 तूर्णोऽयुप दधाति नः ५,२,७,११
 तृतीयसवने पञ्चकामस्य ६,६,११,६
 तृतीयस्यामितो दिवि ३,५,७,२
 तृतीयस्थां पृथिव्यामसि १,२,१२,७
 तृतीये संवत्सरेऽभिजिता ५,६,५,२
 तृप्यति प्रजया पञ्चभिः २,५,११,१३;
 ५,४,४,२
 तृप्पन्ताः होत्रा मघोर्धृतस्य ३,२,८,१५
 ते अस्य योषणे दिव्ये ४,१,८,७
 ते आचरन्ती समनेव ४,६,६,४
 तेज आग्नेयेनेन्द्रियम् ६,६,८,२
 तेजसा ४,४,५,३

तेजस्या तनुस्तथा २,३,१३,४
 तेजोर्धां त्वा तेजसि ४,४,६,३१
 तेजोऽनु मेदि १,१,१०,१४
 तेजो विदसि तेजो मामा ३,३,१,२
 तेजोऽसि १,१,१०,१३,१९
 तेजोऽसि तेजो मयि धेहि १,४,४५,
 १२,६,६,३,२४
 तेजोऽसि तेजो मे यच्छ ५,७,६,३
 ते ते धामान्युदमसि १,३,६,११
 ते त्वाव नोत्सृज्ये हति ७,५,७,३
 ते देवा अमुवन्स्त्रीकामा ६,१,६,१२
 ते देवा अमुवन्क्षप युष्मन् ६,१,६,१४
 ते देवा अमन्यन्तीन्द्रः ६,४,६,३
 ते देवाः प्रजापतिम् ७,१,५,३
 ते देवा वृत्रं हत्वा २,५,२,८
 तेन वे ते सहस्रम् ५,५,२,१२
 तेनेन्द्रं प्रजापतिरयाजयत् ७,२,१०,४
 तेनो अर्जन्तः १,७,८,११
 तेभ्य उत्तरवेदिः सिन्धीः ६,२,७,१
 तेऽवर्जन्त स्वतवसः ४,१,११,१३
 ते सःस्तुता विराजम् ७,४,१०,२;
 ११,२
 ते सःस्थिरया अरिष्टया ७,५,१,८
 ते सोमरीथेन व्याध्वन्त ६,३,१,७
 तेऽसिष्ठैश्छन्त स रतम् ७,२,१०,३
 तेषामसुराणां तिष्ठः ६,२,३,१
 तेषां पूर्वपक्षे सुत्या ७,४,८,५
 तेषां मैत्रावरुणी वशा २,५,५,८
 तेषां सहस्रयोजने ४,५,११,११
 तेषां सुवर्गं लोकं यतां ५,२,३,१०
 तोते रायः १,२,५,१२
 तौ देवा अपनुद्याऽऽग्नेने ६,४,१०,२
 तौ देवा अग्रवक्ष्यतौ ६,४,९,२
 तौ सह चतुरः पदः ७,४,१९,३
 त्यान्तु क्षत्रियाः अव २,१,११,१८
 त्रयः पुरोडाशा भवन्ति २,३,६,४;
 ४,११,१२
 त्रयः वृक्षयः सर्वेद्वत्याः ५,६,२०,५
 त्रयस्त्रय आ लभ्यन्ते २,१,४,५

त्रयस्त्रयस्त्रिंशा अवस्तान् ७,५,२,
 ४,८
 त्रयस्त्रिंशतोऽग्निष्टोमा ७,४,७,२
 त्रयस्त्रिंश उक्तयो वैश्वदेवि ७,२,५,
 १६
 त्रयस्त्रिंशत्सुप दधाति ५,४,१,३
 त्रयस्त्रिंशताऽस्तुवत ७,३,१०,१७
 त्रयस्त्रिंशत्तन्तवो ये १,५,१०,१३
 त्रयस्त्रिंशात्रयस्त्रिंशत् ७,४,३,५,१४
 त्रयस्त्रिंशौ मध्यतः स्तोमौ ७,३,४,४
 त्रयः षडहा भवन्ति ७,४,११,७
 त्रयोदशभिरस्तुवत ४,३,१०,७
 त्रयोदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१३;
 १२,७; १४,६
 त्रयोदश लोकं पृणाः ५,२,३,१२
 त्रयोऽनदवाहः सिनीवाल्वे ५,६,१८,५
 त्रयो वा अग्रयो हव्यवाहनः २,५,८,
 ११
 त्रयोविंशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१२
 त्रातारमिन्द्रमवितारम् १,६,१२,१६
 त्रिंशत्तमन्तु म्यात् २,५,१०,२
 त्रिंशत् पदानि पश्चात् ६,४,४,८
 त्रिंशत् स्वसा उप ४,३,११,६
 त्रिंशते स्वाहा ७,२,१७,३
 त्रिंशत्त्रयश्च गणितः १,४,११,१
 त्रिंशदेताश्चिंशदक्षरा ७,४,३,२१
 त्रिंशदादाम वि राजाते १,५,३,३
 त्रिंशिनो मामाः ७,५,२०,१३
 त्रिंशकुच्छन्तः ४,३,१२,२७
 त्रिंशकुक्षे एप दशः ७,२,५,६
 त्रिंशतीकं चिन्वीत द्वितीये ५,२,३,६
 त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतः ५,२,६,६
 त्रिणवाभिर्भ्रातावभिन्नः ७,२,५,१५
 त्रिणवो भवति त्रितित्या ७,४,३,१५
 त्रिणवो भवतीमेव वै ७,४,३,१५
 त्रिताय स्वाहा १,१,८,१७
 त्रिपदा पुरोऽनुवाक्या २,६,२,१७
 त्रिः परिविच्छन् पर्येति ५,४,४,५
 त्रिः पर्यभि करोति श्यावृदि ६,३,८,२
 त्रिः पवयति त्रय इमे ६,४,५,१३
 त्रिः पुनः पर्येति च ५,४,४,६

त्रिः प्रथमामन्वाह निरुक्तमां २, ५, ७, २
त्रिम्यः स्वाहा ७, २, १६, ३, १२, २;
१४, १

त्रिम्यः शतम्यः स्वाहा ७, २, १९, ४
त्रिरव त्रिमेत् प्रजापतौ ३, १, २, ५
त्रिरात्रैवेमं लोकं ७, २, ४, २
त्रिरूप वाजयति त्रयः २, ५, ११, १९
त्रिनिधनमुपैति त्रयः ३, ३, ३, ४
त्रिनिर्गुह्यति त्रिर्हि सः ३, ५, ३, ४
त्रिमथ्यमं त्रयो वै प्राणाः २, ५, ११, १८
त्रिर्वि गृह्णाति त्रय इमे २, ५, ७, ५
त्रिहंरति त्रय इमे लोकाः २, ६, ४, ४
त्रिर्हि करोत्युद्रात् ६, ४, ११, ७
त्रिवृता स्तोमाम् ७, ३, १४, २३
त्रिवृतोऽधि त्रिवृतमुप ७, ४, २, १०
त्रिवत्सालिखितोऽङ्गिरमाम् ५, ६, १६, ५
त्रिवत्सो वय उष्णिहा ४, ३, ५, ४
त्रिवृत् स्तोमैः ७, ४, १२, ९
त्रिवृदमिष्टुद्रवनि पाप्मानम् ७, ४, ३, ८
त्रिवृदमिष्टोमोऽग्निमुत् ७, २, ५, ९
त्रिवृदमिष्टोमो भवति ७, १, १०, ७, २,
१, ५, २, ३, ३, २

त्रिवृदमिष्टोमो वैधदेवि ७, २, ५, ११
त्रिवृदसि प्रवृदसीत्याह ३, ५, २, १५
त्रिवृदवति त्रिवृदै ६, १, ३, १२
त्रिवृतो वै मयुरासीत् ६, २, ५, ६
त्रिष्टुगुदयत्न त्रयोदशाक्षरा ६, १, ६, ५
त्रिष्टुङ्मुखं वै तृतीयः ७, २, ८, ९
त्रिष्टुप् छन्दः ४, ३, ७, ११
त्रिष्टुभ उप दधाति ५, ३, ८, ४
त्रिष्टुभः ३, १, ७, ३
त्रिष्टुभा परि दध्यात् २, ५, १०, ३
त्रिष्टुभा परि लिखति ५, १, ३, १८
त्रिसप्तभिः पञ्चकामस्य ५, २, ६, ५
त्रीरन्तृचाननु द्यात् २, ५, १०, १
त्रीणि जुहोति त्रय इमे ५, ४, ०, १६
त्रीणि न जाहुर्दिवि ४, ३, ७, ४
त्रीणित्रीणि शताम्यन्धीनाम् ७, १, ५,

त्रीणि वा आदित्यस्य २, १, ४, ४
त्रीणि वाव रेतान्सि पिता ५, ६, ८, ७
त्रीणि वाव सवनानि ३, २, २, १
त्रीण्यायूयि तव जातवेदः ३, २, ११, ६
त्रीण्याशिनानि भवन्ति ७, ४, ५, ४
त्रीण्येतानि हवीरपि ५, ५, १, १८
त्रेधाऽनक्ति त्रय इमे २, ६, ५, १३
त्रेधाविभक्तं जुहोति ५, ४, ३, ६
त्रेधाविभक्तं वै त्रिरात्रे ७, १, ६, १५
त्रेधातवीयेन यजेत २, ४, ११, ६
त्रैष्टुभं १, ३, ७, ११
त्रैष्टुभो वै शुक्लैष्टुभं ७, २, ८, २
त्र्यतिरात्रो भवति त्रयः ७, ३, ३, २
त्र्यम्बकं यजामहे १, ८, ६, १०
त्र्यविषयः कृतमयानाम् ५, २, १०, १८
त्र्यविषयिष्ठिष्टुप् छन्दः ४, ३, ५, १
त्र्याकलिता भवन्तीमे ५, २, ८, ११
त्र्युर्दि करोति त्रयः ५, १, ६, १३
त्र्युक्षताद्वै देवयजनात् ६, २, ६, १२
त्र्युक्षते देवयजने ६, २, ६, ११
त्वं यज्ञेष्वीक्य इत्याह ६, १, ४, १६
त्वं राजन् ब्रह्मासि १, ८, १६, ९, ११,
१३, १५
त्वं सुतस्य पीतये सप्तः ३, ४, ११, १३
त्वं सोम तन्नुक्कयः १, ३, ४, १, ६, ३,
२, ४
त्वं सोम पितृभिः २, ६, १२, ४
त्वं सोम प्रचिकितो मनीषार ६, १२, २
त्वं सोमासि सत्पतिः ४, ३, १३, २
त्वं ह यद्यविष्य सहसः २, ६, ११, ३
त्वं ह्यमे अग्निना विमः १, ४, ४६, १२;
३, ५, ११, १९
त्वं गृहीषु १, १, ८, १०
त्वं च स्वाहा ७, ३, १६, ४, २, ५, १२, ३३
त्वं च सोम नो वशो ३, ४, ११, ३
त्वापितारो अग्ने देवाः १, ५, १०, ४
त्वं तुरीया वशिनी यशाऽसि ३, ४, २, ७
त्वं त्या चिदच्युनाऽमे ३, १, ११, २५

त्वं दीक्षाणां १, २, १, १८
त्वं दूतस्त्वमु नः परस्पाः ३, ५, ११, ८
त्वं देवानामसि १, १, ४, ५
त्वं नः सोमविशतः २, ३, १४, ५; ४, १,
११, ५
त्वं नो अग्ने वरुणस्य २, ५, १२, २२;
४, २, ११, १९
त्वमग्न ईक्षितो जातवेदः २, ६, १२, १३
त्वमग्ने शुभिस्त्वमागुशुक्लिः ४, १, २,
२१
त्वमग्ने बृहद्वयो दधाति ३, ४, ११, १
त्वमग्ने रुद्रो भसुरो मरुः १, ३, १४, १
त्वमग्ने व्रतपा जसि १, १, १४, १३;
२, ३, ४
त्वमग्ने शोचिषा शोशुचानः १, ५, ११, ६
त्वमग्ने सूर्यवर्चा जसि १, ५, ७, १७
त्वया वयं सधन्यः १, २, १४, १४
त्वया हि नः पितरः सोम २, ६, ११, ३
त्वष्टा यो वृषभः २, ४, ५, ४
त्वष्टा रूपाणां ३, ४, ५, १५
त्वष्टा वीरं देवकामं ५, १, ११, ९
त्वष्टा हतपुत्रो वीन्द्रः २, ४, १२, १;
५, २, १
त्वष्टीमसी ते सपेय १, २, ५, १४, ६, १,
८, ९
त्वष्टुरहं देवयज्याय १, ६, ४, ११, ७, ४,
१६
त्वष्टुर्नवमी ५, ७, २२, ९
त्वष्ट्रे तुरीपाय स्वाहा ७, ३, १५, १७
त्वष्ट्रे पुरुषपाय स्वाहा ७, ३, १५, १८
त्वष्ट्रे स्वाहा ७, ३, १५, १६
त्वां गावोऽयुणत राज्याय ३, ९, ५
त्वां चित्रध्रुवस्तम हवन्ते ४, ४, ४, १०
त्वामग्ने अङ्गिरसो गुहा ४, ४, ४, ८
त्वानग्ने पुष्करादधि ३, ५, ११, ११, ४
१, ३, ७, ४, ४, २, ५, १, ४, ११
त्वामग्ने मातृपीरीडते ३, २, ११, ६
त्वामग्ने यजमाना अनु ४, २, २, १०
त्वामग्ने वसुपति १, ४, ४६, ८

स्वामिने वाजसातमं १,४,४६,९
 स्वामिने वृणते माह्वणाः ४,१,७,३
 स्वामिने वृषमं चेष्टितानं ५,७,२,१
 स्वामिनि हवामहे १,४,१४,७
 स्वासु ते दक्षिरे हवामहे ३,१,४,१३
 स्वायं वृषममा लभेत १,१,८,९
 स्वाष्टौ भवति स्वाष्टौ ते ६,६,६,४
 स्वाष्टौ लोमशसक्यौ ५,५,२३,३
 स्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति ३,५,१०,१
 स्वे रायः १,२,५,११
 स्वे वसन्ति पुर्वणीकरोति १,३,१४,६
 स्वे सु पुत्र शवसोऽवृत्र १,४,४६,३
 स्वोदीपयामधीत्याह १,५,४,५
 स्वयंभ्यामभिलिख्यभ्यः ४,१,१०,६
 दक्षकतुम्यां ३,१,३,६
 दक्षिणतः ५,७,३,२
 दक्षिणतः शय एतद्वै ६,२,५,१०
 दक्षिणतो वर्षीयसी २,६,४,११
 दक्षिणं पूर्वमाङ्कते ६,१,१,१८
 दक्षिण्या त्वा दिशा ५,५,८,४
 दक्षिणसदो यमनेत्राः १,८,७,४
 दक्षिणस्य हविर्धानस्य ६,४,९,१०
 दक्षिणां कार्त्तमयमयी ५,२,७,१२
 दक्षिणा दिशां ग्रीष्म ऋतुनाम् ३,३,२
 दक्षिणा पर्यावर्तते १,७,६,८; ५,२,१,३
 दक्षिणा पर्यावर्तते ५,२,५,१३
 दक्षिणाभ्यः स्वाहा ७,४,२१,११
 दक्षिणायां दिशि माहाः १,६,५,५
 दक्षिणाया सुवर्गः ४,४,८,६
 दक्षिणायै दिक्षे स्वाहा ७,१,१५,८
 दक्षे वा जोपरस्तुलीयस्य ६,२,९,१०
 दक्षते स्वाहा ७,५,१२,१
 दक्षतो मे मा क्षायीत्याह १,७,१,१८
 दक्षयः स्वाहा ७,३,१६,१
 दक्षन्ते वा यदीमनु ३,३,३,२५
 दक्षिणावर्णो जकारिषं १,५,११,११;
 ७,४,१९,१५
 दक्षि मधु घृतमापः २,३,२,१७
 दक्षः पूर्णामौदुम्बरी ५,४,७,१०
 ४६ (तै. सं.)

दक्षा पुरस्ताजुहोति ५,४,७,२१
 दक्षा मधुमिक्षण पूरयति ५,२,९,८
 दक्षोद्येतैतद्वै पञ्चना ६,२,४,४
 दक्षिणस्य दक्षो मूयासम् १,६,२,२१;
 ११,१३
 दक्षस्य जहोति यत् ५,६,४,७
 दक्षैरादधाति १,५,१,८
 दक्षैरादधात्यज्ञयः १,५,१,९
 दक्षश्च ३,४,४,९
 दक्षार्णमासयोर्वै १,७,४,२
 दक्षार्णमासावालभमानः ३,५,१,६
 दक्षार्णमासौ १,६,१०,८
 दक्षतं न वि चिन्ध्यात् ७,१,५,७
 दक्षदक्षोप दधाति ५,२,१०,११;
 ३,५,१०
 दक्ष पञ्चदशा भवन्ति ७,४,७,३
 दक्षोपयो भवति १,८,१८,४
 दक्ष प्राणभूतः पुरस्तात् ५,३,२,७
 दक्षमिर्वसतरेः लोमे १,८,१८,३
 दक्षभ्यः स्वाहा ७,२,११,१०; १३,५;
 १६,२; १७,१
 दक्षमेऽहम् गृह्णन्ते ३,५,१०,७
 दक्षार्चं भवति दक्षाक्षरा ५,४,६,१४
 दक्ष सं पद्यन्ते दक्षाक्षरा २,६,१,५;
 ३,३,५,२०
 दक्ष समानश्च जुहोति ३,४,१०,४
 दक्ष हवींश्चि भवन्ति ७,५,१५,२
 दक्षोप दधाति दक्षाक्षरा ५,३,२,९
 दक्षाक्षयण्यज्ञेन सुवर्गकामः २,५,५,५
 दा नो अग्ने वातिनः २,२,१२,२१
 दारुपात्रेण जुहोति २,५,४,६
 दिक्षूप दधाति देवपुराः ५,७,३,६
 दिग्म्यः १,३,१०,११
 दिग्म्यश्चक्रकाकः ५,५,१३,६
 दिग्म्यः स्वाहा ७,१,१५,११
 दिग्म्यो लोष्टान्समस्यति ५,२,५,२१
 दिग्म्यो वृद्धे द्वे ५,६,२१,५
 दिग्वतीः पुरोऽनुवाक्या ७,५,१५,६
 दिग्यनाद् वयो विराट् ४,३,५,२

दिद्योन्मा पाहि १,८,१४,३
 दिवश्च रूपेण ५,७,१०,८
 दिवं वै यज्ञस्य व्युदं ३,४,१,६
 दिवश्च स्वामानाऽन्तरिक्षं ६,३,४,२
 दिवं गच्छ सुवः पत १,४,४३,४;
 ५,१,१०,११; ६,६,१,५
 दिवः पृथिव्याः पर्योजः ४,६,६,१६
 दिवमग्रेण मा लेखीः १,३,५,६
 दिवं पृष्ठेन ५,७,१७,५
 दिवः स्कम्भनिः १,१,६,३
 दिवस्त्वा ४,४,६,२३
 दिवस्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,७,१३
 दिवस्पति प्रथमं जज्ञे १,३,१४,१४;
 ४,२,२,१
 दिवा चित्तमः कृण्वन्ति २,४,८,४
 दिवि ते बृहन्ना इत्याह ३,४,३,१५
 दिवि अयस्वान्तरिक्षे ५,६,१,१४
 दिवे त्वा १,२,११,४; ३,१,४; ६,३
 दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा २,६,५,४;
 ६,२,१०,४
 दिवे समनमधया ७,५,२३,३
 दिवे त्वाहा १,८,१३,३४; ७,१,१५,
 ३,१७,३; ५,११,३
 दिवो नो वृद्धिं मरुतः ३,१,११,२७
 दिवो मूर्धाऽसि पृथिव्या ४,३,४,५
 दिवो वा विष्णुवुत १,२,१३,८
 दिव्यश्च सुपर्ण वयसं ३,१,११,१४
 दिशः १,३,१०,६
 दिशः सुवृषाणेनामिषिष्या ७,५,१५,४
 दिशां जत्रवः ५,७,१६,३
 दिशां त्वा द्रविणे ४,४,७,१४
 दिद्योऽन्ययश्च राजा १,८,१६,१७
 दीक्षाये तपसे १,२,२,३
 दीर्घामनु प्रसितम् १,१,६,१०
 दुन्दुभीन्समाश्रन्ति परमा ७,५,९,५
 दुक्ता ४,४,५,१०
 दुबस्वते रक्षोमे १,८,७,१३
 दूरेहेतिरमृद्यो मृत्युः ३,४,७,१८-१९
 दूरोहणं छन्दः ४,३,१२,४३
 दूषीकामिर्हादुलिम् ५,७,२०,६

इदं स्यः शिथिरे समीची ३,२,४,१३
 दशानो रुक्म उर्वा १,३,१४,१६;
 ४,१,१०,११; २,२,११
 इहन्तां दुर्वा १,१,४,१६
 इहस्व देवि पृथिवि ४,१,९,९
 इहस्व माह्नाः १,१,४,६
 देव आ मर्त्येऽप्येवाह ६,१,४,१५
 देवकृतस्वैनसोऽवयजनम् ३,२,५,२१
 द्रवं गममसि १,१,२,१९
 देवताता मिवद्रवः १,७,८,१३
 देवताभ्यो वा एव आ २,४,११,१०
 देवता वै सर्वाः सदृशीः ६,६,८,७
 देवतासु वा पते प्राणापानयोः ३,१,७,७
 देवत्रा यन्तमवसे ६,३,११,७
 देव त्वष्टर्मूर्ति ते सन् ६,३,११,५
 देव त्वष्टर्वपु रण्व ६,३,६,७
 देवदूता वा एते यत् १,७,३,५
 देवनिधिर्वा एष नि ५,६,६,२
 देवबर्हिर्मा त्वान्वह १,१,२,५
 देवबर्हिः क्षतवल्गो १,१,२,८
 देवकृष्णं वै श्यक्षिता ५,१,८,१०
 देवकोकं वा अग्निना २,६,२,४
 देवधरेतानि प्र वपे १,२,१,४
 देवस्रं वै वद्भानः ७,२,१,२
 देवन् सविता १,३,११,३; ६,४,१,८
 देव सवितः प्रसुव १,७,७,१; ४,१,१,७
 देवसवितः सोमन् १,३,४,८
 देवसवितरेतत् ते २,६,९,८; ३,२,७,१
 देवः सविता वसोः १,२,३,७
 देव सःस्फान सहस्रपोषस्व ३,३,८,७
 देवस्था सविता श्रपयतु १,१,८,१२
 देवस्था सविता पुनानु १,२,१,१४
 देवस्था सविता मष्वा १,३,५,३; ६,८; ६,३,३,३; ४,५
 देवस्था सवितोद्वपतु ४,६,६,१७; ५,१,७,९
 देवस्य सविभुर्भागोऽसि ४,३,९,८;
 ५,३,४,८
 देवस्य स्वा सविभुः प्रमवे १,१,४,९; ३,६; ३,१,१; ७,१०,८,८,७,१५

२,६,४,१; ४,१,१,१०; ३,१,५,१,१,११; ४,१,६,३,४,६, २,१०, १,३,६,९; ४,४,१, ७,१,११,१
 देवस्य सवितुः सवे १,१,९,२०
 देवस्याहन् सवितुः १,७,८,१-१
 देवा नाग्निं धारयन् ५,१,१०,१४
 देवा नायुष्मन्तसो २,३,१०,१५
 देवा नाशापाला एतं ७,१,१२,१२
 देवा गातुविदो १,१,१३,१८; ४,४,४,९
 देवा देवेभ्यो जन्वयन्तः ४,६,३,९
 देवानां वा जन्तं जग्मुषास् ७,५,८,१
 देवानां वा जनिष्टा देवताः २,६,१,१०
 देवानां वा इष्टा देवताः २,६,९,११
 देवानां वायोयान्यसि ४,४,६,१२
 देवानां वै सुवर्गं लोकं ५,३,२,६
 देवानां स्वा प्रसीमिति ५,१,७,४
 देवानां स्वा पत्नीर्देवीः ४,१,६,९
 देवानामग्नेयान्यसि ४,४,६,१०
 देवानामन्तरिक्षयानि ४,४,६,१४
 देवानां पत्नीरग्निः १,६,४,२२; ७,४,१२
 देवानां परिपृतमसि १,१,२,४
 देवानां मन्वे अधि नः ४,७,१५,१३
 देवानामेष उपनाहः ३,३,२,३
 देवान् वै सुवर्गं लोकं ६,३,२,३
 देवा मनुष्याः पितरः २,४,१,१
 देवा युवमित्याह देवान् २,५,९,१४
 देवा वसन्त्या जग्ने सोमः २,४,८,१
 देवा वसत्या देवाः २,४,१०,१
 देवा वा अहर्वाजिग्यं २,५,६,९
 देवा वा इतद्वतः पत्नीः ६,५,८,३
 देवा वा इन्द्रियं वीर्यं ६,६,८,१
 देवा वै त्वष्टारमजिघांसन् ६,५,८,१०
 देवा वै देवयजनम् ६,१,५,६
 देवा वै नर्चि न यजुषि २,५,७,१
 देवा वै पुरा रक्षोभ्यः २,६,१,११
 देवा वै पुष्टि नाविन्दन् २,६,९,७
 देवा वै प्रवाहप्रदान ६,६,१०,३

देवा वै प्रलक्षयदन्त ३,५,७,३
 देवा वै सृष्टोरविभयुः २,३,२,१
 देवा वै यज्ञं पराऽजयन्त ६,३,१,२
 देवा वै यज्ञमाग्नीध्रे ६,४,२,१
 देवा वै यज्ञस्य स्वगाकर्तारं २,६,१०,१
 देवा वै यज्ञाद्रुद्रम् २,६,८,७; ६,५,६,४
 देवा वै यज्ञेऽकुर्वन् १,७,३,८; २,५,४,२; २,२,२,४; ४,६,१; ५,३,३,१; ६,३,६,१; ११,१; ६,९,१
 देवा वै यज्ञेन नावाकृष्यन् ३,३,६,१
 देवा वै या जाहुवीरजुहवः ६,१,१,१०
 देवा वै याः प्राचीराहुवीः ६,३,१,९;
 ४,१०,७
 देवा वै याः प्राक्पसवः ६,२,३,७
 देवा वै येन हिरण्यं ६,१,१०,६
 देवा वै राजन्वाजायमाना २,४,१३,१
 देवा वै सस्थिते सोमे ६,३,४,२३
 देवा वै सत्रमासत १,६,११,७; २,३,३,१
 देवा वै सामिधेनीरनूच्य २,५,११,९;
 ६,३,७,४
 देवाः क्षमण्या २,४,८,२
 देवाश्च वै यमश्च २,१,४,९
 देवाऽन्वेदुत्तरयेदिः ६,२,७,८
 देवासुरा एषु लोकेषु २,१,३,१; ६,१,७
 देवासुराः संयता आसन् १,५,१,१
 २,२,१,६; ४,७,१; ४,२,१,३;
 १,३,४,४,१,४,५,३,१,१,१; ४,१,६,१,३;
 ५,३,७; ५,३,७; ७,३,५; ६,२,१,१०; ३,१०,१,४,७,२,५,७
 देवाः सपीतयोऽपां २,४,८,३
 देवाऽन्वेदुत्तरयेदि ५,५,९,१५
 देविका निषेपन् प्रजाकामः ३,४,९,१
 देवो ह्यगौ मा मां तासं ३,२,४,१९
 देवीमह निर्जितं वन्दमानः ४,२,५,११
 देवीराप एष वो गर्भः १,४,४,८,८,६;
 ६,३,१९

देवीरापः सं मधुमतीः १,८,१२,१
देवीरापो अपां नपात् १,२,३,१८,३,
१३,४,६,१,४,२१,४,३,९
देवीः षड्वीरुणः ४,७,१४,५
देवेभ्य इत्याह देवाः २,५,९,२
देवेभ्य एवैनसा वेदयति ७,१,६,१९
देवेभ्यो वै सुवर्गो लोकः ६,६,११,२
देवेभ्यः शुम्भस्व १,२,१२,११
देवेभ्यः शुम्भस्व १,२,१२,१२
देवेभ्यस्त्वा मरीचिपेस्यः १,४,२,६;
३,६,३,२,१०,४
देवेभ्यः स्वाहा ३,१,४,१६
देवो वः सविता प्रापयतु १,१,१,४
देवो वः सविता हिरण्यपाणिः १,१,
५,१७,६,११;१०,२०
देवो वः सवितोऽपुनातु १,१,५,१;१०,
२०
देहि मे ददामि ते १,८,४,३
देवीं चिन्म मनामहे १,२,३,१६,१,
४,१०
दैव्या अर्धव्यय उपहृताः २,६,७,१३
दैव्या अर्धव्ययस्त्वा ५,२,१२,३
दैव्या होतारानुर्वमस्पर्वां ४,१,८,८
दोग्ध्री धेनुः ७,५,१८,३
दोषस्या स्वाहा ७,३,१६,२४
धां वाज्याऽऽऽऽऽऽ सूर्य ७,५,१९,३
धावा नः पृथिवी हम् ४,१,११,१७
धावापृथिवी इत्याह ६,१,२,९
धावापृथिवी गच्छ स्वाहा १,३,११,९;
६,४,१,१४
धावापृथिवीभ्यां त्वा परि ३,२,८,२७
धावापृथिवीभ्यामन्द्वा ७,५,२२,१०
धावापृथिवी सहाऽऽस्ता ५,२,३,७
धावापृथिव्यां धेनुमा २,१,४,१३
धावापृथिव्या लभेत ३,४,३,५
धावापृथिव्या माळङ्गाः ५,६,१९,६
धावापृथिव्या आविद् ५,५,२०,६
धावापृथिव्याः ५,७,२१,१३;२२,१३
धुतानस्त्वा मास्तु मे मयिः ५,५,९,१४

धुतानस्त्वा मास्तु मेमोतु १,३,१,११;
६,२,१०,१२
धुते त्वा ४,४,६,२७
धौरपराजिताऽऽष्टेन ४,४,५,१८
धौरासीत् पूर्वचित्तः ७,४,१८,२
द्यौस्तन्द्वाः ४,३,७,१५
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थम् ४,१,२,
१३;५,१,२,१९;७,२५,१
द्रप्तसधस्थम् पृथिवीम् ३,१,८,४;४,
२,८,६,१,१८
द्रप्तसधस्थम्देव्यामि मृजति ५,२,७,७
द्रवणः सर्पिरासुतिः ४,१,९,११
द्रविणोदां त्वा द्रविणे ४,४,६,३४;७,
१५
द्राप्ते अन्धसस्पते द्रिद्रव्य ४,५,१०,१
द्रोणचित्तं चिन्वीताजकामः ५,४,११,६
द्रष्टृमन्या उप दधाति ५,६,२,१२
द्रात्रिऽशतमनु द्याव २,५,१०,१०
द्रात्रिऽशतदेवा द्रात्रिऽशतदक्षरा ७,४,४,२
द्रात्रिऽशतदेवास्तां याः ७,४,४,६
द्रादक्षकपालः पुरोडाशः २,३,७,५;
४,११,११
द्रादक्षकपालः सरस्वते ३,५,१,१०
द्रादक्षकालो वैश्वानरः २,२,५,१०;
५,४,७,२२
द्रादक्ष गृह्यन्ते द्रादक्ष ६,५,३,२
द्रादक्ष द्रादक्षानि जुहोति ५,४,८,६
द्रादक्ष पट्टोहीः १,८,१८,११
द्रादक्ष भवन्ति द्रादक्ष ५,६,२,५
द्रादक्षभ्यः स्वाहा ७,२,११,१२;
१३,६,१५,३
द्रादक्ष रात्रीर्दीक्षतः ७,२,१०,७
द्रादक्ष वास्यमन्यानि ६,१,२,१५
द्रादक्ष सं पयन्ते द्रादक्ष २,५,११,२०
द्रादक्ष सप्तदशा भवन्ति ७,४,७,५
द्रादक्षसु सीतासु वपतिः ५,२,५,१९
द्रादक्षाहीने सोम उपैति ६,२,३,११
द्रादक्षौ कविऽशा भवन्ति ७,४,७,७
द्रादक्षोप दधाति द्रादक्ष ५,४,११,१२

द्राव्यां लोमाव धन्ति ७,४,९,२
द्राव्याऽऽऽऽऽऽ स्वाहा ७,२,११,
२२;१९,३
द्राव्याऽऽऽऽ स्वाहा ७,२,११,२;१३,१
द्राव्यां कवयति द्विपात् ६,३,४,११
द्राव्यां क्वनति प्रतिष्ठित्यै ५,१,४,३
द्राव्यां गार्हपत्ये ६,३,२,२;६,१,२
द्राव्यामपि कामति ५,४,४,१६
द्राव्यामा कवयति ५,१,१,१८
द्राव्यामुपाकरोति द्विपात् ३,१,५,२
द्राव्यामुपावरति ५,१,५,३४
द्राव्यां पवयत्यहोरात्राभ्याम् ६,१,१,
२१
द्राव्यां प्रतिष्ठित्यै १,७,४,४;५,१,५,९;
३,१४,२,२,१७;८,७,४,५,६,
६,१६;१०,५
द्राव्यां म धृणक्ति द्विपात् ५,१,९,६
द्रावो देवीरन्वस्य विष्टे ४,१,८,६
द्रावोऽविऽशो भवतः ७,४,३,१६
द्रिगुणं त्वा अमिमुष्यन्तु ५,२,५,११
द्रिताय स्वाहा १,१,८,१६
द्रि पचन्वित्याह तस्मात् ५,१,७,७
द्रिपदा उप दधाति ५,३,८,१०
द्रिपदा या चतुष्पदा ५,२,११,२
द्रियजुर्भवति प्रतिष्ठित्यै ५,५,३,२
द्रिरमि धारयति चतुः २,६,६,१२
द्रिर्जुहोति द्वे हि चक्षुषो ५,५,३,५
द्रि वा पुनमेतदर्थयति ६,१,११,६
द्रिस्तान् करोति धावापृथिव्योः ५,१,६,
१७
द्रे वा दधाति द्विपात् २,६,६,७;६,
२,१,१५
द्रे द्रवषी सतती वस्तः ३,२,२,३
द्रे द्वे संभरति १,६,८,९
देवा वा अग्निं चिन्त्यान्त्य ५,७,३,११
दे धेनुं भौमी ५,६,२१,४,८
दे परिगृह्यवती भवतः ५,४,६,१०
दे वा एते विराजौ तयोः ७,३,९,२
दे वाव देवसन्ने द्राव्याऽऽऽऽ ७,४,५,१

द्वौभ्योऽन्यकृतेभ्यो इति ६,२,२,५
 द्वौद्वावि सृजति तस्मात् ६,४,४,१५
 द्वौ समुद्रौ बिततावज्ज्यौ ३,२,२,२
 द्वौ स्तोमौ प्रातःसवन् ७,१,१,२
 द्वौ पदहौ भवनस्थानि ७,४,११,६
 द्वयनीका वा एता रात्रयः ७,४,५,१०
 धन्वना गा धन्वनाऽऽसि ४,६,६,२
 धरुण एकविंशः ४,३,८,७,५,३,३,४
 धरुणमसि दिवं १,१,७,८
 धर्ममस्यन्तरिक्षं १,१,७,७
 धर्मंश्चतुष्टोमः ४,३,८,१८,५,३,४,९
 धर्मौ च धरित्री च ४,४,११,१६
 धर्मौ दिशां क्षत्रमिदं ४,४,१२,७
 धर्मसि धरित्री ४,३,७,४,६
 धर्मसि दिशो दृष्ट १,२,७,९
 धर्मो मानुषात् १,३,८,३,६,३,६,१२
 धा नसि स्वधा १,१,९,२४
 धाता ददातु दासुये ३,३,११,१०
 धाता ददातु नो रयिम् २,४,५,३;
 ३,३,११,७,९
 धाता दीक्षायाः ४,४,२,२
 धाता धातृणां भुवनस्य ४,७,१४,७
 धाता प्रजाया उत राया ३,३,११,८
 धाता रातिः सवितेवं १,४,४४,१
 धाता विधाता परमा ५,७,४,७
 धाता पदक्षरेण पद १,७,११,६
 धातुः कर्कटः ५,५,१५,६
 धातुर्दक्षामौ ५,७,२२,१०
 धात्रे पुरोडाशम् १,८,८,१
 धात्रे पृथोदरः ५,५,२३,५
 धाम्नो धाम्नो राजहितः १,३,११,१५
 धारयन्त आदित्याः २,१,११,१६
 धावन्ते स्वाहा ७,४,२२,१७
 धियणऽसि पर्वस्या १,१,६,४
 धियणासि पार्वतेषी १,१,६,५
 धियणास्या देवीर्विधेऽप्यवतीः ४,१,
 ६,१०
 धियणास्येत्याह विद्या ५,१,७,५
 धियणं वीह सती १,४,१,६

धियिण्या वा अमुग्मिन् ६,३,१,५
 धुरि धुर्यौ पातम् १,१,१३,१६
 धूरसि धूर्ध्वं धूर्ध्वन्तं १,१,४,४
 धूरसि भेधो रश्मीनां ३,२,१०,१२
 धृष्टिरसि प्रह १,१,७,१
 ध्रुवुर्यो जगती छन्दः ४,३,५,९
 धेनु मौमी ५,६,२१,६
 धेनौ वा एतद्वेतो यत् २,२,९,६
 ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिः ४,३,४,१
 ध्रुवक्षिदस्यन्तरिक्षं १,२,१२,२४
 ध्रुवं ध्रुवेण हविषाऽव ३,२,८,२९
 ध्रुवमसि पृथिवी १,१,७,६
 ध्रुवसि द्वाविचाचलिः ५,२,१,६
 ध्रुवा अस्मिन् गोपती १,१,१,७
 ध्रुवा च पृथिवी च देवस्य ४,४,११,१५
 ध्रुवा दिशां विष्णुपत्नी ४,४,१२,१३
 ध्रुवां वै रिच्यमानां १,७,५,१
 ध्रुवाऽसि १,१,१३,११,२,१२,१०
 ध्रुवाऽसि धृतावी १,१,११,१९
 ध्रुवाऽसि धरणी ४,३,७,४,५
 ध्रुवाऽसि धरुणा ४,२,९,१,३,७,३८
 ध्रुवाऽसि पृथिवी तद्वत् ४,२,२,१२
 ध्रुवोऽसि ध्रुवोऽह १,३,२,१,१०,१;
 २,३,९,१-३,९
 नकिष्ट कर्मणा नशत् १,८,२२,१४
 नकुलाय स्वाहा ७,३,१८,८
 नक्तमुप तिष्ठते न प्रातः १,५,९,१०
 नक्तोपाता समनसा ४,१,१०,१३,६,
 ५,६,७,१२,८
 नक्तोपासि पुरोडुवाक्यां ५,४,७,७
 नक्तोपास्येत्तुरया ५,१,९,१३
 नक्षत्राणां चतुर्थी ५,७,२०,४
 नक्षत्राणां मा १,२,२,११
 नक्षत्राणि छन्दः ४,३,७,१७
 नक्षत्राणि प्रतिरूपेण ५,७,२०,९
 नक्षत्रेभ्यः समनमयया ७,५,२३,४
 नक्षत्रेभ्यः स्वाहा १,८,१३,३७,७,१,
 १५,६

नक्षत्रेष्टका उप दधाति ५,४,१,६
 नमस्कृत्योस्तुप प्र ६,५,८,१७
 न छिनत्तीति होवाच १,७,२,२०
 न तत्र जाम्यस्तीत्याहुः १,५,९,१४
 न तं विदाय य इदं ४,६,२,५
 न दाक्षिणा वि चिकित्ते २,१,११,१९
 न दुश्मनो भवति यः ५,२,३,१८
 न द्वे यजेत यत् पूर्वया २,५,५,३
 न पर्यावर्तयति यत् ६,४,१,५
 नपात्को वेनामैयः ५,४,१०,१०
 न पुरस्तात् परि २,६,४,४,६,२,१,१९
 न पुरस्तात् प्रत्यस्थेत् २,६,५,१७
 न पुरा दाक्षिणाभ्यो नेतोः ६,१,३,१९
 न पुरा नक्षत्रेभ्यो वाचं ६,१,४,७
 न पुरा सोमस्य कृपात् ६,१,३,७
 न प्राति क्षणाति यत् २,६,५,१४
 नम उदयेण ५,७,१६,६
 नमश्च १,४,१४,५,४,४,११,५
 नमस्यश्च १,४,१४,६,४,४,११,६
 नमो दिव्य गच्छ स्वाहा १,३,११,१०,
 ६,४,१,१,५
 नमोभ्यः स्वाहा ७,४,१४,१०
 नम आकंक्षते च ४,५,९,१४
 नम आलम्बातेभ्यः ४,५,३,१०
 नम आलार्थाय चाकाद्याय ४,५,८,१५
 नम आनिहतेभ्य ४,५,९,१८
 नम आमीवर्तभ्यः ४,५,९,१९
 नम आयच्छद्भ्यो ४,५,३,११
 नम आद्याधिनीभ्यो ४,५,४,१
 नम आकावे चाजिराय ४,५,५,१२
 नम आशुपेणाय ४,५,६,११
 नम आसीनेभ्यः क्षयानेभ्यः ४,५,३,१३
 नम इन्द्राय मल्ले ३,२,४,११
 नम हरिण्याय च प्रपद्याय ४,५,९,१
 नम हपुङ्गव्यो धन्वकृद्भ्यः ४,५,४,१५
 नम हपुमद्भ्यो धन्वाविभ्यः ४,५,३,९
 नम ह्यधियाय चाऽऽनप्याय ४,५,७,१४
 नम उगणाभ्यस्तृहतीभ्यः ४,५,४,२
 नम उग्राय च भीमाय ४,५,८,४
 नम उच्चैर्वापायाऽऽक्रन्दयते ५,२,१९
 नम उर्वर्याय च खर्याय ४,५,६,७

नम उष्णीषिणे गिरिचराय ४,५,३,८
नम ऊर्ध्वाय चावस्वत्याय ४,५,५,१४
नम ऊर्ध्वाय च सूर्याय ४,५,९,११
नमः ककुभाय निषाङ्गिणे ४,५,३,२
नमः कपर्दिने च पुष्कल्याय ४,५,९,३
नमः कपर्दिने च व्युक्तकेशाय ४,५,५,४
नमः काव्याय च गह्वरिणाय ४,५,९,६
नमः काव्याय च नीप्याय ४,५,७,८
नमः किंशिलाय च ४,५,९,२
नमः कुलालेभ्यः कमरिभ्यः ४,५,४,१३
नमः कृष्याय चावटयाय ४,५,७,११
नमः कृत्स्नवीताय धावते ४,५,२,१३
नमः क्षत्रभ्यः संप्रहीतृभ्यः ४,५,४,११
नमः पण्याय च ४,५,९,१२
नमः पाण्याय चावार्याय ४,५,८,१३
नमः पायसस्याय च रजस्याय ४,५,९,८
नमः पितृभ्यो अभि ये ३,२,८,२०
नमः पुञ्जिहेभ्यो निषादेभ्यः ४,५,४,१४
नमः पूर्वजाय चापरजाय ४,५,६,२
नमः पृथिव्याः ३,२,४,२४
नमः प्रजापतये ७,४,१३,४
नमः प्रतरणाय चोत्तरणाय ४,५,८,१४
नमः शक्राय च मयस्कराय ४,५,८,१०
नमः शक्राय च पशुपतये ४,५,८,३
नमः शम्भवे च मयैश्वरे ४,५,८,९
नमः शर्वाय च पशुपतये ४,५,५,२
नमः शल्क्याय च फेन्याय ४,५,८,१६
नमः शिवाय च शिवतराय ४,५,८,११
नमः शीघ्रियाय च ४,५,५,१३
नमः शुष्क्याय च हरित्याय ४,५,९,९
नमः शूराय चावभिन्दते ४,५,६,१२
नमः श्रवाय च प्रतिश्रवाय ४,५,६,१०
नमः धुताय च ध्रुवसेनाय ४,५,६,१५
नमः श्लोक्याय चावतान्याय ४,५,६,८
नमः श्वभ्यः श्वपतिभ्यः ४,५,४,१७
नमः सखीनां पुरोगाणां ३,२,४,२२
नमः सदसस्पतये ३,२,४,२१

नमः सदसे ३,२,४,२०
नमः समाम्भ्यः ४,५,३,१६
नमः सत्पित्राण्य त्विषीमते ४,५,२,३
नमः सहमानाय निष्याधिने ४,५,३,१
नमः सहस्राक्षाय च ४,५,५,५
नमः सिकत्याय च ४,५,८,१७
नमः सु ते निर्ऋते विश्वरूपे ४,५,७
नमः सुतायाहन्त्याय ४,५,२,८
नमः सुषाय च सरस्याय ४,५,७,९
नमः सूर्याय दिविक्षिते ७,५,२४,४
नमः सुकाविभ्यो ४,५,३,६
नमः सेनाभ्यः ४,५,४,१०
नमः सोम्याय च ४,५,६,५
नमः सोमाय च रुद्राय ४,५,८,१
नमः सुषाय च पथ्याय ४,५,७,७
नमः ज्योतिष्याय च ४,५,५,१५
नमः स्वपद्भ्यो जाग्रद्भ्यः ४,५,३,१४
नमः स्वायुधाय च सुधन्वने ४,५,७,६
नमस्त जातान १,३,८,१४
नमस्तक्ष्मभ्यो रथकारिभ्यः ४,५,४,१२
नमस्तत्स्याय च गेष्टाय ४,५,९,५
नमस्तान्नाय चाहणाय ४,५,८,२
नमस्ताराय ४,५,८,८
नमस्तिष्ठद्भ्यो धावद्भ्यः ४,५,३,१५
नमस्तीक्ष्णेष्वे चाऽऽशुधिने ४,५,७,५
नमस्तीर्थाय च कृष्याय ४,५,८,१२
नमस्ते जस्र जोजसे २,६,११,१०
नमस्ते अस्तु मा मा हिंसाः ४,७,१३,४
नमस्ते अस्वायुधाय ४,५,१,१४
नमस्ते रुद्र मय्येव ४,५,१,१
नमस्ते हरसे शोचिषे ४,६,१,१२,५,४;४;१३
नमो अग्निषाय च प्रथमाय ४,५,५,११
नमो अग्नेवधाय च दूरे ४,५,८,५
नमो अग्नेभ्योऽश्वपतिभ्यः ४,५,३,१७
नमो अस्तु त्रीक्ष्मीवाय ४,५,१,९
नमो अस्तु सूर्येभ्यो ये ४,२,८,७
नमो गणेशाय गणपतिभ्यः ४,५,४,५

नमो गिरिमाय च ४,५,५,६
नमो गृहस्थेभ्यो गृहस्पतिभ्यः ४,५,४,३
नमो गोप्याय च गुह्याय ४,५,९,४
नमोऽग्नये पृथिविक्षिते ७,५,२४,२
नमोऽग्नयेऽपतिविद्याय १,५,१०,३
नमोऽग्नये मल्लने मल्लस्य ३,२,४,९
नमो जघन्याय च जुष्टियाय ४,५,६,४
नमो ज्येष्ठाय च कनिष्ठाय ४,५,६,१
नमो दिग्भ्यः १,३,१०,१२
नमो दिवे ३,२,४,२३
नमो दुन्दुभ्याय च ४,५,७,१
नमो दूताय च प्रहिताय ४,५,७,३
नमो देवेभ्यः १,३,४,११;६,३,२,१६
नमोऽधिपतये ७,४,१६,५
नमो घृणवे च प्रभूषाय ४,५,७,२
नमो नाथाय च वैशन्ताय ४,५,७,१०
नमो निचेरवे परिचराय ४,५,३,५
नमो निषाङ्गिण इषुधिमते ४,५,३,३
नमो निषाङ्गिणे चेषुधिमते ४,५,७,४
नमो नीलक्रीवाय च ४,५,५,३
नमोऽपगुरमाणाय ४,५,९,१३
नमो बभ्रुषाय विष्वाधिने ४,५,२,४
नमो विष्मिने च कवचिने ४,५,६,१४
नमो बृहते च वर्षायसे ४,५,५,९
नमो भवत्य हेत्यै जगतां ४,५,२,६
नमो भवाय च रुद्राय ४,५,५,१
नमो भुवन्तये वारि ४,५,२,११
नमो मध्यमाय चापगन्धाय ४,५,६,३
नमो मन्त्रिणे वाणिजाय ४,५,२,१०
नमो महद्भ्यः क्षुल्लकेभ्यः ४,५,४,७
नमो महिम्न उत चक्षुषे ३,३,९,१
नमो मात्रे पृथिव्यै माहं १,८,१५,१०
नमो मित्रस्य वरुणस्य १,२,९,४
नमो मीढुषमाय च ४,५,५,७
नमो मृगयुभ्यः श्वनिभ्यः ४,५,४,१६
नमो मेध्याय च विषुल्याय ४,५,७,१३
नमो याम्याय च क्षेम्याय ४,५,६,६
नमो रथिभ्योऽरथेभ्यः ४,५,४,८

नमो रथेभ्यो रथपतिभ्यः ४,५,४,९
 नमो राज्ञे ७,४,१६,१
 नमो रुद्राय मन्त्राग्ने ३,२,४,१०
 नमो रुद्रायऽऽस्ततापिने ४,५,२,७
 नमो रुद्रेभ्यो य पृथिव्यां ४,५,११,१२
 नमो रोहिताय रथपतये ४,५,२,९
 नमो लोप्याय चोलप्याय ४,५,९,१०
 नमो वः त्रिरिकेभ्यः ४,५,९,१५
 नमो वः पितरो रसाय ३,२,५,१९
 नमो वज्रते परिवज्रते ४,५,३,४
 नमो वज्राय च कक्षाय ४,५,६,९
 नमो वरुणाय ७,४,१६,२
 नमो वर्मिणे च वरुणिने ४,५,६,१३
 नमो जप्त्वा च जप्त्वा ४,५,७,१२
 नमो वारवाय च रोमिवाय ४,५,७,१५
 नमो वायवेऽन्तरिक्षाक्षिते ७,५,२४,३
 नमो वास्तवाय च ४,५,७,१६
 नमो विश्वीणेभ्यः ४,५,९,१६
 नमो विश्विन्धरकेभ्यः ४,५,९,१७
 नमो विश्वेभ्यो विश्वरूपेभ्यः ४,५,४,६
 नमो वृक्षेभ्यो हरिकेशेभ्यः ४,५,२,२,
 ८,७

नमो वृद्धाय च संवृष्वने ४,५,५,१०
 नमो व्रातेभ्यो व्रातपतिभ्यः ४,५,४,४
 नमोऽध्याय ७,४,१६,३
 नमोऽसिन्धुभ्यो नक्तं चरद्भ्यः ४,५,३,७
 नमोऽस्वद्भ्यो विष्वद्भ्यः ४,५,३,१२
 नमो हन्त्रे च हनीयसे ४,५,८,६
 नमो हृदिक्तायोपवीतिने ४,५,२,५
 नमो हिरण्यवाहवे ४,५,२,१
 नमो ऋत्वाय च वामनाय ४,५,५,८
 नमो ऋद्व्याय च ४,५,९,७
 न यजमान रिप्यसि १,८,२२,१२
 नयवत्सर्वाऽऽग्ने जुहोति ६,३,२,९
 नराधिपः प्रोक्षमाणः ४,४,९,९
 नराणां तस्याहं देवयज्या १,६,४,२
 नवकपालः पुरोडाशः ६,२,१,७-८
 नवकपालारित्यते स्वाहा ७,२,११,२२,

१२,१३; १४,११

नवछदि तेजस्कामस्य ६,२,१०,१७
 नव जुहोति नव वै ६,६,२,२
 नवस्य स्वाहा ७,२,१७,९
 नवदशभिरस्तुवत ४,३,१०,१०
 नवनव गृह्यन्ते नव ३,५,१०,५
 नवभिरश्वयुक्तायति ७,५,८,५
 नवभिरस्तुवत् पितरः ४,३,१०,५
 नवभ्यः प्रातेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,१०
 नवभ्यः स्वाहा ७,२,११,९; १२,५;
 १४,४
 नवरात्रो भवत्यभिपूर्वम् ७,२,४,४
 नवविंशत्यास्तुवत ४,३,१०,१५
 नवविंशत्यै स्वाहा ७,२,११,२०;
 १२,११; १४,१०
 नवषष्ठ्यै स्वाहा ७,२,११,२४;
 १२,१५; १४,१४

न वा इदं दिवा ५,३,४,१६; ५,४,८,४
 न वा उवेतन्म्रियसे ४,६,९,१०
 न वा एतेन पुरो न ५,५,९,१६
 न वा एतोऽन्यतो वैश्वानरः ७,२,१०,१
 नवाक्षौ स्वाहा ७,२,११,२६; १२,
 १७; १४,१६
 नवाभिमानिचरतः ५,१,६,२०
 न विष्वक्त्रं वि युयात् २,६,५,१२
 नवोनवो भवति २,३,५,४; ४,१४,१
 न सं भिनति तस्मात् ६,२,११,७
 न संवत्सरास्तिष्ठति ५,१,८,२२
 न सादयत्यसन्नादि ६,५,६,१४; ७,
 २; ८,११
 न स्यावराणां गृहीयात् ६,४,२,८
 न ह स्य वै पुरासिः ५,१,२,१
 न होता हूल्यन्त्या ६,४,२,१९
 नाकः षट्त्रिंशः ४,३,८,१६; ५,३,
 ३,१७

नाकसदसि ४,४,७,१०
 नाकसज्जिर्वै देवाः सुवर्गं ५,३,७,१
 नाको मकरः कुलीकयः ५,५,१३,२
 नागतधीर्महेन्द्रं यजेत २,५,४,८
 नाभिं चित्वा राभाभुपेयात् ५,६,८,५

नात्यग्रं प्र हरेद्यत् २,६,५,१६
 नाऽऽविष्टमुत्सृजेयुः ७,५,७,५
 नादेवीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१७
 नाव्ययं गायेत् ६,३,१,११
 नानद्वाराभः पत्वा ५,१,५,२१
 नावा प्राणो यजमानस्य ३,१,४,८
 नातु वपट् करोति ६,५,८,१२
 नान्तममङ्गारमति ६,३,९,१५
 नान्तमा वहन्तीरतीयात् ६,४,२,७
 नान्यामाहुतिं पुरस्तात् ६,२,३,३
 नान्यामुचरा मिष्टकामुप ५,३,७,१०
 नान्योऽन्यमनु प्र पथेत् ६,५,३,८
 नाभा पृथिव्याः समिधानम् ४,१,१०,४
 नाभिदग्ने परि न्ययति ६,३,४,१६
 नाभिस्त जाप्यायतां १,३,९,६
 नामावास्यायां च पौर्णमास्यां ५,६,
 १०

नाराक्ष्सीभ्यः स्वाहा ७,५,११,४८
 नारीस्ते पत्नयो लोम ५,२,११,५
 नाऽऽर्तिमार्क्षेति सर्वम् ५,६,२,३
 नासिकवते स्वाहा ७,५,१२,७
 नासिकाम्या स्वाहा ७,३,१६,५
 नासोमयाजी सं नयेत् २,५,५,१
 नाहमिन्द्राणि रारण १,७,१३,४
 निकषमाणाय स्वाहा ७,१,१९,७५
 निकषिताय स्वाहा ७,१,१९,७६
 निकषिष्यते स्वाहा ७,१,१९,७४
 निकामेनिकामे नः पर्जन्यः ७,५,१८,८
 निकायश्छन्दः ४,३,१२,२०
 नि काव्या वेधसः २,२,१२,८; ३,१४,९
 निक्रमणं निषदन् ४,६,२,३
 निग्राभ्याः स्थ देवभूतः ३,१,८,१
 नितरिः ४,४,५,११
 निपत्यते स्वाहा ७,२,१९,२९
 निपथमानाय स्वाहा ७,२,१९,३०
 निपथाय स्वाहा ७,१,१९,३१
 निष्क्रामिकरूपेण ५,७,१९,८
 नि यच्छति वृष्टिमेव २,६,५,१५
 नियुताय स्वाहा ७,२,२०,४
 नियुस्वते भवति ऋदा २,१,१,४

निरस्तं नमुचः शिरः १,८,१४,५
 निर्मलं निगृहीते देवयजने ६,२,६,२१
 निर्मलं निर्जलमकेन ५,७,१३,११
 निर्मलं निमग्नमिः ५,७,१८,२
 निर्मलं त्वा १,२,३, १६
 निर्मल्यैवाश्व यज्ञं ६,२,६,२३
 निर्दग्धः रक्षः १,१,७,५
 निर्द्वं निर्वीरं कृत्वा ७,३,११,२
 निर्वाधैवं देवा अमुरात् ५,१,९,११
 निखिम्पानाम त्व तेषां ५,५,१०,९
 निविशमानाय स्वाहा ७,१,१९,२१
 निविष्टाय स्वाहा ७,१,१९,२२
 निवीतं मनुष्याणां प्राची २,५,११,११
 निवेक्ष्यते स्वाहा ७,१,१९,२०
 निवेशनः सङ्गमनः ४,२,५,१२,५,२,
 ४,१६
 निवेशनी सङ्गमनी ३,५,१,३
 निशितायां निर्वपेत् २,१,२,४
 निषण्णाय स्वाहा ७,१,१९,२५
 निषत्स्थिते स्वाहा ७,१,१९,२३
 निषदत् नो अप दुर्मतिः ५,१,५,३०
 निषसाद् धृतमतः १,८,१६,७
 निषीदते स्वाहा ७,१,१९,२४
 निष्कार्तरमध्वरस्य ४,२,७,१०
 निष्कृताहावमवटः ४,२,५,१४
 निष्कृतिर्नाम वो माता ४,२,६,८
 निष्कृत्वाद् लेख १,१,७,३
 निष्कर्षं ब्रह्मति प्रजानां ६,१,७,५
 निहाकायै स्वाहा ७,५,११,१२
 नि होता होतृवदने ३,५,११,७,
 ४,१,३,११
 नीलम्रीवाः क्षितिकण्ठाः ४,५,११,३-४
 नीलङ्गोः किमिः ५,५,११,८
 नीहाराय स्वाहा ७,५,११,११
 नूतनास्तु ३,३,३,७
 नृचक्षसं त्वा देव सोम ३,२,५,३
 नृचक्षाः प्रसिख्यातः ४,४,९,२६
 नृचक्षसां भागोऽसि ४,३,९,३: ५,३,
 ४,२

नृमेषध पुरुषेष्ट २,५,८,५
 नृपदे वट ४,६,१,१३; ५,४,५,१
 नेता जुष्टेति यातयामा ६,५,९,५
 नैयप्रोध ऋतुम्बरः ३,४,८,११
 नैर्कृतीः कृष्णास्तितः ५,६,४,६
 नोक्थ्ये गृहीयात् प्रजाः ६,६,११,७
 न्यग्रोधक्षमतेः ७,४,१२,६
 न्यग्रोधिन वनस्पतीन् ७,३,१४,२०
 न्यन्य विणिज्या हव्यन्ते ६,३,१,१६
 न्यबुदाय स्वाहा ७,१,२०,७
 पक्षद्वन्द्वः ४,३,१२,३५
 पक्षी भवति न ह्यपक्षः ५,२,५,३
 पक्षा सत्यः ७,५,२०,३
 पक्षिद्वन्द्वः ४,३,७,५
 पक्षिक्रमायणो वं यज्ञः २,६,१०,७
 पक्ष्मयौ याज्यानुवाक्ये ३,५,४,१४
 पञ्चकपाकः पुरोडासः १,५,१,१०
 पञ्च कृत्वो गृह्णाति ६,२,१,४
 पञ्च कृत्वो यजुषा ६,१,९,१३:४,४
 पञ्च कृत्वोऽथ अति ६,२,२,३
 पञ्च कृत्वो भ्यावारयति ६,२,८,२
 पञ्चगृहीतं भवति २,३,२,१८
 पञ्च गृह्णन्ते पञ्च दिशः ३,५,१०,४
 पञ्च पितृयो भवन्ति ५,२,३,१९,
 ६,१०,७
 पञ्चपितीकं चिन्वीत ५,२,३,१४
 पञ्चचोडा उप दधाति ५,३,७,५
 पञ्चदश उक्थ्य ऐन्द्रीषु ७,२,५,१०
 पञ्च दक्षिणतो वज्रः ५,२,१०,३
 पञ्च दक्षिणायाः श्रेण्यां ५,३,१,१६
 पञ्चदश इन्द्रस्तोमः ७,४,३,२
 पञ्चदशभिरस्तुवत ४,३,१०,८
 पञ्चदशम्यः स्वाहा ७,२,११,१५:१२,
 ८: १४,७: १६,३
 पञ्चदशः रथन्तरं ७,५,८,८
 पञ्चदशरात्रो भवति ७,३,६,४
 पञ्चदश सामिचेनीः २,५,८,३
 पञ्चदशास्तु ब्रूयात् २,५,१०,२

पञ्चदशिनोऽर्धमासाः ७,५,२०,१२
 पञ्चदशैवास्मासां वा ७,३,७,८
 पञ्च दिशो दैवीर्देव्यश्च ४,६,३,५;
 ५,४,६,६
 पञ्च देवता यजति ६,१,५,२
 पञ्चधा विनियद्य स्तुवन्ति ७,५,८,१४
 पञ्चनवत्यै स्वाहा ७,२,१६,५
 पञ्च पश्चात् प्राचीरूप ५,२,१०,४
 पञ्च पुरस्तात् प्रतीचीः ५,२,१०,५
 पञ्चभिराधि कामति ५,४,७,६
 पञ्चभिरस्तुवत भूतानि ४,३,१०,३
 पञ्चभिर्याता वि दधौ ४,३,११,५
 पञ्चभिर्म्याधारयति ५,२,७,१७
 पञ्चभिर्मिस्तिहन्तः सुवन्ति ७,५,८,१३
 पञ्चम्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१२,६
 पञ्चम्यः स्वाहा ७,२,११,५:१२,३;
 १४,२:१६,१
 पञ्चरात्रो भवति पञ्च ७,१,१०,६
 पञ्च वा एतेऽग्नौ यत् ५,५,९,६
 पञ्चविंशं भवति ७,५,८,१२
 पञ्चविंशत्यास्तुवत ४,३,१०,१३
 पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च ४,३,११,११
 पञ्चानां ध्वत्तनां यन्त्राय १,६,१,४
 पञ्चानां त्वा दिशां यन्त्राय १,६,१,५
 पञ्चानां त्वा पञ्चजनानां १,६,१,६
 पञ्चानां त्वा वातानां १,६,१,३
 पञ्चारतिं तस्मै वृक्षेत् ६,३,३,१५
 पञ्चाविधेयो गायत्री ४,३,५,३
 पञ्चावीक्षित्वा आदिः पञ्चाणां ५,६,१६,४
 पञ्चाशते स्वाहा ७,२,१७,५:१९,१
 पञ्चाहा भवन्ति पञ्च ७,४,५,३
 पञ्चाहो भवति पञ्च ७,३,८,२
 पञ्चोत्तरतश्चन्द्रस्थाः ५,२,१०,६
 पञ्चोप दधाति पञ्च ५,३,१,४
 पञ्चोप दधाति पाङ्क्तः ५,३,१,२;
 १०,११
 पञ्चोप दधाति पाङ्क्ताः ५,२,१०,२
 पञ्च एकविंशं निरिमिती ७,१,१,९
 पञ्च उप गायन्ति ७,५,८,१०

पत्न्यन्वारमते पत्नी ६,२,१,२
 पत्न्युपानक्ति पत्नी हि ६,२,९,४
 पथस्पयः परिपति १,१,१४,६
 पथो वा एतेऽध्यपथेन ७,२,८,१३
 पथ्यान् स्वस्ति यजति ६,१,५,४
 पथ्यान् स्वस्तिमयजन् ६,१,५,३
 पदपंक्तिश्छन्दः ४,३,१२,३०
 पदेन छलु वा एते ७,५,२,४
 पद्भ्यः स्वाहा ७,३,१६,३९
 पद्भ्यां द्वे सवने समगृह्णात् ६,१,६,९
 पद्भते स्वाहा ७,५,१२,१५
 पद्भ्यां वाऽधिस्पृशेत् ६,२,६,५
 पद्भ्यामनुवृण्व्यान् ५,७,२३,१
 पयःपृथिव्यां पय ओषधीषु ७,१,२,६
 पयसे होत्राणां स्वाहा ३,२,८,९
 पयस्या भवति पयः २,३,१३,१४
 पयस्याषां पुरोडास्य २,३,१३,१५
 पयस्तीरोपथयः १,५,१०,७
 पयोदां त्वा पयसि ४,४,६,३२
 पयो माक्षणस्य तेजः ६,२,५,५
 परमस्याः परावतः ४,१,९,१३
 परमा वा एषा छन्दसां ५,४,११,२
 परमेष्ठिनो वा एषः १,६,९,३
 परमेष्ठी त्वा सादयन् ४,४,३,७
 परमेष्ठयधिपतिर्मुंयुः ३,४,७,१४-१५
 परस्ताद्वर्वाचीं प्रोक्षति ६,२,१०,५
 परस्ताद्वर्वाचो वृणीते २,५,८,१३
 परस्या अधि संवतः २,६,११,१५;
 ४,१,९,१२
 पराकौशेनान्तरां ५,७,१४,६
 पराकौशम्य जुहोति ६,२,३,५
 पराङ् वाव यज्ञ एति १,७,६,१६
 पराङ् वावर्तेऽध्वर्युः ६,३,८,११
 पराधीरन्वाह पराङ् ५,१,८,१६
 पराधीर्य दधाति ५,२,४,११
 पराधी वा एतस्मै २,१,११,३
 पराङ् प्रोक्षति पराङ् ६,३,४,२
 पराङ्गो वा एते सुवर्गे ७,३,५,६; ७,७;
 ९,५,४,४,५

पराङ्गो हियन्ति पराधीभिः ३,१,१०,८
 पराजिखेव छलु वा ६,३,१,३
 परापुत्रः रक्षः परापुत्रा १,१,५,१४
 परार्थाय स्वाहा ७,२,२०,११
 परावस्नाते स्वाहा ७,१,१३,१०
 परा वा एतस्याऽऽयुः ३,३,४,६
 परा वा एष प्रजां ५,२,२,१८
 परा वा एष यज्ञं १,५,२,१
 परा वा एतेऽग्निं वपति ५,२,२,१६
 परिचाट्यं चिन्वीत ५,४,११,८
 परिचिदसि तथा देवतया ४,२,४,१२
 परि णो रुद्रस्य हेतिः ४,५,१०,९
 परि ते धन्वनो हेतिः ४,५,१,१५
 परि त्वा गिर्वर्णो गिरः १,३,१,१७;
 ६,२,१०,२१
 परि त्वाऽग्ने पुरं वयं १,५,६,१५,८;
 १२, ४,१,२,२०
 परिचमे जनप्रथनाय ३,२,८,५
 परिधीनसं माहिं पुनाति १,५,११,१७;
 ६,२,३,६,३,७,६
 परिधीन् परि दधाति २,६,६,२
 परिपतये त्वा गृह्णामि १,२,१०,१२
 परिग्रुण्यते स्वाहा ७,५,११,३२
 परिष्कवेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४२
 परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं ३,२,३,१
 परिभूवच्छन्दः ४,३,१३,९
 परिक्षिप्तः रक्षः १,२,५,९; ३,१,३
 परिवस्नाते स्वाहा ७,४,२२,१२
 परिवर्पते स्वाहा ७,५,११,२४
 परिवहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,३
 परि वाजपतिः कविः ४,१,२,१९
 परिवीरसि परि त्वा १,३,६,१६
 परि व्ययम्यूर्ध्वं रक्षना ६,३,४,१५
 परिशिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१५
 परि ह्यत्यन्तर्हितः ६,१,१,२
 परिश्रिते याजयति २,२,१०,३
 परिषद्योऽसि पवमानः १,३,३,१०
 पीरसंतानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,६

पैरेत पितरः सोम्याः १,८,५,९
 परोक्षं वा अन्ये देवाः १,७,३,१
 परो दिवा पर एना ४,६,२,६
 परो मतः परः स्वा ७,४,१५,२
 परो वरीयसीमवान्तरदीक्षां ६,२,३,१४
 पर्णेभ्यः स्वाहा ७,३,२०,६
 पर्णो ब्रह्मणा ७,४,१२,४
 पर्शमि करोति सर्वहुतम् ६,३,८,१
 पर्शमो क्रियमाणे जुहोति ३,४,३,१२
 पर्शारिणो भवति २,१,४,१४
 पर्वतश्चिन्माहि वृद्धः ३,१,११,२३
 पर्व ते राध्यासम् १,१,२,६
 पर्वभ्यः स्वाहा ७,४,२१,७
 पलायिताय स्वाहा ७,१,६,७,१९,१७
 पलायिष्यमाणाय स्वाहा ७,१,१९,१६
 पस्वत्याभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१०
 पवमानं पायुना ५,७,१५,८
 पवस्व वाजसातये ५,४,१२,१
 पवित्रं पोत्राभ्याम् ५,७,१५,९
 पशवो वा इहा स्वयम् २,३,८,१
 पशवो वा एते यदादित्यः ३,५,५,५;
 ६,५,६,८,१०-११
 पशवो वा एते वद्विष्काः ५,७,२,२
 पशवो वै छन्दोमा अन्नं ७,३,३,५
 पशवो वै पूर्वा आहुतया २,६,६,१३
 पशवो वै वयस्या नाना ५,३,१,१२
 पशवो वै सोमकृपयै ६,१,८,८
 पशवो वै सोमो यत् ६,६,३,२०
 पशवो वै सोमो व्यानः ६,४,४,२
 पशवो वै हारियांजनीः ६,५,९,८
 पशुं वै हियमाणः रक्षां सिद्धि ३,१०,७
 पशुना वै देवाः सुवर्गं ६,३,१०,६
 पशुपतिः स्थूलद्वयेन १,४,३६,४
 पशुमानेव भवति ६,२,६,१०
 पशुमाकम् पुरोडाषां ६,३,१०,१
 पशुर्वा एष यदग्निः ५,२,८,६; १०,१;
 ३,५,९; ७,६,९
 पशुशीर्षायुप दधाति ५,१,९,११
 पशुना रक्षामासि शर्म १,८,६,३

पशुनां मन्थुरसि तव १,८,१५,९
 पशुन्मसुतं पुरोडाशान् ७,३,११,८
 पशुमनेव भवति ६,२,६,२०
 पशोर्वां बालव्यस्य प्राणान् ६,३,९,१
 पशोर्वां बालव्यस्य मनः ६,३,१०,८
 पशोर्वां बालव्यस्य हृदयम् ६,४,१,१८
 पश्चात् ५,७,३,३
 पश्चात् पृथिसन्धः २,१,३,७
 पश्चात् प्राचीमुत्तमाम् ५,३,७,८
 पश्चात्तदः सवितृनेत्राः १,८,७,५
 पश्चात्तोका वा मृग्या प्राच्युत् ३,८,१,३
 पश्यते स्वाहा ७,५,१२,२१
 पथवाद्भ्यो बृहती ४,३,५, ६
 पाकयज्ञं वा अनु १,७,१,१
 पाकलाय स्वाहा ७,३,१८,१३
 पाजस्याय स्वाहा ७,३,१६,२१
 पाञ्चजम्येव्येव्यम् ५,३,११,७
 पात्रं मा पावायुधिवी ३,२,४,२८
 पात मा प्रत्यञ्चं पात १,८,१२,१९
 पात्राणि भवन्ति पात्रे ५,६,२,६
 पात्राः कशो माग्धोलवः ५,५,१८,२
 पापवस्यसं वा एतत् ५,१,२,८
 पायुक्तं वा प्यायताम् १,३,९,७
 पार हृक्षवोऽवायैः ७,३,१६,८
 पार्जन्वा नभोरूपास्तवः ५,६,१९,३
 पार्थुरक्षं ब्रह्मसामं ५,४,१२,५
 पार्थत आ ऋषयि मय्यतः ६,३,९,४
 पात्रार्वाभ्याम् स्वाहा ७,३,१६,२२
 पार्थेन वसाहोमं प्रयैति ३,३,११,३
 पावक आ चित्तयन्त्या ४,६,१,७
 पावकवतीभिरक्षं ५,४,४,१०
 पावकवर्चाः शुक्रवर्चाः ४,२,७,८
 पावको असम्यग् विधौ ५,४,४,१५
 पावमानेन स्वा ७,३,१०,७; १६,६
 पावीरवी कन्या चित्रायुः ४,१,११,१०
 पाहि माऽसं १,१,१,८
 पिकः द्विष्टका नोलक्षीर्णा ५,५,१५,५
 पितर आयुष्मन्तस्ते २,३,१०,१६
 ४७ (तै. मं.)

पितरः पितामहाः परे ३,४,५,१८;
 ४,३,३,६
 पितरस्त्वा यमराजानः ५,५,९,१२
 पिता पुत्रः प्रौढो वषट् ७,३,१२,८
 पिता मातरिश्वाऽच्छिद्राः ५,६,८,१३
 पिता वसतां पतिः ३,३,९,४
 पिता वा एष मदाग्रयणः ६,५,१०,६
 पिता वै प्रयाजाः प्रजा २,६,१,१२
 पितृणां नाराक्षसः ४,४,२,२८
 पितृणां निजातं मनुष्याणां ६,३,४,१९
 पितृणां सदनमसि १,३,१,९,६,६;
 ६,२,१०,९
 पितृदेवस्याऽतिस्नातेयती २,६,४,९
 पित्वो न्यङ्कुः कशस्ते ५,५,१७,२
 पिन्वन्त्यपो मरुतः ३,१,११,२८
 पिपीलिकाः प्रधादेन ५,७,२३,११
 पिमीहि देवाः उशतः ४,३,१३,१३
 पिवा सोममिन्द्र २,४,१४,९
 पिशङ्गरूपः सुमरः ३,१,११,८
 पिशङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,३
 पिशङ्गाज्यो वासन्ताः ५,६,२२,१
 पीपिवाऽस्य सरस्वतः ३,१,११,११
 पुण्डरिजजो प्र यच्छति १,८,१८,२
 पुत्रस्य नाम गृह्णाति १,५,८,१५
 पुनः समुहति दिग्भ्यः २,३,१३,१७
 पुनरभिष्टुतदात् ३,२,५,१२
 पुनरस्याक्रम्योपसदं ६,२,३,६
 पुनरासद्य सदनम् ४,२,३,१०
 पुनरुसृष्टो भवति २,१,५,११
 पुनरूर्जा निवर्तस्व १,५,३,९; ४,२,१,
 ८; ३,११
 पुनरूर्जा सह रयेति २,५,४,११
 पुनर्नः पितरो मनो ददातु १,८,५,११
 पुनर्निष्कृतो रथो दक्षिणा १,५,२,१३
 पुनर्वसु नक्षत्रमक्षिः ४,४,१०,५
 पुनर्वसोरा दधीत १,५,१,७
 पुनस्त्वाऽऽदित्या रुद्रा वसवः ४,२,३,
 १३; ५,२,२,१९
 पुनातु ते पितृभ्यः १,८,२१,१

पुराण्विधौ ७,५,१८,६
 पुरस्तादन्याः प्रवीक्षीः ५,४,१,९
 पुरस्तादुक्थस्यावनीयः ६,५,२,९
 पुरस्तान्मिनोति पुरस्तात् ६,३,४,२१
 पुरस्तात् प्रवीचीनम् ५,२,२,१३
 पुरस्तात् प्रत्यञ्चमभि ५,६,३,६
 पुरस्तात् प्रत्यञ्चमुप ५,२,८,१९
 पुरस्तात् प्रस्तरं गृह्णाति २,६,५,३
 पुरस्ताच्छ्रमा पुरोऽनुवाक्या २,६,२,
 ९-१०
 पुरस्तात् सोमस्य कयात् ३,१,२,३
 पुरस्तात् स्वाहाकृतयः ३,१,५,८
 पुरा वाचः प्रविदोः २,२,९,२; ६,४,
 ३,२
 पुरीषवतीं करोति २,६,४,१२
 पुरीषवतीं मध्य उप ५,३,५,६
 पुरीषावातनो वा एषः ५,१,२,१२
 पुरीषेणाम्यूहति तस्मात् ५,२,३,१७
 पुरीष्यस्त्वमग्ने रविमान् ४,२,५,३
 पुरीष्यासो ब्रह्मयः प्रावणोभिः ४,२,४,८
 पुरीष्योऽसि विश्वभराः ४,२,३,६
 पुरुषः पुरुषो निषवम् ६,६,३,५
 पुरुषमाग्नेयं वि मिमीते ५,२,५,१
 पुरुषसृष्टाश्चन्द्रमसे ५,५,१५,१
 पुरुषराजाय मर्कटः ५,५,११,६
 पुरुषो वय इति मध्ये ५,३,१,१२
 पुरुषो वगस्तन्द्रं छन्दः ४,३,५,१३
 पुरुषा १,३,७,८
 पुरोडाशिन्य उपसदः ७,२,२,३
 पुरोडाशेन वं देवाः ५,५,१,१२
 पुरोवात सनिरसि ४,४,६,४;
 ५,३,१०,३
 पुरोवातो वर्षेत् जिन्वः २,४,७,३
 पुरोहविधि देवयजने ६,२,६,१
 पुष्करपर्णमुप दधाति ५,२,६,१३
 पुष्करपर्णेन सं भरति ५,१,४,५
 पुष्टिरसि प्रजननमसि १,७,९,१५
 पुष्पकणीयं स्नाहा ७,३,१७,८
 पुष्पावरीः प्रसूवतीः ४,२,६,३

पुष्पावतीः सुपिप्पलाः ५,१,५,३२
 पुष्पेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,६; २०,७
 पूर्णमासश्च ३,४,४,२०
 पूर्णमासे वै देवानां २,५,५,७;
 ७,५,६,७
 पूर्णमासे सं नयेन्मैत्रावरुणाय २,५,५,६
 पूर्णया जुहोति पूर्णः ५,४,७,१२
 पूर्णान्महान्गृहीत्यात् ७,२,७,११-१२
 पूर्णां दर्वि परा पत १,८,४,२
 पूर्णां पश्चात् ४,४,१०,२८
 पूर्णां पश्चात् पूर्णां ३,५,१,१
 पूर्णं उप वृषाति पूर्णं ५,२,७,१४
 पूर्वजे ऋतावरी इति २,६,७,१६
 पूर्वपक्षो राकाऽपरपक्षः ३,४,९,११
 पूर्वाध्वं जुहोति तस्मात् २,६,२,२
 पूर्वोभिर्हि ददाहिम ४,३,१३,१८
 पूर्वेषुः प्र क्रामत्युत्तरेषुः ५,२,१,१६
 पूर्वा गा अन्वेतु नः पूर्वा ४,१,११,११
 पूर्वा ते ग्रन्थि १,१,२,१४
 पूर्वाध्वनः पातु १,२,४,८; ६,१,७,
 ११
 पूर्वा पञ्चाक्षरेण १,७,११,५
 पूर्वा सन्या सोमः १,२,३,६
 पूर्वा सोमकृपण्यां ४,४,९,४
 पूर्णा सपुजा सह ४,१,२,६; ५,१,२,
 ११
 पूर्णो नरन्ध्रियाय स्वाहा ७,३,१५,१५
 पूर्णो प्रपद्याय स्वाहा ७,३,१५,१४
 पूर्णो स्वाहा १,८,१३,१४; ७,१,१६,
 ५; ३,१५,१३
 पूर्णो वनिष्ठुः ५,७,१७,१
 पृच्छामि त्वा परमन्तं ७,४,१८,५
 प्रतनापाहसि पञ्चम्यस्त्वा ३,५,२,११
 प्रथिवि देवयजनि १,१,९,३
 प्रथिवी छन्दः ४,३,७,१३
 प्रथिवीं चर्मणा ५,७,२०,१०
 प्रथिवी तेऽन्तरिक्षेण ५,२,१२,५
 प्रथिवी देवता विराट् ३,१,६,१५
 प्रथिवीमन्नाद्यं नोपानमत् १,५,४,३

प्रथ्वी भवति रज्ज्वां ६,१,३,१३
 प्रथिव्यन्तरिक्षं द्यौर्वपद् ७,३,१२,४
 प्रथिव्या अहमुदन्तरिक्षम् ४,६,५,३;
 ५,४,७,३
 प्रथिव्यां वृषीयस् २,४,१२,७
 प्रथिव्यां पुरीषमसि ४,३,१३,५
 प्रथिव्याः सम्प्रचः १,१,२,१०; ३,८,
 १३; ६,३,८,१०
 प्रथिव्यास्त्वा द्रविणे सादयामि ४,४,
 ७,११; ५,३,११,३
 प्रथिव्यास्त्वा सूधेन् १,२,५,८; ६,१,
 ८,५
 प्रथिव्याऽसमोत् ४,४,८,१०
 प्रथिव्युदप्रमथेन ४,४,५,१६
 प्रथिव्यै त्वा १,१,११,६; ३,१,६,६;
 १; ६,३,४,१
 प्रथिव्यै स्वाहा १,८,१३,३२; ७,१,
 १५,१; १७,१; ५,११,१
 पृथुं तिरश्चा वयसा ५,१,३,६
 प्रभयक्षयः शारदाः ५,६,२२,४
 प्रभये स्वाहा ७,३,१८,२१
 प्रथिव्यै दुग्धे प्रैयङ्गवं २,२,११,५
 प्रभिमवत्येतद्गः २,१,६,६
 प्रभिसकथास्त्रयो हंसन्तिकाः ५,६,
 २२,५
 प्रभिसकथाय स्वाहा ७,३,१८,२२
 प्रभिस्तिरश्चीनप्रभिः ५,६,१२,१
 प्रथवी स्थूलप्रथवी ५,६,१२,३
 प्रथतो वैश्वदेवः ५,५,१७,१
 प्रथदायस्योपहृत्य ६,३,१०,३
 प्रथन्तस्त्रयो वार्षिकाः ५,६,२२,३
 प्रथीभ्यः स्वाहा ७,३,१६,२०
 प्रथो दिवि १,५,११,४; ४,४,१२,१६;
 ७,१३,१८
 प्रथं वै दिवाकीर्त्यं पार्थं ७,३,१०,५
 प्रथानां वा एतत् तेजः ५,३,७,४
 प्रथयः षडहो भवति ७,२,६,३; ४,२,
 ३; ३,४; ७,६
 प्रथाम्यः स्वाहा ७,४,१३,१४
 पौतुप्रवात् परिधीन् ६,२,८,५

पौर्णमासीमेव यजेत २,५,४,४
 पौर्णमास्या मासान्तं पाप ७,५,६,४
 पौष्णः इयामः ५,५,२२,४
 पौष्णं चक्रमजु २,२,१,७
 पौष्णं इयाममा कमेत २,१,६,३
 पौष्णौ रजतनाभी ५,५,२४,३
 प्रतगचितं चिन्वीत ५,४,११,४
 प्रकाशेन त्वचं ५,७,१४,५
 प्रकाशेन वाय्वर ५,७,१२,७
 प्रधास्यान् हवामदे १,८,३,२
 प्र चर्षणिभ्यः प्रतना ४,२,११,३
 प्रचलाकाये स्वाहा ७,५,११,१४
 प्र चित्रमर्कं गृणते ४,१,११,१४
 प्रचेतसे त्वा ४,४,६,२१
 प्रचेतास्त्वा यज्ञैः १,२,१२,१५
 प्रच्छच्छन्दः ४,३,१२,३४
 प्र च्यवस्व भुवस्वते १,२,९,१; ६,१,
 ११,११
 प्रच्युतं वा एतदस्मात् २,६,३,९
 प्रच्युतो वा एष नायतनात् ५,१,५,२७
 प्रच्युतो वा एषोऽस्मात् ६,१,१,१५
 प्रजननं ज्योतिरिमिः ७,१,१,१
 प्रजननाय स्वाहा ७,१,१९,८; ३,१,६,
 ३८; ५,११,३०
 प्रजयैवेनं पञ्चमी रम्या ७,१,६,११
 प्रजवं वा एतेन यन्ति ७,३,१,१
 प्रजा अषाढा अस्तजत ५,३,६,३
 प्रजां योनिं मा १,१,१०,६; १३,७
 प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्ति ३,१,४,३
 प्रजाभ्यस्त्वा १,२,६,३
 प्रजाम्यः स्वाहा ७,१,१९,८; ३,१,६,
 ३७; ५,१२,३९
 प्रजापतये प्रतिप्रोच्यामिः ५,१,२,१४
 प्रजापतये मनवे ३,२,८,११; ४,१,
 ९,५
 प्रजापतिं त्वो वेद् १,६,११,८
 प्रजापतिः पञ्चनसृजत १,५,९,१३;
 २,४,४,३
 प्रजापतिः प्रजा अस्तजत २,१,२,१;
 २,१,१,४,४,१; ५,१,८,९; ६,६,

४,१२; ५,१; ७,२,४,१; ५,८,११
 प्रजापतिः प्रजाः सुद्धा ५,५,२,१
 प्रजापतिः प्रणीयमानः ४,४,२,११
 प्रजापतिः सप्तदशाक्षरेण १,७,११,१७
 प्रजापतिः सुवर्गं लोकम् ७,३,५,१;
 ४,४,१
 प्रजापतिनाऽग्निश्चेतव्यः ५,२,६,१२
 प्रजापतिरंकामयत ३,१,१,१,५,५,२,
 १०; ७,१,१,६; २,५,१; ९,१;
 ३,८,१
 प्रजापतिरग्निमाचिकीयत ५,५,२,८
 प्रजापतिरग्निमाचिमुत्र ५,३,१०,१०;
 ६,३,१; १०,१
 प्रजापतिरग्निमसृजत ५,१,२,४; ५,८,
 २; ७,१०,१
 प्रजापतिर्जयानिन्द्वाय ३,४,४,१३
 प्रजापतिर्वैवासुरा ३,३,७,१
 प्रजापतिर्वैवेम्योऽब्जाय २,३,६,१
 प्रजापतिर्वैवेम्यो यज्ञान् १,७,३,६; २,
 ६,३,१; ६,६,८,६,१ ११,१
 प्रजापतिर्मनसाऽन्यः ४,४,९,१
 प्रजापतिर्महामेता ७,४,१७,४
 प्रजापतिर्यज्ञमसृजत ६,१,२,१२;
 ३,११,१५
 प्रजापतिर्यज्ञानसृजत १,६,९,१
 प्रजापतिर्वरुणायासम् २,३,१२,१
 प्रजापतिर्वा जजुहो ३,५,७,६
 प्रजापतिर्वा जयर्व ५,६,६,४
 प्रजापतिर्वा इदमेकः २,१,१,७
 प्रजापतिर्वा एतं ५,७,६,१५
 प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा ७,२,९,४
 प्रजापतिर्वा एष यदग्निः ५,६,९,३;
 ७,८,८
 प्रजापतिर्वा एष यदाम्रयणः ६,४,११,
 ८; ५,८,२
 प्रजापतिर्विराजम् ३,३,५,११
 प्रजापतिर्विश्वकर्मा ३,४,७,९-१०
 प्रजापतिस्त्वा सादयतु ४,२,९,२;
 ४,६,३

प्रजापतीः ५,५,५,२
 प्रजापते २,२,१२,३; ६,११,२०
 प्रजापते न त्वदेतानि १,८,१४,१२;
 ३,२,५,२०
 प्रजापतेरक्षयश्च ५,३,१२,१; ६,४,
 १०,१०
 प्रजापतेर्जायमानाः ३,१,४,१
 प्रजापतेर्मनोऽसि १,६,३,७; ७,३,१०
 प्रजापतेर्वा एतानि ६,२,१,३
 प्रजापतेर्विभाजाम १,६,५,२; ७,५,३
 प्रजापतेर्हृदयेन ५,५,८,३; ७,५,८,३
 प्रजापतेरुपसा वाहृधाना ५,१,११,११
 प्रजापतेर्यज्ञिः २,३,५,१
 प्रजावान् पञ्चमान् ७,१,६,१२; ७,५
 प्रजासु वा एष एतर्हि ५,१,५,१७
 प्रजास्त्वमनु प्राणिहि १,२,६,६
 प्रजा हि वा एतस्मिन् २,१,८,१०
 प्रणीयमानानि स्याह २,५,९,५
 प्र णो देवी १,८,२२,३; २,५,१२,७,
 ३,१,११,९
 प्र णो यच्छस्वयमा १,७,१०,५
 प्रतकाऽसि नमस्वान् १,३,३,११
 प्र तत् ते जय २,२,१२,१८
 प्रत्ता वे गौर्द्वे १,७,१,५
 प्रतिक्रमणं कृष्टाम्याम् ५,७,१५,११
 प्रतिद्वयन्तं सुवनानि ५,१,३,५
 प्रति त्यजाम रात्रयम् १,८,१०,५
 प्रति त्वा वर्षद्वयं १,१,५,१३
 प्रतिद्वयं च १,८,१३,९
 प्रतिपुरुषमेकपालान् १,८,६,१
 प्रतिमा छन्दः ४,३,७,३
 प्रतिपुतो वरुणस्य पाशः १,४,४५,९;
 ६,६,३,२१
 प्रतिक्रमाय स्वाहा ७,३,१८,१८
 प्रति वै परस्तात् २,२,९,२
 प्रतिश्रुत्वायै वाहसः ५,५,१४,६
 प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशः ४,३,८,१४; ५,३,
 ३,१६
 प्रतिष्ठा वा नस्यै तप १,७,२,१५

प्रतिष्ठितं हृदये ६,३,३,१३
 प्रतिष्ठिते देवयज्ञे ६,२,६,१५
 प्रति स्वप्नो वि सृज १,२,१४,३
 प्रतीची दिशो वर्षा क्रतूनाम् ३,३,३
 प्रतीच्या त्वा दिशा ५,५,८,६
 प्रतीच्या दिशि गृहाः पशवः १,६,५,६
 प्रतीच्यै दिशे स्वाहा ७,१,१५,९
 प्रत्यू वाजिष्ठा ज्व ४,१,२,२; ५,१,
 २,२
 प्रत्यूरेष्टादशः ४,३,८,४; ५,३,३,६
 प्रत्यूरेष्टावक्रामन् ४,१,२,५
 प्र ते यज्ञि प्र त इयमि २,५,१२,२५
 प्रत्यग्निं चिक्रयानिस्त्यष्टि ५,२,३,१३
 प्रत्यन्वावावृत्त जुहुतः ६,४,१०,५
 प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः १,२,८,११
 प्रत्युष्टः १,१,२,२; ४,३;
 १०,१
 प्रत्येव तिष्ठति ६,२,६,१७
 प्रत्येव प्रथमेन जते ६,५,५,५
 प्रत्योहतामग्निना सृष्टुम् ५,१,८,१९
 प्रयते प्रजया पञ्चभिः ५,६,५,७
 प्रथमं धातारं करोति ३,४,९,२
 प्रथमा वाऽ सरथिना ५,१,११,७
 प्रथमे मासि पृष्ठानि ७,५,३,१
 प्रथमेष्टकोपधीयमानाः ५,२,८,३
 प्रदातारं हवानहे १,७,१३,९
 प्रदाता वज्रो वृषभः १,७,१३,१०
 प्रदिशः १,३,१०,७
 प्र देवं देववीतये ३,५,११,१६
 प्र देवं देव्या धिया ३,५,११,१
 प्रपितामह ये च १,८,५,४; ३,२,५,१७
 प्र प्रदातारं तारिषः ५,२,२,३
 प्रप्रायसमिर्भरतस्य २,५,१२,२४; ४,
 २,३,५
 प्रप्रोथते स्वाहा ७,१,१२,६
 प्र बाहवा सिचतं १,८,२२,२; २,५,
 १२,२१
 प्रबाहुजुहोति तस्मात् २,६,२,३
 प्रबाहुवा क्रविजाम् ३,२,९,१२

प्रबुद्धाय स्वाहा ७, १, १०, ४३
 प्र बुद्धिया ईरते वः ४, ३, १३, १३
 प्रबुध्यमानाय स्वाहा ७, १, १०, ४२
 प्र पूर्वजे पितरा ४, १, १६, १८
 प्रमोक्ष्यते स्वाहा ७, १, १०, ४१
 प्रमा छन्दः ४, ३, ७, २
 प्रमातृभ्यो अघि कनिकदत्त ५, १, ५, १२
 प्रमुक्त्य स्वाहा ७, ४, २२, १०
 प्रमुक्त धन्वनस्तस्य ४, ५, १, १०
 प्रमुञ्चमाना भुवनस्य ३, १, ४, ७
 प्रपते स्वाहा ७, १, १३, १२
 प्रयाजवदेवान्याजवत् ६, १, ५, ८
 प्रयाजेप्रयाजे कृष्णं २, ३, २, ९
 प्र यागियांसि २, २, १२, २८
 प्रयासाय स्वाहा १, ४, ३५, १
 प्रयुताय स्वाहा ७, २, २०, ५
 प्र यो जज्ञे विद्वांश्च अस्व ३, १, ४, २३
 प्ररिक्त्याय स्वाहा ७, ३, २०, २०
 प्र वा एतेऽस्माल्लोकात् ६, २, २, २
 प्र वा एषोऽस्माल्लोकात् १, ५, ८, ६; ७,
 ६, ४; ५, ४, १०, ७; ६, ३, ९, १३
 प्रवाऽऽप्नुवानसीत्याह ३, ५, २, ७
 प्रवृत्ति संवृत्ति ४, ४, १, ४
 प्र वो वाजा इत्यनिरुक्तां २, ५, ७, ७
 प्र वो वाजा इति २, ५, ७, ८-२, ११
 प्रशियं प्रशासाभ्याम् ५, ७, १९, ४
 प्र श्रेयार्त्तं आतृष्यं २, ४, १, ३
 प्रष्टिधाही रथो दक्षिणा १, ८, ७, १४
 प्रसद्य भक्षना योनिम् ४, २, ३, ९
 प्र स मित्र मर्तो अस्तु ३, ४, ११, १७
 प्र स राज्ञं प्रथमम् १, ६, १२, ११
 प्रसवश्च १, ७, ९, ७; ५, ४, ८, २०
 प्र ससाहिषं पुरुहूतः ३, ४, ११, १२
 प्रसिद्धमेवाध्वर्युर्वक्षिणेन ६, ५, ३, ९
 प्रसुवानः सोमः २, २, १२, १५
 प्र सो अग्ने तवोतिभिः ३, २, ११, १
 प्रस्तरेण परिधिना ५, ७, ७, ५
 प्रहस्य सुहोति जातय ६, ३, ५, १४
 प्र होत्रे पूर्व्यं वचोऽमये ३, २, ११, २

प्राकाशान्वध्वयवे १, ८, १८, ७
 प्रागपागुदगधराक्ताः १, ४, १, ७
 प्राची च प्रतीची ४, ४, ११, १७
 प्राची दिक्षां वसन्त ऋतुनाम् ४, ३, ३, १
 प्राची दिक्षाः सहयक्षाः ४, ४, १२, ५
 प्राचीनमाहवनीयात् ६, २, ६, २५
 प्राचीनवत्सं करोति ६, १, १, १
 प्राची नामासि प्रतीची ५, ५, १०, ३
 प्राचीमेतमध्वरं १, २, १३, ६; ६, २, ९, ७
 प्राचीमनु प्रदिशं मेदि ४, ६, ५, १;
 ५, ४, ७, १
 प्राच्यसि ४, ४, ७, ३
 प्राच्या तथा दिक्षा साद्यामि ५, ५, ८, ४
 प्राच्यां दिशि त्वमिन्द्रासि २, ४, १४, २
 प्राच्यां दिशि देवा ऋत्विजः १, ६, ५, ४
 प्राच्ये दिक्षे स्वाहा ७, १, १५, ७
 प्राजापत्यं कृष्णमा २, १, ८, १३
 प्राजापत्यं तूपरमा २, १, ६, १५
 प्राजापत्यं पशुमा लभन्ते ७, ५, ७, १२
 प्राजापत्यं भवति २, ३, २, १९
 प्राजापत्यामा लभेत ३, ४, ३, ८
 प्राजापत्यामेतामुप ५, ७, २, ४
 प्राजापत्या व पशवः ३, १, ५, १
 प्राजापत्यो वा एष यज्ञः ७, २, ५, ३
 प्राञ्चमग्निं प्र हरन्ति ३, १, ३, २
 प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य ५, २, ८, १८
 प्राञ्चं प्र हरति यजमानम् २, ६, ५, १८
 प्राञ्चो यान्ति प्राञ्चि हि ७, २, १, ९
 प्राणप्रदानं गृह्णाति ३, ५, १०, २
 प्राणते स्वाहा ७, ५, १२, १७
 प्राणदा अपातद्वा व्यालदाः ४, ६, १, २०
 प्राणधृगसि प्राणं मे ७, ५, १९, ७
 प्राणभूत उप दधाति ५, २, १०, ९;
 ३, १, ७
 प्राणभूत उपधाय ५, २, १०, १५
 प्राणं मे पाहि ४, ३, ६, ९; ४, ७, १६
 प्राणं मे पाह्यपानं मे ४, ३, ४, ७
 प्राणश्च आ प्यायतां १, ३, २, २
 प्राणानां वा एषोऽव द्यति ६, ४, १, १७

प्राणापानौ मा मा हासिष्ट ३, १, ७, ६
 प्राणापानौ मृत्योर्मा ३, १, ७, ५
 प्राणापानौ मे पाहि १, ७, ३, १२
 प्राणापानौ वा एतौ यत् ६, ४, ३, ७
 प्राणापानौ वा एतौ यन्तौ ३, २, ९, ९;
 १०, ५; ११, २
 प्राणापानौ वा एनं २, ५, २, ५
 प्राणापानौ मृतौ यदुपा ६, ४, ८, ५
 प्राणाय ५, ५, ५, १०
 प्राणाय स्वा १, १, ६, ७; २, ६, ४
 प्राणाय स्वाऽपानाय ३, ५, ८, ३; ९, ७
 प्राणाय मे वर्चोदा वर्धते ३, २, ३, २
 प्राणाय स्वाहा ७, १, १३, २; ११, ९; ४,
 २१, १
 प्राणा वा अक्षवः पशवः ६, ४, ४, २४
 प्राणा वा एते यद्विष्णियाः ६, २, १, १०
 प्राणा वा एते यद् द्विदेवत्याः ६, ४, ९,
 ७; ९, ९
 प्राणा वै त्रिवृदर्थमाप्ताः ७, १, १, १०
 प्राणिने स्वाहा ७, ५, १२, ३
 प्राणो यज्ञेन कल्पतां ५, ७, ९, १२
 प्राणो वा एष यदुपाऽऽशुः ६, ४, ५, १;
 ५, ८, १
 प्राणो वा ऐन्द्रवायवः ७, २, ८, ११
 प्राणो वै वृषदाज्यं पाणः ३, २, ६, ४
 प्राणो वै प्रथमा स्वधमातृणा ५, ५,
 ५, ८
 प्राणो वै प्रथमोऽतिरात्रः ७, ३, ३, ३
 प्राणो व्यानोऽपानो वपद ७, ३, १२, ६
 प्रातर्द्युजौ वि मुच्येयाम् १, ४, ७, १
 प्रातःसवने गृह्णाति ६, ६, ११, ४
 प्रातःसवने वै गावत्रेण ७, १, २, १
 प्राण्यानि पात्राणि युज्यन्ते ६, ५, ११,
 १, ३-४
 प्राण्याभिर्यच्छन्वन्त्यैः ५, १, ६, १२
 प्रायणीयस्व निष्कासः ६, १, ५, १
 प्रायणीये चोदयनीये ३, ५, १०, ६
 प्राभन्ति सीर्य एव प्राभन्ति २, ६, ८, ५
 प्रासचाय स्वाहा ७, ५, ११, १३

प्रियः प्रजानामुत्थितः ७, २, ९, ६
 प्रिया वो नाम हुवे २, १, ११, ७
 पुष्पणे स्वाहा ७, ५, ११, ३१
 प्रेतराणि धर्माय त्वा ३, ५, २, ४
 प्रेतिकम्प्याज्यानि भवन्ति ३, १, ७, ८
 प्रेदमे ज्योतिष्मान् वाहि ४, २, ३, ३;
 ५, २, २, ७
 प्रेदो अमे दीदिति पुरः ४, ६, ५, ११;
 ५, ७, ७, १२
 प्रेयमगाद्विपणा बहिः १, १, २, ३
 प्रेक्षुः प्रेक्षुतस्य वामीः ३, ५, ६, ५
 प्रेतु प्रक्षणास्पत्नी वेदि ३, ५, ६, २
 प्रेतु वार्जा कनिकदत्त ४, १, ४, ८;
 ५, १, ५, २०
 प्रेव जायते श्वःश्वः १, ५, ९, ६
 प्रेवाऽऽग्नेयेन वापयति २, ४, ६, २;
 ६, ६, ५, २
 प्रेवैनं पुरोऽनुवाक्यया २, ६, २, १५
 प्रेषाऽऽग्नेमिधेनीराघातो ७, ३, ११, ५
 प्रेषामग्नेषु विधुरेव ४, ३, १३, २४
 प्रेक्षणीरासादयति २, ६, ४, १५
 प्रेक्षिताः स्व १, १, ५, ३
 प्रोथदश्वो न यवसे ४, ४, ३, ८
 प्रोथत स्वाहा ७, १, १२, ५
 प्रोथिष्यत स्वाहा ७, ५, ११, ३०
 प्रोथपदा नक्षत्रमजः ४, ४, १०, २३
 प्रोथपदा नक्षत्रमहिः ४, ४, १०, २४
 प्रोथस्ते पुरारथम् १, ७, १३, १४
 प्लक्षो मेधेन ७, ४, १२, ५
 प्लक्षो वा एयोऽग्नेः ५, ३, १०, ५
 प्लक्षिभ्यो न ओषधयः ७, ५, १८, ९
 प्लेन नदियान् ७, ३, १४, १०
 प्लेभ्यः स्वाहा ७, ३, १९, ७; २०, ८
 प्लगुनी नक्षत्रमयमा ४, ४, १०, ९
 प्लगुनी नक्षत्रं भगः ४, ५, १०, ११
 प्लगुर्लोहितोर्णी वलक्षी ५, ६, १२, २
 यडिस्था पर्वतानां २, २, १२, ११
 यथान देव सवितः १, १, ९, ७; ११, १५
 यदमव सति वरुणपोषात् ६, २, ९, १

यवराः प्रावाहणिरकामयत ७, १, १०, ४
 यभवे स्वाहा ७, ३, १८, ७
 यन्निराणि नारिराणि ४, १, १, १२
 यम्भकर्णो भवत्येतद्वै २, १, ८, ६
 यम्भरुणयम्भः शुक्रयम्भः ५, ६, ११, २
 यम्भर्भवत्येतद्वा अन्नस्य २, १, ३, ९
 यम्भः सोम्यः ५, ५, २२, ३
 यर्हिर्भिः सुहोत्याहुतीनां ६, ६, ३, ९
 यर्हिरव स्तुणाति तस्मान् ६, २, ११, १०
 यर्हिराति लुक् १, १, ११, ३
 यर्हिषदः पितर ऊति २, ६, १२, ६
 यर्हिषदे वद् ४, ६, १, १६
 यर्हिषा पूर्णमासे १, ६, ७, ७
 यर्हिषोऽहं देवयज्यया १, ६, ४, १;
 ७, ४, १
 यर्हिः स्तुणाति प्रजा वै २, ६, ५, ८
 यलं मज्जभिः ५, ७, १२, १२
 यलविज्ञायः स्थविरः ४, ६, ४, ६
 यलाय त्वा ४, ३, ७, ५०
 यलायाजगरः ५, ५, १४, १
 यवराजानपीधमे सं २, २, ८, ३
 यस्तेनाजाः ७, ६, १४, १६
 यस्तो वय इति दक्षिण ५, ३, १, १७
 यस्तो वयो विवल् छन्दः ४, ३, ५, ११
 यद्वयः योऽक्षिणो भवन्ति ७, ४, ३, १७;
 ७, ८
 यद्भिः प्राणो वै मनुष्यः ६, १, १, १२
 यद्भिसे अस्तु बालिति ३, ३, १०, ५
 यदुक्तो भवति २, १, ६, १२, १४
 यदुर्वै भवतो आतृष्यः ५, १, २, ९
 यदु वै गार्हपत्यस्य १, ७, ६, १२
 यदु हायमवृषादिति २, ४, ७, ८
 यद्वीनां पिता यदुरस्य ४, ६, ६, ५
 यद्वीभिः श्रीणास्तेतावतीः ६, ५, ९, ३
 बाहुभ्याम् स्वाहा ७, ३, १६, २५
 बार्हतीमुत्तमामन्वाह २, ५, ७, ६
 बार्हतो वै शुक्रो बार्हतः ७, २, ८, ७
 बार्हस्पत्यः शितिपृष्ठम् २, १, ६, १; ७, २
 बार्हस्पत्यं चरं निर्वपति १, ८, ९, १

बार्हस्पत्यमुक्षवक्षाम् २, १, ७, ८
 बार्हस्पत्यो भवति प्रक्ष ५, ६, २, १५
 बुधादग्रमक्रिरोभिः २, ३, १४, ११
 बुधादग्ने वि मिमाय २, ३, १४, २२
 बुधायो अग्रम् २, ३, १४, २५
 बुधयवनेक्षेतैवः २, २, १, १८
 बुधव ३, ४, ४, ११
 बुधव साम क्षत्रभृत् ४, ४, १२, ४
 बुधतो छन्दः ४, ३, ७, ७
 बुधतीरुणिहाः पक्षीः ५, ३, ८, ७
 बुधत्वाति बुधत्वा १, ३, २, २०
 बुधजाः १, १, १२, ७
 बुधमयन्तरयोस्त्वा २, ३, १०, ८
 बुधमयन्तरयोऽयन्ति ७, २, १, ४, ३, ५,
 ५, ४, २, ९, ४, ४
 बुधच्छन्दः ४, ३, १२, १८
 बुधस्पतये १, ८, ७, १३
 बुधस्पतये पाङ्काय ७, ५, १४, ५
 बुधस्पतये शिष्टपुः ५, ५, १७, ६
 बुधस्पतये स्वाहा १, ८, १२, २५, ७, १,
 १४, ८; १६, ६
 बुधस्पतिरकामयत ७, २, ३, १४, १, १
 बुधस्पतिरष्टाक्षरेण १, ७, ११, ८
 बुधस्पतिराग्नीध्रात् ४, ४, ९, १३
 बुधस्पतिर्देवता ४, ३, ७, ३४
 बुधस्पतिर्देवताऽनुष्टुप् ३, १, ६, २
 बुधस्पतिर्देवानां पुरोहितः ६, ४, १०, १
 बुधस्पतिर्नः परि पातु ३, ३, ११, ४
 बुधस्पतिर्नो हविषा ६, १, २, १०
 बुधस्पतिर्ग्रहणः ३, ४, ५, ७
 बुधस्पतिर्वा एतत् ५, ३, ५, १४
 बुधस्पतिर वाकुनिसादेन ५, ७, १४, ९
 बुधस्पतिस्तुतस्य ते १, ४, २७, १, ६, ५,
 ८, ६
 बुधस्पतिस्तनुतामिमं १, ७, १, १३
 बुधस्पतिस्त्वा सादयत ४, ४, ६, १
 बुधस्पतिस्त्वा धुम्ने १, २, ५, ७; ६, १,
 ८, ४
 बुधस्पते अति यदर्थः १, ८, २२, ७
 बुधस्पते जुषस नः १, ८, २२, ५

बृहस्पते चारया वसूनि ६,३,६,५
 बृहस्पते परि दीय ४,६,४,४
 बृहस्पतेरष्टमी ५,७,२१,८
 बृहस्पतेर्भागे नि १,७,८,१९
 बृहस्पतेर्मूर्धा हरामि १,१,२,१७
 बृहस्पते सवितर्बोधय ४,१,७,८
 बृहस्पतेस्त्वा १,७,१०,१०
 ब्रह्मो यूयो भवत्यसौ २,१,८,३
 बोधा नो अस्य वचसः ४,२,३,१४
 बोधा स बोधोऽप्युप तिष्ठते ५,२,२,२०
 ब्रह्म पिबन्स्व ददतः १,६,३,६
 ब्रह्म पिबन्स्वेत्याह १,७,१,१७
 मन्वस्य विष्टपं चतुर्विंशतिः ४,३,८,१५; ५,३,३,१५
 ब्रह्म जज्ञानं ४,२,८,५,२,७,१-२
 ब्रह्मज्योतिरसि १,३,३,१४
 ब्रह्मणस्त्वा तेजसे यन्त्राय १,६,१,८
 ब्रह्मणा वा अस्य तत् ५,६,१०,२
 ब्रह्मणा वा एषा यजुषा ५,१,१,७
 ब्रह्मणा सोमयाः ४,४,८,१५
 ब्रह्मणे दद्याति प्रसूये ६,६,१,१८
 ब्रह्मणे द्यायः ५,५,१९,४
 ब्रह्मणोबोभयतः १,६,१०,७
 ब्रह्मणो ह्यसमन्वारभ्य २,३,१,१,८
 ब्रह्म दत्त ह्यत्र १,३,१,१३,६,१५
 ब्रह्मदेवकृतमुपहृतम् २,६,७,१२
 ब्रह्मन् प्रस्थास्याम इति २,६,९,६
 ब्रह्मयमि त्वा क्षत्रवर्णि १,३,१,१२;
 ६,१४; ६,२,१०,१३; ४,४,१४
 ब्रह्मवचसमसि ब्रह्मवचसाय ५,६,२,१६
 ब्रह्मवचसाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१४
 ब्रह्मवादिनो वदन्ति १,७,१,१०; २,५,२,९; ३,८,१४; ४,१; ६,२,६,३;
 २; ५,१,२२; ६,८; ९,१०,३,२;
 ९,४; ३,६,६; ७,३; ५,२,७,४;
 ५,३,३; ५,७; ६,३; ७,२,१३;
 ३,८; ४,४; ९,४-५; ६,१,४,
 १२; ५,६; ६,८; ७,२; ९,१,२;
 १,५,१६; ३,१,१२; ८,३; ४,३,१;

५,४,१४; ९,५; १०,११; ११,१२;
 ५,११,८; ६,७,९; ७,१,३,१,७;
 १०; २,९,२; ३,२,१; ४,१०,१;
 ५,१,१२
 ब्रह्म वै पर्णो विष्णुमरुतः ३,५,७,४
 ब्रह्म समिन्नयस्याहुतीनाम् ५,७,८,६
 ब्रह्महत्यायै स्वाहा १,४,३५,११
 ब्रह्मा देवानां पदवीः ३,४,११,४
 ब्रह्माश्च १,८,१६,८; १०,१२,१४
 ब्रह्माऽऽयुष्मन् तन् २,३,१०,१४
 ब्राह्मणमथ राधासम् १,४,४३,८;
 ६,३,१,१२
 ब्राह्मणस्पत्यं त्वा २,१,५,१२
 ब्राह्मणस्पत्यमेकादश २,३,३,७
 ब्राह्मणस्पत्यां बभूवर्णाम् २,१,८,४
 ब्राह्मणामः पितरः ४,६,६,१०
 ब्राह्मणं वाचम् ७,३,१४,२४
 भक्ष आगतः ४,४,९,२७
 भक्षेहि माऽऽदिश ३,२,५,१
 भगाय कृपीतकः ५,५,१३,४
 भगाय स्वाहा १,८,१३,२०
 भद्रं १,३,२,५
 भद्रं ते अग्ने महसिन्ननीकम् ४,१३,४
 भद्रं पश्यन्त उप येदुः ५,७,४,६
 भद्रा ते अग्ने स्थनीक ४,३,१३,३
 भद्रादग्नि श्रेयः प्रेहि १,२,३,२०
 भद्रातः श्रेयः समनष्ट ५,७,२,११,१४
 भन्दनासु ३,३,३,५
 भयं प्रचालाम्या ५,७,१३,७
 भयं जितोभय्यां ५,७,१९,३
 भरद्वाजि पुरीण्यम् ५,१,५,२२
 भरेष्विन्द्रं सुवयम् २,१,११,५
 भवतं नः समनसौ १,३,७,१३; ४,२,५,४
 भवत्येव ६,२,६,२९
 भयं यकना १,४,३६,२
 भसदे स्वाहा ७,३,१६,३१
 भस्नाऽग्निं वामयति २,६,३,८
 भस्नाऽग्निं समूहति ३,४,१,७

भागधेयं वा अग्निः १,५,१,६
 भान्तः पञ्चदशः ४,३,८,२; ५,३,३,५
 भार्गवो होता भवति १,८,१८,१७
 भापाऽन्तरिक्षमा घृण ४,६,५,९
 भासे त्वा ४,४,६,२८
 भीमं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,८
 भुज्युः सुपर्णो यज्ञो ३,४,७,७-८
 भुवः १,५,११,१४; ६,२,८,४,१,
 ११,४; ७,४,२०,२
 भुवनमग्निं विध्यस्व १,१,१२,१
 भुवनश्च १,७,९,१६
 भुवनस्य पत इति ५,४,२,९
 भुवनस्य पते यस्य ३,४,७,१३
 भुवस्वामिन्द्र ब्रह्मणा ३,४,११,१४
 भुवो देवानां कर्मणा ७,१,१८,१
 भुवो यज्ञस्य रजसः ४,४,४,४
 भूः १,६,२,७; ७,४,२०,१
 भूतमसि भव्यं नाम ३,३,५,५,१७
 भूतमसि भूते मा वा ३,२,८,२६
 भूतं भव्यं भविष्यद्दृष्ट ७,३,१२,१
 भूतानि क्षुधमन्नस्यः २,५,६,१२
 भूतेभ्यः नमनमद्या ७,५,२३,१०
 भूतभ्यस्त्वा १,२,१२,२२
 भूतेभ्यस्त्वेति जुचम् ६,२,८,४
 भूतेष्टका उप दधाति ५,६,३,१
 भूमिदुन्दुभिसा ज्ञाति ७,५,९,६
 भूमिर्भूम्या घांवरिणा १,५,३,१,४,१
 भूयस्कृदग्नि ४,४,२,१
 भूरसि भुवेत्वा मध्याय ७,१,१२,११
 भूरसि अष्टो रद्वीपां ३,२,१०,११
 भूरस्याकः हविर्देवानाम् १,६,१,१५
 भूर्भुवः सुवरिति ५,५,५,९
 भूर्भुवः सुवर्षयद् ७,३,१२,९
 भृगुणामक्षिरसां १,१,७,११
 अजवच्छन्दः ४,३,२२,२३
 भूभ्यां स्वाहा ७,३,१६,११
 भेषजं गवेऽध्याय १,८,६,७
 भोवनश्च १,७,९,१५
 मधुदेववतो रथः १,८,२२,११

मल्लस्य शिरोऽसि १,१,८,७; १२,५;
४,१,५,११; ५,१,६,१०
मघा नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,८
मज्जन्वते स्वाहा ७,५,१२,४५
मज्जन्म्यः स्वाहा ७,३,१६,४७
मणिना रूपाणि ७,३,१४,३
मण्डलका उप दधाति ५,३,९,३
मण्डूकान् जम्भ्येभिः ५,७,११,२
मण्डूकि तामिरा गहि ४,६,१,६
मधु नक्तमुतोपसि ४,२,९,८
मधुमान् नो वनस्पतिः ४,२,९,९
मधु वाता कृतायते ४,२,९,७;
५,२,८,१५
मधुश्च १,४,१४,१; ४,४,११,१
मधुक्षुतः शुचयो याः ५,६,१,३
मधुषा सं यौत्यपां २,४,९,९
मध्यत उप दधाति ५,२,८,२२;
९,२; ६,२,१४
मध्यत ऐन्द्रमा लभते ६,६,५,३
मध्यतः सं नक्षत्रि मध्यतः ६,१,३,९
मध्यतः सप्तदशं निरमिमीत ७,१,१,८
मध्यतो गुदस्याव णति ६,३,१०,१२
मध्यतोऽनुष्टुभा वाक् ५,१,३,२०
मध्याय स्वाहा ७,२,२०,९
मध्ये दिवो निहितः ५,४,६,१८
मध्वा यक्षं नक्षसे मीणानः ४,१,८,३
मनश्च ३,४,४,७
मनश्चन्द्रः ४,३,७,१८; १२,११
मनसा गृह्णाति मनः ६,६,१०,३
मनसा स्वैतामाप्नुम् ५,१,३,१३
मनसा प्रणयति १,६,८,४
मनसो हविरसि प्रजापतेः ३,४,२,११
मनसो हविरसीत्याह ३,४,३,१९
मनस्वाडु १,४,२,३; ३,३; ६,४,
५,७
मनस्विने स्वाहा ७,५,१२,२५
मनुः पुत्रेभ्यो दायं ३,१,९,७
मनुः पृथिव्या यज्ञियम् २,६,७,१
मनुसिमिचिनुज ५,४,१०,१४
मनुमेव जनया दैव्यं ३,४,३,१८

मनुष्या हन्वा उपः १,६,७,९
मनोजवास्त्रा पितृभिः १,२,१२,१४
मनो ज्योतिषुपताम् १,५,३,७; १०,६;
६,३,५
मनो न्वा कुटामवे १,८,५,१०
मनो मे जिन्व ४,३,६,१४
मनो मेघामिनि प्रयुजन् ४,१,९,२
मनो मे हादिं यच्छ १,३,११,१३
मनो यजेन कवरतां १,७,९,२४
मनोऽसि प्राज्ञापत्वां १,६,२,१२; १०,
१३
मन्यवप्रात् गृह्णीतामिचरन् ७,२,७,६
मन्थी सक्तुश्रीः ४,४,९,२२
मन्त्राऽभिभूतिः तेनुषंजातां ३,२,५,४
मन्यवे स्वजः ५,५,१४,४
मन्युना वृत्रहा ४,४,८,७
मन्य वा मित्राचरुणा ४,७,१५,५
ममल नः पाण्डमा २,१,११,६
मम देवा विहवे सन्तु ४,७,१४,२
मम नाम नव च जानवेदः १,५,१०,२
मम नाम प्रथम जातवेदः १,५,१०,१
ममान्ने वर्यो विहवेनु ४,७,१४,१
मयि गृह्णाम्ये आमे ५,७,९,१
मयि देवा द्रविणम् ४,७,१४,३
मयि मेघां मयि प्रजा ३,३,१,७-९
मयि वसुः पुरोवसुः ३,२,१०,८
मयि वसुविद्वसुः ३,२,१०,९
मयि वसुः संयद्वसुः ३,२,१०,१०
मरुता सप्तमी ५,७,०,१,७
मरुतां प्सवे जेपम् १,८,१५,६
मरुतातोऽसि १,८,११,६
मरुतामोजसे स्वाहा १,८,१५,१७
मरुतो गणानाम् ३,४,५,१७
मरुतो पृथतयः स्य १,१,१३,९
मरुतां मन्वे अथि नो ध्रुवन्तु ४,७,
१५,११
मरुतो यस्य हि क्षये ४,२,११,४
मरुत्वा ह्न्द्र वृषभः १,४,१९,१
मरुद्वयः क्रीडिभ्यः १,८,४,४
मरुतः सप्ताक्षरेण १,७,११,७
मरुवन्त वृषभं १,४,१७,१

मरुतो यक्ष वो १,५,११,१५; २,१,
११,३,३,१४,१७
मर्यश्रीः स्पृहयदणो ५,१,३,११
मर्याणि ते वर्मभिः ४,६,४,१४
मरुहा गुह्याण्यै ५,६,१९,४
मरुकां कक्षाः ५,७,१४,७
महान् महो बस्तभायन् २,३,१४,२४
महा ह्न्द्रो वज्रबाहुः १,४,४१,१
महादेवमन्तः पार्थेन १,४,३६,८
महानाम्नी रेवतयः ५,२,११,३
महा ह्न्द्रो य भोजमा १,४,१०,१
महा ह्न्द्रो वृत्रहा १,४,२१,१
महो रुजानि बन्धुना १,२,१४,११
महेन्द्रस्याहं देवयज्यया १,६,२,२५
मही धौः पृथिवी च ३,३,१०,८; ५,
११,१०; ४,२,९,१०; ५,२,
८,१७
महं यजन्तु मम यानि ४,७,१४,४
मधुः प्राज्ञापये ५,५,१२,१
मर्यस्य ते होतः १,६,२,११
मरुतो देवतो ४,३,७,३३;
महीनां पयः १,१,१०,११; १२, २,
१,९, ३३, २,६,१
महीमुप मातरं १,५,११,१८; ७,१
१८,७
महेन्द्रस्याहं मुजिति १,६,४,१०
मा कन्वः ४,३,७,१; ५,३,२,११
मातरिधनो धर्मोऽसि १,१,३,२
मातली कश्यपेभ्यो २,६,१२,१४
माता च तं पिता च ते ७,४,१९,१४
मा ते अन्वो सहमावन् १,६,१२,१८
मातेव पुत्रं पृथिवी ४,२,५,५
मा त्वत् क्षेत्राण्यरणानि ७,२,७,१०
मा स्वाऽभिष्वेनयित ४,६,९,४
मा स्वा तपत् थिय आत्मा ४,६,९,९
मा स्वा हिंक्षीम्मा १,८,१६,६
मा पावापृथिवी अभि ५,१,५,१९
माधवश्च १,४,१४,२; ४,४,११,२
माध्वीपु ३,३,३,११
मानवीत्याह मनुर्हि २,६,७,११

मा नः समस्य दृश्यः २,६,११,९
 ना नमोते २,७,११,८: ४,५,१०,६
 मानुषीभ्यस्त्वमिहः ५,१,५,१८
 मा नो अस्मिन् मडाधने २,६,११,१२
 मा नो देवानां विशाः २,६,११,८
 मा नो मर्षाः १,७,१,३,७:

२,२,१०,२३

मा नो महान्तमुत मा नः ४,५,१०,५
 मा नो मित्रो वरुणा ४,६,८,१
 मा नो हिंसीकृतिता यः ४,२,७,१
 मान्दा वाशा इति सं २,७,९,१०
 मान्दा वाशाः सुन्यः २,५,७,११
 मान्दासु ते युक्त युक्तम् ३,३,३,४
 मान्दाः स्थ १,८,११,९
 मान्युक्त इधो भवति ३,३,८,९
 माऽप राक्षसांसि श्यामीः ७,५,१०,२

मा पाद्यायुपः पुत्रेऽथाह ५,१,५,२३
 मारुतः कम्पायः ५,५,२२ ८,२४,५
 मारुतं प्रथिमा छमेत २,१,३,५
 मारुतमाय मरुतामोजः ४,४,७,१,९
 मारुता भवन्ति मरुतः ५,४,७,२६
 माहन्ती याऽयानुवाक्ये २,३,३,१०
 मारुतो भवति २,२,५,११
 माहन्तांसि मरुतां गणः ४,७,१०,१०
 मःजंविश्वोप तिष्ठते ५,२,४,१३
 मा वो रिपन् वनिता यमोष्ठ २,६,१५
 मात्स्यन्वते स्वाहा ७,५,१०,३९
 मात्साय स्वाहा ७,३,१६,४४
 मामां कथयः ५,५,१७,४
 मामां चतुर्थेः ५,७,१८,७
 मासिमासि पृष्ठान्युप ७,५,१,१८
 मा सु मिथा मा सु रिपः ४,१,९,८
 मासेभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१८
 माहन् रायस्योपेण १,२,५,१५
 मितद्रवः सहस्रता १,७,८,१२
 मितश्च १,८,१३,१०
 मित्रः क्रीतः ४,४,९,७
 मित्रः क्षीरश्रीः ४,४,९,२१
 मित्रः सत्यानां ३,४,५,८

मित्रः सत्सुख्य ४,१,५,५; ५,१,६,४
 मित्रं देवा अश्वत्सोम ६,४,८,१
 मित्रस्त्वा पदि १,३,४,७
 मित्रस्य चर्पणीश्रुतः ३,४,११,१५;
 ४,१,६,१६
 मित्रस्य स्वा चक्षुषा १,१,४,७
 मित्रस्य नवमी ५,७,२१,९
 मित्रस्य भागांसि ४,३,९,४; ५,३,४,३

मित्राय स्वाहा ७,१,१४,९; १६,९
 मित्रावरुणयोः नाणः २,३,१०,४
 मित्रावरुणयोर्मणधेयी १,३,१२,५
 मित्रावरुणयोस्त्वा १,८,१५,२
 मित्रावरुणाभ्यामागोश्रुभ्यां ७,५,२२,३

मित्रावरुणाभ्यामानुपुभाभ्याम् ७,५,१४,४

मित्रावरुणौ ३,२,१०,१४
 मित्रावरुणौ गच्छ १,३,११,५; ६,४,१,१०

मित्रावरुणौ स्वा १,१,११,१२
 मित्रावरुणौ श्रोणीभ्याम् ५,७,१५,१
 मित्रैतामुखां तपेया ४,१,९,१०
 मित्रैतामुखां गर्भेया ४,१,३,१४
 मित्रो जगान् यातयति ३,४,११,१६
 मित्रो न पृदि सुमित्रा १,२,७,७

मित्रो नयाश्चरेण ५,७,११,९

मित्रोऽसि १,८,१६,१

मित्रोऽहरजनयन् ३,४,८,३

मिथुनां गावो दक्षिणः ३,५,१,११

मोदुस्य सिचनम् ४,५,१०,१०

मुखवते स्वाहा ७,५,१२,५

मुखाय स्वाहा ७,३,१६,४

मुक्त्यो भवति २,६,२,१४; ५,२,७,३

मुक्तजानव दधात्यूक्तं ५,१,९,१३

मुष्टी करोति ५,२,१,१७; ६,१,४,५

मूर्धन्वती प्रोशुवाक्या २,६,२,७

मूर्धन्वतीभवेन्ति ५,३,१,१५; ८,३

मूर्धा च १,७,९,११

मूर्धानं दिवो १,४,१३,१; ६,५,२,२

मूर्धा वयः प्रजःपतिः ४,३,५,१९

मूर्धांसि रात्र ४,३,७,३७; ५,२,१४
 मूर्धं स्वाहा ७,३,१६,१३
 मूर्धं छिन्ति आशुव्यस्य २,६,४,८
 मूर्धेभ्यः स्वाहा ७,३,१२,२; २०,९
 मृगशीर्षं नक्षत्रं सोमः ४,४,१०,३
 मृगो न सीमः कुचरः १,६,१२,१४
 मृदा नो रुद्रोत नो ४,५,१०,४
 मृत्यवे वाण्य नीयते ३,१,५,४; ३,३,८,४

मृत्यवेऽसितः ५,५,१४,३
 मृत्युर्वा एष यदभिः ५,१,९,९;
 ४,४,१,१

मृदं वरुणैभिः ५,७,११,६

मेन्नक्या यजमानं ६,१,३,१४

मेघयन्ती ४,४,५,१३

मेघायते स्वाहा ७,५,११,८

मेघाय स्वाहा ७,५,११,१०

मेघायिष्यते स्वाहा ७,५,११,७

मेघिताय स्वाहा ७,५,११,३

मेदसा लूची प्रोणीति ६,३,११,१

मेधायै मनसेऽस्ये १,२,२,२;

६,१,१,४

मेघो वा एष पञ्चानां ५,२,८,१३

मेघस्त्वा पचतैरवतु ७,४,१२,१

मेघोपु ३,३,३,९

मेघोऽसि मम भोगाय १,२,३,१३

मेघं चेतमा २,१,८,११; ९,३,६

मेघावाहस्पत्यं भवति १,८,९,४

मेघावाहस्पत्याः ५,६,११,६

मेघावरुणसंस्कृतां २,२,९,११

मेघावरुणस्य चमसाध्वयवा ६,४,३,८

मेघावरुणाग्रान् गृहीतान् ७,१,७,३

मेघावरुणां द्विरूपां २,१,७,४-५

मो पूण इन्द्र पृथु १,८,३,३

मौर्जं भवत्यूर्ध्वं मुञ्जाः ५,१,१०,१९

य जामदा बलदा यस्य ४,१,८,१५

७,५,१७,१

य जामानं न परिपश्येत् ६,६,७,५

य आश्रयाः पञ्चो विश्वरूपाः ३, १, ४, ६
य आसां कृष्णे लक्ष्मणि ७, ४, १९, ६
य इन्द्रियरामाः ७, ३, ७, ७
य इमं यज्ञमवान् २, ६, ७, १४
य इमा विश्वा भुवनानि ४, ६, ७, १
य उग्र इव शयहा ७, ६, ११, १७
य उग्रन्तः स्तोमाः श्रीः ७, १, ८, ३
य उन्माद्येन तस्मै होतव्याः ३, ४, ८, १०
य एतावन्तश्च भूयाः ४, ५, ११, १०
य एवं लब्ध्वां वीर्यं ३, ३, ७, ७
य एवं पुनराधियमि १, ५, १, ४
य एवमुत्थं साहसं ५, ५, ७, १३
य एवमेतासां सुदि ५, २, १०, १४
य एवं विद्वानग्निं चिनुत ५, ५, ७, ७
६, ४, १०, १०, ३, ७, ५, १६
य एवं विद्वानग्निधोमेन ७, १, १, ५
य एवं विद्वानग्निधोमे १, ६, ९, ७
य एवं विद्वान्ः पञ्चदश ७, ३, ७, ७
य एवं विद्वान्मन्त्रं श्रुत्वा ७, ३, ७, ७
य एवं विद्वान्मोमेन ३, ७, ७, ५
य एवं विद्वान् पविगुमानि ३, ७, ९, १३
य एवं विद्वान्मन्त्रः ७, १, ८, ५
य एवं वेदं दध्मोति ६, ६, ९, ३
य एवं वेदं न क्षीयाम् ६, ४, ४, १७
य एवं वेदं नाप्स्वार्जिम् ६, ४, ४, ६
य एवं वेदं पशुमान् १, ७, ७, ९
य एवं वेदं प्रयेव १, ७, ७, १७
य एवं वेदं प्रेव जावते ५, ५, ४, ३
य एवं वेदं विन्दते ६, ३, १, ६
य एवं वेदं सवीर्यैः ३, ३, ७, ४
य एवं वेदाज्ञादः १, ७, ७, १३
य एवं वेदाऽऽयतनवान् ५, ६, ७, ११
य एवं वेदाभ्यस्य प्रजा ६, ४, १०, ९
य एवं वेदोपेनं यज्ञः ३, ३, ७, ६
य एवं सुखा वशा स्यात् २, १, ५, ८
यं कामं कामयेत तम् ७, १, १, ३
यं कामयेत श्रोत्रुकः ५, १, ९, ४
यं कामयेत चिरं पाप्मनः ५, ४, ५, ११
यं कामयेत तेजसा ६, ३, ४, ११-१३

४८ (तै. सं.)

यं कामयेत पशुपान् १, ७, १, ९, ६, ३, ११, १४
यं कामयेत वापीयान् ५, १, १, ५
यं कामयेत प्रमायुकः ७, ५, ११, ७, ३, ६, ३, ४, ६
यं कामयेत प्राणान्स्यान् ५, ४, ८, ४-५
यं कामयेत आनुव्यम् ५, १, ७, ११
यं कामयेत यज्ञमानं १, ६, १०, १०
यं कामयेत राजन्त्यम् ७, ४, १, ३, ७
यं कामयेत राष्ट्रं स्यात् ५, ७, १, ८
यं कामयेत वसीयान् ५, १, ४, १६
यं कामयेत सर्वमायुः ७, ५, ७, १३
यं कामयेत स्यस्य जायेत ६, ३, ४, ८
यं कामयेताज्ञादः ७, ३, ६, ७
यं कामयेतापशुः १, ७, १, ८
यं कामयेता पशुमान् ६, ३, ३, १०
यं कामयेतापशुः स्यात् ५, ७, ६, ८, ९, १०, ११, १३, ६, १, ९, ३, ३, ३, ११, १३
यं कामयेताप्रतिष्ठितः ६, ३, ३, १०
यं कामयेतोर्जनं ६, ३, ४, १७
यं क्रद्धन्ती जवसा तन्माये ४, १, ८, १७
यं स्वाऽयं स्वधितिः १, ३, ५, ३
यं द्विष्यान् तं प्यायेत् ७, ३, ४, १६, ६, ७, ७, ११, ४, १, १९
यं द्विष्यात् तमुपदधत् ५, ३, ७, ६, ४, ७, ८
यं द्विष्यान् तस्य मन्त्रे ५, ४, ३, ११
यं द्विष्याद्यज्ञं स स्यात् ५, २, ५, ७, ७
यं परिधिं पर्यवशा १, १, १३, १७
यं प्रथमं गुह्यलीप्तमेव ३, ३, ६, ३
यं प्रथमं प्रथिं प्रचीयान् ६, ७, ९, १३, १०, १३
यः कामयेत प्रयेव पशुभिः २, १, ७, ५
यः कामयेतास्मिन्लोके ५, ५, १, १४
यः परस्माद् प्राप्सवादी २, ३, १, ७
यः पशुकामः स्यात् २, १, ५, १, ४, ४, ४
यः पापवहमगृहीतः २, ३, ५, २
यः पाप्मना गृहीतः २, १, ४, १९

यः पुष्टिकामः स्यात् ७, १, ९, ८
यः प्रजाकामः पशुकामः २, १, १, ८
यः प्रजाकामः स्यात् ७, ४, ४, ७
यः प्रत्यङ्मुपनतस्तं ६, ३, ३, १४
यः प्राणतो निमिषतः ४, १, ८, १४, ७, ५, १६, १
यः संग्रामं नयति यं ४, ७, १, ५, ४
यश्च विप्रयज्ञ नः ३, २, ११, ८
यश्चमिदं देवाः ५, ४, ६, ७, ३
यश्चिद्वि ते विनो यथा ३, ४, ११, १८
यश्च हूतं कोनि तस्मै ७, १, १९, ८०
यश्चमभूगन्तं पुरुषाणां २, १, १, ९
यश्चेतया श्रीणीयान् ६, १, ६, १०
यज्ञमानदेवत्या वै ७, ५, ९, १३
यज्ञमानमभ्युन मृजति ७, १, ७, ११
यज्ञमानमोके वै ६, ७, १०, १९
यज्ञमानस्य पशून् १, १, १, ८
यज्ञमानस्य स्वस्ययनी ६, १, ११, १७
यज्ञमानापतनं वै ५, ३, ७, ३
यज्ञमाना वै दिवाकीर्णः ७, ३, १०, ४
यज्ञमानेन प्राप्सवा १, ६, ७, १०
यज्ञमानेन समितौकुम्बरी ६, ७, १०, ८
यज्ञमानो वा आहवनीयः ३, १, ३, ३
यज्ञमानो वा एनस्य ६, ३, ७, १४
यज्ञमानो वै पुरोडाशः १, ५, ७, १०
यज्ञस्यः स्वाहा ७, ५, ११, ४३
यज्ञुषाऽन्यां तृणीमन्यां २, ६, ६, ६, ७, १, १४
यज्ञुषा विलं करोति ५, १, ६, १५
यज्ञुषा युनाक्षि यज्ञुषा ५, १, ५, ७
यज्ञुषा वा एषा क्रियते ५, ५, ३, १
यज्ञुषा स्याद्वै ५, १, ७, १४
यज्ञुषेमां चान् चोप ५, ६, ८, ९
यज्ञगत्या परिदृष्यात् २, ४, ११, ३
यज्ञावोऽन्वेद्योपयेत् २, ६, ८, ८
यज्ञं वातुमान्स् २, ३, १०, १३
यज्ञं वा एतत् सं भरति ३, १, ३, १
यज्ञं वै देवा अनुदन् १, ७, १, ३

यज्ञं गच्छ स्वाहा १,३,११,७, ६,४,
१,१२

यज्ञपतिमृषय पुनसा ३,२,८, १३

यज्ञमुखं वा अग्निहोत्रं १,६,१०,५

यज्ञमुखेयज्ञमुखे वै ५,१,३, १५,
२,७, १६

यज्ञमुषः पृथिव्याम् ३,५,४, २

यज्ञमुषो दिव्यध्यासते ३,५,४, ८

यज्ञमुषोऽन्तरिक्षे ३,५,४, ५

यज्ञ यज्ञं गच्छ १,४,४४, ७, ६, २, ४

यज्ञ यज्ञस्य यत् तेजः ७,३,११, ३

यज्ञस्य केतुं प्रथमं ४,४,४, ९

यज्ञस्य घोषदासि १,१,२, १

यज्ञस्य पदे ४,१,५, १२, ५, १, ६, ११

यज्ञस्य पथा सुविता ६,६,१, ११

यज्ञस्य पाथ उप १,१,१३, १३

यज्ञस्य या अ-तिष्ठितात् ६,६,६, २

यज्ञस्य वै समृद्धेन १,६,१०, ३

यज्ञस्य गिराऽऽच्छिद्यत् ६,४,२, १

यज्ञहोत्रं वेदेना यज्ञमुषः ३,५,४, १०

यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे ५,४,१०, ४

यज्ञाय स्वाहा ७,४,२१, १०

यज्ञायुधानि जुहोति ५,४,८, १०

यज्ञायुधानि संभरति १,६,८, ७

यज्ञि बोजं ७,५,२०, १

यज्ञे जागृत १,३,१२, ७

यज्ञेन वा दृष्टी पकेन १,७,३, ९

यज्ञेन वै देवाः ६,३,४, २०, ५, ३, १

यज्ञेन वै भजापतिः ५,३,५, १३, ६, ४,
१, १

यज्ञेन मघवात् ४,४,८, ५

यज्ञेन यज्ञमयजन्त ३,५,११, २१

यज्ञेना यज्ञवाहसः ४,२,११, ५

यज्ञो दक्षिणामभ्यध्यायत् ६,१,३, १५

यज्ञो देवानां प्रत्येति १,४,२२, ३, १,
१, ११, १४

यज्ञो देवेभ्यो निलायत् ६,२,४, ५

यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत् ५,४, १, २

यज्ञो बभूव स १,६,६, १४; ७,६, १७

यज्ञो यज्ञेन कल्पतां १,७,९, २७

यज्ञो वा वै यज्ञपतिं ३,२,७, ४

यज्ञो वै सुमुता १,६,११, ६

यत्तः खलु वै यज्ञस्य ६,४,२, १८

यत्तस्य सदस्यैरित्याह ६,६,१, १४

यतीनामद्यमानानां २,४,९, ७

यत्ते स्वाहा ७,४,२२, १६

यत् करीराणि २,४,२, ८

यत् कलया ते शफेन ६,१,१०, १

यत् कलश उपदस्यत् ६,५,१०, ७

यत् किं चेदं वरुण देव्ये ३,४,११, १९

यत् कुलीदमप्रतीत् ३,३,८, ३, ९

यत् कृष्णशकुनः पृषदाज्यम् ३,२,६, ३

यत् क्रीडमन्वाहाऽऽसुरं २,५,११, ६

यत् तपस्तप्या दीक्षितवाद् ३,१,१, २

यत् तानूनन्त्रं समवद्यति ६,२,२, २

यत् तिरश्चीनमतिहरेत् २,६,८, १०

यत् तिर्लक्षितयज्ञिभूत् ५,६,१०, ६

यत् ते गात्राद्भिना ४,६,८, ११

यत् ते देवा जदधुः ३,५,१, २; ४,४,
१०, २२

यत् ते देवी निर्जोतिराबबन्ध ४,२,५, ८

यत् ते मन्युपरोस्तस्य १,५,३, ६; ४, ६

यत् ते रुद्र दक्षिणा ५,५,७, ५

यत् ते रुद्र पश्चात् ५,५,७, ६

यत् ते रुद्र पुरो धनुः ५,५,७, ४

यत् ते रुद्रोत्तरात् ५,५,७, ७

यत् ते रुद्रोपनि धनुः ५,५,७, ८

यत् ते वयं पुरुवत्रा ४,७,१३, २१

यत् ते सादे महसा ४,६,२, ६

यत् ते सोम द्विविज्योतिः १,४,१, ५;
६,४,४, ७

यत् ते सोमाद्राभ्यं नाम १,४,१, ९; ३,
३, १९; ४, ५; ६,४, ४, १६

यत् त्रिचितीकं चिन्वीत् ५,६,१०, ५

यत् त्रिः प्रायच्छन् २,४,१२, १२

यत् त्रिरुपाऽऽग्रहस्तेन ६,५,१०, ४

यत् स्वा कुष्ठः परोवप १,५,३, ५; ४, ६

यत् पक्षसंमितां मितुयान् ५, ८, २

यत् पराचीनानि ७,३,४, २; १०, ७

यत् परे गृह्यन्ते यदेव २,३,६, २

यत् परे परस्ताकं द्युः ७,३,१०, ३

यत् पञ्चमार्गमुकृत ३,१,४, ९; ५, ५

यत् पञ्चन नाऽऽलमेत् ५,१,८, ८

यत् पिबेति तस्मै स्वाहा ७,१,१९, ७८

यत् पुरोरुचमाह ६,५,१०, १६

यत् पूतीकैर्वा पर्णवल्कैः २,५, ३, ६०

यत् पूर्णपात्रमन्तर्वेदि १,७,५, ७

यत् पूर्वैश्चक्षुःस्विन ३,३, ३, ५

यत् प्रभयो गृह्यन्ते ३,३,५, १२

यत् प्रष्टानि भवन्ति ७,३,१०, २

यत् प्रत्यक्षं पूर्वेषु ७,२,२, ४

यत् प्रत्यग्निं चिन्वीत् ५,५,२, २

यत् प्रयाजानूयाजान् ५,४,७, ३

यत् प्राह्यानीनः क्षन्ति ३,२,९, १६

यत् प्राणभृन् उपधाय ५,३, १, ११

यत् प्रेषिता वरुणेन ५,६,१, २

यत् खलु वा एतं श्रोणी ६,१,९, ८

यत् धारा जनपताः ५,७, ७, १०

यत् बाणाः सम्पतन्ति ४,६,५, १५

यत् प्राण्याजन्वा ओषधयः ६,२,६, ८

यत् त्रैतमेवं विद्वान् ३,१,२, १०

यत् तन्निगाः होनाऽभूः १,७,२, २

यत् सन्त्युष्य विदरति ५,२,५, ३

यत् संवत्सरमुष्यं ५,६,५, ५

यत् मरुष्टया उपदध्यात् ५,४, १, ८

यत् समीचीनं पञ्चशोषं ५,७, ९, १६

यत् सर्वाभिः पञ्चभिः ५,४, १०, ३

यत् सह सर्वाभिर्मिमीतं ३,१,९, ११

यत् मायं जुहोति रेतः १,५, ९, ४

यत् सायंप्रातरग्निहोत्रं ३,४, १०, ३

यत् सौम्यो भवति ७,३, २, ५

यत् स्फयेन वोषवेणेन २,६, ५, ७१

यथा त्सारीयनि म आस्रः ६,४, ११, ६

यथाऽऽदित्या वसुभिः २,१, ११, ११

यथा नो अदितिः कर्त्तु ३,४, ११, ७

यथापूर्वमहोरात्रं ७, २, १०, १६

यथापूर्वमेवैनामुप ५,५,४,१३
यथाऽऽयतनं वा पतेवा ७,५,६,११
यथा वा आयतां प्रतीक्षते ३,२,९,९
यथा वै पर्जन्याः सुवृष्ट १,६,१०,१२
यथा वै पुत्रो जातो ज्ञियते ५,७,५,१
यथा वै पुनराधेयः ५,४,१०,११
यथा वै पुरुषोऽथो गोः १,५,७,९
यथा वै मनुष्या एवं ७,४,२,१
यथा वै लाङ्गलेनोर्वी ६,६,७,१०
यथा वै समुत्तमामा १,६,७,१
यथास्थानमुप तिष्ठते ५,२,२,२१
यथा ह तद्वसवो गौर्य ४,७,१३,२२
यथा होतर्मनुषो देवताता ४,३,१३,७
यदकन्दः प्रथमं ४,२,८,२; ६,७,१
यदक्षसङ्गं वृक्षे ६,३,३,९
यदभयेऽनीकवते ५,४,५,१०
यदक्षिचिद्वनवरुद्धस्य ५,२,५,२०
यदभीषाणीयं पशुम् ६,१,११,१५
यदमे यानि कानि च ४,१,१०,१
यदमे हस्यवाहन २,६,१२,१२
यदति तस्मै स्वाहा ७,१,१९,७७
यदधुपनिष्क्रिया यद्वज्रः ४,१,१०,२
यददः संप्रयतीरहौ ५,६,१,५
यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे १,४,४४,४
यदध्वर्युरनम्राबाहुर्नि ५,१,३,३; ६,१,
८,६; २,९,६
यदध्वर्युरन्तुं गुरुन् ६,६,१०,७
यदध्वर्युरारमन्त्रनिम् ५,७,९,३
यदनाम्नानुपवसेत् १,६,७,१२
यदनुपप्रमथ्य हन्यात् ६,१,१०,८
यदनुपरिकामं जुहुयात् ५,४,३,९
यदन्तरिक्षं पृथिवीम् १,८,५,१३
यदन्तरिक्षं वृत्तीयम् २,४,१२,८
यदन्तर्वेदि मिनृयात् ६,६,४,२
यदन्त्यतः पृष्ठानि स्युः ७,३,५,४; ७,
६; ९,४
यदन्वाहार्यमाहरति १,७,३,२
यदन्वीपं तिष्ठन् गृह्णीयात् ६,४,२,५

यदपत्तलवाऽऽजीत ६,१,१,१९
यदप्सु प्रवेक्षयेत् ३,४,३,२३
यदबद्धमवदध्यात् ६,१,७,४
यदबद्धा स्यादयता ६,१,७,१०
यदभिक्रम्य जुहुयात् ३,१,२,७
यदभिप्रतिगृणीयात् ३,२,९,१०
यदभिवाहतीऽणां वाक्पणम् ६,६,५,६
यदयाते वहतुः सूर्यावाः ४,७,१५,
१०
यदधिषि प्रवृज्यात् ५,१,९,५
यद्वयेदति तद्वेचयेत् ३,४,१,८
यदधस्य कविषो मक्षिका ४,६,८,९
यदधाय वास उपस्तृणन्ति ४,६,९,५
यदष्टाकपालस्तेना ५,५,१,१३
यदष्टाकपालो भवति ५,६,५,३
यदस्य पारे रजतः ४,२,५,६
यदस्य मध्यन्दिने मध्यरात्रे ६,२,५,७
यदहं बाजयज्ञिमा ४,२,६,६
यदहनोत्तनुजुयंथा ७,५,६,६
यदाह्वाय सममुजोत् ५,७,७,१
यदाग्निषो भवत्यग्निः ३,५,१,९
यदाग्नेयोऽष्टाकपालः २,५,३,४
यदाग्नेषो भवतश्चाधुवी २,३,८,३
यदाऽयमुच्छिद्येत तस्मिन् ५,७,३,११
यदा दश शतं कुर्वन्ति ७,२,१,१२
यदादिष्टमुस्त्रमेयुः ७,५,७,६
यदात्तलधायामग्नः स्यात् ३,४,३,२२
यदा शतं सहस्रं कुर्वन्ति ७,२,१,६३
यदा सहस्रं पशून् २,१,५,४
यदासीनः शःसति तस्मात् ३,२,९,१५
यदि कामयेत छन्दांसि ५,१,१,८
यदि कामयेत प्रजाः ६,६,५,५
यदि कामयेत ब्रह्मवर्चसम् २,५,१०,४
यदि कामयेत योऽवगतः ६,६,५,४
यदि कामयेत वर्षकः ६,३,४,१८;
४,५,८
यदि कामयेत सदस्यान् ६,५,१,७
यदि तत्र न विन्देयुः ७,३,१,३-४
यदिदं माऽभिषोचति ४,७,१५,१४
यदि दूरं स्यादा तमिषः ६,४,५,१०

यदि न द्विष्यादाजुस्ते ६,६,४,११
यदि नद्वेष्यादग्निं द्विकपालं २,६,३,११
यदि नावगच्छेत् २,३,१,९-११
यदिन्द्राय राधन्नराय २,३,७,३
यदिन्द्रो वृत्रमहक्षमेधं ३,३,७,५
यदि पशोरवदानं ३,१,३,४
यदि प्रातःसवने कक्षः ७,५,५,७
यदि विभीषात् २,२,१०,६
यदि विभीषाद्बुधमां २,१,४,८
यदि मिथेल सैरेव ५,१,९,८
यदि मध्यदिने दीयते ७,५,५,८
यदि मिश्रमिव चरेत् ३,३,८,१०
यदि वर्षेत् तावदेव २,४,१०,२
यदि विसृजेद्वैष्णवीम् ६,१,४,९
यदिदं यत् परादानं ५,७,७,६
यदिष्टकाया जातृणम् ५,२,७,६
यदि सोमौ सन्सुतौ स्यातां ७,५,४,१
यदुक्थे गृह्णीयात् प्रत्यङ् ६,६,८,४
यदुक्थेवणाद्वावन्त ६,५,६,६
यदुत्तरार्धे वा मध्ये ६,६,७,२
यदुप च स्तृणीयादभि २,६,८,३
यदुपतृण्याद्बुधोऽस्य ६,३,९,८
यदुपसद उपतयन्ते ६,२,३,२
यदुभाषपवित्रौ गृह्येयानां ६,४,६,६
यदुभौ विमुक्त्याऽऽसिध्वं ६,२,१,१
यदुवप्यमुदरस्यापवाति ४,६,८,१०
यद्वधमस्तेन्द्रो यत् २,१,३,६
यदेकषोपवध्यात् ५,३,१,१०; १०,२
यदेकपात्रा गृह्यन्ते ६,४,९,३
यदेकमेकं संभरेत् १,६,८,८
यदेकवाऽऽधारयेत् २,५,१,१४
यदेकया जुहुयात् ३,४,१०,७
यदेकस्मिन् यूपे द्वे रशने ६,६,४,७
यदेकादशकपालो भवति ५,३,५,१
यदेकादश त्रैः पुमेन ५,४,१०,९
यदेकं सन्स्थापयति ५,५,१,१
यदेतद्यजुर्न ययात् ६,२,२,७; ४,१८
यदेतया समिधम् ५,४,७,१७
यदेतामसमारान्धमभरति ३,२,८,७

यदेतेभ्यः सोमकृयणान् ६, १, १०, १०
 यदेते स्तोमो न्यतिपक्ता ७, ४, ३, १८
 यदेवमुत्तरवेदि प्रोक्षति ८, २, ७, ९
 यदेन्द्रं दधि भवति ७, ५, ७, ९
 यदेन्द्रो भवति ७, १, ५, १०
 यदेन्द्रां प्रमोयेत यद्वा ७, २, १, १४
 यदोपभयः सङ्गच्छन्ते ४, ८, ६, ७
 यद्रावन्पक्रम्य २, ४, ३, ४
 यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा ३, ३, ६, ९
 यद्गृह्णात्यङ्गरस्त्वौषधीभ्यः ३, ३, ६, ७
 यद्गृह्णात्यौषधीभ्यः ३, ३, ६, ८
 यद्ग्रामे यदरण्ये १, ८, ३, ४
 यद्ग्राम्याणां पशूनां ५, १, ४, ७, ४, ३, २
 यद्ग्राम्याणां पात्राणां ५, ६, ६, ५
 यद्विधे नृनीयम् २, ४, १, २, ९
 यद्विधिो यवमति ७, ४, १, २, १०
 यद्विष्यन्मृगो देवयानं ४, ६, ८, ४
 यद्वस्तेन कण्डूयेत ६, १, ३, १, ८
 यद्वस्तेन प्रमीयेत् २, ६, ९, ७
 यदुत आदभ्याद रुद्रं ३, ४, १०, ८
 यद्वोता प्राप्नोयाद्यतो २, ६, ८, ४
 यद्वर्धिरनवस्तीर्य ६, २, १०, १०
 यद्वस्त्राण्यवलोपयति ५, ७, ८, ७
 यद्व्याहणश्चात्राहणश्च २, ५, ११, २, ६
 यद्वृष्यान् सृपावसाना २, ६, ९, १, ६
 यद्वृष्याद्योऽग्निः होताम् २, ५, ९, १, ९
 यद्वृष्याद्विधिरिति यज्ञस्थाणु ६, १, २,
 ११
 यद्यग्निहोमो जुहोति ६, ४, ३, १४
 यद्यङ्गावृष्यस्य १, ७, ४, १, ४
 यद्यपरं प्रतिग्राही २, ३, १, २, ५
 यद्यभिचरेदुक्षुं जहि ३, ४, ५, १
 यद्यभिचरेदुक्षुं स्या ६, ४, ५, १, १
 यद्ययविष्यति पार्ष्णीयान् २, ५, ५, १०
 यद्व्याव इन्द्रं ते २, ४, १, ४, ८
 यद्युक्ते जुहुयाद्यथा ३, ४, १, ०, ६
 यद्येकं कृण्वन् नश्येत् २, ६, ३, १०
 यद्वपुःकृष्याद्यानयामा ५, १, ५, ५,
 ४, ५, ३

यद्वस्ते तद्वादिना १, ८, ७, १, ८
 यद्वा जमिराहितः १, ५, २, ४
 यद्वा अग्नेरसंयतम् ५, २, १०, १, ७
 यद्वा अनोक्तानो भारम् ३, २, ५, १
 यद्वा असौ रेतः निष्पचति ५, ५, ४, २
 यद्वा इदं किं व तत् २, ४, १, ५, १, ४
 यद्वाजिनो दाम संदानम् ४, ६, ८, ८
 यद्वातो अपो अगमन् ७, ४, २०, ७
 यद् द्वादशागवेन ५, २, ५, ९
 यद् द्वादशोद्याम ५, १, १०, १, ८
 यद्वाभवेत्यं योनेश्चयते ३, ५, १०, ८
 यद्वापुर्भ्यवान् तस्मात् ३, ४, ३, ३
 यद्वाहिं तदग्नये १, १, १, ४, १, १
 यद्विधे देवाः समभरन् ३, ४, ६, ३
 यद्विष्णुस्त्वितिष्ठन् २, ४, १, २, १, ३
 यद्वा ययं प्रमिनाम् १, १, १, ४, १, ४
 यद्वै तवानेव सोमः ६, १, ९, १, ४
 यद्वै विवा भवत्यपः ६, ४, २, ९
 यद्वै दीक्षितमभिवर्षति ३, १, १, १, ४
 यद्वै दीक्षितोऽमेध्यं पश्यति ३, १, १, ३
 यद्वै देवा असुगन् ६, ६, ९, २
 यद्वैमृधः पूर्णपासे २, ५, ३, २
 यद्वै यज्ञस्य कुरं यत् १, ७, ३, ४
 यद्वै यज्ञस्य साम्ना १, ६, १०, ९, ६, ५
 १०, १, २
 यद्वै होतास्त्वयुंवाभिरे, २, ९, १, ८, १, ७
 यन्ति वा एते मिथुनान् ७, ५, ९, १, १
 यन्ति वा एते सवनात् ७, ५, ६, ९
 यन्त्री राट् ४, ३, ७, ४, ४
 यन्मयसि यमित्री ४, ३, ७, ३, २
 यज्ञ नियुज्यते स्यात् ५, ५, १, ४
 यज्ञ निदिशेन प्रतिवेशं २, ३, ९, १, ८
 यज्ञवर्मैत् तजवर्मातम् २, ३, १०, १,
 ११, ३
 यक्षिणिंजा रेवणमा प्रावृत्तस्य ४, ६, ८, २
 यक्षीक्षणं मास्वपचन्याः ४, ६, ९, २
 यन्म आरमनो मिन्दाऽभूत् ३, २, ५, १, १
 यन्म अग्ने अस्य यज्ञस्य १, ६, २, ६
 यन्मिहति तस्मै स्वाहा ७, १, १०, ७, ७

यमः पितृभ्या ३, २, ४, १, ७
 यमः पृथिव्या ३, ४, १, ३
 यमग्ने पशु सत्यम् १, ३, १, ३, ७
 यमलमज्ञायाम् सन्तम् २, १, ९, २
 यमस्य पादरः ५, २, २, १, ४
 यमादित्या अश्विभ्यम् २, ५, ४, २
 यमाय राजा ऋषयः ५, ५, १, १, ३
 यमाय मवित्रे १, ८, ७, १०
 यमेन दत्तं त्रित एनम् ४, ६, ७, २
 यमेन पितृन् ७, ३, १, ४, ८
 यमोऽभिपुतः ४, ४, ९, १, ८
 यम्यं पादरः ५, ७, २, २, १, ४
 यथा रज्ज्वोत्तमां गाम् २, २, ६, ९
 यहिं होता यजमानस्य १, ७, ४, ६
 यहिं होतेहाम् १, ७, १, ६
 ययनोपधाः ७, ३, १, ४, १, ९
 ययनवीरय नयति ६, २, १०, ७, १, १, ९
 ययनयो मन्थ एतत् २, १, १, १, १, ४
 ययाग्रा राजन्स्य प्रतं ६, २, ५, ४
 ययोऽसि यययाम्नाम् १, ३, १, ८, १
 २, १, ३, ६, ५
 ययोनां स्त्वा ययवि ४, ४, ६, ३०
 यश्चक्षुः क्रमः स्यात् २, ३, ८, २
 यश्चिदागो मांदिना परि ४, १, ८, २०
 यस्ते अथ कृगवद्भ्रशोचं ४, २, २, ८
 यस्ते द्रव्यः स्वन्दति यस्तेरे, ३, १, १, २, ३
 यस्ते द्रव्यो मधुमा ३, १, १, ०, ५
 यस्त्वा स्वधः सुहिरण्यः १, २, १, ४, १०
 यस्त्वा हृदा कीरिणा १, ४, ४, ६, १
 यस्मै स्वः सुकृते जानवेदः १, ४, ४, ६, २
 यस्य कामयेताताथम् ३, ४, ८, १, ४
 यस्य कुर्मो हविगृहे ४, ६, ३, ३
 यस्य अयस्त्रिंशमन्तर्धमिति ७, १, ३, ६
 यस्य दिग्वजमन्तर्धमिति ७, १, ३, ५
 यस्य त्रिवृतमन्तर्धमिति ७, १, ३, २
 यस्य पञ्चदशमन्तर्धमिति ७, १, ३, ३
 यस्य प्रयागमन्तर्धमिति ४, १, ३, ६
 यस्य भूयाऽमो यज्ञकृतवः ३, १, ७, १, १
 यस्य प्रतं पशवो यमिरे, १, १, १, १, ३

यस्य सप्तदशमन्तर्यन्ति ७,१,३,४
यस्यागुहीता भूमि ३,४,२,२
यस्यानुषङ्गमस्तिवन् २,६,१६,१४
यस्यामिदं भविषि यत् ३,३,११,१४
यस्यास्ते हस्तिता गर्भोऽथो ३,३,१०,२
यस्यान्ने यस्याः क्रूर आसत् ४,२,५,९
यस्येवं प्राणं निमित्त ४,७,१५,२
यस्येदेव प्र रिरिचे २,४,१४,५
यस्येमे हिमवन्तो महिन्वा ४,१,८,१६
यस्यैवमवदाय यथाकामं ३,१०,१,१
यस्यैवा यज्ञे प्रायश्चित्तिः ३,४,१,१२
या इषवो यातुषानानां ४,२,८,२
या ओषधयः सोमराज्ञीः ४,२,३,१६
यां वा अश्वयुञ्ज यजमानः ३,५,९,१
यां वै यज्ञे दक्षिणां १,७,१,१६
या प्राचीन्नामिर्वसिष्ठः ५,७,१०,१३
याः प्रातर्वाज्याः स्युस्ताः ६,२,३,८
याः प्रादर्गाथस्य याज्या ६,१,५,१०
याः कलिनीयां अकल्पाः ४,२,६,५
याः सख्या विरूपा एकस्या ७,४,७,७
याः येना अभिस्वराः ४,१,१०,५
याजमानो वै ग्राहणः ३,३,१०,१३
या जाना ओषधयो देवैर्यः ४,७,२,१
या त इषुः शिवतमा ४,५,१,२
यातयामानि वा पत्न्य ६,६,७,११
या ते अग्नेऽयाशया १,२,११,५
या ते अग्ने रुद्रिया १,२,११,४,६,७,
७,१३
या ते धामानि ४,१,११,६
या ते धामानि दिवि २,५,१४,६
या ते धामानि पमणि ४,६,२,१३
या ते धामानि हाविषा १,२,१०,३
या ते प्राणाच्छुक्र १,६,२,५
या ते रुद्र शिवा ननुः ५,१,१,१०,२
या ते हेतिर्भीष्टुष्टम ४,५,१,१३
या दिव्या वृष्टिस्तया स्वा १,४,२२,५;
६,५,६,१३
या देवेषु तत्तुर्वारयन्त ७,४,१७,३
यानाऽवह उद्यतो देवः १,४,४४,६

यानि चर्म कपालानि १,१,७,१२,५,
१०,११
यानि पराचीनानि प्रयुज्यन्ते ६,५,
११,२
यानि वै छन्दांसि ५,३,५,१२
यान् कामयेत यजमानान् १,६,१०,
११
यान् निवपति यत् ६,३,१,१७
या ययमा व्यष्टका तस्याम् ७,५,७,४
या ययमा व्योच्छन् ४,३,११,१३
यांमपुं गिरिस्तन् इमे ४,५,१,४
यामो दि म तेषां ६,३,१,१३
यां पुरस्तादुपादधान् ५,६,४,१०
यां मलवद्वाप्तस्य सम्भवन्ति ७,५,१,६
या यज्ञे दीयन् मा १,७,२,८
यायश्चिर्ष राजाऽनुचरैः ६,२,१,३
यावन्ती यावापृथिवी २,२,६,७
यावन्ती वै पृथिवी तस्यै ५,१,३,१
यावन्तो वै देवा यज्ञाय ६,१,२,१
यावन्तो वै स्युष्यन्ववः ५,१,८,४
यावन्तो वै श्लोमास्तावन्तः ७,१,२,७
यावन्तो गृह्याः स्मरन्तः १,८,६,७
यावन्तो वै सद्गम्यान्ते ३,७,८,७
यावः शर्म १,५,११,१६; ७,१,११,४;
३,१४,१८
या वा कक्षा मधुमती १,४,६,१
यावाः ४,४,७,७
यावानां भागोऽस्मीति ५,३,४,१०
यावानां भागोऽस्यायावानाम् ४,३,
९,९
यावान् पुरुष ऊर्ध्वबाहुः ५,७,५,७
या वाभिन्द्रावरुणा ७,३,१३,१-७
या वै देवताः सद्गम्यान्ति ३,७,४,१०
या वो देवाः स्यै रुचः ४,२,९,१४;
५,७,६,९
या संतन प्रतनोप ४,२,९,४
याश्चेदमुपश्रवन्ति ४,२,३,१८
यामाः राजा वरुणो याति ५,६,१,२
यामां देवा दिवि कृण्वन्ति ५,६,१,३
या मुपाणिः ३,१,११,१६; ३,११,१८
यास्त जातम्पुगमाम ४,७,६,१२

यास्ते अग्ने समिधो यानि ५,७,८,१
यास्ते अग्ने स्यै रुचः ४,२,९,१३;
५,७,६,८
यास्ते राके सुमतयः ३,३,११,१६
यास्ते रात्र्योः मवितः ३,५,४,६
यास्ते विश्वाः समिधः ३,५,५,७
युक्ताय स्वाहा ७,४,२२,५
युक्तेन मनसा वयं ४,१,१,३
युक्ताय मनसा देवान् ४,१,१,२
युक्त्वा हि देवहूतमा २,६,११,१;
४,२,९,१७
युगमानतेन ५,७,१४,२
युगमयुजे जुहोति ५,४,८,१६
युक्त्वमिधोऽस्मि वचः १,८,१५,१३
युज वा मन्त्रा पृथ्वी नमोमिः ४,१,१,५
युज्जते मन उत युज्जते १,२,३,१;
४,१,१,४
युज्जन्त्यस्य कात्या इरी ७,४,२०,१०
युज्जन्ति प्रप्रमरुषं ७,४,२०,८
युज्जाथाः रावसे युवम् ४,१,७,३;
५,१,७,३
युज्जानः प्रथमं मनः ४,१,१,१
युतानस्त्वा मास्तः १,३,१,१
युनक्त मीरा वि युगा ४,२,१,१६
युनक्ति निचो विरुचा ३,६,६,५
युनक्तिन पृथिवीं उपोतिपा ३,१,३,७
युनक्ति त्वा ब्रह्मणा १,६,७,४; १०,७
युनक्ति वाचप मद् मूर्धेन ३,१,६,४
युनक्ति यायुमन्तरिक्षेण ३,१,६,३
युवमेतानि दिवि ३,३,१४,८
युवजस्का उत ये ४,६,८,३
युवशक्त्वमवास्थाने ६,३,४,४
युवज्वधाय प्रोणोति ३,३,११,९
युष्णोय विप्रान्न रमः ३,३,११,११
ये अक्षेषु विविष्यन्ति ४,१,११,७
ये अप्रथनाममिर्तेभिः ४,७,१५,१७
येऽस्यः पुरीच्याः प्रविष्टाः ५,५,७,१०
ये प्रधाः पञ्चजनीनां १,७,१०,७
ये चतुर्विंशताः पयमानाः ७,१,८,७
ये चरवारः पथयः ५,७,२,८

ये जनेषु मलिनस्तवः ४, १, १०, ७
 ये तोयानि प्रचारयन्ति ४, ५, ११, ९
 ये ते पन्थानः सवितः ७, ५, २४, १
 ये तेऽयं मन्त्र इवः २, ३, १४, २०
 ये ते सरस्व ऊर्मयः १, १, ११, १२
 ये दिवि येषामन्नं वातः ४, ५, ११, १४
 ये देवा दिविभागाः २, ४, ८, १०;
 १०, ८

ये देवा दिव्यकादश १, ४, १०, १;
 ६, ४, ११, ३

ये देवा देवानां यज्ञियाः ४, ६, १, १८

ये देवा देवेष्वधि देवत्वम् ४, ६, १, १९

ये देवाः पुरःसदः १, ८, ७, ३

ये देवा मनोजाता मनोयुजः १, २, ३, २

ये देवा यज्ञहन् ३, ५, ४, १; ४, ७, ११

येऽदो रोचने दिवो ये ४, २, ८, ८

येन कर्मणरल्लेख तत्र ३, ४, ६, २

येन देवा अमृतं २, ४, ५, ५

येन देवा उयोतिषोधाः ५, ७, २, ५

येन घोस्मा पृथिवी ४, १, ८, १८

येनयं यज्ञपत्नी सन्नम् ४, ७, १३, ६

ये नः सपत्नी अप ते ४, ७, १४, २

येनाग्ने दक्षिणा युक्ताः ५, ७, ७, ८

येनाग्ने सुकृतः पृथा ५, ७, ७, ९

येना सहजं बहसि ४, ७, १३, ११;
 ५, ५, ७, ७

येनेन्द्राय समभरः ३, ५, ४, ९

येऽन्तरिक्षे ४, ५, ११, १३

ये पथा पथिरक्षय ४, ५, ११, ८

ये यज्ञं विमन्थीरन् ३, ६, ३, ५

ये पाथवा मामन्तयं १, ०, १४, १३

ये प्रजाकामाः पञ्चकामाः ७, ४, ७, ११

ये प्रत्यञ्चः शम्वाया १, ८, १, २

ये बध्यमानमनु बध्यमानाः ३, १, ४, ५

ये भक्षयन्तो न वसुनि ३, २, ८, १९

ये भूतानामधिपतयः ४, ५, ११, ६

ये राजिनं परिपश्यन्ति ४, ६, ९, १

ये वृक्षेषु ससिपञ्चराः ४, ५, ११, ५

येषामीक्षे पञ्चपतिः ३, १, ४, ४

येव वरः कल्पयाणि रूपसम्पदा ७, १,
 ६, ८

यो अर्गनरग्नेस्तपसः ४, २, १०, ९

यो अर्वन्तं जिघाश्मनि ७, ४, १५, १

यो अस्यभ्यमरातीयाद्यश्च ४, १, १०, ८

योक्त्रं गृध्राभिः ५, ७, १४, १

योगक्षमा नः कल्पताम् ७, ५, १८, १०

यो गतमनः स्यात् सः ६, ६, ७, ६

यो गतश्रीः स्यान्मथित्वा ५, १, ९, ९

योगेयोगे तवस्तर् ४, १, २, ४; ५, १, २, ४

यो जात एव प्रथमः १, ७, १३, ५

यो ज्येष्ठश्चतुरपभूतः ३, ४, ८, १६

यो ज्योगामयावी स्यात् २, ३, ११, २;
 ७, २, ४, ५

यो द्रप्तो अष्टशुः पतितः ३, १, १०, ४

यो न हृद्भवायू ३, २, १०, १३

यो नः पिता अनिता यः ४, ६, २, ३

योनिर्वं यज्ञस्य चात्वालं ६, ४, ३, १२

योनिश्चतुर्विंशः ४, ३, ८, १०; ५, ३, ३,
 १०

यो नो अग्निः पितरो हव्यु ५, ७, ९, २

यो नो मर्तो वलवो ४, ३, १३, ११

यो यज्ञवर्चसकामः २, १, २, ७; ४, २;
 ८, २

यो ब्राह्मण आनुजावरः २, ३, ४, १

यो भुक्तिकामः स्याद्यः ५, १, ९, १०

यो आतृण्यवान्स्स्यात् २, १, ४, १०; ४,
 १, २, २, २; ३, ५; ५, ४, ३; ३, ४, ६, ४

यो मृश्राविमोयान् २, ३, २, २

यो मेऽग्निं दूरेऽगनीयति १, ६, ३, २

यो यज्ञविभ्रष्टः स्यान् २, ३, ३, २

यो राज्यं आनुजावरः २, ३, ४, ५

यो राष्ट्रपुत्रपुत्रः स्यान् ३, ४, ८, ६

यो रुद्रो अग्नी यो अप्सु ५, ५, ९, ९

यो रेतस्वी स्यात् प्रथमार्था ५, ५, ४, ४

योऽलं श्रियं सन् २, २, ८, १०

यो वनस्पतीनां फलग्रहिः ५, १, १, १७

यो यज्मणृहीतः रथात् २, १, २, २

यो यः शिवतमो रसः ४, १, ५, ३; ५,
 ६, १, १२; ७, ४, १९, १७

यो वा अग्नावग्निः ७, ५, १५, १

यो वा अग्निं चित्ते पथमः ५, ४, ४, ८

यो वा अग्निमुखां वृद्ध ५, ७, १, १४

यो वा अग्निं प्रत्यङ्मुख १, ५, ९, १५

यो वा अग्निं प्रयुज्य न ५, ५, १०, १६

यो वा अग्निं योग आगते ५, ५, ३, २

यो वा अग्निं सर्वतोमुखं ५, ७, ९, ७

यो वा अश्वयोः प्रसिद्धां ३, १, २, ६

यो वा अश्वयोः स्वं वेद ३, १, २, ८

यो या अपनाभिर्मग्निं ५, २, ८, २०

यो वा अपक्षीर्षणमग्निं ५, ५, ४, ६

यो वा अपात्मानमग्निं ५, ५, ८, ९

यो वा अथयादेवतं ३, १, ६, १; ५, ७,
 १, १

यो वा अरस्विन् सामिधे २, ५, ७, १४

यो वा अश्वोरायतनं ६, ६, १०, ६

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य ७, ५, २५, १

यो वा अस्य पञ्चमसि ७, २, १०, ९

यो वा हृष्टकानां प्रसिद्धां ५, ५, १, ९

यो वा उपद्रष्टारमुपभोतारं ३, ३, ८, १३

यो वा पुतासामायतनं ५, ६, २, १०

यो वामिन्द्रावरुणौ २, ३, १३, ५-६,
 १९, २०

यो वाऽथ अश्वुरग्निः ४, ७, १५, ५

यो विदग्धः स नैर्ऋतः २, ६, ३, ७

यो वै गायत्री ज्योतिः ७, २, ९, ३

यो वै ब्रह्मणा निदानं ६, ५, ११, ५

यो वै ब्रह्मणां मिथुनं ६, ५, ११, ६

यो वै सान्त्तन्त्रस्य प्रसिद्धां ३, १, २, ४

यो वै दश यज्ञायुधानि १, ६, ८, १०

यो वै देवान् देवयज्ञसेन ३, १, ९, १

यो वै देवेभ्यः १, ६, ८, १२

यो वै पवमानस्य सन्ततिं ३, २, १, २

यो वै पवमानानाम् ३, २, १, १

यो वै पूर्णं आसिञ्चति ७, ५, ६, ५

यो वै प्रजातेन १, ६, ९, ४

यो वै प्रजापतये ५, ७, १, ३

यो वै प्रयाजानां मिथुनं २, ६, १, ९

यो वै यज्ञं प्रयुज्य नः १,७,६,१४
 यो वै यज्ञं योगः १,६,८,१७
 यो वै यज्ञस्य द्वौ दोहौ १,७,४,५
 यो वै यज्ञस्य प्रायणं १,६,११,३
 यो वै वसोर्धारायै ५,७,३,१०
 यो वै विराजो यज्ञमुखे ६,२,११,१५
 यो वै भद्रामनारम्य १,६,८,१
 यो वै सप्तदशं प्रजापालं १,६,११,१
 यो वै संवत्सरं प्रयुज्य २,२,६,८
 यो वै संवत्सरमुत्थय ५,५,१,१६
 यो वै सूनुवार्यै दोहं १,६,११,५
 यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य ३,१,२,९
 यो वै सोमं राजानम् ३,१,२,२
 यो वै सोमस्याभिपूयमाणस्य ३,१,८,३
 यो वै स्तोमानामवमं ७,१,३,७
 यो वै स्वार्थेतां यत्ता ६,२,४,२
 योऽश्वतः शूलमाह सः ६,३,१०,४
 योऽस्त्वैवै बन्धुतां वेद १,५,१,५
 रक्षसां भागोऽसि १,१,५,१५; ३,९,
 १२; ६,३,२,५
 रक्षसा २,३,१३,३
 रक्षांसि वा एतत् पशु ३,४,१,२
 रक्षांसि वा एतद्यज्ञ ५,२,२,९
 रक्षोहणं वाजिनम् १,२,१४,१६
 रक्षोहणो बलगहनः १,३,२,१; ११-
 १२; १४-१५; ६,२,११,३
 रक्षोहणौ बलगहनौ १,३,२,१६-१९
 रजता हरिणीः सीसा ५,२,११,४
 रजनो वै कौणयः २,३,८,१
 रजाशया १,२,११,६
 रथचक्रचितं चिन्वीत ५,४,११,५
 रथन्तरं च ३,४,४,१२
 रथन्तरं छन्दः ४,३,१२,१९
 रथन्तरं दिवा भवति ७,४,१०,३
 रथन्तरं पूर्वेऽदन्तसाम ७,१,४,५
 रथन्तरं सामभिः पातु ४,४,१२,२
 रथमुखं भोजस्कामस्य ३,४,८,५
 रथमुखिणाभिः ५,७,१४,१०

रथवाहनं हविरस्य ४,६,६,८
 रथीतमौ रथीनाम् ४,७,१५,९
 रथे तिष्ठन् नयति ४,६,६,६
 रथोपधीरन्तगता दहति १,५,२,३
 रथयत मरुतः इयेनम् २,४,७,२; ९,२
 रथ्ये योपया सजातानां ४,४,५,८
 रश्मिरसि क्षयाय त्वा ३,५,२,३; ४,४
 १,१
 रश्मिरित्येवाऽऽदित्यम् ५,३,६,१
 राकामहं सुहवा ३,३,११,१५
 राजन्तमध्वराणां १,५,६,६
 राजानो वा एतौ देवतानां २,६,२,५
 राजा मनुष्यान् ७,३,१४,९
 राज्यसि प्राची दिक् ४,३,६,३; ४,२,१
 रात्रिः रात्रिममयावं ४,१,१०,३
 रात्रिं पीवसा ५,७,२०,२
 रात्रियै स्वाहा ७,१,१७,९
 राथन्तरो वा ऐन्द्रवायवः ७,२,८,६
 रायन्तरीं प्रथमामन्वाह २,५,७,४
 रायस्पोपाय त्वा गृह्णामि १,६,१,१३
 रायस्पोये अधि यज्ञः ४,६,३,६
 रायस्पोयेण समिधा ३,१,१,९
 रायस्पोये यज्ञपतिम् ५,४,६,८
 राष्ट्रं वै पर्णो विहसत्यः ३,५,७,५
 राष्ट्रं वै वैश्वानरो विष्मरुतः ५,४,७,२४
 राष्ट्रकामाय होतव्याः ३,४,८,१
 राष्ट्रदाः स्व राष्ट्रं १,८,११,१७-१८
 राष्ट्रश्रुत एता जप ५,७,४,९
 राष्ट्रश्रुतो जुहोति राष्ट्रम् ५,४,९,७
 रातमो वां कनिकदत्त ४,१,४,९
 रिक्ताय स्वाहा ७,३,२०,१८
 रिच्यत हव वा एतत् १,७,५,४
 रुक्मः होत्रे १,८,१८,९
 रुणवल्गुर्चा आरुण्यवतः ६,४,११,२
 रुचं नो धेहि माह्मणेषु ५,७,६,१०
 रुचे त्वा ४,४,६,२६
 रुद्रं कोहितेन १,४,३६,६
 रुद्र आहुतः ४,४,९,२४
 रुद्र तनिष्ठा १,४,३६,३

रुद्र यते कृवी परं १,८,१४,११
 रुद्रः ५,५,५,३
 रुद्रः पर्णानां ३,४,५,१४
 रुद्रवर्णस्य सोम ३,२,५,६
 रुद्रस्याऽऽवर्तयतु १,२,४,९
 रुद्रस्य गाणपत्यादिति ५,१,२,१०
 रुद्रस्य विचक्रः स्कन्धः ५,७,१८,४
 रुद्रस्य षष्ठो ५,७,२२,६
 रुद्रस्य होतिः परि वाः १,१,१,६
 रुद्राणां तिसिरीः ५,५,१६,४
 रुद्राणां द्वितीया ५,७,१७,७
 रुद्रा देवता ४,३,७,३०
 रुद्राय त्वा १,२,३,१७
 रुद्राश्रुतुर्देवाक्षरेण १,७,११,१४
 रुद्राः सम्भृत्य प्राप्तिर्वी ४,१,५,७;
 ५,१,६,९
 रुद्राऽसि १,२,५,२; ६,१,८,३
 रुद्रास्त्वा कृण्वन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,५,१४
 रुद्रास्त्वाऽऽकृण्वन्तु ४,१,६,२०
 रुद्रास्त्वाऽऽकृण्वन्तु त्रैष्टुभेन ७,४,२०,५
 रुद्रास्त्वा भूपयन्तु त्रैष्टुभेन ४,१,६,२
 रुद्रास्त्वा परि १,१,९,१८
 रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,२
 रुद्रेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१,८,२
 रुद्रेभ्यस्त्वा १,१,१३,४
 रुद्रो वा एष यदसिः ५,४,३,१; ५,७,
 ३,२; ७,२,९; ६,३,५,२
 रुद्र रौद्रः ५,५,१९,१
 रूपमसि वर्णो नाम ३,३,५,३,१५
 रूपाणि जुहोति रूपैः ७,१,६,१६
 रूपाय स्वाहा ७,३,१७,२५
 रूपेण नो रूपमभ्यैमि १,४,४३,५;
 ६,६,१,६
 रेतः सिन्धुसि प्रजवने १,५,९,२
 रेतसे स्वाहा ७,१,१९,८; ३,१६
 ३६
 रेतस्विने स्वाहा ७,५,१२,२७
 रेवती नक्षत्रं पृषा ४,४,१०,२५
 रेवती पुरोऽनुवाक्या २,२,८,११

रेवती रमध्वमास्मिहोके १,५,६,३
 रेवती रमध्वमास्मिहोके १,५,८,३; ६,३
 ६,८
 रेवतीनः सधमादः १,७,१३,१३; १,
 १२,२९; ४,१४,१०
 रेवतीयज्ञपति प्रियधा १,३,८,११; ६,
 ३,८,८
 रेवदस्योपधीम्यस्वोपधीः ३,५,२,१२;
 ४,४,१,३
 रेवदः इद्वेवताः स्वाहा २,२,१२,३०
 रेवती पु ३,३,३,८
 रेमीम्यः स्वाहा ७,५,११,४२
 रोगाय स्वाहा ७,१,१७,१५
 रोहाव हि सुवः १,७,९,४
 रोहिणी नक्षत्रमिन्द्रः ४,४,१०,१६
 रोहिणी नक्षत्रं प्रजापतिः ४,४,१०,२
 रोहिताय स्वाहा ७,३,१८,९
 रोहितेन स्वाऽसिः १,६,४,१५; ७,४,७
 रोहितेवाय स्वाहा ७,३,१७,१७
 रोहितो भूरोहितः ५,६,११,१
 रोहितं कुण्डलाची ५,५,१६,५
 रौद्रीः रोहिणीम् २,१,७,१०
 रुद्रदिनस्तयो विष्णवे ५,६,१६,३
 रुद्रायाय स्वाहा ७,३,१६,११
 रुद्राय स्वाहा ७,३,१७,१४
 रुद्रं पवीरवः सुशेवः ४,२,५,१७
 रुद्राजी रुद्राजी ३,४,४,२०,८
 रुद्रः रुद्रः सुलेकस्ते १,५,३,११
 रुद्रं पूजं रुद्रं पूजायः ४,२,४,१४
 रुद्राय स्वाहा ७,१,१७,२१
 २,२०,१८,४,२१,१३
 रुद्रमतः संभरत्यतः ५,१,४,८
 रुद्रम्यः स्वाहा ७,३,१६,४१
 रुद्रमं वै नामैवत ५,१,८,१२
 रुद्रमवते स्वाहा ७,५,१२,३१
 रुद्रिहृषीभृङ्गागैः ७,४,१२,२
 रुद्रितवते स्वाहा ७,५,१२,३७
 रुद्रिताय स्वाहा ७,३,१६,४३
 रुद्रयन्तीवेदा गमीगन्ति ४,६,६,३

वज्रं वा एतं यजमानः ६,५,५,३
 वज्रं आनयं वज्रं आनयमागो २,६,
 २,११
 वज्रं हव वा एषा यत ६,२,१०,२
 वज्रिणो नाम स्थ तेषां ५,५,१०,१०
 वज्री वा एष यदक्षः ५,१,२,२०
 वज्रो वा एषा सं मीयते ६,६,४,१३
 वज्रो वै चतुस्त्रयगिरिः ५,३,५,५
 वज्रो वै यज्ञः क्षुत् १,६,७,१५
 वज्रो वै स्वधितिवर्जः ६,३,७,१६
 वज्रते स्वाहा ७,४,२२,११
 वद स्वयमभिगृताय ३,२,८,२; ४,६,
 ८,१०,१२,१४
 वदवा दक्षिणा १,८,२१,८
 वसं चोपावसृजति १,६,९,५
 वस्त्वस्यैकः स्तेनो आगी ६,२,५,२
 यदते स्वाहा ७,५,१२,१२
 वसा हि सुनो जस्यससव १,३,१४,२२
 वनसदे वद ४,६,१,१५
 वनस्तमित्यः स्वाहा १,८,१३,४०;
 ७,३,२०,१
 वनस्पतिषु ज्ञामः २,३,१३,१२
 वनस्पतेऽव सृजा रराणः ४,१,८,११
 वनस्पते वीद्वद्गो हि ४,६,६,१५
 वनस्पते क्षतवदक्षः १,३,५,७;
 ६,३,३,६
 वनेषु व्यन्तरिक्षं ततान १,२,८,६;
 ६,१,११,८
 वन्य या त इषुर्बुवा ५,५,९,५
 वषया प्रचर्या पुरोडाशेन ६,३,१०,२
 वषामेकः परि क्षये ६,३,७,१५
 वषायां वा आर्हियमाणायाम् ३,१,५,७
 वषाभ्रपणीभ्यामन्वारमते ६,३,८,६
 वषसु स्वा पयस्पते १,१,१४,५
 वषद्वन्द्वः ४,३,१२,३८
 वषस्कृच्छन्दः ४,३,१२,३९
 वषारसि पक्कगन्धेन ५,७,२३,१०
 वषो वा अभिर्यदग्निचित ५,७,६,१
 वरिवद्वन्द्वः ४,३,१२,७; ३७

वरिवद्वन्द्वसि ४,४,७,१
 वरुणं यजति वरुणपाशात् ६,३,३,१२
 वरुणः सुपुत्राय २,१,९,१
 वरुण उपनद्धः ४,४,९,५
 वरुणः ५,५,५,४
 वरुणं देवा अनुवत् ६,४,८,३
 वरुणस्त्वा धूपयतु ४,१,६,७
 वरुणस्य दशमी ५,७,२१,१०
 वरुणस्य स्कम्भनम् १,२,८,९; २,५
 वरुणस्य स्कम्भसर्जनम् १,२,८,१०;
 ९,६
 वरुणाय १,८,७,१२
 वरुणाय त्वा १,२,३,१५; ६,१,४,२०
 वरुणाय राज्ञे कृष्णः ५,१,११,२
 वरुणाय राज्ञे त्रयोः ५,६,२०,२
 वरुणाय रिद्धादसे ५,६,२०,३
 वरुणाय स्वाहा ७,१,१४,१०; १६,१०
 वरुणो दशमारेण १,७,११,१०
 वरुणो देवता ४,३,७,३६
 वरुणोऽपार ३,४,५,९
 वरुणो वा एतं गृह्णाति २,३,१२,२
 वरुणो वा एष दुर्वाक् ६,२,९,३
 वरुणो वा एष यजमानम् ५,१,५,२८;
 ६,१,११,१६
 वरुणोऽसि १,८,१६,२
 वरुणोऽसि धृतमृतः १,२,१०,२
 वरुणयः ४,१,६,१२
 वरुणि स्वष्टुर्वरुणस्य ४,२,१०,७
 वर्चसा ४,४,५,४
 वर्चसे स्वा ४,३,७,४८
 वर्चोदा अग्नेऽसि वर्चः १,५,५,१४
 वर्चोदा स्वा वर्चसि ४,४,६,३३
 वर्चो द्रविश्वाः ४,३,८,८; ५,३,३,८
 वर्चोषां जसि १,२,१,१०
 वरमेना वा अन्विष्य यज्ञः ६,२,९,५।
 ६,३,३,
 वर्धतु ते घोः १,१,९,६; १०,१४
 वर्धते स्वाहा ७,५,११,२२
 वर्धयन्ती ४,४,५,१४

वर्षे वृद्धममि १,१,५,१२
 वर्षा ऋतूनां ग्रीष्माणि १,६,२,१६
 वर्षिष्यते स्वाहा ७,५,११,२१
 वर्षा पञ्चमः ७,५,१०,२
 वर्षाभ्यः स्वाहा ७,५,१३,११
 वरुणीकान् क्रोशन् ५,७,१६,८
 वरुणेभ्यः स्वाहा ७,३,१९,५
 वरुं वा एष चरति २,१,७,९
 वरुणां मैत्रावरुणाय १,८,१८,१२
 वशिनी नामासीयं दिक् ५,५,१०,६
 वशी त्वं देव सोम ३,३,३,२१
 वषट्कारेण्यैः ४,४,८,१२
 वषट्कारो वै गायत्रियै २,१,७,१; ३,
 ५,७,१
 वषट् ते विष्णवामः २,२,१२,१७
 वसतीवरीगृह्णाति ६,४,२,४
 वसन्तऋतूनां ग्रीष्माणि १,६,२,१४;
 ११,१०
 वसन्ता वातराशेभ्यः २,१,२,८
 वसन्ता वातकीन् २,१,४,३
 वसवस्त्वा कृष्णन्तु ४,१,५,१९
 वसवस्त्वाऽऽपृच्छन्तु ४,१,६,१९
 वसवस्त्वाऽऽजन्तु गायत्रेण ७,४,१०,४
 वसवस्त्वा धूपयन्तु ४,१,६,१
 वसवस्त्वा परि १,१,२,१७
 वसवस्त्वा प्र वृहन्तु ३,३,३,१
 वसवस्त्वा रुद्रैः पुरस्तात् ५,५,९,११
 वसवस्त्वा योदशाक्षरेण १,७,११,१३
 वसवो द्युता ४,३,७,१९
 वसिष्ठो हतपुत्रोऽकामयत् ७,४,७,१
 वसुकोऽसि वेपथिरसि ३,५,२,१७;
 ४,४,१,५
 वसुभ्यस्त्वा १,१,१३,३
 वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यः ३,५,६,६
 वसुमन्त्रस्य सोम ३,२,५,५
 वसुमान् यज्ञो वसीयान् १,६,६,८;
 ७,६,११
 वसुगिरिर्वसुध्रवाः १,५,६,१०; ४,४,
 ४,२९
 ४९ (तै. सं.)

वसुर्वसुपतिर्हिकम् १,४,४६,७
 वसुनां कथिञ्जलः ५,५,१६,३
 वसुनां पवित्रमसि १,१,३,३
 वसुनां प्रथमा कीकला ५,७,१७,६
 वसुनां मागोऽसि ४,३,९,६; ५,३,४,५
 वसुनां रुद्राणाम् १,१,११,१६
 वसोवारां जुहोति वसोमि ५,४,८,१
 वसुमालं मम भोगाय १,२,३,९
 वस्त्वसि १,२,५,१; ६,१,८,३
 वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,२
 वहाय स्वाहा ७,३,१६,१६
 वह्निरसि हव्यवाहनः १,३,३,२
 वह्नोरुगिज हव्याह ६,३,६,४
 वा एषा संमीयते ६,६,४,१३
 वाक् च मूनश्चाऽऽनीयता २,५,११,१६
 वाक् छन्दः ४,३,७,१९
 वाक्त्वा आ प्यायतां १,३,९,१
 वाक्पतिस्त्वा पुनातु १,९,१,१३
 वागव्यैना सपत्नक्षयणी १,६,२,१३
 वागेव सहस्रतमी ७,१,६,५
 वागव्येन कल्पतां १,७,९,२५
 वाग्वा आग्रयणो वाक् ७,२,८,१०
 वाग्वा एषा यत् ६,१,७,६; ८
 वाग्वा एषा यदैन्द्रवायवः ६,४,७,१
 वाग्वा ऐन्द्रवायवश्छुः ६,४,९,८
 वाग्वै देवेभ्योऽराकामत् ६,१,४,१;
 ४,११,५
 वाग्वै द्वातराशो यत् ७,४,५,७
 वाग्वै पराच्यव्याहृता ६,४,७,५
 वाङ्म आसन् नसोः ५,५,९,७
 वाचं प्राणं १,१,१०,४
 वाचं मे निन्वा ४,३,६,१५
 वाचस्पतये स्वा हुतं २,३,८,२
 वाचस्पतये एवस्व १,४,२,१
 वाचस्पतिं विश्वकर्मणिम् ४,६,२,१४
 वाचा प्रश्न ७,३,१४,२
 वाचि स्वाहा १,१,१३,१९
 वाचे ३,२,३,५
 वाचे क्रौञ्चः ५,५,१२,६
 वाचे स्वा चक्षुवे स्वा ५,५,५,१३

वाचे वैश्वराजः ५,५,१३,३
 वापो विष्टिमसि प्रयुज्य ४,१,९,४
 वात्रः पुरस्तादुत् मन्वतः ४,७,१२,५
 वाजजित्वाये स्वा १,७,९,३३
 वाजवलीभ्यां व्यूहति १,७,४,३
 वाजश्च १,७,९,६; ५,४,८,२०
 वाजस्य तु प्रसवे १,७,७,३
 वाजस्य प्रसवं देवाः ४,७,१२,३
 वाजस्य मा प्रसवेन १,१,१३,१; ६,
 ४,१२; ४,६,३,१४; ५,४,६,२४
 वाजस्येवं प्रसव आ १,७,१०,२
 वाजस्येवं प्रसवः सुपुत्रे १,७,१०,१
 वाजस्येमां प्रसवः १,७,१०,३
 वाजः हन्त्याम् ५,७,१२,१
 वाजानां सत्यं पठिम् ५,४,६,२१
 वाजाय स्वा १,७,९,३२
 वाजिनो वाजजितः १,७,८,१७-१८
 वाजिनो वाजं चावत १,७,८,८
 वाजेवाजे १,७,८,९; ४,१,११,२२;
 २,११,१४; ७,१२,४
 वाजेवाजे हवामहे ५,१,२,५
 वाजो नः सप्त प्रदिशः ४,७,१२,१
 वाज्यसि १,७,८,७
 वागः शतन्तुर्भवति ७,५,९,३
 वातनामानि जुहोति २,४,९,३
 वातस्य स्वा प्रज्ये १,३,१०,४
 वातस्य प्राजि वरुणस्य ४,२,१०,३
 वातावद्रपन्तुमरावृत् २,४,७,४
 वातेषाः १,१,१३,२०
 वातेन प्राणान् ७,३,१४,५
 वातो देवता ४,३,७,२६
 वातसेणोप तिष्ठते ५,२,१,१३
 वाममघ सवितः १,४,१३,१; २,२,
 १२,१०
 वायव जारोहणवाहो ५,६,२१,९
 वायवः स्तोपायवः १,१,१,३
 वायवे स्वा १,२,३,१४; ६,१,४,२०
 वायवे नियुज्यत आ २,१,१,३,५-६

वायवे नियुवते उपरम् ५,५,१,३
 वायवे समनमदन्तरिक्षाय ७,५,२३,२
 वायवे स्वाहा ७,१,१४,३; १६,८;
 २०,२
 वायव्यः कार्यार्थः प्राजापत्याः ५,५,
 १,९
 वायव्यं वत्समा ऊमेत २,१,४,१५
 वायव्यं चेतमा ऊमेत २,१,१,१
 वायव्यं गोमृगम् २,१,१०,२
 वायव्यवोपाकरोति ३,४,३,९
 वायव्यामा ऊमेत मृति ३,४,३,४
 वायुं देवा जमुवन्तोम ६,४,७,२
 वायुः पुनः पवित्रेण १,८,२१,३
 वायुः पृथमानः ४,४,९,२०
 नायुमसी भवति समिद्धयै ५,३,७,१६
 वायुमसी चेतवसी ५,५,१,५
 वायुरन्तरिक्षम् ३,४,५,४
 वायुरन्तरिक्षान् ३,२,४,१५
 वायुरिति प्राणो नाम ३,३,५,१; १३
 वायुरावृणः ४,४,९,२५
 वायुर्वा स्वा मनुर्वा स्वा १,७,७,५
 वायुर्वा पशूनां पितृ ५,५,१,८
 वायुर्वा वि विनक्तु १,१,५,१६
 वायुर्दिकर्ताऽग्निः प्रसोता ३,३,२,१
 वायुस्ते वाजिन् युद्धरुन् ७,५,१९,५
 वायोः पशतिः ५,७,२२,१
 वायोः सविर्विद्वानि ४,७,१५,७
 वायोर्वाग्यसि ४,४,६,११
 वायो वोहि स्वोकानां ३,३,९,१८;
 ६,३,९,१६
 वायो शतः हरीणां २,२,१२,२७
 वायोसावित्र जागोमुग्धवा ७,५,१२,४
 वारुणः कृष्णः एकशितिवात् ५,५,
 २४,८
 वारुणः पेशः ५,५,२२,११
 वारुणं दक्षकपाकं २,१,८,५
 वारुणमसि संयोः १,२,१०,१०
 वारुणाक्षयः कृष्णकामाः ५,६,२०,१
 वारुणी कृष्णे वसे ५,६,२१,१०
 वारुणो वा अग्निहरनद्धः ५,१,५,८;
 ६,१

वारुणो वै कीतः सोमः ६,१,११,१
 वारुण्यर्चा परिचरति ६,१,११,८
 वारुण्युक्ताऽभीष्टा मैत्रिया ५,१,७,८
 वारुणानाय स्वाहा ७,१,१६,३३
 वाशाः स्य १,८,११,१०
 वाशीशु ३,३,३,१०
 वाश्वे विष्णुमिमाति ३,१,११,२२
 वाससा दीक्षयति सोम्यं ६,१,१,९
 वाससा पर्यान्वयति ६,१,११,७
 वाससी नेष्टापोमृष्टा १,८,१८,१४
 वासिष्ठो ह सालहव्यः ६,६,२,६
 वास्तु वा पृथग्यज्ञ ३,१,१०,७
 वास्तोष्यते प्राति जानाहि ३,४,१०,१
 वास्तोष्यते शग्मया स ३,३,१०,२
 विकर्षयः स्वाहा ७,४,१३,३
 विकिरिद विक्रोहितः ४,५,१०,११
 विक्रयः सुहोति विक्रय ६,५,१,७
 विच्युतो नक्षत्रं पितरः ४,४,१०,१७
 विच्युताय स्व.हा ७,१,१९,१५
 विच्युतमानाय स्वाहा ७,१,१९,२४
 विच्छिन्नं यज्ञः समिधं १,५,४,८;
 ७,१,१४
 विज्ञातं च ३,४,४,५
 विज्ञानं च ३,४,४,६
 विजयं धनुः कपर्दिनः ४,५,१,१६
 विज्योतिषा १,२,१४,१७; ४,४,१४,
 २,४,१४,१२; ५,१२,२७
 वि ते भिनन्ति तक्षरी ३,३,२०,४;
 ४,१,४
 वि ते युज्यामि रक्षना १,६,४,१८;
 ७,४,८
 वि ते विज्यमानजूतासः ३,३,११,५
 वितापनी मे १,२,१२,१; ६,२,७,३
 विदिताः १,३,१०,९
 विदेशिमन्भो नामाग्ने १,२,१२,५;
 ६,२,७,४
 विद्या ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि ४,२,२,२
 विद्या हि ते पुरा वयम् २,६,११,१६
 विद्युतो कमानकाम्याम् ५,७,१२,१०

विद्युत्सनिगसि ४,४,६,६
 विद्योतमानाय स्वाहा ७,५,११,१६
 विद्योनिष्यते स्वाहा ७,५,११,१५
 विद्वांसो वै पुरा होतारः २,५,११,७
 विध्विष्यते स्वाहा ७,१,१९,६२
 विधूताय स्वाहा ७,१,१९,६४
 विधूतानाय स्वाहा ७,१,१२,६३
 विधेम ते परमे जम्भन् ४,६,५,१२;
 ५,४,७,१३
 वि न हन्म १,६,१२,१२; २,५,१२,
 ३२
 वि पाजना २,५,१२,२६; ४,१,५,१
 वि पाप्मना भ्रातृव्येण ६,२,६,२६
 विष्ण्वमानाय स्वाहा ७,५,११,३७
 विष्णुनाय स्वाहा ७,५,११,३८
 विष्णोष्यते स्वाहा ७,५,११,३६
 विभक्तिं करोति प्रह १,५,२,६
 विभक्तिमुक्ता प्रयाजेन १,५,२,२
 विभूमिना प्रभूः पित्रा ७,१,१२,१
 विभूरसि प्रवाहणः १,३,३,१
 विमान एष दिवो मय्ये ४,६,३,१०;
 ५,४,६,१७
 विमुक्ताय स्वाहा ७,४,२२,२
 विवच्छन्ः ४,३,१२,१७
 विवासाय स्वाहा १,४,३५,३
 विराजना निष्ठ जगती १,८,१३,३
 विराजा ज्योतिष्मान् ४,२,८,१४
 विराजयतिनक्षत्राय हति ५,२,७,१५
 विराट् छन्दः ४,३,७,९
 विराट् ज्योतिषारयन् ४,१,९,१
 विराडसि दक्षिणा दिक् ४,३,६,४;
 ४,२,२
 विराडसि सपत्नहा १,३,९,७
 विरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१६
 विवर्तमानाय स्वाहा ७,१,१९,५७
 विवर्तोऽष्टाक्षराय स्वाहा ४,३,८,१७;
 ५,३,४,१२
 विवर्त्यते स्वाहा ७,१,१९,५६
 विवधच्छन्दः ४,३,१२,५१
 विवस्व आदित्यं ते १,४,२२,४

विवस्वते स्वा ४,४,६,२२
 विवस्वाः ऋदितिः १,५,३,१३
 वि वा एतद्यजमानः २,६,५,२३
 वि वा एतद्यज्ञं छिन्दन्ति २,६,८,६,
 ६,३,९,७; ७,५,६,८
 वि वा एतं प्रजया प्रभुभिः २,५,५,२
 वि वा एतस्य यज्ञं ऋष्यते ३,४,१,१
 वि वा एतस्य यज्ञं ऋष्यते २,५,४,७;
 ३,२,६,७
 वि वा एतौ द्विपाते यः ५,२,४,१
 वि वा एव हन्तिरेण २,२,१,५, ३,२,
 ११,१४; ५,५,७,२
 वि वा एव प्राणैः प्रजया ५,७,५,८
 विवृत्ताय स्वाहा ७,१,१९,५८
 विषेय यन्मा १,६,१२,१०,२,५,१२,
 ३१
 विशाले स्वाहा ७,२,१३,१०;
 १५,५; १६,४; १७,२; १८,१
 वि शत्रून् वि मूढः १,६,१२,१५
 विशास्वा सर्वा वान्छन्तु ५,२,१,७
 विशाले नक्षत्रमिद्राग्नी ४,४,१०,१४
 विशालो यूयो भवति २,१,९,५
 विशालं छन्दः ४,३,१२,४०
 विशालो भवति २,१,८,१२
 विशे स्वा यन्त्राय धर्त्राय १,६,१,१०
 विशे समनमयथा ७,५,२३,८
 विशो यन्त्रे स्थः १,१,११,१५
 विशक्रमन् हविषा ४,३,१३, ३२-३३;
 ६,२,१५-१६
 विशकर्मा स्वाऽऽदिते १,२,१२,१६
 विशकर्मा स्वा सादयतु ४,३,६,२; ४,
 ६,२
 विशकर्मा दितां पतिः ५,५,५,१
 विशकर्मा मनसा यत् ४,६,२,२
 विशकर्मा दयः परमेष्ठी ४,३,५,१८
 विशकर्मा क्षजनिष्ठ ४,६,२,८
 विशजनस्य छाया १,३,१,१६
 विशजित् सर्वयुष्टो ७,२,५,१७
 विशासिति सर्वयुष्टे ६,६,८,५
 ४९ क (तै. सं.)

विशजित्भवति विशस्य ७,५,१,१७
 विशजित्भवत्यथायस्य ७,४,५,५
 विशज्योतिष उप दधाति ५,३,९,४
 विशतत्त्वमुक्त विशतः ४,६,२,१०
 विशदेवेभ्यस्त्वा ३,२,१०,५
 विशभृतः स्थ १,८,११,१२
 विशभृतसु ३,३,३,११
 विशभृतस्य विषमुपहृतम् २,६,७,२०
 विशरूपो वै स्वाष्ट उप ६,३,७,११
 विशरूपो वै स्वाष्टः पुरोहिता २,५,१,१
 विशलोप विशदावर्त्स ३,३,८,४
 विशस्य केतुर्भुवनस्य ४,२,२,६
 विशस्य ते विशावतः ३,५,६,८
 विश्वा ना साहि प्रदिशः ५,१,८,१८
 विश्वामित्रजनदसी ३,१,७,१०; ५,४,
 ११,१०
 विश्वायुराति प्रथिवी १,२,१२,२३
 विश्वायुर्मे पाहि ४,४,७,२०
 विश्वाराढसि विश्वातो १,३,२,१०
 विश्वा रूपाणि प्रति ४,१,१०,१२
 विश्वे ऋष मरुतो विश्वे ४,७,१२,२
 विश्वे स्वा देवा वैश्वानराः ३,२,८,२८;
 ४,१,५,६; १६; ६,४,२२
 विश्वे देवस्य नेतुः १,२,२,६; ४,१,९,
 ७; ५,१,९,३; ६,१,२,१७
 विश्वे देवा जामि १,२,३,५
 विश्वे देवा इह १,५,४,९; ७,१,१५
 विश्वे देवा ऋतावृषः २,४,१४,१६
 विश्वे देवाः ४,१,११,१५—१६
 विश्वे देवा देवता ३,१,६,१३; ४,३,
 ७,३२
 विश्वे देवा द्वादशाक्षरेण १,७,११,१२
 विश्वे देवा मरुत इन्द्रः ३,१,९,३
 विश्वे देवा यदुपयन्त ३,१,१,७
 विश्वे देवाः क्षणुतेम २,४,१४,१७
 विश्वे देवास्तृतीयं सवनं ६,५,७,४
 विश्वेभिर्देवेभिः पृथनाः ३,५,३,३
 विश्वेभिर्देवेभिर्देवतया ७,१,१८,४
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः ३,२,१०,६

विश्वेभ्यो देवेभ्य एनो ७,५,२२,७
 विश्वेभ्यो देवेभ्यो जागतेभ्यः ७,५,
 १४,३
 विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो ३,२,३,१७
 विश्वेषां वै देवानाम् ७,५,७,११
 विश्वेषां देवानां षष्ठी ५,७,१७,११
 विश्वेषां देवानां जठरम् ३,२,३,१५
 विश्वेषां देवानां द्वादशी ५,७,२१,१२
 विश्वेषां देवानां प्राणः २,३,१०,५
 विश्वेषां देवानां भागयेयोः १,३,
 १२,६
 विश्वमा लभेत २,१,३,३
 विष्णुरूपमस्य गृहे ५,३,८,८
 विष्णुरूपा यत् सलक्षमाणः ६,३,११,६
 विष्णो म हरति तस्मान् ३,३,९,२१
 विष्णोरूप दधाति ५,२,१०,१६
 विष्णुसुकमैव ते ३,२,१०,७
 विष्णवे निरुपपाय ७,३,१५,२०
 विष्णवे निरुपपाय ७,३,१५,२२
 विष्णवे शिपिविष्टाय ३,४,१,९
 विष्णवे स्वाहा ७,३,१५,१९
 विष्णुः पर्वतानां ३,४,५,१६
 विष्णुमुखा वै देवाः १,७,५,१०;
 ५,२,१,१
 विष्णुहाराब्जियमाणः ४,४,९,१६
 विष्णुस्त्वा भूपयस्वक्षिरस्त्व ४,१,६,६
 विष्णुस्त्वा युनक्तवस्य ७,५,१,३३
 विष्णुस्यक्षरेण १,७,११,३
 विर्णोः ३,२,३,१३
 विष्णोः कर्माणि पश्यत १,३,६,१२
 विष्णोः क्रमोऽसि १,६,५,१२; ७,
 ५,११; ७,७; ८,१०,७; १५,३;
 ४,२,१,४
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहा १,६,५,
 ९; ४,२,१,१
 विष्णोः क्रमोऽस्यभिमासिदा १,६,५,
 १०; ४,२,१,२
 विष्णोः क्रमोऽस्यरातीयतः १,६,५,११;
 ४,२,१,३

विष्णोः क्रान्तमसि १,८,१०,८;
१५,४
विष्णो एवं नो जन्तमः ३,१,१०,९
विष्णोः पृष्ठमसि १,२,१३,११
विष्णो रराटमसि १,२,१३,१०
विष्णोर्ध्वमसि १,२,१३,१४
विष्णोर्लोकं वीर्याणि १,२,१३,९
विष्णोर्विक्रान्तमसि १,८,१०,९;
१५,५
विष्णोः शंयोरहं १,६,४,१९; ७,४,९
विष्णोः शर्मासि शर्म १,२,२,१०
विष्णोः इन्धये स्थः १,२,१३,१२
विष्णोः स्तूपोऽसि १,१,११,८
विष्णोः स्थानमसि १,१,१२,५
विष्णोः स्युरसि १,२,१३,१३;
६,२,९,१२
विष्णो हव्यं रक्षस्व १,१,३,१०
विष्टमाय धर्मणे स्वाहा ३,२,८,३
विष्टमो दिवो धरुणः ४,४,१२,१४
विष्टमो वयोऽधिपतिः ४,३,५,१६
विष्टमौऽसि वृष्ट्यै स्वा ३,५,२,६
विष्टारंपतिश्छन्दः ४,३,१२,३२
विष्पधार्दछन्दः ४,३,१२,४१
विसदशाय स्वाहा ७,३,१७,२३
वि सुवः पदपयन्तरिक्षं १,४,४३,९;
६,६,१,१३
वि ह्येनं तैर्गुह्येनं यत् ६,३,२,११
वीक्षमाणाय स्वाहा ७,१,१९,५१
वीक्षिताय स्वाहा ७,१,१९,५२
वीक्षित्यते स्वाहा ७,१,१९,५०
वीतिहोत्रं स्वा कवे १,१,११,१४
वीहा वा एष देवानां १,५,२,२; १५;
२,२,५,६
वीर्यं कुहाम्यां ५,७,१३,६
वीर्याय ३,२,२,१२
वीहि स्वाहाऽऽहुतिं १,८,१,३
वृत्रस्य कर्तृविका १,२,१,११
वृषणो रथ १,३,७,५
वृषणवर्तो प्रतिपदं ७,५,५,२

वृषसेनोऽसि १,८,११,४
वृषासि वृषणं भरत् ४,१,४,१०;
५,१,५,२४
वृषा वाचं रेतोधा रेतः ७,४,१९,४
वृषा सोम पुमांश्वासि ४,२,११,१६;
३,१३,९
वृषाऽस्युमिः १,८,११,३
वृष्टिर्वा इहा वृष्ट्यै १,७,२,२२
वृष्टिसनिरसि ४,४,६,८
वृष्टिसनीरुप दधाति ५,३,१९,१०.१
वृष्णाऽस्वान् ७,३,१४,१४
वृष्णिनाऽवीः ७,३,१४,१७
वृष्णिर्वयो विशालं छन्दः ४,३,५,१२
वृष्णं यत् ते वृषणः १,६,१२,१२
वृष्णो जश्नुभ्यामित्याह ६,४,५,५
वृष्णो जश्नुभ्य संदानं २,४,७,१२;
९,११
वेषुना वि मिमीते आग्नेयः ५,२,५,६
वेदिमाहुः परमन्ते ७,४,१८,६
वेदिं प्रोक्षन्पुक्षा वा २,६,५,३
वेदिरसि वह्निं १,१,११,२
वेदुको बासो भवति ५,१,५,७
वेदेभ्यः स्वाहा ७,५,११,४६
वेदोऽसि विप्तिः १,६,४,२३; ७,४,१३
वेषाय स्वा १,१,४,२
वैकङ्कतीमा दधाति ५,१,९,१६;
१०,६
वैतसः कटो भवति ५,३,१२,४
वैमीक्ष कृष्णो भिनति २,१,५,१६
वैराजो प्ररुपी ५,६,२१,७
वैराजे सामन्त्रि मे ४,४,१२,८
वैराजो वा एष ७,२,५,२; ४,७,१२
वैरूपे सामन्त्रिह तत् ४,४,१२,६
वैशन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१३,९
वैश्वकर्मणो गृह्यते ७,५,४,५
वैश्वदेव उद्धीतः ४,४,९,२३
वैश्वदेव्यं शुक्रपात्रेण ६,५,४,३; ४,४
वैश्वदेव्यं हविः १,२,४,४
वैश्वदेवं चरं नृवीयसवने ७,५,६,३
वैश्वदेवं बहुरूपमा २,१,६,११,१३

वैश्वदेवीं बहुरूपाम् २,१,७,६-७
वैश्वदेवीं सामग्र्यो २,३,९,७
वैश्वदेवो पिशाङ्गो त्वरो ५,५,२४,४
वैश्वदेवामुचि शस्यमानायां ६,५,२,
१०
वैश्वानरं ज्योतिः १,१,४,१५; ३,४,१५
वैश्वानरं द्वादशकपालं २,२,५,१; ३,५,
८; ६,२,७
वैश्वानरं भस्मना ५,७,१६,११
वैश्वानरमुताय जातम् ६,५,२,३
वैश्वानरस्य दक्षपनाभ्यः १,५,११,३
वैश्वानरस्य सुमतौ १,५,११,८
वैश्वानरो न ऊत्या १,५,११,१; ४,४,
१२,१५; ७,१३,१७
वैश्वानर्यर्चा पुरीषम् ५,६,६,८
वैश्वानर्या शिष्यमां दत्ते ५,२,४,५
वैष्णवं वामनम् २,१,३,२; ८,८
वैष्णवमसि त्रिष्णवं १,२,१३,१५
वैष्णव्यर्चा कल्पयति ३,३,४,१०
वैष्णव्यर्चा ह्रस्वा यूपम् ६,६,३,१
वैष्णव्यर्चापि दधाति ५,२,८,२५
वोढाऽनडवान् ७,५,१८,४
व्यचक्षन्दः ४,३,१२,१२
व्यचिष्टमन्त्रं रभसं ५,१,३,७
व्यतिषज्जेदितरान् ६,६,४,५
व्यतिषज्यन्ते प्रजया ७,४,३,१२
व्यत्यासमन्वाह २,३,६,७; ७,७
व्यंक्षियस्व १,७,९,१२
व्यस्तमिव वा एतत् १,७,१,१२
व्यस्यन् विष्ठा भमतीः ५,१,५,२९
व्याघ्रेणारण्यान् पशून् ७,३,१४,१२
व्याघ्रो यय इति दक्षिणे ५,३,१,१८
व्याघ्रो वयोऽनाष्ट्रं छन्दः ४,३,५,१४
व्यानं धृतिम् द्यान् मे ७,५,१९,८
व्यान् मे पाहि ४,३,६,११; ४,७,१८
व्यानाय ३,२,३,४; ५,५,५,११
व्यानाय स्वा १,१,६,९; २,६,५
व्यानाय स्वाहा ७,१,१२,१०; ४,२,१२
व्यानो यज्ञेन कल्पतो १,७,९,२१
व्याममाजी भवत्येतावत् ५,१,१,१५
व्याममाजी पक्षौ च पुरुषं ५,२,५,५

शुक्रज्योतिष १,८,१३,१३; ४,६,५,
 १६
 शुक्रं ते अन्यद्यजतं ४,१,११,१२
 शुक्रं ते शुक्रेण क्रीणामि १,२,७,२;
 ६,१,१०,५
 शुक्रं ते शुक्रेण गृह्णामि ३,३,३,१६
 ४,२
 शुक्रं त्वा शुक्रायां १,१,१०,२१
 शुक्रपात्रेण गृह्णाति ६,५,५,९
 शुक्रमसि १,१,१०,१७
 शुक्रमस्यवृत्तमसि १,२,४,३
 शुक्रयमा नमसा ४,३,११,१४
 शुक्रश्च १,४,१४,३; ४,४,११,३
 शुक्रस्य वा एतदायतनं ७,२,८,१६
 शुक्राग्राद् गृह्णाति गतश्रीः ७,२,७,५
 शुक्रामन्यिनौ वा जनु ६,४,१०,८
 शुक्रा वः शुक्रेण १,८,१२,४
 शुक्रांसि १,२,५,५
 शुक्रास्तु ते शुक्र शुक्रम् ३,३,३,१५
 शुगसि तमभि शोच १,३,११,१४
 शुग्वा जग्मिः सोऽन्वयुं ५,६,२,८
 शुचिं तु स्तोमं १,१,१४,४
 शुचिः पावक वन्योऽग्ने १,३,१४,१५
 शुचिरपः स्ववसा २,१,११,१५
 शुचिश्च १,४,१४,४; ४,४,११,४
 शुचे स्वाहा १,४,३५,७
 शुण्ठाक्षयो वैष्णवाः ५,६,१६,१
 शुद्धवाकः सर्वशुद्धवाकः ५,६,१३,३
 शुद्धाग्रिः १,३,९,८
 शुनं नः फाला वि मुदन्तु ४,२,५,१८
 शुनः शेषमाजीर्णसि ५,२,१,४
 शुनो विहासनेन ५,७,२३,८
 शुन्धतां कोकः १,३,१७,५; ६,४
 शुन्धन्धं देव्याय १,१,३,१; ५,५
 शुन्ध्यासि मार्जालीय १,३,३,८
 शुभ्रपमाणाय स्वाहा ७,१,१९,४७
 शृणोत्वग्निः समिधा १,३,१३,३;
 ६,४,३,६
 शृण्वते स्वाहा ७,१,१९,४८; ५,१,१९
 २३

श्रुतावर्क्येन मेध्यस्वाय ५,२,९,९;
 ६,५,६,९
 श्रोपाय स्वाहा ७,३,१६,३५
 श्रोकाय स्वाहा १,४,३५,८
 श्रोचिष्केशस्तमीमहे २,५,८,९
 श्रोणाय स्वाहा ७,३,१८,१०
 श्रयद्ब्रह्म ४,२,११,२; ३,१३,२९
 श्रमशानचितं चिन्वीत ५,४,११,२
 श्रमशानं वा एतत् क्रियते ५,२,८,१४
 श्रयामशपकौ मतस्त्राभ्यां ५,७,१९,६
 श्रयामाय स्वाहा ७,३,१८,१२
 श्रयामो भवयेत्तद्वा २,१,६,४
 श्रयां वसया ५,७,२०,५
 श्रयावाय स्वाहा ७,३,१८,११
 श्रयेतः श्रयेताक्षः श्रयेतश्रीवः ५,६,११,३
 श्रयेनचितं चिन्वीत ५,४,११,२
 श्रयेनसवति ४,४,७,७
 श्रयेनाय त्वा सोमशृते १,२,१०,५
 श्रयेनाय पत्न्ये स्वाहा ३,२,८,१
 श्रयेनो मृत्वा परापत १,२,९,२०
 श्रविष्ठा नक्षत्रं वसवः ४,४,१०,२१
 श्रियसे कं मातुभिः २,१,११,८; ४,
 २,११,६
 श्रीणाश्रुदारो वरुणः ४,२,२,७
 श्रीरस्यनिस्त्वा श्रीणातु १,३,१०,३
 श्रुताय स्वाहा ७,१,१९,४९
 श्रेष्ठं यद्विष्ट भारताग्ने १,३,१४,९
 श्रोणा नक्षत्रं विष्णुर्देवता ४,४,१८,२०
 श्रोणीभ्यां स्वाहा ७,३,१६,२७
 श्रोतं व ता व्यायतां १,३,९,४
 श्रोत्रमसि श्रोत्रं मयि ७,५,१२,११
 श्रोत्रं मे पाहि ४,३,६,१३
 श्रोत्रं यजेन कम्पतां १,७,९,२३
 श्रोत्राय ३,२,३,८
 श्रोकाय स्वाहा १,८,१३,२८
 श्रोकेन पुरसाय सदसः ७,५,८,४
 श्रात्राः स्य वृत्रतुरः १,४,१,४; ६,४,
 ४,५
 श्रात्रोऽसि प्रचेताः १,३,३,३

श्वेताशुकाय स्वाहा ७,३,१७,१२
 श्वेताय स्वाहा ७,३,१८,२
 श्वेतायै श्वेतवत्सायै २,२,१०,४
 षट् चित्तयो भवन्ति ५,६,१०,९
 षट्त्रिंशत्तमसु ब्रूयात् २,५,१०,११
 षट्त्रिंशत्तं सं पद्यन्ते ५,३,२,१२
 षट्त्रिंशद्वात्रो भवति ७,४,६,६
 षट् पदान्यनु निःष्कामति ६,१,८,१
 षट् सं पद्यन्ते षड्वा ६,२,३,१०
 षडक्षरायति रेचयन्ति ६,६,११,१३
 षडहा भवन्ति षड्वा ७,४,६,३; ५,
 १,९

षडहेन यन्ति षड्वा ७,४,११,४
 षडहैर्मासान्संपाद्य ७,५,६,१
 षड्वाश्विनानि भवन्ति ७,४,७,९
 षड्वाश्विनानि भवन्ति ५,१,१०,१७
 षट् ऋग्मियाणि जुहोति ६,६,२,३
 षड्वायेन कृपति षट् ५,२,५,८
 षड्भिः पचति षड्वा ५,१,७,६
 षड्भिरश्विभिः पचयति ६,४,५,१२
 षड्भिरुप तिष्ठते १,५,७,८
 षड्भिर्जुहोति षड्वा ५,४,९,८
 षड्भिर्दीक्षयति षड्वा ५,१,९,१
 षड्भिर्नि वपति षट् ५,२,६,२
 षड्भिर्हरति षड्वा ३,४,८,१५; ५,४
 ६,९

षड्भ्यः स्वाहा ७,२,११,६; १३,३
 षड्भ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,७
 षड्वात्रो भवति षट् ७,२,१,३
 षण्णवत्यै स्वाहा ७,२,१५,६
 षण्माज्जाकीये षड्वा ५,४,११,१४
 षष्टयै स्वाहा ७,२,१७,६; १८,३
 षोडशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१६; १३,
 ८; १५,४

षोडशः स्तोम इति ५,३,५,४
 षोडशः स्तोम भोजो ४,३,२,३,४
 षोडशिमहामहः ७,४,७,४
 स आदित्यः प्रजापतिम् ५,७,५,१४

स इज्जनेन स विद्या २,३,१४,१५
स इधानो वसुष्कविः ४,४,४,१७
स इधुमात्रमिधुमात्रं २,४,१२,३
स इधुहृत्सैः स निपङ्क्तिभिः ४,६,४,३
स एतं मन्त्रमपश्यत् २,६,८,१२
संयच्च प्रचेत्वाद्यान्ते ४,४,११,१३
संयच्छन्दः ४,३,१२,१६
संयजत्रैरङ्गानि १,३,८,८,६,३,७,१०
संयज्ञपतिराशिवा १,३,८,९
संयदिवो वनामहे २,१,११,१३
संयानीभिर्बे देवा इमान् ५,३,१०,४
सं या वः धियास्तनुवः ४,२,४,४
संयासाय स्वाहा १,४,३,५,४
संवञ्चते स्वाहा ७,४,२२,२३
संवत्सरं न कञ्चन ५,५,४,५
संवत्सरं पर्याकम्बन्ते २,१,२,२,
४,६

संवत्सरमिन्द्रं यजेत २,५,४,९
संवत्सरमुख्यं भुक्त्वा ५,६,५,१
संवत्सरस्य परस्तात् २,१,४,७, ५,४
१०

संवत्सरस्य प्रतिमां ५,७,२,३
संवत्सरस्य पङ्कः ५,७,१८,१
संवत्सरस्य पट्टी ५,७,२१,६
संवत्सराय दीक्षिष्यमाणाः ७,४,८,१
संवत्सराय निवक्षसः ५,६,२२,७
संवत्सराय वा एतौ २,२,६,४
संवत्सराय लोपा ५,५,१८,४
संवत्सराय स्वाहा ७,१,१५,२०
संवत्सरीणा मरुतः ४,३,१३,१२
संवत्सरेण परिभूः ४,४,८,२०
संवत्सरे पर्यागते १,६,१०,६
संवत्सरो वा अन्वो मासाः ५,६,४,६
संवत्सरो वा इदमेकः ७,१,१०,१
संवत्सरो वा एतं प्रतिष्ठायै ५,४,२,६
संवत्सरो वा षष्ठ्यदक्षिः ५,६,९,४
संवत्सरो वै षष्ठी चितिः ५,६,१०,८
सं वषामि १,१,८,१

सं वरत्रा दधातन ४,२,५,१३
सं वर्चसा पयसा १,४,४४,३
संवर्षते स्वाहा ७,५,११,२५
सं वसायां सुवर्षिदा ४,१,३,५
सं वा एतस्य गृहे १,५,२,५
सं वा कर्मणा समिषा ३,२,११,४
संविद्योतमानाय स्वाहा ७,५,११,१७
संवेष्टाय स्वेपवेष्टाय ३,१,७,२
संवेष्टायोपवेष्टाय ७,५,५,४
संश्रियाय स्वाहा ७,३,२०,२१
संश्रोहोऽसि नीरोहोऽसि ३,५,२,१६
संश्रितं मे मङ्ग संश्रितं ४,१,१०,९
संश्रितं मे मङ्गोदेवां ५,१,१,८
संश्रिष्टाय स्वाहा ७,३,२०,१६
संश्रवा इ सौवर्चनसः १,७,२,१
संश्रमिषुवसे वृषन् २,६,११,१२;
४,४,४,१२
संसीदस्व महा ८, १,३,१२
संस्मृष्टो वसुमी रुद्रेः ४,१,५,८
सं स्पर्शयति रक्षताम् २,६,६,३;
६,२,१,११
संस्त्रावमाणाः स्त्रेषाः १,१,१३,१४
संस्त्राव्यते स्वाहा ७,१,११,५३
संस्त्रितासि विश्वरूपीः १,५,६,४
संस्त्रितो विश्वसामा ३,४,७,३-४
संस्त्रुस्तृत् सं माहिं २,६,९,४
संस्त्रुस्तृदव यति २,६,६,११
संस्त्रुमिषुवस्य गृह्णाति ६,६,१०,२
संस्त्राय इन्द्रमृतये ५,१,२,६
संस्त्रायः सं वः २,६,११,१८,४,४,४,
११
सगरः ४,४,७,२८
संक्रुत्यच्छावाकसामं ५,४,१२,६
संक्रन्दनेनाग्निमिषेण ४,६,४,२
संक्रोशान् प्राणैः ५,७,१४,४
संप्राप्ते संयत्तं होतव्याः ३,४,८,८
सजनीयं शल्यं विह्वय ७,५,५,६
सजातवनस्यामा शाले २,६,२,२०
स जातो गर्भो जसि ४,१,४,५,५,
१,५,१०

सजूरभिर्वैश्वानरः ५,६,४,५
सजूरव्योऽयावभिः ५,६,४,१
सजूरवा अरुणोभिः ५,६,४,२
सजूरकुतुभिः सजूरविधासिः ४,३,४,६
सजूरदेवेन स्वष्टा सोमं ६,५,८,३
सजूरः सूर्य एतदेव ५,६,४,३
सजोषा इन्द्र सगणो १,४,४२,१
सजोषावक्षिणा दक्षोभिः ५,६,४,४
सं सेध्यस्त्रागते प्रच बोधय ४,१,७,२
संजिह्वानाय स्वाहा ७,१,११,५४
संज्ञानमसि कामधारणं ४,२,४,३
सं ज्योतिषाऽमुष्य १,६,६,४,७,६,६
सतीकाय स्वा ४,४,६,१२
स ते जानाति सुमतिं १,२,१४,६
स तेजीयसा मनसा १,३,१४,१८
स ते माऽऽस्थात् १,१,२,१५
सत्यज्योतिष १,८,१३,१५
सत्यमसि सत्यस्य सत्यम् ७,१,२०,५
सत्यराजाऽन् १,८,१६,२०
सत्यश्च १,८,१३,१७
सत्याऽऽग्नीरिष्याह २,३,१,४
सत्याः सन्तु यजमानस्य ३,४,३,३
सत्रस्यद्वारोऽऽह यत्क्रोधेन ७,५,८,२
स त्वं नो अग्ने २,५,१२,२३; ४,२,
११,२०
स त्वं नो नभसस्पते ३,३,८,६
स त्वमग्ने प्रतीकैः २,५,१२,२८
स त्वा युनक्तु ७,५,१३,२
सदसि सग्ने भूयाः १,६,५,३,७,५,८
सदुत्तरेण ५,७,१२,५
सदशाय स्वाहा ७,३,१७,२२
स देवता वृत्राहिर्ह्यं २,५,२,६
सदोऽग्न्यैति सुवर्गम् ६,६,१,३
सदो वै प्रसपन्तं पितरः ३,२,४,२८
सदोहविर्धामिन एतेन ७,२,१,६
सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः १,८,१८,१
सद्वतो भवति सत्यम् ५,२,१,१२
सद्यमादो पुमिनीरुजः १,८,१२,५

स नः पावक दीदिवः १,३,१४,२६;
४,६,१,१०; ५,५,१०

स नः पितेव सूनवे १,५,६,७

स नो भुवनस्य पते ३,४,७,२२

संततमन्त्रः प्राणानाम् २,५,७,३

संततिः स्नायन्याभ्याम् ५,७,२३,२

सन्तरां मेखलाः समा ६,२,२,१२

संतानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,५

संतृणन्ति तस्मात् संतृण्णाः ६,२,११,६

सं ते २,३,१४,१३; ५,१२,४; ६,१,
११,४

सं ते पयांसि समु यन्तु ४,२,७,१३

सं ते प्राणो वायुना १,३,८,७; ६,३,
७,२

सं ते मनसा मनः सं १,३,१०,१

सं ते वायुमानीरया ४,१,४,१; ५,१,
५,२

सं ते वायुरित्याह ५,१,५,३

सं त्वमग्ने सूर्यस्य १,५,५,१९; ७,१६

सं त्वा नह्यामि पयसा ३,५,६,१

सं त्वा विशन्वोपधीरता ६,६,३,१८

सं त्वा सिञ्चामि यजुषा १,६,१,१

संदिताय स्वाहा ७,१,१९,१३

सं दीपयमानाय स्वाहा ७,१,१९,१२

सं देवि द्योवाँदया १,२,५,१३

सं तमस्ते मा छिन्मि यत् १,७,६,२

संयानेभ्यः स्वाहा ७,४,२१,८

सन्धां तु सं दधावहे २,४,१२,१०

सं नो देवो वसुभिः २,१,११,१०

स परमेष्ठी प्रजापतिम् ५,७,५,१३

स धृषिवीमुपासीत् २,५,१,३

सप्तकपालो भवति २,२,५,१२

सप्त गृह्यन्ते सप्त वै ७,३,१०,६

सप्त ते अग्ने समिधः १,५,२,१४;

१,५,३,१४; ३,८; ४,१०; ४,६,
५,१४; ५,७,७,१८; ७,४,३

सप्तस्य स्वाहा ७,२,१७,७

सप्त त्वा हरितो गये २,४,१४,१७

सप्तदशमिरसुवन ४,३,१०,९

सप्तदशभ्यः स्वाहा ७,२,११,१७;

१२,९; १४,८

सप्तदशरात्रो भवति ७,३,८,४

सप्तदश समिधेनीः ६,३,७,२

सप्तदशः स्तोत्रं भवति १,८,१८,६

सप्तदशाशु मृयात् २,५,१०,५

सप्तदशान्यह द्वादश ६,३,७,३

सप्तदशोऽग्निष्टोमः ७,२,५,१२; १४

सप्तदशो भवत्यज्ञाद्यस्य ७,४,३,१०

सप्तभवन्ति रुसगणाः २,३,१,१३; ५,
४,७,२७

सप्तभिरस्तुवत सप्तपयः ४,३,१०,४

सप्तभिर्दीक्षयति सप्त ५,१,९,२

सप्तभिर्धूपयति सप्त ५,१,७,१

सप्तभ्यः शतेभ्यः स्वाहा ७,२,१९,८

सप्तभ्यः स्वाहा ७,२,११,७; १२,४;
१४,३

सप्तमे पदे जुहोति ६,१,८,२

सप्तरात्रो भवति सप्त ७,२,२,२

सप्त वालस्त्रित्याः पुरस्तात् ५,३,२,१३

सप्तविंशत्याऽस्तुवत ४,३,१०,१४

सप्त वृणीते सप्त ग्राम्याः ६,३,७,१३

सप्तमस्तोत्रं दधाति ५,३,५,१५

सप्ताक्षरं प्रथमं पदम् ६,१,२,१८-१९

सप्तिरसि १,७,८,६

सप्तैतानि हवीः पि २,४,६,३

स प्रजापतिमुपाधावत् २,५,२,२

स प्रनवत् २,२,१२,७; ३,१४,१

स प्रथमः संकृतिविभक्तमां ६,४,१०,३

सवाचक्षते मदं च २,२,१२,१६

स बोधि सूरिर्मघवा ४,२,३,१५

सुन्दः ४,४,७,१७

समराः १,८,१३,१२

समनेपुः प्रत्ययुक्षन् २,५,३,६-७

समन्तं वहन्तीभ्यः स्वाहा ७,४,१४,४

समन्ते पर्यवधति २,३,७,६

समन्या यन्मयुष यन्ति २,५,१२,१६

समयाविषिते सूर्ये ६,६,११,१५

समहं त्रिष्यैदेवैः १,८,१६,३

समहमिन्द्रियेण वीर्येण १,८,१५,८

समहं प्रजया १,६,६,६; ७,६,९;

९,२९

समानः साम भवति ७,५,१,१३

समानप्रभृतयो भवन्ति ५,३,१,५

समानयत उपभृतः २,६,१,३

समानी याज्यानुवाक्ये २,३,८,४

समान्यः ऋचो भवन्ति ७,५,४,१

समान्या जुहोति समानः ५,५,३,६

समापो जद्विरगमत् १,१,८,२

समाभ्यः स्वाहा ७,१,१५,१४

समायुवा सं प्रजया १,१,१०,१०

समाववृत्रघराक् १,८,१४,१०

समावृच्छन्दः ४,३,७,१६

समास्त्वाऽग्नं ऋतवो ४,१,७,२;

५,१,८,१७

समितः सं कल्पेयाः ४,२,५,१

समितमित्याह तस्मात् ५,२,४,२

समितः स्रवन्ति सरितः ४,२,९,२१

समित्यमि १,४,४५,११

समिद्विज्ञाभाशया नः ४,४,१२,१

समिधमा तिष्ठ गायत्री १,८,१३,१

समिधा दधान्युत्तरासाम् २,६,९,२

समिधाऽग्निं दुवस्यत ४,२,३,४;

५,२,२,१२

समिधो यजति वसन्तम् २,६,१,१

समिधो यजत्यस्मिन् २,६,१,६

समिधो यजत्युपसाः २,६,१,१

समिद्धो अग्ने आहुतेत्याह २,५,८,१०

समिद्धो अग्ने मे दीद्विद्वि १,६,६,७;

७,६,१०

समिद्धो अज्जन् रुद्रं ५,१,११,१

समिन्द्र णो मनसा नेषि १,४,४४,२

समिधयजूः पि जुहोति ६,६,२,१

समीची नामासि प्राची ५,५,१०,१

समुद्रं वा एतेनवारम् ७,५,३,३

समुद्रं वा एते न मूत्रन्ते ७,५,१,४

समुद्रं वं नामैतच्छन्दः ५,२,६,३

समुद्रं गच्छ स्वाहा १,३,११,१;
६,४,१,६
समुद्रं छन्दः ४,३,१२,१४
समुद्रमुदरेण ५,७,१६,१०
समुद्रस्य स्वाङ्गाकया ४,६,१,३
समुद्रस्य बोक्षित्वा १,३,१३,६; ६,
४,३,११
समुद्रः क्षोत्थानाम् ३,४,५,१०
समुद्राय वयुनाय ४,६,२,१७
समुद्राय स्वाहा ७,२,२०,८
समुद्रायाम्यः स्वाहा ७,४,१३,१९
समुद्रे ते हृदयमस्त्वन्तः १,४,४५,५;
६,६,३,१७
समुद्रे त्वा नृमणा अस्त्वन्तः ४,२,२,३
समुद्रोऽवगतः ४,४,२,३१
समुद्रोऽसि भमस्वान् ४,७,१२,९,५,
४,२,१२
समुपहूय भक्षयन्ति ७,५,६,१०
समुप १क्षः संदग्ध १,८,७,८
समुलं चिन्वीत पञ्चकामः ५,४,११,७
समुखाव छति यथा २,३,१३,१८
सं पश्यामि प्रजा १,५,६,१; ८,१
सं पृथ्व्यध्वमुतावरीः १,१,३,८
सं प्र पथध्वमनु सं ४,७,१३,१०;
५,७,७,४
संस्त्वमानाय स्वाहा ७,५,११,५
संस्तुताय स्वाहा ७,५,११,६
संस्तोष्यते स्वाहा ७,५,११,४
सं ब्रह्मणा पृथ्वस्व १,१,८,१४
सम्भरणस्त्रयोविश्वः ४,३,८,९;
५,३,३,१३
सं मा सृजामि पयसा ४,७,१२,७
संमितश्च १,८,१३,११
संमीकते स्वाहा ७,१,१९,३६
संमीलिताय स्वाहा ७,१,१९,३७
संमीलिष्यते स्वाहा ७,१,१९,३५
सम्राट् दिशाः सहसाम्नी ४,४,१२,९
सम्राड्वाहि कृतातुः १,३,३,९
सम्राडसि प्रतीची ४,३,६,५,४,२,३

सम्राडसि आनुव्यहा १,३,२,८
स यक्षदस्य महिमानम् ४,१,८,५
स यज्ञः प्रजापतिम् ५,७,५,१२
स यज्ञयन्नावसत् ५,१,१,१३
स योजते अरयो ४,४,४,१४
सरस्वाम्यः स्वाहा ७,४,१३,८
सरस्वती जिह्वाग्ने ५,७,११,११
सरस्वती मनुष्येभ्यः ३,२,४,१८
सरस्वते शुकः श्वेतः ५,५,१२,४
सरस्वतो निपक्षतिः ५,७,२२,२
सरस्वत्यामि नो नेषि ७,२,७,९
सरस्वत्या यान्त्येष वै ७,२,१,१०
सरस्वत्यै चरुः १,८,१,१३
सरस्वत्यै निपक्षतिः ५,७,२१,२
सरस्वत्यै पावकायै ७,३,१५,१२
सरस्वत्यै पूज्ये १,२,२,४; ६,१,२,५
सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा ७,३,१५,११
सरस्वत्यै क्षारिः श्वेतो ५,५,१२,३
सरस्वत्यै स्वाहा १,८,१३,२३; ७,१,
१४,६; १६,४; ३,१५,१०
सरीसृपेभ्यः स्वाहा १,८,१३,४३
सरूपाय स्वाहा ७,३,१८,१७
सर्णीकाय स्वा ४,४,६,१८
सर्पकोर्षमुप दधाति ५,२,९,१५
सर्पाणां सप्तमी ५,७,२२,७
सर्पां गुदाभिः ५,७,१७,३
सर्पहिहितगन्धेन ५,७,२३,२
सर्पा वै जीर्यन्तोऽमन्यन्त १,५,४,२
सर्पिर्भावी पोर्वस्य ३,२,८,४४
सर्पिन्वान् भवति ३,४,८,२०
सर्वतः परि सृष्टि ६,३,४,८
सर्वतः परि हरति ६,४,२,१५
सर्वतो वायुमतीः ५,२,१०,१९
सर्वश्रो भवति सर्वस्य ७,४,५,६
सर्वैर्देवेन श्रीणाति ६,१,६,१८
सर्वस्त्रोमोऽतिरात्र उत्तमम् ५,४,१२,७
सर्वस्य प्रतीकीवरी १,४,४०,१
सर्वस्य वा एषा प्रायश्चित्तिः ५,३,१२,२
सर्वमसौ स्वदने यः ५,१,३,८; ९,२

सर्वस्य स्वाहा १,४,३५,१२; ७,१,
१३,१३; १४,११,१५,२१; १६,
११; १७,२२; १३,८४; २,११,
३०; १२,२०; १३,१३; १४,१९;
१५,८; १६,७; १७,११; १८,६;
१९,१२; २०,१९; ३,१५,२२;
१६,५०; १७,२६; १८,२३; १९,
१२; २०,२३; ४,१४,१२; २१,
१४; २२,१२; ५,११,५०; १५,५१
सर्वा ऐन्द्रियो भवन्ति ७,५,८,६
सर्वाणि कशालान्यमि १,६,३,६
सर्वाणि छन्नाः सति २,४,११,१
सर्वाणि छन्दास्यनु २,५,१०,१४
सर्वाणि छन्दास्यन्वाह ६,४,३,४
सर्वाणि वा एतां रूपाणि ५,१,८,१३
सर्वाणि वा एव रूपाणि ५,५,१,७
सर्वाणि वै भूतानि १,७,५,९
सर्वाभ्यः स्वाहा ७,४,१,३,२०
सर्वाभ्यो वै देवताभ्यः ५,३,९,१
सर्वाभ्यो पाहि ४,४,७,२१
सर्वा वाचो वदन्ति ७,५,९,७
सर्वासां वा एतद्देवानां ३,५,९,३
सर्वासां वा एते प्रजानां ७,२,९,५
सर्वास्वक्षुगुह्यमुप ६,१,९,११
सर्वेण वै यज्ञेन देवाः १,७,१,७
सर्वे वा अन्ये यूपाः पशुम् ६,६,४,१०
सर्वे प्राता वरुणस्य १,८,१०,६
सर्वेषामभिगमयन् २,३,६,६; ४,११,
१५
सर्वो वा एष यज्ञः २,४,११,५
सखिं छन्दः ४,३,१२,१५
सखिलः प्रस्तुतः ४,४,९,३२
सखिलाय स्वा ४,४,६,१७
स वनस्पतीनुपारीव २,५,१,४
सर्वेनसर्वेऽमि गुह्यंति ६,६,११,५
सविता त्वा प्रसवान् १,८,१०,२
सविता प्रसवान् ३,४,५,१३
सविता मृत्वा ४,४,९,३
सवितायः सहस्रियः २,४,५,२

सवितारं पुच्छेन ५,७,१५,५
 सवितुः पञ्चमी ५,७,२२,५
 सवितृपात्रेण वैश्वदेवं ६,५,७,५
 सवित्र आतिच्छन्दसाय ७,५,१४,७
 सवित्रे १,८,७,११
 सवित्रे स्वाहा १,८,१३,२२; ७,१,१४
 ५; १६,३

स विष्णुस्त्रेया २,४,१२,६
 स वेद २,२,१२,४; ६,११,२१
 सवोऽग्निर्वैष्णवः ५,६,३,३
 सदीर्घाऽमुष्मिन्लोके भवति ५,५,४,२
 स धितानस्तन्यतुः १,३,१४,१०
 सपुष्ट छन्दः ४,३,१२,२४
 स सुपुष्पा स ऋग्वता २,३,१४,१६
 स सोमो नातिष्ठत स्त्रीभ्यः ६,५,८,४
 स ऋषिः सादमुपासीत २,५,१,५
 सह प्रथमौ गृह्येते ६,१,३,३
 सह रत्या नि वर्तन्ते १,५,३,१०; ४
 २,१,२; ३,१२

स हव्यवाडमर्त्य उशिकृष्ट, १,११,२०
 सहस्र १,४,१४,९; ४,४,११,९
 सहसा जातान् प्र शुदा ४,३,१२,२
 सहसा जातानिति पश्चात् ५,३,५,२
 सहस्रस्र १,४,१४,१०; ४,४,११,१०
 सहस्रं वा जस्यै तत् २,४,१२,१५
 सहस्रं वै प्रति पुरुषः ५,२,९,५
 सहस्रतम्या वै यजमानः ७,१,७,१
 सहस्रतमस्य प्रनिगृहीते ७,१,७,७
 सहस्रवल्गवा वि वयः १,१,२,९;
 ३,५,८; ६,३,३,७

सहस्रस्य प्रतिमा जसि ४,४,११,१९
 सहस्रस्य प्रमा जसि ४,४,११,१८
 सहस्रस्य विमा जसि ४,४,११,२०
 सहस्रस्योन्या जसि ४,४,११,२१
 सहस्राणि सहस्रया ४,५,१०,१२
 सहस्राणि सहस्रयाः ४,५,११,१
 सहस्राय स्वाहा ७,२,१९,११; २०,२
 सहस्रव गृतनाः सहस्रव ४,२,९,६
 साकं यक्ष्म प्र पत इयेनेन ४,२,६,१३

साकम्प्रस्थापीयेन यजेत २,५,४,५
 साक्षाद्वा एव देवान् २,५,५,२
 सांमहणी भवति २,३,९,८
 सात्माऽन्तरिक्षः रोहति ५,३,६,७
 सात्माऽमुष्मिन्लोके भवति ५,३,५,७; ४,१,४; ५,८,१०; ६,६,५
 सादयामि ३,५,६,७
 साऽऽदित्येभ्य एव ६,५,६,३
 सा द्वितीयमपचत् ६,५,६,२
 साध्वे स्वाहा ७,१,१७,११
 साधु ते यजमान देवता २,५,९,११
 साध्यानां पञ्चमी ५,७,१७,१०
 साध्या वै देवा जस्मिन् ६,३,५,१
 साध्या वै देवा यज्ञम् ६,३,४,२२
 साध्या वै देवाः सुवर्गकामाः ७,१,१,१
 साध्वमिकदैवर्वाति १,३,१४,४
 सा नः प्रिया सुप्रवर्तिः १,७,१,११
 सान्तपना इदं हविः ४,३,१३,१०
 सा प्राणेभ्योऽधि पृथिवी ६,३,९,२
 साऽमवीदस्मै वै पितरौ ६,१,६,३
 साम कुष्टिकाभिः ५,७,१३,३
 सामभ्यः स्वाहा ७,५,११,४४
 सा मा ज्योतिःमन्तं लोकं ७,१,७,२
 सा मा प्रतिष्ठां गमय ७,१,७,४
 सा मा सर्वान् पुण्यान् ७,१,७,३
 सा मे सत्याऽऽशीरस्य १,७,१,४
 साम्ना तन्वाः ४,४,८,१३
 सारङ्गाय स्वाहा ७,३,१८,४
 सारङ्गास्त्रयो म्रम्याः ५,६,२२,२
 सारस्वतीमा लभेत ३,४,३,७
 सारस्वती मेयी ५,५,२२,२; २४,७
 सारस्वती मेयीमा २,१,२,११
 सारस्वतां होमो पुरस्तात् ३,५,१,७
 सा रोहिद्वं हुत्वा ६,१,६,१३
 सार्वतोनिःशोचयोऽकामयत ७,१,
 १०,३
 सा वा इयं सर्वैव वेदिः ६,२,४,७
 सा वा एषा त्रयाणाम् ३,४,३,२४
 सा वा एषा विजितिः २,४,२,३
 सा वा एषागुपुक् ६,१,२,१६

सावित्रमुपध्वक्षमा २,१,६,३
 सावित्राणि जुहोति प्रसूयै ५,१,१,१
 सावित्रियचा हुत्वा हविर्धनि ६,२,२,२
 सावित्रिया प्रति मुन्वते ५,१,९,१२
 सावित्रीमृचमन्वाह ६,३,५,१०
 सा विराट् विक्रम्यातिष्ठत् ७,३,२,१
 सा विश्वकर्मा १,१,३,७
 सा विश्वन्यचाः १,१,३,६
 सा विश्वायुः १,१,३,५
 साह्य एवास्मै वज्रं गृह्णाति ६,१,१,१०
 साहसं चिन्वीत प्रथमं ५,६,८,३
 साहस्रवता प्रोक्षति ५,४,२,१०
 साहस्रोऽसि सहस्राय ४,४,११,२२
 सिन्धीरसि महिषी १,२,१२,८; ६,
 २,७,५

सिन्धीरसि रायस्योप १,२,१२,१९
 सिन्धीरसि सपत्नसाही १,२,१२,१७
 सिन्धीरसि सप्रजावनिः १,२,१२,१८
 सिन्धीरसादित्यवनिः १,२,१२,२०
 सिन्धीरस्या वह देवान् १,२,१२,२१
 सिन्धो नकुलो ज्यप्रसे ५,५,२१,५
 सिन्धो वयश्छदिच्छन्दः ४,३,५,१५
 सिकता नि वपयेत्तत् ५,२,३,५
 सिकताभिः पूरयति ५,२,९,३
 सिताय स्वाहा ७,४,२२,१
 सिनीवालि ३,१,११,१५; ३,११,१७
 सिनीवाली सुकर्पा ४,१,५,३
 सिन्धुश्छन्दः ४,३,१२,१३
 सिन्धुरवमृथमवप्रयत् ४,४,९,३०
 सिन्धोः शिःशुमारः ५,५,११,१०
 सीद खं मातुरस्या उपस्थे ४,१,२,१४;
 २,१,१३; ५,१,८,१८
 सीद होतरित्याह देवताः ५,१,४,१८
 सीद होतः स्व उ लोके ३,५,११,६;
 ४,१,३,१०
 सीरा युञ्जन्ति कवयः ४,२,५,१५
 सुकृता वा एतानि ५,४,१,७
 सुक्षितिः सुभूतिः ३,४,७,१६-१७
 सुक्षित्यै स्वाहा ७,१,१७,१२

सुगन्धं नो वाजी स्वधियं ४, ६, २, ११
सुजातो ज्योतिषा सह ४, १, ४, २, ५,
१, ५, ६

सुनामाणं १, ५, ११, १९, ७, १, १८, ८
सुपर्णं वस्ते सृगो मस्या ४, ६, ६, ११
सुपर्णः पार्जन्यः ५, ५, २, १, १
सुपर्णसदृशि ४, ४, ७, ९
सुपर्णोऽसि गरुमान् ४, १, १०, १४-१५;
६, ५, ८; ५, १, १०, २०

सुपारा नो जसद्वयो ६, १, ४, ११
सुपायः पवमानः ७, ५, २०, ८
सुपिप्पला ओषधयः ७, ५, २०, ४
सुपिप्पलाभ्यस्त्वा १, २, २, १४, ३, ६, ९,
६, १, ३, १७; ३, ४, ६

सुसाय स्वाहा ७, १, १९, ४०
सुमजसस्त्वा अयम् १, १, १०, ८, ३, ५,
६, ३

सुमजसस्त्वाय त्वा गृह्णामि १, ६, १, ११
सुभगे कामीलवासिनि ७, ४, १९, २
सुभूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम् १, ६, ६, २;
७, ६, ३

सुभेषजं यथाऽसति १, ८, ६, ८
सुमङ्गला १, ८, १६, १९
सुमित्रा न जाप ओषधयः १, ४, ४५, ७
सुमेकः ४, ४, ७, २९
सुम्नहृष्यंशो देवा ४, ६, ३, १२;
५, ४, ६, २२

सुम्नाय सुम्निनीः १, ३, १२, ३
सुयुक्ताय स्वाहा ७, ४, २२, ७
सुरूपवर्षवर्णं पृथ्वीमा १, ६, ३, ३
सुरूपाय स्वाहा ७, ३, १८, १४
सुवः १, ६, २, ९; ७, ४, २०, ३
सुवरभि वि ख्येयं १, १, ४, १४; ३, ४,
१४

सुवरसि सुवर्मे वण्ड ५, ७, ६, ५
सुवहृदं गतः ४, ४, ९, ३३
सुवर्गं त्वा एते लोकं ६, २, ४, १; ७, ४
९, १

सुवर्गमेव लोकमेति ६, २, ६, १४

सुवर्गाय वा एतानि ३, २, १, ६, १, १
सुवर्गाय वा एते लोकाय ६, ५, ४, १
सुवर्गाय वा एष ५, ५, ४, १०; ७, १;
६, ८, १; ७, २, ६, ८, ४

सुवर्गाय वै लोकाय ५, ४, १०, १
सुवर्गो वै लोको नाकः ५, ३, ७, २
सुवर्गाय स्वाहा ७, १, ७, २०; २, २०,
१७; ४, २, १, १२

सुवर्देवा ५, ७, २, १८
सुवर्नं घर्मेः स्वाहा ५, ७, ५, ४
सुवर्नं ज्योतिः स्वाहा ५, ७, ५, ७

सुवर्नं शुक्रः स्वाहा ५, ७, ५, ६
सुवर्नं सूर्यः स्वाहा ५, ७, ५, ८
सुवर्नाकः स्वाहा ५, ७, ५, ५

सुवर्मात्रुरासुरः सूर्यं २, १, २, ४
सुवर्न्यतो नापेक्षन्ते ४, ६, ५, ४; ५, ४,
७, ४

सुवर्ततो सुदुषा नः ४, ४, १२, १०
सुवर्दिदसि सुवर्मा मा ३, ३, १, ६
सुवर्दिदे वट् ४, ६, १, १७

सुवच्च १, ७, ९, १०
सुवाग्देव दुषो २ आ १, २, १३, २
सुवीर्याय त्वा गृह्णामि १, ६, १, ११

सुवर्मासि सुवर्तिष्ठानः १, ४, २६, १;
६, ५, ७, ७

सुलोका १, ८, १६, १८
सुपुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमाः ३, ४, ७,
५-६

सुसदृशाय स्वाहा ७, ३, १७, २४
सुसदृशं त्वा वयं १, ८, ५, ६
सुसम्भृता त्वा १, १, २, ११

सुषाम्यः स्वाहा ७, ४, १३, ७
सुप्तसदनोऽग्निः ७, ५, २०, ६
सुप्तस्था देवो वनस्पतिः १, २, २, ५

सुप्तस्थाना घोः ७, ५, २०, १
सूयते वा एष योऽग्निं ५, ६, ३, २
सूयते वा एषोऽग्निनां ५, ६, २, १

सूर्यं एकाकी चरति ७, ४, १८, ४
सूर्यस्वचमः स्थ १, ८, ११, ८
सूर्यं भ्राजस्विन् भ्राजस्वी ३, ३, १, ५

सूर्यरश्मिर्हिकेतः ४, ६, ३, ८; ५, ४,
६, ११

सूर्यवर्चसः स्थ १, ८, ११, ७
सूर्यः सन् वत्सभिः ४, ४, ८, २२
सूर्यस्त्वा पुरस्तात् १, १, ११, १३

सूर्यस्य चक्षुराऽहम् १, २, ४, ५
सूर्योऽग्नी चक्षुर्मयो ५, ७, १२, २
सूर्योऽचन्द्रमसौ वृक्षाम्या ५, ७, १९,
५

सूर्याय स्वाहा १, ८, ११, ७
सूर्यः सन् वत्सभिः ४, ४, ८, २२

सूर्यस्त्वा पुरस्तात् १, १, ११, १३
सूर्यस्य चक्षुराऽहम् १, २, ४, ५

सूर्योऽग्नी चक्षुर्मयो ५, ७, १२, २
सूर्योऽचन्द्रमसौ वृक्षाम्या ५, ७, १९,
५

सूर्याय स्वाहा १, ८, ११, ३, ५, ७, १, १५,
४; १७, ६; २०, ३

सूर्येण वां ७, ३, १४, ६
सूर्येण स्वराट् ४, ४, ८, २

सूर्यो दिवः ३, ४, ५, ५
सूर्यो देवता ३, १, ६, ११; ४, ३, ७, २७

सूर्यो देवो त्रिविपज्यः ३, ३, १०, १
सूर्यो मा देवो दिव्यादहर् ३, १, ४, १४

सूर्यो मा देवो देवेभ्यः ३, ५, ५, १
सृजा ब्रूहि दिवः २, ४, ८, ७; १०, ५

सृष्टीरूपं दधाति यथाऽष्टम्य ५, ३, ८, ११
सेदग्ने जस्तु सुभगः १, २, १४, ७

सैनाऽग्नीकेन सुविदत्रा ४, ३, १३, ५;
६, १, २२

सैन्यवीभ्यः स्वाहा ७, ४, १३, १८
सोऽग्निरमवीत् १, ५, १, २

सोऽग्निर्जालः प्रजा ५, १, ४, २
सोऽग्निर्वेदिरमवीत् ६, २, ८, १

सोऽपूयत् तं देवा ६, ४, ७, ३
सोऽग्निमेतु प्रतिगृह्णन्ते २, ६, ८, १३

सोऽग्निमेतु प्राकान्तं २, ६, ८, १४
सोमं आयुष्मान् सः २, ३, १०, १२

सोमं ओषधीनाम् ३, ४, ५, १२
सोमं यजति रेत एव २, ६, १०, ५

सोमम् राजानं वरुणम् १, ७, १०, ७
सोमम् श्रीणन्ति पृथग्यः ५, ५, ६, ७

सोमः ३, २, ४, ४,
सोमं गच्छ स्वाहा १, ३, ११, ६, ६, ४,
१, ११

सोमं ते क्रीणामि १, २, ७, १
सोमप्रतीकाः पितरः १, ८, २१, ७

सोम यास्ते मयोभुवः ४,१,११,२
 सोमराजकेहाव रोह १,३,१३,२
 सोमद्विचयिणि तमः १,२,७,६
 सोमश्चतुरक्षरेण १,७,११,४
 सोमस्य तनूरसि १,२,१,८; ६,१,१,
 १०
 सोमस्य तृतीया ५,७,२१,३
 सोमस्य स्वा घुम्नेन १,८,१४,७
 सोमस्य स्थिपिरासि १,८,१४,१
 सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गाः ५,५,११,९
 सोमस्य वै राज्ञोऽर्धमासस्य ५,६,११
 सोमस्याऽऽसिन्धयमसि १,२,१०,२
 सोमस्याहं देवयज्यया १,६,४,२०;
 ७,४,१०
 सोमस्याहमुज्जितम् १,६,४,५
 सोमानं स्वरणं कृणुहि १,५,६,१३
 सोमापूषणा २,६,११,२२
 सोमापूषणा जनना १,८,२२,१८
 सोमापौष्णं त्रैतमा लभेत २,१,१,१०
 सोमापौष्णाः इयामललामाः ५,६,
 १३,६
 सोमाय पितृमते १,८,५,१
 सोमाय राज्ञे त्रयः सारङ्गाः ५,६,
 १९,२
 सोमाय वनस्पतये १,८,१५,१५
 सोमाय वाजिने २,३,३,६
 सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाही ५,६,२१,१
 सोमाय स्वाहा १,८,१३,२१; ७,१,
 १४,२; १६,२; १७,५
 सोमारुद्रयोर्वा एतं २,२,१०,१०
 सोमारुद्रा युवमेतामि १,८,२२,१७
 सोमारुद्रा वि बृहत् १,८,२२,१६
 सोमारुद्रं चरुं निर्वपेत् २,२,१०,७-९;
 ११
 सोऽमावास्यां प्रत्याऽगच्छत् २,५,३,
 १३
 सोमस्य तनूरसि तनुवं ६,१,१,१०
 सोमेन स्वाऽऽत्तनमि १,१,३,९
 सोमे सोममसि गृह्णाति ६,५,७,६
 सोमैन्द्रा बभूवुः ५,६,१५,६
 सोमो जिगाति गातुवित् १,३,४,५

सोमो देवता त्रिष्टुप् ३,१,६,७
 सोमो राजा वरुणो देवाः १,८,१४,६
 सोमो वै राजा दिवो ६,४,४,८
 सोमो वै सद्यस्त्वमिन्द्र ७,१,६,१
 सोमोऽस्माकं माह्वणानां १,८,१०,४;
 १२,६
 सोम्यं बभूवुः लभेत २,१,२,१४;
 ३,८,१०
 सोम्यर्वा प्र पादयति ६,३,२,१२
 सोम्यं इयामाकं १,८,१,१२
 सोम्या व्यूहति सोमो ५,२,६,९
 सोम्यास्त्रयः पिशङ्गाः ५,६,१९,१
 सोम्यास्त्रयः स्थितिङ्गाः ५,६,१५,२
 सौरी बलाका ५,५,१६,१
 सौरीभ्यामृभ्यां गार्हपत्ये ६,६,१,४
 सौरीर्नव श्वेता वसाः ५,६,२१,२
 सौर्यां चित्रवत्याऽवेक्षते ५,७,१,६
 सौर्यां जुहोति चक्षुरेव ५,५,३,४
 सौर्यां बलक्षः पेतवः ५,५,२३,६
 सौहार्देन तनूधाः ४,४,८,८
 स्कन्धेभ्यः स्वाहा ७,३,१६,१८
 स्कन्धेभ्यः स्वाहा ७,३,२०,४
 स्तनयते स्वाहा ७,५,११,१९
 स्तनयन् वर्षन् भीमः २,४,७,५
 स्तनयितुं निर्वाधेन ५,७,१२,८
 स्तनायेत्सुनिरसि ४,४,६,७
 स्तनयिष्यते स्वाहा ७,५,११,१८
 स्तनयन्नुर्हरेर्येतावती २,६,४,३
 स्त्रीणं बर्हिः सुष्टरीमा ५,१,११,४
 स्तुतं शकं प्रतिगारं ७,३,११,७
 स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जं ३,२,७,२
 स्तुतिं धुवं गर्तसवं ४,५,१०,८
 स्नेगान् दध्नाभ्यां ५,७,११,१
 स्तोमत्रयजिस्तो भुवनस्य ४,४,१२,१२
 स्तोमालस्त्वा २,२,१२,१२
 स्तोमेन वै देवा अस्मिन् ५,२,२,१५
 स्तोमेनिः ४,४,५,६
 स्त्रियस्तेन यश्चः स्त्रियः २,५,८,६
 स्थविमोऽव द्यति ६,४,१,३
 स्वावराभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१६

स्थिरो भव वीज्वङ्ग ४,१,४,६; ५,
 १,५,१३
 स्थूरी यवाचितं १,८,१८,१५
 स्नावभ्यः स्वाहा ७,३,१६,४५; ४,
 २१,४; ५,१२,४१
 स्वर्धमानैते होतव्या ३,४,४,१५
 स्वयं कपालानि १,६,८,११
 स्वयः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः ३,२,४,१
 स्वार्थं त्वा नाऽरास्यै १,१,४,१३
 स्वयेन वेदिमुदन्ति रथाक्षेण ६,६,४,२
 स्वयो यूयो भवन्ति २,१,५,१४; ७,
 ११; ८,७
 स्यो वयमित्याहाऽस्मानम् २,५,२,१०
 स्यन्दमानाभ्यः स्वाहा ७,४,१३,१५
 स्योनामा सीद सुपदाम् १,८,१६,५
 स्योनासि सुपदा सुमेवा ७,१,७,९
 स्रजमुद्रात्रे १,८,१८,८
 सुधावुप दधाति ५,२,७,८
 सुवेणाऽऽधारमा धारयति ६,२,३,४
 स्वकृत इरिण उप ५,२,४,८
 स्वकृत इरिणे जुहोति ३,४,८,१३
 स्वगा वो देवाः सदनम् १,४,४४,५
 स्वधा पितृभ्यः १,१,११,७; ३,४,१२
 स्वधिचरणेयं ७,५,२०,५
 स्वधिते मेनं हिंसीः १,२,१,३;
 ३,५,५; ९,११
 स्वधितेर्वृक्षस्य विभ्यतः ६,३,३,४
 स्वयंक्षमन्तरिक्षं ७,५,२०,७
 स्वपतं वै दीक्षितं ६,१,४,१३
 स्वपते स्वाहा ७,१,१९,३९
 स्वप्स्यते स्वाहा ७,१,१९,३८
 स्वयमातृणा उपधाया ५,७,६,७
 स्वयमातृणां च विकर्णी ५,३,७,९
 स्वयमातृणा भवति ५,३,५,७,१३
 स्वयमातृणामुप दधाति ५,२,८,१;
 ३,२,३; ७,११
 स्वराडस्याभिमाहिवा १,३,२,९
 स्वराडस्युदीची दिक् ४,३,६,६।
 ४,२,४

स्वस्ति नो दिवो अग्ने ४, ३, १३, ६
 स्वस्त्युचाराणि १, २, १, ५
 स्वाङ्कुतोऽसि मधुमतीः १, ४, २, २;
 ३, २
 स्वाङ्कुतोऽसीत्याह प्राणम् ६, ४, ५, ६
 स्वाती नक्षत्रं यायुर्वेत्ता ४, ४, १०, १४
 स्वातीं चित् सदेव १, ३, ८, ६; ६, ३,
 ६, १५
 स्वादुषः सवः पितरः ४, ६, ६, ९
 स्वाह्वीं स्वा स्वादुमा १, ८, २१, १
 स्वान भ्राजाङ्घ्रारे बम्भारे १, २, ७, २
 स्वान भ्राजत्याह्वे वा ६, १, १०, ९
 स्वावेकोऽस्येयगा नेतृणां १, ३, ६, ७
 स्वाहाकारं यजति वाचम् २, ६, १, ४
 स्वाहाकुनीभ्यः प्रेष्यति ६, ३, २, १८
 स्वाहा स्वा सुभवः १, ४, २, ५; ३, ५
 स्वाहा देवेभ्यः ३, १, ४, १५
 स्वाहा यावापृथिवीभ्याम् १, २, २, १८
 स्वाहाऽसिमाधीताय ७, ३, १५, १
 स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा ७, ३, १५, २
 स्वाहा नमो य इदं १, ८, १, ५
 स्वाहा प्रजापतये ७, १, १२, ४
 स्वाहा मनः प्रजापतये ७, ३, १५, ३
 स्वाहा यजं मनसा १, २, २, १७; ६, १,
 ४, ४,
 स्वाहा यज्ञं वाताम् १, २, २, २०
 स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ७, १, १२, ५
 स्वाहा सर्वोभ्यो देवताभ्यः ७, १, १२, ६
 स्वाहोऽन्नामिभ्याम् ७, १, १२, ३
 स्वाहोरोरन्तरिक्षात् १, २, २, १९
 स्वाहोऽर्ध्वनमसं मारुतं १, ३, ९, १९;
 ६, ३, २, २०
 स्वे दक्षे दक्षपित्रे ४, ३, ४, २

हस्तः रक्षः १, ८, ७, ६
 हस्तः शुचिपद्मसुः १, ८, १५, १८;
 ४, २, १, १६
 हस्तैरिव सज्जिभिः ३, ४, ११, १०
 हस्तो वृका वृषदः ५, ५, २१, २
 हन्म्याः स्वाहा ७, ३, १६, २
 हन् वा एते यज्ञस्य ६, २, ११, १२
 हयोऽसि मम भोगाय १, २, ३, ११
 हराशया तनूः १, २, ११, ७
 हरिणो मारुतः ५, ५, १९, ३
 हरिभ्यां स्वेन्द्रा दवतां १, ६, ४, १६
 हरिमाणं यमना १, ८, २३, ४
 हरिरसि हारियोजनः १, ४, २८, १
 हरिवच्छम्यत इन्द्रस्य ३, ६, ११, ११
 हरीः स्य हयोर्वाजाः १, ४, २८, २
 हकीक्ष्णान् पापवातेन ५, ७, २३, ५
 हविर्निरूप्यमाणम् १, ६, ८, १३
 हविष्कृतो वा पृथ यः ५, ७, ६, १३
 हरिर्मती रिता आपः १, ३, १२, १;
 ६, ४, २, १०
 हविष्मिधनं पूर्वम् ७, १, ४, ८
 हविष्मात् अस्तु सूर्यः ६, ४, २, ११
 हव्यवाडग्निरजरः ३, ४, ११, २
 हव्या ते स्वदन्तामिसा ३, ३, ६, ६
 हस्त आपाय सविता ४, १, १, १३
 हस्तो नक्षत्रं सविता ४, ४, १०, १२
 हिन्व मे गात्रा हरिवः ३, २, ५, ९
 हिमवतो हस्ती ५, ५, ११, ११
 हिमस्य स्वा जरायुणा ४, ६, १, ४
 हिमाय स्वाहा ७, १, १७, १६
 हिरण्यं दाम दक्षिणा २, ४, १३, ३
 हिरण्यं पुरुषम् ५, २, ७, ५

हिरण्यकेको रजसः ३, १, ११, २०
 हिरण्यगर्भः २, २, १२, १; ४, १, ८, १३
 २, ८, ५; ५, ५, १, ६
 हिरण्यं इन्द्रः ४, ३, ७, २१
 हिरण्यं ददाति ज्योतिः ५, ७, ५, ३;
 ६, ६, १, १६
 हिरण्यं ददाति तेजः २, ४, ११, १६
 हिरण्यपाणिमृतये १, ४, २५, १; २, २,
 १२, ९
 हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ५, ७, १, ५
 हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं ६, ६, १०, ८
 हिरण्यमवधाय गृह्णाति ३, २, ३, ५
 हिरण्यमूर्ध्नी भवति ५, ५, ३, ८
 हिरण्यवर्णाक्षिपतां १, ८, १२, २०
 हिरण्यवर्णाः शुचयः ५, ६, १, १
 हिरण्यमृष्टोऽस्यो अस्य ४, ६, ७, ९
 हिरण्यान् घृतं निरिपवति २, ३, ११, ९
 हिरण्येष्टा उप दधाति ५, ७, ९, ६
 हुतः स्तोको हुतः १, १, ३, ४
 हुतादो वा अन्ये देवाः ५, ४, ५, ४
 ५, १०, १४
 हुताय स्वाहा ५, ७, २०, १४; ७, ७, १६,
 ९
 हुवे वातस्त्वनं कविम् ३, १, ११, ३५
 हुदयस्याग्नेस्य यस्य ५, ३, १०, १०
 हुदे स्वा मनसे स्वा दिवं १, ३, १३, १
 हेतयो नाम स्थ तेषां ५, ५, १०, ८
 हेमन्तशिशिरावृत्तां १, ६, २, १८
 होताऽवधुर्धरावया अग्निम् ४, ६, ८, ५
 होतुर्धिष्णिय उप दधाति ५, ४, ११, ११
 होताऽनूयाजान् ६, ३, ११, १६
 स्वाहोऽसीभ्यः स्वाहा ७, ४, १३, ३
 हवाभ्यः स्वाहा ७, ४, १३, ६

